EIROPAS APVIENOŠANĀS ... INTEGRĀCIJA UN SUVERENITĀTE

EDUARDS
BRUNO
DEKSNIS

L

Eduards Bruno Deksnis

Dzimis 1947. gadā Vācijā, beidzis Makgila (*Mc Gill*) universitāti Kanādā, Prinstonas (*Princeton*) universitāti ASV, Eseksas (*Essex*) universitāti Lielbritānijā. Ieguvis filozofijas doktora (Ph.D.) grādu lietišķajā matemātikā. No 1979. gada strādājis *Euratom* pētniecības centros Vācijā un Lielbritānijā, 1991.–1998. g. bijis *Euratom* štata darbinieks, kopš 1998. g. strādā ES iestādēs Briselē.

1996. gadā apgādā "Junda" iznāca E. B. Dekšņa pirmā grāmata par Eiropas integrācijas tēmu "Eiropas Savienība: mīti un īstenība", kurā autors populārā veidā iepazīstina ar Eiropas Savienības izveidošanu un tās būtību.

BALTIC CENTRE FOR STRATEGIC STUDIES
OF LATVIAN ACADEMY OF SCIENCES

Eduards Bruno Deksnis

EUROPEAN UNION: INTEGRATION AND SOVEREIGNTY

(Summary in English)

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS
BALTIJAS STRATĒĢISKO PĒTĪJUMU CENTRS

Eduards Bruno Deksnis

EIROPAS APVIENOŠANĀS... INTEGRĀCIJA UN SUVERENITĀTE

JUNDA
Rīga 1998

LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs,
Rīgā, Akadēmijas laukumā 1

Sagatavota un iespiesta apgādā "Junda",
Rīgā, LV-1010, Muitas ielā 1
Pasūtījuma nr. 273

Redaktors *Ivars Tirans*

Priekšvārds:	Dr. iur. *Tālavs Jundzis*
Vārdnīca:	no angļu val. tulk. *Baiba Jansone*
Tematiskais rādītājs:	*Anita Rašmane*
Vāka dizains:	*Aigars Ozoliņš*
	Izmantota *Vijas Zariņas* glezna "Zilā"
Datorsalikums:	*Andrejs Zīle* un *Svetlana Zīle*

ISBN 9984-01-028-7
Printed in Latvia by Apgāds "Junda", Rīga

PRIEKŠVĀRDS

Eiropas Savienība uzsākusi savu lielāko paplašināšanos tās vēsturē. Aizejošā gadu simteņa beigās ielikti cerīgi pamati XXI gadsimta apvienotai un plaukstošai Eiropai.

Baltijas valstis jau tūlīt pēc neatkarības atgūšanas konsekventi paudušas savu nostāju nākotni saistīt ar pilntiesīgu dalību apvienotās Eiropas valstu kopīgā saimē. Eiropas Savienībā Latvija un pārējās Baltijas valstis saredz garantijas demokrātisko procesu tālākai attīstībai, savas tautsaimniecības uzplaukumu, labklājību un drošību.

Baltijas valstu integrācijas procesi Eiropas Savienībā iegūst arvien reālākus apveidus un izpausmes. Lielākoties tie izpaužas ekonomikas un tiesību sistēmas sakārtošanā, demokrātisko institūciju nostiprināšanā. Igaunija, Latvija un Lietuva kā potenciālās dalībvalstis cenšas pārvarēt okupācijas gadu sekas, atbrīvoties no totalitārā režīma mantojuma un ātrāk atgriezties Eiropā, no kuras savulaik tika vardarbīgi izspiestas.

Integrācija Eiropā Baltijas valstīm saistās vēl ar kādu būtisku aspektu, kuram nereti pievērsta pārāk maza uzmanība. Tā ir drošība, kura Igaunijā, Latvijā un Lietuvā joprojām ir nepietiekama. Drošība šodien tiek mērīta ne tikai militārās kategorijās. Nedrošību mūsdienu pasaulē galvenokārt rada neatrisinātās ekonomiskās un sociālās problēmas, starpnacionālās pretrunas, augstais noziedzības līmenis. Šo problēmu risināšanā Eiropas Savienības valstu pieredze un atbalsts Baltijas valstīm varētu būt ļoti nozīmīgs. Turklāt Māstrihtas līgums paredz arī ciešāku starpvalstu sadarbību tieslietu, imigrācijas, narkobiznesa un terorisma apkarošanas jomās. Eiropas Savienības dalībvalstu drošības politika vērsta uz to, lai samazinātu konfliktu risku, vairotu sociālo un ekonomisko stabilitāti.

Baltijas valstu sekmīga un ātra integrācija Eiropas Savienībā nav iedomājama bez pietiekama sabiedrības atbalsta un izpratnes. Grūti cerēt uz šādu atbalstu, ja potenciālajās dalībvalstīs sabiedrība arī turpmāk nesaņems plašu un vispusīgu objektīvu informāciju par Eiropas Savienības politiku un nostādnēm, integrācijas prasībām un procesiem. Vājās zināšanas par Eiropas Savienību jau tagad mūsu sabiedrībā radījušas bažas par valstiskās suverenitātes zaudēšanu un iespējām nonākt jauna veida Padomju Savienībā. Nezināšana un sagrozīta informācija daļā cilvēku rada piesardzību un bailes, mazina atbalstu integrācijai Eiropas Savienībā.

Līdz šim latviešu lasītājs nav lutināts ar pietiekami plašām, dziļām un analītiskām publikācijām par Eiropas Savienību, tās vēsturi un mūsdienu Eiropas integrācijas procesiem. Virkni neskaidrību, nepamatotu apgalvojumu un sagrozījumu šajā jomā palīdzēja novērst Eduarda Bruno Dekšņa 1996. gada pavasarī publicētā grāmata *"Eiropas Savienība: mīti un īstenība"*. Kopš tā laika Baltijas valstis spērušas samērā platus soļus tuvāk Eiropas Savienībai. Igaunija jau uzsākusi sarunas par iestāšanos. Arī pati Eiropas Savienība skaidrāk iezīmējusi savas nākotnes formas. Tādēļ jo vairāk apsveicama Eduarda Bruno Dekšņa jaunā un apjomīgā grāmata, kas tagad 1998. gada rudenī uzsāk ceļu pie saviem lasītājiem.

Šī ir ne tikai pirmā apjomīgākā grāmata latviešu valodā, kura vispusīgi atsedz ES būtību, tās veidošanās vēsturi un perspektīvas, bet arī skaidri un atklāti runā par Baltijas valstu integrācijas problēmām jaunājā Eiropā. Tas kļuvis iespējams, jo autors, būdams latvietis, kopš 1983. gada pats darbojies Eiropas Savienības institūcijās un labi pārzina šo sistēmu. Par autora auglīgo zinātnisko darbību un ciešajiem sakariem ar Tēvzemi liecina viņam 1997. gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas piešķirtais Goda doktora grāds.

Eduarda Bruno Dekšņa grāmata būs labs palīgs ne tikai politiķiem un ārlietu speciālistiem. Tā ļaus papildināt zināšanas studentiem un vidusskolēniem, sniegs bagātīgu papildu materiālu arī pasniedzējiem. Grāmatas vienkāršā valoda, ilustratīvie materiāli un pielikumi padarīs to saprotamu un pieejamu ikvienam interesentam, kurš alkst uzzināt ko vairāk par to starptautisko sabiedrību, kurā Latvija visticamāk ieies jau nākamā gadsimta pirmajā dekādē.

Tālavs Jundzis,
tiesību doktors

Saturs

Contents

Tabulu saraksts

Shēmu saraksts

IEVADS

Latvijas lasītājs aizvienam netiek lutināts ar informatīviem izdevumiem, kas ļautu izprast šodienas Latvijas Republikas virzību uz iekļaušanos Eiropas Savienībā (ES). Šīs grāmatas mērķis tātad ir parādīt un izskaidrot, kā notikusi valstu integrācija Eiropas Savienībā. Nekas neliecina, ka integrācijas līmenis daudz mainīsies, tajā iekļaujoties bijušajām sociālistiskajām valstīm. Arī kā dalībvalstij Latvijas valsts struktūrām būs jānodrošina savu pilsoņu labklājību noteicošie apstākļi lielāko tiesu pēc saviem suverēniem ieskatiem. Uzsvars šinī grāmatā tātad likts uz tēmām, kuras ir un būs aktuālas Latvijas lasītājam, turpinoties Latvijas virzībai uz iekļaušanos ES, proti:

1) kādi spēki ierosināja integrācijas procesa aizsākšanos, īpaši aplūkojot tos, kuri arī šodien darbojas tālāk, veidojot ES;
2) pasaules politiskajā kartē netop jauna lielvalsts – ES; savukārt to valstu skaits, kam būs iespējams iekļauties ES, ir ierobežots; tā nav rinda, kurā varēs iestāties bezgalīgi daudzi;
3) kādā veidā Latvijas Republikai paātrināt tautsaimniecības atjaunošanu un sabiedrisko procesu atkalievirzīšanu rietumnieciskās domu un rīcību sliedēs, lai ātrāk iekļautos ES kā dalībvalstij.

Doma, ka Eiropas suverēnās valstis varētu brīvprātīgi apvienoties miermīlīgā federācijā, ir ļoti sena — kā ideāls, nevis kā princips, kas būtu ievērots starpvalstu attiecībās. Pirmie patiesie centieni, kas radās tikai pēc Pirmā pasaules kara, lai īstenotu šādas domas, cieta neveiksmi. Šiem meklējumiem bija raksturīga cenšanās panākt vienprātību ļoti daudzu valstu starpā. Darbojoties tīri juridiskā līmenī, tiem trūka iespēju ietekmēt tautsaimnieciskos procesus. Kādi bija tie īpašie apstākļi, kuri rosināja Rietumeiropas valstis pēc šīs neveiksmes tomēr deleģēt daļu savas suverenitātes kopīgam uzņēmumam — Eiropas Savienībai? Šis reālais politiskais radījums, kurš sāka veidoties 1950. gadā, ir kas vairāk nekā parasta starptautiska organizācija. Par tās sekmēm liecina prāvais valstu skaits, kuras nopietni pretendē uz iekļaušanos ES.

Šīs grāmatas 1. nodaļā īsi apskatīts, kā radās daudzas šodienas ES starpvalstu attiecībās iemiesotās aksiomas. Ideālisma kā vienīgā

iedvesmotāja nepilnības, izveidojot starptautiskas institūcijas, kas spētu nostāties pretī atsevišķu valstu patvaļībām, lietišķi pierādīja Tautu Līgas neveiksme, proti, tās nespēja novērst Otrā pasaules kara izcelšanos. Kā redzēsim 2. nodaļā, Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) uzdevumi arī bija globāli. Nemaz neapšaubot ANO veiksmes, it sevišķi attiecībā uz bēgļu aprūpi pēckara gados Eiropā, tā nav centusies atrisināt Eiropas valstu savstarpējo attiecību pamatproblēmas.

Eiropas Savienība, arī tajā iekļautās Eiropas kopienas, nav nedz Tautu Līgas mantiniece, nedz arī ANO sāncense. Tās vienreizējais iedvesmotājs ir doma, ka, pakļaujot vairāku valstu *kopīgās* ekonomiskās problēmas pārnacionālam risinājumam, rodas spēcīga, dzīvīga, elastīga un efektīva mijiedarbība.[1] Rietumeiropā tika meklētas atbildes uz divām starpvalstu attiecību problēmām, kuras palika neatrisinātas pēc Otrā pasaules kara beigām. Viena problēma bija tāda, ka daļa Eiropas kontinenta atradās mākslīgā okupācijas stāvoklī; apmēram ceturtai daļai eiropiešu bija liegta viņu vēsturiskā kustības brīvība, pārējiem eiropiešiem bija pamatotas bažas nonākt līdzīgā pakļautībā Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai (PSRS). Otra problēma bija, kā novērst iespējamo strīdu cēloņus un mazināt ekonomisko sāncensību starp Franciju un Vāciju, proti, panākt patiesu miera izlīgumu starp šīm tautām. Grāmatas 2. nodaļā detalizēti aplūkots, kā abas šīs problēmas noteica Eiropas apvienošanās sākuma posma līkločus, proti, līdz 1958. gadam. Eiropas kopienu radīšana un tālākā attīstība izskatīta ne tik vēsturiski detalizētā veidā, dodot priekšroku šodienas apstākļu aprakstam.

Eiropas Savienības veidošana sākotnēji balstījās uz sešu valstu[2] kopīgiem spēkiem, šodien tā aptver 15 dalībvalstis. Viļņveidīgajā šīs Savienības paplašināšanas gaitā izstrādāta tā dēvētā *Kopienas metode*. Šī metode pieļauj ir paplašināšanu (kompetenču un ģeogrāfiskā apjoma ziņā), ir padziļināšanu, jo tās pamatā ir šādi principi:

1) ES atzīst pakāpenisku integrāciju, nevis pārsteidzīgus un impulsīvus žestus; tas nozīmē lēnu, bet mērķtiecīgu rīcību;
2) ES pārvaldē ievērots dinamisks, toties stabils līdzsvars starp nacionālajām un kopīgajām interesēm;

1 Šīs koncepcijas autori Žans Monē un Robērs Šūmans uzskatāmi par Eiropas apvienošanās praktiskajiem "tēviem" — 1950. g. 9. maijā šī pamatideja pārsteidza Rietumeiropas valstis ar savu svaigumu un ar savām tālejošām pozitīvām sekām Eiropas starpvalstu attiecībās (sk.: R. Schumann, *Memoires*).

2 Beļģijas Karaļvalsts, Francijas Republika, Itālijas Republika, Nēderlandes Karaļvalsts, Luksemburgas Lielhercogiste un Vācijas (Federatīvā) Republika.

3) ES atzīst ikvienas dalībvalsts tiesības uz bloķējošu veto, bet paredz to izmantot vienīgi gadījumā, kad aizskartas *vitālas* nacionālās intereses;
4) ES dalībvalstīs līdz ar pieaugošu labklājību radusies savstarpējas solidaritātes izjūta, kas liedz spēka un militārās varas izmantošanu domstarpību atrisināšanai.

Šinī grāmatā, kā jebkurā, kas nopietni aplūko Eiropas integrāciju, ne mazumu problēmu sagādā ir mainīgie vēsturiskie Eiropas kopienu nosaukumi, ir vienlīdzības zīme, kas parasti tiek likta starp Eiropas Savienību un Eiropas Kopienu (kopienām). 1952. gadā sāka darboties Eiropas ogļu un tērauda kopiena (EOTK), bet 1958. gadā — Eiropas ekonomiskā kopiena (EEK) un Eiropas atomenerģijas kopiena (*Euratom*). Kopā šīs trīs juridiskās personas veidoja un arī šodien veido grupējumu, kas saucas *Eiropas kopienas* (daudzskaitlī).

Ļoti plaši (bet ar minimālu precizitāti) Eiropas kopienas tika dēvētas par Kopējo tirgu līdz 1980'to gadu beigām, kad, atsākoties Eiropas integrācijas procesiem, izzuda šī termina lietošana. Šodien pastāv (līdz 2002. gadam, kad iztecēs Līgums par EOTK) ir EOTK, ir Euratoms, bez jebkādiem grozījumiem nosaukumos. Toties EEK ar Mastrihtas līguma spēkā stāšanos 1993. g. 1. novembrī pārdēvēta (pēc I sadaļas A.1 panta) par *Eiropas Kopienu* (vienskaitlī). Kopā šīs trīs organizācijas pareizi apzīmējamas kā *Eiropas kopienas* (daudzskaitlī).

1957. g. Romas līgums par EEK šodien juridiski spēkā esošajā redakcijā[3] atspoguļo šo visjaunāko terminoloģiju attiecībā uz Eiropas kopienām, resp., šis Līgums šodien pazīstams kā Līgums par Eiropas Kopienas nodibināšanu. Šinī grāmatā piekopta līdzīga prakse, resp., lietot pašreizējo terminu *Eiropas Kopiena* ar atpakaļejošu spēku, atskaitot gadījumus, kad vēsturiskie dokumenti noteic tam laikam atbilstošā termina lietošanu.

Eiropas Savienības organizatoriskā uzbūve uzskatāmi līdzinās it kā celtnei ar trim pīlāriem. Trīs jau pieminētās kopienas veido pirmo "pīlāru", bet pārējie divi "pīlāri" ir starpvaldību vienošanās. Grāmatas 3. nodaļā parādītā Eiropas kopienu iestāžu savstarpējā mijiedarbība (kas aprakstīta vairākās šīs grāmatas nodaļās) attiecas gandrīz tikai uz ES pirmo "pīlāru". Otrais un trešais "pīlārs", kuru būtību noteic jau

3 Piemēram, 1993. gadā Rīgā izdotais Romas līguma tulkojums latviski (pēc profesora D. A. Lēbera iniciatīvas) neiekļauj ar Mastrihtas līgumu ieviestās izmaiņas un papildinājumus, jo tas iemūžināja attiecīgā līguma redakciju līdz 1992. gadam.

minētais Mastrihtas līgums, ir Kopīgā ārlietu un drošības politika un Sadarbība iekšlietās un tieslietās.

Eiropas Savienības kā bagātākā tirgus regulētāja lielā praktiskā nozīme ārējai pasaulei padarījusi to par šodien visintensīvāk pētīto politekonomisko parādību. Šis pasaulē unikālais process no sākta gala radījis teorētiķiem lielas grūtības tā izskaidrošanā. Stāvokļa analītiķi un pētnieki pašlaik dalās tā dēvētajā neofunkcionālistu grupējumā, federālistu grupējumā un patlaban popularitātes ziņā pieaugošā līdzsabiedrības[4] grupējumā. Katra pieeja savādāk izskaidro sasniegto integrācijas pakāpi. Līdz šim gan neviens no šiem modeļiem nav spējis sekmīgi pareģot iznākumu Eiropas apvienošanās svarīgo pagriezienu momentos. Tāpēc šinī grāmatā priekšroka dota notikumu atstāstījumam. Viens no šīs grāmatas mērķiem ir arī kritiski novērtēt ierosinošos nosacījumus, kas panākuši diferencēto ekonomisko integrāciju reizē ar ļoti izvēlīgu apvienošanos citos jautājumos.[5]

Politiķiem un valstsvīriem rodas nopietnas grūtības, lai īsi un kodolīgi raksturotu to pozitīvo, kas panākts. Šīs problēmas apskatītas attiecībā uz eiropeiskās identitātes un ES pilsonības samērā vārgo ikdienas iedarbību. Vienīgi tiem spēkiem, kuri Eiropas Savienībā saredz "ļaunuma perēkli", arī tādiem, kam netīk tas, ka Eiropa atgūst savu vadošo vietu pasaulē, nekad netrūkst īsu un kodolīgu apzīmējumu, kā nonicināt šos sasniegumus.[6]

Eiropas Kopienas dibinātāji paredzēja izveidot dalībvalstu mēroga Kopējo tirgu (sākotnējais nosaukums, vēlāk, tagad, pazīstams kā Vienotais tirgus), kura mērķis bija tālāk celt dalībvalstu iedzīvotāju (fizisko un juridisko personu) ekonomisko labklājību. Tā dēvētās Eiropas Kopienas *kopīgās politikas* praktiski tika radītas 1957. gadā. Tās (nejaukt ar Eiropas Savienības kopīgo politiku ārlietās un drošības jautājumos) plaši grupējamas kā Kopīgā lauksaimniecības politika

4 *Consocietation* (sk.: A. J. R. Groome and P. G. Taylor, *Frameworks for International Relations)*.

5 ASV teorētiķu lielā interese par Eiropas apvienošanos praktiski nav atslābusi kopš 1950'jiem gadiem; nedaudz jaunāka ir Japānas zinātnieku interese: tā savukārt tiecas pārliecināt eiropiešus, ka Eiropas apvienošanās nav perspektīva. Cik lielā mērā šādi pētījumi, drīzāk aicinājumi, kas ietērpti saimniecisko procesu aprakstos, saistāmi ar faktu, ka ES ir vienīgais pasaulē izgudrotais efektīvais aizsprosts pret Japānas industriālo uzņēmēju patvaļu, — tā ir ciešākas zinātniskas uzmanības cienīga hipotēze.

6 Bijušajās PSRS pakļautības valstīs ļoti izplatītā triviālā vienādojuma *Eiropas Savienība = Padomju Savienība* autore ir tā laika Lielbritānijas premjerministre Mārgerete Tečere (sk. M. Tečeres uzrunu, atklājot mācību gadu 1988. g. rudenī Brigē, Beļģijā).

(KLP), kopīgā komercpolitika (ārējā tirdzniecībā, konkurences spējas celšanā), arī kā kopīgā finanšu politika. Šo politiku iedarbība skar praktiski visus Eiropas Savienības dalībvalstu iedzīvotājus. Arī tās fiziskās un juridiskās personas, kuras tirgojas ar šīm valstīm, pakļautas Vienotā tirgus noteikumu pildīšanai. Šī tirgus principi, kā viena no svarīgākajām un nozīmīgākajām ES izpausmēm, izskatīti vairākās grāmatas nodaļās. Tajās aplūkots Tirgus stāvoklis šodien un atrodamas norādes uz pasākumiem, kurus paredzēts ieviest, lai vairotu šī Tirgus aprites.

Vienotā tirgus izveidošana notikusi divās pakāpēs. Pēc pirmās pakāpes sasniegšanas 1968. g. jūlijā iestājās 20 gadu ilgs konsolidācijas posms, kas pārtapa aktīvā integrācijas padziļināšanā 1980'to gadu otrajā pusē. Iemesli, kamdēļ Vienotais tirgus tik lēni tapa, atspoguļoti vairākās šīs grāmatas nodaļās.

KLP lielās politiskās nozīmes dēļ — gan Kopienas veidošanās laikā, gan vēlāk — tai veltīta atsevišķa nodaļa. Varētu pat apgalvot, ka KLP nosargājusi Kopienas pastāvēšanu, it sevišķi 1960'jos gados. KLP un lauksaimniecības problēmas Baltijā ir nopietnākas, nekā to mēdz uztvert politiskie un ekonomiskie spēki šinīs kandidātvalstīs.

Kopienas lēmumu pieņemšana, kā arī to īstenošana un it sevišķi apsekošana ir sarežģīts process, kuram veltīta īpaša uzmanība. Jāievēro, ka Kopienas iestādes apseko ne vien to, kā lēmumi ir iestrādāti nacionālajā likumu kopā, bet arī, kā tos *ievēro*. Šī Kopienas kompetence izpelnījusies ne mazumu kritikas, no kuras vienīgais atzīstamais iebildums ir tāds, ka Kopienas iestādēm vajadzētu veikt daudz vairāk šinī jomā. Lēmumu izstrādāšanas un to ieviešanas darbs rit mijiedarbībā starp nacionālajām un pārnacionālajām birokrātijām. Ņemot vērā, cik lēni gājis ar kopīgās sadarbības procesa apgūšanu jau esošajās dalībvalstīs, paredzams, ka mācības šinī virzienā sola daudz rūgtu pārsteigumu topošajām dalībvalstīm.

Lai gan praktiski ikviena ES iedzīvotāja ikdienā redzami daži ES integrācijas sasniegumu elementi, pārsvarā šo iedzīvotāju ekonomisko, juridisko un kultūras vidi noteic nacionālie jeb reģionālie faktori. Der ievērot, ka Eiropas integrācijas kopīgo uzdevumu uzskaitē nav atrodama nedz Kopienai deleģēta tiešā kompetence nodrošināt sociālo labklājību, nedz kriminālkodeksa īstenošanu ES dalībvalstīs. Vairākums nacionālo tautsaimniecības procesu atrodas nacionālās valdības suverēnā kompetencē (subsidiaritāte).[7] Romas līgums tātad

7 T. s. *subsidiaritātes* princips ieviests Eiropas integrācijā, lai lietišķi regulētu kompetenču sadali, proti, atļaujot lemt par problēmām tai varas struktūrai, kura spēj rast visefektīvāko atrisinājumu (skatīt 6.4. nod.).

apzināti formulēts tā, lai veicinātu un lai palīdzētu celt esošo, bet lai nostiprinātu pret ārējo (ārpus-Kopienas) konkurenci.

Otrajam pasaules karam noslēdzoties, Rietumeiropas valstis atradās daudzējādā ziņā neparastos apstākļos, proti, visas reiz spēcīgās valstis, izņemot Lielbritāniju, vai nu bija okupētas, vai kā citādi sajuta ierobežojumus ierastai rīcības brīvībai. Eiropa, tēlaini izsakoties, bija zaudējusi savu vietu pasaules, tajā skaitā Eiropas, nākotnes noteikšanā. Eiropas kontinents bija pārdalīts tādās eiropiešu tautās, kuras brīvi savā starpā sazinājās, un tādās, kurām liktenis bija piešķīris valdniekus, vadošu centru. Prāvā par noziegumiem pret vācu tautu pēdējais Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) pārvaldnieks[8] savai aizstāvībai pat izvirzīja domu, ka iekšējā Vāciju sadalošā robeža bija *de facto* PSRS rietumu robeža.

Rietumu valstis, resp., tās, kuras 1945. g. neatradās PSRS okupācijas joslā, ilgi un lēni veidoja šo unikālo Eiropas Savienību, kurai nav nekā kopīga ar sabrukušo PSRS, kas bija pilnīgi unitāra lielvalsts aiz daudznacionālas fasādes. ES sadarbības mehānisms ļauj tās vismazākajai dalībvalstij vajadzības gadījumā saņemt visspēcīgākās dalībvalsts atbalstu, neaizskarot mazās valsts nacionālo identitāti. Līdz šim notikuši četri sākotnējās valstu grupas paplašinājumi. Pirmais aptvēra Lielbritāniju un tās ciešākos tirdzniecības partnerus, kuri šī procesa sākumā bija palikuši ārpus tā. Divos piegājienos iekļāvās Dienvideiropas valstis — līdzko tās atguva demokrātiskas sabiedrības veidolu. Visbeidzot pievienojās trīs bagātas neitrālās valstis — tām visām palikšanu ārpus ES savulaik noteica PSRS *de facto* veto tiesības pār šo valstu suverenitāti.

Kopš dramatiskās Eiropas kontinenta pārdales izbeigšanas 1989.–1991. g. kļuvis iespējams atrisināt līdz galam visu Eiropas valstu tiekšanos pēc piederības kādā liela apjoma savienībā. Šodien rit demokrātisko Austrumeiropas un Viduseiropas valstu (AEVEV), arī Baltijas valstu atjaunošanās — tas ir ļoti nopietns pašmērķis, kurš jārealizē neatkarīgi no šo valstu virzības uz līdzdalību ES. Šo valstu "izvēli" par labu eiropeiskai tautsaimniecības sistēmai noteica PSRS ekonomiskās sistēmas nespēja celt tās piespiedu sabiedroto valstu ekonomiskās attīstības līmeni. Tiklīdz šīs valstis atbrīvojās no "intīmām saitēm" ar PSRS, *de*

8 *Egon Krenz*, ievēlēts kā pēdējais Sociālistiskās vienības partijas vadītājs, viņš pieļāva Berlīnes mūra miermīlīgu atvēršanu; mūra pastāvēšanas laikā tika nogalināti aptuveni 800 VDR pilsoņu, kas mēģināja izkļūt no tās. Krencs aizstāvējās ar iebildi, ka VDR sekojusi PSRS direktīvām, savukārt PSRS, jūtot Aukstā kara draudus, esot aizstāvējusies. 1997. g. 25. augustā viņam piesprieda 6,5 gadus cietumsoda.

facto ar KPFSR, vēlāk ar Krievijas Federāciju, šodienas pasaules ekonomisko spēku savstarpējā sāncensība noteica AEVEV un Baltijas valstu "izvēli" integrēties Eiropā.

Valstīm, kas atradās Krievijas pakļautībā kopš Otrā pasaules kara beigām, ziņas par Rietumeiropas integrāciju bija aizliegtais auglis līdz 1989. g. Jāteic, ka Eiropas kopienas ļoti piesardzīgi nodarbojās ar savu pašreklāmu AEVEV, nemaz nerunājot par okupētajām Baltijas valstīm. Rietumeiropas saimnieciskais uzplaukums bija sava veida Eiropas integrācijas reklāma. Kopš savas patiesās rīcības brīvības atgūšanas septiņas bijušās sociālistiskās AEVEV un trīs Baltijas valstis noslēgušas Asociācijas līgumus ar Eiropas Savienību. Šo līgumu mērķis (par kura sasniegšanu līgumos nav nekādu garantiju) ir ļaut šīm valstīm sagatavoties iestājai ES kā dalībvalstīm. Kopā ar Kipru un Maltu, kuru attiecības ar Eiropas Kopienu ir senas un pierādītas diezgan, šīs 12 valstis veido tā saukto *Asociēto Eiropas valstu* (AEV) grupu.

Bijušo sociālistisko valstu iespējamā, praktiski jau jāteic šodien — noteiktā šo valstu iekļaušanās ES rada virkni smagu problēmu. Īsumā, tās dalās ekonomiskās, juridiskās un arī politiskās kategorijās. Šo problēmu dziļums izskatīts īpašā rakursā attiecībā uz Baltijas valstu kandidatūrām (un nevis uz Latvijas kandidatūru vienu pašu). Piektais paplašinājums, sakarā ar šo problēmu eksistenciālo nozīmi, kļuvis īpaši nozīmīgs Eiropas Savienībai kā vitālam veidojumam. Ekonomiskās problēmas skar arī ikvienas dalībvalsts attiecības ar Kopienas iestādēm un ar citām partnervalstīm. Daudzi uzskata, ka šim paplašinājuma raundam jāiedvesmo ES tīri ekonomiskā ziņā. Neraugoties uz Vienotā tirgus programmas sekmīgo ieviešanu, ES dalībvalstis kopumā aizvienam atpaliek no ASV un no Japānas ekonomikas, īpaši vitālās aprites veiklības ziņā, arī absolūtajā līmenī.

ES atzina triju Baltijas valstu īpašo stāvokli no Baltijas neatkarības atgūšanas brīža. Ārpus PSRS un tās ietekmes zonas, kura bija krietni plašāka intelektuālās aprindās, nekā tā bija ekonomiskā vai militārā ziņā, Baltijas valstis tika atdalītas no bijušām PSRS republikām ne vien terminoloģiski, bet arī programmatiski.[9] ES iestādes papūlējās izveidot juridiskos apstākļus, lai šīs trīs valstis pievienotos 7 AEVEV, gatavojoties uz iestāšanos Eiropas Savienībā. Triju Baltijas valstu (arī Slovēnijas) līgumi par Asociētās valsts statusa iegūšanu vēl nebija formāli ratificēti, kad divas valstis (Igaunija un Slovēnija) jau tika

9 Šodien gandrīz aizmirstas kaislības ap domu, ka Baltijas valstis *atjaunoja*, nevis pirmo reizi ieguva neatkarību; Latvijā visilgāk saglabājušās sentimentālas saites ar Krieviju, populāri izpaužoties domā, ka visas savienotās republikas jau bija savienotie trauki, tātad arī neatkarībā it kā būtu jāsaglabā šīs atkarības saites.

aicinātas sākt sarunas par iekļaušanos ES. Šodien triju Baltijas valstu ceļi tikai šķietami dalījušies — šāds iznākums ir drīzāk Igaunijas īpašo nopelnu loģiskās sekas, nevis Latvijas un it sevišķi Lietuvas lēnā attīstības tempa izraisīts.

Populistiskā "brīnīšanās" par to, ka Latvija šobrīd paliek to kandidāšu starpā, kurām vēl daudz jāpaveic, lai uzsāktu sarunas par iekļaušanos ES, liecina, cik patiesi sekmīga ir bijusi Krievijas izglītības sistēma Latvijā. Pat paviršs skats uz tik lēno progresu Latvijas juridiskajās, tautsaimnieciskajās un politiskajās aprindās rāda, ka ļoti dziļi sakņojas gandrīz vai naids pret normālu eiropeisku sadzīves normu atkalieviešanu Latvijas sabiedrībā. Tomēr vēstures mācību lieti atcerēties arī šodien: vienīgais ieguvējs no Baltijas nesaskaņām bija Krievijas impēriski noskaņotās aprindas, nevis šīs tautas gaišākie prāti. Autoram grūti izprast daudzu latviešu šķietami nesagraujamo vēlēšanos saskatīt savus nopietnos sarunu partnerus tieši šajos Krievijas ne jau gaišākajos prātos.

Pirmais šķietami ne visai pozitīvais Latvijas sabiedrības pūliņu novērtējums nesīs savu labumu, ja tas dos vadlīnijas turpmākai straujākai attīstībai. Igaunijas veiksmei, pēc autora domām, jākļūst par labu piemēru, kuram Latvijai, arī Lietuvai būs jāseko. Abām šīm baltu brāļu tautām bijusi raksturīga tieksme ieslēgties sevī, norobežoties no pasaules pozitīvās pieredzes un prakses. Latvijas gadījumā pamanīta pieaugoša, sākotnēji vāji aizplīvurota, tieksme raudzīties vienīgi uz Krievijas politisko haosu kā pašu rīcības brīvības noteicēju. Šī politiskā un saimnieciskā tuvredzība par labu īslaicīgiem ieguvumiem arī bijusi par atteikuma cēloni.

Apstāklis, ka Latvijas Republikā atrodas daudz nelatviešu iedzīvotāju, tiešām nav šķērslis tam, lai Latvija pievienotos Eiropas Savienībai. Tā tas tika apstiprināts Eiropas Komisijas Atzinumā par Latvijas atbilstību, lai kļūtu par ES dalībvalsti. Tas, ka dažas Latvijas politiskās aprindas atklāti ilgojas pēc atgriešanās Krievijas pusautonomas guberņas statusā, nepārsteidz: asinsbalss paliek asinsbalss. Toties autoru pārsteidz daudzu latviešu gausums nopietnā savas valsts veidošanā. Ar apziņu, ka Latvija atrodas Eiropā, nevis Krievijas "interešu telpā", vien nepietiek: jārīkojas, lai atgūtu iekavēto, un pastiprināti un padziļināti jāieskatās Eiropas norišu *būtībā*.

Rietumeiropas valstis izveidoja kopienas dēļ vajadzības nokārtot strīdus par iekšējiem ekonomiskajiem procesiem, kuri varēja pārvērsties par starpvalstu attiecību bojātājiem. Pārnacionālās organizācijas saņēmušas no dalībvalstīm pilnvaras rīkoties tikai *atsevišķās* tautsaimniecības nozarēs. Eiropas Savienības attīstība uzskatāma par

procesu, kurā galvenie šīs gaitas noteicēji, precīzi apzinoties savu šī brīža uzdevumu praktiskās robežas, cenšas panākt tādu sintēzi, kas paplašinātu kopīgās rīcības brīvības iespējas. Tā kā integrācijas galamērķi netiek precizēti, šo galamērķu konkrētais trūkums ļauj integrācijas un apvienošanās nelabvēļiem izgudrot tos pašiem. Šodienas ES galvenais sasniegums ir tās dalībvalstīm radītās iespējas daudz ko pozitīvu veikt kopīgiem spēkiem, tai pašā laikā dodot ikvienai savu specifisko labumu.

Eiropeiska dzīvesveida atdzimšanai Latvijā jānotiek bez atskatīšanās uz Krievijas, Baltkrievijas un citu NVS valstu pieredzi. Neveiksme nav labs piemērs. Šis citāts no autora pirmās grāmatas[10] šodien papildināms ar domu, ka jāseko Igaunijas kā bijušās padomju dzīves upures veiksmīgajam piemēram. Igaunija vienīgā no tām nelaimīgajām tautām, kas pārilgi atradās Krievijas pakļautībā, atradusi veidu, kā tuvoties Eiropai, paturot savu identitāti, un tā ieguvusi šo Rietumu nāciju cieņu. Bet par to, lai Latvija, it sevišķi latvieši, nesekotu Igaunijas piemēram, rūpējas tie, kuriem Eiropas dzīve šķiet atbaidoši vēsa. Diemžēl tieši tie, kurus biedē rietumnieciskā kārtība kā viņu identitātei sveša, pārlieku daudz sastopami kā Latvijas "pārstāvji" tās līkločainā ceļā uz pašapliecinājumu Eiropas priekšā.

10 Sk.: E. B. Deksnis, *Eiropas Savienība: mīti un īstenība*, Rīga, 1996.

I DAĻA

EIROPAS INTEGRĀCIJAS SĀKUMS

AFRICA
OCEANVS
HISPANIA
HIB.
ANGLIA
SCOTIA
MARE MEDITER.
GALLIA
Parys
Rhodan fl.
Rhenus fl.
GERMANIA
Albis fl.
BOHEMIA
DANIA
VANDALIA
MARE TYRRHENUM
ITALIA
SICILIA
SINUS ADRIATICUS
VNGARIA
POLONIA
Vistula
MARE BALTHICUM
SCANDIA
SCLAVONIA
Brigrasis
LITHVANIA
LIVONIA
MACEDO
MARE IONIUM
BVLGARIA
MOSCOVIA
Borysthen.
MOREA
GRÆCIA
C5ſtinop
SCYTHIA
TARTARIA
Tanais fl.
POTVS EVX.
ASIA

1

EIROPAS VIENOTĪBAS DOMAS AIZMETŅI

Eiropas ideja — kāda tā izpaužas Eiropas kopienu darbībā un Eiropas Savienības izveidošanā — nebalstās nedz uz stipras centralizētas varas izplešanos, pakļaujot jaunas teritorijas, nedz uz populistiskas šo kopienu un šīs Savienības suverēno valstu un autonomo reģionu kopā saplūšanas. Līdz ar to apvienotās Eiropas veidošanās gaitā trūkst jebkāda populāri aizraujoša notikuma, kas spētu saviļņot tās iedzīvotājus tikpat aizrautīgi kā, piemēram, Bastīlijas cietuma ieņemšanas diena[1], kas vēl šodien Francijā tiek pieminēta kā tautas dzīvē nozīmīgs pagrieziens. Jāievēro tas, ka neviens nacionālas nozīmes simbols nav cietis no Eiropas integrācijas. Neviens no šiem simboliem nav ticis uzspiests citai dalībvalstij. Eiropas Savienības izveidošanā saskatāmie septiņi pagrieziena datumi, no 1950. g. 9. maija (Šūmana Deklarācija) līdz 1993. g. 1. novembrim (Līgums par Eiropas Savienību stājas spēkā), praktiski visi saistās ar starptautisku līgumu pieņemšanu vai ar citiem valstiskiem pasākumiem, kuros piedalās ierēdņi un politiski darbinieki.[2] Gandrīz neviens no šiem svarīgiem pagrieziena momentiem nav guvis redzamību plašākā sabiedrībā ārpus speciālistu aprindām.

Līdz 20. gadsimtenim apvienotas Eiropas izveidošanas centieni neparādījās nevienas noteicošās valsts ieturētajā politikā vai rīcības programmā. Mēģinājumi ar varu radīt liela (Eiropas) mēroga impērijas vai federācijas neiederas šodienas Eiropas apvienošanās procesa garīgajā pūrā. Nedz Jūlija Cēzara, nedz Napoleona izveidotās valstis nav uzskatāmas par apvienotās Eiropas organizācijas priekštecēm.[3] Iekams apskatām ekonomiskās integrācijas attīstību, kas

1 1789. g. 14. jūlijā pūlis ieņēma Bastīlijas (*Bastille*) cietumu, kuru tauta Parīzē uztvēra kā Francijas karaļu patvaļas simbolu.

2 Sk.: P. Fontaine, *Seven days that changed Europe*; pārējie šie datumi ir 1957. g. 25. marts, 1960. g. 20. jūlijs, 1973. g. 1. janvāris, 1979. g. 7. – 10. jūnijs, 1986. g. 17. februāris; vienīgi 1979. g. notikušās pirmās tiešās pārnacionāla Eiropas Parlamenta vēlēšanas saistītas ar plašu iedzīvotāju līdzdalību.

3 To personu sarakstā, kas nebija Eiropas apvienošanās labvēļi, var ievietot arī Ā. Hitleru un J. V. Staļinu.

izveidojusi Eiropas Savienību, īsumā aplūkosim federācijas idejas vēsturi. Vēsturiskas sakritības dēļ pirmo sešu Eiropas Kopienas dalībvalstu teritorija diezgan precīzi iekļāvās tā dēvētās Karolingu Impērijas kontūrās. Kārļa Lielā[4] laikā Lielbritānijas (Anglijas) salas palika ārpus Karolingu dinastijas redzesloka, jo tajā brīdī šīs salas bija vārgas un atradās ģermāņu un vēlāk ziemeļnieku sadursmes krustugunīs. Savukārt Eiropas Kopienas dibinātāju valstu sastāvā Lielbritānija neiekļāvās aiz tā laika iedomas, ka tā ir par spēcīgu, lai pievienotos Eiropas "kontinentālajām" problēmām.

1.1. Pirmsākums — kad bija daudz mazu valstu

Idejas par tādu Eiropas federāciju[5], kas nav izveidota uz iekarojumu un suverēnu valstu savstarpējas pakļaušanas pamata, Eiropas intelektuālajā pasaulē parādījās 14. gadsimtenī. Šo dažādo koncepciju kopsaucējs bija vēlme atrast veidu, kā panākt savstarpējo ķildu izlīgumu. Šinī laikmetā Eiropas tautām iekšējās nesaskaņas starp vēl vienotās kristīgās saimes vadošiem locekļiem nebija grēks, kas nodarbinātu tālaika prātus, kā to novērst. Ārējie draudi tika uztverti kā sods par nekrietnu dzīvi. Ideālistiskās ieceres par to, ka kopība būtu ļoti vēlama, radās apstākļos, kad Eiropas sabiedrības veidoja stipri citādas valstis pēc to juridiskā, politiskā un teritoriālā veidola nekā šodien. Vairākiem šādu ideju autoriem instinktīvi šķita, ka tāda apvienība izraisītu vispārējās labklājības pacēlumu, jo tā pavērtu plašas tirdzniecības iespējas. Ideja par Eiropas Savienotajām Valstīm kā konkrētu šādas federācijas īstenojumu parādījās 19. gadsimteņa sākumā. Šāda formējuma pievilcība auga tikpat lielā mērā, cik strauji Amerikas Savienoto Valstu ekonomiskais spēks apsteidza Eiropas valstu spējas.

4 *Charlemagne* (arī *Charles I le Grand*, 742 – 814), Karolingu dinastijas dibinātājs, pēdējais Eiropas tautu vadonis, kas centās atjaunot Romas Impēriju, vismaz tās Rietumu daļu, kā darbojošos politisku veidojumu; tautas, kas apdzīvoja Karolingu Impēriju, bija radnieciskas pēc etnosa, arī pēc to kultūras pamatiem, tāpēc daļa no kopīgām juridiskām un citām garīgām vērtībām, kas veido tā dēvēto eiropeisko identitāti, ir mantojums no šī senatnīgā formējuma.

5 Vārds "federācija", atvasināts no latīņu *foederis* (līgums vai vienošanās), angļu valodā (un pēc tam citās Eiropas valodās) ieviesās tikai 17. gadsimtenī: atsevišķas protestantu sektas attīstīja ideju panākt taisnīgu federāciju (līgumu) starp Dieva likumu un cilvēka likumu, kas noteiktu valsts politisko iekārtu; skaidrības labad ar vārdu "federācija" apzīmētas visas apvienības, kuras minētas agrāk.

Par vienu no pirmajiem federācijas izveidošanas projektiem uzskatāmas franču publicista Pjēra Dibuā[6] domas, izteiktas četrās grāmatās, kuras uzrakstītas starp 1300. un 1308. gadu, par to, ka Eiropas prinčiem būtu jāsanāk sekulārā apvienībā. Šādā veidā apvienotas kristietības mērķis būtu ar jaunu Krusta karu atgūt zaudētās Svētvietas.[7] Francijas karaļa Filipa IV Skaistā[8] īslaicīgais pārstāvis Dibuā popularizēja un izplatīja, iespējams, paša karaļa ideju par Francijas karaļa vietu Eiropas valstu priekšgalā. Viņa koncepcija atbalstīja laicīgo varu (augstākā autoritāte — karalis) tās cīņā ar pārvalstiskās kristīgās baznīcas virsvaldnieku — Romas pāvestu. Dibuā pieteica dažas idejas, kuras skan ļoti moderni. Viņš aicināja izveidot valdnieku pilnvaroto darba grupu, kas strādātu nepārtraukti, risinot problēmas. Viņa idejas par izglītības saskaņošanu atsevišķās karaļvalstīs un par to, ka būtu vēlams pievērsties sieviešu izglītošanai, diemžēl palika toreiz bez praktiskām sekām.

Septiņpadsmitajā gadsimtenī Francijas karalis Anrī IV[9] esot pārspriedis Eiropas federācijas izveidošanu ar savu ministru Silī[10]. Pēc ziņām, kuras Silī izpauda tikai pēc Anrī nāves 1610. gadā, karalis (no 1600. līdz 1607. gadam) izstrādājis koncepciju par federāciju, kas atturētu Turcijas Impēriju no kārdinājuma iebrukt Eiropā un izdzītu Krievijas caru no Eiropas, ja "viņš turpinās neievērot kristīgās reliģijas likumus"[11]. Koncepcijā bija paredzēts vispirms kondensēt — jeb konsolidēt — dažas mazākās valstis un grāfistes. Lielajā apvienībā kā suverēnas dalībvalstis bija paredzētas sešas karaļvalstis, piecas republikas un četras grāfistes, kopā piecpadsmit subjekti. Anrī valdīšanas laikā (no 1589. līdz 1610. gadam) koncepcija reāli neizpaudās nedz diplomātijas jomā, nedz pat publicistikā[12]. Silī

6 *Pierre Dubois* (dzimis starp 1250. un 1260. gadu, miris pēc 1325. gada), Parīzes universitāti beidzis kā advokāts, deputāts agrīnajā Francijas parlamentā (Ģenerālštatos), pēc 1310. gada zaudējis karaļa atbalstu.

7 Sk.: J. Favier, *Philippe le Bel*, Bayard, Paris, 1978, arī: F. Heer, *The Mediaeval World*.

8 *Philippe IV, le Bel* (1268 – 1314), Kapetu dinastijas Francijas karalis, cīnījās ar Templiešu ordeni un ar pāvestu Bonifāciju VI par laicīgās varas sadali Francijā, ielika pamatus Francijas valsts administratīvām struktūrām.

9 *Henri IV* (1553 – 1610), Burbonu dinastijas dibinātājs, apturēja reliģiskos nemierus Francijā; pēc Silī ieteikuma Anrī, kas tāpat kā Silī bija piedzimis protestantu ģimenē, pieņēma katoļu ticību.

10 *Maximilien de Bethune, Baron de Rosny, Duc et pair de Sully* (1559 – 1641), Francijas valstsvīrs, atjaunoja Francijas tautsaimniecības infrastruktūru, sevišķi tās finanšu sistēmu, izveidoja pirmās artilērijas daļas karaļa armijā.

11 Oriģinālā teksta tulkojums, citēts no: S. Dell, *Trading Blocks and Common Markets*.

12 Sk., piemēram: F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*.

ieguldījums federācijas idejas attīstībā ir viņa personīgais prestižs, kas izraisīja ap šo domu pārrunas gadu simteņa garumā pēc tam.

17. gadsimteņa beigās Eiropas federācijas ideju sāka apspriest kā starpvalstu attiecību modeli, bez ārējā ienaidnieka piesaukšanas. Angļu kvēkers Viljams Pens[13] 1693. gadā izvirzīja priekšlikumu par Eiropas mēroga parlamentu, kura deputāti pārstāvētu atsevišķas valstis. Latviešu lasītājiem varētu būt mazāk pazīstams tāds fakts, ka šinī parlamentā viena deputāta vieta bija paredzēta Kurzemes hercogam. Eiropas mēroga pārnacionāla armija, kas būtu pakļauta tieši un vienīgi šim parlamentam, pieskatītu lēmumu ievērošanu, garantētu iekšējo un ārējo mieru. Šāda apvienība veicinātu Eiropas tautu labklājības pacēlumu. Viljams Pens vēlāk noorganizēja divu palātu parlamentu Filadelfijas pilsētā, kas toreiz vēl bija atsevišķas kolonijas administratīvs centrs. Izveidojoties ASV, tieši šī parlamentārā struktūra bez būtiskām pārmaiņām tika pieņemta kā mets šodien pastāvošajam ASV divu palātu Kongresam.

1.2. Suverēnu valstu brīva apvienība

Pena un Silī idejas atsaucas uz klasiskās Grieķijas amfiktionijas līgām[14]. Sākot ar 18. gadsimteni, šie priekšlikumi izraisīja filozofiskas diskusijas. Viņu ideju loģisko konsekvenci, šķiet, tikai garāmejot, apskatīja filozofs Žans Žaks Ruso[15], kura abas grāmatas par šo tēmu tomēr netiek atzītas kā daļa no viņa nozīmīgā ieguldījuma politisko sistēmu teorijas izveidošanā. Ruso federāciju bija paredzēts veidot no 16 formējumiem, tajā skaitā Romas pāvesta valsts, tomēr bez Kurzemes hercogistes. Šī iedomātā apvienība – *Confédération de l'Europe* — redzami pārņēma Šveices Konfederācijas iekārtu, kas saucās *Confédération Helvétique*. Ievērojams priekšnosacījums bija tāds, ka dalībvalstīm nebija tiesību izstāties no šīs federācijas. Savos rakstos Ruso aplūkoja nopietnu eksistenciālu problēmu, kas traucētu šāda veida kopvalsts stabilitāti, proti, ka vienas dalībvalsts intereses, pat kopīgā miera saglabāšanas

13 *William Penn* (1644 – 1718), angļu admirāļa sera Viljama Pena (1621 – 1670) dēls; viņa vārdā nosaukts Pensilvānijas (*Pennsylvania*) štats, kuru viņš nodibināja.

14 Reliģiska līga (grieķiski *Amphictyonia*, Αμφικτυονια, arī Αμφικτυονικη Συμμαχια) antīkajā pasaulē nodrošināja sakarus starp kulta vietām; no trim šādām līgām visslavenākā saistās ar Delfu (*Delphi*) kultu.

15 *Jean Jacques Rousseau* (1712 – 1778), filozofs, dzimis Šveicē, par Eiropas apvienošanos izteicās divās grāmatās, abas sarakstītas 1756. g., bet parādījās vēlāk: *Extrait sur le Projet de la Paix Perpétuelle de M. l'Abbé de St Pierre* (1761. g.) un *Jugement sur le Projet de la Paix Perpétuelle de M. l'Abbé de St Pierre* (1782. g.).

nolūkos, varētu tikt īstenotas uz citas dalībvalsts rēķina. Vairākas modernas idejas par to, kāda varētu izskatīties apvienota Eiropas kopvalsts, kas radusies brīvprātīgā veidā, atrodamas Immanuela Kanta[16] rakstos. Šajos rakstos par Mūžīgo Mieru valstu apvienošanās procesa galvenais nodoms — saglabāt mieru — saprasts kā savstarpējo karu cēloņu novēršana. Pretstatā Ruso, Kants saskatīja nepieciešamību pieļaut dalībvalstīm tiesības atteikties no piederības kopvalstij. Viņa piedāvātā federācija bija virsbūve suverēnām valstīm, nevis tieša Eiropas mēroga valdība. Motivējums bija diezgan aktuāls toreiz un ir aktuāls šodien. Toreiz izveidojušos valstu izmēri pilnīgi atbilda to iedzīvotāju prasībām, jo centieni ar varu radīt lielākus formējumus nebija izdevušies. Daudz lielāka apjoma valsts Eiropā nebija iespējama arī tāpēc, ka eiropieši kā indivīdi nelabprāt pakļauj savu tautisko pašapziņu kopīgai (pārtautiskai jeb, moderni izsakoties, internacionālistiskai) identitātei. Kanta koncepcijā saredzami vismaz divi oriģināli jēdzieni, kas īstenoti Eiropas Savienībā:

- valstu apvienība bija paredzēta kā tautu apvienība, nevis valsts (resp. *Völkerbund*, nevis *Völkerstaat)*, kurai dalībvalstis deleģētu daļu savu kompetenču, paturot savu identitāti;
- šādā savienībā ikvienam svešiniekam, nonākot citā dalībvalstī, būtu visas tiesības uz viesmīlību, tomēr neviens svešais nedrīkstētu pieprasīt palikšanas tiesības.

Kants, diezgan pamatotu iemeslu dēļ, tomēr bija visai pesimistiski noskaņots par iespēju izveidot šādu, gandrīz ideālu kopvalsti. Viņa filozofiskie apcerējumi par mierīgām attiecībām starp valstīm un starp tautām 19. gadsimtenī plaši izplatījās Ziemeļeiropā (arī tagadējās Latvijas teritorijā). Kanta idejas arī šodien tiek piesauktas kā vadmotīvi sadzīvošanai Baltijas telpā.[17]

Anrī Sen-Simons[18] 19. gadsimteņa sākumā iztirzāja domu par to, ka Amerikas Savienoto Valstu paveida federālas sistēmas pārņemšana

16 *Immanuel Kant* (1724 – 1804), vācu filozofs, kura idejas par starptautiskajām tiesībām (*no "Zur Ewigen Frieden"*) citētas Eiropas Komisijas populāri skaidrojošos izdevumos par Kopienas likumu sistēmu.

17 Sk.: F. W. Christian, *Die Europäische Neuordnung*, no: A. Bucholz (red), *Kant und der Frieden in Europa*.

18 *Claude Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon* (1760 – 1825), franču filozofs, Amerikas koloniju neatkarības kara dalībnieks; Franču Revolūcijas laikā atteicies no piederības aristokrātijas kārtai; ieviesa zinātniskas izpētīšanas metodes pielietošanu Francijas sabiedrības strukturālai analīzei; sensimonisma kustības iedvesmotājs.

atrisinātu daļu no sociālām un politiskām problēmām Eiropā. ASV toreiz bija radikālu 18. gadsimteņa valsts pārvaldes teoriju iemiesojums, bet 19. gadsimteņa sākumā ASV federācijas struktūra bija lielas intelektuālas ziņkāres objekts. Sen-Simons un viņa sekotāji Eiropas federācijas izveidošanas projektam piešķīra samērā nelielu prioritāti — sensimonisma kustība pārsvarā nodarbojās ar filozofiskiem un praktiskiem ieteikumiem par to, kā optimālā veidā veikt industrializāciju toreiz agrārajā Francijā.[19]

Eiropā federālisma ideju pamatā bija ASV pieredzes apbrīnošana. Daudzi izcili cilvēki saredzēja iespējas pielāgot Eiropas specifikai ASV pieredzi[20]. Viktors Igo[21], darbojoties kā publicists, 1849. gadā atklāja Konferenci par mieru (Parīzē), piesaucot Eiropas Savienotās Valstis kā formējumu, kas varētu, viņaprāt, drīz parādīties. Tomēr ideja par Eiropas Savienotām Valstīm visumā neguva lielu atsaucību valstiskās aprindās un ar laiku zaudēja savu aktualitāti. ASV pieredzes pārņemšana atkal kļuva aktuāla 19. gadsimteņa beigās: straujais ASV industriālais pacēlums pēc pilsoņu kara padarīja šīs valsts tautsaimnieciskos un politiskos jautājumus nozīmīgus[22]. Noraidoši pret Eiropas Savienoto Valstu ideju izteicās V. I. Ļeņins; šis spriedums, šķiet, ļoti maz ietekmēja Eiropas integrācijas vai federācijas domas attīstību.

1.3. Starpvaldību sadarbība 19. gadsimtenī

Vīnes kongress (1815. gadā) attiecību nokārtošanai toreizējo Eiropas valstu un impēriju starpā nodibināja Svēto Aliansi, kas izpaudās kā valdnieku personīgas daudzpusējas satikšanās, lai atrisinātu problēmas. Šo mehānismu, sākot ar 19. gadsimteņa divdesmitajiem gadiem, pakāpeniski nomainīja regulāras starpvaldību tikšanās zemākā līmenī, tā dēvētā Eiropas Saskaņa[23], kura izpaudās, konferenču ceļā risinot tādas problēmas, kas būtiski neaizskāra nevienas

19 Mūsdienu viedokli par Sen-Simonu un sensimonismu sk.: P. Ansart, *Sociologie de St Simon*, Presses Universitaires de France.

20 Sk.: Alexis de Tocqville, *Démocratie en Amérique*, Oeuvres Completes, Vol I & II.

21 *Victor-Marie Hugo* (1802 – 1885), franču rakstnieks, vēlāk dzīvē kļuva aktīvs kreisi noskaņotās sabiedriskās miera kustības *Le Congrès des Amis de la Paix* priekšsēdētājs; politiskās pārliecības dēļ 18 gadus pavadījis trimdā Beļģijā, vēlāk Anglijai piederošās Lamanša salās; 1845. gadā ievēlēts *Académie Française*.

22 Sk.: P. Remoiun, *L'Idée de la Fédération Européenne dans la Pense Politique du XIX Siecle.*

23 Angliski *the Concert of Europe*, kas uzskatāma par Svētās Alianses turpinājumu.

strīdā iejauktās puses godu. Gandrīz gadsimteņa laikā šis daudzpusējās diplomātijas paveids kļuva mazāk un mazāk efektīvs.

Deviņpadsmitajā gadsimtenī starp atsevišķām vācu tautas valstiņām izveidojās Muitas apvienība[24]. Šī apvienība nereti tiek piesaukta (kļūdaini, pēc autora domām) attiecībā uz šodienas perspektīvām, kā tālāk izvērst Eiropas Savienības iedarbību. Salīdzinājumam trūkst pamatojuma šādu iemeslu dēļ:

- apvienība skāra ļoti šauru reģionālu valstiņu grupējumu ar līdzīgu etnisko izcelsmi un kopēju literāro valodu[25], un ar spēcīgu kopīgo identitāti, kas pieļāva tālāku apvienošanos;
- apvienība bija iecerēta tikai kā viens solis ceļā uz unitāras integrētas Vācijas valsts (*Reich*) izveidošanu.

Šodien atkalapvienotā Vācija[26] ir federācija, tātad unitārai valstij līdzīgs veidojums, kuras reģionālās īpatnības, it sevišķi stiprās reģionālās pašvaldības, papildina centrālo (federālo) Vācijas valdību. Šī valdība, lai gan tā ļoti silti atbalsta Eiropas Savienības kā federācijas tālāko integrāciju, tikpat skaidri iezīmējusi savas suverenitātes robežas, kuras tā neļaus pārkāpt. Modernās Vācijas iekšējās valsts organizācijas tiešs pārcēlums uz apvienoto Eiropu nākotnē ir (gandrīz) neiedomājams notikums, jo Eiropā trūkst daudzu priekšnoteikumu, kas tādu soli pieļautu.

Deviņpadsmitajā gadsimtenī Eiropā izveidojās pirmās starptautiskās organizācijas (ārpus reliģijas lauka), kurās strādāja pārnacionāls štata darbinieku sastāvs. Visvecākā šāda iestāde ir Reinas upes kuģošanas kontroles komisija, kas dibināta 1815. gadā[27]. Tā darbojusies vairāk nekā 180 gadu, ar īsiem pārtraukumiem un ar uzlabojumiem tās kompetenču jomās. Šīs komisijas un Starptautiskā pasta organizācijas (dibināta 1874. gadā) pieredze starptautiskās

24 Vāciski *Zollverein*. Pirmais līgums ar Hesenes-Darmštates (*Hesse-Darmstadt*) valsti slēgts 1828. g., pēdējais (noslēdzošais) līgums ar Hamburgas un Brēmenes pilsētvalstīm noslēgts 1888. gadā; arī Luksemburga pievienojās šai Muitas apvienībai, bet ne Vācijas Reiham.

25 Itālijas apvienošanās, kas arī panāca *de facto* ekonomisku apvienību itāļu valstiņu starpā, vēl mazāk kalpo par modeli modernai apvienotai Eiropai.

26 Vācijas atkalapvienošanās process (1989 – 91) tiek dēvēts par otro Vācijas (muitas un) naudas apvienošanos.

27 *Rhein Navigation Kontrolle Kommission*, dibināta Vīnes Kongresa laikā (1815. gadā), cēlusies no 1804. gadā Francijas imperatora un Svētās Romas Ķeizarvalsts imperatora dibinātas Komisijas (sk.: A. H. Robertson, *European Institutions)*.

ierēdniecības praktiskajā darbā izmantota, sastādot darba noteikumus pastāvīgajai Tautu Līgas[28] ierēdņu grupai.

1.4. Tautu Līga

Pirmā pasaules kara ekonomiskās un politiskās sekas bija ļoti lielas divām Eiropas impērijām (Vācijai un Austro-Ungārijai), kā arī cara Krievijas impērijai. Šis karš bija pārsteidzis tā dalībniekus ar savu nežēlību kā pirmais mehanizētais "bezpadošanās" karš starp augsti attīstītām industriālām sabiedrībām. Kara uzvarētāji cerēja izveidot tādu starptautisku organizāciju, kas novērstu šāda apjoma konflikta atkārtotu izcelšanos. Tautu Līga, protams, ka nebija domāta kā Eiropas apvienošanās mēģinājums; drīzāk šīs organizācijas iecere bija censties saglabāt mieru ar daudzu valstu vienlīdzīgu piedalīšanos sarunās. Tas aizvietotu 19. gs. sistēmu, kura balstījās uz interešu līdzsvarošanu.

Vienīgais iemesls, kamdēļ šī Līga iederas, pēc autora domām, Eiropas idejas vēsturē, ir tāds, ka Līgas svarīgākie un ietekmīgākie dalībnieki bija Eiropas valstis savu impēriju ziedu laikā. Neapšaubāmi Tautu Līga iekļāva savā veidolā arī 19. gadsimtenī uzkrāto (Eiropas) diplomātijas pieredzi. Princips, ka lielajām varām katrai ir veto tiesības, bet mazajām valstiņām tādu tiesību nav, bija izejas punkts sarunām Parīzes Miera konferences laikā[29].

Tautu Līga dibināta 1919. gadā uz Versaļas Miera līguma pamata (tās Statūti[30] izteikti 26 pantos šī Līguma I daļā). Līga, kas apvienoja valstis no visas pasaules (ar ievērojamo izņēmumu — ASV, kas piedalījās Līgas izveidošanā, bet izvēlējās neratificēt Līgumu), bija pirmais modernais mēģinājums izveidot daudzpusēju starpvaldību apvienību suverēnu valstu starpā. Tautu Līgas ietvaros darbojās četras iestādes (pirmās trīs atradās Ženēvā):

- Ministru (valstu pilnvaroto) Padome,
- Sekretariāts (ierēdņu izpalīgu grupa),
- Asambleja (parlamentāro struktūru delegāti),
- Pastāvīgā Starptautiskā Tiesa[31] (Hāgas pilsētā, Nēderlandē).

28 Angliski *League of Nations*, franciski *Société des Nations*; latviski dēvēta arī par Tautu Savienību; šinī grāmatā konsekventi tiks lietots termins *Tautu Līga*.

29 Parīzes Miera konference, no 1919. līdz 1920. gadam.

30 *Covenant of the League of Nations*, kuru varētu pārtulkot kā Tautu Līgas Derību (Līgumu); Versaļas Miera līgums parakstīts 1919. gada 28. jūlijā (sk.: F. P. Walters, *A History of the League of Nations*).

31 *Permanent Court of International Justice.*

Tautu Līgas organizatoriskā uzbūve, neraugoties uz daudziem tās trūkumiem praktiskā ziņā, kļuva par modeli visām modernajām starpvaldību veida un pārnacionālām organizācijām pēc tam. Tautu Līgas paspārnē darbojās sešas pastāvīgās komitejas, arī daudzas speciālistu pagaidu apakškomitejas, kuras aplūkoja starptautisko tiesību problēmas un atsevišķus ļoti šaurus tautsaimnieciskus jautājumus[32]. Līga apvienoja arī iespaidīgi plašu nevalstisko organizāciju skaitu, tā sarīkoja liela apjoma starptautiskas konferences ar neapšaubāmu autoritāti. Līgas darbības vispozitīvākais novērtējums ir aptuveni 120 konvencijas, kuras ir nozīmīga starptautisko tiesību daļa. Tautu Līgas Asamblejas darbība iedibināja ļoti svarīgo principu, ka starptautisko tiesību ievērošana balstās uz kopīga viedokļa (angliski *consensus*) panākšanu.

Tautu Līgas mērķi bija ļoti cēli, toties tai piešķirtie juridiskie līdzekļi — visai pieticīgi. Līga ne vien nespēja apturēt starpvalstu rīvēšanos, bet tai grūti nācās atrisināt pat dažus strīdus no Pirmā pasaules kara laika, kas bija atvēlēti Līgas ekskluzīvajā kompetencē. Saimnieciskās lietās Līgai apzināti bija piešķirtas mazas iespējas izvērsties. Nopietni aizrādījumi par to, ka Tautu Līgas mazspēja ietekmēt starptautiskās attiecības tautsaimnieciskos jautājumos būtu novēršama ar ekonomiskas Līgas izveidošanu, parādījās, sākot no 1920. gada.[33] Šie ieteikumi neguva atsaucību valdošās aprindās. Trīsdesmitajos gados visas ekonomiski spēcīgās pasaules valstis ap sevi apjoza tarifu un citas barjeras. Notika sacensība par tirgiem mazāk spēcīgajās valstīs, un notika sacensība par izejvielām. Vienīgais nopietnais mēģinājums Tautu Līgas ietvaros izstrādāt papildu savaldīšanas mehānismu (par Asamblejas bezspēku šādos jautājumos nebija nekādu ilūziju) pieder Francijas ārlietu ministram Aristidam Briānam[34] un viņa domubiedriem Francijas valsts aprindās.

Aristids Briāns izteica savas domas Tautu Līgas Asamblejā 1929. gada 9. septembrī. Viņš saredzēja Eiropas valstu savstarpējā ekonomiskajā izolētībā (Eiropā bija aptuveni 20 000 km iekšējo robežu) patiesus draudus tam, ka Tautu Līga nespētu pildīt savu uzdevumu, resp., garantēt mieru.[35] Francijas valdības (darba grupas izstrādāts) Memorands ar konkrētiem, tomēr aizplīvurotiem priekšlikumiem ekono-

32 Viena komiteja cīnijās pret narkotisko vielu nelikumīgu izplatīšanu.

33 Sk.: J. M. Keynes, *The economic consequences of the peace*.

34 *Aristide Briand* (1862 – 1932), franču politiķis, 26 reizes ministrs Francijas 3. Republikas valdībās, 11 reizes šo valdību premjerministrs; 1926. gada Nobela Miera prēmijas laureāts.

35 *Discours pour l'union Européenne*; sk.: A. Elisha, *Aristide Briand, Discours et écrits de la politique étrangere*.

miski integrēt Eiropas valstis kā Līgas reģionālu apakšnodaļu izdalīts 27 Tautu Līgas (Eiropas) valdībām 1930. gada 1. maijā. Pēc komentāru saņemšanas 1930. gada 11. septembrī Memorands iesniegts apspriešanai Tautu Līgas Asamblejā[36], kas reaģēja, nodibinot Darba grupu Eiropas apvienības idejas izpētīšanai[37]. A. Briāna priekšlikumi par sadarbošanos tomēr nebija guvuši necik siltu atsaucību Tautu Līgas valstu starpā[38]: no šīs ieceres tālākas virzīšanas atteicās Francijas valdība, pat pirms Briāna nāves 1932. gadā. Vācijas vēlēšanās, kuras notika 1930. gada 14. septembrī, ekstrēmistu partija NSDAP[39] guva lielus panākumus. Šis pagrieziens Vācijas pirmskara vēsturē padarīja praktiski par neiespējamu jebkādu Tautu Līgas iniciatīvu realizēt A. Briāna projektu. Gan nacionāli romantiskais sociālisms Vācijā, gan pieaugošā PSRS darbošanās ārpus tās robežām ar sociālistiskā internacionālisma starpniecību — abas paredzēja unitāras lielvalsts izveidošanu, kas balstītos uz vienas tautas kundzību, uz vienas ideoloģijas monopolu.

Tautu Līgas mazās reālās iespējas novērst starpvalstu sāncensību politikas jomās, kā arī kavēt ekonomisko deformāciju veidošanos tika kritiski atzītas kā būtiskas nepilnības gandrīz vienlaikus ar Līgas nodibināšanu. Radās mēģinājumi sabiedriskā kārtā papildināt Līgas samērā vārgās institucionālās iespējas, satuvinot, samierinot Līgas dalībvalstu (un arī citu valstu, tajā skaitā ASV) inteliģenci. Iecere bija caur šādu saprašanos mazināt sadursmju cēloņus. Šinīs aprindās visiecienītākās Pan-Eiropas kustības mērķis, pēc tās dibinātāja (1922. gadā) grāfa Riharda Kudenhoves-Kalergi[40] uzskatiem, bija nopietnā līmenī apspriest Eiropas apvienošanās iespējas, propagandēt tās vēlamību. Šī kustība nekādā ziņā netiecās kļūt par masu kustību, nedz arī par politisku partiju.[41] Pan-Eiropas kustības sasniegumi, izplatot vienotības idejas, Eiropas federācijas ideju plašā, ietekmīgā publikā, ir tomēr ievērības cienīgi. Trīsdesmitajos gados Pan-Eiropas nacionālajās biedrībās iestājās daudzas sabiedriski un politiski nozīmīgas

36 Memoranda teksts angliski, *A Memorandum on Organization of a regime of Federal Union*, parādījās Londonas laikrakstā *The Times* 1930. g. 16. maijā.

37 *Summary of the General Assembly, IX. 1929* un *The Monthly Summary of the General Assembly, IX. 1930*.

38 Darba grupa 1933. gadā atzina, ka pat tik radikāls solis kā muitas un citu ierobežojumu atcelšana starpvalstu tirdzniecībai Eiropā vairs negrozītu sāncensības pieaugumu trīsdesmitajos gados.

39 *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* — Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija.

40 *Graf Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi* (1894 – 1972), Austro-Ungārijas diplomāta dēls; 1922. g. dibinājis kustību *Eiropas apvienība* (*Pan-Europe*).

41 Sk.: R. Coudenhove-Kalergi, *An Idea conquers the World*.

personas — piemēram, Konrāds Adenauers[42] un Žoržs Pompidū[43] abi bija aktīvi dalībnieki.

Briāna priekšlikuma detaļas pats Kudenhove-Kalergi personīgi uztvēra diezgan kritiski, jo koncepcija bija pārāk sekla, lai panāktu reālu saskaņu toreizējās Eiropas sakarsētās ekonomiskās sāncensības apstākļos. Neraugoties uz to, pēc tam kad šī koncepcija pazuda no Rietumeiropas valdību pārrunu redzesloka, vienīgi Pan-Eiropas kustība turpināja propagandēt šo domu kā politiski īstenojamu mērķi. Kara laikā atrodoties ASV, Kudenhove-Kalergi idejai par Eiropas federāciju paguva atrast daudzus atbalstītājus intelektuālajās, ASV valsts vadībai tuvās aprindās (ASV prezidents F. D. Rūzvelts[44], divas reizes atsakot pieņemt Kudenhovi-Kalergi, nebija viens no tiem).

Tautu Līga un Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO) ir cieši saistītas: ANO pārmantoja Tautu Līgas vietu starptautisko attiecību laukā. Tomēr būtu nepareizi ANO izveidošanu pieskaitīt pie Eiropas apvienošanās idejiskiem pamatiem, jo ANO uzbūvi praktiski noteica ASV un PSRS, tiesa, ņemot vērā Tautu Līgas pieredzi.

42 *Konrad Adenauer* (1876 – 1967), Ķelnes pilsētas galva no 1919. līdz 1933. g.; 1946. g. iecelts, vēlāk ievēlēts par Vācijas Federatīvās Republikas kancleru (1949 – 1961); Vācijas Kristīgo demokrātu partijas (CDU) dibinātājs un tās pirmais vadītājs, līdz 1964. g.

43 *Georges Pompidou* (1901 – 1974), franču politiķis, 5. Republikas premjerministrs un prezidents 1969. – 1974. g.

44 *Franklin Delano Roosevelt* (1882-1945), politiķis, četrkārtēji ievēlēts ASV prezidents; atjaunojis ASV tautsaimniecības aprites pēc 1929. –1933. g. krīzes, ASV karadarbības politiskais vadonis Otrā pasaules kara laikā.

2

EIROPAS ATJAUNOŠANA UN APVIENOŠANĀS SĀKUMS

Eiropas ekonomiskā integrācija ir daļa no starpvalstu attiecību gammas, kurā ārpus Eiropas Savienības atrodošās Eiropas valstis katra veido attiecības ar ES dalībvalstīm pēc saviem uzskatiem. Sazarotās attiecības, kuras izveidojušās, ņemot vērā īpašos pēckara apstākļus, turpina šodien veidoties jaunajos Eiropas politiskajos apstākļos. Šī integrācija ir pēc savas būtības evolucionāra, pakāpeniska, kas liek secināt, ka nepieciešams pārskats par pagātnes pieredzi, lai varētu orientēties šodienas attīstībā. Pēckara pirmajos gados galvenais Rietumeiropas valdību uzdevums bija atjaunot savu valstu ekonomiskās aprites, ņemot vērā Vācijas ekonomiskā pacēluma neapturamo gaitu. Eiropas politisko un ekonomisko procesu satuvināšanās un daļējas apvienošanās gaitā saredzami vairāki attīstības sākuma posmi, kuri viens no otra krasi atšķiras ar *de facto* pagrieziena punktiem, proti:

- līdz 1947. gada vidum, kad ritēja visneatliekamākie atjaunošanas darbi, starpvaldību attiecības bija izteikti savtīgas; zināmas nesaprašanās kara uzvarētāju starpā saasinājās līdz lūzumam; šinī laikā vienīgi PSRS konsekventi īstenoja kādu plānu par Eiropas valstu attiecību veidošanu ap PSRS interesēm;
- Māršala plāna laiks, kad ASV līdzās ekonomiskai palīdzībai piedāvāja Eiropas valstu apvienošanās modeli (no 1947. gada vidus līdz 1951. gadam); šinī laikā ASV bija galvenās konsekventās Eiropas integrācijas ierosinātājas;
- Eiropas ogļu un tērauda kopienas (EOTK) veidošana un darbība — no 1952. gada līdz 1955. gadam; Francija ieņem vadošo lomu, Lielbritānija pasīva;
- Eiropas ekonomiskās kopienas (EEK) veidošana, sākot ar 1955. gada jūniju; Lielbritānija iesāk integrācijas izjaukšanas projektus, piedāvājot starpvalstu attiecības kā alternatīvu; Rietumeiropas valstis sadalās divos aktīvos grupējumos.

Šinī nodaļā aplūkojamā laikā — līdz piecdesmito gadu beigām — integrācijas centienu mērķis bija atrisināt fundamentālo Eiropas mēroga drošības problēmu, proti, kā nostabilizēt Francijas un Vācijas savstarpējās attiecības uz tā laika sarežģītā politiskā un vispārējās nedrošības fona. No šodienas redzes punkta atskatoties, iespējams saskatīt lielāku mērķtiecību, nekā tajā laikā tāda patiesībā bija. Eiropas valstu valdību pēckara taktikā — izvairīties kaut netieši palīdzēt PSRS ārpolitiskajiem centieniem iespiesties Eiropā — saskatāmas divas atšķirīgas koncepcijas par to, kā visefektīvāk sadarboties savā starpā. Būtu ļoti nepareizi saskatīt kādu principiālu atšķirību starp Rietumeiropas vadošajām valstīm vienā vitālā jautājumā, proti — vēlmē atkal atrast Eiropai līdznoteicējas vietu lielajās pasaules apritēs. Izveidojās divi Eiropas valstu grupējumi ar līdzīgiem mērķiem (turība un drošība), bet ar atšķirīgu pieeju šo jautājumu risināšanā (zināmā mērā grupējumi saglabājušies arī šodien, kad galvenās abu grupējumu valstis atrodas ES):

- grupējums ar Lielbritāniju priekšgalā (ar orientāciju uz Skandināvijas un uz politiski neitrālām valstīm) izveidoja organizācijas, vadoties pēc *starpvaldību* attiecību principiem (risina problēmas vienbalsīgi);
- grupējums ar Franciju priekšgalā (ar īpaši aktīvu Nēderlandes lomu un ar Vāciju kā aktīvu un līdztiesīgu partneri) izveidoja *pārnacionālas* organizācijas.

Šinī nodaļā apskatīsim to, kā izveidojās idejiskie un tiesiskie pamati oriģinālai Eiropas starpvalstu attiecību plejādei, kas apzīmējama par Eiropas Savienību. Šīs attiecības, kopš tās sāka tapt starpvaldību sarunās, atrodas dinamiski līdzsvarotā stāvoklī, resp., tādā, kas ar laiku mainās detaļās, bet ir nemainīgs pēc būtības. Francija, Lielbritānija un Vācija ir aptuveni līdzīgas politiskas un ekonomiskas vienības pēc lieluma un pēc to ekonomiskām iespējām. Tās izkļuva no *de facto* pakļautības abām ārpus Eiropas atrodošām lielvarām, izvēršot paralēlu darbību. Sadarbības principi, kas izveidoti piecdesmitajos gados, ļauj Eiropas Kopienai pastāvīgi pārveidoties, lai varētu apmierināt tikpat daudzās un dažādās tautsaimnieciskās prasības, cik daudzveidīgas ir pašas dalībvalstis.[1] Panākta sadarbība drošības jautājumos un integrācija atsevišķos ekonomiskos jautājumos.

1 Žans Monē savos memuāros atreferē ģenerāļa Dž. Māršala izteicienu, ka eiropiešiem pašiem ir jāveic šis darbs, labākajā gadījumā ASV var tikai pozitīvi stimulēt šādu procesu (J. Monnet, *Memoires*, 316. lpp).

2.1. Otrā pasaules kara laikā izveidotās organizācijas

Otrā pasaules kara laikā apvienotas Eiropas ideja tika reizēm piesaukta kaujas gara stimulēšanas nolūkos. Aiz šiem izteicieniem neslēpās nopietnas ieceres. Viens šāds uzmundrinošs uzsaukums, kura autori bija Žans Monē, Šarls de Golls un Vinstons Čērčils[2], 1940. gada 6. jūnijā[3] pieteica to, ka Lielbritānija un Francija varētu apvienoties, ieviešot pat kopīgu pilsonību. Šī ideja toreiz Monē un de Gollam likās daudz svarīgāka nekā Čērčilam: pēdējais šķietami piekrita uzsaukuma publiskai izplatīšanai, zinot, ka Francijas valdība (nedz Monē, nedz de Golls nebija nekādi III Republikas pilnvarotie pārstāvji), ļoti iespējams, nepiekritīs šāda priekšlikuma īstenošanai. De Golla un Monē aizdomas par to, ka angļi stipri nenopietni uztver apvienotas Eiropas ideju, lika viņiem abiem vēlāk izturēties pret Lielbritānijas mēģinājumiem iesaistīties Eiropas integrācijas procesā ar aizdomām, kas balstījās uz šo konkrēto pieredzi.

Domājošo iedzīvotāju aprindās okupētajās Rietumeiropas valstīs mājoja pārliecība, ka pēckara apstākļos būtu jāizveido Eiropas mēroga federācija, kas novērstu atkārtotu karu. Šādas domas atklāti izteica un attīstīja cilvēki, kas atradās pretestības kustības rindās ir Itālijā, ir Francijā un pat Vācijā.[4] Zināms cieņas vērts sasniegums bija šo apvienoto pretestības kustību puslegālās tikšanās laikā (Ženēvā 1944. gada vasarā un oktobrī) izstrādātais aicinājums par Eiropas federācijas izveidošanu pēc kara. Šinīs sapulcēs enerģisku un vadošu lomu ieņēma Itālijas pretestības kustības dalībnieki; tajās piedalījās arī pārstāvji no Vācijas un no Polijas[5]. Par atbalstu šai aktivitātei lielāka mēroga sabiedriskos un politiskos slāņos trūkst pierādījumu.

ASV Ārlietu ministrijā vairākas darba grupas kara laikā bija izskatījušas iespēju pēc kara izveidot Eiropas federāciju. ASV prezidents F. Rūzvelts, personīgi iejaucoties šinī jautājumā, sākot ar 1943. gada otro pusi, panāca tādu savas valdības nostāju, ka attiecības ar Eiropas valstīm pēckara apstākļos ASV paredzēja veidot, balstoties uz draudzī-

2 *Sir Winston Leonard Spencer Churchill* (1874 – 1965), Lielbritānijas politisks darbinieks (no 1900. g.), vairākas reizes Lielbritānijas premjerministrs, Nobela prēmijas laureāts literatūrā 1953. g.

3 Teksts publicēts Londonas laikrakstā *The Times* 1940. gada 16. jūnijā.

4 Sk.: W. Lipgens (red), *Documents on the History of European Integration*, Vol. 1, 'Continental Plans for European Union, 1939 – 1945'.

5 Polijas pārstāvji ieradās no Anglijā atrodošās Polijas trimdas valdības; PSRS atrodošies Polijas pārstāvji nepiedalījās šinī procesā (sk.: W. Lipgens (red), *Documents on the History of European Integration*, Vol. 2, 'Continental Plans for European Union, 1939 – 1945').

gām, divpusējām partneru attiecībām vienīgi ar PSRS.[6] Lai atrisinātu Eiropas starpvalstu attiecību galveno problēmu, ASV prezidents izlēma piekrist Vācijas valsts izmēru kapitālai samazināšanai, pat pieļaujot iespēju iznīcināt tās industriālo potenciālu, ar ieceri padarīt Vāciju par pārapdzīvotu agrāru valsti vai pat par valstiņu grupējumu.[7]

ASV tautas pašpārliecību kāpināja karamateriālu ražošanā parādītie tempi, kas viņiem šķita kā pierādījums ASV federatīvās valsts sistēmas organizatoriskajām priekšrocībām. Industriālās aprindas ASV rēķinājās ar to, ka viņu ekonomiski integrētā tautsaimniecības sistēma varētu ar Eiropas valstīm vairāk nekā tikai konkurēt. Sapnis par ASV gadsimteni, kurā tām nebūtu nozīmīgu ekonomisko sāncenšu, izgaisa tikai labu laiku pēc kara beigām. Eiropas apvienošanās bija ASV populāra tēma citu iemeslu dēļ: apmēram divas trešdaļas ASV pilsoņu toreiz apzinājās savas eiropeiskās saknes. Šī ļoti lielā vēlētāju grupa, emociju vadīta, atbalstīja iespēju reiz pārtraukt Eiropas valstu sāncensību.

PSRS vadība konsekventi darbojās pret jebkādas apvienotās Eiropas idejas izplatīšanu tās Rietumu sabiedroto tautās.[8] PSRS pārliecināja ASV atteikties no jebkādu nosacījumu izvirzīšanas par Austrumeiropas un Viduseiropas valstu stāvokli pēc to atbrīvošanas. PSRS vadībā izprata to, ka pēckara Eiropa, kurā Vācija un Francija būtu zaudējušas ekonomisko spēku, būtu PSRS vislabvēlīgākais iznākums. Jau 1942. gadā Rietumu sabiedrotajiem bija skaidrs tas, ka PSRS armija brīvprātīgi neatstās nevienu valsti, kurā tā būs vienīgais "atbrīvotājs – okupētājs", un arī tas, ka Rietumu spēki nebija optimāli izvietoti, lai ar varu patriektu jaunos iekarotājus.[9]

Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO) tika apzināti nodibināta kara laikā, vispirms, lai baudītu šī laikmeta pacilātību (uzvarētājos), otrkārt, lai tā būtu sagatavojusies sniegt palīdzību, līdzko Eiropas valstis tiktu atbrīvotas no okupācijas. Rietumeiropā šī atbrīvošana uzsākās jau 1943. g. pēc sabiedroto armiju izcelšanās Itālijā, un tā pastiprinājās

6 Sk., piemēram: Max Beloff, *The United States and the Uniting of Europe*.

7 Morgentaua plāns, starp daudziem citiem iekarotās Vācijas civilizētās dzīves infrastruktūras izārdīšanas pasākumiem, paredzēja visu augstāko mācību iestāžu slēgšanu, grāmatu un laikrakstu skaita samazināšanu līdz ļoti pieticīgam līmenim (sk.: H. Morgenthau, Jr., *Germany is our problem*); ASV prezidents F. Rūzvelts Kvebekas konferencē 1943. gada rudenī piedāvāja šo plānu kā izejas punktu uzvarētāju pēckara rīcībai (pēc: A. Eden, *Memoirs*, Vol. 3, 'The Reckoning').

8 Ikvienu Kudenhoves-Kalergi rīkoto Pan-Eiropas saietu ASV kara laikā pavadīja kritizējošas un noraidošas lasītāju vēstules, kuras lielajiem ASV laikrakstiem piesūtījuši šķietami visdažādāko tautību "antifašistiskie bēgļi eiropieši" (sk.: R. Coudenhove-Kalergi, *An Idea conquers the World)*.

9 Sk.: A. Eden, *Memoirs*, Vol 3, 'The Reckoning'.

pēc 1944. g. 6. jūnija – Lamanša šķērsošanas. ANO darbības galvenie virzieni atklātībā tika iezīmēti 1943. gada rudenī (konference Maskavā), tad 1944. gada rudenī (konference Danbārtonouksas (*Dunbarton Oaks*) pilsētā, ASV), arī Jaltas konferencē 1945. gada februārī. Bēgļu aprūpes organizācija[10], kuru nodibināja 1943. gadā Vašingtonā kā pirmo darbojošos ANO iestādi, laicīgi izstrādāja pieeju, kā aprūpēt bēgļus pēckara apstākļos. ANO dibināšanas pēdējā cēlienā 1945. g. vasarā Sanfrancisko pilsētā, kurā piedalījās pārstāvji no visām 46 valstīm, kas oficiāli bija pieteikušas karastāvokli Vācijai, un vēl četras valstis (Argentīna, Dānija, Baltkrievija un Ukraina[11]), jau bija pamanāmas lielas domstarpības četru uzvarētājvalstu starpā. ANO Hartu (*Charter of the United Nations*) parakstīja 1945. g. 26. jūnijā, kad karadarbība Eiropā bija jau noslēgusies, bet Klusā Okeāna teritorijās tā vēl turpinājās.

Apvienoto Nāciju Organizācija ir Tautu Līgas tiešā mantiniece. Reizē ar to ANO darbība tomēr nav uzskatāma kā Eiropas valstu noteikta, jo galvenais finanšu avots bija ASV, bet ļoti vārgi, tikai ideju līmenī tika uzklausīts Lielbritānijas viedoklis. ANO vēlāk, pēc bēgļu aprūpes smagākā darba paveikšanas Rietumeiropā, nespēlēja lielu fizisku vai morālu lomu tālākā Eiropas integrācijā. Komiteja, kas pārraudzīja ANO darbības uzsākšanos[12], savās pirmajās sēdēs 1945. gada 18. decembrī aicināja Līgu izbeigt pastāvēt juridiski. Tautu Līgas pilnvarotie pārstāvji, pēdējo reizi sapulcējušies, 1946. gada aprīlī pieņēma Austrijas valdības deklarāciju, ka Austrija nav no brīvas gribas pievienojusies Vācijas Reiham.[13] 1946. gada 17. aprīlī Tautu Līgas pārstāvji pieņēma rezolūciju, ka Līgai jālikvidējas — ar pamatojumu, ka "sākusi veidoties ANO, kurai būs iespēja Līgas darbu turpināt"[14]. Dažām Līgas permanentām struktūrām darbību izbeidzot, liela daļa

10 *United Nations Refugee Relief Agency (UNRRA)* — Apvienoto Nāciju Bēgļu aprūpes aģentūra, pārtrauca savu darbošanos 1946. gadā; šodien darbojas UNRRA pēctece *United Nations High Commission for Refugees* — Apvienoto Nāciju Augstākā bēgļu komisija.

11 Jaltas tikšanās laikā, 1945. g. februārī, PSRS pieprasīja sev trīs sēdekļus ANO Ģenerālajā Asamblejā, piedāvājot ASV tiesības arī uz trim vietām; ASV atteicās no papildu vietām (sk.: V. M. Dean, *The four Cornerstones of Peace)*.

12 *The Preparatory Committee*, sk.: *Rapport de la Comité Préparatoire*, Vol. 1 (1946), V un XI nodaļu.

13 ASV, Lielbritānijas un PSRS valdības 1943. g. 1. novembrī parakstīja vienošanos par to, ka Austrijas anektēšana nav spēkā no tās īstenošanas brīža (tādējādi atjaunojot Austrijas suverenitāti).

14 Sk.: League of Nations, *Proceedings of the Twentieth (conclusion) and of the Twenty-first meeting of the General Assembly of the League of Nations*.

to darbinieku pārgāja ANO darbā. Starptautiskā darba organizācija[15] (dibināta 1919. gadā kā palīgorganizācija) strukturāli pārdzīvoja bez pārtraukuma tās darbībā. Līgas likvidācijas komiteja 1948. gada jūlijā paziņoja, ka visas pārpalikušās fiziskās vērtības nododamas ANO līdz 1948. gada 1. augustam.[16]

Izveidojot Apvienoto Nāciju Organizācijas iestādes, ņēma vērā gan Tautu Līgas neveiksmes, gan arī tās sasniegumus. ANO organizatoriskajā uzbūvē saredzams mēģinājums izveidot plašu darbības apjomu, bet nepieļaut organizācijas darbības sastingumu. Ģenerālās Asamblejas[17] kompetencē ir lēmumu pieņemšana, tomēr galīgā noteikšana pieder ANO Drošības Padomei[18]. Šķiet, ka nedz ASV, nedz PSRS savā sāncensībā nepieļāva tādu varbūtību, ka viena noteiktu otras suverēnās lietas ar ANO starpniecību. Nesaskaņas starp PSRS un tās trim Rietumu sabiedrotiem kļuva redzamas praktiski jau no ANO dibināšanas laika[19]. Saspīlētas attiecības starp mazajām valstīm un piecām (galvenajām?) valstīm, kurām bija piešķirtas veto tiesības Drošības Padomē, nobrieda tad, kad piecdesmitajos gados ANO dalībvalstu skaits pārsniedza 150. Daži ANO mērķi nepiepildījās, resp., iecere pēckara apstākļos pieskatīt ekonomisko procesu atjaunošanos. Citu mērķu sasniegšana, resp., Eiropas impēriju daļu (koloniju) centieni pēc suverenitātes aizņēma visu tās radošo uzmanību, atstājot maz laika pievērsties Eiropas problēmām. Ekonomikas un sociālo lietu padomes[20] un Aizbildniecības padomes[21] kā ANO pamatiestāžu darbība pilnībā neattaisnoja uz tām liktās cerības. Ekonomikas un sociālo lietu padome šodien darbojas kā pētniecības (izpētīšanas) struktūra, kura izpilda pasūtījumus, bet ļoti reti nāk ar pašas iniciatīvām.

ANO sektoriālo interešu pārskates organizācija, Eiropas Ekonomikas lietu komisija[22], reizēm parādās Eiropas atjaunošanas un

15 *International Labour Organization*.

16 League of Nations, Board of Liquidation, *Final Report*.

17 *General Assembly of the United Nations*.

18 *Security Council of the United Nations*.

19 Sanfrancisko konferences laikā PSRS notiesāja 16 tā sauktās Polijas Londonas valdības delegācijas locekļus, kuri bija apcietināti pēc ierašanās Maskavā uz sarunām ar tā saukto Polijas Ļubļinas valdību.

20 *Economic and Social Council* (*ECOSOC*, arī *ESC*), sk.: J. P. Renninger, *ECOSOC: Options for reform*.

21 *Trusteeship Council*, kas uzņēma savā gādībā atsevišķas teritorijas, kuru piederība bija apstrīdēta.

22 *United Nations Economic Commission for Europe, UNECE*, nodibināta 1947. gadā ar sēdekli Ženēvā; tajā ietilpst visas Eiropas (ANO) valstis, arī ASV, Izraēla un Kanāda; darba valodas angļu, franču un krievu; līdzīgas ANO komisijas aptver Latīņameriku, Āziju un Āfriku.

integrācijas gaitā, bet kā organizācija, kura novēro notikumus, nevis tāda, kas notikumus ietekmē vai virza. Šīs ANO komisijas veikums Eiropas integrācijas statistikas apkopošanā un atsevišķu ekspertu grupu praktiskā darbība, piemēram, saskaņojot tehniskās normas, padara tās ekonomiskos apkopojumus par vērtīgu izejmateriālu procesa pētniekiem.

2.1. tabula **Integrāciju veicinošie notikumi no 1944. līdz 1950. gadam**

1944. g.	
Septembrī	Londonas Konvencija par Beļģijas, Luksemburgas un Nēderlandes apvienošanos.
Decembrī	Militāras sadarbības līgums (Maskavā) starp Franciju un PSRS pret Vāciju.
1945. g.	
Februārī	Jaltas vienošanās par okupācijas noteikumiem Vācijā.
Martā	PSRS atņem Vācijas austrumu daļas, pievienojot tās sev un Polijai.
Jūnijā	Vācijā uzsāk darboties trīs militārās pārvaldes (okupācijas režīms).
Augustā	Potsdamas vienošanās (Francija iegūst pārvaldes zonu, četri partneri).
1946. g.	
Martā	Čērčila runa Fultonā — dzelzs aizkars politiski pārdalījis Eiropu.
Maijā	PSRS atturīgi novērtē ASV piedāvāto Miera līgumu ar Vāciju (projektu).
Septembrī	ASV pieteic nodomu atjaunot Vācijas neatkarīgo tautsaimniecību.
1947. g.	
Februārī	Parīzes Miera līgums noslēgts ar Itāliju (arī ar Somiju).
Martā	Dinkerkas (drošības) līgums starp Franciju un Lielbritāniju.
Maijā	No Francijas valdības izslēgta Francijas komunistiskā partija.
Jūlijā	Rietumeiropas valstis pieņem Māršala palīdzības plāna noteikumus.
Oktobrī	Maskavā izveidots Kominform, lai saskaņotu kompartiju darbību Rietumos.
1948. g.	
Janvārī	Stājas spēkā Beneluksa muitas apvienība.
Februārī	PSRS veicināts pučs Čehoslovākijā.

Martā	Briseles līgums izveido Rietumu savienību, militāru un ekonomisku sadarbību.
Aprīlī	Konvencija par Eiropas ekonomiskās sadarbības organizāciju (EESO).
Maijā	Eiropas federālistu kongress Hāgā.
Jūnijā	PSRS bruņotie spēki uzsāk Berlīnes blokādi.
Decembrī	Parafēts līgums par Starptautisku Rūras apgabala pārvaldi.
1949. g.	
Aprīlī	Vašingtonas līgums izveido NATO (Ziemeļatlantijas līguma organizāciju).
Maijā	Vestminsteras līgums nodibina Eiropas Padomi.
Jūlijā	PSRS pārtrauc Berlīnes blokādi.
Oktobrī	Vācijas Federatīvā Republika iestājas EESO.
1950. g.	
Maijā	Šūmana deklarācija par sadarbību starp Franciju un Vāciju.
Jūnijā	Ziemeļkorejas armija uzbrūk Dienvidkorejai.
Septembrī	Sāk darboties Eiropas savstarpējo maksājumu apvienība.
Oktobrī	Francijas valdības aicinājums izveidot Eiropas drošības kopienu.
Novembrī	ASV armija Korejā atkāpjas līdz pamiera līnijai, Padomju Ķīna iesaistās Korejas karā.

2.2. Eiropas tautsaimniecības atjaunošana

Visas Eiropas valstis tūlīt pēc Otrā pasaules kara noslēguma bija nonākušas neierastā stāvoklī, jo par to likteņiem lēma divas ārpus-Eiropas lielvaras — ASV un PSRS (Padomju Krievija). Eiropas apvienošanās, kas bija izejas meklējums no šīs atkarības, izpaudās kā mijiedarbība starp piecu valstu interesēm. Triju šo valstu — Lielbritānijas, Francijas un ASV — diplomātiskās un ekonomiskās pūles panāca ceturtās valsts, Vācijas, integrēšanos demokrātisku un suverēnu valstu Eiropas Kopienā. Lielbritānija varēja izvirzīties par Eiropas atjaunošanas un apvienošanās vadītāju.[23] Tomēr, liekot uzsvaru uz drošības jautājumiem un atsakoties piedalīties pirmajos ekonomiskas integrācijas pasākumos, tā piekāpās par labu Francijai, kas kļuva par ekonomiskās

23 Eiropas trimdu valdības saskatīja Lielbritānijā dabisku vadītāju, kura varētu pēckara apstākļos daudzmaz ierosināt apvienošanās procesu (sk.: Paul Henri Spaak, *The Coming Battle*, 76. — 78. lpp.).

integrācijas vadošo valsti. Iespējami bija ļoti radikāli risinājumi: Vācijas sadalīšana daudzās daļās, tās kļūšana par neitrālu valsti vai PSRS pierobežas (jeb *tuvo ārzemju*) marionešu valsti. Nebija izslēgta Vācijas kļūšana par sociālistisku republiku Eiropas Savienoto Sociālistisko Republiku saimē.[24]

Meklējot modeli, pēc kā veidot jaunus savstarpējas sadzīvošanas noteikumus, Rietumeiropas valdības rūpīgi vairījās no ekstrēmiem risinājumiem, tāpēc tās pat ne uz brīdi nevilināja doma pārņemt PSRS valsts struktūru. Ar vislielāko pieklājību Rietumeiropas valstis atteicās tieši pārņemt arī ASV federatīvās valsts iekārtu. Amerikas Savienoto Valstu līdzdalība Eiropas ekonomiskās integrācijas gaitā tomēr ir bijusi konsekventi pozitīva, bet atsevišķos laikposmos — ļoti nozīmīga. Daudzi uzskata, ka tieši šī ASV palikšana un līdzdarbība Eiropā pēc Otrā pasaules kara ir viens no noteicošiem faktoriem iznākumam, ka Eiropas Kopiena izveidojās par dzīvotspējīgu starpvalstu grupējumu. ASV rīcībā saskatāmi trīs motīvi:

- palīdzības sniegšana Eiropas valstīm, lai tās cik ātri vien iespējams, bet saskaņotā rīcībā atjaunotu tautsaimniecību, radīja plaukstošas tirdzniecības saites ar ASV;
- tas apturētu PSRS iespiešanos Eiropā;
- panākumi Eiropas valstu kopības izveidošanā klusinātu ASV vēlētāju un ekonomisko formējumu kritiku par lielajiem līdzekļiem, kas veltīti (tērēti) ārlietām.[25]

Pašos pirmajos pēckara gados Rietumu valdību pārstāvji, pretstatā intelektuālām aprindām, nenodarbojās ar apvienošanās iecerēm. Uzskati valdību aprindās toreiz tika veidoti slēgtās sarunās, un tie krasi dalījās par to, vai Eiropas apvienošanās vispār būs iespējama, un arī par to, kādas pozitīvas sekas tā radītu drošības, ekonomikas, politikas līmeņos. Tā dēvētais Atlantiskais noskaņojums saskatīja iespēju, ka Eiropas lielākā daļa ātri varētu nonākt PSRS interešu lokā (atskaitot Lielbritāniju, kuras pārliecība par spēju aizsargāt sevi pret tiešu vai netiešu PSRS uzbrukumu bija nesagraujama). Šīs pieejas piekritēji centās iegūt par Eiropas drošības garantu ASV kā militāru un ekonomisku atbalstītāju. Otrs noskaņojums, eiropeiskais viedoklis,

24 Piecdesmitajos gados pastāvēja tādas kustības kā *Committee for the United Socialist States of Europe* (sk.: Zurcher, *The Uniting of Europe*, 29. lpp.).

25 ASV vēlētāju tieksme pēc valsts pašizolācijas, konsekventa skepse pret paliekošu saišu izveidošanu ar ārvalstīm pēc Pirmā pasaules kara panāca ASV atteikšanos no līdzdalības Tautu Līgā. Šis domāšanas veids vēl arī šodien ir ļoti dzīvīgs.

nesaskatīja vajadzību atdot Rietumeiropas bagātības diezgan novārgušās PSRS izlaupīšanai. Eiropeiskās pieejas konsekventā prasība bija panākt Francijas un Vācijas sadzīvošanu kā miera izlīgumu starp tautām, nevis starp atsevišķiem politiskiem slāņiem.

Lielbritānija pēckara laikā starpvalstu attiecību veidošanā Eiropā ieņēma ļoti nenoteiktu, pat mainīgu vietu. Tās intereses Eiropā Lielbritānijai bija daudz mazāk politiski, ekonomiski un emocionāli nozīmīgas nekā Rietumeiropas valstu prasības pēc Lielbritānijas padoma un vadības. Jāatceras tas, ka emocionālu un tīri ekonomisku apsvērumu dēļ Lielbritānijas tautsaimniecība bija spēcīgi savienota ar tās bijušajām kolonijām (Sadraudzības valstīm[26]) un ar tās toreizējām kolonijām. Vinstons Čērčils bija vienīgais karavadonis, kurš regulāri atgādināja par Eiropas Savienoto Valstu izveidošanu pēc kara[27]. Lielbritānijā nemājoja vēlēšanās pašai iekļauties tādā pasākumā. Tās valdības aprindas bija centušās tikai radīt nosacījumus šādai apvienībai (iekšējās sarunas notika līdz 1943. gada vidum[28]).

Vinstons Čērčils no 1945. gada vasaras savā valstī atradās opozīcijā, bet viņa domām par Lielbritānijas sūtību kopā ar ASV kļūt par pasaules kārtības uzturētājiem pilnībā piekrita Darba (leiboristu) partija, kas toreiz veidoja Lielbritānijas valdību.

Atturīga attieksme pret Eiropas valstu problēmām, kamēr tās tieši neskar Lielbritānijas intereses, patiesi atspoguļo britu tautas pašapziņu arī šodien. Šādā skatījumā Lielbritānija fiziski atrodas Eiropas "sauszemes"[29] piekrastē, bet tās ekonomiskās intereses pārsvarā atrodas aizjūras zemēs. Pēckara gados vairāk nekā 65% tās ārējās tirdzniecības bija ar ASV un ar savu Sadraudzību; ja pieskaita klāt Lielbritānijai ļoti nozīmīgos ekonomiskos sakarus ar Skandināvijas valstīm, tad pat piecdesmito gadu sākumā mazāk nekā 15% Lielbritānijas ekonomisko saišu bija ar Rietumeiropas "kontinentālajām" valstīm.

Francijas valdība (starp citām Rietumu valdībām) pēckara gados visilgāk nikni un nesaudzīgi attiecās pret Vāciju. Tādai rīcībai bija emocionāli, arī ļoti mērķtiecīgi savtīgi iemesli; praktiski no visiem šiem aizspriedumiem Francijas valdošām aprindām nācās pakāpeniski atteikties Eiropas integrācijas gaitas laikā. Bija, protams, izņēmumi

26 Līdz 1947. gadam *The British Commonwealth*, pēc tam *The Commonwealth of Nations*.

27 Piemēram, 1943. gada 20. marta radiorunā (sk.: W. S. Churchill, *The Second World War*).

28 Triju sabiedroto tikšanās laikā 1943. gadā ASV konsekventi saredzēja pēckara stāvokli kā līdzsvaru starp sevi un PSRS, kura savukārt nevēlējās redzam otru spēcīgu konkurentu tās ieplānotai pēdējai cīņai ar ASV kā kapitālisma interešu aizstāvi (sk.: A. Eden, *Memoirs*, Vol 3, 'The Reckoning').

29 Ļoti bieži sastopams populārs jēdziens, angliski — *continental Europe*.

šo pašu ietekmīgo Francijas valdošo aprindu iekšienē. Žans Monē neatkarīgi no Francijas valstiskām aprindām, toties ciešā saskarē ar tām, 1943. gadā bija izstrādājis metu pārvalstiskai Eiropas apvienībai (kurā pat bija vieta apvienotai Vācijai). Šim projektam, kuru pats Monē vēlāk raksturoja kā intelekta vingrinājumu, Francijas karavadonis de Golls nesaredzēja nekādu politisku segumu pirmajos pēckara gados.[30] Šī iecere, tāpat kā daudzi citi līdzīgi Eiropas ekonomiskas integrācijas projekti,[31] palika teorētiskā līmenī.

Pēc karalaika Višī valdības padzīšanas Francijas sabiedrība īpaši sāpīgi pārdzīvoja faktu, ka deviņdesmit gadu laikā Vācija bija Franciju patiesībā trīs reizes uzvarējusi. Lai nodrošinātos, ka tas neatkārtojas ceturto reizi, valdība centās atrast klasiska veida sabiedrošanos ar jebkuru Eiropas lielvalsti, atskaitot Vāciju. Francijai nebija nedz emocionāla, nedz kultūras, nedz ekonomiska pamata īpaši labvēlīgiem sakariem ar ASV. Francijas toreizējās ekonomiskās intereses diez ko nesakrita ar ASV interesēm, nedz arī Francijas eksīlvadība bija baudījusi lielu ASV pretimnākšanu Otrā pasaules kara laikā[32]. Franciju iedvesmoja iespēja idejiski vadīt Eiropas izveidošanos par trešo lielvaru, ar kuru rēķinātos ir ASV, ir PSRS (Padomju Krievija) kā līdzīgs ar līdzīgu. Tomēr Francija kavējās uzņemties vadošās valsts lomu Eiropas ekonomiskajā apvienošanā, jo pēc Otrā pasaules kara beigām objektīvi ekonomiski apsvērumi liedza tai to darīt:

- bija jāveic tautsaimniecības rekonstrukcija, kurai bija jāuzsākas vēl pirms kara; tas varēja notikt vienīgi ar privileģētām piegādēm Francijai no Vācijas, kā arī ar kontroli pār Vācijas smagās rūpniecības ražojumiem;
- Francijas saimnieciskās un finansiālās spējas tika pilnīgi ieguldītas, mēģinot saglābt savas impērijas daļas (it sevišķi Indoķīnā un Alžīrijā).[33]

30 Par Monē 1943. g. izstrādāto projektu izveidot Ziemeļrietumeiropas apvienību (muitas apvienību) sk.: H. Alphand, *L'étonnement de l'etre*.

31 Dāņu ierēdnis Vigo Rōte 1843. – 45. gadā divās grāmatās sīki izklāstīja projektu par Ziemeļvalstu ekonomisko integrāciju, izveidojot uz to ārējām robežām tarifu barjeru; 1924. – 26. gadā dānis C. F. Herforts piedāvāja līdzīgu projektu Eiropas ekonomiskai apvienošanai (sk.: T. Miljan, *The Reluctant Europeans*, 78. – 79. lpp.).

32 Ģenerāli de Gollu dziļi aizvainoja fakts, ka ASV kādu laiku diplomātiski atzina okupētās Francijas (Višī) režīmu, un ASV prezidenta Rūzvelta izteiciens, ka de Golls nav ievēlēts Francijas vadonis — tātad nepārstāv to.

33 Vairākām Rietumeiropas valstīm to aizjūras īpašumi pēckara gados sagādāja politiskus un ekonomiskus ierobežojumus rīcībai metropolē: Lielbritānijai — Indijas neatkarības process, terora karš Palestīnā un Kenijā; Nēderlandei —

Francijas ārpolitiskajās attiecībās zināmu lomu spēlēja tas, ka līdz 1947. gada maijam IV Republikas valdības koalīcijā atradās Francijas kompartija. Francijai nācās piedzīvot pat aizrādījumus par to, ka sarunās starp trim Rietumu sabiedrotajiem šķitis, it kā pagaldē atrastos PSRS. Dinkerkas līgums, kas 1947. gadā noslēdza militāras palīdzības aliansi starp Lielbritāniju un Franciju, darīja galu Francijas koķetēšanai ar PSRS (ar to 1944. gada rudenī bija noslēgts Draudzības un savstarpējas militārās palīdzības līgums). Francijas komunistiskās partijas vadība (pretstatā Itālijas komunistiskās partijas vadībai) savā iekšpolitiskajā darbībā bezkritiski pieņēma J. V. Staļina kā valstsvīra norādes, kaut gan tās pārsvarā tikai kaitēja Francijas kompartijas attiecībām ar tās biedriem un sabiedrotajiem.[34] Līdz pat astoņdesmito gadu beigām Francijas kompartija konsekventi pretojās Eiropas integrācijas procesam. Savukārt iekšpolitikā tā izrādīja ļoti savdabīgu sintēzi starp izteiktu nacionālo lepnumu un uzticību praktiski staļinistiskai koncepcijai par sociālistisko internacionālismu.

Laikā, kad nebūt netika veicināti Eiropas apvienošanās meklējumi, ievērības cienīgs bija Beļģijas, Luksemburgas un Nēderlandes piemērs. 1944. gada septembrī Beļģijas Karaļvalsts, Luksemburgas Lielhercogistes un Nēderlandes Karaļvalsts trimdas valdības Londonā parakstīja Konvenciju par muitas apvienības izveidošanu. Londonas konvencija atjaunoja un papildināja stāvokli, kas starp Luksemburgu un Beļģiju bija radīts jau 1922. gada 1. maijā, kad atcēla robežkontroli starp šīm valstīm.[35] Līgums, kas bez papildinājumiem tika otru reizi parakstīts 1947. gadā, stājās spēkā 1948. gada 1. janvārī, izveidojot *Benelux*[36] grupējumu.

Pēckara gados netrūka mēģinājumu atdarināt Beneluksa apvienošanās piemēru. Ļoti specifiskā šo triju valstu drošības un ekonomisko interešu sakritība nav līdz šim atkārtojusies citur Eiropā.[37] Dažiem no šiem centieniem ir tiešs sakars ar Eiropas apvienošanos:

Indonēzijā; dīvaina šķiet PSRS (ļoti īslaicīgi uzturēta) prasība tai piešķirt dažus Itālijas īpašumus Āfrikā.

34 Skatīt Francijas komunistiskās partijas vadītāja Morisa Torēza biogrāfiju, piemēram: Ph. Robrieux, *Maurice Thorez, la vie secrete, la vie publique*.

35 Beļģijas un Luksemburgas ekonomisko apvienību atcēla 1941. gadā, okupācijas apstākļos izveidojot katrā citu valdību; šī apvienība atsāka darboties 1946. gada janvārī.

36 *Belgiė/Belgique, Nederland, Luxembourg*. Šo saīsinājumu izdomāja beļģu žurnālists F. N. Aspelāgs (pirmo ieceri *NeBeLux* noraidot savādās skaņas dēļ) un iekļāva to savā rakstā nedēļas izdevuma *The Economist* 1947. g. 7. augusta numurā.

37 Trīs Baltijas valstis būtu ieguvušas ļoti vērtīgu pieredzi, arī ne mazumu labās gribas, izveidojot līdzīgu kopienu jau tūlīt pēc 1991. gada vasaras notikumiem.

- Lielbritānijas Ārlietu ministrijas darba grupa no 1946. gada pētīja muitas apvienības izveidošanas iespēju ar Rietumeiropas valstīm, kā aksiomu pieņemot, ka "Lielbritānija neatteiktos no tās Impērijas ekonomiskām priekšrocībām";[38]
- ekonomiskas apvienības izveidošana starp Franciju un Itāliju tika izskatīta, sākot ar 1947. gadu. Līgums, kas šādas sistēmas izveidošanai parakstīts 1949. gada 26. martā, vēlāk neguva ratifikāciju Francijas parlamentā.

Abi šie mēģinājumi cieta neveiksmi, jo šo valstu ekonomikas vadība, pretstatā daļai to valdības un politisko aprindu, nesaredzēja interešu līdzsvaru šādos samērā šauros pasākumos.[39] Abi virzieni centās apvienot tautsaimnieciskos spēkus pārlieku mazā apjomā. Francijas valdības viedoklis strauji mainījās 1950. gadā, kad Francijas attiecības ar Vāciju tika pārorientētas no Vācijas piebremzēšanas uz sadarbošanos ar to. Lielbritānijas valdības viedoklis savukārt sāka grozīties tikai septiņdesmito gadu sākumā.

Rietumeiropas valstīs galvenie kaut vai tikai nepilnīgas ekonomiskās vai politiskās apvienošanās rosinātāji bija ārējie draudi un lēnais tautsaimniecības atjaunošanas temps. Pēc tam kad 1946. gadā Rietumeiropas valstis bija izsmēlušas to kredītus ASV (un Kanādā), ekonomikas aprišu atveseļošanās jūtami palēninājās. Politiskā ziņā Vinstons Čērčils 1946. gada pavasara uzrunā Fultonas pilsētā ne tikai aicināja ASV sabiedrību ievērot to, ka "dzelzs aizkars"[40] mākslīgi sadalījis Eiropu, bet arī mudināja sākt rīkoties. Šinī uzrunā bija divas tēmas:

- signāls, ka Eiropas valdības uztrauca straujā ASV karaspēka samazināšana Eiropā, kamēr nekas tamlīdzīgs nenotika PSRS okupētajās daļās[41]; tālejoša loģika lika secināt, ka ASV pieļautu Eiropas atdošanu PSRS;
- Lielbritānijas ambīcija izveidot sevišķas attiecības[42], pareizāk sakot — pastiprināt esošās attiecības starp sevi un ASV; Lielbritānija

38 Sk.: A. S. Milward, *The reconstruction of Western Europe 1945 – 51*.

39 Sk.: P. Guillen, *Projet d'une Entente entre la France, L'Italie et le Benelux*, no: R. Poidevin, *Histoire des débuts de l'intégration Européen*.

40 Šo terminu Čērčils lietoja privātā sarakstē ar ASV prezidentu Trūmenu no 1945. gada 12. maija.

41 3,5 miljonus lielais ASV karaspēks Eiropā saruka līdz 390 000 1945. gada beigās, bet 1947. gada beigās vairs tikai 200 000; tobrīd kontinentālajā Eiropā atradās 488 000 liels Lielbritānijas karaspēks.

42 Angliski — *the special relationship*, jēdziens, kas piesaukts biežāk Lielbritānijā nekā ASV; Čērčils paredzēja iespēju ieviest ASV un Lielbritānijai, kā arī tās Sadraudzībai

skeptiski vērtēja atjaunoto Rietumeiropas valdību izturību, gadījumā ja PSRS pārietu politiskā uzbrukumā tām.

Lielbritānijas politiskais kurss uz tās privileģētām saitēm ar ASV balstījās uz objektīvo faktu, ka apmēram puse tā laika ASV pilsoņu atzina savas saknes Anglijā, Skotijā un Velsā. Vāciešiem kā tautai bija un ir gandrīz tikpat lielas emocionālās saites ar ASV tautu kā Lielbritānijai: četrdesmitajos gados apmēram ceturtā daļa ASV pilsoņu atzina daļēju vai pilnīgu vācisku izcelsmi. Divu izcilo ASV karavadoņu — ģenerāļa Eizenhauera[43] un admirāļa Nimica[44] — vāciskā izcelsme nebija noslēpums. Abi šie ASV uzticīgie karavadoņi pozitīvi novērtēja vācu tautas sasniegumus ekonomikā. Tam, ka lielākajā daļā ASV augstāko mācību iestāžu bija atrodami vāciskas izcelsmes amerikāņi, kuri nekautrējās palīdzēt Vācijai pēc Otrā pasaules kara iedibināt patiesas demokrātijas tradīcijas, bija liela nozīme Vācijas (Federatīvās Republikas) pārtapšanā par modernu liberāli demokrātisku valsti.

Tā sabiedriskās domas daļa, kas Rietumeiropas nākotni redzēja balstāmies uz iecietības idejām, tomēr nevarēja atzīt PSRS priekšstatus par krieviski autoritāras, uz šķiru cīņas pamatotas, tātad pret cilvēka tiesībām vērstas valsts iekārtas izpildījumu Rietumeiropā. Vinstons Čērčils 1946. gada 19. septembrī, uzrunājot Cīrihes universitātē sapulcējušos publiku, kas bija disponēta piekrist šādām domām, atkārtoja viņa paša kara laikā vairākkārt izteikto aicinājumu Eiropas tautām izveidot federatīvu organizāciju, lai nodrošinātu miera izlīgumu starp Vāciju un Franciju. Čērčila autoritāte (ārpus Lielbritānijas) necieta no viņa atrašanās opozīcijā. Šādā Eiropas federācijā Čērčils paredzēja Lielbritānijai vienīgi padomdevēja, tāda kā kuratora lomu, nevis dalībvalsts lomu.

2.3. Māršala plāns un Eiropas atbilde

Cīrihes uzaicinājums iedvesmoja Eiropas federālistu kustības, to skaitā arī Lielbritānijas piekritējus šai idejai. Tās mobilizēja sabiedrisko

kopīgu pilsonību; par šo ļoti specifisko divpusējo attiecību vēsturi sk.: W. R. Louis, H. Bull, *The Special Relationship, Anglo-American relations since 1945*.

43 *General Dwight David Eisenhower* (1890 – 1969), ASV armijas ģenerālis 2. pasaules karā, Rietumu bruņoto spēku virspavēlnieks uzbrukumā Vācijai un okupētajai Eiropai; no 1952. gada līdz 1960. gadam ASV prezidents.

44 *Admiral Chester William Nimitz* (1885 – 1966), ASV Klusā okeāna jūras kara spēku virspavēlnieks no 1942. gada līdz 1945. gadam; 1944. gadā iecelts par pirmo virsadmirāli, angliski — *Fleet Admiral*.

domu, kas nebūt nebija nesvarīgs pienesums Eiropas apvienošanās procesā. 1946. gada novembrī Kudenhove-Kalergi izsūtīja visiem (vairāk nekā 4000) Rietumeiropas parlamentāriešiem aicinājumu izteikties par Eiropas federācijas izveidošanu.[45] Saikne starp šīm sabiedriskajām organizācijām un redzamiem, aktīviem politiskajiem darbiniekiem noteikti pamudināja Rietumeiropas valdības uz rīkošanos. Kudenhoves-Kalergi autoritāte ASV intelektuālajās aprindās, arī ASV Ārlietu ministrijas padomdevēju aprindās, piešķīra Eiropas federālistu iniciatīvām netiešu, bet nozīmīgu pār-Atlantisku atbalstu. Līdz ar eiropiešu iniciatīvām 1946. gada rudenī sāka mainīties arī ASV valdības kurss, kas līdz tam tiecās izlemt Eiropas nākotni kā divpusēju vienošanos starp ASV un PSRS.

Šo pagriezienu ASV attieksmē, kas noveda pie atteikšanās no tā sauktās Potsdamas sistēmas[46], izraisīja neizturētā PSRS rīcība 1946. gada rudenī, noraidot ASV projektu par miera līguma noslēgšanu ar Vāciju. Nav iespējams uzzināt, kas mudināja PSRS vadību pieļaut šo kļūdu, kura faktiski pārsvītroja Krievijas ieceres nostabilizēt savas robežas ar sīksti kareivīgām marionešu valdībām (to karaspēks vietumis atradās tikai 100 km attālumā no Reinas upes krastiem). PSRS pārstāvju aicinājums šinī sapulcē, kuru daļēji atbalstīja Francijas delegācija, lai ASV atjauno izlaupīto PSRS okupācijas joslu Vācijā, jau bija viena uzdrīkstēšanās par daudz. PSRS un Francijas ieceres demontēt (visu) Rūras apgabala industriālo infrastruktūru, kas bija ļoti labi saglabājusies par spīti intensīvajai bombardēšanai, aizskāra ASV pārstāvju pašcieņu.[47]

ASV iekšējā paškritika īsā laikā radikāli mainīja uzskatus par ASV attiecībām ar Eiropas valstīm, arī par tās attiecībām ar PSRS. Šinī ideju izvērtēšanas procesā samērā maza nozīme bija Eiropas valdību viedokļiem. Vienīgā Rietumeiropas valsts, kuras viedoklis spētu kaut cik ietekmēt ASV pozīciju tajā laika posmā, — Lielbritānija, tobrīd bažīgi cīnīdamās vairākās savas impērijas daļās, centās izveidot divpusējas attiecības ar ASV. Šo divu valstu ekonomiskās intereses, ne pirmo reizi, pat atradās zināmā konkurences stadijā (it sevišķi Dienvidamerikā, kur ASV arvien samazināja Lielbritānijas īpatsvaru tirgū). ASV un Lielbritānijas attiecības, ņemot vērā to savstarpējās kultūras un

45 Vispozitīvāk (50% par) izteicās vēlākās Eiropas Kopienas sešu dibinātājvalstu parlamentārieši; Vācijas parlamentārieši netika aicināti izteikties, jo tajā laikā Vācijā vēl nebija vēlēta parlamenta.

46 Potsdamas konference 1945. gada augustā noteica četru sabiedroto valstu ārlietu ministru regulāras tikšanās, lai izveidotu Miera līgumu.

47 Sk. Lielbritānijas tā laika ārlietu ministra Ernesta Bevina biogrāfiju: A. Bullock, *Ernest Bevin*, no 385. līdz 388. lpp.

jurisdikcijas saites, raksturojamas kā savstarpēji konkurējoša draudzība.

Māršala plāns, šķiet, ir vispazīstamākais ASV solis, lai pēckara apstākļos veicinātu Eiropas valstu ekonomiskās sistēmas atjaunošanos. Process, kas no sākta gala nebija pārlieku precīzi izstrādāts plāns, aizsākās ar ASV Kongresa lēmumu 1947. gada pavasarī par Eiropas apvienošanos (jāatceras, ka 1946. gada rudenī notika kārtējās prezidenta vēlēšanas ASV). Priekšnoteikums finansējuma iegūšanai, sākot ar 1948. gadu, visāda izmēra individuāliem pasākumiem Eiropas rekonstrukcijā[48] bija Eiropas mēroga starpvaldību sadarbošanās, kas saskaņotu līdzekļu lietderīgu izmantošanu. Ekonomiskais stimuls ASV Kongresa rīcībai bija novērojums, ka Rietumeiropas valstu atjaunošanas gaita 1946. gada beigās draudēja iestrēgt. Visu Eiropas valstu parādi ASV (arī Kanādai) pieauga, bet nepieauga šo valstu ražošanas iespējas parādus atmaksāt.

ASV ārlietu ministrs Džordžs Māršals kārtējā trīs sabiedroto sapulcē 1947. gada aprīlī Maskavā, jūtot Padomju puses tieksmi izjaukt un palēnināt Eiropas sadarbību un bremzēt tās ekonomisko uzplaukumu, kopā ar tā laika Lielbritānijas ārlietu ministru E. Bevinu izstrādāja rīcības koncepciju (bet nekādu konkrētu plānu). Tā paša gada 5. jūnijā Dž. Māršals atklāti uzaicināja visas Eiropas valstis kopīgi sagatavot pārskatus par pasākumiem tautsaimniecības uzlabošanai katrā valstī. Tālaika ASV internajos dokumentos šis process tika raksturots kā aicinājums sagatavot "iepirkšanās listes". Liela daļa ASV finansiālo līdzekļu tika pārskaitīti uz ārzemēm ASV ražotu (infrastrukturālu) rūpniecības preču veidā. Šis bija sava veida karalaika piegāžu sistēmas turpinājums, resp., ASV regulāri līdz 1946. gada beigām sūtīja lielas materiālas vērtības uz atbrīvotajām Rietumeiropas valstīm (arī uz Lielbritāniju). Džordžs Māršals palika pie tā, ka faktiski 1947. gada pavasarī nekāda tālejošas rīcības plāna viņam padomā nebija.

Lielbritānija un Francija, atbildot uz ASV aicinājumu, 1947. gada 16. jūlijā Parīzē[49] noorganizēja konferenci, lai apspriestu šādu programmu. PSRS ārlietu ministrs V. Molotovs ļoti vētrainā veidā nedēļu pirms konferences sākuma publiski nosodīja šo procesu un atteica jebkādu PSRS piedalīšanos tajā. Ir Lielbritānija, ir Francija, arī ASV nepie-

48 Oficiāli *European Recovery Programme*.

49 Polija prasīja PSRS atļauju piedalīties un tika noraidīta, bet Čehoslovākijas ārlietu ministrs Jans Masariks tika izsaukts uz Maskavu, lai saņemtu pavēli atsaukt viņa valdības piekrišanu piedalīties konferencē; par Somijas (un Bulgārijas) valdības atteikšanos vispirms tika paziņots Maskavas radio ziņās.

ņēma, pat ignorēja šo kritiku (PSRS valdība noraidīja domu, ka par ASV līdzekļu izmantošanu PSRS teritorijā būtu jāpakļaujas ASV tiešai līdzekļu apsekošanai). Sešpadsmit Rietumeiropas valstu pilnvarotie pārstāvji ieradās uz konferenci un izveidoja Eiropas ekonomiskās sadarbības konvencijas izstrādāšanas rīcības komiteju[50]. Pasākumā piedalījās pat tādas neitrālas valstis kā Šveice[51] un Zviedrija, kas nebūt nebija finansiāli cietušas no karadarbības. Vienīgā Eiropas valsts, kura apzināti tika paturēta ārpus šī procesa, bija Spānija.

Vācijas ekonomisko stāvokli un iespējas pirmajos pēckara gados masveida bezdarba un samērā zemas morāles dēļ visvienkāršāk var raksturot kā diezgan sastingušu. Francijas, Lielbritānijas un ASV valdību atšķirīgie viedokļi par to, vai Vācijas ekonomiskā atdzimšana būtu jāpaātrina vai jāpalēnina, kļuva par nopietnu strīdu ieganstu šo valstu starpā. Tās modernās rūpniecības atliekas bija samērā viegli atjaunojamas (vai demontējamas kā praktiski izmantojamas trofejas). Sākot ar 1946. gadu, Vācijas tautsaimniecības sistēmā nācās integrēt apmēram 12 miljonus pašu tautiešu (kā bēgļus); bez tam tās teritorijā atradās arī dažādu citu tautību bēgļi. Tomēr šī slodze neizraisīja ekonomiskās sistēmas sabrukumu — jo valsts vadībā atradās personības, kuru redzesloks sniedzās pāri mirkļa vajadzību apmierinājumam.

Rīcības komiteja intensīvi sadarbojās ar ASV īpašo uzdevumu misiju Parīzē (ASV oficiāli nesastāvēja nedz šinī Rīcības komitejā, nedz vēlāk tās nodibinātajā organizācijā), lai izstrādātu Protokolu (1947. gada rudenī), un vēlāk, lai saskaņotu Konvenciju par Eiropas ekonomiskās sadarbības organizāciju (EESO)[52]. EESO sāka darboties 1948. gada jūnijā uz tā gada 18. aprīlī parakstītās Konvencijas pamatiem. ASV Kongress nodibināja valsts aparātā atsevišķu nodaļu, Eiropas sadarbības aģentūru[53], kuras uzdevums bija sīki atskaitīties par finanšu līdzekļu izlietošanu un par plāna efektivitāti. Pozitīvas rezolūcijas par līdzekļu piešķiršanu ASV Kongress pieņēma tikai 1948. gada pavasarī: līdzekļus pārskaitīja tikai pēc tam, kad ASV valdība bija

50 *Committee for European Economic Cooperation*.

51 Šveices piedalīšanās iegansts bija iekšpolitisks un praktisks: no ANO Šveice bija atteikusies, bet tirdzniecības realitātes mudināja tās pilsoņus līdzdarboties Eiropas mēroga starpvaldību organizācijā (sk., piemēram: A. Fleury, *La situation particuliere de la Suisse dans l'Organization Europeen de Cooperation Economique (OECE)*, no: R. Poidevin, *Histoire des débuts de l'intégration Européen*).

52 *Convention establishing an Organisation for European Economic Cooperation (OEEC)*, ar sēdekli Parīzē.

53 *European Cooperation Agency*, nodibināta (uz ASV Kongresa lēmuma pamata) 1948. gada 3. aprīlī.

noslēgusi divpusējas vienošanās ar katru un ar ikvienu Eiropas valsti, kura saņēma palīdzību.[54]

Daudzās nacionālās kustības, kas atbalstīja Eiropas federālisma ideju, guva darbības pastiprinājumu no Māršala plāna procesa. Dažu Rietumvalstu starpā noslēgtā vienošanās par sadarbību jauna kara izcelšanās gadījumā piešķīra 1948. gada maijā atklātam šo sabiedrisko kustību sasauktam Eiropas kongresam[55] (Hāgā) lielu nozīmi. Kongresa aptuveni 700 delegāti[56] bija pārsvarā aktīvi politiski darbinieki (20 bijušie premjerministri, vairāk nekā 100 bijušie ārlietu ministri). Daudzi tobrīd atradās opozīcijā, citi, kā Adenauers un Spāks, kļuva par Eiropas kopienu izveidotājiem. Kongresa vadmotīvu izteica aicinājums atjaunot brīvas kustības iespējas personām, idejām un precēm **visās Eiropas valstīs**. PSRS aizliegumi tās okupēto teritoriju iedzīvotājiem baudīt šādas kustības brīvības tika uzskatīti par šo cilvēku neatņemamo dabisko tiesību pārkāpumiem.

Kongresa debates liecināja par diviem gandrīz nesamierināmiem grupējumiem, resp., pārnacionālas Eiropas federatīvas lielvalsts izveidošanas piekritējiem, un tiem, kuri pieļāva tikai starpvalstisku organizāciju, kas nestāvētu pāri dalībvalstu kompetencēm. Eiropas Padome, kas radās, pa daļai pateicoties šī kongresa rezolūcijām, savā darbībā bija šo ideju otrā atzarojuma iznākums. Eiropas kopienas, pat Eiropas Savienība, tāda, kāda tā ir šodien, pilnībā neapmierina tos, kuri cerēja uz Eiropas lielvalsts izveidošanu. Pēc Hāgas kongresa un dažu tā sekotāju saietu noturēšanas Eiropas daudzo federālistu kustību vienotība izzuda. Tās lielā mērā pārnesa savu darbības lauku ideju pasaulē, kurā tās turpina ieņemt ietekmīgu un ļoti cienījamu vietu, paveicot nozīmīgu darbu informācijas jomā.

Cilvēktiesību Harta un iestādes, kas apseko tās ievērošanu, tieši izriet no Hāgas kongresa lēmumiem. Kongress arī nodibināja apvienotu Eiropas federālistu kustību (apvienoja daudzās nacionālās kustības vienā). Šī kongresa (un vairāku vēlāku sanāksmju) apspriežu iznākums ir arī vairākas Eiropas iestādes, kuras gan mazāk pazīstamas ārpus speciālistu aprindām, toties ir vitālas un šodien nozīmīgas:

54 Šis process ļoti sīki un precīzi aprakstīts: M. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1945–1952*.

55 *Congress of Europe* (apzināti sasaucas ar 1815. gada Vīnes kongresu); goda priekšsēdētājs V. Čērčils.

56 Kopā piedalījās 663 delegāti un 50 novērotāji.

- Eiropas Koledža[57] Briges pilsētā,
- Eiropas Kultūras centrs[58] Ženēvā,
- Eiropas Kodolpētniecības centrs[59] Ženēvas tuvumā,
- Eiropas Kultūras fonds[60] Amsterdamā.

Piecas valstis — Benelukss, Francija un Lielbritānija — 1948. g. martā Briselē nodibināja Rietumu savienību jeb Briseles līguma organizāciju[61]. Šis līgums, uz kura pamata vēlāk izveidojās RES (sk. 3.4. nodaļu), paredzēja regulāru valstu pārstāvju (ārlietu ministru) tikšanos. Briseles līguma organizācijas ministru sapulce 1948. gada novembrī visnotaļ ņēma vērā Hāgas kongresa izraisīto sabiedrisko interesi un dažus lēmumus kā ieteikumus starpvalstu sarunām. Briseles līguma valdību pilnvarotā darba grupa izstrādāja jaunas organizācijas — Eiropas Padomes statūtus, kas parakstīti 1949. gada 5. maijā (Vestminsteras līgums). Eiropas Padome radās nepilnu mēnesi pēc tam, kad Vašingtonā tika parakstīts Līgums par Ziemeļatlantijas līguma organizācijas pamatiem (NATO).

Eiropas Padomes nodibināšana bija nozīmīgs posms ceļā uz Eiropas apvienošanos, tomēr Eiropas Padome neatrodas Eiropas kopienu tiešajā ciltskokā. Vispirms, Eiropas Padome no tās dibināšanas laika apvienoja ļoti lielu skaitu valstu — katru ar veto tiesībām. Statūtu izstrādāšanas laikā Lielbritānijas un Skandināvijas pārstāvji nepieļāva nekādu pārnacionāla rakstura kompetenču piešķiršanu nevienai Eiropas Padomes iestādei. Lielbritānija it sevišķi kategoriski (un galu galā sekmīgi) pretojās Hāgas kongresā tikpat neatlaidīgi izteiktam aicinājumam izveidot Eiropas mēroga parlamentu. Tagadējā Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja sākumā tika vienkārši dēvēta un domāta kā Konsultatīva asambleja. Skandināvijas valstis pat vedināja uz iespēju iesaistīt ANO Eiropas Padomes darbā. Šī ideja gan nerada nekādu plašāku atbalsi, it sevišķi tā dēvēto Piecu (Briseles līguma) valstu starpā (īsumā Piecnieks, angliski — *The Five*). Vēl viena nepilnība Eiropas Padomes sākotnējā darbībā bija tāda, ka dalībvalstu starpā trūka VFR.

Vācijas ekonomiskajā atdzimšanā liela nozīme bija kara uzvarētāju Rietumvalstu lēmumam atļaut Vācijai finansēt savu politisko

57 *College d'Europe*, kas aktīvi darbojas kā federālisma idejas pētniecības centrs.

58 *European Cultural Center*, nodibināts 1950. gadā.

59 Pazīstams kā CERN jeb *Centre Européen de la Recherche Nucléaire*, dibināts 1954. gadā.

60 *European Cultural Foundation*, dibināts 1955. gadā Ženēvā, no 1964. gada atrodas Amsterdamā.

61 *Brussels Treaty Organization*, arī dēvēta par *Western Union*.

atdzimšanu. Šīs valstis saprata to, ka ilgstoša Vācijas izlaupīšana (pretstatā PSRS, kura vēl deviņdesmitajos gados rīkojās savādāk) nozīmētu lielas nabadzīgas valsts radīšanu Eiropas centrā. Vācija atsāka pusautonomu sadarbību politiskajā un ekonomiskajā jomā pēc 1949. gada 23. maijā pieņemtā Vācijas (Federatīvās Republikas) pamatlikuma politiskā apstiprinājuma ar pirmajām brīvajām vēlēšanām 1949. gada rudenī (trijās Vācijas Rietumu zonās). VFR sākotnēji bija jāpiekrīt ir Zāras apgabala ciešai ekonomiskai saistībai ar Franciju, ir tam, ka industriālā ražošana Rūras apgabalā tika pakļauta Starptautiskai Rūras padomei[62]. 1949. gada rudenī Vācija iestājās EESO.

Eiropas Padomes organizatoriskajā struktūrā bija iebūvēti stingri ierobežojumi, kas liedza šai starpvalstu organizācijai, ideju laboratorijai, kļūt par Eiropas mēroga politisko un ekonomisko procesu saskaņotāju vai apvienotāju. Konsultatīvā asambleja sāpīgi izjuta savu nespēju mainīt darbības noteikumus. Sākot jau ar tās pirmo sesiju 1949. gada augustā, asambleja centās iedzīvināt Eiropas integrāciju, pieņemot aicinājumus (tās rezolūcijām šinīs jomās bija tikai aicinājuma spēks) par dažāda veida apvienotām rīcības programām. Eiropas Padomes lēmējinstitūcija, tās Ministru padome, kaut netiešā veidā, arī palīdzēja izveidot pirmo Eiropas pārnacionālo kopienu. Eiropas Padome uzņēma Zāras apgabalu kā asociētu dalībvalsti, pēc tam kad 1950. gada martā tika parakstīts līgums par ekonomiski "intīmu" satuvināšanos ar Franciju.[63] Vācijas valdība, noprotot draudus zaudēt daļu savas teritorijas, atteicās no Eiropas Padomes paralēlā piedāvājuma, ka tā tiktu vienlaicīgi uzņemta kā asociēta dalībvalsts. Vilinājums bija tāds, ka Eiropas Padomes neapšaubāmi augstais morālais prestižs būtu glaimojis Vācijas ārpolitikai, kas bija pakļauta triju Rietumu sabiedroto akceptam.[64]

EESO savukārt piedzīvoja ne vienu vien vilšanos, jo toreiz tā apvienoja 16 diezgan atšķirīga lieluma, uz ļoti atšķirīgām attīstības pakāpēm atrodošās valstis. Organizācijas sasniegums, 1950. gadā izveidojot

62 *International Ruhr Authority*, sāka darboties 1949. gada aprīlī; padomē atradās Lielbritānijas, Francijas un ASV pārstāvji, katrs ar trim balsīm, Beneluksa valstis — katra ar vienu balsi, trīs Vācijas Rietumu zonas — katra ar vienu balsi, kuru līdz 1949. gada beigām noteica attiecīgā okupējošā Rietumu valsts.

63 Kopš 1948. gada Francija atzina Zāras apgabalu kā no Vācijas neatkarīgu teritoriju; pēc tautas nobalsojuma 1955. gadā Zāras apgabals galīgi atgriezās Vācijas sastāvā; ar šo pēdējais nopietnais robežu strīds starp Vāciju un Franciju tika galīgi nokārtots (sk.: K. Huderman et al., *Die Saar, 1945 – 1955, Ein Problem der europäischen Geschichte; La Sarre, 1945 – 1955, Une probleme de l'historie Européen*).

64 VFR Ārlietu ministrija sāka darboties ar 1951. gada 15. martu.

Eiropas apmaksas sistēmu[65], neapšaubāmi palīdzēja praktiski izkārtot starpvalstu norēķinus Rietumeiropā (daudzu šo valstu valūtas nebija pilnībā konvertējamas vēl līdz sešdesmitajiem gadiem), tomēr neveda uz tālāku, padziļinātu savstarpēju apvienošanos. Tā kā EESO izveide bija saistīta ar Mārshala palīdzības plānošanu, ar izvērtēšanu, cik efektīvi šie līdzekļi tiek izmantoti, tā savā darbībā ņēma vērā to, ka šo līdzekļu piešķiršanai bija saredzams gals. EESO, pat pēc ASV iekšējām atziņām, 1950. gadā nebija izveidojusies par miera izlīgumu un ekonomiskās sadarbības ierosinātāju iedīgli starp Eiropas valstīm.[66]

2.4. Šūmana deklarācija

Francijas Republikas valdības piedāvājums, kas pasludināts 1950. gada 9. maijā un plaši pazīstams kā Šūmana deklarācija, pakļaut pārvalstiskai iestādei Vācijas un Francijas ogļu un tērauda industrijas bija oriģināls, radikāls un silti apsveikts pagrieziens pēckara Rietumeiropas vēstures kursā. Šodien, šķiet, ir grūti izprast to, cik patiesi nopietns un savā veidā drosmīgs toreiz bija šis solis, kamdēļ Eiropas ekonomiskā un zināmā mērā arī tās politiskā integrācija uzsākās tieši ar iekšējā tirgus izveidošanu ogļu un tērauda ražojumiem. Eiropas ogļu un tērauda kopienas (EOTK) darbība ir bijusi sekmīga. Ogļu un tērauda industriālā resora karteļu mijiedarbība ar militāro rūpniecību, to iespējas diktēt valsts iekšpolitisko un ārpolitisko kursu savā laikā bija ļoti nozīmīgas, pat noteicošas.

EOTK līdzīgi mēģinājumi satuvināt Francijas (Lorēnas apgabala) lielās dzelzsrūdas iegūtnes ar Vācijas (Rūras apgabala) ogļu iegūtnēm ir atrodami, sākot pat ar pirmo Vācijas-Francijas karu 1870. gadā. Šūmana deklarācijas spēks bija tas, ka priekšlikums radīt pārnacionālu (nevis, kā līdz tam laikam, divpusēju) apvienību, kurā piedalītos visas šo apgabalu kaimiņvalstis, bija Francijas valdības deklarēta apņemšanās.[67] Faktoru, kuri veicināja šāda Francijas valdības viedokļa izveidošanos, ir daudz. Nebūt ne maznozīmīgākais no tiem ir aprēķins, ka, turpinot vienpusēji izdevīgu politiku pret Vāciju, Francija faktiski nevarēja liegt VFR ekonomisko izaugsmi; pārējie Francijas sabiedrotie

65 *European Payments Union*.

66 Sk.: M. Beloff, *The Uniting of Europe and the USA*.

67 Robērs Šūmans, 1949. gadā uzrunājot Francijas Asambleju, atgādināja ģeogrāfijas mācību par Vācijas un Francijas pozitīvo mijiedarbību ar vārdiem "*depuis toujours inscrit dans la géographie, mais empêché par l'histoire*" jeb "sen no ģeogrāfijas noteikta, vēstures dēļ (līdz šim) liegta" (sk.: W. Diebold, *The Schuman Plan*).

neatbalstīja šādu Francijas pieeju. Eiropas Padomes Asamblejas rezolūcija, kas pieņemta 1949. gada rudenī, aicinot apvienot dalībvalstu ogļu un tērauda industrijas, gaidāmā VFR uzņemšana Eiropas Padomē un EESO solīja iespēju, ka drīzumā Francijai kaimiņos atrastos spēcīga un pret to ne visai draudzīga valsts, kuras noteicošā vieta Eiropas drošības jomā nozīmētu ļoti drīzu tās apbruņošanos.

Notikumu sakritība pirms un pēc šī aicinājuma likusi 1950. gada 9. maijam kļūt par simbolisku Eiropas apvienošanās sākuma datumu[68]. VFR kanclers Adenauers 1950. gada martā bija piedāvājis iespēju Vācijai un Francijai pilnīgi apvienoties vienā valstī, ar vienu valdību, ar vienu pilsonību un ar vienotu ekonomisko sistēmu. Francijā šis nopietnais priekšlikums, kas bija atbilde uz tās mēģinājumu pievienot sev Zāras apgabalu, sākotnēji izraisīja negatīvu reakciju. Žans Monē savos memuāros dēvē šo piedāvājumu par pēdējo pilienu, kas tomēr lika sabrukt vienpusēju Francijas-Vācijas attiecību atbalstītāju pozīcijai Francijas valdības aprindās. Deklarācija pieteica sākumu nopietnām sarunām par izlīgumu, piedāvāja Vācijas un Francijas attiecību problēmas atrisinājumu, balstoties uz sadarbību kā līdzīgam ar līdzīgu, un aicināja iekļauties šinī procesā abu šo valstu kaimiņvalstis.

Francijas ārlietu ministrs R. Šūmans, iepazīstinot VFR valdības aprindas ar savu ieceri izveidot pārnacionālu Eiropas iestādi, kurā VFR ieņemtu līdzvērtīgas dalībvalsts lomu, sākotnēji nebaudīja lielu pretimnākšanu. Īsi pirms 9. maija deklarācijas abas valdības tomēr vienojās spert šādu soli kaut vai kā divpusēju vienošanos, ja aicinājums kaimiņiem pievienoties plašākam un dziļākam procesam būtu palicis bez atsaucības. Taču Šūmana deklarācija rada ļoti pozitīvu atbalsi Francijas kaimiņvalstīs, atskaitot Lielbritāniju. Pēdējais Francijas mēģinājums apvienoties bez Vācijas bija līgums par Francijas, Itālijas un Beneluksa apvienošanos (*Fritalux*), tas tika parakstīts 1950. gada 23. jūnijā. Šis līgums tomēr cieta neveiksmi (Francijā un Nēderlandē), jo pozitīvi ritēja EOTK izveidošanas sarunas.

Sarunu partneri principiāli pieņēma šīs kopienas pārnacionālo uzbūvi kā piedalīšanās priekšnoteikumu. Lielbritānijas principiālā atteikšanās no šī nosacījuma, kas atkārtojās arī vēlāk, kad tika veidotas pārējās kopienas, liedza tai piedalīties procesā. Pirmās sarunas notika, sākot ar 1950. gada 21. jūniju, bet līguma tekstu saskaņoja 1950. gada 13. februārī. Nēderlande uzstāja, lai EOTK paredzētajai dalībvalstu Ministru komitejai piešķirtu iespējami lielas pilnvaras, kaut gan ne veto

68 Šī nav obligāta svinamā diena Eiropas Savienības dalībvalstīs; to mēdz atzīmēt ar pieaugošu tendenci mācību iestādēs, valsts iestādēs, arī vietējo pašvaldību sarīkotos pasākumos.

tiesības. EOTK parlamenta, tā dēvētās Kopējās asamblejas galvenā noteikšana bija iespēja atlaist EOTK vadību, ja tās lēmumi pārkāptu saprāta robežas. Augstākās iestādes vadība, kurā lielo valstu pilsoņi būtu vairākumā, varētu pārlieku pievērsties lielo dalībvalstu interesēm, proporcijā šo valstu nacionālās rūpniecības absolūtajam apjomam. Eiropas kopienās strukturāli ir iebūvēta lielo valstu "labvēlība" pret mazajām dalībvalstīm.

Lielbritānijā valdošā Darba (leiboristu) partija nacionalizēja daudzas industrijas: tieši ogļu un tērauda industriju nacionalizācija, pakļaušana (leiboristu) kontrolei bija ļoti emocionāls un politiski nozīmīgs moments leiboristu partijas dzīvē. Nacionalizēto uzņēmumu pakļaušana kādai pārvalstiskai iestādei, pie tam tādai, kurai ne vien nebija nekāda sakara ar Eiropas arodbiedrību kustībām, bet pret kuru nostājās visas kreisās arodbiedrības kontinentālajā Eiropā, vienkārši nebija iespējama. Drošības apsvērumi (pēc Ziemeļkorejas uzbrukuma Dienvidkorejai) tomēr pamudināja ir Lielbritāniju, ir visas EOTK valstis, arī dažas citas valstis, to skaitā Norvēgiju, nopietni pievērsties drošības spēku integrācijas jautājumam.

2.2. tabula **Ar integrāciju saistīti svarīgi notikumi no 1951. līdz 1958. gadam**

1951. g.	
Aprīlī	Līgums par Eiropas ogļu un tērauda kopienas (EOTK) izveidošanu.
Oktobrī	Čērčila vadītā Lielbritānijas valdība atsakās no EOTK un no Eiropas aizsardzības kopienas (EAK).
1952. g.	
Martā	PSRS piedāvā VFR neitralitātes ceļu uz Vācijas apvienošanos.
Maijā	Līgumā par Eiropas aizsardzības kopienas izveidošanu piedalās VFR.
Novembrī	Par ASV prezidentu ievēlēts ģenerālis D. D. Eizenhauers.
1953. g.	
Martā	PSRS vadības maiņa sakarā ar J. V. Staļina nāvi.
Martā	Līguma mets par Eiropas politisko kopienu.
Jūnijā	PSRS apspiež sacelšanos Vācijas Demokrātiskajā Republikā.
1954. g.	
Maijā	Francija zaudē koloniālo karu Indoķīnā.
Jūnijā	Francijā pie varas nāk kreisa valdība ar preteiropeisku nostāju.

Augustā	Francijas parlaments galīgi atteic EAK līguma ratifikāciju.
Oktobrī	Rietumu sabiedrotie izbeidz VFR okupāciju, lai tā varētu iekļauties Rietumeiropas savienībā.
1955. g.	
Janvārī	PSRS deklarē, ka vairs nepastāv karastāvoklis ar Vāciju.
Maijā	Varšavas (drošības) pakts; VFR tiek uzņemta NATO; Austrija atgūst neatkarību.
Jūnijā	Mesīnā (Itālijā) izveido darba grupu Eiropas ekonomiskās kopienas (EEK) līguma izstrādāšanai.
1956. g.	
Maijā	Starpvaldību konference par Eiropas ekonomisko apvienošanos.
Oktobrī	Neveiksmīga Lielbritānijas un Francijas intervence Ēģiptē.
Oktobrī	PSRS apspiež sacelšanos Ungārijā.
1957. g.	
Martā	EOTK ārlietu ministri galīgi saskaņo līgumus par Eiropas kopienām.
Aprīlī	Romas līgumi par Eiropas ekonomisko kopienu un par *Euratom*.
1958. g.	
1. janvārī	Sāk strādāt EEK un *Euratom* iestādes.

2.5. Eiropas ogļu un tērauda kopiena

Līgumu par Eiropas ogļu un tērauda kopienas[69] izveidošanu parakstīja Parīzē 1951. gada 21. aprīlī Beļģijas Karaļvalsts, Francijas Republikas, Itālijas Republikas, Luksemburgas Lielhercogistes, Nēderlandes Karaļvalsts un Vācijas Federatīvās Republikas pārstāvji — ārlietu ministri. Līgumu bija nepieciešams apstiprināt šo valstu parlamentos. Ratifikācijas process ievilkās, pa daļai tamdēļ, ka šis bija pirmais tādas apvienošanās mēģinājums. Tā gaitā viskonsekventāko pretestību izrādīja lielo komercuzņēmumu sabiedrības (it sevišķi Francijā un Beļģijā), kuras EOTK darbībā saredzēja maz pozitīva, vienīgi ierobežojumus industrijas rīcības brīvībai. Visas Rietumu valstu komunistiskās partijas oponēja (ar zināmām aizdomām par to, ka Itālijas kompartijas rindās netrūka piekritēju šim integrācijas procesam, jo tas ļāva Itālijai

69 Angliski *European Coal and Steel Community*, franciski *Communaute Europeenne du Charbon et de l'Acier*; šī līguma oriģināls ir tikai franču valodā.

atgriezties suverēnu valstu sabiedrībā). Vācijā vislielāko pretestību pieteica Sociāldemokrātiskā partija (SDP). Neraugoties uz to, ka Līgumu neparakstīja Zāras apgabala (pašieceltie) pārstāvji, tātad nenotika atkāpšanās no Vācijas valdības nostājas šinī jautājumā[70], SDP pretojās Līguma ratifikācijai, izvirzot domu (1951. gadā!), ka EOTK varētu nākotnē padarīt Vācijas atkalapvienošanos grūtu, pat neiespējamu.

EOTK līgumu apstiprināja visās sešās dalībvalstīs. Galvenie iemesli, kas veicināja to, ka ogļu un tērauda industriju pakļaušana pārnacionālai iestādei guva vajadzīgo atsaucību, bija šādi:

- ASV valdības politika atļaut Vācijai kļūt par suverēnu valsti (negaidot uz Miera līguma noslēgšanu ar PSRS) lika Vācijas kaimiņiem līgt mieru ar to; partneri parādītu politisko briedumu un izturētību, sadarbojoties, lai Vācijas ekonomisko spēku piesaistītu visu Rietumeiropas valstu tautsaimniecības attīstības paātrināšanai;
- pārvalstiska pieeja, kas veicinātu brīvu konkurenci, reizē paplašinātu iekšējo tirgu un novērstu klasiskās, ar karteļiem saistītās parādības, kur kaimiņu noplicina par labu sev, atbrīvotu kapitālu infrastrukturāliem pasākumiem, veicinātu visas tautsaimniecības pacēlumu;
- vienīgi apvienota Eiropa spētu atgūt Rietumeiropas valstīm piedalīšanos nopietnu lēmumu pieņemšanā; ASV diskrētais spiediens pamudināja Franciju ieņemt vadošās valsts lomu šinī apvienošanās sākuma posmā.[71]

Līgums par EOTK sastāv no 100 pantiem, 6 protokoliem, vienas vēstuļu izmaiņas un dažiem tehniska rakstura aprakstiem. Līgums nodibināja četras iestādes (Līguma 7. pantā):

- Augstāko iestādi (*Haute Autorité*), pārvalstisku lēmējinstitūciju, kurai palīdz Konsultatīvā komiteja (*Comité Consultatif*)[72];

70 Zāras apgabala pašvaldība tiecās piedalīties EOTK kā atsevišķa asociēta dalībvalsts; EOTK līguma pielikumos atrodama vēstuļu apmaiņa starp Konrādu Adenaueru un Robēru Šūmanu, atzīstot to, ka Francijas valdības paraksts Zāras apgabala vārdā nenoteic galīgo šis teritorijas piederību.

71 Sk.: R. Poidevin, *Robert Schuman Homme d'etat*, 271. — 273. lpp.

72 Komitejas sastāvs 1952. gadā bija ne mazāk par 30, ne vairāk par 51 locekli (šodien — no 84 līdz 108); tie vienlīdzīgi pārstāv ražotāju, strādājošo, tirgoņu un patērētāju intereses (organizācijas); šī ir vienīgā no EOTK galvenajām iestādēm, kas šodien vēl darbojas patstāvīgi.

- Kopējo asambleju (*Assemblée Commune*), kurā dalībvalstu parlamentāriešiem bija iespēja dot padomus Augstākajai iestādei;
- Sevišķo ministru komiteju (*Conseil Spécial de Ministres*), ar kuras starpniecību dalībvalstu valdības iekļāvās Augstākās iestādes darbā;
- Tiesu (*Cour de Justice*), kura sekoja tam, kā Augstākās iestādes lēmumi tika ievēroti (dalībvalstīs, ar iespēju uzlikt sodus atsevišķiem uzņēmumiem).

Šī organizatoriskā uzbūve (četras iestādes) tika vēlāk atkārtota, kad 1957. gadā izveidoja vēl divas Eiropas kopienas. No pētnieku puses vislielāko interesi ir ieguvusi Augstākā iestāde tai piešķirto pārvalstisko kompetenču dēļ. Jāievēro tas, ka līdzīga apjoma pārvalstiskas kompetences netika piešķirtas abām vēlāk izveidotajām kopienām. EOTK iestāžu uzdevumos nekādā ziņā neietilpa ogļu un tērauda industriju ikdienas vadības pārņemšana. EOTK centrālo iestāžu uzdevums bija saskaņot nacionālo valdību rīcību. Svarīgākās šīs kopienas kompetences bija tās tiesības un uzdevums izpētīt netaisnīgas konkurences cēloņus, aicināt (ierosinot tiesas procesus, pieņemot likumus) likvidēt karteļus un citas sadarbības sistēmas, kas fiksēja produkcijas cenas, uzlikt sodus atsevišķiem uzņēmumiem, kuri pārkāpa EOTK izsludinātos likumus, uzlabot ir ražošanas tehnisko pusi (lietišķā pētniecība), ir tās sociālo pusi (aizdevumi strādnieku dzīves apstākļu uzlabošanai).

EOTK iestādes sāka darboties 1952. gada 10. augustā. Lai izveidotu līgumā paredzētās pārnacionālās struktūras, bija jānokārto praktiski jautājumi, par kuriem Līgumā teikts vienīgi tas, ka risinājums rodams pēc Līguma pušu vienošanās. Iestāžu fizisko atrašanās vietu(as) un darba valodu(as) noteikšana prasīja lielas diplomātiskas pūles, pat ASV diplomātisko spiedienu uz dalībvalstu valdībām. Pēc divu dienu (gandrīz diennakšu) garas sēdes Parīzē 1951. gada jūlijā visi seši ārlietu ministri izlēma, ka visas valsts valodas (toreiz četras — vācu, franču, itāļu un holandiešu) ir ar vienādām tiesībām.[73] Franču valodai toreiz ierādītā vieta — būt par galveno darba valodu iestādēs — arī šodien saredzama (iestādēs, kuras atrodas franciski runājošās pilsētās). Kopējo iestāžu sēdekļu izvietojums izraisīja vēl garākas pārrunas. Atrisinājums, kas 1956. gada rudenī tika izsludināts kā pagaidu, bija šāds:

73 Sk.: R. Poidevin, D. Spierenberg, *History of the High Authority of the European Coal and Steel Community*.

- Augstākā iestāde darbojas Luksemburgā,
- Tiesa darbojas Strasbūrā,
- parlaments, respektīvi, Kopējā asambleja darbojas Strasbūrā.

Augstākā iestāde 1966. gadā, apvienojoties ar pārējo kopienu ekvivalentām iestādēm, "pārcēlās" uz Briseli, tomēr atstājot aiz sevis dažu Komisijas ģenerāldirekciju daļas. Vienprātība par iestāžu izvietojumu zināmā mērā nav panākta vēl šodien.[74]

Kaut arī EOTK līgums paredzēja progresīvu brīvās tirdzniecības apstākļu radīšanu kopienas dalībvalstu starpā, tas tomēr paredzēja aizsargmūra — tarifu barjeru apjošanu (pastiprināšanu) ap šīs kopienas ārējām robežām. Atkāpe no brīvās tirdzniecības principu ievērošanas visos virzienos prasīja labvēlīgu EOTK līguma izvērtējumu no Vispārējās vienošanās par tirdzniecību un tarifiem (VVTT) iestādes. Ar 1952. gada 10. novembra spriedumu VVTT pieļāva Muitas apvienības izveidošanu Eiropas sešu valstu (Sešnieka jeb angliski *The Six*) vidū. VVTT ar to uzskatīja EOTK Augstāko iestādi par "VVTT dalībvalsts ekvivalentu".

EOTK sākotnējā darbības posmā cita pēc citas sekoja vairākas industriālās krīzes (strukturālas nevis taktiskas, resp., streiki, par kuriem EOTK nav kompetences). Ogļu industrija Rietumeiropā uzsāka lejupslīdi jau piecdesmitajos gados. Tērauda ražošanas apjoms arī samazinājies līdz daudzu atsevišķu Eiropas Kopienas dalībvalstu rūpniecības apgabalu gandrīz pilnīgai deindustrializācijai astoņdesmito gadu otrajā pusē. Nozīmīga bija 1955. gada krīze, ko izraisīja piegādes problēmas Eiropas ogļu tirgū, t. i., dārgo EOTK dalībvalstu ogļu krājumu pārprodukcija, jo samērā lētākas ogļu piegādes bija iespējamas no ASV un no Polijas. EOTK vadība nespēja (neuzdrošinājās) izsludināt ārkārtēju krīzes stāvokli[75], kas ļautu tai atcelt patvaļīgus lēmumus, kurus atļāvās vairākas dalībvalstis. Vēlākos gados, kad notika Eiropas Kopienas tērauda ražošanas samazināšanās, šīs ārkārtējās pilnvaras tika izmantotas, lai izietu no patiesas krīzes situācijas. Racionalizācijas plānu ieviešana notika septiņdesmito gadu beigās, kad EOTK iestādes bija apvienojušās ar pārējo kopienu iestādēm.

Lielbritānijas valdība 1951. gada decembrī noraidīja iespēju piedalīties EOTK kā dalībvalsts. Abas lielās politiskās partijas labāk

74 Pēdējais lēmums šinī sakarā arī nav raksturots kā galīgais (sk.: *The Conclusions of the Meeting of the European Council, Edinburgh, 11 – 12 December, 1992).*

75 EOTK līguma 58. pantā paredzētā ārkārtējā situācija ļautu Augstākai iestādei pieņemt operatīvus lēmumus.

vēlējās tikai noraudzīties uz integrācijas aizsākumu kā "kontinentālās" Eiropas iekšējo lietu.[76] Papildus ne pārāk slēptai pārliecībai, ka no šī procesa nekas nesanāks (dalībvalstīm), Lielbritānija pragmatiski arī izšķīrās par ciešu kontaktu uzturēšanu ar tās Eiropas (ārpus EOTK) kaimiņiem. Asociācijas līgums ar EOTK tika parakstīts 1954. gadā (stājās spēkā 1955. gada septembrī), kaut arī šāda veida attiecības Parīzes (EOTK) līgumā nebija paredzētas.

Savā īsajā neatkarīgas rīcības laikā EOTK paguva noslēgt vairākus nozīmīgus starptautiskus līgumus vēl ar dažām citām valstīm. Ir tās izveidošanas laikā, ir pēc tam EOTK baudīja arī ASV pozitīvu attieksmi.[77] Gan ASV ogļu industrijas, gan tās tērauda rūpniecības uzņēmēju (un arodbiedrību) organizācijas nesaskatīja EOTK valstīs tirgus konkurentus nedz ASV, nedz Eiropā, nedz arī citās valstīs. Pirmais lielākais EOTK darījums bija $100 miljonu aizdevuma panākšana no ASV 1954. gada aprīlī (tas arī ir viens no nedaudziem līgumiem, kas slēgti starp ASV un jebkuru no trim Eiropas kopienām). Neitrālo Šveici interesēja kopīgie cenu noteikumi transportam pa Reinas upi (kas kuģojama līdz Bāzelei) un arī citi ekonomiskie sakari. Konsultatīvs līgums starp Šveici un EOTK parakstīts 1956. gada 7. maijā, bet stājās spēkā ar 1957. gada 26. janvāri. Austrija, pēc tās neatkarības atgūšanas 1955. gada maijā, kā vienu no tās jaunatgūtās suverenitātes izpausmēm izstrādāja Vienošanās līgumu (lai pārtrauktu Austrijas tērauda produkcijas dempingu EOTK valstīs). Tehnisku iemeslu dēļ[78] šo līgumu pārdēvēja par Protokolu par vienošanos, kas parakstīts starp Austriju un EOTK 1956. gada 8. maijā.

Jau 1954. gadā EOTK kā organizācija nonāca nozīmīgos, bet ļoti diskrētos konfliktos ar dalībvalstu valdībām (domstarpības starp Monē, toreiz Augstākās iestādes prezidentu, un Francijas IV Republikas kreisi noskaņotās valdības vadošām personām). Ieceres, ka EOTK būtu tikai pirmā integrētās Eiropas sektorveida (tematiskā) daļa, būtībā tika sagrautas tamdēļ, ka Eiropas nacionālās valdības neizjuta vajadzību pēc pakāpeniskas pašlikvidēšanās.

Vinstona Čērčila ierosināto rezolūciju par Eiropas armijas izveidošanu (tajā ietilpinot vienības no VFR un no Francijas, t. i., visas VFR

76 Lielbritānijas Ārlietu ministrija trīsdesmitajos gados izteica visdziļāko līdzjūtību "kontinentālajai" Eiropai, nesteidzoties palīdzēt tai izkļūt no likstām; šodien tikpat pieklājīga līdzjūtība sarežģī Eiropas "kaimiņa" attiecības ar "kontinentu".

77 ASV sūtnis pie EOTK akreditējās 1953. gada martā; pirmais akreditētais sūtnis pie EOTK bija Lielbritānijas pārstāvis — misijas vadītājs, kurš ieradās 1952. gada septembrī.

78 Šinī lietā izpaudās dalībvalstu konflikti ar EOTK Augstāko iestādi.

armijas daļas un apmēram pusi Francijas armijas) Eiropas Padomes Konsultatīvā asambleja pieņēma 1950. gada augustā. Tā bija atbilde Ziemeļkorejas (un tās sponsora — PSRS) agresijai pret Dienvidkoreju. ASV vadība pieļāva VFR atkalapbruņošanas ideju. Rietumeiropas vadošo politiķu aprindās šo priekšlikumu uztvēra stipri dažādi; viņu viedokļi krietni atšķīrās no ASV, viņu faktiskā drošības garanta, prioritātēm un iecerēm. Francija piecieta šo domu ar lielām bažām, jo lielākā tās armijas daļa atradās Indoķīnā (vai Alžīrijā), no kuras Francija tobrīd nebija ar mieru atteikties. 1950. gada oktobrī Francijas valdība pasludināja oficiālu deklarāciju par tās gatavību izveidot Eiropas armiju, kurā atrastos visas VFR militārās daļas. Valdības pārstāvju rīcība un radošā enerģija laikā līdz 1954. gadam tika veltīta Līguma par Eiropas aizsardzības kopienu (EAK) noslēgšanai (arī šī Līguma teksta galvenais autors izrādījās Žans Monē). Nēderlande apsveica tādu iznākumu, jo bija ieinteresēta, lai tās ārējās robežas atrastos maksimāli uz austrumiem no Lejasreinas līdzenuma. Lielbritānija atteicās piedalīties EAK (to pieteica Čērčila vadītā valdība 1951. gada decembrī), bet pieļāva domu par VFR atkalapbruņošanu NATO ietvaros.

Līgums par EAK tika parakstīts 1952. gada maijā. Šis Līgums, kas sastāvēja no 132 pantiem un 12 protokoliem, ar vienu Kopīgo deklarāciju un vienu papildu vienošanos starp Līguma pusēm, paredzēja izveidot četras iestādes pēc EOTK organizācijas parauga, t. i.,

- Pārvaldi ar deviņiem Komisijas locekļiem,
- Asambleju, kas būtu nedaudz papildināta EOTK Kopējā asambleja,
- Nacionālo ministru padomi,
- Tiesu, kas būtu bijusi EOTK Tiesa.

Līguma galvenais mērķis bija Eiropas armijas izveidošana un dalībvalstu militārās rūpniecības ciešāka sadarbība. Līgums paredzēja izveidot konkrētu Eiropas politisko (sadarbības) kopienu (EPK).[79] EPK līguma metu, kuru pārrunāja paplašinātā EOTK Kopējās asamblejas sēdē Strasbūrā 1953. gada martā, tomēr nekad neparakstīja. Tajā ieskicētā organizatoriskā iecere bija ne vairāk, ne mazāk kā plāns par Eiropas valdības izveidošanu. Šinīs gados sajūsma valdību aprindās par pārnacionālām Eiropas iestādēm bija krietni atsalusi. Rietumeiropas valstīs pamazām sākās ekonomiskais uzplaukums. Pārmaiņas

79 EAK 38. pants paredzēja šādu papildu kopienu (EAK līguma teksta analīzi un par EPK līgumu, kā arī par EAK ratifikācijas gaitu sk.: E. Fursden, *European Defence Community, a History*).

PSRS vadībā viesa nedaudz cerību drošības jautājumos. Sacelšanās apspiešana PSRS okupācijas zonā Vācijā 1953. gada jūnijā neradīja ilgstošas sekas Rietumeiropas valdību attiecībās ar PSRS. EAK līgumu ratificēja četras valstis, bet Itālijas parlaments nepaguva izskatīt šo jautājumu. Francijas parlamenta 1954. gada augustā diezgan dīvaini formulētais lēmums — atlikt uz nenoteiktu laiku EAK līguma ratifikācijas apspriešanu — pārrāva šo pirmo mēģinājumu panākt jau tīri eiropeisku sadarbību ārlietās un drošības jautājumos.

Lielbritānija, kas sevi jau laikus bija attālinājusi no EAK procesa (tā noteikti palīdzēja šo procesu apturēt), ātri panāca kompromisu, kas tā laika apstākļos zināmā mērā bija labāks iznākums nekā EAK ietvaros izveidotas armijas radīšana. Parīzē 1954. gada rudenī starp Rietumeiropas savienības piecām valstīm tika panākta vienošanās atļaut VFR apbruņošanos (ar noteikumiem) un pievienošanos (kopā ar Itāliju) šai militārai savienībai (1955. gada maijā). NATO arī pieteica nodomu atļaut VFR pievienoties tai (tas notika 1955. gada maijā). EAK epizode, kaut tā toreiz beidzās neveiksmīgi, tomēr stimulēja Eiropas ekonomisko apvienošanos (neveiksme pastiprināja arī NATO izaugsmi). Rietumeiropas savienība kļuva vispirms par līdzekli VFR iekļaušanai NATO. Lielbritānijas daudzie neveiklie soļi, kas tika sperti šinī laikā, vēlāk, piecdesmitajos un sešdesmitajos gados, stipri apgrūtināja tās centienus pievienoties Eiropas integrācijai. RES ietvaros dotās iespējas Lielbritānijai neformālā veidā runāt ar sešām EEK valstīm laikā, kad attiecības daudz oficiālākā līmenī bija reizēm ļoti saspīlētas, bija ar lielu diplomātisku nozīmi.

2.6. Eiropas ekonomiskā kopiena[80]

Eiropas ekonomisko aprišu apvienošanas process guva ierosmi tālākai rīcībai no Beneluksa valstīm, kuras neatlaidīgi attīstīja savstarpējo sadarbību. Nēderlande piecdesmitajos gados visvairāk tiecās uz pilnīgu ekonomisko un monetāro integrāciju ar saviem partneriem. Beneluksa ārlietu ministru aicinājums 1955. gada maijā[81] rada pārējās

80 Angliski *European Economic Community*, franciski *Communaute Economique Europeenne*.

81 Nēderlandes ārlietu ministrs Beijens, arī Beļģijas ārlietu ministrs P. A. Spāks kopš piecdesmito gadu sākuma piedāvāja vairākus plānus tālākai Eiropas Sešnieka integrācijai; EOTK ārlietu ministru pirmajā sēdē 1952. gadā šīs idejas tika apsveiktas, bet to apspriešana atlikta, resp., pakļauta EAK ratifikācijai; 1954. gada beigās abi šie ministri atdzīvināja ideju par vispārēja Kopējā tirgus izveidošanu (sk.: R. Mowat, *Creating the European Community*).

EOTK valstīs labu gribu atsākt ekonomiskās integrācijas procesu. EOTK ārlietu ministru tikšanās laikā Mesīnas pilsētā (Sicīlijā) 1955. g. 1. – 2. jūnijā tika izveidota darba grupa (vadītājs Pols Anrī Spāks) ar uzdevumu izstrādāt projektu ekonomiskai kopienai, arī kopienai, kas pārraudzītu civilās atomenerģijas attīstību. Šī pēdējā kopiena bija Žana Monē ierosinājums, kurš atkal atradās ārpus kopienas vai valdību aprindām. Viņš paguva īsā laikā (apmēram sešos mēnešos, sākot no 1954. gada beigām, pēc atkāpšanās no amata Augstākajā iestādē) pārliecināt Francijas valdību piekrist *Euratom* idejai aiz šādiem apsvērumiem:

- ogļu izstrādājumu kā enerģijas avota nozīme arvien samazinājās par labu naftas produktiem, kuri ienāca Francijā (Eiropā) no politiski nestabilām postkoloniālām valstīm;
- atomelektrostacijas (AES) un to tehnoloģijas tuvākajā nākotnē solījās kļūt par ekonomiski nozīmīgu eksporta preci;
- vienīgā cerība Eiropai (Francijai) konkurēt ar daudz lielāko ekonomisko formējumu (ASV un PSRS) iespējām bija izveidot šādu sektoriālu kopienu ar tās EOTK partneriem.

EEK līguma projekta grupas darbs bija grūts. Pirmais tās uzdevums bija sastādīt divas atskaites, tā dēvēto Spāka atskaiti par Kopējo tirgu un (Francijas dzelzceļu firmas prezidenta) Armāna atskaiti par *Euratom*, kuras EOTK ārlietu ministri pieņēma Venēcijā 1956. gada jūlijā. Šinī sēdē tika atklāta Starpvaldību konference par EEK un *Euratom* izveidošanu. Grūtie kompromisi saistījās ar Francijas bažām zaudēt savā valstī industriālās ražošanas vadību, ar Vācijas nevēlēšanos pārlieku finansēt Francijas (mazākā mērā arī Beļģijas) koloniālo attīstību, ar Nēderlandes bažām par to, cik ātri tās attīstītās lauksaimniecības produkcija atradīs brīvu noietu (1955. gadā Nēderlande jau bija ļoti liela pārtikas produktu piegādātāja citām Eiropas valstīm, Francija šinī laikā bija pat pārtikas produktu neto ievedēja), arī ar Itālijas vēlēšanos atrisināt daļu tās bezdarba problēmu caur kustības atvieglojumiem. Kritiski momenti saistījās ar PSRS aktivitātēm Eiropā (Ungārijā, saasinātā attieksme pret VFR), ar Francijas un Lielbritānijas (kopā ar Izraēlu un pret ASV vēlēšanos) izvērsto avantūru Ēģiptē.

Pēc Francijas ārlietu ministra Bido ļoti nopietnas slepenas satikšanās ar Vācijas kancleru (arī ārlietu ministru) Adenaueru 1956. gada novembrī Līgums par EEA tika saskaņots un parakstīts 1957. gada 25. martā Romā. Turpat tika parakstīts arī Līgums par

Euratom izveidošanu, kurš bija tapis daudz lielākā saskaņā nekā Līgums par EEK. Abi Līgumi tika ātri ratificēti, jo galvenās domstarpības bija iztirzātas jau to tapšanas gaitā (un PSRS atkal sāka apdraudēt Eiropas drošību), un tie stājās spēkā ar 1958. gada 1. janvāri.

Romas līgums par Eiropas ekonomisko kopienu bija apzināti iecerēts tā, lai ar laiku un pēc vajadzības tas varētu kļūt par pamatu ciešākai integrācijai, izvērstākai apvienībai, nekā kopiena to paveikusi līdz šodienai. Romas līgumā saskatāmi četri darbības slāņi:

- iezīmētas kompetences atsevišķos lietišķos tautsaimniecības jautājumos, izceļot lauksaimniecības nozīmi kopienas darbībā; noteikta darba kārtība galvenajās iestādēs un konsultatīvajās komitejās, arī ļoti specializētajās aģentūrās;
- padarīt Vācijas un zināmā mērā arī Itālijas demokrātiskā valstiskuma atjaunošanu par neatgriezenisku; vēlāk tas attiecās uz Grieķiju, Spāniju un Portugāli, kuras pievienojās pēc autoritāro režīmu padzīšanas; šodien tās Eiropas valstis, kuras atjauno demokrātisku iekārtu pēc sociālistiskās diktatūras gāšanas, seko šiem precedentiem;
- noteikt veidu, kā ļoti atšķirīga lieluma valstīm stabili sadzīvot savā starpā; novērst to, ka turības pieaugums lielajās un turīgajās dalībvalstīs notiek uz mazāk turīgu dalībvalstu rēķina;
- veidotāji cerēja uz integrācijas un sadarbības panākšanu daudzos virzienos ārpus tautsaimniecības nozarēm (Līguma 235. un 236. pantos paredzēts mehānisms, kas pieļauj jaunu kompetenču loku noteikšanu).

Šī Līguma juridiski saistošo tekstu sastāda Ievads un 240 panti, arī atkāpes un citi protokoli.[82] Līguma 3. pantā (oriģinālajā, nevis šodien spēkā esošajā) par Eiropas ekonomiskās kopienas mērķiem, kuru īstenošanai atvēlēti divpadsmit gadi, tika noteikti[83]:

82 Modernajā Romas līguma redakcijā atsevišķi Līguma panti ir tukši, pazuduši daži protokoli, to starpā bijušais 3. protokols par to, ka VFR uzskatīja savu tirdzniecību ar VDR kā iekšzemes tirdzniecību; šī protokola esamība atviegloja Vācijas atkalapvienošanos attiecībā uz Eiropas kopienu darbību; Līguma pārskatīšana nenotika, jo ar šī 3. protokola svītrošanu *(Conclusions of the Meeting of the Heads of State and Government, Dublin, 28. April, 1990)* visas Eiropas Kopienas dalībvalstis (vienbalsīgi) atzina bijušās VDR teritoriju par Kopienas iekšzemi.

83 D. A. Lēbera red. *Eiropas Ekonomiskās Asociācijas 1957. g. dibināšanas Līgums ar 1986. g. pieņemtām izmaiņām*, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, latviski tulk. I. Reinis.

a) muitas nodokļu, importa un eksporta visu preču kvantitātes ierobežojumu, tāpat kā visu citu ekvivalenta efekta pasākumu likvidēšana dalībvalstu starpā;
b) kopīgu muitas tarifu un kopīgas komerciālas politikas noteikšana attiecībā pret trešām valstīm;
c) visu šķēršļu atcelšana attiecībā uz preču, personu, pakalpojumu un kapitāla kustības brīvību dalībvalstu starpā;
d) vienotas politikas realizēšana lauksaimniecības jomā;
e) vienotas politikas realizēšana transporta jomā;
f) tādas sistēmas izveidošana, kas garantētu konkurences neizkropļošanu Kopējā tirgū;
g) procedūru piemērošana, kuras dotu iespēju koordinēt dalībvalstu ekonomisko politiku un labot nelīdzsvarotību valstu maksājumu bilancē;
h) dalībvalstu likumu saskaņošana tādā līmenī, lai nodrošinātu pienācīgu Kopējā tirgus funkcionēšanu;
i) Eiropas Sociālā fonda radīšana ar nolūku uzlabot strādājošo nodarbinātības iespējas un veicināt viņu dzīves līmeņa celšanos;
j) Eiropas Noguldījumu bankas izveidošana, kas veicinātu Asociācijas ekonomisko darījumu sfēras paplašināšanu, izmantojot jaunus resursus;
k) partnerattiecību attīstība ar aizjūras valstīm un teritorijām ar nolūku paplašināt tirdzniecības sakarus un kopīgiem spēkiem veicināt ekonomisko un sociālo attīstību.

Romas līgums nodibināja četras iestādes, kuras pēc kompetenču sadales atgādina jau pieminētās EOTK iestādes. Konkrēti no jauna sāka darboties Eiropas Komisija (atsevišķi no Augstākās iestādes). Laika gaitā šo iestāžu skaits pieaudzis un funkcijas paplašinājušās. Sīkāk par šīm iestādēm skatīt 3. pielikumu.

Beneluksa valstu apvienošanās process pilnveidojās pēc Romas līgumu ratificēšanas. Līgumā (233. pantā) norādīts uz Beļģijas–Luksemburgas ekonomisko apvienību un Beneluksa grupējumu kā tādas reģionālas sadarbības piemēriem, kuru tālāko attīstību Romas līguma slēdzējas Puses apsveic. Līgums par Beneluksa sadarbības padziļināšanu, kas parakstīts Hāgā 1958. gada 3. februārī, stājās spēkā ar 1960. gada 1. janvāri. Šis Līgums noteica pastiprinātu sadarbību, bet ne unitāras Beneluksa valsts izveidošanu. Briselē atrodas Beneluksa sekretariāts, bet faktiski uz Beneluksa līgumu pamata nestrādā neviena pārvalstiska iestāde. Hāgas līgums ļāva izveidot vairākas starpvaldību (un starpparlamentu) komitejas un apakškomitejas. Vi-

sas trīs nacionālās valdības turpina šodien darboties atsevišķi. Beneluksa apvienības darbības principiāla caurskatīšana notiek ik pēc desmit gadiem (no 1971. gada).

EOTK dalībvalstu valdībām, šķiet, trūka patiesas pārliecības par to, ka toreiz jau 18 EESO dalībvalstu starpā būtu iespējams radīt kaut kādu saskaņotu apvienību. Lielbritānijas iniciatīva 1955. gadā netika atbalstīta, lai neizjauktu EEK tapšanu, toties vēlāk, pēc 1958. gada, Lielbritānijas inciatīva, kas panāca Eiropas brīvās tirdzniecības apvienības izveidošanu (sk. 3.1. nod.), tomēr bija nopietna pārbaude EEK dalībvalstu pārliecībai par kopienas vēlamību. Šinī laikā noritēja vairāki politiskie procesi (sk. 2.2. tabulu), kuri atkal lika Rietumu valdībām koncentrēt uzmanību uz drošības jautājumiem. PSRS piedāvājumi VFR izmantot dažnedažādas iespējas, lai "apvienotos neitralitātē", arī citi PSRS-VFR divpusējie izkārtojumi šinī laikā atstāja zināmu nenoteiktības iespaidu uz Vācijas kaimiņiem. VFR izveidojās vērā ņemams politiskais slānis, kurš saskatīja iespēju nodrošināt VFR ekonomiskās intereses uz ASV–VFR divpusējo attiecību pamata.[84]

2. 7. Eiropas atomenerģijas kopiena[85]

Eiropas atomenerģijas kopienas izveidošana tās dibinātājiem šķita ļoti svarīga. EOTK savā darbības laikā līdz 1956. gadam bija spiesta pieļaut ogļu kā kurināmā ievešanu no ārpuses, ir no Polijas, ir no ASV, nevis ogļu resursu trūkuma dēļ (Vācijas un Nēderlandes ogļu krājumi nodrošina vairāk nekā 100 gadu ilgu pašapgādi), bet ārzemju ogļu lētās cenas dēļ.[86] Eiropas Kopienas Sešniekā piecdesmitajos gados pietrūka naftas krājumu. Koloniju un kādreiz apspiesto arābu valstu centieni nacionalizēt savā teritorijā atrodošos enerģijas resursus un pakļaut to piegādi šo valstu ārpolitiskiem mērķiem izpaudās pēc

84 Amerikānisko orientāciju Vācijas politiskajās aprindās pauda tādi praktiķi kā toreizējais finanšu ministrs Ludvigs Erharts; Vācijas uzmanību šinī laikā aizņēma Zāras apgabala likteņa izkārtojums, tās pievienošanās NATO (1955. gada 9. maijā) un attiecību uzlabošanās ar PSRS (pēdējo karagūstekņu mājās atlaišana pēc Adenauera vizītes PSRS 1955. g. septembrī).

85 Angliski *European Atomic Energy Community*, franciski *Communaute Europeenne de l'energie atomique*. *Atomenerģijas* ir pareizais termins (nevis *atomenerģētikas*; modernajā grieķu valodā šī kopiena saucas Ευρωπαικη Επιτροπη Ατομικηξ Ενεργειαξ; enerģētika (ενεργετικα) grieķiski varētu attiekties uz atomu iekšējo struktūru abstraktu pētīšanu, nevis uz atomu īpašību lietišķu izmantošanu).

86 Rādītājs, kas atļauj ievest preci vai pakalpojumus no ārpus Kopienas valstīm, ir to pamatojamā izmaksa zem 70 – 80% no Kopienas (lētākajām, reālistiskajām) ekvivalentām piedāvājuma cenām.

Rietumu nesekmīgās avantūras Ēģiptē 1956. gada novembrī. Iespēja aizvietot enerģijas sektorā daļu ievestās naftas un dabasgāzes ar atomenerģiju likās ekonomiski un politiski ļoti vilinoša. Nepieciešamība pēc sektoriālās intereses vienojošā *Euratom* izrietēja no diviem apsvērumiem:

- civilā atomenerģijas izmantošana deva Eiropai iespēju paātrināt tās industriālo izaugsmi ar lētas un (pēc 1956. gada notikumiem Vidējos Austrumos) nodrošinātas elektroenerģijas palīdzību;
- Kopienas mēroga tirgus būtu pietiekami liels, gan lai pievilktu nopietnu, resp., divpusēju interesi no ASV (neapšaubot tās vadošo vietu civilajā atomenerģijas jomā), gan arī lai nomierinātu ASV bažas par tās tehnoloģijas un sevišķo kodolmateriālu drošību.

Spāka vadītajai darba grupai, kura izstrādāja ekonomiskās kopienas pamatkoncepciju, bija uzdots izveidot arī Līgumu par Eiropas atomenerģijas kopienu. Šī soļa ierosinātājs bija Žans Monē, kurš savai idejai rada lielu atsaucību Francijas industriālo uzņēmēju aprindās. *Euratom* veidošanas laikā vienīgā kopienas valsts ar vērā ņemamām zināšanām un ar tehnoloģisko varēšanu šinī jomā, pateicoties tās militārajiem pasūtījumiem, bija Francija.[87] Franciju gan politiskā ziņā, gan aiz ekonomiskiem apsvērumiem uztrauca doma, ka Rietumvācija varētu, kaut mierīgos nolūkos vien, strauji apsteigt Francijas industriālo piedāvājumu. *Euratom* nekad nav bijis saistīts ar militārām kodolpētniecības programmām, nedz arī *Euratom* izejmateriāli būtu izlietoti kodolieroču izgatavošanā.[88] VFR uzņēmēji savukārt piecdesmitajos gados bija tādā pārliecībā par iespēju uz tīri nacionāla pamata radīt suverēnu civilās atomenerģijas industriju, ka viņi īpaši neatbalstīja *Euratom* izveidošanas projektu.

Līgums par Eiropas atomenerģijas kopienas (*Euratom*) izveidošanu parakstīts Romā vienlaikus ar Līgumu par EEK. *Euratom* galvenā iecere bija veicināt atomenerģijas industriālās bāzes paplašināšanu, izveidojot iekšējo tirgu, kurā uzņēmumi spētu piedāvāt

87 Dažādu Eiropas tautību zinātnieki (bēgļi un emigranti) piedalījās ASV atomenerģijas pētniecības programmās; *Euratom* sekmīga darbošanās dotu tiem iespēju atgriezties dzimtenē, lai jaunajās industrijās varētu izmantot viņu pieredzi.

88 PSRS vadība savu nepatiku pret eiropiešu apvienošanos piecdesmitajos gados diezgan liekulīgi slēpa aiz apvainojošiem izteicieniem par Eiropas atomenerģijas kopienu (sk. *Pravda*, 1957. gada 17. martā, PSRS Ārlietu ministrijas ziņojumu); tanī pašā laikā lielu daļu PSRS kodolieroču programmas tehnoloģiskās bāzes veidoja gūstā saņemta vāciešu zinātnieku grupa vācu fiziķa Štēnbaha un vēlākā VDR akadēmiķa Manfrēda fon Ardennes vadībā.

konkurētspējīgas preces un pakalpojumus augsti attīstītās tehnoloģijas nozarēs, kas saistītas ar atomenerģijas pētīšanu un izmantošanu mierīgiem nolūkiem. *Euratom* līgumā ir 225 panti un 6 protokoli, arī atsevišķi tehniski pielikumi par materiāliem un pakalpojumiem, kas ietilpst šīs kopienas redzeslokā. *Euratom* uzdevumi ir saskaņot un papildināt nacionālās (dalībvalstu) pārvaldes funkcijas atsevišķās nozarēs (speciālo materiālu piegādē), lai nodrošinātu dalībvalstīm taisnīgu pieejamību civilām kodoltehnoloģijām. Tā uzdevumos neietilpst iejaukšanās atomelektroenerģijas ražošanas ikdienas specifikā.

Euratom kopienas Komisija un tās Pārvalde (Ministru padome) darbojās kā neatkarīgas (atsevišķas) iestādes līdz 1967. gadam, kad spēkā stājās līgums par visu triju kopienu atsevišķo iestāžu darbības apvienošanu. Pirmais *Euratom* Komisijas prezidents bija Etjēns Hiršs (Francija), pret kura atkārtotu ievēlēšanu amatā uzstājās Francijas valdība (konkrēti pats ģenerālis de Golls, kas nāca pie varas Francijā 1958. gadā). Romas līgumā paredzētā atsevišķā *Euratom* Tiesa un Kopējā asambleja, saskaņā ar 1958. gadā spēkā esošo vienošanos (sk. 3.2. tab.), bija vienas un tās pašas iestādes visām trim kopienām. Specializētās *Euratom* konsultatīvās struktūras, tās aģentūras (Piegādes aģentūra[89]), kopējie uzņēmumi (*Joint Undertakings*) un Kopējais pētniecības centrs (*Joint Research Center*) šodien pastāv un darbojas kā Eiropas Komisijas daļas.

Euratom savā darbībā ne visai spilgti īstenojās kā industriālā pacēluma ierosinātājs. Pilnīgi nereālas izrādījās ieceres radīt kopīgu (vienotu) AES sēriju, kurā nebūtu iekļauti ASV licencētie procesi vai komponenti. Notikumi Eiropā ārpus topošās kopienas sešām dalībvalstīm nedaudz apsteidza *Euratom* ieceres: EESO no 1956. gada jūlija pasludināja kodoltehnoloģiskajiem produktiem kopēju tirgu EESO dalībvalstu ietvaros, vienlaicīgi nodibinot Eiropas atomenerģijas aģentūru. ASV ar 1954. gadā pieņemtu ASV Kongresa lēmumu bija atjaunojusi sadarbības iespējas (1946. gadā ASV tās vienpusēji pārtrauca) ar tām valstīm, kuras pakļautos kontrolei pār speciālajiem kodolmateriāliem un kuras ievērotu licencēšanas procedūras. Francija, Vācija un Itālija pārņēma un pielāgoja vietējiem apstākļiem standartveida AES, parakstot ilgtermiņa licencēšanas līgumus ar ASV komercuzņēmumiem. Šādā veidā Sešnieka valstīs ar AES saistītās preču un pakalpojumu industrijas izveidojās uz stingriem nacionāliem pamatiem un pakļāvās attiecīgajām savu valstu iestādēm. Atskaitot Franciju, visas *Euratom* (dibinātājas) dalībvalstis paļāvās tikai uz

89 *Euratom Supply Agency*, ar sēdekli Luksemburgā.

speciālo kodolmateriālu piegādēm no ASV (kas paturēja tiesības uz šo materiālu izmantošanas apsekošanu). *Euratom* galvenā industriālā darbība šodien, blakus lietišķās pētniecības veicināšanai, ir tirgus iespēju izpētīšana, ar uzdevumu pavērt dalībvalstīm jaunas komerciespējas. Labvēlīgās attiecības starp *Euratom* un ASV izpaudās vairākos līgumos, kas parakstīti (pēdējais 1993. gada vasarā) nolūkā veicināt informācijas apmaiņu lietišķās pētniecības laukā.

Pretstatā Eiropas ogļu un tērauda kopienai, kuras pamatlīguma termiņu, šķiet, nepagarinās pēc 2002. g., Eiropas atomenerģijas kopienai uzdevumu netrūks; tās pamatlīgumā nav arī noilguma laika. *Euratom* kā Eiropas Komisijas daļa šodien pilda uzdevumus attiecībā uz kodoldrošības noteikšanu (vienīgi civilajā laukā) praktiski visās bijušajās sociālistiskajās valstīs, pat tādās, kuras nav Asociētas valstis[90]. Šis darbalauks, kā arī dalībvalstīs atrodošos liela apjoma radioaktīvo vielu uzkrājumu droša glabāšana sola *Euratom* darbiniekiem daudz tehniski un citādā ziņā ļoti interesanta darba.

Euratom ieceres pārstāvēt Kopienas nacionālās intereses vispārējā starptautiskā skatījumā nav īstenojušās. Šīs intereses, kā izrādījies, ir daudz par svarīgām, daudz par cieši sasaistītām ar dalībvalstu speciālām interesēm, lai atbildību par tām deleģētu Kopienas pārstāvjiem. Arī visai atšķirīgie viedokļi atsevišķās dalībvalstīs, proti, dažās valsts pārstāvju līmenī sastopama krasi noliedzoša nostāja, citās, kā Francijā, ļoti (klusi) pozitīva nostāja, varētu nozīmēt to, ka, iekļaujot šādas iespējami strīdīgas tēmas Kopienas aktivitātēs, iespējams, mazinātos Kopienas iedarbības efektivitāte.

90 Izveidota īpašu uzdevumu grupa (*NUSAC* jeb *Nuclear Safety Assistance Coordination*), kuras sekretariāts atrodas pie Eiropas Komisijas 11. ģenerāldirekcijas: šī grupa sadarbojas ir ar ārpus-Eiropas tā sauktām donora valstīm, resp., naudas līdzekļu avotiem, ir ar Asociētām valstīm, ir arī ar visām bijušajām PSRS republikām, pat ar Mongoliju; Baltijas telpā galvenā šīs grupas uzmanība veltīta Lietuvā Ignalinā atrodošai AES.

3

EIROPAS INTEGRĀCIJAS IZVĒRŠANĀS

Eiropas Savienības skatījumā tās konstitucionālie pamati pieļauj līdzdalību ES jebkurai eiropeiskai valstij, kas apmierina demokrātijas un darbojošās tirgus ekonomikas kritērijus. Šodien izveidojušās trīs šādu valstu grupas, proti, (a) ES dalībvalstis, (b) tās Rietumeiropas valstis, kuras izskatījušas iespēju iekļauties ES, bet no šīs iespējas atteikušās, un (c) valstis, kuras gaida uz iespēju iestāties ES. Kopumā tās veido Eiropas tirdzniecības telpu, kaut gan formāli *Eiropas ekonomiskā telpa* (EET) aptver pirmās un otrās grupas valstis. Šinī nodaļā apskatīti gan EET, gan ES izveidošanu rosinošie faktori, ES veltītajā apakšnodaļā īpaši aplūkojot Eiropas Kopienu (vēsturisku iemeslu dēļ). Atsevišķā apakšnodaļā analizēts Vienotais tirgus[1] kā ES ekonomiskās integrācijas sasniegums un kā šīs integrācijas procesa tālāknesējs. Bez tam uzskaitītas dažādās Eiropas mēroga, daudzmaz reģionāla mēroga starpvaldību vienošanās un sadarbības veidi, kas īsi raksturoti to attiecībā pret ES.

Eiropas ogļu un tērauda kopiena (EOTK), Eiropas ekonomiskā kopiena (EEK) - kopš 1992. gada ar Mastrihtas līgumu par Eiropas Savienību pārdēvēta par *Eiropas Kopienu* - un Eiropas atomenerģijas kopiena (*Euratom*) kopā pazīstamas kā *Eiropas kopienas*[2]. Par katru no šīm kopienām un tās kompetencēm un atbildību slēgts atsevišķs Līgums (sk. 3.1. tabulu). Šie līgumi jau divas reizes kapitāli papildināti,

1 Pastāv divi jēdzieni - iekšējais tirgus (angliski *Internal Market*) un Vienotais tirgus (angliski *Single Market*): pirmais apzīmē visu dalībvalstu iekšējo tirgu kopumu (summu), otrs attiecas uz konkrētu Eiropas Komisijas un Eiropas Kopienas programmu, kas regulē attiecības lielākajā iekšējā tirgus daļā. Vienotais tirgus ir mazāks pēc tā apjoma nekā visu dalībvalstu kopā summētais iekšējais tirgus, jo pastāv, piemēram, primāro izejvielu tirgus, kurā Eiropas Kopienas iestādēm nav tiešas kompetences (atskaitot vides aizsardzības jautājumus).

2 Daudzskaitlis pareizs arī šodienas apstākļos; vienskaitļa lietošana ieviesās 1970'jos gados, kad EEK darbība faktiski izvirzījās priekšplānā.

resp., ar Vienoto Eiropas nolīgumu (VEN)[3] 1987. gadā (sk. 3.2. tabulu) un ar Mastrihtas līgumu par Eiropas Savienību 1992. gadā. Mastrihtas līgums paredzēja šī līguma divpakāpju pārskatīšanu: Starpvaldību konferencē 1996./7. gadā un vēl papildu konferencē 1999. gadā (tā, iespējams, varētu notikt vēlāk un pēc vajadzības). Šobrīd tuvojas gals pirmajam cēlienam Mastrihtas līguma pārskatīšanas procesā: 1997.g. 10. jūnijā Nēderlandes kā Kopienas prezidējošās valsts[4] atskaites ietvaros Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Amsterdamā, parafēja jauna līguma vadlīnijas. Šis *Amsterdamas līgums*, kuru savukārt parakstīja dalībvalstu ārlietu ministri 1997. g. 2. oktobrī, šobrīd atrodas ratificēšanas procesā.

Eiropas Kopienas attīstības gaitā līdz šim sazīmējami pieci posmi, kuriem raksturīgas krasi atšķirīgas ieceres, kuri ritēja katrs pilnīgi citā tempā un kuru sasniegumi pārsvarā atpalika no maksimāli iecerētā:

a) kopienu dibināšana, Muitas apvienības un Kopējā tirgus pamatu ielikšana (no 1952. līdz 1965. gadam);
b) dalībvalstu izvērstā kritika par integrācijas gaitu (no 1965. līdz 1970. gadam);
c) dalībvalstu skaitliskais pieaugums, integrācijas konsolidācija, ilgstošs tautsaimniecības uzplaukuma pārtraukums un paškritiska panākumu izvērtēšana (no 1973. gada līdz astoņdesmito gadu vidum);
d) atjaunots ašs integrācijas process - Vienotā tirgus izveidošana (no 1985. līdz 1994. gadam), Līgums par Eiropas Savienību, EBTA valstu pievienošanās;
e) konsolidācijas posms pirms Austrumu paplašinājuma, tautsaimniecības aprišu mērenais, pat neapmierinošais temps.

Ar šiem posmiem, gan iekšējo attiecību ziņā (Kopienas un Savienības strukturālās jomās), gan integrācijas atzīšanā ārpasaulē saistās septiņi konkrēti datumi, kad notika īpaši nozīmīgi pagriezieni. (Par tiem un par Kopienas un Savienības iestāžu izveidošanas hronoloģiju sk. 2. pielikumu.) Pēc autora domām, šos pagriezienus izraisījušas atsevišķas sasāpējušas politiskās pretrunas. Francijas (it

3 *Single European Act*: dažreiz neprecīzi nosaukts par Vienas Eiropas aktu. Nolīguma izstrādāšanas gaitā tika apvienoti vairāki paredzētie paralēlie līgumi. Šo nolīgumu izstrādāja franču valodā, kurā tā nosaukums ir *L'Acte Unique Européen*; šis termins ir mazliet neveikli pārcelts angliski dažādu tā laika Lielbritānijas politisku apsvērumu dēļ (sk.: Lord Cockfield, *Completing the Single Market).*

4 Katra dalībvalsts uzņemas prezidēt (sarīkot un vadīt dažādas sapulces bez papildu balsstiesību iegūšanas) ik sešus mēnešus, proti, 1998. g. I/II pusgadā Lielbritānija/Austrija; 1999. g. Vācija/Somija; 2000. g. Portugāle/Francija; 2001. g. Zviedrija/Beļģija; 2002. g. Spānija/Dānija; 2003. g. Grieķija.

3.1. tabula **Līgumi, kuri veido Eiropas Kopienas un Eiropas Savienības konstitucionālo pamatu**

Līgums	Noslēgts	Stājies spēkā	Papildināts
Par Eiropas ogļu un tērauda kopienas izveidošanu (*Treaty of Paris*)	Parīzē 1951. g. aprīlī	1952. g. 1. jūlijā	1986. g. 1992. g. (1997)*
Par Eiropas ekonomiskās kopienas izveidošanu (*Treaty of Rome*)	Romā 1957. g. 25. martā	1958. g. 1. janvārī	1986. g. 1992. g. (1997)*
Par Eiropas atomenerģijas kopienas izveidošanu (*Treaty of Rome*)	Romā 1957. g. 25. martā	1958. g. 1. janvārī	1986. g. 1992. g. (1997)*
Par Eiropas Savienību (*Treaty of Maastricht*)	Mastrihtā 1992. g. februārī	1993. g. 1. novembrī	(1997)*

* Amsterdamas līgums ir parafēts, bet nav vēl ratificēts visā pilnībā (stāvoklis 1998. g. aprīlī).

sevišķi tās vadības ar prezidentu de Gollu priekšgalā) sākotnējā attieksme pret Kopējo tirgu balstījās uz jēdziena "taisnīga saimnieciskā līdzdalība" ļoti savtīgu izmantošanu. Sadursme ar pārējo partneru interesēm 1965. gadā bija visbūtiskākais Kopienas izaugsmi bremzējošais faktors. Otrajā stagnācijas posmā daļēji vainojama līdzīga ķilda, šoreiz starp Lielbritāniju un tās Kopienas partneriem.[5] Arī tajā nojaušama atbalss no 1960'to gadu konfrontācijas, kaut gan ieganstu un atrisinājums bija pilnīgi citi. Šobrīd varētu teikt, ka Kopiena (Savienība) necieš kādu spēcīgu personisko ambīciju dēļ. Iespējamais

5 Francija izvirzīja *juste retour* (taisnīga atguvuma) pretenziju visā prezidenta de Golla valdīšanas laikā (7 gadi), bet Lielbritānijas premjerministre Tečere pieprasīja *I want my money back* (Es vēlos atgūt savu naudu) praktiski 10 gadu garumā, kamēr tika izstrādāts korekcijas mehānisms, kas ņemtu vērā to, ka Lielbritānija netaisās atteikties no savas tirdzniecības stila: vienādais (50:50) iekškopienas: ārkopienas sadalījums nozīmēja to, ka muitas ienākumi, resp., Lielbritānijas iemaksas Kopienas budžetā bija lielākas par tās ieguvumu no Kopienas tautsaimniecības atbalsta programmām.

ēnas metējs uz šiem sasniegumiem ir Savienības vilinājums, kas varētu krietni pārspēt tās iespējas apmierināt bijušo sociālistisko valstu pilsoņu ambīcijas, šīm valstīm iekļaujoties ES.

Pozitīvie pagriezieni Kopienas (Savienības) attīstībā pārsvarā saistās ar atsevišķu līgumu izstrādāšanu un apstiprināšanu. Eiropas Parlamenta ievēlēšana uz pārvalstiskiem noteikumiem bija radikāli jauna parādība starptautisko attiecību laukā. Šī Parlamenta mijiedarbība ar pārējām Kopienas iestādēm un ar nacionālajiem parlamentiem vieš cerības, ka tiks izstrādāta populāra un saprotama Eiropas (politiskā) identitāte.

3.1. Eiropas ekonomiskā telpa

Esam redzējuši iepriekšējā nodaļā, kā Eiropas valstis dažādos veidos reaģēja uz ASV aicinājumu izveidot Eiropas mēroga tautsaimniecības procesu saskaņošanas organizāciju kā priekšnoteikumu ekonomiskās palīdzības saņemšanai Māršala plāna ietvaros. Neapšaubāmi, ASV valstsvīri, akadēmiskie pētnieki un darījumu ļaudis, raugoties uz Eiropas daudzajām valstīm, iedomājās, ka tās zināmā mērā spētu cita citu tautsaimnieciski papildināt - ja rastos attiecīgs starpvaldību sadarbības mehānisms. Eiropas kā vienotas tirdzniecības telpas pievilcība ir bijusi liela un jo vieglāk saskatāma, jo tālāk novērotājs (arī tirdzniecības partneris) atrodas no tās. Šodien pastāvošais Eiropas ekonomiskās telpas[6] (EET) līgums noteic attiecības starp aptuveni pusi no šādas ideālas visu Eiropu aptverošas organizācijas iespējamām dalībvalstīm. EET ir daļēja sintēze starp ES un Eiropas brīvās tirdzniecības apvienības[7] (EBTA) valstīm (ar Šveices izņēmumu). EBTA nodibināšanas iedvesmotāja Lielbritānija bija pirmā no tās dalībvalstīm, kas iekļāvās arī Eiropas Kopienā. Pēc tam tās piemēram sekojušas praktiski visas EBTA dalībvalstis, ar Norvēģijas ļoti plaši pārrunāto pretpiemēru kā izņēmumu. Šobrīd nenorit nekādas sarunas par iespēju paplašināt EET līguma dalībvalstu loku.

Lielbritānijas nozīmīgākās tirdzniecības attiecības pēckara laikposmā (piecdesmitajos gados vairāk par 80% visas šīs valsts ārējās tirdzniecības) sākotnēji bija ar ārpus-kopienu kontinentālām valstīm, resp., nevis ar tā dēvēto Sešnieku (kopienu dibinātājām valstīm). Galvenās Lielbritānijas tirdzniecības partneres Eiropā - Ziemeļeiropas valstis - jau pirms Otrā pasaules kara atradās sterliņu mārciņas finanšu

6 *European Economic Area (EEA), L'éspace europeen economique (EEE).*
7 *European Free Trade Association (EFTA).*

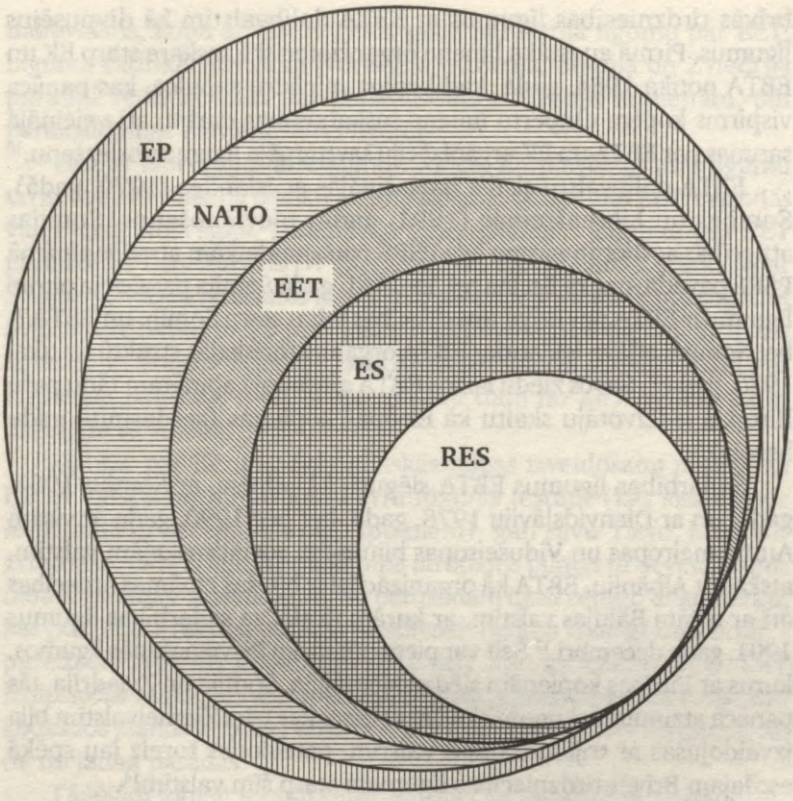

3.1. shēma. **Daudzkārtainā Eiropa**

zonā. Visas šīs valstis, tā dēvētais (ārējais) Septiņnieks[8], kā alternatīvu Eiropas kopienām izveidoja Eiropas brīvās tirdzniecības apvienību, 1960. gada 5. jūnijā parakstot Stokholmas konvenciju par EBTA dibināšanu. Konvencija visu noteikšanas varu piešķīra EBTA Padomei, kurā katrai dalībvalstij bija viena balss. EBTA Padome lēmumus pieņēma vienbalsīgi, atskaitot nedaudzos gadījumus, kad tie pieņemti ar balsu vairākumu. Padomes darbu veicināja sekretariāts (atradās Ženēvā), bet konsultācijas sniedza vairākas komitejas (1977. gadā nodibināja Parlamentāriešu komiteju[9]). EBTA nebija tiesas, sūdzības par pārkāpumiem izskatīja EBTA Padome.

EBTA sastāvs samazinājās, kad 1973. gadā Eiropas Kopienā iestājās Lielbritānija un Dānija. Šinī laikā Eiropas kopienas slēdza

8 Austrija, Dānija, Lielbritānija, Norvēģija, Portugāle, Šveice un Zviedrija.
9 *Committee of Members of Parliament*.

brīvās tirdzniecības līgumus ar EBTA dalībvalstīm kā divpusējus līgumus. Pirmā augstākā līmeņa organizatoriskā saskare starp EK un EBTA notika 1984. gadā, kad kopīga ministru sapulce, kas panāca vispirms kopīgu ekspertu līmeņa saskaņošanas darbu, arī veicināja sarunas par EBTA un EK organizāciju savstarpēja līguma noslēgšanu.[10]

EBTA dalībvalstu skaits paplašinājās ar Islandes (1970. gadā), Somijas un Lihtenšteinas (1991. gadā) pievienošanos. Somijas attiecības ar Rietumeiropu līdz PSRS iziršanas laikam atradās zināmā PSRS pavadā, par ko liecina tas, ka 1961. gadā Somija parakstīja pirmo līgumu ar EBTA par brīvu tirdzniecības telpu starp Somiju un EBTA[11], bet Somijai atļāva iekļauties EBTA organizatoriskajās struktūrās tikai 1986. gadā[12]. Savos ziedu laikos EBTA apvienoja apmēram tādu pašu Eiropas iedzīvotāju skaitu kā Eiropas kopienas (sešdesmito gadu beigās).

Sadarbības līgumus EBTA slēgusi, kā minēts, ar Somiju 1961. gadā, un ar Dienvidslāviju 1978. gadā, bet pēc 1990. gada ar visām Austrumeiropas un Viduseiropas bijušajām sociālistiskajām valstīm, atskaitot Albāniju. EBTA kā organizācijai ir bijušas zināmas attiecības arī ar trijām Baltijas valstīm, ar kurām tā slēdza sadarbības līgumus 1991. gada decembrī.[13] Šeit var pieminēt to, ka Pievienošanās līgumos, kurus ar Eiropas kopienām slēdza Norvēģija, Somija un Zviedrija, tās panāca atzinumu ekonomiskajām saitēm, kas trim Ziemeļvalstīm bija izveidojušās ar trijām Baltijas valstīm, pateicoties toreiz jau spēkā esošajam Brīvās tirdzniecības līgumam starp šīm valstīm[14].

Lielākā daļa EBTA dibinātājvalstu iestājās Eiropas Kopienā divos piegājienos (sk. 3.3. tabulu). Šāds iznākums pēc PSRS aiziešanas no tās bloķējošās diplomātiskās pozīcijas Eiropā bija paredzams. Eiropas Kopiena, daļēji balstoties uz pieredzi ar Norvēģijas pirmo neveiksmīgo mēģinājumu pievienoties Kopienai, daļēji izprotot to, ka atsevišķas Eiropas valstis (piemēram, Islande) nekad nebija izrādījušas interesi par pievienošanos, izvirzīja domu par apvienotas ekonomiskās telpas izveidošanu Eiropā, resp., par *Eiropas ekonomisko telpu*. Šīs telpas ideja pieļāva gandrīz pilnīgu četru kustības brīvību baudīšanu, atstājot EBTA valstīm iespējas subvencionēt atsevišķus to tautsaimniecības sektorus. Divas Eiropas kopienas[15], saprotams, arī visas divpadsmit kopienu

10 Sk.: T. Blanchet et al, *The Agreement on an European Economic Area, 1994.*
11 Tā saukto FINEFTA.
12 Sk.: *EFTA Bulletin*, 4/85.
13 Sk.: *EFTA Bulletin*, 2/92.
14 Tajā brīdī Baltijas Brīvās tirdzniecības līgumi ar Eiropas kopienām nebija vēl stājušies spēkā.
15 Līguma slēgšanā no Eiropas kopienu puses nepiedalījās *Euratom*.

dalībvalstis, kopā ar EBTA 1992. gadā parakstīja līgumu par EET. Līguma ratifikācijas gaitā Norvēģija, Austrija, Somija un Zviedrija paralēli veda sarunas par pievienošanos Eiropas kopienām, pat parakstīdamas Pievienošanās līgumu.

Līdz ar Norvēģijas atteikumu ratificēt EK pievienošanās līgumu un ar Šveices vēlētāju izteikti nekonsekvento balsojumu EBTA atrodas vairs tikai Norvēģija, Islande un Lihtenšteina[16]. Līgumā par EET paredzētās izmaiņas EBTA (praktiski tās likvidēšana) draudēja ar Šveices juridisko atrašanos ārpus Eiropas telpas. Mēģinājumi sakārtot Šveices attiecības ar ES prasījuši lielu diplomātisko piepūli ar mazu iznākumu: Šveices federālie likumi tiek pieskaņoti izmaiņām Eiropas Kopienas likumos, it kā Šveice pildītu daļu no EET līgumā paredzētajām saistībām.

Līgums par Eiropas ekonomiskās telpas izveidošanu noteic, ka EBTA valstis nodibina gan Pārraudzības iestādi (kas skatās pēc iespējamiem noteikumu pārkāpumiem), gan savu Tiesu, kurā var griezties. Vienā šī līguma pielikumā atrodams pilnīgs tā dēvētā *acquis communautaire* uzskaitījums. Šo pētniekiem īpaši vērtīgo dokumentu, kas publicētos tekstos attiecas uz stāvokli līguma noslēgšanas brīdī[17], paredzēts regulāri papildināt (pēc EET līguma 222. panta). EET ietilpstošās valstis, kuras nav ES dalībvalstis, apņemas ieviest to likumu kodeksos jaunos juridiski saistošos Kopienas likumus un lēmumus, kā tie no jauna parādās.

Tādējādi šodien ir radīts juridiski spēcīgs sadarbības mehānisms, resp., Eiropas ekonomiskā telpa, starp Eiropas Savienību un bijušo EBTA. Pat ieskaitot Šveici, EET valstis ārpus Kopienas apvieno apmēram 12 miljonus iedzīvotāju, bet Eiropas Savienība - vairāk nekā 370 miljonus. Starp EBTA valstīm izveidots organisks mehānisms, EET Padome, kurā atrodami ir Kopienas, ir EBTA pārstāvji. Eiropas Parlaments pieteicis vēlēšanos vest dialogu ar EBTA parlamentāriešiem; līdzīgu vēlēšanos izteikušas Kopienas Sociālo lietu konsultatīvās struktūras.

16 *Fürstentum Lichtenstein*, 1921. g. noslēgusi muitas apvienību ar Šveices Konfederāciju, bet patur atsevišķu valsts aparātu; vēlētāji Lihtenšteinā, pretstatā Šveicei, izteicās par pievienošanos EET; sakarā ar to bija nepieciešams pārskatīt Lihtenšteinas-Šveices attiecības, kas arī notika, lai Lihtenšteina atsevišķi pievienotos EET līgumam.

17 Līguma 33. pants paredz regulāru šī saraksta papildināšanu.

3.2. Eiropas Savienība

Eiropas Parlaments 1985. gadā izstrādāja pirmo metu[18] Līgumam par Apvienoto Eiropu, vadoties pēc Eiropas kopienu toreizējā juridiskā stāvokļa. Šinī dokumentā aprakstītajā ES uzbūvē spilgti izpaudās parlamentāriešu iekļaušanās politiskajā sadarbībā, kas toreiz pastāvēja tikai starp atsevišķām dalībvalstu ministrijām. Šis mets kļuva par pamatu diskusiju ciklam, kas noslēdzās, parakstot 1992. gada februārī, Starpvaldību konferences laikā, Māstrihtas (*Maastricht*) pilsētā Nēderlandē Līgumu par Eiropas Savienību (LES), kurā pirmo reizi visā Eiropas kopienu attīstības laikā juridiski saistošā dokumentā parādās termins *Eiropas Savienība*. Lai gan 1997. g. Amsterdamas līgumā paredzēts, ka Eiropas Savienība *kļūtu* par juridisku personu, tomēr vilkt paralēles starp šodienas ES un ASV kā pozitīvu savienotu valstu kopienas piemēru nav pareizi. ASV veidojās kā etniski diezgan homogēna valsts, kuras iedzīvotāji pārnesa uz to savas pagātnes mantojumu, resp., pieraduši dzīvot vienotā Lielbritānijā, tie dzīvoja vienotās ASV. Salīdzinājums starp ES un PSRS arī nav pareizs, toties pilnīgi citu iemeslu dēļ.[19] Šāds salīdzinājums nav pareizs pat nākotnes skatījumā - Amsterdamas līgums atkārto un apstiprina Māstrihtas līgumā tikai netiešā veidā izteikto nostādni, ka Eiropas Savienība atbalsta un papildina nacionālās kultūras un identitāti.[20]

Eiropas Savienība vēsturiskā skatījumā izveidojusies vēlāk nekā Eiropas Kopiena, toties pēc apjoma ES ir plašāks jēdziens nekā EK. Proti, kaut dalībvalstu skaits ES un EK ir viens un tas pats, plašāks ir ES *atbildību* loks. Visuzskatāmāk šo niansi izsaka grieķu tempļa modelis (sk. 3.2. shēmu). ES tātad ir šīs būves kopums, resp., *trīs pīlāri*, kamēr EK veido tikai šīs celtnes *pirmo pīlāru*, pareizāk sakot, tās spēcīgo *centrālo kodolu*:

1) pirmais *pīlārs* aptver Eiropas Kopienas darbu tautsaimniecības integrācijas jautājumos;

18 *Draft Treaty establishing a European Union*, European Parliament, 1985.

19 Pārsvarā tā dēvēto eiroskeptiķu un Eiropas integrācijas atcēlēju grupējumos salīdzinājums ar bijušo PSRS domāts, lai attaisnotu integrētās Eiropas iestāžu demontēšanu, jo PSRS pēc savas būtības bija vienas nacionālšovinistiskas valsts/tautas mehānisms, kā pārvaldīt un kolonizēt tās kaimiņus; atsevišķas ārpus ES atrodošās valstīs, kas reiz atradās šīs "Savienības" pakļautībā, šāda divu Savienību salīdzināšana saistās ar nopūtām par pazudušām šķiriskām privilēģijām.

20 Vēl nepilnīgi ratificētā Amsterdamas līguma 1. pants paredz šāda teksta iekļaušanu Māstrihtas līguma F nodaļas 3. paragrāfā.

2) otrais *pīlārs* ir starpvaldību sadarbība kopīgas ārlietu un drošības politikas veidošanā;
3) trešais *pīlārs* aptver starpvaldību sadarbību tieslietās un iekšlietās.

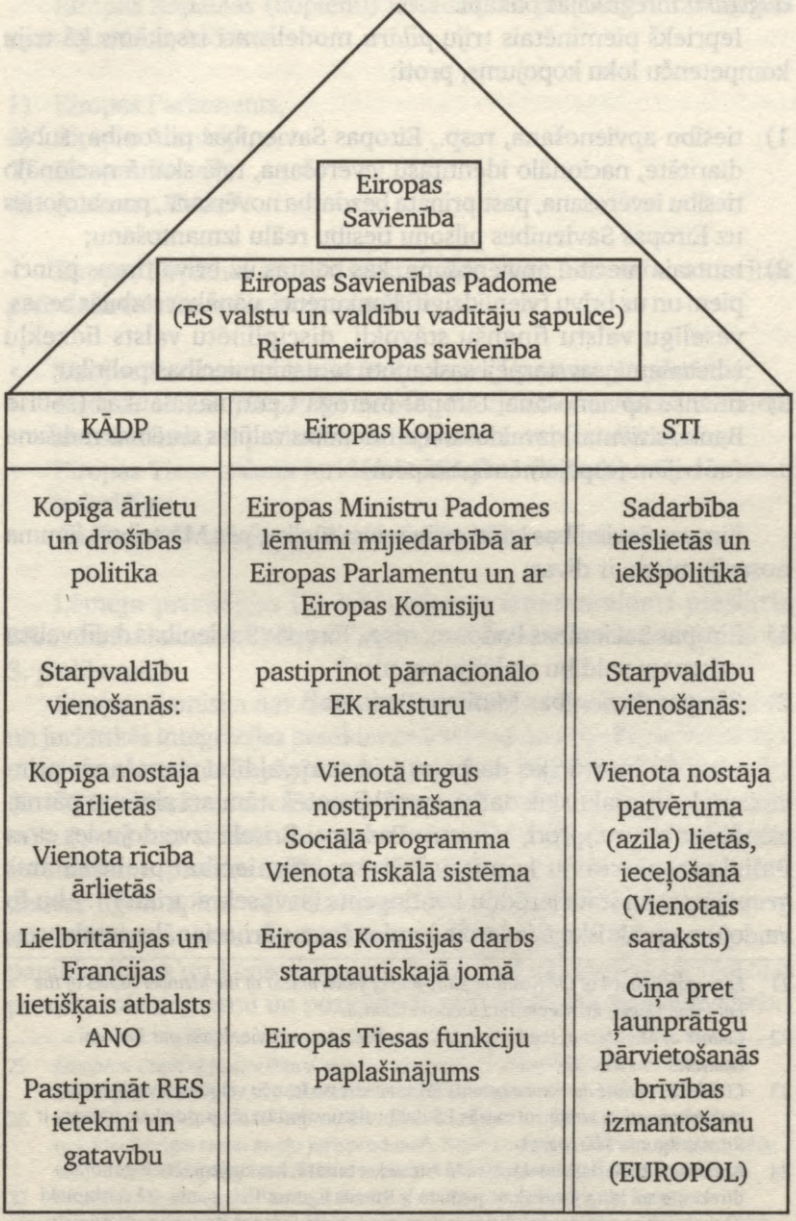

3.2. shēma. **Eiropas Savienības uzbūve**

(Par savstarpējām viena *pīlāra* iestāžu un pasākumu mijiedarbībām sk. 4.2. un 6. nodaļas.)

Tādējādi otrais un trešais *pīlārs* arī ir tie, kas atšķir ES no EK kā *augstāku* integrācijas pakāpi.

Iepriekš pieminētais triju *pīlāru* modelis arī izsakāms kā triju kompetenču loku kopojums, proti:

1) tiesību apvienošana, resp., Eiropas Savienības pilsonība, subsidiaritāte, nacionālo identitāšu ievērošana, tajā skaitā nacionālo tiesību ievērošana, pastiprināta bezdarba novēršana, pamatojoties uz Eiropas Savienības pilsoņu tiesību reālu izmantošanu;
2) tautsaimniecību apvienošana, kas balstās uz brīvā tirgus principiem un uz brīvu (vienlīdzīgu) konkurenci, panākot stabilas cenas, veselīgu valstu finanšu stāvokli, disciplinētu valsts līdzekļu izlietošanu, savstarpēji saskaņotu tautsaimniecības politiku;
3) finanšu apvienošana, Eiropas mēroga Centrālās Bankas (šobrīd Banku sistēmas) izveidošana un vienotas valūtas sistēmas radīšana (ar trijām iespējamām pakāpēm).

Eiropas Savienības lemtspējīgās institūcijas, pēc Mastrihtas līguma nosacījumiem, ir divas:

1) Eiropas Savienības Padome, resp., Eiropas Savienības dalībvalstu valstu un valdību vadītāju sapulce[21],
2) Eiropas Savienības Ministru Padome[22].

Abas šīs institūcijas darbojas pēc starpvaldību vienošanās principiem, kaut praktiskie darba apstākļi noteic tām arī zināmu pārnacionālu raksturu, proti, Ministru Padomei Briselē izveidojusies sava Paliekošo pārstāvju komiteja[23], resp., sūtniecībai pielīdzināms grupējums, un štata ierēdņu kontingents (savs sekretariāts)[24]. Abu šo veidojumu praktiskajā iedarbībā saskatāmas pārnacionālas tendences.

21 *European Council of the Heads of State and of Government of the Member States of the European Union*, arī vienkārši *European Council*.

22 *Council of Ministers of the European Union;* bieži to sauc vienkārši par Padomi - *Council*.

23 *COREPER, Comité des Representants Permanents*; no franču valodas atvasinātais saīsinājums tiek izmantots visās ES dalībvalstu valodās; tās juridiskais pamats ir Romas līguma 150. pants.

24 Apmēram 2000 darbinieku strādā šinī sekretariātā, kas organizēts 8 ģenerāldirekcijās un kura juridiskais pamats ir Romas līguma 151. pants - tā darbinieki nodarbināti uz citiem juridiskiem pamatiem nekā Eiropas Komisijas darbinieki un nemēdz pāriet no vienas iestādes uz otru.

Mijiedarbība starp šiem Ministru Padomei pakļautajiem darbiniekiem un Kopienas iestādēm ir cieša un noteicoša, gan lēmumu projektu izstrādāšanas laikā, gan šo lēmumu pieņemšanas garajās gaitās.

Eiropas Kopienas (kopienu) iestādes, arī pēc Māstrihtas līguma nosacījumiem, ir četras:

1) Eiropas Parlaments,
2) Eiropas Komisija,
3) Eiropas Tiesa[25],
4) Auditoru Tiesa[26].

Eiropas Kopienas iestāžu savstarpējās attiecības, arī to attiecības pret dalībvalstīm raksturojamas šādi:

- Eiropas Parlaments iesaistās Kopienas lēmumu pieņemšanā;
- Eiropas Komisijai pieder monopola tiesības uz lēmumu meta ierosināšanu, tā pasludina un apseko lēmumu ievērošanu;
- Eiropas Tiesa izskata juridiskas sūdzības (lietas) par šo lēmumu iedarbību;
- Auditoru Tiesa pieņem budžeta izpildīšanas dokumentus.

Lēmēja privilēģija (ar nedaudziem izņēmumiem) piešķirta Ministru Padomei. (Sīkāk par šīm attiecībām 4.4. un 6. nodaļā, kā arī 3. pielikumā.)

Eiropas Komisija nav tieši iesaistīta Eiropas Savienības politiskās un juridiskās integrācijas pasākumos kā lēmumu projekta ierosinātāja, tātad daudz no tās kopīgās sadarbības, kas 1985. gadā bija iecerēta (ir VEN, ir Parlamenta lēmumos par Savienības izveidošanas vēlamību), vēl nav noticis. Eiropas Savienības tālākas institucionālas izveidošanas process šodien rit lēni, kā redzams no jaunā Amsterdamas līguma, kas vēl tikai parafēts. Proti, šis Līgums, pēc sava nosaukuma, raksturots kā Māstrihtas līguma un Romas līguma papildinājums un konsolidācija.[27] Amsterdamas līguma ratifikācijas process sola nopietnu un pozitīvu debašu turpinājumu dalībvalstīs.

25 *European Court of Justice* (kuru nejaukt ar Eiropas Cilvēktiesību tiesu - *European Court of Human Rights*,kas saistīta ar Eiropas Padomi).

26 *Court of Auditors*; formāli angliski šis termins ir stipri neveikls, jo tas neatbilst nekādai līdzīgai tiesai angļu jurisprudencē; franču terminu *Cour des Comptes*, vācu terminu *Rechnungshof* latviski varētu pareizi pārtulkot vienīgi kā *Auditoru Tiesa*.

27 Formāli šī līguma nosaukums ir *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and Certain Other Acts*.

Jāpiebilst, ka Eiropas Savienības Ministru Padomei ir lēmējtiesības arī Eiropas Kopienas darbā. Atsevišķos jautājumos Eiropas Komisijai ir galīgās izlemšanas tiesības. Savstarpējā mijiedarbība starp šīm iestādēm ir mainīga, atkarā no apspriežamo tēmu satura.

Kopienas sadarbībā iekļautas arī daudzas konsultatīvās struktūras. Divas šādas struktūras konkrēti iezīmētas Romas līgumā, resp.,

1) Ekonomikas un sociālo lietu komiteja[28],
2) Reģionu komiteja[29].

Šo iestāžu iedarbība, kaut visai nozīmīga, ir juridiski ļoti vāja. (Par tām sīkāk 3. pielikumā.)

Lēmumu, resp., Kopienas likumu, pieņemšanas gaitā iesaistās četras no piecām iestādēm. Auditoru Tiesa tikai izvērtē Kopienas budžeta (arī paralēlo nacionālo[30]) līdzekļu lietderīgo (korekto) izmantošanu. (Par konkrētiem lēmumu veidiem un to pieņemšanas piemēriem sīkāk 4.4. un 6.3. nodaļās.) Eiropas Kopienas darbības veidi, tās institucionālie juridiski saistošie mehānismi kļuvuši daudzveidīgāki, reizē sarežģītāki un efektīvāki, pateicoties VEN un Mastrihtas līgumam. Amsterdamas līgumā nav panākta nozīmīga apjoma reforma šinī, populāri un pat populistiski par pārlieku sarežģītu atzītā jomā[31].

Eiropas Kopiena ieņēmusi cienījamu vietu starptautisko organizāciju grupējumā. Pirmā valsts, kas juridiski atzina Eiropas kopienas, bija Amerikas Savienotās Valstis jau 1958. gadā. Šodien Eiropas Kopienai ir diplomātiskās misijas praktiski visās vidējās un lielās valstīs pasaulē. Praktiski visas pasaules ekonomiski spēcīgās valstis noslēgušas tirdzniecības līgumus, arī citus, šaurākus sadarbības līgumus ar

28 *Economic and Social Committee*, tās juridiskais pamats noteikts Romas līgumā no 193. līdz 198. pantam; darbojas kopš 1958. gada.

29 *Committee of the Regions*, tās juridiskais pamats noteikts Romas līguma 198.a pantā, kas savukārt iekļauts šinī Līgumā, pamatojoties uz Mastrihtas līgumu.

30 Kopienas iekšējās attīstības programmās praktiski visi nozīmīga apjoma finanšu līdzekļi prasa no dalībvalstu struktūrām līdzfinansēšanu (no angļu termina *co-finance*) 1:1 (aptuveni) apjomā.

31 Praktiski visos 1996/7. g. SVK darba kārtības ierosinājumos, tajā skaitā arī dalībvalstu publicētos dokumentos, atrodama prasība padarīt procesus vienkāršākus, reizē ātrākus un efektīvākus; šo korekciju īstenošana atstāta laika posmam pirms jauno dalībvalstu pievienošanās.

3.2. tabula. **Līgumi, kuri nosaka un attīsta Eiropas kopienu organizatorisko uzbūvi**

Līgums	Noslēgts	Stājies spēkā	Līguma iznākums
Par kopējām iestādēm	Parīzē 1957. g. aprīlī	1958. g. 1. jūlijā	Romas līgumos paredzētās EEK un *Euratom* Parlamentārās asamblejas un Tiesas pievienojas līdzīgām EOTK iestādēm
Apvienošanās līgums (*Merger Treaty*)	Briselē 1965. g. aprīlī	1967. g. 1. jūlijā	Visas EOTK iestādes apvienojas ar ekvivalentām EEK un *Euratom* iestādēm, izveidojot vienotas iestādes
Pirmais Budžeta līgums	Luksemburgā 1970. g. 22. aprīlī	1971. g. 1. janvārī	Pārskatīta budžeta sastādīšanas kārtība
Otrais Budžeta līgums	Briselē 1975. g. 22. jūlijā	1977. g. 1. jūnijā	Iedibināti jauni finansējuma avoti
Vienotais Eiropas nolīgums (*Single European Act*)	Luksemburgā 1986. g. 17. februārī	1987. g. 1. jūlijā	Kopienām piešķirtas jaunas kompetences, pieteikta Vienotā tirgus izveidošanas pabeigšana, paplašināta mažoritārā balsošanas kārtība
Amsterdamas līgums	Amsterdamā 1997. g. 2. oktobrī	Atrodas ratifikācijas gaitā	Romas līguma par Eiropas Kopienu, arī Mastrihtas līguma par Eiropas Savienību konsolidācija; ES pilsoņu tiesību pastiprinājums, bezdarba kā Kopienas problēmas sazīmēšana, pieļauta iespēja dalībvalstu apakšgrupai izvērst ciešāku sadarbību

Eiropas Kopienu.[32] Kopienai deleģēta kompetence izstrādāt un pat slēgt līgumus ar citām valstīm (resp., šādas iespējas ir Eiropas Komisijai; katru reizi tā saņem mandātu to darīt no Eiropas Savienības Ministru Padomes). Katra nopietna Kopienas iestāžu kompetenču izmaiņa, arī izmaiņas Kopienas ģeogrāfiskajā telpā, prasa jauna līguma slēgšanu;[33] tādu nav bijis daudz (sk. 3.2. un 3.3. tabulu).

Romas līgums par EEK paredzēja izveidot attiecības pirmām kārtām ar toreiz dalībvalstīm juridiski pakļautajām valstīm (kolonijām) un arī ar citām valstīm, slēdzot tās sauktos Asociācijas līgumus (pēc 238. panta). Līgumi, kas fiksē attiecības ar tā dēvētajām attīstības valstīm, iekļaujas divās apakšgrupās:

1) Lomē konvencija ar tā dēvēto Āfrikas, Karību un Klusā Okeāna valstu[34] grupējumu (ĀKK);
2) ar tā dēvētajām Magreba[35] un Maheša[36] valstīm atsevišķi, bet kopumā ar visām Vidusjūras pierobežas valstīm[37].

Sadarbībai ar ĀKK valstīm ir nodibināts atsevišķs sekretariāts Briselē. Par šo sadarbību var iegūt jaunāko informāciju, skatot Eiropas Komisijas Ārlietu direkcijas informācijas biļetenus[38], kā arī gadskārtējās atskaites un atsevišķus tematiskus izdevumus.

Kopš Eiropas kopienu nodibināšanas to dalībvalstu skaits pieaudzis no sešām valstīm dibinātājām līdz piecpadsmit dalībvalstīm šodien. Eiropas Savienība veidojas, slēdzot starpvalstu līgumus, kuri pakāpeniski apvieno kādu daļu no līgumslēdzēju valsts aparāta. Šī Savienība nav starpposms ceļā uz jaunas lielvalsts tapšanu. Neviena no ES dalībvalstu 13 nacionālajām valodām (kas izpaužas kā 11 darba

32 Šinī sakarā attiecības ar ASV ir izņēmums, jo tās ar Kopienu slēgušas vairākus šauri specializētus līgumus ar ierobežotu noilguma laiku; ASV noslēdza neierobežotas darbības (laika ziņā līdz 2002. gadam) līgumu vienīgi ar EOTK; ASV politiskās attiecības ar ES šodien nosaka 1994. g. 22. novembrī pieņemtā Pāratlantijas deklarācija (*Transatlantic Declaration*).

33 Romas līguma 230. pants.

34 *Lomé Convention*, *ACP States*, jeb *African*, *Carribean and Pacific states*, kopā 70 valstis, pārsvarā bijušās ES dalībvalstu kolonijas; pirmā šāda konvencija parakstīta 1964. g. *Yaoundé* pilsētā (Kamerūnā, Āfrikā); šobrīd ir spēkā IV Lomē konvencija.

35 No arābu termina *Mahgreb* (rietumi), resp., Maroka, Tunisija un Alžīrija.

36 No arābu termina *Mahesh* (austrumi), resp., Libāna, Sīrija, Jordānija un Ēģipte.

37 *Mediterranean Sea States*, resp., Maheša un Magreba valstis, arī Izraēla, Malta, Kipra un Turcija, arī Albānija, daļas no bijušās Dienvidslāvijas un Lībija (par ES attiecībām šinī virzienā sk.: P. Ludlow, *Europe and the Mediterranean*, Brussel, 1984).

38 Eiropas Komisijas informatīvais biļetens *The Courier* (franču vai angļu variantā) iznāk 6 reizes gadā.

3. 3. tabula **Līgumi starp Eiropas kopienu valstīm un citām Eiropas valstīm**

Līgums	Noslēgts	Stājies spēkā	Līguma iznākums
Pirmais paplašinājums	Briselē 1972. g. 1. janvārī	1973. g. 1. janvārī	Pievienojas Lielbritānija, Īrija, Dānija un Norvēģija, bet Norvēģija referendumā atsakās ratificēt
Otrais paplašinājums	Briselē 1979. g. maijā	1981. g. 1. janvārī	Pievienojas Grieķija
Grenlandes līgums	Briselē 1984. g. 13. februārī	1985. g. 1. janvārī	Grenlandes statusa maiņa, paturot saistības ar EK caur Dāniju
Trešais paplašinājums	Briselē 1985. g. jūlijā	1986. g. 1. janvārī	Pievienojas Spānija un Portugāle
Par Eiropas ekonomiskās telpas izveidošanu	Oporto 1992. g. 2. maijā	1994. g. 1. janvārī	EBTA (bez Šveices) + ES noteic sadarbības noteikumus un nodibina kopējas iestādes
Ceturtais paplašinājums	Korfu 1994. g. jūnijā	1995. g. 1. janvārī	Pievienojas Norvēģija, Austrija, Somija un Zviedrija, bet Norvēģija referendumā atsakās ratificēt

valodas[39] Kopienas darbā) nav zaudējusi nozīmi savā valstī līdz ar pievienošanos Eiropas Savienībai. Lielo valstu nacionālo valodu nozīme mazajās valstīs nav pieņēmusies, drīzāk lielajās valstīs pieaugusi interese par mazo dalībvalstu valodu mācīšanos.

Eiropas Savienība kļuvusi ļoti pievilcīga ieceļotājiem (sk. 3.4. tabulu). Notiek zināma etnisko tautiešu atgriešanās savā dzimtenē, kas visizteiktāk izpaužas Vācijā, bet kas kā parādība sastopama praktiski visās Eiropas valstīs. Sveši ieceļotāji ieplūst Eiropā aiz

39 Luksemburgas Lielhercogistes valsts valoda *letzemburgisch* kā vācu valodu grupai piederoša valoda netiek lietota, lai pasludinātu Kopienas likumus (tas notiek franciski). Īrijas valsts pieņēmusi tādu risinājumu, ka (īru) *gaeilge* valodā tiek izstrādāti visi starpvalstu līgumi, bet atsevišķus Kopienas likumus Īrijā pasludina tikai angliski.

3.4. tabula. **Demogrāfiskie parametri 1995. g. ES valstīs, ASV un Japānā**

Valsts	Pieaugums (tūkstošos)			Iedzīvotāju skaits uz 1.1.96. (tūkstošos)
	dabiskais	mehāniskais	kopā	
Beļģija	9,7	2,8	12,5	10 143
Dānija	6,6	28,7	35,3	5 251
Vācija	-115,5	421,9	306,4	81 845
Grieķija	5,5	26,2	31,7	10 475
Spānija	13,2	51,3	64,6	39 242
Francija	200	45	245	58 265
Īrija	17	-5,4	11,6	3 591
Itālija	-32,1	94,0	61,9	57 331
Luksemburga	1,6	4,6	6,2	413
Nēderlande	53,2	15,5	68,7	15 493
Austrija	7,5	7,4	14,9	8 055
Portugāle	9,9	-1,2	8,6	9 921
Somija	13,8	4,3	18,1	5 117
Zviedrija	9,4	11,7	21,1	8 838
Lielbritānija	90,3	90	190,3	56 684
EUR-15	**290,1**	**796,8**	**1087**	**372 662**
Islande	2,4	-1,4	1,0	268
Lihtenšteina	0,2	0,2	0,4	31
Norvēģija	15,0	6,6	21,5	4 370
EET	**307,6**	**802,2**	**1118**	**377 331**
Šveice	19,1	22,3	41,4	7 060
Japāna	303	-62,6	240,4	125 320
ASV	1630,8	816,5	2446,2	262 257

Avots: EUROSTAT, atreferēts *Bulletin of the European Union 10-96* (1996. gadā).

ekonomiskiem apsvērumiem; varētu teikt, ka Eiropas sasniegumi pārlieku efektīvi izdaudzināti tieši ārpus Eiropas valstīm. Pārcelšanās uz paliekošu dzīvi no vienas ES dalībvalsts citā valstī notiek ļoti gausi: 1996. gadā apmēram 5,6 miljoni ES pilsoņu dzīvoja kādā citā ES dalībvalstī, nevis savā nacionālajā valstī. Pretstatā ieceļotājiem no ārpuses, iekšējā Eiropas pārceļošana izpaužas kā kvalificēta darbaspēka migrācija no mazāk ekonomiski attīstītiem Eiropas Savienības reģioniem uz attīstītākiem reģioniem. Demogrāfiskais stāvoklis ES dalībvalstīs norāda uz nedaudz novecojošu tautu, proti, pēc 1995. g. datiem sadale pa vecuma grupām bija šāda: līdz 14 gadiem - 18%, no 15 līdz 24 gadiem - 14%, no 25 līdz 44 gadiem - 30%, no 45 līdz 64 gadiem - 23%, bet pāri par 65 gadiem - 15% iedzīvotāju (EUR-15[40]).

3.3. Eiropas vienotais tirgus

Viens no Eiropas kopienu īpaši nozīmīgiem mērķiem, kas noteikts 1957. gadā, bija izveidot dalībvalstu starpā tirgu, kurā nepastāvētu iekšējas robežas un kurā nebūtu jebkādu citu barjeru pilsoņu, preču un kapitāla brīvai (likumīgai) kustībai. Iecere bija ļoti optimistiska, pat nereālistiska, jo Romas līgums uzdeva izveidot šādus apstākļus 12 gadu laikā, resp., līdz 1970. gada 1. janvārim. Šis mērķis praktiski ir sasniegts tikai visai nesen: Vienotais tirgus sācis darboties 1992. gada beigās. Iemeslu, kamdēļ šis mērķis netika panākts straujākā tempā, ir ļoti daudz, bet par tiem sīkāk 4.1. nodaļā. Neraugoties uz aizkavēto īstenošanos, Vienotā tirgus iespējas ir tās, kuras gan iedvesmo ES kaimiņvalstu tieksmi tajā iekļauties, gan izsauc vislielāko un visnopietnāko tirdzniecības un investīciju plūsmu pasaulē.

Pēc intensīvām debatēm Eiropas kopienu vadība astoņdesmito gadu beigās pasludināja, ka līdz 1992. gada 31. decembrim tiks pabeigta Kopējā tirgus izveidošana, resp., noslēgsies Vienotā tirgus izveidošanas programma.[41] Šāda soļa nepieciešamību noteica vairāki faktori, no kuriem galvenais bija pārliecība, ka plašākā darbošanās laukumā, kuram apkārt bija paredzēts atstāt stingras ekonomiskās robežas (kuras patiesi arī šodien pastāv), varētu saglabāt to, kas jau bija panākts ekonomiskās integrācijas jomā. Kopienas vadības un dalībvalstu rīcību noteica daudzi iemesli (par zemu nevarētu novērtēt

40 Pēc: *Exploring Europe (text April 1995)*, Commission of the European Communities, DG-X, Luxembourg, 1996.

41 Lord Cockfield, *Completing the Single Market*.

atsevišķu politisko un Kopienas darbinieku personīgo ieguldījumu), bet divi kopīgie faktori ar aptuveni vienādu praktisku nozīmi bija:

- haoss bijušajās sociālistiskajās valstīs, kas varētu izraisīt spiedienu uz Eiropas Kopienas ārējām robežām;
- nacionāli integrētās valstis ārpus Eiropas, galvenokārt Japāna un ASV, piedzīvoja nemitīgu ekonomisko augšupeju, kamēr tanī pašā laikā EEK dalībvalstīs bija iestājies sastrēgums, pat zināma lejupslīde un pieauga bezdarbnieku skaits.

Vienotā tirgus programmas sekmīga darbība bija saistīta gan ar likumu un normu saskaņošanu dalībvalstīs, gan ar mehānisma iedibināšanu, kas pieskatītu, lai reiz izveidotais Kopējais tirgus tāds arī turpinātu pastāvēt. Divi līgumi - 1987. gadā un 1992. gadā - panāca politisko segumu tam, ka tirgus izveidošanas noslēguma process notika laicīgi un bez pārsteigumiem, arī to, ka tika nodibinātas pārvaldes un tālākās attīstības struktūras. Eiropas Komisija kā lēmuma ierosinātāja, Eiropas Parlaments kā demokrātiskās caurskates pirmā iestāde, Eiropas Savienības Ministru Padome kā (demokrātiski ievēlēto) dalībvalstu valdību pilnvarotā lēmumu galīgā pieņēmēja un Eiropas Tiesa kā pārnacionāla juridiska instance ir tās iestādes, kuras šīs funkcijas pilda šodien. Šeit jāuzsver tas, ka šo četru iestāžu savstarpējās attiecības izpaužas darba stilā, kurš, īsi aprakstot, jādēvē par koleģiālu, kas tiecas uz sadarbošanos, nevis uz sāncensību. Šāda pieeja nepazīst sasteigšanu. Eiropa ir pārāk nopietns veidojums, lai to pavirši kaltu.

Vienotā tirgus uzdevums (mērķis) ir paplašināt ikvienas dalībvalsts tirgus daļu, paplašinājumu rodot ar pastiprinātām brīvas, daudzpusīgas konkurences iespējām, bez tā, ka šī konkurence izraisītu sabiedrisko spriedzi. Ārpasaules spiediens uz Eiropas valstīm izpaužas ne vien ar tiešo ieceļošanu (sk. 3.4. tabulu); Eiropas preces un tās pakalpojumu piedāvājumi finansu un citās nozarēs sastop sīkstu konkurenci ārpus-Eiropas valstīs. Vienotā tirgus izveidošana izraisījusi ne mazumu problēmu, jo pasaules lielajiem uzņēmumiem šāda paplašināta teritorija ar saskaņotām tehniskām un citām normām palētina viņu piedāvājumu. Savukārt uz vienas valsts tirgu orientētais (Eiropas) ražotājs jūt lielākas iespējas, jo atvieglota viņa pieeja visam Eiropas iekšējam tirgum (šeit jāsaprot dalībvalstu kopējais iekšējais tirgus). Tomēr ieguvums nav tik liels un vienpusēji Eiropas iekšējam ražotājam par labu, kā sākotnēji bija iecerēts, jo arī ārpus-Kopienas ražotājs bauda vienkāršoto tirgus normu priekšrocības.

3.4. Citas Eiropas mēroga organizācijas

Šinī apakšnodaļā aplūkosim trīs organizācijas, kurām ir bijusi nozīmīga ietekme uz Eiropas apvienošanos, arī uz Austrumeiropas valstu (kas asociētas ar Eiropas Kopienu) iecerēm pievienoties Eiropas Savienībai. Vispirms neliela vēsturiska atkāpe un piebilde par dažām lokāla rakstura starptautiskām organizācijām, kuras tieši attiecas uz Baltijas valstu centieniem iekļauties ES. Pilnīgs visu šādu organizāciju apskats nav šeit paredzēts, drīzāk izskatītas būs Baltijas valstu iespējas uzrādīt apmierinošu kompetenci daudzpusējo (līdzsvaroto) attiecību jomā, ar skatienu uz piemērošanos Eiropas Kopienas metodēm problēmu atrisināšanas ziņā.

Baltijas Padomes (arī *Baltijas Jūras Valstu Padomes*[42]) darbība atrodas sākuma posmā. Veids, kā šīs sadarbības iespējas realizējas, nav vēl plaši izpētīts, kas nozīmē to, ka tās lielāko tiesu paliek ārpus šīs grāmatas redzesloka (sk. 7. nodaļu). Līdzīgi tas ir ar Viduseiropas valstu apvienībām. Nozīmīgākā no tām, šķiet, ir *Viduseiropas brīvās tirdzniecības telpa* (VEBTT), kurai Latvijas Republika pievienojās 1996. gadā. VEBTT valstu (kaut vai daļēja) pievienošanās ES nozīmēs to, ka VEBTT tirdznieciskās un citas saites kļūtu par sava veida reģionālu integrācijas mehānismu, līdzīgi kā tas notika pēc tam, kad Dānija pievienojās Kopienai, nesaraujot savas saites ar Ziemeļvalstu padomi. Šis ir laiks, kad notiek lielas pārmaiņas Austrumeiropas un Viduseiropas telpā, kas padara prognozēšanu par stāvokli tuvākajos desmit gados ļoti riskantu. Skaidrs ir tas, ka tās Austrumeiropas un Viduseiropas, kā arī Baltijas valstis, kuras gaida uz pievienošanos Eiropas Savienībai, pūlas izveidot divpusējas, pat daudzpusējas attiecības ar Eiropas Savienības dalībvalstīm ES veicināto tā dēvēto *pārrobežu attiecību* izpratnē.

PSRS ārpolitikas pasākums, *Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padome* (SEPP)[43], tika nodibināts pēc PSRS valdnieka J. Staļina personīgās iniciatīvas 1949. gada 25. janvārī kā atbilde uz Māršala plāna sekmīgās darbības pirmo gadu. Tās vēsturei un attīstības gaitai šodien ir vairs tikai intelektuālas ziņkāres nozīme, jo SEPP beidza pastāvēt 1991. gada 1. jūlijā. (Autoram nav izdevies noskaidrot, vai

42 *Council of the Baltic Sea States*, piedalās visas Baltijas piekrastes valstis; šis attiecību mehānisms radās 1992. g. martā kā Vācijas ārlietu ministra H. D. Genšera (*Hans-Dietrich Genscher*) un Dānijas ārlietu ministra U. Elermana-Jensena (*Ulf Ellerman-Jense*) iniciatīva.

43 Līgums par SEPP izveidošanu formāli parakstīts 1954. g., pirmā SEPP sapulce notika 1954. g. augustā; nākamā SEPP sapulce notika tomēr pieci gadi vēlāk, bet reāli SEPP darbojās slepeni.

Padomju laikā vai pēc tam latviski parādījusies kāda oriģinālgrāmata par SEPP; Latvijas Padomju Enciklopēdija pie atbilstošiem šķirkļiem ieteic tālākai informācijai vienīgi tekstus krievu valodā.)

Attiecības starp Eiropas kopienām un SEPP neizdevās nokārtot līdz 1988. gadam[44]. Uz kopienu piedāvājumu 1963. gadā sākt sarunas SEPP atbilde bija noraidoša, līdzīgi bija ar iniciatīvām septiņdesmitajos gados. Atskaitot Rumāniju, kura, neizstājoties no SEPP, parakstīja tirdzniecības (divpusēju) līgumu ar Eiropas kopienām un Vācijas Demokrātisko Republiku (kuras tirdzniecība ar VFR tika no VFR puses uzskatīta par Vācijas iekšējo tirdzniecību), neviena cita SEPP valsts nenodibināja nedz diplomātiskās attiecības, nedz slēdza tirdzniecības līgumus ar kopienām. Albānija izstājās no SEPP 1961. gadā, toties tās attiecības ar Eiropas kopienām sāka attīstīties deviņdesmitajos gados; līdz šim Albānijai nav piedāvāta iespēja iegūt Asociētās valsts statusu[45].

Īsi pirms tās pazušanas no Eiropas integrācijas procesiem[46] SEPP kā organizācija parakstīja vienošanās protokolu ar Eiropas Kopienu. Toreiz šis fakts bija signāls bijušajām SEPP dalībniecēm (pirmās bija Ungārija un Polija[47]) slēgt ar Eiropas Kopienu līgumus, kuru tālejošais mērķis bija šo valstu pievienošanās Eiropas Savienībai.

Eiropas drošības un sadarbības organizācijā (EDSO) Eiropas Savienību pārstāv Eiropas Komisija. Šajā sadarbībā ievērības cienīgs ir vēsturiskais sasniegums, proti, EDSO priekštece EDSA (Eiropas drošības un sadarbības apspriede) 1994. gada jūlijā Parīzē līdz ar Vienošanās par drošību Eiropā parakstīšanu nodibināja divus Reģionālos apaļos galdus. Viens no tiem aptver trīs Baltijas valstis, kurām tanī laikā bija radušās grūtības izspiest Krievijas bruņotos spēkus no savas teritorijas, bet otrs aptver pārējās Eiropas bijušās sociālistiskās valstis. Šāda pieeja skaidri norāda uz Eiropas valstu izpratni par Baltijas īpašajām problēmām attiecībās ar Krievijas Federāciju. Pateicoties Francijas tā laika premjera Baladūra uzstājībai, EDSO iniciatīva ir paveikusi lielāko daļu savu mērķu, resp., paskubinājusi Krievijas bruņoto spēku aiziešanu no Baltijas valstīm. EDSO atliek uzdevums palīdzēt pēdējā Krievijas bruņoto spēku atbalstpunkta - Skrundas lokācijas stacijas - demontēšanā. EDSO iesaistīšanās Eiropas ekonomiskajā integrācijā ir izteikti epizodiska, un tās aktivitātes šinī nozarē netiks sīkāk izanalizētas šajā grāmatā.

44 Deklarāciju par oficiālu attiecību nodibināšanu parakstīja 1988. g. jūnijā (publicēta *Kopienas Oficiālajā Žurnālā*, OJ-L 157/35, 24.6.88).

45 Stāvoklis 1997. gada beigās.

46 Sava veida ļoti optimistisku SEPP novērtējumu sniedz A. Filiatovs, rakstu krājumā: M. Hogan (ed), *The end of the Cold War*, Cambridge University Press, 1992.

47 To asociācijas līgumi ar Eiropas Kopienu stājās spēkā ar 1994. februāri.

EDSO pastāv zināma institucionalizācija, tās paspārnē izveidotas iestādes, speciālistu komitejas un atsevišķu uzdevumu grupas (piemēram, Sevišķā misija Čečenijā). Sešus cilvēkus lielais sekretariāts atrodas Prāgā, bet Varšavā atrodams Demokrātisko iestāžu un Cilvēktiesību birojs. Augstākā lēmējiestāde ir Ārlietu ministru sapulce, kuras darbību veicina Augstāko ierēdņu komiteja. EDSO Parlamentāriešu asamblejai, kuras pirmā tikšanās noritēja Budapeštā 1992. gada jūlijā, ir vienīgi konsultāciju nozīme. EDSO sasniegumu skaitā noteikti iekļaujas Parīzē 1990. gadā dalībvalstu vadītāju sapulces laikā[48] parakstītais Līgums par parasto (pretstatā kodolieroču) bruņoto spēku ierobežojumiem un Parīzes harta par Jaunu kārtību Eiropā.

3.4.1. Eiropas Padome

Latvijā plaši pazīstamā Eiropas Padome ir organizācija ar ļoti cienījamiem un visnotaļ atbalstāmiem mērķiem. Latvijā publikāciju un pētījumu skaits par šo organizāciju ir tik liels, ka par tās darbības iecerēm un par Latvijas perspektīvām attiecībā uz tām būtu lieki izteikties šinī grāmatā.[49] Tomēr Eiropas Padomes kompetences un - kas ir daudz svarīgāk - tās *iespējas* ietekmēt ekonomiskos un politiskos procesus savās dalībvalstīs Latvijā, šķiet, novērtētas nedaudz pārlieku optimistiski. Pašreiz šīs Padomes galvenie uzdevumi attiecībā uz jaunajām tās dalībvalstīm līdzinās idejiskajiem uzdevumiem tūlīt pēc Padomes nodibināšanas, proti - veicināt un pārraudzīt, kā demokrātiska iekārta nostiprinās valstīs, kuras atbrīvojas no totalitāriem režīmiem. ES dalībvalstis (bez izņēmuma) Eiropas Padomes darbību, cik tā attiecas uz Eiropas ekonomisko integrāciju, galvenokārt saista ar apsekošanu, cik izturēti un stabili bijušajās sociālistiskajās valstīs turpina atveseļoties politiskā dzīve. Nav runas par sankcijām, ko Eiropas Padome varētu uzlikt, vai par pozitīvu atalgojumu, ko tā varētu sniegt, lai paātrinātu normālas politiskas un tiesiskas sadzīves atjaunošanos Austrumeiropā, arī Baltijā.

Eiropas Padomi nodibināja 1949. gada 5. maijā deviņu valstu valdību pārstāvji.[50] Eiropas Padomes galvenās iestādes ir Ministru

48 Pēc PSRS vadītāja, PSKP ģenerālsekretāra Mihaila Gorbačova emocionāla pieprasījuma, Baltijas valstu pārstāvjiem ne vien netika atļauts oficiāli piedalīties, bet tie kā Francijas delegācijas viesi tika padzīti no jebkādas līdzdalības.

49 Skatīt, piemēram: I. Ziemele, *Eiropas Padome - Latvijas partneris Eiropas norisēs*, LAI, 1996.

50 Beļģija, Dānija, Francija, Itālija, Lielbritānija, Luksemburga, Nēderlande, Norvēģija un Zviedrija; Eiropas Padomes Statūti stājās spēkā ar 1949. g. 3. augustu.

komiteja un Parlamentārā asambleja. Pēdējai, sākotnēji sauktai par Konsultatīvo asambleju, ir piešķirtas daudz mazākas autonomas darbības kompetences, nekā sabiedriskās Eiropas federālistu kustības (Hāgas kongresā) bija ierosinājušas. Lielbritānijas valdība sevišķi uzstājās pat par to, lai šī Asambleja sastāvētu no ieceltiem, nevis no tiešā ceļā ievēlētiem dalībvalstu parlamentu pārstāvjiem.

Reakcija uz Eiropas Padomes dibināšanu praktiski visās Eiropas Rietumu valstīs bija līdzīga un labvēlīga. Tās radīšanā bija liegts piedalīties delegācijām no PSRS okupētajām Eiropas valstīm; zīmīgs ir fakts, ka oficiāla Vācijas delegācija arī nebija aicināta piedalīties[51]. Padomju Savienības viedoklis bija nepārprotami nelabvēlīgs: nedēļas laikā pēc Statūtu pieņemšanas gan iekšzemei domātajā informācijā, gan ārzemju propagandā PSRS nosodīja Eiropas Padomi, neatrodot tajā neko apsveicamu. Mūsdienīgi skanēja doma, ka šīs Padomes praktiskais iznākums būs Eiropas tautu atteikšanās no savas suverenitātes.[52] PSRS attiecības ar Eiropas Padomi sāka mainīties tikai 1989. gadā, kad PSRS, Ungārijai, Polijai un Dienvidslāvijai piešķīra novērotāja tiesības. Līdzīgi, Spānijai un Portugālei bija liegta iespēja pievienoties Eiropas Padomei, kamēr šinīs valstīs pastāvēja autoritāra, nedemokrātiska valsts iekārta.[53] Sakarā ar antidemokrātiskām parādībām Grieķijai tika liegtas piedalīšanās iespējas no 1967. līdz 1970. gadam, pati Grieķija atteicās līdzdarboties starp 1970. un 1974. gadu, bet Turcijas delegācijai bija liegta piedalīšanās laika posmā no 1981. līdz 1984. gadam. Attiecību veidošana starp Eiropas Padomi un Krievijas Federāciju, kas iesākās tikai pēc 1991. gada, arī nav notikusi bez problēmām.

Eiropas Padomes pirmie konkrētie sasniegumi bija Eiropas Cilvēktiesību konvencijas[54] izstrādāšana, pieņemšana un iedzīvināšana. Konvenciju parakstīja 1950. g. 4. novembrī, tā stājās spēkā ar 1953. g. 3. septembri. Tās iedzīvināšana notiek galvenokārt caur Eiropas Cilvēktiesību tiesu[55], kā arī caur Eiropas Cilvēktiesību komisiju[56]. Vi-

51 Vācijas Federatīvā Republika pievienojās Eiropas Padomei 1951. g., vienlaicīgi kā asociēts reģions Padomē tika uzņemta Zārzeme kā ar Franciju ekonomiski apvienota teritorija.

52 1949. g. 8. maija radioziņās; sk.: *European Movement and the Council of Europe*, The European Movement, Hutchinson, London, 1949.

53 Portugāle pievienojās 1976. g., Spānija - 1977. g.

54 *European Convention on Human Rights*, oficiāli - *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

55 *European Court of Human Rights* ar sēdekli Strasbūrā.

56 *European Commission of Human Rights*; Eiropas Cilvēktiesību konvencijas komentāros nereti šī komisija nosaukta saīsinātā veidā, resp., *European Commission*, kas ļauj sajaukt to ar Eiropas Kopienas Komisiju; šīm divām Komisijām nav nekādu kopīgu pasākumu.

sas Eiropas Padomes dalībvalstis pieņēmušas principu, ka to pilsoņiem ir tiesības apelēt tieši, lai izskata viņu lietu, - protams, pēc tam, kad šīs lietas izskatīšana sūdzības uzturētājam nav devusi apmierinošu iznākumu savā valstī.[57]

Eiropas kopienu veidošanās pašā sākumā Eiropas Padomes, kā jau pastāvošas iestādes, sapulces bija forums, kurā apsprieda ir EOTK, ir Eiropas ekonomiskās kopienas izveidošanu. EOTK līgumā paredzēts regulāri informēt Eiropas Padomi, arī Apvienoto Nāciju Organizāciju par tās darbību, gan bez norādes, ka Eiropas Padome būtu aicināta aktīvi iesaistīties EOTK darbā. No 1985. gada Eiropas Kopiena (pēc vēstuļu un lēmumu izmaiņas) radīja dažas konsultatīvas struktūras, kuru galvenais uzdevums ir panākt uzlabojumus Eiropas Kopienas likumu tekstu izstrādāšanā (rediģēšanā). Nesen, 1995. gadā, Eiropas Komisija, Eiropas Parlaments un arī Eiropas Savienības Ministru Padome ir aicinājusi Eiropas Tiesu (Eiropas Kopienas Tiesu) izteikties par iespēju, ka Eiropas Kopiena (Savienība) pievienotos Eiropas Cilvēktiesību konvencijai.[58] Eiropas Tiesa savu pagaidu viedokli vēl nav sniegusi.

3.4.2. Rietumeiropas savienība

Parīzes un Romas līgumi par Eiropas kopienām tapa laikā, kad Eiropas valstu drošību apdraudēja gan iespējamas savstarpējas nesaprašanās ekonomikas jautājumos, gan ārējs militārais spēks. Romas līguma 230. pantā skaidri pieteikts, ka Eiropas Kopienas ekonomiskā integrācija neskar militāro rūpniecību un tās ražojumus. Pirmie drošības institucionalizācijas centieni apvienoja Franciju un Lielbritāniju un notika pirms EOTK nodibināšanas (sk. 3.5. tabulu). Tā dēvētā Briseles līguma piecu valstu organizācija (pievienojās arī Beļģija, Luksemburga un Nēderlande) bija iecerēta kā plaša sadarbība drošības un ekonomikas jomās. Briseles līguma valstu tikšanās reizes kļuva par ieganstu EOTK pārrunu sākšanai. Lai izveidotu apjomīgāku un spēcīgāku mehānismu Rietumeiropas valstu sadarbībai drošības lietās, 1954. gadā uz Briseles līguma pamata tika nodibināta Rietumeiropas savienība (RES) (sk. 3.5. tabulu).

57 Sk.: D. Gomien, et al., *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe, Strasbourg, 1996.

58 *Bull. EC*, 1995, 10/12.

3.5. tabula. **Eiropas integrācija drošības jautājumos**

Notikums	Laiks	Stājies spēkā	Iznākums
Dinkerkas līgums	1947. g. 4. martā	Tūlīt	Drošības apvienība (alianse) starp Franciju un Lielbritāniju
Briseles līgums	1948. g. 17. martā	Tūlīt	Dinkerkas līgumu pilnveido, tam pieslēdzas Beļģija, Nēderlande, Luksemburga, uz 50 gadiem
Parīzes protokols (Briseles līgumam)	1954. g. 23. oktobrī	1955. g. 6. maijā	Pievienojas Itālija un Vācija, pilnveido iestādes, paplašina kompetenču loku
Romas deklarācija	1984. g. 27. oktobrī		RES ārlietu ministri atjauno tās iestāžu darbu, papildina tās
Bonnas paziņojums	1985. g. 23. aprīlī 1990. g. 1992. g.		Papildina Romas deklarācijas institucionālās nostādnes Pievienojas Spānija un Portugāle Pievienojas Grieķija
Romas dokuments	1992. g. 20. novembrī		RES iekļaujas asociētās valstis (Islande, Norvēģija, Turcija) un novērotājas (Īrija, Dānija)
Kirhbergas deklarācija	1994. g. 9. maijā		Noteic asociētās partneres statusu Austrumeiropas valstīm (to skaitā Latvijai)

Rietumeiropas savienības organizācijas mērķi bija vairāki:

- pieļaut Vācijas apbruņošanos - šādā nolūkā VFR atteicās no masu iznīcināšanas ieroču ražošanas;
- nokārtot teritoriālo strīdu starp Franciju un Vāciju;
- piesaistīt Lielbritāniju Eiropas ekonomiskās kopienas valstu drošības noteikšanā, ņemot vērā to, ka piecdesmitajos gados Lielbritānija nevēlējās iekļauties EEK;

- forums institucionālam dialogam starp Lielbritāniju un EEK valstīm;
- vienīgais forums, kurā Eiropas mēroga drošības jautājumos varēja izteikties Eiropas parlamentārieši.

Rietumeiropas savienībai ir vairākas specializētas aģentūras, bet tās pārvaldes iestādes ir divas:

- Padome, sākotnēji dalībvalstu Ārlietu ministru padome, 1984. gadā izveidota Kopējā padome (kurā piedalās aizsardzības ministri);
- Asambleja, kurai lēmumu pieņemšanā ir konsultatīva loma (Asamblejas delegāti ir tās pašas personas, kas pārstāv dalībvalstis Eiropas Padomes Parlamentārajā asamblejā).

Rietumeiropas savienībā saskatāmi divi aktīvas darbības posmi un viens pamatīgs klusuma posms:

- līdz septiņdesmito gadu sākumam - tā bija forums, ar kura starpniecību turpinājās sarunas starp Lielbritāniju un EEK Sešnieku, kas izbeidzās ar Lielbritānijas pievienošanos Eiropas kopienām 1973. gadā;
- no 1972. līdz 1984. gadam - vienīgā nopietnā darbība ir kontaktu uzturēšana starp Franciju un NATO (laikā, kad Francija bija atdalījusies no integrētās komandstruktūras);
- no 1984. gada - RES darbība atguva dzīvīgumu un kļuva redzamāka.[59]

RES aktivitāšu atjaunošana sakrīt ar maksimālās spriedzes brīdi Eiropā astoņdesmitajos gados[60], kad Eiropas valdību aprindās izplatījās šaubas par ASV ārpolitikas konsekvenci. Šinī laikā izcēlās asas pārrunas par dažām nopietnām un specifiskām bruņošanās tehniskajām problēmām (izmaksām, maksu dalījumiem starp partnervalstīm). Rietumeiropas civiliedzīvotāju vidū iespaidīgā apjomā izplatījās tā dēvētās miera kustības, kurām bija raksturīgas asimetriskas prasības atbruņošanās jautājumos. Abas konkurējošās lielvalstis tiecās radīt materiālo pamatu ilgstoša kara izcīnīšanai, kas varētu

59 Sk.: A. Cahen, *The Western European Union and NATO*, Brasseys, London, 1992 (autors ir beļģu diplomāts, kurš bija RES Padomes prezidents no 1985.g.).

60 PSRS sāka dislocēt vidējā darbības rādiusa ieroču sistēmas, kuras spēja iznīcināt Rietumu valstu infrastruktūru.

noritēt pārsvarā tikai Rietumeiropas valstu teritorijās, izmantojot visādu gabarītu atomieročus. Vāciešu lojalitāte Rietumiem krietni sašķobījās: atkārtoti tika lolota iecere izveidot neitrālu apvienotu Vāciju.

Šādos ekstremālos apstākļos Eiropas ekonomiskā integrācija varētu paputēt.[61] Tādā situācijā iedarbojās Francijas-Vācijas sadarbības mehānisms, un Francijas iniciatīvas rada nopietnu atbalsi ne vien Vācijā, bet mazākā mērā arī Spānijā un Portugālē.[62] Izveidojās desmit valstu RES, bet līdz Māstrihtas līguma izstrādāšanai tā galīgajā versijā visas (toreiz divpadsmit) Eiropas Kopienas valstis jau atradās atjaunotajā RES. Māstrihtas līguma veidotāji izcēla RES kā apvienotās Eiropas daļas identitātes izpausmi.[63] Trīs neitrālo valstu (Zviedrijas, Somijas, Austrijas) pievienošanās ES bija saistīta arī ar to, ka ikviena no šīm valstīm pieņēma Māstrihtas līguma nostādnes par RES.

Latvijas Republika - kopā ar Lietuvu un Igauniju - gandrīz vienlaicīgi ar daudzām citām bijušajām Eiropas sociālistiskajām valstīm kļuva par RES asociēto partnervalsti 1994. gada maijā. Šobrīd norit RES pārveidošanas organizatoriskie darbi ar domu ciešāk piesaistīt visas ES dalībvalstis RES kā pilntiesīgas locekles. Dažas perspektīvas, kas vilina ne tikai mazās Austrumeiropas valstis vien, ir Eiropas Militārās akadēmijas izveidošanas projekts, kā arī ciešāka sadarbība militāro ražojumu pārdošanā ārpus Eiropas.[64]

Amsterdamas līgumā iekļauta Deklarācija par Rietumeiropas savienību. No tās ir distancējusies Lielbritānija, savu korekto, toties uz citiem argumentiem balstīto distanci konsekventi ietur arī Dānija. Šobrīd Līguma ratifikācijas gaitā izcēlušās pārrunas lielākoties neskar RES lomu tajā. Toties drošības jautājumu pakļaušana kaut kāda paveida Kopienas pārraudzībai labākā gadījumā varētu pastāvēt ļoti šaurās drošības apakšjomās un arī tikai starp daļu ES (RES) dalībvalstu. Amsterdamas līgumā izskan arī aicinājums padarīt Asociēto (RES) valstu līdzdalību lietišķāku.

61 Sk., piemēram: J. A. Myers, *The Western European Union: pillar of NATO or Defence arm of the European Community?* (Brasseys, London, 1993), kas apskata teorētiskos pamatus RES attiecībām ar Eiropas Savienību.

62 Eiropas armijas izveidošana ir ļoti stridīga perspektīva: RES pamudināja paplašināt Francijas-Vācijas kopējo militāro vienību līdz pat 35 000; tika nodibināts arī apvienotais komandcentrs Strasbūrā.

63 Dānija atsevišķā protokolā pie Māstrihtas līguma pieteica to, ka, ievērojot savu neitralitāti, Dānija kā prezidējošā ES valsts atteiktos piedalīties drošības jautājumu apspriedēs kā balsstiesīga locekle.

64 1993. g. 19. maijā nodibināta *Western European Armaments Group*, kurā iekļaujas pārstāvji no visām liela apjoma nacionālajām kara tehnikas ražotnēm RES dalībvalstu teritorijā.

3.4.3. Ziemeļvalstu padome/apvienība

Ziemeļvalstu - Dānijas, Islandes, Norvēģijas, Zviedrijas, Somijas - reģionālās sadarbības pamatos ir šo valstu kopīgā kultūra, vēsturiskās attiecības un daļēji arī valoda. Ievērības cienīga ir šo valstu savstarpējā iecietība: 19. gadsimtenī Norvēģija un Zviedrija bija viena valsts, bet Islande ieguva tiesības uz tikai daļēju pašvaldību no Dānijas 1914. gadā, bet pilnīgu neatkarību 1944. gadā; neraugoties uz to, šīs tautas neizjūt nekādus savstarpējos asumus viena pret otru. Somijai, kura vienīgā no šīm valstīm izbaudīja iekļaušanu Krievijas Impērijā, kopību ar pārējām Ziemeļvalstīm noteic ne tik daudz valoda vai etnoss, cik vispārējā kultūra un ekonomiskās saites. Sadarbība šo valstu starpā, kas nosaukta par mikrointegrāciju, ir vienreizēja gan pēc šīs sadarbības efektivitātes, gan pēc iznākuma. Trīs šo valstu - Dānijas, Zviedrijas, Somijas - iestāšanās ES būtībā negroza reģionālo sadarbību, jo ES pieļauj papildu reģionālās attiecības starp dalībvalstīm un kaimiņvalstīm ārpus ES (kas ES iestādēs tiek dēvēta par sektorveida sadarbību).

Latvija un pārējās Baltijas valstis ieguva Ziemeļvalstu organizāciju labvēlību jau labu laiku, pirms Baltijas valstis atjaunoja savu neatkarību. Šīs reģionālās sadarbības izpausme līdz šim ir bijusi samērā vienpusēja, resp., Ziemeļvalstis palīdz un izpalīdz Baltijas valstīm. Nākotnē šāda sadarbība varēs turpināties uz vienlīdzīgākiem pamatiem, piemēram, attiecībā uz kopīgiem pasākumiem ārpus Eiropas. Šobrīd Ziemeļvalstu labvēlība pret Baltiju izpaužas tādā veidā, (attiecībā uz ES juridiskajiem pamatiem), ka Somija un Zviedrija (arī Norvēģija) savos ES pievienošanās līgumos pieprasīja, lai brīvās tirdzniecības līgumi ar Baltiju nepārtrūktu pēc šo pievienošanās līgumu spēkā stāšanās. Ziemeļvalstu (nedalītā) solidaritāte ar visām trim Baltijas valstīm un Baltijas valstu gatavošanās uz iekļaušanos ES sīkāk aprakstīta tālākās nodaļās par Baltijas sadarbību un par ES paplašināšanos.[65]

Sadarbības nepieciešamību starp Skandinavijas valstīm pirmajos pēckara gados noteica gan ārējās drošības, gan arī atsevišķu šo valstu ekonomiskais stāvoklis. Pirmā konkrētā sadarbība bija kopīgas lidsabiedrības SAS[66] nodibināšana 1946. gada 1. augustā. Kopš

65 Ziemeļvalstu diplomātiskās attiecības ar trim Baltijas valstīm ir piemērs, kuram būtu jāseko Krievijas Federācijai.

66 *Scandinavian Airlines System*; faktiski šī firma kļuva par vienīgo šo valstu lidsabiedrību 1958. g., kad tai pievienojās Dānijas, Norvēģijas un Zviedrijas lidsabiedrības. Ir Somijas, ir Islandes lidsabiedrības arī šodien turpina neatkarīgu darbību.

1947. gada 9. jūlija četru Ziemeļvalstu valdības pētīja iespēju izveidot Ziemeļu muitas apvienību; šis projekts neguva atsaucību ne toreiz, ne arī vēlāk, septiņdesmitajos gados. Ziemeļvalstu padome izveidojās 1952. gadā, Dānijai, Islandei, Norvēģijai un Zviedrijai parakstot Kopenhāgenas līgumu[67]. Šī līguma juridiskās daļas tika pārceltas uz attiecīgo Ziemeļvalstu likumu kodeksiem ar šo valstu parlamentos pieņemtiem likumprojektiem (identiskiem pēc satura visās valstīs).

Ziemeļu padomes darbība izpaužas, pieņemot rīcības ieteikumus vai izsakot savu viedokli par starpvaldību projektiem. Šīs Padomes sēdeklis atrodas Stokholmā, un tajā ietilpst 87 locekļi, kurus ik gadus izraugās attiecīgo valstu un teritoriju parlamenti. Kā atsevišķas vienības ZP iekļaujas Ālandu salas (Somijā) un arī Grenlande un Farēru salas (Dānijā). ZP ieteikumus un viedokli pieņem zināšanai Ziemeļu Ministru padome (ZMP), kurai ir lēmējtiesības. Šī Ministru padome (ar sēdekli Kopenhāgenā) pieņem savām valstīm saistošus lēmumus, satiekoties attiecīgiem nozaru ministriem. Visus lēmumus pieņem vienbalsīgi. Sekretariātam ir septiņas nodaļas, kas rūpējas par sadarbības veicināšanu visās nozarēs, kurās ir kopīgas intereses, sākot ar kultūras lietām, izglītības jautājumiem, lietišķajām pētniecībām, vides aizsardzību, veselības aizsardzību, finanšu politiku, reģionālo attīstību, patērētāju interešu aizstāvēšanu un beidzot ar tūrismu un, protams, ārējo informāciju. Drošības, iekšlietu un ārlietu jomās valstu sadarbība formāli norit ārpus ZP un ZMP. Sevišķi svarīgas kopējās iestādes ir Ziemeļu investīciju banka, Ziemeļu industriālā banka, Ziemeļu ekonomikas pētniecības organizācija un Ziemeļu projektu padome.

Ziemeļvalstu savstarpējās attiecībās ļoti augsti vērtējama vienošanās par to pilsoņu kustības brīvību: tā dēvētā pasu apvienība (kustība bez iekšējām valstu robežām) stājās spēkā 1958. gadā, bet brīva pieeja sociālajam nodrošinājumam - no septiņdesmitajiem gadiem (kad tika atcelti pēdējie vietējie ierobežojumi). Doma par Ziemeļvalstu brīvu darba tirgu neguva atsaucību Islandē (tā nepievienojās šim tirgum, resp., brīvai darbaspēka kustībai, ne 1958. gadā, kad to izveidoja, nedz arī 1980. gadā, kad to otro reizi papildināja).

Norvēģijas iekšējās politiskās nesaskaņas, arī izteikti šaurs savu lokālo interešu skatījums izpaudies šīs valsts ne visai konsekventajā divkārtējā atteikumā pievienoties Eiropas kopienām. Norvēģijas attiecības ar Eiropas Savienību nekādā ziņā nav saistāmas ar tās piederību Ziemeļvalstu saimei, jo, raugoties no tirdzniecības viedokļa vien, stabili vairāk nekā 70% Norvēģijas ārējās tirdzniecības ir ar ES

67 *Statute of the Nordic Council (den Nordiske Rad).*

valstīm. Islande ir vienīgā Ziemeļvalsts, kura atturējusies no nopietnām pārdomām par iespēju pievienoties ES.[68]

Ziemeļvalstu atšķirīgo pieeju Eiropas integrācijai noteic, no vienas puses, samērā līdzīgā etniskā izcelsme un kultūra, tātad tradīcijas, kas tās vieno, bet no otras puses - ģeogrāfiskās īpatnības, arī dabas resursu krasās atšķirības, kas tās diferencē. (Par šo tēmu skatīt tālāk šinī grāmatā, kur atspoguļotas Dānijas, Somijas, Zviedrijas un Norvēģijas attiecības ar Eiropas kopienām.)

Ziemeļvalstu padome sekmīgi apvienoja ir neitrālas valstis, ir NATO locekles. Tās darbība balstīta uz ciešām etniskām saitēm, kā arī uz ekonomiskiem faktoriem. Kopā Ziemeļu valstis izveido tikpat spēcīgu ekonomisku vienību kā Kanāda ar līdzīgām īpašībām, proti tehnoloģiski attīstīta sabiedrība, kas samērā izretināti apdzīvo lielu, ar dabas bagātībām apveltītu teritoriju. Pretstatā Kanādai, daļai no Ziemeļu valstīm nācās dzīvot uzmācīga kaimiņa politiskā pavadībā. Somijai bija liegts iestāties Ziemeļu padomē līdz 1955. gadam; arī Somijas līdzdalība ZP pārrunās par drošības un aizsardzības jautājumiem toreiz bija stipri ierobežota.[69] Somijas ieturētā piespiedu neitralitāte, tā sauktā "finlandizācija", šodien ir tikai vēstures liecība.[70] Krievijas Federācijas valdība savās attiecībās ar Somiju vairs neatsaucas uz kādreizējiem (draudzības) līgumiem starp PSRS un Somiju. Savukārt Somija nav steigusies iestāties NATO, kaut gan ir kļuvusi par Rietumeiropas savienības asociēto valsti. (Par Somijas straujo un ļoti pārliecinošo pievienošanos ES, līdzko tās "draudzības līgums" ar PSRS anulējās, tai izbeidzot pastāvēt kā juridiskai personai, skatīt komentāru tālākā nodaļā par Baltijas attiecībām ar ES.)

68 Islandiešu izteiktā nevēlēšanās ieraudzīt pie sevis nevēlamus ieceļotājus izpaužas jau šīs valsts nosaukumā (Ledus zeme).

69 1981. gadā Somijas pārstāvji ZP Asamblejā izvirzīja priekšlikumu aicināt atbrīvot Ziemeļvalstu teritoriju (konkrēti NATO dalībvalsti Norvēģiju) no (ASV) kodolieročiem.

70 Aukstā kara izbeigšanās līdz ar PSRS pazušanu no vēstures skatuves atbrīvojusi Somiju no sava veida liekulības, kas bija tās vienīgais ierocis nevienlīdzīgajā ciņā ar PSRS agresiju Somijā. Latviešu lasītājam grūtāk būs pieejami Arvīda Janoviča Pelšes aicinājumi, izteikti slepenās Somijas kompartijas sēdēs, Somijas "progresīvajiem spēkiem" gāzt pilsonisko Somijas valdību, ar kuru PSRS uzturēja tik priekšzīmīgas attiecības.

II DAĻA

EIROPAS EKONOMISKĀS INTEGRĀCIJAS PAMATI

Eiropas Savienības dalībvalstis 1998. gadā

Beļģija	Belgiė/Belgique	Luksemburga	Le Grande Duché de Luxembourg
Dānija	Danmark		
Vācija	Deutschland	Nīderlande	Nederland
Grieķija	ΕΛΛΑΣ/Ellas	Austrija	Österreich
Spānija	España	Portugāle	Portugal
Francija	la France	Somija	Suomi/Finland
Īrija	Ireland/Eire	Zviedrija	Sverige
Itālija	Italia	Lielbritānija	United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland

Šinī grāmatā Eiropas Savienības dalībvalstis sarindotas (piemēram, tabulās) pēc principa, kas tiek ievērots Eiropas Komisijas dokumentos. Ja nav cita iemesla, tad valstis tiek sarindotas alfabētiskā kārtībā, kuru nosaka valsts nosaukums savā valsts valodā, pārcelts latīņu rakstībā. Tas sevišķi attiecas uz Grieķiju, jo formāli būtu pareizi izmantot vienīgi grieķu burtus *ΕΛΛΑΣ*, tomēr diezgan bieži praktiski apsvērumi pieļauj vārda *Ellas* lietošanu latīņu transkripcijā. Atkāpe no konsekventas šī principa ievērošanas attiecas uz Īriju. Īru (*gaelige*) valodā Īrijas valsts nosaukums ir *Eire*, tomēr Īrija ierindota starp *la France* un *Italia*, nevis starp *Deutschland* un *Ellas*, atspoguļojot angļu valodas lielo nozīmi Īrijas ikdienā.

4

EKONOMISKĀS INTEGRĀCIJAS PAKĀPES

Eiropas ekonomiskās kopienas dibinātāju galvenā iecere bija šādā veidā veicināt tautsaimniecības pacēlumu ikvienā dalībvalstī. Saprotamā kārtā, lai Kopiena sasniegtu šo mērķi, bija nepieciešams izveidot robustu starpvalstu ekonomisko attiecību mehānismu. Tā uzdevums bija izslēgt vai vismaz krasi samazināt savstarpējo rīvēšanos Kopienas dalībvalstu starpā to tautsaimniecību diferencēto nacionālo interešu dēļ. Protams, ekonomiskās labklājības nodrošināšana prasīja arī drošības organizāciju, kas dalībvalstis pasargātu no PSRS tiešās vai netiešās agresijas. Lai nepārprotami pasvītrotu precīzo robežu starp NATO un EEK, visas tautsaimniecības daļas, kas saistītas ar militārām piegādēm, atradās ārpus Romas līguma redzesloka.[1] Jebkāda sadarbība šinīs jomās notika vai nu NATO specializētās struktūrās, vai arī RES struktūrās. Politiskā un ārlietu sadarbība arī atradās ārpus EEK redzesloka, kaut gan Kopienas dalībvalstis nepārprotami panāca zināmu savu aktivitāšu saskaņošanu. Tikai 1992. gadā, Līgumā par Eiropas Savienību (LES), sperti pirmie soļi, kas laika gaitā ne vien institucionāli saskaņotu dalībvalstu ārlietu un drošības nostādnes, bet arī patiesi panāktu, ka šī spēcīgā ekonomiskā vienība runātu vienotā balsī, kas atbilstu tās ekonomiskām interesēm.

Romas līgums paredzēja izveidot dalībvalstu starpā vispirms Muitas apvienību, tad Kopējo tirgu. Kopējais tirgus atšķiras no Muitas apvienības gan ar četrām ražošanas kustības brīvībām, gan ar tā dēvētajām *kopīgajām politikām*. Romas līguma 3. pantā noteikti Kopienas ekonomiskie mērķi, ņemot vērā Vienotā Eiropas nolīguma (VEN) un LES[2] papildinājumu un grozījumu:

1 Ar terminu *Romas līgums* šinī nodaļā saprotams 1957. gadā Romā parakstītais Līgums par Eiropas ekonomiskās kopienas dibināšanu.

2 1997. gada beigās ar Amsterdamas līgumu paredzētās izmaiņas Romas līgumā vēl nebija stājušās spēkā pirms šīs grāmatas redakcijas slēgšanas: jaunajā redakcijā RL 3. pantā ieviests jauns uzdevums, proti, bezdarba problēmas atrisināšana, kas pieteikta kā mērķis, toties nav tālāk nosaukta par kopīgu politiku.

a) muitas nodokļu un preču importa un eksporta visu kvantitatīvo ierobežojumu, kā arī visu pārējo pasākumu, kuriem ir līdzvērtīga ietekme, atcelšana dalībvalstu starpā;
b) kopīga tirdzniecības politika;
c) Iekšējais tirgus, kurā attiecībā uz dalībvalstīm tiek atcelti ierobežojumi preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvas pārvietošanās iespējai;
d) pasākumi, kas saistīti ar personu ienākšanu un pārvietošanos Iekšējā tirgū, kā noteikts 100.c. pantā;
e) kopīga politika lauksaimniecības un zvejniecības (zivsaimniecības) nozarēs;
f) kopīga politika transporta nozarē;
g) tādas sistēmas radīšana, kas nepieļautu konkurences kavēšanu (izkropļošanu) Iekšējā tirgū;
h) dalībvalstu likumu saskaņošana tādā līmenī, kas nepieciešams kopēja tirgus netraucētai darbībai;
i) politika sociālajā jomā, kurā darbojas Eiropas sociālais fonds;
j) ekonomiskas un sociālas vienotības nostiprināšana;
k) politika vides aizsardzības jomā;
l) Kopienas rūpniecības nozares konkurētspējas nostiprināšana;
m) pētnieciskās darbības un tehnoloģijas attīstības nostiprināšana;
n) Eiropas mēroga tīklu radīšanas un pilnveidošanas veicināšana;
o) ieguldījums augsta līmeņa veselības aizsardzības sistēmas radīšanā;
p) ieguldījums izglītībā un tās kvalitātes paaugstināšanā, kā arī dalībvalstu kultūras uzplaukumā;
q) politika sadarbības attīstības jomā;
r) partnerattiecību attīstība ar ārvalstīm un teritorijām, nolūkā paplašināt tirdzniecību un kopīgi veicināt saimniecisko un sociālo attīstību;
s) ieguldījums patērētāju interešu aizsardzības nostiprināšanā;
t) pasākumi enerģijas, sociālās aizsardzības un tūrisma jomās.

Visas galvenās kopīgās politikas atrodamas šinī pantā. Laba daļa jau bija oriģinālajā Romas līgumā; citas nākušas no jauna klāt: VEN un LES ierosinājuši papildu kopīgās politikas, kas izpaudušās kā Līguma jaunas redakcijas[3]. Tie ir šajā pantā nosauktie uzdevumi (d), (j) - (q),

3 Latviski līdz pat pēdējam laikam bija pieejams tikai viens Romas līguma pilnā teksta tulkojums: *Eiropas Ekonomiskās Asociācijas 1957. g. dibināšanas Līgums ar 1986. g. pieņemtām izmaiņām*, pārtulkojis I. Reinis, sastādījis un rediģējis profesors D. A. Lēbers, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Rīgā, 1991.

(s) un (t). Vērīgs lasītājs pamanīs, ka punktā (h) pieminēts *kopējais* tirgus, nevis *iekšējais* tirgus. Nianse nav būtiska, tomēr nozīmīga diezgan (skatīt 3. nodaļas 1. atsauci par terminu Vienotais tirgus un Iekšējais tirgus lietošanu) un nav nejaušība vai redakcijas kļūda. Pat Amsterdamas līguma redakcijā atstāta šī atšķirība 3. panta tekstā.

Šinī nodaļā uzmanība pievērsta tīri ekonomiska rakstura integrācijas sasniegumu izskaidrošanai. Ekonomiskās integrācijas procesā saskatāmi šādi posmi:

- sākotnējais entuziasma pilnais kopienu veidošanās laiks, kas praktiski noslēdzās 1968. gadā ar Kopējā tirgus noteikumu spēkā stāšanos, izveidojot Muitas apvienību, - un *de facto* apturēja virzību uz pilnīgi izlīdzināta iekšēja tirgus radīšanu;
- Kopienas panāktās ekonomiskās integrācijas sevis apliecināšanas laiks, kas ieilga līdz 1974. gadam, kad pēkšņā naftas cenu pacelšana deva triecienu dalībvalstu tautsaimniecībai (kuru vēl pastiprināja otrs cenu pacelšanas raunds 1979. gadā);
- Kopienas tālākas attīstības sastinguma laiks (integrācijas padziļinājuma ziņā), kas ieilga aptuveni līdz 1984. gadam: dalībvalstis attapās no naftas cenu pacelšanas; galvenie sasniegumi Kopienas attīstībā bija budžeta jautājumu sakārtošana, it sevišķi attiecībā uz Lielbritānijas prasībām;
- otrais aktīvas integrācijas laiks, kas 1992. gadā noslēdzās ar Eiropas Savienības līgumu un Vienotā tirgus programmas īstenošanu[4] (beidzot izveidojot vienu tirgu bez iekšējām robežām un bez apslēptiem ierobežojumiem);
- Vienotā tirgus konsolidācijas laiks, Eiropas Savienības gatavošanās vislielākajam paplašinājumam kopš tās izveidošanas (pozitīvs moments bija dalībvalstu skaita paplašinājums 1995. gadā, negatīvais moments ir nespēja samazināt bezdarbu un citādā ziņā panākt ASV un Japānas attīstības tempus).

Romas līgumā pieteiktās starpvalstu vienošanās pārvēršana par darbīgām un ekonomiskos procesus ietekmēt spējīgām iestādēm,

4 Angliski *completion of the Single Market Programme;* gala datuma noteikšanā saskatāms zināms karātavu humors: kā atceras savos memuāros Komisijas loceklis no Lielbritānijas lords Kokfīlds, Komisijas tā laika prezidents Ž. Delōrs (skatīt 1. pielikumu) kādā uzrunā izteicis domu, ka Vienotais tirgus izveidosies 1992. gadā, taču smagā darba slodze ļāva ievērot tikai pēdējo šī gada dienu kā termiņu visu 265 attiecīgo Kopienas lēmumu ieviešanai nacionālajos likumu kodeksos (sk.: The Rt Hon the Lord Cockfield PC, *The European Union, creating the single market,* John Wiley & Sons, Chichester, 1994).

tātad, uzsākās bez absolūtas pārliecības (toties ar milzumu labvēlības), ka šai Kopienai izdosies tur, kur citas organizācijas bija cietušas neveiksmi. Ļoti nozīmīga varēja izrādīties Francijas valsts iekārtas pāreja 1958. gadā no IV Republikas satversmes uz V Republikas satversmi.[5] Pretstatā iepriekšējās iekārtas svārstīgām valdībām (kuru nenoteiktība bija nogremdējusi vairākus integrācijas pasākumus) jaunā Francijas valdība pieņēma lēmumu deleģēt nepieciešamo sava valstiskuma daļu Kopienai.[6] Kā redzēsim šinī nodaļā, daudzi ārējie un iekšējie faktori noteica to, ka jau pirmo piecu pastāvēšanas gadu laikā EEK izveidojās par nozīmīgu un principā gandrīz vairs nenojaucamu Eiropas ekonomiskās dzīves sastāvdaļu.

Eiropas ekonomisko kopienu nodibināja laikā, kad pēckara gados uzplaukusī intelektuālā pārliecība par federatīvas Eiropas nepieciešamību bija krietni paplakusi. ASV un Lielbritānija, kas būtu spējušas panākt Rietumeiropas federācijas izveidošanu, nevēlējās tādā iesaistīties, paliekot malā kā padomdevējas. Eiropas nacionālās valstis toreiz, tāpat kā šodien, bija stabili politekonomiski veidojumi, kurām nebija nepieciešama Kopiena, lai tās uzplauktu.[7] Vienotais tirgus, šīs Kopienas galvenais sasniegums, šodien izveidots neatgriezeniski, aptverot 15 suverēnas valstis ar 372 miljoniem iedzīvotāju (dati uz 1996. g. 1. janvāri). Tirgus veidošanā saskatāmi divi aktīvas rīcības posmi. Vispirms dalībvalstis izveidoja Muitas apvienību un pieņēma noteikumus Kopējā tirgus darbībai. Šis saspringtā darba cēliens noslēdzās 1968. g. 1. jūlijā, astoņpadsmit mēnešus ātrāk, nekā paredzēts Romas līgumā. Sekoja pagarš starplaiks, kurā Kopienas telpiskais apjoms paplašinājās ar jaunu dalībvalstu iekļaušanos tajā. Šinī laikā ekonomiskā integrācija neizvērsās dziļumā daudzu konjunktūras iemeslu dēļ. Integrācija atsākās 1980'to gadu vidū un

5 Francijas politisko partiju, ietekmīgo nevalstisko organizāciju, kā arī abu pirmo V Republikas prezidentu attieksme pret Eiropas Kopienu sīki izskatīta rakstu krājumā: J. Rideau (red), *La France et les Communautés Européennes*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1975.

6 Francijas juristus Kopienas nodibināšanas laikā it īpaši nodarbināja jautājums, vai daļa suverenitātes tiek deleģēta *(fusion de souveraineté)* vai arī daļa valsts kompetenču atdota kopienām *(transfert de competence)*; detalizēts tā laika vācu un franču juristu pārdomu summējums atrodams, piemēram: P. Hay, *Federalism and Supranational Organizations*, Univ of Illinois Press, Urbana, 1966, pirmajā daļā, resp., 2., 3., 4., 5. nodaļās.

7 Akadēmiskās aprindās ļoti populārā tēze, ka Kopiena kaut kādā veidā izglāba Rietumeiropas nacionālās valstis (sk., piemēram: A. Milward, *European rescue of the Nation-state*, Routledge, London, 1985), pēc autora domām, nav pierādīta: visdrīzāk Eiropas kopienas palīdzējušas nacionālām valstīm atbrīvoties no negatīvām izpausmēm starpvalstu attiecībās.

noslēdzās 1992. gada 31. decembrī, no kura laika pastāv Eiropas apvienotais iekšējais tirgus, resp., Vienotais tirgus.[8]

Eiropas integrācijā panākto iespējams vērtēt stipri dažādi: sasniegts relatīvi maz salīdzinājumā ar to, ko bija iecerējuši vislielākie optimisti; panākts tomēr tas, ka šai integrācijai ikdienas darba un sadzīves līmenī ir taustāms segums. Par to aizvien optimistiski izsakās ES pilsoņu vairākums. Pat vēl nozīmīgāk, šodienas jaunatne, it sevišķi studējošā jaunatne, diezgan pozitīvi novērtē savu nākotnes iespēju paplašināšanos, kas viņuprāt saistāma ar Eiropas apvienošanos.

Jāatceras, ka Eiropas integrācija sākās pirms gandrīz 50 gadiem no ļoti zema līmeņa. Romas līgums par Eiropas ekonomiskās kopienas izveidošanu (turpmāk saīsināti RL) ir toties sevi pierādījis kā ļoti efektīvu, jo tas rosinājis un spējis piemēroties lielai izaugsmei. Rietumeiropas valstu ekonomiskā integrācija uzsākās laikā (1960'jos gados), kad dalībvalstīs paplašinājās tautsaimniecības apjomi, praktiski nemitīgi, līdz jau pieminētai pirmajai naftas cenu krīzei. Iekšējā tirdzniecība īpaši zēla. Radās populārs priekšstats, ka tas notika, pateicoties Kopienas izveidošanai. Eiropas Kopienas vitalitāte nav nejauša, tā ir izaugusi un pārdzīvojusi daudzus pārbaudījumus, ne tikai pateicoties īpaši veiksmīgi formulētam Līgumam. Eiropas Komisijas unikālās tiesības ierosināt likumprojektus, kurus, tiesa, pieņem nacionālo valstu pārstāvji, Ministru Padome, ir stipri palīdzējušas noteikt lietišķās pārnacionālās Kopienas intereses. Laika gaitā Kopienas ideja kļuvusi neatgriezeniska.[9] Atvieglota pieeja Rietumeiropas iekšējam tirgum ir pavērusi jaunas iespējas visām dalībvalstu personām (fiziskām un juridiskām) celt savas konkurētspējas globālā skatījumā.

Šīs nodaļas beigās īsi apskatīta Eiropas Tiesas loma Kopienas trijos pamata līgumos iezīmēto ES pilsoņu tiesību tapšanā par vispārpieņemtu nacionālo likumu kodeksu un normu sistēmu sastāvdaļu. Jāatgādina, ka Romas līguma 177. pantā Eiropas Tiesas trīs kompetenču lauki (oriģinālajā redakcijā, kas pirmo reizi nopietni papildināta 1987. gadā) iezīmēti ļoti askētiski. Eiropas Tiesa jau no 1960'to gadu vidus rūpīgi, sekmīgi un ar Kopienas juridisko sistēmu piekrišanu krietni paplašinājusi savu iedarbības lauku un skatījumu. Šīs tēmas

8 Kopējā tirgus (franciski *Marché Commune*, angliski *Common Market)* apzīmējums bija tikai viens, toties šodien stāvoklis sarežģītāks: bieži tiek minēti *Internal Market* un *Single Market* kā sinonīmi (franciski *Marché Interieure* un *Marché Unique)*; autors izmanto terminus *Iekšējais tirgus* un *Vienotais tirgus* atbilstoši šiem diviem, ne gluži identiskiem apzīmējumiem (sk. 3. nod. 1. atsauci).

9 Par izveidošanās posma nozīmīgumu skatīt, piemēram: U. Kitzinger, *The European Common Market and Community*, Routledge & Kegan, London, 1967.

izsmeļošs iztirzājums aizņemtu vairākas apjomīgas grāmatas, par kuru trūkumu Latvijā autors izsaka tikai dziļāko neizpratni. Kompaktākais Eiropas likumu kopas apraksts atrodams tā dēvētajā Eiropas Kopienas likumu datu bankā CELEX[10]. Katru dienu tiek publicēts *Eiropas Kopienu Oficiālais Žurnāls*[11] vairākās sērijās. Jāievēro, ka spriedumi (arī dažādie Kopienas lēmumi) stājas spēkā no to publicēšanas brīža.

4. 1. No Muitas apvienības līdz Iekšējam tirgum

Kopienas radīšanas laikā uz jautājumu, kāds optimālais savstarpējo tirdzniecību veicinošais ceļš Rietumeiropas valstīm būtu ejams, nebija viennozīmīgas atbildes. Pasaules mērogā VVTT principu stingra ievērošana it kā izslēdza vajadzību pēc reģionāliem formējumiem. Eiropas mērogā liela apjoma brīvās tirdzniecības zonas izveidošana rādījās kā alternatīva Kopienas dibināšanai. Toreiz populāra bija devīze, ka, vienīgi atbrīvojot starptautisko tirdzniecību no (liekiem) ierobežojumiem, celtos visas tautsaimniecības aprites. Rietumeiropas valstīs 1950'jos gados notika fundamentāla šo valstu industrijas pārveidošana, kas varēja noritēt tikai aiz zināmas aizsardzības vaļņa. Kā redzēsim šinī nodaļā, EEK nostiprināja Rietumeiropas valstu tautsaimniecības potenciālu, lai padarītu dalībvalstu uzņēmumus konkurētspējīgākus. Kopiena spēja sadzīvot ar EBTA, tā spēja iekļauties arī VVTT darbībā, neraugoties uz to, ka VVTT statūti liedza izveidot reģionāla rakstura "slēgtas tirdzniecības apvienības vienošanās"[12].

Eiropas Kopienas darbību noteic zemteksta aksioma, ka turības pieaugums lielajās dalībvalstīs nedrīkst notikt uz mazo dalībvalstu rēķina. Izpētot Līguma dažādas redakcijas, var secināt, ka tieši šis Romas līgums veiksmīgi ļāvis ļoti atšķirīga lieluma valstīm stabili sadzīvot savā starpā. Līgumā, bez šaubām, atrodas vēl neizsmelts potenciāls, kā tuvināt dažādās saimnieciskās aprites dalībvalstīs. Domstarpības Rietumu valstu starpā bijušas par optimālo veidu, kā panākt šo pacēlumu, t.i., par starpvaldību līgumu, resp., brīvās

10 *Commutatis Europae Lex* (latīniski).

11 *Official Journal of the European Communities. - Series "L"* publicē juridiskos lēmumus *(legislation)*, bet *Series "C" (communications)* satur dažāda rakstura dokumentus, ieskaitot Eiropas Parlamenta darba protokolus; pastāv arī *Series "S" (supplement)* - pielikums; sērija L pieejama kā datu banka ar nosaukumu *ABEL*.

12 Jautājums par to, kādā veidā uz juridiski izturētu noteikumu pamatiem izveidojās šīs attiecības, sīki iztirzāts, piemēram: F. Jaeger, *GATT, EWG und EFTA, Die Vereinbarkeit von EWG und EFTA-Recht mit dem GATT-Statut*, Verlag Stämpfli, Bern, 1970.

tirdzniecības zonas izveidošanu, vai (daļēji) integrētu Kopienu. Tās izprotamas kā alternatīvi centieni panākt līdzīgus mērķus, proti, tautsaimniecības augšupeju un politisku sadzīvošanu, neatkārtojot starpkaru laika kļūdas.

Saimniecisko procesu integrācija starp Rietumeiropas valstīm aizsākās pirms četrdesmit gadiem, bet konkrētā termina *ekonomiskā integrācija* lietošana gan politekonomiskā izpratnē, gan tautsaimniecības teorijai veltītos rakstos ir pavisam nesena. Latīņu darbības vārda *integratio* precīzā nozīme ir 'sakopt izjukušu veselumu', nevis radīt jaunu *ab initio*[13]. Par ekonomisko integrāciju attiecībā uz Rietumeiropas valstīm pirmo reizi izsakās ASV darba grupas sakarā ar Māršala plāna aizsākšanu.[14] Šodien ar ekonomisko integrāciju var saprast ir jauna veseluma radīšanu, kopā satuvinot un pieļaujot atsevišķu paralēlo ekonomisko procesu mijiedarbību, ir padziļinātas un paplašinātas mijiedarbības procesus. Eiropas Savienībā ekonomiskā integrācija līdz šim ir bijusi vairāku pakāpju tuvināšanās galamērķim. Praktiski visas sasniegtās integrācijas pakāpes ir bijušas ierosmes procesa turpinājumam. Jāievēro, ka šī integrācija tomēr ir bijusi stipri izvēlīga, gan attiecībā uz tās priekšmetu, gan integrācijas dziļuma ziņā.

Klasiskajā ekonomikas teorijā jēdzienam *integrācija* (integrācijas process) piemīt trīs šī procesa raksturīpašības. Tās visvienkāršāk uzskaitīt pēc iznākuma izpausmēm. Pirmkārt, procesa gaitā notiek darba racionālā dalīšana. Otrkārt, integrācija sekmē citu ražošanas faktoru brīvu kustību. Treškārt, ekonomiski integrētā telpā vairs netiek piešķirta sevišķa nozīme tam, kurā šīs telpas apakšreģionā preces radītas.[15] Eiropas ekonomiskās kopienas uzdevums (RL 3. pants) ir ekonomiskās integrācijas un pacēluma panākšana atsevišķās, bet *ne visās* tautsaimniecības jomās. Konkrēti, attiecībā uz sociālo nodrošinājumu (kas ir daļa no valsts funkcijas - pārdalīt

13 No nulles (latīniski); angļu valodā modernais vārda *integrācija* jēdziens pirmo reizi pieteikts 1620. gadā (skatīt *The Oxford English Dictionary*).

14 Nedz slavenajā Vinstona Čērčila uzrunā Cīrihes universitātē (aicinot Eiropas ģimeni sevi atjaunot) 1946. gadā, nedz Džordža Māršala sava plāna pieteikuma runā 1947. gadā tiešos vārdos nav piesaukta Eiropas ekonomiskā integrācija, lai gan, neapšaubāmi, paši šo runu teicēji izprata, ka abu mērķu īstenošanai ekonomisko procesu savaldīšana, resp., integrācija, bija pieteikta; ASV senatora Fulbraita (*Fullbright*) ierosinātā rezolūcija, kas pieņemta 1947. gada martā, aicinot izveidot federatīvas Eiropas Savienotās Valstis, arī nepiemin ekonomisko integrāciju kā tādu (sk. integrācijas idejas plašu apskatu: F. Machlup, *A history of thought on economic integration*, MacMillan Press, London, 1984).

15 Sk.: B. Södestrom, G. Reed, *International economics*, 3rd edition, MacMillan Press, London, 1994.

tautsaimniecības saražotās vērtības), arī dažās citās tautsaimniecības daļās šāda integrācija ir stipri piesardzīga.[16] Romas līgums *nav* paredzējis (un šodien tikai garāmejot pieteic) *visu veidu* ekonomisko integrāciju.

Klasiskās ekonomikas teorijas, kas pielāgotas Eiropas valstu specifikai, pieteic šādu ekonomiskās integrācijas hierarhiju:

- zemākā (visvaļīgākā) ir *brīvās tirdzniecības zona*,
- jau ciešāk sakļaujas ekonomiskie procesi *muitas apvienībā*,
- seko (pēc integrācijas intensitātes) *kopējā tirgus* izveidošana,
- pēc tam *monetārā vienošanās*,
- visbeidzot *ekonomiskā un monetārā apvienošanās*.

Pilnīga visu tautsaimniecības procesu saplūšana, raugoties no valsts pārvaldes, regulācijas viedokļa, ir augstākā integrācijas pakāpe.[17] Protams, šai uzskaitītai teorētisko modeļu secībai nepiemīt iepriekšēja nolemtība notikt, resp., zemāka, brīvāka integrācijas pakāpe automātiski neizraisa kustību uz ciešāku pakāpi. Ja ir runa par suverēnu valstu brīvprātīgu vienošanos, tad integrācijas dziļumu noteic šo valstu kopīgo un nacionālo interešu līdzsvara ievērošana.

Romas līguma izveidotāji neapšaubāmi cerēja uz integrācijas un sadarbības panākšanu daudzos virzienos ārpus šaurām tautsaimniecības jomām.[18] Kopienas kompetences, it sevišķi tās iestādes, tika apzināti noteiktas tā, lai pēc iespējas kļūtu par pamatu dziļākai integrācijai, pamatīgākai par to, kas panākta līdz šim. Romas līguma spēks ir tā darbība vairākos saistītos līmeņos:

- noteikta stingra kārtība (doti laika termiņi) kopīgo politiku izveidošanai, toties detalizēta šo politiku apraksta nav, ir tikai iezīmēti to mērķi;

16 Eiropas Kopiena tikai tagad pievēršas arī kara rūpniecības sektoram: šinī grāmatā šī tēma netiks analizēta, ieinteresētais lasītājs var ieskatīties, piemēram, Eiropas Komisijas DG III (Industrijas) dokumentos, kuros apskatītas šādas Kopienas ekonomiskās aktivitātes perspektīvas KĀDP ietvaros (sk.: Commission of the European Communities, *Implementing European Union Strategy on Defence-related Industries*, COM 97 (583) final, Brussels, 12 November 1997).

17 Sk.: W. Mello, *The economics of European integration*, Dartmouth, London, 1990.

18 Atsevišķu Romas līguma veidotāju uzskati šinī ziņā krietni dalījās: pirmais Komisijas prezidents Valters Halšteins noteikti bija visentuziastiskākais dziļākas integrācijas atbalstītājs - kā ar pozitīvām, tā arī ar negatīvām sekām (sk., piemēram: W. Hallstein, *Die Europäische Gemeinschaft*, Econ Verlag, Düsseldorf-Wien, 1973).

- nodibinātas Kopienas iestādes, noteikta to mijiedarbība un paredzētas arī plašas konsultatīvas komitejas, pat ļoti specializētas aģentūras: šai struktūrai uzdevums ir pētīt, kādas konkrētas problēmas rodas, un ierosināt risinājumus, kā arī pieņemt tos;
- paredzēta ļoti aktīva Kopienas starptautiskā loma, gan sargājot tās ārējās ekonomiskās robežas, gan attīstot saites ar daudzām bijušām dalībvalstu kolonijām, veicinot starptautisku ekonomiskās attīstības darbu;
- sākotnējais virsuzdevums bija nostabilizēt Vācijas un zināmā mērā arī Itālijas valstiskumu; vēlāk šis mērķis aptvēra Grieķiju, Spāniju un Portugāli, kuras pievienojās pēc autoritāro režīmu padzīšanas[19].

Romas līgumā paredzētā Muitas apvienības un Kopējā tirgus izveidošana nav (oriģinālajā 1957. gada redakcijā) papildināta ar monetāro vienošanos. Eiropas Iekšējais tirgus, Rietumeiropas apvienošanās procesa galvenais sasniegums šodien, loģiski pieteica monetāras apvienības izveidošanu[20]. Kā redzēsim 6.2. nodaļā, šis pēdējais process nav nācis viegli, jo, kā zināms, ne visas 15 ES dalībvalstis pieņēma lēmumu 1998. gadā iekļauties LES paredzētajā monetāro sistēmu apvienošanā.

Eiropas ekonomiskās sadarbības pamatlicēji izvēlējās veidot uzreiz Muitas apvienību, atzīdami brīvās tirdzniecības zonu kā pārlieku pieticīgu soli, lai realizētu toreiz aktuālāko Rietumeiropas valstu mērķi, proti, sava pacēluma panākšanu un tā nostiprināšanu. Brīvās tirdzniecības zonā vienošanās par vienveidīgu tarifu režīmu precēm (arī pakalpojumiem), kas radītas zonā ietilpstošās valstīs, mēdz stiprināt jau tāpat stipras ekonomiskās struktūras un nesatur sevī nekādus mehānismus, kas celtu apriti mazāk attīstītās jomās. Šādā zonā katras valsts kompetencē atstāts jautājums par tās ārējo tirdzniecību, resp., kādus līgumus tā slēdz ar ārvalstīm (parasti ar izejvielu piegādātājiem), brīva ir arī kvotu noteikšana. Tāds formējums 1950'jos gados atbilda Lielbritānijas ekonomiskajām interesēm, toties jau 1960'jos gados šī konjunktūra bija neatgrie-

19 Bijušās sociālistiskās valstis, kuras atgūst neatkarību pēc komunistisko diktatūru gāšanas, iekļaujoties Eiropas Kopienā, tātad seko vairākiem precedentiem.

20 Kārtība, kura jāievēro, lai pieņemtu šo ļoti strīdīgo lēmumu, noteikta Māstrihtas līgumā par Eiropas Savienību; papildu protokolos Lielbritānija un Dānija, kā vienīgās no toreizējām dalībvalstīm, paturēja sev tiesības, bez noilguma termiņa, atteikties no šādas ciešākas vienošanās. Šis lēmums ir daļa no ES politiskajiem galamērķiem (franciski *les finalités politiques*), kuri bez iebildumiem jāpieņem visām jaunām dalībvalstīm.

zeniski mainījusies.[21] Šodien tādu zonu izveidošana atbilst ASV interesēm, kā redzams, sekojot Ziemeļamerikas brīvās tirdzniecības telpas izaugsmei. Muitas apvienības radīšana paredz noteikt kopīgu likmi (Eiropas Kopienas gadījumā pirmajā piegājienā aritmētisku caurmēru[22]) ārējās robežas sargājošiem tarifiem. Muitas apvienības dalībvalstis apņēmās savā starpā atcelt tarifus un kvotas divpusēju attiecību nokārtošanas ceļā. Valstu grupējums, kas tādā veidā radās, atbilda toreizējo EEK dalībvalstu interesēm dažādu iemeslu dēļ. Sešu dibinātājvalstu grupai tādas attiecības noteica ģeopolitiskais stāvoklis. Jāpiebilst, ka pati par sevi muitas apvienība paplašina iekšējo tirgus areālu ikvienas dalībvalsts uzņēmumiem, un iznākumā tie spēj veiksmīgāk attīstīties.

Vienlaikus ar EEK tapšanu par tās dalībvalstu iekšējās un ārējās tirdzniecības (ārējā tirdzniecība šeit jāsaprot kā tāda, kas notiek ar ārpus-Kopienas valstīm) saišu pieskatītāju notika Eiropas brīvās tirdzniecības apvienības (EBTA) izveidošana. Pretstatā EEK, EBTA dalībvalstis pēc apjoma nebija nedz līdzsvarotas, nedz tās atradās ģeogrāfiski tik kompaktā saskarsmē, kā tas attiecināms uz EEK dalībvalstīm. Sacensība starp šiem blokiem praktiski pārtrūka, pirms tā lāgā iesākās: līdz ar EEK noraidījumu iekļauties EBTA. Sākot ar Lielbritānijas, Dānijas un Īrijas pievienošanos Eiropas Kopienai 1970'jos gados, vēlāk no šīs sacensības atteicās Austrija, Somija un Zviedrija, iestājoties Eiropas Savienībā. Šodien par sacensību starp atsevišķiem tirdzniecības blokiem Rietumeiropā nav iespējams runāt, jo Eiropas ekonomiskās telpas koncepcija un realizācija to padarījusi lieku.[23] Austrumeiropā nav izveidojusies starpvalstu organizācija, kas līdzinātos EBTA. Arī nākotnē, šķiet, nebūs vajadzīga līdzīga attiecību diferencēšana, kāda pastāvēja starp EBTA un EEK. Vēsturiskās pieredzes tiešā pārņemšana AEVEV nozīmētu vispirms savā starpā, vēlāk ar ES, izveidot tādu kā modernu EBTA. Šāds starpsolis uz iekļaušanos ES šodien nav reālistisks. Tomēr šodien pastāvošās AEVEV un ES dalībvalstu divpusējās attiecības būs jāpārvērš par daudz-

21 Par veidu, kā Lielbritānija, tās pārstāvjiem gandrīz vai tikai zemapziņā atzīstot šo konjunktūras maiņu, pietuvojās un beidzot pievienojās Eiropas kopienām, skatīt aprakstu: U. Kitzinger, *Diplomacy and Persuasion, how Britain joined the Common Market*, Thames & Hudson, London, 1975.

22 Pirmo četru gadu gaitā paveiktais, izveidojot EEK Kopējo tirgu, pamatojoties uz RL 12. - 37. pantā paredzēto Muitas apvienību, sīki apskatīts izdevumā: *EEC - Commission, First Stage of the Common Market, Report on the execution of the Treaties, January 1962 - January 1962, Brussels (July 1962).*

23 Vienīgi Šveices stāvoklis šajā sakarā ir nenoteikts, raugoties no juridiskā viedokļa; 1997. gadā atjaunojās Šveices un Eiropas Savienības sarunas pusoficiālā līmenī.

pusējām attiecībām. Tātad notiks zināma EBTA un ES valstu attiecību noskaidrošanas pieredzes pārmantošana.

Kopienas darbību vienmēr vadījusi un arī šodien to vada pārliecība, ka pastiprināta konkurence kā kvalitātes ziņā, tā veicinot daudzveidību ir vienādi izdevīga gan ražotājiem, gan patērētājiem. Šī pārliecība izpaudusies katrā Kopienas tapšanas posmā: šodien uzsvars likts uz elastīgu ekonomisko vienību izveidošanu, kas ņemtu vērā nacionālo specifiku, bet kas būtu apjomīgas diezgan, lai izturētu pasaules konkurenci. Iekšējā tirgus nostādnes nav nemainīgas, bet pārveidojas līdz ar tehnoloģisko progresu, arī ņemot vērā pieaugošo konkurenci no valstīm, kas atrodas ārpus Eiropas. Eiropas Savienības paplašinājums Austrumu virzienā prasīs izmaiņas nostādnēs par konkurences veicināšanu saskaņā ar visu (jauno un veco) dalībvalstu vietējām interesēm.[24]

Gadu ātrāk, nekā tas Romas līgumā bija paredzēts, resp., no 1968.g. 1. jūlija, vairs nepastāv iekšējās muitas barjeras starp tām sešām valstīm, kas toreiz veidoja EEK.[25] Šāds stāvoklis, saprotams, neizslēdza cita veida barjeru turpinātu pastāvēšanu, pat šādu ierobežojumu plaukšanu un zelšanu. Lai gan šāda rīcība formāli pārkāpa Romas līguma ieceres, grūtie ekonomiskie apstākļi, sākot ar 1970'to gadu vidu, sekmēja to, ka praktiski visas EK dalībvalstis ieviesa līdzīgus paņēmienus, lai atjaunotu savu tautsaimniecību, ne visai ņemot vērā Kopienas intereses, atskaitot, protams, lauksaimniecību. EEK tālākās attīstības gandrīz vai apstāšanos pēc šiem pirmajiem sasniegumiem noteica gan jau pieminētie politiskie apsvērumi, gan smagie ekonomiskie apstākļi Eiropā 1970'jos gados, kurus izraisīja naftas cenas lēcienveidīga četrkāršošanās. Politiskos faktorus, kuri bremzēja EEK, pamatoti kritizēja Lielbritānija, kura nesamierinājās ar esošo kārtību EEK, pēc tam kad tā pievienojās Eiropas Kopienai. Lielbritānijas pārstāvji sevišķi asi, bet pamatoti kritizēja esošo Kopīgo lauksaimniecības politiku. Šī pamatotā kritika panāca pirmās KLP reformas (sk. 5. 4. nod.).

Kopējā tirgus izveidošana bija paredzēta Romas līguma 1957. gadā parakstītajā oriģinālajā tekstā. Pirmais solis ceļā uz šādu tirgu - Muitas apvienība - tapa, saskaņojot dalībvalstu ārējās ekonomiskās robežas. Tālākais integrācijas process, resp., četru ražošanas faktoru

24 Sk., piemēram: Yves-Thibault de Silguy, *Le Syndrome du Diplodocus*, Albin Michel, Paris, 1996.

25 Atzīstot šo vēsturisko pieredzi, resp., ka nepieciešams zināms laiks, lai izveidotu kopīgu muitas zonu, visas jaunās dalībvalstis pirmajā pēcpievienošanās laikā pakāpeniski atceļ savstarpējos muitas ierobežojumus un saskaņo ārējās muitas likmes un citas nostādnes.

brīvas kustības panākšana dalībvalstu starpā, tik raiti un laicīgi nevirzījās uz priekšu - vairāku iemeslu dēļ. Pirmais no tiem bija politiskā seguma trūkums: neviena Kopienas dalībvalsts netiecās kļūt par "lielvalsts integrētu daļu", - no otras puses, turēšanās pie nacionālajām *de facto* barjerām brīvai un savstarpēji izdevīgai preču un pakalpojumu kustībai nenesa iecerētos politiskos un saimnieciskos labumus. Laika posms no 1968. līdz 1984. gadam uzskatāms kā daudzu, pārsvarā neveiksmīgu meklējumu laiks - parādība, kas reizēm dēvēta par eirosklerozi[26], kuru tikai daļēji spēts pārvarēt, izveidojot Iekšējo tirgu. Var minēt kā ieganstus enerģijas resursu krīzes, var arī ņemt vērā to, ka šajā laikā Kopiena vairākas reizes paplašinājās. Patiesībā tomēr trūka konkrētas, lietišķas tālākās integrācijas programmas - un līdz 1980'to gadu vidum trūka pie teikšanas piemērotu personu.

EEK idejiskā uzbūvē un tās praktiskajā darbībā 1970'tie gadi raksturojami kā mazkustīgs laika posms, ja ne gluži sastingums. Šinī laikā apstājās Kopienas darbalauka paplašināšanās, pat daži finansēšanas jautājumi palika tikai pa pusei nokārtoti (vairāku iemeslu dēļ). Pirmie Kopienas pastāvēšanas gadi, faktiski līdz Lielbritānijas pievienošanās tai (kaut gan tam ļoti maza saistība), sakrita ar nepārtrauktu augšupeju Rietumeiropas valstu ekonomikā. Vai tās bija kara posta rekonstrukcijas sekas vien, grūti pateikt, jo, piemēram, ASV, kurā šāda posta likvidēšana nebija dzinulis, piedzīvoja līdzīgu paralēlo augšupeju.

Šinī laikā iezīmējās vairākas Rietumu valstu vājības tautsaimniecības jomā: tās bija

- nevienlīdzīgā konkurence ar Japānas industriju,
- smagā finansiālā slodze, ko uzlika Eiropas darba vietu nodrošināšanas politika,
- pārliekā paļaušanās uz politiski nedrošiem enerģijas resursu avotiem[27].

Jāatzīst, ka Eiropas Komisija, kā aktīvākā ilgtermiņa procesu pētītāja, laikus nepievērsa vajadzīgo uzmanību tieši jaunas industrijas stimulēšanai. Kad 1980'to gadu vidū EEK atsāka attīstīties, tās darba

26 Sk.: The Rt Hon the Lord Cockfield PC, *ibid (4)*.

27 PSRS atsāka enerģijas resursu eksportu uz Rietumeiropu 1956. gadā; kopš 1970'jiem gadiem lielo naftas un dabasgāzes atradņu ekspluatācija Ziemeļjūrā gan atsvēra, tomēr neizskauda paļaušanos uz PSRS un arābu valstu piegādēm; par šo avotu izteiktu pakārtošanu politiskiem apsvērumiem lieki komentēt.

kompetencēs tika ieviesta lietišķo pētniecību veicināšana gan dalībvalstīs atsevišķi, gan tieši no EK, piepalīdzot nacionālām iestādēm.

Neapšaubāmi, EEK ilgu laiku mākslīgi uzturēja pie dzīvības dalībvalstīs vairākas novecojušas klasiskās ražošanas nozares. Praktiski no Kopienas pabalstiem visām tādām neejošām ražotnēm beigu beigās bija jāatsakās. Romas līguma nostādnes, kuras paredzēja izskaust mākslīgo konkurences deformāciju, kas savukārt izrietēja no valsts subsīdijām, īpaši labi nedarbojās. Nacionālo iestāžu argumentāciju, ka to rīcība bija vienīgā iespējamā atbilde (valsts subsidētai) konkurencei no Tālajiem Austrumiem, atspēkoja reālie procesi dalībvalstīs. Īsā laikā paputēja laba daļa Eiropas tekstilrūpniecības un lielākā daļa kuģu būves (tajā nacionālie drošības apsvērumi pieļāva civilās kuģu būves industrijas subsidēšanu caur militāro pasūtījumu). Eiropas metāla industrija arī stipri cieta, bet izdzīvoja, pateicoties jaunām investīcijām, kuras nāca gandrīz par vēlu. Finanšu iestāžu (investoru) tuvredzības dēļ Eiropas attīstības temps strauji atpalika pat šajā klasiskajā industrijā. Izrādījās, ka salīdzinājumā ar Japānu un vēlāk pat ar Dienvidkoreju Eiropas attīstība nesekoja pasaules standartiem. Ar mikroelektronikas izmantošanu saistītajās jomās, kuras strauji mainās, Eiropas industrijai bija jāiziet grūtā kvalitātes celšanas skola. Eiropas finanšu iestādēm savukārt bija jāiemācās reaģēt ātri un operatīvi apstākļos, kuros šo iestāžu tradicionālā konservatīvā pieeja (nekritiska pašmāju ražotņu atbalstīšana) nenesa nedz peļņu, nedz sociālo labklājību. EEK atbalsts lauksaimniecībai panāca dažās jomās pārprodukciju, kas savukārt izraisīja nesaskaņas starp partneriem (par to šīs grāmatas 5. nodaļā).

To, ka Romas līgums būtībā nebija juridisks šķērslis integrācijai, apstiprināja Eiropas Tiesa, vairākas reizes 1970'jos gados izsakoties pret šādām apslēptām barjerām (der atcerēties, ka pat sākotnējā Romas līguma 3. pants pieteica visu ierobežojumu atcelšanu dalībvalstu starpā, kuri būtu līdzvērtīgi tarifiem un kvotām). Svarīgākais no šiem Eiropas Tiesas spriedumiem attiecās uz Vācijā izcēlušos kārtējo šķietamo sadursmi starp Romas līgumā paredzēto preču kustības brīvību un vietējo normu izmantošanu, lai šādu kustības brīvību ierobežotu. Šī lieta pazīstama kā *Cassis de Dijon*[28] lieta jeb

28 Stiprināts melno jāņogu liķieris, kas tradicionāli tiek ražots Francijā, Dižonas (*Dijon*) pilsētā, saskaņā ar visām iespējamām veselības normām; strīds Vācijā izcēlās šī liķiera alkohola satura dēļ, sakarā ar ko Vācijas iestādes atteicās to uzskatīt par liķieri, kurš savukārt nespēja izturēt pārbaudi arī kā degvīns ļoti sīkumainu birokrātisku iemeslu dēļ.

formāli Eiropas Tiesas atbilde uz Vācijas tiesas aicinājumu izšķirt strīdu starp Vācijā atrodošos juridisko personu (produkta pārdevēju) un Vācijas valsts veselības aizsardzības organizāciju.[29] Šinī gadījumā Eiropas Tiesas slēdziena tālejošās sekas bija daudzu starpvalstu tirdzniecību kavējošo slēpto metožu izskaušana. Šis tiesas spriedums atcēla vajadzību katru Kopienā ražoto produktu izskatīt visās dalībvalstīs, ja tas bija legāli pieļauts pārdošanai tā ražošanas valstī. Līdz ar to atkrita vajadzība noteikt vienveidīgas normas, nācās vienīgi pieskatīt, lai normas, kas tiek ievērotas dalībvalstīs, atbilstu zināmiem minimāliem kritērijiem.[30]

Saprotamā kārtā, nedz šis, nedz daudzi citi Eiropas Tiesas lēmumi paši par sevi neierosināja ekonomiskās integrācijas gaitas atsākšanos. Šādu kustību ierosināja vairāku politisku apstākļu sakritība 1980'to gadu vidū:

- budžeta problēmas, kuras lielā mērā bija saistītas ar Lielbritānijas stāvokli un šīs valsts uzstājību, ka Kopienas programmās būtu vēlams lielāks uzsvars uz citu kopīgo politiku realizāciju, nevis tikai lauksaimniecību, 1980'to gadu vidū tika atrisinātas;
- ASV un Japānas saimnieciskais spiediens uz dalībvalstīm: abas šīs valstis piedzīvoja nepārtrauktu augšupeju (tiesa, ar atkāpēm, toties ašāku, nekā tas notika EK), lielā mērā uz Eiropas valstu rēķina;
- vairāku EK dalībvalstu, it sevišķi tās triju ekonomiski visspēcīgāko valstu (Vācijas, Francijas un Lielbritānijas) vēlēšanās paplašināt Kopienas iekšējo tirdzniecības apriti;
- šo vadošo valstu politiskās vadības apņemšanās pieļaut kompromisus, jo tā saskatīja kopējo labumu.

Dalībvalstīs tika piekoptas daudzas apslēptas subvencijas, lai kavētu to, ka savā valstī citas valsts produkti (vissvarīgākie ierobežojumi naudas izteiksmē bija atrodami pakalpojumu jomās) izkon-

29 *Rewe-Zentrale vs Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, lieta 120/78, izskatīta 1979.gadā, Eiropas Tiesas slēdziens ECR 649 [1979].

30 Šeit lietderīgi pieminēt, ka Eiropas Komisija kopš 1969. gada centās panākt šādu normu saskaņošanu: ar ātrumu aptuveni 10 direktīvas gadā tika izstrādātas normas, kuras skaitliski atpalika no sasniedzamā mērķa straujā tehnoloģijas attīstības tempa dēļ. Interesanti, ka pirmā Kopienas mēroga norma, kurā pedantiski blīva apstākļu apraksta vietā tika noteikts kopīgais mērķis, atstājot katrai nacionālo normu iestādei iespēju precizēt detaļas (piemērs vēlāk tik sekmīgai Vienotā tirgus izveidošanas programmai), bija tā dēvētā Zemā sprieguma (*Low voltage*) direktīva, kas tika pieņemta 1973. gadā kā pirmā un stipri vientuļā bezdelīga.

kurētu vietējos produktus un pakalpojumus. Tādai parādībai pamatā bija gan vēsturiski apstākļi, gan (parasti ļoti šauru) vietējo interešu aizstāvēšana. Nenonākot galējībās un atzīstot gadījumus, kuros valsts garantijas pilnīgi nepieciešamas, lai cīnītos ar ārvalstu subvencionēto firmu piedāvājumu[31], iespējams secināt, ka šāda veida protekcija ļoti reti panāca lētāku vai citādā ziņā izdevīgāku stāvokli šo preču un pakalpojumu noņēmējiem. Sīkumos ļoti atšķirīgās nacionālās normas faktiski visvairāk kavēja salīdzinoši maza lieluma Eiropas nacionālo ražotāju izvēršanos potenciālā kopējā Iekšējā tirgū. Daudz lielākiem uzņēmumiem, kā Japānā un ASV, šīs atšķirīgās normas nekādā ziņā nebija nepārvarams šķērslis viņu produktu ieplūdei Eiropā. Milzīgā muitas dokumentācija uz iekšējām robežām radīja nopietnas barjeras tieši Eiropas vidējiem un mazajiem uzņēmumiem. Šāda veida mākslīgie ierobežojumi sīki iztirzāti tā dēvētās Čekini[32] darba grupas atskaitē, kura nepārprotami optimistiski novērtēja, kāds ekonomiskais pacēlums rastos ar iekšējā tirgus apstākļu radīšanu. Uzteicot šīs darba grupas sniegumu, jāatzīmē, ka tās minētiem ieguvumiem nav līdzās noteikts, kādā laikā tādi rastos. Ievērojams ir šīs ļoti apjomīgās atskaites 12. sējums, kurā apkopoti pozitīvie Iekšējā tirgus piemēri gan no Kanādas, gan ASV pieredzes.

Šinī laikā paralēli tautsaimnieciskam atslābumam nostiprinājās *de facto* visaugstākā Kopienas lēmējinstitūcija (vienīgā, kas nav paredzēta Romas līgumā) - *dalībvalstu vadītāju sapulce*, kas pieņēma lēmumus par būtiskiem pagriezieniem Kopienas attīstības gaitā. Kopienas iestāžu uzdevums ir veicināt dalībvalstīs saskaņotu un līdzsvarotu ekonomisko uzplaukumu, kas savukārt veidotu pamatu dalībvalstu nacionālo un reģionālo kultūru uzplaukumam. Pirmā naftas cenu pacelšana 1973. gadā izraisīja dalībvalstīs pamatīgu ekonomisko krīzi. Tāpat bija pēc otrās naftas cenu pacelšanas 1979. gadā. Pēc galveno šīs otrās krīzes seku likvidēšanas Kopienas dalībvalstis konstatēja, ka viņu ekonomiskā izaugsme atpalika no ASV un Japānas attīstības tempiem. 1985. gada jūnijā Eiropas Kopienas

31 Varbūt viskliedzošākais no piemēriem attiecas uz civilo aviāciju: ASV giganti, kas bauda netiešos ASV valsts pabalstus militārās aviācijas jomās, izsaka pretenzijas, ka Eiropas civilās aviācijas piedāvājums (*Aerobus* lidmašīnu sērija) pārkāpj "taisnīgās konkurences" principus.

32 Ekspertu grupa Komisijas ierēdņa *Paolo Cecchini* (Itālija) vadībā no 1985. līdz 1988. gadam pētīja Kopienas darījumu aprindu attieksmi pret toreiz galvenajiem brīvāka un efektīvāka Kopējā tirgus ierobežojumiem; secinājumi un tā laika Kopienas industrijas stāvoklis summēti atskaitē: P. Cecchini et al, *1992: The European Challenge, Research on the cost of non-Europe*, Volumes 1-16, Office des Publications Officiels des Communautés Européennes, Luxembourg, 1988.

valdību vadītāju sapulce Milānā pieņēma zināšanai Eiropas Komisijas piedāvāto Iekšējā tirgus programmas projektu. Tas paredzēja šādu ierobežojumu kategoriju demontēšanu:

- fiziskie ierobežojumi, tehniskie jeb normatīvie ierobežojumi,
- brīvas preču un pakalpojumu kustības kavēkļi,
- brīvas pilsoņu kustības (pārcelšanās) ierobežojumi,
- fiskālie jeb monetārie ierobežojumi.[33]

EEK kā organizācijas pārveidošanos 1980'jos gados noteica vairāki faktori. Šajā laikā EEK paplašinājās līdz divpadsmit valstu EUR-12 sastāvam, pieņemot trīs Vidusjūras valstis. Salīdzinoši mazāk attīstīto valstu iekļaušanās novirzīja Eiropas integrācijas uzmanību no padziļināšanās uz paplašināšanos. Ar šīs akcijas noslēgšanos praktiski bija sasniegta Eiropas dienvidu robeža. (Vēl paredzams, ka Kipra, pateicoties pārmaiņām tās politiskajā orientācijā, saņēmusi pozitīvu novērtējumu, varētu iekļūt Eiropas Savienības paplašināšanas akcijā, kura iespējama jau drīz pēc 1999. gada.) Ārējie ekonomiskie faktori ierosināja dalībvalstu pievēršanos integrācijas padziļināšanai. Jauns līgums, resp., Vienotais Eiropas nolīgums (VEN), noteica kārtību, kā veidosies Vienotais tirgus (VT), arī to, kurām valstīm un uz cik ilgu laiku piešķirs pārejas posma atvieglojumus. Šī Nolīguma apstiprināšana un tā sekmīga ieviešana uzsāka otro cēlienu EEK tālākā attīstībā.

Izveidojot šos Vienotā tirgus spēkā stāšanās juridiskos pamatus, tika pieteikti arī veidi, kā notiks šā tirgus attīstības pieskatīšana.[34] Reiz demontētās neredzamās robežas varētu arī atjaunoties atbilstoši vietējām tautsaimniecības interesēm un tādēļ, ka strauji rodas jauni preču un pakalpojumu veidi. Tālākos VT mērķus, resp., padziļinātas integrācijas mērķus, var summēt kā nacionālo normu saskaņošanu trijos veidos:

1) panākot nacionālo normu savstarpēju atzīšanu;
2) nosakot minimālos drošības un veselības aizsardzības kritērijus, kuri jāievēro, nosakot jaunas normas;

33 Commission of the European Communities, *White Paper on Completing the Internal Market of Industrial Products*, COM(85) 310 final, Brussels, 14 June 1985.

34 VEN saturā atrodami pārsvarā labojumi un papildinājumi Kopienas konstitucionālajiem pamatlīgumiem; starp svarīgākajām izmaiņām ir Romas līguma par Eiropas Kopienu papildinājums ar jaunām sadaļām par Vienotā tirgus izveidošanu; piemēram, ieviests jauns RL 8.a pants, kas paredz VT spēkā stāšanos ar 1992. gada beigām; ļoti nozīmīgs ir jaunais RL 100.a pants, kas pieļauj kvalificētā vairākuma balsojumu, pieņemot ar VT darbību saistītos lēmumus.

3) pastiprinot industriālo normu izstrādāšanas organizāciju CEN un CENELEC[35] darbību.

VEN paredzētais termiņš VT pilnīgai izveidošanai bija 1993. g. 1. janvāris.[36] Parastiem EK iedzīvotājiem šis datums nozīmēja priecīgo faktu, ka no šīs dienas Eiropas Savienības dalībvalstu iekšējo robežu šķērsošana vairs nesaistījās ar obligātu muitas kontroli. Tas, saprotams, attiecās tikai uz tām mantām, kuras privātie ceļotāji veda pāri robežai savām personīgajām vajadzībām. Muitas kontrole liela apjoma preču kustībai bija jau agrāk likvidēta, tās vietā ieviešot sistēmu, kur izvešanas dokumentus formēja eksportētājs uzņēmums. Muitas vietā stājās kontrole pār pievienotās vērtības nodokļa (PVN) apmaksāšanu vienīgi tanī valstī, kurā preces ieved, lai tur tās pārdotu. Tā kā pastāvēja lielas atšķirības PVN likmēs (savā laikā Dānijā tas bija 35%, Beļģijā 25%, bet Vācijā tikai ap 12%), bija ļoti attīstījusies pierobežas tirdzniecība, kas tieši orientēta uz individuālo iepircēju. Pastāv zināmas cerības reiz saskaņot PVN likmes visās Eiropas Savienības dalībvalstīs, kas varētu pieļaut PVN apmaksāšanu tikai ražotājā valstī.

Vienotā tirgus programma paredzēja īstenot šos mērķus, pieņemot 265 noteikumus un pārceļot tos dalībvalstu likumu kopās līdz 1992. g. beigām. Šie noteikumi atcēla lielāko daļu redzamo ārpustarifa barjeru. Paralēli šai aktivitātei visās dalībvalstīs norisa nozīmīgs darbs, vienojoties par savstarpējo diplomu (kvalifikācijas atestātu) atzīšanu. Būtiska ir kompetenču sadale: noteikumus pieņēma Eiropas Kopienas iestādes, bet to pārcelšanu dalībvalstu likumu kodeksos veica nacionālie parlamenti. Šo programmu nebūtu bijis iespējams īstenot, ja VEN nebūtu radikāli grozījis lēmumu pieņemšanas kārtību (sīkāk par to nākamajā apakšnodaļā). Tieši lēmumu pieņemšana ar kvalificēta vairākuma balsojumu ļāva Vienotam tirgum sekmīgi izveidoties. Šie lēmumi dalās divpadsmit grupās, kuras vērts sīki uzskaitīt, lai aptvertu, kādās ikdienas jomās notikusi integrācija Vienotā tirgū[37]:

35 *Comité Européen de Normalisation* un *Comité Européen de Normalisation Electrotechnique:* pirmā noteic vadlīnijas gandrīz visu rūpniecības preču normām, bet otrā noteic šīs vadlīnijas elektroprecēm; CEN un CENELEC darba jomas telekomunikāciju jautājumos papildina ETSI, resp., *European Telecommunications Standards Institute.*

36 No šī datuma ir nepieciešams aizpildīt vairs tikai vienu dokumentu - tā dēvēto *Single Administrative Document*; šī kārtība ievērojami atvieglojusi iekšējo robežu šķērsošanu, nekādā ziņā nemazinot cīņu pret kontrabandu un citiem nelikumīgiem preču ievešanas un izplatīšanas paņēmieniem; Vienotais administratīvais dokuments aizpildāms visās ES valsts valodās.

37 Sk.: Commission of the European Communities, *The Impact and The Effectiveness of The Single Market,* COM(96) 520 final, Brussels, 1996.

- 11 lēmumi par preču kontroli (piemēram, atceļot muitas dokumentāciju uz iekšējām robežām);
- 72 lēmumi par higiēnas, veterināro un fitosanitāro noteikumu saskaņošanu;
- 40 lēmumi par ķīmiskām vielām, medicīnas preparātiem un pārtikas produktiem, nosakot, piemēram, ierobežojumus dažādu plastisko materiālu izmantošanai pārtikas rūpniecībā (šobrīd vēl nav rimušas juridiskas kaislības par aizliegumu balināt pārtiku, izmantojot titāna dioksīdu);
- 11 lēmumi, lai saskaņotu pasažieru drošības un vides aizsardzības noteikumus transporta līdzekļos (pavisam nesen stājies spēkā aizliegums jaunām, ielas satiksmei domātām automašīnām piestiprināt arī Rīgā bēdīgi pazīstamos "ķenguru ķērājus" jeb dekoratīvos režģus, kuri sevišķi brutāli ievaino jebkuru, ko tie aizķer satiksmes negadījumos);
- 22 lēmumi, lai saskaņotu vispārējas normas (piemēram, pieņemot saskaņotus drošības noteikumus bērnu rotaļlietām, u.t.t.);
- 19 lēmumi, kuri atvieglo pilsoņu brīvo kustību, tajā skaitā pabeidzot savstarpējo kvalifikācijas atestātu atzīšanas procesu;
- 19 lēmumi par banku pakalpojumu, kredīta institūciju un apdrošināšanas jautājumiem (pēdējā jautājumā aizvien sastopamas nopietnas problēmas, jo personīgās apdrošināšanās jomās dalībvalstu kultūras ļoti izteikti atšķiras);
- 22 lēmumi par vērtspapīru tirgu, kapitāla brīvo kustību, likumiem par uzņēmumiem un par tiešo (valsts) nodokļu maksāšanu (šinī sakarā paredzēti informācijas tīkli, kuri samazina blēdīšanās iespējas);
- 18 lēmumi, kas saskaņo akcīzes un pievienotās vērtības nodokļus;
- 14 lēmumi par intelektuālā īpašuma aizsargāšanu un par jaunām tehnoloģijām;
- 11 lēmumi par transportu, to skaitā paredzot samazināt protekciju, kuru sniedz dalībvalstis savām, tā dēvētām, nacionālām lidsabiedrībām, daudzmaz attiecībā uz kustības iespējām iekšējā tirgū;
- 7 lēmumi par piegādi valsts uzņēmumiem (preču un pakalpojumu jomās).

Saprotamā kārtā, Kopienas lēmumi bija jāpārceļ nacionālajās likumu un normu kopās, lai tie kļūtu vispārzināmi un izmantojami ikdienas jautājumu risināšanai. Formāli arī šim procesam būtu bijis jānoslēdzas vienlaikus ar Komisijas noteiktā termiņa iztecēšanu;

praktiski tikai reta dalībvalsts laikā sasniedza kaut pusi no pilnīga izpildījuma.[38] Aizbildinājumu, protams, bija stipri daudz, taču nepārcelšana nekļuva par šķērsli Kopienas likumu iedarbībai. Vienotā tirgus ekonomiskās aktivitātes kontrolējošās Kopienas līmenī pieņemtie lēmumi (un tādus pieņem regulāri, arī kopš Vienotā tirgus izveidošanas programma noslēgusies) stājas spēkā pēc zināma noilguma laika arī tad, ja dalībvalsts nav tos pārcēlusi savā likumu kopā.

Tehnisko normu saskaņošanas process mazāk skāris nacionālo lepnumu, jo nacionālo industriju intereses prasa maksimāli pavērt iekļūšanu lielajā tirgus areālā. Šis process ir nepārtraukts, tādēļ ka nemitīgi rodas jaunas tautsaimniecības nozares, jauni produkti, arī rodas jaunas atziņas par pieļaujamo risku. Atzinumam politiskā līmenī, ka nepietiek ar normu ekvivalences atzīšanu, sekoja aicinājums pāriet uz tehnisko normu saskaņošanu, resp., tā dēvēto harmonizāciju. Pamatā šodien paredzēts izmantot visspējīgākās tehniskās laboratorijas un visrobustākās pārbaudes organizācijas, lai jaunizstrādātie normu un likumu meti automātiski kļūtu vispāratzīti. Paļaujoties uz jau pierādītām spējām, izskanējis arī aicinājums (kuram seko konkrētas mērķprogrammas) celt šīs tehniskās spējas.[39]

Vienotā tirgus darbība veicinājusi zināmu tautsaimniecības uzplaukumu visās dalībvalstīs, it īpaši šādās jomās:

- radītas aptuveni 900 000 darba vietas;
- no 1987. līdz 1993. gadam dalībvalstu tautsaimniecības pieaugums par 1,1% līdz 1,5% atbilst iespējām, kuras pavēra Vienotais tirgus;
- inflācijas procents ir par 1,0% līdz 1,5% zemāks, nekā ja nebūtu šī tirgus;
- panākts paātrinājums industriālās bāzes pārbūvē;
- paplašināta preču un pakalpojumu izvēle, sevišķi transporta, finanšu pakalpojumu, telekomunikāciju un radio un televīzijas pārraižu jomās;

38 1993. gada septembrī Eiropas Komisija atzina, ka uz doto brīdi bija pieņemti 95% šādu lēmumu Kopienas iestāžu līmenī, savukārt tikai 106 (no 265!) bija pārcelti visu 12 dalībvalstu likumu kodeksos; vēl 1997. gadā tikai 65% visu lēmumu bija pārcelti visās dalībvalstīs (Dānijā šīs pārcelšanas procents bija visaugstākais - 95%).

39 Šis aktivitātes izriet no orientējoša lēmuma, kas pieņemts 1985. gada 7. maijā, proti: *Council Resolution, "A new approach to technical harmonisation of standards"*, publicēts OJ 1985 C136/1; sk. arī: S. Farr, *Harmonisation of Technical Standards in the EC*, John Wiley & Sons, Chichester, 1996.

- stimulēta pārrobežu tirdzniecība, resp., iekšējos pierobežu reģionos esošie uzņēmumi ietaupa laiku, pateicoties atvieglinājumiem robežu šķērsošanā;
- tuvinājušies dalībvalstu attīstības līmeņi, pastiprinājusies kopības izjūta starp atsevišķiem reģioniem.

Vienotā tirgus darbība varētu, protams, būt vēl efektīvāka. Zināmā mērā šī tirgus areāla izveidošanās atbilst paralēlam procesam, proti, nemitīgai dalībvalstu lielāko uzņēmumu paplašināšanai visu 1980'to gadu garumā. Šo procesu VT programma lieliski stimulēja: ja 1986. gadā Kopienā bija apt. 200 firmu saplūšanas gadījumu, tad 1990. gadā to skaits sasniedza 2000 (naudas izteiksmē apjoms pieauga piecas reizes). Protams, šāda veida stimuls nespēj celt tautsaimniecību bezgalīgi. Tas jāpapildina, veicinot jaunu firmu rašanos (par to tālāk šinī nodaļā). VT iespēju nepilnīgai izmantošanai, kas atspoguļojas straujākā tautsaimniecības izaugsmē, kura neapšaubāmi konstatēta kā apmierinoša, tomēr ne izcila, varētu būt par cēloni vairāki apstākļi. Galvenais ir elastīguma trūkums darbaspēka optimālākā izmantošanā. Otrs iemesls varētu būt kredītiestāžu pārspīlētās prasības, lai peļņa būtu maksimāla un tūlītēja. Treškārt, notikusi pastiprināta esošo jomu integrācija, proti, vairāku līdzīga profila firmu konsolidēšanās, nevis tādu firmu apvienošanās, kas strādā radnieciskās, tomēr šķirtās jomās. Iecere, ka firmas paplašinās savu piedāvājumu klāstu, nav attaisnojusies: firmām ir bijusi tieksme tikai palielināt savu īpatsvaru kopējā tirgus apstākļos.

VT mērķis bija arī samazināt ārpus-Kopienas konkurentu iespiešanos ES dalībvalstu nacionālajā tirgū. Šis mērķis sasniegts tikai ļoti aptuveni. Aizvien Vienotā tirgus apstākļi pieļauj, ka zināmās kategorijās ārpus-Kopienas ražojumu īpatsvars pieaug.[40] Šādas kategorijas ir divas. Pirmajā atrodami tie uzņēmumi, kurus ārpustarifa ierobežojumi savā laikā lutināja ar piespiedu kārtā panākto izvēles brīvības ierobežošanu pašu pilsoņiem (visvairāk tas attiecās uz elektronikas precēm). Otrkārt, tāda parādība manīta kategorijās, kurās ārpasaules piegādātājs par ļoti zemu pašizmaksu (pateicoties gandrīz necilvēcī-

40 Pēc autora uzskatiem, šādu secinājumu iespējams vienkārši iegūt, izstaigājot jebkuru plaša patēriņa preču veikalu ES dalībvalstīs (jāteic, ka ļoti bieži tādam izmēģinājumam trūkst jēgas, jo ne vien firmas etiķetes samērā viegli viltot, bet arī vairākās dalībvalstīs noteikumi par obligāto preces izcelsmes valsts uzrādīšanu tiek apieti, uzdodot tikai vietējās ievedējfirmas koordinātes); tomēr netrūkst centienu veikt statistiskas analīzes, piemēram: A. Sapir, *Europe's single market: the long march to 1992*, Centre for Economic Policy Research, Discussion Paper 1245, London, 1995.

gam darba atalgojumam) piegādā zemas vērtības preces milzīgā daudzumā (piemēram, visādu veidu patēriņa preces no Indijas un Ķīnas). Lai cīnītos ar šādām parādībām, protams, iespējams izmantot starptautisko līgumu (sevišķi PTO) iespējas. Tikpat nozīmīga ir savu pilsoņu ētiskā audzināšana. Šodien vairs nav diskutējams jautājums, ka vides piesārņošana nav pieļaujama arī tad, ja tā saistās ar lētām precēm (piemēram, kokmateriālu piegādi mēbelēm). Otra aktuāla tēma, kas izvirzās, pieaugot nevalstiskiem grupējumiem, kas ir ES dalībvalstu sabiedrības pašorganizēšanās parādība, ir prasība ievērot ētikas normas ikdienas tirdzniecībā. Te domāta prasība tirdzniecības uzņēmējiem deklarēt, ka pārdodamās preces ražotas, piemēram, neizmantojot mazgadīgo bērnu darbaspēku u. tml.

4. 2. Kopīgās politikas

Eiropas Kopienas kopīgās politikas tika pieņemtas vairāku iemeslu dēļ. Vispirms tās bija nepieciešamas, lai iesāktu ekonomiskās integrācijas procesu. Neapšaubāmi, Kopīgās lauksaimniecības politikas izveidošana, kā arī kopīgās ārējās ekonomiskās robežas (tarifu) noteikšana padarīja Eiropas ekonomiskās kopienas darbību redzamu, taustāmu un arī neatgriezenisku. Kopīgajām politikām bija arī noteicošā ietekme ekonomiskās integrācijas paplašināšanā un tās padziļināšanā. Daudzas šīs politikas prasīja lielu piepūli, lai tās kaut iekustinātu (viskrasāk tas jūtams kopējas naudas sistēmas veidošanā). Mainoties tautsaimniecības nozaru vitalitātei, kopīgo politiku skaits tika paplašināts vispirms ar VEN, vēlāk ar LES un šodien ar Amsterdamas līgumu. Kā uzskatīja tie, kuri Eiropas kopienas iedzīvināja, kopīgās politikas (turpmāk šis termins attiecas vienīgi uz Eiropas Kopienas politikām) bija konkrēts veids, kā apmierināt Rietumeiropas valstu iedzīvotāju kopīgās prasības tautsaimniecības jomā. Proti, šīs prasības ir: mierīgi dzīves apstākļi, drošība tautsaimniecības lietās, vienādas tiesības, dzīvesveida izvēles brīvība, savstarpēja solidaritātes izjūta, turība, dinamiska attīstība.

Jēdziens par to, kas ir kopīgā politika, cik šāda politika atbilst pārvalstiskām, resp., Kopienas interesēm, un cik tā faktiski ir tikai atsevišķu nacionālo politiku saskaņošana, Kopienas pastāvēšanas laikā ir krietni attīstījies. Neapšaubāmi, kopīgo politiku darbības lauks ir paplašinājies, jo šodien konkrēto kopīgo politiku skaits ir divkāršojies salīdzinājumā ar stāvokli Romas līguma spēkā stāšanās laikā. Savukārt kopīgo politiku virzītāji un Kopienas pozīcijas aizstāvji savā darbā drīzāk panākuši respektu no dalībvalstu interešu aizstāvju aprindām,

nevis šo grupējumu aktīvu iesaistīšanos Kopienas politikas darbalauka paplašināšanā.

Eiropas Komisijas pirmais prezidents profesors Valters Halšteins pēc atkāpšanās no amata izklāstīja 10 svarīgākās kopīgās politikas. Pēc viņa uzskatiem, tās (kaut visas nav pieteiktas Romas līguma 1957. gada redakcijā) noteica Kopienas dibinātāju galamērķi. Šie 1960'jos gados par ļoti pārdrošiem uzskatītie Eiropas Kopienas idejiskie mērķi bija: konkurences politika; vidējā laika posma ekonomiskās attīstības politika; sociālā politika; industriālā politika; transporta politika; monetārā politika; nodokļu politika; lauksaimniecības politika; enerģijas politika; reģionālā politika; konjunktūras politika[41].

Kā zināms, šis mēģinājums palielināt Kopienas ietekmi izraisīja nacionālo valstu pretestību, kas lielā mērā priekšlaicīgi apturēja daudzus integrācijas centienus. Iespējams atdalīt modernās kopīgās politikas, kas darbojas kā Eiropas mēroga integrācijas piemēri, no tām, kurās, kaut arī tās pieminētas jau Romas līguma oriģinālajā redakcijā, vēl šodien visus lēmumus pieņem dalībvalstis, - kā parādīts 4.1. tabulā. Šinī tabulā redzams, kāds šodien ir stāvoklis kopīgo politiku jomā, proti, kurās no tām Kopienas iestādēm piemīt tikai kosmētiska, resp., nacionālo aktivitāšu apsekošanas loma, un kurās šīm iestādēm ir pilnīgi vai daļēji noteicoša ietekme.

Diemžēl izrādījās, ka lielākai daļai tautsaimniecības interešu grupējumu kopīgā politika saistījās ar kaut kāda labuma gūšanu pāri paša tiešajam ieguldījumam attiecīgajā jomā. Kopīgo politiku veidošana, 1960'jiem gadiem noslēdzoties, apstājās pie Kopīgās lauksaimniecības politikas izveidošanas. Tehnisku iemeslu dēļ, izdalījās Kopīgā zvejas politika, kura sākotnēji bija iecerēta kā KLP daļa. Cik daudzi profesora Halšteina kolēgas, kuri pārdzīvoja Francijas-Kopienas politisko sadursmi, pievienojās šādam viedoklim, te būtu lieki izskatīt[42]. Galvenais, no šodienas redzes punkta, ir tas, ka no šīm 10 kopīgajām politikām, kuras daudzas aizvien ir tikai cerību

41 Šī pēdējā politika nozīmē vienas dalībvalsts solidaritāti ar citu dalībvalstu interesēm. Minētās politikas tika uzskaitītas laikā, kad Rietumeiropā atkal uzliesmoja inflācija un kad valstu reakcija uz to bija savstarpēja sacensība ārpus-Kopienas tirgos ar visādu veidu valūtas kursu un citu subsīdiju ieviešanu, kas bija pretrunā Kopienas solidaritātes principa ievērošanai; šinī konjunktūras politikā visvārgāk izpaužas Kopienas iestāžu ietekme (sk.: W. Hallstein, *Europe in the making*, George Allen & Unwin, London, 1972, vai šis grāmatas oriģinālu vācu valodā: W. Hallstein, *Der unvollendete Bundesstaat*, Econ Verlag, Düsseldorf & Wien, 1969).

42 Profesora Halšteina aiziešanu no amata pieprasīja ģenerālis de Golls - tā gan notika krietni vēlāk, nekā Francijas prezidents to bija pieprasījis; par šo ļoti nepatīkamo divu personību sadursmi skatīt: J. Rideau, *ibid (5)*.

4.1. tabula. **Eiropas Savienības kopīgās politikas**

Atbildīgās institūcijas	Kopīgās politikas tēma	Integrācijas pakāpe
Eiropas Kopienas struktūras.	Lauksaimniecība; zvejsaimniecība; konkurences nodrošināšana; ārējās tirdzniecības līgumi; preču, personu, pakalpojumu un kapitāla brīvā kustība; ievedmuita attiecībā uz ārpus-Kopienas valstīm; monetārā politika.	Saistošos lēmumus pieņem attiecīgās Ministru Padomes sēdēs; ikdienas darbā iesaistās Eiropas Komisijas ģenerāldirekcijas un atsevišķas specializētas Kopienas iestādes.
Dalībvalstu struktūras.	Tautsaimniecības attīstība; transporta noteikumi; patērētāju aizsardzība; veselības aizsardzība; lietišķā zinātniskā pētniecība; izglītība un arodskološana; vides aizsardzība.	Vāja tiešā Kopienas ietekme nacionālajā lemšanas procesā; savukārt informācijas apmaiņā un metodoloģijas ziņā aktīvi iesaistītas Komisijas ģenerāldirekcijas.
Eiropas Savienības iestādes, atbilstoši Līguma par Eiropas Savienību *otrā pīlāra* noteikumiem.	Kopīgā ārlietu un drošības interešu saskaņošana; konsultācijas aizsardzības lietās.	Starpvaldību vienošanās; atsevišķas ES dalībvalstis distancējas no aktīvas līdzdalības; Eiropas Komisijai konsultatīva loma.
Eiropas Savienības iestādes, atbilstoši Līguma par Eiropas Savienību *trešā pīlāra* noteikumiem.	Sadarbība lietās, kas skar Eiropas Savienības ārējās robežas; jautājumi, kas saistās ar iekšējo robežu kontroles daļējo atcelšanu.	Starpvaldību vienošanās; daļa ES dalībvalstu izvērš pastiprinātu sadarbību; Eiropas Komisijai un Parlamentam konsultatīvas lomas.

un labas gribas līmenī, neviena nav atkritusi. Drīzāk nākušas klāt jaunas jomas, kurās izpaužas daļēja un, pēc autora uzskatiem, apzināti izvēlīga integrācija.

Šeit jāpiebilst, ka Eiropas Savienības kopīgās politikas ārlietās, drošības jomā, iekšlietās un tieslietās atrodas ārpus šīs nodaļas redzesloka.[43] Šīm kopīgajām politikām, resp., tādām, kurām raksturīga pilnīga vai daļēja Kopienas iestāžu kompetences loka pārklāšanās ar nacionālo valstu iestāžu kompetencēm, pilnīgi trūkst saskares ar vairākām ļoti nozīmīgām un ikdienā reāli darbojošām tautsaimniecības nozarēm. Tātad Kopienas iestāžu attieksme pret sociālo nodrošinājumu kā finansiālu atbalstu, piemēram, bezdarbniekiem, pensionāriem, arī visāda veida sabiedriskiem dienestiem (slimnīcām, skolām u. tml.) ir vislabākajā gadījumā statistikas datu un citas informācijas vākšana un šīs informācijas brīva apmaiņa konferencēs, ekspertu tīklā un publikāciju ceļā. Jau pieminēts, ka Romas līguma vienošanās un konsekventie likumi un sadzīves normas (ekonomikas lietās) neattiecas uz militārās rūpniecības sektoru.

Euratoma pamatlīgumā visai maz pieminēta, bet EOTK un EEK līgumos praktiski nemaz nav pieminēta nepieciešamība starpvalstu līmenī atbalstīt lietišķās zinātnes. Tas, cik veiksmīgi jebkura mūsdienu valsts atbalsta šādu zinātnes sasniegumu ieviešanu un pielāgošanu ekonomiskos procesos, ir gandrīz vienīgais noteicošais apstāklis, kamdēļ vienas valsts ekonomika plaukst un zeļ, bet citas, reiz bagātas valsts ekonomika pagrimst. Jaunu industriālo ražošanas veidu strauja un efektīva ieviešana prasa maksimāli lielu tirgu šādām precēm.

Šodien reti kurā Eiropas Savienības tautsaimniecības jomā nav atrodama kādas Kopienas programmas ietekme. Tomēr, tā kā Kopienas budžets nedrīkst daudz pārsniegt pašreizējos gandrīz 2% no ES kopprodukta apjoma, tātad ir par kārtu mazāks ietekmes līdzeklis nekā nacionālie budžeti, reālā ekonomiskā Kopienas darbības ietekme koncentrējas atsevišķās jomās. Papildus vispārpazīstamai Kopīgajai lauksaimniecības programmai[44] Komisijas kā Kopienas interešu aizstāves ietekme viskrasāk izpaužas šādās jomās:

43 LES paredz, ka Eiropas (ekonomiskās) Kopienas iestādēm ir zināma, ļoti precīzi noteikta izpildvara tā dēvētā Kopīgās ārlietu un drošības politikas *pīlāra* darbībā, kā arī trešā - Kopīgās iekšlietu un tieslietu politikas *pīlāra* darbībā.

44 Autors atzīst terminu 'Kopīgā lauksaimniecība' kā vēlamāku jēdziena *Agriculture Commune* pārcēlumu latviski; pēc autora subjektīvās izpratnes, termina 'Kopējā lauksaimniecība' atveidojums franciski būtu *Agriculture unifiée* jeb 'Apvienota lauksaimniecība'; šodien, kad pavīd doma par KLP renacionalizāciju, varētu drīz rasties stāvoklis, kad būs jārunā par 'Kopējo renacionalizēto politiku', kuras vietā 'Kopīgā renacionalizētā politika' būtu daudz saprotamāka.

1) konkurences noteikumu fiksēšanā un ievērošanā;
2) industriālajā attīstībā, sevišķi attiecībā uz vidējo un mazo uzņēmumu plaukšanu;
3) Vienotā tirgus noteikumu ievērošanā;
4) tā dēvētās Informātikas sabiedrības regulēšanā un tās attīstības veicināšanā, arī telekomunikāciju lietās;
5) patērētāju interešu aizstāvībā;
6) reģionālajā attīstībā un reģionālo tautsaimniecības atšķirību izlīdzināšanā;
7) ārējās tirdzniecības jautājumos;
8) monetāro sistēmu saskaņošanas jautājumos;
9) Kopīgajā zvejas politikā;
10) netiešo nodokļu sistēmas pārskatīšanā[45].

Visās augšminētās nozarēs Kopienas iestāžu darbs aptver vairāk nekā nacionālo programmu koordināciju, kurai seko ieteikumi. Jāpiebilst tomēr, ka ikviena Kopienas iestāžu darbība zināmā mērā norit ciešā sadarbībā ar nacionālām iestādēm (arī ar nevalstiskām struktūrām, piemēram, atsevišķu patērētāju, ražotāju un strādājošo interešu pārstāvjiem). Tāds stāvoklis izveidojies tāpēc, ka Kopienas iestāžu darbinieku skaits salīdzinājumā ar nacionālo ierēdņu skaitu ir stipri pieticīgs un ir krietni par mazu, lai reaģētu uz ikdienas sīkiem likuma pārkāpumiem.

Kā īpaši nozīmīga šinī grāmatā izcelta Eiropas Kopienas iestāžu ietekme uz visu veidu konkrētiem industriāliem (ražošanas un arī pakalpojumu sniegšanas) procesiem. Šī Kopienas aktivitāte aptver tā dēvētās konkurences lietas[46], kurās Eiropas Komisijas jaunu lēmumu projektu izstrādāšanas tiesības papildina uzdevums apsekot iespējamos pārkāpumus, ļaunākajā gadījumā tos nododot kā lietas Eiropas

45 Pievienotās vērtības nodoklis (PVN) tika ieviests EK dalībvalstīs ar Eiropas Kopienas lēmumiem (direktīvām) 1967. gadā un balstās uz RL 99. panta nostādnēm par netiešo nodokļu sistēmu saskaņošanu dalībvalstu starpā; Francija kā pirmā Eiropas valsts ieviesa šādu nodokļu aprēķināšanas veidu (proti, taksējot visus posmus, kuros pievienota vērtība dotajai precei vai pakalpojumam), kaut gan tā idejiskie pamati izteikti ASV tautsaimniecības teorētiķu darbos 1920'jos gados; Lielbritānija un Dānija sevišķi centīgi izmanto šo netiešo ienākumu nodokļu mehānismu, lai samazinātu tiešo ienākumu nodokļu likmes. PVN pamatlikme šobrīd noteikta 15%, lai gan tanīs valstīs, kurās atsevišķās jomās pieļauta nulles vai ļoti zema PVN likme, atļauts paturēt šo situāciju, toties nedrīkst paplašināt tās iedarbības apjomu.

46 Galvenā Kopienas iestāde, kas ar šīm lietām nodarbojas, ir Eiropas Komisijas 4. ģenerāldirekcija - DG IV (skatīt 3. pielikumu), kuras darbu papildina Eiropas Tiesas spriedumi.

Tiesas izskatīšanai. Jāievēro, ka Eiropas Komisijai piešķirtas tiesības šinī jomā pieņemt lēmumus un uzlikt arī sodus. Eiropas Tiesai un Kopienas iestādēm ir dotas tiesības iesākt lietu arī par to, ka kāda nacionālā pārraudzības struktūra (aiz pārskatīšanās) nav reaģējusi uz pārkāpumu vai arī nav reaģējusi uz Kopienas direktīvu vai citu lēmumu parastajā konstitucionālos līgumos noteiktajā veidā.

Nozīmīga, kaut ne īpaši noteicoša ietekme Kopienas iestādēm ir arī šādās dalībvalstu sadzīves jomās:

1) vides aizsardzības lietās;
2) izglītībā, sevišķi arodskološanā un jaunatnes kustības brīvības veicināšanā (valodas zināšanu, arī to līmeņa pacelšanas nolūkos mācībspēkiem un citu iemaņu apgūšanas nolūkos);
3) enerģijas lietās;
4) tā dēvēto Eiropas mēroga tīklu jautājumos un transporta lietās[47];
5) lietišķās pētniecības un tehnoloģijas attīstības veicināšanā;
6) informācijas izplatīšanā, audiovizuālās lietās, kultūras jautājumos, arī tūrisma veicināšanā;
7) ārējās attīstības un humānās palīdzības lietās.

Vairākās no šīm jomām (sevišķi vides aizsardzībā un ārējās attīstības līdzekļu piešķiršanā) dalībvalstu pilsoņi par visvēlamāko iznākumu uzskata atbildības pilnīgu nodošanu Kopienas iestādēm. Reāli gan šo kopīgo programmu ietekmi pašlaik noteic relatīvi pieticīgie Kopienas budžeta asignējumi.

Latvijas lasītājam ikdienā netieši, toties būtiski nākas saskarties ar Kopienas ārējās tirdzniecības politiku; gatavojoties iekļauties Vienotā tirgū kā dalībvalstij, ļoti nozīmīga varētu kļūt Latvijas juridisko personu (uzņēmumu) attieksme pret Kopienas politiku konkurences jomā. Ārējās tirdzniecības politika (kā to noteic RL 113. pants) paredz to, ka visās dalībvalstīs pastāvētu vienādi noteikumi ārējai tirdzniecībai. Šodien Latvija, atrodoties ārpusē, nebauda šīs politikas aizsargājošo daļu, toties šīs politikas nozīme ar laiku varētu mainīties. Viena no būtiskām ārējās tirdzniecības problēmām ES dalībvalstīm rodas, saskaroties ar tā saucamajām Valsts tirdzniecības

47 Centieni izveidot kopīgu transporta politiku visumā ir bijuši stipri neveiksmīgi kopš Kopienas dibināšanas laika (Kopīgā transporta politika iezīmēta Romas līguma oriģinālajā redakcijā); LES ieviestā doma par dalībvalstu sasaistīšanu ar tā dēvēto *Trans European Network* (Viseiropas tīklu) kā kopīgas politikas izpausmi šobrīd palikusi atsevišķu daudzpusēji izdevīgu infrastruktūras tīkla projektu līdzfinansēšanas līmenī.

struktūrām[48]. Otrkārt, liela daļa Komisijas pūļu ārējos sakaros veltīta tā dēvētā *dempinga* apkarošanai. Tomēr nacionālo valstu intereses ir noteikušas lēno Kopienas tapšanu par nozīmīgu partneri pasaules tirdzniecībā. Vēl ir ļoti tālu līdz tādam stāvoklim, kad Kopiena varētu rīkoties kā visu savu dalībvalstu *saliedēto* interešu paudēja un aizstāve.

Kopienas tautsaimniecības pamatprincips ir *brīvā konkurence* - gan tās nodrošinājums ar saskaņotu un neitrālu likumu kopu[49], gan tās reālā izpausme. Romas līguma 30. un 34. pantā uzsvērts nodoms atcelt visus valstiskos ierobežojumus brīvai konkurencei. Šī Līguma 100. un 100.a pantā izteikts veids, kā to panākt, proti, saskaņojot likumus un citas normas. Kopš Vienotā tirgus noteikumu stāšanās spēkā Kopienas iestādes nospraudušas šādus mērķus:

- dalībvalstu tautsaimniecības sistēmu integrācija, tādā izpratnē, ka iznākums ir plašāks preču un pakalpojumu piedāvājums, nodrošināti vienlīdzīgi darba apstākļi, nodrošinātas vienlīdzīgas patērētāju intereses, ar minimālām negatīvām sekām;
- nodrošināt taisnīgu un vienlīdzīgu konkurenci; Kopienas darbā paredzēts ne vien panākt, lai it kā augstākas tautsaimniecības lietderības vārdā netiek noārdīta tradicionālā tirdzniecības vide, bet arī lai vidējie un mazie uzņēmumi netiek izspiesti no vietas, kas viņiem pienākas;
- tautsaimniecības lietderības celšana; šeit tā nozīmē nevis aklu sekošanu šādam mērķim, bet tādu rīcību, kas izskaužslēptās vienošanās, kuras liedz iespēju pilsoņiem iesaistīties tautsaimniecības procesos kā ražotājiem un kā tirgotājiem.

Konkurences politikas noteikšana ir pretrunīga nodarbība. Kā to eleganti izteikusi Eiropas Komisija[50], "sekmīga konkurence pati izraisa savu bojāeju - pārmērīga tautsaimniecības varas koncentrēšanās var

48 Angliski - *State-trading countries*, t. i., pārsvarā ar Eiropas sociālistiskajām valstīm, kurām tirdzniecības attiecību jautājumos varētu pielīdzināt praktiski visas tagadējās NVS valstis (arī Ķīnas Tautas Republiku); šajos gadījumos valsts politiskās varas interešu saplūšana ar komerclietām rada grūtības ES dalībvalstu individuālajām tautsaimniecības struktūrām.

49 Eirožargona termins (angliski) *a level playing field* (kas tikai aptuveni pārceļams latviski kā *vienādi spēles noteikumi*) bieži tiek lietots, lai raksturotu stāvokli, kurā novērsti neredzamie šķēršļi (apslēptās lamatas), kas paši no sevis, bez Kopienas iestāžu aktivitātes ne vien netiktu nekad novākti, bet atkal sarastos, ja kāds rūpīgi nepārbaudītu šo spēles laukumu.

50 Sk.: Commission of the European Communities, *Ninth Commission Competition Report, 1985.*

novest pie konkurences iznīdēšanas, pie tās izslēgšanas kā tautsaimniecības procesa veselības noteicējas". Neapšaubāmi, Eiropas Komisija ietekmējusies no ASV pieredzes konkurences regulēšanas laukā. Tomēr precīza ASV pieredzes pārņemšana nav nedz iecerēta, nedz iedomājama. Tradicionālais paņēmiens, kā nokārtot sasāpējušus konkurences jautājumus Eiropā, ir vai nu tieša valsts līdzekļu ieguldīšana (pabalsti, kas apslēpti kā valsts pasūtījumi), vai arī pilnīga objektu nacionalizācija. ASV šos jautājumus nokārto likumdošanas ceļā, arī pastiprinot valsts pretkarteļu iestāžu darbu.[51] Eiropas Savienības tirgus apstākļi, lai gan tie ir ļoti daudzveidīgi, būtiski atšķiras no apstākļiem ASV. Pastāv ļoti atšķirīgas juridiskās sistēmas, dažādas valodas un citādas kultūras izpratnes, kas noteic daudz lielāku pieprasījuma diapazonu ES dalībvalstīs (ja uz tām skatās kā uz tirgus kopumu) nekā ASV. Praktiski nevienu no nosauktajām daudzveidības izpausmēm nav iedomājams radikāli grozīt, sekojot Eiropas Savienības pašreizējiem un nākotnē iespējamiem darbības virzieniem.

Konkrētie Romas līguma panti, kas noteic Kopienas ietekmi konkurences lietās, ir 85. pants, kas liedz noslēgt "ierobežojošus nolīgumus" (vienošanās)[52], un 86. pants, kas liedz "ļaunprātīgu noteicošā stāvokļa izmantošanu"[53]. Apzinoties, ka daudzas valsts atbalsta sistēmas vienīgi panākušas mazefektīvu saimniecisko vienību izdzīvošanu no divējādas pilsoņu naudas nosmelšanas, Romas līguma 92. un 93. pants paredz Komisijai un Kopienai iespēju izpētīt apstākļus un ierosināt, kādā veidā iznīdēt šādu praksi. Šo pārnacionālo Kopienas aktivitāšu juridisko pamatu nostiprināšana ar detalizētiem lēmumiem iesākās jau ar EOTK darbību. EOTK kompetenču lokā īpaša uzmanība tika pievērsta ir piegādātāju monopolu darbībai (atsevišķu karteļu savstarpējās vienošanās, kas noteica, piemēram, vienu cenu primārajiem produktiem, kuri domāti pašmāju izmantošanai, bet citu - ārzemju noņēmējiem), ir transporta cenu noteikšanai ar nodomu izlīdzināt izejas stāvokļus tērauda industrijā. Izpratne par to, kādai jābūt taisnīgai konkurences politikai, krasi mainījusies no stāvokļa

51 Skatīt klasisko tekstu par vēsturiskiem centieniem šajā jomā (pirmais piemērs citēts no Romas imperatora dekrēta m.ē. 483. gadā): F. Machlup, *The political economy of regulation*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1952.

52 Angliski *restrictive agreements* jeb formāli *agreements between undertakings, decisions by associations of undertakings and concerted practices which may effect trade between Member States and which have as their object or effect the prevention, restriction or distortion of competition within the common market...*(..nolīgumus starp uzņēmumiem, uzņēmumu apvienību lēmumus un saskaņotu rīcību, kuri var ietekmēt tirdzniecību starp Dalībvalstīm un kuru mērķis vai iznākums ir konkurences novēršana, ierobežošana vai izkropļošana Kopējā tirgū..).

53 Angliski *abuse of dominant position.*

Kopienas dibināšanas laikā, kad uzsvars bija liekams uz ražošanas kāpināšanu, lai apmierinātu pieprasījumu, līdz stāvoklim šodien, kad pieprasījums būtībā krasi nepieaug (ES dalībvalstīs) un konkurences mērķis ir ieviest visaugstāko lietderības koeficientu aprēķinā par to, kādi ir optimālie tirgus apstākļi.[54]

Konkurences politikas laicīgā koriģēšana sazīmēta kā viens no iemesliem, kamdēļ ES dalībvalstīs attīstības tempi aizvien atpaliek no tempiem Japānā un ASV. Komisijas iekšienē turpinās diskusija par vislabāko attīstības virzienu.[55]

4. 3. Četras kustības brīvības

Līgumos par EOTK, EEK un *Euratom* rakstīts, ka šo organizāciju tālejošais mērķis ir veicināt aizvien lielāku tuvināšanos starp Eiropas tautām. Faktiskā darba kārtība, kas arī tika realizēta, galveno uzsvaru lika uz četru ražošanas faktoru brīvo kustību EEK dalībvalstu starpā. Tieši šāda Muitas apvienības papildināšana ar četriem attīstības ierosinātājiem bija galvenā Kopējā tirgus atšķirība no citiem, daudz vienkāršākiem starpvalstu tirdzniecību veicinošiem pasākumiem. Šie četri ražošanas faktori ir:

a) darbaspēka (pilsoņu) brīva kustība,
b) brīva sacensība pakalpojumu jomā,
c) kapitāla brīva kustība,
d) saražoto preču brīva kustība.

Šķietami vienkāršākais veids, kā panākt iepriekš minēto, būtu izveidot "supervalsti" Eiropu. Šāda veida valsti ar varu mēģinājusi veidot ne viena vien dinastija Eiropas vēsturē, bet cietusi neveiksmi, jo tāda unitāra lielvalsts neatbilst atsevišķo Eiropas tautu interesēm.[56]

54 Skatīt aprakstu par tautsaimniecisko teorētisko pamatojumu konkurences regulēšanas lietās: G. Majone, *Theories of regulation*, bet par to, kā attīstījušās faktiskās konkurences noregulēšanas struktūras Eiropā: G. Majone, *The rise of statutory regulation in Europe;* abi raksti no krājuma: G. Majone (red), *Regulating Europe*, Routledge, London, 1996.

55 Sk.: Communication submitted to the Council, *Towards an international framework of competition rules*, Com(96)284.

56 Neapšaubāmi, daudzi eiropieši kā indivīdi, pat kā mazākuma kustības izvirzījuši šādas ieceres: pārsvarā šodien tiem eiropiešiem, kuri vēlas dzīvot spēcīgā unitārā lielvalstī, ir iespēja pievienoties daudzajiem eiropiešiem, kuri izveidojuši Amerikas Savienotās Valstis (skatīt arī 6.4. apakšnodaļu šinī grāmatā par Eiropas identitāti).

Tādas supervalsts varianta brīvprātīgu realizēšanu nav ierosinājuši pat visradikālākie federatīvas Eiropas (Eiropas Savienoto Valstu) idejas piekritēji[57]. Nevienā Kopienas pamata līgumā nav pieminēta politisko saišu dibināšana, nekur nav paredzēts, ka jebkurai dalībvalstij veidotos teikšana par citas dalībvalsts *iekšējām* lietām, proti, par sociālo nodrošinājumu, par ārpolitiku, par drošības jautājumiem.

Romas līgumā par Eiropas Kopienas dibināšanu sevišķi uzsvērta šo ražošanas faktoru brīvā kustība. EEK būtību (iecerētu, līdz kamēr izveidojās VT) var izteikt ar vienkāršu formulu

EEK = četru ražošanu ierosinošo faktoru kustības brīvība + KLP.

Tematiski šaurākajos līgumos par Ogļu un tērauda kopienas un par Euratoma izveidošanu paredzēta tikai atestētu specializētu strādnieku (un viņu ģimeņu) kustības brīvība darba uzdevumā[58]. Šie divi līgumi paredz investīciju veicināšanu (nevis brīvu kapitāla kustību), arī tikai saražoto (specializēto) preču brīvu kustību dalībvalstu teritorijā. Nopietnu papildinājumu (Romas līgumā par EK) attiecībā uz kustības brīvību ieviesa LES, kas ne vien paredzēja Eiropas Savienības pilsonības jēdzienu, bet piešķīra tam konkrētu juridisku segumu.

Cik lielā mērā integrācijas process paguvis izlīdzināt nelīdzsvaroto attīstības līmeni, kura *nolīdzināšana uz augšu* bija Kopienas dibinātāju iecere, un cik to veikuši ārējie attīstību ierosinošie faktori, – grūti spriest. Gan Vienotajā Eiropas nolīgumā, gan Māstrihtas līgumā atzīmēts, ka aizvien pastāv ļoti liela atšķirība attīstības un labklājības ziņā starp atsevišķiem ES reģioniem. Līgums par Eiropas Savienību izveidoja tā dēvēto Saliedētības fondu (*Cohesion Fund*), kas atbalsta projektu tikai četrās mazāk turīgajās dalībvalstīs: Īrijā, Grieķijā, Spānijā un Portugālē. Šī fonda līdzekļi atbilst 5% kopējā budžeta, bet šīs valstis arī iegūst nopietna apjoma investīcijas Kopīgā lauksaimniecības politikas un citu strukturālo fondu ietvaros.

Romas līguma par EK juridiski saistošās nostādnes par minētajiem četriem ražošanas faktoriem ir nācies izvērsti nostiprināt ar papildu lēmumiem (Ministru Padomes līmenī), ar Eiropas Tiesas spriedu-

57 Šeit jānošķir sauklis par Eiropas Savienotām Valstīm, kas ir cieņas izpausme pret ASV kā Rietumeiropas drošības garantu (un turības atjaunošanas pamatlicēju) un ko labprāt izteikuši daudzi nopietni Eiropas sabiedriskie un politiskie vadītāji, no aicinājuma izveidot unitāras ESV ar vienotu valdību, bruņotiem spēkiem un eventuāli ar vienu vadošo valodu; par federālisma dažnedažādām iespējām šinī sakarā skatīt: C. J. Friedrich, *Trends of federalism in Theory and Practice*, F. A. Praeger, New York, 1968.

58 Parīzes līguma 69. pantā, bet Romas līgumā par Euratomu vienīgi attiecībā uz kopējos uzņēmumos strādājošiem līdzstrādniekiem.

miem. Šinī apakšnodaļā izskatīti tikai daži apsvērumi, kas saistīti ar dalībvalstu pilsoņu personīgo kustības brīvību. Jāievēro, ka attiecībā uz šo četru ražošanas faktoru kustības brīvību tiek nošķirtas fizisko personu (pilsoņu) un juridisko personu (likumīgi dzīvojošo nepilsoņu) tiesības fiziski pārvietoties no vienas ES dalībvalsts uz citu dalībvalsti. Vienotais tirgus šodien darbojas kā pārējo kustības brīvību praktiskais iemiesojums. 4. 2. apakšnodaļā redzējām, kā Komisijas aktivitātes ietekmē vienādu konkurences noteikumu ievērošanu pakalpojumu sfērā, kā arī preču realizācijas jomās. Šis tirgus vēl pārāk īsu laiku darbojies, lai tas izlīdzinātu krasi atšķirīgo labklājības līmeni atsevišķos reģionos un starp atsevišķām dalībvalstīm. Eiropas Savienība pilnībā atteikusies no sociālistiskās pieejas šim procesam, resp., no atšķirību *nonivelēšanas uz leju*.

Neapšaubāmi, visgrūtāk izprotama ir ES pilsoņu kustības brīvības (kopš Līguma par Eiropas Savienību spēkā stāšanās - gandrīz neierobežotas brīvības) samērā pieticīgā praktiskā nozīme: tikai kādi 5,5 miljoni ES pilsoņu (no 371 miljona) paliekoši dzīvo ārpus savas nacionālās valsts teritorijas. Nevarētu teikt, ka tas noticis savu tiesību nezināšanas dēļ[59]. Vienkāršotu atbildi uz šo jautājumu nav iespējams sniegt - jo tā ir citāda attiecībā uz ikvienu ES dalībvalsti. Šīs tiesības iztulkojums un papildinājums krietni attīstījies kopš 1958. gada.

Sākotnējā Romas līguma redakcijā iekļauto brīvās kustības nostādņu mērķis bija veicināt nevis jebkādu darbaspējīgo ES pilsoņu pārvietošanos, bet veicināt tieši tādu kustību, kas saistīta ar konkrētu darba piedāvājumu pieņemšanu.[60] Jāatceras, ka demogrāfiskie robi, kas bija cirsti Rietumeiropas tautās (Otrā pasaules kara sekas), noveda pie nopietna darbaspēka trūkuma (sevišķi Vācijā 1950'jos gados). Savukārt jau minētajos mazāk attīstītajos reģionos tautsaimniecības relatīvā atpalicība nozīmēja ļoti lielu darbaspēka rezervju dīkstāvi. Tas pat šodien attiecas uz vairākiem dibinātāju valstu perifērijas reģioniem.

59 Informāciju ES pilsoņiem par viņu tiesībām ES iestādes sniedz visās 11 ES valsts valodās, kurās jāparādās visiem ES juridiski saistošiem dokumentiem, arī luksemburgiešu, velsiešu, īru, katalūniešu, basku un galisiešu valodās.

60 Formāli katram darba meklētājam bija pienākums reģistrēties darba tirgu pārraugošās iestādēs, kurām savukārt bija pienākums viņu pierakstīt uz sešu mēnešu laiku (pēc kura neveiksmīgam darba meklētājam bija jāpamet reģions); lai gan nebija jāpieprasa darba atļauja, tādu piešķira (jo pierakstīšanās vietējās varas iestādēs pastāv visās Eiropas valstīs, atskaitot Lielbritāniju un Īriju, kurās ES pilsoņiem, kas paliekoši dzīvo, jāpiereģistrējas attiecīgās iestādēs), tās termiņš bija 5 gadi, ar iespēju vienu reizi šo atļauju pagarināt vēl uz 5 gadiem.

Pašlaik spēkā esošo, ar LES koriģēto Romas līguma 8.a pantu papildina divi Kopienas nolikumi[61] un deviņas direktīvas[62]. Šis Kopienas likumu pamats tomēr obligāti neņem virsroku pār visiem dalībvalstu vietējiem noteikumiem, nemaz nerunājot par vietējām administratīvajām ieražām.[63] Skatoties uz laikiem, kad uzskaitītie 11 lēmumi pieņemti, redzams, ka pirmā prioritāte bija nodrošināt, lai Romas līguma nostādnes, vismaz juridiskā ziņā, neveicinātu bīstamu pilsoņu kustību. Visnesenākās direktīvas uzsver pieaugošo nozīmi, kāda šinī procesā ir atsevišķu indivīdu mazajiem uzņēmumiem, kuri nodibināti ārpus savas nacionālās teritorijas, lai tomēr konkurētu ar vietējo piedāvājumu. Daudzējādā ziņā šādas pārrobežu attiecības šodien pastiprināti izpaužas ar tā dēvēto distances strādāšanu, resp., pakalpojumu sniegšanu kaimiņu valstī, fiziski nepārvietojoties ārpus savas valsts teritorijas.

Jaunākie pētījumi uzrādījuši vispār labvēlīgas pārmaiņas dalībvalstu likumdošanā, ar iecerēm, ka notiks saskaņošana par sociālo

61 *Regulation (EEC) No 1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community*, publicēts OJ L 257/485, 19.10.1968 un *Regulation (EEC) No 1251/70 of the Commission of 29 June 1970 on the right of workers to remain in the territory of a Member State after having been employed in that State*, publicēts OJ L 142/24, 30.6.1970.

62 *Council Directive 68/360/EEC of 15 October 1968 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for workers of Member States and their families*, publicēts OJ L 257/485, 19.10.1968; *Council Directive 73/148/EEC of 21 May 1973 on the abolition of restrictions on movement and residence within the Community for nationals of Member States with regard to establishment and the provision of services*, publicēts OJ L 172/14, 28.6.1973; *Council Directive 75/34/EEC of 17 December 1974 concerning the right of nationals of a Member State to remain in the territory of another Member State after having pursued therein an activity in a self-employed capacity*, publicēts OJ L 14/10, 20.1.1975; *Council Directive 90/364/EEC of 28 June 1990 on the right of residence*, publicēts OJ L 180/26 , 13.07.1990; *Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity*, publicēts OJ L 180/28, 13.07.1990; *Council Directive 93/96/EEC of 29 October 1993 on the right of residence for students*, publicēts OJ L 317/59, 18.12.1993; *Council Directive 64/221/EEC of 25 February 1964 on the co-ordination of special measures concerning the movement and residence of foreign nationals which are justified on grounds of public policy, public security or public health*, publicēts OJ L 56/117, 4.4.1964; *Council Directive 72/194/EEC of 18 May 1972 extending to workers exercising the right to remain in the territory of a Member State after having been employed in that State the scope of Directive 64/221/EEC*, publicēts OJ L 121/32, 26.5.1972 ; *Council Directive 75/35/EEC of 17 December 1974 extending the scope of Directive 64/221/EEC to include nationals of a Member State who exercise the right to remain in the territory of another Member State after having pursued therein an activity in a self-employed capacity*, publicēts OJ L 14/14, 20.1.1975.

63 Skatīt Eiropas Komisijas *Balto grāmatu* (*White Paper*) attiecībā uz kustības brīvības praktisko nozīmi Vienotā tirgus apstākļos: COM (94)333, 27.7.1994.

nodrošinājumu tiem ES pilsoņiem, kuri izmanto šādu kustības brīvību, pat ja viņi nav vairs darba spējīgi (pensionāri) vai meklē darbu (piemēram, studenti pēc diploma iegūšanas).[64] Ļoti būtisks sasniegums ir tas, ka ikviens ES pilsonis šodien drīkst pretendēt uz medicīnisko nodrošinājumu citā dalībvalstī (ar tādām pašām tiesībām, kādas bauda titulārais pilsonis). Neizbēgami, visi šādu privilēģiju negodīgas izmantošanas gadījumi devalvē Kopienas prestižu, un pret tādiem vēršas gan vietējās iestādes, gan Kopienas iestādes.

Nebūtu patiesi apgalvot (Eiropas Kopiena arī necenšas to darīt[65]), ka Vienotā tirgū nepastāv atkāpes no taisnīgu konkurences apstākļu ievērošanas visās dalībvalstīs un visās tautsaimniecības jomās. Savā laikā nozīmīgas (faktiski nepārvaramas, kaut gan juridiski korektas) barjeras tika izstrādātas, lai novērstu brīvu konkurenci piegādēm valsts iestādēm un valsts uzņēmumiem. Pirms Vienotā tirgus izveidošanas tikai 2% šāda veida piegāžu notika uz brīvas (Kopienas mēroga) konkurences pamatiem. Šobrīd 15% konkursu par šādām piegādēm izsludināti Eiropas Savienības mērogā. Kūtri ir lielie valsts (pavalsts, reģionu, pilsētu) darbinieku pensiju fondi, kuru tieksme ieguldīt savu kapitālu pašu valstī ir negrozāma. Protams, Eiropas Vienotā tirgus direktīvu un lēmumu pieņemšanas sistēmai nav iespējams piespiest jebkuru ekonomisko struktūrvienību grozīt savu ieguldīšanas un saimniekošanas politiku, ja jaunā politika nenes labāku peļņu vai citus labvēlīgus apstākļus.

Vienotā tirgus apstākļus veidojošo noteikumu darbības loģika liek secināt, ka kopējas valūtas ieviešana atvieglos daudzas ekonomiskās aprites. Šis jautājums nodarbina plašas dalībvalstu valsts un politiskās aprindas. Monetārās disciplīnas ievērošana ir politiski ļoti grūts jautājums. Romas līguma 3.a pants (pēc LES spēkā stāšanās) noteic, ka naudas sistēmas apvienosies, līdzko nacionālie budžeti un finanses būs tiktāl satuvinājušies, ka apvienošanās neizraisīs ekonomiskas deformācijas tanīs dalībvalstīs, kuras apvienos savas valūtas.

Vienotā tirgus izveidošana panākusi, ka daudzi šķēršļi tirdzniecībai starp Kopienas valstīm ir noņemti. Tomēr tirgus pats par sevi, ja tajā trūktu pārraudzības iestāžu, varētu veicināt monopolu rašanos. Eiropas Komisijai un Eiropas Tiesai ir katrai uzticēta sava loma pieskatīt, lai nesāktu ieviesties vietējā mēroga konkurences deformā-

64 *Report of the High-level Panel on the free movement of persons, chaired by Mme Simone Weil (European Parliament) presented to the Commission, 18 March 1997.*

65 1997. gadā Komisija ierosināja lietišķus uzlabojumus Vienotā tirgus nostādnēs (sk.: Communication of the Commission to the European Council, *Action Plan for the Single Market,* CSE (97) 1 final, 4 June 1997).

cijas, kas kavētu saimnieciskās aprites pacēlumu. Šo iestāžu uzdevums ir, nenonākot galējībās, ieturēt līdzsvaru starp uzņēmumu apvienošanos (ar to saistīto uzņēmumu skaita sarukšanu) un monopolu likvidēšanu (ar to saistīto jaunu uzņēmumu rašanos). (Jau esam izskatījuši Kopienas politiku konkurences jomā, resp., netaisnīgu konkurences veidu novēršanā.)

Šo Kopienas aktivitāti (par kuras bargumu būtu lieki gausties, ņemot vērā, ka pārsvarā tikai ļoti liela apjoma darījumi nonāk tās redzeslokā[66]) papildina vispārējā visu veidu valsts pabalstu apsekošana. Protams, šeit nav runa par nacionālo pabalstu sistēmas "apspiešanu", vienīgi par tās lietderības saskaņošanu, proti, lai viena Kopienas valsts neizmaksātu subvencijas, kuras kā aizsargreakciju ierosinātu kādas citas dalībvalsts subvencionēšanas programmu, tā ka savstarpēji šie izdevumi viens otru anulētu. Statistikas dati liecina, ka ES dalībvalstīs valsts dotācijas un cita veida pabalsti rūpniecībai un pārējiem tautsaimniecības sektoriem līdzinās aptuveni 3% IKP. Vienotā tirgus specifika paredz, ka šādus pabalstus fiksē Eiropas Komisija, pēc vajadzības atrodot tiem pamatotas "atkāpes" no strikta Romas līguma "valsts pabalstu aizlieguma". Ierosinošais juridiskais pamatojums ir RL 85. pantā paredzētā iespēja šādām atkāpēm. Jāpiebilst, ka RL 37. pants un 90. pants attiecas uz valsts monopolu tiesībām[67], arī uz citu veidu monopolu izskatīšanu. Tieši 90.(3) pants piešķīra Eiropas Komisijai tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus, kuri dalībvalstīm jāatzīst par saistošiem. Pirms šādas lēmuma pieņemšanas Komisija ne vien konsultējas ar dalībvalstīm, tā arī aicina izteikties Eiropas Parlamentu un Ekonomikas un sociālo lietu komiteju.

Lai līdzsvarotu šo nedaudz negatīvo aktivitāti, resp., esošās tautsaimniecības sistēmas potenciālo iegriešanos neefektīvas darbības virzienā, kas varētu rasties, izskaužot piedāvājuma daudzveidību, Kopiena veicina jaunu uzņēmumu rašanos. Mazo un vidējo uzņēmumu[68] attīstīšana gan kā ideāls nacionālās aprites celšanas veids, gan

66 Eiropas Tiesa regulāri atsakās šinī jomā izskatīt jebkāda veida pārkāpumus, ja tie nav saistīti ar Kopienas likumu vai lēmumu pārkāpšanu.

67 Austrijai pievienojoties ES, bija paredzēts likvidēt divus nedaudz īpatnus (vienu vēsturiskā ziņā pat ļoti iecienītu) valsts monopolus: Austrijas valsts monopols sāls piegādē tika laicīgi likvidēts, savukārt, lai likvidētu valsts tabakas monopolu, Eiropas Komisijai bija nepieciešams ierosināt lietu par kādas valsts neizdarību (angliski *failure to act*).

68 Angliski *Small and Medium-sized Enterprises (SME)*, franciski *Petites et Moyennes Entreprises (PME)*, kur *mazs* saprotams kā mazāk par 50 nodarbinātajiem (pastāv pat ideja par *micro* uzņēmumu kategorijas izveidošanu, resp., tādu, kuros strādā līdz 10 darbinieku, tomēr tā šodien ir vēl tikai statistiska terminoloģija), bet *vidējais* - mazāk par 250 darbiniekiem (skatīt *COM(96) 261 final, Commission*

kā iespēja apliecināt eiropeisko identitāti šodien ir nozīmīga Kopienas aktivitāte. Šo tā dēvēto novatorisma (lietišķās jaunrades[69]) atbalstīšanu rosināja novērojums, ka ASV tai pašā laikā kā Eiropā, tieši pateicoties jaunu mazo uzņēmumu dibināšanai, ašāk samazinājās bezdarbs un straujāk pacēlās vispārējā tautsaimniecības aprite pēc kārtējā krituma viļņveidīgajā tirgus ekonomikas attīstībā. Šobrīd Kopienas programmas šinī jomā tiek aktīvi pārskatītas ar ieceri vairot to lietderību, spriežot pēc iedarbības efekta. Svarīgākais šķiet jaunu darba organizēšanas veidu ieviešana.[70] Citas problēmas saistās ar lielo kredītiestāžu konservatīvo attieksmi pret jaunu mazo firmu atbalstīšanu tieši sākuma posmā, kad iznākuma risks ir liels un pat neprognozējams.

Mazo uzņēmumu apvienošanās, pat ļoti lielu uzņēmumu apvienošanās, vispār varētu būt veicināms process tādos gadījumos, kad netiek izkropļota vietējā preču vai pakalpojumu piedāvājuma struktūra. Ar tā dēvētās Saplūšanas direktīvas spēkā stāšanos[71] Eiropas Komisija kopš 1989. gada ieguvusi jaunu nopietnu darbalauku, proti, tiesības priekšlaicīgi izskatīt topošas firmu apvienošanās, lai nenonāktu faktu priekšā, kad ļaunprātīga šādas iespējas izmantošana novedusi pie

recommendation of 3.4.1996 concerning the definition of small and medium-sized enterprises, pieņemts Briselē 1996. gada 3. aprīlī, kurā izteikti visi šodien spēkā esošie noteikumi (sevišķi par šādu uzņēmumu īpašnieka nosacījumiem)).

69 Angliski *innovation*, franciski *l'innovation* (skatīt *Green Paper on Innovation*, kas publicēts 1995. gada decembrī); Eiropas Komisijas īpašu uzdevumu grupa, kas izskata likumdošanas ietekmi uz rūpniecības attīstību (*IRDAC, Industrial R&D Advisory Committee*), brīdinājusi, pēdējo reizi 1997. gada maijā, ka ES dalībvalstīs nepieciešama likumu un jaunas firmas atzīšanas procedūras modernizācija, lai nepalaistu garām iespējas lietišķi izmantot ES pētniecības sasniegumus *(IRDAC Opinion on the Legal & Regulatory Environment for RTD and Innovation)*: 1998. gada 14. janvārī Eiropas Komisija pieņēma lēmumu izvirzīt konkrētu rīcības programmu *(Action Plan for Innovation)* šinī jomā.

70 1993. gadā Kopienas aktivitāšu virzienu noteica *White Paper on Growth, Competitiveness and Employment*, bet par šodien tālāko iespējamo virzību skatīt 1997. gada oktobrī publicēto *Green Paper on a Partnership for a new organisation of work*. Jāatgādina, ka Kopienas iestāžu darbībā tā dēvētās *Zaļās grāmatas* ir aicinājums uz publiskām debatēm un nav kāda konkrēta lēmuma mets.
Šo Anglijas valsts administratīvajā praksē ilgi izkopto tradīciju savā īpatnā veidā pārņēma Eiropas Kopiena; skatīt šīs grāmatas **Vārdnīcā** šķirkļus *White Paper* (*Livre blanche*) jeb Baltā grāmata (termins, kas radies tamdēļ, ka franču valodā tiešais tulkojums nozīmētu tukšu lapu) un *Green Paper* (*Livre vert*) jeb Zaļā grāmata.

71 Konkrēti, tā dēvētā *Merger Regulation* jeb oficiāli *Council Regulation (EEC) 4069/89 on the control of concentrations between undertakings* - lēmums, kas pieņemts 1989. gada 21. decembrī un stājās spēkā ar 1990. gada 21. septembri (ar papildinājumu *Council Regulation (EC) No. 1310/97*, kas pieņemts 1997. gada 30. jūnijā); jāpiebilst, ka šis nolikums attiecas uz samērā lieliem uzņēmumiem, piemēram, tādiem, kuru gada apgrozījums pārsniedz 100 miljonus ekiju (EET vai ES telpā).

ejošas tautsaimniecības vienības izputināšanas, pēc kuras izgaisušā radīšana atkal no jauna kļūst ekonomiski nerentabla. Arī par šo parādību Kopienas ieinteresētās struktūras ar jaunas Zaļās grāmatas publikāciju[72] aicinātas piedalīties debatēs. Latvijas ieinteresētām personām būtu stipri vēlams ne vien iepazīties ar šīm pārdomām par tālāko Kopienas likumdošanas attīstību, bet ievērot to, ka šī direktīvu pakete attiecas uz pasākumiem *visā* Eiropas ekonomiskajā telpā, arī uz tā dēvētiem meitas uzņēmumiem, pat tādiem ar ļoti sarežģītu un daļēji šifrētu īpašnieku sarakstu.

4. 4. Kopienas likumi un lēmumi un to ievērošana

Eiropas Savienības likumu, lēmumu, direktīvu, noteikumu un pat atzinumu kopums, saprotams, arī visi pamatlīgumi un tos papildinošie akti, kas pieņemti attiecībā uz visu triju kopienu darbību, veido tā dēvēto *l'acquis communautaire*[73]. Juridiskais pamats šai likumu kopai ir dalībvalstu suverēnie lēmumi (izteikti kā pamatlīgumu ratifikācija) uzskatīt Kopienas likumus par savu nacionālo likumu kodeksu sastāvdaļu. Eiropas Kopiena šajā ziņā ir oriģināla parādība starptautisko attiecību vēsturē tieši ar šo procesu, kā top un tiek pasludināti Kopienas lēmumi, par kuru iedarbību savukārt lemj Eiropas (pārnacionālā) Tiesa. Ļoti svarīga konsekvence ir, ka jebkura lēmuma ievadā jābūt piesaistei kāda Kopienas konstitucionālā līguma pantam. Nevienai Kopienas iestādei nav deleģētas tiesības (te varētu izcelt kā izņēmumu Savienības Ministru Padomi, kurai iespējams aicināt dalībvalstis pieļaut jaunu, kaut vai ļoti sīku līgumu) paplašināt Kopienas rīcības brīvības apjomu. Lai šādā unikālā veidā integrētā Eiropas Savienība spētu darboties, Kopienas iestādēm nepieciešams attaisnot uzticību, lietišķi izmantojot *deleģētās* pilnvaras.

Romas līguma 210. pantā (izteikti lakoniskā veidā) Eiropas Kopiena ir deklarēta par starptautisku juridisko personu. Šādai personai ir divējāds raksturs: pirmkārt, iekšējais, resp., dalībvalstu

72 1995. gadā publicētajai *Green Paper on the review of the Merger Regulation* jau sekojis šī dokumenta izraisīto pārrunu apkopojums, *COM(96) 313 final, Result of the consultation on the Commission's Green Paper on the review of the merger regulation* , kas savukārt publicēts 1996. g. 12. septembrī.

73 Franču valodā šie vārdi atsevišķi saprotami šādi: *l'acquis* - ieguvums, bet *communautaire* grūti pārtulkojams latviski, jo ir kaut kas starp kopīgu privātā veidā un konkrēti kādai kopienai piederošu; idioma *l'acquis communautaire* ieviesusies visās ES dalībvalstu valodās, jo šai idiomai piemīt kustības ierosinājums, kas trūkst formālam pārtulkojumam angliski, resp., *community rules* (sk. **Vārdnīcu**).

attiecības, otrkārt, ārējais, resp., tās kompetenču atzīšana no ārpus-Kopienas valstu puses. (Šinī apakšnodaļā aplūkosim EK kompetences ekonomiskos jautājumos, kas nozīmē praktiski ieskatīties Eiropas kopienu darbībā.) Eiropas Kopiena kā starptautiska juridiskā persona raksturojama sekojoši:

a) Eiropas Kopiena slēdz starptautiskus līgumus;
b) Eiropas Kopiena atbild par saviem lēmumiem, gan pieņemot pretenzijas, gan izvirzot tās pārkāpumu gadījumā;
c) Eiropas Kopiena sazinās un sastrādā ar citām starptautiskām juridiskām personām;
d) Eiropas Kopienas darbiniekiem piešķirtas zināmas privilēģijas un imunitātes, atrodoties darba uzdevumā ārpus Kopienas teritorijām.

Neviena valsts pasaulē nav "atzinusi" nedz Eiropas Savienību, nedz jebkuru no Eiropas kopienām kā valstisku veidojumu.[74] Tomēr, noslēdzot tirdzniecības veicināšanas līgumus ar Eiropas Kopienu, ārvalstis vispirms atzīst Kopienas kā juridiskās personas autoritāti rīkoties tās dalībvalstu teritorijā. Šo autoritāti noteic Romas līguma 211. pants (un vairāki papildu protokoli). Jāievēro, ka ekonomiskā ziņā Kopienas rīcības brīvība domāta, lai *papildinātu* dalībvalstu kompetences. Neapstrīdot, ka šīs kompetences deleģētas Kopienas iestādēm, tas nenozīmē, ka dalībvalstis būtu no šādām tiesībām atteikušās neatgriezeniski. Kompetences *deleģēšana* Kopienas iestādēm tautsaimniecības jautājumos nenozīmē dalībvalstu atteikšanos no *suverenitātes* šinīs pašos jautājumos.

Eiropas Kopienas iestāžu darbinieki, cieši sadarbojoties ar kolēģiem dalībvalstīs, pieņēma un šodien turpina pieņemt tā sauktos Eiropas likumus[75]. Nacionālajos likumu kodeksos atrodas vērā

74 Papildu argumentāciju par to, cik tālu Eiropas kopienas atbilst visām Starptautiskās Tiesas nostādnēm par starptautiskas juridiskas personas statusa noteikšanu un kādā veidā Eiropas kopienas darbojas saskarē ar citām starptautiskām organizācijām (pārsvarā ar ekonomiska rakstura organizācijām), skatīt: R. Frid, *The relations between the EEC and international organizations*, Kluwer Law International, Hague, 1995.

75 Vietas trūkuma dēļ neiztirzāsim nedz tiešās iedarbības principu (angliski *the principle of direct effect*), nedz arī likumu hierarhijas; īsi Kopienas likumi, arī ja tie nav pārcelti dalībvalsts likumu kopā, stājas spēkā, līdzko tie pieņemti Kopienas līmenī; lai gan tiešā veidā fiziskās un juridiskās personas nespēj izvirzīt pretenzijas Eiropas Tiesā (nedaudzie izņēmumi attiecas uz lietām, kur pamanīti Kopienas iestāžu darbības tiešie pārkāpumi), dalībvalstu tiesām jāgriežas Eiropas Tiesā, līdzko izskatītā lieta skar Eiropas likumu.

ņemama šādu likumu un normu kopa, kas ikvienā atsevišķā dalībvalstī un visās kopā nodrošina vienādus noteikumus daudzās saimnieciskās dzīves jomās. Jaunām dalībvalstīm, jau sākot ar Lielbritāniju, nācies ar smagu sirdi ievērot principu, ka, lai tās pievienotos Kopienai, jāpieņem šīs Kopienas juridiskās pieredzes kopums praktiski bez ierunām. Protams, netrūkst piemēru, kā pēc iekļaušanās un sekojot Kopienas metodēm dalībvalstis ietekmē šo juridisko normu pieņemšanu, vadoties pēc savām interesēm.

Eiropas likumdošanā, ar nelielām atkāpēm, galvenā un galīgā noteikšana par to, vai konkrētu lēmumu pieņems, pieder Eiropas Kopienas Ministru Padomei. Tautsaimniecības jautājumos lēmuma projekta tekstu izstrādā un proponē Eiropas Komisija. Stingri noteiktā kārtībā, skatoties pēc lēmuma tēmas, to izskata un, iespējams, papildina Eiropas Parlaments. Praktiski par visiem lēmumu projektiem izsakās Ekonomikas un sociālo lietu (konsultatīvā) komiteja; atsevišķās jomās par projektu izsakās arī 1992. gadā izveidotā Reģionu komiteja. Nedaudz ārpus šī procesa, tomēr būtībā kā procesa *ierosinātāji* par vēlamajiem darbības virzieniem vispārējā veidā izsakās Eiropas Savienības Padome, resp., dalībvalstu valsts vadītāji, kuri mēdz sapulcēties vismaz divi reizes gadā[76].

Pastāv četri (lēmumu) veidi, kā Kopienas iestādes ietekmē un apseko dalībvalstu, arī konkrētu fizisko un juridisko personu, rīcību.

1. Nolikums[77]: (RL 189. - 191. pants) katrā punktā tā saturs obligāti attiecas uz tā priekšmetu vispārējā ziņā, resp., neattiecas uz konkrētām personām; tas automātiski iekļaujas dalībvalstu tiesību sistēmā vienlaicīgi un bez izņēmumiem visās dalībvalstīs (ar konkrētu spēkā stāšanās datumu); stājas spēkā pēc publicēšanas Oficiālajā Kopienas Žurnālā.

2. Direktīva[78]: (RL 189. - 191. pants) norāda dalībvalstīm kopumā, kāds ir vēlamais iznākums, atstājot tām izvēli izraudzīties konkrēto veidu, kā to pārcelt šo valstu tiesību sistēmās; direktīvas ar laiku kļūst precīzākas, samazinās dalībvalstu rīcības brīvība (laika ziņā)

76 Formāli šādas tikšanās notiek katra pusgada nobeigumā (kā attiecīgās prezidējošas valsts atskaite par paveikto), bet pēc vajadzības tās iespējams sasaukt arī biežāk: 1997. gadā Nēderlandes prezidēšanas laikā notika neoficiāla sapulce (maijā), lai pārrunātu pēdējos strīdīgos jautājumus, bet Luksemburgas prezidēšanas laikā notika ārkārtas oficiāla sapulce (novembrī), lai vienotos par bezdarba apkarošanas programmas metiem Kopienas līmenī (skatīt arī 3. pielikumu).

77 Angliski *regulation*, franciski *le reglement*.

78 Angliski *directive*, franciski *la directive*.

direktīvas būtiski grozīt; stājas spēkā (parasti, bet ne obligāti) pēc publicēšanas Oficiālajā Kopienas Žurnālā.

3. Lēmums[79]: par tēmām, kas noteiktas RL 189. - 191. pantā; administratīvs juridisks akts, kas tieši attiecas uz konkrētu fizisko vai juridisko personu, arī dalībvalsti; stājas spēkā neatkarīgi no brīža, kad tas publicēts Oficiālajā Kopienas Žurnālā, jo lēmums tiek paziņots adresātam tieši (publicēšana ir tomēr obligāta).

4. Ieteikums un atzinums[80]: tiek veidoti atbilstoši RL 189. pantam; nav juridiski saistoši, nav daļa no Kopienas jurisprudences pamatiem; šiem lēmumiem ir orientējošs raksturs, tie arī atbild uz konkrētiem jautājumiem, kurus, piemēram, Ministru Padome uzdod Eiropas Komisijai; tiem nav spēkā stāšanās datuma, tos publicē dažādos Kopienas žurnālos.

Lēmumu izvirzīšanas un apspriešanas gaita ir ļoti sarežģīta. Sevišķi sazarota šī gaita kļūst gadījumos, kad vai nu Parlaments, vai pati Ministru Padome savā starpā nespēj vienoties par kāda lēmuma tekstu. Praksē samērā reti notiek negatīvie balsojumi, parasti veidojas gara saskaņas meklēšanas sapulču ķēde, lai panāktu *kopīgo viedokli*[81]. Pamatots ir uzskats, ka nepieciešama šo procedūru vienkāršošana. Tomēr, neraugoties uz lielām cerībām panākt šādu vienkāršošanu, Amsterdamas līgumā no tās atrodams ļoti maz.

Izskatīsim tagad, kādā veidā trīs Kopienas iestādes savstarpēji mijiedarbojas, lai panāktu konkrētu lēmumu.

Eiropas Komisijai pieder monopola tiesības lēmumus ierosināt, Ministru Padomei praktiski vienīgajai pieder tiesības lēmumus apstiprināt, bet Eiropas Parlamentam ir tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā, atsevišķos posmos pat ar gandrīz *veto* tiesībām. Patiesā lēmumu pieņemšanas gaita, kurā teksta rediģēšana notiek vairākās pakāpēs, raksturojama kā četras administratīvas procedūras (sk. 4.2. tabulu). Lēmumu pieņemšanas veidi, kuri radušies pakāpeniski un kuri tikai daļēji atgādina parastos parlamentāras demokrātijas procesus, īsumā ir šādi:

79 Angliski *decision*, franciski *la décision*.

80 Angliski *recommendation, opinion;* franciski *les recommendation et avis*.

81 No Francijas valsts administratīvās prakses pārņemti jēdzieni *conciliation* (arī *concertation*) un *position commune* (resp.), kuru tulkojumi angliski *conciliation* un *common position* nerakstūro Lielbritānijas Parlamentā piekopto praksi (skatīt attiecīgos šķirkļus šīs grāmatas **Vārdnīcā**).

- *konsultatīvā kārtībā* Komisija piedāvā lēmuma tekstu, Eiropas Parlaments izteic savu viedokli, Ministru Padome to pieņem ar kvalificēto vairākumu vai vienbalsīgi (atkarā no lēmuma tēmas);
- *sadarbības kārtībā* par Komisijas ierosināto lēmumu izsakās Eiropas Parlaments: ja Parlaments lēmumam piekrīt, Ministru Padome par to balso ar kvalificēto vairākumu; ja Parlaments lēmumam nepiekrīt, Ministru Padomei tas jāpieņem vienbalsīgi; šinī lēmumu pieņemšanas gaitā paredzēti divi Parlamenta lasījumi;
- *līdzlemšanas kārtībā* par Komisijas ierosināto lēmumu izsakās Eiropas Parlaments: ja Parlaments lēmumam piekrīt, Ministru Padome par to balso ar kvalificēto vairākumu, ja Parlaments lēmumam nepiekrīt, tiek izveidota MP un Parlamenta starpresoru komiteja, kuras rediģētajam kompromisa tekstam Parlamentam jāpiekrīt, un Ministru Padome to pieņem ar kvalificētu vairākumu; šinī lēmumu pieņemšanas gaitā paredzēti trīs Parlamenta lasījumi;
- *piekrišanas kārtībā* Komisijas ierosināto lēmumu Parlaments var noraidīt; reiz Parlaments tam piekrīt, Ministru Padomei tas jāpieņem vienbalsīgi[82].

Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (ESK), kopš Romas līguma spēkā stāšanās 1958. gadā, un daudz jaunākā Reģionu komiteja (kopš LES spēkā stāšanās) izteic atzinumus vienīgi tādos jautājumos, kuros tās aicina izteikties.[83] Šādu atzinumu izteikšana, parasti ne vēlāk kā triju mēnešu laikā (Reģionu komitejai parasti dots viens mēnesis laika) pēc aicinājuma to darīt, ir nepieciešama, toties šiem atzinumiem[84] nav tieša juridiska spēka. Šīm komitejām nav juridisku tiesību iejaukties augšminētā triju galveno iestāžu mijiedarbībā - praksē tāda veida iniciatīvas no šo komiteju puses izpaužas kā neformāli kontakti ar Komisijas darbiniekiem.

Apskatīsim konkrētu piemēru, kas rāda tipisku garo laika skalu, kādu aizņem lēmuma galīgā izstrādāšana un tā pieņemšana (sk. 4.

82 Šī kārtība attiecas uz jaunu dalībvalstu uzņemšanu, arī uz Kopienas starptautisko līgumu ratifikāciju, resp., asociēto valstu līgumu apstiprināšanu; asociācijas līgumi tiek noslēgti pēc RL 238. pantā noteiktiem principiem.

83 ESK savā garajā pastāvēšanas laikā panākusi, ka tās viedokli uzklausa praktiski visos lēmumu pieņemšanas gadījumos; Reģionu komiteja tikai nesen sākusi sevi apliecināt, un tamdēļ tās darbību aizvien noteic RL 126., 128., 129., 129(d)., 130(b)., 130(c)., 130(d). panti, kuros skarti kultūras, izglītības, veselības aizsardzības jautājumi, savukārt Reģionu komiteja saņem ļoti plašu pārskata informāciju par pasākumiem Saliedētības (*Cohesion*) fonda lietās.

84 Kļuvis populāri lietot franču juridisko terminu *avis* daudzās Kopienas valsts valodās, formāli tomēr pareizāk to raksturot ar angļu vārdu *opinion*.

2. tabulu). Šeit redzama lēmuma pieņemšana visgarākajā (Parlamenta divu lasījumu) izskatīšanas kārtībā.

Komentējot šo procesu, jāievēro šādas detaļas. Parastais termiņš Ekonomikas un sociālo lietu komitejas viedokļa izteikšanai ir 3 mēneši, kas, kā šeit redzams, šķiet, nav ievērots (diemžēl norādē nav atzīmēts datums, kad Ministru Padome formāli aicināja komiteju izteikties). Katrā lēmuma pieņemšanas posmā, kurā iesaistīta Komisija, Padome vai Parlaments, atbildei vai lēmumam jānāk 6 nedēļu laikā (šo pēdējo termiņu iespējams ļoti nedaudz pagarināt pēc savstarpējas vienošanās). Beigās var piebilst, ka galīgā šī lēmuma parakstīšanā piedalījās gan Ministru Padomes, gan Eiropas Parlamenta pārstāvji.

4. 2. tabula. **Tipiska lēmuma pieņemšanas gaita** (konkrētais lēmums attiecas uz papildinājumiem direktīvā *Council 74/150/EEC,* kas savukārt noteic dalībvalstu likumu saskaņošanu, nosakot lauksaimniecībā un mežsaimniecībā lietojamo tipveida riteņtraktoru lietošanas pieļaušanu)[85]

Lēmuma meta gaita	Laiks
Komisija piedāvā priekšlikuma metu Ministru Padomei.	1996. gada 26. jūnijā.
Ekonomikas un sociālo lietu komiteja izteic viedokli (pozitīvi kritisku).	1997. gada 24. februārī.
Parlaments izskata projektu 1. lasījumā.	1997. gada 1. janvārī.
Papildināts priekšlikuma mets iesniegts Ministru Padomei.	1997. gada 24. martā.
Ministru Padome vienojas ar Parlamentu (formāli izveido kopīgo viedokli) par lēmuma metu.	1997. gada 24. aprīlī.
Parlaments izskata projektu 2. lasījumā.	1997. gada 25. maijā.
Ministru Padome pieņem galīgo lēmuma tekstu.	1997. gada 23. septembrī.

Kas paliek ārpus šāda orientējoša ieskata lēmuma pieņemšanas gaitā? Vispirms, lēmuma teksta saskaņošanā mijiedarbība norit koleģiāli - nevis konfrontācijas veidā, bet sadarbības garā. Otrkārt,

85 Ziņu avots: *Bulletin of the EU 9-1997,* punkts 1.2.9.

Komisijas darbinieku lielā ietekme slēpjas faktā, ka jebkura redakcionāla izmaiņa, kas sasniegs Ministru Padomi, jāsaskaņo ar Komisijas starpniecību. Treškārt, tā dēvētie nacionālie eksperti[86], kuri, saprotams, iesaistīti tehniskajā darbā (gan kā Komisijas ģenerāldirekcijās atrodamie atkomandētie "brīvdarbinieki", gan kā padomnieki Eiropas Parlamenta apakškomiteju darbā), ietekmē - lai nesacītu, ka noteic, - šī procesa iznākuma saskaņošanu ar savas dalībvalsts īpaši svarīgiem apsvērumiem.

Visvecākā, vissarežģītākā Kopienas iestāžu savstarpējā attieksme, pat varētu teikt - vissvarīgākā attieksme ir mijiedarbība starp Eiropas Ministru Padomi, resp., dalībvalstīm, un Eiropas Komisiju. Šo mijiedarbību iespējams izskatīt kā no Eiropas Komisijas darbības viedokļa[87], tā arī no Ministru Padomes institucionālo interešu aizstāvības viedokļa[88]. Šeit konspektīvā veidā konstatēsim formālās nostādnes, kas regulē šo procesu. Atstāsim malā diskusiju par veidu, kā šī mijiedarbība varētu attīstīties līdz ar samērā daudzu jaunu dalībvalstu iekļaušanos ES tuvākajā nākotnē, un arī par iespējamām pārmaiņām, kas noteikti būs, lai šāds paplašinājums kļūtu no iestāžu administratīvā viedokļa iespējams.

Eiropas Parlamenta loma Kopienas tautsaimniecisko lēmumu pieņemšanā vēsturiskā skatījumā ir bijusi pārsvarā konsultatīva, resp., pastāvēja ļoti šaurs lēmumu tematiskais loks, kurā Parlamentam bija tiesības būtiski ietekmēt lēmuma likteni. Nopietnas pārmaiņas iestājās 1987. gadā (spēkā stāšanās datums), kad VEN piešķīra Parlamentam papildu izlemšanas tiesības vairākos jautājumos. Šī procedūra, tā dēvētā sadarbības kārtība, paredzēja ņemt vērā Parlamenta viedokli. Kā priekšvēstneši jāmin jau agrāk panāktās vienošanās starp Parlamentu un Komisiju[89] un starp Parlamentu un Ministru Padomi[90].

86 Angliski *detached national experts*, franciski *experts nationaux detachées*.

87 Grāmatu, kurās izpētīts Eiropas Komisijas darbs no organizatoriskā viedokļa, nav daudz; šinī nodaļā galvenā atsauce ir: G. Edwards, D. Spence, ed., *The European Commission*, 2nd edition, Catermill Publishing, London, 1997.

88 Grāmatu par Eiropas Ministru Padomes darbību ir izteikti nedaudz, šinī nodaļā galvenā atsauce ir: F. Hayes-Renshaw, *The Council of Ministers*, MacMillan Publishing, Basingstoke, 1997.

89 Eiropas Komisija pirmo reizi vienojās ar Parlamentu ir konsultēties ar to, ir iekļaut Parlamenta pieņemtos labojumus lēmuma projekta noslīpēšanā tikai 1973.g. 30. maijā.

90 1964. gada februārī Ministru Padome pirmo reizi brīvprātīgi apņēmās konsultēties ar Eiropas Parlamentu, kurš sevi par tādu nodēvēja jau 1962.g. 30. martā, kaut gan juridisko spēku (Romas līguma grozījums) šis nosaukums ieguva tikai 1987. gada 1. jūlijā.

Mastrihtas līgums jau pieļāva pastiprinātu Eiropas Parlamenta lomu lēmumu pieņemšanā (sk. 4. 3. tabulu).

Šeit lietderīgi ievērot (bez dziļākas analīzes) faktu, ka attiecības starp nacionālajiem parlamentiem un Eiropas Parlamentu atrodas stipri agrīnā veidošanās stadijā. Patiesībā neviens dalībvalstu parlaments - bez izņēmuma - netiecas atteikties no savas suverēnās varas, vismaz ne Eiropas Parlamentam par labu. Teorētiskie apcerējumi par Eiropas Savienības tālāko gaitu nepārtraukti slavē Eiropas Parlamenta lielisko potenciālu pierādīt, ka Eiropas tautas spēj pārvaldīt savu (nacionālās vēlēšanās ievēlēto) pārstāvju tieksmi slēgt starptautiskus līgumus, tikai minimāli atskaitoties saviem vēlētājiem. Patiesībā Eiropas Parlamenta redzamība tā vēlētāju acīs ir ļoti zema. Netieša norāde uz to ir krītošais vēlētāju procents, kuri piedalās kārtējās Eiropas Parlamenta vēlēšanās: no 63% pirmajās vēlēšanās 1979. gadā līdz 56,4% 1994. gadā.[91]

Amsterdamas līgumā atrodams jauns protokols, kas pastiprinās institucionālos centienus izveidot informācijas tiltu (balstoties uz esošo starpniecības komisiju[92]) starp Eiropas Parlamentu un nacionālajiem parlamentiem. Par šīs iniciatīvas veiksmi būs iespējams spriest ne ātrāk kā pēc nākamā Eiropas Parlamenta vēlēšanām, kas notiks 1999. gadā.

Pēc LES spēkā stāšanās Eiropas Parlamenta iekļaušanās klasiskajā Kopienas darba tandēmā ir nostiprinājusies. Un tomēr grūti teikt, ka izveidojusies triju *vienādu* pušu sadarbība. Daļēji tas atbilst Kopienas pamatprincipam, ka tikai ļoti nedaudzos gadījumos Komisijai piešķirtas autonomas darbības tiesības, bet Eiropas Parlamentam pilnīgi autonomu lemšanas tiesību nav. Tāds stāvoklis, protams, nekādā ziņā nemazina Eiropas Parlamenta lielo pozitīvo ietekmi uz lēmumu pieņemšanu. Eiropas Parlaments, savukārt, sāk atrast sev visai būtisku vietu Kopienas lēmumu neievērošanas gadījumu atklāšanā, pievēršot attiecīgo Kopienas iestāžu uzmanību šādiem pārkāpumiem.[93]

91 Trijās ES dalībvalstīs - Beļģijā, Grieķijā un Luksemburgā - pastāv obligāta piedalīšanās visās vēlēšanās; atskaitot šīs valstis, visizturīgākie (ar minimālām svārstībām) ir "skeptiskie" Lielbritānijas vēlētāji (31,6% un 35,5%), vislielāko kritumu uzrādījuši Portugāles vēlētāji (vēlēšanās 1987. gadā piedalījās 72,2%, bet 1994. gadā tikai 35,7%).

92 Angliski *Conference of European Community Affairs Committees (Cosac)*, kas darbojas jau kopš 1989. gada (skatīt attiecīgo šķirkli šīs grāmatas Vārdnīcā).

93 Uz savu ieteikumu neievērošanu Parlaments viskrasāk var reaģēt, izmantojot savas tiesības nepieņemt Kopienas budžetu vai arī - maigākā veidā - tiesības pieņemt gadskārtējo Kopienas budžeta auditu (revidentu atskaitē atrodami konkrēti ierosinājumi, kā uzlabot budžeta izdevumu kontroli) (sk. 3. pielikumu un arī: R. Corbett, F. Jacobs, M. Shackleton, *The European Parliament*, 3rd edition, Catermill Publishing, London, 1995).

4. 3. tabula. **Administratīvā lēmumu pieņemšanas kārtība** (lasījumu skaits attiecas uz Eiropas Parlamentu; nav uzrādīts konsultatīvo komiteju un organizāciju pienesums)

Kārtība / Lasījumi	Attiecas uz tēmām	Līgums, kas ieviesis šo kārtību
Konsultācijas / 1	Konkurences, enerģijas, valsts pabalstu izskatīšanas un lauksaimniecības lietas; transporta politika; brīvība dibināt uzņēmumus un citas Kopējā tirgus lietas; finanšu lietas, to skaitā lēmumu pieņemšana attiecībā uz vienotas valūtas sistēmas ieviešanu; starptautisko līgumu slēgšana.	Romas līgums 1957. g.
Sadarbība / 2	Transporta kopīgie noteikumi, ceļu, dzelzceļu un iekšējās kuģniecības lietas, daudzpusējās ekonomiskās attīstības pētīšana, Eiropas Centrālās Bankas kredīta lietas, naudaszīmju saskaņošana, veselības un civilās aizsardzības lietas, arodskološanas un profesionālās izglītības politikas noteikšana, attīstības un sadarbības lietas, Eiropas Sociālā fonda un Eiropas Reģionālās attīstības fonda lēmumu apstiprināšana.	Vienotais Eiropas nolīgums 1986. g.
Līdzlemšana / 3	Lietas, kas saistītas ar četrām kustības brīvībām; Vienotā tirgus nostādnes; jaunatnes, kultūras, patērētāju aizsardzības, lietišķās pētniecības lietas; Eiropas mēroga tīklu jautājumi; vides aizsardzības un īpašo mērķprogrammu lietas; ar izglītību saistītas lietas.	Līgums par Eiropas Savienību 1992. g.
Piekrišana / 1	Budžets un komerclīgumi, jaunu dalībvalstu uzņemšana, Parlamenta vēlēšanu sistēmas noteikšana.	Vienotais Eiropas nolīgums 1986. g.

4. 1. apakšnodaļā redzējām, kā 1979. gadā Eiropas Tiesas iejaukšanās tā dēvētajā *Cassis de Dijon* lietā būtiski paātrināja Eiropas Kopienas ekonomiskās integrācijas gaitu. Tiešā Eiropas Tiesas ietekme lēmumu pieņemšanā tomēr ir minimāla: dažos gadījumos, it sevišķi, kad jāslēdz starptautiskie līgumi, Kopienas iestādes (Komisija un Ministru Padome) mēdz pieprasīt provizorisku Tiesas viedokli.

Aizvien jārunā par iestāžu tandēmu Komisija-Ministru Padome, kas noteic Kopienas lēmumu būtisko saturu. Tandēms sastrādā daudzos līmeņos, toties strukturālā ziņā sadarbības veidi ir divi. Pirms tos uzskaitām, der piebilst, ka šis darbs notiek sadarbības veidā, nevis pēc anglosakšu parlamentārām un valstiskām tradīcijām, kurās uzsvars likts uz "taisnīga" lēmuma meta tapšanu konfrontācijas ceļā.[94]

Vienā sadarbības līmenī starp šīm Kopienas iestādēm nepārtraukti rit intensīvas, daudzpusējas diskusijas, lai saskaņotu lēmumus. Tās sākas, līdzko kāda tēma, kas prasa Kopienas uzmanību, nonāk Komisijas darbinieku redzeslokā. Šinīs ikdienas līmeņa pārrunās iekļaujas dalībvalstu paliekošie pārstāvji Briselē, arī no dalībvalstīm komandētie eksperti un Komisijas atbildīgās ģenerāldirekcijas darbinieki. Otrkārt, lēmuma projektam nonākot Ministru Padomes uzmanības lokā, tiek izveidota attiecīga komiteja, lai iztirzātu lēmuma būtību. Protams, atbilstoši tēmai seko konsultācijas ar dažādām Kopienas iestādēm, seko arī mijiedarbība ar Parlamentu. Arī tas mēdz darboties apakškomitejās. Par visādiem ietekmēšanas (pārliecināšanas) veidiem, kuros iejaucas ieinteresētas nevalstiskas grupas, šeit neizteiksimies, atskaitot piezīmi, ka ļoti daudzi vadoši rūpniecības un citu interešu grupējumi, ja arī tiem nav paliekošas pārstāvniecības Briselē, uztur ciešus sakarus ar tām Kopienas daļām, kas attiecas uz viņu speciālo interesi.

Tieši šī publikai gandrīz neredzamo (Ministru Padomes izveidoto) komiteju darbība noteic, cik ātri un cik efektīvu Kopienas lēmumu pieņem. Būtiski ir panākt, lai lēmuma saturs tiktu izstrādāts atbilstoši visu dalībvalstu interesēm un ievērojot dažādās juridiskās normas, pēc kurām vēlāk šo likumu izmantos (saprotamā kārtā, ar laiku, mainoties apstākļiem, konkrētām direktīvām nepieciešami papildinājumi un

94 Šī nianse nemēdz atspoguļoties akadēmiskos (amerikāņu, angļu) pētījumos, kuros tieksme meklēt konfliktu sakņojas anglosakšu kultūras tradīcijās; ilggadējā Eiropas Komisijas darbinieka, tās pirmā ģenerālsekretāra (līdz 1987. gadam) Emīla Noēla *(Emile Noël)* aprakstošie darbi ieteicami kā atsvars, piemēram: E. Noël, *Working together, Institutions of the European Union and of the European Community*, Luxembourg, OOPCE, 1996.

pilnveidojumi). Šo komiteju veidi pašlaik, pēc pēdējās vienošanās par administratīvo kārtību 1985. gadā[95], ir šādi:

- 1. veids - konsultatīvās komitejas, kas ļauj dalībvalstīm aizstāvēt savas intereses, sniedzot Komisijai padomus, kurus Komisija nopietni uzklausa, bet kuri nav obligāti jāievēro;
- 2. veids (sadalīts 2.a un 2.b paveidos) - menedžmenta komitejas, kuras ļoti izplatītas attiecībā uz KLP cenu operatīvo noteikšanu; tās tiek veidotas, lai izskatītu konkrētus piedāvājumus vai priekšlikumus, - nianse starp "a" un "b" paveidiem saistās ar balsošanas kārtību un ar to, kādā secībā komitejas slēdzienus paziņo gan Komisijai, gan Ministru Padomei;
- 3. veids (sadalīts 3.a un 3.b paveidos) - regulējošās komitejas, resp., jaunu juridisku normu izstrādāšana;
- 4. veids (sadalīts 4.a un 4.b paveidos) - aizsargājošās komitejas, kuru galvenais uzdevums ir operatīvi reaģēt uz notikumiem ārējās tirdzniecības jomās un citur, kur nepieciešama aša rīcība[96].

Noslēdzot šo ieskatu lēmumu pieņemšanas mehānisma darbībā, izskatīsim balsošanas kārtību Ministru Padomes sapulcēs. Savus lēmumus Ministru Padome pieņem ar kādu no trijiem balsojuma veidiem (RL 189. pants), atkarā no lēmuma tēmas:

a) vienbalsīgi;
b) ar absolūto vairākumu;
c) ar kvalificēto vairākumu.[97]

Visi trīs balsojuma veidi paredzēti jau Romas līguma oriģinālajā redakcijā, kura sākotnēji paredzēja izmantot pārsvarā divus balsojuma veidus: vienbalsīgo un kvalificētā vairākuma. Abu vairākuma balsojumu lietošana bija atkarīga gan no lēmuma tēmas, gan no Kopienas

95 1985. gadā pieņemta tā dēvētā Komitoloģijas (*Comitology/Comitologie*, sk. Vārdnīcu) direktīva, resp., *Council Decision 87/323, 13 July 1987, laying down the procedures of implementing powers conferred on the Commission*, kas publicēta *Official Journal of the European Communities, Series L, 18.7.1987.*

96 Piemēram, 1991. gadā, izceļoties holeras epidēmijai Peru valstī, šāda komiteja pieņēma operatīvus lēmumus, aizliedzot ievest zināmu kategoriju preces no šis valsts.

97 Ministru Padomes sēdēm nav kvoruma problēmas - visās jāpiedalās kādam dalībvalsts (pilnvarotam) pārstāvim, bet ne obligāti resora ministriem personīgi; pēc LES ieviestām izmaiņām, atsevišķām dalībvalstīm atļauts deleģēt savu valstisko interešu pārstāvēšanu reģionāliem ministriem; konkrēti šādas iespējas izmantojušas Beļģija un Vācija, kurām ir ļoti attīstīta federatīvas valsts struktūra.

4. 4. tabula. **Eiropas Savienības dalībvalstu pārstāvju īpatsvars atsevišķās iestādēs**

Valsts	Komisijas locekļi (RL 157. pants*)	Balsu īpatsvars Padomē (RL 148. pants)	Deputātu skaits (RL 138. pants)	ESK	Reģ. kom.
Beļģija	1	5	25	12	12
Dānija	1	3	16	9	9
Vācija	2	10	99	24	24
Grieķija	1	5	25	12	12
Spānija	2	8	64	21	21
Francija	2	10	87	24	24
Īrija	1	3	15	9	9
Itālija	2	10	87	24	24
Luksemburga	1	2	6	6	6
Nēderlande	1	5	31	12	12
Austrija	1	4	21	11	11
Portugāle	1	5	25	12	12
Somija	1	3	16	9	9
Zviedrija	1	4	22	11	11
Apvienotā Karaļvalsts	2	10	87	24	24

* Romas līgumā nav tiešas norādes uz to, ka lielām valstīm pienāktos divi pārstāvji, bet mazām valstīm viens pārstāvis, - teikts tikai tas, ka visām dalībvalstīm jābūt pārstāvētām; Amsterdamas līgums paredz grozījumu, lai paplašinātā Savienībā ikvienai dalībvalstij būtu viens pārstāvis Komisijas valdē.

integrācijas attīstības līmeņa. Ar šo pēdējo saprotama pāreja no sākotnējām attiecībām starp dalībvalstīm uz (integrētu) Kopējo tirgu. Visretāk tiek izmantots absolūtā vairākuma (1 valsts = 1 balss) balsojums. Jautājums par to, kad un kādām tēmām lietot vienbalsīgo vai kvalificētā vairākuma balsojumu, ir bijis aktuāls un strīdīgs kopš

1965. gada. RL paredzēta pakāpeniska pāreja uz Kopējo tirgu, bet RL 100. pantā noteikts, ka visi lēmumi attiecībā uz likumu saskaņošanu dalībvalstīs šinī pārejas laikā jāpieņem vienbalsīgi. Šo RL 100. pantu VEN padarīja krietni elastīgāku[98] (un šo procesu padziļināja LES). Savukārt RL 235. pantā paredzēts, ka jautājumos, kuri skar Kopējā tirgus izveidošanu, bet kuri nav paredzēti konkrētā RL pantā, visos gadījumos lēmumi pieņemami vienbalsīgi. RL 235. pants nav būtībā grozīts arī pēc Amsterdamas līguma redakcijas darba. Šī jautājuma atgriešanos pārrunu centrā varētu izraisīt pārmaiņas sakarā ar jauno dalībvalstu ienākšanu ES.

Ministru Padomes sēdēs klātesošais Kopienas, resp., Komisijas pārstāvis piedalās pārrunās, bet nebalso. Eiropas Komisijas tiesības izvirzīt lēmumu projektus attiecas tikai uz *pirmā pīlāra* (Eiropas Kopienas) aktivitātēm.

Kvalificētā vairākuma balsojuma princips (RL 189.b pants) atspoguļo to neapstrīdamo un nemainīgo faktu, ka Kopienas dalībvalstīs ir dažāds iedzīvotāju skaits un ka to ekonomiskais spēks realizēt lēmumu arī nav līdzīgs. Šo kārtību Romas līguma oriģinālā redakcija paredzēja ieviest līdz ar Kopējā tirgus izveidošanu. Daži integrācijas atbalstītāji pat izvirzīja šādu balsošanas kārtību par vienīgo lēmumu pieņemšanas veidu (kā liecību, ka izveidojies Kopējais tirgus).

Francija iebilda pret Kopienas tieksmi sešdesmitajos gados ieviest kvalificētā vairākuma balsojumu jomās, kurās viens partneris, parasti Francija, regulāri nespēja pieņemt vairākuma viedokli. 1966. g. izstrādātais Luksemburgas kompromiss faktiski nozīmēja to, ka saistošie lēmumi tika pieņemti vienbalsīgi, ar visām izrietošām konsekvencēm, palēninot Kopienas integrācijas tendences.

Negatīvā dalībvalstu reakcija uz argumentāciju, ka, izveidojot Muitas apvienību, jāpāriet no vienbalsīgās izlemšanas kārtības uz divu veidu vairākuma balsojumu (kas aizsākās 1960'to gadu vidū un ieilga gandrīz 20 gadus), aizkavēja šādas lēmumu pieņemšanas kārtības izplatīšanos līdz pat Vienotā Eiropas nolīguma pieņemšanai. Šim nolīgumam un šādas balsošanas kārtības ieviešanai piekrita tā laika visizteiktākā dziļākas Eiropas integrācijas piekritēja premjere Tečere, izskaidrojot saviem līdzpilsoņiem nostādni par Lielbritānijas ieguvumiem no šāda tīri ekonomiska Kopienas kompetenču padziļi-

98 Izmaiņas bija pilnīgi nepieciešamas, lai izveidotu Vienoto tirgu: šī tirgus lielā redzamā ekonomiski labvēlīgā nozīme Lielbritānijai rosināja tās valdību uz daudziem kompromisiem, kurus tagad tā teicas nožēlojam, lai gan Vienotā tirgus priekšrocības ir visiem redzamas un taustāmas (sk.: N. Green, T. C. Hartley, J. A. Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market*, Oxford University Press, Oxford, 1992).

nājuma. Šo balsošanas kārtību tālāk paplašināja (tēmu ziņā) LES, toties tāda kārtība aizvien attiecas uz ekonomiska rakstura lēmumu pieņemšanu.

Ņemot vērā iespējamo ļoti daudzveidīgo un raibo nākotnes Eiropas Kopienas dalībvalstu interešu gammu, šī balsošanas veida lietošanā tuvākajā laikā paredzamas nopietnas izmaiņas. Kvalificētā vairākuma principu šodien nosaka Joanīnas kompromiss[99], ņemot vērā dalībvalsts relatīvo balsu skaitu, kā tas uzrādīts 4. 4. tabulā. Ja pret lēmumu nobalso ar 23-25 balsīm, pārrunas jāturpina, līdz risinājums iegūst 65 balsis par. Šāda lēmumu pieņemšanas kārtība izraisījusi daudz kaislību; jāievēro, ka Joanīnas kompromisa pieņemšana notika vienbalsīgi un prasīja gandrīz divus gadus laika. Tagad vairākas dalībvalstis, šķiet, vēlas atgriezties pie Luksemburgas kompromisa striktas ievērošanas[100]. Turēšanās pie šā principa 25 līdz 30 lielā dalībvalstu saimē nozīmētu palēnināt līdz nelietišķam gausumam jau tā izstiepto lēmumu pieņemšanas gaitu.

Jāuzsver, ka šie jautājumi attiecas tikai uz balsošanas kārtību Ministru Padomes sēdēs. Eiropas Komisijas valdes locekļu sapulcēs katram loceklim ir viena balss, bet lēmumus parasti pieņem ar vienkāršu vairākumu. Eiropas Parlamenta balsošanas kārtība ir nedaudz sarežģītāka. Atkarībā no tēmas, lēmumam jāiegūst relatīvais vai arī absolūtais vairākums. Pieņemot ļoti nopietnus lēmumus, piemēram, par budžetu vai jaunām dalībvalstīm, Parlamentam jāievēro ļoti stingri kvoruma un balsošanas noteikumi[101]. Jāatgādina, ka Parlamentā deputāti grupēti pārnacionālā veidā - pēc politiskās pārliecības, nevis pēc nacionālās piederības, kaut gan nepastāv neviena "pārvalstiska" politiska partija parastajā izpratnē.

Eiropas likumu un lēmumu iedarbības apsekošanā vienlīdz nozīmīgi darbojas nacionālās tiesu sistēmas un Kopienas iestādes. Eiropas likumu kopai piemīt tā dēvētā tiešā iedarbība, resp., pat tādos gadījumos, kad lēmums nav vēl pārcelts nacionālajā likumu kopā

99 Vienošanās par šo balsošanas kārtību, ņemot vērā Austrijas, Somijas un Zviedrijas pievienošanos, panākta pēc neoficiālas ministru sapulces Joanīnas pilsētā Grieķijā 1994. gadā.

100 1997. gadā Dānijas Augstākā Tiesa sāka izskatīt jautājumu, vai kvalificētā vairākuma balsojuma ceļā pieņemtie Kopienas lēmumi nepārkāpj Dānijas satversmi.

101 Parasti Eiropas Parlamentā jautājumus izskata komitejās, kurās norit debates un kuras nāk ar ieteikumu plenārsesijai; saprotams, plenārsesijā deputātiem iespējams pieprasīt pilnīgu jautājuma izdebatēšanu, kas gan notiek samērā reti; deputātu tiesības izmantot nacionālo valodu (ar pilnīgu simultāno tulkojumu visās citās valodās) padara debates gausākas un mazāk temperamentīgas, nekā tās mēdz notikt nacionālajos parlamentos.

(parasti tiek dots visai garš termiņš, lai pārcelšanu veiktu[102]), Eiropas Tiesas spriedumi atzinuši, ka lēmums tomēr ir spēkā. Eiropas Tiesas darbības principi un tās spriedumu kopums ir ļoti plašas un ietilpīgas grāmatas cienīgi.[103] Šeit īsi apskatīta Eiropas Tiesas ietekme ļoti svarīgajā Kopienas spriedumu iedarbības pārbaudes procesā. Tajā ļoti nozīmīga loma ir arī Eiropas Komisijai un zināmā mērā Eiropas Parlamentam, attiecībā uz pilsoņu sūdzībām, sevišķi ar tā locekļa ombudsmeņa starpniecību[104].

Eiropas Savienības pamatlīgumos Eiropas Tiesai[105] piešķirts samērā šaurs kompetences lauks: atbilstoši Romas līguma 4. panta nostādnēm, Eiropas Tiesa darbojas pēc vadlīnijām, kas skaidri novilktas pamatlīgumos. Šīs vadlīnijas paredz tiesas sprieduma izteikšanu divos gadījumos. Pirmkārt, Tiesai var lūgt izteikt provizorisku spriedumu jeb tās potenciālo viedokli par lietu, kas varētu rasties gadījumā, ja kāda Kopienas iestāde vai dalībvalsts ierosina jaunu Kopienas pasākumu. Šāda sprieduma izteikšana notiek ik reizi, kad Eiropas Kopiena vēlas slēgt jaunu starptautisku līgumu. Eiropas Tiesas viedoklis šādos gadījumos mēdz norādīt, vai šāda rīcība pieprasa grozījumus vai papildinājumus kādā no Eiropas Savienības konstitucionālajiem līgumiem.[106]

102 Daži Kopienas lēmumi stājas spēkā tieši, jo attiecas uz ļoti specifisku jautājumu; citi lēmumi jāpārceļ (angliski *transpose*) nacionālajās likumu kopās; par pārcelšanu un ar to saistītiem pasākumiem jāziņo Komisijas attiecīgajai daļai; par nepārcelšanu laikā vai par citām novirzēm Komisijai ir tiesības (sekojot RL 169. pantā noteiktai kārtībai) vispirms brīdināt, bet pēc brīdinājuma neievērošanas ierosināt lietas izskatīšanu Eiropas Tiesā (kopš LES Komisijai ir tiesības noteikt naudassodu, kas Tiesas sprieduma iznākumā var figurēt kā kompensācija par neizdarību).

103 Latviski vēl nav parādījušies normāli šādas jurisprudences sistēmas apraksti: ļoti erudītajiem angļu aprakstiem raksturīgs Lielbritānijā ierastās juridiskās sistēmas normu un ieražu salīdzinājums ar Eiropas Tiesas ieražām, tomēr šie apraksti precīzi attēlo šīs Tiesas būtību (sk., piemēram: T. C. Hartley, *The foundations of European Community Law*, Clarendon Press, Oxford, 1994).

104 No zviedru valodas un no zviedru valsts administratīvās prakses pārņemtais *ombudsmenis* ir sava veida uzticības persona, ierindas cilvēka vai juridiskās personas starpnieks pretenzijām par Kopienas iestāžu rīcību ES dalībvalstīs (franciski to dēvē par vidutāju jeb *Médiateur européen;* sk. **Vārdnīcu**).

105 Formāli pastāv divas tiesas, kas saistītas ar Eiropas Savienību (tās nesajaukt ar Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesu), proti, visiem zināmā Eiropas Tiesa un mazāk pazīstamā Pirmās Instances tiesa (par atšķirībām starp tām skatīt 3. pielikumā).

106 Jautājums, vai Eiropas kopienām kļūt par Eiropas Padomes pilntiesīgām loceklēm (šobrīd tām ir novērotāju statuss), atsevišķi parakstot Eiropas Cilvēktiesību hartu, vairākas reizes izskatīts Eiropas Tiesā, neizsakot pozitīvu viedokli: pēdējoreiz, 1996. g. 28. martā, Eiropas Tiesa, atbildot uz Ministru Padomes 1994. g. 24. aprīlī izvirzīto aicinājumu izteikties, uzskatīja, ka Kopienai nav piešķirta kompetence autonomi pievienoties šai hartai; Amsterdamas līgums iekļāvis jaunu sadaļu

Eiropas Tiesas galvenā kompetence attiecas uz Eiropas Kopienas iestāžu savstarpējiem strīdiem un strīdiem, kuros apvainota viena vai vairākas dalībvalstis. Tiek arī izskatītas lietas par fizisko vai juridisko personu savstarpējiem strīdiem. Šādi spriedumi mēdz paplašināt Eiropas Tiesas iedarbības loku[107], kā arī noved pie jauna Kopienas kompetenču formulējuma. Ļoti reti izskata tā dēvētās tiešās lietas, resp., tādas, kurās ES esoša juridiska vai fiziska persona apvaino kādu Kopienas iestādi par līguma attiecību pārkāpšanu. Visbiežāk Eiropas Tiesa tiek iesaistīta pēc dalībvalsts tiesas aicinājuma, parasti, kad konstatēts, ka nacionālā tiesu sistēma nespēj izšķirt lietu, jo tā attiecas uz kādu Kopienas lēmumu vai uz kādas Kopienas iestādes darbību. Savukārt Eiropas Tiesas spriedumi - provizoriskie vai galīgie - nav pārsūdzami. To neievērošanas gadījumā kādai Kopienas iestādei jāiesaistās jautājuma apsekošanā (ar nedaudziem izņēmumiem[108]). Eiropas Tiesas izaugsmē samērā agri nodibinājās tā dēvētais tiešās iedarbības princips un Kopienas likumu pārākums (resp., Romas līgums šinīs jautājumos klusē).[109] Šodien Eiropas Tiesas autoritāte visumā netiek apstrīdēta ne no dalībvalstu, nedz arī Kopienas tirdzniecības partneru puses. Neraugoties uz ilgstošo pieredzi, atsevišķas dalībvalstis ļoti gausi reaģē uz vajadzību pārcelt savā juridiskajā praksē Kopienas lēmumus. Modernā tautsaimniecība strauji attīstās, tempu lielā mērā noteic ārpus Kopienas atrodošās valstis, un Eiropas Tiesas spriedumi paātrina Kopienas likumu un lēmumu pieņemšanas gaitu.

bijušajā LES sadaļā F par to, ka Eiropas Savienība balstās uz brīvības respektēšanas, cilvēka tiesību ievērošanas un tiesiskas valsts principiem, kas kopīgi visām dalībvalstīm.

107 Pirmais tāds gadījums bija lieta *Costa vs. Enel Case 6/64, [1964] ECR 585 [1964]*, kurā tika atzīts Kopienas likuma pārākuma princips (par nacionālo likumu attiecīgajā jomā); pirms tam Eiropas Tiesa sevi atzina par jaunas juridiskas kopas - Eiropas Likumu - aizstāvi un iztulkotāju ar spriedumu lietā *Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen, Case 26/62, [1962] ECR 425*, kurā tika iedibināts šo likumu tiešās iedarbības princips.

108 LES piešķīra Eiropas Tiesai varu uzlikt naudas sodus gadījumā, ja triju mēnešu laikā nav ievērots Eiropas Tiesas spriedums.

109 Attiecības starp dažādajām Eiropas tiesu sistēmām un Eiropas Tiesu izskatītas: N. H. Hummings, *The European Courts*, Catermill Publishing, London, 1996; savukārt ļoti precīza tiešās iedarbības principa atzīšanas vēsture sniegta rakstā: J. A. Winter, *The principle of direct effect*, Common Market Law Review, 1972, Vol 9.

5

KOPĪGĀ LAUKSAIMNIECĪBAS POLITIKA

Eiropas lauksaimniecība ir tikpat daudzveidīga, cik Eiropā ir dažādu kultūru un reģionu. Pretstatā stāvoklim Jaunajā Pasaulē, no kuras nākusi sīkstākā konkurence, Eiropā lauksaimniecība ir būtiska tās kultūras daļa. Līdz Eiropas Kopienas izveidošanai vienas valsts labklājība nereti balstījās uz citas, parasti mazākas valsts rēķina. Tiesa, lauksaimniecības jautājumi reti bija starpvalstu rīvēšanās ieganstsi. Arī Eiropas ekonomiskās kopienas dibinātāji, saskaņojot Romas līgumu[1], Kopīgas lauksaimniecības politikas (KLP) radīšanai sākotnēji pievērsa krietni mazāk uzmanības nekā iecerēm integrēt enerģijas sektoru, transportu, finanšu sistēmu, pat aizsardzību. Taču šinīs pēdējās jomās integrācija ir pārsvarā aizvienam atlikta uz nenoteiktu laiku, toties KLP pastāv un darbojas, praktiski kopš sāka darboties Kopiena, proti, ilgāk nekā 35 gadus.

KLP ir vienīgā kopīgā politika, kas no sākta gala veidota uz EK dalībvalstu mēroga integrācijas pamata.[2] KLP, pilnīgi pamatoti, ir pazīstama kā ļoti sarežģīta un daudzas pretrunas veicinoša kopīgā politika. Šinī nodaļā KLP radīšana, tās darbība un pārveidošanās skatīta no politiskā un ekonomiskā viedokļa. Šie faktori noteikuši tos kompromisus, kas pieņemti atsevišķos pārmaiņu brīžos. KLP attīstību var iedalīt trijos laika posmos:

- pirms-Kopienas laiks, konkrēti, no 1948. līdz 1954. gadam, kad radās fundamentāli atzinumi, kādai jābūt šādai kopīgai politikai;
- KLP nodibināšanas laiks, no 1958. līdz 1964. gadam, kad Romas līguma orientējošie norādījumi kļuva par darbīgiem mehānismiem;
- KLP attīstība līdz 1992. gadam, ieskaitot to, kā jaunās dalībvalstis attiecās pret KLP iestāšanās sarunu laikā un pēc tam.

1 Šinī nodaļā termins *Romas līgums* konsekventi attiecas uz Līgumu par Eiropas ekonomiskās kopienas izveidošanu.

2 Sk., piemēram: L. N. Lindberg, *The political dynamics of European Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963.

Pirmie mēģinājumi apvienot visu (vai tikai lielākās daļas) Rietumeiropas valstu lauksaimniecību bija nesekmīgi galvenokārt šo valstu ļoti atšķirīgo nacionālo prioritāšu dēļ. Tolaik, no 1948. līdz 1954. gadam, tās nevēlējās pieļaut nekādus nopietnus kompromisus, kas ir neizbēgami, lai izveidotu kopīgu politiku. Šī neveiksmes pieredze ļāva atsijāt ideālistiskas idejas, tā arī bija laba pamācība starpvalstu diplomātijā par to, kas iespējams, saskaņojot tādu minoritātes nozīmes tautsaimniecības apriti. Eiropas Kopienas veiksme darbīgas KLP izveidošanā izskaidrojama arī ar to, ka apvienojās tikai tās valstis, kuru nacionālās sistēmas patiesībā cita citu papildināja. Jaunu (šeit domātas 9 no esošajām 15) dalībvalstu iekļaušanās KLP organizatoriskajā un idejiskajā struktūrā notikusi pakāpeniski un visumā sekmīgi. KLP apjoma paplašināšanās (šodien iekļautas lauksaimniecības, kas atrodas ir pie Polārā loka, ir Vidusjūras piekrastē) nozīmējusi to, ka KLP kļuvis sarežģītāk ieviest praksē. Visām sešām Kopienas dibinātājvalstīm KLP izveidošanā pieņemtie (pieciestie) kompromisi laika gaitā sevi attaisnojuši.[3] Tas pats sakāms par pārējām dalībvalstīm un noteikti būs sakāms par tām valstīm, kuras pašlaik uzsākušas sarunas par iekļaušanos ES (un līdz ar to KLP) vai kuras gatavojas tādas sarunas uzsākt tuvākajā nākotnē.

Lauksaimniecības valstisko pārraudzības struktūru apvienošana 1960'jos gados bija vienīgais praktiskais veids, kā nezaudēt ieceres par ciešāku politisku sadarbošanos. Nebūt nemazinot EOTK kā integrācijas iesācējas lielo nozīmi, KLP būtiskā loma Eiropas Kopienā, tātad arī Eiropas Savienībā, iemūžināta šādā populārā skaidrojošā vienādojumā:

EEK = Francijas lauksaimniecība + Vācijas rūpniecība.[4]

Tas vienkāršoja EEK būtību, pat Kopienas sākuma gados, toties uzrādīja Francijas-Vācijas labo politisko attiecību segumu ar tautsaimniecisko interešu aizstāvēšanu. Pat šodien KLP lielā nozīme iekļaujas šinī vienādojumā, tikai nedaudz savādākā veidā nekā pirms 40 gadiem. Šodien būtu pareizāk šinī vienādojumā runāt par valstīm, kam piederība ES saistīta ar ieguvumu lauksaimniecības jomā, un par valstīm, kam šis ieguvums ir no rūpniecības interesēm. Piemēram, Francija, Īrija, kā arī dienvidu valstis sekmīgi nodarbojas ar lauksaimniecību, toties Francijai šis ienesīgais bizness sastāda ļoti mazu tās ārējās tirdzniecības procentu, kamēr Īrijai tas ir visnotaļ būtisks.

3 Francija ieņem otro vietu pasaules pārtikas eksportētāju vidū, ar aptuveni pusi ASV eksporta apjoma.

4 Šķiet, ka šo precīzo un reizē populistisko formulu pirmais izteicis pazīstamais ASV žurnālists Volters Lipmans (*Walter Lippman*) (sk.: M. J. Dedman, *The Origins and Development of the European Union*, Routledge, London, 1996, 98.lpp.).

Integrētās lauksaimniecības politika izveidojusies par tādu, kas atbilst, pirmkārt, ikvienas dalībvalsts interesēm un, otrkārt, arī Kopienas interesēm. Ņemot vērā daudzās kritikas, tomēr uzskatāms, ka KLP darbojas sekmīgi. Galvenās problēmas KLP sagādājusi liela, pat skandaloza apjoma pārprodukcija dažās produktu kategorijās vai arī atsevišķu dalībvalstu ietiepšanās tad, kad attiecīgās KLP daļās jāsamazina finansiālais atbalsts. Nav bijis domāts, nedz arī kāds nopietni būtu centies virzīt attīstību tā, lai izveidotos viena apvienota Eiropas Kopienas mēroga lauksaimniecības ministrija. KLP nav tādas hipotētiskas iestādes iedīglis, tāpat kā Eiropas Komisijas VI ģenerāldirekcija nav šāda iestāde.

Galvenais KLP iedarbības mehānisms - ELVVF[5] - prasīja daudzus gadus ilgušas sarunas, lai to izveidotu. Šinī nodaļā ELVVF apskatīts vispārīgā, nevis detalizētā veidā. Ļoti maz uzmanības tātad veltīts KLP praktiskās iedarbības mehānismiem atsevišķās produktu jomās; par šo tēmu pieejama plaša literatūra, arī izdevumi latviski.[6] Praktiski katra jaunā dalībvalsts panākusi zināmu ELVVF iedarbības apjoma paplašināšanu. Tradicionāla kļuvusi norāde uz to, ka KLP aizņem pārlieku lielu Kopienas budžeta īpatsvaru. Tāds stāvoklis, kas izveidojās 1970'to gadu sākumā, pastāv arī šodien. KLP ir izraisījusi un no jauna izraisa prasības radikāli pārveidot, pat likvidēt pašu KLP.[7] Toties ja apskatām kopīgo šī sektora nozīmi ES tautsaimniecībā (sk. 5.1. tabulu), redzam, ka salīdzinājumā ar gandrīz 210 miljardu *ecu* vērto kopproduktu aptuveni 38 miljardi *ecu* no ES budžeta (ELVVF iecerētie izdevumi 1996.gadā) ir samērā mazs ieguldījums ar panākumiem.

Eiropas Kopienas budžetā 1960'to gadu sākumā KLP īpatsvars ātri vien krietni pārsniedza 50%, tuvojās pat 80%. Mēģinājumi mainīt šo stāvokli izprovocēja attiecību saasināšanos; neapšaubāmi toņa

5 Eiropas lauksaimniecības virzīšanas un vadīšanas fonds; pēc autora uzskatiem, šis būtu precīzāks fonda oriģinālā nosaukuma *Fonds Européens de l'Orientation et de la Guidance Agricole (FEOGA)* tulkojums literatūrā sastopamā Eiropas lauksaimniecības struktūras un tirgus regulēšanas (fonds) - ELSTR - vietā.

6 KLP darbības mehānismi aprakstīti, piemēram, Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūta (LVAEI) izdevumos, kuru skaits pieaug tik strauji, ka tos nav iespējams visus citēt; speciālistiem domāta ir periodika *EiroAgroPols* (latviski); nedēļas avīze *Agra Europe*, kas veltīta KLP notikumiem (angļu, vācu, franču, spāņu izdevumi), Latvijā pieejama specializētās bibliotēkās (operatīvās ziņas atrodamas Internetā, http//www.agra-food-news.com); lauksaimniecības notikumi Austrumeiropā apskatīti radnieciskā mēneša izdevumā *Eastern European Agriculture*.

7 KLP aprakstīta: W. Grant, *The Common Agricultural Policy*, MacMillan Press, London, 1997; detalizēts skatījums atrodams: R. Fennell, *The Common Agricultural Policy*, Clarendon Press, Oxford, 1997; par teorētiskām modernās lauksaimniecības kā ekonomiskās aktivitātes izpausmēm skatīt: M. Treicijs, *Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā*, LVAEI, Rīgā, 1996.

noteicēja bija Lielbritānija, kurai kā lielvalstij ar efektīvu, kaut gan diezgan mazu lauksaimniecību stāvokļa risinājums saistījās ar palikšanu vai izstāšanos no Kopienas. Tā laika KLP administratīvā kārtība[8] gandrīz vai veicināja Kopienas apkrāpšanu. Lai cik daudz ir izdarīts šinī jomā, tomēr nelikumīgi un negodīgi paņēmieni attiecībā uz KLP aizvienam tiek atklāti apmēram 2% apjomā no izdotiem līdzekļiem.

Pārredzamības labad pievienotajās divās shēmās redzama KLP praktiskā darbība. 5.1. shēmā uzrādītas lauksaimniecības produktu kategorijas, kurās KLP izpaužas kā (atbalsta) cenu noteicēja. 5.2. shēmā uzskaitītas tās produktu kategorijas, kurām KLP noteic kvantitatīvos ierobežojumus (arī dažās jomās nepieciešamās subsīdijas, lai sociālo apsvērumu dēļ uzturētu šo kategoriju ražotspējīgu). Bez tam pastāv vesela rinda ražojumu, kuriem KLP nosaka ES mērogā vienotus kvalitātes standartus, resp., vīns, sēklas, putnu gaļa, pesticīdi (ņemot vērā to, ka tie ir arī Kopienas industriālo interešu daļa, KLP noteic tikai ar lauksaimniecisko lietošanu saistītos standartus), gaļa (veterinārās inspekcijas normas), medus, lini un džūta, augļi un dārzeņi, mākslīgie minerālmēsli (tas pats, kas attiecībā uz pesticīdiem), lopbarība, olas un, beidzot, ziedu saknes un sīpoli, stādi un grieztie ziedi. Šajā rindā, tāpat kā abās shēmās, tēmas ietilpst katra citas DG-VI apakškomitejas redzeslokā.

5.1. Eiropas lauksaimniecības specifika

Eiropā šodien vairs nav sastopams bads, un tās pilsoņi pat aizmirsuši laikus, kad ganāmlopi atgādināja ģindeņus; šis apstāklis, protams, padara (ierindas cilvēka) attieksmi paviršāku, lai neteiktu, ka neiecietīgāku, pret šo vitālo tautsaimniecības nozari. Daudzi laucinieki (šķiet, ka tieši turīgākā daļa) aizmirsuši to, ko viņu senči zināja intuitīvi – ka pāriešana ne vien uz individuālu monokultūru, bet arī uz reģionālu monokultūru nozīmē zināmu rīcības brīvības sašaurināšanos.[9] Vairāki apsvērumi tātad padara šo tautsaimniecības

8 Lai izvairītos no absurdiem naudas pārskaitījumu variantiem, proti, kad ienākumus Kopienas budžetā veido naudas pārskaitījumi no nacionālās kases uz Kopienas kasi, bet KLP subsīdijas sastāda pārskaitījumi no Kopienas kases atpakaļ uz nacionālo kasi, bieži vien Kopienas līdzekļu izdevumus pārrauga nacionālie kadri, kuriem sākotnēji pietrūka adekvātas finansiālas pārraudzības.

9 Ar šādiem ievadvārdiem ne tikai KLP birokrātijas aprindās, bet arī lauksaimnieku starpā tiek pieteikta reformu nepieciešamība (sk. E. Fotorino ievadrakstu krājumā: R. MacSharry, ed. *Agriculture in Europe, developments, constraints, perspectives*, Commission of the European Communities, 1992).

5.1. shēma. **Kopīgā lauksaimniecības politika**

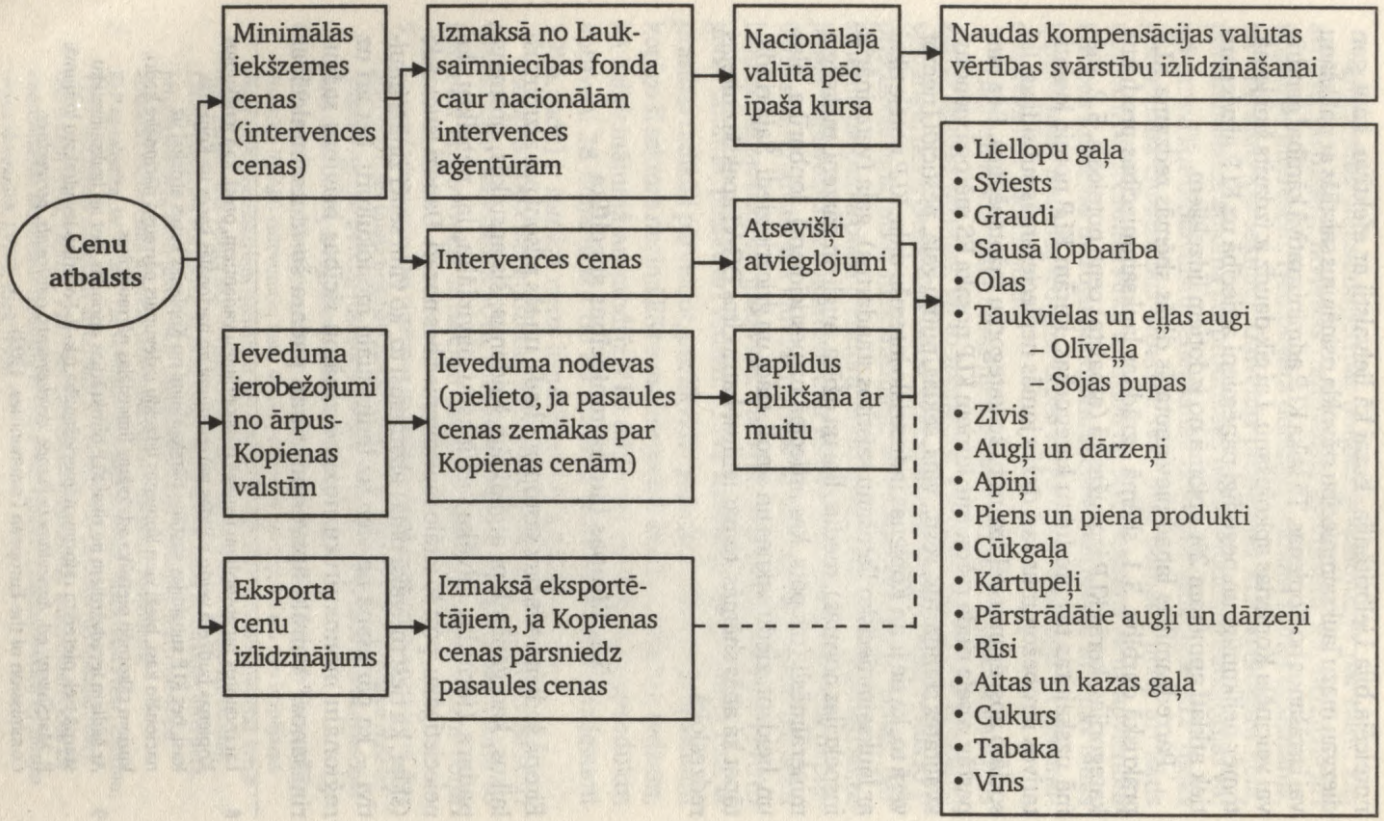

5.2. shēma. **Kopīgā lauksaimniecības politika**

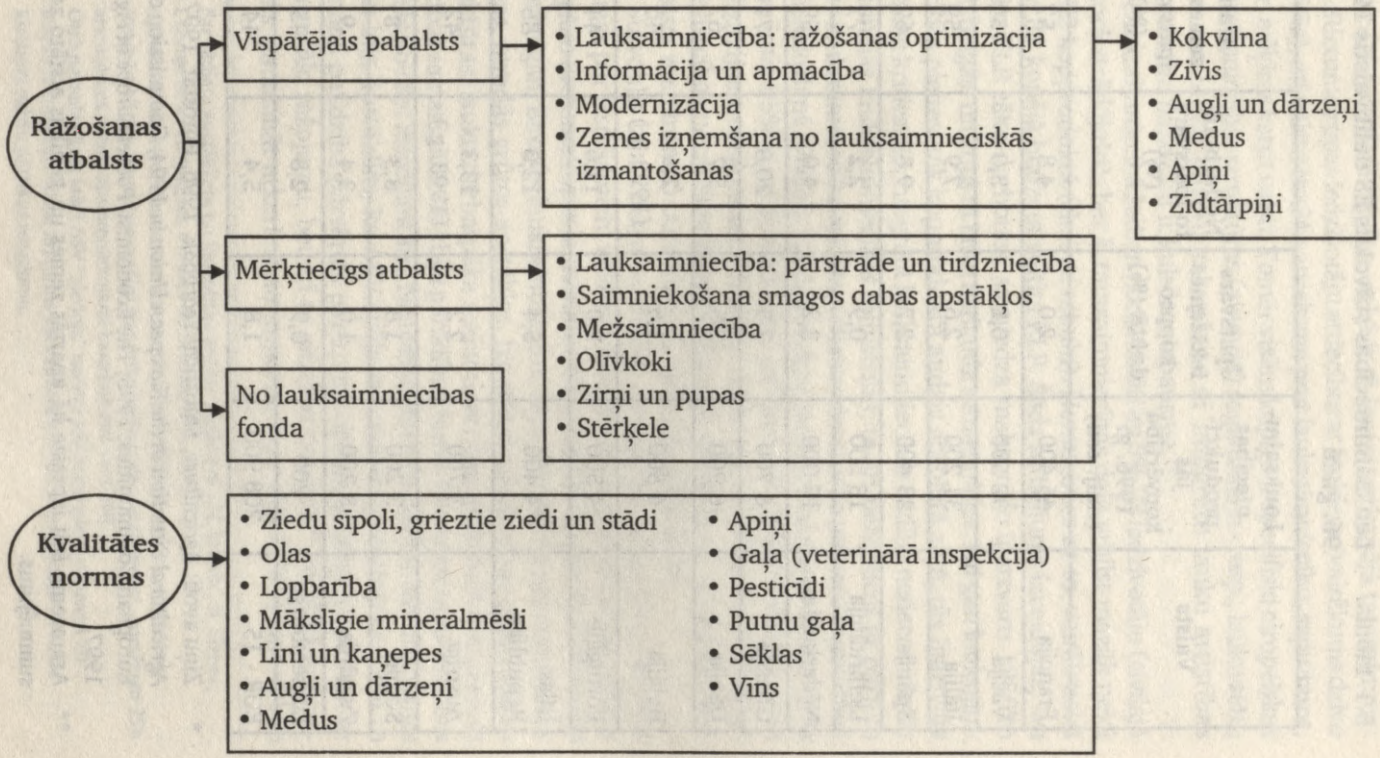

5.1. tabula. **Lauksaimniecības stāvoklis ES dalībvalstīs 1994/96. gadā***

Valsts	Lauksaimniecības produkcijas kopvērtība 1996. g. (milj. *ecu*)	Īpatsvars iekšzemes kopproduktā (%)	Nodarbināto īpatsvars (%)	Aramzemes ** īpatsvars (%)
Francija	45 400	2,0	4,8	57
Vācija	32 500	0,8	3,0	51
Itālija	31 200	2,6	7,9	59
Spānija	23 400	2,7	9,8	62
Lielbritānija	18 500	0,9	2,2	77
Nēderlande	17 000	3,2	4,0	59
Grieķija	8 700	7,5	20,8	71
Dānija	6 900	2,5	5,7	67
Beļģija	6 800	1,6	2,5 (1993. g.)	46
Portugāle	4 500	2,0	11,6	44
Īrijas Republika	4 400	5,4	12,0	85
Austrija	3 700	2,2	13,3 (1993. g.)	42
Somija	3 200	1,8	8,3	8
Zviedrija	3 200	1,0	3,4	9
Luksemburga	200	0,9	2,8	45
EUR - 15	208 900	1,8	5,4	44

* Ziņu avoti: *Agriculture, Statistical Yearbook, 1996,* Eurostat, 1997; *The Agricultural Situation in the European Union in 1994,* Commission of the European Communities, 1995; The Economist, *Pocket Europe in Figures,* 1997.

** Aramzeme šeit izprasta kā apartās zemes un ganībās atstāto zemju summējums.

sektoru daudz nozīmīgāku, nekā ir tā īpatsvars kopējā tautsaimniecībā. Rietumeiropas iedzīvotāju attiecības ar laukiem (vairākums dzīvo pilsētās), arī valstu iestāžu attieksme pret lauksaimniecību, saprotams, stipri atšķiras katrā valstī. Tomēr visām kopīga ir specifiski eiropeiskas lauksaimniecības struktūras (ainavas) saglabāšana - resp., lauku sētu, arī mazo lauku pilsētu sakopšana ar integrētu lauku attīstības programmu palīdzību ir kultūras izpausme.[10]

Lauksaimniecībā šodien nodarbināti ap 5% ES iedzīvotāju (civilajā sektorā strādājošo), bet šī tautsaimniecības daļa atbilst mazāk nekā 2% ES kopproduktā (sk. 5.1. tabulu). Neraugoties uz to, vairāk nekā puse ES kopējā budžeta veltīta KLP. Šāds sadalījums izveidojās, jau līdzko KLP sāka darboties, sasniedza maksimālo īpatsvaru 1980'to gadu beigās, un kopš tā laika nedaudz samazinājies. Lai gan lauksaimniecības pienesums kopproduktā audzis absolūtā ziņā, tās īpatsvars nemitīgi krities. ES integrētā lauksaimniecības vadība netiecas aizstāt nacionālās lauksaimniecības ministrijas; tā arī neiejaucas ar pārtiku un ar lauksaimniecību saistīto ikdienas detalizēto procesu regulēšanā un apsekošanā. Pašlaik ES dalībvalstu lauksaimniecības lielākā daļa (apmēram 95% visas produkcijas) pakļauta vienādiem ražošanas un realizācijas noteikumiem. KLP ietvaros paveikts daudz, lai lauksaimniecības nacionālie līdzekļi (likumi, reglamenti, arī finansiālais atbalsta mehānisms) būtu vienādi visās ES dalībvalstīs.

Stāvoklis bija krietni savādāks, kad pirms 50 gadiem iesākās sarunas par iespējamiem veidiem, kā atjaunot, modernizēt un padarīt turīgāku Rietumeiropas lauksaimniecību. Laikā tūlīt pēc Otrā pasaules kara beigām Eiropas lauksaimniecība, tāpat kā visas tautsaimniecības jomas, atradās grūtos apstākļos. Izpostītās pārtikas un citas sadales struktūras, lauku darbaspēka zudumi, arī izmantojamās aramzemes platības samazināšanās[11] bija parādības, kuras Rietumeiropas valdības centās novērst iespējami ātri. Neapšaubāmi liela nozīme šinī atlabšanas laikā bija apstāklim, ka ASV spēja izpalīdzēt (pēc zināma laika to humānā palīdzība pārvērtās par komerciāliem sakariem) ne vien ar industriālo ražojumu, bet arī ar pārtikas precēm.[12] Politiskā apņemšanās samazināt atkarību no importa, kam tajā laikā pamatā bija

10 Par šādiem apstākļiem no filozofiska redzes punkta sk.: M. Jollivet, N. Eizner, *L'Europe et ses campagnes*, Presses de Sciences PO, Paris, 1996.

11 Apmēram 10% Nēderlandes aramzemes bija pārplūdināti ar jūras sālsūdeni; savukārt Vācijā, nemaz nerunājot par industriālo joslu postījumiem, apmēram 25% aramzemes nebija apsaimniekojami karadarbības seku dēļ.

12 Otrā pasaules kara laikā ASV "ziedoja" saviem sabiedrotajiem aptuveni 20 miljonus tonnu pārtikas; arī pirms kara (miera laikā) ASV piegādāja 43% visu Rietumu valstu pārtikas ievedumu.

daudzu Rietumeiropas valstu valūtu savstarpējā nekonvertējamība, deva lauksaimniecībai pirmajos pēckara gados lielu morālu atbalstu.

Tālredzīgākie valsts attīstības plānu veidotāji Rietumeiropā izmantoja pēckara apstākļus, resp., sajukumu un nepietiekamu pārtikas piegādi, lai celtu savu valstu lauksaimniecisko ražošanu, samazinot importa apjomu. Šo mācību īpaši iegaumēja Lielbritānija un arī Šveice, kura paguva efektīvi (ienesīgi) eksportēt pārtikas produktus visā Otrā pasaules kara laikā. Pirms kara Rietumeiropā tikai trīs valstis nopietni nodarbojās ar pārtikas produktu eksportu: Nēderlande, Īrija[13] un Dānija. Šāda stāvokļa atjaunošanai Nēderlandē un Dānijā pirmajos pēckara gados bija jāpārvar kara postījumi šo valstu lauksaimniecībai izmantojamajā teritorijā. Tikpat svarīgi bija sagaidīt ekonomiskā sabrukuma pārvarēšanu vienā no šo valstu galvenajiem produktu tirgiem - Vācijā.

Šī pārejas situācija noslēdzās jau 1940'to gadu beigās, kad lauksaimniecībā ražas atguva pirmskara apjomus. Lai modernizētu tās novecojušos un arī izpostīto struktūru, pietrūka finansiālo līdzekļu. Pirmā (valstiskās lauksaimniecības politikas noteicēju) reakcija bija nostiprināt atsevišķas nacionālās pozīcijas. Tika atjaunoti un pat pastiprināti juridiskie un komerciālie nacionālās lauksaimniecības aizsardzības mehānismi. Lauksaimniecības attīstības regulēšana katrā Rietumeiropas valstī izpaudās savā veidā, kas pēc to iedarbības principiem un sekām grupējami piecos paveidos[14] :

- produkcijas cenu stabilizēšana, arī nosakot šīs cenas lielākas par pašizmaksu; pieprasījuma stimulēšana, uzkrājumu veidošana, eksporta tirgu sazīmēšana;
- pašizmaksas pazeminināšana, piemēram, ieviešot labvēlīgas nodokļu likmes, arī piedāvājot subsidētu kredītu;
- tiešs atbalsts (naudas veidā), kas attiecināts uz ļoti mazām, tātad nerentablām lauku saimniecībām, arī atbalstot tādus lauksaimniecības veidus, kas objektīvu (mazauglības) iemeslu dēļ nevar būt ienesīgi;
- strukturālu pārmaiņu veicināšana, piemēram, mazu lauku saimniecību apvienošana, izkaisītu lauksaimniecības zemju racionalizācija, pārsvarā trūcīgākās valstīs, izvēršot zemes reformas;

13 Īrija pēc tās politiskās neatkarības iegūšanas ekonomiski bija iekļauta Lielbritānijas tirgū: tas it sevišķi attiecās uz Īrijas lauksaimniecības noietu; tikai pēc iestāšanās Eiropas Kopienā Īrija atrada ļoti sekmīgu izeju savai lauksaimniecības produkcijai uz citiem Eiropas tirgiem.

14 R. W. Howarth, *Agricultural Support in Western Europe*, Institute of Economic Affairs, London, 1971.

- divpusēju (arī daudzpusēju) starptautisku līgumu slēgšana.

Šie paņēmieni nebija vienkārši savienojami, pat ja vairāku valstu vadošās aprindās pastāvētu patiesa vēlēšanās to izdarīt. Dažos gadījumos daudzpusējie sakari nebija pat īpaši godīgi, tāpēc ka vienīgās rūpes bija pašu valsts pilsoņu īslaicīgās intereses.[15] Nopietnas sarunas par iespējamu integrētu Eiropas lauksaimniecību sākās, līdzko Rietumeiropas valstīs bija atgūts pirmskara ražošanas līmenis. Rietumu valstis ielaidās jebkādās sarunās par pārnacionālas organizācijas nodibināšanu, vienīgi uzsverot savas nacionālās sistēmas sakopšanu un zināmā mērā arī tās aizsargāšanu. ES dalībvalstis izprot kopīgās intereses tiktāl, cik tās atbalsta un papildina to nacionālās intereses.

Eiropas Savienības Kopīgās lauksaimniecības politikas uzdevumi savos pamatos nav grozījušies, kaut gan KLP šodien apvieno daudz plašāku lauksaimniecības diapazonu nekā Kopienas sākuma gados. KLP ir jānodrošina:

- stabila pārtikas ražošana par pircējam pieņemamām cenām;
- samazināti importa apjomi, resp., ārējā Kopienas solidaritāte;
- lauku iedzīvotājiem adekvāts dzīves (turības) līmenis;
- strukturālas pārmaiņas (uzlabojumi un modernizācija);
- vienots areāls investīcijām lauksaimniecībā, resp., iekšējā Kopienas solidaritāte.

KLP tātad centusies noslēgt burvju loku, proti, nodrošināt zemas produktu cenas un augstu atbalsta līmeni lauciniekiem. Tādas KLP izveidošana bija garš process, kurā integrācijas būtība vairākas reizes tika apdraudēta. Sekojošās divās apakšnodaļās pavērosim, kādā veidā un kuros brīžos radās šīs politikas svarīgākie atzinumi, tās idejiskie stūrakmeņi. Svarīgākie momenti KLP izveidošanas gaitā redzami 5.13. tabulā.

Patērētāji un lauksaimnieki visās Eiropas Savienības dalībvalstīs, atrodot viens ar otru retu saskaņu[16], ir pārliecināti, ka ne visi KLP mērķi sasniegti. KLP likvidēšanai, uz kuru aicināts ne reizi vien, nekad nav bijusi iespēja realizēties, pēc tam kad 1966. gada 1. jūlijā sāka darboties Kopējais tirgus. Pašapgādes iestāšanās praktiski visos

15 M. Tracy, *Governement & Agriculture in Western Europe, 1880-1988*, Harvester Wheatsheaf, London, 1989.

16 Pārnacionāla solidaritāte reti izpaužas: drīzāk sadarbojas atsevišķas patērētāju interešu aizstāvēšanas nacionālās biedrības, nekā kādas valsts lauksaimniecības organizācijas atbalstītu citas valsts "kolēgas".

lauksaimniecības sektoros, ar kuriem iespējams nodarboties Kopienā (EUR-6 sastāvā tāds stāvoklis tika sasniegts ap 1976.gadu[17]), radīja jaunus uzdevumus KLP. Pārprodukcijas realizāciju kavēja tās augstā pašizmaksa, kas padarīja to pārlieku dārgu pasaules tirgos. Otrs uzdevums saistījās ar to programmu apturēšanu, kuras veicināja nerealizējamas pārprodukcijas rašanos, pie tam ņemot vērā nacionālās un Kopienas intereses[18].

KLP sasniegumi nacionālās un pat reģionāli diferencētas lauku ainavas saglabāšanā nav atsvēruši to, ka lauksaimniecības īpatsvars dalībvalstu iekšzemes kopproduktā krīt no gada uz gadu. Šī parādība novērota visās attīstītās industriālās un postindustriālās valstīs. Savukārt KLP sasniegums ir ES dalībvalstu lauksaimniecības kopprodukta pieaugums absolūtā ziņā, ieviešot efektīvākas un modernākas metodes visos ES dalībvalstu lauksaimniecības reģionos. KLP panākusi arī to, ka Eiropas lauksaimniecība nav pilnībā pārtapusi par agrobiznesu, resp., lielu monopolu "privātīpašumu", toties ir stimulēta rūpnieciskā ražošanas pieeja, kas apmierina iedzīvotāju (pilsētnieku) vairākuma prasības pēc stabilas lētas pārtikas piegādes.

Eiropas lauksaimniecības (ārzemju) konkurenti un arī daļa pašu pilsoņu, tā dēvētie eiroskeptiķi, norāda uz to, ka kapitālās investīcijas lauksaimniecībā varētu būt citādas. Vieni, protams, vēlas tās demontēt, lai lauksaimniecība piespiedkārtā kļūtu efektīvāka. Citi vēlas tās pārorientēt tādā veidā, lai turīgākie, resp., sekmīgākie, lauksaimniecības reģioni kļūtu vēl ražīgāki.

Lauksaimniecības sektorā ES ir atļauta - pat veicināta - zināma veida nacionālo interešu atbalstīšana. Šie atļautie paņēmieni ir atvieglojumi un jauninājumi, kas vairo apriti tādā veidā, ka tas nenotiek uz citu Kopienas valstu interešu rēķina. Ne visas dalībvalstis pašas paguva stimulēt savu lauksaimniecību - daudzu un dažādu iemeslu dēļ. Vairākām valstīm pietrūka finansiālo resursu vai politiskās gribas (atrodoties ārpus Kopienas). Citām dalībvalstīm plašākais Kopienas tirgus ļāvis palielināt savu ražojumu apjomu. It sevišķi visām Vidusjūras valstīm ir nācis vairāk nekā par labu apstāklis, ka tās ir spiestas līdzfinansēt partnerus, kuri nemitīgi attīstās.[19] Labs piemērs,

17 Sk., piemēram: François Duchêne, *Beyond the first CAP*, European University Institute, Working Paper 85/155, Florence, 1986.

18 Atziņas par KLP sīkstumu pret reformām atrodamas arī Latvijā izdotajos rakstu krājumos; skatīt LVAEI izdevumu 3/96, *Eiropas Savienība un Kopējās Lauksaimniecības Politika*, red. R. Zīle, Rīgā, 1996.

19 Par Īrijas veiksmi, ceļot savas lauksaimniecības līmeni, skatīt, piemēram: P. Keatinge, *Ireland and EC Membership Evaluated*, Pinter, London, 1991; par Portugāles strukturālām grūtībām attiecībā uz lauksaimniecību skatīt: The Commission of the

kā indukcijas ceļā, iedarbojoties caur pašinteresi, var panākt uzrāvienu.

Eiropas lauksaimniecība panākusi intensifikāciju, mehanizāciju un specializāciju. Blakus tās turīgiem reģioniem pastāv arī mazāk attīstīti lauku reģioni. Pēdējos turpinās tendence atteikties no zemes apstrādāšanas. Citos reģionos, kuros zeme stāv neapstrādāta ilgāku laiku, ienāk jauni lauku iedzīvotāji. Ne visi ir pensionāri vai romantiķi: notiek zināma aizplūde no pilsētas saspringtās (servisa industrija arī var apnikt) darba ikdienas.

KLP mainās lēni, bet efektīvi diezgan. Tomēr, lai kā arī tā pārveidotos, KLP izraisa vairāk kritikas nekā atzinības. Šajā kritikā par Kopienas iestāžu lomu KLP saskatāma vispārināma parādība. Proti, par iejaukšanos savas valsts iekšējās lietās veikli tiek pārvērsta tādu problēmu izvirzīšana no Kopienas puses, kas būtībā ir pašas valsts mērogā atrisināms sasāpējis jautājums.[20] Bet atrisinājums bez šīs norādes uz Briseles "iejaukšanos", iespējams, nestu risinātājam iekšpolitiski nevēlamas sekas.

KLP nav vienīgais faktors, kas noteic Eiropas lauksaimniecības attīstības virzienu. Jaunās Pasaules valstis (ne visas, protams) jau 19. gs. beigās pieteica savas spējas ražot lēti. KLP izveidošana bija atbilde uz šo ārējo spiedienu, balstoties uz apziņu, ka nepieciešama tāda lauksaimniecības modernizācija, kurā nezustu Eiropas valstu vēsturiskās raksturīpašības.

5.2. Pirmie priekšlikumi Rietumeiropas lauksaimniecības apvienošanai

Laika posmā starp 1948. un 1954. gadu priekšlikumus par lauksaimniecības apvienošanu piedāvāja ir Francija, ir Nēderlande. Šie projekti gan atspoguļoja to autoru nacionālās intereses, toties tiecās arī uz *pārvalstiskas organizācijas* izveidošanu. Lielbritānija ierosināja noslēgt sava veida *starpvaldību vienošanos*, kaut gan neparedzot nekādas pārnacionālas lauksaimniecības kopienas radīšanu. Galvenais jautājums bija, cik lielā valstu sastāvā un kādu valstu sastāvā. Šie centieni neizdevās, tomēr tos pētīt ir lietderīgi, lai izprastu, no kurienes radās gan daudzas šodienas KLP iemiesotās pozitīvās idejas, gan arī

European Communities, *The regional impact of the Common Agricultural Policy in Spain and Portugal*, OOPCE, Luxembourg 1987, arī: José da Silva, ed., *Portugal and EC Membership Evaluated*, Pinter, London, 1991.

20 Angliski *externalisation of internal problems*.

apslēptā spriedze. Šos projektus un to apspriešanu konspektīvi izskatīsim šādu iemeslu dēļ:

- pirmkārt, šinīs sarunās izkristalizējās daudzas idejas, kuras pēc zināma laika un pēc ilgstošām debatēm tika iekļautas Eiropas Kopienas KLP;
- otrkārt, šinī laikā spilgti parādījās atšķirīgās nacionālās prioritātes, resp., starp tām valstīm, kurās lauksaimniecības intereses neiegūtu no integrētas pieejas, un tām valstīm, kuras no tādas iegūtu sev priekšrocības;
- treškārt, tā laika mācības lieti noder šodien Austrumeiropas valstīm, lai izvairītos no neveiksmīgām pārrunām un no mazefektīviem nacionālās lauksaimniecības atbalsta mehānismiem.

Šis sarežģītais un izstieptais sarunu cikls skaidri iezīmēja trīs Eiropas valstu interešu grupas.

Viena šī grupa, kurā vadošo vietu ieņēma Lielbritānija, uzskatīja, ka tās lauksaimniecības problēmas (mazefektīvas ieražas un sadārdzināta pašizmaksa) atrisināmas, tiešā veidā (pa nozarēm) sacenšoties ar lielajām integrētajām lauksaimniecības "varām", galvenokārt ar ASV.

Otra valstu grupa, kurā noteicošo vietu ieņēma Francija, uzstāja, ka savas nacionālās lauksaimniecības intereses ir maksimālā veidā jāatbalsta pret ārpasaules konkurenci. (Šeit jāpiebilst, ka, protams, ASV lauksaimniecības sistēmu savdabīgā veidā ļoti konsekventi atbalstījušas šīs bagātās lielvaras valsts struktūras - praktiski bez jebkādām ierunām tad, kad jautājums bijis par atbalstu konkurencē ar ārējo (ārpus ASV) piedāvājumu.)

Trešā valstu grupa saskatīja nepieciešamību stimulēt savas lauksaimniecības efektīvākos praktiķus, lai tie spētu konkurēt ar jau minēto ārpasaules piedāvājumu. Šī grupējuma vadošā valsts Nēderlande mācēja - pirms EEK izveidošanas - līdzsvarot savu interešu aizsardzību ar neejošāko lauksaimniecības sektoru pārveidošanu, nevis to pātēšanu ar liekām subvencijām.

Pirms pārnacionālo iespēju meklēšanas, lai ieviestu kārtību Eiropas lauksaimniecības savstarpējās attiecībās, kādreiz okupētās Rietumeiropas valstis atjaunoja pirmskara atbalsta un aizsardzības mehānismus. Divpusēji līgumi noteica ne vien kvotas, bet arī maksāšanas veidu, jo tajā laikā praktiski nepastāvēja Rietumeiropas valstu valūtu savstarpēja konvertējamība. Attiecības ar Austrumeiropu, protams, bija grozījušās, un pirmskara stāvoklis, kad tā pārdeva savus

lauksaimniecības produktus Rietumeiropā, neatjaunojās. Austrumeiropas sevis izslēgšana no tirdzniecības attiecībām ar Rietumeiropu īpaši nefigurēja šinīs procesos.[21]

Radās vairākas organizācijas ar uzdevumu veicināt tehniska rakstura informācijas apmaiņu. Kopš šī laika pastāv divas vitālas ANO organizācijas. ANO pārtikas un lauksaimniecības organizācija (FAO[22]), kas nodibināta 1945. gadā, 1948. g. novembrī atvēra Eiropas reģionālo nodaļu Romā, vēlāk nodibinot filiāli Ženēvā. Savukārt pēc PSRS aicinājuma 1948. gadā nodibinātās ANO Eiropas ekonomiskās komisijas viens uzdevums bija veicināt starpvaldību kontaktus lietišķās jomās, kuras tieši skāra lauksaimniecību. Abas šīs organizācijas nepretendēja uz iejaukšanos valdību kompetencēs. Tās pievērsās informācijas apmaiņai speciālistu līmenī. Arī šodien tās sagatavo statistikas un zinātniskus pārskatus par lauksaimniecības un pārtikas tēmām.

Uz jautājumu, cik lielā mērā sabiedriskā doma, kura atspoguļoja ierindas cilvēka uztraukumu par pārtikas trūkumu pēckara Eiropā, ietekmēja lauksaimniecības integrācijas veidošanos, var atbildēt - tikpat lielā kā citās jomās. Eiropas integrācijas pašā sākumā sabiedriskās domas forumos samērā maz, toties atkārtoti pārrunāja ideju, ka lauksaimniecību kā vitālu ekonomisku nodarbošanos vajadzētu organizēt uz pārnacionāliem pamatiem. Tomēr, spriežot pēc tā laika nacionālās politikas norisēm, nedz valsts iestādes, nedz lauksaimniecības, nedz pat pārtikas industrijas pārstāvji šādai domai nepievērsa lielu uzmanību. Savukārt Eiropas kustība atkārtoti izcēla pārtikas problēmu kā sabiedrībai tuvu jautājumu, kas 1948. gadā vēl sagādāja ne mazumu reālu ikdienas bažu.[23] Šīs kustības morālā autoritāte, arī tās dalībnieku reālā autoritāte nozīmēja to, ka ideja par vajadzību pārvalstiskā veidā risināt Eiropas lauksaimniecību tika pārrunāta valsts aprindās labu laiku, pirms konkrētie projekti parādījās plašākai apskatei.

21 Vienīgais vērā ņemamais izņēmums, protams, attiecās uz VFR, kura nebūt nepieņēma tās austrumu daļas atdalīšanos no tirdznieciskām saitēm ar tās rietumu daļu.

22 *Food and Agriculture Organisation of the United Nations*; nodibināta 1945. g. 16. oktobrī (kopš 1979.gada tā pasludināta par Pasaules pārtikas dienu); sk.: *Basic Facts about the United Nations*, New York, 1985.

23 Eiropas Federālistu kongresā Hāgā 1948. gadā par lauksaimniecību izcēlās debates, pat radās domstarpības; iznākums bija tāds, ka lauksaimniecības produkcijas celšana tika apsveikta vispārīgā veidā kā daļa no rezolūcijas par Tautsaimniecības un sociālām lietām (sk.: *Europe Unites, The Hague Congress and after*, Hollis & Carter, London, 1951).

5.2. tabula **Notikumu secība, izvērtējot kopīgus lauksaimniecības plānus no 1949. līdz 1954. gadam**

1949. g.	
Augusts	Eiropas Padomes Konsultatīvā asambleja (EPKA) izveido apakškomisiju, lai pētītu sadarbības iespējas industriālajā, lauksaimniecības un pārtikas piegādes jomā.
Decembris	EPKA pieņem lēmumu meklēt sadarbības iespējas lauksaimniecības produkcijas celšanai un pārtikas sadales uzlabošanai.
1950. g.	
Jūnijs	Vācija un Francija paraksta starpvaldību protokolu par divpusēju attiecību uzlabošanu lauksaimniecības jautājumos; Francijas Parlaments iepazīstas ar plānu par Eiropas lauksaimniecības kopienas izveidošanu.
Maijs	EESO ministru sapulce pieņem lēmumu par muitas un tarifu pakāpenisku samazināšanu.
Jūlijs	Nīderlandē rodas priekšlikums izveidot Eiropas mēroga Lauksaimniecības pārvaldi.
Novembris	EPKA izveido īpašu komisiju, lai izskatītu integrētas lauksaimniecības politikas radīšanas iespējas.
1951. g.	
Janvāris	EPKA deputāts Šarpentjē iesniedz projektu, kas paredz lauksaimniecības integrāciju federatīvas Eiropas ietvaros.
Februāris	EPKA deputāts Eklss piedāvā alternatīvu pieeju, resp., pastiprinātu starpvaldību sadarbību, kas izpētītu lauksaimniecības problēmas.
Jūnijs	Vācijas valdība pieņem zināšanai tās lauksaimniecības organizāciju pretošanos straujai pārejai uz pārnacionālu lauksaimniecības organizēšanu.
Decembris	EPKA noraida Eklsa plānu, kas ierosina rīkot oficiālu Eiropas Padomes un citu pieaicinātu valstu pārstāvju lauksaimniecības konferenci.
1952. g.	
Septembris	EOTK sešnieks pieņem lēmumu uzsvērt kopīgas drošības politikas izveidošanu (atstājot bez pieminēšanas integrētas lauksaimniecības iespēju).
1953. g.	
Februāris	EOTK sešnieka Ministru komiteja pārsprież iespēju izveidot plaša apjoma Kopējo tirgu, kurā nozīmīgu daļu ieņemtu kopējs lauksaimniecības tirgus.
Marts	Notiek pirmā starpvaldību konference par integrētas lauksaimniecības tēmu.

1954. g.	
Jūlijs	Notiek otrā starpvaldību konference par integrētu lauksaimniecību; tās noslēguma rezolūcijas ir pretrunīgas.
10. jūlijs	Eiropas Padomes Ministru padome pieņem saistošu lēmumu neizveidot integrētu Eiropas lauksaimniecības kopienu.

Jau agrāk šinī grāmatā pieminēta Māršala plāna ietekme uz Eiropas integrāciju. 1947.gada rudenī tās Rietumeiropas valstis, kas saņēma Māršala plāna līdzekļus, izveidoja darba grupu, lai izpētītu Eiropas mēroga muitas apvienības praktiskās priekšrocības.[24] Lauksaimniecības apvienošanas iespēju izskatīšana nefigurēja šīs darba grupas pirmajās atskaitēs. Šāda projekta izskatīšanu bija ierosinājušas ASV, aiz pārliecības par brīvās tirdzniecības pozitīvo nozīmi tautsaimniecības aprites celšanā vispār. Tomēr darba grupas tālākā rīcība nepārprotami liecināja par to, ka neviena Rietumeiropas valsts tajā laikā nebija ieinteresēta izveidot šādu apvienību, kas aptvertu tā dēvēto Lielo Eiropu jeb tās 16 valstis, kas piedalījās EESO.

Notika pāreja uz šāda projekta izpētīšanu šaurākā valstu grupā. 1948.gada beigās iepriekšminētā darba grupa nolēma pārcelt lauksaimniecības jautājumu apspriešanu uz Briseles (drošības) līguma valstu grupējumu, kurā ietilpa Beneluksa valstis, Francija, Itālija un Lielbritānija. Arī šinī gadījumā, spriežot pēc tālākiem notikumiem, pētījumu mērķis bija vispirms politisks un tikai sekundārā ziņā ekonomisks. Ņemot vērā to, ka VFR neietilpa šinī valstu grupā, Francija uzņēmās iniciatores lomu izpētīt gandrīz visus iespējamos šādas apvienības variantus 5 valstu starpā, proti, starp Franciju, Itāliju, Beļģiju, Luksemburgu un Nēderlandi. Tomēr šo valstu lauksaimniecību strukturālā nesavienojamība bija nozīmīgs faktors šo mēģinājumu neveiksmēs. Lauksaimniecības apvienība, kā pierādījās, nebija iespējama, ja tās dalībvalstu starpā trūkst vismaz viena galvenā pārtikas noņēmēja Rietumeiropā, resp., VFR vai Lielbritānijas.

Vienota Eiropas mēroga tirgus izveidošana (kā lauksaimniecībai, tā citām precēm un pakalpojumiem) ja vispār interesēja Eiropas tā laika valdības, tad vienīgi tik tālu, cik tas nestu maksimālo peļņu

24 *Customs Union Study Group*, sākumā tai bija pozitīva ievirze uz šādas apvienības izveidošanu; vēlāk vispirms Lielbritānijas industriālās intereses nostājās pretī, tad arī Francijas valdība (1948. gada otrajā pusē) skeptiski novērtēja iespēju apvienot tā dēvēto Lielo Eiropu (sk.: M. J. Dedman, *ibid (4)*).

nacionālajiem uzņēmumiem. Ne visas valdības pat piekrita šādai pārnacionālai pieejai kā principam. Lielbritānijas valdība savus iebildumus ietērpa alternatīvu sadarbības modeļu piedāvājumos un, kad šie modeļi tika noraidīti, izmantoja savas bloķējošās balsstiesības, piemēram, EESO, Eiropas Padomes Ministru padomē u.tml., lai noraidītu jebkādas pārnacionālas lauksaimniecības radīšanu. Lauksaimniecība (pēc apjoma, pēc nozīmes tautsaimniecībā, pēc subsidēšanas veida) Lielbritānijā bija savādāk organizēta nekā vairumā kontinentālo valstu. Veiksmīgi izkārtotā Kopvalsts (Nāciju sadraudzības) tirdzniecība ļāva atsevišķām pārtikas precēm, piemēram, sviestam un jēra gaļai, pat atvestām no tālās Jaunzēlandes, maksāt Lielbritānijā krietni lētāk nekā līdzīgi produkti, kas ievesti no daudz tuvāk esošām valstīm, teiksim, no Nēderlandes vai Francijas.

Benelukss kā vienīgā pārvalstiskā muitas apvienība sāka darboties ar 1948. gada 1. janvāri, un no šodienas redzes punkta varētu likties, ka tā būtu bijusi priekšzīmīgs modelis Eiropas tā laika ekonomiskās integrācijas iecerēm. Bet tajā brīdī arī šis samērā mazais solis uz pārvalstisku integrāciju netika pāri lauksaimniecības interešu (aizstāvības) slieksnim. Sarunas par patiesa kopēja tirgus izveidošanu, kuras uzsākās 1947. gadā (tikai Beneluksa ietvaros), lauksaimniecības jomā apmierinājās ar atziņu (1949. gadā), ka būtu vēlama pakāpeniska lauksaimniecības (atbalstīšanas) politikas saskaņošana. Nēderlandes iecerēm panākt pilnīgu pārtikas produktu kustības brīvību pretī nostājās Beļģijas apņemšanās pasargāt savu (relatīvā ziņā ne visai konkurētspējīgo) lauksaimniecību no šādas, iespējams, tikai iedomātas, iznīcinošas sāncensības. Būtiska praktiska problēma bija ierēdniecisko un muitas ieražu un formulējumu atšķirība starp Nēderlandē piekopto praksi un to, kas valdīja Beļģijas un Luksemburgas apvienībā. Šo ķildu atrisinājums parādījās krietni vēlāk: 1955. gadā panāktā vienošanās par kopēju lauksaimniecības tirgu stājās spēkā tikai 1962. gadā.[25]

Nopietni ekonomiski apsvērumi (nevis tikai emocionāla reakcija uz pēckara trūkumu) iedvesmoja tā laika Nēderlandes lauksaimniecības ministru Siko Mansholtu[26], sākot ar 1950. gada augustu,

25 Sk.: G. Noël, *Du Pool Vert à la Politique Agricole Commune*, Economica, Paris, 1986.

26 *Sicco Leendert Mansholt* (1908 - 1995), Nēderlandes politiķis, piedzimis turīgā zemnieka ģimenē; no 1945. līdz 1958. gadam Nēderlandes lauksaimniecības ministrs, no 1957. līdz 1973. gadam Eiropas Komisijas loceklis, atbildīgs par KLP darbību. Mansholts bija retums Rietumeiropas vadošo politiķu starpā, jo cēlies no turīgas, taču ne bagātas lauku ģimenes. Pēc paša atzinuma, jaunībā nodarbojies (ne visai veiksmīgi) ar lauksaimniecību.

izstrādāt priekšlikumu par Eiropas Lauksaimniecības pārvaldes izveidošanu[27]. Francijas ieinteresētība bija citāda: tā vēlējās kļūt par nopietnu pārtikas eksportētāju valsti, un šim mērķim lieti kalpotu iespēja nodrošināt tirgus, resp., noietu ārvalstīs. 1947. gada beigās enerģiskais Francijas lauksaimniecības ministrs Pjērs Flimlēns[28] uzsāka pārliecināšanas procesu Francijas vadošajās aprindās, lai pievērstu to uzmanību lauksaimniecības potenciāla attīstīšanai eksporta nolūkos. Flimlēns tomēr vairs nebija zemkopības ministrs, kad Francija 1950. gada vidū sāka iepazīstināt savus kaimiņus ar ieceri nodibināt Eiropas lauksaimniecības kopienu[29].

Pavirši ieskatoties notikumu secībā (5.2. tabula) pēc plānu izvirzīšanas, varētu likties, ka projekti bija gandrīz lemti neveiksmei. Jau minētie faktori izskaidro ir vienas, ir otras šīs valsts rīcību. Sarunu garums, to nopietnība un, kā redzēsim, praktisko ierosinājumu lietderīgums pieļauj arī citu šo notikumu izskaidrojumu. Galu galā apspriešanā iesaistījās 17 valstis, bija optimisma brīži, iekams plāni tika galīgi noraidīti 1954. gadā. Pozitīvais šīs diplomātiskās piepūles iznākums, kā redzēsim vēlāk, bija skaidra nojauta par iespēju robežām, aiz kurām kopēja lauksaimniecība vairs neatbilst visu tās dalībvalstu interesēm. Protams, jebkura veida pārnacionāla kopēja lauksaimniecības organizācija bija iespējama vienīgi, ja tās dalībvalstis upurē daļu savu interešu. Attaisnojums ir tādā veidā sev iegūtās priekšrocības – ja ne lauksaimniecības jomā, tad kādā citā tautsaimniecības nozarē.

Idejiskā plāksnē nav par zemu jānovērtē ASV apņemšanās, kas izteikta korektā, toties nepārprotamā veidā, ka apvienot Eiropas ekonomiskās sistēmas nozīmētu nostiprināt šo valstu demokrātiskos pamatus. Šinī sakarā Eiropas tradicionālā, lai neteiktu - fiziski un morāli novecojusī, lauksaimniecība tika uzskatīta par tautsaimniecības resoru, kurš prasīja lielas investīcijas.

27 *European Board for Agriculture*, kas sarunu laikā pārtapa par *European Board for Agriculture and Food*; pēc idejas šī pārvalde sekoja Lielbritānijas paraugam: dažādo Lielbritānijas pārvalžu (*Marketing Board*) uzdevums bija veicināt attiecīgā produkta noietu, kā arī nodarboties ar tirgus apstākļu pētījumiem (sk.: M. Tracy, *Agriculture in Western Europe: challenge and response, 1880 - 1990*, Granada, London, 1982).

28 *Pierre Pflimlin* (dzimis 1907.gadā), pēc izglītības advokāts, politiķis, kas darbojies Elzasas reģionā, no1948. līdz 1951. gadam Francijas IV Republikas lauksaimniecības ministrs (ar pārtraukumiem), vēlāk, līdz 1958. gadam (ar pārtraukumiem), citu resoru ministrs, arī premjerministrs; īslaicīgi darbojies de Golla un Pompidū valdībās kā ministrs; Eiropas Parlamenta Prezidents no 1987. līdz 1989. gadam.

29 *Autorité Européene de l'Agriculture;* lai gan Flimlēns vairs nebija Francijas lauksaimniecības ministrs, viņa vadībā izveidotais plāns bija šī projekta idejiskais pamats.

5.3. tabula. **Nacionālie projekti kopējai lauksaimniecības organizācijai**[30]

Valstiska mēroga priekšlikumi	
Flimlēna (Francijas) plāns	**Mansholta (Nēderlandes) plāns**
EOTK sešnieks, ar vēlēšanos redzēt Dānijas un Lielbritānijas līdzdalību.	Visas Eiropas valstis, kuras piedalās Māršala plāna līdzekļu izmantošanā.
Pārnacionālas komitejas uzrauga aktivitātes četrās lauksaimniecības produkcijas jomās (graudiem, piena produktiem, cukuram un vīnam).	Viens Eiropas (apvienoto valstu) mēroga tirgus visām pārtikas kategorijām, visiem lauksaimniecības produktiem.
Rietumeiropas ekonomiskās un politiskās integrācijas veicināšana.	Pakāpeniska visu veidu tautsaimniecības procesu integrācija.
Lauku apstākļu uzlabošana, tirgus nosacījumu (normu) apvienošana visās dalībvalstīs.	Īpašu uzdevumu attīstības veicināšanas fonds, pārvalstisks finansējums, pārvalstiska lauksaimniecības pārveidošana.
Vienota ārējās tirdzniecības politika, visu ievedkvotu apvienošana.	Ārējās tirdzniecības politikas un līgumu saskaņošana.
Darbību pārraugošās iestādes: Augstākā iestāde (pārnacionāla valde), Ministru padome (komiteja), Konsultatīvās komitejas, Parlamentāra asambleja, Tiesa.	Darbību pārraugošās iestādes: Augstākā iestāde (pārnacionāla valde), Attīstības veicināšanas fonds, Ministru padome (komiteja), Parlamentāra asambleja, Tiesa.

Tā laika galvenā problēma, kā jau minēts, bija Vācijas-Francijas attiecības. No vienas puses redzami Vācijas meklējumi pēc pieklājīgas vietas pasaulē. No otras puses manāmas Francijas bažas par Vācijas (VFR) straujo ekonomisko atjaunošanos.

Francijas aramzemes platības bija (ir) lielākās Rietumeiropas valstu starpā. Tās lauksaimniecība aptvēra ārkārtīgi plašu diapazonu,

30 Sk.: G. Noël, *ibid (25)*.

kur lauku iedzīvotāju vairākums dzīvoja atpalicībā[31]. Investīciju piesaistīšanu traucēja resursu lielā noplūde, Francijai cenšoties saglābt tās varu kolonijās. Iekšpolitiski nozīmīga bija iespējamā Francijas KP uzvara vēlēšanās, kurās lielu lomu spēlēja grūtie tautsaimniecības apstākļi reģionos ārpus Parīzes. Pārtikas eksportam noteikti būtu jāatrod noiets un Vācija tika sazīmēta kā galvenais iespējamais tirgus. Šinī cieši aizsargātā tirgū Francijas precēm būtu jāiekaro sava vieta, konkurējot ar Nēderlandes un Dānijas piedāvājumu. Cerības uz Francijas produkcijas nozīmīga apjoma noietu Lielbritānijā bija reālistiski novērtētas kā veltas.[32]

Vācijas nepiedalīšanās minēto projektu izstrādāšanā tātad bija būtiska kļūme, toties tā bija apzināta politiskā izvēle. Vācijas "kautrēšanās" šinī laikā, kad tai vēl pastāvēja patiesa bada draudi, izskaidrojama vispirms ar to, ka uz daļu šo sarunu tā vispār netika uzaicināta. Iekšpolitiski ļoti nozīmīgas bija cerības uz drīzu atkalapvienošanos. Lauksaimniecībā lieliski izmantojamie Austrumvācijas apgabali varētu stipri celt Vācijas pašapgādes līmeni, bez saistībām ar pārnacionālām iestādēm.[33] Vācija, kaut gan tā bija neto importētāja valsts pārtikas ziņā, savu visnotaļ dārgo lauksaimniecību rūpīgi sargāja. Iemesli bija vairāki - kaut vai tādi, ka tās zemnieku pārstāvju partijas (it sevišķi Bavārijā) bija politiski ļoti veiklas.

Pagrieziens Francijas valdības politiskajā kursā attiecībā pret Vāciju, kā agrāk šinī grāmatā redzējām, ļāva radīt EOTK. Lauksaimniecības jomā nebija tādas pašas interešu sakritības. Neilgi pēc Šūmana deklarācijas izskanēšanas Francijas valdība, jau daudz atturīgāk, izvirzīja ideju par Eiropas lauksaimniecības kopienas izveidošanu. Šī projekta uzdevums bija panākt drošu noietu tieši tām pārtikas precēm, no kurām Francija iegūtu maksimālu peļņu. Šāda klaja ieinteresētība, ilgākā laika skatījumā, padarīja priekšlikumu mazāk pievilcīgu par Nēderlandes izvirzīto plānu.[34]

31 Lielajos, lēzenajos un auglīgajos līdzenumos ap Parīzi, tā dēvētajā Parīzes baseinā, lauksaimniecībai nav bijis nepieciešamo valsts stimulu, lai tā izvērstos par modernu un pasaules mērogā ne vien konkurētspējīgu, bet arī kvalitāti noteicošu nozari.

32 Lielbritānija vairāk nekā jebkura cita Eiropas valsts paļāvās uz ievestiem produktiem: tie ienāca no tā dēvētās vecās Sadraudzības valstu grupas (*the old Dominions*), resp., no Austrālijas, Kanādas un Jaunzēlandes; Francijas ienākšanu šinī bagātajā tirgū kavēja tas, ka Francija nevēlējās pakļauties Lielbritānijas tanī laikā izveidotās sterliņu mārciņas zonas finansiāliem noteikumiem.

33 Sk.: G. Hendriks, *Germany and European Integration, The Common Agricultural Policy, an Area of Conflict*, Berg, New York/Oxford, 1991.

34 Sk., piemēram: R. Griffiths, A. S. Milward, *The European Agricultural Community of 1948-1954*, European University Institute, Working Paper 86/254, Florence, 1986.

Nēderlandes iedzīvotāju atmiņā īpaši bija iespiedies lielais bads laikā pēc atbrīvošanas un daļas lauksaimniecības zemju izpostīšana pēdējā Otrā pasaules kara gadā[35]. Nēderlandes ieinteresētība izveidot Eiropas mēroga agrikultūras tirgu tomēr bija saistīta ar pārmaiņām starpvalstu tirdzniecības noteikumos, kuras iesākās 1949. gadā. ASV panāca to, ka Eiropas valstis pakāpeniski samazināja muitas likmes un atcēla citus ierobežojumus brīvai tirdzniecībai vispār, arī, protams, pārtikas precēm. Tāds solis skāra Nēderlandes tautsaimniecību divos veidos. Tās ārējā tirdzniecībā lauksaimniecības produkti ieņēma respektablu (40%) īpatsvaru. Nēderlandes modernās lauksaimniecības dārgo (toties kvalitatīvo) produktu pašizmaksu nebija iespējams pazeminināt. Ģeogrāfiskā priekšrocība netika apdraudēta (blakus Nēderlandei atrodas industriālais Vācijas Rūras apgabals), toties brīvu tirdzniecību ierobežojošo barjeru atcelšana draudēja ar Nēderlandes produktu noieta sarukšanu, vismaz noteikti apturētu tā īpatsvara celšanu.

Mansholta (pirmais[36]) plāns, ar labojumiem, paredzēja pakāpeniski samazināt (līdz nullei) muitas likmes visiem lauksaimniecības produktiem, ar vienotām iepirkuma cenām. Iecerēts bija optimāli izmantot aramzemes, skatoties pēc to ražīguma un citiem dabas apstākļiem, resp., neņemot vērā valstu robežas. Protams, nebija runa par no augšas diktētām pārmaiņām tradicionālajā lauksaimniecības struktūrā. Svarīgs jauninājums bija to līdzekļu, kas iegūti, apliekot ar muitu no ārpuses ievesto pārtiku, ieskaitīšana dalībvalstu kopējā attīstības fondā. Tātad vairāki šī plāna galamērķi šodien ir ļoti pazīstami, proti

- iepirkuma cenu un pieprasījuma svārstību izlīdzināšana;
- pārtikas piegādes svārstību un nepilnību izskaušana;
- priekšrokas piešķiršana Kopienas piegādātājiem, arī ja tas nozīmētu atteikšanos no cenu ziņā izdevīgāka ieveduma no ārpuses.[37]

Jāuzsver, ka līdz šim apskatītas tikai atsevišķu valstu ieceres Eiropas lauksaimniecības starpvalstu attiecību organizēšanai. Eiropas

35 Daļā Nēderlandes teritorijas atbrīvošana aizkavējās, savukārt Vācijas valdība pārtrauca un traucēja pārtikas piegādi, izraisot badu; daļa polderu aizsprostu tika saspridzināta, pārplūdinot aramzemes ar jūras (sāls) ūdeņiem.

36 Par tapšanas un attīstības posmiem skatīt: W. H. Vermeulen, *Europees Landbouwbeleid in de Maak, Mansholts eerste plannen, 1945-1953*, Nederlands Agronomisch-Historisch Institut, Groningen, 1989.

37 Sk., piemēram: A. Philip, *L'Europe unie et sa place dans l'economie internationale*, Presses Universitaires France, Paris, 1953.

Padomes Konsultatīvā asambleja (EPKA), kopš tās pirmās sapulcēšanās 1949. gada augustā, nepārtraukti pievērsās pārtikas tirgus noteikumu atvieglošanas jautājumam. Vietā atcerēties, ka šai iestādei bija tikai konsultatīva, nevis saistošu lēmumu ierosinoša funkcija. EPKA 1950. gada 7. jūnijā uzaicināja tās dalībvalstis izstrādāt priekšlikumus tā dēvētai "zaļajai Kopienai"[38]. Jāievēro, ka Eiropas Padomes lēmējiestāde, Ministru padome, nedalījās šādā entuziasmā par pārtikas tirgus vai lauksaimniecības pārvalstisku organizēšanu.

EPKA delegāts Renē Šarpentjē[39] 1951. gada februārī izvirzīja projektu, kura tehniskā puse pilnībā balstījās uz Flimlēna plānu (tieši neatsaucoties uz Mansholta plānu, no tā bija iekļauta ideja par nepieciešamību racionalizēt lauksaimniecību uz pārvalstiskiem pamatiem). Šī plāna politiskā daļa, resp., tā piesaistīšana federatīvas Eiropas izveidošanai, nebija labākais veids, kā iegūt tam sabiedrotos tanīs daudzajās valstīs, kurās šādas "lielvalsts" ideja nebija pieņemama. Šarpentjē plāna būtība bija censties nodrošināt ražotāja (lauksaimnieka) ienākumus apstākļos, kuros lauksaimniecības pienesums tautsaimniecības kopumā nespēja pats tikt līdzi attīstības un dzīves dārdzības pieauguma tempiem. EPKA pievēršanās nacionālo projektu izskatīšanai izraisīja Lielbritānijas aktivitāti, kas visbiežāk uzskatāma par "pretprojektu"[40]: tās deputāts Deivids Eklss[41] piedāvāja alternatīvu sadarbības modeli, kura uzsvars bija centieni nodrošināt patērētājiem iespējami zemas cenas. Šī pieeja atteicās no kopīgām atbalsta cenām, no aizsargtarifiem pret ārpus-Eiropas piegādātājiem, pieļāva paturēt iekšējos muitas un cita veida ierobežojumus. Bija paredzēts izveidot starpvaldību komitejas, kas izpētītu optimālās ražošanas iespējas un pārtikas tirgus noieta iespējas ar uzdevumu - ieteikt ikvienai valdībai vispareizāko kursu ir subvencijām, ir attīstības virzieniem.

38 Angliski *"a green pool"*, atsauce uz Šūmana aicinājumu, kas izskanēja nepilnu mēnesi agrāk; EOTK tika dēvēta par melno (ogles krāsas) Kopienu; *pool* šinī gadījumā atvasināts no darbības vārda *to pool*, resp., likt kopā.

39 *René Charpentier*, (Francijas) Eiropas Padomes Konsultatīvās asamblejas delegāts no tās pašas politiskās partijas, kuru vadīja Pjērs Flimlēns.

40 Sk.: J. Bourrinet, *La problème agricole dans l'integration Européene*, Editions Cujas, Paris, 1968.

41 *David Eccles*, kādreizējs Lielbritānijas lauksaimniecības ministrs, vēlāk, 1958. gadā, kā *Sir David Eccles*, Lielbritānijas Tirdzniecības pārvaldes (*Board of Trade*) prezidents, izteikti negatīvi un diplomātiski ne visai korekti novērtēja EEK, ierosināja tās vietā izveidot lielu brīvās tirdzniecības areālu, resp., lai EEK kā viena juridiska persona pievienotos Lielbritānijas vadībā uzsāktam procesam, kas izveidoja EBTA.

5.4. tabula. **Eiropas Padomē (Konsultatīvajā asamblejā) apspriestie projekti, kā apvienot lauksaimniecības sektoru**[42]

Šarpentjē (Francijas) plāns	Eklsa (Lielbritānijas) plāns
Eiropas Padomes dalībvalstis	Visas EESO valstis
Vispārēja pāreja uz federatīvu Eiropu kā lauksaimniecības integrācijas politiskais mērķis un segums	Starpvaldību vienošanās kā solidaritātes apliecinājums
Pārnacionālas iestādes ar lēmējtiesībām, kuras tiktu ieviestas pakāpeniski: Rīcības komiteja, Divu kameru Parlaments, Konsultatīvā komiteja, kurā atrastos ražotāju (lauksaimnieku), pārtikas ražotāju, pārdevēju un patērētāju pārstāvji	Starpvaldību konsultatīvās (ekspertu) komitejas, kas vienotos par ražojumu optimālo pārdošanas stratēģiju, un darba grupas, kuru uzdevums būtu ierosināt optimālo ražošanas kāpinājuma stratēģiju
Galvenais mērķis - lauku apstākļu uzlabošanas veicināšana, stabila pārtikas tirgus nodrošināšana; cenu noteikšana pārvalstiskā līmenī	Lauku apstākļu uzlabošanas veicināšana, tirgus iespēju izpētīšana, nacionālo cenu politikas kritika un orientējošu padomu sniegšana
Ārzemju attiecības: ieveduma samazināšana, priekšroka Kopienas valstu produkcijai, aizsardzība pret ārējo (lētāko produktu) konkurenci (vienota ieveduma politika)	Aktīva darbība pasaules tirgos, priekšroka Kopienas valstu produkcijai gadījumos, kuros tā ir aptuveni konkurētspējīga (ieveduma politiku noteiktu dalībvalstis atsevišķi)

Vairāku valstu pretī turēšanās pārvalstiskas vienotas lauksaimniecības sistēmas izveidošanai, pat sašaurinātā Rietumeiropas valstu sastāvā, nav kaprīze. Šī pārliecība balstās uz sekmīgu, gadu simteņiem ilgu pieredzi, kā izveidot lauksaimniecību, kas aizvienam modernizējas, resp., vitāli attīstās.[43] Lielbritānijā un Dānijā toreiz bija gandrīz vismodernākā lauksaimniecības struktūra, it sevišķi veiksmīgi bija izveidota šī tautsaimniecības sektora valsts atbalsta sistēma. Tas noteica šo valstu orientāciju ne vien 1950'jos gados, bet pat 1970'jos

42 Sk.: G. Noël, *ibid (19)*.
43 Sk.: M.Tracy, *ibid (27)*.

gados, kad iesākās sarunas par iekļaušanos KLP sakarā ar pievienošanos Eiropas kopienām. Lielbritānijā politiski grūtais lauksaimniecībā nodarbināto samazināšanas solis bija sperts jau 19. gadsimtenī.[44] Neviena Rietumeiropas valsts nebija spējīga uzņemties izvērst tik radikālu lauksaimniecības pārveidošanu 1950'jos gados, pat ja tā vēlētos to darīt. No otras puses, Lielbritānija precīzi sevi apzinājās kā vienu no iespējamām Kopienas lauksaimniecības produktu noieta valstīm.

Eiropas Padomes Ministru padome 1951. gada 29. martā pieņēma rezolūciju, uzaicinot tās dalībvalstis, kā arī Austriju, Portugāli un Šveici uz Eiropas lauksaimniecības problēmām veltītu starpvaldību konferenci. Gatavošanās šai sapulcei, kas beidzot notika 1953. gada martā, ieilga sakarā ar lielām svārstībām Francijas politiskajā dzīvē. Šinī laikā tā dēvētās sagatavošanas darba grupas ietvaros vispirms tika rūpīgi izskatītas tehniskas problēmas vairākās lauksaimniecības jomās (kopā 15, katru apskatot apakškomitejā[45]).

Kamēr ritēja (lēni un ar pārtraukumiem) konferences sagatavošana, notika arī pārrunas EOTK dalībvalstu starpā vien. Panākt lielajā EESO dalībvalstu grupējumā vienošanos par pārnacionālu organizāciju bija gandrīz neiespējami, ņemot vērā Lielbritānijas iesīkstējušo noraidošo viedokli[46]. Šinīs sarunās lielu lomu spēlēja Mansholts, kura personīgais devums apvienotas Eiropas lauksaimniecības sistēmas izveidošanā šodien aizēnots vēlāku notikumu (1970'jos gados) dēļ. Saskatot, ka Vācijas pozīcija ir noteicošā, Mansholts pēc personīgām sarunām 1953. gada sākumā nāca klajā ar iniciatīvu, kurā redzams kompromiss. Mīkstinājumi plāna pārnacionālajā struktūrā tomēr neguva Francijas piekrišanu, jo tā vēlējās maksimāli lielu tirgu savam eksportam. Arī VFR izteicās, ka tā neuzskata par nepieciešamu atvērt savu iekšējo tirgu pārtikas ieplūšanai, ja reizē ar to netiek piedāvāta iespēja VFR rūpniecības precēm tikpat brīvā veidā ieplūst savu "agrāro" kaimiņu tirgos. Šim viedoklim piekrita arī Beļģija un Itālija,

44 Vispirms Anglijā notika sīko zemnieku skaita dramatiska samazināšanās, vēlāk Skotijā: pēdējā tam bija izteikti politiski mērķi, proti, izskaustie mazie zemnieki pārsvarā bija skoti, jaunie īpašnieki - angļu muižnieki (labākajā gadījumā pret Angliju īpaši lojāli skoti); daudzi šie mazie zemnieki izceļoja uz Jauno Pasauli, kurā viņi izvērsās tā, ka padarīja ASV par pasaules pārtikas klēti.

45 Tās bija: graudi un rīsi, tabaka, dārzeņi un augļi, vīns, cukurs, kartupeļi, gaļa un dzīvo gaļas lopu tirdzniecība, piena produkti, olas, eļļas sēklas, dabīgās eļļas, dabīgā šķiedra, sēklas un cukurbietes, arī ziedi un dārzniecības stādi, kokmateriāli un, beidzot, zivis un to pārstrādājumi.

46 Jāievēro, ka noraidošā Lielbritānijas kritika par EOTK, kā arī par pārnacionālo lauksaimniecības projektu parādījās tad, kad tur valdīja diezgan kreisi noskaņota politiskā partija.

kas nozīmēja to, ka EOTK ietvaros izveidot kopīgu lauksaimniecības politiku 1950'to gadu sākumā nebija nekādu izredžu.

Eiropas lauksaimniecības konference notika gadu vēlāk, piedaloties 17 valstīm [47]. Ierašanās uz šo konferenci vēl nenozīmēja piekrišanu izveidot Kopienu ar pārnacionālām kompetencēm.[48] Tāda nostādne ļāva piedalīties daudzām valstīm, kuras bija ļoti skeptiski noskaņotas. Starplaikā, gatavojoties konferencei, EPKA 1951. gada decembrī noraidīja Eklsa plānu. Līdz ar to faktiski bija noraidīta iespēja izveidot integrētu lauksaimniecības politiku Eiropas Padomes dalībvalstu sastāvā, arī EESO dalībvalstu sastāvā. Konferencē iepriekš prognozējamās valstu pozīcijas tika izklāstītas bez nopietnu kompromisu pieļaušanas.[49] Lielbritānijas nostāja slēgt piegādes līgumus tikai ar atsevišķām valstīm (parādība, kas vēl šodien nav pilnībā izkliedēta) padarīja šīs konferences iznākumu ļoti maznozīmīgu. Arī skandināvu valstis bija ļoti izvēlīgas un atturīgas pret kopīgu lauksaimniecības politiku, it sevišķi Norvēģija, kura lepojās ar saviem bagātīgi atbalstītajiem lauksaimniekiem. Viņu māksla izaudzēt iespaidīgu, pat apbrīnas vērtu ražu grūtos klimatiskos apstākļos balstījās uz sevišķi labvēlīgiem tirgus noteikumiem, resp., uz ļoti augstām pārtikas cenām un valstu robežu slēgšanu lētākam piedāvājumam.

Šīs konferences iznākums, lai gan neveikls, tomēr nebija galīgs kopējās lauksaimniecības idejas noraidījums. Tika noorganizēta otra konference par šo tēmu. Tā notika 1954. gada jūlijā Parīzē ar tādu pašu dalībnieku sastāvu, vēl papildus piedaloties novērotājiem no FAO un no EESO. Konferences gaitā redzami izveidojās strupceļš, un tā beidzās ar pārtraukumu, kuram dažas dienas vēlāk sekoja šīs idejas noņemšana no tālākas apspriešanas. Eiropas Padomes Ministru padomes (saistošais) noraidošais lēmums 1954. gada 10. jūlijā pārvilka svītru iespējai izveidot kopīgu lauksaimniecības programmu tā dēvētās Lielās Eiropas mērogā, resp., Eiropas Padomes dalībvalstu sastāvā.[50] ESAO 1955. gada 1. janvārī nodibināja starpvaldību

47 Vācija, Austrija, Beļģija, Dānija, Spānija, Grieķija, Īrija, Itālija, Luksemburga, Norvēģija, Nēderlande, Portugāle, Lielbritānija, Šveice, Zviedrija, Turcija un Francija kā saimniece (konference notika Parīzē).

48 Pretstatā tam, kas notika pēc Šūmana deklarācijas, kad piedalīšanās diskusijās par EOTK izslēdza kritiku par tās pārnacionālo raksturu.

49 Tehniskās darba grupas bija vienojušās samazināt to produktu kategoriju skaitu, kuri būtu pakļauti pārvalstiskai tirgus organizēšanai, resp., graudi un rīsi, tabaka, dārzeņi un augļi, cukurs, gaļa un dzīvo gaļas lopu tirdzniecība, piena produkti un koka būvmateriāli.

50 Sk., piemēram: P. Gerbert, *La construction de l'Europe*, 2. Edition, Imprimerie Nationale, Paris, 1994.

Agrikultūras komiteju.[51] Attiecības starp EOTK sešiem zemkopības resoriem bija tā pasliktinājušās, galvenokārt dēļ Francijas kaprīzēm, ka šis bija vienīgais forums, kurā to pārstāvji satikās.

Diskusiju cikls bija izstiepies triju gadu garumā. Nēderlandes lauksaimniecības ekonomiskās intereses noteica tās pārstāvju centienus izveidot kopēju lauksaimniecības sistēmu. Kaut vēlākie notikumi KLP veidošanā atkal pierādīja šo centienu neapšaubāmo objektīvo vērtību, tomēr Nēderlandes viedoklis nevarēja būt noteicošais. Vairāki apstākļi noteica to, ka priekšlikuma likteni izšķīra Francijas un Vācijas viedoklis. Francijā atradās gandrīz puse EOTK sešnieka lietderīgās aramzemes. Vācija 1950'to gadu sākumā nebija ar mieru pakļaut brīvai (iznīcinošai?) konkurencei savu padārgo lauksaimniecības sektoru. Iekļaujoties EOTK, VFR panāca attiecību uzlabošanu ar Franciju; NATO, vēlāk RES nodibināšana panāca tai drošības garantijas, - bet kopēja lauksaimniecības organizācija nesolīja nekādus papildu ieguvumus. Tas arī bija izšķirošais faktors, kāpēc nevarēja izveidoties kopēja lauksaimniecība, kurā francisks protekcionisms apvienotos ar holandiski iejūtīgu, paškritisku, toties pret ārējo konkurenci reaģētspējīgu lauksaimniecības politiku.

Šodien atskatoties skaidri saredzamas Nēderlandes un Francijas intereses izveidot liela mēroga tirgu. Citām valstīm tādu interešu nebija, dažām, sevišķi Lielbritānijai, bija pat pretējās intereses. Sekmju trūkums (atturoties centienus novērtēt kā kļūdas) izskaidrojams šādi:

- Francijas savtīgā interese nodrošināt savai lauksaimniecībai prioritāru noietu netika līdzsvarota ar izpratni par tās kaimiņu interesēm darīt to pašu;
- Vācijas Federatīvā Republika šķita ieguvusi politisko rehabilitāciju caur līdzdalību EOTK un noregulējusi robežu strīdu ar Franciju, turklāt pēc-Staļina PSRS kurss attiecībā uz Vācijas atkalapvienošanos vēl nebija pilnībā izpētīts.

EOTK nekļuva par izejas punktu citu tautsaimniecības jomu apvienošanai. Saprotamā kārtā dalībvalstis nepiekrita EOTK dibinātāju iecerēm ar laiku aizvietot valstu valdību galvenās funkcijas integrētā, federatīvā Eiropas lielvalstī.

51 Šodien ESAO (OECD) ietvaros pastāv ļoti darbīga apakšnodaļa, kas analizē un apkopo lauksaimniecības sasniegumus un problēmas.

5.3. Kopīgās lauksaimniecības politikas izveidošana

Pēc neveiksmēm izveidot jebkāda veida pārnacionālu Eiropas lauksaimniecības pārvaldi šķiet gandrīz pretrunīgi tas, ka dažus gadus vēlāk, Romas līgumu saskaņošanas laikā, atkal nāca priekšā līdzīga ideja.[52] Jāatgādina, ka 1955. gada vidū EOTK-6 ārlietu ministru pieņemtajā darbības plānā, ar kuru sākās Eiropas integrācijas procesa atjaunošanās[53], lauksaimniecība pieminēta netieši, vispārējā formulējumā, resp., "(EOTK-6 dalībvalstis ir par) kopēja Eiropas tirgus izveidošanu, kurā nepastāvētu savstarpēja aplikšana ar muitu, nedz kvantitatīvi ierobežojumi"[54]. Kādi bija jaunie apstākļi, kuru dēļ lauksaimniecības sektors, kam EEK līguma veidošanas sākumā nebija pievērsta īpaša uzmanība, kļuva par praktiski vienīgo kopīgo politiku, kas darbojās?

Romas līguma mērķis bija izveidot līdzsvarotu Kopējo tirgu, proti, tādu, kas paplašinātu tirdzniecību starp tā dalībvalstīm. Francijas interese atrast savām pārtikas precēm nodrošinātu noietu visplašākajā iespējamā teritorijā nebija mazinājusies, toties neveiksme bija parādījusi, ka nevarēja nopietni cerēt aptvert visu Rietumeiropas tirgu. Bez tam Francija vēlējās aizsargāt savu iekšējo rūpniecības preču tirgu. Savukārt atvieglotās iespējas Vācijas rūpniecības precēm brīvi kustēties pa visu Kopienas teritoriju vairāk nekā atsvēra to, ka Vācijā ienāca lētāka pārtika.[55] Vācija, kura ne visai pozitīvi bija uztvērusi iepriekšējos centienus apvienot lauksaimniecību, Romas līguma saskaņošanas pārrunās ieņēma iecietīgāku kursu (vairāku jaunradušos iemeslu dēļ). Pavērās iespēja panākt radošu kompromisu.

Politiskais fons pastiprināja daudzu Rietumeiropas valstu (ne tikai VFR) vēlmi sadarboties ne vien formāli, bet arī veiksmīgi. Dumpja

52 Romas līgumā par Atomenerģijas kopienu nav pieminēta lauksaimniecība, toties vajadzība tieši pēc šī Līguma pavērtām iespējām tuvināja Francijas un Vācijas ieinteresētību KLP izveidošanā.

53 Franciski *la relance*, kas angliski neskan tik eleganti (*re-launching*); šāds integrācijas gaitas atjaunošanas - pagrieziena brīža raksturojums parādās regulāri. Līdzīgi, katra Kopienas paplašināšanās nosaukta par "izaicinājumu un iespēju" (*challenge and opportunity; le défi et l'opportunité*), veidojot tikamāko eirožargona daļu.

54 Izvilkums no *Resolution adopted by the Ministers of Foreign Affairs of the Member States of the ECSC at their meeting at Messina on June 1 and 2, 1955 (OPOCE, Luxembourg).*

55 VFR it kā politisko lēmumu piekāpties Francijas lauksaimniecības interesēm nenoteica KLP iedarbošanās VFR: nacionālās lauksaimniecības (globāla) uzlabošanās VFR padarīja pieņemtos kompromisus politiski un ekonomiski ciešamus (sk.: S. Tangermann, *Germany and the Common Agricultural Policy*, J. Agricultural Economics, V 30 (3), 1979.g. septembrī).

apspiešana Ungārijā 1956. gadā neliecināja par PSRS "labo gribu" attiecībā uz Vācijas atkalapvienošanos. Suecas krīze šinī pašā gadā (un arābu valstu, it sevišķi Irākas, rīcība, nacionalizējot Rietumu naftas uzņēmumus pirms un pēc tam) pieteica nopietnus draudus Rietumeiropas enerģijas avotiem. Francija bija zaudējusi karu tās Dienvidaustrumu Āzijas kolonijās (pamiers iestājās 1954. gadā). Tās neveiksmei lemtā cīņa par Alžīrijas noturēšanu prasīja milzīgus līdzekļus, kuri savukārt netika ieguldīti Francijā.

Saskaņojot Romas līgumu, visi partneri aizstāvēja savu pozīciju lauksaimniecības jomā; katram nācās piekāpties, lai panāktu galīgo vienošanos. Noteicošais izlīgums, kas izšķīra EEK izveidošanu, bija starp Franciju un Vāciju. Līguma saskaņošanas laikā Nēderlande pārdeva Vācijā vairāk lauksaimniecības produktu, nekā to darīja Francija; Nēderlande arī vairāk ieveda rūpniecības preces no Vācijas, nekā to darīja Francija. Izaugsmes potenciāls šādam stāvoklim, protams, nebija liels. Nēderlandes toreiz (un arī šodien) ļoti moderno lauksaimniecību laika gaitā apsteidza Francija (kurā atradās 43% visu Sešnieka valstu lauksaimnieciski apsaimniekojamās zemes platību). Vācijas rūpniecības preču noieta relatīvās iespējas Nēderlandē un Francijā noteic šo valstu iedzīvotāju skaita attiecība (šodien tā ir apt. 1:4).

Romas līgums paredz attiecināt KLP uz lauksaimniecību, zivsaimniecību un citiem dabas bagātību apgūšanas veidiem līdz (un ieskaitot, bet ne tālāk par) pirmajam pārstrādes posmam pārtikas ķēdē. Mazliet pretrunīgie KLP uzdevumi, pēc Romas līguma 39.1.panta ir:

- nodrošināt regulāru pārtikas piegādi;
- stabilizēt tirgus svārstības;
- veicināt visāda veida progresu, lai celtu lauksaimniecības ražīgumu;
- nodrošināt pircējam pieņemamas (mērenas, stabilas) pārtikas cenas;
- nodrošināt atbilstošu atalgojumu lauksaimniekiem.

Salīdzinājumā ar EOTK līgumu Romas līgumus apstiprināja samērā ātri - nepilnu četru mēnešu laikā.[56] Atklātāko politisko pretestību izrādīja dalībvalstu komunistiskās partijas. Nopietnus iebildumus izvirzīja arī lauksaimniecības nevalstiskās organizācijas,

56 Nevienā no dalībvalstīm par tiem nenotika referendums.

galvenokārt Vācijā, par to, ka varētu ciest nacionālās intereses. Šīs bažas balstījās uz aizdomām, ka vienotās iepirkuma cenas varētu tuvoties zemākām caurmēra cenām, nevis, kā notika, tuvoties augstākām esošām atbalsta cenām.[57] Nopietnu ierunu pret ratifikāciju nebija: to panāca Drošības kopienas līguma fiasko, arī jau pieminētie reālie ārpolitiskie faktori.

5.5. tabula. **Politiskie notikumi, kas veicināja KLP izveidošanu un tās sākotnējo izaugsmi**

1956. g.	
Oktobris	Padomju karaspēks, iejaucoties suverēnās Ungārijas valsts iekšējās lietās, ar varu apspiež sacelšanos.
1958. g.	
Maijs	Francijā nodibināta V Republika ar jaunu (papildinātu) satversmi.
1960. g.	
Februāris	Francija izmēģina (Alžīrijas tuksnesī) pirmo atomieroci (kas izgatavots bez ASV vai Lielbritānijas tehniskās palīdzības).
Jūlijs	Līgums (Konvencija) nodibina Eiropas brīvās tirdzniecības apvienību.
1961. g.	
Janvāris	Uzcelts Berlīnes mūris, nocietināta robeža starp Rietumvāciju (VFR) un Austrumvāciju (VDR).
Decembris	Prezidenta de Golla un kanclera Adenauera tikšanās reizē saskaņots līgums starp Vāciju un Franciju.
1962. g.	
Decembris	Lielbritānijas premjers Makmilans vienojas ar ASV par Lielbritānijas atomieroču sistēmas modernizāciju, tādā veidā atsakot Francijas piedāvājumu sadarboties ar Lielbritāniju šinī jomā.
1963. g.	
Janvāris	Prezidents de Golls publiski noraida Lielbritānijas lūgumu pievienoties Kopienai.
1965. g.	
Decembris	Prezidents de Golls cieš neveiksmi pirmajā Francijas prezidenta vēlēšanu kārtā, tomēr uzvar otrajā kārtā.

57 Tajā laikā patērētāju interešu aizstāvība nebija organizēta; arī tas, ka svaigā atmiņā stāvēja pieredze ar pēckara pārtikas trūkumu (tās izsniegšana uz kartītēm ieilga vairākus gadus pēc kara beigām), pieļāva pārtikas cenu kāpinājumu, kas finansēja KLP.

1967. g.	
	Eiropas Komisijas prezidents Halšteins atsakās no amata.
1968. g.	
Maijs	Politiski nemieri Francijā, kas noved pie prezidenta de Golla aiziešanas no amata.
1969. g.	
27. aprīlis	Prezidents de Golls atsakās kandidēt nākamajās prezidenta vēlēšanās.
Decembris	Francijas prezidents Pompidū pieļauj sarunu uzsākšanu ar Lielbritāniju.
1970. g.	
Aprīlis	Parakstīts līgums, kas noteic EEK finansēšanas mehānismu ar pastiprinātu Eiropas Parlamenta lomu Kopienas budžeta apstiprināšanā.
30. jūnijs	Ministru Padome pieņem pirmos lēmumus par Kopīgas zvejas politikas izveidošanu; tanī pašā dienā Kopiena uzsāk sarunas ar Dāniju, Īriju, Lielbritāniju un Norvēģiju.
1971. g.	
Jūnijs	Privātā tikšanās reizē Lielbritānijas premjerministrs Hīts pārliecina prezidentu Pompidū par Lielbritānijas labo gribu, vedot sarunas par iestāšanos EEK.

KLP bija iecerēts veidot kā integrētu Kopienas politiku, protams, tādu, kas panāktu mijiedarbību starp Kopienas iestādēm un nacionālām interesēm, nevis šo interešu aizvietošanu. Ieskatīšanās šinīs it kā pagātnē pabeigtās diskusijās, kuras parāda, cik lēns un grūts darbs bija KLP izveidošana, ir nozīmīga šodien, jo pirms iekļaušanās diskusijās par tālāku KLP attīstību jāizprot pamatidejas un apsvērumi, kas aiz tām stāv. Pārrunu cikls, kas noveda pie KLP, vitāli balstījās uz kompromisiem starp dalībvalstīm - saprāts pretstatā pieredzei, kas apskatīta iepriekšējā apakšnodaļā. Tika radīti būtiski KLP mehānismi, kuru iedarbība skāra ikvienas dalībvalsts nacionālo lepnumu, tās lauksaimniecību, un arī visu dalībvalstu iedzīvotāju ikdienu. Šo ieskatu KLP izveidošanā var pabeigt ar uzsvaru uz ārējiem noteicošiem faktoriem - ar 1968. gadu. Šinī gadā tika panākta vienošanās par KLP autonomo finansēšanas mehānismu. Savā ziņā ar šo gadu neatgriezeniski saslēdzās dalībvalstu nacionālo lauksaimniecību intereses, iztiekot bez pārnacionālas nonivelētas lauksaimniecības sistēmas izveidošanas.

Romas līgumā KLP bija pievērsta īpaša uzmanība.[58] Aprakstīti pasākumi, kas veicami, lai izveidotu KLP, kā to finansēt un kādā laika posmā (ne vēlāk kā 12 gados, pa trim vienādiem četrgadu posmiem) panākt KLP spēkā stāšanos. Tur aprakstīta četru Kopienas iestāžu mijiedarbība šinī jomā - toreiz trūka šodien pazīstamās piektās Kopienas iestādes - auditoru kā atsevišķas neatkarīgas institūcijas.[59] Kā jau iepriekš minēts, KLP mērķi izteikti vispārējā veidā. Trūkst KLP kompetenču apraksta un atbildes uz svarīgu, principiālu jautājumu - proti, Romas līgumā nav noteikts, vai KLP nodrošinās lauksaimniekiem zināmu (minimālo) atalgojumu vai arī atbalstīs pārtikas cenu fiksēšanu (tirgus regulēšanu).

KLP veidošana kļuva par būtisku pārbaudījumu, cik patiesībā EEK dalībvalstis bija gatavas kompromisu atrašanai. Eiratoms cieta politiskā ziņā dēļ sadursmes ar Francijas nostāju kodolieroču jomā. Notika radikālas pārmaiņas arī EOTK darbībā.[60] Tas nozīmēja, ka 1950'to gadu beigās KLP izveidošana bija tā nopietnā problēma, kuras sekmīgā atrisināšana izglāba Eiropas integrācijas procesu no pazušanas skaisto ieceru kladē. Saprotams, ka salīdzinājumā ar citām iespējami "integrējamām" tautsaimniecības nozarēm lauksaimniecība bija reizē nozīmīga diezgan, lai tās noorganizēšana pārliecinātu Kopienas iedzīvotājus, bet ne tik nozīmīga, ka tā nepakļautos pārvalstiskai vadībai. Lauksaimniecības tīri ekonomiskā nozīme, arī tās sociālā nozīme Kopienas pirmajos darbības gados bija lielāka, nekā tā ir šodien. Salīdzinājums starp datiem, kuri uzrādīti 5.6. tabulā, un tiem, kuri atrodami pārskatos par stāvokli šodien (piem., 5.8. tabulā), protams, izgaismo tikai ekonomisko īpatsvaru. Kopienas dibinātāji pieņēma kā aksiomu atziņu, ka viņu valstu lauku iedzīvotāju nodarbinātība strauji mainījās (Francijā vien laika posmā no 1945. līdz 1955. gadam apmēram 1,3 miljoni lauku iedzīvotāju atstāja zemkopību). KLP uzdevums nebija apturēt šo procesu. KLP uzdevumu

58 No 240 Romas līguma pantiem 10 atrodamas norādes par KLP.

59 Ministru Padome 1959. g. 15. maijā nodibināja Auditoru pārvaldi (*Audit Board*), toties Eiropas Parlaments, sākot ar 1970. gadu, pieņēma atskaiti par izgājušā gada budžeta izdevumiem, tikai ja to papildināja auditoru deklarācija; Auditoru Tiesa ieguva piektās Kopienas iestādes (neatkarīgas vienības) statusu, pateicoties Māstrihtas LES (1992. gadā).

60 EOTK pirmais prezidents Žans Monē atteicās no sava posteņa 1955. gadā, tamdēļ ka tā laika Francijas valdība piešķira arvien mazāku nozīmi šai kopienai, resp., nevēlējās paplašināt to savas industrijas daļu, kas pakļauta pārnacionālai iestādei; arī Vācijā Romas līguma tapšanas laikā sajūsma par Eiropas integrāciju kā iespēju atgūt pieklājīgu vietu pasaules acīs atdūrās pret atziņu, ka Vācijas saimnieciskie sasniegumi tai nodrošināja šo vietu neatkarīgi no līdzdalības pastiprinātā Eiropas tautsaimniecības apvienošanā.

zemtekstā rodama doma, ka apvienotai politikai jāceļ katras un ikvienas dalībvalsts nacionālās lauksaimniecības aprite.

Pastāv pat aizdomas, ka, piekrītot Romas līguma visai orientējošām nostādnēm par lauksaimniecības integrāciju, VFR cerēja, ka KLP netiks izveidota kā vitāla Kopienas politika. VFR valdība bija spiesta rēķināties ar politiski angažētu un ļoti labi organizētu lauksaimniecībā nodarbināto interešu aizstāvēšanu - viena no vadošajām VFR politiskajām partijām ļoti kareivīgi uzstājās par savām prasībām. KLP pamatu radīšana (no 1958. gada līdz 1962. gada beigām) tomēr sakrita ar īpašu PSRS spiedienu uz VFR, it sevišķi uz Rietumu Berlīni.[61] Vācijas attieksme pret Romas līguma izveidoto Kopienu nemitīgi attīstījās pēc Romas līguma ratificēšanas. Šis bija ar trauksmēm (un ar vilšanos) bagāts laiks Rietumu Eiropā. PSRS, resp., Krievijas, centieni šķelt Rietumu Eiropas valstu kopīgos pasākumus attiecībā uz Eiropas integrāciju vienmēr izraisīja pretējo efektu, jo agresīvāk un uzstājīgāk tika izvirzītas pretenzijas.

KLP veidošanas laikā nostiprinājās Francijas un Vācijas sevišķās savstarpējās attiecības. Procesu atviegloja tas, ka aptuveni līdz ar Romas līgumu spēkā stāšanos notika būtiskas pārmaiņas Francijas valsts juridiskajā pamatā. Jaunā Francijas prezidenta ģenerāļa de Golla lēmums izveidot izturīgu un nesatricināmu Francijas-Vācijas aliansi pozitīvi ietekmēja Kopienas sākuma darbību. Jau pirmajā tikšanās reizē 1958. gadā starp Francijas prezidentu de Gollu un VFR kancleru Adenaueru radās ļoti labs idejiskais kontakts.[62] Abiem apvienota Rietumu Eiropa bija būtiski nozīmīga, kaut gan katram citādu apsvērumu dēļ. Savstarpēja cieņas izjūta, pat uzticēšanās, viņiem ļāva izveidot kopīgu viedokli par optimālo rīcību, ņemot vērā abu valstu tālejošās intereses.

Francijas valsts vadonis visai dramatiskā veidā izvirzīja virkni tādu kā ultimātu, kuri gandrīz vienmēr, attiecībā uz Eiropas integrāciju, panāca kāda nepārdomāta soļa aizvietošanu ar izturētāku lēmumu.

61 Pirmais PSRS ultimāts attiecībā uz Berlīni iesniegts 1958. g. 27. novembrī; stāvoklis šinī pilsētā saspīlējās ar Berlīnes, arī visu VDR aptveroša mūra uzcelšanu, kas sākās 1961. g. 13. augustā, un kaut cik nomierinājās tikai pēc PSRS neveiksmes Kubā 1962. g. oktobrī.

62 Abiem vadoņiem kopīga bija rezervēta attieksme pret Lielbritāniju, pareizāk sakot, pret angļiem: Lielbritānija, sākot ar 1958. g. janvāri, šķietami gandrīz kā šantāžu, izvirzīja domu par lielas brīvās tirdzniecības zonas izveidošanu, proti, par tādu EBTA, kurā atrastos tās septiņas valstis, kas vēlāk EBTA konvenciju parakstīja, un vēl astotā "valsts" - Eiropas Kopiena; priekšlikums tika noraidīts, vispirms ar Francijas valdības lēmumu 1958. g. aprīlī (sk.: E Benoit, *Europe at Sixes and Sevens*, Columbia University Press, New York, 1961).

5.6. tabula. **Lauksaimniecības ekonomiskā nozīme Sešnieka valstīs Romas līguma noslēgšanas laikā, 1956. – 1958. gadā***

Valsts	Abs. skaitļos (tūkstošos)	% nodarb.	% agr/kkp	% ārējās tirdz. apjoma	% relatīvi EEK summai
Vācija	(4 296)	17,9	8,4	3,2 (*)	23,0 (*)
Beļģija	(350)	10,3	7,2	5,4	4,9
Francija	(5040)	26,6	16,0	15,5	39,4
Itālija	(7300)	39,8	21,2	24,0	26,3
Luksemburga	(33)	22,8	9,0	35,3	6,4
Nēderlande	(509)	12,4	10,9	35,3	6,4

* Ziņu avots: European Commission, *The agricultural situation in the European Community*, 1958.

Perspektīva celt savu lauku reģionu turību iedvesmoja citādi tik ļoti pret pārnacionālu varu skeptiski noskaņoto prezidentu de Gollu veicināt KLP veidošanos. Francija ne visai uzticējās Lielbritānijai kā labajam starpniekam. Netika pārmesta tās ciešā draudzība ar ASV - Lielbritānija vēl nebija gatava kļūt par tikpat ciešu Vācijas un Francijas sabiedroto, cik VFR un Francija bija nolēmušas savstarpēji uzticēties. Vācijas valsts vadonis Adenauers savukārt izprata, kādā veidā jāpārliecina tie savi tautasbrāļi, kuri pēc būtības, kaut arī atklāti neizsakoties, pretojās Vācijas integrācijai apvienotā Eiropā, sapņodami par Vācijas sevišķo Viduseiropas sūtību. Kanclera Adenauera tālejošās bažas izraisīja vilinājumi par Vācijas atkalapvienošanos, kurus PSRS regulāri, kaut gan diezgan ciniski, uzkurināja, ja šāda Vācija atteiktos no sabiedrošanās ar ASV un arī ar Rietumeiropu. Šīm problēmām Rietumeiropas valstis toreiz atrada atbildi, piešķirot savstarpējai integrācijai dziļāku jēgu.

Pirmā redzamā aktivitāte KLP izstrādāšanā[63] bija dalībvalstu konferences sasaukšana, lai pārrunātu kopīgās lauksaimniecības uzdevumus, kā tas bija paredzēts Romas līgumā. Ņemot vērā, cik neveiksmīgi bija noritējušas iepriekšējās lauksaimniecībai veltītās

63 Romas līguma 40.pantā paredzēta konferences sasaukšana; pārrunas, kuru rezultātā tika izveidots Romas līgums par EEK, analizētas: *L. N. Lindberg, ibid (2)*; turpat arī analizēta KLP struktūru veidošanās, skatīt no 161. līdz 182. lpp.

starpvaldību konferences, pozitīvs iznākums nebija garantēts. Procesa virzītājs neapšaubāmi bija jau pieminētais Siko Mansholts, kas kļuva par pirmo Komisijas valdes locekli ar atbildību par lauksaimniecību. Mansholta lielais ieguldījums KLP izveidošanā vēl šodien tiek pieminēts. Viņu atbalstīja ļoti enerģiskais pirmais Eiropas Komisijas prezidents Valters Halšteins, kuram EEK bija tikai pirmais solis uz federatīvu Eiropu un kura personīgais ieguldījums KLP izveidošanā ir tikpat liels, cik šodien maz par to atceras.

Konferencē, kas notika Strēzas pilsētā 1958. gada jūlijā, tika sīki izanalizēti dalībvalstu lauksaimniecību toreizējie sasniegumi un iespējamie attīstības virzieni.[64] Tās noslēguma rezolūcijā (kurā izcelti kopā 9 vadošie atzinumi) izteikti principi, kuri noteica KLP uzdevumu formulēšanu. Vispārēja rakstura atziņām, kā, piemēram, deklarācijai par to, ka lauksaimniecībai jāpaliek nozīmīgai Kopienas tautsaimniecības daļai, protams, bija drīzāk politiska, nevis lietišķa nozīme, jo apt. 25% tā laika dalībvalstu iedzīvotāju bija nodarbināti lauksaimniecības sektorā. Rezolūcijās apstiprināta ideja par kopīgu tarifu un muitas likmju noteikšanu ārpus-Kopienas produktu ievešanai, ņemot tomēr vērā tradicionālās saites ar aizjūras teritorijām un valstīm.[65] Tehniska rakstura ieteikumi izrādījās ļoti nozīmīgi, proti:

- tirgus noteikumu saskaņošanas nolūks ir cenu satuvināšana, nevis to vienādošana, kā arī stimulēt lauksaimniecības metožu lietderības (efektivitātes) celšanu;
- izskaust tieši tās subvencionēšanas metodes, kuras kavē modernizāciju un produktivitātes celšanu;
- noturēt līdzsvaru starp produkcijas un noieta vairošanu, ieviešot zināmu Kopienas mēroga specializēšanos lauksaimniecībā;
- izvairīties no tādas pārprodukcijas, kas augstās pašizmaksas dēļ nav realizējama, to eksportējot;
- saglabāt lauksaimniecībā ģimenes uzņēmumus, dodot tiem attīstības priekšrocības;
- kur ir neizbēgama lauku iedzīvotāju aiziešana no tiešās nodarbošanās ar lauksaimniecību, rūpēties par viņu pārkvalificēšanu, arī

64 Var droši apgalvot, ka dalībvalstis nemaz nevilināja doma izveidot kopēju lauksaimniecību, resp., tādu, kas būtu pakļauta vienas centrālas varas iestādes norādēm; runa bija par atsevišķu normu un ieražu pakāpenisku saskaņošanu (angliski *harmonisation of agricultural support instruments*).

65 EEK nekādā ziņā neizteicās par vai pret atsevišķiem dekolonizācijas procesiem: tie tika pieņemti kā fakti, un tās jaunās valstis, kas to vēlējās, izveidoja jau iepriekšminēto ACP grupējumu; svarīgs izņēmums bija Alžīrija, kura pēc tās neatkarības iegūšanas atteicās no jebkādām saistībām (līdz pat pēdējam laikam).

veicināt pārstrādes un citu reģionālu industriju uzplaukumu, lai paturētu iedzīvotājus lauku reģionos.[66]

Lai gan tekstā tas tieši nav atrodams, Strēzas konferencē paustie viedokļi liecināja par to, ka EEK dalībvalstis tiecās izveidot tādu KLP, kas garantētu iepirkuma cenas, nevis garantētu laukiem noteiktu ienākumu līmeni. No šīs idejas KLP reformas atkāpjas tikai ar vislielākajām grūtībām arī šodien, kad lauksaimniecības tiešā ekonomiskā un politiskā nozīme ir krietni mazinājusies.

No ES iestāžu darbības viedokļa raugoties, ar savu pirmo vispārējo atskaiti par paveikto darbu 1958.gadā Eiropas Komisija, atzīstot lauksaimniecības īpašo problemātiku, pieteica sevi kā gatavu atrisināt šo sarežģīto uzdevumu.[67] KLP uzdevumu realizēšanai bija iecerēts izveidot cenu aizsardzību (garantēšanu), atbilstoši atsevišķu primāro pārtikas produktu specifikai. Šo atsevišķo un daudzējādā ziņā atšķirīgo programmu dziļākā jēga meklējama trijos darbības principos:

- vienots tirgus lauksaimniecības produktiem (brīva preču kustība un kopīgas cenas);
- priekšrocība Kopienas produkcijai (kopīga vienota tarifu barjera pret importu);
- finansiāla solidaritāte (visas dalībvalstis pārskaita līdzekļus, kas nepieciešami KLP realizēšanai).

Protams, Ministru Padomei kā toreiz, tā arī šodien bija noteicējas funkcija. Izskatot Eiropas Komisijas projektu, izcēlās ļoti senas, šķietami nepārvaramas domstarpības. Pirmā šāda ilga, nīgra un diezgan mazefektīva Ministru Padomes sēde 1960. g. 30. jūnijā iezīmēja KLP izveidošanas startu. Vācija aši kļuva par galveno progresa kavētāju; radās aizdomas, ka VFR ne visai labgribīgi raudzījās uz to, ka tās lauksaimniecības organizēšanu noteiktu tās kaimiņi, kuri visi saskatīja Vāciju par savas produkcijas galveno, toreiz vēl neapgūto tirgus areālu.[68]

66 Strēzas konferences materiāli, kas apkopoti Eiropas Komisijas izdevumā *Recueil des documents de la conference agricole des états membres de la Communautée Economique Européene à Stresa du 3 au 12 juillet;* galvenās rezolūcijas teksts atrodams *ibid 28*, no 74. līdz 77. lpp.

67 EEC Commission, *First General Report on the Activities of the Community (January 1, 1958 to September 17, 1958)*, September 1958 (Brussels), 65. lpp.

68 VFR bija atjaunojusi pirmskara laikā izstrādātos aizsardzības mehānismus; tās industriālā ražojuma apjoma straujais kāpums pārliecināja daudzus VFR, ka tā spēs ar šīm precēm vairāk nekā segt ievedamās pārtikas izmaksu; bija arī atjaunota intensīva mazo lauksaimnieku atbalstīšana (sk.: Hendriks, *ibid (33)*).

Parlamentārā Asambleja arī 1960. g. oktobrī visai dzīvīgi kritizēja Komisijas projekta galīgo variantu. Sākot ar 1960. g. decembri, EEK Ministru Padome sāka pieņemt saistošus lēmumus cerībā iedarbināt KLP iespējami agri 1962. gadā. Šī procesa kulminācija bija sēde, kura iesākās decembrī ar teorētiski paredzēto noslēgumu 1962. g. 1. janvārī, bet kura (ar pārtraukumiem) noslēdzās tikai 1962.g. 14. janvārī.[69]

Var uzskatīt, ka Eiropas Komisijas, Ministru Padomes un Parlamentārās Asamblejas mijiedarbība, kas bija paredzēta Romas līgumā, nopietni izauga un nobrieda, pieņemot KLP un ieviešot to praksē. Komisijas vadošā loma, izveidojot KLP, tehniskā ziņā bija nepārprotama. No daudziem variantiem, no daudziem iesniegumiem, kurus piedāvāja speciālās interešu grupas (pārsvarā lauksaimniecībā iesaistītie darba darītāji, arī šo darbu finansētāji), Komisija izraudzījās piešķirt prioritāti

- strukturālām reformām un lauksaimniecības modernizācijai;
- iespējami zemākām atbalsta cenām;
- specializētai, tā dēvētai ekstensīvai lauksaimniecībai, kas ieviesa monokultūras sistēmu, arī tā dēvēto komerciālo lauksaimniecību;
- produkcijai, kas maksimāli celtu pārtikas ražošanu iekšējām vajadzībām.

Eiropas Lauksaimniecības virzības un vadības fonds tika nodibināts, lai īstenotu KLP. Tas sāka darboties 1962. gadā, pēc Ministru Padomes noteikumiem nr. 25, kas pieņemti 1962. g. 20. aprīlī. Fonda funkcijas bija divējādas: ieguldīt līdzekļus lauksaimniecības struktūru atjaunošanā un uzlabošanā un garantēt (atbalstīt) pārtikas iepirkuma cenas Kopienas mērogā. Šajā sakarā bija nolemts izveidot katrai nozīmīgai lauksaimniecības jomai savu pārvaldi. Pirmos gadus abi virzieni darbojās vienoti, bet 1964. gadā ELVVF sadalījās divi daļās,[70] kuras līdz šai dienai nekad nav tiekušās atkalapvienoties. ELVVF nav juridiska persona, pastāv apvienota ELVVF pārraudzības komisija, kuras priekšsēdētājs ir Eiropas Komisijas darbinieks, bet locekļi ir dalībvalstu nozīmētas personas.

ELVVF līdzekļu nodrošinājums izraisījis ne mazumu domstarpību un ķildu Kopienas sarunās. Pirmais finansēšanas variants paredzēja

69 Atreferējot šīs pārrunas, kad sēdes sekmīga noslēguma nolūkā ne vienu reizi vien tika iedarbināta pulksteņa apstādināšanas politika, avīze *The Financial Times* (Londonā) atzina, ka kaut kas ar tik sirsnīgām mokām izveidots noteikti vieš cerības uz lielisku izdošanos.

70 *Regulation 17/64/EEC*, kas pieņemts 1964. g. 5. februārī.

noteiktas (procentuāli no gada izdevumiem fiksētas) iemaksas no ELVVF dalībvalstīm (Romas līguma panta kārtībā). Tas pieļāva vistiešāko iespēju dalībvalstīm bloķēt sev netīkamu lēmumu pieņemšanu. Komisijas tā laika visai angažētā pieeja - uzskatīt, piemēram, visus muitas ienākumus par Kopienas naudu – protams, izraisīja konfliktus. Tomēr neraugoties uz to, ELVVF finanšu līdzekļi vienmēr atrodas.

ELVVF divas operatīvās daļas nekad nav saņēmušas kaut aptuveni līdzīgu finansējumu. Lēmumā par fonda finansēm, kuru pieņēma 1964. gadā[71], paredzēts, ka 1/3 visu līdzekļu atvēlēta lauksaimniecības struktūras pārveidošanas projektiem, 2/3 līdzekļu - cenu garantēšanai. Tanī laikā tika sapņots, ka cenu nodrošinājuma daļa varētu pat pelnīt Kopienai līdzekļus - ar muitas nodokļiem uz ievedumiem! Īstenībā cenu nodrošinājumam vajadzīgo līdzekļu daudzums nemitīgi auga, bet struktūras daļa saņēma pat mazāk nekā 5% visu līdzekļu. Šodien šīs daļas finansējums lēnām pieaug un ir pārsniedzis 7% no kopīgā ELVVF budžeta.

ELVVF lielāko tiesu nodarbojas ar cenu atbalstīšanu, kas nozīmē noteikt vairākas cenas: pamatcenu, kas ir zemākā iespējamā iepirkuma cena, iejaukšanās cenu (intervencijas cenu), pie kuras sasniegšanas sākas ražas iepirkšana, un mērķa cenu, kas ir atzītā pašizmaksas cena, papildināta ar pieņemamu peļņu. Fakts, ka liela daļa produktu ES iekšzemē tiek realizēti virs tā dēvētām pasaules cenām, izraisījis ne mazumu spraigu diskusiju un arī tīri praktiski veicinājis ne mazumu apkrāpšanas mēģinājumu. ELVVF kompetencē ir pārraudzība pār to, kā ārējā tirdzniecība, šinī gadījumā ievedumi no ārpus-Kopienas valstīm, tiek aplikta ar muitu. Cenu atbalsta mehānisms (un muitas aizsardzība) attiecas uz 70% visas Eiropas lauksaimniecības produkcijas. Vēl uz kādiem 25% produkcijas ELVVF attiecina tikai ievedmuitas aizsardzības mehānismu. Apmēram 5% visas produkcijas[72] nav pakļauti nekādai tiešai ELVVF darbībai.

No 1958. g. marta līdz 1959. g. decembrim Parlamentārā Asambleja centās ietekmēt Komisijas plānus, vienīgi sniedzot padomus, jo tai šinī sakarā nebija nekādas juridiski saistošas teikšanas. 1959. g. novembrī Eiropas Komisija aicināja konsultatīvo Ekonomikas un sociālo lietu komiteju izteikt savu atzinumu par KLP izveidošanas

71 Skatīt (19).

72 Kartupeļi ir viens no ievērojamākiem pārtikas produktiem, uz ko neattiecas ELVVF; regulāri izvirzās jautājums, kamdēļ, ņemot vērā aktīvo kampaņu par nesmēķēšanas zonu ieviešanu publiskās vietās, ELVVF aizvienam "atbalsta" tabakas audzēšanu ES dalībvalstīs (pārsvarā Grieķijā un Itālijā).

priekšlikumu. Ekonomikas un sociālo lietu komiteja to izdarīja 1960. g. maijā un jūnijā[73], papildinot no Komisijas puses izvirzītos priekšlikumus ar šādu darbības principu, proti

- KLP jāparedz sociālais atbalsts lauku iedzīvotājiem, kuru finansētu visas dalībvalstis pēc jau iepriekš minētā finansiālās solidaritātes principa.

Arī no citām pusēm Eiropas Komisija saņēma signālus, ka būtu vēlams, apmēram līdzīgos termiņos, kādi attiecās uz KLP tehnisko īstenošanas līdzekļu izveidošanu, radīt arī lauksaimniecības sociālām problēmām veltītu atbalsta fondu[74]. Idejiski un finansiāli apsvērumi piebeidza šīs KLP daļas veidošanu, jo šāda KLP ienākumu pārsūknēšana no līdzekļiem, kuri domāti cenu atbalstam, uz būtībā bezdibeņa sociālās labklājības nodrošināšanas mērķiem būtu priekšnoteikums cenu atbalsta fonda bankrotam un Kopienas idejas atmešanai. Tādēļ šis jautājums tika risināts no nacionālo interešu viedokļa: KLP pieļāva pabalstu turpināšanu nacionālā līmenī, atbilstoši katras valsts interesēm un tās finanšu spējām. Formāli pārrunas par tāda sociālā fonda veidošanu Ministru Padomes līmenī turpinājās līdz 1963. gadam, kad tās vienkārši pazuda no tālākas darba kārtības. Pa to laiku Romā 1961. gada rudenī starpvaldību konference ierosināja formēt divas darba grupas, kas laika gaitā pārvērtās par konsultatīvām komitejām, kuras atsevišķi apskatīja gan lauksaimnieku (īpašnieku, zemnieku), gan laukstrādnieku sociālās problēmas. Šīs komitejas arī šodien pastāv un darbojas tīri konsultatīvā veidā.

1960'to gadu sākumā Eiropas Komisija sazīmēja šādas īpaši sasāpējušas sociālās problēmas lauku reģionos:

- lauku reģionos augošo bērnu izglītības iespēju pielīdzināšana pilsētnieku līmenim;
- jaunu lauksaimnieku rašanās veicināšana;
- dzīvokļu (mājas) apstākļu (*housing*) uzlabošana;

73 Parlamentārās Asamblejas dokumentāciju par debatēm un par specializētiem ziņojumiem tās Lauksaimniecības komitejai iespējams atrast (oriģinālā franču valodā, arī citās tā laika Kopienas oficiālajās valodās) ar tipiskām koordinātām: *L'annuaire-Manuel de l'Assemblée parlamentaire européene*, bet specializētās atskaites saistās ar specifiskiem (autoru) vārdiem, proti *Carcassonne, Charpentier, Legendre, Lucker, Richarts, Thorn, Troisi, van Dijk un Vredeling*.

74 *FEASA, resp. Fond Européen pour l'amerlioriation des structures agricoles* jeb Eiropas lauksaimniecības struktūru uzlabošanas fonds, kuram bija jāizveidojas vienlaicīgi ar ELVVF (sk.: R. Fennell, *ibid (7)*).

- lauku reģionu sociālās un kultūras infrastruktūras nodrošināšana;
- iespēja lauciniekiem, arī laukstrādniekiem aiziet pensijā uz līdzīgiem noteikumiem kā viņu līdzpilsoņiem pilsētās.[75]

Lēmumu par ELVVF izveidošanu, protams, vajadzēja ieviest praksē. Tas tika veikts pakāpeniski, izstrādājot cenu noteikšanas un tirgus apsekošanas mehānismus. Pirmais šāds specializētais tirgus, kas tika "sakārtots", bija graudu tirdzniecība. Būtisks jautājums izvirzījās par kopīgo finansiālo solidaritāti. Francijas vadītājs ģen. de Golls, lai cik angažēti viņš pārliecināja VFR iekļauties KLP kā integrētā programmā, īpaši neieredzēja tādu domu, ka Eiropas Kopiena, it sevišķi Eiropas Komisija, kļūtu par pašfinansējošos iestādi. Tomēr ELVVF līdzekļi bija jāatrod - jo raža un lauksaimniecība nereagē uz birokrātiskiem un politiski izdevīgiem aicinājumiem "atlikt" lēmuma izpildīšanu uz vēlāku laiku.

Nopietns pārbaudījums Kopienas idejas īstenošanā radās 1965. gada otrajā pusē. Romas līguma 200. pantā bija paredzēts sākotnējā integrācijas pakāpē (pavisam paredzētas trīs pakāpes) KLP finanses iegūt no dalībvalstu resursu pārskaitījumiem. Likumsakarīgi visi lēmumi būtu panākami vienbalsīgi. Līguma 201. pants arī uzdeva Komisijai sagatavot citus finansēšanas paņēmienus. Krīzi izraisīja 1965. g. 31. marta priekšlikums uzskatīt par Kopienas ienākumiem visus muitas un ārējās tirdzniecības tarifu veidā iegūtos līdzekļus un rīkoties ar tiem pēc mažoritārā balsojuma. Izmantojot savu prezidējošās valsts stāvokli, Francija ar 1965. g. 15. jūniju atteicās pieņemt lēmumu. Francijas valdība sešus mēnešus piekopa tā dēvēto tukšā krēsla politiku, resp., atteicās piedalīties praktiski visās Kopienas sapulcēs.[76] Lai gan arī pārējo 5 dalībvalstu starpā sajūsma par Komisijas projektu nebija vienlīdz liela, *de facto* radās stāvoklis 1 pret : 5 par. Boikots nebūt nebija tik abolūts, kā uz to norāda eiroskeptiķi, jo pastāvēja tā dēvētā "rakstiskā kārtība", lai pieņemtu juridiski saistošus lēmumus.

Atrisinājuma meklējumus sarežģīja Francijas vienpusējais aizliegums izskatīt pirmo Lielbritānijas iestāšanās lūgumu (pārējie partneri uzzināja par šo faktu prezidenta de Golla preses konferencē). Personīgais konflikts starp Komisijas prezidentu Halšteinu un ģenerāli de Gollu padarīja izlīdzinājuma meklējumu īpaši grūtu. Tā kā draudēja

75 Sīkāk par tā laika pārrunām, kuru vietā šodien rit citādas pārrunas, nepiesaucot šos pamatprincipus, kuri ir nemainīgi, skatīt: R. Fennell, *The Common Agricultural Policy of the European Community*, 2nd edition, BSP Publishers, Oxford, 1987.

76 Atskaitot tās, kurās pārrunāja KLP lietas.

(netiešā veidā, toties nepārprotami) VFR sadarbība ar ASV ne vien drošības jomā, bet arī noslēdzot divpusējus tirdzniecības līgumus, Kopienas pārstāvji paguva vienoties par tā dēvēto *Luksemburgas kompromisu*. Šis ļoti svarīgais lēmums pieņemts Ministru Padomes līmenī ļoti klusinātā, pat diskrētā formā. Kompromisa teksts satur ne mazumu nianšu, toties īsumā tās summējamas šādi:

1) visas delegācijas uzskata, ka gadījumā, ja nav iespējams pieņemt vienbalsīgi apstiprinātu lēmumu, pārrunām jāturpinās, ievērojot saprāta robežas, līdz brīdim, kad šāda vienošanās panākta;
2) Francijas delegācija uzsver, ka visiem lēmumiem, kuri skar vitālas nacionālās intereses, jābūt vienbalsīgiem (arī gadījumā, ja Romas līgums pieļauj mažoritāro balsošanas kārtību[77]);
3) vairākas delegācijas izteic dažādus viedokļus, kas darāms, ja lēmumu nespēj sagatavot pēc izsmeļošām pārrunām;
4) visas delegācijas uzskata, ka šim lēmumam nav negatīvi jāatsaucas uz turpmāko Kopienas lēmumu pieņemšanu.[78]

Šis lēmums bija attiecināms uz visiem jautājumiem, ne tikai tiem, kuri skāra lauksaimniecības jomas.[79] Dabiski, ka pēc Luksemburgas kompromisa pieņemšanas Eiropas Komisija - vismaz prezidenta de Golla valdīšanas laikā - pakļāvās nacionālo interešu izpausmēm ar minimālām ierunām. Pēc prezidenta Halšteina aiziešanas no amata noplaka Komisijas uzdrīkstēšanās piedāvāt radikālas iniciatīvas. Kaut gan turpinājās pārrunas par ELVVF budžeta finansēšanas nokārtojumu, galīgais variants tika pieņemts tikai 1970. gadā[80].

Daudz rakstīts par šī kompromisa pieņemšanas notikumiem un par tā dziļo konstitucionālo jēgu Kopienas juridiskajos pamatos.[81] Lai gan Luksemburgas kompromiss šodien it kā vairs nav aktuāls, šī

77 Kvalificēta vairākuma balsošanas kārtība toreiz piešķīra Vācijai, Francijai, Itālijai 4 balsis, Beļģijai un Nēderlandei 2 balsis, Luksemburgai 1 balsi: vairākums bija 12 balsis.

78 Lēmums pieņemts 1966. gada 18. janvārī, atreferēts *Bulletin of the EEC*, 1966, Vol. 3.

79 Lēmums vispirms apgrūtināja daudzās pārrunas par dažādu produktu cenu noteikšanas kārtību, tomēr neaizkavēja to, ka Kopējais tirgus tika juridiski izveidots pirms termiņa (analīze par Luksemburgas kompromisa ietekmi uz KLP atrodama: E. Neville-Rolfe, *The Politics of Agriculture in the European Community*, Policy Studies Institute, London, 1984).

80 *Regulation EEC 729/70*, kas pieņemts 1970. g. 21. aprīlī.

81 Analīze par Luksemburgas kompromisu atrodama praktiski visās grāmatās par ES; atsevišķu rakstu, kas veltīts tikai šī kompromisa iztirzāšanai, sk.: W. Nicoll, *The Luxembourg Compromise*, Journal of Common Market Studies, Vol 23, #1, September, 1984.

lēmuma audzinošais iespaids joprojām liek sevi just (kā redzēsim vēlāk šinī grāmatā). Urugvajas VVTT sarunu raunda laikā Francija izteica sevi gatavu izmantot šo kompromisu gadījumā, ja Kopienas pārstāvji piekāptos ASV prasībai atvieglot ASV masu mediju produkcijas noietu Kopienas medijos.

Apzinoties, ka pedantiska Luksemburgas kompromisa ievērošana bloķētu tālāku integrācijas gaitu, Eiropas Kopienas dalībvalstu valdību vadītāji 1974. gadā pieņēma deklarāciju, kas mīkstina šī kompromisa pielietojamību. Šīs sapulces noslēguma deklarācijā iekļauta atziņa, ka kompromisa principu ievērošana nav attiecināma uz visiem jautājumiem. Vienīgi tādi, kas pēc Romas līguma nostādnēm prasa vienbalsīgu piekrišanu, pakļauti šīs vienošanās ievērošanai. Lielbritānijas viedoklis nesaskan ar šādu nostāju. 1996. gadā Lielbritānijas pārstāvji piedalījās sapulcēs, atturoties balsot ļoti daudzos gadījumos, resp., izmantoja veto bez formāla veto izteikšanas.

5.4. Kopīgās lauksaimniecības politikas attīstība līdz 1992. gadam

Šinī apakšnodaļā izskatīsim galvenās ierosmes KLP attīstībai līdz 1992. gadam. Šajā gadā, gatavojoties Iekšējā tirgus stāšanai spēkā, beidzot notika ilgi gaidītās fundamentālās KLP reformas. Pārmaiņas bija tik būtiskas, ka pat jārunā par veco KLP un par jauno KLP.[82] Pēc būtības arī jaunā KLP paliek ļoti daudzu kompromisu rezultāts: katrā lēmumā atrodami daudzi izņēmumi, atbilstoši kādai vietējai vajadzībai. KLP reformas kopš tās izveidošanas bijušas ir lielas, ir mazas (sk. 5.7. tabulu). Šinī apakšnodaļā apskatāmajā laikā notikušas pārmaiņas dalībvalstu nacionālās lauksaimniecības prioritātēs. Vairāku KLP reformu centienu ierosinātāja Eiropas Komisija jau kopš 1970. gada ziņojusi par fundamentālām nepilnībām Eiropas lauksaimniecībā. Reformu gaitā pret šādiem priekšlikumiem vienmēr sākotnēji nostājušās nacionālo interešu grupas, lai beigās abas puses piekāptos. Reformu gaita apliecinājusi, ka KLP struktūras ir ļoti dzīvīgas, pat elastīgas: lielās pārmaiņas tomēr panāktas lēnā tempā, bez fundamentālā mehānisma salaušanas.

Kaut gan lauksaimniecības daļa ES kopproduktā būtiski samazinājusies, šī tradīcijām bagātā tautsaimniecības nozare aizvien izraisa emocionālu reakciju, kura, tiesa, krietni pārspēj šajā nozarē

82 Šādu krasu atšķirību atzīst pati Eiropas Komisija (skatīt, piemēram, DG-VI informāciju Internetā: *http://europa.eu.int/pol/agr/en/info.htm).*

nodarbināto un šīs nozares tautsaimniecisko īpatsvaru kopīgajā bagātībā. Neskatoties uz šādām reizēm ļoti saspīlētām attiecībām, ļoti nepatīkamās pārmaiņas KLP, resp., subvenciju apjoma ierobežošana, tika pieņemtas, ieviestas un pārdzīvotas. Šo KLP reformu apskatu noslēgsim, summējot radikālos reformu priekšlikumus. Tie pieņemti 1992. gadā, daļēji atbildot uz ārējās tirdzniecības partneru spiedienu (kas izpaudies dažādos veidos, vistiešāk GATT[83] (VVTT) Urugvajas raunda sarunās), un saistās ar īru izcelsmes Eiropas Komisijas valdes locekļa Makšārija vārdu[84]. Par 1998.gadā aizsākušās KLP reformas iznākumu šodien ir pārlieku agri spriest; dažus pirmos sasniegumus šinī jomā apskatīsim 8. nodaļā.

Kopīgās lauksaimniecības politikas mehānismu iekustināšana tūlīt uzrādīja, kuras šī svarīgā kopīgā pasākuma izpausmes prasās pēc pilnveidošanas. Proti, iepirkuma cenu noteikšanas kārtība, budžeta ienākumi un jautājumi, kādā veidā un cik lielā mērā ELVVF īstenos savus uzdevumus lauksaimniecības strukturālās jomās, izraisīja daudz debašu jau 1960'to gadu beigās. KLP vienmēr izsaukusi arī ārzemju kritiku. Augsti attīstītas lauksaimniecības valstis, galvenokārt ASV un, kopš Lielbritānijas iekļaušanās Eiropas Kopienā, arī Kanāda, Austrālija un Jaunzēlande, izjūt subvencionēšanas sekas kā samazinātu iespēju izvērsties Eiropas tirgos. KLP ir atbalstījusi visai augstas pašizmaksas produktu ražošanu un eksportu, kas ļauj tiem konkurēt ar šo iepriekšminēto valstu piedāvājumu pasaules tirgos. KLP tātad sarežģījusi Eiropas tirdznieciskās attiecības ar tās drošības garantu.

5. 7. tabula. **Galvenie attīstības posmi KLP pilnveidošanā līdz 1995. gadam**

1964. - 1966. gads	Izveidoti KLP finansēšanas juridiskie pamati.
1968. - 1971. gads	Pirmie KLP racionalizācijas soļi, paralēli pieaug lauksaimniecības komercializācija.

83 Vispārējā vienošanās par tarifiem un tirdzniecību, angliski *General Agreement on Tarriffs and Trade*, kas panākta 1947. gadā, izveidojot neatkarīgu ANO iestādi; sāka darboties1948. gada 1. janvārī (toreiz ar 23 dalībvalstīm); visnesenākās VVTT pārrunās piedalījās 117 valstis; kopš 1994. g. pazīstama kā Pasaules tirdzniecības organizācija (angliski *World Trade Organisation*).

84 *Ray MacSharry*, pēc tautības īrs, Eiropas Komisijas valdes loceklis ar atbildību lauksaimniecības lietās no 1989. līdz 1993. gadam; savā laikā bija Īrijas lauksaimniecības ministrs.

1972. - 1973. gads

Izveidojas zaļās naudas sistēma, KLP iekļaujas Dānijas, Īrijas un Lielbritānijas lauksaimniecības; pirmais naftas cenu pacēluma pārsteigums.

1979. - 1984. gads

Lielbritānijas prasības pārskatīt KLP finansēšanu, konkrēti - izveidot taisnīgāku Lielbritānijas piedalīšanos Kopienas budžetā, kas noslēdzas ar vienošanos Fontēnblo 1984. g. jūnijā.

1981. - 1986. gads

KLP pievienojas Vidusjūras valstis, resp., Grieķija, Spānija un Portugāle; Grieķija izmanto savu laika priekšrocību, panākot solidaritātes līdzekļu izveidošanu mazāk attīstītām valstīm; Spānijas lielā zvejas flote atsaucas uz Lielbritānijas attieksmi, finansējot KLP (budžeta atmaksājumu problēma).

1984. - 1992. gads

Kvotu sistēmu ieviešana, it sevišķi piena produktiem, pirmie nopietnie meklējumi, kā samazināt ES budžetā lauksaimniecības daļu, izskatīti vairāki KLP reformu projekti.

1992. - 1996. gads

Makšārija vārdā nosauktās reformas KLP; VVTT Urugvajas raunda sarunas noslēdzas (1994.gadā) ar ES apņemšanos tālāk racionalizēt KLP finansiālos atbalsta mehānismus un to apjomu.

1995. gads

ES iekļaujas trīs bagātas valstis - Austrija, Somija un Zviedrija, kurām nākas pārveidot savus labi nostādītos nacionālās lauksaimniecības atbalstīšanas mehānismus.

KLP tiek asi un nemitīgi kritizēta, jo tā sola it kā daudz vairāk, nekā patiesībā spējīga paveikt. Zināmā mērā šī kritika turpina jau ieilgstošu rīvēšanos starp lauku attīstības un pilsētu attīstības piekritējiem. Eiropas lauksaimniecībā nodarbināto skaits nemitīgi kritās visā divdesmitajā gadsimtenī. KLP nespēja un pat lāgā necentās apturēt šo šķietami neapturamo procesu (sk. 5.8. tabulu). Eiropas lauksaimniecības komercializācija, resp., lielu, kapitāli intensīvu ražošanas vienību izveidošana, pieņēmās spēkā 1970'jos gados, sasniedzot maksimālo komerciāli attaisnojamo apjomu. Praktiski visiem sīkajiem lauksaimniekiem izvēle bija starp aiziešanu no zemes vai papildu ienākumu avotu meklēšanu.

5.8. tabula. **Lauksaimniecībā nodarbināto absolūtā skaita attīstība ES dalībvalstīs starp 1965. un 1994. gadu** (kopskaits tūkstošos; īpatsvars % no visiem civilajā sektorā nodarbinātiem)*

Valsts	Skaits 1965. g.	Skaits 1980. g.	Skaits 1994. g.	% 1965. g.	% 1980. g.	% 1994. g.	Uz 100 ha aramzemes
B & Lux	253	120	66	6	2,9	1,5	4
Dānija	330	190	114	15	7,3	3,9	4
Vācija	4442	2601	1625	17	6,9	4,0	9
Grieķija	1935	1134	906	53	30,9	22,0	10
Spānija	4143	2215	1340	34	17,1	8,9	4
Francija	3600	2024	1133	18	8,6	4,3	4
Īrija	360	234	168	32	18,6	11,9	3
Itālija	5005	2600	1343	25	12	5,7	8
Nēderlande	405	302	199	9	5,5	3,1	10
Austrija	690	306	186	20	9,0	4,8	5
Portugāle	1410	1109	620	40	25,6	13,6	16
Somija	670	286	179	32	12	6,9	7
Zviedrija	400	236	148	12	5,7	3,3	4
Lielbritānija	961	706	511	4	2,6	1,8	3
Eur-15	24 584	14 063	8568	17,6	9,3	5,0	6

* Ziņu avots: J Cole & F Cole, *A Geography of the European Union*, 2nd edition, Routledge, London, 1997.

1970'jos gados Kopienas dalībvalstīs noritēja lauksaimniecības racionalizācija. Publiskie, populistiskie strīdi noveda pat līdz lauksaimniecības tehnikas kolonnu virzīšanai uz, piemēram, Parīzi. Kad tās pirmo reizi parādījās Briselē, varēja teikt, ka KLP kā pārnacionāla un nozīmīga parādība bija likusi sevi pamanīt pat viszemākajā lauksaimniecības līmenī. KLP veicināja vērā ņemamu agrikultūras produkcijas pacēlumu Kopienas dalībvalstīs. Sākot ar 1970'to gadu vidu, daudzās primāro pārtikas produktu jomās Eiropas Kopienas

valstis kļuva vairāk nekā spējīgas sevi apgādāt. Vēl viens KLP sasniegums ir svārstību izzušana pārtikas piegādēs un iepirkuma cenu svārstību apsīkšana.

KLP savā veidā šķita kā radīta visādām viltībām un krāpšanai. Uz to rosināja ļoti praktisks apsvērums ELVVF finanšu operācijās - daudzas ELVVF izmaksas veica nacionālie kadri, bet finanšu uzraudzība līdz 1975. gadam nebija savu uzdevumu augstumos. Stāvoklis uzlabojās stipri lēni. Dažās Vidusjūras valstīs inspektoriem jāatrodas militārā apsardzē. Izmantojot izlūkdienestu piegādātās fotogrāfijas no mākslīgajiem Zemes pavadoņiem, inspektori, piemēram, panākuši, ka ir samazināta uzdotā ar olīvkokiem apstādītā platība: reizēm tika pieprasīti pabalsti, uzrādot "apstādītas" platības, kuras bija lielākas par fizisko teritoriju. Citas mahinācijas - piem., viltus eksports un preces tūlītēja atgriešanās Kopienā ar jaunu pievienotu vērtību - zeļ apbrīnojamā veidā, toties to īpatsvars krāpšanas kopīgajā fonā ir maznozīmīgs.

KLP rosināja Eiropas lauksaimniekus ražot tādu produkciju, kas bez eksporta subvencijām nespēj ārpasaules tirgos atrast noietu. ELVVF 1970'tos gados turpināja centrēties ap augstām iepirkuma cenām. Tika palielināts atbalstāmo produktu kategoriju skaits. Tas izraisīja nemitīgu produkcijas kāpinājumu, resp., starp 1968. un 1975. gadu lauksaimniecības darba ražīgums kāpa vidēji par 6 % gadā. Šinī laikā sāka arī piesātināties pieprasījums pēc pārtikas (daļēji tam par iemeslu bija dzimstības nemitīgā lejupslīde Kopienas dalībvalstīs; 1977. gadā starp 9 toreizējām dalībvalstīm tikai vienā, Īrijā, vidējais ģimenes lielums bija virs atjaunošanās sliekšņa, resp., virs 2,1).

Iedzīvotāju iztēlē KLP izpaudās kā sviesta kalni[85] un vīna ezeri. Tieši vislielākās fermas ne vien pelnīja par (pārsvarā) graudu uzglabāšanu, bet vēl saņēma subvencijas (apmēram vienādās proporcijās kā nacionālos, tā Kopienas līdzekļus) šo glabātavu izbūvei. Sākot ar šo laiku, parādījās skandalozie KLP apkrāpšanas gadījumi, kuri meta ēnu uz visas Eiropas integrācijas labo slavu. Lai gan zināma revidentu darbība, protams, pastāvēja jau kopš KLP izveidošanas, 1975. gadā parakstītais Līgums par dažām izmaiņām EEK iestāžu darba kārtībā, stājoties spēkā 1977. gadā, nodibināja šodienas Auditoru Tiesas priekšteci. Eiropas Komisijas ietvaros šodien darbojas

85 Tā dēvētie produktu kalni (sviesta, gaļas ...) vai ezeri (vīna) ne vien izmaksāja nopietnas summas, lai tos glabātu, bet arī izraisīja skandālus, kad tos lēti izpārdeva par aizvešanas izmaksas seguma cenām ārpus Kopienas (1970'jos gados uz PSRS); šodien šāda uzpirktā produkcija vispirms atrod noietu, to pārdodot par nominālām cenām Kopienas dalībvalstu sabiedriskām organizācijām.

vēl viena papildu pretkrāpšanas vienība, ļoti labi motivēta un operatīva, kas pazīstama ar tās franču nosaukuma saīsinājumu UCLAF[86].

Pārtikas industrijas pārorganizēšanās uz gigantisma pamatiem ir uzsūkusi daļu no lauku iedzīvotājiem, kuri tādā veidā palikuši dzīvojot uz saviem mazajiem lauksaimniecības zemes gabaliem. Ne visi šādi komerciālie uzņēmumi ir banku vai lielo uzņēmumu pārvaldē. Savukārt patērētāju prasības pēc pārtikas daudzveidības un kvalitātes ir ļāvušas izdzīvot daudzām ģimenes fermām, kurās vienlaikus tiek pārstrādāta sava raža un citi primārie produkti. Šī klusā "zaļā revolūcija" izvērsās laikā, kad mazo lauku sētu īpašnieki novecoja, bet viņu pēcteči atteicās no ekonomiski nerentabla darba. Tomēr arī šāda veida investīciju ieplūde nav izskaudusi lauksaimniecības sektorā tradicionāli iesīkstējušās reģionālas atšķirības turības ziņā.

KLP netieši ir atbildīga par vairākām intensīvās lauksaimniecības sekām. Lauku ķīmijas izmantošana nekad nav bijusi atbalstīta no KLP puses. Subvenciju mehānisma "aklumā" šinī sakarā vainojama Lauksaimniecības Ministru Padome, kura ļoti dedzīgi aizstāvēja savu fermeru intereses pret jebkāda veida "priekšlaicīgu" atkāpšanos ekoloģijas labad.[87] Kopš 1980'jiem gadiem KLP pievērš pakāpeniski pieaugošu uzmanību lauksaimniecības un vides aizsardzības mijiedarbībai.

Gan Eiropas lauksaimniecības intensifikāciju, gan tās komercializāciju gandrīz vienādos apmēros noteica kā ārējie ekonomiskie faktori, tā KLP subvencijas. Vispārējam turības līmenim ceļoties, Eiropas Savienībā tika pielāgota ASV izplatītā vertikālā pārtikas ķēdes integrācija. Lielie pārtikas pārstrādātāji labprāt slēdza līgumus ar lieliem piegādātājiem. Radās papildu starpniecības slānis. Radās arī priekšnosacījums lielu agrāro vienību (lielsaimniecību) veidošanai tur, kur agrāk bija sastopamas mazas saimniecības. Valstīs, kurās pastāvēja kooperēšanās tradīcijas, šis process mazāk skāra sīkos zemniekus.

Eiropas Komisijas pirmais par lauksaimniecības lietām atbildīgais darbinieks Siko Mansholts 1968. gadā izteica vairākas tēzes par iespējām pārveidot KLP darbības virzienu 1970'jos gados[88]. Viens no

86 *Unité coordinatrice pour la lutte anti-fraude,* vienība, kas starp daudziem citiem pasākumiem nodibinājusi katrā dalībvalstī "karstā telefona" sistēmu, kurā iedzīvotāji aicināti pieteikt aizdomas par iespējamiem krāpšanas gadījumiem.

87 Tā sauktās Slāpekļa direktīvas (aizliedzot izmantot minerālmēslus pārmērīgos apjomos) pieņemšana bija grūta (pieņemta 1991. gadā) un pieļauj ārkārtīgi garu izņēmuma laiku, resp., līdz 1999. gadam.

88 Vēsturē tās iegājušas kā Mansholta plāns, oficiāli Memorands *COM(68) 1000,* kas publicēts kā pielikums Eiropas Komisijas darba atskaites biļetenam, resp., *Supplement #1, 1968.*

iemesliem bija nenokārtotais KLP finansēšanas jautājums, kas 1968. gadā, kad stājās spēkā Muitas apvienība, bija tālu no galīgā atrisinājuma. Pēc iekšējām pārrunām, kurās ne visi Mansholta plānā izvirzītie loģiskie priekšlikumi tika atzīti par realizējamiem, Eiropas Komisija 1970. gadā ierosināja šādu izeju no briestošām KLP problēmām:

- pietuvināt atbalsta cenas pasaules līmenim, arī vienkāršot šo cenu noteikšanas kārtību;
- radikāli samazināt lauksaimniecības neracionālos aspektus, piemēram, veicināt izkaisīto zemes gabalu apvienošanos, arī atbalstīt mazo saimniecību apvienošanu lielākās vienībās;
- finansiāli atbalstīt plānveidīgu lauksaimniecībā nodarbināto skaita samazināšanu, izmaksājot pabalstus aiziešanai no šāda darba, izveidojot pensiju fondus, kā arī radot lauku reģionos alternatīvas nodarbinātības iespējas;
- samazināt lauksaimniecībā izmantotās zemes apjomu - ierosinājums bija izņemt no ražošanas 5 miljonus ha jeb apm. 10%.[89]

Mansholta plāns izraisīja spraigas un diezgan kritiskas pārrunas. Iznākums bija krietni pieticīgāks, nekā Komisijas priekšlikums uz to viesa cerības. Stāvokli, protams, sarežģīja topošā pirmā Kopienas paplašināšanās. Apzināti sasteigta bija vairāku lēmumu pieņemšana šinī jomā, jo bija vēlams nostādīt faktu priekšā[90] Lielbritāniju, Dāniju un Īriju, kuras visā pievienošanās laikā (šis laiks bija ieildzis jau no 1960'to gadu sākuma) izvirzīja vairākas pretenzijas attiecībā uz toreizējo KLP.

Tādējādi reālās pārmaiņas KLP bija drīzāk simboliskas, nevis būtiskas. Kopiena pieņēma 1971. gadā trīs direktīvas, kas nostiprināja ELVVF strukturālās attīstības programmas.[91] Nedaudz vēlāk, 1975. gadā, pieņemta direktīva, uz kuras pamata vispirms tika noteikti tie lauksaimniecības reģioni, kas atzīti par mazāk labi situētiem.[92] Attiecīgie līdzekļi tika paredzēti īpašās atbalsta programmās. Labskanīgās programmas tomēr nesaņēma pietiekami lielas Kopienas līdzekļu dotācijas, lai spētu izmainīt stāvokli, kura dēļ tās nodibināja.

89 Eiropas Komisijas dokuments *Lauksaimniecība 1980. gadā*, izdots 1970.g. *COM(70) 500.*

90 Jau pirmajā paplašināšanā tika izvirzīta prasība kandidātēm pieņemt negrozītu visu līdz tam brīdim izveidoto *acquis communautaire*.

91 Tā dēvētās sociāli strukturālās direktīvas: (lauksaimniecību modernizācija) *Dir 72/159/EEC*, (pensiju lietas) *Dir 72/160/EEC*, (pārkvalificēšanās iespējas) *Dir 72/161/EEC*.

92 Angliski *less well-favoured regions*, franciski *les régions défavorisées (Dir 75/268/EEC)*.

Komisijas neapmierinātība ar to, ka atbalsta cenu līmenis tika noteikts visai augsts, pārsvarā atbilstot Vācijas lauksaimniecības vajadzībām, protams, norādīja, ka īstā lemtspējīgā Eiropas Kopienas dzīvē nebija Komisija. ELVVF un jo vairāk šī Fonda atbildīgajai pamatlēmumu pieņēmējai - Eiropas Savienības Lauksaimniecības Ministru Padomei - augstās iepirkuma cenas bija visādā ziņā politiski izdevīgs lēmums. Vēl izdevīgāks, pareizāk sakot, politiski nepieciešamāks lēmums ieviesa tā dēvēto "zaļās naudas sistēmu", vispirms kā īstermiņa pagaidu pasākumu, bet no 1971. gada lielākā vai mazākā mērā kā ilgtermiņa politiku[93]. Noteikumi EEC 94/71, ar ko stājās spēkā tā dēvētā Naudas kompensācijas sistēma (*monetary compensatory amounts*), faktiski pieļāva atkāpi no principa, ka KLP nodrošināja vienādas iepirkuma cenas lauksaimniecības produktiem. Šīs sistēmas rezultātā izveidojās, pareizāk sakot, tā ļāva turpināties daudzām nacionālajām lauksaimniecības subvencijām, kas principā pārkāpa Romas līguma ieceres, lai gan ne tā juridisko jēgu.

1970'jos gados notika pirmā Kopienas paplašināšanās, kurā KLP pievienojās trīs spēcīgas lauksaimniecības sistēmas. KLP reformas nekļuva par būtisku šķērsli šinī procesā. Lielbritānijas lauksaimniecības sektors aši samierinājās ar to, ka iepirkuma cenas pacēlās, sasniedzot Kopienas līmeni jau dažus gadus pēc Lielbritānijas iekļaušanās.[94] Dānijas ļoti modernā lauksaimniecība (ar ļoti labi attīstītām kooperēšanās tradīcijām) atguva daļu savas zaudētās vietas Vācijas tirgū: kopš pievienošanās ES, Dānijas lauksaimniecība turpinājusi attīstīt jaunas produktu kategorijas, lai paplašinātu savas piedāvājuma iespējas lielajā ES mēroga tirgū. Īrija, savukārt, ir bijusi visspilgtākā ieguvēja (līdz šim) no KLP. Īrijas ražošana bija tradicionāli vērsta uz eksportu, toties ar tikai vienu noņēmēju - Lielbritāniju. Pēc tās iekļaušanās ES, KLP subvencijas Īrijā izmantotas, lai attīstītu ražošanu (gan lauk-

93 Līdz 1969. gadam Eiropas Kopiena principā noteica pārtikas cenas ASV dolāros; īstenībā ar 1962. gada *Regulation 129 On the value of the unit of account and the exchange rates to be applied for the purposes of the common agricultural policy* tika ieviests šodienas ekija priekštecis "aprēķina vienība" (konkrēti *Agricultural Unit of Account)*, kuras vērtība tika noteikta attiecībā pret zeltu 1:1 ar ASV $ zelta ekvivalentu, resp. 0,88867088 g zelta (sk.: R. Fennell, *The Common Agricultural Policy of the European Community, Its institutional and administrative organisation*, Second Edition, BSP Professional Books, Oxford, 1987).

94 Šķietami nepārvaramais jautājums par Lielbritānijas pārtikas tirdzniecības saitēm ar tās bijušajām kolonijām 1970'jos gados vairs nebija aktuāls: patiesās problēmas pievienošanās sarunās sagādāja ilgtermiņa līgumi starp Lielbritāniju un Jaunzēlandi; šie līgumi palika spēkā, un, lai gan šodien Jaunzēlandes produkti Lielbritānijā aplikti ar muitu, tie tomēr ir konkurētspējīgi (un pat ieguvuši papildu noietu citur Kopienas valstīs).

saimniecībā, gan citās tautsaimniecības jomās). Pie tam ir atrasts papildu noiets arī citās Eiropas valstīs, ne tikai kaimiņu valstī Lielbritānijā.

ELVVF budžeta problēma bija reizē nopietna, grūti atrisināma, toties vienkārša pēc savas būtības. ELVVF vienmēr bijusi visdārgākā Kopienas programma: tai bijusi raksturīga nemitīga absolūtā paplašināšanās. Tā kā nebija jebkādu ierobežojumu produktu apjomam, kas pakļauts atbalsta cenu režīmam, Eiropas Kopienai regulāri "pietrūka" naudas (vairākas reizes, sākot ar 1982. gadu).[95] Tā resursi, uz kuriem Eiropas Kopienas budžets balstījās, tikpat regulāri tika paplašināti, parasti pēc ilgām un asām debatēm. ELVVF budžeta jautājums 1980'jos gados vairākas reizes tika "galīgi" nokārtots, lai pēc dažiem gadiem tas atkal pārkāptu vienošanos. Lauksaimniecības daļas īpatsvars pieauga šķietami nepārvaldāmā, pat neprognozējamā veidā. Tā 1980'jos gados pakāpeniski izveidojās šodien pazīstamais Eiropas Kopienas finansēšanas veids. Dažādie avoti tika pakāpeniski ieviesti, galvenokārt lai novērstu to, ka KLP izmaksas fonds nespētu apmierināt lauksaimnieku prasības. Vispārējā budžeta problēma attiecībā uz Lielbritānijas iebildumiem tika atrisināta ar lēmumu, kas pieņemts 1984. gada jūnijā Fontēnblo[96] ES Padomes tikšanās reizē. ELVVF budžeta disciplīnas jautājums toties tikai ar šo datumu iekļāvās aktīvajā darba kārtību sarakstā.

KLP neapšaubāmi ietekmēja Kopienas izredzes sasniegt citus Romas līgumā paredzētos mērķus. Tās mijiedarbība ar pārējām Kopienas aktivitātēm kļuva īpaši saspīlēta pēc Lielbritānijas pievienošanās. Pirmo gadu pieredze pārliecināja Lielbritāniju, ka tās tiešie "ieguvumi" no KLP neattaisnoja tās tiešo ieguldījumu Kopienas budžetā. Problēma bija tāda, ka Lielbritānija labi ja nodrošināja pusi savas pārtikas pašapgādes. Aiz visādiem apsvērumiem - gan cenu, gan tradicionālo attiecību dēļ - tā ieveda samērā daudz pārtikas, kuras muitas nodevas pārskaitīja Kopienas budžetam. Lielbritānijas labi nostādītā lauksaimniecība samērā maz ieguva KLP subvencijas. Stāvokļa saspīlējumu neapšaubāmi izcēla Lielbritānijas premjerministres Tečeres agresīvā nostāja. Varbūt maksimālais saspīlējums radās 1982. gadā, kad Lielbritānijas mēģinājumu izmantot Luksemburgas kompromisa principu, noraidot kopīgo lauksaimniecības

95 Pretstatā valsts budžetam Kopienas budžets nepieļauj deficītus, Kopienai nav piešķirtas tiesības aizņemties naudu, emitējot jebkāda veida obligācijas vai tml.

96 *Fontainebleau;* Lielbritānijas veiksme samazināt savu iemaksas daļu, kas aprēķināta pēc visa šini valstī iekasētā PVN, apstiprināta 1992.gadā ar nenoteiktu noilguma laiku, resp., ticami, ka vismaz līdz 2000. gadam.

finanšu plānu, pēc tam kad tā bija piekritusi ikvienai budžeta sadaļai atsevišķi, neņēma vērā pārējie tās partneri.[97]

Zaļās naudas sistēma vēl šodien nav galīgi izskausta. Tā tiks pārtraukta tikai ar pāreju uz vienas naudas sistēmu. Tomēr daudzie sarežģījumi, kas 1970'jos gados izcēlās sakarā ar to, ka praktiski katrai produktu kategorijai bija noteikts savs relatīvais starpvalūtu maiņas kurss, 1980'to gadu vidū sāka izsīkt. Zaļās naudas mērķis bija pieļaut nacionālās lauksaimniecības subvencijas. Tās iesīkstēšanās bija pretrunā lauksaimniecības ilgtermiņa interesēm. Pārlieku lielās KLP subvenciju izmaksas vispirms radīja pārprodukciju piena produktu jomā, pēc tam arī graudu audzēšanā. Lieko piena produktu realizācija ārpus Kopienas izrādījās praktiski neiespējama. Naudas kompensācijas maksājumos ieviesās krāpšana, kā uz to norāda Komisijas (atklātībā) publicētie dokumenti, sākot ar 1978. gadu.[98]

Pārrunas vijās ap zaļās naudas sistēmas sakārtošanu, sākot 1982. gadā ar jautājumu par tiešo kompensāciju pārtraukšanu un noslēdzoties 1988. gadā, kad šīs izmaksas pārtrauca. To gaita ir krietni par garu, lai to izskatītu detalizētā veidā, toties īsumā atzīmējami šādi pagrieziena brīži:

- 1982. gadā Atēnās dalībvalstu valdību vadītāju sapulce nespēja vienoties par veidu, kā atcelt naudas kompensāciju izmaksas;
- 1984. gadā panākta vienošanās par piena kvotām (kuru noilguma laiks bija 5 gadi), visas dalībvalstis vienlaicīgi noteica pabalstus tiem fermeriem, kuri atteicās no piena produktu ražošanas;
- 1987. gadā ieviesti tā dēvētie cenas stabilizatori (pēc Lielbritānijas iniciatīvas), resp., produkcijai pārsniedzot pieļauto līmeni, cenas tiktu pazeminātas;
- 1988. gadā panākta vienošanās par cenu stabilizācijas līmeni, resp., nosakot pieļautās produkcijas slieksni (process attiecināts galvenokārt uz piena produktiem, gaļas produktiem un graudiem);
- 1988. gadā apstiprināta tā dēvētā Delōra-I finanšu pakete[99], kuras oriģinalitāte bija domā, ka ELVVF (tirgus cenu atbalsta daļas)

97 Lielbritānijas 1982. gada mēģinājums piesaukt Luksemburgas kompromisu netika uzskatīts par konsekventu, kā uz to norāda Eiropas Komisijas atskats uz 1982.gada notikumiem (sk. *Commission of the European Communities, The Sixteenth Annual General Report, 1982, OOPCE).*

98 Commission of the European Communities, *Economic effects of the agri-money system*, COM(78) 20 final, 1978. gadā.

99 Nosaukta tā laika Eiropas Komisijas jaunā prezidenta Žaka Delōra (*Jacques Delors*) vārdā; par Delōra lielajiem ieguldījumiem, panākot praktiskus Eiropas ekonomiskās integrācijas soļus, skatīt šīs grāmatas 4. nodaļu, skatīt arī 1. pielikumā.

apjomam Kopienas budžetā turpmāk bija ļauts pacelties 74% tempā no ikgadējā celšanās tempa citās jomās;

- 1988. gadā pieņemts lēmums par zemes turēšanu atmatā, resp., par veidu, kā kompensēt šādu zemes izmantošanu.

1970'to gadu vidū izvirzījās jautājums par Vidusjūras valstu iekļaušanās iespējām Eiropas Kopienā. Tie bija pirmkārt politiskie apsvērumi, toties līdzīgā veidā, kā tas šodien attiecināms uz bijušo sociālistisko valstu kandidatūrām, Vidusjūras valstu lauksaimniecība bija ne vien krietni atpalikusi, tā bija darbietilpīga un alka pēc ārzemju investīcijām. Eiropas Kopienas dalībvalstu bažām par šo valstu lauksaimniecības (Spānijas gadījumā arī par tās zvejas flotes) slodzi KLP, resp., Kopienas budžetam, kā izrādījās, nebija nopietna pamata. Šo triju valstu pozitīvās iespējas, pārsvarā citās tautsaimniecības jomās (izņēmums šeit bija atsevišķas Spānijas lauksaimniecības nozares, kas modernizējās), atsvēra ļaunās aizdomas (zināmā mērā tās attaisnojās Grieķijas un Portugāles lauksaimniecības gadījumos).

Eiropas Komisija, gatavojot savus Atzinumus[100] par šo triju valstu kandidatūrām, izskatīja lauksaimniecības stāvokli šinīs valstīs. Gan produktu tirgus struktūru attīstība, gan šo valstu piekoptās lauksaimniecības subvencionēšanas un atbalsta politikas attīstība tika izskatīta vismaz desmit gadu garumā pirms pievienošanās procesa uzsākšanas. Pētījumus par lauksaimniecības stāvokli veica praktiski vienlaikus, secinājumi noteikti ietekmēja pārrunas, toties tās nebija lauksaimniecības problēmas (atskaitot Spānijas gadījumā), kas noteica šo valstu pievienošanās atšķirīgos momentus.[101] Lauksaimniecība visās trijās kandidātvalstīs atradās zināmā mērā politizētā stāvoklī. Subvencionēšanas metodes viesa nepārredzama haosa iespaidu. Portugāles un it sevišķi Spānijas gadījumā ilgstoša valdību politiskā industrijas veicināšanas programma bija kaitējusi to lauksaimniecības

100 Principā negatīvo Komisijas Atzinumu (1976. gadā) par Grieķiju Ministru Padome (1977. gada 9. februāra lēmums) nolēma neņemt vērā: Grieķijas Asociācijas līgums (parakstīts Atēnās 1961. gadā) paredzēja Grieķijas iekļaušanos Kopienā pēc vairāku pakāpju ekonomiskās tuvināšanās; pozitīvie Atzinumi par Portugāli un par Spāniju izteikti 1979. gadā. Visi šie Atzinumi publicēti kā *Supplement to the Bulletin of the European Communities*, resp., par Grieķiju 2/76, par Portugāli 5/78, par Spāniju 9/78.

101 Saisinātā veidā apraksti par lauksaimniecības stāvokli un tās nozīmi KLP parādījās kā pielikumi, resp., *Supplements to the Bulletin of the European Communities*, numuri 1, 2, 3/78; 2/76; komentēts kopsavilkums atrodams sērijā *Green Europe*: par Grieķiju # 173 (1980. gada augustā), par Spāniju #174 (1980. gada decembrī), par Portugāli #190 (1981. gada decembrī).

sektoriem, kuriem vienlaikus tika piešķirta gandrīz politiski neapstrīdama garīga nozīme.

Par to, ka šīs pārrunas ar Vidusjūras valstīm beigsies sekmīgi, nebija lielu šaubu: visas trīs valstis saskatīja lieliskas iespējas paplašināt savu tirdzniecību ar pārējām Kopienas valstīm, toties esošās Kopienas valstis saskatīja šinīs valstīs visai palielas jaunu noieta tirgu iespējas.[102] Bez tam, vecuma ziņā krietni jaunāku iedzīvotāju lielā skaita dēļ šo jauno dalībvalstu vitalitāte (diezgan precīzā veidā) stimulēja visas Kopienas ekonomiskās aprites. Līdzīgi, kā tas notika ar pirmajām trim jaunajām dalībvalstīm, lauksaimniecībai (un citiem resoriem) tika piešķirti pārejas laiki. Vidusjūras valstu gadījumā tie ilga vidēji 5 gadi, kurā laikā to lauksaimniecības nozarēm bija jāpārņem tas, kas šodien tiek dēvēts par *acquis communautaire,* resp., normas un likumi, kā arī direktīvas un vispārējā kārtība, kas pieņemta līdz šo valstu iestāšanās brīdim.[103]

5.9. tabula. **Lauksaimniecību raksturojošie dati Vidusjūras kandidātvalstīs 1977. gadā***

Valsts	Lauksaimniecībā nodarbinātie, %	Lauksaimniecības īpatsvars kopproduktā, %	Kopprodukts (% EK-9) pēc kursa	Kopprodukts (% EK-9) pēc pirktspējas	Kopprodukta attīstības temps, %
Grieķija	28,4	18,7	46,4	65,3	7,2
Portugāle	32,5	15,5	27,4	41,9	8,9
Spānija	20,7	9,7	51,6	64,5	6,0
EK - 9	8,2		100	100	3,8

* Ziņu avots: Eiropas Komisijas statistiskie dati, apkopoti un sniegti: L. Tsoukalis, *European Community and the Mediterranean Enlargement,* George Allam & Unwin, London, 1981.

Attiecībā uz KLP, šo triju valstu (gandrīz) vienlaicīgā iekļaušanās budžetā tās sasaistīja esošo dalībvalstu un Kopienas iestāžu skatījumā.

102 Sk.: D. Seers, C. Vaitsos, *The Second Enlargement of the EEC, The integration of unequal partners,* MacMillan Press, Basingstoke, 1982; Chapter 5, 'Impact on Agriculture', C. Ritson.

103 Sk.: D. Seers, C. Vaitsos, *opus cit.;* Chapter 1, 'Community Attitudes', F. Duchêne.

Detaļās aina bija krietni atšķirīga, kaut gan tikai nedaudzus produktus (tabaku un kazas gaļas produktus) pārsvarā ražoja kāda viena no šīm valstīm. 5.9. tabulā uzrādīti daži šo triju kandidātvalstu lauksaimniecības parametri.

Grieķijas politiskā situācija strauji mainījās 1970'to gadu beigās. Tā tomēr veicināja straujāku iekļaušanās tempu nekā pārējām divām "Vidusjūras"[104] valstīm. No vienas puses, Grieķijas valdība piekāpās, pareizāk sakot, neprotestēja attiecībā uz KLP normu pielāgošanu. Līdz ar Grieķijas iekļaušanos Kopienā un pēc krasas, toties demokrātiskas valdības nomaiņas tās prasības kļuva noteiktākas. Grieķija arī izmantoja savu priekšrocību (attiecībā uz jauno kandidātvalstu pārrunām), lai izveidotu tā dēvētās Integrētās Vidusjūras programmas[105]. Šinīs īpašajās atbalsta programmās papildus Grieķijai un Itālijai tika iekļauti arī daži Francijas piejūras reģioni.

Tā laika Grieķijas lauksaimniecības stāvoklis bija sekojošs. Valsts fiziskais reljefs un dabas apstākļi nozīmē to, ka Grieķijā ļoti svarīga ir mākslīgā apūdeņošana, kuru pilnībā (efektīvi) izveidot kavēja pieticīgie šim uzdevumam atbrīvojamie naudas līdzekļi. Grieķijas lauksaimniecība atradās straujā darbaspēka samazināšanās procesā (15 gadu laikā gandrīz divkārt samazinājās laukos nodarbināto īpatsvars). Lauksaimniecības platības bija mazas. Valsts kontrolē atradās atsevišķas produktu kategorijas, kurām Grieķija (kas visumā vairāk pārtikas produktu izveda nekā ieveda) nespēja atrast ienesīgu noietu ārzemēs. Kontrolmehānismi darbojās ļoti neefektīvi. Lielu nozīmi Grieķija piešķīra tabakas audzēšanai un panāca tās iekļaušanu KLP kā atsevišķu Kopienas mēroga tirgu.

Portugālē lauksaimniecības stāvoklis salīdzinājumā bija visgrūtākais. Faktiski nenotika darbaspēka aiziešana no laukiem; aptuveni ½ miljona etnisko portugāļu (arī dažu bijušo koloniju pamattautības iedzīvotāji) atgriezās uz pastāvīgu dzīvi Portugālē pēc Āfrikas koloniju neatkarības iegūšanas. Lauksaimniecību apgrūtināja daudzas sīkas fermas neauglīgos rajonos. Pat auglīgākos rajonos sētas bija izkaisītas un neapvienojamas. Portugāles "neļķu revolūcijas" laikā

104 Portugāle arī ieskaitīta šinī grupējumā, kaut gan tai nav saskares ar Vidusjūru; apzīmējums attiecas uz zināmu lauksaimniecības paveidu, kuru noteic šo valstu līdzīgie klimatiskie apstākļi (sausums, karstas vasaras), arī līdzīgie fiziskie dabas apstākļi (relatīvi lielas pieticīgas auglības lauksaimniecībā izmantotās platības).

105 *Integrated Mediterranean Programmes*, kuras izdalīja īpašus līdzekļus (papildus parastajiem strukturālo fondu mērķiem), lai atbalstītu lauksaimniecības strukturālo atjaunošanu trūcīgākajos Itālijas (it sevišķi *Mezzogiorno*, resp., aptuveni visā pussalā uz dienvidiem no Neapoles) un Francijas (ieskaitot visu Korsikas salu) reģionos, kā arī visā Grieķijā.

notika zināma valsts dienvidos atrodošos (un sekmīgo) lielo latifundiju sadalīšana un izdalīšana pārsvarā pilsētas trūcīgajam proletariātam.[106] Valsts atbalsta sistēma nebija efektīva, Portugāle ieveda stipri daudz pārtikas produktu.

Spānijas lauksaimniecības zemju daudzveidība, arī to apsaimniekošanas daudzveidība (pateicoties šīs federatīvās valsts ļoti atšķirīgajām reģionu īpatnībām) neļauj tik vienkāršu raksturojumu. Pārsvarā tika piekopta reģionam raksturīgā lauksaimniecība liela un neprognozējama sausuma apstākļos (arī uz diezgan nabadzīgas zemes). Spānija tomēr bija arī pierādījusi, ka pateicoties savam saulainajam klimatam spēj ražot dārzeņus un augļus, un tos sekmīgi eksportēt. Tas it kā apdraudēja tā dēvētās ziemeļu valstis, piemēram, Nēderlandi[107], bet lēta vīna ražošana Spānijā ļoti lielos apjomos izraisīja pretestību no Itālijas un Francijas puses. Šī neapmierinātība demonstratīvā veidā izpaudās, piemēram, sadursmēs pie Francijas-Spānijas robežas, kur cieta pārtikas kravas, pie tam robežapsardze neiejaucās.

KLP faktiski nenodrošināja mazo un mazāk spējīgo lauku saimniecību izdzīvošanu. KLP galvenie finansētāji nav vis nodokļu maksātāji caur tiešām nacionālām iemaksām ELVVF ienākumu rēķinā, bet gan pārtikas pircēji caur paceltām pārtikas cenām iekšzemē. Ieguvēji mēdz būt lielie ES lauksaimnieki, kuri parasti ir vai nu lieli komercuzņēmumi, vai palielas ģimenes īpašumā esošas latifundijas. Ņemot vērā to, ka ikviena cilvēka izdevumi pārtikas pamatprasību apmierināšanai ir absolūtā ziņā līdzīgi, sanāca tāds stāvoklis, ka mazāk turīgie ES iedzīvotāji subvencionēja visturīgāko ES lauksaimniecības daļu (1992. gadā 20 % lauksaimnieku saņēma 80% subvenciju apjoma – šāds stāvoklis nebija daudz grozījies visā KLP pastāvēšanas laikā). Saprotamā kārtā KLP ieviesa jaunas subvencionēšanas kategorijas, kas ļāva jaunajām dalībvalstīm turpināt savu tradicionālo lauksaimniecību, to samierinot ar esošo dalībvalstu interesēm. Kopienas finanšu līdzekļi veicināja pozitīvas un ilgi gaidītas strukturālas pārmaiņas.

106 Tas būtiski atšķiras no situācijas vairākās bijušajās sociālistiskajās valstīs, īpaši Latvijā, kur "reformētie un atjaunotie komunisti" sapņo par sociālistisko latifundiju atjaunošanu, par lauku proletariāta "tiesību"stādīšanu pāri likumīgo īpašnieku tiesībām.

107 Ļoti čaklie un atjautīgie, arī bagātie Nēderlandes siltumnīcu īpašnieki iemācījās ražot (visu cauru ziemu) tomātus, kuri bija lēti un izskatīgi, kaut arī ne visai garšīgi; Francijā tie ieguva iesauku "petromāti"; Spānijas konkurence izpaudās tā, ka tās krietni siltākais klimats ļāva tai izkonkurēt Nēderlandes ražojumu lielāko gada laiku.

Sekojošās problēmas, kuras var uzskatīt par KLP iedarbības negatīvajām sekām, 1980'to gadu beigās radīja diezgan lielu spiedienu, lai panāktu nopietnas un tālejošas reformas:

- pārprodukcija: starp 1973. un 1988. gadu pārtikas produktu ražošanas apjomi cēlās ar tempu 2% gadā, taču patēriņš - tikai par 0,5% gadā; eksporta subvencijas izmaksāja dārgi, tās ietekmēja tikai ļoti mazu Kopienas ārējās tirdzniecības daļu, un izvirzījās jautājums, vai tās atmaksājās;
- patērētāji gadu gaitā nejuta pārtikas cenu krišanu;
- lauksaimniecībā nodarbināto skaita sarukšana, arī tā novecošana turpinājās; absolūtais vidējais ienākumu līmenis cēlās, toties ne tik strauji kā industrijas un servisa nozarēs;
- atsevišķos reģionos (īpaši skarta bija Nēderlande) lauksaimniecības un pārtikas pārstrādes intensifikācija radīja vides bojājumus, piemēram, lauku ķīmijas pārmērīgās izmantošanas dēļ;
- ASV un Eiropas Kopienas dalībvalstu partnerība 1980'jos gados bija īpaši sarežģīta: tirdzniecības līgumi tika pakļauti politiskiem mērķiem.

Eiropas Komisija bija sazīmējusi lauksaimniecības stāvokli toreiz 12 dalībvalstu Eiropas Kopienā. Tās priekšlikumi, kas parādījās 1991. gadā, ieteica šādas reformas:

- uzlabot tirgus pārvaldes darbību: toreiz tikai nedaudzas, pārsvarā lielas firmas patiesi izprata KLP subvenciju un noteikumu kopumu; nepieciešams bija padarīt KLP aktivitātes vieglāk saprotamas un pieejamas;
- strukturālo izmaiņu atbalsts un lauku reģionu attīstība: ierosinājums bija divkāršot strukturālo fondu līdzekļus, pievērst uzmanību kompleksiem attīstības plāniem, nevis tematiskiem attīstības projektiem, kuri pārklājās;
- saskaņot nacionālās lauksaimniecības politikas: saskaņot starp dalībvalstīm esošos nacionālos subvencionēšanas paveidus;
- uzlabot lauksaimniecības pakalpojumus: celt pētniecības kvalitāti, izvērst produktu pārbaudes sistēmu, palīdzēt produktu pārdošanas uzraudzības organizāciju darba ražīguma celšanā;
- tieši atbalstīt pētniecības un attīstības programmas jomās, kurās varētu būt intereses trūkums no komercstruktūru puses (*subsidiaritātes*[108] principa attiecināšana uz lauksaimniecību);

108 Šī principa cēloņi un ietekme šodienas ES lēmumu pieņemšanā, ES iestāžu darbībā

- rūpēties par lauksaimniecības iedarbību uz vidi (tajā skaitā uz mežiem): saglabāt ģenētisko daudzveidību (novērst monokultūru sekas), pievērst uzmanību ūdens piesārņošanai, izpētīt biotehnoloģijas iespējas;
- celt produktu kvalitāti un aizsargāt patērētāja intereses: tas nozīmēja ieviest vienveidotas, saprotamas Kopienas mēroga normas par to, kas paziņojams pārtikas produktu pircējam par preces saturu, un garantijas par šīs informācijas precizitāti Iekšējā tirgus apstākļos.[109]

Eiropas Komisija, kā esam redzējuši šinī apskatā, ierosinājusi KLP reformas daudzas reizes, ar ļoti atšķirīgiem iznākumiem. Šoreiz izvirzītos priekšlikumus KLP reformām apstiprināja visas dalībvalstu kompetentās aprindas. 1992. gadā noslēgtais Līgums par Eiropas Savienību, Iekšējā tirgus programmas izpildīšana, kā arī starptautiskās ārpus Kopienas aktivitātes bija noteicošie faktori, kuri veicināja radikālo KLP reformu izdošanos. Galīgo lēmumu pieņēma 1992. gada jūnijā Lauksaimniecības Ministru Padomes sēdē. Šo Makšārija reformu galvenās praktiskās tēzes ir:

- pastiprināt kvotu sistēmu, pakāpeniski samazināt atbalsta cenas, tās pietuvinot pasaules cenām;
- pastiprināt zemes izmantošanas iesaldēšanu (zemniekam jāapņemas atstāt ne mazāk kā 1/5 daļu savas zemes atmatā, ekoloģiski līdzsvarotā stāvoklī, uz vismaz pieciem gadiem, lai saņemtu par to kompensāciju);
- veicināt ekoloģiski tīrākas lauksaimniecības metodes, tajā skaitā piemaksājot par mežu jaunstādīšanu;
- veicināt lauksaimniecībā nodarbināto priekšlaicīgu aiziešanu pensijā (sākot ar 55 gadiem).[110]

Šo reformu īstenošanas gaita kopš 1992. gada nav bijusi bez savām problēmām. Zināmu lomu spēlējušas svārstības pasaules tirgos – vairākos gados neražas nozīmēja labu eksporta noietu, kas kavēja produkcijas apjoma samazināšanu. No otras puses, blakus ļoti

izskatīti šīs grāmatas 7. nodaļā; īsāks subsidiaritātes paskaidrojums ievietots skaidrojošā vārdnīcā, 4. pielikums.

109 Sk.: Commission of the European Communities, *Agriculture in Europe, Development, Constraints and Perspectives*, Luxembourg, 1992.

110 Sk.: Commission of the European Communities,Communication of the Commission to the Council. *The Development and Future of the CAP: Reflections Paper of the Commission*, COM(91) 100 final.

moderniem un turīgiem lauksaimniecības reģioniem pastāv atpalikuši reģioni. 1990'to gadu sākumā vairāk nekā 4 miljoni laucinieku (lauksaimniecībā nodarbinātie vai viņu tiešie piederīgie) bija vecāki par 65 gadiem, 2/3 visu saimniecību bija mazākas par 5 ha. Šīs samilzušās problēmas nevarēja ātri atrisināties.[111] Tā dēvētajiem pavadpasākumiem bija arī sava naudas izteiksme. Lai veicinātu priekšlaicīgu aiziešanu pensijā (tās aizvienam atrodas nacionālo valdību finansiālā atbildībā), tika ieviesta tiešo izmaksu sistēma. Orientējošās summas ir šādas:

- par aiziešanu no zemes - *ecu* 4000 + (pēc slīdošās skalas) līdz *ecu* 10 000 gadā;
- par zemes apstādīšanu ar kokiem - *ecu* 2000 par ikvienu skuju koku, *ecu* 4000 par ikvienu lapu koku.

Saprotamā kārtā šo reformu ieviešana nav bijusi nedz viegla, nedz bez savām prognozējamām grūtībām. Pārejas perioda trijos gados, sākot ar 1993/94. ražas gadu, kvotu samazināšana izraisīja pretestību. Mazāk redzamu, toties reāli jūtamu iespaidu uz visiem procesiem atstājis novērojums, ka 80% KLP subvenciju aiziet 20% saimniecību[112] (retāk ģimenes īpašumiem kā uzņēmumiem), kas nozīmē to, ka visspējīgākie sevi aizstāvēt ir tie, uz kuriem šīs radikālās reformas atstāj vismazāko pozitīvo ietekmi.

KLP noteikti sarežģījusi Eiropas Savienības tirdzniecības sakarus ar ASV. Kopīgā lauksaimniecības politika ir bijusi *politiski* nepieciešama, lai Eiropas lauksaimniecības sektors izdzīvotu, saudzējot šo valstu tradicionālās vērtības. Praktiski visas valstis pasaulē piekopj sava veida nacionālās lauksaimniecības aizsardzību, sākot ar subvencijām un beidzot ar muitas likmēm. Stāvokli 1980'jos gados nepadarīja vieglāku zināma ASV vadības nenoteiktība un konsekvences trūkums politiskos jautājumos. Tomēr neraugoties uz svārstībām ārpolitikā, ASV valdības, tās pilsoņu, tās akadēmiķu dedzība, aizstāvot ikvienu ASV komercpriekšrocību, radot jaunas iespējas, ir nerimstoša. Doma, ka ASV lauksaimniecības sektors "cieta", pateicoties KLP, kārtēji saasināja attiecības tirdzniecības un citās jomās. Ir izvērsušies visādu veidu "tirdzniecības kari". Daži no tiem bija brīvprātīga, pilsoniskas apziņas dzīta pašatteikšanās; citi izpaudās kā valstiski lēmumi. ASV uzskati par brīvās tirdzniecības principiālām priekšrocībām balstās

111 Zināmā mērā Makšārija reformas īsteno daļu no Mansholta plāna ieteikumiem, kas parādījās gandrīz ceturtdaļgadsimtu agrāk.

112 Skatīt atsauci (9).

pārliecībā, ka tās rodas no priekšrocību piešķiršanas ASV firmām un interesēm.

Ar VVTT, kas ir liela apjoma komerciālo darījumu strīdu risināšanas forums, EEK sāka veidot attiecības 1957. gada 17. aprīlī, kad Romas līgumus iesniedza izskatīšanai saskaņā ar šīs organizācijas hartas XXIV pantu.[113] Visas EEK dalībvalstis bija VVTT locekles, savukārt Romas līguma 113. pants paredzēja, ka Kopiena pārstāvēs dalībvalstu intereses VVTT pārrunās. Četras VVTT komitejas pētīja abus Romas līgumus, bet 1958. gada novembrī izteica tikai pagaidu viedokli. Uz nenoteiktu laiku tika atlikts detalizēts līgumu novērtējums, jo šāds darbs nemainītu EEK dalībvalstu turpinātu sastāvēšanu VVTT. EEK tātad kļuva par *de facto* VVTT locekli ar balsošanas un pārstāvēšanas tiesībām. Dalībvalstis turpina iemaksas VVTT budžetā no saviem līdzekļiem.[114]

Eiropas Kopiena piedalījās (Eiropas Komisija kā pārstāvis) jau tā sauktā Dilona raunda[115] sarunās 1960./61. gadā. Lauksaimniecības jautājumi līdz 1980'to gadu vidum tika atstāti ārpus šo raundu redzesloka. Starp 1976. un 1990. gadu 17 reizes VVTT paliekošajās instancēs (kuras šodien pazīstamas kā PTO tiesa) iesniegtas sūdzības par pārkāpumiem lauksaimniecības tirdzniecības jomās: EK apsūdzēta 11 reizes. VVTT pārrunās lauksaimniecības jautājums pirmo reizi nopietni izvirzījās Urugvajas raundā, kas sākās 1986. g. septembrī un noslēdzās tikai 1993. gadā[116].

Iemesli šādai ierastās kārtības maiņai ir vairāki. Gatavojoties šim raundam, VVTT nodibināja 1980. gadā Lauksaimniecības produktu tirdzniecības komiteju. Šīs Komitejas pētījumi norādīja uz potenciāli lieliem ieguvumiem, ja subvencionēšanas metodes un importa barjeras tiktu vienlaikus mīkstinātas sakarā ar VVTT vienošanos. Šie ieteikumi, kā arī ESAO darbs, kalkulējot subsīdiju ekvivalentos koeficientus (arī patērētāju subsīdiju koeficientus), veidoja sākuma

113 EOTK bija saņēmusi VVTT sankciju savai darbībai jau agrāk; EOTK samērā šaurais tautsaimniecības interešu loks nozīmēja to, ka plašāka apjoma EEK nebija iespējams citēt atzinumu par EOTK savā labā.

114 Kopienu un VVTT attiecības izskatītas rakstu krājumā: M. Hilf, F. G. Jacobs, E.-U. Petermann, *The European Community and GATT*, Kluwer, Deventer, 1986; šie komentāri saīsināti no raksta: E.-U. Petermann, *The EEC as a GATT Member*, 23-72. lpp.

115 Atsevišķiem VVTT sarunu posmiem ir nosaukumi: 1959./62. gadā - *Dillon*, 1963./67. – *Kennedy*, 1973./79. – *Tokyo*, 1986./93. – *Uruguay*; pirms tam noritēja četri īsāki pārrunu cikli 1947., 1949., 1951. un 1955./56. gadā.

116 Formāli Urugvajas raunda vienošanās parakstīta tikai 1994. gada aprīlī Marakešas (*Marrakesh*) pilsētā Marokā.

5.10. tabula. **Lauksaimniecības atbalsta izmaksas atsevišķās valstīs***

Valsts	Iekšējā subsīdiju izmaksa, %	Ārējā subsīdiju izmaksa, %
ASV	43,0	35,2
Kanāda	73,8	60,1
Eiropas Kopiena (12)	37,5	42,0
Citas Rietumeiropas valstis	27,5	36,5
Austrālija, Jaunzēlande	513,8	76,9
Japāna	5,8	17,3

* Stāvoklis, VVTT Urugvajas raunda diskusijām sākoties (avots: Moyer & Josling, *ibid, 117)*.

punktu Urugvajas raunda pārrunām, kas skāra atbilstošo starptautiskās tirdzniecības regulēšanu.

Kāds neoficiāls aprēķins, kas redzams 5.10. tabulā, uzrāda (varbūtējos) ieguvumus un zaudējumus galveno tirdzniecības valstu starpā, kurus radīja nacionālie lauksaimniecības subvencionēšanas paņēmieni. Tabula vispirms rāda, cik liels attiecīgās valsts iekšējā atbalsta procents ir nepieciešams, lai atsvērtu pārējo valstu iekšējā atbalsta ietekmi. Otrā skaitļu kolonna rāda, cik lielā mērā pašmāju lauksaimniecības sektors cieš no pārējo valstu dotācijām. Kā redzams, vienīgās valstis, kas būtiski cieš no citu valstu dotācijām, ir Austrālija un Jaunzēlande, Japāna pat zināmā mērā ir ieguvēja. Toties ASV, Kanāda un praktiski visas Eiropas valstis savā starpā līdzsvarojas, resp., ko iekšzemes dotācijas saglābj savās mājās, to citas valsts dotācijas atrauj.[117] Bija radies ekonomiskais pamats, lai iekļautu lauksaimniecības jomas VVTT sarunās.

Un tomēr stāvoklis nav tikai ar ekonomiskiem apsvērumiem mērāms. Nedz ASV, nedz Kanādā lauksaimniecības dotācijām nav praktiski nekādas kultūrainaviskās nozīmes. Savukārt, ES valstīs sakopti, tradicionālā veidā un paskatā saglabāti lauku reģioni apmierina ne tikai šo reģionu iedzīvotājus, tāda politika atbilst arī pilsētnieku interesēm. Lauksaimniecības samērā privileģētā situācija

117 Sk.: H. W. Moyer, T. E. Josling, *Agricultural Policy Reform, Politics and Process in the EC and the USA*, Harvester & Wheatsheaf, London, 1990, 9. nodaļu.

(ar to nodarbojas pavisam nedaudz šo valstu iedzīvotāju) ir to aizsargājusi no pārlieku liela pārmaiņu spiediena.[118]

Bez tam KLP reforma ierosināja pārrunas par Austrijas, Somijas un Zviedrijas iekļaušanos Eiropas Savienībā[119]. Šinīs trijās valstīs bija radīta diezgan efektīva atbalsta sistēma kas nodrošināja modernu, toties padārgu lauksaimniecību grūtos dabas apstākļos. Iekļaušanās pārrunās lauksaimniecības tēmas nesagādāja īpašas domstarpības: visās trijās valstīs lauksaimniecības ekonomiskā nozīme nav īpaši liela.[120] Atbilstoši klasiskajām administratīvajām metodēm, līdz ar šo valstu iekļaušanos tika izstrādāta jauna tematiskā ievirze Strukturālajos fondos, proti, 6. mērķis. Tas paredz strukturālo līdzekļu piešķiršanu lauksaimniecības veicināšanai tālajos ziemeļos (Somijā un Zviedrijā), būtībā mazapdzīvotos reģionos, proti, ar iedzīvotāju blīvumu līdz 8 cilv. uz km^2.

Kā redzams, samērā augstais turības līmenis ļauj tikai nedaudzām jaunajām dalībvalstīm (šeit domātas Austrija, Somija un Zviedrija) baudīt 1.mērķa (mazāk attīstītu reģionu sazīmēšana, īpaši izceļot tā dēvētos lauku apvidus) atbalsta programmas. Pavisam 26% ES teritorijas ietilpst 1.mērķa programmās. Savukārt atsevišķie līdzekļi,

5.11. tabula. **Strukturāliem mērķiem iedalītie finanšu resursi līdz 1999. gadam** (tūkstošos ekiju)*

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kopā	21 277	21 885	23 480	24 990	26 526	28 240	30 000
EUR-12	19 777	20 135	21 480	22 740	24 026	25 690	27 400
A, SF, S	–	–	760	783	802	821	840
1. mērķim	12 328	13 220	14 300	15 330	16 396	17 820	19 280

* Avots: *EU in Brief*, Vol. 4, G Myles, Locksley Press, 13th Edition (Updated February/March 1996).

118 Savienoto Valstu Lauksaimniecības departamentam (*The United States Department of Agriculture, USDA* ir tāda pati ietekme uz ASV lauksaimniecību kā Eiropas Komisijas VI ģenerāldirekcijai Eiropā.

119 Norvēģijas lauksaimniecības sektors, it sevišķi tās zvejsaimniecības sektors izvirzīja ļoti daudzus uzdevumus šīm sarunām; kaut gan visas sarunas ritēja strikti paralēli, vēlēšanās panākt vienādu iestāšanās kustību veicināja kompromisu atrašanu šinīs jautājumos (kā zināms, šīs sarunas izrādījās veltas).

120 Vienīgi Somijas gadījumā lauksaimniecībai bija papildu uzdevums, proti, nodrošināt valsts pašapgādi, paturot vērā iespējamu Somijas ekonomisko sakaru blokādi, - PSRS agresijas sekas Somijas politiskajā domāšanā.

kas piešķirti tikai abām Ziemeļvalstīm, nepārsniedz 100 miljonus ekiju gadā (ar atļautu nedaudz lielāku atbalsta līdzekļu piešķiršanu no šo valstu pašu finansēm).

Paralēli šiem Kopienas finanšu līdzekļiem dalībvalstīm atļauts turpināt atbalsta sniegšanu saviem lauciniekiem (šinīs rajonos), ievērojot līdzfinansēšanas principu. Galvenie lauksaimniecības atbalsta līdzekļu slodzes nesēji caur paaugstinātām mazumtirdzniecības cenām bija šo valstu pārtikas produktu pircēji. Protams, arī visas fiziskās un juridiskās personas, kas maksā nodokļus, piedalās šādā subvencijā. No datiem, kas sniegti 5.12. tabulā, redzams, ka Kopienas atbalsta subvenciju politikas proporcijas ir nedaudz par labu individuālajam pārtikas pircējam.

Zviedrijas gadījumā, tās ekoloģiski tīrā produkcija atradusi diezgan plašu noietu citās dalībvalstīs; šīs valsts pārtikas pārstrādes rūpniecība laikus sagatavojās jauniem tirgus apstākļiem. Austrijas un Somijas gadījumos, visai augstās pārtikas cenas (patērētājiem) kritušās;

5.12. tabula. **Lauksaimniecības atbalsta līdzekļu avoti** (caurmērā, laika posmā no 1990. līdz 1992. gadam, miljardos ekiju)*

Valsts	Tiešie nodokļi	Patērētāju nodokļi	Kopā	Tiešā veidā, %	Patērētāji, %
Austrālija	0,93	0,40	1,33	70	30
Austrija	0,93	2,23	3,17	29	71
Kanāda	4,60	3,10	7,70	60	40
ES-12	46,20	68,33	114,53	40	60
Somija	1,80	2,57	4,37	41	59
Japāna	13,50	39,17	52,67	26	74
Norvēģija	1,70	1,50	3,20	53	47
Zviedrija	0,60	2,10	2,70	22	78
Šveice	1,87	2,83	4,70	40	60
ASV	42,63	21,10	63,73	67	33
Kopā	114,73	143,50	258,23	44	56

* Avots: OECD, *Agricultural Policies, Markets and Trade,* Monitoring and Outlook 1992, Paris, 1993.

Somijas gadījumā it sevišķi notiek lauksaimniecībā nodarbināto skaita sarukšana, arī lauksaimniecībā izmantoto platību pārvēršana mežos, kuriem savukārt nākotnē būs zināma realizējama vērtība. Ļoti efektīvi darbojošās fermeru-pensionāru, arī jauno fermeru ienākšanas atbalsta metodes nav domāts noārdīt, iecerēts tās pārorientēt uz vēl lietišķāku darbību. Pretstatā stāvoklim ar lauksaimniecības produkciju bagātajās Jaunās Pasaules valstīs, Eiropā nepieciešamību pēc koptas lauku ainavas, kas prasa zināmu subvencionētu lauksaimniecību, izjūt gan tās lauku iedzīvotāji, gan pilsētnieki. Bet pārvērst savus lauku reģionus par sociālistiskā veidā strādājošo dislocēšanas vietu nealkst nedz Jaunās Pasaules, nedz Eiropas iedzīvotāji.

5.13. tabula. **Svarīgākie notikumi Kopējā (Iekšējā) tirgus izveidošanā pārtikas un lauksaimniecības precēm Eiropas Savienībā**

1957. g.	
25. marts.	Parakstīts Romas līgums par Eiropas Kopienas izveidošanu.
1958. g.	
Jūlijs	Strēzas pilsētā (Itālijā) notiek Lauksaimniecības konference, kurā tiek pieteiktas vēlākās KLP darbības vadlīnijas.
1962. g.	
Janvāris	Pieņemti pirmie KLP lēmumi, rodas ELVVF, arī pirmās Kopienas produktu organizācijas (graudiem, olām, putnu gaļai, cūkgaļai, vīnam, augļiem un dārzeņiem; gadu vēlāk noorganizētas trīs papildu kategorijas - liellopu gaļa, piena produkti un rīsi).
1964. g.	
1. jūlijs	ELVVF uzsāk darbu; noteiktas vienotas cenas graudiem (cenas stājās spēkā ar 1967. gadu).
1966. g.	
Jūlijs	Izveidots Kopējais cukura un taukvielu realizācijas tirgus.
1968. g.	
1. jūlijs	Sešu Kopienas dalībvalstu starpā izveidota Muitas apvienība ar kopīgiem ievedtarifiem; publicēts pirmais lauksaimniecības modernizācijas plāns.
1969. g.	
	Izveidota finansiālās kompensācijas sistēma (pēc Francijas valūtas devalvācijas); izveidots Kopienas (KLP) budžeta tiešais finansēšanas mehānisms.

1970. g.	Izveidota Kopienas organizācija tabakas produktu realizācijai.
1979. g. Marts	Radīts *ecu* (ekijs), kas sākotnēji lietots, lai varētu noteikt vienotas primārās cenas.
1983. g.	Radīta Kopīgā zvejas politika.
1984. g.	Sākas KLP reformēšana - pakāpeniski tiek pārtraukti kompensācijas maksājumi.
1985. g.	Publicēti sarunu dokumenti, kur ierosināta reālistiskāka iekšzemes cenu noteikšana.
1986. g.	Sākas VVTT Urugvajas raunda sarunas ar nolūku atbrīvot lauksaimniecības produktu cenas (no valsts iejaukšanās) pasaules mērogā.
1988. g.	Kopienas budžetā tiek ierobežoti izdevumi KLP; kvotu sistēmas pakāpeniska ieviešana; sākas apstrādāto zemju daļēja izņemšana no ražošanas.
1992. g.	Makšārija vārdā nosaukto KLP reformu pieņemšana.
1993. g.	Noslēdzas Urugvajas raunda sarunas; Kopiena uzņemas pakāpeniski tuvināt iekšzemes cenas pasaules līmenim.
1995. g.	Iekļaujoties Austrijas, Somijas un Zviedrijas lauksaimniecībām, KLP paredz jaunus atbalsta mērķus reģioniem, kuros sevišķi grūti lauksaimniecības apstākļi.
1996. g.	Lielbritānijā identificētā govju trakumsērga rada nepieciešamību pārskatīt KLP lauksaimniecības intensifikācijas veicināšanas politiku.
1997. g.	Komisija ierosina diskusijas par konkrētām pārmaiņām KLP (KLP-2000 programma). Paralēli sarunām par jauno dalībvalstu iekļaušanos, ar tās konsekvencēm KLP, norit pārrunas dalībvalstu starpā par Komisijas ierosināto KLP-2000 programmu.

6

EIROPAS INTEGRĀCIJAS PADZIĻINĀŠANA

Eiropas apvienošanās process ritējis pa vairākiem paralēliem ceļiem, daži no kuriem, pretrunā ar paralēles noteikumiem matemātikā, ne vien sakrustojušies, bet arī saplūduši vienā taisnē. Romas līgumi Kopienas iestādēm nepiešķīra tāda paša apjoma pārvalstiskas pilnvaras, kādas tika piešķirtas Eiropas ogļu un tērauda kopienai, toties tieši šīs iestādes izrādījušas lielu vitalitāti, jo tās nepārtraukti atradušas ne vien jaunus uzdevumus, bet tieši tādus uzdevumus, kurus *iespējams* īstenot, ņemot vērā ļoti daudzās, reizumis pretrunīgās nacionālās intereses. Šodien praktiski visas Eiropas valstis, skeptisko Šveici ieskaitot, atzīst Eiropas integrācijas ietekmi uz pašu likumiem un normām tautsaimniecības jomās.[1]

Romas līgumu uzdevums bija izvērst aktīvu un pieaugošu ekonomisko sadarbību kopienu dalībvalstu starpā, pamatojoties uz ekonomikas uzplaukumu šinīs valstīs. Vārds *integrācija* nav šajos līgumos atrodams, jo tur aprakstītais process bija tikai pirmais kāpiens daudzu pakāpju virknē. Iecere, ka Kopiena pēc sekmīgas pirmo līgumos precizēto uzdevumu paveikšanas aktīvi un dinamiski padziļinās savu ietekmes loku, bija jau apsvērta šo līgumu saskaņošanas sarunās (no 1954. līdz 1956. gadam)[2]. Muitas apvienības izaugsme un Kopējā tirgus apstākļu veidošana nozīmēja dalībvalstu nacionālo tirgu savstarpējo apvienošanos. Kopējo iestāžu uzdevums,

1 Šinī sakarā jāteic, ka tādi vitāli tautsaimniecības procesi kā primāro izejvielu (pusapstrādātu) un enerģijas avotu starptautiskā tirdzniecība pat ES dalībvalstu starpā nav pakļauti kaut daļējai ES pārraudzībai.

2 Tā laika Beļģijas ārlietu ministra Spāka vārdā nosauktā atskaite (populāri pazīstama kā *The Spaak Report* jeb *Raport des chefs des délégations aux ministres des affaires etrangères, 1956*), uz kuras pamata tika izveidoti Romas līgumi, nekad nav pilnībā publicēta, tāpat kā dibinātāju valstu delegāciju dokumenti, kuros izklāstītas viņu ieceres par Romas līgumos noteiktajām struktūrām; norādes uz šīs atskaites saturu pārņemtas no P. A. Spāka Memuāriem (P. H. Spaak, *The Continuing Battle: The Memoirs of a European, 1936-66*, Weidenfeld and Nicholson, London, 1971) un no šo memuāru analīzes grāmatā: D. M. Harrison, *The Organisation of Europe*, Routledge, London, 1995.

kas atrodams līgumu zemtekstā, bija uzturēt integrācijas kursu arī pēc tam, ņemot vērā mainīgo politisko un tautsaimniecisko konjunktūru. Līgumu uzdevumi bija pietiekami grūti sasniedzami, lai līgumu sastādītāji lieki nenodarbotos ar apstākļu prognozēšanu. Tā ir *Kopienas metodes* būtība - paveikt vispirms to, kas iespējams, atstājot grūtāk īstenojamus uzdevumus uz tādu laiku, kad apstākļi pieļauj integrācijas padziļināšanu.

Romas līguma ievadvārdos piesaukta doma sekmēt aizvien ciešāku (interešu) vienošanos *starp* Eiropas tautām, angliski *an ever closer union among*[3] *the peoples of Europe*. Šis aicinājums, kuram Līguma juridiski saistošajos pantos maz seguma, rosināja pastiprinātas politiskās sadarbības meklējumus, jau sākot ar Kopienas pirmajiem gadiem. Māstrihtas līgums par Eiropas Savienību (LES) bija pirmais konkrētais juridiski saistošais šo meklējumu sasniegums. Pirms apskatīsim šī Līguma tapšanas garos priekšdarbus, kā arī šinī Līgumā atrodamos pozitīvos un negatīvos kompromisus, ievērosim, ka LES darbojas, līdzīgi Romas līgumam, vairākos līmeņos:

- līgums paplašina EK tautsaimniecības kompetenču loku, pieteic vienas valūtas ieviešanu, nosaucot konkrētus termiņus un saimnieciskos kritērijus; tajā papildinātas lēmumu pieņemšanas procedūras un pieteiktas rūpes par to demokrātisko segumu (arī panākot lielāku šī darba publisko redzamību);
- piesakot Eiropas Savienības izveidošanu ar ES pilsonības ieviešanu, līgums precizē jaunus starpvaldību sadarbības kompetenču lokus, piešķirot Kopienas iestādēm jaunus uzdevumus un reizē solot jaunus izaugsmes virzienus;
- ar aktīvu šī līguma apsekošanas procesu un SVK sasaukšanu 1996. gadā, lai izvērtētu LES iedarbību, arī ceļazīmju noteikšanu vienotas naudas sistēmas izveidošanai ES dalībvalstu starpā, kā arī precizējot pievienošanās nosacījumus, līgums aicina pastiprināt Eiropas integrācijas procesu.

Visus trīs darbības līmeņus redzēsim, izskatot sekojošās apakšnodaļās trīs Māstrihtas līguma aspektus. Pirmkārt, LES (kopā ar diviem Romas līgumiem un ar Parīzes līgumu tas veido ES konstitucionālo

3 Šī nianse *union among the peoples* (vienošanās *starp* tautām), nevis *union of the peoples* (tautu apvienošanās), atšķir šo deklarāciju no līdzīga aicinājuma, kas atrodams ASV satversmes ievadā, kurā izteikts aicinājums izveidot vienotu valsti apvienojoties atsevišķām (etniski ļoti līdzīgām) pašvaldībām; EK līgumā ietvertais aicinājums skaidri norāda cieņu pret ASV bez aklas tās pieredzes pārņemšanas.

pamatu) pastiprina politisko sadarbību starp dalībvalstīm - gan ārlietās, gan iekšlietās. Vienotais tirgus spēs izturēt nākotnes pārbaudījumus, ja dalībvalstu Eiropas kultūras identitātei blakus nostāsies arī kopīga, vienādi taisnīga, bet detaļās atšķirīga (atbilstoši nacionālai specifikai) izpratne tieslietās. Iepriekšējās nodaļās apskatīta LES ietekme uz Iekšējo tirgu, bet šeit īpaša uzmanība tiks pievērsta vienas valūtas (naudas sistēmas) izveidošanai.

Eiropas saimnieciskās integrācijas pamatlicēji bija, kā izrādījās, pārlieku optimistiski, kad viņi 1970. gadā iecerēja, pats vēlākais, līdz 1980.gadam izveidot ES ar vienotu valūtu. Līgums par Eiropas Savienību, kuru nopietni sāka veidot tikai 1988. gadā[4] (par tā gaitu skatīt 6.1. tabulu), savās tautsaimniecības nostādnēs vienkārši beidzot pielika pēdējo punktu ilgajam pārejas posmam, kas Romas līgumā bija noteikts tikai 12 gadu garumā.

Mastrihtas līgumā pieteikta - tiesa, zemtekstā - iespēja apvienot divas Eiropas tautu grupas. Konkrēti, ļoti vienkāršoti izteiktā iespēja jebkurai Eiropas valstij iekļauties šīs Savienības apritēs papildināta ar detalizētām norādēm. Panākot tādu Eiropas integrācijas apjoma paplašinājumu, reizē tiks sasniegtas arī tās vēsturiskās robežas. Šādā veidā jau tagad pasaulē lielākais tirdzniecības bloks saglabās pašreizējās pozīcijas. 6. 3. apakšnodaļā izskatīts paplašināšanas process, kāds tas bijis, sākotnējai sešu valstu Kopienai izaugot līdz 15 valstu Savienībai.[5]

Mastrihtas līgums pieteic politisko, iekšlietu, ārlietu un - tālākā laika gaitā - arī drošības jautājumu sasaisti ar (veiksmīgi) pastiprinātu ekonomisko integrāciju dalībvalstu starpā. Eiropas identitāti, par kuras esamību Romas līguma laikā nevienā dalībvalstī nebija daudz diskusiju, LES ir sācis precizēt. Kāda ir šī piederības izjūta pēc tam, kad Eiropas Savienībai noteikts zināms juridiskais statuss, apskatīts 6. 4. apakšnodaļā. Nacionālais lepnums dažās topošajās ES dalībvalstīs, kuras sociālisma laikmetā cieta no tā, ka tās tīri feodālā veidā bija pakļautas svešas valsts interesēm, šodien vēl pilnībā nesaprotas ar nacionālo pašapziņu esošajās ES dalībvalstīs. Tās pēc vairāk nekā 40 integrācijas gadiem iemācījušās savu lepnumu izteikt klusinātā, toties varbūt efektīvākā veidā nekā valstis, kurās vēl atceras, ko nozīmēja dzīvot piespiedu kalpībā.

4 Par to, ka nepieciešams jauns līgums (ne vien papildinot esošo Līgumu, bet nosakot arī jaunas kompetences), kas nostiprinātu lekšējā tirgus darbību un kas arī precizētu politiskos vienības mērķus, izteicās Kopienas valstu vadītāji, sapulcējušies Hannoverē 1988. gada jūnijā.

5 Par Līguma pirmo sasniegumu uzskatāma Austrijas, Somijas un Zviedrijas iekļaušanās ES; visas trīs šīs valstis bija attālinātas no Rietumeiropas integrācijas pret savu gribu un pret savām dabiskām tirdzniecības interesēm.

6.1. Līgums par Eiropas Savienību

Mastrihtas līgums par Eiropas Savienību sastāv no 19 pantiem (pēc alfabētiskās numerācijas ar latīņu burtiem no A līdz S)[6], 17 protokoliem, 33 deklarācijām un Noslēguma akta (kas apstiprināts 1992. g. 2. februārī); Līgumu papildina tā dēvētā Edinburgas deklarācija, kas pieņemta 1992. g. 12. decembrī. LES A pantā noteikts, ka "Augstās Līguma Puses savā starpā nodibina Eiropas Savienību..", tomēr pirms aplūkojam šī Līguma tapšanas gaitu un analizējam tā saturu attiecībā uz kompetencēm, kas piešķirtas ES, lietderīgi uzsvērt vienu atzinumu, kuram ir ne tikai valodas skaidrības nozīme:

Līgums par Eiropas Savienību nav līgums par Eiropas Savienības nodibināšanu.

Šāda atziņa izriet no fakta, ka nedz LES, nedz jaunajā Amsterdamas līgumā Eiropas Savienībai *nav* piešķirts juridiskās personas statuss. Tas nozīmē, ka arī turpmāk starptautiskos līgumus Eiropas Savienības vārdā parakstīs Eiropas kopienas. (Šis apstāklis nebūt nemazina Līgumā precizētās Savienības lielo politisko nozīmi tās dalībvalstu dzīvē.) Atcerēsimies, ka Romas līguma oriģinālajā redakcijā 220. pants ļoti askētiski nosaka to, ka Eiropas Kopienai piemīt juridiskas personas īpašības. Daudzas kaislības sacēlās ap apgalvojumu, ka šī Savienība ir kaut kādas Eiropas valdības priekšvēstnese, ka tā jau ir konkrēts iedīglis, kas ved uz unitāras valsts izveidošanu.[7] Tās nav rimušās, pat izanalizējot šī Līguma A panta būtību. Juridiskā ziņā LES nostādnes atrodas ļoti tālu no tām, kas ASV satversmē paredzēja trīspadsmit neatkarīgo koloniju saplūšanu vienotās Amerikas Savienotajās Valstīs. Ļoti atšķirīgie ES dalībvalstu uzskati šinī jautājumā tika izklāstīti ja ne publiski, tad privāti SVK, kas noslēdzās 1991. g. decembrī. Savienība (tulkojums varētu būt arī "apvienība"), kas radusies tāpēc, ka beigās visas dalībvalstis

6 Amsterdamas līgumā paredzēta šādas alfabētiskās numerācijas nomaiņa ar arābu ciparīem: kopā paredzēti 53. panti (angliski *articles*), kas grupēti aptuveni tādā pašā kārtībā kā šodien spēkā esošā LES 8 sadaļās (kuras apzīmētas ar romiešu ciparīem); šinī grāmatā paturēta vecā numerācija, lai būtu vienkāršāka sasaiste ar ļoti bagāto analītiskās literatūras klāstu, kas līdz šim publicēts par Mastrihtas līgumu.

7 Šīs domas autore premjere Mārgerete Tečere savu aso kritiku par Eiropas integrācijas iespējamiem draudiem nacionālo valstu suverenitātei (skatīt viņas uzstāšanos, atklājot 1988. gada rudeni Eiropas Koledžas akadēmisko gadu) izteica krietni pirms SVK sasaukšanas, kas izveidoja LES, bet viņa jau 1985. gada jūnijā piekrita šādas SVK sasaukšanai, kas veda uz ES veidošanu (un turpināja piekrist otras SVK sasaukšanai, kas saistīta ar finanšu lietām), jo ES Padomes balsojumam, sasaucot SVK, jābūt vienbalsīgam.

ratificēja šo Līgumu par Eiropas Savienību, nav arī butaforija vai vārdu spēle.

Atšķirības starp ES un ASV krasi parādās, līdzko sīkāk ieskatāmies Līguma tekstā (nevis tā labās gribas pieteikumos preambulā) un izpētām, kādi ir šinī LES pieteiktās Eiropas Savienības mērķi, kā arī tās rīcības brīvība un lemjošie spēki. B - F pantos izteikti Savienības mērķi, tās divējādais (duālais) raksturs, proti, ka starptautiskos forumos ES pieteiks savu identitāti (B pantā), respektējot tās dalībvalstu nacionālās identitātes. Jautājums par to, kāda institūcija noteiks ES darbības vadlīnijas, atbildēts D pantā, kurā atzīmēta - pirmo reizi jebkurā Kopienas līgumā - Eiropas Savienības Padomes[8] pastāvēšana, nosakot tās sastāvu un atskaites formas. Jebkuras organizācijas neatkarības mērs ir tās tiesības (neatkarīgi) *finansēt* savu darbību: attiecībā uz Eiropas kopienām šis jautājums atstāts bez grozījumiem; jauno ES kompetenču administratīvos izdevumus, kas saistīti ar Kopīgās ārlietu un drošības politikas (KĀDP) pasākumiem, paredzēts finansēt no parastā Kopienas budžeta, bet par citiem izdevumiem šinī laukā spriedīs ES Padome (J 11. pants). Arī par izdevumu segšanu attiecībā uz sadarbību tieslietās un iekšlietās (STI) spriedīs ES Padome (K 8. pants).

Pirms analizējam, kādas ir LES pieteiktās ieceres KĀDP un STI jomās, apskatīsim, kā radās šī Eiropas Savienība. Vai tā atbilst ilgi lolotām cerībām par vairāk nekā konsultatīva rakstura saišu izveidošanu starp Kopienas dalībvalstīm šinīs (politiski jūtīgās) jomās? Vispirms jāatzīmē, ka LES paredz atšķirību starp abiem *pīlāriem*. Ārlietās ir runāts par *kopīgu nostādņu* pieņemšanu (arī par kopīgiem pasākumiem[9]), bet iekšlietās un tieslietās runāts par *sadarbību*. Jāievēro, ka LES neparedz nekāda veida sankciju noteikšanu jebkurai dalībvalstij, kas atsakās piedalīties kopīgajos KĀDP pasākumos. (Saprotams, bez tiešas norādes, ka abu šo LES iedibināto *pīlāru* nostādnes domātas kā ierosinājums, lai ar laiku izveidotos ciešāka sadarbība šinīs jomās.) Bez tam Eiropas Tiesai liegts iejaukties ES darbībā, atskaitot ES aktivitātes tautsaimniecības lietās un attiecībā uz dažām šaurām STI kompetencēm (K 3(2). c pantā). Šinī pēdējā paredzēts, ka ES slēdz papildu konvenciju, kas nepārkāpj RL(par EK) 220. pantu. Ievērot, ka, lai gan LES izteic vislielāko cieņu pret Eiropas Cilvēktiesību konvencijā noteiktām normām (F 2. pantā), juridiski

8 Angliski *The European Council*, franciski *Le Conseil Européen*, kurus nedrīkst sajaukt ar Eiropas Padomes nosaukumiem, resp., angliski *Council of Europe*, bet franciski *Conseil d'Europe* (sk. **Vārdnīcu**).

9 Angliski *common action*, franciski *action commune*, par kuru būtību skatīt attiecīgu šķirkli šis grāmatas **Vārdnīcā**.

Eiropas Cilvēktiesību tiesai nav kompetences izskatīt lietas attiecībā uz ES darbībā radušamies strīdiem.[10]

Eiropas Parlaments kā pirmā no Kopienas iestādēm (jau 1962. gadā pieņemtas pirmās rezolūcijas šinī sakarā) izteica rūpes un ieceres par to, ka nepieciešams papildināt Romas līgumā paredzētās kopīgās ekonomiskās identitātes veidošanu ar līdzīgu piepūli dalībvalstu politisko procesu saskaņošanā.[11] Līdz ar šo priekšlikumu bija izstrādāts projekts par šī Parlamenta ievēlēšanu tiešās balsošanas ceļā. Ne viens, ne otrs no šiem projektiem neguva atsaucību dalībvalstu politiskajās aprindās, un tie tika atstāti novārtā līdz 1970'to gadu vidum. Vispār 1960'jos gados nozīmīgākā kopīgā ārpolitiskā aktivitāte, atskaitot divreizējo ļoti neveiksmīgo sarunu sākšanu (un pārtraukšanu) starp EK un Lielbritāniju (arī ar Īriju, Dāniju un Norvēģiju), bija līguma parakstīšana ar 18 valstīm (17 Āfrikā un ar Madagaskāru), kurā Kopiena apņēmās ne vien nodrošināt tirdzniecības attiecības, bet arī veicināt šo valstu attīstību. Šāda veida līgumi atjaunoti vairākas reizes, bet šodien tie nosaukti Lomē pilsētas vārdā.[12] Pašreizējais līgums aptver 70 partnervalstis, kurās dzīvo ap 450 miljonu cilvēku.

Šāda veida ārpolitiskā solidaritāte, kura atbilst dalībvalstu nacionālajām tautsaimniecības interesēm, nav sagādājusi idejiskas problēmas saskaņot to ārpolitiku. Nopietnie ārpolitiskie uzdevumi Eiropas kopienām izvirzījās, kad bija jāizstrādā nostāja attiecībā uz PSRS aktivitātēm gan Eiropā, gan ārpus Eiropas. Šeit nav domāts atgādināt par faktisko vienotības trūkumu daudzos kritiskos brīžos, tomēr tādas epizodes bija un ir mācība par to, cik maza ir bijusi

10 Amsterdamas līgums šajā sakarā nav būtiski grozījis stāvokli, kaut gan parafētajā līgumā atrodama panta daļa, kas paredz ES kā telpu, kurā tiek ievērotas brīvības, tiesiskuma un cieņas pret cilvēku pamattiesības (sk. **Vārdnīcu**).

11 Eiropas Kopējā asambleja, kas formāli par tādu tapa atzīta tikai ar VEN spēkā stāšanos (termins Eiropas Parlaments lietots pat toreizējās Eiropas Komisijas gada aktivitāšu atskaitēs, sākot jau ar pirmo atskaiti 1958. gadā), savās plenārsesijās starp 1961. g. 1. maiju un 1962. g. 30. aprīli, vairākas reizes pārrunāja tēmu par pastiprinātas politiskās sadarbības nodrošināšanu ar jaunu vienošanos (Parlaments pozitīvi novērtēja pirmo Kopienas valstu vadītāju un to ārlietu ministru tikšanos Parīzē 1960. g. 10. – 11. februārī, kuru nosauca par *galotņu* tikšanos jeb angliski *summit*); toties jau 1960. gada decembrī uzsāka izskatīt metus Līgumam par Eiropas Savienību (sk.: European Economic Community, Commission, *Fifth General Report on Acitvities of the Community (1 May 1960 - 30 April 1961)*, Brussels, June 1962).

12 Pats pirmais līgums parakstīts *Yauoundé* pilsētā (Kamerūnā) 1963. gadā (uz pieciem gadiem, vienu reizi atjaunots), kuru 1974. gadā aizvietoja Lomē pilsētā (Togo) parakstīts līgums; tas uz šo brīdi atjaunots 4. reizi, un to paredzēts atkal atjaunot 2000. gadā (pašreizējais līgums stājās spēkā 1990. gadā); partnerēm pieejami Eiropas Investīciju bankas un Eiropas Attīstības fonda līdzekļi.

Kopienas valstu tieksme pieņemt kompromisus, resp., pakārtot Kopienas intereses nacionālajām interesēm ārpolitikā. 6. 2. apakšnodaļā izskatīsim, kāds ir bijis liktenis otram, tikpat svarīgam Māstrihtas līguma mērķim, proti, Vienas naudas sistēmas izveidošanai. Šeit tomēr laiku pa laikam jautājums par politisko vienošanos neizbēgami sasaistīsies ar debatēm par to, cik vēlams un cik iespējams izveidot vienu valūtas sistēmu, kas spētu nodrošināt Kopienas dalībvalstu dažādo finansiālo interešu apmierināšanu.

Francijas valdība ar ģenerāli de Gollu priekšgalā izraudzījās ļoti dramatisku veidu, kā izvirzīt priekšlikumus par tādu kā alternatīvu Eiropas kopienām (sākot ar 1960. gada septembri, kad šis projekts tika atklāti paziņots preses konferencē, tikai papildinot pieteikto ar formālu notu tā paša gada novembrī). Tās ideja par izvērstu politisko sadarbību Eiropas Kopienas dalībvalstu starpā attīstījās strauji: pēc pirmā demarša, ātri cits pēc cita sekoja uzlaboti varianti, kopā veidojot tā dēvētos Fušē plānus[13]. To kopīgais mērķis bija demontēt Eiropas Kopienas pārvalstisko struktūru, it sevišķi atsakoties no tā dēvētiem Kopienas likumiem. Vietā bija paredzēts izvērst starpvaldību sadarbību, iedibinot regulāru dalībvalstu vadītāju tikšanos kā augstāko lēmējinstitūciju, kuras ikdienas darbībā palīdzētu tā dēvētā Eiropas Politiskā Komisija. Šie projekti reāli apdraudēja ne tikai Eiropas Kopienas pastāvēšanu vien, tie arī bija virzīti pret NATO. Šinī sakarā derīgi atcerēties, ka ģenerāļa de Golla uzskatos nekādā ziņā nav atrodamas ilūzijas nedz par neitrālas Eiropas iespējām, nedz arī par paļaušanos uz PSRS "labo gribu", lai varētu dzīvot drošībā. Viņa iecerētai iespējai izveidot Eiropu - ar Franciju tās priekšgalā - par līdzvērtīgu politisko un militāro spēku toreiz divu lielvaru līdzsvarotajā pasaulē nebija pamata. Beļģijas un Nēderlandes ārlietu ministri[14], izsakot kopīgo viedokli, uzņēmās koordinatoru lomu, un pārējās piecas EK dalībvalstis noraidīja šādu projektu 1962. gada aprīlī[15]. Pirmais mēģinājums paātrināt Eiropas apvienošanās gaitu izgaisa.

Francijas valdības politika vilka uz to, ka ar Kopējā tirgus izveidošanu bija sasniegta maksimālā atkāpe no nacionālās suvere-

13 Autors *Christian Fouchet*, Francijas Ārlietu ministrijas darbinieks (diplomāts), kurš faktiski izpildīja tādu kā ģenerāļa de Golla sekretāra darbu, izvirzot šos plānus (skatīt analīzi par šo laiku: R. Bloes, *Le "Plan Fouchet" et le Problème de l'Europe Politique*, College d'Europe, Bruges 1970).

14 Jau pieminētais P. A. Spāks un Dž. Lunss, kurš vairākas reizes bija ārlietu ministrs un no 1949. līdz 1952. gadam Nēderlandes pārstāvis ANO, no 1971. līdz 1984. gadam NATO ģenerālsekretārs, parakstīja Romas līgumus Nēderlandes Karaļvalsts vārdā.

15 Šinī procesā VFR kanclers Adenauers viennozīmīgi nenostājās Kopienas interešu pusē, jo vienlaikus notika Vācijas-Francijas izlīguma juridiskā nostiprināšana:

nitātes, cik tālu tā bija izdevīga. Arī citās dalībvalstīs, sevišķi Vācijā, pašapziņa saimnieciskos jautājumos bija tik pilnīga, ka radās domas par divpusēju sakaru nodibināšanu ar ASV. Šādā gadījumā piederība Kopienai ar padziļinātu pārvalstisku raksturu varētu tikai ierobežot VFR rīcības iespējas. Tomēr Francijas valdības bloķējošā stāja un tās rīcības cēlonis nozīmēja to, ka reāla pastiprināta integrācija varēja atsākties tikai pēc ģenerāļa de Golla aiziešanas no amata. Tomēr daži šī demarša aspekti (attīrot tos no tā laika ļoti specifiskās retorikas), piemēram, dalībvalstu vadītāju regulārās tikšanās, kas virza Kopienas darbību plašos vilcienos, spilgti izpaužas ES darbībā šodien. Te jāpiebilst, ka atšķirībā no 1960'jos gados izvirzītajām koncepcijām par šādas Padomes sastāvu, ES Padomē piedalās Kopienas pārstāvis. Skatoties šodien uz ES lemšanas procesiem, kādi tie pastāv pēc LES spēkā stāšanās, redzam, ka ģenerāļa vārdi - *Vienīgi valstīm ir tiesības rīkoties un tām vienīgām ir autoritāte to darīt*[16] – ļoti precīzi uztaustīja toreiz dalībvalstu starpā valdošo noskaņojumu, kāds bija iestājies pēc pirmā Kopienas entuziasma noplakšanas. Šo vārdu nozīme šodien tikai nedaudz mazinājusies, tomēr no šiem gandrīz aizmirstiem projektiem nav pārņemts to nicinājums pret Kopienas likumiem, resp., pret šo likumu tiešās un primārās iedarbības principiem.

Nopietna sadarbība ārpolitikas jautājumos atsākās ar dalībvalstu vadības sapulci, kas notika Hāgā 1969. gada decembrī (pēc de Golla aiziešanas no Francijas prezidenta amata). Dalībvalstu augstākā vadība izveidoja īpašu darba grupu, kurā papildus Kopienas pārstāvjiem (tādā veidā atzīstot to praktisko nozīmi ārpus tiešiem uzdevumiem ekonomikas jautājumos) darbojās valstu vadītāju personīgie pārstāvji, lai izpētītu jaunu uzdevumu izvirzīšanu Kopienai. Formāli šī bija arī pirmā tāda sapulce pēc tam, kad bija sācis darboties Kopējais tirgus, un šis aicinājums izprotams kā mājiens Kopienas iestādēm atrast sev jaunu darbības lauku. Pirmā šādā veidā tapusī atskaite par Eiropas Kopienas ārpolitikas saskaņošanu sniegta

ratifikācijas gaitā VFR Bundestāgs formāli iekļāva deklarāciju par to, ka Vācijas-Francijas draudzība nespēj ņemt virsroku pār VFR attiecībām ar citām Rietumu valstīm (sk.: E. Kolodziej, *French International Policy Under de Gaulle and Pompidou*, Cornell University Press, Ithaca, 1974, un W. Hanreider, *Germany, America, Europe: Forty Years of German Foreign Policy*, Yale University Press, New Haven, 1989).

16 No preses konferences 1961. g. 5. septembrī: *Ce sont les États qui ... sont les seules entités qui aient le droit d'ordonner et l'autorité pour agir...*; gan de Golls, gan Adenauers bija vienis prātis par to, ka ASV toreizējais prezidents Eizenhauers nebija mācējis pārliecināt PSRS atturēties no netiešās agresijas - uzmākšanās Rietumu Berlīnei; iespējams, ka daudz kas no sekojošā bija domāts kā pamācība jaunievēlētajam ASV prezidentam Kenedijam neaizmirst ASV drošības garantijas Rietumeiropai.

Eiropas Kopienas valstu vadītājiem 1970. gadā.[17] Uzskata, ka ar šo datumu aizsākās tā dēvētā Eiropas politiskā sadarbība (EPS). Tā vispirms aptvēra debates par to, kādā veidā saskaņot valstu aktivitātes (vispirms ārlietās), kas nav pilnībā redzamas saviem tautiešiem. No priekšlikumiem galvenais, kas tika pieņemts, bija doma, ka šāda sadarbība attīstītos pakāpeniski. Sākumā tā darbojās izteikti diskrētā veidā; stāvoklis uzlabojās pēc otrā nopietnā debašu cikla (kurš uzsākās ar tā dēvētās Tindemaņa atskaites publicēšanu 1975. gadā[18]) noslēgšanās 1981. gada oktobrī, kad dalībvalstu ārlietu ministru sēde formāli aicināja Eiropas Komisijas līdzdalību turpmākās sēdēs (bez balsstiesībām). No visām Eiropas (nozaru) ministru padomēm Ārlietu (Ministru) Padomes sēdes izcēlās ar izteiktu nevēlēšanos atbildēt uz citu EEK iestāžu uzdotajiem jautājumiem. Tikai 1976. g. pirmo reizi Ārlietu (Ministru) Padome atļāvās atbildēt uz Eiropas Parlamenta uzdotajiem jautājumiem par tās darbību. Eiropas Tiesai nav kompetences izskatīt jautājumus, kuri skar šo (Ministru) Padomi. Starpvaldību līmenī ir iedibināta, jau no 1970. g., informācijas apmaiņas sistēma (COREU[19]), kas izplata informāciju starp atsevišķo valstu ārlietu ministriju Eiropas departamentiem. Politiskā sadarbība norit četros veidos:

- galotņu tikšanās reizēs;
- tiekoties ārlietu ministriem (ārpus Kopienas ietvariem);
- tiekoties ārlietu ministriju politisko departamentu vadītājiem (tā dēvētā Davinjōna komiteja);
- darba grupās, kurās tiekas vidējā līmeņa un pat jaunākie ārlietu ministriju darbinieki.

Lēmumi tiek pieņemti, tos izstrādājot un pārstrādājot, lai nonāktu pie visus apmierinoša viedokļa. Šeit manāma zināma izaugsme, kam

17 Autors grāfs Etjēns Davinjōns (*Vicomte Etienne Davignon*), Beļģijas Ārlietu ministrijas darbinieks, kurš vēlāk izvirzīja vairākus ļoti nozīmīgus projektus, panākdams to, pareizāk sakot, veicinādams to, ka Kopienai tika piešķirta kompetence lietišķās pētniecības laukā veidot dažādas atbalsta programmas, kuras pēc sava apjoma pārsniedz vienas, pat lielākās, Kopienas dalībvalsts iespējas šo darbu padarīt vienai pašai (šo atskaiti arī mēdz saukt par Luksemburgas atskaiti, jo tā iesniegta Kopienas ārlietu ministru sapulcē Luksemburgā 1970. g. 27. oktobrī).

18 *Report on European Union*, Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76, December, 1976, autors *Leo Tindemans*, Beļģijas tā laika premjers (arī šodien aktīvs darbinieks Kopienas iestādēs). Šinī atskaitē (metā, nevis galīgajā publicētajā versijā) pirmo reizi iekļauts jēdziens *subsidiaritāte* sadaļā, kurā izskatītas Kopienas iestāžu un nacionālo iestāžu attiecības politiskās sadarbības jomā.

19 *Corespondance Européenne* (franciski) - Eiropas sazināšanās.

pamatā rūgta pieredze. Grieķijas ļoti savdabīgā politiskā ievirze 1970'jos un 1980'jos gados, piemēram, panāca to, ka šādā veidā Kopienas nostājas izstrādāšana, pēc tam kad Polijā 1981. gada decembrī deklarēja izņēmuma stāvokli, prasīja četrus mēnešus laika. Iesīkstējusi problēma bija dalībvalstu ļoti atšķirīgās pozīcijas attiecībā uz Arābu-Izraēlas konfliktu. Šinī sakarā domstarpības radās starp Kopienas viedokli un ASV pozīciju. Otrs ļoti nopietns pārbaudījums bija Helsinku konference, kuras ietvaros dzima pirmais konkrētais dialogs starp Rietumeiropu un PSRS, bet kura izskatīšana ir ārpus šīs grāmatas redzesloka.[20]

Tindemaņa 1975. g. atskaitē izskatīts konkrētais veids, kā būtu iespējams virzīties uz tādas Eiropas Savienības izveidošanu, kas papildinātu Romas līgumā noteikto ekonomisko integrāciju ar dalībvalstu politisko - it sevišķi ārlietās - interešu saskaņošanu. Dalībvalstu vadības 1972. gada decembra Parīzes deklarācija, kurā bija aicināts panākt (kādā veidā, nav pateikts) Eiropas Savienības izveidošanu līdz, vēlākais, 1980. gadam, uzskatāma vienīgi par labās gribas demonstrāciju. Šis lēmums, kam ilgi nesekoja nekādi praktiskie darbi, izrādījās sajūsmas paisuma relatīvais maksimums. Bēgumu dalībvalstu valdību attieksmē pret Kopienas ideju izraisīja jau pieminētā ļoti īsā 1973. gada Arābu-Izraēļu kara izcili negatīvā ietekme uz Eiropas tautsaimniecību. Eiropas Kopienas sadrumstalotā reakcija parādīja, cik tās paspārnē pieskatītā ekonomiskā labklājība ir neizturīga pret ārējo spiedienu, it sevišķi pret tādu, kas visai bezkaunīgs.[21] Veicinošs faktors bija domstarpības starp VFR un Franciju par to, cik stipri jāuzsver Kopienas identitāte, cik jākopj saites ar ASV. Neapšaubāmi, Lielbritānijas ienākšana Kopienā padarīja sakarus trīspusējus (bija trīs lielas valstis, piecas mazas valstis un Itālija, kuras tautsaimniecība krietni pārspēja tai pieļauto balss skanējumu politiskā arēnā).

Krasi atšķirīgā dalībvalstu ārpolitiskā nostāja, izvērtējot sevišķi nozīmīgus notikumus, kas turpinājās līdz 1980'to gadu vidum, norādīja uz to, ka faktiski 1970'jos gados Kopienai nebija nekāda kopīgā viedokļa ārpolitikā. Tautsaimnieciskai lielvarai bez minimālas politiskās kopības nācās paļauties uz ASV, lai nosargātu savas intereses. 1970'tie gadi bija gandrīz nepārtraukts neveiksmju laiks ASV ārpolitikā. Tam bija objektīvi negatīvas sekas, uzkurinot PSRS

20 Šī tēma, kā arī ļoti detalizēta EPS attīstības analīze atrodama, piemēram: S. J. Nuttall, *European Political Cooperation*, Clarendon Press, Oxford, 1992.

21 Lielu daļu peļņas, kas šinī krīzes laikā tika iegūta no naftas produktu cenu pacelšanas, arābu puse ieguldīja Kopienā, uzpērkot nekustamo īpašumu un komercstruktūras, savukārt Izraēlas privileģētās saimnieciskās saites ar EK ļauj tās valdībai atteikties no mēra ievērošanas savā iekšpolitikā un ārpolitikā.

ambīcijas Eiropā un pasaulē vispār. Ap šo laiku dzima doma par tādu Eiropas integrāciju, kurā dalībvalstu sadarbība ritētu ar dažādu (atšķirīgu) ātrumu.

Tindemaņa ziņojumā izcelta vajadzība tuvināt integrētās Eiropas idejas īstenotāju darbu tās pilsoņiem jeb, modernāk sakot, padarīt šo darbu redzamāku, saprotamāku. Šodien bieži pieminēta līdzīga prasība aicina pārveidot Eiropas Savienības iestādes, lai padarītu integrācijas gaitas progresu ne vien redzamāku, bet tā galamērķus saprotamākus, tuvākus pilsoņu ikdienai. Stāvoklis 1970'jos gados bija krietni savādāks, nekā tas ir 1990'jos gados. Iestāžu darbs nesaistīja ikdienas preses uzmanību, arī akadēmiskās aprindās daudzie Eiropas pētniecības centri vēl nebija sākuši darboties. Šāds stāvoklis arī veicināja šodien tik sirsnīgi piesaukto un lielā mērā novecojušo mītu rašanos par Eiropas integrācijas ekscesiem.[22] Autoritatīvais Tindemaņa atbalsts idejām, kuras pārsvarā pauda kreisi centriskās Eiropas integrācijas idejas piekritēji, neradīja lielas tūlītējas sekas, toties aizsāka respektablas debates. Tās gan lielā mērā pazuda pārrunās, kas izcēlās pēc pirmā Kopienas paplašinājuma. Jaunās dalībvalstis ne vien ienāca ar savām specifiskām problēmām, bet tās jau tradicionāli bija ļoti skeptiskas par Kopienas tautsaimnieciskās darbības apvienošanu ar tieksmi pastiprināt sadarbību politiskās jomās.

Pretspēks, kas uz laiku apturēja šādas idejas par Eiropas drīzu apvienošanos, bija Lielbritānijas izteikti skeptiskā nostāja šinī jautājumā. Šinī sakarā Folklendu salu[23] bruņotās sadursmes idejiskās sekas (Lielbritānijas pašapziņas celšanās, EPS nespēja aši vienoties situācijā, kurā viena dalībvalsts atradās gandrīz karastāvoklī) neviesa lielu optimismu par tās drīzu pārtapšanu formālā Kopienas vienotā viedokļa noteicējā līdzeklī. Arī citas dalībvalstis vislabprātāk pievērsās savtīgām interesēm, kurām bija maza Kopienas nozīme (piemēram,

22 Eiromitoloģijas dzīvotspēja nav atkarīga no šo mītu atbilstības nepilnībām, kas atrodamas jebkuras valsts administratīvajā sistēmā (par īpaši nejēdzīgām tās izpausmēm Latvijā sk.: E. B. Deksnis, *Eiropas Savienība: mīti un īstenība*, Rīga, 1996).

23 1982. gada 1.-2. aprīlī Argentīnas desants ieņēma šis mazās salas, kuras atrodas ap 500 km attālumā no Argentīnas un, pēc argentīniešu uzskatiem, pieder tai (saucot tās par *Islas Malvinas*). Argentīnā dzīvo liels skaits Itālijas (arī Spānijas un Vācijas) pilsoņu, kas nozīmē to, ka šo valstu simpātijas pret Lielbritāniju kā agresijas upuri bija dalītas. Vienīgi ASV piedāvāja Lielbritānijai gandrīz nedalītu morālu un fizisku atbalstu prettrieciena īstenošanā; argentīniešu bruņotie spēki padevās tā paša gada 14. jūnijā. Šodien šis strīds aizvien nav atrisināts, bet Folklenda salas *(The Falklands)*, kā arī tuvumā atrodošā Dienviddžordžijas *(South Georgia)* saliņu grupa skaitās to Lielbritānijai piederošo aizjūras teritoriju grupā, kam ir tiešas (lai gan ne pilnīgas) saistības ar Eiropas Savienību.

VFR attiecību "uzlabošana" ar PSRS). Eiropas vienotības ideja kā saimniecisko procesu un kopīgo politisko mērķu iedvesmotāja neapšaubāmi aizgāja fonā diezgan drīz pēc Tindemaņa atskaites izskatīšanas. Grūtos saimnieciskos apstākļos katra valsts izteikti rūpējās par savām interesēm, novedot pie tā, ka viena daļa Kopienas subvenciju ekonomiskā ziņā savstarpēji dzēsās, kaut gan rezultātā tika nodrošināts zināms nodarbināto skaits.

1980'jos gados PSRS savu primāro enerģijas avotu piegādātājas stāvokli klaji izmantoja, lai sašķeltu Eiropas Kopienas dalībvalstu vienoto stāju vairākos jautājumos, kas bija saistīti ar PSRS ārpolitiskajām avantūrām. Šeit jāpiemin arī tas, ka bija noticis neizdevies tuvināšanās mēģinājums. 1981. gadā SEPP vadība atstāja bez atbildes Eiropas Komisijas vēstuli ar piedāvājumu uzsākt lietišķas sarunas. (Par to skatīt arī 7. 5. nodaļā.) Visumā PSRS un tās pakļauto Eiropas valstu attiecības ar Eiropas Kopienu jāvērtē kā vienpusēji veiksmīgas. Slēdzot divpusējus līgumus, veidojās dabiskās ieinteresētības saites, kas noteica daudzu dalībvalstu noraidošo attieksmi pret Kopienas vienotās politikas mērķiem. Tirdzniecība ar EK dalībvalstīm šinī laikā PSRS ārējā tirdzniecībā ieņēma ap 1-2% īpatsvaru, bet tās pakļautām valstīm tas nepārsniedza 10% (abi cipari atbilst šo valstu kopproduktam).

1970'to gadu vidū atkal, praktiski no jauna, izveidojās spēcīga Vācijas un Francijas partnerība Kopienas jautājumos. Šo valstu vadītāju (katrs ar pretēju politisku pārliecību iekšzemes skatījumā) Helmūta Šmita un Valerī Žiskāra d'Estēna[24] personīgā draudzība un viņu eiropeiskās identitātes izjūta veicināja integrācijas idejas atplaukumu. Viņu paliekošie sasniegumi attiecībā uz pastiprinātu politisko sadarbību gan, varētu teikt, ir visai mazi. Nozīmīga ir 1974. gadā pieņemtā Kopienas vadības deklarācija (lēmums), kas atļauj ievēlēt Eiropas Parlamentu tiešā veidā. Tomēr jāatzīst, ka bez šādas (klusas, diskrētas) sadarbības draugu starpā varētu notikt arī tā, ka Kopienas ideja nepārdzīvotu šīs dekādes izaicinājumus. Atcerēsimies ASV politiskās un ekonomiskās varas atslābumu, PSRS pieaugošo politisko bezkaunību un sava ekonomiskā ieroča izmantošanu. Iekšējie pārbaudījumi saistījās ar Lielbritānijā pieaugošo kritiku par Kopienas nepilnībām un vairāku šauri nacionālu demaršu parādīšanos uz Kopienas rēķina. Šķiet, tā nav nejaušība, ka līdz pat

24 *Helmut Schmidt* (dzimis 1918. gadā), VFR kanclers no 1974. līdz 1982. gadam, pēc pārliecības sociāldemokrāts, kuram Vācijas SDP 1973. g. uzdeva apskaidrot toreiz pie varas nākošo Lielbritānijas leiboristu partiju par Eiropas idejas spēku, un *Valeri Giscard d'Estaing* (dzimis 1926. gadā), Francijas Republikas prezidents no 1974. līdz 1981. gadam, kas bija de Golla politiskās partijas troņmantnieks, nākot pie varas pēc iepriekšējā prezidenta Pompidū nāves amata izpildes laikā.

šodienai Kopienas integrācijas (veidošanās) attīstības momenti sakrituši ar laiku, kad pastāv labas personīgās attiecības Vācijas un Francijas vadības starpā.

1980'to gadu sākumā divi EK dalībvalstu ārlietu ministri (VFR un Itālijas[25]) pieteica nopietnas ieceres, lai pastiprinātu un paplašinātu EPS darbību. Atdzima doma, ka vēlams atjaunot virzīšanos uz Eiropas Savienības izveidošanu. Kā redzams, pakāpeniskā pieeja bija nesusi savu labumu. Šinī projektā saskatāmi vairāki elementi, kas vēlāk parādījās LES: Eiropas valstu vadītāju sapulces juridiskā nostiprināšana par ES darbību orientējošo iestādi; kopīgo ārpolitikas, iekšpolitikas, drošības interešu saskaņošana; arī pāreja uz kvalificētā vairākuma balsojumu (attālināšanās no katras valsts veto tiesībām) praktiski visos jautājumos, kas saistīti ar tautsaimniecības lietām; Eiropas Komisijas prezidenta kandidatūras saskaņošana ar Eiropas Parlamentu. Pat ideju līmenī netika apsvērta obligātas balsošanas sistēmas ieviešana EPS; bez tam netika noteikts pat tas, ka kopīgi izstrādātais lēmums būtu stingri jāievēro visām Kopienas dalībvalstīm. Lai vispār cerētu kaut daļu šo nopietni ieturēto priekšlikumu īstenot, vispirms bija jānovērš ļoti iespējamais Lielbritānijas veto. Jebkura Kopienas konstitucionālo pamatu maiņa ir notikusi un jebkura Savienības pamatu maiņa šodien notiek tikai pēc visu dalībvalstu vienbalsīgas vienošanās par to. Lielbritānija tanī laikā uzlika savu veto praktiski jebkuram centienam tālāk pastiprināt esošo integrācijas līmeni. Vispirms bija jāatrisina Kopienas budžeta jautājums (tā dēvētā Lielbritānijas problēma), lai sekmīgai virzībai uz pastiprinātu integrāciju būtu jelkādas izredzes.

Atskaitot Franciju, 1980'jos gados Eiropā pie varas nāca vai savas pozīcijas nostiprināja konservatīvas valdības. Arī ASV tika ievēlēta ļoti konservatīva valdība, kaut gan tam bija maza tiešā ietekme uz Kopienas institucionālo un juridisko izaugsmi. Šo valdību savstarpējā saprašanās toties nebija īpaši liela. Katrai valstij savas problēmas noteica prioritāro darba kārtību. Aizvien Lielbritānijas konservatīvās valdības vairākums dziļi skeptiski raudzījās uz Eiropas Savienības izveidošanas iespēju - politiskā plāksnē. Savukārt šīs valsts lietišķās aprindas ļoti veiksmīgi iekļāvās Kopējā tirgū un prasīja, lai to padarītu

25 Respektīvi Hanss Dītrihs Genšers (*Hans-Dietrich Genscher*) un Emīlio Kolumbo (*Emilio Columbo*); pirmais bija izteikti eiropeiski domājošs Vācijas ārlietu ministrs (dzimis 1927. g., pildīja šo amatu no 1974. līdz 1992. gadam), kas izšķirošā brīdī atrada atbildi PSRS izaicinājumam 1989. gadā gan Vācijas Federatīvai Republikai, gan apvienotai Eiropai pieņemt Vācijas sadalīšanas iemūžināšanu un Austrumu Eiropas sociālistisko valstu pakļaušanu Krievijas (maskētas kā pārbūvētas PSRS) interesēm vēl uz vienu paaudzi.

vēl atvērtāku. Federatīvajā Vācijā visas galvenās politiskās partijas vienojās izpratnē par to, ka federācija nav peļama (šis termins apzināti netiek lietots Lielbritānijā ļoti alerģiskās šīs valsts iestāžu reakcijas dēļ). Francijā šķietami kreisa valdība (it sevišķi pēc tam, kad Francijas KP tika padzīta no valdošās koalīcijas) sevi apliecināja kā Eiropas integrācijas procesu ierosinātāja. Sociālistiski noskaņotais Francijas prezidents Miterāns[26] ļoti veiksmīgi sadarbojās ar izteikti konservatīvas dabas VFR kancleru Kōlu[27].

Blakus politiskiem apsvērumiem 1980'jos gados, ar strauji pieaugošu ietekmi šīs dekādes noslēgumā, pastāvēja ne mazums saimniecisko faktoru, kuri vedināja uz pastiprinātu Eiropas integrāciju. Vislielāko pārbaudījumu Kopienas integrācijas iespējām – gan pilsoņu skatījumā, gan politiskās aprindās - bija sagādājusi reģionālo atšķirību saglabāšanās tautsaimniecībā. Lai gan katrā dalībvalstī pēc tās pievienošanās bija noticis pacēlums, atšķirības, kas pastāvēja šo valstu starpā pirms pievienošanās EK, bija iesīkstējušas un turpināja pastāvēt uz vispārējā labklājības celšanās fona. Sākotnējās dalībvalstis bija veidojušas ģeogrāfiski kompaktu vienību. Kopienas paplašinājumi izjauca šo kompaktumu; toties perifērijas reģioni pat sākotnējās dalībvalstīs nebija progresējuši tik straujā tempā kā šo pašu valstu turīgie reģioni.

Vispār iespējams konstatēt, ka Kopienas strukturālie fondi nebija spējuši glābt Kopienas novecojušās industriālās ražotnes. Pasaules konkurences spiedienam pieaugot, daži industriālie reģioni iekļuva zaudētājos.[28] Vietā stājās jauni nodarbinātības veidi, kuri izvēlējās labāk un ērtāk situētas novietnes. Vides aizsardzības jautājumi kļuva valstiski nozīmīgi (un ne tikai entuziastu ierosinājumi). Šī bija objektīvi pārvalstiska problēma, toties, lai tā nonāktu Kopienas iestāžu redzeslokā (ārpus statistiskas aptaujas līmeņa intereses), bija nepieciešams paplašināt Kopienas kompetenču loku. Maza un vidēja

26 *François Maurice Marie Mitterrand* (1916 - 1996), studējis jurisprudenci un politiku, Otrā pasaules kara laikā aktīvs Francijas Pretestības kustības dalībnieks, no 1946. gada ievēlēts par deputātu (ar pārtraukumu no 1958. līdz 1962. gadam), līdz kamēr kļuvis divas reizes Francijas Republikas prezidents - no 1981. līdz 1995. gadam (skatīt arī 1. pielikumu); prezidents Miterāns bija piedalījies Hāgas federālistu kongresā, pēc paša atzinuma, ar lielu entuziasmu un ar pārliecību.

27 *Helmut Kohl* (dzimis 1930. gadā), VFR kanclers no 1982. gada; par Miterāna-Kōla "tandēma" ieguldījumu Eiropas apvienošanā skatīt šīs grāmatas 1. pielikumu.

28 No savā laikā pasaules vadošām kuģubūves firmām Lielbritānijā, sadzīves elektronikas firmām Nēderlandē un fotoaparātu firmām Vācijā vairs palikušas pāri dažas atblāzmas: vadošās pozīcijas nemitīgi zuda kopš EEK nodibināšanas, neraugoties uz centieniem tās saglābt; jāpiebilst, ka šie centieni notika gan nacionālajā līmenī, gan Kopienas kopīgas politikas līmenī, bet cieta neveiksmi objektīvu starptautiskās konkurences parādību dēļ.

izmēra uzņēmumi plauka ne tikai uz mazefektīvu industriālo gigantu un arī valsts pakalpojumu demontēšanas rēķina vien. Tādu jaunu ekonomisko virzienu stimulēšanai bija nepieciešams veicināt kapitāla kustības brīvības reālo ikdienas izpausmi. Visi procesi, kas saistās ar finanšu lietām, kļuva tik strauji, arī tik apjomīgi pēc sava iznākuma, ka bija nepieciešams tos regulēt pārvalstiskā veidā. Šāda Romas līgumu ieceru piepildīšanās, kas tikai daļēji notika, pateicoties pārmaiņām dalībvalstu politiskajā spektrā, protams, atdūrās pret šo valstu savtīgajām ineresēm.

Eiropas Kopienas valstu vadītāju sapulce 1984. gada jūnijā Fontēneblō pilsētā[29] atrisināja vairākus nopietnus jautājumus. Šī sapulce uzskatāma par izšķirošo pagriezienu Eiropas Savienības veidošanā (gan tās politiskajā izpausmē, gan tautsaimniecības spēju celšanas ziņā). Kopš tā laika virzība uz šo mērķi vairs neapstājās. Tieši 1980'to gadu vidū sākās aktīvākais un rezultatīvākais posms Eiropas Savienības idejas īstenošanā. Gan Svinīgā deklarācija par Eiropas Savienību[30], kuru pieņēma Kopienas valstu vadītāji 1982. gadā, gan Eiropas Parlamenta iniciatīva 1984. gada februārī, izstrādājot konkrētu "Eiropas Savienības satversmes" metu, kurā paralēli politiskai integrācijai bija paredzēta arī vienotas valūtas sistēmas izveidošana[31], bija nozīmīgi soļi ceļā uz šodien pazīstamo Eiropas Savienību. Šie abi aicinājumi atšķirās jautājumā par Eiropas valdību. Arī jautājumā par Eiropas pārnacionālo ierēdniecību abos priekšlikumos atrodama citāda koncepcija par tās atbildības un ietekmes apjomu. Pārrunas atklāja to, kas bija politiski nerealizējams. Šo dokumentu apspriešanas laikā izgaisa daudzas Eiropas Parlamenta ieceres nodibināt izteikti federatīvu Eiropas apvienību.

29 *Fontainebleau;* šī sapulce (toreiz tās dēvēja par *galotņu tikšanos*) ne vien atrisināja Lielbritānijas jautājumu, pavēra ceļu Spānijas un Portugāles pievienošanai, bet atrada arī pirmo reformas risinājumu KLP; šinī tikšanās reizē Eiropas Parlamentu uzaicināja izstrādāt Līguma metu par Eiropas Savienības izveidošanu - šo darbu uzņēmās komiteja, kuru vadīja Pjetro Adonino (*Pietro Adoninno,* Itālija), bet paši sevi uzaicināja izvirzīt priekšlikumus par Kopienas iestāžu reformu (darbu veica valstu vadītāju personīgo pārstāvju komiteja, kuru vadīja īrs Džeimss Dūdžs *(James Dooge)* (Īrija kļuva par prezidējošo valsti 1984. gada otrajā pusgadā).

30 *A Solemn Declaration on European Union*, kas pieņemta Eiropas Kopienas valstu vadītāju sapulcē 1982. gada 17.-19. jūnijā Štutgartē; teksts publicēts *Bulletin of the EC*, Vol 16, 6 (1983).

31 Politiskie mērķi izteikti *A resolution of the European Parliament on a Draft Treaty of European Union*; toties par vajadzību ieviest kārtību toreizējos centienos atdzīvināt vienotas valūtas sistēmas radīšanu, pakāpeniski satuvinot nacionālās valūtas un dažādās finanšu sistēmas (saskaņojot to rīcību, angliski *harmonisation*), Parlaments pieņēma rezolūciju 1984. g. 16. februārī *On the consolidation and completion of the European Monetary System.*

Vienotais Eiropas nolīgums bija pirmais līgums kopš Romas līgumu noslēgšanas, kurā mēģināts papildināt Romas līgumu (un visu pārējo konstitucionālo Kopienas pamatu). VEN nozīme politiskās sadarbības jomā bija svarīga un reizē nepilnīga. Praktiski VEN neiekļāva nekā no ļoti daudziem priekšlikumiem par ciešākas, atklātākas un efektīvākas politiskās sadarbības veidošanu. VEN formāli atzina Eiropas politiskās sadarbības esamību un atļāva nodibināt mazu pastāvīgo sekretariātu pēc principa, ka šāda sadarbība nav juridiski pakļauta Kopienas iestādēm (toreiz dalībvalstu valdību vadītāju sapulcei nebija formāli atzīta statusa) tādā izpratnē, ka šī aktivitāte nepieļāva nedz Eiropas Parlamenta obligāto kontroli, nedz atzina Eiropas Tiesas kompetences. Redzams, ka uz šī precedenta pamata vēlāk tika izveidoti abi ES starpvaldību sadarbības *pīlāri*.

Ilgi gaidītās pārmaiņas Eiropas politikā sākās lēni, toties 1989. gadā tās īstenojās Austrumeiropā un Viduseiropā, bet 1991. gadā – Baltijā. Vienlaikus Eiropas Kopienā risinājās spraigas debates par nepieciešamajiem pasākumiem, kādi jāveic, lai saglabātu to, kas panākts ekonomiskajā jomā. Bija pamats bažām, ka haoss bijušajās sociālistiskajās valstīs varētu izvērst spiedienu uz EK ārējām robežām. Šajā laikā tika formalizēta pastāvošā kārtība par sadarbību starp EK dalībvalstīm dažās ārpolitikas nozarēs. Jaunums bija tās daļēja nākšana atklātībā. Politiskās sadarbības pastiprināšana attiecībā uz vienotu pieeju patvēruma (azila) jautājumos un cīņā ar nelegālo imigrāciju nebija pilnīgi jauns uzdevums pārnacionālai Eiropas organizācijai. Tomēr iespējamā Iekšējā tirgus noteikumu ļaunprātīgā izmantošana, sevišķi sakarā ar ceļošanas atvieglojumiem pēc tā dēvētā Šengenas līguma stāšanās spēkā[32], lika pievērst lielu uzmanību šiem jautājumiem.

Līgumu par Eiropas Savienību nav iespējams iedomāties radušos, vismaz ne tik pilnīgā formā, bez tā laika Eiropas Komisijas prezidenta Žaka Delōra[33] ļoti aktīvās darbības. Eiropas Komisijas privilēģiju būt vienīgai lēmumu ierosinātājai viņš iztulkoja ar maksimālu, politiski izturētu vērienu. Lēmumus, protams, pieņēma citas iestādes, sekojot kārtībai, kas aprakstīta tālāk šinī nodaļā. Atgādināsim, ka 1985. g.

32 Līgums parakstīts 1985. g. 14. jūnijā, bet stājās spēkā 1995. gada martā (toreiz attiecās uz sešām no septiņām Līguma parakstītājām valstīm); par šo Līgumu 1990. g. 19. jūnijā noslēgta papildu Konvencija (arī *Schengen*'as pilsētiņā, kas atrodas Luksemburgā); no 1996. gada janvāra Līgumā piedalās Norvēģija (sk.: A. Pauly, *Les Accords de Schengen*, Maastricht, 1993).

33 *Jacques Delors* (dzimis 1925. g.), Fransuā Miterāna kabinetā ekonomikas un finanšu ministrs, kurš stājās Eiropas Komisijas prezidenta amatā 1985. gada janvārī (un palika tajā līdz 1995. gada janvārim); šī ļoti ražīgā perioda sasniegumi, kas saistīti ar Žaku Delōru, rezumēti šīs grāmatas 1. pielikumā.

12. martā Delōra vadībā ierosinātais plāns par Iekšējā tirgus panākšanu līdz 1992. gada beigām nozīmēja viņa pieteikumu uz piedalīšanos Eiropas politiskās sadarbības procesos gandrīz kā "atsevišķas" valsts pārstāvim. Žaka Delōra politiskā izpratne, kā atrast Kopienas atbalstītājus dalībvalstu politiskajās un saimnieciskajās aprindās, papildināta ar jau pieminēto interešu sakritību starp Vācijas un Francijas vadību, izpaudās LES nostādnēs gan politikas jomās, gan tautsaimniecības laukā.[34] Viņa tiešā ietekme uz Māstrihtas līguma izstrādāšanu attiecas tomēr visvairāk uz ekonomikas lietām, par kurām tālāk šinī nodaļā.

Vajadzību pastiprināt politisko sadarbību katra dalībvalsts juta visai atšķirīgā veidā. Protams, pastāvēja vairāki valstu grupējumi, kas apzīmējami vai un kā lielo valstu grupējums ("pret" mazajām valstīm), vai arī kā ziemeļnieciskās valstis ("pret" dienvidnieciskām valstīm). Šo grupējumu sastāvs mēdza mainīties atkarā no dotā mērķa ietekmes uz dalībvalstu iedomātajām vai arī īstajām interesēm. Šinī laikā notika arī *de facto* Kopienas paplašināšanās Vidusjūras reģionā, kuras iznākumā radās tā dēvētais četru "nabadzīgo" valstu grupējums kā spēcīgs lobijs. Kā pirmais pārbaudījums šī lobija ietekmei jāpiemin VDR "pievienošanās" Eiropas Kopienai. VDR, protams, atradās apmēram ½ attīstības līmenī no visnabadzīgākās Kopienas dalībvalsts. Bija skaidrs, ka VDR kā "atpalikuša" reģiona identificēšana varēja iet uz jau pieminēto "nabadzīgo" valstu interešu rēķina. Politiskā vienprātība tika panākta ar veiklu juridisku soli (kam jau iepriekš bija nodrošinājusi izdošanos rūpīga ekonomiskā analīze). Kopienas vadība atzina, ka, svītrojot oriģinālajā Romas līgumā Protokolu par VFR attiecībām ar Padomju okupēto Vācijas daļu, iespējams uzskatīt, ka bijušās VDR teritorija kļūst par Eiropas Kopienas daļu.[35] Ņemot vērā īpaši grūtos saimnieciskos apstākļus bijušajā VDR teritorijā, Vācijai atļauts piešķirt valsts pabalstu šim reģionam, kaut gan tas ir pret RL garu.[36] Tātad Vācijas atkalapvienošanās nebija ieganstsasaukt otro SVK, kurā izskatītu tālākas politiskās integrācijas iespējas.

34 Ļoti pamatota šķiet atziņa, ka Žaka Delōra oriģinālais pienesums, kas 1980'jos gados atdzīvināja Kopienu, līdzinās Žana Monē sasniegumiem Kopienas idejas iedzīvināšanā 1950'jos gados.

35 *Presidency Conclusions of the special meeting of the European Council, Dublin, 28 April 1990*, Bulletin of the EC, Supplement 4/90.

36 Tīringenes zeme *(Thüringen)* Vācijā ilgu laiku bija vismazāk attīstītais ES reģions (tās turības līmenis atradās nedaudz zem Portugāles *Alentejo* provinces līmeņa, kura ilgus gadus bija ES trūcīgākais apgabals); pārskats par Vācijas atkalapvienošanās procesa mijiedarbību ar Eiropas integrācijas gaitu sniegts: B. Lippert and R. Stevens-Ströhmann, *German Unification and EC Integration, 1993*.

Pārmaiņas Austrumeiropā, PSRS iziršana, kā arī jauns ārējais drauds, kas radās, Irākai okupējot Kuveitu (1990. gada augustā), kam sekoja tā dēvētais Līča karš (sabiedroto prettrieciens sākās 1991. gada 17. janvārī, noslēdzās 28. februārī), rosināja otrajā SVK (par politiskām un tieslietu tēmām) panākt rezultātus. Jāteic, ka Lielbritānijas augstākās vadības maiņa, kas notika 1990. gada novembrī, tikai nedaudz mīkstināja Lielbritānijas vispār noraidošo attieksmi pret praktiski visiem politiskiem pasākumiem, uz kuriem norādīts galīgajā LES versijā.

6.1. tabula. **Līguma par Eiropas Savienību sagatavošanas vēsturiskais fons**

1989. g.	
11. novembris	Mūris, kas sadalīja Berlīni, atvērts vispārējai kustībai un simboliski ievada Vācijas atkalapvienošanos.
1990. g.	
28. aprīlis	Eiropas Kopienas valstu un valdību vadītāji, sapulcējušies ārkārtas sanāksmē Dublinā, apsveic atkalapvienotās Vācijas līdzdalību Eiropas kopienās.
1. septembris	Parakstīts līgums par Vācijas atkalapvienošanos.
3. oktobris	Vācijas atkalapvienošanās līgumam stājoties spēkā, Eiropas Kopiena paplašinās bez papildu grozījumiem tās pamatlīgumos.
19. novembris	Parīzē notiek Eiropas Drošības un sadarbības konference, iezīmējot PSRS atkāpšanos no teritorijām ārpus tās 1939. gada robežām (parakstīta Parīzes Harta par Jauno Eiropas kārtību).
15. decembris	Romā atklātas divas Starpvaldību konferences (viena par ekonomiskiem, otra par politiskiem jautājumiem), kas izskata grozījumus Romas līgumā par EEK.
1991. g.	
Augusts	Pēc neveiksmīga apvērsuma mēģinājuma PSRS atkrīt tās veto Baltijas valstu neatkarības atjaunošanai.
9. – 10. decembris	Eiropas Kopienas valstu un valdību vadītāji, sapulcējušies Māstrihtas pilsētā, apstiprina LES sadaļas, kurās noteikti papildinājumi un grozījumi Romas līgumā par EEK.

Decembris	Beidz pastāvēt PSRS. Izveidota Neatkarīgo Valstu Sadraudzība.
1992. g.	
Janvāris	Starpvaldību minikonferenču ceļā panākta vienošanās par pārmaiņām un papildinājumiem Romas līgumā par Euratomu un Parīzes līgumā par EOTK.
7. februāris	Mastrihtas pilsētā parakstīts Līgums par Eiropas Savienību.
11. – 12. decembris	Eiropas Kopienas valstu un valdību vadītāji, sapulcējušies ārkārtas sanāksmē Edinburgā, apstiprina papildu protokolu LES, kas atvieglo Dānijai tā ratificēšanu.
16. decembris	Parakstīti pirmie Eiropas asociācijas līgumi ar Čehoslovākiju, Ungāriju un Poliju, kuros pieteikta šo valstu apņemšanās kļūt par ES dalībvalstīm.
1993. g.	
12. oktobris	VFR Konstitucionālā tiesa apstiprina VFR valdības tiesības ratificēt LES saskaņā ar VFR satversmes 24. pantu, noraidot lietu, kurā aicināts neatzīt abu VFR Bundestāga kameru izteikto atbalstu LES.
1. novembris	Stājas spēkā Līgums par Eiropas Savienību.

Pārrunas un līguma teksta saskaņošanas cikli noslēdzās ar to, ka 1992. g. februārī Starpvaldību konferences laikā Mastrihtas (*Maastricht*) pilsētā Nēderlandē tika parakstīts Līgums par Eiropas Savienību (LES). Šajā Līgumā pirmo reizi visā EK attīstības laikā parādās juridiskais termins *Eiropas Savienība*. Mastrihtas līgumā noteiktā Savienība ir Eiropas ekonomisko kopienu turpinājums un to papildinājums. LES pārdēvēja EEK par EK, toties EK pamati paliek tie paši, kādi bija EEK. Eiropas Savienības galvenais mērķis ir rūpēties, lai dalībvalstīs turpina uzlaboties ekonomiskā aprite. Šajā sakarā LES paredz, ka līdz 1999. g. varētu notikt pilnīga - vai arī nepilnīga, starp daļu no dalībvalstīm - naudas un finanšu sistēmu apvienošanās. Mastrihtas līgums arī uzsver to, ka ES ir jāattīsta vienota politika attiecībā uz Eiropas Savienības tālāko paplašināšanos. (Konkrētie juridiskie principi, kas izstrādāti, lai regulētu paplašināšanās jautājumu, apskatīti 6. 3. apakšnodaļā.) Paralēli Mastrihtas līguma ratifikācijas procesam ritēja pārrunas arī starp Eiropas Kopienu un EBTA valstīm par attiecību nokārtošanu, izveidojot savā starpā tā dēvēto Eiropas ekonomisko telpu (EET) (sk. 3. 1. nod.).

Astoņus gadus garās starpvaldību sarunas par LES tomēr nebija ņemušas vērā, ka daudzos dalībvalstu pilsoņu slāņos viešas satraukums par Eiropas Savienību. Kā zināms, LES, kuru parakstīja visu valstu vadītāju līmenī, bija nepieciešams pārlabot sakarā ar referenduma iznākumu Dānijā. Brīdinājuma signāli par LES bija ienākuši praktiski no visām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Dānijas pirmajā referendumā 1992. gada 2. jūnijā 50,7% balsotāju noraidīja ratifikāciju. Šis šoks rosināja nopietnas pārdomas, kā arī atrisinājuma meklējumu. Tādu izstrādāja kā papildu protokolu, noraidot jebkādu domu atjaunot SVK darbību un izstrādāt pilnīgi jaunu līguma metu. Jāteic, ka Dānijas vēlētāju pretestību izraisīja jēdziens *Eiropas Savienības pilsonis*, kā arī iedoma, ka ES varētu aktivizēt saiti ar RES līdz tādai pakāpei, kas nesagatavotam Dānijas balsotājam šķita nepieņemama. Papildu protokolā ietverta doma, ka Dānija, neatsakoties no saviem pienākumiem organizatoriskā ziņā, tomēr atsakās pilnībā ieviest dažus LES punktus, no kuriem šodien aktuālas ir Dānijas tiesības, neatkarīgi no tās valūtas un ekonomiskās sistēmas atbilstības, neiekļauties (ja tā to vēlas) vienotajā valūtas sistēmā. Lielbritānija arī ieguva līdzīgas tiesības attiecībā uz vienoto valūtas sistēmu un kā vienīgā valsts atteicās pievienoties tā dēvētajai Sociālai hartai.[37]

Ierindas cilvēka, Eiropas Savienības pilsoņa, galvenās rūpes par Mastrihtas līgumu saistās ar bažām, ka ekonomiski parazitējoši un izteikti negodīgi cilvēki atsevišķi vai grupās varētu klīst pa ES teritoriju, panākot atsevišķu dalībvalstu ekonomikas destabilizāciju. Ārējās robežas izveidošana attiecībā uz cilvēku masveidīgo kustību caur lidostām nozīmē to, ka visas ES dalībvalstis bez izņēmuma atrodas zināmā mērā uz ārējās robežas. Kaut arī ES kā organizācijas popularitāte pēc 1992. g. kritusies, absolūtais ES pilsoņu vairākums joprojām izsakās pozitīvi par Eiropas Savienību.

Mastrihtas līguma J pants noteic Kopīgās ārlietu un drošības politikas mērķus, reizē nosakot sadarbības specifiku. Jautājumi, kuri risināmi sadarbības kārtā (ES uzņemas pildīt koordinatora lomu), tiek atdalīti no tādiem, kas risināmi vienoti. Eiropas valstu vadītāju sapulces panāk vienošanos abos gadījumos: pirmajā gadījumā lēmumi jāpieņem vienbalsīgi, bet vienota rīcība tiek izlemta, izmantojot kvalificēta vairākuma balsojumu. Šajā balsojumā kārtība ir tāda, ka katra dalībvalsts saņem balsu skaitu, kurš atbilst tās īpatsvaram Eiropas Savienībā.

37 Pēc valdības maiņas 1997. gada maijā Lielbritānija atsauca savus iebildumus un parakstīja LES Sociālo hartu.

Rietumeiropas savienība pēc LES nolikumiem varētu kļūt par Eiropas Savienības KĀDP realizēšanas līdzekli. RES pamatlīgums ir jāatjauno 1998. g., kas dod diezgan laika izvērtēt, cik reālu izpildvaru spēs uzņemties šī organizācija. Līdz šim laikam RES praktiskā rīcība atradusies NATO ēnā, arī NATO Eiropas valstu komiteja paveikusi vairāk nekā RES līdz šim. Jāievēro, ka nedz Īrija, nedz Dānija nekad nav sastāvējušas RES, bet visas trīs jaunuzņemtās ES dalībvalstis - Zviedrija, Somija, Austrija - līdz šim brīdim nav atteikušās no sava neitrālā statusa. Tas, ka šī neitralitāte Austrijai un Somijai ir bijusi uzspiesta un ka šo valstu pievienošanās Eiropas Savienībai notikusi, tikai pateicoties PSRS iziršanai, ir skaidrs bez īpašiem paskaidrojumiem. Somijas valdības pamatotās bažas par nekārtībām Krievijas valsts iekšienē liks Somijai apsvērt pievienošanos RES. Šinī sakarā jāuzsver, ka Lielbritānija ar visdziļāko skepsi raudzījās uz iespēju, ka RES aktīvi darbotos ārpus NATO sadarbības institucionālajiem rāmjiem.[38]

LES uzsver, ka Francijai un Lielbritānijai kā pastāvīgajām ANO Drošības Padomes loceklēm ne vien jāinformē savi ES partneri par notikumiem tajā, bet abām valstīm uzlikts arī pienākums aizstāvēt Eiropas Savienības intereses - protams, vienoti. Vispār tādi ANO balsojumi, kuros EK dalībvalstis atšķiras savās pozīcijās, ir ļoti reti. Tomēr dažas atšķirības parādās.

LES paredzēja vajadzību pēc jaunas SVK sasaukšanas 1996. gadā, toties, lai šo Līguma punktu izpildītu, bija nepieciešams lēmums vispirms ES Padomes līmenī, pēc tam arī Ministru Padomes līmenī. Gatavošanās šim pasākumam bija ļoti gara un šķietami atklāta salīdzinājumā ar iepriekšējām SVK. Šeit atzīmējami tikai atsevišķi Kopienas iestāžu pasākumi, kamēr dalībvalstu valdību pūles atklātajā un patiesajā savas pārrunu pozīcijas sagatavošanā ir tik plašs temats, ka par to nav iespējams konspektīvā veidā šeit izteikties.

Eiropas Tiesa konstatējusi vairākus atzinumus par LES darbību atbildot uz aicinājumu tai izteikties (ES Padomes jautājums uzdots 1994. gada jūnijā Korfu pilsētā notiekošā sapulcē).[39] Pirmkārt, Tiesa apstiprina to, ka tai nav kompetenču šķirt jautājumus Eiropas Savienības starpvaldību jomās, kam par liecību ir tiesas spriedums

38 Amsterdamas līgumā (1997. gada 2. oktobrī parafētajā) ciešākas sadarbības iespējas starp RES un citām Kopienas administratīvām struktūrām izņemtas no Līguma kodola un atstātas dekoratīvā līmenī papildu deklarācijās.

39 Report of the European Court of Justice, *On certain aspects of the application of the Treaty on European Union*, Luxemburg, May 1995.

pirmajā konkrētajā gadījumā[40]. Tiesa aicina SVK izskatīt, kādām jābūt attiecībām šinī jomā, vispirms pievēršot SVK uzmanību tam, ka šāds strīdu mehānisms būs jārada. LES jaunās nostādnes tautsaimniecības jomās nav Tiesu noslogojušas ar nepārvaramām juridiskām problēmām. Tiesa pievērš SVK uzmanību faktam, ka, pieaugot dalībvalstu skaitam un arī tiesnešu skaitam vienkāršā proporcijā ar jaunajām valstīm, Tiesas darbības raksturs varētu mainīties no koleģiālās Tiesas (šodien) uz tādu kā juridisko personu asambleju. Šāds iznākums varētu draudēt ar to, ka nākotnē tiesas spriedumi varētu sākt atšķirties no iepriekšējiem spriedumiem līdzīgās lietās.

Tiesa norāda uz to, ka 2002. gadā gaidāma zināma ES konstitucionālo pamatu sagrīļošanās, jo tad iztek Parīzes līgums par EOTK. Tiesa izteic viedokli, ka abi pārējie līgumi ierosinājuši mākslīgu un tātad nelietišķu atsevišķu ES kompetenču savstarpēju izolētību. Rezultātā viens un tas pats personāls reizē dublē savu darbu, jo darbojas it kā šķirtās kompetenču telpās. Tādas parādības mazināšana ļautu ES pilsoņiem labāk saprast ES iestāžu darba jēgu. Tiesa tomēr neierosināja SVK izskatīt nekādus konkrētus pasākumus šinī sakarā.

Ļoti autoritatīvā tā dēvētā Pārdomu grupa[41], aptaujājot dalībvalstu vadības un arī citas aprindas, secināja, ka 1996./97. gada SVK darba kārtībā jāpievēršas trim galvenām tēmām:

1) padarīt Eiropas Savienības iedarbību redzamāku ierindas pilsonim gan saimnieciskā ziņā, gan attiecībā uz tieslietām, attiecībā uz pilsoņa tiesībām un uz pilsoņa pienākumiem;
2) veikt kapitālas pārmaiņas ES iestāžu organizatoriskajā uzbūvē, gan gatavojoties paplašinājumam, gan panākot vienkāršāku un labāk pārskatāmu lēmumu pieņemšanu un šo lēmumu konsekventu ievērošanu;
3) nostiprināt ES personību tās ārējā tirdzniecībā, kā arī tās Kopīgās ārlietu un drošības politikas darbībā.

40 1995. g. 5. aprīlī Eiropas Tiesa konstatējusi savu kompetenču nepiemērotību izšķirt lietu *C-167/94 Grau Gomis et al*, kurā lūgts izskatīt LES B panta atbilstību Kopienas likumiem.

41 Angliski *Reflection Group*, franciski *Groupe de Reflexion*, tā laika Spānijas ārlietu ministra Karlo Vestendorpa (*Carlo Westendorp*) vadībā, radīta ar ES Padomes, sapulcējušās Korfu (*Corfou*), lēmumu 1994. gada 24. un 25. jūnijā (sk.: *Conclusions of the Greek Presidency, Corfou, 24&25 June 1994*, Bulletin of EC, Vol 6/4, point I.25, 1994); šīs grupas slēdzieni publicēti 1995. gada 5. decembrī kā *Reflection Group's Report, Document SN 520/95*, Brussels, Office of Official Publications of the EC.

Tālāk šinī grāmatā izskatīsim, kādas vienošanās panāktas šajā SVK, kas tika atklāta 1996. gada 28. martā Turīnas pilsētā (*Torino*). Visvairāk lietišķā progresa panākts attiecībā uz pirmo no augšminētām tēmām. Iekšējā tirgus apstākļu tautsaimnieciskais nodrošinājums ir nostiprināts; savukārt, atbildot uz pilsoņu bažām par to, cik viegli šīs kustības brīvības iespējas izmanto tieši negodīgie grupējumi, Turīnas SVK panāca gan sociālā nodrošinājuma principu iekļaušanu ES konstitucionālajos pamatlīgumos, gan pastiprinātu uzmanības pievēršanu ES pilsoņu tiesību ievērošanai. Pārdomu grupas galvenais ierosinājums bija tāds, ka jānodrošina Kopienas lēmumu (*acquis communautaire*) ievērošana, pieļaujot nākotnē elastīgu pieeju attiecībā uz padziļinātu integrāciju. Šāda pieeja pavērtu ceļu radikālam jaunu ES dalībvalstu skaita pieaugumam.

6.2. Vienas naudas sistēmas ieviešana

Vienas naudas sistēmas radīšana nav pieteikta Romas līguma sākotnējā redakcijā. Šī ideja, saprotams, loģiski seko kā Kopējā tirgus ierosinātās ekonomisko procesu integrācijas papildinājums. Ir iespējams, vismaz teorētiski, apturēt šādu vienas naudas ieviešanu, ja dalībvalstis samierinās ar zināmu iekšējo nelietderību, arī ar iekšējiem zudumiem. Sākot mainīt, piemēram, 100 naudas vienības (teiksim, 100 DM) un pa apli izejot cauri visām ES valūtas sistēmām pēc šodienas (vēl neapvienotās sistēmas) noteikumiem par pakalpojuma apmaksu, tikai kādas 65 - 70 vienības atgrieztos sākuma punktā. Praktiskā dzīvē tādas ekstravagantas pakalpojuma likmes neattiecas uz ļoti liela mēroga darījumiem (kuri mēdz notikt ASV dolāros). Šķiet, loģika prasītu ieviest kaut kādu kārtību, tomēr tieši centieni ieviest vienu Eiropas valūtu ir bijuši neveiksmīgi līdz pat šim laikam. Grūti šodien spriest, vai būtu bijis pareizāk izveidot vienotu Eiropas Kopienas mēroga valūtu jau ap 1980. gadu (pirmais reālais termiņš šādai iespējai), jo toreiz Kopienas turības diapazons bija mazāks, nekā tas ir šobrīd. Šinī apakšnodaļā izskatīsim, kādi ir bijuši neveiksmju cēloņi, kādas problēmas aizvien padara atbildi uz jautājumu, kad patiesi būs Eiropas Savienībā viena valūta (un vai tāda vispār iespējama), ļoti grūtu.

Mastrihtas līgumā pieteiktie laika termiņi (vismaz to optimistiskākais variants) nav pilnībā piepildījušies. Vienas naudas sistēmas (VNS) ieviešana varēja notikt jau 1996. gadā. Taču saimnieciskais stāvoklis visās ES dalībvalstīs 1996. g. nebija tik spožs, kāds tas likās

1992. g. skatījumā. Eiropas Savienības valdību vadītāju 1995. g. decembra sapulcē Madridē pieņemts lēmums, ka šo pirmo termiņu neizmantos, bet no 1999. g. 1. janvāra VNS obligāti tiks ieviesta.[42] Vairākās detaļās jautājums par VNS izveidošanu palika atklāts. Kā zināms, šobrīd aptuveni 11 ES dalībvalstis pēc ļoti nopietnām pārmaiņām iekšējo tautsaimniecisko procesu atbalsta un pieskatīšanas mehānismos pieteikušās kā kandidātes uz apvienošanos *euro* zonā. Vēl divas - Dānija un Lielbritānija - izmanto LES paredzētās tiesības atstāt šāda lēmuma pieņemšanu uz vēlāku laiku (kaut gan abu tautsaimniecības iekļaujas Māstrihtas kritērijos).

Šodien atrodamies vienas valūtas ieviešanas priekšvakarā. Lietderīgi piebilst, ka šis process ir tikai daļa no vispārējas ciešākas tautsaimniecības procesu integrācijas. Šeit uzsvars tomēr likts uz monetāro sistēmu apvienošanos. Neapšaubāmi, populārā līmenī pastāv bažas par to, ko nozīmētu *euro*[43] ieviešana. Pasaulē pastāvošām divām "monetārām supervalstīm" blakus solās nostāties trešā vienlīdzīgā valūta. Šodien populāri atzīts, ka planētas *de facto* naudaszīme ir ASV dolārs. Vēsturiskā skatījumā, tas samērā nesen izdots kā vienas nacionālās bankas parādzīme. Tikai 1913. gadā, neilgi pēc tam kad 243 bankas pārtrauca atzīt savus emitētos dolārus, izveidojās šodien spēkā esošā sistēma, kad 12 vietās ASV drukā dolārus. Līdz tam laikam pastāvēja milzīgs skaits ASV dolāru, kurus izdeva atsevišķas bankas ar emitēšanas tiesībām, ar nominālu līdzvērtību.[44] Taču, emitējošai bankai nogrimstot vai pat pazūdot, pazuda arī tās segtā dolāra vērtība. Tas nebūt neveicināja ASV šodienas bagātības infrastrukturālo pamatu ielikšanu (kas notika bez liela pārtraukuma, sākot ar 1860'jos gados iesākto ASV industrializāciju).

Cik skaidrs ir tas, ka *euro* ieviesīs laikā, tikpat skaidrs arī, ka ES pašreizējo dalībvalstu kopumā blakus tām, kuras veidos "*euro* zonu", atradīsies vēl vismaz divas (varbūt vairāk) papildu nacionālās

42 Sk.: *Presidency Conclusions of the European Union, 9 & 10 December 1995,* OJ No C 22, 26/01/96; savukārt scenārijs, kas šinī sapulcē ieskicēts konkrētā juridiski saistošā veidā, aprakstīts: *Council Regulation (EC) 1103/97, On certain provisions relating to the introduction of the euro;* lēmums, kas pieņemts 1997. gada 17. jūnijā, publicēts, *OJ L 162, 19/06/97.*

43 Šādu apzīmējumu ES Padome izvēlējās Madrides sapulcē, savukārt šis Padomes Dublinas sapulce 1996. gada decembrī apstiprināja *euro* naudaszīmju dizainu, apakšiedalījums būs (100) centi (*cents*).

44 1905. gadā bija vairāk nekā 5 600 šādu banku; par ASV monetārās sistēmas vēsturi skatīt: M. Friedman, A. Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867-1960,* Princeton University Press, Princeton, 1963.

valūtas.[45] Ieskatoties apvienošanās procesos, kādi tie realizējas (attiecībā uz naudas problēmām atšķirība starp vēlamo, resp., deklarēto, un reālo ir īpaši liela), ievērojam vispirms to, ka visi šie procesi, kas skar vitālas nacionālās intereses, ļoti maz ņem vērā Kopienas intereses. Kā esam redzējuši iepriekšējās nodaļās, kur izskatīta gan KLP, gan citas vitālas, toties ne uz pusi tik nozīmīgas saimnieciskās jomas, nebūt nav viegli panākt, lai Kopējā tirgū tiktu ievēroti vienlīdzīgi spēles noteikumi attiecībā uz ražošanas faktoru kustības brīvību, šoreiz - kapitāla brīvu kustību. Eiropas integrācijā skaļi un traucējoši izskanējis politiski jūtīgais jautājums par to, kāda ir vienas valsts kā suverēnas šāda vienota tirgus sastāvdaļas attieksme pret citas šī paša tirgus dalībvalsts pilsoņiem. Tas, ka bieži vien tie ir ārpus-Kopienas spēki, kas noteikuši rīcības brīvības ierobežošanu, nav bijis viegli izskaidrojams šo valstu pilsoņiem. Tomēr demokrātijas tradīcijas liek izskaidrot, ka šādi lēmumi, kas nosaka visiem pieņemamas rīcības normas, nāk visām patiesām nacionālām interesēm par labu.

Politiskā ziņā, Eiropas tautas (un ne vien tās) stingri pieķērušās domai, ka, emitējot savas naudaszīmes, tās apliecina ne vien suverenitāti, bet arī pierāda savu ekonomisko neatkarību. Realitāte, ka lielo neatkarīgo naudas avotu (gan tādu, kas balstās uz uzkrājumiem, gan patieso avotu) skaits šodien ir krietni mazāks par pasaulē sastopamo valūtas sistēmu skaitu, nekad nav spējusi populārā līmenī atspēkot iepriekšminēto uz emocijām balstīto atziņu. Nopietnākā līmenī, spēcīgas nacionāli neatkarīgas (cik tāda iespējama) tautsaimniecības sistēmas apliecinājums ir tās valūtas *spēks*. Japāna kā valsts bez izejvielām spējusi izveidot "neatkarīgu" tautsaimniecību: sacensība pēc Japānas investoru uzmanības pierāda to, ka Japānas jēna ir otrā neatkarīgā valūta pasaulē.

Terminoloģijas labad izskatīsim, kādā veidā saistīti divi jēdzieni – *tautsaimnieciskā apvienošanās* un *monetāro sistēmu apvienošanās*. Šādu divu procesu sintēze veidotu tā dēvēto Ekonomisko un monetāro

45 Lielbritānija un Dānija ieguva atkāpes no LES nostādnēm par obligātu valūtas sistēmu saplūšanu 1999. gadā, kaut arī šo valstu ekonomiskās sistēmas iztur tā dēvētos "cietos" kritērijus (1997. gadā jaunievēlētā Lielbritānijas valdība deklarēja savu nodomu paturēt spēkā savas tiesības nepievienoties *euro* 1999. gadā); dažu citu dalībvalstu ekonomiskās sistēmas neatbilst šiem kritērijiem (Grieķija ir 1998. gada sākumā zināma kā viena no šīm valstīm); toties Īrijas valūtas ļoti iespējamā iekļaušanās *euro* nozīmēs pēdējo šīs valsts naudas sistēmas atkarības saišu saraušanu ar Lielbritāniju - fakts, kas padara Īrijā šo jautājumu par politiski ļoti apsveicamu, pat ne īpaši diskutablu.

apvienību (EMA)[46]. To vajadzētu atšķirt no vienas naudas sistēmas tuvinājuma ES izpratnē, proti, no Eiropas monetārās sistēmas[47]. Centīsimies atrast atbildi uz jautājumu, kā tas iznācis, ka ļoti racionālā doma par vienotu valūtu vienotā tirgū līdz pat pēdējam laikam bijusi tikai utopiska iecere. Atradīsim arī to, ka politiski savtīgi apsvērumi, diferencēta ekonomiskā attīstība ir bijuši tās bremzes, kas Eiropu nevis atturējuši no pārgalvīgas rīcības, bet gan kavējuši tās spēju tikt līdzi vairākiem spēcīgiem ārvalstu konkurentiem.

ES ar pabeigtu ekonomisko un monetāro apvienošanos ir mērķis, uz kuru ved viļņveidīgs process, kam nebūt nav noteikts konkrēts termiņš, kad tas tiks sasniegts. Redzēsim, ka centieni "iesaldēt" valūtu savstarpējo vērtību ir bijuši ar dalītām sekmēm. Šis ir visai lēns process, tā ka tikai ļoti laba atmiņa atceras, ko nozīmēja valūtas vērtības svārstības nevis 10 % diapazonā, bet ap 50% gadā. Divi reizes šķietami nopietnas vienošanās par stabilizāciju, kurām sekoja tālākie soļi, sagruvušas. Valūtas kursa mehānisms (VKM[48]) tika nodibināts, lai stabilizētu dalībvalstu valūtu kursa svārstības. Tas darbojas šodien kā iedīglis vienas valūtas ieviešanai.

Pirmais mēģinājums izveidot kopīgu Eiropas naudas sistēmu beidzās nesekmīgi, kaut gan sākums bija pat pacilājoši optimistisks: 1969. gada Kopienas galotņu tikšanās reizē Hāgā (pirmajā šādā sapulcē pēc prezidenta de Golla aiziešanas no amata) valdīja politiska sajūsma par Kopienas idejas padziļināšanu, kuras reālais segums izrādījās nepilnīgs. Doma, ka spēcīgā Lielbritānijas tautsaimniecība (Londona toreiz vēl bija uzskatāma par pasaules finanšu darījumu centru) pievienosies Kopienai, un arī spēcīgais VFR kanclera Villija Branta[49] atbalsts lika cerēt gan uz vienotu valūtu, gan uz pastiprinātu Kopienu (precīzi vēl nesauktu par Eiropas Savienību), vēlākais, 1980. gadā.[50] Finanšu lietu Ministru Padome (ECOFIN) 1970. gadā uzdeva īpašai darba grupai, ar autoritatīvu vadību un sastāvu, sagatavot projektu par Ekonomisko un monetāro apvienošanos. Tā

46 Angliski *Economic and Monetary Union (EMU)*, franciski *Union économique et monétaire (UEM)* (skatīt attiecīgo šķirkli **Vārdnīcā**); par attīstību, kas EMA iekļāva Māstrihtas LES nostādnēs, sk.: T. Padoa-Schioppa, *The Road to Monetary Union in Europas*, Clarendon Press, Oxford, 1994.

47 Angliski *European Monetary System (EMS)*, franciski *Système Monétaire Européen (SME)*.

48 Angliski *Exchange Rate Mechanism* (ERM), franciski *Mécanisme des taux d'Échange*.

49 Dzimis kā *Herbert Ernst Karl Frahm*, pārsaucies par *Willi Brandt, (1913-1992)*, pirmais VFR Sociāldemokrātiskajai partijai (SDP) piederošais kanclers; ievēlēts 1969. gadā, atkāpās no amata 1974. gadā.

50 Sk.: Commission of the EC, *Fourth General Report*, Brussels, 1960.

dēvētajā Vernera[51] atskaitē saredzamas ļoti daudzas atkāpes (proti, noraidīta iespēja izveidot Eiropas Centrālo Banku) no maksimālās iespējamās programmas. Eiropas Komisija jau gadu agrāk bija iesniegusi priekšlikumu paketi, kas daudz vairāk nekā Vernera plāns aizpildīja 6.1. shēmā uzrādīto teorētisko nostādni par EMA.

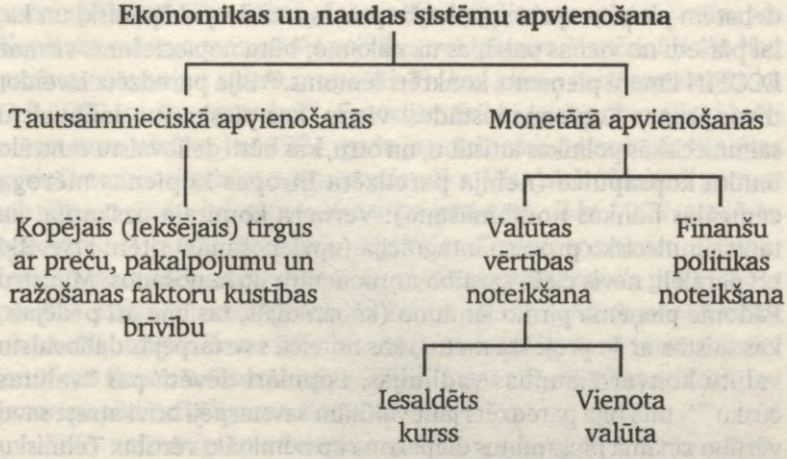

6.1. shēma. **Kā saskan tautsaimnieciskie un monetārie apsvērumi teorētiskā skatījumā**

Šinī shēmā, protams, norādīts idealizētais variants, kuram trūkst laika izteiksmes, cik ilgi šāds process velkas. Nedz tautsaimniecības apvienošana, nedz vienas naudas sistēmas izveidošana nefigurēja Romas līgumā, kāds tas pastāvēja līdz pat VEN. Vienīgi dažās norādēs RL 103.-109. pantā pieteikta vajadzība dalībvalstīm ņemt vērā savu partneru rīcību, formulējot un īstenojot nacionāla mēroga (iekšzemes) makroekonomiskos pasākumus. Nevarētu arī teikt, ka šie Līguma panti tiktu daudz ievēroti, sevišķi 1969. gadā, kad Francija negaidīti, pirms tam nekonsultējoties ar Kopienas partnerēm, devalvēja savu nacionālo valūtu. Drīz pēc tam VFR paaugstināja savas valūtas vērtību. Abas šīs rīcības bija saprotamas, tikai skatoties uz tām atsevišķi. Vēl nozīmīgāka bija starptautiskā finanšu sistēmas krīze (1971. gada 15. augustā ASV atteicās no dolāra konvertēšanas pret zeltu[52]).

51 Resp., *The Werner Report on Economic and Monetary Union*, Bulletin of the EC, Supplement 11-1970; Pjērs Verners (*Pierre Werner*) toreiz bija Luksemburgas premjerministrs un reizē arī tās finanšu ministrs.

52 Līdz tam Eiropas Kopiena izmantoja ASV$, nosaucot to par *aprēķina vienību* (*unit of account, UA*), lai noteiktu, piem., KLP cenas. 1958. gadā vadošās Eiropas valūtas atguva savu konvertējamību; Vācijas DM un Francijas FFR uzsāka gan savu

Uz dažu Vernera komitejas ierosinājumu, lai cik tas būtu racionāls, piemēram, katrai nacionālai monetārai politikai pieskaņoties kādai vienotai pārvalstiski noteiktai nostājai, nebija nekādas atsaucības. Nacionālo finanšu politiku tuvināšanos paredzēja LES (un tas lielā mērā panākts, gatavojoties vienas naudas sistēmas ieviešanai, gandrīz 30 gadu pēc šīm pirmām pārrunām par tādu iespēju). Pēc ilgstošām debatēm pieņēma principu, ka šis process notiks pakāpeniski un ka, lai pārietu no vienas pakāpes uz nākamo, būtu nepieciešams vismaz ECOFIN līmenī pieņemts konkrēts lēmums.[53] Bija paredzēts izveidot divas jaunas Kopienas iestādes: vienu, kas pieskatītu dalībvalstu saimnieciskās politikas attīstību, un otru, kas būtu dalībvalstu centrālo banku kopsapulce (nebija paredzēta Eiropas Kopienas mēroga centrālās bankas nodibināšana). Vernera komiteja uzskatīja, ka tautsaimniecisko procesu integrācija (apvienošanās) ritētu atsevišķi un paralēli, nevis ciešā saistībā ar monetāro apvienošanos. Ministru Padome pieņēma pirmo lēmumu (kā izrādījās, tas bija arī pēdējais, kas saistīts ar šo projekta metu), kas noteica savstarpējās dalībvalstu valūtu konvertējamības vadlīnijas. Populāri dēvētā par "valūtas čūsku"[54], tajā bija paredzēts ļaut valūtām savstarpēji brīvi atrast savu vērtību zināmā plus/mīnus diapazonā ap nominālo vērtību. Tehnisku iemeslu dēļ šīs sistēmas ieviešana kavējās un notika nevis 1971. gada jūnijā, kā Padomes lēmumā norādīts, bet gandrīz gadu vēlāk - 1972. gada aprīlī. Lielbritānija atteicās no šīs sistēmas jau 1972. gada jūnijā, Dānija - tā paša gada oktobrī, Itālija - 1973. gada februārī.

Pēc trieciena pasaules tautsaimniecības sistēmai ar naftas cenu pacelšanu 1973. gadā sekoja papildus izejvielu cenu pacelšanas akcija, kas savukārt atsaucās uz šīs sistēmas attīstības spēju. Jāpiemin, ka daļa finanšu līdzekļu, kas šādā veidā pārcēlās ārpus Kopienas, tika lietišķi izmantoti, lai attīstītu ārpus-Kopienas valstīs atrodošās ražotnes. Eiropas Kopienas patērētājiem nācās netiešā veidā finansēt savu konkurentu spēju vairošanu. Ieilgstošā globālā saimnieciskā krīze noveda pie tā, ka ASV pārtrauca dolāra konvertējamību pret zeltu

augšupeju (DM no 1961. g. 7. marta), gan lejupslīdi (FFR no 1969. g. 8. augusta); šādas finanšu sistēmas agrīnā veidošanās posma hronika un attiecīgie Kopienas dokumenti apkopoti izdevumā: Commission of the EC (J van Ypersele, J-C Koeune, ievads R. Titlin), *The European Monetary System, Origins, operation and outlook*, Brussels, 1984.

53 Tas sasaucas ar Kopienas pirmo sasniegumu - Kopējā tirgus izveidošanu trijos laika posmos; tāda prakse piemita arī vēlākiem projektiem VNS lietās.

54 Angliski *the currency snake*, jo līdzīgi čūskai valūtu virkne spēja locīties pēc vajadzības; lai samazinātu svārstības, tika nospraustas vadlīnijas maksimālai dotās valūtas novirzei no nominālās vērtības, kas populāri izskatījās kā "čūska tunelī" (*snake in the tunnel*).

(atbrīvoja arī zelta cenas, kas ilgi bija fiksētas). Tā dēvētie ASV dolāru krājumi, kas atradās ārpus ASV tautsaimniecības, tomēr pārdzīvoja šo soli un ir bijuši starptautiskās naudas sistēmas stūrakmens. Pieņemtais "pagaidu atrisinājums", tā dēvētais valūtas svārstīgās (peldošās) vērtības princips[55], pakāpeniski izspieda noteiktu cietu (resp., noteiktu, laiku pa laikam pakāpeniski mainītu) valūtu savstarpējo attiecību. Tikai pēc tam bija iespējams nopietni ķerties pie Kopienas mēroga monetārās politikas veidošanas. Nodibinājās šodien pazīstamā septiņu valstu grupa (G-7), kas pirmo reizi sapulcējās kā G-5 1973. gada septembrī[56]. Francijas rīcība, ļaujot tās valūtai brīvi atrast savu vērtību jau 1974. gada janvārī, nāvīgi ievainoja "valūtas čūsku", tomēr tās dzīvotspēja nepārtrūka. Vienkārši "čūskas" pamatvērtības 4 gadu laikā 5 reizes tika mainītas, līdz 1979. gadā to aizvietoja ar jaunu iniciatīvu, tā dēvēto *Eiropas monetāro sistēmu*. Ieviešot šo sistēmu, tika atzīts, ka jebkāds nopietns solis pretī vienas naudas sistēmas izveidošanai prasītu pat vairāk nekā visu dalībvalstu vienbalsīgu piekrišanu (pēc RL 235. panta). Tāda sistēma prasītu izmaiņas Kopienas konstitucionālajā pamatā, kas iespējams vienīgi ar jauna papildinoša līguma slēgšanu.[57]

EMS veiksmīgo piedzimšanu noteica labvēlīgā politiskā konjunktūra: Francijā 1976. gada rudenī nāca pie varas pret integrētas Eiropas kompetenču paplašināšanu labvēlīgi noskaņota valdība; bez tam Eiropas Komisijas prezidenta[58] diplomāta talants pārliecināja VFR, it sevišķi tās Centrālo Banku[59], iesaistīties šinī projektā. EMS parādījās kā iepriekšējā Kopienas finansiālo attiecību regulējošā mehānisma aizvietotāja. Iecere bija stabilizēt dalībvalstu valūtu vērtību savstarpējās attiecības, kā arī pieļautās atkāpes no šādu attiecību robežām. Šinī ziņā EMS kā tāda nebija radikāls solis uz priekšu, tomēr tas bija

55 Angliski *floating exchange rates*, par kura ieviešanu vienojās 14 valstis, satiekoties Parīzē 1973. gada martā; sākotnēji sistēma tika raksturota kā pagaidu pasākums (sk.: K. Dyson, *Elusive Union, the process of economic and monetary Union in Europe*, Longman, Harlow, 1994).

56 Kanādas un Itālijas kā pilntiesīgu locekļu piedalīšanās šinīs sapulcēs sākās ar 1985. gadu.

57 Šis sistēmas rašanās sīki apskatīta un ar to saistītās politiskās, tautsaimnieciskās un globālās finansiālās realitātes izanalizētas: P. Ludlow, *The making of the European Monetary System*, Butterworth, London, 1982.

58 Brits Rojs Dženkinss (*Roy Jenkins*), dzimis 1920. gadā, no 1977. līdz 1981. g. Eiropas Komisijas prezidents; VFR kanclers Šmits, Francijas Republikas prezidents d'Estēns un Dženkinss visi savā laikā un gandrīz vienlaicīgi bijuši savu valstu finanšu ministri.

59 Vāciski *Bundesbank*, kuras neatkarība no politiskā spiediena, virzot DM attīstību, ļoti sīkstā turēšanās pie politiski nemainīgiem principiem, kā arī monetārās politikas konsekvence ļauj tai baudīt vācu tautas uzticību, vēlāk arī pasaules cieņu.

nopietns solis. Kā redzams no tās darbības (tā pastāvēja no 1979. līdz 1992. gadam), EMS pārdzīvoja sākotnējās krīzes (no 1979. līdz 1983. gadam septiņas reizes bija jākoriģē sistēmas parametri) un gandrīz 10 gadu laikā panāca zināmu paliekošu dalībvalstu valūtu pamatvērtību satuvināšanos.

EMS saskatāmas trīs jaunās īpašības: valūtas kursa mehānisms (VKM), īslaicīga savstarpējā pabalsta sniegšanas mehānisma pastiprināšana līdz praktiskai nozīmei, un iespēja palīdzēt ar (izdevīgiem) kredītiem vidēji garā laika posmā, lai novērstu finanšu sistēmas vājumu. Aizvien nebija runas par tādas kā centrālās bankas izveidošanu. VKM ļoti precīzi (pēc iespējas depolitizētā veidā, ņemot vērā, ka galīgos lēmumus šinīs jautājumos pieņēma dalībvalstu politiski noskaņotā ECOFIN) noteica, kāda attiecīgai Kopienas valūtai pieļauta novirze no nominālās vērtības. VKM pozitīvais iznākums ir tāds, ka tas ir panācis zināmu līdzsvaru starp vairākām spēcīgām Eiropas Savienības valūtām.

Attiecībā uz iekšējām kreditēšanas iespējām, pieredze rādīja, ka šī EMS daļa veidojās lēni. Kā šajā sakarā mēdz atkārtot Eiropas Komisijas darbinieki, EMS finanšu koordinācija lēnām mācījās no pieredzes, toties katra kļūda pievērsa skaļu uzmanību.[60] Nacionālo finanšu rezervju kopā saplūšana nenotika nedz pirmajā, nedz arī otrajā piegājienā. Pirmajā mēģinājumā ("čūskā") par tādu pat nebija runas, otrajā savstarpējā solidaritāte izpaudās kā īstermiņa aizdevumi nedrošības brīžos. Šie pēdējie dažkārt nozīmē izcili neveiksmīgu tautsaimniecības stāvokli. Reizumis - un šodien tas notiek arvien biežāk un biežāk - tam par iemeslu ir naudas kursu mērķtiecīga svārstīšana spekulācijas nolūkos (iespējams pat runāt par "uzbrukumiem" vārgākām valūtām).

EMS paliekošais mantojums ir ekijs (*ecu*[61]). Formāli šī ir aprēķina vienība, kuras vērtību noteic matemātiska formula (populāri nosaukta par "valūtu grozu"), kurā summētas zināma skaita ES dalībvalstu

60 Šodien liela uzmanība pievērsta *euro* ieviešanai, kas, iespējams, liecina par *euro* izteikti pozitīvo iedarbību, kura nāks par labu tā stabilitātei, reizē rosinot ES pilsoņus uzticēties *euro* (sk.: Yves-Thibault de Silguy, *Le Syndrome du diplodocus*, Albin Michel, Paris, 1997).

61 *European currency unit*, kas savā laikā aizvietoja pašu pirmo Eiropas Kopienas aprēķinu vienību (skatīt 52. piezīmi, kura nekad netika nodrukāta, kamēr simboliskas *ecu* naudaszīmes un monētas, arī praktiski izmantojami čeki (angliski *travellers cheques*), kas izdoti ekijos, parādījās atklātībā. Pirmais lēmums par ekija vērtības noteikšanu pieņemts 1978. gada 18. decembrī, proti, *Council Regulation (EEC) No 3180/78*, kas publicēts OJ L 379, 30.12.1978; šis lēmums ievēroja Eiropas Kopienas vadības sēdē (Briselē 1978. g. 4.-5. decembrī) pieņemto rezolūciju, kas noteica ekija ieviešanas politisko segumu.

valūtas vērtības, piešķirot katrai šādai valūtai savu īpatsvaru. Ekija pastāvēšanas sākuma posmā šinī formulā bija divas svārstīgas parametru grupas: relatīvais īpatsvars un atsevišķās valūtas vērtība. Pēc kāda laika, 1990'to gadu sākumā, tika fiksēts atsevišķo valūtu īpatsvars (nozīme, ietekmes iespējas). Ekijs kā naudas vienība progresīvi pieņemta, lai kārtotu norēķinus starp firmām, tas ieguvis stabilu un neapšaubītu vietu visādu bezskaidras naudas norēķinu kārtošanā starp komercstruktūrām.[62] Arī šis, kaut diezgan nepilnīgais solis uz vienotas valūtas pieņemšanu visā ES teritorijā, ir ļoti būtisks sasniegums. Patiesa naudas sistēmu apvienošanās prasa zināmas izmaiņas Kopienas pamatlīgumos. Galvenās šādas izmaiņas pieņemtas parafētajā Amsterdamas līgumā, bet 1998. gada maijā lēmums par pāreju uz *euro* nokārtojis pēdējos sīkumus šinī sakarā.

Naudas sistēmu apvienošanās nav iedomājama bez zināmas pastiprinātas sadarbības politiskās jomās. Kā esam redzējuši agrāk šinī nodaļā, paralēli monetārai integrācijai un tautsaimniecības apvienošanai Iekšējā tirgus normu saskaņošanas veidā, ritēja arī politiskās integrācijas meklējumi. Kompromisi, kas bija jāpanāk visās šinīs jomās, savā starpā bija cieši saistīti. Gan Lielbritānijas reklamētais uzskats, ka integrācijas galvenais mērķis ir panākt ciešāku (bagātāku) apriti, gan Vācijas vēlēšanās ir apvienoties, ir nodrošināt savas robežas, gan Francijas bažas kļūt Vācijai par mazāk interesantu partneri nekā Viduseiropa, gan bijušās PSRS telpa kā tirgus, gan mazāk turīgo valstu bažas, ka samazināsies viņu iespējas rēķināties ar Kopienas finansiālo atbalstu, bija tikai daļa no ļoti daudziem apsvērumiem, kas spēlēja izšķirošu lomu LES izstrādāšanā. Šeit nav domāts izskatīt šo ļoti sarežģīto attīstības posmu sīkumos, toties varam vilkt šādus secinājumus:

- VEN pabeidza garo juridiskā pamata izveidošanu, kura iznākumā radīts visām dalībvalstīm izdevīgais (turklāt tieši Lielbritānijai, kā tās vadībai šķita, īpaši izdevīgais) patiesais Iekšējais tirgus;
- vienas Mastrihtas LES daļas saskaņošanā panākta nopietna piekāpšanās no Lielbritānijas puses (arī no Dānijas puses, kaut šo divu valstu samērs un vispār citādā attieksme pret militārā spēka izmantošanu neļauj tām būt īstām sabiedrotajām savā opozīcijā ES darbībai šinīs jomās) attiecībā uz pastiprinātu sadarbību iekšlietās, tieslietās un pat ārlietās;
- ka Lielbritānija atturējās bloķēt neatgriezenisko lēmumu izveidot vienas valūtas sistēmu ES teritorijā, jo tā piekrita, ka šāda sistēma

62 Pēc LES spēkā stāšanās pieteikta iespēja arī privātām personām atvērt bankas rēķinus ekijos - šī parādība gan nav pārsniegusi stipri simboliskus apmērus.

atbilst lielākajai daļai tās partneru, kuri atļāva Lielbritānijai paturēt tiesības atteikties no pievienošanās šādai valūtai, labi zinot, ka Lielbritānija pievienosies, līdzko šī valūta pierādīs savu dzīvotspēku.

Tūlīt pēc VEN teksta saskaņošanas (pēc šķietamās Kopienas budžeta problēmas kārtējā atrisinājuma) jaunizveidota komiteja, kurā darbojās 3 centrālo banku pārvaldnieki, izstrādāja projektu, kā reāli panākt tautsaimniecības un naudas sistēmu apvienošanos. Tā dēvētā Delōra atskaite[63] kļuva par izejas punktu turpmākām pārrunām par tautsaimniecisko procesu integrāciju. Interesantā kārtā visi trīs Eiropas nacionālo centrālo banku direktori, šīs atskaites līdzautori, vienprātīgi atbalstīja vajadzību turpināt saimniecisko un monetāro apvienošanos. Galvenie atskaites slēdzieni bija četri:

1) izveidot tādu Iekšējo tirgu, kurā darbaspēks, preces, pakalpojumi un kapitāls brīvi kustas (attiecībā uz kapitālu pastāvēja ļoti daudzi redzami ierobežojumi; Grieķijas gadījumā, uz Kopienas līguma pamata, tādi izbeidzās tikai 1996. gadā);
2) pastiprināt Kopienas kompetences regulēt (lasīt - arī ierosināt) brīvas un kompetentas konkurences politikas konsekventu īstenošanu;
3) pastiprināt (papildināt) tās kopīgās politikas, kas veicina tautsaimniecības pārstrukturēšanos visās dalībvalstīs, un arī tās, kas ceļ reģionālo attīstības procesu mazāk attīstītos apgabalos, resp.. dalībvalstu apakšgrupējumos[64];
4) uzsākt dalībvalstu makroekonomiskās politikas koordinēšanas darbu, šajā sakarā paredzot pieņemt konkrētus saistošus lēmumus, kas ierobežotu budžetu deficītus.

Dalībvalstis uztvēra kā ļoti radikālus visus priekšlikumus noteikt Kopienas kompetenci pār nepieciešamo praktisko pasākumu veikšanu, lai panāktu progresu šādu mērķu sasniegšanā. Daži priekšlikumi par

63 Familiāri pazīstama kā *Delors(II) Report* jeb formāli *Report of the Committee for the Study of Economic and Monetary Union, 1985* (Delōra I atskaite attiecās uz piedāvāto budžeta atrisinājumu, kas parādījās īsi pēc Delōra stāšanās amatā).

64 LES nodibināja tā dēvēto Saliedētības *(Cohesion)* fondu (RL 129.c pants), kas atbalsta attīstību četrās dalībvalstīs, proti, no kopējā budžeta atbalsta projektus Īrijā, Grieķijā, Spānijā un Portugālē; juridiski šis Fonds nodibināts ar lēmumu *Council Regulation (EC) No 1164/94 establishing a Cohesion Fund,* kas publicēts *OJ L 130, 25.5.1994; Bull. 5-1994, point 1.2.89.* Sākot ar 1995. g., Eiropas Komisija publicē īpašu ikgadēju pārskatu par Fonda darbību.

jauniem integrācijas elementiem, kas pieteikti šinī ziņojumā, tomēr palika neskarti. Proti, LES paredzēja nodibināt (pēc RL 109.f panta nostādnēm) Eiropas Centrālo Banku (ECB)[65], sākot vispirms ar Eiropas Monetārā institūta (EMI)[66] izveidošanu. EMI likvidētos līdz ar vienotas valūtas ieviešanu, pārejot ECB sastāvā. Papildus kā paliekoša iestāde, proti, tāda, kuras darbība neapsīks ar vienotās valūtas ieviešanu, bija paredzēta Eiropas Centrālo Banku Apvienība[67]. ECBA pastiprināja tās darbībā jau esošo līdzīga nosaukuma konsultatīvo komiteju, kas tika izveidota 1964. gadā. Kad nodibināsies ECB, tā ieies ECBA sastāvā.

Otrkārt, valūtu apvienošanu bija paredzēts ieviest pakāpeniski, trīs pakāpēs (skatīt 6.2. tabulu). Dalībvalstu vadība spieda nosaukt konkrētu termiņu katrai no šīm pakāpēm, kamēr pati Delōra komiteja, balstoties uz lietišķo pieredzi, pretojās tādai precizitātei. Visumā varētu teikt, ka tā SVK, kurā tika saskaņotas LES tautsaimnieciskā rakstura nostādnes,[68] pieturējās pie Kopienas darbības pastiprināšanas principa. Šīs divi SVK sagatavoja rūpīgi garu un izsmeļošu (privātu un ļoti strīdīgu) sarunu ceļā. Dalībvalstu autoritatīvie un kompetentie pārstāvji nebūt neatklāja savas domas par to, kuru saimniecisko procesu apvienošanās būtu politiski realizējama.

6.2. tabula. **Vienas naudas sistēmas ieviešanas trīs pakāpes**

Ievads	
1988. g.	
27.-28. jūnijs	Kopienas vadība, sapulcējusies Hannoverē, izrauga ekspertu komiteju, kas izskatīs tautsaimnieciskās un monetārās apvienošanās iespējas (komiteju vada Žaks Delōrs).
1989. g.	
12. aprīlis	Žaka Delōra vadītā komiteja ziņo par tautsaimnieciskās un monetārās apvienošanās iespējām.

65 Angliski *European Central Bank*, franciski *Banque Central Européenne*.

66 Angliski *European Monetary Institute*, franciski *Institut Monétaire Européen*.

67 Angliski *European System of Central banks*, franciski *Système Européenne des Banques Centrales*; jau 1964. gadā Ministru Padome izveidoja Centrālo banku vadītāju komiteju, kura veicināja savstarpējo sakaru nostiprināšanos, kas, varētu teikt, bija vēl nozīmīgāki nekā šīs komitejas loma konsultācijās ar Kopienas darbiniekiem.

68 Pirms SVK atklāšanas notika četras sagatavošanās konferences par iestāžu un citu reformu jautājumiem; sīka šī laika attīstības analīze atrodama: R. Corbett, *The Treaty of Mastricht, from conception to ratification: a comprehensive reference guide*, Longman, Harlow, 1993.

Pirmā pakāpe

1990. g.

1. jūlijs — Sākas pirmā Ekonomiskās un monetārās apvienošanās (EMA) pakāpe: galvenie mērķi ir panākt ierobežojumu atcelšanu kapitāla kustības brīvībai, pastiprinātai sadarbībai starp centrālajām bankām.

6. oktobris — Lielbritānijas sterliņu mārciņa iekļaujas valūtas kursa mehānismā.

1991. g.

9.-10. decembris — Kopienas vadības sapulcē Māstrihtā panākta vienošanās par LES metu, kas paredz ekonomisko un monetāro apvienošanos un vienas valūtas (*euro*) ieviešanu līdz (vēlākais) 1999. gadam.

1993. g.

1. janvāris — Sāk darboties Iekšējais tirgus.

1. novembris — Ekija vērtību noteicošā "valūtu groza" sastāvs iesaldēts.

Otrā pakāpe

1994. g.

1. janvāris — Sākas otrā EMA pakāpe, nodibināts Eiropas Monetārais institūts(EMI).

15. novembris — Eiropas Monetārā institūta pārvalde pirmo reizi satiekas Frankfurtē.

1995. g.

31. maijs — Eiropas Komisija publicē *Zaļo grāmatu*, kurā aprakstīti praktiskie pasākumi, kas nepieciešami, lai ieviestu vienoto valūtu.

26.-27. jūnijs — Eiropas Savienības Padome Kannās (*Cannes*) nolemj, ka pāreja uz vienoto valūtu notiks līdz 1999. gada 1. janvārim.

10. jūlijs — Ministru Padome noteic orientējošas ekonomiskās politikas vadlīnijas un konkrētus ierosinājumus 12 dalībvalstīm, kuru budžeta deficīti pārkāpj Māstrihtas kritēriju.

15.-16. decembris — Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Madridē, nosauc jauno valūtas vienību par *euro* un izlemj to ieviest 1999. gada 1. janvārī.

1997. g.

Novembris — Sākta Eiropas Centrālās Bankas (ECB) pārvaldes kandidātu izskatīšana.

1998. g.	
Maijs	Apstiprināta ECB pārvalde un tās vadītājs; noteikta *euro* ieviešanas tehnisko soļu kārtība.
Līdz 1999. g.	
1. janvārim	pabeigt visus tehniskos darbus, lai ieviestu *euro*, fiksējot tā vērtību kā 1 *euro* = 1 *ecu*.
Trešā pakāpe	
1999. g.	
1. janvāris	Ministru Padome noteic visu nacionālo valūtu attiecību (kursu) pret *euro* (šī attiecība turpmāk negrozās tām valūtām, kuras apvienojas); stājas spēkā Ministru Padomes lēmumi par *euro* juridisko pamatu.
2002. g.	
1. janvāris	Sākas pāreja uz *euro* naudaszīmju ieviešanu tajās dalībvalstīs, kas apvienojušās, pakāpeniski aizvietojot nacionālās valūtas zīmes.
2002. g.	
1. jūlijs	Sākot ar šo datumu, nacionālās naudaszīmes tajās dalībvalstīs, kas apvienojušas valūtas, izmantojamas tikai šo valstu bankās (apmainot pēc kursa, kas tiks noteikts iespējami drīz pēc 1999. g. 1. janvāra).

Lai izslēgtu iespēju, ka atkal notiktu labās gribas deklarācija, kurai sekotu *de facto* atkāpšanās no lēmuma, LES fiksēja VNS kā mērķi, kurš zināmā mērā varētu piepildīties gandrīz pats no sevis. Ratificējot LES, dalībvalstis piekrita pievienoties vienotai valūtas sistēmai, līdzko tautsaimnieciskie procesi pietiekoši daudzās dalībvalstīs atbilst konkrētiem makroekonomiskiem kritērijiem. Tie ir sekojoši:

1) inflācijas kurss nepārsniedz trīs zemākos inflācijas tempus dalībvalstīs;
2) valsts parāda samazināšana līdz kopīgi pieņemtam līmenim;
3) valūtas mehānismā paredzētās disciplīnas ievērošana;
4) ilgtermiņa aizdevumu procenti nedrīkst vairāk kā par 2% pārsniegt šīs likmes caurmēru trijās spēcīgākajās dalībvalstīs.

LES rediģētajā RL 109. pantā noteikts (starp citu), ka VNS obligāti jāstājas spēkā, vēlākais, 1999.g. starp visām to dalībvalstu valūtām, kuras atbilstu šiem konkrētiem kritērijiem. Kā zināms, Dānija un Lielbritānija panāca atkāpes piešķiršanu šajā punktā; taču visām papildu dalībvalstīm obligāti jāpievienojas šādam nosacījumam. Ļoti iespējams, sakarā ar priekšā stāvošām pievienošanās sarunām, ka

dažām kandidātēm būs jāpiešķir ļoti gari pārejas posmi šī *acquis* pārņemšanas lietā. Tāda atkāpe principā, kā redzēsim 6.3. apakšnodaļā, atbilst Kopienas līdzšinējai pieredzei.

Ievērosim, ka LES pieļāva apt. 7 gadu pārejas posmu līdz pilnīgai VNS ieviešanai. Šāds laika sprīdis sasaucas ar daudziem citiem termiņiem, kas sekmīgi ieturēti, saskaņojot citas Kopienas kompetences, arī tādas, kas skar (jauno) dalībvalstu vitālo interešu loku. Šāda pieeja izrādījās ļoti prātīga, jo augšminētie kritēriji rādās samērā grūti sasniedzami. LES paredz, ka VNS ieviešana notiktu trijos posmos (sk. 6.2. tabulu). Pirmais posms jau iesākās pirms LES stāšanās spēkā. Otrais apvienošanās procesa posms tuvojas noslēgumam. 1998. g. maijā ārkārtas ES Padomes sēde pieņēma lēmumu par pēdējiem konkrētiem pasākumiem, kas veicami, lai sekmīgi noritētu apvienotās naudas vienības *euro* ieviešana. Šeit redzam, ka atkārtojas viena būtiska Kopienas metodes īpašība, proti, - arī lai realizētu pamatlīgumā paredzētus fundamentālus pagriezienus, konkrētie lēmumi jāpieņem tieši tajā laikā, kad tie iedarbojas (nevis gadiem uz priekšu). Līgumā paredzētās nostādnes ir orientējošas vadlīnijas Eiropas Savienības Padomei, kā rīkoties. Augstākā lēmējinstitūcija tomēr rīkojas suverēni.

Galīgā lēmuma pieņemšanā par Eiropas Savienības apvienotās naudas *euro* ieviešanu tika noieti daudzie jebkuram lēmumam paredzētie posmi, proti:

- Eiropas Komisija sagatavoja vairākas atskaites par vienas valūtas nozīmi, no tām izceļamas divas: *Zaļā grāmata* par *euro* ieviešanu[69], kas izraisīja debates un konkrētus Ministru Padomes lēmumus, un atskaite par *euro* ieviešanas pozitīvo ietekmi uz Iekšējā tirgus darbību[70];
- Ekonomikas un sociālo lietu komiteja sniedza pozitīvu atzinumu par *euro* ieviešanu[71];

69 Eiropas Komisija pieteica savu nodomu iesniegt attiecīga lēmuma metus 1996. gada janvārī; papildus aicinājumiem sniegt padomu izskanēja atzinums, ka vienotā valūta iegūs pilsoņu uzticību, ja par tās nepieciešamību noritēs publiskas debates augstā līmenī (sk.: *Commission of the EC, Green Paper, May 1995, Practical Arrangements for the Introduction of the Single Currency).*

70 Eiropas Komisija uzsvēra, ka lekšējā tirgus loģika vieš cerību par to, ka jaunā apvienotā valūta būs spēcīga un lietišķa, nenoliedzot arī vajadzību rēķināties ar dažām tehniskām problēmām (sk.: *Commission of the EC, Communication from the Commission to the Parliament on the impact of currency fluctuations on the internal market* (COM(95)0503 - C4-0011/96)).

71 *Opinion of the Economic and Social Committee on the Green Paper on the Practical Arrangements for the Introduction of the Single Currency* (CES 1174/95).

- Reģionu komiteja sniedza pozitīvu atzinumu par *euro* ieviešanu[72];
- Eiropas Parlaments pieņēma vairākas rezolūcijas, kas apsveic *euro* ieviešanu, norādot uz dažādām potenciālām saskarēm starp *euro* zonas tautsaimniecības apritēm un to valstu ekonomiku, kuras paliek ārpusē, arī izceļot *euro* izveidošanas nozīmi Kopienas tēla stiprināšanā ārpasaulē;
- attiecīgā specializētā (nozares)Ministru Padome (ECOFIN) pieņēma, sākot ar 1997. gada vasaru[73], vairākus lēmumus, uz kuru pamata veidojās juridiskā bāze (*acquis* daļa attiecībā uz *euro*), kas noteiks vienotās valūtas ieviešanu un tās sākuma darbības kārtību.

Kā redzams, priekšnosacījumi ievēroti, lai pieņemtu galīgo lēmumu par *euro* ieviešanu. Kā piebilde kalpo šāds novērojums: ņemot vērā, cik nopietns ir šis lēmums, ECOFIN lēmumi tiek raksturoti kā piekrišana principā, atstājot ES Padomei iespēju pieņemt galīgo lēmumu. Jāatceras, ka LES paredzēta finanšu ministru piedalīšanās atsevišķās ES Padomes sesijās. Vispirms tiek sagatavotas vajadzīgās normas un likumi, arī nodibinātas jaunas Kopienas iestādes. Paredzēts, ka patlaban darbojošais Eiropas Monetārais institūts (EMI) pārtaps par Eiropas Centrālo Banku (ECB).

Paredzamajā kārtībā vispirms fiksē *euro* vērtību 1 *euro* = 1 *ecu*[74] un arī dalībvalstu valūtu attiecību pret *euro*. Juridiski kutelīgais jautājums par to, kāda būs to dalībvalstu valūtas attiecība pret *euro*, kuras neiestājas *euro zonā*, vēl nav nokārtots. Tajā laikā *euro zonas* nacionālo valūtu vērtība pret *euro* tiks iesaldēta, atļaujot pārējo dalībvalstu valūtas vērtības noteicējām brīvi formulēt savu attieksmi pret *euro*. Trešajā pakāpē, kas sāksies ar 1999. g. janvāri, *euro* tiks ieviests vispirms kā ekija aizvietotājs (bezskaidras naudas darījumos), vēlāk arī kā naudaszīme. Kā ikdienā lietojamas naudaszīmes *euro* varētu parādīties ar 2002. g. 1. janvāri. Tajās dalībvalstīs, kurās *euro* aizvietos nacionālās naudaszīmes, tās pēc 2002. g. 1. jūlija tiks pieņemtas vienīgi valstu centrālajās bankās.

Jau pieminētajā Madrides sēdē ES Padome noteica kārtību, kāda ievērojama pārejas laikā. VNS valūtas darbību ārpasaulē noteiktu viena pārnacionāla Eiropas Centrālā Banka (ar sēdekli Frankfurtē), balstoties uz viedokli, kuru izteiktu visu dalībvalstu centrālo (valsts)

72 *Opinion of the Committee of the Regions of 18 September 1996 on Economic and Monetary Union* (CdR 65/96 final).

73 *Council Regulation (EC) No.1103/97 of 17 June 1997 on certain provisions relating to the introduction of the euro.*

74 Šobrīd faktiski vienmēr ekija vērtību noteic tā dēvētais nacionālo valūtu grozs, tātad ekija vērtība mainās līdz ar dalībvalstu valūtu vērtību svārstībām.

banku prezidenti. Šajā sakarā jāpiemin, ka centrālo banku prezidenti līdzīga veida konsultatīvu komiteju nodibināja jau 1964. g. No 1990. g. šīs konsultatīvās komitejas pārstāvji regulāri piedalās Finanšu Ministru Padomes sēdēs (bez balsstiesībām).

LES protokolos paredzēto attīstības kritēriju pedantiska ievērošana varētu novest pie tā, ka pat esošo dalībvalstu sastāvā izveidotos divu pakāpju Eiropas Savienība. Tāds iznākums izraisa satraukumu politiskās un arī saimnieciskās EK dalībvalstu aprindās. Pat pilsoņu līmenī sacelts tāds kā uztraukums. Līdz šim tieši mazāk turīgās dalībvalstis (četrinieks Īrija, Grieķija, Portugāle un Spānija) bieži rīkojušās bloķējoši, jo savādāk tās varētu nepanākt lielākas uzmanības pievēršanu viņu specifiskām problēmām. Tieši šīs valstis arī iegūtu no iekļaušanās *euro* (VNS) zonā.[75] Vairākums jauno dalībvalstu, resp., pēc nākamās paplašināšanās, nespētu pievienoties VNS, ja par to spriestu vienīgi pēc LES noteikumu kritērijiem. Tomēr par to, ka visas kandidātes, kļūstot par dalībvalstīm, pēc zināma laika kļūs arī par VNS sastāvdaļu, nav šaubu. Tāds iznākums, kā redzēsim tālākā nodaļā par iespējamiem variantiem, kas pie tā novedīs, ir daļa no pašreizējo ES dalībvalstu atbalsta šim politisko apsvērumu ierosinātam ES paplašinājumam.

6.3. Eiropas Savienības paplašināšanās

Jau sākot ar 1989. gadu, blakus jautājumam par vienas valūtas ieviešanu ES paplašināšanās jautājums ieņemis stabilu vietu visās pārrunās par Eiropas Savienības nākotni. Atcerēsimies, ka līdzīgas tēmas aktualizējās 1960'jos gados, kad pirmā Kopienas paplašināšanās saistījās ar tikpat lielām emocijām un ar tikpat fundamentālu paplašinātās Kopienas redzesloku un darbības lauku, kādam mēs stāvam priekšā šodien. Dalībvalstu skaita pieaugums ir tas process, kuru izskatīsim šinī apakšnodaļā. Līgumos, kā redzēsim, tāds process ir atļauts, savukārt nevienā pamatlīgumā nav noteikta kārtība, kāda būtu jāievēro, lai šo procesu īstenotu. Šodien, protams, ir izstrādātas nostādnes par to, kā valstis uzņemt šinī sadarbības un

75 Tradicionālie iebildumi, ka šīs valstis mēdz piekopt ne visai labas finanšu sistēmas vadības tradīcijas (pārliecīgu to politizēšanu), protams, jālīdzsvaro ar apsvērumu, ka šīm valstīm politiski būtu vienkāršāk pakļauties bagāto partnervalstu vadībai, lai tādā veidā iegūtu iespēju piedalīties sekmīgā procesā; šķiet, ka vienīgi Grieķija varētu atrasties tik tālu ārpus Māstrihtas kritērijiem, lai nepievienotos *euro* jau ar 1999. gadu.

integrācijas procesā. Taču ES pamatlīgumos (stāvoklis grozīts tikai ar Amsterdamas līgumu) nav paredzēts nekāds mehānisms, kas regulētu dalībvalsts izstāšanos. Šīs nostādnes nosaka, kā rīkoties gadījumā, kad dalībvalsts pārkāpj ES pamatprincipus. Tās nebūtu palīdzējušas risināt vienīgo gadījumu (līdz šim), kad dalībvalsts apakšvienība atteicās no EK līdzdalības. Gan šī Grenlandes izstāšanās, gan arī VDR *de facto* uzņemšana EK ir tik specifiski gadījumi, bez precedenta topošajā ES paplašināšanā, ka par to netiks tālāk šeit runāts.[76]

Eiropas kopienu pastāvēšanas laikā šis process gandrīz kļuvis par rutīnu, par ieradumu. Lietderīgi ieskatīties ar paplašināšanu saistīto notikumu hronikā (atrodama šīs grāmatas 2. pielikumā), lai pārliecinātos par to, cik ļoti dažādi notikumi piedzīvoti un cik daudz vilšanās gadījumu pārvarēts, lai taptu šī modernā procedūra. Pievienošanās tam līgumu, lēmumu un ieražu kopumam, ko nozīmē pilntiesīgas locekles statuss Eiropas Savienībā, notiek pa daudzām pakāpēm. Nevienai pakāpei šai ķēdē nav iepriekš noteikts laika ierobežojums, toties process attīstās secīgi, nevis atsevišķiem posmiem ritot vienlaikus. Nav arī iepriekš noteikta automātiska virzīšanās pa šīm trepēm. Visām problēmām, kas neizbēgami rodas šinī pārrunu un lemšanas laikā, jāatrod risinājums. Notikumu virkne šeit izklāstīta attiecībā uz Latvijas kandidatūru.

1. Kandidātvalsts iesniedz ES Ministru Padomei lūgumu izskatīt tās atbilstību pievienošanās kritērijiem Eiropas Savienībai; lai šāds lūgums tiktu iespējami nopietni uztverts, tam ir jābūt ar redzamu politisku segumu; savukārt, līdzko Ministru Padome saņem šādu lūguma vēstuli, tā pilnvaro Eiropas Komisiju veikt tālākos darbus, sagatavojot atbildi.

76 Vācijas teritoriālā paplašināšanās, bijušajai VDR apvienojoties ar VFR, un Dānijas daļas Grenlandes izstāšanās no Eiropas kopienām, līdzko Grenlande ieguva pilnīgu pašvaldību, netiks tuvāk apskatītas šinī grāmatā, lai gan Grenlandes notikumiem bija zināmas konstitucionālas sekas ES izaugsmē. Notikumu secība bija sekojoša: pēc nobalsojuma (52% izteicās par saišu saraušanu) 1982. g. 23. februārī, Grenlandei iegūstot pašvaldības statusu, sarunas ar Kopienu noveda pie Ministru Padomes lēmuma 1984. g. 20. februārī atzīt faktu, ka Dānijas aizbildniecība par Grenlandi pārtrūkusi; šis līgums ar Grenlandi (oficiāli dēvēts par *Greenland Treaty*) stājās spēkā ar 1985. g. 1. februāri, pēc tam, kad visas 10 toreizējās dalībvalstis bija to ratificējušas; šodien Grenlande nav pārrāvusi visas ekonomiskās saites ar Eiropas Savienību, to uzskata par ar Dāniju saistītu aizjūras teritoriju (pārskats par šo epizodi atrodams: *Bulletin of the European Communities*, Vol. 18, #2, 1985 (punkts 1.4.1)).

2. Eiropas Komisija izstrādā detalizētu viedokli (atzinumu - šis franču vārds *avis* ieguvis popularitāti vairākās valodās) par Latvijas Republikas kandidatūru; uz šī atzinuma pamata Komisijas valde pieņem secinājumu par sarunu uzsākšanas termiņu.
3. Par Komisijas atzinumu izsakās Eiropas Parlaments, arī abas konsultatīvās komitejas, toties Ārlietu Ministru Padome kopā ar COREPER izveido darba grupu, kas savukārt sagatavo lēmuma projektu par Latvijas kandidatūru;
4. Eiropas Savienības Padomes sēdē (atcerēsimies, ka tajā satiekas valdību vadītāji un viņu ārlietu ministri) vienbalsīgi tiek pieņemts lēmums par kandidatūru, iesakot, kad un uz kādiem pamatiem sākt sarunas par tām izmaiņām ES un kandidātes konstitucionālā pamatā, kas novedīs pie kandidātes pievienošanās ES.
5. Ministru Padome kopā ar Eiropas Komisiju uzsāk sarunas ar kandidātes pilnvarotiem pārstāvjiem; šinīs sarunās vadošu, toties ne obligāti noteicošo lomu spēlē ES prezidējošā valsts; Eiropas Komisijā tiek izveidota īpaša darba grupa[77], kas operatīvi veic tehniskos darbus.
6. Pievienošanās līguma uzmetumu parafē kandidātvalsts pārstāvji un ES Padome tās sapulcēšanās reizē. (Ievērot to, ka Eiropas Savienība nav juridiska persona un kā tāda neslēdz šo Līgumu; tas ir daudzpusējs Līgums, katrai kandidātei atsevišķs starp to un, teiksim, visām 15 ES dalībvalstīm.)
7. Eiropas Parlaments šo līgumu apstiprina ar absolūto balsu vairākumu.
8. Visas dalībvalstis un arī tieši tā kandidāte, uz kuru Pievienošanās līgums attiecas, apstiprina šo līgumu atbilstoši to satversmēs paredzētai kārtībai; referenduma vajadzību noteic kandidātvalsts Satversme [78].
9. Svinīga Pievienošanās līguma parakstīšana ES Padomes sēdes laikā (visu ES dalībvalstu vadītāju vārdā, arī kandidātes vārdā), kā arī formāls ES Ministru Padomes lēmums, atzīstot, ka ratifikācijas process noslēdzies.

77 *Accession Task Force*, kuras uzdevumos ietilpst noskaidrot tehniskas domstarpības starp kandidātes pārstāvju un Kopienas pārstāvju viedokļiem; šī darba grupa atbild par Pievienošanās līguma saskaņošanu atbilstoši dalībvalstu likumdošanas prasībām: Līguma teksts ir vienlīdzīgi nozīmīgs visās dalībvalstu un kandidātes versijās.

78 Grieķijā, Portugālē un Spānijā nav nekad noticis kaut viens referendums attiecībā uz jelkādu Kopienas jautājumu, Pievienošanās līguma ratifikāciju ieskaitot (no sešām dibinātājvalstīm, vienīgi Francijā notikuši referendumi).

10. Līgums stājas spēkā; tas nozīmē, ka visos ES pamatlīgumos ieviesti grozījumi un papildinājumi, kas attiecas uz jaunās kandidātes klātbūtni.
11. Latvijā kā pilntiesīgā ES dalībvalstī atsevišķās jomās turpina darboties pārejas noteikumi (Grieķijas, Spānijas un Portugāles gadījumos pat 12 gadu), kuri tomēr reiz izbeidzas.
12. Latvijas Republikas pārstāvji piedalās visās ES sapulcēs, lemšanas procesos un arī Tiesas darbā: Kopienas iestādes pieņem štata darbā zināmu skaitu LR pilsoņu.

Katrs paplašināšanas solis (notikušas četras šādas viļņveidīgas akcijas, šodien esam piektā viļņa vidū) prasījis iekļaut Kopienas sadzīvē ar šādu soli saistītas īpašas konsekvences. Tas noticis vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, no sešām dibinātājām valstīm (ar 4 valsts valodām) šodien ES izaugusi līdz 15 dalībvalstīm (ar 11 valsts valodām). Valodu grupu dažādība (romāņu valodas, ģermāņu valodas, arī relatīvi izolētās somu un grieķu valodas) un ar tām saistītais ļoti atšķirīgais domāšanas veids jau šodien šķiet gandrīz kā problēma. Savā ziņā, gan pēc sasniegumiem tautsaimniecībā, gan pēc tālākās izaugsmes potenciāla katrs līdzšinējais paplašinājums ieviesis jaunas kompetences Kopienas darbībā. Tomēr līdz šim bijusi runa par valstīm, kuru juridisko un saimniecisko tradīciju dažādības ir bijušas daudzmaz savstarpēji savienotas.

Pēc šādiem paplašināšanās raundiem iespējams saskatīt dažus fundamentālus un nemainīgus šo paplašinājumu būtību noteicošos principus:

- kandidātēm jāpieņem kopienas *likumdošanas kopums*, nepieļaujot paliekošas atkāpes (atkāpes iespējamas uz laiku, lai veicinātu integrācijas procesa pieņemšanu kandidātvalstī);
- pārrunas par pievienošanos centrējas uz praktiskiem darbiem, kas veicami, lai iespējami ātri sasniegtu iepriekš minēto;
- ar katru paplašinājuma kārtu rodas jaunas kopīgās (atbalsta) politikas, savukārt esošās politikas netiek būtiski reformētas (arī ja tas būtu vieglāk, nekā radīt jaunas Kopienas programmas);
- jaunās dalībvalstis pievienojas esošām Kopienas administratīvām un pārvaldes struktūrām, ar solījumu pēc laika panākt nepieciešamās principiālās pārmaiņas;
- Kopienas vēlme ir vest atsevišķas, bet paralēlas sarunas ar valstīm, kuras pierādījušas, ka tās apguvušas stabilu veidu, kā nokārtot savstarpējās attiecības;

- esošās dalībvalstis izmanto paplašinājuma momentu, lai panāktu Kopienas programmu paplašinājumu savtīgos nolūkos (atsevišķi vai arī kā Kopienas dalībvalstu apakšgrupa).[79]

Lai pārliecinātos par šo principu diezgan stabilo vietu Kopienas nerakstīto sadzīves normu skaitā, apskatīsim, kādā veidā šie principi radušies. Sāksim ar fundamentālām atziņām.

- Romas līgumā doma par Kopienas paplašināšanos izteikta zemtekstā: zināmu vilšanos (1950'jos gados) sagādāja Lielbritānijas, mazākā mērā arī Skandināvijas valstu atturība iesaistīties šinī procesā no paša sākuma. Domas par to, kādi varētu būt nākotnes sadarbības veidi, nebija precīzi formulētas.
- Pastāvēja divi sadarbības veidi, no kuriem visvairāk uzmanības RL oriģinālajā redakcijā (238.pants) veltīts Asociētas valsts statusa noteikšanai. Tādā juridiskā veidā tiktu fiksētas pārsvarā tirdzniecības attiecības, kurās ietilptu savstarpējās tiesības un pienākumi starp Eiropas ekonomisko kopienu un attiecīgo ārvalsti (arī valstu grupējumu vai starptautisku organizāciju).
- Par ciešākām saitēm RL izsakās 237.pantā, kurā paredzēts vienīgi tas, ka "Jebkura eiropeiska valsts drīkst pieteikt savu kandidatūru, lai kļūtu dalībvalsts". Tālāk šinī pantā nav noteikta precīza kārtība, kāda būtu jāievēro, nedz arī citur šinī Līgumā rodamas konkrētas norādes uz to, kādi kritēriji noteic sekmīgu šāda veida attiecības regulējoša Līguma izskatīšanu.
- Piezīmes par to, kādā veidā panākt asociācijas statusu (nemaz nerunājot par iekļaušanās mehānismu), nav arī atrodamas nedz Parīzes līgumā par EOTK[80], nedz Romas līgumā par Euratoma izveidošanu.

Ļoti drīz pēc Romas līguma spēkā stāšanās Eiropas kopienām nācās sākt RL 238. panta juridiskā seguma veidošanu. 1959. gada 2. februārī Ministru Padome, reaģējot uz neformāliem kontaktiem, pieņēma lēmumu, kurā noteikta iespēja sākt sarunas ar Tunisiju. Tādu

79 Šie principi uzskaitīti un ar tiem saistītās tēzes aizstāvētas (pieņemot, ka ne visi šie principi stingri un vienveidīgi ievēroti visos līdz šim pārdzīvotos paplašinājuma raundos) grāmatā: C. Preston, *Enlargement and Integration in the European Union*, Routledge, London, 1997.

80 Šeit jāpiebilst, ka Lielbritānija un arī Šveice noslēdza zināma veida asociācijas vienošanos ar EOTK pirms 1956. gada; šīs vienošanās tomēr neviesa cerības, ka šīs valstis ar tādu pirmo soli tiecās iekļauties EOTK kā dalībvalstis (kaut gan abas tika aicinātas piedalīties EOTK izveides sarunās).

sarunu mērķis bija noslēgt Brīvās tirdzniecības līgumu (BTL[81]), kas arī tika panākts krietni vēlāk, 1976. gadā. BTL saturs atbilda konkrētām partnervalsts un Kopienas interesēm (bieži tie papildināja tradicionālās tirdzniecības saites). Viens no pirmajiem līdzīga veida līgumiem starp jaundibinātajām kopienām un ārvalsti bija sadarbības vienošanās starp Kanādu un Euratomu (1959.gada 18.novembrī[82]). Tas kļuva par paraugu ļoti daudziem šāda veida līgumiem, kuri šodien ir spēkā starp Eiropas Kopienu un atsevišķām ārvalstīm, arī ārvalstu grupām. Šinī skaitā ir arī līgumi, kurus Latvija vienlaikus ar Igauniju un Lietuvu noslēdza ar Eiropas Kopienu 1994. gada 18. jūlijā. Šādi līgumi jāratificē visām Kopienas dalībvalstīm, kurš process Baltijas valstu gadījumā nozīmēja to, ka BTL ar Latviju stājās spēkā 1995. gada 1. janvārī.

Brīvās tirdzniecības līgumos (vienošanās), protams, nebija runas par iespēju izveidot ciešākas saites. Pirmie Asociācijas līgumi, kas slēgti ar valstīm, kuras atrodas ārpus Eiropas, dabiski, neparedzēja tādu perspektīvu. Laika gaitā šāda veida līgumi tomēr pieteica iespēju (nav pamata šīs nostādnes raksturot kā pienākumu) asociētai valstij saskaņot savus likumus un normas ar Kopienas likumiem un normām. Šī prasība attiecas vienīgi uz to asociētās valsts tautsaimniecības daļu, kas tirgojas ar ES dalībvalstīm. Baltijas valstu gadījumā pirms BTL tika noslēgti Tirdzniecības un sadarbības līgumi[83], kas arī visi trīs parakstīti vienlaikus, 1992. g. 11. maijā. Tie stājās spēkā nedaudz atšķirīgos datumos 1993. gadā. Šādos līgumos nav ietvertas prasības vai izteiktas partnervalsts vēlmes saskaņot savus likumus un normas (globālā ziņā). Tomēr tāda līgumu hierarhija ļauj gan kandidātei, gan kopienām izvērtēt šādu attiecību nozīmi abām pusēm. Jāatceras, ka šodien kandidāšu rindā atrodas 10 samērā nesen savu pilnīgo suverenitāti atguvušas valstis.

Grieķija bija pirmā valsts, kura skaidri izteica, kaut arī vispirms tikai zemtekstā, savu apņemšanos pārvērst Asociācijas līgumu, kas parakstīts ar kopienām RL 238. panta ietvaros, par pievienošanās procesa daļu (pēc RL 237. panta). Tās pieteikums slēgt Asociācijas līgumu iesniegts 1959. g. 8. jūnijā (apmēram mēnesi pirms Turcijas valdības signāla par līdzīgiem nodomiem). Līguma izstrādāšana sākās ar pirmajām sarunām 1959. g. 10. septembrī. (EEK Ministru

81 Angliski *Free Trade Agreement (FTA)*, franciski *Accord de Libre-echange*.

82 Līdz šodienai šī vienošanās atjaunota vairākas reizes, pēdējoreiz 1985. gada 21. jūnijā vēl uz 20 gadiem.

83 Angliski *Trade and Cooperation Agreement*, franciski *Accord de commerce et de coopération*.

Padome[84] konkrēti pieņēma lēmumu par sarunu sākšanu 1959. g. 25. jūlijā.) Pārrunas iesākās tikai pēc vēl viena Ministru Padomes lēmuma 1960. g. 10. martā, kas pilnvaroja Eiropas Komisiju vest šīs sarunas. Šeit nav domāts tālāk iztirzāt šo vēsturiski interesanto sarunu gaitu[85]. Process noslēdzās ar to, ka Asociācijas līguma teksts tika parafēts 1961. g. 27. februārī Atēnās.

Asociācijas līgums ar Grieķiju un radnieciskais līgums, kas noslēgts ar Turciju (parakstīts 1964. gadā), paredzēja, pat apsolīja iekļaušanos Eiropas kopienās. Tiesa, tāda statusa sasniegšana bija pieteikta kā pakļauta Eiropas Kopienas lemšanas procesam (ne automātiska) un pēc ļoti gara pārejas posma (Kopiena samazinātu tarifus 12 gadu laikā, savukārt Grieķija demontētu savas tarifu robežas 22 gadu laikā). Šādi solījumi nav nekad atkārtoti nevienā citā Asociācijas līgumā, kas noslēgts pēc šiem pirmajiem diviem līgumiem. Tas arī attiecas uz tā dēvētajiem Eiropas līgumiem, kas slēgti ar visām 10 kandidātēm no Austrumeiropas, Viduseiropas un Baltijas. Šinīs pēdējos iekļaušanās ES pieteikta kā abu Līgumu slēdzošo pušu mērķis.

Grieķijas un Turcijas krasā tautsaimnieciskā atpalicība 1960'jos gados neļāva šīm valstīm iekļauties pirmajā Kopienas paplašinājumā. Daļa no viņu pieredzes tomēr tika izmantota, lai izstrādātu jau pieminētos principus. Sīkāk - un, jāteic, daudz grūtākos politiskos apstākļos nekā šodien - paplašināšanās principus izstrādāja 1960'jos gados, kad izskatīja Lielbritānijas kandidatūru. Kā zināms, notika divi (ja ne trīs) šādu sarunu uzsākšanas mēģinājumi (skatīt 6.3. tabulu). Lielbritānija, Īrija, Dānija un ar nelielu atstatumu laika ziņā Norvēģija kā grupa un tomēr atsevišķi (neatkarīgas sarunas, bet kopīga interese, ņemot vērā šo valstu ciešos savstarpējos tirdzniecības sakarus) panāca Iekļaušanās līgumu[86] tekstu parafēšanu.

Esam jau uzskaitījuši kandidātes iesnieguma izskatīšanas pakāpes. AEVEV kandidatūru priekšvēsture ir krietni savādāka nekā triju Baltijas valstu gadījumā. Proti 1990. gada augustā, kad Eiropas Komisija ierosināja slēgt pirmos Asociācijas līgumus ar trim (šodien, Čehoslovākijai sadaloties, tās ir četras) AEVEV[87], Baltijas valstis vēl

84 Tobrīd EOTK vēl pastāvēja ar atsevišķām iestādēm; visur šinī apakšnodaļā Ministru Padome, ja tā nav citādi precizēta, nozīmē Ārlietu Ministru Padomi.

85 Konspektīvs, toties izsmeļošs atstāsts, ieskaitot pārdomas par krasi atšķirīgajiem saimnieciskajiem procesiem un tautsaimniecības virzieniem Grieķijā un jebkurā no toreiz 6 EK dalībvalstīm atrodams Eiropas Komisijas pārskatā par vispār paveikto darbību no 1960. g. 1. maija līdz 1961. g. 20. aprīlim; *ibid (50).*

86 Angliski *Accession Treaty*, franciski *Traité d'Adhesion.*

87 European Commission Communication to the Council, COM/90/398, *Association agreements with the countries of Central and Eastern Europe: a general outline;* šinīs

nebija atguvušas savu neatkarību. Tas, ka šīs trīs valstis spējušas gandrīz divreiz ātrākā tempā nonākt pie vienāda stāvokļa, ir visu triju šo valstu sasniegums. (Par šo tēmu skatīt 7. un 8. nodaļu.)

Šeit lietderīgi komentēt dažus fona notikumus, lai paskaidrotu šī procesa būtību. Ar AEVEV un ar Baltijas valstīm notiek regulārs dialogs, no kura sekmīgās gaitas atkarīgs Eiropas Kopienas un ES dalībvalstu pozitīvais novērtējums. Iekļaušanās ES izpaužas kā Ministru Padomes[88] lēmums, kas pieļauj izmaiņas ES konstitucionālajos pamatos, grozot pamatlīgumos visas sadaļas un pantus, kuros uzskaitītas dalībvalstis. Tādā procesā iezīmējas šādi atsevišķi soļi: pēc līguma saņemšanas Ministru Padome aicina Eiropas Komisiju sagatavot tehniska rakstura atzinumu, kas atbildētu uz četriem ekonomiska rakstura jautājumiem. Proti, kādas ir ekonomiskās saites starp Kopienas dalībvalstīm un kandidāti, raugoties uz to no (1) Kopienas puses un (2) no kandidātes puses. Tiem seko līdzīgi divi jautājumi, proti, (3) kādas būs šīs saites pēc kandidātes pievienošanās, resp., ko finansiāli (un citādi) iegūs jaunā dalībvalsts, un (4) ko Kopienas iestāžu finansējums iegūs no jaunās valsts līdzdalības. Atzinumā tiek ietvertas arī ziņas par kandidātes sevišķiem saimnieciskajiem apstākļiem. Visos četros paplašinājumos liela vērība atzinumā tika piešķirta prognozei, vai un ko iegūtu kandidātes lauksaimniecība, vai arī tā kļūtu par slodzi KLP tās lielā Kopienas budžeta īpatsvara dēļ.

Sarunu atklāšana notiek pēc Ministru Padomes pozitīvā lēmuma. Pirmajos Lielbritānijas tuvināšanās mēģinājumos Francijas valdība augstākajā līmenī pirms Ministru Padomes izteica savu veto. Šodien ekvivalents būtu Eiropas Savienības noraidošs slēdziens. Nepieciešams lai konsultatīvās komitejas arī izteic savus atzinumus. Izstrādātā līguma teksta parafēšanai[89] sekoja ratifikācija kandidātvalstī, dalībvalstīs un Eiropas Parlamentā. Noslēdzas šis process ar to, ka Ministru Padome pieņem lēmumu par datumu, no kura visas nepieciešamās izmaiņas Kopienas (šodien Savienības) konstitucionālajos pamatos

līgumos ar klasisko Asociācijas statusu saistīto saimniecisko (tirdzniecības) attiecību nokārtošanu papildināja politiskais dialogs un partnervalstu apņemšanās kapitāli grozīt savus likumus un savu juridisko sistēmu.

88 Lēmumu pieņem Ārlietu Ministru Padome, resp., Vispārējo Lietu Padome, kaut gan lēmuma vienbalsīgai pieņemšanai nepieciešams vienbalsīgs ES Padomes atbalsts.

89 Nevienas sarunas ar kandidāti līdz šim nav atklātas bez Pievienošanās līguma parafēšanas. Norvēģijas gadījumā Pievienošanās līgums netika ratificēts Norvēģijā, Šveices gadījumā netika izteikts Komisijas atzinums, bet Marokas Karaļvalsts gadījumā tās lūgums izskatīt kandidatūru 1987. gadā noraidīts, pamatojoties uz to, ka RL 237. pants noteic, ka varbūtējai dalībvalstij jāatrodas Eiropā, - ar Maroku spēkā ir Asociācijas līgums, kas ievēro RL 238. panta nostādnes.

stājas spēkā. Pievienošanās līgums parasti paredz pārejas laikus, kuros atsevišķas kopīgās politikas netiek pilnībā attiecinātas uz jauno dalībvalsti. Šie laiki varētu būt visai gari (parasti 3 līdz 5 gadi, dažos gadījumos līdz 10 gadiem[90]), bet paliekošas atkāpes no Kopienas likumu un normu (*acquis*) pārņemšanas un pielāgošanās tām nav līdz šim nekad pieļautas.

6.3. tabulā dots tāds kā tagadējā paplašinājuma laika grafiks, kā arī pārskats par iepriekšējiem paplašinājumiem. Redzams, ka šie paplašinājumi notikuši gandrīz grupveidā: atšķirības atrodamas lūgumu iesniegšanas datumos, pārrunu uzsākšanas datumos, kā arī pārrunu noslēguma datumos. Grieķijas (un Vācijas atkalapvienošanās) gadījumā notikumus skubināja sevišķi politiski apsvērumi.

6.3. tabula. **Kandidātvalstu pieteikumi uz pievienošanos Eiropas Kopienai (Savienībai), šo pieteikumu izskatīšanas un pārrunu, kā arī iekļaušanās noilguma laiks**

Valsts	Kandidatūra pieteikta	Komisijas atzinums	Pārrunas uzsāktas	Pārrunas noslēdzas	Iekļaušanās datums
Lielbritānija Lielbritānija	09.09.61 10.05.67	 29.09.67	08.11.61 22.01.70	29.01.63 30.06.70	 01.01.73
Dānija Dānija	10.08.61 11.05.67	 29.09.67	 22.01.70	 30.06.70	 01.01.73
Īrija Īrija	31.07.61 11.05.67	 29.09.67	 22.01.70	 30.06.70	 01.01.73
Norvēģija Norvēģija	30.04.62 21.07.67	 29.09.67	 22.01.70	 30.06.70	 nenotika
Grieķija	12.06.75	29.01.76	27.07.76	28.05.79	01.01.81
Portugāle	28.03.77	19.05.78	17.10.78	12.06.85	01.01.86
Spānija	28.07.77	29.11.78	05.02.79	12.06.85	01.01.86

90 Šo pārejas laiku noteikšana ir parastais strīdu un sadursmju cēlonis pārrunu laikā. Šķiet, ka pārrunas ar Spāniju ir līdz šim bijušas visasākās; šinī gadījumā gan politisko krīžu virkne Spānijā, kas lika šaubīties, cik stabila ir atjaunotā demokrātiskā sistēma Spānijā, gan ļoti pretrunīgās Spānijas un Francijas intereses lauksaimniecībā, gan arī Grieķijas valdības centieni sekot Lielbritānijas piemēram un pēc pievienošanās panākt savā labā korekcijas, kuras tā nepieprasīja sarunu laikā, padarīja Spānijas iestāšanās pārrunas par otrām garākajām (kopā tās prasīja 8 gadi 5 mēneši, lai Komisija spētu izstrādāt atzinumu. (Portugālei, kura izvirzīja krietni mazāk prasību, bija jāgaida uz jautājumu nokārtošanu Spānijas lietā, kaut arī tā ātrāk pieteica savu kandidatūru.)

Valsts	Kandidatūra pieteikta	Komisijas atzinums	Pārrunas uzsāktas	Pārrunas noslēdzas	Iekļaušanās datums
Turcija	14.04.87	14.12.89 nogaidīt			
Austrija	17.07.89	01.08.91	01.02.93	12.04.94	01.01.95
Zviedrija	01.07.91	31.07.92	01.02.93	12.04.94	01.01.95
Somija	18.03.92	04.11.92	01.02.93	12.04.94	01.01.95
Norvēģija	25.11.92	24.03.92	05.04.93	12.04.94	nenotika
Šveice	26.05.92	nav vēl izteikts			
Malta	16.07.90	30.06.93			
Kipra	04.07.90	30.06.93	31.03.98		
Ungārija	31.03.94	15.07.97	31.03.98		
Polija	05.04.94	15.07.97	31.03.98		
Rumānija	22.06.95	15.07.97 gaidīt progresu			
Slovākija	22.06.95	15.07.97 nogaidīt			
Igaunija	24.11.95	15.07.97	31.03.98		
Latvija	13.10.95	15.07.97 gaidīt progresu			
Lietuva	08.12.95	15.07.97 gaidīt progresu			
Bulgārija	14.12.95	15.07.97 gaidīt progresu			
Čehija	17.01.96	15.07.97	31.03.98		
Slovēnija	10.06.96	15.07.97	31.03.98		

Kā zināms, trīs valstis - Austrija, Zviedrija, Somija - pievienojās ES drīz pēc LES parakstīšanas.[91] Visas trīs bija raksturojamas ar turības

91 Norvēģijas otrreizējā kandidatūrā jautājums par zvejniecību atkal izvirzījās par galveno nesaskaņu cēloni: pēc sekmīgām pārrunām un pēc Pievienošanās līguma parakstīšanas Norvēģijas tauta 1994. g. 28. novembrī referendumā nobalsoja pret šī Līguma ratifikāciju.

līmeni virs toreizējo ES 12 dalībvalstu līmeņa. Šo valstu pievienošanās laikā jautājums par to, vai iespējams ES pievienoties pilnīgi neitrālai valstij, atrisinājās daļēji pats no sevis. Proti, atklājās, ka vienīgā valsts starp šīm trim valstīm ar patiesi garu neitralitātes tradīciju, Zviedrija, *de facto* bija gatava iekļauties NATO gadījumā, ja uzbrucējs neņemtu vērā Zviedrijas neitrālo stāju. Austrijai un Somijai neitralitāte bija vairāk nekā jaunums šo valstu politiskajā dzīvē: abām (ar atšķirīgu nozīmi) šis statuss mainījās, līdzko pašlikvidējās PSRS. Sarunu relatīvi ašā gaita atbilda šo divu valstu vēlmei izmantot izdevību. (Skatīt arī 3.4.3. nod.)

AEVEV uzsāka savu atgriešanos Eiropā aptuveni tai pašā laikā, kad ritēja LES teksta strīdīgo jautājumu saskaņošana. Līgums pavēra pievienošanās iespējas AEVEV, toties tas nepiemin konkrētus datumus. Lai gan Ziemeļvalstu (EBTA) iekļaušanās uzskatāma par pēdējo klasisko pievienošanās akciju, līdzšinējās dalībvalstu attiecības ar AEVEV neliecina par iespēju tām cerēt uz nopietnām atkāpēm no parastās pievienošanās kārtības ievērošanas.[92] Viedokļi par to, cik ātri vai cik lēni bijušās Eiropas sociālistiskās valstis spēs savu tautsaimniecību tik tālu pārveidot, lai arī tās varētu neatgriezeniski nodrošināt savu politisko neatkarību, 1990'to gadu sākumā strauji mainījās. Par šo tēmu tiks runāts tālāk šinī grāmatā, konkrēti, par Baltijas valstu vietu jaunajā paplašināšanās vilnī. Patiesi, šis vilnis ir ne vien skaitliski lielākais un teritoriāli visplašākais ES vēsturē, bet tas varētu būt arī visgarākais, skatoties uz laiku, kāds paies no pirmajiem formālajiem kontaktiem starp šīm valstīm un Kopienu līdz šo valstu dalībai ES kā pilntiesīgām loceklēm, kurām visi pārejas laiki aiz muguras. Tā kā šīs valstis samērā nesen atgriezušās uz Eiropas skatuves kā neatkarīgas valstis, būs jāveic liels skaidrošanas darbs, lai pārliecinātu ES pilsoņus par šīs Austrumu paplašināšanās kārtas vēlamību. Ņemot vērā, ka LES paredzēja jaunas SVK atklāšanu 1996. gadā (kā tas patiesi arī notika), ES Padome nolēma izskatīt potenciālo jauno valstu atbilstību iekļaušanai tikai pēc šīs SVK noslēguma. Arī Maltai un Kiprai, par kurām izteikti pozitīvi atzinumi, bija jānogaida, līdz beigsies šī SVK.

Šobrīd sastājusies visai gara kandidātvalstu rinda: trīs valstis, kas jau ilgāku laiku uzturējušas savu kandidatūru (Kipra, Malta un Turcija[93]), un samērā nesen savu kandidatūru pieteikušas 10 bijušās

92 Par klasiskās metodes pielietošanu EBTA paplašinājumā skatīt: G. Avery, *The European Union's Enlargement Negotiations*, Oxford International Review, Summer, 1994; šāds secinājums plašāk iztirzāts: C. Preston, *ibid (79)*.

93 Turcijas kandidatūra saņēma noraidošu, tomēr ne galīgi noraidošu Komisijas atzinumu 1989. gadā; šobrīd attiecības starp ES un Turciju ir saspīlētas, un šķiet, ka tuvākajā laikā jautājums par Turcijas kandidatūru uz iekļaušanos ES netiks atkal izskatīts.

sociālistiskās valstis Austrumeiropā, Viduseiropā un Baltijā (skatīt 6.3. tabulu; pirmspievienošanās laikā, nosaucot valstu grupu, tās tiek sarindotas kandidatūru pieteikšanas secībā). Kipras un Maltas kandidatūras ir ilgi apspriestas, iebildumi pret šo valstu tūlītēju iekļaušanos ir bijuši izteikti Komisijas atzinumos. Savukārt Eiropas Savienības valdību vadītāji, sapulcējušies Korfu (pēc Pievienošanās līgumu parafēšanas ar Austriju, Zviedriju, Somiju un Norvēģiju), pozitīvi izteicās par nākamo pārrunu uzsākšanu ar Kipru un Maltu (1995. gada martā šis termiņš tika noteikts sešus mēnešus pēc 1996./97. gada SVK noslēguma). Maltas jaunā (kreisi noskaņotā) valdība nāca pie varas 1996. gada oktobrī pēc vēlēšanu kampaņas, kurā iekļaušanās ES bija kļuvusi par politisko partiju atšķirīgo nostāju pamatu. ES prasība, lai Malta ieviestu PVN sistēmu, kas mazinātu korupciju, padarot Maltas muitas dienestu spējīgu nodrošināt vienādus ievešanas noteikumus gadījumā, ja Malta iestātos ES, tika uztverta izteikti populistiski un negatīvi ietekmēja šo vēlēšanu iznākumu. Maltas valdība pēc tam izteicās par ciešu saišu saglabāšanu ar ES (sevišķi tirdzniecības jautājumos), tomēr lika saprast, ka neapstiprina savu kandidatūru, kaut formāli no tādas arī neatteicās. Malta tātad varētu būt tā Eiropas valsts, kura, saņēmusi (pārsvarā) pozitīvu atzinumu, atsakās iekļauties tālākās attiecībās ar ES. Malta nav arī ne EET līguma, nedz EBTA dalībvalsts. Tāds nenokārtots statuss nesaskan ar Maltas galveno iztiku, kas ir starpniecība tirdzniecībā starp Āfrikas ziemeļu valstīm un Eiropas valstīm.

Neapšaubāmi, visi nepieciešamie pārkārtojumi ES darbībā (jautājums par to, kādu balsošanas īpatsvaru piešķirt jaunajām dalībvalstīm, padarīja pēdējo paplašināšanos par relatīvi asu sadursmi starp diviem ES-12 valstu grupējumiem) nozīmē lielas pārmaiņas un netiks labprāt veikti, teiksim, attiecībā uz 11 esošām kandidātēm 11 reizes. Secinājumam, ka šādi apsvērumi bremzēs kādas valsts pievienošanos citas (kaimiņ)valsts gausuma vai pārrunu stratēģijas apsvērumu dēļ, nav nopietna vēsturiska pamatojuma. Nav iespējams vilkt paralēles ar Portugāles un Spānijas gadījumu (skatīt 6.3. tabulu) un pašreizējo situāciju, kad AEVEV kandidāšu starpā redzama būtiska atšķirība gan to ekonomiskās sagatavotības līmenī, gan to politiskās uzņēmības ziņā.

Latvijas Republika vispirms parakstīja Brīvās tirdzniecības līgumu ar EK (1994. g.), toties, lai iekļautos pārējo valstu izvērtēšanas procesā, 1995. g. jūlijā tika noslēgts Eiropas līgums ar Eiropas Kopienu (nevis ar Eiropas Savienību). Ievērosim, ka visu triju Baltijas valstu līgumi šinīs pirmajos attiecību veidošanas posmos slēgti vienlaikus. Pēc

Eiropas līguma apstiprināšanas un vēl izteiktāk pēc tā stāšanās spēkā (1998. g. 1. februārī) Latvijas fiziskajām un juridiskajām personām pavērušās iespējas sadarboties ar daudzām Eiropas Kopienas programmām. Šīs sadarbības nopietnība un intensitāte noteiks to, cik ātri Latvija iekļausies ES kā dalībvalsts. (Sīkāk par šo procesu šīs grāmatas 8. nodaļā.)

6.4. Eiropeiskā identitāte un pilsonība

Eiropeiskās identitātes tēma ir ļoti plaša un pat strīdīga. Tās izskatīšanu grūti atdalīt no *Eiropas kultūras* jēdziena aplūkošanas. Tomēr šinī apakšnodaļā to darīsim dažu praktisku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, Eiropas kultūra (vienskaitlī) kā jēdziens jo skaidrāk atklājas, jo tālāk novērotājs atrodas no šīs daudzo, savā starpā sasaistīto, bet reizē neatkarīgo Eiropas nacionālo kultūru grupas.[94] Otrkārt, kultūras jautājumi Eiropas integrācijas gaitā spēlē faktiski mazu lomu, raugoties uz tiem naudas izteiksmē, proti, ES budžetā kultūras programmām piešķirto līdzekļu apjoms nesasniedz pat 1%. Treškārt, tās nedaudzās kultūras izpausmes, kas atrodamas Kopienas redzeslokā, aplūkosim tālākās nodaļās, gan izskatot Baltijas attieksmi pret iekļaušanos ES, gan analizējot šodien aktuālo jēdzienu *Eiropas integrācija*, kas tuva saviem pilsoņiem. Nesen veikta ES pilsoņu aptauja liecina, ka tikai mazāk nekā 15% balsotu par ES likvidēšanu, toties par Eiropas pilsoni (bez atsauces uz nacionālo piederību) sevi gatavi atzīt tikai 6%, bet 46% sevi raksturo kā eiropieti + nacionālā piederība un 46% - vienīgi ar nacionālo piederību.[95]

Eiropeiskās identitātes jautājumā, jāatzīst, nekad nav pastāvējusi patiesa masu kustība, kas pieprasītu Eiropas apvienošanos uz kopīgas kultūras bāzes. Netrūkst filozofisku apcerējumu, kas politiski no izteikti labējā viedokļa (ekstrēmā nacionālisma ideju paudēji) vai no kreisām pozīcijām (diskreditētās šķiru cīņas teorijas aizstāvji) noliedz

94 Izcilais domātājs Denī de Rūžmons, kura politiski neitrālā šveicieša izcelsme tam pavēra ļoti plašu darbības lauku, raksturojis Eiropas kultūras kopību šādi: *"se characterise par une unité de culture non-unitaire, par pensées heterogènes, partiallement contradictoires mais complémentaires"* (kurai raksturīga kultūras vienotība, kas nav vienveidīga, kura balstās uz domu daudzveidību, domas, kas, daļēji runājot cita citai pretī, cita citu papildina), no: Denis de Rougemont, *Ecrits sur l'Europe*.

95 Skatīt Kopienas aptaujas dienesta izdevumu *Eurobarometer 46 (1997)*, kas atskaitās par ES pilsoņu aptauju, kura veikta visās 15 dalībvalstīs 1996. gada oktobrī un novembrī: visvairāk pilsoņu sevi par eiropiešiem (bez norādes uz nacionālo piederību) nosauca Luksemburgā (13%), vismazāk Somijā (1%), kurā sastopams vismazākais ES pretinieku skaits (5% balsotu par savas valsts izstāšanos no ES).

jebkādas šādas pārnacionālas piederības izjūtas pastāvēšanu vispār. Ieskatoties abu šādu virzienu apcerējumos, pamanāms, ka jo tālāk šie spēki politiskās pārliecības ziņā atrodas no centriskas stājas, jo sīkstāk tie pretojas Eiropas integrācijai. Centriskai pozīcijai šodien piekrīt vairākums ES pilsoņu. Tādā stājā nebūt netrūkst nacionālā pašlepnuma. Nereti šādas izjūtas ir stipri reģionālas. Piemēram, Spānijā katalūnieši[96] izteikti atbalstīja Spānijas iekļaušanos ES, saredzot ES integrācijas padziļināšanā iespējas saglābt savu katalūniešu (politisko) identitāti. Nenoliedzami, eiropieši gan senos laikos, gan šodien, ilgstoši dzīvojot zemē, kura pēc tikumiem un likumiem atrodas ārpus Eiropas kultūras, pulcējas savā starpā, izjuzdami šādu eiropeisko identitāti.

Attiecībā uz Eiropas Savienību (kā Eiropas apvienošanās idejas visaktīvāko izpausmi) eiropeiskai identitātei ir ļoti noteikts raksturs.[97] Proti, šāda identitāte izpaužas kā cilvēka tiesību ievērošana un tiesiskuma principu ievērošana valsts aparāta darbībā. Cilvēka tiesību problēmas, kādas tās attiecas uz ES, izskatītas tālāk šinī grāmatā, ar piebildi, ka liela daļa no šādām problēmām atrodas Eiropas Padomes redzeslokā. Rietumeiropa apzinājās savas pagātnes kļūdas cilvēka tiesību pārkāpumu ziņā. Austrumeiropas valstīs par galvenajiem cilvēka tiesību pārkāpšanas idejas atbalstītājiem uzskatāmi ekstrēmā sociālisma idejas iedzīvinātāji, kas izmantoja šķiriskumu (cilvēka mantas un izglītības līmeņa noteiktu), lai nodarbotos gan ar fiziskām represijām, gan ar nepārtrauktu juridisko vajāšanu, piemēram, ar izceļošanas un darba iespēju aizliegumu. Okupētajās Baltijas valstīs šiem cilvēka tiesību pārkāpumiem pievienojās nepārtraukti un brutāli cilvēka tiesību pārkāpumi, krievu tautai fiziski uzbrūkot (gan individuāli, gan valstiski organizētā veidā) jebkuram Baltijā, kam nebija krieviskas izcelsmes[98]. Protams, šeit nav iecerēts vienkāršot šo

96 Federatīvās Spānijas Republikas Katalonijas (angliski *Catalonia*, vietējā valodā *Catalunya*) reģions ar Barselonu (*Barcelona*), kurā ilgstoši bija aizliegta savas valodas lietošana, kurā forsētā industrializācija tika veikta ar darbaspēka piesaistīšanu no ārpuses, šodien saskata Spānijas piederību ES kā Katalonijas nacionālās identitātes izpausmi; par šī reģiona atmodu un šodienas iecerēm sk.: A. Balcells, G. Walker, *Catalan Nationalism: past and present* (tulkojums angliski no katalūniešu oriģinālā darba *Nacionalismo Catalǰn);* arī: M. Keating, *Nations against the State: new politics of nationalism, Québec, Catalonia and Scotland,* abas grāmatas izdevusi *MacMillan, Basingstoke (1996).*

97 Skatīt, piemēram: Commission of the European Communities, (IGC - 1996) *Commission Opinion, Reinforcing political union and preparing for enlargement* (manuscript completed February 1996), Brussels.

98 Līdzību šeit ar ebreju vajāšanu nacistiskā režīma valdīšanas laikā Vācijā padara jo precīzāku tāds fakts, ka, piemēram, Latvijas Republikas pilsoņi, gan latviešu, gan nelatviešu izcelsmes, piedalījās savu līdzpilsoņu fiziskā un juridiskā vajāšanā ar ieganstu, ka tie varētu būt nevēlami, raugoties no PSRS interešu viedokļa; vēlāk

procesu: nav trūcis etnisko latviešu, kas piedalījās ekstrēmo sociālistu uzbrukumos savu līdzpilsoņu pamattiesībām. Atrodami arī daudzi sveštautieši, kas, ierodoties Latvijā, atteicās no kārdinājuma iesaistīties šādos pasākumos, dažos gadījumos pat palīdzot Latvijas Republikas pilsoņiem izvairīties no represijām.

Eiropeiskās identitātes tiesiskuma aspekti šeit aplūkoti no diviem ļoti atšķirīgiem viedokļiem. Vispirms, tiešā veidā izskatīta tā dēvētā *trešā pīlāra* darbība, kas attiecas uz Mastrihtas līgumā ietvertajām nostādnēm par sadarbošanos iekšlietās un tieslietās. Vispāratzīts, ka tieši šīs LES daļas vismazāk ieviestas praksē. Kaut gan ES simbolika (ārzemju pases un citu dokumentu vienotais dizains, himna un karogs) nav norādīta LES, tā populārā līmenī izraisa daudz emociju. Apskatīta šīs atribūtikas tapšanas vēsture un tās nozīme Kopienas darbībā.

Otra eiropeiskās identitātes šķautne ir jau visai sen (šķiet, pirmo reizi ap 1970. gadu) no Kopienas iestāžu puses saskatītā vajadzība padarīt šo iestāžu darbu skaidrāku un saviem līdzpilsoņiem saprotamāku. Populārā līmenī šī nepieciešamība izraisījusi ļoti intensīvu skaidrošanas darbu par ES būtību. Juridiskā līmenī šādi apsvērumi, proti, kāds ir sadalījums starp nacionālo un pārnacionālo iestāžu kompetencēm, noveda pie *subsidiaritātes*[99] principa iekļaušanas Līgumā par Eiropas Savienību, resp., ES konstitucionālajā pamatā. Šinī apakšnodaļā diskusiju par eiropeiskās identitātes būtību noslēdzam, izklāstot šodienas aktuālos atzinumus par subsidiaritāti un tās nozīmi Eiropas integrācijas procesā. Tās visvienkāršākais raksturojums ir tāds, ka lēmumi jāpieņem tanī (daudzpakāpju) pārvaldes struktūras administratīvajā līmenī, kas spēj atbilstoši optimāli īstenot šo lēmumu. Pat pirmajā skatījumā šāds formulējums izraisa jautājumu, proti, vai visaugstākajā vai viszemākajā šādā līmenī? Savukārt, šodien subsidiaritātes ideju nākas uzklausīt gan no tādiem, kas vēlas caur to atkāpties no Kopienas autoritātes atzīšanas, gan no tādiem, kas vēlas panākt būtisku tās padziļināšanu.

Eiropas kontinentā salīdzinoši mazā teritorijā atrodas liels skaits atšķirīgu kultūru un valodu. Tās saglabājušās, neraugoties uz vēsturiskiem centieniem pakļaut viņas standartizācijai, nonivelēt. Eiropas tautas – un eiropieši kā indivīdi – ļoti negribīgi pakļaujas centrālām varām. Eiropas valstis stipri atšķiras no ASV daudzējādā ziņā. ASV savā dibināšanas un izveidošanas laikā formāli bija

šāda vajāšana turpinājās ar *de facto* latviešu valodas lietošanas aizliegumu, jo savādāk ieceļotāji no PSRS nejustos *ērti*.

99 Angliski *subsidiarity*, franciski *subsidiarité*; skatīt arī šķirkli šīs grāmatas **Vārdnīcā**.

trīspadsmit kolonijas, kuras apdzīvoja etniski un idejiski diezgan homogēna tauta. Salīdzināt stāvokli Eiropā 1920'jos gados, stāvokli 1950'jos gados un stāvokli šodien Eiropas Savienībā ar etniskajiem apstākļiem ASV jebkurā šīs valsts pastāvēšanas laikā nav nopietna rīcība.[100]

Visredzamākā Eiropas Savienības simbolika saistās ar dalībvalstu jauno ārzemju pasu veidolu. Kopš 1977. g. jaunizdotās EK dalībvalstu ārzemju pases ir vienā krāsā (burgundieša sarkanā) un apmēram vienādā formātā. Uz katras dalībvalsts izdotās pases vāka pirmajā rindā atsevišķi rakstīts *Eiropas Kopiena*. Tūlīt zem šī virsraksta ar vienāda lieluma burtiem seko pases īpašnieka nacionālās valsts nosaukums. Gan EK, gan valsts nosaukums dots attiecīgajā valsts valodā (vai valodās; piemēram, Beļģijas gadījumā flāmu jeb nēderlandiešu valodā un franciski). Uz pases vāka atstāta vieta valsts ģerbonim vai tradicionālajai valsts simbolikai. Šī pase apstiprina to, ka ES pilsonis, ierodoties kādas citas Eiropas Savienības valsts teritorijā, iekļūst šajā valstī, izejot tādu pašu pārbaudi kā šīs ES valsts īstenie pilsoņi. *Kaut gan pases ir vienādā formātā, vienīgā institūcija, kura izsniedz šīs Eiropas Savienības dalībvalstu ārzemju pases, ir attiecīgās valsts valdības iestāde.*

Savu oficiālo karogu – divpadsmit zelta zvaigznes uz tumši zila fona - Eiropas Savienība pārņēma no Eiropas Kopienas, kas savukārt bija to pārņēmusi no Eiropas Padomes. Eiropas Padomes karogā trūkst jebkādas slēptas nozīmes. Pirmajā variantā Eiropas Padome 1952. g. apsprieda karogu ar piecpadsmit zvaigznēm zilā laukumā, kas atbilda toreizējam Padomes sastāvam: 1952. g. Padomē bija 14 dalībvalstis plus Zārzeme (*Saarland*) kā asociēts reģions. Vācijas Federatīvā Republika uzstājās pret šādu šķietamu mēģinājumu leģitimēt Zārzemes atdošanu uz nenoteiktu laiku. Proporciju ziņā 12 zvaigznes ir daudz labāk sabalansētas neka 14 zvaigznes. Eiropas Padome pieņēma šo kompromisa atribūtiku 1956. g. decembrī.[101]

100 Daudzi ASV vadošo aprindu darbinieki dzimuši, auguši un pat izglītojušies Eiropā, lai pēc tam, kalpojot ASV interesēm, ietekmētu Eiropas apvienošanās gaitu. Eiropeiskās identitātes jautājumā jāizceļ Henrijs Kisindžers (*Henry Kissinger*, dzimis Vācijā 1923. gadā), uz kura retorisko jautājumu: "Kas tad patiesi spēj runāt Eiropas vārdā?" - Eiropas Kopienas valstu vadība 1973. gada vasarā saskaņoja pirmo Kopienas dokumentu par eiropeisko identitāti, resp. *Document on the European Identity*, kas atrodams rakstu krājumā: *The Federal Republic of Germany, European Political Cooperation*, 4th Edition, Press and Information Office of the Federal Government, Wiesbaden, 1982.

101 Sīkāk par karoga tapšanu sk.: R. Bichet, *Le Drapeau de l'Europe*, Jacques et Demontrond, Besançon, 1975.

Diskusijās, kas izvērsās ap jautājumu, vai Eiropas Kopienai vispār nepieciešams karogs, Lielbritānija izvirzīja nopietnus iebildumus.[102] Tos atspēkoja ar apsvērumu, ka tas pēc formas neatgādina nevienu Eiropas nacionālo karogu. Raugoties uz karoga grafisko izpildījumu (divpadsmit zvaigžņu kontūras uz vienkārša fona), pat viskonservatīvākie heraldikas speciālisti nespēja iebilst pret šī karoga kā etiķetes (logo) pieņemšanu. Tie, kas šobrīd šķērso Eiropas Savienības dalībvalstu robežas (atskaitot Lielbritāniju), būs pamanījuši, ka, piemēram, pie Vācijas robežas atrodami plakāti ar ES karogu un ierakstu *Deutschland* 12 zelta zvaigžņu apļa iekšienē. Šādi plakāti nebūt neliecina, ka domāts ar Eiropas Savienības karogu aizvietot dalībvalstu nacionālos karogus. Tie paliek kā dalībvalstu vienīgie valsts karogi. Eiropas himna, daļa no Bēthovena 9. simfonijas, neaizvieto dalībvalstu himnas.

Nevienā Eiropas Savienības iestādē nevalda viena valsts valoda, un par tādu ideju nenotiek nopietnas pārrunas. Jebkurš ES pilsonis drīkst pretendēt vienīgi uz to, ka Eiropas Savienības iestādes *pieņem* tā iesniegumus viņa valodā.[103] Nav pat tādu prasību, ka ikvienam ES iestāžu darbiniekam *pilnībā* būtu jāprot vairāk kā sava valsts valoda, jo pie visām ES iestādēm nodibināts ļoti spēcīgs tulkošanas dienests - apmēram 1/3 daļa ES darbinieku skaita (ierēdnieciskos centros).

Eiropas Savienības līgumos apstiprinātas tiesības katram Eiropas Savienības pilsonim baudīt kustības brīvību, tajā skaitā iespēju strādāt vai piedāvāt savus pakalpojumus jebkuras Eiropas Savienības valsts teritorijā, arī brīvajās profesijās. Šī kustības brīvība nepiešķir ES pilsonim tiesības pieprasīt, lai citā Eiropas Savienības valstī viņam nodrošinātu iespēju strādāt savā valodā. Kustības brīvība arī nepiešķir ES pilsoņiem nekādus atvieglojumus iegūt citas dalībvalsts pilso-

102 Lielbritānijā dzīvojot, iespējams iepazīt tās tautu dziļi izjusto lepnumu par savu simboliku, kas galu galā savā laikā pārklāja lielu pasaules daļu; alerģisku reakciju pret Eiropas Savienības kopīgām izpausmēm tur iespējams atrast uz katra soļa, piemēram, populārā pretestība pret vienoto naudaszīmju ieviešanu Lielbritānijā saistās ar to, ka uz tādām nav paredzēta vieta jebkādai nacionālai simbolikai.

103 Praktiski visās ES valstīs izveidojušies t.s. ieceļotāju kvartāli, kuros pulcējas iebraucēji. Šādā veidā radušās valodas saliņas tiek šķirtas no tradicionālajām mazākuma valodām: piemēram, arābu valoda Marseļā nav kļuvusi par vietējās nozīmes valodu, kaut gan tās runātāju skaits nekrītas (pateicoties nemitīgai pieplūdei), savukārt katalūniešu valodai Spānijā ir patiesas mazākumtautības valodas statuss; lai atvieglotu saprašanu, dažādus paziņojumus, piemēram, atgādinājumus, ka autobusos jāiegādājas braukšanas biļetes vai arī ka reizi gadā jāiesniedz ienākumu deklarācijas, mēdz nodrukāt arābiski, bet šādiem Francijas Republikas pilsoņiem nav juridisko tiesību pieprasīt, lai viņu iesniegumus (kuriem jābūt franciski uzrakstītiem) apstrādātu arābiski runājošs ierēdnis.

nību.[104] Dubultās pilsonības jautājums katrā ES dalībvalstī traktēts stipri atšķirīgi. Dažas kopīgās nostādnes, kas Latvijā izraisītu izbrīnu, ir, piemēram, prasība potenciālajam dubultpilsonim, sasniedzot juridisko pilngadību, (rakstiski) deklarēt savu attieksmi pret abām viņa pilsonībām, pretējā gadījumā nonākot, no juridiskā viedokļa, pārkāpuma stāvoklī[105]. Doma, ka savu attieksmi šinīs jautājumos varētu vairākas reizes mainīt, šķiet, iespējama, tikai dzīvojot krieviskā juridiskajā sistēmā.

Vienotais tirgus, kurā tika īstenota kustības brīvība gan fiziskām personām (pilsoņiem), gan kapitālam, pavēris jaunas perspektīvas krimināliem pasākumiem. Sadarbība cīņā ar noziedzību Eiropas Kopienas valstu starpā iesākās jau 1976. g., kad pēc Lielbritānijas iniciatīvas tika nodibināts informācijas apmaiņas mehānisms starp dalībvalstu tieslietu ministrijām[106]. Tā kā noziedzība nemitīgi pieauga, kļuva nepieciešams pieņemt oficiālu vienošanos Māstrihtas līguma ietvaros par sekojošiem problēmu lokiem:

1) patvēruma (azila) politika,
2) ieceļošanas kontroles stiprināšana uz ārējām robežām,
3) ieceļošanas politikas saskaņošana,
4) cīņa ar narkotisko vielu kontrabandu,
5) starptautiskie krāpšanas paņēmieni,
6) sadarbība civilās un kriminālās lietās,
7) sadarbība muitas lietās,
8) neiecietības (ksenofobijas) un rasisma izpausmes,
9) visu veidu starptautiskās noziedzības parādības,
10) terorisms.[107]

104 Lai gan LES neparedz citādi, Dānija sekmīgi pieprasīja Līguma papildināšanu ar atsevišķu protokolu, (par ko vienojās pēc pirmā, neveiksmīgā iestāšanās referenduma), kurā šī nostādne formulēta tādā veidā, ka Dānijā naturalizāciju piešķir pēc Dānijas likuma, kurā LES negroza nekā.

105 Franču terminam *situation irregulière* nav adekvāta tulkojuma šodien Latvijā piekoptajā juridiskajā praksē: piemēram, grieķu izcelsmes jaunietim (dzimis ārzemēs, abi vecāki Grieķijas pilsoņi), kurš vēlas, teiksim, saņemt mantojumu, jāpierāda, ka viņš ne vien izņēmis savu Grieķijas pasi, sasniedzot pilngadību, bet arī pakļāvies iespējamai karaklausībai; pat visādā veidā liberālajās ASV naturalizācijas nokavēšana, lai izvairītos no kādreiz obligātās karaklausības, ne vien darīja kaunu šim pilsonim, bet sabiedriskā doma pieļāva, ka vēlāk šādas diezgan viennozīmīgi izprotamas rīcības dēļ varētu atteikt tādam nevalstiskam pilsonim privilēģijas.

106 Tā dēvētā TREVI (*Terroisme, radicalisme, extrémisme, violence internationale*) grupa (iekšlietu un tieslietu ministriju augstāko pārstāvju tikšanās divi reizes gadā) sastrādā arī ar citām valstīm ar mērķi nodrošināt informācijas apmaiņu.

107 Šīs ir galvenās tā dēvētā *trešā pīlāra* kopīgo pasākumu prioritātes (skatīt attiecīgos šķirkļus šīs grāmatas **Vārdnīcā**).

Nopietns praktisks solis vairākās no šīm jomām sperts, saslēdzot dalībvalstu nacionālo (policijas) iestāžu kompjūtertīklus. Nav ilgi vairs jāgaida uz to, ka pat no patruļas automašīnas jebkurā dalībvalsts nostūrī ar satelītpārraižu un centralizētu datubanku starpniecību varēs noteikt aizdomīga cilvēka personību nedaudzu minūšu laikā. Te tiek ieguldīts ļoti daudz līdzekļu un pūļu, gan atrodot tehniskus risinājumus, gan atrisinot virkni ļoti interesantu matemātisku problēmu, abos gadījumos ar izteikti lietišķu raksturu. Ņemot vērā īpaši straujo autozādzību pieaugumu, ES Padome, sapulcējusies 1994. gadā Esenē, pieteica pretpasākumu kampaņas sākšanu ES mērogā.

Ieceļošanas noteikumu pārkāpējus un viltus aziltiesību pieprasītājus jau tagad ievieto Vienotajā sarakstā, kuru iedibināja Dublinas 1990. g. Azila konvencija. Šī vienošanās savukārt loģiski izriet no Vienotu (Eiropas Savienības) ārējo robežu noteikšanas konvencijas. Abu konvenciju politisko apstiprināšanu Lielbritānijā un Spānijā kavē šo valstu nenokārtotais strīds par Gibraltāra statusu[108]. Praktiski šie politiskie strīdi nekavē Vienotā saraksta (viltus azila pieprasītāji, arī tie, kas pārkāpuši savas vīzas uzturēšanās noteikumus tādā veidā, kas liecina par viltus motīviem) sastādīšanu un tā regulāru papildināšanu, sadarbojoties visām ES dalībvalstu attiecīgām iestādēm[109]. Izveidots moderns datoru tīkls, kas satur informāciju par viltus patvēruma meklētājiem. Vienošanās par vienādu attieksmi pret likumpārkāpēju izdošanu parakstīta 1995. g. martā. Eiropas informācijas sistēma (EIS) un datu apkopošanas centrs palīdz uzlabot narkotiku tirgotāju apkarošanu.

Mēģinājumi sadarboties šajos ļoti ikdienišķajos jautājumos parādījuši, kādas ir iespēju robežas. Eiropeiskās identitātes izjūta ļauj

108 Lielbritānijas suverenitāti Gibraltāra teritorijā 1711. gadā atzina Spānijas Karaļvalsts (Utrehtas līgumā) ar iebildi, ka, Lielbritānijai atsakoties no šīs suverenitātes, Spānija patur tiesības atjaunot savu suverenitāti; 1967. g. 10. septembra referendumā no 12 762 iedzīvotājiem 74 nobalsoja par pievienošanos Spānijai; tomēr Spānijas valdība konsekventi nevēlas atteikties no savām 1711. gadā noteiktajām tiesībām, un tas nozīmē, ka Gibraltāra pilsoņiem liegts piedalīties Eiropas Parlamenta vēlēšanās, taču citādi viņi bauda visas pārējās ES pilsoņu tiesības (skatīt analīzi: D. Morris, R. Haigh, *Britain, Spain and Gibraltar, 1945-90*, 1992).

109 Šeit jāprecizē, ka LES kompetencēs ir *veicināt* sadarbību starp dalībvalstu atbilstošām iestādēm, LES nav nodibinājis iestādi, kas tiektos aizvietot nacionālās aģentūras. Vienošanās par vienotiem uzturēšanās vīzas noteikumiem panākta tiktāl, ka atsevišķas valstis patur iespēju izvirzīt papildu nosacījumus, resp., ES ietvaros panāktās normas noteic minimālās prasības; 1990'jos gados izveidojās juridiskā atziņa, ka nevienai kādā ES dalībvalstī (legāli) dzīvojošai personai nav tiesību pretendēt uz azila piešķiršanu citā ES dalībvalstī.

noteikt kopīgu problēmu risināšanas vadlīnijas, par ko liecina daudzās vienošanās, kas panāktas attiecībā uz problēmām, kuras ir patiesi pārnacionālas. Šī identitātes izjūta tomēr paliek vienīgi filozofiskas sapratnes līmenī, līdzko tiek runāts par pārvalstisku iejaukšanos tik klasiski par iekšējām atzītajās tieslietās. Arī atsevišķos tautsaimnieciskos procesos (piemēram, nodokļu politikas un it sevišķi valsts subsīdiju politikas noteikšanā) Kopienas autoritāte nebūt netiek labprātīgi atzīta. Eiropeiskai identitātei, protams, nepiemīt tāds pats emocionālais spēks kā tautas piederības vai valsts piederības izjūtai.

Kopienas kā organizētas pārvalstiskas institūcijas attīstībā saskatāmi mēģinājumi atrast dinamisku līdzsvaru starp divām vēsturiski radušamies tieksmēm. No vienas puses, redzama vēlme saskaņot jautājumus, paturot daudzveidību un izrādot savstarpēju cieņu. No otras puses, izpaužas vēlme radīt vienveidīgus apstākļus. Vienādu tiesību nodrošināšana vulgarizētā variantā izpaužas kā vienveidība. Iecere it kā būtu laba: nodrošināt vienādas tiesības uz pašizpausmi. Taču, kā redzams no Eiropas sociālistisko valstu pieredzes, pārlieku vienkāršota pieeja ātri noved pie vienveidīgām (šabloniskām) sabiedrības normām. Viegli panākt nonivelēšanu uz leju, pie tam šādam līmenim ir tieksme ar laiku neizbēgami kristies. Daudz grūtāk ir panākt pacēlumu uz augšu. Eiropas Kopienas idejiskos pamatos likts tieši šis *uzdevums*. Protams, tās attīstībā konflikts starp šiem diviem būtībā pretējiem procesiem nav sasniedzis tik saspīlētu stāvokli, kāds tas bija redzams sociālistiskajās valstīs (pretstatā sociāldemokrātiskajām valstīm) 1980'jos gados. Tomēr šī konkurence starp diviem oponējošiem principiem par to, cik tālu noteikt Kopienas rīcības apjomu, bija reāla. *Subsidiaritāte*, kas atrodama L. Tindemana atskaites par Eiropas Savienības iespējām (kas parādījās 1975. gadā) sagatavošanas materiālos, tika 1980'to gadu otrajā pusē pieteikta kā atklājums šī konflikta risinājumam.

Subsidiaritātes princips pirmo reizi izteikts Romas Pāvesta Pija XI enciklikā 1931. gadā[110]. Tajā piedāvātas daudzas politiskas idejas attiecībā uz kristīgās (katoļticīgo) kopienas vietu valsts vadībā un sabiedrības pārvaldē. Subsidiaritātes jēdziena piedāvātais redzesloks nebija liels: tiešajā nozīmē tā bija domāta kā vadlīnija, kur *laicīgās lietās* novilkt robežu starp baznīcas (ticīgo saimes) kompetenci un valsts aparāta kompetencēm. Šis jēdziens, kas nozīmē lēmuma pieņemšanu tieši tajā sabiedriskās attiecības regulējošajā līmenī, kas

110 Šāda veida vēstulēs (*encyclicus* (latīniski) - apkārtraksts) Romas pāvesti izsakās par nopietnām laicīgām un reliģiskām tēmām; konkrētais šeit minētais vēstījums ir *Quadragesimi Anni, Actae Apostolicae Sedis XXIII, 1930*, kurā 126.-127. paragrāfos runāts par subsidiaritātes principu.

vislabāk spēj šo lēmumu īstenot, kļuva par Rietumeiropā plaši izplatītās kristīgās demokrātijas kustības idejiskās platformas daļu. Zīmīgi, ka Lielbritānijā šāda veida politiskām kustībām ir bijusi piekrišana labi ja ļoti šaurās intelektuāļu aprindās. Mazu ievērību tas guva arī skandināvu demokrātiskas valsts izveides teorētiķu skatījumā.

Lai gan subsidiaritāte precīzi neattiecas uz federālās sistēmas teorētisko uzbūvi, tās būtība iekļauta vairākās Eiropas satversmēs, it īpaši Vācijas Federatīvās Republikas satversmē. Tajā atrasts risinājums, kas izveidojis dinamisku līdzsvaru starp atsevišķo Vācijas zemju (*Länder*) kompetenci lēmumu pieņemšanā un tās centrālās varas kompetencēm. Te varbūt visradikālākā veidā atšķiras divu valstu - Lielbritānijas un VFR - idejas par pareizu valsts iekārtu. Lielbritānijā (starp ES lielajām valstīm) vienīgajā nav pašvaldību slāņa starp parlamenta deputātiem un pilsētu valdi (rajonu, t.i. grāfistu pašpārvaldi). VFR ir viena no visdecentralizētākajām valstīm Eiropā; varētu pat teikt, ka VFR ir vairāk decentralizēta valsts sistēma nekā ASV federācija.

Kopienas politiskajā redzeslokā subsidiaritāte ienākusi relatīvi nesen, galvenokārt pateicoties tam, ka Lielbritānijas toreizējā vadība 1980'to gadu vidū nevēlējās piekāpties politiskās integrācijas jautājumos, kaut gan tāda piekāpšanās bija visnotaļ nepieciešama, lai panāktu pastiprinātu tautsaimniecisko procesu integrāciju. Vienkārši Lielbritānijas valdošās aprindas, ar zināmu pamatu, neredzēja vajadzību pieļaut savas valsts politiskajos grupējumos nopietnas debates par Lielbritānijas valsts uzbūves pārskatīšanu.[111] Pēc subsidiaritātes idejas pieminēšanas VEN (subsidiaritāte tajā parādās netiešā veidā attiecībā uz jauno Kopienas kompetenci, proti, vides aizsardzības lietās, 130.r pantā) šis jēdziens šodien ieguvis tādu kā talismana spēku.[112] Tā neprecizitāte nevieš cerību, ka tieši šis koncepts atrisinās

111 1979. gada maijā jaunievēlētā Konservatīvās partijas sastādītā Lielbritānijas valdība pieļāva referenduma noturēšanu Skotijā par reģionālās asamblejas izveidošanu: pavisam neliels vairākums nobalsoja pret, kas bija tālu no pieprasītā 40% absolūtā vairākuma cenza; 1997. gadā atkārtotā referendumā Skotija pārliecinoši nobalsoja par šādas asamblejas izveidošanu; tai pašā gadā līdzīgs referendums Velsā panāca pozitīvu rezultātu ar ļoti minimālu balsu vairākumu par.

112 Tā bija likteņa ironija, ka Lielbritānijas politiskā vadība, kas tik sirsnīgi neieredzēja Eiropā populāro Kristīgās demokrātijas kustību kā tādu, izmantoja subsidiaritāti, lai "piebremzētu" Francijas un iti īpaši VFR augstākās vadības vēlmi noorganizēt ES līdzīgā veidā, kādā organizēta VFR; ieskatu par Eiropas Kopienas integrācijas pārstāvju attieksmi pret subsidiaritāti sniedz tā laika Komisijas augsta ranga darbinieks Martins Bruners (*Martin Brunner)* rakstā *Das Subsidiaritätsprinzip als europäisches Prinzip* no krājuma: D. Merten (red), *Die Subsidiarität Europas,* Duncker & Humbolt, Berlin, 1993.

problēmu, kāds varētu izskatīties galīgais ES kompetenču sadales un politiskās atbildības veids. Subsidiaritāte ir tikai vadlīnija kopīgās sadarbības iespēju attīstībai. Amsterdamas līgumā subsidiaritāte iekļauta ES konstitucionālajā pamatā. Proti, visas attiecīgās vienošanās, kas panāktas LES ratifikācijas gaitā, strikti jāievēro Kopienas likumdošanā (lēmumu pieņemšanā). Tātad Kopienas rīcības nepieciešamību un tādas rīcības ampluā noteic sekojošie apsvērumi:

a) jautājumam ir skaidrs pārvalstisks raksturs;
b) atsevišķu dalībvalstu individuālā rīcība skaidri runātu pretī Romas līguma idejai;
c) Kopienas rīcība būtu efektīvāka nekā dalībvalstu rīcība, pateicoties Kopienas lielākām darbības iespējām.

Iecerēts, ka, akceptējot šādu precīzu formulējumu, samazinātos tieksme pieņemt pārlieku greznus (ar detaļām izpušķotus, sīkumainus) Kopienas lēmumus. Bez šaubām, ir daudzi gadījumi, kad vietējie Kopienas lēmumu izpildītāji pārcenšas, kļūst pedantiski. Tā vairojas mīti par Eiropas birokrātijas ielaušanos tradicionālajā dzīvesveidā. Bez šaubām, ja pedantiski attiecina, piemēram, Kopienas direktīvas par higiēnas noteikumiem (kas domātas, lai novērstu masveida pārkāpumus lielapjoma pārtikas rūpniecībā) uz mājās vai arī mazā artelī ražotiem tradicionālajiem pārtikas izstrādājumiem, tiktu iznīcināti, teiksim, Francijā ļoti iecienītie omulīgie vietējie pārtikas tirdziņi. Ciestu ne tikai Francijas provinces ainava. Kamēr Kopienas direktīvas piemēro ar saprātu, Francijā pastāv šīs apbrīnojami daudzās vietējās siera šķirnes, kuru nozīme ir tikpat lokāla, cik šie sieri izrādās neizturīgi, tos pārvadājot. Protams, bieži vietējā mēroga politiskās kaislības uzliesmo gadījumos, kad Kopienas likums izmantots personīgo ambīciju apmierināšanas nolūkos. Ne mazums Eiropas Tiesas darbības lielā mērā vērsta pret šādu nekorektu (pārprastu) Kopienas likumu un lēmumu pielāgošanu.

Subsidiaritātes iedarbības piemērs, ar ko noslēgsim šo pārskatu, attiecas uz tā dēvētās Sociālās hartas (Sociālā protokola[113]) iekļaušanu

113 Formāli šis protokols attiecās uz 14 ES dalībvalstīm līdz 1997. gada maijam, kad Lielbritānija atsauca savu agrāko noraidošo viedokli, kas savukārt bija fiksēts LES. Šie divi nosaukumi netieši norāda uz divām agrāk pieņemtām brīvprātīgām vienošanām, proti, 1961. gadā Turīnā (*Torino*) pieņemto (Eiropas Padomes ietvaros) Eiropas Sociālo hartu, kurā nav paredzēta pat Eiropas Cilvēktiesību tiesas kompetence izskatīt sūdzības, un1989. gada decembrī Eiropas Kopienas pieņemto Sociālo hartu (*The Charter on Fundamental Social Rights of Workers*); šī pēdējā ir konkrēta rīcības programma, kuras ietvaros dalībvalstis aicinātas pieņemt 47

Līgumā par Eiropas Savienību. Kā zināms, sociālā aprūpe tiešā naudas līdzekļu izteiksmē ir nacionāla aktivitāte, proti, ikviena dalībvalsts aprūpē savus likumīgos iedzīvotājus. Šī ir viena no lielākajām izdevumu pozīcijām dalībvalstu budžetos (EUR-15 caurmērā 1993. g. šādi izdevumi bija 27,52% visu nacionālo budžetu daļas: procentuāli vismazāk - 15,48% - izdots Grieķijā, bet visvairāk - 32,31% - Dānijā un Nēderlandē - 32,12%).[114] Šinīs jautājumos Romas līgums (123. pantā) paredzēja tā dēvētā Eiropas Sociālā fonda[115] nodibināšanu (kas notika 1960. gadā) ar mērķi veikt Kopienas mērogā nozīmīgu attīstības darbu arodskološanā, bezdarbnieku pārskološanā, arī veicināt darba vietu radīšanu. Pēc nesen notikušās savas aktivitātes pārskatīšanas (LES pieteica kā šī Fonda mērķi darba iespēju veicināšanu Iekšējā tirgus apstākļos, ceļot iemaņas un kvalifikāciju) šis Fonds izdod 75% savu līdzekļu, lai mazinātu bezdarba cēloņus jauniešu vidū.

Savdabīgs kompromiss starp sociālistiskajām tendencēm ES dalībvalstīs, kuru politiskā pievilcība pamazām nozied, un praktiskiem apsvērumiem atspoguļojas tā dēvētajā Sabiedriskās labklājības nolīgumā, kas bija kontraversāla LES daļa. Kā redzams, šīs hartas 12 tēmas:

1) tāda kustības brīvība, lai pilsoņi varētu piedāvāt savas darbaspējas un (brīvajās profesijās) savus pakalpojumus visās dalībvalstīs uz vienlīdzības pamatiem,
2) tiesības uz taisnīgu atalgojumu,
3) tiesības uz uzlabojumiem darba apstākļos un praktiskajā sadzīves daļā, kas saistīta ar darbu,
4) tiesības uz sociālo nodrošinājumu no sabiedriskajiem līdzekļiem,
5) tiesības uz kolektīvo līgumu par darba apstākļiem, tiesības uz apvienošanos, lai vestu šādas sarunas par kolektīviem līgumiem,
6) tiesības uz profesionāli tehnisko izglītību,
7) vienlīdzīgas tiesības sievietēm un vīriešiem,

konkrētus likumus sociālās nodrošinātības laukā; Eiropas Komisijai uzdots apsekot šo darbu un sniegt par to ik gadu atskaiti.

114 Ziņu avots *Eurostat*, citēts: W. Weidenfeld, W. Wessels, *European Integration from A to Z*, European Documentation series, Luxembourg, 1997.

115 Angliski *European Social Fund*, franciski *Fond Social Européen;* šis fonds ir visvecākais no attīstību veicinošiem Kopienas fondiem un ir arī viens no strukturālajiem fondiem; bagātīgi finansēts (apt. 10% ES budžeta apjomā), tas radās, pateicoties Itālijas kā Kopienas dibinātājvalsts uzstājībai; Fonda līdzekļu piešķiršanā tiek ievērots līdzdalības princips, kas nozīmē, ka vienīgi tās organizācijas, kuras jau saņem valsts pabalstus, drīkst pretendēt uz šī Fonda līdzekļiem.

8) tiesības būt informētiem, iesaistīties uzņēmuma vadībā (konsultatīvā līmenī),
9) tiesības uz drošiem un veselīgiem darba apstākļiem,
10) jaunatnes un bērnu sociālais un fiziskais nodrošinājums,
11) veco ļaužu (gan strādājušo, gan ne) minimālā ienākuma atbilstība dzīves dārdzībai,
12) kropļoto un mazattīstīto personu integrācija darbā un sabiedrībā, –

ir tādas, kurām ikviens piekrīt. Tomēr LES nepaskaidroja, kā ieviest praksē un kā finansēt šādas vadlīnijas. Lielbritānija, kas atteicās iekļaut šīs hartas principus grozījumos, kuri skar Romas līgumu par Eiropas Kopienas izveidošanu, pieļāva, ka pārējās dalībvalstis izmantos Kopienas lēmumu pieņemšanas un to ievērošanas apsekošanas metodes, lai panāktu šinī jomā skarošus Kopienas lēmumus, kuri neattiecas uz Lielbritāniju. Tas bija konkrēts piemērs gan subsidiaritātes principa ievērošanai, gan arī vēl viens paraugs tam, ka integrētās ES ietvaros iespējama ciešāka sadarbība to dalībvalstu starpā, kuras tādu vēlas, un nav obligāta tām dalībvalstīm, kuras tādu nevēlas.

Fakts, ka šo Sociālo hartu pieņēmušas visas ES dalībvalstis, atskaitot Lielbritāniju, nenozīmē, ka šīs valstis apņemas nodrošināt vienādas tiesības naudas izteiksmē vai citādi. Šajā Labklājības nolīgumā nav paredzēti nekādi ES budžeta līdzekļi šim nolūkam; saprotamā kārtā šis nolīgums arī neparedz, ka naudu pārcels no vienas turīgas dalībvalsts uz citu - mazāk turīgu dalībvalsti. Papildus vēl jāievēro tas, ka lielākā daļa šo tiesību (nav runa par privilēģijām) attiecas vienīgi uz ekonomiski spējīgām personām. Šīs tiesības bauda tikai ES pilsoņi, arī legālie ieceļotāji, atbilstoši darbīgajam ieguldījumam dalībvalsts ekonomikas apritē. Nelegāliem ieceļotājiem, viltus azilantiem un citām amorālām personām nav paredzētas tiesības iegūt atbalstu, pamatojoties uz šīs Sociālās hartas principiem.

Kopš LES ratificēšanas tieši sociālā līmenī ES tautsaimniecības sistēmas nav vēl atrisinājušas vairākas sasāpējušas problēmas. Amsterdamas līgumā, arī kārtējā un ārkārtējā ES Padomes tikšanās reizē[116] liels politisks uzsvars likts uz bezdarba atrisināšanu. (Analīzi par to, kādā veidā iecerēts izmantot pārvalstiskos lēmumus, lai

116 1997. gada novembrī notika šāda sapulce, kas piedāvāja savus slēdzienus kā aktivitātes programmu (sk.: *Extraordinary European Council Meeting on Employment, Luxembourg, 20 & 21 November 1997, Presidency Conclusions)*; par programmas iedarbību ir vēl pāragri spriest.

sekmētu šīs pašlaik par galveno rūpi atzītās problēmas atrisinājumu, skatīt šīs grāmatas 8. nodaļā.) Eiropas Kopienu tradīcija, tās uzdevums, šķiet, nemainīsies, proti, nodrošināt dalībvalstīs sociāli labvēlīgus apstākļus, panākot tautsaimniecisko procesu augšupeju caur to integrāciju.

III DAĻA

EIROPAS SAVIENĪBA UN BALTIJA

Hanzas savienība (13.–15. gadsimtenis)

Baltijas tirdzniecība ap 1400. gadu

7

BALTIJAS VALSTIS KĀ EIROPAS REĢIONS

Rietumeiropas tautu starpā baltieši, protams, ir pazīstami, pat labi sen[1], tomēr visai pieklusināti. Par šī reģiona nozīmi līdz šim, arī 20. gadsimteņa beigās, samērā mazu interesi izrādījuši pētnieki, kas dzīvo ārpus šā reģiona politiskos un citos procesos ieinteresētām valstīm. Baltijas tautām iegūstot valstiskumu, šo valstu liktenis šinī gadsimtenī bijis atkarīgs no radikālām pārmaiņām Eiropas lielvalstu politikā un ekonomikā. Vēsturiskā skatījumā šis Baltijas jūras reģions bijis un ir gan tirdzniecības krustpunkts, gan saskare starp Eiropu un tās tuvāko lielo kaimiņu. Baltijas jūras piekrastes iedzīvotāju piederība eiropeisko tautu saimei nav apšaubāma, tomēr galvenais šķērslis tam, lai reģions piedalītos Eiropas apvienošanā, ir bijis tikai kādas kaimiņvalsts iecere izveidot Baltijas jūru par savu "iekšzemes ezeru". Dzīšanās pakaļ šādai ilūzijai uzspiedusi Austrumbaltijas telpai nepiemērotu tautsaimniecisko struktūru. Tā atstājusi Baltijai piesārņotu vidi, īgnumu pamatiedzīvotājos un arī savu vietu neizprotošu cilvēku kontingentu.

Baltijas jūras piekrastē dzīvojošo tautu liktenī nepārtraukti un gandrīz bez izņēmuma ļaunprātīgi jaukusies Krievijas Impērija, iznīcinot šajos iedzīvotājos patstāvības centienu iedīgļus; vēlāk to pašu turpināja šīs Impērijas idejiskā mantiniece - PSRS, bet šodien tās ir Krievijas Federācijas ieceres uztiept savas kaprīzes Baltijai. Ja Krievijas Impērija (kurā tik lielu lomu spēlēja ārzemnieki, ka, 19. gs. noslēdzoties, pat cara dzimtā etniskās krievu asinis bija saskatāmas tikai

1 Angļu literatūras pirmajā klasiskajā eposā - Dž. Čōsera "Kenterberijas stāstos" (*Chaucer, The Canterbury Tales*, ap 1390. gadu) lasāms par kādu bruņinieku, kas atgriezies no cīņām tālajā Lietuvā (vidusangļu val. *Lettow*); 1349. gadā 40 Anglijas bruņinieki, kuri piedalījās Lietuvas pievēršanā kristietībai "ar uguni un zobenu", uzcēluši kapelu kaut kur pie lietuviešu apdzīvotās teritorijas robežām; nākamais Anglijas karalis Indriķis IV (*Henry IV*) kā privātpersona piedalījies kaujās Lietuvā ap 1390. gadu; šie notikumi toreiz izraisīja Anglijas sabiedrībā eksotisku ziņkāri un izbrīnu.

ar vismodernākajām mērīšanas metodēm) kaut aptuveni aptvēra jēdzienu "sabiedrotais", tad PSRS saprata tikai jēdzienu "netieši iekarotais" jeb *satelītvalsts*. Uz jautājumu, pret kādiem konkrētiem draudiem Krievijai tagad nepieciešamas satelītvalstis Baltijā (īpaši uzglūnot Latvijai, kuras vienīgā stratēģiskā nozīme ir būt par tālāka, ziemeļrietumu virzienā tēmēta uzbrukuma starta laukumu), nemeklēsim atbildi. Ar absurdas teorijas perinātājiem nav vērts diskutēt, tie šķīrušies no loģiskas domāšanas un nav ar loģiku vai ar akadēmisku pārliecināšanas metodi apskaidrojami.[2]

Šinī nodaļā apskatīsim, kā Baltijas tautas izmantojušas iespēju, kas tām atkal pavērusies 1990'jos gados, - no jauna uzbūvēt savu izpostīto valsts aparātu, attīstīt tautsaimniecību un atrast savā starpā stabilas attiecības. Šī visai mazo valstiņu grupa, kam pašpārvalde un savas tautsaimniecības attīstības noteikšana tagad ir vietējo interešu rokās, stabili noturēsies, vienīgi nokārtojot savstarpējās attiecības, kā arī atrodot sabiedrotos Rietumeiropā.[3]

Iekļaušanās ES tātad ir visu Baltijas valstu pieteiktais mērķis; savukārt ES pieņēmusi politisku lēmumu pieļaut šādu iznākumu, pat apstākļos, kuros Baltijas tautsaimniecības līmenis atrastos zem ES vidusmēra. Šo nodaļu tāpēc sāksim ar ieskatu fundamentālā problēmā - kamdēļ Eiropa izjūt vajadzību pēc apvienotas, daudzveidīgas Baltijas, pēc tāda reģiona iekļaušanās Eiropas integrācijā? Līdz ar to arī aplūkosim, kā no ārzemēs plaši pieejamās informācijas veidojas Baltijas valstu tēls. (Tas, kā ES iestādes novērtējušas konkrētos sasniegumus Baltijas attīstībā, izskatīts 8. nodaļā.)

Vēsturiskie procesi Baltijā ārpus šī reģiona ne reizi vien attēloti savādāk, nekā tie patiesībā ir vai kā uz tiem skatās Baltijas iedzīvotāji. Šodien īpaša uzmanība jāpievērš tam, kādu iespaidu atsevišķu baltiešu grupu izdarības atstāj tur, kur patiesi pieņem *izšķirošus* lēmumus. Tamdēļ, raugoties uz Baltijas valstu politiskās un saimnieciskās

2 Pat šodien daudzmaz baltiešu publikai domātos rakstos izskan sirsnīgi šovinistiski aicinājumi baltiešiem saprast savu mūžīgās pakļaušanās faktu (skatīt, piemēram: D. Treņins, *Krievija un Baltijas valstis*, no rakstu krājuma: T. Jundzis (red.), *Baltijas valstis likteņgriežos*, Rīga, Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998); turpretī plašākai publikai Krievijas valdības orientējošā domāšana attēlota modernā un lietišķā veidā, resp., doma, ka Baltijas valstis brīvprātīgi iekļautos NVS, noraidīta kā absurda (sk.: A. Arbatov, *Russian foreign policy thinking in transition*, no rakstu krājuma: V. Baranovsky (red.), *Russia and Europe*, Oxford University Press, Oxford, 1997).

3 Faktu analīze un secinājums, ka iekļaušanās Eiropas Savienībā ir vienīgais veids, kā to iespējams panākt, atrodami, piemēram, monogrāfijā: T. Jundzis, *Latvijas drošība un aizsardzība*, Rīga, Junda, 1995.

neatkarības atgūšanu, šinī nodaļā pārsvarā izmantoti ārzemēs izdotie avoti.[4]

Baltijas kā Eiropas reģiona ekonomiskajā nostiprināšanā vispirmais uzdevums ir izmantot prāvās (ne tuvu līdz galam izsmeltās) iekšējās tautsaimniecības iespējas. Otrkārt, tam ir zināmā mērā sekundārs uzdevums pacelt arī piegulošo reģionu iedzīvotāju attīstības līmeni. Kopā tas nodrošinās Baltijas kā ekonomiski nozīmīga reģiona lomu Eiropas integrācijas gaitā.

Tādējādi mūsu uzmanības lokā šajā nodaļā būs sekojošas tēmas:

- Baltijas valstu tautsaimniecisko un sabiedrisko procesu atjaunošana,
- Baltijas valstu attieksme pret Eiropas integrācijas procesu,
- Baltijas valstu tuvākās nākotnes uzdevumi, apgūstot *Kopienas metodi* daudzpusējo attiecību sabalansēšanā un savu interešu aizstāvēšanā.

Šajā sakarā izskatītas Baltijas valstu savstarpējās attiecības. Būtisks, kaut Kopenhāgenas kritērijos tikai apslēptā veidā izteikts nosacījums sekmīgai Baltijas kandidēšanai uz iestāšanos ES ir pierādīt savas spējas sastrādāt ar citiem ES partneriem, tajā skaitā ar pārējām kandidātvalstīm. Te būtu vietā terminu skaidrošana. ES potenciālo dalībvalstu Baltijas grupējumā, kas varētu kādreiz veidot intensīvākas sadarbības apakšzonu[5], pēc autora uzskatiem, dabiski iekļaujas Dānija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Somija un Zviedrija, kā arī Baltijas jūrai piegulošie Vācijas un Polijas reģioni. Šodien pastāvošā Baltijas Jūras Valstu Padomē (BJVP)[6] blakus jau pieminētām valstīm sastāv arī Krievija (Baltijas jūrai piegulošie Kaļiņingradas un Sankt-Pēterburgas apgabali), Norvēģija un Islande. BJVP nekādā gadījumā nevar uzskatīt par alternatīvu Baltijas valstu iekļaušanai ES: toties BJVP ir labākais veids, kā četrām jaunpienācējām apgūt daudzpusējās diplomātijas iemaņas, kas vēlāk lieti noderēs, iestājoties daudz plašākā un tautsaimnieciski daudz nozīmīgākā apvienībā.

4 Nenoliedzot daudzo un dažādo aprakstu kopuma ļoti lielo skaidrojošo nozīmi (svešvalodās), autoram šķiet, ka latviešu lasītājam mazāk būs pazīstams globāls Baltijas reģiona, kā Ziemeļvalstu grupējuma daļas, apskats, kas atrodams: D. Kirkby, *The Baltic World 1772-1993, Europe's Northern Periphery in an Age of Change*, Longman, London and New York, 1995.

5 Amsterdamā parafētajā ligumā paredzētas šādas iespējas (skatīt attiecīgo šķirkli šīs grāmatas **Vārdnīcā**).

6 Esam jau šīs grāmatas 3.4. nodaļā izteikušies par šo organizāciju, kas izveidota, pateicoties divu ES ārlietu ministru Genšera (Vācija) un Espersena (Dānija) kopīgajai iniciatīvai.

7.1. Baltijas reģiona nozīme un potenciāls

Baltijas jūras piekrasti apdzīvo 50 miljonu eiropiešu jeb aptuveni desmitā daļa visu Eiropas iedzīvotāju. Šim reģionam raksturīgā daudzveidība tomēr, spriežot pēc pagātnes liecībām, nav šķērslis, lai izveidotu Baltijas identitāti kultūras izpratnē. Galamērķis ir atjaunot Baltiju kā tranzīta tirdzniecībā nozīmīgu reģionu un reizē nodrošināt vietējo saimniecisko uzplaukumu, paceļot iedzīvotāju pirktspēju. Bieži vien, aplēšot šī reģiona iespējamo vitalitāti, tiek piesaukti *Hanzas laikmeta* sasniegumi.[7] Šodien Baltijas jūras potenciāls kā vienojošs un savstarpējo attīstību veicinošs dzinulis atrodas vēl tālu no savu iespēju piepildījuma. Jāsecina, ka 20. gs. beigās šī reģiona iedzīvotāju saimnieciskais pašapliecinājums atrodas interesantā un izdevībām bagātā stadijā.

Līdz šim Baltija nav tik lielā mērā savaldzinājusi pārējo eiropiešu uzmanību kā Vidusjūras piekraste. Viens iemesls ir relatīvi mazais iedzīvotāju skaits, kā arī tas, ka tirdzniecības tranzīts pa šo jūru tomēr ir par vienu pakāpi mazāk nozīmīgs nekā Vidusjūras ceļi. Otrs izskaidrojums - Krievijas tradicionālā nostāja, ka tai pakļautās tautas drīkst zināt par ārpasauli vienīgi ar krievu valodas un Krievijas varai un tās valstiskai kultūrai uzticamu personu starpniecību. Medaļas otrā puse ir bijusi Krievijas ļoti rūpīgi kultivētā attieksme pret ārzemju pētniekiem - piespēlējot tiem Krievijas politikai, tirdzniecībai un kultūrai vienpusēji izdevīgu informāciju.

Neapšaubāmi, Baltijas valstis - Somiju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Poliju - vieno kopīga garīga trauma, kas ir sekas šo tautu pazemojumiem cara Krievijas Impērijā. 19. gs. otrajā pusē piekoptajā nekrievu tautu iznīdēšanā diskriminācija notika pēc valodas, būtībā pēc tautības pazīmes. 20. gs. varētu iezīmēties ar šo piecu tautu galīgu atbrīvošanos no Krievijas tiešās vai netiešās uzkundzēšanās. Protams, šī lielvalsts, kas saprot tikai spēka attiecību līdzsvaru, galīgi un neatgriezeniski atteiksies no impēriskām ambīcijām vienīgi tad, kad tā redzēs saslēgtu, saliedētu valstu apli ap Baltijas jūru. Pēc viņu negribētās iedalīšanas (1944. - 45. gadā) lielvalstī, kurai bija raksturīga vienāda nabadzība

7 Hanzas savienība (no vidusvācu valodas *Hanse* - tirgoņi) aizsākās kā Ziemeļvācijas tirgoņu pašaizsardzības līga; formāli tā nodibināta 1358. gadā, no 1370. gada ieguva tirgošanās monopolu Skandināvijas valstīs. Hanzas lietišķā sadarbība šodien tiek piesaukta kā piemērs tirdzniecības sakaru integrēšanai Baltijas jūras piekrastes reģionā. Hanzas savienības dalībniece bija arī krievu pilsēta Novgoroda, kuras ekonomiskais uzplaukums izsauca Maskavijas greizsirdību; pēc Novgorodas pievienošanas Maskavas lielkņazistei (1478. g.) un Hanzas tirgoņu padzīšanas (1494. g.) tur iestājās saimniecisks pagrimums.

gan Baltijas austrumu, gan dienvidu piekrastē, šodien saredzama daudzveidīgu un saimnieciski plaukstošu valstu grupa. Konceptuāli šī reģiona uzdevums ir redzams kā triju problēmu loku sasaiste (skatīt 7.1. shēmu).

7.1. shēma. **Baltijas telpa – ģeogrāfija, tautsaimnieciskie uzdevumi, sabiedriskās struktūras**

Saprotams, ka šo patiesību īstenošana jebkurā Eiropas apakšreģionā dotu pozitīvu iznākumu. Kāda tad ir Baltijas reģiona specifika? Vispirms, tā ir drošības sajūtas nostiprināšana šīm eiropiešu tautām. Vēl pavisam nesen ārpusreģiona intereses (Maskavas iedzīvotāju interešu apmierināšana izpaudās kā primitīva koloniāla uzglūnēšana šīm Eiropas pamattautām) noteica daļai šī reģiona iedzīvotāju piespiedu nabadzību. Normālā turība, kas uzplauka pēc tam, kad vācu tauta (daudzmaz tās suverēni pārvaldītā teritorijā) atteicās no koloniālistiskās domāšanas un izrīcībām, ir pamācība, kas vēl nav aptverta Krievijas vadošās aprindās.[8] Otrkārt, kaut gan triju Baltijas valstu (kuru kopīgo likteni šeit apskatām) kopējais iedzīvotāju skaits nozīmē tikai vēl vienas Parīzes vai Londonas pilsētas (un to apkaimes) ienākšanu Eiropas Savienībā, skaitliski un pēc realizējamā ekonomiskā potenciāla tas ir vienādojams ar vēl vienas Zviedrijas ienākšanu. Šis

8 Tie krieviski runājošie, kuri turpina uzturēties Baltijas reģionā pēc tam, kad iracionālie uzņēmumi, kas apmaksāja viņu dzīvesveidu, izplēnējuši, nav sapratuši to, ka vienīgi viņu pašu individuāla un publiska atteikšanās un atvainošanās par savas impēriskās un koloniālās pagātnes noziegumiem ir galvenais šķērslis šo cilvēku integrācijai Baltijā: tāda iespējama vienīgi tad, kad vietējā identitāte tiks pieņemta kā savas personiskās identitātes nedalāma un neapšaubīta sastāvdaļa.

nebūt nav nenozīmīgs pienesums. Treškārt, šīm trim valstīm uzkrājusies gandrīz instinktīva pieredze, kā saimnieciski izvērsties etnisko krievu un baltkrievu apdzīvotās platībās - šinī nabadzībā nīkuļojošā Eiropas pierobežā, kas pieskaras Baltijas jūras baseinam.

Dabiskajai ģeogrāfiskās tuvības izjūtai Baltijā līdz pat nesenam laikam bija liegts pozitīvi izpausties. Nostiprinot un stabilizējot šī ģeogrāfiskā rajona tautsaimnieciskos procesus, iespējams saskatīt lielo pilsētu aplī, kurā ietilpst vairākas ostas lielpilsētas, vadošu, tomēr ne pilnībā noteicošu lomu. Rietumu Baltijā, kurā ietilpst Ziemeļvācijas daļa, Polijas Baltijas piekraste, Dienvidzviedrija, kā arī visa Dānija, sadarbība jau rit ES ietvaros. Eiropas integrācija, šķiet, pievērsīsies arī pārējās Baltijas piesaistīšanai šim turīgajam telpas galam. Austrumu Baltijai (to varētu saukt arī par Vidus Baltiju), kurā lielpilsētu trīsstūrim Stokholma-Helsinki-Rīga iespējams pieskaitīt arī ar cilvēku resursiem bagāto Sankt-Pēterburgas rajonu, vēl stāv priekšā izaugsmes un tautsaimniecības attīstības laiks. 1990'tie gadi ir bijis nozīmīgs, uzdevumiem un iespējām bagāts posms, tomēr tikai pirmais cēliens garā un sarežģītā attīstības procesā.[9]

Baltijas jūras reģionā valstiskumu izprot ļoti dažādi, tāpēc ka šo eiropeisko tautu likteņi krasi sadalījās divās grupās jau viduslaikos.[10] Baltijas telpa kļuva par sadursmju zonu, kurā vistiešākā veidā cieta Austrumbaltijas pamatiedzīvotāji. Toties Rietumbaltijas iedzīvotājiem tagad pavērusies iespēja - padarīt šo reģionu stabilu, izmēžot no tā visus sadursmes rosinošos iedīgļus - ir viņiem tikpat nozīmīga, cik pārējiem baltiešiem tiešā veidā izdevīga ir šī atgriešanās Eiropā.[11] Vēsturiskais mantojums šodien ir tāds, ka Baltijas reģions, kura iespējamā kopējā pirktspēja un saimnieciskā rocība ir ievērojama diezgan[12], dalās divi daļās. Turīgās valstis (Somija, Zviedrija, Dānija

9 Skatīt, piemēram: Bo Lowendahl, *Towards a Framework for Spatial Development in the Baltic Sea Area*, no: A. Kikliński, *Baltic Europe in the Perspective of Global Change*, Oficynowa Naukowa, Warszawa, 1995.

10 Problēmu, kā izskaidrot ļoti atšķirīgo Austrumeiropas un Rietumeiropas tautu ekonomiskās un politiskās attīstības līmeni, nav domāts šeit izskatīt; kapitāls pētniecisks šīs problēmas apskats atrodams: F. Braudel, *Development of Civilization and Society*, Vol. 3. 'Development of Capitalism', 1984.

11 Protams, šinī procesā iespējams saskatīt arī to, ka Baltija nav no Eiropas aizgājusi, bet gan Eiropa aizmirsa par Baltiju (skatīt, piemēram, L. Meri interviju *Latvijas Vēstnesī*, 1998. g. 28. februārī); svarīgs, šķiet, ir šādas kustības galaiznākums; Eiropas apvienošanās procesi, saprotamā kārtā, nav varējuši iedarboties tanīs teritorijās, kuras pēc Otrā pasaules kara atradās tiešā vai netiešā Krievijas pakļautībā.

12 Savā laikā, 1992. gadā, tas bija 20% virs visas Ķīnas Tautas Republikas pirktspējas; nenoliedzami, šādai atšķirībai nav pamata nākotnē ilgi saglabāties, toties ir vērts šo salīdzinājumu piesaukt, lai atspēkotu diezgan parasto nicinājumu par Baltijas reģiona it kā minimālo nozīmi globālā skatījumā.

un Baltijas jūrai piegulošās Vācijas daļas) atšķiras no krietni mazāk turīgām valstīm, proti, Polijas, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas. Lieki atgādināt, ka būtisks kopīgais elements šo pēdējo četru valstu tautsaimniecības attīstībā, pareizāk sakot, iemesls šo valstu attīstības netipiski lēnajai gaitai, kas iestājās, sākot ar 1945. gadu, ir bijusi PSRS okupācijas armijas klātbūtne un sociālistiskā valsts iekārta.

Šinī Eiropas reģionā savstarpējās solidaritātes un kopīgā darba nepieciešamība izvirza Eiropas integrācijai grūti risināmus uzdevumus: vajadzīga gan Kopienas metodes apgūšana, gan subsidiaritātes lietišķa izpratne. Simboliskā veidā iespējams saredzēt triju atsevišķu procesu mijiedarbību, kas ieskicēta 7.1. shēmā. Ikkatrai Baltijas jūras piekrastes valstij vai ekonomiskam reģionam jāapgūst šāda vietēji stabilizēta (*locally stabilised*) attīstība, lai Baltijas jūras valstu sadarbībā izzustu jebkāda savstarpēja ekspluatācija. Somijas, Zviedrijas, Dānijas un Vācijas ziemeļu daļas pierādījušas šādu līdzsvaru starp politisko neatkarību un saimniecisko sadarbību. Laiks pienācis Polijas Baltijas daļai, Lietuvai, Latvijai un Igaunijai visām sekot šim piemēram. Mērķis būtu noslēgt turības apli ap šo jūru. Kā zināms, aplis ir viena no visizturīgākajām ģeometriskajām formām pret iekšēju un pret ārēju graujošu spēku.

Pāreja uz modernu un turīgu tautsaimniecības sistēmu pēc tik ieilgušās nolaistības nozīmē lielas kapitālās investīcijas. Tām šinī gadījumā obligāti jānāk no ārzemēm - neviena no trim Baltijas valstīm nav ar derīgajiem izrakteņiem bagāta. Sociālistisko eksperimentu gadi, kuriem pārklājas koloniālisma ekscesi (reģiona iedzīvotāju skaita divkāršošanās mehāniskā pieauguma dēļ) noplicināja šī reģiona bagātību. Protams, lai piesaistītu ieguldījumus, jāsamazina riska elements. Postsociālisma problēmas šinī jomā atrodamas visās AEVEV; tādā ziņā Baltijas valstis pat ir nedaudz pievilcīgākas, pateicoties to relatīvi mazajam iedzīvotāju skaitam. Sekmīga sabiedrība piecietīs to, ka šīs investīcijas pirmām kārtām atjaunos infrastruktūru un bagātības radīšanas struktūras. Kā zināms, šāda veida ieguldījumi relatīvi lēni nes peļņu to devējiem, un gandrīz tikpat lēni tādu investīciju lietderība kļūst jūtama iedzīvotājiem (šo ieguldījumu-aizdevumu atmaksātājiem). Investīciju izsaimniekošana korupcijas veidā, arī tiešo sociālo pabalstu veidā varētu būt populistiski pievilcīgs gājiens, toties tāds solis nozīmētu pārejas procesu šantažēšanu. Tai pašā laikā citas[13] dzīves

13 Skatīt: *Central and East European Barometer*, Nr.7, 1997. gada marts (Eurostat, Office of Official Publications of the European Community). Tajā norādīts uz aptaujas iznākumiem, kurā gandrīz puse tris Baltijas valstu iedzīvotāju nejūtas droši par to, kāda būs viņu valstu nākotne.

realitātes satrauc Baltijas valstis kā Krievijas kaimiņus: pati Krievija šodien vēl ir tālu no līdzsvarotas sabiedrības.

Neapšaubāmi, politiskās un fiziskās varas ziņā Krievija bijusi un pat varētu nākotnē atkal būt lielākā reģionālā vara Baltijā. Tomēr modernas tehnoloģijas, patērētāju preču un modernu pakalpojumu piedāvājumā tā krietni atpaliek no lielāko un pat vidēji attīstīto valstu spējām. Baltijā Krievijas vēsturiskā ietekme nav bijusi labvēlīga. Krievija centusies (un tai izdevies) iekarot iespējami daudz tās kaimiņu valstu teritorijas. Tā galu galā ir krievu tautas iekšējā problēma: nav izslēgts, ka šī tauta izmantos 20. gadsimteņa mācību, lai ar laiku rastu Baltijā mieru. Bet līdz brīdim, kad Krievija kļūs saticīgs kaimiņš, nevis līdz zobiem apbruņots un apbrīnojami dāsns savu "interešu" meklētājs citu valstu iekšējos procesos, Baltijas valstu aprēķinos visās savstarpējās darīšanās ir jābūt vienmēr gataviem uz ļaunāko.

Rietumu sabiedrības domas par gaidāmo Austrumu paplašinājumu, arī konkrēti par Baltijas valstīm, protams, tikai netiešā veidā saistītas ar ES dalībvalstu nostāju šinī jautājumā. Lietderīgi tomēr būtu ņemt vērā atsevišķo valstu iedzīvotāju noskaņojumu, plānojot, kurā virzienā izvērst apskaidrošanas darbu. Ja Baltijas iedzīvotāju tēls, it sevišķi tā dēvētajās vecajās - ES dibinātājvalstīs, līdzinās citu bijušo sociālistisko valstu iedzīvotāju tēlam – proti, īslaicīga "ieskriešana", garlaikošanās par šo valstu patiesajiem sasniegumiem savas identitātes saglabāšanā, nodošanās vistiešākai mantrausībai - tad to var labot, vienīgi rīkojot organizētus pasākumus, kas norādīs uz baltiešu labākajām īpašībām, nevis uz viņu okupācijas laika atliekām.

Ja ņem vērā, ka daudzi cilvēki tā arī nav izpratuši sociālistiskā domāšanas veida neatbilstību vietējiem objektīviem apstākļiem, tad vispārējais sabiedrības pārveidošanas process ir ritējis visumā labi, Igaunijas gadījumā teicami. Tieši šāda starpība saredzama, pat pavirši ieskatoties Baltijas valstu sabiedrības pārveidē. Kopā ar pārējām bijušajām sociālistiskajām valstīm arī Baltijas valstīs kavējas loģiski darbojošās tautsaimniecības sistēmas ieviešana, jo tādas sistēmas pamati vislēnāk izveidojas politiskā, sabiedriskā izpratnē. Ar zināmu nožēlu konstatēts, ka 50 gadus tādā kā pusverdzībā[14] pavadītais laiks, kad paklausību apmierināja ar tiesībām ierindoties pēc iztikas minimuma, prasīs vismaz vienu paaudzi, lai atveseļotos. Iekļaušanās

14 Gan tā dēvētajam caurmēra cilvēkam, gan apdāvinātam cilvēkam bija jāpakļaujas centralizētai, uz ļoti šauriem pamatiem veidotai un pēc savām iekšējām attiecībām brutālai un nežēlīgai šķirai.

ES, pat ņemot vērā Baltijas valstu ļoti mazo iedzīvotāju skaitu, būs iespējama vienīgi tad, kad kļūs pamanāmi no plašiem sabiedrības slāņiem izveidotas civilas sabiedrības iedīgļi, kas tad stabilizēs ekonomiskos rādītājus (kurus ar dažādiem paņēmieniem iespējams "uzsist" jebkurā nepieciešamā līmenī).

Kopš Baltijā sākās patiesa sabiedrības pārbūve, pagājuši 7 gadi triju Baltijas valstu gadījumā, bet Polijas un zināmā mērā arī Somijas gadījumā – 9 gadi. Ja par Polijas un Somijas veiksmi nekad nav bijis šaubu, tad pārējiem baltiešiem ir bijis sevi jāapliecina, savas spējas jāpierāda. Izskatot trīs baltiešu kandidatūras, papildus Kopenhāgenas kritērijiem jāņem vērā tāds kā nulles kritērijs, proti, attiecīgās valsts *patiesā* neatkarība. Visās AEVEV sabiedrības atziņas par valsts suverenitāti krasi atšķiras no to vadības viedokļa (vismaz no tās paustā viedokļa, tiekoties nopietnās sarunās ES iestādēs).[15]

Zināmu izbrīnu rada novērojums, ka Baltijas valstīs tautas uzskati par to, kādas starpvalstu attiecības būtu valsts interesēs, nav nedz stabili, nedz arī īpaši loģiski (skatīt 7.15. shēmu). Populārie viedokļi, protams, nenoteic to, kā šo valstu vadība raugās uz savas valsts nākotnes perspektīvām.[16] Šeit iespējams fiksēt tikai dažus vispārīgus secinājumus, kas attiecas uz baltiešiem.

- **Igaunijā** pamatiedzīvotāji sekmīgi izolējušies no ieceļotāju mentalitātes un sadzīves normu ietekmes. Šī ļoti saliedētā pamatiedzīvotāju grupa elastīgi un apsviedīgi apliecinājusi savu nopietno vēlmi sadarboties ar ES dalībvalstīm; rusofīlie igauņi šeit ir visklusākā tādas ievirzes grupa trijās Baltijas valstīs un arī ar vismazāko ietekmi – ziemeļnieciskās tradīcijas šeit saglabājušās visspilgtāk; neraugoties uz to, Igaunijas iedzīvotāju starpā manāmas vairākas postsociālistisko valstu īpašības, galvenokārt tieksme sagaidīt no valsts nopietnāku un pamatīgāku finansiālo (sociālo) nodrošinājumu, nekā tajā pats iegulda.

15 Piemēram, gan Bulgārijā, gan mazākā mērā arī Slovākijā sastopama tautā pausta (toties valsts oficiālo aprindu noliegta) vēlme savas valsts nākotnē galveno uzsvaru likt uz intīmu attiecību saglabāšanu ar Krieviju; šajā sakarā atzīmējama Bulgārijas (Tautas Republikas) vadības kādreiz izteiktā vēlēšanās tikt uzņemtai PSRS sastāvā kā savienotai republikai, tāpat arī vairāki nesen parakstītie līgumi par intīmu sadarbošanos starp Krievijas valsts dienestiem un attiecīgiem Slovākijas dienestiem.

16 Latvijas gadījumā skandalozu latviešu politikāņu vāji šifrētie aicinājumi tirdznieciski integrēties ar Krieviju kā Latvijas "dabisko" noieta tirgu, saglabājot labas attiecības ar ES, šodien atkal izvirza jautājumu par Latvijas patiesajām iecerēm, iekļaujoties ES.

- **Latvijā** pamatiedzīvotāji būtiski ietekmējušies no saskares ar ieceļotāju mentalitāti[17]; Latvijā sastopamas ļoti skaļas rusofīlas izdarības; sadzīvē sirsnīgi izpaužas ar Krievijas birokrātiju tradicionāli saistītas parādības, proti, dienesta stāvokļa savtīga izmantošana un korupcija kā normāla parādība, zagšana kā savu vajadzību apmierināšana, paņemot no cita to, kas tam "lieks"; Latvijā sadarbību ar ES izprot kā "būt krieviem Eiropā"; Latvijā prese un citi masu informācijas līdzekļi, pārkāpjot savas valsts likumus, aktīvi propagandē domu, ka latviešiem Eiropa jāapgūst ar krievu valodas starpniecību, - tas viss likumsakarīgi izskaidro to, ka pat valsts pārstāvji uzsver Latvijas tranzīta stāvokļa priekšrocības kā Austrumu (Krievijas) tirdzniecības saišu veicināšanu ar Rietumiem, izvairīdamies pat no neitrāla formulējuma, t.i., tirdzniecības saišu veicināšana, izmantojot *savu* dabisko ģeogrāfisko novietni.
- **Lietuvā** pamatiedzīvotāji sekmīgi atvairīja ieceļotāju nekontrolētu ieplūdi; tā ir visos sabiedrības slāņos saliedēta tauta, kam šodien šķiet tuvi senie Lietuvas sasniegumi, tieksme pārvērtēt savas iespējas noturēties arī tad, ja paliktu bez sabiedrotajiem; te ir vislielākais procents ieceļotāju, kas integrējušies lietuviešu sabiedrībā (1/3 daļa atzinuši faktisku divvalodību) vēl PSRS pastāvēšanas laikā; ļoti pragmatiska pieeja praktisku problēmu risināšanā, liels etnisko lietuviešu skaits iekļāvās PSRS pārvaldē, pat augstākajos līmeņos; apveltīti ar citādu (katolicisku) mentalitāti nekā pārējās Baltijas tautas, lietuvieši drīzāk tuvāki Viduseiropas tautām, nevis ziemeļniekiem; nozīmīgs pamatiedzīvotāju grupējums simpatizē atjaunotam sociālismam, kas tālu no Rietumu modeļa, tomēr atsakoties no fiziskās varas izmantošanas; Lietuvas valsts, kaut tas jūtīgs jautājums, saskata Poliju kā savu galveno sadarbības partneri nākotnē.

Triju Baltijas tautu atgriešanās Eiropas redzeslokā noritējusi straujas politiskās attīstības posmā, kam tagad seko daudz lēnāks tautsaimniecības atjaunošanas darbs. Šinī darbā triju baltiešu tautu sasniegumi atšķiras daudzu iemeslu dēļ. Viens attīstību bremzējošs

17 Igauņu un latviešu sabiedriskās struktūras ir stipri līdzīgas, abās ir ļoti liels iebraucēju īpatsvars, diemžēl latvieši šodien turpina jau 19. gs. aizsākto tieksmi pārņemt austrumslāvu dzīvesveidu un tikumus; šis process nav aprimies arī pēc neatkarības atgūšanas. Latvieši, šķiet, pieņēmuši kā aksiomu, ka to eiropeiskās tieksmes atkarīgas no Krievijas uzplaukuma, kamēr igauņi cenšas sekot somu piemēram un nodrošināt savu labklājību bez piesaistes Krievijas attīstībai.

faktors ir pret šī reģiona patstāvību noskaņotie svešie ieceļotāji - laba daļa, nodzīvojuši šeit divi paaudzes, nav pamanījuši, ka viņiem te ir vēl krietni jāattīsta cieņa pret savu garīgo apkārtni, vidi, kurā viņu labākās izredzes ir kļūt par pieciestu minoritāti. Otrs bremzējošo faktoru komplekss ir ļoti paviršā visu šī reģiona iedzīvotāju izpratne par tām būtiskajām pretrunām, kas padarīja padomju varas eksperimentu Baltijā par jau no sākuma neveiksmei lemtu krievu tautas (cerams, ka pēdējo) avantūru Eiropā.

Baltijas valstu redzamība pašreizējo 15 ES dalībvalstu pilsoņu vidū ir stipri līdzīga. Pat pavisam nesen veiktas aptaujas (viens šādu rezultātu bloks apkopots 7.1. tabulā) norāda, ka apmēram tikpat daudz ES pilsoņu atbalsta Igaunijas, Latvijas un Lietuvas iekļaušanos, cik par tādu iespēju ir negatīvi noskaņoti (ceturtā daļa vispār neizsakās). Baltijas valstu vadības līmenī atšķirība ir pilnīgi skaidra starp igauņu viennozīmīgo apņemšanos iekļauties ES un pārējo baltiešu nenoteikto viedokli, latviešu gadījumā - pretrunīgu viedokli.[18]

Vispozitīvākā sabiedrības atsaucība par baltiešiem ir "eiroskeptiskajās" valstīs Dānijā un Zviedrijā, kurās tikpat pozitīvi novērtēta Polijas kandidatūra. Somijā atrodama vislielākā atsevišķu baltiešu izredžu apsveikšana - kas saprotama somu un igauņu tautu radniecības dēļ. No sešām dibinātājām valstīm visdraudzīgāk noskaņoti ir nēderlandieši, vismazāk – franči, toties baltieši uztverti kā viena kopa. Vācijā sajūsmas noplakšana par ES paplašināšanu saistīta ar populāru viedokli, ka Vācijai vienai pašai būs jāapmaksā šo jauno valstu "tēriņš", turpretī bijušās VDR iedzīvotāji konsekventi pozitīvāk izsakās par labu Baltijas valstu iespējai iekļauties ES. Tā dēvēto "ieguvēju" valstu vidū[19] Īrija un Itālija neizrāda greizsirdības pazīmes attiecībā uz potenciālajām jaunajām kandidātēm (kuru klātbūtne noteikti samazinās absolūtā izteiksmē ES finansiālo atbalstu gan Īrijai, gan Itālijai).

Lietderīgi ieskatīties ciešāk Eiropas Savienības pilsoņu attieksmē pret "ienācējiem". Vispirms, šī tēma nemēdz izraisīt ES iedzīvotājos iecietības apliecinājumus. Kā nekā ES valstis cīnās ar bezdarba problēmu, praktiski ar mazām sekmēm, kopš sākās šinī grāmatā aprakstītās ekonomiskās grūtības, kas bija saistītas ar naftas produktu cenu celšanos, ar tautsaimniecības globalizāciju u.t.t. Attieksme pret

18 Viena šāda liecība atrodama: Yves Thibault de Silguy, *Le Syndrome du Diplodocus*, Albin Michel, Paris, 1996.

19 Īrija, Grieķija, Portugāle un Spānija kopš to iekļaušanās ES ieguvušas finansiālu atbalstu dabiskā veidā (pēc šo valstu IKP uz vienu iedzīvotāju, kas ir zem 70% no ES vidējā līmeņa); netiešā veidā, pateicoties ļoti labai Kopienas finansēšanas politikas izpratnei, prāvu finansiālo atbalstu ieguvušas Dānija, Nēderlande, Beļģija un Luksemburga, galvenokārt ar ļoti apsviedīgu pieeju KLP lietās.

7.1. tabula. **ES pilsoņu uzskati par Baltijas valstu kandidatūrām uz iekļaušanos ES***

Valsts	Igaunija		Latvija		Lietuva	
	par	pret	par	pret	par	pret
Beļģija	24	55	24	56	23	57
Dānija	75	15	75	15	74	16
Rietumu Vācija	28	45	28	44	27	46
Vācija (kopā)	29	44	29	44	28	44
Austrumu Vācija	34	40	34	41	33	41
Grieķija	52	29	52	30	53	29
Spānija	41	20	41	19	42	19
Francija	21	54	21	54	22	53
Īrija	37	26	39	24	40	24
Itālija	36	34	36	34	36	34
Luksemburga	31	48	31	46	31	41
Nēderlande	53	33	54	33	53	34
Austrija	26	50	26	49	24	51
Portugāle	33	29	33	29	34	29
Somija	63	21	55	27	54	28
Zviedrija	70	12	69	13	68	13
Lielbritānija	34	32	35	31	35	30
ES - caurmērs	**35**	**37**	**35**	**37**	**35**	**37**

* Ziņu avots: aptauja par ES pilsoņu viedokli, proti, *EUROBAROMETER, Nr 49, November 1997.*

jaunpienācējiem tieši saistīta ar to uztveršanu par potenciāliem konkurentiem uz darba vietām. Divās shēmās redzams ES pilsoņu noskaņojums par (a) AEVEV jeb vispār Austrumeiropas cilvēku pārvietošanos strādāt ES dalībvalstīs (7.2. shēma) un (b) par Vidusjūras (Āfrikas ziemeļu daļas) iedzīvotāju ierašanos (7.3. shēma). Visumā nedz viens, nedz otrs variants neizraisa lielu sapratni vai pretimnākšanas apliecinājumus. Saprotamā kārtā, tajās valstīs, kurās šādi ieceļotāji jau šodien sastopami krietnā skaitā, aptaujas rezultāti tuvāk uzrāda patieso pilsoņu viedokli nekā gadījumos, kur runa ir par pavisam mazpazīstamiem cilvēkiem (piemēram, cik labi būtu iepazīti baltieši teiksim, Portugālē vai Spānijā tieši ierindas iedzīvotāju vidū).

7.2. shēma. Eiropas Savienības pilsoņu attieksme pret AEVEV pilsoņu iekļaušanos ES dalībvalstīs kā iedzīvotājiem

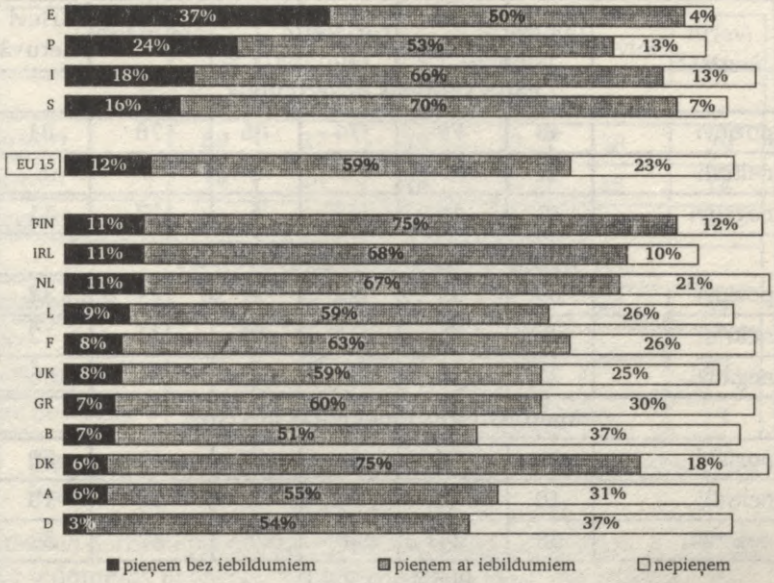

7.3. shēma. Eiropas Savienības pilsoņu attieksme pret Vidusjūras dienvidu piekrastes valstu pilsoņu iekļaušanos ES dalībvalstīs kā iedzīvotājiem

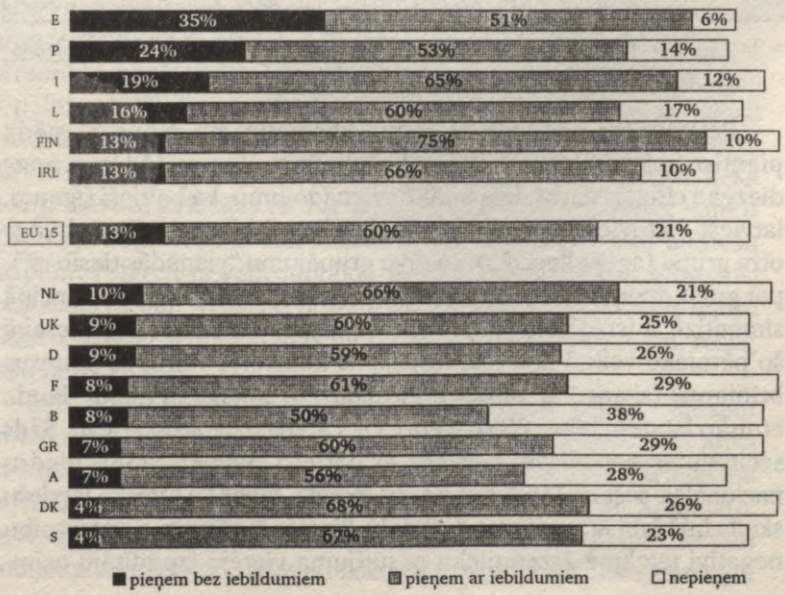

7.2. tabula. **Baltijas valstu iedzīvotāju viedoklis** (aptaujas rezultāti 1997. gadā)*

	Igauņi	Krievi Igaunijā	Latvieši	Krievi Latvijā	Lietuvieši	Krievi Lietuvā
PSRS valdības novērtējums						
pozitīvi	48	79	74	86	76	81
neitrāli	11	5	8	8	6	8
negatīvi	41	16	18	6	17	11
Pašreizējās valsts iekārtas novērtējums						
pozitīvi	69	55	22	19	29	32
neitrāli	9	7	13	10	11	12
negatīvi	22	37	64	72	64	56
Komunistiskās ideoloģijas pieredze						
pozitīvi	22	67	41	67	43	59
neitrāli	10	8	11	9	10	10
negatīvi	68	24	48	25	47	31
Piederība PSKP						
personīgi	11	14	9	10	7	17
rados	14	16	10	19	12	25
nē	75	70	81	80	81	58

* Ziņas no: R. Rose, *The New Baltic Barometer III,* University of Strathclyde, Studies in Public Policy series, SPP284, 1997.

Pētījumiem par Baltijas telpu, kas veikti no ārpuses, mēdz piemist nekonsekvence vai pat paviršība. Vienas šādas grupas diezgan cītīgais darbs, lai panāktu vienādojumu, ka baltieši (igauņi, latvieši, lietuvieši) ir viena grupa, bet krieviski runājošie Baltijā ir otra grupa (ar noslieci tēlot šo divu grupējumu "vienādās tiesības"), pat guvis atzinību atsevišķos baltiešu grupējumos, kuriem principā simpatizē šī ieceļotāju slāņa liktenis. Raugoties tikai vienā nesenā šo pētnieku veiktā aptaujā, iespējams konstatēt vairākus patiesus brīnumus (skatīt 7.2. tabulu). Pirmkārt, tā sanāk, ka tikpat daudz etnisko latviešu bijuši PSKP biedri, cik Latvijā dzīvojošo krievu. Šāds secinājums nepavisam nesakrīt ar patieso stāvokli. PSKP biedru nacionālais sastāvs LPSR bija neērts temats, tāpēc ka etnisko latviešu skaits tajā labi ja sasniedza 1/3 daļu. Tomēr šī pētījuma nopietnību negatīvi ietekmē ārzemnieku pasūtījuma vietējo izpildītāju acīm-

7.3. tabula. **Baltijas valstu iedzīvotāju grupu viedoklis** (1994. gadā veiktā aptauja)*

	Igauņi	Krievi Igaunijā	Latvieši	Krievi Latvijā	Lietuvieši	Krievi Lietuvā
Vai Jūs izjūtat lojalitāti pret mītnes zemi						
pozitīvi	50	27	39	19	58	29
neitrāli	14	10	18	15	15	14
negatīvi	37	62	43	66	27	57
Kā novērtējat Jūsu jauno situāciju						
uzlabojusies	86	65	83	58	88	67
nav uzlabojusies	8	24	6	20	7	20
nav nosakāms	6	11	11	22	5	13

* Ziņu avots: W. Maley, Does Russia speak for the Baltic Russians, *The World Today,* 1995. gada janvārī, Vol 51, #1.

redzamā darba neprecizitāte. Otrs šī pētījuma secinājums - nostalģija pēc iedomātas pagātnes, pēc "labajiem laikiem" sociālismā, resp., PSKP diktatūras laikā - apmēram atbilst zināma gadagājuma un sociālā stāvokļa Baltijas iedzīvotāju noskaņojumam. Lielu pensionāru īpatsvaru padomju laikā šinīs republikās sastādīja gan atvaļinātie virsnieki (viņu darba specifika pieļāva pat vidusskolā atsēdēto laiku ieskaitīt kā darba stāžu), gan politiskās uzticības paudēji (par personālo pensionāru bija iespējams kļūt jebkurā vecumā, pēc nopelniem). Tieši šiem Baltijas iedzīvotājiem, kas tagad nonākuši relatīvā pieticībā (pārtrūkušas specapgādes, atskaitot tos nedaudzos, kuri, dzīvojot Baltijā, saņem krietni lielāku pensiju no Krievijas, nekā ja viņi dzīvotu Krievijas teritorijā), piemīt tieksme novērtēt jaunos apstākļus negatīvi. Arī šeit redzama atšķirība starp trim baltiešu grupām: relatīvi neveiksmīgākie latvieši un lietuvieši, atbilstoši sociālisma idejām, vispirms nosoda jaunos apstākļus, tad slavē bijušo iekārtu, vismazāk uzmanības pievēršot neveiksmes cēlonim, resp., pašu neizdarībai.

Iedzīvotāju viedokļa noskaidrošana Baltijā atduras pret vairākām problēmām. Pirmkārt, iznākumu ietekmē ārzemju pētnieka metodika un viņa formulētie jautājumi. Otrkārt, arī vietējo starpnieku ietekme uz iznākumu ir ļoti nozīmīga. Treškārt, iedzīvotāju, resp., aptaujāto, dzīves gudrība un pieredze no padomju laikiem mācījusi piekrist tām jautājuma nostādnēm, kuras atbildētājam šķiet apmierinām jautātāju.

Tādā veidā pētījums, kas veikts, lai noskaidrotu piederības izjūtu neatkarīgai Baltijas valstij vai Krievijai (7.3. tabula), pieļauj jau citādāku iedzīvotāju noskaņojuma iztulkojumu nekā 7.2. tabulā sniegtie dati.

Raugoties uz trim Baltijas valstīm no ārpuses, saredzamas sekojošas intereses, kas vieno ES dalībvalstis un šīs trīs kandidātvalstis:

1) vērā ņemams tirgus (8 miljoni ir vairāk nekā Somija, mazāk nekā Zviedrija), kura pirktspējas izaugsme iespējama vienīgi ar tiesiskas valsts nostabilizēšanos Igaunijā, Latvijā un Lietuvā;
2) ekoloģiskās postažas samazināšana Baltijas jūrā; šeit jāteic, ka divi lieli šādu postījumu nodarītāji (Sankt-Pēterburgas rajons, ķīmijas rūpniecības avārijas stāvoklis Baltkrievijā) paliek ārpus Baltijas valstīm, toties, trim to Baltijas kaimiņiem iestājoties ES, šiem piesārņotājiem nāksies rēķināties ar Eiropas normu pielāgošanu uz to robežām, to tirdzniecības attiecībām ar visu ES;
3) drošības pastiprināšana, samazinoties Krievijas bruņoto spēku klātbūtnei vietā, kur tās pārspēks ļāva nicīgi un izaicinoši attiekties pret skandināvu kaimiņiem (Igaunijā un Latvijā dislocētās vienības rīkoja provokācijas pret Dāniju un Zviedriju, it kā ņirgājoties par šīm valstīm).

Kā ļoti ilgā laikā īstenojama iespēja saskatāma cerība, ka lielais Baltijas etnisko krievu skaits, arī šinīs valstīs atrodamais palielais rusofīlo baltiešu skaits, reiz apguvuši rietumnieciskas darba un darba organizēšanas metodes, varētu atgriezties etniskajā vai garīgajā dzimtenē, veidojot tur šinīs jomās ļoti trūkstošo cilvēku slāni. Šobrīd nebaltieši saredz iekļaušanos ES kā iespēju pārcelties uz turieni ekonomisku iemeslu dēļ. Protams, Baltijas valstīm iekļaujoties ES, nepieciešams, lai to titulārās nācijas integrētu svešos savā valstī. Te integrācija tiek izprasta ierastajā ES dalībvalstu pieredzē. Piemēram, arābu un Rietumāfrikas izcelsmes Francijas pilsoņu uzticība Francijai kā viņu politiskās, fiziskās un ekonomiskās dzīves nedalāmam centram paver šiem pilsoņiem iespējas izvērsties Eiropas Savienībā. Jebkāda novirze, teiksim, šādu Francijas pilsoņu nodevīga attieksme, paverot nelegāliem ieceļotājiem brīvu ieeju, paverot ceļus kontrabandistiem, nosodāma vispirms kā pārkāpums pret šo cilvēku *uzticības* zvērestu. Tādi negadījumi, protams, izraisa pastiprinātu integrācijas aktivitāti, proti, pastiprinātu izglītojošo darbu kopā ar pastiprinātu kontroli. Šis ir, pēc autora uzskatiem, jebkuram ES pilsonim saprotamais integrācijas darbs, uz ko aicina Igauniju un Latviju.

7.2. Baltijas valstu neatkarības atjaunošana

Šodien Baltijas tautām pēc grūtā izdzīvošanas laika radusies otra iespēja apliecināt sevi kā daļu no Eiropas tautām, kas vēlas *dibināt* neatkarīgu valsti, prot *izveidot* tādas valsts struktūras un ir gatavas sevi *aizstāvēt*. Nelaimīgais jautājums, kamdēļ šīm tautām tik ilgi nācās gaidīt uz Otrā pasaules kara beigām, šeit netiks skarts. Tomēr būtu nepareizi saistīt neatkarības atjaunošanu vienīgi ar notikumiem pēc 1988. gada. To, kā šādā veidā aizsāktais dumpis pārvērtās par neatkarības cīņu, iespējams izlasīt ļoti daudzās valodās.[20] Šinī apakšnodaļā izskatīsim divas tēmas neatkarības atjaunošanā. Vispirms – kā uz šo procesu raudzījās pasaulē (nevis citējot ārzemju žurnālistiku, bet no Baltijas notikumu attīstības secinot, kāda bija šī attieksme). Noslēdzam šo ieskatu ar Baltijas valstu iekšējās iekārtas atjaunošanas sākuma posma beigām. Par tādu momentu pieņemta pirmās patiesi brīvā veidā ievēlētās valdības darba uzsākšana.

20. gadsimteņa izskaņā par būtisku sasniegumu varētu uzskatīt Baltijas valstu savstarpējo attiecību noskaidrošanu. Tāds panākums vieš cerības, ka samērā agri 21. gadsimtenī šīs valstis savā starpā galīgi noteiks attiecību kārtošanas mehānismu.

Otra tēma šinī apakšnodaļā ir izmaiņas iedzīvotāju sastāvā pēc neatkarības atgūšanas. Neviena cita problēma nav pasaulē tik labi pazīstama (Baltijas kontekstā) kā igauņu un latviešu kļūšana gandrīz par minoritāti savā etniskajā dzimtenē.

Lai gan liela daļa šodien Baltijas telpā atrodošos krievvalodīgo tur nokļuvuši aiz nejaušības, meklējot ekonomisko labklājību, vērā ņemams kontingents ir politiski angažēti bijušās Padomju varas balsti (liels skaits atvaļināto virsnieku, kuri uzskatīja savu apmešanos Baltijā kā apzinātu kolonizāciju). Šie cilvēki neveido sabiedrību, kas sevi organizētu pēc etniskuma principa: spilgtākā kopīgā īpašība Padomju varas laikā bija atteikšanās mācīties "vietējo" valodu; šī atteikšanās tikai formāli samazinājusies pēcpadomju apstākļos. Interesantā kārtā šo cilvēku vairākums izjūt stipri vienkāršotu lojalitāti pret "jaunajām" mītnes valstīm - tā saistās ar cerībām

20 Šeit autors atļaujas atsaukt nedaudz dīvaino sajūtu, kad, skatoties pasaules arābu valodas televīzijas tīklā (satelita pārraidījumā) ziņas, nācās atpazīt Latvijas demonstrāciju ainas, aprakstītas arābiski: varētu teikt, ka šāda pasaules uzmanības piesaistīšana Baltijas reģionam šodien nopietni noplakusi, tomēr tas attiecināms galvenokārt uz Latviju, jo tās masu informācijas pārstāvjiem reāla interese ārpus savas valodas joslas šķiet ir viņu "imidžs" Krievijā - pie kura spodrināšanas Latvijas prese īpaši nepiestrādā, toties ar tās atzinumiem pārslogo preses izdevumus Latvijā.

saglabāt savu relatīvi augsto dzīves līmeni salīdzinājumā ar iespējām Krievijā.[21] Jautājumi par to, kas atbildīgs par šo, pēc dabiskiem likumiem par Krievijas pilsoņiem uzskatāmo cilvēku (sevišķi atvaļināto virsnieku, arī tādu, kuru darba spēka gadi pavadīti ārpus mītnes valsts) sociālo nodrošinājumu, izraisa nekorektu prasību izvirzīšanu pret mītnes zemēm.

Lai nepārslogotu īso ieskatu Baltijas telpas starptautiskajās attiecībās, redzeslokā atrodas attiecības starp Igauniju, Latviju un Lietuvu. Iezīmēti, bez dziļākas analīzes, tikai daži aspekti no Polijas attiecībām ar šīm trim valstīm. Somijas attiecības ar Igauniju, Latviju un Lietuvu izskatītas vairāk. Somijas pieredze, kas pozitīvā ziņā raksturojama kā apņemšanās darīt visu nepieciešamo, lai saglabātu savu valstiskumu, tikai daļēji attiecināma uz pārējām Baltijas valstīm (kuras kopā ar Somiju ir bijušās Krievijas guberņas) tiešā veidā. Somijas kā diezgan turīgas ES dalībvalsts relatīvi spēcīgā ekonomiskā pozīcija neapšaubāmi būtiski ietekmēs triju Baltijas valstu iespējas pievienoties Eiropas Savienībai.

Krievijas Impērijas uzvaras Baltijas reģionā, sākot ar 17. gs., padarīja šo jūru par *de facto* Eiropas robežu. Tas, ka Krievijas pakļautībā atradās etniski eiropieši[22] (arī šīs impērijas ierēdņu aprindās atradās ne mazums eiropiešu kalpotāju, kas īpaši aktīvi virzīja uz priekšu Krievijas izplešanos 19. gs.), radīja šinī lielvarā iekšējo spriedzi. Krievijas Impērijai nebija cerības saglabāt savas pozīcijas Baltijā, kamēr turieni apdzīvoja neatkarīgi domājošas tautas. Šodien redzam šādas konsekventas, jau gadsimteņa garumā piekoptas taktikas sekas - divas baltiešu tautas atrodas, kaut šodien neatkarīgā valstī, zem nepārtraukta sava kaimiņa spiediena. Tomēr ieskatoties šī gadsimteņa bilancē, Krievijai visumā jāatzīst neveiksme: Somija, Polija, arī Lietuva viennozīmīgi noraida jebkuru piedāvājumu no Krievijas puses, kas

21 Atsevišķas Rietumu iestādes atgādinājušas Igaunijai un Latvijai, ka jāpievērš liela uzmanība pie titulārās nācijas nepiederošo integrācijai. Rietumu pieredze rāda, ka ekonomiskie migranti īpaši rūpīgi integrējas mītnes zemes struktūrās tikai tad, kad viņi jūt saimniecisķās attīstības perspektīvu sašaurināšanos, ja tie paliks ārpusē. Kuriozā interešu sakritība starp vietējiem Krievijas interešu aizstāvjiem un jau pieminētiem kolonistiem radījusi šo Rietumu aicinājumu nepareizu iztulkojumu, it kā Rietumu iestādes aicinātu igauņus un latviešus atkāpties no savām vēsturiskām tiesībām būt par šinī reģionā izveidoto valstu suverenitātes nesējiem.

22 Tā bija cara Krievijas valdība, kas 18. gs. pēc vācu baronu pieprasījuma padarīja par vergiem vietējos iedzīvotājus šodienas Igaunijā un Latvijā, atceļot Zviedru laiku humānākos likumus (A. V. Hupela (luterāņu mācītāja) 1777. gada liecība, kas citēta: W. J. Hough Jr, *The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory*, New York Law School Journal of International and Comparative Law, 6, 2, 354. lpp.).

atjaunotu šo valstu lēņa attiecības ar Krieviju, pretī piesolot tautsaimniecisku uzplaukumu.

Neatkarību piecām Baltijas tautām - somiem, igauņiem, latviešiem, lietuviešiem un poļiem - atnesa Krievijas Impērijas iekšējo strukturālo vājību atklāšanās Pirmā pasaules kara laikā. Pateicoties Pirmā pasaules kara iznākumam, šo iespēju izmantoja vairāki Eiropas bāreņi, lai atgrieztos dabīgā saskarē ar saviem eiropiešu kaimiņiem. Pretstatā šodienas apstākļiem, etniskais sastāvs gandrīz visās šinīs jaundibinātajās valstīs toreiz bija daudz viengabalaināks. Polijas gadījumā, atjaunotajā valstī dzīvoja ļoti liels skaits ebreju un ukraiņu (šodien tā vairs nav). Atbrīvošanās process vietumis izvērtās iekšējā konfliktā (pilsoņu karā), kurā zaudēja impērijas tiešie mantinieki (reakcionārie bijušās impērijas atjaunotāji), zaudēja arī topošo valstu iekšējie ienaidnieki.

Šo valstu titulārās nācijas diezgan viennozīmīgi izteica savu suverēno vēlmi atstāt Krievijas politisko un ekonomisko virskundzību. Starptautiskajās tiesībās ir pieņemta aksioma: ja reiz tautas suverēnā griba izteikta, izveidojot valsti, un šī valsts atzīta kā juridiski un faktiski patstāvīga būtne, tad tās valstiskuma iznīcināšana nav savādāk apzīmējama kā rupja iekarošana.[23] Šeit šķiras interešu piesaukšana vai lozungs par atbrīvošanu no autoritāras valsts iekārtas ir tikai piesegums procesam, kas savādāk apzīmējams kā kapitāls noziegums pret šo valstu iedzīvotājiem atsevišķi un kopumā. Protams, no pieredzes ir zināms, ka tiesiskuma nianšu ievērošanā PSRS vadība savos darījumos ar ārzemēm bija nekonsekventa. Pakļauto tautu individuālā apziņa par to, ka pretošanās PSRS bija taisnīga sacelšanās pret okupantu, diemžēl nenoteica šādas pretestības veiksmi.

1944. gadā visās trijās Baltijas republikās notika bruņota un netieša politiska pretošanās PSRS okupācijas atjaunošanai. Lietuvā pretestība pret PSRS okupāciju izpaudās gan tiešā veidā - visilgāk, mežabrāļi darbojās vēl 1950'to gadu sākumā, - gan netiešā veidā: Lietuvas vadība pēckara dekādēs (pat Staļina ekscesu laikā) neaizmirsa savu lietuvisko izcelsmi (pretstatā latviešiem un zināmā mērā arī igauņiem). Neraugoties uz daudzām vietēja rakstura pretošanās kustībām, nopietnas cerības iegūt saimniecisku autonomiju, arī politisku pašpārvaldi vai pat atjaunot neatkarību saistījās ar M. S. Gorbačova[24]

23 Šo vispārpieņemto principu Krievijas interešu grupas nevēlas attiecināt uz sevi: visā Padomju laikā šāds loģikas konsekvences trūkums sagādāja būtiskas problēmas PSRS speciālistiem ārlietās un starptautiskajās zinātnēs.

24 Mihails Sergejevičs Gorbačovs (dzimis 1931. g.), juridiskā izglītība Maskavas Valsts universitātē (beidzis 1955. gadā), PSKP biedrs no 1952. gada; pēdējais PSKP

nākšanu pie varas 1985. gada martā. Neizsakoties par to, vai iespējams uzskatīt M. S. Gorbačovu par vienu no Eiropas apvienošanās idejas nesējiem, jāatzīst un ļoti pozitīvi jānovērtē viņa nostāja un rīcība, lai nepieļautu varas metodes Austrumeiropas un Viduseiropas tautu atbrīvošanās centienu apspiešanā.

Četrās Baltijas valstīs neatkarības atgūšana notika bez asinsizliešanas no apspiesto puses, savukārt apspiedēju asinskāri mīkstināja ārpasaules spiediens. Visi atbrīvošanās laika upuri ir bijuši no apspiesto puses. Šī sacelšanās pret varu, kurai trūka kauna izjūtas, dumpiniekiem ievērojot Rietumu politiskās cīņas metodes, bija pirmā liecība par normālu dzīves apstākļu atkalatgriešanos Baltijā.

Padomju laikā daudzie un dažādie saimnieciskie izmēģinājumi neapšaubāmi padarīja Baltijas republikas "bagātākas" par PSRS caurmēru[25] (salīdzinājumā vienīgi Maskavas rajons, kas bija paraugreģions, pārspēja šīs trīs republikas). Pretstatā Maskavai, kurā darbojās daudzi vairāk vai mazāk sekmīgi PSRS politiskās sistēmas idejiskie pretinieki, vienīgi Lietuvā (centrējoties uz katoļticīgo aprindām) bija manāma kāda alternatīvu meklēšana masveidā. Tomēr, kad PSRS pienāca laiks sadalīties, tās bija vispirms ar PSKP vietējām organizācijām saistītās elites, kas ierosināja masu izkustēšanos no pasīvās ikdienas apstākļu paciešanas. Masām, protams, nebija noslēpums PSRS vājības, it sevišķi tādā jomā kā patēriņa preču piegāde perifērijai. Ekonomiskie ierosinātāji masveida neapmierinātībai ar padomju iekārtu redzami 7.4. tabulā (kas balstās uz oficiāliem PSRS datiem). Strauja reālo algu krišanās PSRS (vispārēja tendence toreiz AEVEV) notika tāpēc, ka PSRS 1960'to gadu beigās atteicās no (ekonomisko) reformu iecerēm. Lai gan PSKP centās neļaut saviem ierindas

ģenerālsekretārs, pēdējais PSRS vadītājs (šī amata nosaukums mainījies PSRS pastāvēšanas laikā), no 1990. gada pirmais un vienīgais PSRS prezidents. Viņa ierosinātās reformas bloķēja un tām pretojās PSKP un PSRS valsts aparāta vidējais posms; pēc lielām cerībām pilnas reformu gaitas aizsākšanas, kas Gorbačovam atnesa popularitāti Rietumos un Nobela Miera prēmiju 1990. gadā, Gorbačovs pakāpeniski nonāca reakcionāro PSKP elementu ietekmē, iespējams, ka arī viņu pulkā; atgriežoties Maskavā pēc 1991. gada Augusta puča izgāšanās Gorbačovs neapjēdza tautas noskaņojumu un strauji zaudēja popularitāti; 1991. gada rudenī Gorbačovs parakstīja dekrētus, kas likvidēja PSKP vadošo lomu un likvidēja PSRS, 1991. gada 25. decembrī nododot PSRS pēdējo funkciju - kodolieroču kodus - Krievijas prezidentam.

25 Šeit par zemu nav jānovērtē šo valstu pamatiedzīvotāju pašlepnums, kas nepieļāva dzīvot okupācijas apstākļos sliktāk par okupanta vidusmēru, tomēr lielais migrantu ieplūdums (pārsvarā izteikti nabadzīgu) rāva uz leju šo republiku labklājības līmeni; bez tam pārlieku liela atšķirība arī nebija iedomājama jau fiksētās impēriskās domāšanas dēļ - perifērija nedrīkst kļūt bagātāka nekā autoritārās varas centrs.

7.4. tabula. **Reālās algas Austrumeiropas valstīs un PSRS** (ņemot stāvokli Austrijā par 100)*

	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Čehoslovākijā	68	57	46	46	45	44	42	41	42	39
Austrumu Vācijā	77	60	47	46	45	45	44	43	44	42
Ungārijā	57	48	40	41	42	43	40	38	40	38
Polijā	62	45	44	44	43	40	39	40	41	29
PSRS	45	41	34	35	34	34	33	34	35	33

* Citēts no: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, *Niveau und Entwicklung der Reallöhne in den RGW-Ländern im Vergleich mit Österreich,* 1985.

pilsoņiem apmeklēt pat "brālīgās" sociālistiskās valstis, atziņa, ka PSRS strādājošie bija viszemāk atalgotie sociālistiskajās valstīs (Eiropā), nonāca līdz plašu PSRS ierindas pilsoņu masu apziņai.

7.4. tabulā uzrādītie dati ir tikai viena, ļoti maza liecība par to, ka, salīdzinājumā pat ar relatīvi mazu un ne visai izdevīgā situācijā atrodošos valsti - Austriju, Eiropas sociālistiskās valstis un PSRS (kura dabas resursu bagātības ziņā pārspēj ASV) kļuva no gada uz gadu mazāk turīgas (krītošā tendence algās nozīmēja krītošu reālo dzīves līmeni - vismaz tiem, kam bija jāiztiek no algām). Šeit jāatzīmē divi faktori. Pirmkārt, PSRS okupācijas karaspēks izgāja no Austrijas tikai 1956. gadā; reālā Austrijas attīstība kavējās, iekams tika pārvarēta postaža, kas bija šī okupācijas karaspēka mantojums. Tikai 1960'to gadu otrajā pusē sākās Austrijas reālā atgriešanās Rietumu apritēs. Otrkārt, PSRS reāli izmaksātās algas radikāli un strauji kritās pēc politiskajām pārmaiņām 1960'to gadu beigās un nostabilizējās apmēram ap to laiku, kad tika sākts kārtējais militārās rūpniecības lēciens, lai pārspētu Rietumu progresu militārās tehnoloģijas jomās. Saprotamu iemeslu dēļ relatīvais dzīves līmeņa salīdzinājums tika liegts lielajam vairumam AEVEV un praktiski visiem PSRS iedzīvotājiem. Tomēr skaudrā dzīves realitāte, proti, ieilgstošā dzīvošana no dabas resursu visprimitīvākās izmantošanas, lai aizpildītu piegādes robus, pēc zināma laika panāca šinīs valstīs faktiski neapslēpjamu un par neesošu nepadarāmu pilsoņu apziņu, ka bez radikālām pārmaiņām politiskajā sistēmā ne uz kādu augšupeju nav iespējams cerēt.

Baltijas valstīs politiskā pretošanās PSRS okupācijai bija izbeigusies 1950'to gadu vidū. Individuālā līmenī pielāgošanās "jaunai realitātei" šajās trijās tautās notika atšķirīgā veidā. Igauņu izvēli turpināt spītīgu, kaut arī klusu un kompromisiem bagātu norobežošanos no svešā atviegloja iespēja informēties par pasaules notikumiem pa logu, kas tiem palika vaļā, resp., Somijas masu līdzekļu redzamība, dzirdamība un to saprašana bez svešvalodu zināšanām. Latviešu starpā visvairāk atradās Krievijā augušo un pret turieni akli lojālo etnisko latviešu, kas "aizpildīja" vajadzīgo "nacionālo" kontingentu LPSR valdībā.[26] Latviešu etnosam vissekmīgāk bija nogrieztas iespējas izprast pasaules notikumus, atskaitot stipri bīstamus tiešos meklējumus. Lietuviešiem neapšaubāmi palaimējās ar nacionāli noskaņotu vietējo kadru atrašanos pie teikšanas, kuri kritiskajos brīžos, kad izšķīrās, kāda veida industrializācija skars Lietuvu, pagrozīja šo izvēli sev par labu, izvairoties no milzīgās klīstošu strādnieku ieplūdes Lietuvā. Pie tam ikviena lietuvieša apziņā neizdzēšami mītošā atmiņa par senās Lietuvas valsts varenību, kas reiz bija lielāka par tā laika Maskavijas kņazisti, padarīja šai tautai vieglāku vienkāršu jebkura iebraucēja neievērošanu. Lietuvā notika vislielākā un vissekmīgākā aktīvā pretošanās padomju okupācijai, kas to darīja piesardzīgu arī tad, kad tā šķietami bija uzvarējusi.

Kolektīvās tautas atmiņas saglabāšana par savas valsts esamību un par pārdzīvoto netaisnību bieži tiek izcelta kā viens no faktoriem, kas baltiešus vienoja savā pretestībā totalitārajai varai. Jāatceras, ka līdz pašam pēdējam brīdim padomju interešu grupējumi saglabāja kontroles monopolu pār sabiedrisko pašizpausmi. Baltiešu tautu likteņi beidzot noskaidrojās - septiņdesmit gadus pēc Romanovu dinastijas padzīšanas no varas - vispirms pateicoties pašu rīcībai un veiklumam. Bija arī nepieciešama puspasaules klātbūtne, kā arī Rietumeiropas diskrētais spiediens, lai pārliecinātu cara Krievijas mantinieci PSRS pieņemt par neatgriezeniskām tā dēvēto Krievijas robežtautu tiesības atteikties no pakļautības Maskavā dzīvojošai cilvēku saujiņai.

Nemaz nemēģinot izsekot visiem notikumiem, nedz arī tos izanalizēt, ieskatīsimies neatkarības atgūšanas svarīgāko notikumu

26 Igaunijā ar īpašu nicinājumu tiek apveltīti tie igauņi, kas nemāk nekā cita kā piekrist; asprātīgais nosaukums *Yestonians* (jā-igauņi) reizē arī atdarināja šo igauņu krievisko akcentu, saucot sevi par *jestonec*; savukārt atbilstošais *latoviči*, kas atrodams ārzemju pētnieku rakstos, nav tik trāpīgs apzīmējums šiem latviešiem pēc pases, krieviem pēc pārliecības (skatīt, piemēram: R. Taagepera, R. Misiunas, *The Baltic States: the Years of Dependence, 1940-1990*, London, 1993).

gaitā. Baltiešu starpā galvenais dzinulis tieksmei pēc neatkarības bija atmiņas par to, ka šāda neatkarīga valsts bija iespējama, un arī nemitīgais slāvu iebraucēju spiediens uz pamatiedzīvotājiem. Maskavas, PSRS centra, elite 1980'to gadu vidū meklēja ceļu, kā pārvarēt PSRS atpalicību militāri nozīmīgās industrijās. Šis nesaskaņotais un diezgan haotiskais pasākums atrada Baltijas pamatiedzīvotājus gatavus izmantot šo iespēju, lai īstenotu sev izdevīgu tautsaimniecības pārbūvi. Notikumu uzskaitījums vispirms liecina par šo tautu un to dabisko vadītāju politisko attapību. Netiešā pieredze, kas bija iegūta, noskatoties no attāluma uz Vācijas, Ungārijas, Čehoslovākijas un Polijas vairākkārtējām tiešas sacelšanās neveiksmēm, baltiešiem lieti noderēja. Otrkārt, dziļāk ieskatoties notikumos, kad tuvojās pirmā mērķa sasniegšana - politiska nodalīšanās no PSRS, no apkārtnes slāvu republikām -, redzam šīs valstis aizejam katru savā ātrumā pretī daudz svarīgākam mērķim, proti, pilnīgai politiskai un ekonomiskai neatkarībai.

Ļoti iespējams, ka visi PSRS diplomātiskie manevri, kas tika veikti Austrumeiropā un Viduseiropā, sākot ar 1986. gadu, bija cerība panākt ļoti seno J. V. Staļina ieceri, proti, neitralizēt Vāciju, atļaujot tai apvienoties "ar noteikumiem"[27]. Vadība visās PSRS tieši pakļautajās sociālistiskajās valstīs 1980'to gadu otrajā pusē bija novecojusi, tā bija patiesībā zaudējusi jebkādas tiesības uz varu savu līdzpilsoņu acīs. Pavecajam nomenklatūras augšgalam trūka vitālu pēcteču. Šinīs valstīs izveidojās sociālistiskās dinastijas, kas skaita ziņā bija mazas un ar tendenci nepārmantot savu pirmsteču politiskās iemaņas un tīri teroristiskos dotumus.

Uz vispārējās Austrumeiropas un Viduseiropas valstu pašatbrīvošanās fona neatkarības atguvēju aktivitātes Baltijas valstīs bija daudz klusākas, to cerības uzvarēt daudz pieticīgākas. Reālās varas un padoto attiecības bija saspīlētas visas trijās Baltijas padomju republikās; pretstatā AEVEV šinīs valstīs bija ieviests koloniālisms, notika nemitīgs uzbrukums to iedzīvotāju etniskajai identitātei. Valdības aprindas padomju Baltijā (ar sastingušu domāšanu) lojāli pauda centrālās varas intereses. Ekonomiskās pretrunas, kas tādā veidā radās, modināja *visus*

27 Ļoti intriģējošu un labi pamatotu šī laikposma notikumu analīzi sniedz Kvebekas vēsturnieks *Jacques Levesque* savā grāmatā: *The enigma of 1989*, University of California Press, Berkely, 1997 (franču oriģināls *Le fin d'un Empire: L'URSS et la libération de l'Europe de l'Est*, Presses de la Fondaion Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1995); grāmatā atrodamas daudzas norādes uz PSRS diplomātijas un ārlietu resora arhīvu materiāliem; Gorbačova atbalsta grupā tīri praktiskā ikdienas darbībā iekļāvās ļoti daudzi PSRS diplomātu bērni un citi, kas bija uzauguši ārzemēs.

šo republiku iedzīvotājus uz protestu. Toties, līdzko uzradās neatkarības atgūšanas tēma, sākās iedzīvotāju *interešu* sadalīšanās. Vieni šāda iznākuma pretinieki bija nomenklatūrai piederošie; citus vadīja vēlēšanās saglabāt savas uz etniskās izcelsmes pamata piešķirtās privilēģijas. Latvijā un Igaunijā dislocētie kolonisti īpaši klaji un ar patiesu sirsnību aicināja PSRS bruņotos spēkus pielietot varu kā koloniālam karaspēkam. Uz šī nicinājuma, nievu un vienkārši naida pret etniskajiem baltiešiem fona parādījās ļoti nedaudzi viņu līdztautieši, kuru ieguldījums neatkarības atgūšanā ir nozīmīgs.[28] Tomēr vienīgā *izšķirošā* noteicēja šajā procesā bija etnisko baltiešu savstarpējā saliedēšanās, monolīta visu vilinošo "kompromisu" noraidīšana.

Eiropas apvienošanās procesā 1989. gadā Eiropas Kopienas 12 dalībvalstis turpināja virzīties uz Vienotā tirgus izveidošanu. Neapšaubāmi, notikumi AEVEV veicināja kopējo politisko iestāžu nodibināšanu. Eiropas Kopienas attiecībās ar AEVEV notika strauja evolūcija. PSRS arī bija pieņēmusi lēmumu, kura būtība atklātībā sākumā neizpaudās visā pilnībā, bet kas nomainīja iepriekšējo konfrontācijas politiku ar iespēju apsvēršanu slēgt līgumus ar Eiropas kopienām, neprasot no tām atzīt SEPP kā līdzvērtīgu pasākumu. Baltijas valstu problemātika atklāti nefigurēja nevienā Eiropas Komisijas izteicienā līdz 1990. gadam, un arī tad tikai šifrētā veidā. Kā redzēsim tālāk šinī nodaļā, Eiropas Komisija vispirms izstrādāja ekonomiskās sadarbības un tirdzniecības veicināšanas līgumus (kurus tā parakstīja ar AEVEV, sākot ar 1988. gada decembri, kad stājās spēkā tirdzniecību un sadarbību veicinoša vienošanās ar Ungārijas Tautas Republiku[29]).

PSRS iekšējās pretrunas 1990'to gadu sākumā bija ne mazāk būtiskas kā cara Krievijas pretrunas. PSRS bija krietni pārvērtējusi savas iespējas, sniedzoties pārlieku tālu gan Eiropā, gan Āzijā pēc "sabiedrotiem", resp., pēc satelītvalstīm. Tās prasme novērst pat nopietnu pētnieku un speciālistu domas no šādas krievu tautai galīgi neaptveramas katastrofas, resp., impērijas sadrupšanas, ir ievērības un nopietnas izpētes vērta - tomēr ne attiecībā uz Eiropas apvienošanos.

28 Atsevišķu šo cilvēku drosme un līdzdalība ir visnotaļ cienījama (pēc autora pieredzes tā ir apliecināta un pierādīta daudzkārtēji); tomēr indivīda sniegums nevar atsvērt savas tautas attieksmi: Āfrikā dekolonizācijas laikā atrodami neskaitāmi daudzi piemēri, kad atsevišķi koloniālās varas pārstāvji praktiski solidarizējušies ar apspiestajiem; šie fakti tomēr neatspēkoja viņu pārstāvētās varas un tās atbalstītāju padzīšanu.

29 Formāli, *Trade and Co-operation Agreement*, ar Ungāriju noslēgts pirmais. Savukārt ar PSRS 1990. gada aprīlī noslēgtā līguma darbība vairākas reizes pārtraukta sakarā ar nemieru brutālu apspiešanu Baltijā.

7.5. tabula. **Politiskie notikumi, kas ietekmēja un noteica Baltijas valstu neatkarības *de facto* atgūšanu pirmajā posmā** (pasīvs PSRS vadības atbalsts)

1988. g.	
Aprīlis	Igaunijā noorganizēta Tautas fronte (*Eesti Ralwahrinne*), pirmā Baltijā.
1.–2. oktobris	Igaunijas Tautas frontes pirmais kongress (piedalās atsevišķi Igaunijas PSR valdības pārstāvji).
8.–9. oktobris	Latvijas Tautas frontes pirmais kongress (uz notikumiem noskatās atsevišķi Latvijas PSR valdības pārstāvji).
22.–23. oktobris	Notiek Lietuvas Tautas frontes (Sajūdis) pirmais kongress (piedalās atsevišķi Lietuvas PSR valdības pārstāvji).
16. novembris	Igaunijas PSR Augstākās Padomes lēmums paredz, ka Igaunijā darbojas vienīgi Igaunijas PSR Augstākās Padomes pieņemtie likumi.
1989. g.	
18. maijs	Lietuvas PSR Augstākās Padomes lēmums par Lietuvas PSR ekonomisko autonomiju.
23. augusts	Cilvēku ķēde savieno Tallinu, Rīgu un Viļņu, atgādinot par Molotova - Ribentropa vienošanās slepenajiem protokoliem par Baltiju (PSRS vadība izliekas, ka šādu protokolu nav).
27. novembris	PSRS Augstākā Padome piešķir trijām Baltijas republikām ekonomisko suverenitāti, kas paredz nozīmīgo tautsaimniecības procesu vadību atstāt PSRS centrālo ministriju rokās, atļaujot republikāniskiem orgāniem pārraudzīt tikai vietējās nozīmes tautsaimniecības nozares.
7. decembris	Lietuvas PSR Augstākā Padome atzīst daudzpartiju sistēmu, attiecīgi izmainot Lietuvas PSR satversmi.
20. decembris	PSKP Lietuvas PSR nodaļa "atdalās" no PSKP, nodibinot Lietuvas KP (lēmums stājās spēkā no tā pieņemšanas brīža), kas savukārt "saprotas" ar Sajūdi.

1990. g.	
11.–13. janvāris	PSRS prezidents Gorbačovs apmeklē Lietuvu tās iedzīvotāju apskaidrošanas nolūkos un konstatē, ka stāvokli kontrolē "ekstrēmi nacionālisti".
Februāris	PSRS un Baltijas republiku vadība vienojas par to, ka pēdējās drīkst tieši nodarboties ar ārējo tirdzniecību (valūtas konti paliek pārsvarā Maskavā, daži - Tallinā).
11. marts	Lietuvas PSR Augstākā Padome atjauno neatkarīgo Lietuvu un tās simboliku.
12. marts	PSRS Augstākā Padome pieņem "izstāšanās noteikumus" (pareizāk sakot, noteikumus, kā "izslēgt" kādu savienoto republiku 5 gadu laikā).

Kā redzams no 7.5. tabulā uzrādītiem notikumiem, gatavošanās iespējai pieprasīt neatkarību (ar cerību šo pieprasījumu panākt) vispirms nozīmēja pakāpeniski demontēt dinozauriskās PSKP atbalsta struktūras. Ja 1989. gadā Čehoslovākija, Ungārija, Polija un pat Vācijas Demokrātiskā Republika atbrīvojās no savas nomenklatūras redzamās ietekmes, tad Baltijā vēl bija sperti tikai ļoti mēreni reformas soļi, tā teikt, bez nomenklatūras interešu apdraudējuma. Ļoti iespējams, ka PSRS sākotnējā piekrišana "saimnieciskās autonomijas" izmēģinājumam bija saistīta ar ārpolitiskiem apsvērumiem (PSRS vajadzība pēc Rietumu finansēm). Tāpat iespējams, ka šī baltiešu, to skaitā arī ļoti mazas baltiešu nomenklatūras daļas apjēgsme par iespēju panākt sev labvēlīgu iznākumu iedvesmoja šo notikumu sākuma posmu. Toties visā 1990. gada garumā bez mitas vai atkāpes pastiprinājās PSRS augstākās vadības pakāpeniskā nostāšanās pretī Baltijas republiku iecerēm. Šķiet, ka 1990. gada februārī panāktā diezgan iluzoriskā Baltijas republiku brīvība tiešā veidā tirgoties ar ārzemēm bija robeža, kuru PSRS vadība bija apvilkusi ap šī baltiešu eksperimenta iznākumu. Trūkst konkrētu liecību par to, ka PSRS vadība, sākot ar tās augšējo galu un beidzot ar kuriozajiem krieviskajiem latviešiem, kas uzticīgi kalpoja šovinisma vārdā, pieļāva jebkāda veida īstenas brīvības piešķiršanu baltiešiem.[30] Viņu pretdarbībai, protams, nebija kāda sākuma datuma (līdzīgā veidā, minēto krievisko latviešu kalpībai arī nav bijis nekāda aktivitātes pārtraukuma datuma).

30 Sarunā ar Igaunijas pārstāvjiem M. S. Gorbačovs 1990. g. 11. janvāri šķietami nopietni deklarējis, ka Igaunijā pirms Pirmā pasaules kara (kopš mūžīgiem laikiem) dzīvojis 40% etnisko krievu, - apgalvojums, kas nedara godu nedz teicējam, nedz viņa padomdevējiem (sk.: *Baltic Independence and Russian Empire*, Macmillan, Basingstoke, 1991).

7.6. tabula. **Politiskie notikumi, kas ietekmēja un noteica Baltijas valstu neatkarības de facto atgūšanu otrajā posmā** (PSRS vadība apkaro šo kustību)

1990. g.	
14. marts	PSRS prezidents paziņo Lietuvas PSR Augstākās Padomes lēmumu par nelikumīgu (pēc PSRS likumiem); PSRS vadība atļauj saviem bruņotiem spēkiem iejaukties Lietuvas iekšējās lietās.
Marts	PSKP Igaunijas PSR nodaļa nobalso par atdalīšanos no PSKP pēc 6 mēnešiem.
30. marts	Igaunijas PSR Augstākā Padome deklarē Igaunijas neatkarības atjaunošanu (ar noteiktu pārejas laiku sarunām ar PSRS).
18. aprīlis	PSRS uzsāk Lietuvas ekonomisko blokādi.
Aprīlis	PSKP Latvijas PSR nodaļa izlemj paturēt spēkā visus sakarus ar PSKP, mazākuma frakcija (pārsvarā etniskie latvieši) izstājas no tālākas līdzdalības PSKP.
4. maijs	Latvijas PSR Augstākā Padome deklarē Latvijas valstiskās suverenitātes atjaunošanu (ar nenoteiktu pārejas laiku, paredzot sarunas ar PSRS).
15. maijs	Diversanti uzbrūk Igaunijas PSR Augstākās Padomes ēkai, uzbrukumu novērš pilsētas iedzīvotāju masu ierašanās notikuma vietā.
29. jūnijs	Lietuvas PSR Augstākā Padome "iesaldē" uz 100 dienām Neatkarības rezolūcijas darbību.
30. jūnijs	PSRS atjauno enerģijas piegādi Lietuvai (ekonomiskā šantāža turpinājās).
Decembris	PSRS specdienesti rīko diversijas Rīgā; PSKP Latvijas PSR nodaļa ieņem vadošo lomu, koordinējot politiskas un bruņotas diversijas Latvijas teritorijā.
1991. g.	
10. janvāris	PSRS prezidents izteic Lietuvas PSR Augstākai Padomei ultimātu (drauds ar prezidenta tiešās pārvaldes ieviešanu).
13. janvāris	PSRS specvienības uzbrūk neapbruņotiem demonstrantiem Viļņā; vēlāk prezidents Gorbačovs konstatē, ka kritušie ir ekstrēmisti, pret kuriem PSRS specdienesti aizstāvējušies.
20. janvāris	Līdzīgā veidā kā Viļņā, PSRS specvienība, it kā aizstāvoties pret nenosauktiem ekstrēmistiem, ieņem Latvijas PSR Iekšlietu ministrijas ēku Rīgā.

1991. g.	
9. februāris	Lietuvā konsultatīva rakstura tautas viedokļa noskaidrošanā (kā alternatīvā līdzdalībai PSRS mēroga referendumā) piedalās 84,43% Lietuvas iedzīvotāju ar balsstiesībām: par neatkarības atjaunošanu nobalso 90,47%.
2. marts	Latvijā konsultatīvā referendumā (kā alternatīvā līdzdalībai PSRS mēroga referendumā) piedalās 87,6% Latvijas iedzīvotāju ar balsstiesībām; par neatkarības atjaunošanu nobalso 73,7%.
Marts	Igaunijā konsultatīvā referendumā (kā alternatīvā līdzdalībai PSRS mēroga referendumā) 77,8% visu Igaunijas iedzīvotāju ar balsstiesībām nobalso par neatkarības atjaunošanu.
19. augusts	Sākas pučs Maskavā, tā vadītāji prezidentu Gorbačovu atzīst par slimu un darba nespējīgu; Baltijas republikās PSRS armijas vienības uzbrūk iepriekš sazīmētiem mērķiem.
21. augusts	Latvijas PSR Augstākā Padome nolemj atcelt pārejas periodu, kas noteikts 1990. gada 4. maija rezolūcijā, un pilnībā atjauno Latvijas neatkarību.
21. augusts	Pučs Maskavā izplēn, PSKP *de facto* zaudē noteikšanu PSRS politiskajā dzīvē.
27. augusts	Eiropas Savienības (formāli Eiropas kopienu, 12 valstu sastāvā) ārlietu ministri savu valstu vārdā atjauno triju Baltijas valstu neatkarības atzīšanu.

Ļoti nozīmīga neatkarības atgūšanas laika politiskā aktivitāte bija Baltijas republiku konsultatīvie referendumi par neatkarību 1991. g. martā. Atgādināsim, ka PSRS vadība visai kuriozi izprata šādu pasākumu. Pēc PSRS vadības uzskatiem, jebkuram neatkarības centienam būtu vispirms jāiegūst visu PSRS iedzīvotāju absolūtā vairākuma piekrišana apstākļos, kuros (a) visus masu saziņas līdzekļus kontrolētu PSKP, (b) vēlēšanu gaitu noteiktu PSKP prakse un pieredze un (c) PSKP saskaitītu balsis. Un, ja nejaušības pēc šādā veidā nepiepildītos iepriekšprognozēts iznākums, viss referenduma process būtu jāatkārto pēc 5 gadiem (saprotams, ja starplaikā nerastos nepārvaramas tehniskas problēmas). Baltijā notikušajos referendumos piedalījās visi šinīs republikās oficiāli pierakstītie iedzīvotāji. Iznākums bija saprotams, toties šodien par tiem saceltā ažiotāža pelna to dziļāku analīzi. Ar absolūtu vairākumu (visvairāk Lietuvā, vismazāk Latvijā)

visu triju Baltijas republiku iedzīvotāji nobalsoja par neatkarības atjaunošanu. Šodien kļuvis skaidrs, ka jēdzienu "atjaunot neatkarību" nav izpratuši daļa toreizējo balsotāju, kas, protams nedz groza referenduma iznākumu, nedz neatkarības atjaunošanas fakta juridiski korektās sekas.

Kā redzams no notikumu secības, kas uzrādīta 7.6. tabulā, tanī pašā laikā, kad pirmie drosmīgākie (optimistiskākie) AEVEV vadības pārstāvji zondēja iespēju drīzumā iekļauties Eiropas integrācijas procesā, Baltijas valstu iespējas atgūt neatkarību tikai uzsāka jaunu, daudz grūtāku attīstības posmu. Uz to visprecīzāk 1990. g. decembrī norādīja tā laika PSRS ārlietu ministrs E. Ševardnadze, papildinot publisko brīdinājumu par PSRS augstākās vadības diktatoriskajām tieksmēm ar savu demisiju. Līdz ar to PSRS augstāko vadītāju grupā vairs atradās tikai etniskie krievi vai arī tādi krievu šovinisti kā kādreizējais Latvijas PSR KP pirmais sekretārs, no kura viņa līdztautieši spēj tikai norobežoties. Šo it kā internacionālistu noskaņojums un vēlākās izdarības būtībā atgādināja visreakcionārāko cara galma aprindu noskaņojumu, vērojot savas varas loka sašaurināšanos. Kā zināms, PSRS bruņotie spēki, tajā skaitā sevišķo uzdevumu vienības, atteicās atklāt uguni uz savu tautu 1991. gada augusta notikumu laikā. Iznākumā beidza pastāvēt Padomju impērija; kļuva iespējams domāt par Eiropas izveidošanu par telpu, kurā valda demokrātija. Šeit jāteic, ka "trešās Romas" valdnieki izrādīja savu izcili zemo izpratni par vēstures mācībām. Patiesās un īstenās *pirmās* Romas valdnieki saprata to, ka, politiskajai elitei nonākot pretrunā ar savas galvaspilsētas iedzīvotājiem, vienīgā bruņotā vara, kas to spēj paglābt, ir ārzemnieku (impērijas perifērijas) vienības.[31]

Politiskās neatkarības atjaunošana Baltijā pēc 1991. gada notikusi strauji, uzrādot ne mazumu ar šādu steigu saistītu parādību. Izbeidzās vienotā tautas viedokļa izteikšana caur nelielas politiskās elites darbību - šī tā dēvētā aiziešana no politiskos procesos par ārkārtēju uzskatāmās vienprātības Baltijas gadījumā iestājās pat krietni vēlāk, nekā tas novērojams citās AEVEV. Politisko procesu gaitā saredzamas sekas no ilgās dzīvošanas sociālisma bezatbildības apstākļos. Krievijas kā topošas demokrātiskas valsts ļoti nenoteiktais attiecību kurss pret

31 Pārņemta doma, ka daudznacionālu impēriju iespējams savaldīt, tikai dislocējot etniski ļoti sajauktas karaspēka vienības, kurās vietējās tautības elementiem ir maznozīmīga un simboliska loma. 1991. gada augusta notikumi liecināja, ka PSRS karaspēka plosīšanos ierobežoja tikai atvēlētais 1 ½ dienu garais laiks; nav liecību par vienību komandieriem, kas būtu (līdzīgi, kā tas notika Maskavā) solidarizējušies ar tiem, kurus viņiem pavēlēja pazemot.

Baltiju gan sarežģījis šo valstu attīstību, bet visvairāk negatīvi skāris pašas Krievijas attīstību. Šo ieskatu Baltijas neatkarības atjaunošanā noslēgsim, apskatot divus svarīgus cēlienus:

- PSRS, vēlāk Krievijas bruņoto spēku evakuāciju no Baltijas valstīm, kas noslēdzās 1994. gada augusta beigās;
- pirmās patiesi brīvos apstākļos notikušās vēlēšanas, no kurām pēdējās pēc kārtas noritēja Latvijā.

Pirmais no šiem notikumiem sakrita ar Krievijas karaspēka aiziešanu no Vācijas. Kā toreiz pieminēja ne viens vien ārzemju laikraksts, no Vācijas armijas vienības aizgāja ar pompu un bravūru (kā nekā bagātākā Eiropas valsts šo teātri bija ļoti dārgi nopirkusi), toties no Igaunijas un it sevišķi no Latvijas Krievijas karaspēks šķīrās īpaši klusinātā veidā[32]. No Lietuvas šī karaspēka pēdējās daļas bija izgājušas jau agrāk. Baltijā dislocētā karaspēka izvākšanas process bija krietni savādāks, nekā tas notika Vācijā. Baltijā dislocētās vienības mēdza "izgarot", resp., pretēji visām norunām tās demobilizējās uz vietas. Daudzi virsnieki "uzpeldēja" Baltijā samērā ātri, pateicoties tam, ka viņu ģimenes locekļi bija reģistrēti kā Latvijas/Igaunijas "likumīgie" iedzīvotāji. Ļoti bieži šādi "ieceļotāji" atrodas Baltijā tamdēļ, ka viņiem vienkārši labpatīk tā darīt.[33]

Gatavošanās patiesi brīvām vēlēšanām bija saistīta ar daudzām konstitucionālām problēmām. Šis ir daudz strīdīgāks temats, jo patiesībā Baltijas valstu satversmes kā juridiski dokumenti prasījās pēc papildinājuma, pēc modernizācijas. Saprotamā kārtā, bija nepieciešams arī pabeigt vienu otru nepabeigtu šo satversmju darbības atjaunošanas posmu.[34] Igaunijas gadījumā atjaunotās satversmes veidolam piekrita 91% no tiem, kas par to nobalsoja 1992. g. 28. jūnijā. Latvijā bija diezgan sarežģīts stāvoklis, kas gandrīz pilnībā

32 Lai Krievijas bruņotie spēki ievērotu tiem atļauto termiņu paturēt tehnoloģiski novecojušo gaisa telpas aizsardzības bāzi Latvijā (Skrundā) līdz 1998. gadam, šķiet, būs jāatsaucas uz precedentu, proti, PSRS bruņotie spēki evakuēja Somijā, Porkkalas pilsētā dislocētās flotes vienības 1955. gada janvārī, tikai pateicoties Somijas valdības nelokāmai stājai.

33 Ap Rostokas pilsētu atrodams liels skaits PSRS armijas pensionāru, kas tur apmetušies uz dzīvi (nav šinī reģionā izskanējušas prasības ieviest krievu valodu), citi atgriezušies Krievijā, citi Baltijā; starp šiem pēdējiem atrodami tādi, kas izskaidro saviem krieviski runājošiem latviešu draugiem, ka vācu valodu taču bija nepieciešams apgūt pat Padomju laikā, jo savādāk nevarēja izdzīvot VDR.

34 Visās trijās Baltijas valstīs to satversmju darbība formāli tika atjaunota vēl PSRS okupācijas laikā, toties to iedarbība tika iesaldēta līdz okupācijas fakta likvidēšanai.

izkliedēts tikai pēc 1993. gada jūnijā notikušām Saeimas vēlēšanām. Bija vienlaikus spēkā 1922. gada Satversme un 1977. gadā pieņemtās LPSR konstitūcijas daļas, kas nerunāja pretī 1922. gada Satversmei, bet vairāki 1922. gada Satversmē ietvertie panti netika atzīti par spēkā esošiem. Arī šodien Latvijā nav vēl aprimusi Satversmes grozīšanas tieksme. Lietuvā netika atjaunota 1938. gada Satversme. Uz diezgan garas un ļoti strīdīgas politiskās cīņas fona *de facto* ar pirmajām Seima vēlēšanām 1992. gada 25. oktobrī tika pieņemta arī jaunā Lietuvas Satversme.

Īsumā Latvija un Igaunija raksturojamas kā parlamentārās demokrātijas sistēmas, kas strādā pieņemamā līmenī. Abās Prezidents (augstākā simboliskā persona) tiek ievēlēts netiešā veidā. Lietuvā ir tieši ievēlēta Prezidenta vadīta parlamentārā sistēma, kas arī strādā adekvāti. Izskatot jautājumu par to, cik lielā mērā izpildvara nošķirta no lēmējvaras, arī no tiesas varas, konstatēts tāds fakts, ka Latvijas Satversmē bija nepilnības attiecībā uz tiesu varu. Tās zināmā mērā koriģētas ar Latvijas Konstitucionālās Tiesas izveidošanu. Jautājums par suverēnās varas izpausmi Latvijā atšķiras no situācijas pārējās Baltijas valstīs, jo Latvijā Saeima ir suverēnās tautas gribas augstākā izpausme ar relatīvi mazu šīs Saeimas suverenitātes (kas tai deleģēta) līdzsvarojumu. Latvijas Satversmes visai vārgais kontroles mehānisms pār Saeimā ievēlētajiem deputātiem radījis ne mazumu problēmu. Neatgriezeniska varas deleģēšana tautas ievēlētiem pārstāvjiem noved pie tā, ka tie bieži vien "piemirst" savu funkciju.[35] No Saeimas deputātu puses nav manāmi nopietni mēģinājumi ķerties pie kaut kādas kontroles ieviešanas. Tādu varētu panākt, liekot deputātiem ciešākā veidā kontaktēties ar saviem vēlētājiem un izjust viņu vajadzības. Reāli visās postsociālistiskās valstīs iestājusies masveida apātija pret politisko procesu kā indivīdu ekonomisko problēmu atrisināšanas veidu.

Eiropas Savienības attiecības ar Baltijas valstīm aizsākās neatkarības atgūšanas laikā. 1991. gada 22. janvārī, pēc ārkārtējiem notikumiem Viļņā un Rīgā, Eiropas Komisijas valdes loceklis Hanss Andrīsens, kas papildus bija viceprezidents un atbildēja par ārlietām, pirmo reizi apciemoja Baltiju. Kā zināms, laikā no 1991. g. janvāra līdz 1991. g. augustam izšķirās PSRS liktenis un arī Baltijas neatkarības reālā atjaunošana. Eiropas Kopienas koordinējošā loma tīri politiskā

35 Latvijas Republikas konstitucionālā sistēma tiek raksturota kā Pirmā pasaules kara noslēguma laikā Vācijā bieži sastopamās vietējās "tautas demokrātijas" piemērs, vienīgais tāds, kas šodien dzīvs (sk.: K. Schrader, C.-F. Laaser, *Die baltischen Staaten auf dem Weg nach Europa*, Kieler Studien, Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, J C B Mohr, Tübingen, 1994).

plāksnē nebija noteicošais faktors. Andrīsena vizītes mērķis bija novērtēt tehniskās palīdzības problēmas Baltijā; tai noteikti bija arī simbolisks raksturs. Jāteic, ka ASV kā baltiešu politisko centienu galvenās veicinātājas šinī laikā izcēlās ar simboliskām izrīcībām[36]. ASV prezidenta Dž. Buša tikšanās ar ASV dzīvojošiem baltiešu izcelsmes amerikāņu pilsoņu grupējumiem (kopā 14 grupas) atstāja nedaudz sāju izjūtu. Ir prezidents, ir tā laika ASV ārlietu ministrs neradīja iespaidu, ka viņi sola uzņemties konkrētu rīcību, kas atvieglotu Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu. Šī laika daudzpusējās diplomātijas arhīvi nav vēl šodien pieejami, un tamdēļ tālāk šeit pievērsīsim uzmanību notikumu atstāstam.

Krievijas attieksme pret atjaunotajām Baltijas valstīm pilnīgi korekti apzīmējama ar 1950'jos gados izplatīto terminu *neokoloniālisms*. Ar to tiek saprasta kādas pakļautās valsts *politiskā* brīvlaišana, paturot koloniālajā metropolē šīs valsts ekonomisko procesu *kontroli*. Fakts, ka gandrīz visas šādas valstis mācējušas atbrīvoties no neokoloniālām saitēm, vieš cerību, ka pat Latvija, kurā vienīgajā no piecām Baltijas valstīm pastāv pat valstiski atzīta labvēlīga attieksme pret neokoloniālo saišu (ar Krievijas Federāciju) paturēšanu, laika gaitā spēs atbrīvoties no iluzoriski optimistiskā šādas atkarības novērtējuma.

Neapšaubāmi, Baltijas valstu neatkarības atgūšanas procesā krieviski runājošo un etnisko krievu (ieceļotāju) reālā klātbūtne Baltijas republikās vispirms tika izvirzīta kā arguments, kas noraida šo valstu atgriešanos neatkarīgo valstu saimē.[37] Trauma, ko atstājuši

36 ASV tā dēvētās neatzīšanas politikas rašanās Otrā pasaules kara laikā ir spilgts piemērs tam, kā nevīžība un pārcenšanās no PSRS puses izjauca tā laika ASV prezidenta ļoti piekāpīgo personīgo nostāju šinī jomā: viens no Aukstā kara iedīgļiem bija PSRS vadoņa J. V. Staļina bravūrīgā atteikšanās sarīkot jebkāda veida vēlēšanas ir trijās Baltijas valstīs, ir Polijā, aizbildinoties ar vajadzību saglabāt padomju politiskiem procesiem to ļoti specifisko identitāti; par nopietnu un korektu ASV atbildi uz daudzkārt izliktajiem PSRS politiskajiem slazdiem uzskatāma atteikšanās piešķirt Lietuvas PSR atsevišķu sēdekli ANO (1944. gadā); toties Jūrmalā 1986. gada augustā sarīkotajā PSRS un ASV atklātajā diskusijā, kuras organizētāju cerības - panākt ASV politikas kompromitēšanu - izjauca ASV delegācijas principiālās runas, saredzams viens iedīglis vēlākajai latviešu nacionālā lepnuma izpausmei (sk.: G. Matlock, *Autopsy on an Empire*, Randam House, New York, 1995).

37 Šādas propagandas ietekme ir maza; tomēr izņēmums, tāds, kas ietekmē plašas aprindas, ir Anatola Līvena (pēc paša atziņas, Krievijas kņaza Līvena (*Lieven*) dēls ar britu pavalstniecību) žurnālista darbība (*The Times*, *The Guardian*, arī *The Observer*, Lielbritānija) Baltijas valstu neatkarības laikā: uzsverot to, ka etniskie baltieši aiz romantiskām ilūzijām uzgriež muguru padomju daudzveidībai, raksti izcēla iebraucēju - strādājošo, atvaļināto virsnieku, pat dienējošo virsnieku ģimenes locekļu - "izmisumu"; šie raksti apkopoti grāmatā, kas šķietami apraksta Baltijas neatkarības atjaunošanu, tomēr otrajā izdevumā (ievadā) Līvens diezgan nicinoši noraida domu, ka uz etniskuma principa balstītām (garīgi šaurām) Baltijas valstīm

garie gadi svešas valsts pakļautībā, nav izraisījusi nekādu vardarbīgu reakciju Baltijas neatkarības atjaunošanas periodā, kas varētu līdzināties tai, ko pastrādājuši apspiedēji[38]. Pārliecinātā iestāšanās par neatkarīgu valsti turpinājās tālākajā valsts veidošanas procesā. Padomju okupācijas gadu ietekme uz pārmaiņām uzvedības normās un tradīcijās ir aktuāls temats, pētot Baltijas valstu pamatiedzīvotāju piedalīšanos politiskos un saimnieciskos procesos neatkarību atguvušajās valstīs, ievērojot kaut vai to, ka iebraucēju (daži vārda tiešā nozīmē ir iekarotāji, būdami atvaļināti no PSRS bruņotiem spēkiem) kontingents ir ļoti daudzveidīgs, gan attieksmē pret pamatiedzīvotājiem, gan pēc mentalitātes. Vispirms atcerēsimies tādu būtisku padomju laiku statistikas rādītāju kā jaukto laulību koeficientus, kas rāda šodienas neatkarīgo Baltijas valstu konkrētās attīstības un to ilgtermiņa attīstības stāvokļa iedīgļus. Pēc PSRS oficiālajiem datiem, 94% lietuviešu vīriešu, 91% igauņu, toties tikai 80% latviešu tautības vīriešu (1988. g.) precējās ar savas tautības sievietēm. Latviešiem šis procents bija viszemākais PSRS lielo (ar savu titulāro republiku apveltīto) tautu vidū: krievu tautības vīriešiem (kas dzīvo KPFSR) atbilstošais koeficients bija 90%. Šī nav vienīgā liecība par latviešu vājo identitātes izpratni.[39]

Politiskās sistēmas, kurās viena tauta klaji apspiež otru (parasti vairākas mazas tautas pakļautas lielākai), reti izveidojas par vienotu, homogēnu, stabilu valsti. Krievijas izplešanās krietni aiz tām robežām, kurās dzīvoja "asimilējamas" tautas (Baltijas gadījumā), jau 19. gs. bija uzrādījusi iekšējās pretrunas. PSRS uzskatāma par pēdējo krievu tautas (vai ar šīs tautas aktīvu līdzdarbību) centienu sagraut Baltijas etnisko daudzveidību. Masveida pārkāpumiem pret šī reģiona

ir izredzes izdzīvot, ja tās neņems vērā uz (tā paša) etniskuma principa balstītās (plaši un internacionāli noskaņotās) Krievijas ikkatru prasību; ievērojama ir A. Līvena naidīgā V. Landsberģa novērtējuma sakritība ar M. S. Gorbačova izteicieniem par Landsberģa neprofesionalitāti - mūziķi, kas ienācis politikas laukā u.t.t. (sk.: A. Lieven, *The Baltic Revolution, Latvia, Lithuania, Estonia and the Path to Independence*, Yale University Press, Yale, 1993).

38 Sk.: *Mass Deportations of Population from the Soviet Occupied Baltic States*, Estonian Information Centre, Latvian National Foundation, Stockholm, 1981. Pazudušo un iznīcināto kopskaits tiek lēsts ap 124 000 Igaunijā, 136 000 Latvijā un 245 000 Lietuvā.

39 Nelaimīgie šās impēriskās realitātes pēcnācēji, pārsvarā Latvijā dzīvojošie, kuru identitātes izpratnes loģika, piemēram, liek tiem uztvert Latviju kā Krievijas sastāvdaļu, nav tālāk apskatīti šinī grāmatā, noraidot bieži dzirdēto domu, ka šāda identitātes problēmu pašatkailināšanās būtu jebkādā veidā saistīta ar daudz nozīmīgāko problēmu, proti, kādā veidā visām trijām Baltijas valstu pamattautām nākas sevi apliecināt tagad, kad pasaules cieņa un respekts pret šo tautu "trešo atmodu" ir vēsturiskā pagātnē.

iedzīvotāju pamata cilvēktiesību, proti, dzīvot savā dzimtajā pusē, jāpievieno reģionā ieplūdināto citām tautām piederošo cilvēku tiesību pārkāpums, jo visiem obligāti bija jākļūst par "krieviski" runājošiem. Īpaši aizvainojošs ir šīs akcijas apoloģētu centiens vilkt paralēles ar angļu valodas nozīmi Jaunajā Pasaulē. Galvenā atšķirība ir tāda, ka Jaunajā Pasaulē šo valodu brīvprātīgi pieņem tās daudznacionālie iebraucēji. Tiem, kuriem nav pieņemama šāda situācija, pavērta brīva iespēja atgriezties savā etniskajā dzimtenē.[40] Šeit jāpiebilst, ka statistikas dati neliecina par milzīgu etnisko krievu izbraukšanu no Baltijas (skatīt 7.7. tabulu). Ja šos datus aprēķina attiecībā pret etnisko krievu skaitu, tad izbraucēju īpatsvars no Latvijas ir ne vien zemākais triju Baltijas valstu vidū, bet tas ir pats zemākais izbraucēju procents, arī raugoties uz visām NVS valstīm.

Baltijas valstu pāreja no koloniālā stāvokļa, kuru papildināja diktatūra ar sociālisma iezīmēm (noteikti piesaucot tā atribūtiku), uz sava valstiskuma atjaunošanu ir unikāla parādība modernajā Eiropas vēsturē. Šis process kā pamatprasību mijiedarbība, kā daļas valdošās elites pāriešana no pozīcijas uz opozīciju, arī ar visām koloniālā mantojuma sekām, vismazāk uzmanības izpelnījies tieši pašu baltiešu viedokļa izpratēju vidū. Nedaudzie pētījumi, kas parādījušies pasaules valodās, mēdz apskatīt vai nu tikai šīs pārejas ekonomisko pusi (par ko tālāk sekojošā apakšnodaļā), vai arī tikai politisko pusi. No ļoti daudziem aprakstiem par pārejas procesiem Baltijā, kas parādās krievu valodā, tikai daļa ienāk pasaules intelektuālajā apritē caur uzticamiem Rietumu akadēmiķiem, bet viņu ietekme aprobežojas ar akadēmiski noskaņotām aprindām, kuru nostājai par Baltijas valstu

40 Latvijā šodien latvieši, neizprotot brīvprātīgas pašrusifikācijas sekas, aizmirsuši paskatīties uz ieceļotāju administratīvajām iemaņām: šeit citēts tikai viens dekrēts, kas pieņemts krievu oriģinālā laikā, kad Latvijā dzīvoja apmēram 70% latviešu, resp., Latvijas KP CK biroja 1957. gada 24. septembra sēdes protokola Nr. 88 6. punkta pielikums Nr. 1 (bez publicēšanas presē): Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par aizliegumu bijušajiem Latvijas buržuāzisko valdību vadītājiem, buržuāzisko politisko partiju un pretpadomju organizāciju vadītājiem, aktīvajiem latviešu nacionālistiskās pagrīdes dalībniekiem, kuri tika notiesāti un sodu ir izcietuši, atgriezties Latvijas PSR. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs nolemj: Aizliegt bijušajiem Latvijas buržuāzisko valdību vadītājiem, buržuāzisko politisko partiju un pretpadomju organizāciju vadītājiem, kā arī aktīvajiem latviešu nacionālistiskās pagrīdes un bruņoto bandu dalībniekiem, kuri notiesāti par dzimtenes nodevību, teroristiskajiem un diversiju aktiem un kuri sodu ir izcietuši, atgriezties Latvijas PSR. Noteikt, ka par patvaļīgu atgriešanos Latvijas PSR minētās personas ar tiesas spriedumu ir jānosūta trimdā uz laiku līdz 5 gadiem. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs (LVA PA, 101. f., 20. apr., 29. l., 177. lpp. Oriģināls.) Tulkojums no krievu valodas; publicēts 1998. g. 28. martā *Latvijas Vēstnesī* (Rīgā).

7.7. tabula. **Atsevišķi dati par migrāciju un etnisko ne-krievu izbraukšanu no Baltijas laika posmā no 1990. līdz 1994. gadam***

	1990	1991	1992	1993	1994
Etnisko krievu atgriešanās Krievijā (1000'šos)					
No Igaunijas	2,8	3,6	18,7	10,6	8,2
No Latvijas	3,5	5,2	19,7	19,4	19,3
No Lietuvas	5,1	4,5	10,2	13,4	5,4
Kopā (no Baltijas un no NVS)	199,9	117,7	360,2	419,4	612,4
Titulāro ne-krievu nāciju ieceļošana Krievijā					
No Igaunijas	0	-0,1	0,2	0,3	0,3
No Latvijas	-0,4	-0,3	0	0,3	0,5
No Lietuvas	-0,7	-0,8	-0,1	0,2	0,4

* Dati apkopoti rakstā: C. Codagone, *The new migration in Russia in the 1990'ties,* no rakstu krājuma: K. Koser, H. Lutz, *The New Migration in Europe,* Macmillan Press, Basingstoke, 1998.

atbilstību ES ir minimāla nozīme. Lasītājam Latvijā ir tik brīvi pieejami šādi pētījumi un atzinumi gan latviešu pārcēlumā, gan krievu valodas oriģinālā, ka lieki būtu tos šeit uzskaitīt. Atsevišķi Krievijā izdotie pētījumi pelna nedaudz vairāk uzmanības, kaut gan arī tiem piedēvēt kaut kādu ieskatu procesos, kuru rezultātā veidojas Krievijas politisko aprindu attiecības ar Baltiju, būtu stipri pārsteidzīga rīcība.[41]

Šeit ciešāk ieskatīsimies tikai vienā pētījumā par to, kā veidojas moderna politiskā struktūra Baltijas valstīs, kuram, pēc autora uzskatiem, ir iespējami plaša ietekme.[42] Šim pētījumam papildus būtu

41 Grāmata, kas iznākusi 1998. gadā, D. Treņina *Baltijskij šans,* neapšaubāmi drīzumā tiks pārtulkota pasaules valodās, ieņemot līdzīgu vietu, kādā savā laikā atradās PSRS "informācijas" dienests *Novosti Press*; Treņina argumentācija jau paspējusi ienākt latviešu ārzemju pārstāvniecībās, - grāmata ir atskaite par apskološanas darbiem, kas veikti 1997. gadā, iepazīstinot Latvijas (un citus Baltijas) masu saziņas līdzekļu pārstāvjus (un sabiedrības viedokļa veidotājus, to skaitā Latvijas politisko partiju darbiniekus, arī diplomātus) ar viņu (pilsoņa) uzdevumiem, kā nogludināt ceļu tā dēvētajiem "Eiropas krieviem" uz iekļaušanos Eiropas Savienībā; Treņina domas, ka tieši etniskiem latviešiem ir izdevība kļūt par Krievijas uzticības personām ES, ar patiesu gandarījumu uztvēris un tālāk paudis ne viens vien Latvijas Republikas interešu "pārstāvis" ES valstīs.

42 Par Norvēģijas Ārlietu ministrijas līdzekļiem (starp citiem) finansēts pētījumu cikls: A. Steen, *Between Past and Future: Elites, Democracy and the State in Post-Communist Countries, a comparison of Estonia, Latvia and Lithuania,* Ashgate, Aldershot, 1997.

jākļūst par ierosmi līdzīgiem kapitāliem pētījumiem (nopietniem pēc satura, nevis formāliem pēc savas paviršības) no pašu izpētāmo, resp., baltiešu viedokļa. Šī darba autors, tāpat kā daudzi citi, ievērojis Baltijā pirmspadomju tradīciju turpināšanos. Lietuva šodien uzrāda sava katolicisma ietekmi valsts izbūvē: Lietuvā valda citādas sadzīves raksturīpašības nekā Igaunijā un Latvijā. Ja skatās tikai uz titulāro nāciju uzvedību, tad secinājums, ka igauņu un latviešu sabiedrības ir stipri līdzīgas, ka tās ietekmējušās visvairāk no ziemeļvācu diezgan puritāniskās dzīves jēgas izpratnes, atbilst šo nevācu tautu instinktīvai garīgai tuvībai šādam ļoti individuālistiskam dzīves un sadzīves veidam. Katolicismam raksturīgā pakļaušanās hierarhijai panāk sadzīves pašorganizēšanos tādā veidā, ka lietuviešu tautā nav modināta interese par slāvisko kopdzīvi. Lietuviešu nacionālais pašlepnums un instinktīvā savējo saliedēšanās, nonākot saskarē ar svešo, pamudināja dažu labu to priekšstāvi rūpēties par savējiem, atstājot PSRS iespēju rūpēties par savējiem. Latviešu ziņkāre un diezgan vāji attīstītā savstarpējās palīdzības izjūta padara viņus par viselastīgāko no trim baltiešu tautām. Tā kā latviešiem vismazāk saglabājusies rietumnieciskā mēra izjūta, kas daļēji izskaidrojams ar izglītības izkropļošanu padomju laikā[43], tieši latviešiem, kas ir visatvērtākie pret pasauli, visgrūtāk saprast rietumnieciskās politiskās (un arī daudzas citas) sadzīves normas. Igauņu saliedētība pret svešo ir tik leģendāra un efektīva, ka tā izraisīja garīgi visizmisīgākos PSRS centienus "saglābt" tieši šo laupījumu Baltijas telpā. Ļoti detalizētā pētījuma galvenie secinājumi ir šādi.

Lietuvā etniski daudz labvēlīgākā situācija sekmēja to, ka pārveide notiek kā iekšēja diskusija, proti, kā vairāku un dažādu interešu grupējumu savstarpējā cīņa. Nav nekādu nopietnu šaubu par Lietuvas kā ilgtspējīgas valsts noturēšanos, jo tiešu ārējo draudu Lietuvai ir vismazāk. Neapšaubāmi, Lietuvā vistiešākā veidā tiek risināta tā dēvētā nacionālo komunistu problēma. Arī pārējās Baltijas valstīs šāda

43 No trim Baltijas valstīm vislielākais skaits augstskolu mācību spēku aizbēga uz Rietumiem no Latvijas (absolūtā skaitā tikpat daudz, cik igauņi un lietuvieši kopā); Latvijā saglabājās ļoti prokrieviska pirmskara grupa, kuru papildināja līdz smieklīgai kalpībai nonākt gatavi Krievijas latvieši; stratēģisku apsvērumu dēļ padomju laikā Latvijā attīstīja vienīgi vidējās lietderības līmenim atbilstošas pētniecības iestādes, savukārt tieši zinātnes vadība Latvijas PSR izcēlās ar savu atrautību no vietējo vajadzību izpratnes, tātad atstājot novārtā iespējas izkopt atbilstošu pētniecisko bāzi; praktiskā līmenī, kā protestu pret krieviskoto izglītības sistēmu (piemēram, angļu literatūras pētīšana no krievu valodā pārtulkota "oriģināldarba"), daudzi arī neizgāja izglītības ciklu; PSKP prakse liegt studēt augstākajās mācību iestādēs tiem, kam bija radi ārzemēs, skāra visus baltiešus, igauņus un latviešus it īpaši.

problēma pastāv, jo nav iespējams nosacīt konkrētu administratīvu piegājienu, kas pasargātu šo valstu neatkarību no nacionālajiem komunistiem gandrīz instinkta līmenī ieaudzinātā naida pret neatkarīgu Baltiju un tāpat par instinktu padarītās klanīšanās Krievijas un it sevišķi krievu tautas interešu priekšā. Nelojālo veco kadru izstumšana Latvijā un Igaunijā ir panākusi zināmā mērā daudz viengabalaināku jauno valdošo eliti. Jāatgādina gan, ka viengabalainība nenodrošina kvalitāti, tomēr PSRS laika vadošā grupa neatkarības apstākļos atradās vairākas galvas tiesas pāri savām spējām.[44]

Atjaunoto Baltijas valstu politiskās elites saņēma varu gandrīz vai bez pretestības savās valstīs. Viņu līdzība izskaidrojama ar to, ka visas apzinājās, cik maza ir viņu valsts, cik saspringta darbība nepieciešama, lai kaut cik sekmīgi izveidotu neatkarīgu politisko un ekonomisko sistēmu. Tas, ka iedzīvotāju pamatmasa visās trijās valstīs šodien nav apmierināta ar panākto, ir likumsakarīgi: relatīvi zemais dzīves līmenis, kaut tas ir augstāks nekā NVS valstīs, tomēr atpaliek no tā labklājības līmeņa, par kura virspusējiem aspektiem tik viegli spēj informēties masas. 7.8. tabulā redzams, ka vienīgā iedzīvotāju grupa Baltijā, kas visnotaļ atbalsta savu aiziešanu no PSRS, ir igauņi. Lietuviešu pārsteidzoši augstais labvēlīgais noskaņojums pret PSRS saistās ar atmiņām par to, cik vienkārši toreiz bija panākt sev izdevīgus līgumus. Te lieti piebilst, ka lielu daļu šo un citu šīs pētnieku grupas fiksēto datu nav iespējams konstatēt, runājot privāti ar cilvēkiem Baltijā, tie drīzāk sakrīt ar viedokli, kas pausts specifiska rakstura izdevumos (socioloģiskās aptaujās). Reāla pēcpadomju parādība, kas pārmantota no padomju laikiem, ir ierindas cilvēka nevēlēšanās izteikties jebkādā kontroversālā veidā, jo padomju vara īpaši neieredzēja jebkuru ierindas cilvēku, kas uzdeva iepriekš nesaskaņotus jautājumus.

Pateicoties baltiešu drosmei, zināmā mērā noslēdzies arī viens posms krievu tautas vēsturē. Krievu tautai pavērta iespēja celt savu nacionālo valsti (kuras robežās dzīvotu vienīgi etniskie krievi un citi, kas brīvprātīgi to vēlas). Vēlmei ar ekonomiskām metodēm, ar politisko viltību vai pat draudot ar fiziskās varas pielietošanu turpināt Baltijas telpas kolonizēšanu jāpārvelk svītra.[45] Mierīga stāvokļa

44 PSRS tautību politika atlasīja objektīvi spējīgus nacionālos kadrus, lai tiem atrastu vietu vissavienības mēroga uzņēmumos, kas obligāti atradās tālu no viņu etnosa apdzīvotā reģiona; pēc neatkarības atgūšanas samērā maz šādu kadru atgriezās dzīvot Baltijā.

45 Te lietderīgi pieminēt, ka, neraugoties uz nepārtrauktu spiešanos Baltijas telpā (domājot tās piekrastes reģionu), krievu etnoss pastāvīgi un vēsturiski kaut cik stabili šeit apdzīvo tikai telpiski nelielo Sankt-Pēterburgas apkārtni.

7.8. tabula. **Ieskats Baltijas valstu iedzīvotāju viedoklī** (aptaujas rezultāti 1997. gadā)*

	Igauņi	Krievi Igaunijā	Latvieši	Krievi Latvijā	Lietuvieši	Krievi Lietuvā
PSRS valdības novērtējums						
pozitīvi	48	79	74	86	76	81
neitrāli	11	5	8	8	6	8
negatīvi	41	16	18	6	17	11
Pašreizējās valsts iekārtas novērtējums						
pozitīvi	69	55	22	19	29	32
neitrāli	9	7	13	10	11	12
negatīvi	22	37	64	72	64	56
Personīgās perspektīvas saredzu						
pozitīvas	86	71	54	41	60	53
neitrāli	6	9	16	11	9	12
negatīvas	8	20	30	47	30	34
Komunistiskās ideoloģijas pieredze						
pozitīvi	22	67	41	67	43	59
neitrāli	10	8	11	9	10	10
negatīvi	68	24	48	25	47	31
Tirgus ekonomika un demokrātija						
pozitīvi	69	49	37	30	37	42
neitrāli	10	9	17	14	11	14
negatīvi	21	41	45	55	53	43

* Ziņu avots: R. Rose, *The New Baltic Barometer III,* Unversity of Strathclyde, Studies in Public Policy series, SPP284, 1997.

uzturēšana Baltijas telpā prasīs vietējo iedzīvotāju piepūli nākotnē. Krievu nācija tiecas uzskatīt Baltijas reģionu par savas apmešanās cienīgu, par savām mājām, kurām durvju nevar būt, kā jau kopmītnē. Šī pārliecība par *piebaltijas* piederību lielajai Krievijai sastopama individuāli un grupveidīgi neatkarīgi no tā, vai šai nācijai piederīgie dzimuši Rīgā, Stavropolē, Vladivostokā vai arī Losandželosā. Sirsnīgi izteiktās cerības iespiesties Baltijas tautu apdzīvotajā teritorijā aizvien satrauc visu Baltijas reģionu. Stāvoklis šodien atšķiras no stāvokļa cara

Krievijas pēcsabrukuma laikā tikai ar to, ka tagad baltiešiem ir vēsturiskā pieredze ar Krievijas solījumiem, kurus tās tauta gatava aizmirst pie pirmās izdevības. Visbīstamākais signāls, ko Baltijas iedzīvotāji var dot, ir atzīt sava kaimiņa "tiesības uz privilēģijām", kas tam ir kā aicinājums uzkundzēties.[46]

Triju Baltijas tautu tiesības suverēni izlemt savu likteni nav šeit domāts iztirzāt: ja reiz šī izvēle ir izdarīta un starptautiski atzīta, tā nav pakļauta pārrunām.[47] Tiem, kas šodien vēl nostājas Krievijas pozīcijās, jāatceras, ka pēc starptautiskajām tiesībām un ieražām tikai nenopietna vai noziedzīga valsts nodarbojas ar šādu "otrreizēju izskatīšanu". Tādās demokrātiskās iekārtas pamati izrādās sekli ielikti. Toties nevienā no šīm trim valstīm nenotika masveida cilvēktiesību pārkāpumi, kādi saistās ar PSRS nodibināšanu, tās iestāžu izveidošanu, it sevišķi ar tās industrializāciju.

7.3. Ekonomiskā attīstība un sabiedrības atjaunošana

Neatkarīgajām Baltijas valstīm nācies divi reizes celt patstāvīgu valsts iekārtu, gan veidojot funkcionējošu tiesisku sistēmu, gan radot ievērības cienīgu tautsaimniecības sistēmu. Abos gadījumos sekmes nāca samērā lēni, krietnu laiku pēc tam, kad lielo redzamo (zināmā veidā pat ārišķīgo) pārmaiņu laiks bija garām. Abos gadījumos vietējo iedzīvotāju līdzdalība bija aktīva un nozīmīga, tomēr ne līdz galam

46 Latviešos atrodams tāds dīvains pašcieņas izjūtas trūkums, kas izpaužas kā cieņa un iecietība pret krievu tautas agresiju pret latviešiem; šai parādībai Latvijā šodien ir tik daudz izpausmju, ka tās trūkums ir rets izņēmums, - proti, Latvijas presē, tās intelektuālajās aprindās par normu ir kļuvis jēdziens "Krievijas taisnīgās intereses Latvijā", kurām nav atļauts pretoties nedz pašai Latvijas valdībai, nedz citām Rietumeiropas tautām; cik gan zemu latviešu intelekts kritis kopš pirmās neatkarības laika, kad problēmu par krievu tautu Latvijas valstsvīri formulēja šādi: *who can today predict when the russian people will be in a position to make its will fully known and to take part in the settlement of the problems of the borderland (non-russian) peoples?* [kurš šodien spēj paredzēt, kad krievu tauta būs tiktāl nobriedusi, ka tā spēs pilnībā izteikt savu gribu un ņemt dalību pierobežas (ne-krievu) tautu problēmu nokārtošanā?] (sk.: Arvid Berg, *Latvia and Russia: one problem of world peace considered*, J. M. Dent & Sons, London, 1920).

47 Viens apskats par to, cik tālu krievu tautai ir tiesības iejaukties baltiešu tautu, konkrēti, latviešu tautas, suverēnās izvēles īstenošanā, atrodams brošūrā: Arved Berg, *ibid (46);* pretstatā šodien izdotām līdzīgām grāmatām šeit nav atrodamas atsauces uz minoritāšu privilēģiju ievērošanu, brošūra uzrakstīta skaidrā angļu valodā, nevis šodien Latvijā iecienītā "politiski korektajā amerikāņu angļu valodā". resp., *politically correct received standard American English.*

noteicoša.[48] Šinī apakšnodaļā apskatīsim, kādi bija galvenie PSRS ekonomiskā sabrukuma cēloņi 1980'jos gados (gan Baltijā, gan citur) un kas bija noteicošais faktors tam, ka politiskajām pārmaiņām Baltijā, tajā skaitā neatkarības atjaunošanai, pārlieku nepretojās ne-baltieši. Daļa šo Baltijas iedzīvotāju piedalās tautsaimniecības atjaunošanā, toties lielākā daļa ir pasīvi, tāpat kā liela daļa vecāko gadagājumu etnisko baltiešu.

Viens no attīstību bremzējošiem faktoriem, kas šobrīd atšķīris triju Baltijas valstu progresa tempus un arī draud iezīmēt starp šīm valstīm paliekošu atstarpi, ir praktiski visas ar privāto īpašumu saistītās likumdošanas nesakārtotība. Protams, šāds stāvoklis atrodams gandrīz visās bijušajās Eiropas sociālistiskajās valstīs. Tomēr, šķiet, tieši latvieši, ar lielām idejiskām mokām, netiecas atzīt privātā īpašuma vadošo nozīmi modernas un turīgas tautsaimniecības aprites panākšanā. Lietuvā izteikta kavēšana notika tāpēc, ka tā dēvētie nacionālie komunisti turpināja saimniekot ar padomju ekonomiskajām relikvijām. Igaunijas vadībai, iespējams, var pārmest pārlieku lielu drosmi, kad masveidā tika slēgtas iracionālās rūpnīcas Igaunijas teritorijā. Tas bija iespējams vienīgi šinī pirmajā brīvības sajūsmas brīdī. Igaunija tiek atzīta par vienu no veiksmīgākajām valstīm šinī pārejas laikā.

Gan Igaunijā, gan Latvijā 19. gs. beigās un padomju okupācijas laikā notika pārāk liela un vietējām prasībām neatbilstoša industrializācija. Līdzība starp stāvokli Baltijā 1920'to gadu sākumā un stāvokli 1990'to gadu sākumā ir tāda, ka laba daļa iepriekšējās infrastruktūras atradās sliktā stāvoklī un vietējo finansiālo resursu nepietika, lai attīstītu tādus apstākļus, kas atbilstu vietējo iedzīvotāju prasībām. Šodien svarīgi ir tas, ka atjaunotās Baltijas valstis no pirmās neatkarības laika ir mantojušas labu reputāciju un zināmu pārliecību Rietumu lietišķās aprindās, ka 1990'jos gados Baltijā, papildinot vietējos spēkus ar ārzemju investīcijām, izveidosies patiesas bagātības radīšanas apstākļi.

Kā redzams 7.4. shēmā, simboliski savītie patiesu turību veidojošie apstākļi tikai daļēji balstās uz dabisko bagātību. Neiedziļinoties

48 Pēc notikumu sīkas apskates iespējams konstatēt ne vien to, ka Baltijas valstīs emocijām ir krietni lielāka nozīme tautsaimnieciskos procesos, nekā tas mēdz būt citur šodienas pasaulē, bet arī ļoti senu tradīciju, ka pamatiedzīvotāji aktīvi, saliedēti un viens otru atbalstot ieņem noteicošu vietu lauku aktivitātēs (ar tirdzniecību kā vājo vietu), kā arī intelektuālajā dzīvē, turklāt ārzemnieku ienākšana tirdzniecībā, arī viņu koncentrēšanās lielpilsētās tiek uztverta ar iecietību (skatīt, piemēram: O. Norgaard, *Baltic States after Independence*, Edward Elgar, Cheltenham, 1996).

šādā teorētiskā problēmā, šinī apakšnodaļā apskatīsim trīs būtiskus ekonomiska rakstura jautājumus attiecībā uz Baltijas valstīm:

a) padomju laika ekonomiskais un cits (pārsvarā tiesiskais) mantojums;
b) dažādas pārejas perioda lejupslīdes stabilizācijas metodes;
c) iedzīvotāju iecerēm atbilstoša turības līmeņa panākšana[49].

Modernā Rietumu sabiedrība pēc savas uzbūves krietni atšķiras no populāriem tās trūkumu vai virspusīgās pievilcības attēlojumiem. Neatņemama turības sastāvdaļa ir *produktīvs* darbs, *depolitizēta* tiesu sistēma un zināma paļaušanās uz to, ka valsts struktūras *pieskata* tautsaimniecības procesus, *virza* tos uz kopīgā labklājības fona. Pilnīgi noraidāma jebkādas paralēles vilkšana starp modernai tautsaimniecībai, kas organizēta daudzās elastīgās apakšjomās, nepieciešamo

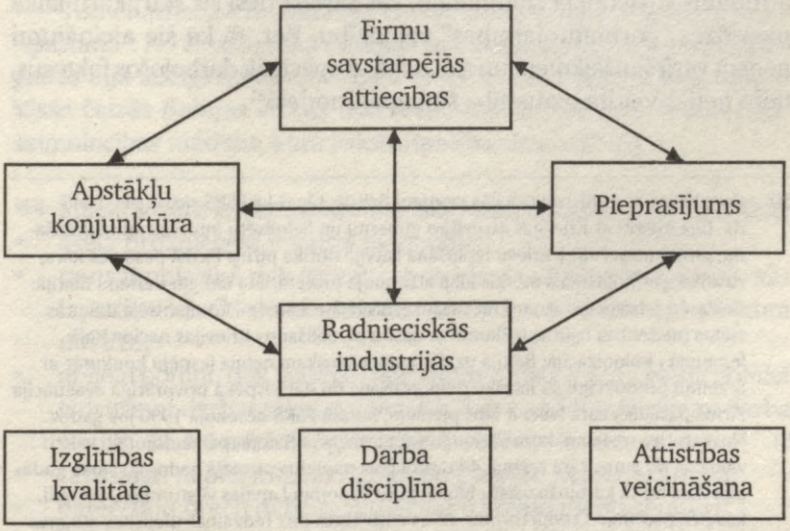

7.4. shēma. **Tautsaimniecības aprites noteicošo pamatfaktoru mijiedarbība**

49 Ņemot vērā gan reālo izejvielu cenu kāpšanu atbilstoši tam, ka pieejamais šādu vielu daudzums nepalielinās reizē ar strauji pieaugošo cilvēces kopskaitu, kā arī ar vides aizsardzību saistītos apsvērumus, lielu praktisku nozīmi ES dalībvalstīs (un, protams, arī kandidātvalstīs) ieguvis jēdziens *sustainable development* (tāda attīstība, kuru gan pēc tās kvantitatīvajiem, gan arī pēc kvalitatīvajiem rādītājiem iespējams uzturēt ilgā laika termiņā).

investīciju ieplānošanu un padomju plānveidīgo, uz gigantismu noskaņoto valsts kapitālismu. Tieši Rietumos izkoptā tirgus ekonomika, kurā turība tieši atkarīga no attiecīgo apstākļu izmantošanas, lai apmierinātu patērētāja (noņēmēja) prasības, šķiet, ir tas mērķis, uz kuru jātiecas visām AEVEV - nevis tikai kā kandidātēm uz iekļaušanos ES, bet vienkārši šāda augstāka, materiāli bagātāka dzīves līmeņa pievilcības dēļ.

Igaunija un Latvija 1920'jos un 1930'jos gados (sākot no zema līmeņa[50]) īstenoja loģisku, vietējām iespējām un vietējām prasībām atbilstošu industrializācijas politiku. No šīs pieredzes negatīvajām parādībām (piemēram, tāds sakarsēts sacensības gars, kura padzīšanai uz neatgriešanos tieši radīta Eiropas Savienība) šodien varam atzīmēt vienu, kura nebūtu tagad jāatkārto kā izcili liela kļūda. Varbūt vismazāk pievilcīgā no šo pirmo republiku pieredzes šodien ir stingrās vadoņa rokas ideja, gan sabiedriskajās lietās, gan arī tautsaimniecībā. Tiešām apbrīnojami daudz gan ārpus Baltijas, gan pašu baltiešu starpā atrodams šī viedokļa sludinātāju, kas saredz tieši šīs starpkaru laika pieredzes "pārmantojamības" vajadzību. Bet, tā kā šie aicinājumi neņem vērā šinī laikmetā un šinī telpā visspēcīgāk darbojošos faktorus, tiem netiks veltīta uzmanība šinī apakšnodaļā[51].

50 Cara Krievijas industrializācijas centieni Baltijā, tāpat kā PSRS rīcība pēc 1945. gada, bija saistīti ar Krievijas atsevišķo guberņu un lielpilsētu interešu apmierināšanu; pirmā masveidīgā krievu ieplūšana Latvijā notika pirms Pirmā pasaules kara; rusifikācijas politiskais mērķis klaji attaisnoja proletariāta iedīgļu dzīšanu Baltijā: deklasēti iebraucēji, atrauti no savām etniskajām saknēm, kompensēja dzimtās vietas piederības izjūtas trūkumu ar nasku piedalīšanos Krievijas nacionālajā lepnumā - kolonizācijā; Baltijā uzstādītajām fabrikām nebija iespēju konkurēt ar ārzemju produkciju: šo fabriku demontēšana un darbaspēka brīvprātīgā evakuācija Pirmā pasaules kara laikā ir labs piemērs, kuram PSRS nesekoja 1990'jos gados.

51 Noskatoties uz farsu, kuru Padomju vara inscenēja Baltijā, pārveidojot šo valstu valdības no autoritāra režīma diktatūrā (kas papildus pirmajā padomju varas gadā bija daļa no tā karojošo valstu bloka, kuru Padomju Latvijas vēsturnieki, arī tādi, kas pēc-padomju Latvijā turpina savas aktivitātes bez redzamas idejiskas atkāpes no padomju izglītības, nodēvējuši par antihitlerisko koalīciju), cienījamais Lielbritānijas vēsturnieks Hjū Setons Vatsons (*Hugh Seton-Watson)* 1942. gadā izteica savu pārliecību par to, ka šinīs (domātas visas šodien par AEVEV dēvētās) valstīs reiz atjaunosies demokrātiska iekārta, jo *"These people may be behind us in some ways, but they are not savages to be permanently cowed by lion-tamer, snake-charmers and witch-doctors. They are Europeans who have shown their worth in more than one historical crisis."* [Šie ļaudis varbūt kādā ziņā no mums atpaliek, taču viņi nav mežoņi, kurus visu laiku varētu turēt pakļautībā zvēru dresētājs, čūsku dīdītāji un pūšļotāji. Viņi ir eiropieši, kuri ne vienā vien kritiskā vēstures posmā ir parādījuši, ko tie spēj.], no: *Eastern Europe between the Wars, 1918-1941,* (reprinted), Westview, Boulder-London (1986), no 264. līdz 267. lpp.

Ja padomju varas ieviešana 1940. gadā notika kā klusināta agresija pret šīm valstīm, tad tā laika ekonomiskās pārmaiņas sekoja padomju piespiedu kolektivizācijas laika pieredzei. Visādi demagoģiski paņēmieni pavadīja lielo industriālo uzņēmumu īpašnieka maiņu, proti, kapitālistu-īpašnieku nomainīja ierēdnis-kapitālists, kuram veids, kā panākt darbaspēka paklausību, bija visai primitīvs. Izsludinot, ka birokrātija pārņem īpašumu tajā strādājošo vārdā, tika atrisinātas darba devēju un darba darītāju attiecības, tā teikt, uz papīra, toties bez reāla atalgojuma paaugstinājuma.

Otrā pasaules kara politiskā konjunktūra veicināja J. V. Staļina personīgo ambīciju piepildīšanos Baltijas telpā tikai līdz zināmai robežai. Vienošanās ar Ā. Hitleru palīdzēja īstenot tikai daļu no Staļina ieceres "atgūt un pārspēt zaudētās impērijas taisnīgo īpašumu". Toties nedz Somija, nedz vēlāk arī Dānija vai Zviedrija nenonāca PSRS pakļautības zonā.[52] Otrā pasaules kara beigās PSRS palika tālu no savas ieceres padarīt Baltijas jūru par "padomju jūru".

Tomēr attiecībā uz Igauniju, Latviju un Lietuvu, PSRS atguva cara "īpašumu". No ekonomiskā viedokļa stāvoklis Baltijā pirmajos pēckara gados bija līdzīgs stāvoklim Polijā un citās PSRS pakļautības valstīs. Visās četrās Baltijas valstīs tika ieviests tā dēvētais padomju tautsaimniecības modelis, kura raksturīpašības ir sekojošas:

- kolektivizēta lauksaimniecība, kas darbojas valsts tiešā pārvaldē;
- ārējā tirdzniecība ir valsts monopols;
- tautsaimniecībā tiek izvirzīti gada plāni (ražošanas apjomi), kas izpaužas kā sīki detalizētas instrukcijas, no kurām nav pieļauta novirze;
- ar lielu pompu tiek pieteikti tautsaimniecības 5 gadu plāni, nolūkā iedvesmot darbaspēku, noteikt, kādā virzienā mobilizējami darba resursi, kā arī norādīt ilgtermiņa investīciju virzienu;
- ražošanai nepieciešamo materiālu piegāžu nepietiekamība;
- patērētāju preču deficīts (attiecībā uz reālo pieprasījumu);
- lieli investīciju apjomi (globāla, nevis specifiska pieeja);
- sistēmas sākuma posmā ļoti straujš nodarbināto skaita pieaugums (visās darbavietās strukturālā veidā ieviests pārlieku liels darbaspēks);
- garantēta (pat obligāta) vispārēja nodarbinātība;

52 Sarkanās armijas cerības ieņemt Dāniju (it kā to atbrīvojot) nobloķēja Lielbritānijas armijas vienību ienākšana Vācijas ziemeļos; Somija, neskatoties uz to, ka tā divi reizes zaudēja karu ar PSRS, izcīnīja tiesības saglabāt savu valstisko neatkarību.

- prasība pēc kvantitatīvās plāna izpildes pieļauj neformālus, neplānotus uzņēmumu kontaktus un sastrādes veidus, kas tiek pieciesti, nevis veicināti;
- ļoti izplatīta alternatīvā (ēnu) ekonomika, kuras piegādi sastāda zagta manta, arī manta, kas iegūta, izmantojot dienesta stāvokli, toties preces tiek pārdotas par krietni paaugstinātām cenām, atbilstoši pieprasījumam un piegādei; šinī ekonomikā ietilpst arī privātā kārtā sniegtie pakalpojumi.

Baltijas valstīm 1930'jos gados raksturīgais rietumnieciski izglītotais un individuāli domājošais darbaspēks nebija piemērots iekļaušanai padomju tautsaimniecībā. Sabiedrības ekonomiskos pamatus trijās iekarotajās Baltijas teritorijās PSKP bruņotās vienības iznīcināja, vienkārši likvidējot šādu iestāžu vadošos darbiniekus. Aiz patiesi krieviskas nevīžības šo procesu pārdzīvoja zināms skaits cilvēku, kuri pēc atgriešanās PSRS iesaistītajos industriālajos un pakalpojumu uzņēmumos būtībā neietekmēja to darbību. Par daudzajiem veidiem, kā trijās Baltijas republikās tika iznīcināta jebkāda atklāta diskusija par saprātīgu tajās atrodošos uzņēmumu vadības principu ievērošanu, nav vietas šeit izteikties. Faktiski trijām Baltijas valstīm, kas atjaunoja savu neatkarību 1989.-91. gadā, gan tā laika sabiedrības pašorganizēšanās, gan šajās teritorijās esošo vidējo un lielgabarīta tautsaimniecības objektu pārveidošana bija jāuzsāk, kā to atzīst praktiski visi objektīvie procesa novērotāji, no zema līmeņa.

Padomju sistēmas pieķeršanās idejai, ka pilnīgi visiem darbaspējīgiem jāstrādā, neattiecās uz visiem šīs valsts pilsoņiem.[53] Jēdziens "sociāli kaitīgs" (kas šodien Krievijas uzticības ekonomiskajās struktūrās Baltijā tiek klusi lietots, lai apzīmētu Krievijas interesēm nelojālu personu), protams, bija institucionalizēta diskriminācija un cilvēka tiesību pārkāpums. Masveida bruņotie uzbrukumi miermīlīgiem Baltijas iedzīvotājiem arī notika pēc selektīvās atlases (līdz pat 1980'to gadu beigām), kurā cilvēka izcelsmei piemita "vainas" sastāvs, kas attaisnoja valstisku savu iedzīvotāju pazemošanu.

53 Latvijā pamanāmā padomju laiku romantizācija aizmirst PSRS kampaņas pret tā dēvētiem "sabiedrības parazītiem", proti, tādiem, kuri nestrādāja valsts darbā. Maz pētīta šī strādāšanas atdarināšanas politiskā nozīme, proti, daudz vieglāk pārbaudīt pilsoņa attieksmi pret sabiedrības pārvaldes struktūrām, ja viņš regulāri ierodas darbā, kur pie tam vēl bija obligāti (kaut to ne vienmēr ievēroja) jāpiedalās sapulcēs par politisko stāvokli, - šajā laikā sabiedrības "attiecību pētnieki" - VDK uzticības personas vieglāk spēja veikt savu darbu, nekā ja cilvēku nostāja būtu jākonstatē, apmeklējot izkaisītās dzīvesvietas.

Ekonomiskās struktūras Baltijas valstīs pirms PSRS okupācijas bija krietni modernākas un elastīgākas nekā to padomju sistēmas ekvivalenti. Tā savukārt balstījās uz pieņēmumu par dabas bagātību "neizsmeļamību". Baltijā vienkārši nebija tik daudz derīgo izrakteņu, lai uz šādas bagātības izvērstos. Tādas ekonomiskās sistēmas ieviešana Latvijā un Igaunijā sākās ar masveidīgu modernākās tehnoloģijas izlaupīšanu, lai pēc laika tā uzrastos Krievijas reprezentācijas oāzēs - pēc impēriskās domāšanas, perifērijai jābūt pelēcīgākai nekā centram. Laika gaitā visā PSRS notika darbaspēka pārstrukturēšanās. Sevišķi ar 1960'jiem gadiem sākot, darbaspēks nepakļāvās dekrētiem, notika liela pārcelšanās no laukiem uz pilsētām, kā redzams 7.9. tabulā.

Zināmu izejas punktu novērtējumam, kādā ekonomiskajā situācijā atradās trīs Baltijas republikas, sākot ceļu uz neatkarību, var gūt no pārskatiem par ekonomisko stāvokli PSRS 1989. - 91. g. Šeit lietderīgi ieskatīties apbrīnas vērtā optimistiskā pētījumā, kas lepni nes nosaukumu "PSRS 1990'tos gados: stagnācijas pārvarēšana" (redakcijas noslēgums - 1989. gads)[54]. Pētījumā nav nedz pieļauta, nedz pārrunāta tēze, ka PSRS kā ekonomiska vienība ir pēc savas būtības tik bagāta ar iekšējām ekonomiskām pretrunām, ka tās sadalīšanās pa mazākām apakšvienībām ir tikai laika jautājums. Viena no svarīgākajām pretrunām šinī struktūrā bija patvaļīga enerģijas, izejvielu un transporta cenu reducēšana uz nulli. Pievēršot uzmanību vienīgi tautsaimniecisko procesu politiskai lietderībai, vienlaikus noliedzot ražošanas metožu lietderību, radās gigantiski kolektīvi (ražotnes). Tādos, protams, bija vieglāk uzturēt politisko kontroli. PSRS neveiksmēs saredzama klasiska monopolu deģenerēšanās, proti, šādu uzņēmumu pakāpeniska novecošana, to ražojumu kvalitātes lejupslīde.[55]

Loģiskais iznākums bija jau citētajā rakstā konstatētais PSRS tautsaimniecības katastrofālais stāvoklis (ārpus militārās rūpniecības

54 Pētījums publicēts sērijā *Economic Prospects Series*, kura izdevējs *Economist Intelligence Unit* atrodas Londonā: M. Ellman, *The USSR in the 1990'ties, struggling out of stagnation*, Special Report 1152, February 1989; ieceres, kas šeit ieskicētas, sasaucas ar Latvijā lielu popularitāti ieguvušiem tautsaimniecības attīstības pareģotājiem, kuru idejas varētu raksturot kā atgriešanos Krievijas integrētā ekonomiskajā telpā pēc tam, kad Rietumu investori būs uzcēluši Latvijas infrastruktūru tik tālu, ka Krievijas interesēs kļūs atļaut šai noklīdušai nācijas daļai atgriezties "mājās".

55 Šodien tik bieži citētā VDK loma ekonomiskās noziedzības apkarošanā bija sava veida monopols (noliedzot iespēju mobilizēt sabiedrību, jo tas pamodinātu kritizēšanas tieksmes, kuras varēja pārsviesties uz politisko jomu); samērā reti VDK izdevās atklāt ekonomisko neveiksmju patiesos cēloņus, jo to autori stāvēja pāri pat šīs iestādes sniedzamībai (kamēr tie atradās varas pozīcijās).

7.9. tabula. **Izmaiņas nodarbinātībā**
(PSRS oficiālie statistikas dati)*

Nozare	1940	1960	1970	1980	1987
Darbaspēks (miljonos)	59,3	80,8	104,9	123,7	131,3
Rūpniecība (%)	22,1	28,0	30,1	29,8	29,0
Lauksaimniecība (%)	47,4	31,9	23,0	18,5	18,6
Meža darbi (%)	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3
Celtniecība (%)	3,4	7,8	8,7	9,1	9,1
Transports (%)	5,9	7,8	7,6	8,3	8,0
Sakaru nodrošināšana (%)	0,8	0,9	1,2	1,3	1,2
Tirdzniecība (%)	5,7	5,8	7,1	7,8	8,0
Dažādi (%)	0,3	0,6	1,1	1,3 (0,2)	1,6 (0,3)
Dzīvokļu fondi (%)	2,5	2,4	3,0	3,6	3,9
Medicīna (%)	2,5	4,3	4,9	5,0	5,4
Izglītība, māksla, kultūra (%)	4,8 (4,2)	6,3	8,0	8,9	9,4 (7,9)
Zinātne un attīstība (%)	0,7	2,0	2,9	3,6	3,5
Bankas un apdrošināšana (%)	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
Administrācija (%)	3,0	1,5	1,7	1,8	1,5

* Ziņu avots: M. Ellman, *The USSR in the 1990'ties, struggling out of stagnation,* Special Report 1152, February 1989.

industriālā sektora, par kuru, saprotams, šeit nav runa), kas raksturots šādi:

- nesaskaņas augstākajā vadībā;
- kontrasts starp retoriskiem aicinājumiem un reālo reformas mēģinājumu iedarbību, kuru bremzēja vai vienkārši ignorēja vidējais pārvaldes posms, kam nebija pārliecības par to, ka, raugoties uz nesaskaņām vadībā, tam jāņem vērā retoriskie aicinājumi;
- pieturēšanās pie novecojušas cenu politikas nesaskanēja ar iecerēm sadalīt monopolus, resp., pāriet uz uzņēmuma novērtēšanu pēc tā ražotā kvalitātes;
- dzīves līmeņa krišana, kurā vainojama nenopietnā attieksme pret fiskālo politiku un turpināta militāri rūpnieciskā kompleksa

lutināšana, padarīja PSRS sabiedrības masas ļoti kūtras uzsākt reformas personīgā līmenī.

PSRS tautsaimniecības un sabiedriskās iekārtas iespējas pašai sarosīties uz nopietnām reformām bija ļoti minimālas. Padomju izglītības sistēmas trūkumi vienkārši saskatāmi, ielūkojoties gan tās pieticīgajā sniegumā zinātnē, gan redzot, cik nabadzīgi dzīvo tauta, kuras pārvaldīšanā ir tik lielas dabas bagātības. Lai sasniegtu tādu stāvokli, nepieciešama īpaši neattapīga izglītības sistēma, kurā uzsvars likts uz šauru specializēšanos, kurā vienīgās diskusijas par tautsaimniecības attīstības problēmām vai par sabiedrības iekšējās spriedzes atrisināšanu sākās un beidzās ar šādu problēmu apskatu ārzemju literatūrā, saprotams, par ārzemju pašu problēmām. Sekojošie faktori izslēdza veiksmīgu reformu iespēju:

- valdošās šķiras (PSKP) personīgā un strukturālā neiecietība pret ideju brīvu apmaiņu (ar ārzemēm), it sevišķi naidīgs noskaņojums pret padoto iespēju apmeklēt ārzemes;
- ārējās tirdzniecības valsts monopols;
- tautsaimniecības sistēmas orientācija uz riska izslēgšanu (labprāt un apzināti pieļaujot zemu darbības apriti);
- iniciatīvas pakļaušana centra diktātam;
- mūžīgās nepilnības izejmateriālu piegādēs un preču nepietiekamība;
- priekšrokas došana liela apjoma uzņēmumiem, arī gadījumos, kad šī pieeja neļauj elastīgi piemēroties patērētāju vēlmju izmaiņām;
- pētniecības pilnīga atdalīšana no attīstības;
- uzsvars uz ražošanas izmaksu samazināšanu, nemaz nepievēršot uzmanību patērētāju interesēm, tajā skaitā piešķirot mazu uzmanību pēcpārdošanas servisam;
- visu tautsaimniecības procesu birokratizācija;
- visos atskaites līmeņos uzsvars uz kvantitatīvo izpildi;
- nepārdomāta finanšu resursu piešķiršanas politika.

Baltijā neapmierinātība ar īpaši nemākulīgo PSRS tautsaimniecības procesu vadību[56] bija panākusi gan pamatiedzīvotāju viedokļa

56 Tā neapšaubāmi atradās *de iure* tikai un vienīgi Maskavā, bet tikai šodien savu iestāžu nosaukumos beidzot atzīstot reālo, padomju laikā slēpto faktu, ka šīs vadības grupas un tās atbalstošie institūti ir Krievijas interešu viennozīmīgi veidojumi.

saliedēšanos, gan ieceļotāju solidarizēšanos ar tiem, lai vienkārši neapmirtu badā apstākļos, kad viņu lauksaimniecība spēja vairāk nekā sevi pabarot. Maskavas vadība, neraugoties uz finansiāla atbalsta iegūšanu 1980'to gadu beigās, nemācēja nodrošināt Baltijas republikās praktiski neko citu kā tikai savu (Maskavas un Ļeņingradas apkaimes) pašapgādi un Baltijā dislocēto stipri otršķirīgo militāro vienību apgādāšanu ar neierobežotām iespējām iedzīvoties.

PSRS tautsaimniecības procesu pētniekiem būtiskas problēmas radīja PSKP nostāja, ka faktiskais tās attīstības stāvoklis bija valsts noslēpums, toties šķietamajam šī stāvokļa attēlojumam trūka realitātes seguma. Pēcpadomju laikā radusies interese izpētīt, kādi bija faktiskie šīs valsts bojāejas ekonomiskie cēloņi. Konkrēti attiecībā uz Baltijas valstīm šādiem pētījumiem piemīt svarīga pieskaņa, proti, ņemot vērā to, ka lielākā daļa šodien pie varas un noteikšanas esošo izglītojušies un reālās ekonomiskās iemaņas ieguvuši padomju laikā. Šeit varam ieskatīties tikai viena šāda pētījuma secinājumos, proti, attiecībā uz jautājumu, kādā veidā reāli izpaudās industrializācija (un līdz ar to, kādas radās kapitāla izmantošanas iemaņas) Baltijā.[57] Vispirms, šis pētījums liecina, ka kara postījumu sekas tika likvidētas Igaunijā ap 1958. gadu, Lietuvā ap 1963. gadu, bet Latvijā tikai ap 1966. gadu. Lejupslīde (tīri ekonomiskā izpratnē) arī iestājusies atšķirīgi: Igaunijā 1978. gadā, Lietuvā 1983. gadā, Latvijā tikai 1986. gadā. Citi secinājumi ir šādi:

- ar viegli pieaugošu tempu, kurā konkrēta lūzuma brīža nav (nepārtraukta laika funkcija, sākot ar 1950. gadu), PSRS investīciju panāktās spējas (kapacitāte) sāka pārsniegt reālo to izmantojamību, sākot ar 1970. gadu (aptuveni sākot ar stagnācijas "iestāšanos"); tikai ap 1987. gadu iestājās kritiens, tajā brīdī kapacitāte bija apmēram 1,5 reizes lielāka nekā tās realizācija; jāteic, ka realizācijas kāpums ir drīzāk lineārs laikam (atbilstoši lineārai svešā darbaspēka ieplūdei), ar nelielu paātrinājumu, sākot ar 1982. gadu;
- 1950'jos gados darba vietas radās, pateicoties masīvām investīcijām, jaunuzstādītā infrastruktūra mehāniski kalpoja labi (kā arī sagaidāms no jaunām iekārtām); līdz 1983. gadam saskatāma kaut cik stabila infrastruktūras izmantošana, tās nomainīšana un darba vietu aizpildīšana apmēram 1:1; no 1983. gada sākās

57 Skatīt: M. Peter van der Hoek, H von Miltenburg, *The Baltic Republics: an economic review in retrospect and in prospect*, no rakstu krājuma: M. Peter van der Hoek (red), *Conditions for Direct Foreign Investment in the Baltic States*, Avebury, Aldershot, 1996.

masveidīga darba vietu mākslīgā radīšana (terminam *over manning* nav latviska ekvivalenta);

- kapitāla investīciju un darbaspēka ieplūdināšanas metodes panāca industrializāciju, kura nebija noturīga bez šīm investīcijām; no pozitīvās puses, izglītības (skološanās, metodikas apgūšanas) ziņā iedzīvotājiem apstākļi bijuši teicami, pārsniedzot to, kas redzams citās industrializētās valstīs (Rietumu Eiropā).[58]

Neiedziļinoties visos procesa cēloņos, Padomju tautsaimniecības struktūras Baltijā, līdzīgi kā tas bija citur Padomju Savienībā, 1980'to gadu otrajā pusē atradās gandrīz brīvā kritiena stadijā. Trijās Baltijas valstīs notika īpaši strauja stāvokļa pasliktināšanās dažādu iemeslu dēļ. Pašapgāde pārtikas jomā bija *teorētiski* nodrošināta (praksē milzīgais tās trūkums Baltijas veikalos radās tāpēc, ka arvien lielāku šo republiku lauksaimniecības produkcijas daļu nosūtīja, lai nodrošinātu svarīgās PSRS pilsoņu grupas Maskavas un Ļeņingradas pilsētās un to apkārtnes rajonos). Enerģijas padevi prasīja zemā enerģijas izmantošanas lietderība Baltijas smagajā industrijā. Arī izejvielu, tajā skaitā pusfabrikātu un pat atsevišķu mezglu ievešana bija padarījusi praktiski visu Baltijas industrializāciju par dārgu centrālās varas piesegumu visādu citādu mērķu īstenošanai, tikai ne jau iedzīvotāju apgādei ar kvalitatīvām precēm.

PSRS globālā problemātika ir tikai daļa no mantojuma, ar ko Baltijas valstis uzsāka savu attīstības ceļu pēc neatkarības atgūšanas. Ņemot vērā, ka praktiski tikai ļoti maza daļa šo valstu iedzīvotāju, kas bija pieraduši kaut kādā veidā atrast sev iztiku, ir aizbraukuši, vērts ieskatīties, kāds ir šis mantojums, ar kura negatīvām īpašībām nākas sadurties, veidojot modernu funkcionējošu tautsaimniecības sistēmu, proti:

- industriālais sektors, kas strādā ar zemu lietderības koeficientu, ar pārlieku smagnēju vadību, papildus ar vadības un strādājošo vienotu uzskatu, ka šī sistēma atbilst ražotāju interesēm, tātad neprasās pēc reformām;
- augstākās politiskās vadības prasības pēc reformām, sevišķi pēc tādām, kas reāli apdraud industriālā sektora privilēģijas, vienkārši

58 Šinīs secinājumos nav konstatēta kaut cik nozīmīga atšķirība triju Baltijas republiku starpā (pēc industrializācijas iznākuma), kas neapšaubāmi atspoguļo vienota PSRS centrālo iestāžu ģenerālplāna īstenošanu Baltijas republikās; Igaunija izceļas vienīgi ar to, ka tajā panākts maksimālais efekts ar relatīvi minimālāko investīciju apjomu.

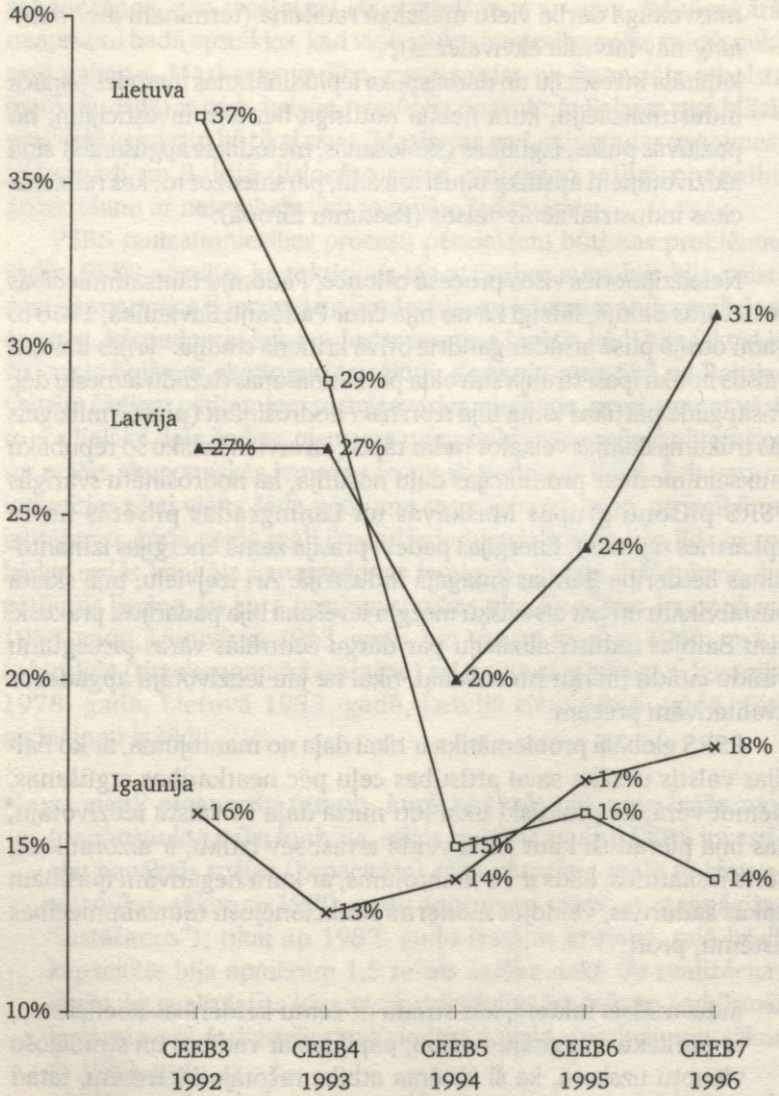

7.5. shēma. **Viedoklis par savas valsts nākotni Baltijas valstīs; Krievijas nozīmi noteicošā vieta valsts iedzīvotāju vērtējumā**

netiek ņemtas vērā, zinot, ka preču deficīta apstākļos ražotājam ir savas nesagraujamas pozīcijas;

- privātie uzņēmumi (masveidā tādi bija pieļauti piemājas dārziņos un vasarnīcu zemes pleķos) bija ilūzija, daudzi no tiem pakal-

pojumu sektorā, kas varētu traucēt monopolu intereses, pat bīstami[59].

Neatkarības atjaunošana politiskajā un sabiedrības apziņas plānā ritēja paralēli ar ekonomikas lejupslīdes stabilizāciju (skatīt 7.10. tabulu).

Piemēroti izglītotu speciālistu trūkums (PSRS vairākas reizes no izglītības programmām bija pilnībā izņemti modernās tautsaimniecības principu kursi) nav traucējis visām trim Baltijas valstīm diezgan veiksmīgi tikt galā ar lejupslīdes apturēšanu. Inflācijas apturēšana (diezgan izmisīgā parādība, kad pēdējos Padomju rubļus visur tiecās pārvērst kaut kādā mantā) tomēr neizraisīja sabiedrības nemierus. Neapšaubāmi zināma aizvainotības izjūta saglabājusies, it sevišķi pensionāru vidū. Visumā par veiksmīgiem atzītie Baltijas valstu sasniegumi (kas konkrētā izpausmē redzami 7.11., 7.12., 7.13. tabulās) tomēr nav vienādi. Iemeslu ir daudz, to skaitā fakts, ka starta pozīcija nebija gluži identiska visās trijās valstīs.

Kaut Baltijas tautsaimniecības atjaunošana nesākās no fiziskiem postījumiem, tās infrastrukturālais mantojums visumā bija zems. Padomju pēdējais lielais tautsaimnieciskais eksperiments - padomju kooperatīvi - izrādījās iedīglis lielajai zādzībai, kura būtībā tikai pieklājības dēļ apzīmējama par denacionalizāciju salīdzinājumā ar patiesajiem lielajiem procesiem Rietumos. Padomju kooperatīvu sasniegums bija preču zudums - ar šiem politekonomiski pretrunīgajiem pasākumiem tika pavērta iespēja pārvērst PSRS "tintes naudu" materiālās vērtībās, kas, izciklētas caur Rietumiem, nodrošināja *īstas* naudas ieplūdi PSRS ekonomikā. Inflācija, nekonvertējama valūta, vispārēji nogaidoša sabiedrības darbaspējīgo slāņu attieksme pret šo valstu jauno tautsaimniecības vadību ir parādības, kas Baltijā lielā mērā pārvarētas. Varētu pat lepoties, sakot, ka visas trīs Baltijas valstis apsteigušas Rumāniju un Bulgāriju, sākot no zemāka starta līmeņa (pie tam Baltijai trūkstot šo abu valstu dabas bagātībām un arī šo valstu pieredzei starptautiskās tirdzniecības jomā).

Sākot no atšķirīgām starta pozīcijām, piekopjot atšķirīgas stabilizācijas un tautsaimniecības uzbūves metodes, iznākumi ir krietni atšķirīgi. Kā redzēsim tālāk (8. nodaļā), visu triju valstu sasniegumi ir ievēroti, cik tālu tie ir pozitīvi, un kritizēti tajās jomās, kurās tie atpaliek. Šinī sakarā īpaši izceļami šādi vērtējumi:

59 Atskaitē fiksēti gadījumi, kas pēcsociālisma laikā kļuvuši par daļu no Krievijas biznesa ētikas, tā dēvēto Krievijas mafiozo struktūru raksturīgo daļu.

7.10. tabula. **Izmaiņas tautsaimniecības potenciālā pārejas periodā no 1989. līdz 1993. gadam** (sekojot daļējai PSRS statistikas apkopošanas metodei)*

	1989	1990	1991	1992	1993
Igaunijā					
IKP pieaugums %	-1	-8	-11	-26	-8
bezdarbs %	0	0	0	1,1	2,5
inflācija %	6	23	211	1 076	90
caurmēra alga $			16	65	77
privātajā sektorā nodarbināto %				44	55
ārzemju investīcijas $ (miljonos)				58	122
Latvijā					
IKP pieaugums %	7	-3	-8	-34	-12
bezdarbs %	0	0	0	1,2	5,2
inflācija %	5	11	224	951	109
caurmēra alga $			12	52	118
privātajā sektorā nodarbināto %		8	12	31	47
ārzemju investīcijas $ (miljonos)				40	60
Lietuvā					
IKP pieaugums %	2	-5	-13	-38	-16
bezdarbs %	0	0	0	0,7	1,3
inflācija %	2	8	225	1 021	390
caurmēra alga $			10	27	70
privātajā sektorā nodarbināto %	5	6	16	42	54
ārzemju investīcijas $ (miljonos)				5	40

* Ziņu avots: N. Mygind, *A comparative analysis of the economic transition in the Baltic countries,* no rakstu krājuma: T. Haavisto, red, *The transition to a market economy,* Edward Elgar, Cheltenham, 1997.

7.11. tabula. **Atsevišķi Igaunijas tautsaimniecības rādītāji***

		1993	1994	1995	1996	1997
IKP pie nemainīgām cenām	(a)	-8,5	-2,7	2,9	4,0	11,4 jan.-jūn.
Lauksaimniecības produkcija	(a)	-13,8	-10,7	-6,3	-6,3	
Rūpniecības produkcija	(a)	-30,0	-3,5	1,4	1,1	13,4 sept.
Patēriņa cenu indekss	(a)	89,8	47,7	29,0	14,8	12,2 okt.
Bezdarbs, %	(b,f)	3,9	4,5	4,1	4,3	3,7 okt.
Budžeta bilance, % IKP	(c)	0,2	0,0	0,2	-1,5	
Tirdzniecības saldo, mljrd. $	(d)	-0,1	-0,5	-0,8	-1,1	-0,9 jan.
Tekošais rēķins, mljrd. $	(d)	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2 jan.-jūn.
Bruto ārvalstu parādi, milj. $	(b,d)	140	170	247	297	299 jūl.
Parādu-eksporta attiecība	(e)	21,9	13,3	13,4	14,3	

(a) Izmaiņas procentos pret iepriekšējā gada attiecīgo periodu
(b) Perioda beigas
(c) Konsolidētais valsts budžeta deficīts, summārais
(d) Konvertējamās valūtās
(e) Bruto parādi ārvalstu valūtā procentos no eksporta ārvalstu valūtā
(f) To skaitā bezdarbnieki un darba meklētāji

* Avots: DG-II, *Economic Reform Survey*, 1997. gada marts, novembris.

- **Igaunijā** strauja, varētu pat teikt, nežēlīga nerentablo industriālo pasākumu slēgšana, citu sociālisma laikmeta daļējo subvenciju tīklu noārdīšana, kā arī veiksmīgā privatizācija radījusi 1994. gadā privāto sektoru, kas nosedz 56% tautsaimniecības; Igaunijas investīciju piesaistīšanas politika atzīta par attapīgu un veiksmīgu, tās banku krīze tika pārvarēta pilnīgi, kas viesa jau 1994. gadā optimismu par tās stabilu pozitīvo attīstību;
- **Latvijā** attīstījies līdzīga apjoma privātais sektors (1994. gadā 55%), taču tās industrijas pārsvarā nerentablais un neejošais gals nav privatizēts, tā tālāka pastāvēšana iespējama, vienīgi balstoties uz NVS tirgu (kurā tas konkurē ar zemās pievienotās vērtības tirgus daļu); banku krīze tapa redzama 1994. gadā, valdības

7.12. tabula. **Svarīgākie Latvijas tautsaimniecības rādītāji***

		1993	1994	1995	1996	1997
IKP pie nemainīgām cenām	(a)	-15,0	0,6	-1,6	2,8	4,6 jan.-sept.
Lauksaimniecības produkcija	(a)	-14,4	-28,1	-2,1	-1,9	
Rūpniecības produkcija	(a)	-32,6	-2,2	-6,3	1,0	2,9 jan.-mar.
Patēriņa cenu indekss	(a)	109,1	35,9	25,1	17,7	7,7 okt.
Bezdarbs, %	(b)	5,3	6,5	6,6	7,2	7,1 sept.
Budžeta bilance, % IKP	(c)	1,0	-2,0	-4,0	-0,8	
Tirdzniecības saldo, mljrd. $		-0,1	-0,4	-0,5	-0,9	-0,6 jan.-aug.
Tekošais rēķins, mljrd. $		0,2	-0,1	-0,2	-0,4	-0,2 jan.-jūn.
Bruto ārvalstu parādi, milj. $	(d)	225,0	359,0	390,0	390,5	430,1 jūn.
Parādu-eksporta attiecība	(e)	23,0	36,0	30,8	27,1	26,5 jūn.

(a) Izmaiņas procentos pret iepriekšējā gada attiecīgo periodu
(b) Perioda beigas
(c) Konsolidētais valsts budžeta deficīts, summārais
(d) Perioda beigas
(e) Uzkrātie parādi kā daļa no preču eksporta

* Avots: DG-II, *Economic Reform Survey,* 1997. gada marts, novembris.

konsekvences trūkums pieļāva domu, ka Latvijas tautsaimniecības tālākā attīstībā paredzamas lielas svārstības, kuru amplitūdu un ilgtermiņa nozīmi noteiks ārpus-Latvijas faktori;

- **Lietuvas** gadījumā visgrūtāk pateikt nākotnes attīstības perspektīvas vairāku iemeslu dēļ: no vienas puses, cerības uz to, ka vecā PSRS industriālā struktūra var tikt pielāgota ES prasībām tikai ar kosmētiskiem vai pat tikai šķietamiem uzlabojumiem, vēl nav izsīkušas, kaut gan realitātes izjūta Lietuvas uzņēmējos šodien pieaug straujā tempā; no otras puses, šī ir etniski diezgan saliedēta tauta, kurai ir par vienu kārtu spējīgāka viņu atbalstītāju grupa ārzemēs[60].

60 Bieži vien tiek pārvērtēta Igaunijas priekšrocība šinī jomā: tiešām somi ir igauņiem radnieciska tauta, taču Somijas iespējas sniegt palīdzību nelīdzinās tam potenciālam, kas paveras ASV mitošiem etniskiem lietuviešiem, kas reizē visnotaļ apzinās

7.13. tabula. **Atsevišķi Lietuvas tautsaimniecības rādītāji***

		1993	1994	1995	1996	1997
IKP pie nemainīgām cenām	(a)	-30,4	1,0	3,0	4,2	2,5 jan.-jūn.
Lauksaimniecības produkcija	(a)	-8,0	-18,0	2,0	10,0	
Rūpniecības produkcija	(a,b)	-29,8	-6,7	0,8	3,7	-1,1 jan.-sept.
Patēriņa cenu indekss	(a)	410,2	72,2	39,6	24,6	9,0 okt.
Bezdarbs, %	(c)	4,4	3,8	7,3	6,2	5,9 okt.
Budžeta bilance, % IKP	(d)	0,9	-1,7	-1,8	-2,5	
Tirdzniecības saldo, mljrd. $	(e)	-0,3	-0,3	-0,9	-1,2	-1,2 jan.-sept.
Tekošais rēķins, mljrd. $	(e)	-0,2	-0,3	-0,2	-0,7	-0,4 jan.-jūn.
Bruto ārvalstu parādi, milj. $	(f)	0,3	0,5	0,8	1,2	1,4 sept.
Parādu-eksporta attiecība	(g)	12,9	24,9	30,5	35,3	

(a) Izmaiņas procentos pret iepriekšējā gada attiecīgo periodu
(b) Tikai valsts sektorā 1993. gadam
(c) Bezdarba procents, perioda beigas
(d) Konsolidētais valsts budžeta deficīts, summārais
(e) Konvertējamās valūtās
(f) Perioda beigas
(g) Bruto parādi ārvalstu valūtā procentos no eksporta ārvalstu valūtā

* Avots: DG-II, *Economic Reform Survey,* 1997. gada marts, novembris.

Visvienkāršākais matemātiskais modelis, kas, saprotams, neņem vērā dzīlēs atrodošos šādas parādības cēloņus, ļauj secināt, ka viss Baltijā notiek diezgan līdzīgā tempā, tikai ar dažu gadu nobīdi: vispirms Igaunijā, tad Latvijā, tad Lietuvā. Šeit var piesaukt (bez dziļākas izpētes) tādus faktorus kā banku krīzes pārvarēšana, nepilnības valsts īpašuma privatizācijā, arī korupciju. Pirmais no šiem

savu pienākumu pret Lietuvu un savas iespējas kā ASV pilsoņiem; ja lietuviešu kopības izjūta pēc zināma ar aizdomām un savstarpēju neuzticību iezīmēta pārejas laika šodien parādās, tad latvieši atrodas visneapskaužamākā stāvoklī: šķiet, ka latvieši nav spējīgi pārvarēt tieksmi saskatīt jebkuru nelatvieti tuvāku par jebkuru latvieti, kas savukārt neizsakāmi atvieglo sveštautiešiem iespējas ienākt un nostiprināt savas noteicošās pozīcijas Latvijā.

ir ārzemju presē visbiežāk citēts kā Igaunijas relatīvi straujās ekonomiskās izaugsmes iemesls, arī ieganst, kamdēļ Latvija nedaudz atpaliek. Savukārt Lietuvā kuriozais banku darbības stils liek nopietni pārvērtēt šīs sabiedrības gatavību pāriet uz pilnīgu privātās rokās turētu tirgus ekonomiku.[61]

Banku sektoram paredzēta tāda kā lokomotīves funkcija, it sevišķi apstākļos, kad iekšējo investīciju apjoms pārsniedz indivīdu naudas resursus. Šāda banku darbošanās vēl ir tikai gaidāma kā iespējama nākotnes parādība. Šobrīd Igaunijas, arī Latvijas bankas cenšas tuvoties Rietumu ekvivalentiem, taču investīciju iespēju novērtēšana prasa ilgtermiņa pieredzi, parasti tādu, kas iegūta, apgrozot vispirms visai mazus resursus. Bankas Baltijā nav pilnībā atteikušās no vispārējās tendences pārslogot tautsaimnieciski ejošus uzņēmumus ar darbaspēku. Piemēram, Latvijas bankās (1996. g.) apm. 7% tekošo izdevumu sastādīja personāla izmaksas, Igaunijā - 5%, toties Zviedrijā tikai 1,9%[62]. Šo parādību nav vienkārši objektīvi konstatēt. Pēc viena kritērija, resp., izmantojot vienīgi oficiālos datus, konstatējams, ka AEVEV izmaiņas IKP nesaskan ar izmaiņām darbaspēka nodarbinātības apjomā (līnija, kas ieskicēta 7.6. shēmā[63]). Arī šeit novērojama secība: Igaunija, Latvija, Lietuva kā pakāpeniski mazāk efektīvas darba resursu izmantošanas ziņā.

8. nodaļā izskatīsim, kā Baltijas valstu attīstības sasniegumi novērtēti no Eiropas kopējo iestāžu puses. Šeit piedāvājam šo valstu iedzīvotāju viedokļus par pārmaiņām, kas viņus kā indivīdus skārušas (skatīt 7.14. tabulu). Neizbēgami rodas secinājums, ka vismaz šinī līmenī etniskie krievi visās trijās Baltijas valstīs saskata savas personīgās izredzes diezgan negatīvi gan šodien, gan raugoties tuvākajā nākotnē. Tam ir tieša korelācija ar pozitīvo PSRS tēlu - ļoti liels etnisko krievu skaits Baltijas valstīs iebrauca, lai šeit dzīvotu vieglāk, ērtāk un arī kā valdnieki - ja ne tiešā veidā, tad vismaz ikdienas šovinisma līmenī. Interesantā kārtā ir latvieši, ir lietuvieši uzrāda nacionālā komunisma pievilcīguma pazīmes. Latviešu gadījumā tāds

61 Šķiet, ka krāpšanas uzplūdi, kas piemeklē praktiski ikvienu bijušo sociālistisko valsti, kura nopietni cenšas pāriet uz tirgus saimniecību, dod trīs mācības: vienu - ka tādas bankas vai naudas ieguldījumu paņēmieni ir neizbēgamas pārejas procesa parādības; otru - ka šādas krīzes sekas nākas izciest praktiski visiem apkrāptajiem, jo nauda pazūd; un trešo - jo robustāk valsts struktūras reaģē, jo lielākas ceribas samazināt ļaunās sekas (skatīt, piemēram: A. Fleming et al, Baltic Banking Crises Obseved, 1996).

62 Arī Zviedrijas bankās šis nodarbināto skaits ir samērā augsts (sk.: R. Handberg, *Latvian banking: future challenges*, World Bank, 1997).

63 Ziņu avots: UN Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe in 1996 - 1997*, UNECE (May, 1997).

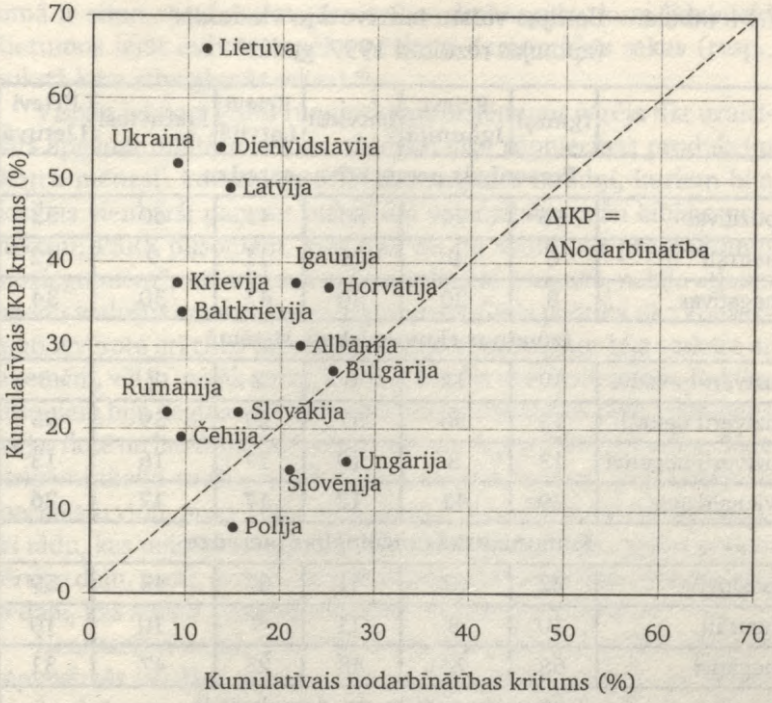

7.6. shēma. **IKP un darbaspēka izmaiņas Austrumeiropas un Viduseiropas valstīs ekonomiskās pārbūves laikā**

viedoklis robežojas ar pašapmānu, jo tas ir pretrunā ar nacionālo komunistu bēdīgo likteni Latvijas PSR. Šinī pētījumā skaidri saredzams, kāda pozitīvi mobilizējoša nozīme ir apziņai, ka sava valsts iekļausies ES. Kaut arī šīs cerības varētu izrādīties tikpat iluzoriskas kā Atmodas (agrīno 1990'to gadu) laikā pamanītās rožainās domas par vieglas, turīgas dzīves iestāšanos bez pašu piepūles, neapšaubāmi Igaunijā populāri valdošā pārliecība par sev labvēlīgu iznākumu ir padarījusi šo valsti par Baltijas tīgerēnu.[64]

Padomju industriālā mantojuma daļa, kas patiesi kavējusi Baltijas valstu ekonomisko pārbūvi, ir PSRS militārās rūpniecības uzņēmumi,

64 Baltijā izplatīto pārliecību, ka Portugāles iekļaušanās ES varētu būt precedents Baltijas attiecību veidošanai ar šodienas ES, izskatījuši jau pieminētie *K. Schrader, C.-F. Laaser,* ibid (35); visumā atšķirības starp Portugāli 1980'to gadu sākumā un tagadējo Baltijas valstu stāvokli ir tik lielas, ka nepieļauj nopietnu salīdzinājumu; par to, ka Igaunijas veiksme nav nejaušība, ka tā nākusi, pateicoties šīs valsts iedzīvotāju spējai mobilizēties saskaņotam un ilgstošam darbam, līdzīgi kā Tālajos Austrumos (pirms 1998. g. ekonomiskajām problēmām), skatīt jau pieminēto *O. Norgaard,* ibid (55).

7.14. tabula. **Baltijas valstu iedzīvotāju viedoklis** (aptaujas rezultāti 1997. gadā)*

	Igauņi	Krievi Igaunijā	Latvieši	Krievi Latvijā	Lietuvieši	Krievi Lietuvā
Personīgās perspektīvas saredzu						
pozitīvas	86	71	54	41	60	53
neitrāli	6	9	16	11	9	12
negatīvas	8	20	30	47	30	34
Izmaiņas ekonomiskajā sistēmā						
uztveru pozitīvi	39	12	6	2	7	5
uztveru neitrāli	18	36	57	69	59	55
uztveru negatīvi	13	8	19	11	16	13
vienaldzīgie	**29**	**43**	**17**	**17**	**17**	**26**
Komunistiskās ideoloģijas pieredze						
pozitīvi	22	67	41	67	43	59
neitrāli	10	8	11	9	10	10
negatīvi	68	24	48	25	47	31
Tirgus ekonomika un demokrātija						
pozitīvi	69	49	37	30	37	42
neitrāli	10	9	17	14	11	14
negatīvi	21	41	45	55	53	43

* Ziņu avots: *The New Baltic Barometer III,* by R. Rose, University of Strathclyde, Studies in Public Policy series, SPP284, 1997.

kurus bija atvilcis līdzi milzīgais te dislocētais karaspēks. Patiesi nozīmīgas ražotnes izvietot Baltijā kavēja uzskats, ka vietējie iedzīvotāji tomēr reiz varētu vērsties pret Krievijas interesēm. Krievijas cara laika militārās vēstures dievināšana padarīja PSRS bruņotos spēkus par koloniālu armiju, kurā sevišķi svarīgu uzdevumu uzticēšana saistījās ar etnisko izcelsmi. Nedaudzās maza apjoma industriālās ražotnes ar augstu attīstības līmeni, kas tomēr atradās Baltijā, tika evakuētas vai izpostītas. Viena to daļa vienkārši pārtrauca strādāt, līdzko izsīka militārais pasūtījums (zemā ražīguma un mazā ražošanas apjoma dēļ, kā arī pārtrūkstot piegādes ceļiem no PSRS). Šeit varētu pieminēt reto metālu iegūšanu no fosforītiežiem Igaunijā un pulvermetālu tehnoloģijas cehu Latvijā. Tātad padomju laika mantojums šinī

jomā ir stipri specializēts pētniecības darbaspēks, kura līdzinieki Rietumos izjūt militāro spēku pēckara demontāžas sekas (resp., Aukstā kara izbeigšanās sekas).[65]

Vispār, jebkurš PSRS rūpnieciskais uzņēmums varēja tikt uzaicināts apgādāt militāro resoru, tādējādi visu rūpniecības produkciju (katru mēnesi) kontrolēja militārās sagādes ierēdņi, kuriem bija tiesības vienkārši paņemt militārām vajadzībām pašu labāko produkciju; PSRS pilsoņiem, kuri bija vai nu sodīti par pretpadomju "noziegumiem", vai arī kuriem bija radinieki ārzemēs, nebija atļauts ieņemt vadošus amatus šajos uzņēmumos. Šāda politika tika konsekventi ievērota arī citos tautsaimniecības sektoros, kur bija saskare ar ārzemēm, vēl jo vairāk tādos, kur bija iespēja strādāt ārzemēs. Baltijas pilsoņiem bija liegtas arī tiesības kalpot tirdzniecības flotē, dziļūdens zvejas flotē un lielākajā daļā valsts dienestu ārpus PSRS robežām. Šāda diskriminācija radīja neatkarīgajā Baltijā "robus" pieredzējušu speciālistu vidū, proti, trūka tādu, kam ir pieredze ārējā tirdzniecībā, arī tādu, kas mācētu noorganizēt PSRS militārās rūpniecības patiesi vērtīgo daļu, proti, to daļu, kas izmantoja vismodernāko tehnoloģiju, to daļu, kas atzina jauninājumu ātru un lietišķu ieviešanu.

Neatkarībai atnākot Baltijā, šo valstu sabiedrība diemžēl īpaši nepievērsās lietišķai analīzei par to, kāda būtu optimālā šo valstu neatkarīgā tautsaimniecības sistēma. Šinī reģionā atrodams samērā maz dabas bagātību, toties servisa sektors bija orientēts uz PSRS iekšējo tirgu (kurš pakāpeniski sabruka neatkarīgi no ekonomiskajām pārmaiņām Baltijā). PSRS ekonomiskais sabrukums, var teikt, krasi skāra arī Somiju, kurā iestājās liela apjoma bezdarbs, tāpēc ka pārtrūka tās preču un pakalpojumu noiets PSRS. Baltijas tautsaimniecības struktūru, proti, lauksaimniecības, ražošanas, pakalpojumu (tajā skaitā kultūras jomas) pienesums, padomju tautsaimniecībai sabrūkot, redzams 7.15., 7.16. un 7.17. tabulās[66].

Lauksaimniecībai ir liela emocionāla nozīme kā daļai no šo valstu pamattautu kultūras mantojuma un kā to identitātes sastāvdaļai. Reālistiski stāvokļa novērtējumi šodien saskata, ka lielā pārveide visu triju valstu lauksaimniecībā vēl ir tālu no galapunkta. Šo tēmu tuvāk

65 Eiropas Komisijas programmas KONVER un RENAVAL paredz atbalstu, lai pārveidotu industriālos uzņēmumus tajos ES reģionos, kuros atradās šodien vairs nestrādājošās ar karaspēku un kara floti (respektīvi) saistītās rūpnīcas; lielas daļas ASV karaspēka izvešana no Rietumeiropas izraisījusi zudumus vietējā pakalpojumu industrijā, kas savā laikā vairāk nekā labi pārtika.

66 Ziņu avots: N. Mygind, *A comparative analysis of the economic transition in the Baltic countries*, rakstu krājumā: T. Haavisto, red, *The transition to a market economy*, Edward Elgar, Cheltenham, 1997.

7.15. tabula. **Atsevišķu tautsaimniecības resoru īpatsvars Igaunijas IKP (%)**

Resori	1992. g.	1993. g.	1993. g. (nozarē strādājošie kā % visu nodarbināto)
Lauksaimniecība	12,8	10,4	9,1
Zvejniecība	0,7	0,7	1,6
Kalnrūpniecība	2,5	1,9	2,4
Ražošana	22,7	19,0	24,6
Enerģētika	4,4	3,5	2,3
Celtniecība	4,9	6,6	6,3
Tirdzniecība	14,5	17,0	11,4
Viesnīcas un tūrisma pakalpojumi	1,7	1,8	2,1
Finanses	2,4	2,8	1,1
Nekustamie īpašumi	6,4	6,8	4,3
Izglītība	3,9	5,7	9,6
Dažādi	9,0	11,4	16,1

7.16. tabula. **Atsevišķu tautsaimniecības resoru īpatsvars Latvijas IKP (%)**

	1990. g.	1993. g.	1994. g.
Pievienotā vērtība pamatā	91,5	90,8	90,8
Lauksaimniecība	9,4	10,6	7,8
Zvejniecība	0,1	0,1	0,1
Kalnrūpniecība	0,2	0,2	0,2
Ražošana	29,9	20,9	19,7
Enerģētika	6,2	6,8	6,7
Celtniecība	15,6	3,9	4,5
Dažādi pakalpojumi - kopā	30,1	48,3	51,8
No tiem: transports	nav izdalīts	21,0	23,4
starpniecība finansēs	nav izdalīta	3,7	4,3
Nodokļi	8,5	9,2	9,2

7.17. tabula. **Atsevišķu tautsaimniecības resoru īpatsvars Lietuvas IKP (%)**

Resori	1989. g.	1990. g.	1991. g.	1992. g.	1993. g.	1994. g.
Ražošana	34,5	32,8	47,7	48,5	32,7	31,1
Lauksaimniecība	27,3	27,6	21,2	16,1	11,1	6,7
Celtniecība	10,4	10,5	4,9	6,5	7,9	9,3
Transports un sakari	5,3	6,0	5,3	6,2	10,9	12,3
Tirdzniecība un izejvielu piegāde	8,0	8,4	9,5	12,7	17,1	16,9
Dažādi	14,5	14,7	13,9	10,0	20,2	20,8

aplūkosim 8. nodaļā, jo, kā esam konstatējuši, ieskatoties ES kopīgajās politikās, tās lauksaimniecības politika ir īpaši jūtīga joma. Sākoties privatizācijai Baltijas valstīs, kas lauksaimniecībā nozīmēja nacionalizētā īpašuma atgriešanu tā likumīgajiem īpašniekiem un viņu mantiniekiem, laukos atgriezās tikai daļa īsteno īpašnieku. Starp tiem zināma daļa ir pensionāri, kas saimnieko mazās lauku saimniecībās. Tāds lauksaimniecības veids nesolās būt ilgstošs, nedz tādas sētas varētu kļūt par ejošu vai turīgu saimniecisku uzņēmumu.

Viena no būtiskākajām problēmām, kas kavē ekonomisko atjaunošanos Baltijā, kā arī vispār AEVEV, ir normālās tiesiskuma izpratnes izkropļošana šinīs valstīs. Nav iespējams tiešā veidā salīdzināt stāvokli šinī vitālajā jomā bijušajās Eiropas okupētajās valstīs pēc Otrā pasaules kara beigām un stāvokli šodien AEVEV. Ja pēc Otrā pasaules kara Rietumu okupācijas zonās Eiropā tika atjaunota rietumnieciska tiesību sistēma un tie sabiedrības elementi, kas pret šādu tiesiskumu izjuta nepatiku, tika izskausti pēc iespējas līdz saknei, tad PSRS savā okupācijas zonā konsekventi un bez kādām ierunām iznīdēja visas šādas tiesību sistēmas atliekas. Pēc tam PSRS un tās izpalīgi rūpīgi pāraudzināja iedzīvotājus arī tiesiskuma jomā. Šodien stāvoklis ir īpaši nelaimīgs, jo sociālistiskās tiesību sistēmas evolūcija ir pārtraukta, tās tiešā pielietošana praksē it kā izbeigta, atsevišķās valstīs padomju tiesības mirušas, toties padomju tiesneši rūpīgi, cītīgi, čakli (jāteic, visbiežāk korumpētības dēļ) cenšas pasargāt sabiedrību no Rietumu

tiesību sistēmas atjaunošanas. Perspektīvā tomēr saredzama patiesa tiesiskuma atjaunošana visās trijās Baltijas valstīs, jo sevišķi tamdēļ, ka šāda prasība izvirzīta kā pilnīgi neatliekams priekšnoteikums, lai Baltijas valstis varētu iekļauties Eiropas Savienībā.[67]

7.4. Sadarbības pieredze un sacensības realitāte

Baltijas trijās padomju republikās prasība pēc politiskās neatkarības nāca diezgan līdzīgā veidā un gandrīz vienlaicīgi, gandrīz saskaņoti. Tiem, kas atradās tālu no notiekošā, šķita, ka uz pasaules politiskās skatuves uznāk valstu grupējums, kam bija visi priekšnosacījumi, lai turētos kopā arī saimnieciskā ziņā. Realitāte izrādījās krietni sarežģītāka - kā par to liecina lielā atšķirība triju Baltijas valstu tautsaimniecības attīstības līmenī 7 gadus pēc politiskās neatkarības atgūšanas. Šinī apakšnodaļā ieskatīsimies, kāda ir bijusi kopīgā šo triju valstu saimnieciskā un cita veida sadarbība. Pasaules vērtējumā aizvien nav pamata domai, ka laika gaitā visas trīs Baltijas valstis atradīs savu vietu Eiropas Savienībā. Tāds iznākums pats no sevis nenāks, tas prasa visās trijās Baltijas valstīs lielāku realitātes apziņu, nekā tās izrādījušas līdz šim. Kā esam pārliecinājušies, ieskatoties Eiropas integrācijas gaitā, Eiropas Savienība, uz kuru nepārprotami tiecas visas trīs Baltijas valstis, spējusi darboties vienīgi tamdēļ, ka tās dalībvalstis atradušas dinamisku *līdzsvaru* starp daudzpusīgu sadarbību un nacionālo interešu sargāšanu.

Baltiešu sabiedrības mobilizēšanās spējas, tās atjautība, kā arī dzīves prioritātes ir ļoti atšķirīgas. Šīm atšķirībām ir vēsturiski un filozofiski cēloņi, kas paliek ārpus šīs grāmatas redzesloka. Neapšaubāmi, šodien, tāpat kā 1920. - 1940. g. periodā uz šādu atšķirību saasināšanu liek cerības un balsta savu vietējā Baltijas mēroga ārpolitiku Krievijas Federācija.[68] Vēsturiskā skatījumā Krievijas

67 Šis temats pakāpeniski kļuvis par pārrunu priekšmetu Baltijas valstīs; sākotnējā situācija visās trijās valstīs ir stipri līdzīga, jo formāli padomju jurisprudences izglītojošā sistēma bija vienveidīga; attīstība pozitīvā virzienā - resp., atgriešanās pie likuma būtības izpratnes, atteikšanās no formālas likuma ievērošanas (resp., kas nav aizliegts, tas ir atļauts), tiesneša subjektīvā viedokļa nozīmes mazināšana - saistīta gan ar juridiskās izglītības būtisku pārveidi, gan ar sabiedrības sapratnes pacelšanos līdz konkrētai rīcībai, kas panāktu tiesnešu atbildību par savām reizēm ļoti kaprīzām izdarībām (Latvijas stāvokļa analīzi skatīt: E. Levits, *Latvijas un Eiropas Savienības Asociācijas Līgums un Latvijas tiesību sistēmas transformācija*, no rakstu krājuma: T. Jundzis (red), *ibid (2)*).

68 Krievijas Federācijas konservatīvākie politiskie spēki, ieskaitot tādus, kas piesedzas ar sociālisma piesaukšanu, atvēl Baltijas valstīm tikai Krievijas guberņas vietu, ar vietējo minoritāti, kam būtu raksturīga mazliet īpatna krievu valodas izloksne.

ārpolitika par draudzīgām atzīst tikai attiecības vai nu ar savām lēņu valstīm, vai arī ar kādu neuzvaramu formējumu. Ir iespējams, ka modernā Krievija, kuras neatkarīgajam valstiskumam tuvojas tikai septītā gadskārta, spēs atteikties no PSRS "vīziju" un "metožu" mantojuma. Tās eiropeiskās kaimiņvalstis izlēmušas veikt praktiskus darbus savas drošības labā, proti, iekļauties Eiropas Savienībā kā dalībvalstis, lai tad varētu pārbaudīt Krievijas labo gribu, atrazdamās Krievijas neuzvaramo kaimiņu vidū.

Ieguvuši neatkarību pēc Pirmā pasaules kara, pārsvarā čaklie un praktiski noskaņotie baltieši pūlējās celt savu tautsaimniecību. Tas izdevās dažādi - secība, ka turīgākā valsts bija Somija, bet tautsaimnieciski vismazāk attīstītā - Lietuva, parādījās samērā ātri un neizlīdzinājās 20 starpkaru gadu laikā. Visādā ziņā ar cilvēkiem un ar pieredzi daudz bagātākās un lielākās Polijas pieredze sakrita ar tās četru mazāko baltiešu kaimiņu piedzīvoto. Šie novērojumi izriet gan no iedzīvotāju izglītības līmeņa, sabiedrības uzbūves, gan no citiem objektīviem viņu ekonomisko stāvokli noteicošiem faktoriem. Starp pēdējiem var minēt dabas bagātību, zemes auglības nevienādo ietekmi, kā arī tuvumu tranzīta koridoriem, kurus noteic ārpusreģiona intereses. Šo valstu neveiksmes ļoti sarežģītajā daudzpusējā diplomātijā atklājās diezgan ātri pēc neatkarības iegūšanas - tām trūka pieredzējušu cilvēku, tās pārlieku tiecās savos mazajos reālajos darbības laukos uzvesties kā lielvaras miniatūrā. Piecas Baltijas valstis, protams, nebija vienīgās valstis, kuru neveiksme daudzpusējā diplomātijā 1930'jos gados nesa tām lielus upurus Otrā pasaules kara laikā.[69]

Doma par iespējamu Baltijas valstu reģionālu sadarbību politiski nozīmīgā veidā pirmo reizi cilāta Igaunijas politiskās aprindās aptuveni vienlaikus ar neatkarības pasludināšanu. Šādai idejai piebiedrojās Latvija un Somija, savukārt domstarpības starp Lietuvu un Poliju, kas izcēlās jau 1920'to gadu sākumā, principā padarīja šādas idejas īstenošanu par stipri nereālistisku, daudzmaz visu 5 Baltijas valstu starpā. Ģeogrāfiskā realitāte (Latvijas - Lietuvas sauszemes robeža nav aizsargājama[70]) un kopīgas politiskās vīzijas (tēla) trūkums padarīja

69 Molotova-Ribentropa vārdā nosauktās slepenās vienošanās nozīmi nenoliedzot, šķiet, ka Baltijas telpas atgūšana PSRS bija cara Krievijas impēriskās tieksmes turpinājums, kas pieņemts krietni pirms šī pakta noslēgšanas; pakts uzskatāms par PSRS diplomātijas sasniegumu, jo fiziskās varas PSRS netrūka un pašu baltiešu starpā atradās pietiekami daudz tās uzticības personu, lai tiešās okupācijas fārsu izspēlētu jebkurā laikā.

70 1940. g. Padomju karaspēks iebruka Latvijā no Lietuvas, kurā tas bija iegājis vispirms.

iespējamo Somijas, Igaunijas un Latvijas solidaritātes vienošanos par simbolisku. Šeit dota tikai īsa notikumu secība, jo Baltijas vienotības ideja pakāpeniski kļuva arvien nenozīmīgāka[71]:

- 1919. gadā pirmais Igaunijas ārlietu ministrs ierosina, un Rīgā tā paša gada 10. septembrī satiekas Igaunijas, Latvijas un Lietuvas premjerministri un ārlietu ministri, piesakot sadarbības iespējas atbilstoši Versaļas Miera konferences garam;
- 1921. g. jūlijā Helsinkos ārlietu ministru konferencē iezīmējas politiskās sadarbības darba kārtība, atstājot tautsaimniecisko saišu veidošanu pašplūsmai;
- 1922. g. 17. martā Varšavā parakstīta vienošanās 5 valstu starpā;
- 1923. g. noslēgts Igaunijas-Latvijas divpusējais līgums;
- 1925. gadā pārrunāta doma par Ziemeļu valstu aizsardzības aliansi, kas paliek ideju līmenī;
- 1926. gadā tiek pārtraukta regulārā visu Baltijas valstu pārstāvju satikšanās;
- 1927. g. 5. februārī parakstīta vienošanās par Muitas apvienības izveidošanu (līgumi nekad nesāka reāli darboties);
- notiek regulāras baltiešu ekonomiskās sadarbības konferences, kurās pat vēl 1932. g. nopietni pārrunāta iespēja apvienot naudas sistēmas.[72]

Triju Baltijas valstu sadarbības interesi jau kopš pirmajiem neatkarības gadiem veicināja pieredze ar rusifikācijas ekscesiem, kas plosījās šinīs etniski diezgan viengabalainās valstīs 19. gs. beigās. Igaunijā aptuveni 5%, toties Latvijā gandrīz 25% iedzīvotāju nebija titulārās tautības (ap neatkarības iegūšanas laiku). Tomēr šī jautājuma nostādne ar laiku izplēnēja (atmiņai dziestot), zināmu lomu spēlēja tā laika sociāldemokrātisko partiju zaudētās ilūzijas par iespējām valdīt visā lielajā Krievijā. Neapšaubāmi, atsevišķi indivīdi (baltieši) darīja daudz, lai palīdzētu PSRS atgūt Krievijas impērijas "zaudēto" Baltiju, kaut gan vispārējais noskaņojums bija noraidošs. Krievijas birokrātijas un it īpaši tās komersantu izrīcības Baltijā bija panākušas

71 Starp ļoti daudziem šī procesa analītiskiem aprakstiem (Rietumu zinātniekiem pieejamā un pierastā stilā) skatīt īpaši: G. von Rauch, *The Baltic States, Estonia, Latvia, Lithuania, the years of independence*, Hurst, London, 1974.

72 Baltijas telpas apvienošanas idejas salīdzinājumu ar Viduseiropas telpas ekonomiskās apvienošanās konceptu (Donavas federācija, kas saturēja panslāvisma idejas) skatīt: D. Arter, *The Politics of European Integration in the Twentieth Century*, Dartmouth Publishing Company, Aldershot, 1993.

to, ka praktiski viss veiksmīgais un strādājošais bija tas, kurā vismazāk bija manāma Krievijas tiesu sistēmas un tās ierēdņu ietekme.[73]

Faktiski Baltijas valstu alianse nekad nedarbojās un kā tāda atzīmēta vienīgi atsaucēs par šāda veida mēģinājumiem veidot starptautiskās attiecības. Vai nopietnāka attieksme pret šādas alianses ievērošanu būtu kavējusi Baltijas valstu izdzēšanu no politiskās kartes, neattiecas uz stāvokli 1990'jos gados. Baltiešu nesaskaņas bija tikai veicinošs faktors procesā, kas 1930'to gadu beigās noveda Baltijas valstis izolācijā, padarot tās bezspēcīgas PSRS un arī tā laika Vācijas Reiha interešu priekšā. Ievērojamais Baltijas vēsturnieks Edgars Andersons par trim Baltijas valstīm izteicies šādi: "Katra valsts vēlējās maksimāli vairot savus resursus un baidījās no savu kaimiņu konkurences. Tās vēl nebija iemācījušās sadarboties, dalīties savos resursos un iespējās, un palīdzēt viena otrai."[74]

Iespējams fiksēt arī konkrētu vienotās Baltijas (idejas) bojāejas datumu, proti, 1934. gadu, kad Somija nolēma paļauties uz savām saitēm ar Ziemeļvalstīm. Šādu Somijas rīcību attaisnoja vēlākie notikumi, kad pēc divkārtējas sakāves Somija saglabāja savu valstiskumu, pateicoties tās atbalstam tieši no Ziemeļvalstu grupas. Kādreizējais Somijas sevišķais stāvoklis Krievijas Impērijā (to pakļāva tikai 1808. gadā), ar zināmiem Krievijas rīcības brīvību kavējošiem apstākļiem, nozīmēja, ka šinī valstī krievu nacionālšovinisma vilnis uzplūda daudz vēlāk ar savām rusifikācijas metodēm, kādas pielietoja

73 Pat latvieši, kuri starp baltiešiem visvairāk piecieš slāvisko "dvēseliskumu", arī cara Krievijas sērgu - korupciju un ierēdņu patvaļu, neatkarības iegūšanas laikā noraidīja domu, ka atgrieztos šāda sistēma; citāts: *"The history of centuries customs and habit, rooted usages and popular psychology are much more effectual than the best intentions and decrees, which in the most favourable circumstances can only bring about an external change. It is certain that the rebirth of Russia will coincide with an extraordinary upheaval of the nationalist wave (..) an upheaval against all that is foreign: non-Russians will be the inevitable victims."*, toties par infrastruktūru, kas iesākās ar 1866. gadā izbūvēto dzelzceļu Rīga-Maskava, pateikts šodien ļoti pazīstamā veidā, proti: "(..)*transit bedevilled by poor technical equipment and outdated legal system, long court proceedings, poor credit schemes leaving the field open to non-russian business; largely german"*, no: Arved Berg, *Latvia and Russia, one problem of world peace considered,* J. M. Dent & Sons, London, 1920. [Gadsimtiem seni ieradumi un paražas, iesakņojušies paņēmieni un tautas psiholoģija ir daudz iedarbīgāki par vislabākajiem nodomiem un dekrētiem, kuri pat vislabvēlīgākajos apstākļos var izraisīt tikai virspusīgas pārmaiņas. Ir skaidrs, ka Krievijas atdzimšana sakritīs ar nepieredzētu nacionālisma uzbangojumu (..) uzbangojumu pret visu ārzemniecisko, kam nekrievi neizbēgami kļūs par upuri. (..) tranzīts, ko nolādējis slikts tehniskais aprīkojums un novecojusi tiesu sistēma, gari tiesas procesi, slikts kreditējums, kas paver darbības lauku nekrievu biznesam - lielākoties vācu.]

74 E. Andersons, *Towards a Baltic Union,* Lituanus, 1985. g., 13(1), 5. lpp.

citur Baltijā. Interesanti, ka Somijas netitulārā tautība - zviedri nesalīdzināmi ciešāk nekā vācbaltu dižciltīgie Igaunijā un Latvijā solidarizējās ar saviem padotajiem brīdī, kad pāri Somijai nāca panslāvisma sērga[75]. Somijai bija ne vien dabīga saikne ar citām Ziemeļu valstīm (otra izplatītākā valoda Somijā bija (un ir) zviedru valoda līdzīgu iemeslu dēļ, kā vācu valoda bija otra izplatītākā valoda vācbaltu apdzīvotajos reģionos Baltijā), tās tirdzniecības intereses bija izveidojušas sakarus pat ar ASV.[76]

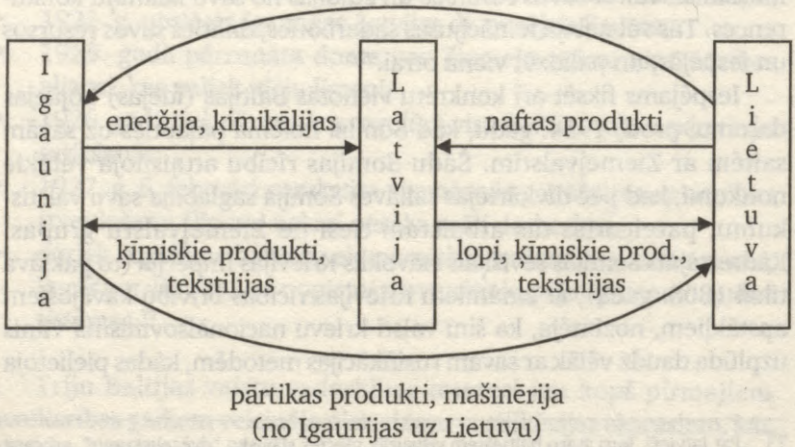

7.7. shēma. **Tirdzniecības saites starp trim Baltijas valstīm** (orientējošais stāvoklis 1994. gadā)

Šodien ļoti svarīga ir savstarpējo tirdzniecības saišu nodibināšana triju Baltijas valstu starpā tādā līmenī, kas ņem vērā ģeogrāfisko potenciālu, un tādā veidā, kas dod savstarpēji izdevīgu iznākumu. Pilnīgi noraidāma ideja, ka šo triju tautu spējas, atjautība un vispārējā

75 Šis uz romantisma jūtām balstītās idejas neapšaubāmi veicināja dažu slāvu tautu atbrīvošanos no, piemēram, Otomaņu Impērijas; tā vājā un neiecietīgā puse parādījās, līdzko panslāvisms saskārās ar citām, neslāvu tautām, - piemēram, Baltijas telpā panslāvisma ideja korumpējās par izpalīgu vispirms vācbaltu iznīdēšanai, bet pēc tam - etnisko baltiešu pārtautošanai.

76 Somijai pastāvēja muitas robeža ar Krieviju līdz pat Pirmajam pasaules karam; šis apstāklis pasargāja Somiju no visai otršķirīgo Krievijas rūpniecības ražojumu ieplūšanas, jo tiem vajadzēja konkurēt ar kvalitāti nevis ar lētumu vai citām īpašībām.

ieinteresētība dzīves līmeņa pacelšanā līdz Rietumu standartiem būtu kaut kādā veidā manāmi atšķirīgas. Padomju laika industrializācijas un pat vietējās lauksaimniecības sistēma rūpīgi izslēdza šādu saišu izveidošanu. Ieskatoties 7.7. shēmā, redzam, ka savstarpējā tirdzniecība šo trīs valstu starpā ir visai pieticīga (pat pēc produktu klāsta).[77] Tādas tirdzniecības uzplaukumu kavē vairāki (pārvarami) faktori, arī daži tikai ilgākā laikā pārvarami vai maināmi faktori (ikvienā no šīm trim valstīm pārdošanā atrodams ne mazums visai zemas pievienotās vērtības preču, kas ievestas no tālienes, tomēr izkonkurējušas vietējo ražojumu tā zemās kvalitātes dēļ).

Pirmkārt, Padomju laikā par tradicionālu kļuvusī latviešu braukšana uz Igauniju iepirkties neatkarības laikā turpinās - joprojām kā vienpusēja parādība. Otrkārt, Lietuvas lauksaimniecības relatīvā pārpilnība tiecas attīstīt līdzīgas vienpusējas saites arī starp Lietuvu un Latviju. Daudz svarīgāka ir šo triju valstu savstarpējā sacensība pēc ārējām investīcijām. Šeit saskatāma liela disproporcija Latvijas un Igaunijas attiecībās. Igaunijai ir vairākas priekšrocības kā Somijas padomdevējai attiecību noskaidrošanā lielajā Sankt-Pēterburgas noieta tirgū. Ne tik daudz latviešiem, cik daudziem Latvijas iedzīvotājiem ir neapšaubāmi labi sakari ar Krievijas biznesa struktūrām, sevišķi tādām, kas ieinteresētas tranzītā. Liela daļa šāda transporta iet vienā virzienā (izejvielu, pusfabrikātu eksports); toties Rīgā, arī Ventspilī ir vērā ņemamas iespējas preču ievešanai un to tālākai pārsūtīšanai. Kaut gan transporta infrastruktūra ir ciešamā stāvoklī, tās kapitālā modernizācija ir nepieciešama, lai šāds tranzīts sāktu tuvoties sava potenciāla robežai.[78]

Ekonomiskā sadarbība varētu iekustēties, ja nopietni izveidotu tranzīta koridoru virzienā ziemeļi-dienvidi. Kaut gan daudzkārtēji piesaukts, *Via Baltica* projekts vēl 1998. gadā nav licis manīt nopietnu uzlabojumu šinī trasē (kas tika apzināti vai aiz nolaidības atstāta

77 Ziņu avots: U. Venesaar & G. Hachey, Jr., *Economic and Social Changes in the Baltic States, 1992-1994*, Institute of Economics, Estonian Academy of Sciences, Tallinn, 1995; 1994. gadā nozīmīgu daļu Igaunijas eksportā (tas ir līdzsvarotā stāvoklī ar Lietuvu, abas valstis vairāk pārdod Latvijā nekā no tās iepērk) sastādīja ievesto preču tālākpārdošana.

78 Ventspils ostas izbūvēšana 1961. g. un krietni mazākas jaunas, tā dēvētās otrās Tallinas ostas izbūvēšana, kas palika līdz galam nepabeigta, kad tā sāka darboties 1989. g., ir vienīgie nopietnie infrastrukturālie uzlabojumi Padomju valdīšanas laikā Baltijas telpā; dzelzceļu un autoceļu plānojums Baltijas telpā nav mainījies kopš 19. gs.; konsekvences ir Lietuvas orientācija uz Baltkrieviju un aiz tās uz Ukrainu, Latvijas pagriešana uz Krieviju (Latvijas pierobežā Krievijā valda izcila nabadzība, kam pamatā ir mazapdzīvotība un derīgu izrakteņu trūkums); Igaunijai savukārt ir labi transporta sakari ar Sankt-Pēterburgas reģionu.

novārtā Padomju laikā). Kā potenciāls un kā alternatīva tranzītam austrumu-rietumu virzienos ziemeļu-dienvidu koridors ar "galapunktiem" Helsinkos un Varšavā, izveidojot atbilstošu infrastruktūru, teiksim ātrvilciena trasi, arī pieklājīgu autoceļu sistēmu, ļautu attīstīt gan individuālos komercceļojumus, gan paātrināt preču transportu. Saprotams, ka šādas ieceres prasa kapitālas investīcijas, arī zināmu pirktspēju šinī koridorā. Šeit lieki cerēt uz stāvokļa uzlabošanos, rīkojoties savrupus. Tieši šis ir viens no nedaudziem tā dēvētajiem Eiropas mēroga transporta tīkliem, kura nozīme Baltijā līdz šim nav pilnībā realizēta tādas liekas savstarpējās rīvēšanās dēļ.

Baltiešu (tautas fronšu organizāciju) atjaunotā Baltijas Asambleja (1989. gadā) lieti noderēja kā pretestības koordinēšanas līdzeklis. Ekonomiskās atjaunošanas problēmām šie politiskie spēki sāka pievērsties samērā vēlu: Latvijas gadījumā nopietna nākotnes tautsaimniecības koncepcija izlobāma no atsevišķu latviešu zinātnieku piedalīšanās starptautiska mēroga pētījumos par šo tēmu. Skaidrs tas, ka starpvalstu tirdzniecību (to gandrīz varētu dēvēt par iekšējo tirdzniecību) triju Baltijas valstu starpā ierobežo būtiskas ekonomiskās intereses. Tā kā Latvijā trūka enerģijas, tā Padomju laikā vēl lielākā mērā nekā šodien bija atkarīga no enerģijas piegādes (tirgošanās ar to) no Igaunijas un Lietuvas. Savukārt vienīgā kopīgā politika, kas tika veikta tautsaimniecības jomā, bija Padomju sistēmā intīmi iekļautās smagās rūpniecības slēgšana (šis process visstraujāk noritēja Igaunijā, bet visgausāk Lietuvā, kurā saglabājās ilūzijas par šādu ražojumu pievilcību gan Krievijas un NVS tirgos, gan pat Rietumu tirgos).

Jautājumam, cik lielā mērā Baltijas tautas sadarbojās aiz pārliecības, ka vienotībā ir spēks, un cik spēcīgi kopīgais ekonomikas sabrukums saliedēja šo valstu sabiedrību iekšēji un uz ārpusi, - šodien vairs nav praktiskas nozīmes, tāpat kā tam, cik un kādā veidā baltiešu atbrīvošanās kustībā piedalījās Baltijas cittautieši; bieži izvirzītā tēze, ka baltiešu tautām esot kopīga sazināšanās valoda - krievu valoda, attiecas tikai uz Baltijas valstīs dzīvojošiem krieviem. Daļa to noteikti solidarizējās ar baltiešu pamattautām; šie pārsvarā pret jauno valsti lojālie iedzīvotāji jau lielā mērā integrējušies (secinājums galvenokārt attiecas uz Latviju un Lietuvu; Igaunijā pastāv relatīvi nošķirta brīvprātīga savstarpēja izolēšanās, kas pārdzīvoja padomju entuziasmu, ka visām nekrievu tautām jāzaudē sava identitāte, saplūstot krieviski runājošo katlā). Citus, kas noraida jaunos apstākļus, piemēram, nemācoties savas valsts valodu, pieņemot pilsonību vienīgi tad, kad viņiem nedraud ar šādu pilsonību saistīto pienākumu izpilde,

nevar uzskatīt par iedīgli kaut kādai Baltijas mēroga kopīgai identitātei.[79]

Spriežot par to faktiskajām sadarbības iespējām, triju Baltijas valstu ekonomiskās attīstības virzienos saskatāms vairāk sacensības nekā sadarbības. Ja cer daļu savas labklājības balstīt uz tranzītu visprimitīvākajā variantā, resp., bez pievienotās vērtības šīm tranzīta precēm, tad noieta tirgus jau ir ģeogrāfiski noteikts. Kaut gan pati par sevi šāda parādība nekonkurē savā starpā, ir daži momenti, resp., diagonālais ceļš no Lietuvas cauri daļai Latvijas tālāk uz Sankt-Pēterburgu, kas vedina uz sāncensību. Nodarbojoties ar neredzamo produktu, resp., finanšu pakalpojumu un starpniecības piedāvājumu, visas trīs valstis, šķiet, nonāk sīkstā konkurencē – kamēr šīs konkurences objekts ir lielo Krievijas pilsētu areāls.

Lai līdzsvarotu tranzīta nozīmi Baltijas valstu IKP (par tranzīta ilgtermiņa izaugsmi, arī par tā stabilitāti ir pamats šaubīties), tām jāveicina arī kaut kāda veida ražošanas atjaunošana uz vietas. Akla atgriešanās pie padomju industriālā mantojuma nav iespējama: tieši šīs industrijas neatbilstība vietējām prasībām, tās neatbilstība pat PSRS tautsaimniecības ilgspējīgai attīstībai padarīja to neizturīgu pret pasaules konkurenci.

Rietumu investoru ieinteresētība Baltijai jāpiesaista ar sakārtotu likumdošanu, arī ar iespēju vairāk nekā atgūt savu ieguldīto. Uz neizbēgamās konkurences fona Baltijas valstis tomēr iegūst no tā, ka daudzas lielas Rietumu firmas saskata Baltijas tirgu kā vienotu. Rīga ir apmēram tādā pašā attālumā no Tallinas un no Viļņas kā Bonna no Parīzes. Neizbēgami laika gaitā visiem nāks tikai par labu, piemēram, fakts, ka lielu daļu Baltijas tirgū izmantotā iepakojuma kartona ražos Latvijā un to tikai izplatīs citur Baltijā. Vietējās infrastruktūras pilnveidošana, kas nepieciešama, lai veicinātu šādu racionalizāciju, prasa ļoti lielas kapitālās investīcijas.

Diemžēl konkrēti soļi, kas izveidotu Baltiju par ekonomiski saskanīgu telpu, tiek sperti lēni, tos pat nevarētu raksturot kā apdomīgi

79 Daudziem Krievijas autoriem patīk iztēlot šo cilvēku grupu par "diasporu", pat par kaut kādas "eirokrievu" identitātes pamatu; tas norāda uz pilnīgu pašas krievu tautas vēstures neizpratni, proti, PSRS nodibināšana izraisīja emigrācijas vilni - etnisko krievu, kuri nesalīdzināmi labāk izprata Eiropas kultūras dzīvi un prata arī tās valodas (franču un angļu), nekā tas raksturīgs izbraucējiem no Krievijas šodien. Vārds *diaspora* atvasināts no grieķu vārda "izkaisīts" un strikti attiecas uz ebreju valsts iznīcināšanu, jo, kā norādīts Vecajā Derībā, Izraēļa bērnus izkaisīja pa pasauli (šis grieķu termins ienācis daudzās valodās); Krievijas pētnieku nekorektā šī termina izmantošana attiecībā uz neveiksmīgu kolonistu grupu, protams, ir cenšanās "radīt faktus", lai piesegtu patiesos faktus.

lēnus. Kavēklis, emocionālā reakcija, ka tādējādi izirtu nacionālā specifika, ir labākajā gadījumā nekonsekventa, ļaunākajā gadījumā tā ir aizsegs nostalģijai pēc dzīves integrētā Krievijā. Uzturoties ļoti blīvi apdzīvotajā reģionā Rūras apgabals - Nēderlande-Beļģija-Luksemburga, autoram nav nācies pamanīt, ka saskanīga tautsaimniecība iznīcinātu etnisko piederības izjūtu.

Bez tam it sevišķi valsts aparātā pamanāma korumpētības izplatīšanās Baltijas valstīs. Te vietā būtu apvienota Baltijas valstu kopīgā nostāja šinīs jautājumos, jo skaidrs, ka ķerties pie problēmas saknes - korumpētības kā biznesa sastāvdaļas likvidēšanas - būs iespējams tikai un vienīgi, Krievijā izveidojoties sabiedrībai, kas šādu "pārejas" parādību vienkārši iznīcina.

Zviedrijas, Dānijas un Somijas attiecības ar trīs Baltijas valstīm, pateicoties dabiskiem apsvērumiem, kādi piemīt labām kaimiņattiecībām, kopš 1991. gada ir bijušas būtiski nozīmīgas relatīvi ātrajai Baltijas valstu tautsaimniecību atveseļošanai.[80] Tāds kā novērotāja statuss, ko Ziemeļvalstu padome piešķīra trim Baltijas valstīm, bija nozīmīgs pagrieziena punkts ceļā uz Eiropas asociatīvajiem līgumiem, kurus tagad ir parakstījušas Eiropas Savienība un Baltijas valstis. Spēcīga Baltijas reģiona identitāte atkal ir parādījusies un nostiprināta indivīdu līmenī ekonomikā, izglītībā, tiesiskajā sistēmā un kultūras jomā. Iespējamā Baltijas valstu uzņemšana ES droši vien stiprinās šo kooperāciju līdzīgā veidā, kā pirmais Romas līgums 1957. gadā veicināja Beneluksa valstiņu sakarus.

Baltijas Jūras Valstu Padome tika nodibināta, parakstot EEK ārlietu ministru konferences deklarāciju 1992. gada martā Kopenhāgenā. BJVP locekles ir Dānija, Somija, Vācija, Zviedrija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Krievija, Norvēģija, Islande un Eiropas Komisija. Lai gan šīs Padomes pamatā nav oficiāla līguma vai juridiski saistoša dokumenta, šīs organizācijas uzbūve, tās ierobežotie, tomēr sasniedzamie mērķi starpvaldību sadarbības jomā ir sēkla nākotnes reģionālajai sadarbībai četru kandidējošo valstu pārejas posmā uz pilnu ES dalībvalsts statusu. Krievijas klātbūtne padomdevējas lomā (finansiālu atbalstu kopējai darbībai sniedz pašreizējās ES dalībvalstis), kuru līdzsvaro gan Vācijas, gan Komisijas klātbūtne, kalpo, lai barotu populāro domu par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarīgas eksistences garantiju aizstāvēšanu. Galvenā uzmanība šajā jomā tiek vērsta uz

80 Savos Pievienošanās līgumos ES Somija, Zviedrija, arī Norvēģija pastāvēja uz to, lai toreiz spēkā esošie brīvās tirdzniecības līgumi (divpusējie) ar Baltijas valstīm turpinātu darboties līdz brīdim, kad līdzīgas vienošanās (daudzpusējas) tiktu noslēgtas starp Kopienu un visām trim Baltijas valstīm.

- atbalstu demokrātijai un starpvaldību sadarbībai;
- atbalstu ilgstošai un harmoniskai ekonomiskai attīstībai;
- atbalstu izmaiņām izglītības sistēmā, pievēršot lielāku uzmanību reģioniem, sadarbību kultūras jomā un personīgajiem kontaktiem (gan attiecībā uz jaunatni, gan biznesu).

Runājot par reālo ietekmi, BJVP ir kāda visnotaļ lietderīga funkcija - ļaut Baltijas oficiālajiem pārstāvjiem uzņemties daudzpusējo attiecību praktisko koordināciju (piemēram, Latvija guva apsveicamu pieredzi, prezidējot BJVP no 1996. gada jūlija līdz 1997. gada jūlijam). Šī sadarbības foruma iespējas ierobežo tā finansēšanas mehānisms. Līdz šim visas četras Baltijas saņēmējvalstis paļāvušās uz "turīgo" valstu atbalstu.[81] Rodas nopietnas bažas, vai, šādai praksei turpinoties, BJVP strauji nezaudēs tās pievilcību - tieši šīm donorvalstīm. Neapšaubāmi, BJVP veicina politisko izaugsmi ne tikai ar regulāru tikšanos ministru un augsto ierēdņu līmenī, bet arī veicinot studējošās jaunatnes lietišķos kontaktus. Lai gan formāli Baltijas Asambleja nav saistīta ar BJVP, tā ir šaurāks trīs Baltijas valstu parlamentāriešu forums, kurā iespējams pieņemt kopējas deklarācijas un uzsākt kopēju darbību.

Dažādu valsts birokrātisko struktūru sadarbība vidējā līmenī var būt mazāk veiksmīga. Viens no ieguldījumiem Eiropas Savienībā Baltijas jūras reģiona iniciatīvas līmenī ir formalitāšu atvieglojumi, individuālām personām šķērsojot robežas, kā arī pārvadājot preces pār Lietuvas-Latvijas un Latvijas-Igaunijas robežām. Ir ļoti svarīgi nostiprināt vidējā līmeņa vadītājos un uzņēmējos izpratni par pozitīvo lomu, ko tirgus attīstībā spēlē kooperācija, kopuzņēmumi un kompromiss, salīdzinājumā ar tirgus nišas vienpusēju paplašināšanu. Solidaritātes jēdziena izpratne pašlaik ir sašaurinājusies tādā ziņā, ka šobrīd netiek runāts par Baltijas federāciju, kuru varētu salīdzināt ar Beneluksa valstu sadarbību. Galaiznākumā trīs Baltijas valstis atradīs saprātīgāku kooperācijas un sadarbības paveidu. Pēdējā laika pieredze, kā tiek atrisināti daži no Baltijas valstu savstarpējo robežu demarkācijas strīdiem, politiskā dialoga aktivizēšanās un lielākas kopīgās ārpolitiskās aktivitātes dod iemeslu optimismam.

Baltijas Jūras Valstu Padome, saprotams, nav iecerēta kā alternatīva triju Baltijas valstu uzņemšanai Eiropas Savienībā. Ja ir iespējams saskatīt kādu reģionālu apakšvienību, tad tā varētu būt Ziemeļvalstu

81 ES finansējums BJVP saistīts ar PHARE un TACIS programmām (par kurām 7.5. nodaļā), vides aizsardzības līdzekļi tiek piešķirti caur tā dēvēto Eiropas Komisijas vadīto LIFE programmu: neviens no šeit nosauktajiem finansējumiem nav tieši saistīts ar BJVP darbību.

padome. Tomēr šīs Padomes sasniegumi tautsaimniecības jomā nav lieli, tās galvenā ekonomiskā izpausme ir bijusi panākt zināmā mērā vienādi augstu sociālā nodrošinājuma līmeni šīs Padomes dalībvalstu starpā. Neapšaubāmi, ļoti ciešās etniskās un kultūras saites starp šīm tautām veicināja to, ka Ziemeļu padome panākusi šo izlīdzinājumu. Triju Baltijas valstu starpā, vēl jo vairāk, ja tām piebiedrojas Polija, ir ļoti maz šādu etnisku un kultūras saišu.

Vienošanās par vienotu Baltijas tirdzniecības telpu (atskaitot pārtikas un citas lauksaimniecības preces) stājās spēkā ar 1994. g. aprīli. Toties Baltijas Muitas ūnija, kas attiecas uz atsevišķu preču, galvenokārt lauksaimniecības produkcijas, brīvu kustību, sākusi darboties tikai 1996. gada beigās. Šodien (1998. g.) stājies spēkā Papildu protokols par ārpusmuitas un ārpustarifu barjeru atcelšanu šo valstu starpā. Centieni padziļināt šo sadarbību ir palikuši deklaratīvā līmenī. Ceļā uz pilntiesīgu ES dalībvalstu statusu ir aizķērusies šo vienošanos iedarbības apsekošana, arī tādā veidā radīto iespēju izmantošana.

Notiek daudzi simboliski pasākumi, lai panāktu kopēju pozīciju valdības augstākajā līmenī, t.i., triju Baltijas valstu un Eiropas kopienu (atsevišķu) Brīvās tirdzniecības un Asociatīvo līgumu, kā arī solidaritātes deklarācijas, kas paredz Polijas un triju Baltijas valstu sadarbību nākotnē, vienlaicīga parakstīšana. Vienkārši šķiet veikt simboliskas akcijas, kā, piemēram, ļoti iespaidīgā 5 valstu (Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas) vadītāju svinīgā solidaritātes deklarācija, kas pieņemta 1997. g. 27. maijā. Faktiski, parakstot šo vienošanos, bija skaidrs, ka Polija iekļūs NATO un ES, Igaunija iekļūs ES (pirmajā paplašinājuma vilnī), kamēr Latvija un Lietuva paliks kandidātos. Visu BJVP valstu vadītājiem satiekoties Rīgā 1998. g. janvārī, solidaritātes un sadarbības deklarācijas skanēja mazāk nekā pārliecinoši, kad tā paša gada martā Krievija uzsāka ekonomisku ofensīvu pret Latviju[82].

Nepārprotamus un pastāvīgus draudus visu triju Baltijas valstu ekonomiskajai un konstitucionālajai labklājībai rada skaļu Krievijas grupējumu neapšaubāmie centieni aizkavēt Baltijas atkalintegrēšanos

82 Pēc politiskās provokācijas, ko marta sākumā sarīkoja Krievijas tautieši, kuri dzīvo Latvijā (par kuru ekonomisko likteni Krievija neinteresējas un kuriem trūkst drosmes izprasīt sev piemērotas pensijas tieši no Krievijas valdības), Krievija izmantoja pasaules naftas piegāžu samazināšanos (pēc naftas piegādātāju karteļa lēmuma), lai tēlotu, ka tās naftas tranzīta samazināšana saistīta ar tās iebildumiem pret Latvijas korekto iekšējo politiku pilsonības jautājumā; izraisītā krīze lieku reizi uzrādīja atsevišķu Latvijas politisko aprindu elementu uzticību Krievijas aicinājumiem un arī latviešu kā tranzīta biznesu aizsedzošas izkārtnes atkarību no Krievijas kaprīzās labvēlības.

Eiropā. Šīs nopietnās problēmas atrisinājums ir pa lielākai daļai ārpolitikas uzdevums, t.i., tāds, kur izšķirošo lomu var spēlēt Kopiena sadarbībā ar Baltijas valstīm. Nepareizi interpretējot Eiropas Komisijas uzskatus (jo īpaši tas attiecas uz lielo Baltijas reģiona kaimiņu), var pieaugt skepticisms, pat izmisums sakarā ar neiekļaušanu ES.

Pieredze, kas iegūta gan no divpusējiem sakariem triju Baltijas valstu starpā, gan arī līdzīgu attiecību veidošanā ar Krieviju (Lietuvas gadījumā arī ar Baltkrieviju un Poliju), arī tas, ko varētu nosaukt par Eiropas Savienības tēlu Baltijā, atstājusi iespaidu uz šo valstu iedzīvotāju uzskatiem par savu neatkarīgo valstu nākotnes iespējām. Pirmkārt, kā redzams 7.8. shēmā (kurā apkopoti dati no Eiropas Komisijas izdevumiem[83]), tieši Igaunijā, kurai vienmēr bijusi visreālākā iespēja iekļauties ES kā pirmajai no Baltijas, ir vismazāk "pārliecināto" ES piederības piekritēju. Šķietami visvairāk pret ES ideju nostājušies Latvijā, kur vislielāko publikas daļu pārstāv tā dēvētie nenoteiktie, pareizāk sakot, tādi, kas, šķiet, nav vēlējušies izteikties par vai pret šinī jautājumā (acīmredzot atkarībā no tā, kas uzdod šo jautājumu). Kā redzams no 7.9. shēmas, pozitīvi par iekļaušanos ES izsakās visās

7.8. shēma. **Viedoklis par Eiropas Savienību Baltijas valstīs**

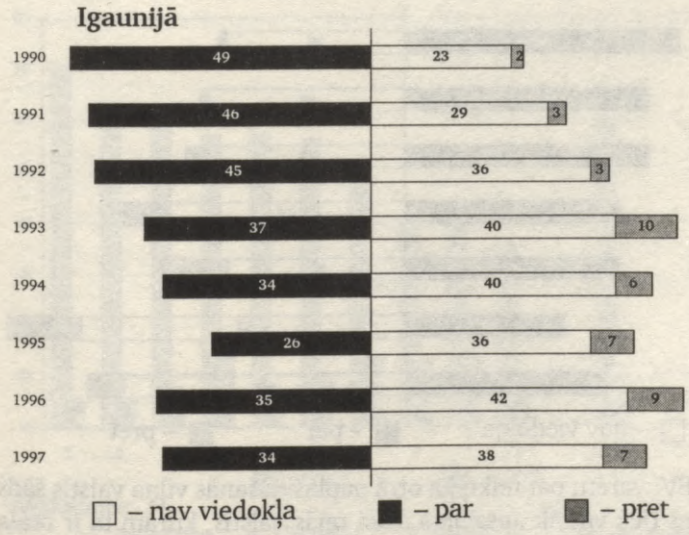

83 Eiropas Komisijas izdevums (latviešu un visās AEVEV valsts valodās; angliskā versija pieejama Internetā: *http://europa.eu.int/en/comm/dg10/eur_dial/index.html*) savā 1998. gada pavasara numurā apkopojis populāru kopsavilkumu no Eiropas Komisijas DG-X izdotā *Central and Eastern European Barometer* pārskatiem, kas mēdz parādīties katra gada 1. kvartāla beigās.

7.8. shēma. **Viedoklis par Eiropas Savienību Baltijas valstīs**

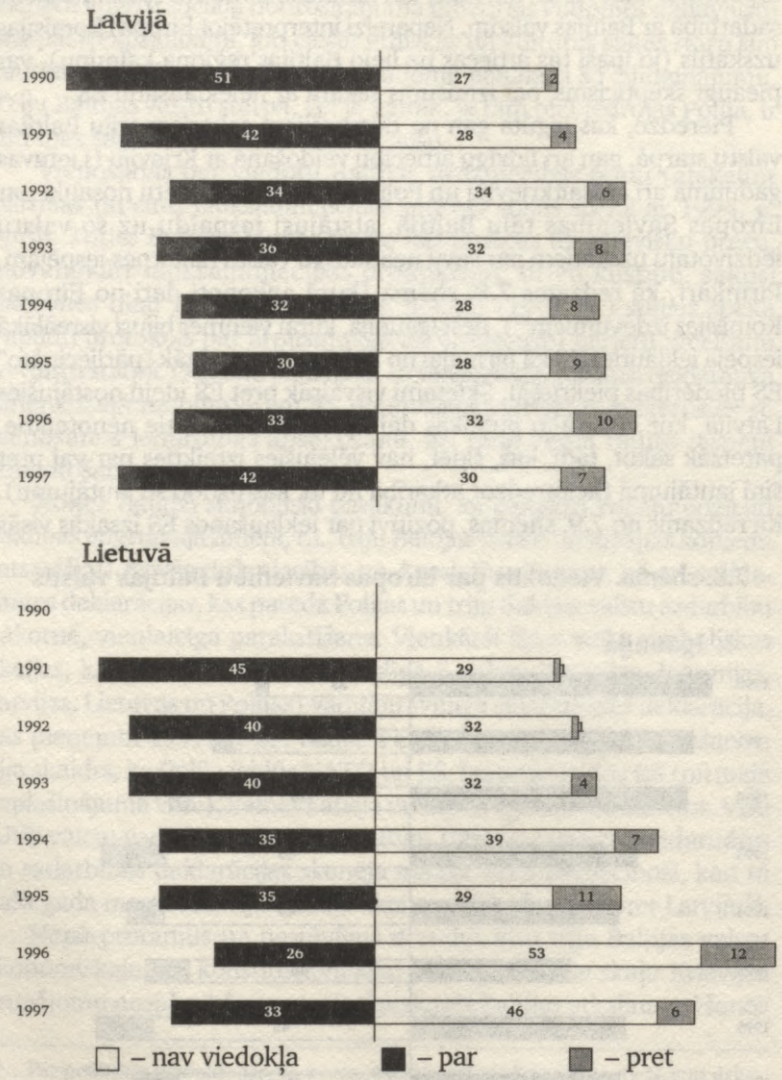

10 AEVEV: varētu pat teikt, ka otrā paplašināšanās viļņa valstīs šāds iznākums tiek vairāk apsveikts nekā tajās valstīs, kurām tā ir reāla tuvākās nākotnes iespēja (7.10. shēma norāda uz līdzīgu iznākumu attiecībā uz NATO).

No šīm aptaujām (vērtējot tās pat stipri piesardzīgi) un novērojumiem attiecībā uz trim Baltijas valstīm varam secināt sekojošo:

7.9. shēma. **Ja referendums par iekļaušanos Eiropas Savienībā notiktu, balstoties uz 1997. gada apstākļiem un šī laika informētības līmeņa – visās kandidātvalstīs**

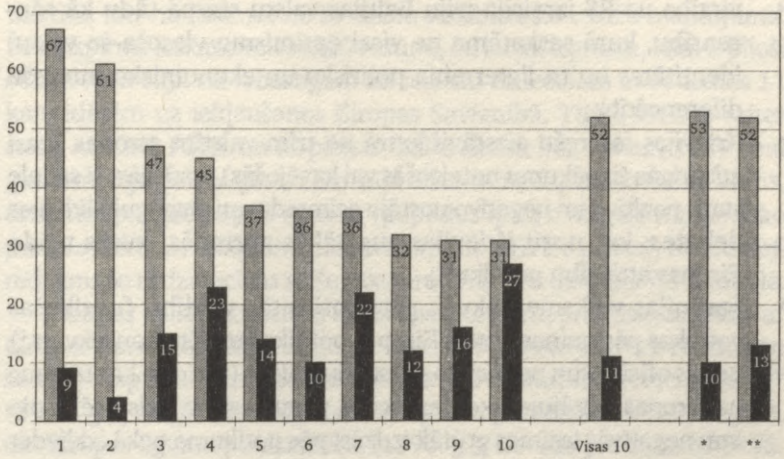

7.10. shēma. **Ja referendums par iekļaušanos NATO notiktu, balstoties uz 1997. gada apstākļiem un šī laika informētības līmeņa – visās kandidātvalstīs**

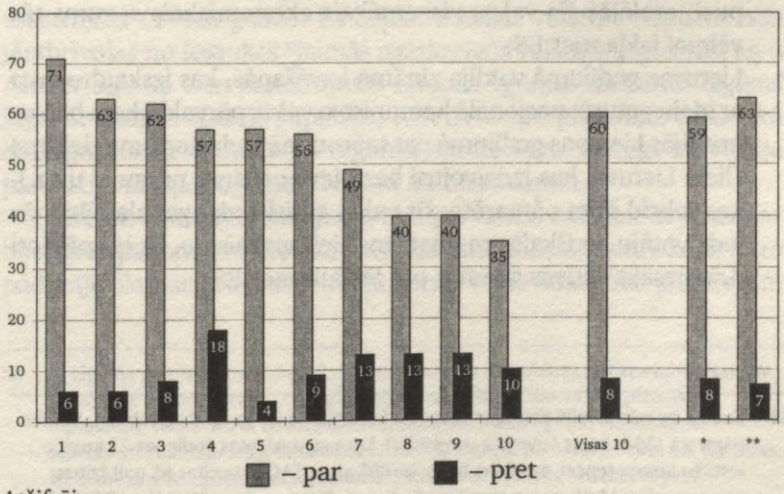

Atšifrējums:

1. Bulgārija	4. Ungārija	7. Polija	10. Slovēnija
2. Čehija	5. Latvija	8. Rumānija	
3. Igaunija	6. Lietuva	9. Slovākija	

* Pirmais vilnis: Čehija, Igaunija, Ungārija, Polija, Slovēnija

** Otrais vilnis: Bulgārija, Latvija, Lietuva, Rumānija, Slovākija

- visās populārā līmenī iekļaušanās ES saredzēta kā (sev par labu) vienpusēji izdevīga rīcība, raugoties uz to vienkāršā naudas vai ekonomisko līdzekļu pieejamības izpratnē;
- virzība uz ES izraisīja triju Baltijas valstu starpā tādu kā sāncensību, kurā saskatāma ne visai optimismu viesoša šo valstu identitātes un to ilgtermiņa politisko un ekonomisko interešu diferencētība;
- Krievijas interešu aizstāvji katrā no trim valstīm atrodas krasi atšķirīgās (iznākumu noteicošās vai kavējošās) pozīcijās; šī sadale starp pozitīvo un negatīvo nostāju acīmredzami atspoguļo līdzīgas debates, kas norit Krievijas augstākās aprindās, kuras veido Eiropas attiecību politiku[84];
- Igaunijas veiksme nākusi, pateicoties tās valdību (notikušas vairākas pārmaiņas, toties Eiropas politika izturēta konsekventi) un tās oficiālo un neoficiālo pārstāvju pūlēm (ikviens, kas izbrauc uz Eiropas jautājumu konferencēm, pārstāv savas valsts tēlu, pie tam negatīvās iezīmes grūtāk izdzēst pēc notikuma nekā izkliedēt pozitīvo panākumu);
- Latvijas neveiksme ir arī tās ļoti daudzo valdību un it sevišķi tās individuālo pārstāvju rīcības nopelns: ļoti sparīgi un, varētu pat teikt, konsekventi izturēti uzsverot savas kandidatūras politisko pusi, atklājās šīs valsts viszemākais ekonomiskais segums tās vēlmei iekļauties ES;
- Lietuvas gadījumā valdīja zināma kavēšanās, kas izskaidrojama ar ideju paturēt nacionālā komunisma valsts pārvaldi, kam blakus nostājās Lietuvas gadījumā pat saprotamā izolacionisma tieksme (lielā Lietuva, kas izdzīvojusi bez pievienošanās pasaulei u.t.t.), kas šobrīd šķiet pārvarēta; šīs valsts etniskā viengabalainība, tās iedzīvotāju lietišķais pragmatisms vieš optimismu, ka tā spēs ļoti drīz uzsākt aktīvas sarunas par iekļaušanos ES.

84 Šodien apmēram 40% Krievijas eksporta kopapjoma iet uz ES dalībvalstīm, aizvien pārsvarā tādas lietas (enerģija, izejvielas), kas nav pakļautas šodienas ES kopējo iestāžu kompetencei; savukārt fakts, ka 80% visas TACIS un citas ES palīdzības naudas paliek Maskavas reģionā (no kurienes, šķiet, varētu nākt nākamā Krievijas augstākā politiskā vadība), pieļauj šo ES attiecību ar Krieviju izmantošanu, lai stabilizētu demokrātisko procesu Krievijā (proti, ierobežotu tās avantūras vismaz Baltijā); Eiropas pieredze attiecībās ar Krievijas interesēm radikāli atšķiras no tā, kā to attēlo Latvijā: proti, Eiropā skaidrs tas, ka darījumos ar Krievijas pārstāvjiem tiem jāļauj pašiem nonākt pie loģiskiem priekšlikumiem, tai pašā laikā noraidot bez izņēmuma, toties pieklājīgiem vārdiem, nekrietnos variantus.

7.5. Asociācijas līgumi ar Baltijas valstīm

Eiropas Kopienas dalībvalstu attiecības ar AEVEV, arī ar Baltijas valstīm, nav nodalāmas no šo valstu sociālistisko ieražu mantojuma. Šeit vispirms ieskatīsimies šādā vēsturē, lai labāk izprastu, kādi ir bijuši cēloņi savā ziņā tik labestīgām ES iestāžu attiecībām ar šodienas 11 kandidātēm uz iekļaušanos Eiropas Savienībā. Tirdzniecības saites starp AEVEV, PSRS un Kopienas dalībvalstīm līdz vēliem 1980'jiem gadiem bija ļoti vājas. Tam bija divi iemesli, no kuriem viens, tirdzniecības pieticīgais apjoms (papildus īpaši trūcīgais rūpniecisko pusfabrikātu un ražojumu piedāvājums no AEVEV puses), tikai daļēji redzams šo tirdzniecības saišu raksturojumā, kas uzrādīts 7.18. tabulā.

Baltijas valstu attiecības ar Eiropas Kopienu praktiski uzsākās ar Eiropas Komisijas viceprezidenta vizīti 1990. gada janvārī. Notikumu secība, vispirms panākot vienošanos par sadarbības veicināšanu[85] (1992. g.), tad Brīvās tirdzniecības līgumu parakstīšana (1994. g.[86]), tad Eiropas līgumu parakstīšana (1995. g.), noveda pie tā, ka ar 1995. gadu Baltijas valstis, pateicoties veiksmīgai diplomātijai, bija "panākušas" AEVEV. Papildus šiem līgumiem, kas iekļaujas ES izstrādātajā pirmspievienošanās stratēģijā, parakstītas arī atsevišķas tematiskas vienošanās, piemēram, par zvejniecību (1992. gada jūlijā), arī par tekstilijām (1993. gadā). Pa ceļam Baltijas valstīm vispirms bija jāatbrīvojas no iesaukas "jaunās neatkarīgās valstis". Jāatceras, ka 6 AEVEV bija ne vien parakstījušas Eiropas līgumus, bet dažs Līgums bija jau stājies spēkā. Papildus, AEVEV-6 jau piedalījās politiskā dialogā, kas ir unikāla šo Līgumu sastāvdaļa. Vienīgi Slovēnija parakstīja Eiropas līgumu pēc trim Baltijas valstīm.

Eiropas Komisijas skatījumā Baltijas valstis reti tiek dēvētas par bijušajām padomju republikām un tikai attiecībā uz vēsturisko *de facto* padomju okupāciju kā nelikumīgu, tomēr reālu faktu. Šeit pievērsīsim

85 Šī Līguma galvenā pozitīvā praktiskā nozīme bija sadarbības iestāžu radīšana; nav iespējams šodien aptvert, cik tajā brīdī visās trijās Baltijas valstīs pietrūka diplomātu, valstsvīru ar lietišķu pieredzi starptautisko līgumu slēgšanā (no bijušajiem Padomju laika diplomātiem vienīgi Lietuvā pamanāma kaut cik normāla šo kādreiz privilegēto padomju nomenklatūras darbinieku attieksme pret neatkarīgo dzimteni); šī Līguma spēkā stāšanās Igaunijas gadījumā notika ar 1 mēneša nobīdi, dēļ Eiropas Parlamenta protestiem pret tā laika Igaunijas pilsonības likuma atsevišķām nostādnēm.

86 Visi trīs līgumi stājās spēkā vienlaicīgi ar 1995. gada 1. janvāri; *Agenda-2000* dokumentos šie līgumi atzīti par tajā brīdī visnopietnāko līgumattiecības veidojošo vienošanos, tāpēc ka Eiropas līgumi ar trim Baltijas valstīm samērā lēni tika ratificēti visās 15 ES dalībvalstīs.

7.18. tabula. **Tirdzniecības sakari starp EK – 12 dalībvalstīm un SEPP valstīm** (miljonos ekiju; 1.-4. kolonnā uzskaitīts SEPP eksports uz EK-12, 5.-8. kolonnā - EK-12 eksports uz SEPP)*

	1984. g.	1985. g.	1986. g.	1987. g.	1984. g.	1985. g.	1986. g.	1987. g.
PSRS	22 959	20 686	13 158	12 116	12 483	12 505	9 874	9 195
VDR	1 721	1 832	1 626	1 390	937	949	1 972	1 086
Polija	3 457	3 573	2 947	2 907	2 428	2 734	2 388	2 332
ČSSR	2 157	2 271	2 108	2 955	1 668	1 959	1 944	2 078
Ungārija	1 884	2 013	1 888	1 996	2 206	2 486	2 450	2 372
Rumānija	3 060	2 911	2 438	2 429	1 058	1 158	987	651
Bulgārija	556	586	549	518	1 253	1 640	1 472	1 453
Kopā	35 794	33 872	24 759	24 411	22 033	23 431	20 187	19 167

* Avots: Eiropas Komisija.

uzmanību Eiropas līguma saturam (tieši attiecībā uz Latviju) un tā sekām.

Ja šodienas ES attiecībās ar AEVEV iespējams saskatīt zināmas sekas no pagātnes attiecībām tautsaimniecības jomā[87], tad politiskais mantojums šķiet pārrauts visā pilnībā, kā redzēsim no sekojošā īsā jauno attiecību veidošanās gaitas apskata. 1980'to gadu sākumā izvērstā kampaņa nodibināt sakarus starp Eiropas kopienām un tā dēvētajām valstīm, kuru ārējā tirdzniecība bija vienīgi valsts rokās, panāca vienošanos ar Rumāniju (parakstīta 1981. g. 28. aprīlī, pagarināta 1985. g. 25. februārī) un ar Dienvidslāviju (parakstīta 1980. g. 2. aprīlī uz 5 gadiem, papildu Protokols pagarina šo

87 Eiropas Komisijas valdes loceklis Īvs Tibo de Silgī (*Yves-Thibault de Silguy*), kas atbild par finanšu jautājumiem, resp., pārskata DG-II darbību, arī jaunās vienotās valūtas *euro* ieviešanu, savā grāmatā (*Syndrome du Diplodocus*, Albin-Michel, Paris, 1996) izteic zināmu izbrīnu par to, ka ne visai ekonomiski kompetentie, sociālisma laikmetā pieredzi ieguvušie ārējās tirdzniecības pārstāvji no AEVEV, kas satikti vēl tad, kad de Silgī veda sarunas par tirdzniecības līgumu kā Francijas metālrūpniecības nacionālais pārstāvis, arī sākotnējā pēcsociālisma laikmetā tikpat nekompetenti pārstāvējuši savas valstis, bez izmaiņām nicinošajā attieksmē pret savos uzņēmumos strādājošiem.

termiņu[88]). Interesanti, ka Ķīnas Tautas Republika neizjuta šādu atturību un parakstīja pirmo (orientējošo) vienošanos par sadarbību un par tirdzniecības veicināšanu (angliski *framework agreement*, franciski *accord cadre*) jau 1975. gada 3. aprīlī.

Savās attiecībās ar iespējamām dalībvalstīm (jāteic, ka tieši šāda prasība tika izvirzīta daudzajās iedzīvotāju masu demonstrācijās, kas 1989. gadu iezīmēja kā Eiropas lielo politisko pārmaiņu gadu) Eiropas Savienība iztulkojusi Romas līguma jēgu nedaudz stieptā veidā. Atcerēsimies, ka 1980'to gadu beigās spēkā bija Romas līguma redakcija, kurā Asociācijas statuss nozīmēja vienošanos, kas noregulēja tirdzniecības saites, paredzēja ļoti konkrētu sadarbību jomās, kuras ietilpst Kopienas redzeslokā (skatīt šīs grāmatas 6. nodaļu). Savā laikā ar Grieķiju un ar Turciju bija slēgtas vienošanās, kas paredzēja šo valstu iekļaušanos Kopienā pēc ļoti gara pārejas laika, bet ar Maltu un ar Kipru bija panāktas vienošanās, kuru mērķis bija šo valstu iekļaušanās Kopienā.

Šie vienošanos veidi, kuros ietverts atzinums, ka Līguma pušu starpā nav paredzamas ciešākas valstiskas attiecības, neatbilda Austrumeiropas valstu prasībām vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, AEVEV ekonomiskais potenciāls bija principā ļoti augsts: valstis, kurās dzīvoja aptuveni 90 milj. cilvēku, varētu palielināt Kopienas apjomu par vienu trešdaļu. Otrkārt, lai šo potenciālu sasniegtu, bija nepieciešams nostabilizēt demokrātisko iekārtu šinīs valstīs. Treškārt, lai nostabilizētu AEVEV iedzīvotājus savā pārliecībā par labvēlīgu iznākumu tautsaimniecības jomā un lai kavētu liela apjoma "bēgļu" problēmas rašanos, bija nepieciešams izvirzīt konkrētas prasības, kas tad pārtulkojamas kā laika grafiks. Vienotā tirgus izveidošanās lika arī AEVEV tuvoties Eiropas Kopienai. 1970'jos gados AEVEV noslēdza daudzus tirdzniecības līgumus ar Eiropas Kopienas dalībvalstīm atsevišķi. Eiropas Kopienas ietekme tajos bija minimāla: šo līgumu iecere bija apiet kvalitātes (un citu) normu ievērošanu, kas būtu saistoša, ja šādus līgumus slēgtu ar Eiropas Kopienu.

Stāvoklim strauji attīstoties, Eiropas kopienas vispirms noslēdza sadarbības līgumus ar Polijas TR, Ungārijas TR, Bulgārijas TR, Čehoslovākijas TR un ar PSRS[89]. Protams, ka sociālistiskajām valstīm

88 Reizi gadā (jūnijā) Eiropas Komisijas DG I(a) daļa publicē apkopojošu sarakstu par spēkā esošiem līgumiem, resp., *Analyse synthétique des accords qui lient les Communautés à des pays tiers.*

89 Šos līgumus starp Kopienu un PSRS Krievija nepārmantoja; bija jāslēdz jauns - šoreiz Partnerības un sadarbības līgums (1994. g. 24. jūnijā, stājies spēkā 1997. g. 1. decembrī), kura ietvaros paredzēts izveidot Sadarbības padomi u. tml; līdzīga veida līgums slēgts arī ar Ukrainu (1994. g. 14. jūnijā, nav vēl stājies spēkā) un ar Baltkrieviju (1995. g. 6. martā, arī nav stājies spēkā).

nepastāvēja nekāda iespēja izveidot kopīgu (intīma rakstura) integrētu organizāciju ar Rietumu valstīm. Politiskā stāvokļa tālākā attīstība, sociālistiskās tautsaimniecības pilnīgais sabrukums prasīja jauna līguma tipa radīšanu.

Šeit paskaidrosim termina *līgums* lietošanu. Formāli šinī apakšnodaļā runāts par *vienošanos* (angliski *Agreement,* franciski *Accord*), nevis par līgumu (angliski *Treaty,* franciski *Traité*) slēgšanu starp EK un Baltijas valstīm (tas pats terminoloģijas ziņā attiecas uz AEVEV). Tomēr apzīmējums *līgums* iegājies Latvijas publicistikā, arī dažos juridiski nozīmīgos dokumentos. Piemēram, pareizais šīs apakšnodaļas nosaukums būtu "Eiropas vienošanās par asociācijas izveidošanu starp Eiropas kopienām un Latvijas Republiku"[90]. Toties juridiski vienādi nozīmīgos šīs vienošanās dokumentos lietots termins *Līgums* latviski, bet *Agreement* angļu valodas tekstā un *Accord* franču valodas tekstā. Tādai termina izvēlei neapšaubāmi bija zināma politiska nozīme. Termina *Līgums* lietošana pasvītro šīs vienošanās būtisko nozīmi Latvijas (arī pārējo Baltijas valstu) labās gribas uzrādīšanai savās attiecībās ar Eiropas Savienību. Vērts atcerēties, ka Eiropas Savienība nav juridiska persona, tātad Līgums slēgts ar Eiropas kopienām, kas darbojas ES dalībvalstu uzdevumā.

Savas attiecības ar AEVEV, vēl jo vairāk ar Baltijas valstīm, Eiropas Komisija veidojusi pēc principa, ka pakāpeniski jāattīsta ciešākas saites starp ES dalībvalstīm un šīm pārējām Eiropas valstīm. 7.19. tabulā uzskaitīti līgumi, kas parakstīti ar 10 AEVEV un Kipru, kā arī ar Maltu, Turciju un Šveici. Atzīmēsim, ka ar Kipru, Maltu un Turciju parakstīti tā dēvētie "vecā stila" jeb parastie Asociācijas līgumi. Tajos nav iekļautas daudzveidīgās politiskā un tautsaimnieciskā dialoga iespējas, kādas raksturīgas Eiropas asociācijas līgumiem. Ir izstrādāti trīs veidu līgumi:

— Tirdzniecības un sadarbības līgumi[91],
— Eiropas līgumi par asociācijas izveidošanu[92],
— Iekļaušanās partnerības līgumi[93].

90 Formāli - Eiropas Līgums par asociācijas izveidošanu starp Eiropas Kopienām un to Dalībvalstīm, no vienas puses, un Latvijas Republiku, no otras puses; pilnais teksts publicēts *Latvijas Vēstnesī* un vairākkārt komentēts izdevumā *Latvija un Eiropas Savienība,* kas iznāk Rīgā kopš 1997. gada rudens.

91 *Trade and Co-operation Agreement* (angliski); Latvijas noslēgtais šāda veida līgums formāli saucas Līgums starp Eiropas Kopienu, Eiropas Atomenerģētikas (par šo kļūdaino terminu skatīt 3. nodaļu, 2. atsauci) Kopienu un Eiropas Ogļu un Tērauda Kopienu un Latvijas Republiku par Brīvo Tirdzniecību un ar Tirdzniecību Saistītiem Jautājumiem, parakstīts 1994. gada jūlijā, stājies spēkā 1995. gada 1. janvārī.

92 *European Agreement.*

93 *Accession Partnership Agreement.*

Saprotams, ka šo daudzpakāpju sadarbību domāts noslēgt ar Iekļaušanās līguma parakstīšanu un tā apstiprināšanu. Šinī gaitā pēc iespējas jāievēro līdzīgi nosacījumi, kādi sastopami agrākās Kopienas un Savienības paplašināšanās sarunās (skatīt 6.3. nodaļu).

Ieskatoties vēsturiskajā Kopienas attiecību līgumu veidu plejādē, iespējams sazīmēt vēl viena veida līgumu, kas slēgts ar valstīm, kuras

7.19. tabula. **Asociēto Eiropas valstu attiecības ar Eiropas Savienību**

Valsts	Attiecību statuss	Līguma parakstīšana	Pievienošanās lūgums
Kipra	Asociācijas līgums	1972. g. 19. decembrī	1990.g. 3. jūlijā
Ungārija	Eiropas asociācija	1991. g. 16. decembrī	1994. g. 31. martā
Polija	Eiropas asociācija	1991. g. 16. decembrī	1994. g. 5. aprīlī
Rumānija	Eiropas asociācija	1993. g. 1. februārī	1995. g. 22. jūnijā
Slovākija	Eiropas asociācija	1993. g. 4. oktobrī	1995. g. 27. jūnijā
Latvija	Eiropas asociācija	1995. g. 12. jūnijā	1995. g. 13. oktobrī
Igaunija	Eiropas asociācija	1995. g. 12. jūnijā	1995. g. 24. novembrī
Lietuva	Eiropas asociācija	1995. g. 12. jūnijā	1995. g. 8. decembrī
Bulgārija	Eiropas asociācija	1992. g. 22. decembrī	1995. g. 14. decembrī
Čehija	Eiropas asociācija	1993. g. 4. oktobrī	1996. g. 17. janvārī
Slovēnija	Tirdzniecības un sadarbības līgums	1993. g. 5. aprīlī	1996. g. 10. jūnijā
	(Eiropas asociācijas līgums, parafēts 1996. g. 10. jūnijā)		
Malta	Asociācijas līgums	1970. g. 5. decembrī	1990. g. 16. jūlijā
Šveice	Brīvās tirdzniecības līgums	1972. g. 22. jūlijā	1992. g. 20. maijā
Turcija	Asociācijas līgums	1963. g. 12. septembrī	1987. g. 14. aprīlī

ir iespējamas kandidātes vai kuras atrodas Eiropā. Runa ir par tā dēvētās Muitas apvienības izveidošanu. Konkrēti tādi līgumi šodien ir spēkā ar mazajām valstīm, piemēram, ar Andoru, San Marino un Monako. Ar šīm valstīm ciešāka sadarbība (proti, to iekļaušanās kā dalībvalstīm) izslēgta šo valstiņu ļoti mazā apjoma dēļ. Arī ar Turciju izveidota muitas apvienība, kas vismaz no Turcijas puses tiek uztverta kā pakāpe ceļā uz tās iekļaušanos Eiropas Savienībā kā dalībvalstij.

Attiecības starp Eiropas kopienām un Vācijas Demokrātisko Republiku attīstījās savdabīgā veidā. Vācijas Federatīvā Republika konsekventi pastāvēja uz to, ka Romas līguma 1957. gada redakcijā VFR un VDR (arī ar Berlīni[94]) tirdzniecības attiecības atzītas, pēc VFR likumiem, par Vācijas iekšējo tirdzniecību. No vienas puses, šis nepārtrauktais "caurums" mūrī, ko VDR bija uzcēlusi ap sevi, bija VDR saimnieciski ļoti izdevīgs. Atzīstot šo Romas līguma protokolu (ratificējot Romas līgumu, zināmā mērā visas dalībvalstis pievienojās VFR nostājai attiecībā uz VDR; Eiropas Kopienas statistikas datos iekšējā abu Vāciju savstarpējā tirgošanās netika pieskaitīta Kopienas valstu ārējai tirdzniecībai), pārējās Kopienas dalībvalstis atstāja VFR noteikšanā to, kāda veida vienošanās slēgt starp Eiropas Kopienu un VDR. Bet VDR politiskā vadība bija izteikti naidīga noskaņota pret integrētās Eiropas atzīšanu (šī tuvredzīgā politizācija panāca pati sev galu). VDR valdības pieprasījums (kas bija pēdējais, ja neskaita Albāniju) sākt sarunas par Tirdzniecības un sadarbības vienošanās noslēgšanu tika apmierināts. Pēc divām pārrunu sesijām, uz VDR valdības lūguma pamata, Eiropas Kopienas Padome (Ārlietu Ministru Padomes līmenī) 1990. g. 28. jūnijā pieņēma lēmumu izveidot muitas apvienību ar VDR. Turpinājuma tirdzniecības līguma izveidošanas sarunām nebija, jo 1990. g. 3. oktobrī VDR iekļāvās VFR kā piecas *jaunās zemes*[95] un tādējādi beidza pastāvēt kā starptautisko attiecību subjekts.

Politiskie notikumi AEVEV pieteica Eiropas Komisijai praktiski jaunu uzdevumu loku. Komisijas daļa, kas nodarbojas ar ārlietām (tirdzniecības un ekonomiskajā, kā arī attīstības palīdzības sniegšanas un sadarbības veicināšanas jomās), laika posmā kopš 1988. gada ir

94 Kad 1986. gadā PSRS pieteica savu vēlēšanos atzīt Eiropas kopienas, tā piekrita (publiskā, tiešā deklarācijā) nostādnei ,ka Berlīne ir patstāvīga VFR sastāvdaļa (vāciski *selbstständige Einheit BRD*), kā arī atzina šī protokola esamību Romas līgumā.

95 *Neue Länder*, kā vācu valodā sauc 5 jaunās VFR federālās zemes, šodien figurē ES iekšējās vienošanās, piemēram, par to, kādas valsts subvencijas nosakāmas, lai celtu to tautsaimniecības apriti, vai kādas atkāpes pieļaujamas dažādu Eiropas Kopienas juridisko normu (*acquis*) ievērošanā: katrā jomā noteikti pārejas periodi.

būtiski pieaugusi uzdevumu ziņā. No vienas direkcijas izveidotas trīs: DG-I - sakari ar attīstītām valstīm, DG-I(a) - sakari ar AEVEV, kā arī ar NVS un ar citām valstīm Eiropā, DG-I(b) - sakari ar valstīm, kas atrodas attīstības stadijā. Saprotamā kārtā Eiropas Savienības ārējo sakaru politiskā nozīme pieaugusi vispārējā Eiropas integrācijas procesā. Šādai atzīšanai ir divi cēloņi. AEVEV iedzīvotāju un to vadības populārā iztēle Eiropas Komisijai piedēvēja daudz lielāku reālu varēšanu un rocību, nekā tai piešķirta. Otrkārt, daudzo jauno valstu meklējumos pēc tirdznieciska kontakta, arī pēc konkrētas tehniskas palīdzības sava iekšējā valsts aparāta pārbūvē, ES dalībvalstis saskatīja lieliski formulētu uzdevumu Eiropas integrāciju pārskatošām iestādēm. Sekmīgs šāda sarežģīta uzdevuma atrisinājums attaisnotu daudzas populāras cerības dalībvalstīs par to, ko Eiropas integrācija spēj paveikt, sastopoties ar negaidītu uzdevumu.

Parastie tirdzniecības līgumi balstās uz RL 113. pantā noteikto kārtību. Šādi, tā dēvētie pirmās paaudzes līgumi (parasti ar 5 gadu noilgumu) nokārto konkrētas tirdzniecības attiecības. Sadarbība citās jomās, piemēram, pētniecības, sevišķi lietišķās pētniecības laukos, arī tiek nokārtota, slēdzot attiecīgu šādu līgumu. Šos pirmās paaudzes līgumus šodien slēdz reti, jo, mainoties politiskām un citām konjunktūrām, kļuvuši nepieciešami diferencēti līgumi, proti, tādi, kas piemērojami vietējiem apstākļiem. Tātad šodien tā dēvētajos otrās un trešās paaudzes līgumos paredzēta pastiprināta tehniskā un politiskā sadarbība un arī politiski nosacījumi. Šie līgumi paredz izveidot to iedarbības pārraudzības komisiju. Tie arī ietver tā dēvēto evolūcijas pantu, proti, pārraudzības komisijai ir tiesības paplašināt līguma darbības lauku. Juridiskais pamats ir RL 113. un 235. pants. Otrās un trešās paaudzes līgumos atrodami tā dēvētie cilvēktiesību ievērošanas protokoli, arī protokoli par pastiprinātu sadarbību cīņā pret kriminālām parādībām, arī cīņā pret narkotiku kontrabandu (līgumi, kas slēgti, piemēram, ar Latīņamerikas valstīm[96]).

Tirdzniecības līgumos, vēl jo vairāk Sadarbības līgumos, tika ieslēgts vēl tā dēvētais Bulgārijas protokols vai Baltijas protokols[97].

96 Skatīt dokumentu: Commission of the European Communities, *The European Union and human rights in the world*, Supplement 3/95, Bulletin of the EU, Brussels, 1995; tajā uzskaitīta 21 valsts Latīņamerikā, Āzijā un Tuvajos Austrumos, uz kurām attiecas šādi protokoli.

97 Šis protokols paredz vienpusēju attiecību iesaldēšanu, konstatējot sevišķus cilvēktiesību pārkāpumus; savā laikā tas izstrādāts, slēdzot tirdzniecības un ekonomiskās sadarbības līgumus ar Igauniju, Latviju un Lietuvu; šodien tas aktuāls tikai līgumā ar Albāniju (pilni šo triju līgumu teksti publicēti Oficiālajā Žurnālā, resp., OJ L403/1992).

Baltijas protokols šodien ir spēkā vairs tikai attiecībā uz līgumu ar Albāniju. Bulgārijas protokols paredz šādas strīda risināšanas pakāpes:

i) konstatējot cilvēktiesību pārkāpumus, kam ir sevišķs raksturs (angliski *a case of special urgency*), vienai vai otrai Līguma pusei iespējams veikt atbilstošus pasākumus;
ii) citādi, jāpaziņo Asociācijas padomei fakti nolūkā atrast vienošanos starp strīda pusēm;
iii) strīda risinājumam jābūt tādam, kas iespējami mērenā veidā ietekmē Līguma darbību; par pasākumiem paziņo Asociācijas padomei, kuras ietvaros notiek tālākās pārrunas.

Šis protokols, kaut gan tas tika izveidots Asociācijas līguma pārrunās starp Bulgāriju un Eiropas kopienām, attiecās arī uz tirdzniecības līgumiem, kas slēgti ar Igauniju, Latviju un Lietuvu.[98] Čehijas, Slovākijas, Rumānijas, Bulgārijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Slovēnijas Asociācijas līgumos arī atrodams šāds protokols.

Jau pirms LES noslēgšanas AEVEV izvirzīja prasību pēc pastiprināta veida sadarbības līgumiem ar Eiropas kopienām. Tie ir t.s. Eiropas līgumi, kas izveido asociāciju starp kandidāti uz pievienošanos un Eiropas kopienām (to juridiskais pamats ir Romas līguma 238. pants). Šie līgumi ir unikāli ne tāpēc, ka tie vestu uz iekļaušanos, - tieši otrādi, iekļaušanās pieteikta kā abu Līguma pušu mērķis, taču tādā formulējumā, kas liedz atkārtoties situācijai, kurā netiek ievērots princips, ka abām pusēm, resp., dalībvalstīm un kandidātei, jānovērtē iekļaušanās iespēja tajā brīdī, kad šī prasība izvirzīta. Eiropas līgumu vienreizējais raksturs Eiropas integrācijas gaitā ir šo vienošanos plašais redzesloks. To jauninājums Eiropas Savienības ārējā diplomātijā ir dialoga paredzēšana starp ārpus-Kopienas pusi un Kopienas (arī dalībvalstu) politiskajām iestādēm.

Saprotams, ka AEVEV saredz savas attiecības ar ES valstīm pirmkārt kā iespēju piekļūt pie šo valstu investoriem. Nopietnā līmenī, kaut gan tas reti izpaužas populistiskos rakstos, ir skaidrs, ka tās milzīgās naudas summas, kas nepieciešamas, lai paceltu 100 miljonu eiropiešu "dzīves līmeni", ja runājam kaut vai par infrastrukturāliem uzlabojumiem vien, ir vismaz 5 reizes tā 500 miljardu DM investīciju apjoma, kas jau ieguldīts bijušajā VDR (pie tam šī reģiona algām vai dzīves kvalitātei nebūt nesasniedzot VFR attīstī-

98 Šāds protokols atrodams arī zemāka sadarbības līmeņa vienošanās (partnerības un sadarbības), kas noslēgtas ar NVS valstīm; interesantā kārtā šāds protokols pievienots arī parastam Asociācijas līgumam ar Tunisiju (parafēts 1995. gadā).

tāko apgabalu līmeni). Šāda veida investīcijas nekad neienāks vidē, kas vienkārši tās nespētu likt lietā. Skaidrs, ka tāda atziņa no AEVEV puses nāk ļoti nelabprāt. Šeit vēlamies vienīgi norādīt to, ka Baltijas republiku iedzīvotājiem vēl garāks ceļš noejams, jo viņu "atbildīgām" personām (fiziskām un juridiskām), kam jāorientējas pasaules naudas apritēs, jāuzsāk šāda izaugsme no vēl zemāka attīstības līmeņa, nekā tas sastopams AEVEV.

Divi nedaudz ārpus Eiropas Savienības ekskluzīvās kompetences stāvoši finanšu instrumenti, resp., daudzu valstu finansētā Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka (ERAB[99]) un G-24 valstu grupas finansētā PHARE[100] programma, papildina Eiropas līgumu lietišķo iedarbību. Katrai šai pasākumu (projektu) finansēšanas metodei ir savi konkrētie uzdevumi. Tiešā veidā tiek izmantotas ES atsevišķo programmu iespējas, lai palīdzētu AEVEV tā dēvētajos pārrobežu pasākumos (INTEREG). Arī citi, mazāk pazīstami palīdzības veidi tiek izmantoti, kā redzams no 7.20. tabulas datiem.

PHARE programma noteikti ieguvusi vislielāko redzamību visās AEVEV kā ES dalībvalstu finansiālās (mērķtiecīgās) palīdzības programma. Līdzdalība šinī programmā kā saņēmējām Baltijas valstīm pavērās pēc pirmo vienošanos noslēgšanas ar Eiropas kopienām. Pārējo PHARE programmu saņēmēju valstu iekļaušanās uzrādīta (hronoloģiskā secībā) 7.22. tabulā. PHARE projekti tiek pieņemti noteiktā kārtībā, atbilstoši pieprasītās summas lielumam. Par šiem projektiem kopumā spriež šīs programmas nacionālie pārraugi, jo izdalītajiem līdzekļiem aptuveni jāatbilst saņēmējas valsts iedzīvotāju skaitam, ņemot vērā arī sevišķus apstākļus un prasības. Vairāku gadu skatījumā (programmai tipisks ir viena gada atskaites cikls) strauji pieauga iedalīto PHARE līdzekļu kopējā summa (skatīt 7.21. tabulu).

Kā redzams, atvēlēto līdzekļu daudzums pēc straujas kopējās summas augšanas pirmajos trīs gados (atbilstoši saņēmēju valstu skaita pieaugumam) nostabilizējies. Salīdzinājumam, mazāk nekā

99 Angliski *European Bank for Reconstruction and Development (EBRD);* franciski *La Banque Européenne pour la Reconstruction et pour le Developpement (BERD).*

100 PHARE ir šīs palīdzības programmas nosaukuma saīsinājums franču valodā: *Pologne Hongrie Aide pour la Réstructuration des Economies;* G-24 grupa izveidojās šādi: G-7 + Eiropas Kopienas valstis, kas nav G-7 grupā, + EBTA valstis, arī Turcija, Jaunzēlande, Austrālija kā atsevišķas valstis, resp., grupā ir šādas dalībvalstis jeb donorvalstis (alfabētiskā kārtībā): ASV, Austrālija, Austrija, Beļģija, Dānija, Francija, Grieķija, Islande, Itālija, Īrija, Japāna, Jaunzēlande, Kanāda, Lielbritānija, Luksemburga, Nēderlande, Norvēģija, Portugāle, Somija, Spānija, Šveice, Turcija, Vācija, Zviedrija.

7.20. tabula. **ES palīdzība maksājumu bilances nokārtošanā** (miljonos ekiju)*

	Gads	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Kopā
AEVEV**	iedalīts	870	1220	410	–	255	–	2755
	izdalīts	350	695	705	270	70	80	2170
NVS***	iedalīts	–	–	–	–	130	255	385
	izdalīts	–	–	–	–	25	135	160
Vidusjūras valstīm (Alžīrijai, Izraēlai)	iedalīts	–	588	–	–	200	0	788
	izdalīts	–	–	438	–	150	100	688
Kopā	iedalīts	870	1808	410	–	585	255	3928
	izdalīts	350	695	1143	270	245	315	3018

* Ziņu avots: Eiropas Komisijas 2. ģenerāldirekcija (DG II).

** AEVEV šeit nozīmē Ungāriju, Čehiju, Slovākiju, Bulgāriju, Rumāniju, Igauniju, Latviju, Lietuvu.

*** NVS šeit saprotama kā Ukraina, Baltkrievija, Moldova.

puse šo līdzekļu iedalīti šajā laika posmā kā palīdzība NVS.[101] Divas valstis, bijusī Dienvidslāvija un Polija līdz šim kopā saņēmušas apmēram 1/3 daļu visu PHARE līdzekļu. Otra raksturīpašība PHARE programmas izaugsmē ir pastiprināts uzsvars uz vairāku (saņēmēju) valstu (angliski *multi-country*) kopsadarbību, lai izmantotu šos līdzekļus. 1997. gadā piešķirtie (iedalītie) līdzekļi sadalās šādā veidā (miljonos ekiju): Bulgārijai - 66, Igaunijai - 4,3, bijušai Dienvidslāvijas republikai Maķedonijai - 33, Ungārijai - 87,9, Latvijai - 42,6, Lietuvai - 50,3, Polijai - 147,9, Čehijai - 60, Rumānijai - 100, Slovākijai - 43, Slovēnijai - 25. Vēl 340,7 miljoni ekiju piešķirti daudzu valstu programmām, kopā 1 142 miljoni ekiju.[102]

Ieskatoties naudas sadalē PHARE un TACIS programmām, kas attēlota, 7.11. shēmā, iespējams atvasināt dažus šo programmu mērķus. Pirmkārt, lielāka nozīme piešķirta PHARE programmai (TACIS programmas kopā attiecas uz divi reizes lielāku iedzīvotāju skaitu nekā PHARE). Otrkārt, programmas nauda abos gadījumos "tiek" apmēram proporcionāli šo valstu īpatsvaram attiecīgajā valstu

101 Tā dēvētā *TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States)* programma, kurai līdzīgā laika posmā atvēlēti nepilni 2300 miljoni ekiju (no kuras summas apmēram 2/3 veltītas enerģijas projektiem).

102 *Report on the Activities of the European Union in 1997*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1998.

7.21. tabula. **PHARE programmas līdzekļu tematiskā sadale** (miljonos ekiju)*

	1990. g.	1991. g.	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	Kopā
Infrastruktūras pārveidošanai (enerģija, transports, sakari)	7	42	97	115	326	457	1045
Privātajam sektoram, tautsaimn. pārstrukturēšanai, privatizācijai	64	181	192	195	93	139	863
Izglītībai, pārskološanai un pētniecībai	37	90	141	162	170	147	746
Vairākām tēmām un dažādiem nolūkiem	27	56	135	181	56	88	543
Vides aizsardzībai un kodoldrošībai	103	93	90	39	78	82	483
Lauksaimniecības pārstrukturēšanai	136	89	80	79	17	41	441
Humānai palīdzībai, pārtikas palīdzībai un cita veida mērķtiecīgai palīdzībai	102	71	120	45	30	25	393
Finanšu sektoram	7	40	45	61	56	41	249
Administrācijai un valsts iestādēm	10	27	25	66	82	25	234
Sociālajai attīstībai un bezdarba problēmām	3	36	48	15	29	47	178
Veselības aizsardzībai	–	45	15	27	13	2	102
Apvienotiem reģionāliem pasākumiem	–	4	17	10	4	47	82
Pilsoniskās sabiedrības veidošanai, demokrātijas izpratnes celšanai un NVO	–	1	9	10	16	10	46
Patērētāju aizsardzībai	–	–	–	5	4	2	11
Likumdošanas saskaņošanai	–	–	–	–	–	2	2
KOPĀ	**495**	**774**	**1012**	**1008**	**973**	**1155**	**5417**

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, DG IA, 1996. g.

grupējumā. Treškārt, ir mēģinājums (kas krasāk izpaužas PHARE nekā TACIS gadījumā) veicināt vairāku saņēmēju valstu sadarbību.

7.11. shēma. **PHARE un TACIS programmas līdzekļu sadale pēc saņēmējām valstīm**

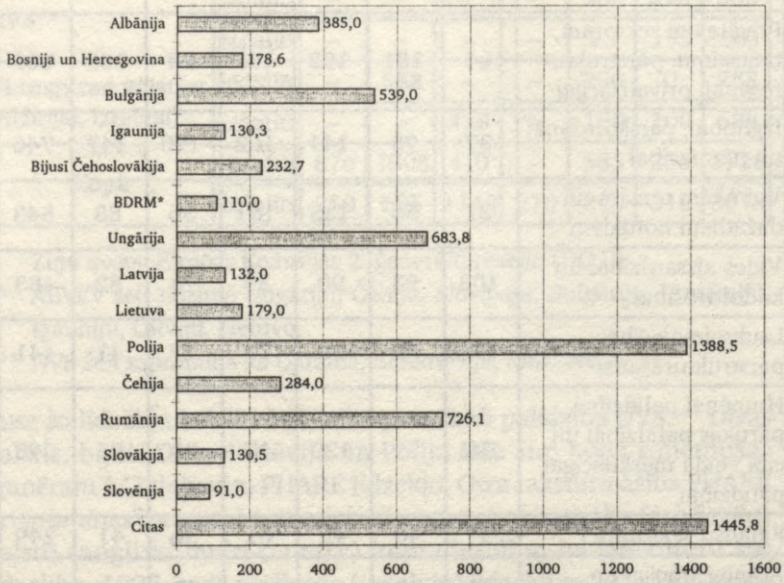

* Bijušās Dienvidslāvijas republika Maķedonija

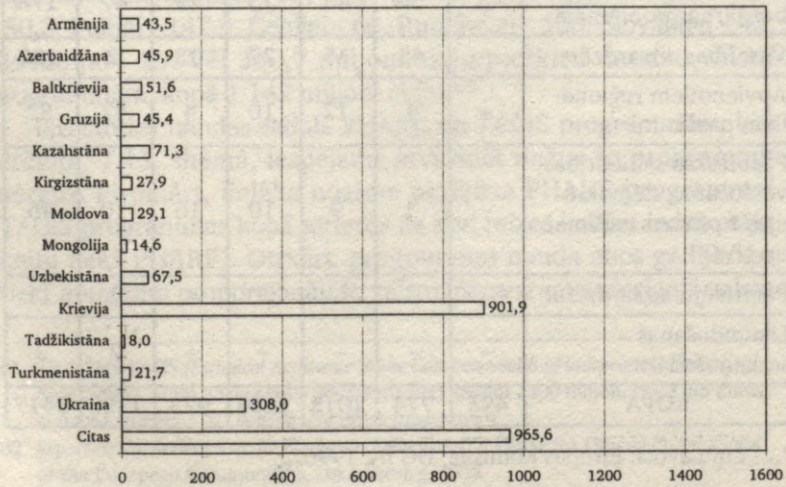

7.22. tabula. **PHARE programmas attīstība**

1989. g.	
14.-16. jūlijs	Pasaules 7 turīgāko valstu vadība, satiekoties Parīzē, pieteic vajadzību pēc šādas ekonomisko sistēmu pārstrukturēšanas veicināšanas programmas.
1. augusts	Pirmā darba sēde, kurā noskaidroti G-24 valstu līdzekļu izmantošanas programmas mērķi un šīs programmas vadība uzticēta Eiropas kopienām (Eiropas Komisijai); pirmās valstis, kas iegūst šo palīdzību un kredītus, ir Polija un Ungārija.
1990. g.	
	Kredītu un palīdzības ieguvēju valstu skaits paplašināts ar Bulgāriju, ar bijušo Čehoslovākiju, arī ar kādreizējo Austrumvāciju un Rumāniju.
1991. g.	
	Pārtrauktas visas PHARE palīdzības programmas bijušajā Dienvidslāvijā un izbeigtas PHARE programmas bijušajā Austrumvācijā sakarā ar tās iekļaušanos EK.
1992. g.	
	Saņēmēju valstu skaitam pievienojas Albānija, Igaunija, Latvija un Lietuva; atļauts dažām programmām atsākties Slovēnijā (kā bijušās Dienvidslāvijas republikā).
1993. g.	
	PHARE programmu nozīme pasvītrota Eiropas Savienības Padomes lēmumos, kas pieņemti Kopenhāgenā attiecībā uz AEVEV gatavošanos iestājai ES.
1994. g.	
	PHARE programmu nozīme izcelta Eiropas Savienības Padomes lēmumos, kas pieņemti Esenē, sevišķi kā līdzeklis, kas veicinās tā dēvētajā *Baltajā grāmatā* noteikto Vienotā tirgus normu un noteikumu pārcelšanu AEVEV likumdošanā.
1995. g.	
	Eiropas stabilitātes pakta iedarbībā izcelta PHARE programmas nozīme, veicinot labas kaimiņattiecības Eiropā.
1996. g.	
	Saņēmēju valstu skaitam pievienojas Bosnija-Hercegovina, Horvātija un bijušās Dienvidslāvijas republika Maķedonija.
1997. g.	
	Sakarā ar *Agenda-2000* atzinumu ieviešanu par pamatu 10 AEVEV uzņemšanai ES, pieteikta pastiprināta PHARE programma attiecībā uz šīm valstīm.

Novērojumi par reālām parādībām, kas pamanītas jau pirmajos PHARE programmas darbības gados, norādīja uz vajadzību stingrāk kontrolēt veidu, kā šie līdzekļi tiek izmantoti. Jebkāda ilgtermiņa atkāpe no Kopienas parasto izdevumu apsekošanas kārtības nav iespējama: pat atzīstot to, ka Kopienas budžetā atrodami negodīgi līdzekļu izmantošanas veidi, PHARE programmas nepilnības izraisīja ļoti asu iekšējo kritiku.[103] Dažās AEVEV publiskie saukļi par mantas taisnīgo sadali bija vāji slēpti bijušo sociālismam uzticīgo kadru centieni graut ārzemju investoru un bagāto valstu uzticēšanos "savām" jaunajām neatkarīgajām valstīm. T.s. privatizācijā, kas izpaudās kā citu (savu līdzpilsoņu) radīto vērtību pārdalīšana par labu šīs "valsts mantas mantiniekiem", resp., no vietējiem (bet Baltijas valstu gadījumā - no krietna attāluma) ieceltiem "speciālistiem-vadītājiem", pietrūka jebkādas valstiskas vai sabiedriskas šīs privatizētās mantas lietišķā izmantojuma apsekošanas (pēc privatizācijas). Ar sabiedrisko interešu aizstāvību kā piesegumu daudzie AEVEV iedzīvotāju slāņi vienkārši lauzās katrs pēc savas tiesas, turklāt "profesionāliem" sabiedrības interešu aizstāvjiem nāca līdzi sociālisma mantojums, kad valsts uzņēmumu īpašnieks un nodarbināto "interešu" aizstāvis piederēja pie vienas un tās pašas grupas. Neapšaubāmi, veiklākie šādu pasākumu ieguvēji tik tiešām sagrāba PHARE naudu: ilgākā laika skatījumā, tieši tās valstis, kurās sabiedriskā doma un valsts politiskā sistēma ir tik letarģiska, ka pieļauj šādas primitīvas un nepiesegtas akcijas, ir tās, kurām šodien nākas vēl pierādīt savu spēju nodrošināt funkcionējošu tirgus ekonomiku.

Asociācijas līgumu izstrādāšana ar Baltijas valstīm sekoja jau iepriekš izstrādātai kārtībai attiecībā uz 6 AEVEV.[104] Izšķirošo lēmumu attiecībā uz vienošanās panākšanu ar Baltijas valstīm (arī ar Slovēniju) pieņēma Eiropas Savienības Padome, satiekoties Esenē 1994. gada

103 Pirmie, ļoti pieklājīgie brīdinājumi par to, ka PHARE donorvalstis neuzņemas kļūt par šādas sociālā miera finansiālās slodzes nesējām, atrodami, piemēram, izdevumā: European Communities Court of Auditors, *Cooperation with the countries of Central and Eastern Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1994; citētos gadījumos uzmanība sevišķi pievērsta Ungārijas praksei: šī valsts zināmā mērā neattaisnoja visas uz to liktās cerības, jo laba daļa tās pieredzes - būt par valsti, kas pakļauta PSRS ekonomiskajam diktātam, bet kas reizē saglabājusi mazo uzņēmēju struktūru, - neizpaudās lielāku uzņēmumu saimnieciski efektīvā vadīšanā, politiskām jūtām uzbangojot ikreiz, kad bija jāsper saimnieciski racionāls solis.

104 Par daudzajām pakāpēm pārrunu un ratificēšanas gaitā, kas šeit aprakstītas konspektīvi, iespējams gūt ieskatu no konspektīvajiem datiem, kas publicēti: *Bulletin of the EU*, Vol 12-1997, punkts 1.3.71 (izvilkumi atrodami šīs grāmatas kopsavilkumā angliski).

decembrī. Eiropas Komisija bija izstrādājusi vadlīnijas šo pārrunu uzsākšanai jau 1994. gada oktobrī. Kā redzams no notikumu secības, kas uzrādīta 7.23. tabulā, pēc 6 mēnešu pārrunām līgumi tika parafēti. Savukārt ES Padome, satiekoties Kannās (*Cannes*) 1995. gada jūnijā, uzaicināja Baltijas valstis piedalīties tā dēvētajā strukturētajā dialogā. Tā ietvaros notiek regulāras ES dalībvalstu ministru un AEVEV ministru satikšanās kārtējās ES Ministru Padomes tematiskās sēdes reizē.[105]

Lai gan Eiropas līgumus var uzskatīt par savā ziņā tipveidīgiem, tie, protams, ņem vērā specifiskas problēmas. Tā, piemēram, problēmas ar lielās AES darbību Lietuvā prasa atsevišķu sadaļu. Jautājums ir ļoti būtisks, jo skar Lietuvas un Euratoma attiecības. Igaunijā Paldiski pilsētiņas tuvumā atrodošā (nestrādājošā) militārā reaktora demontāžas problēma un Latvijā Salaspils izmēģinājuma reaktora darbības izbeigšanas jautājums ir pilnīgi citādā (daudz mazāk problemātiskā) attiecību pakāpē. Šīs pēdējās un citas ar kodolmateriālu izmantošanu saistītās tēmas (radioaktīvo materiālu izgāztuvju apzināšana un to drošības konstatēšana) ietilpst vides aizsardzības jautājumā. Tiešā veidā neattiecoties uz Euratoma (kā kopienas) interesēm, šīs problēmas nav īpaši izceltas atbilstošos līgumos. Visās trijās valstīs atrodami iedzīvotāju grupējumi, kas nodarbojas (pārsvarā tēlo lielāku darbošanos, nekā tā patiesībā ir) ar kodolmateriālu kontrabandu. Cīņa pret šāda veida kontrabandu ietilpst vispārējā cīņā pret dažāda veida kontrabandistiem[106] un ir robežapsardzības jautājums, arī policijas struktūru darbības uzlabošanas jautājums. Dziļāka jēga un paliekošāka nozīme ir Kopienas normu (*acquis*) pārcelšana Baltijas valstu likumdošanā.

Baltā grāmata (*Baltā grāmata par AEVEV sagatavošanos iestājai Vienotajā tirgū*[107]) formāli satur normas, kuras ir tikai kāda ¼ daļa visa Kopienas likumdošanas (*acquis*) kopuma. Šo normu ievērošana

105 ES Padomes sēdes pagarinātas par vienu dienu, lai pēc sēdes noslēguma ES dalībvalstu vadība satiktos ar AEVEV vadību; Baltijas valstu vadītāji pirmo reizi piedalījās šādā sapulcē 1995. gadā Madridē (piedalās arī ārlietu ministri).

106 Dažādu materiālu kontrabandas tranzīts virzās caur Baltijas ostām, atsevišķi šo valstu iedzīvotāji iesaistīti nelikumīgo ieceļotāju - pseidobēgļu tranzītā uz ES valstīm; mazs, bet ievērojams skaits Baltijas valstu iedzīvotāju, paši savā starpā izveidojot pavēlnieka un ar varu pakļautā attiecības, nonākuši Rietumos, nodarbojas ar cilvēka cieņu pazemojošām profesijām, nereti tajās iesaistīti mazgadīgi bērni un sievietes, kas nelegālā tranzīta ceļā ienākuši ES no NVS.

107 *White Paper on the Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union*, COM (95), 163 final, Brussels, May, 1995.

7.23. tabula. **Asociācijas līgumi starp Eiropas Kopienu un trim Baltijas valstīm**

	Ar Igauniju[1]	Ar Latviju[2]	Ar Lietuvu[3]
Padomes[4] vadlīnijas pārrunām	1994. g. 28. nov.	1994. g. 28. nov.	1994. g. 28. nov.
Uzsāktas pārrunas	1994. g. 15. dec.	1994. g. 15. dec.	1994. g. 15. dec.
Līguma parakstīšana	1995. g. 12. jūn.	1995. g. 12. jūn.	1995. g. 12. jūn.
Ratifikācijas gaita – mājās	1995. g. 1. aug. (Igaunijā)	1995. g. 31. aug. (Latvijā)	1995. g. 20. jūn. (Lietuvā)
Eiropas Parlamentā[5]	1995. g. 15. nov.	1995. g. 15. nov.	1995. g. 15. nov.
Beļģijā	1997. g. 15. okt.	1997. g. 14. okt.	1997. g. 25. nov.
Dānijā	1995. g. 21. nov.	1995. g. 28. nov.	1995. g. 21. nov.
Vācijā	1996. g. 5. jūl.	1995. g. 12. sept.	1996. g. 7. maijā
Grieķijā	1997. g. 17. apr.	1997. g. 17. apr.	1996. g. 17. apr.
Spānijā	1996. g. 20. nov.	1996. g. 30. janv.	1996. g. 20. nov.
Francijā	1997. g. 19. nov.	1997. g. 19. nov.	1997. g. 19. nov.
Īrijā	1996. g. 17. maijā	1996. g. 24. maijā	1996. g. 16. maijā
Itālijā	1996. g. 25. febr.	1996. g. 25. febr.	1996. g. 25. febr.
Luksemburgā	1996. g. 9. okt.	1996. g. 6. dec.	1996. g. 9. okt.
Nēderlandē	1996. g. 20. nov.	1996. g. 20. nov.	1996. g. 15. nov.
Austrijā	1996. g. 21. martā	1996. g. 30. apr.	1996. g. 1. apr.
Portugālē	1996. g. 11. okt.	1996. g. 11. okt.	1996. g. 11. okt.

7.23. tabula. *(turpinājums)*

	Ar Igauniju[1]	Ar Latviju[2]	Ar Lietuvu[3]
Somijā	1995. g. 12. dec.	1996. g. 22. martā	1995. g. 12. dec.
Zviedrijā	1995. g. 22. nov.	1995. g. 30. nov.	1995. g. 22. nov.
Apvienotajā Karaļvalstī	1996. g. 12. dec.	1996. g. 2. dec.	1997.g. 12. febr.
Ministru Padomes lēmums[6]	1997. g. 19. dec.	1997. g. 19. dec.	1997. g. 19. dec.
Stājas spēkā	1998. g. 1. febr.	1998. g. 1. febr.	1998. g. 1. febr.

1 Ziņu avots: Igaunijas Ārlietu ministrijas informācijas servers Internetā, http://vn.ee.gov.
2 Latvijas Ārlietu ministrijas atbilde uz konkrētu jautājumu.
3 Lietuvas sūtņa Lielbritānijā J. Palecka kunga atbilde uz konkrētu jautājumu.
4 Eiropas Savienības Ārlietu Ministru Padome (*General Affairs Council, Conseile Générale*).
5 Publicēts Oficiālajā Žurnālā *OJ C 323, 4.12.1995.*
6 Pirms lēmuma pieņemšanas (ārlietu ministru līmenī) EOTK konsultatīvā komiteja izteikusi pozitīvu viedokli 1997. g. 18. decembrī.

atvieglo AEVEV ražojumu pieņemšanu ES tīri tehnisku un normatīvu apsvērumu dēļ. Bez tam šo normu pārcelšana nacionālajā likumdošanā arī rada pārvaldes iestādes AEVEV (īpaši vāja tur ir izpratne par patērētāja interešu ievērošanu - sociāliśtiskais mantojums, tieksme atbalstīt tikai to, kas ražotājam izdevīgs, tik ātri neizplēn), ikdienas sadarbības mehānismus starp AEVEV un ES dalībvalstu iestādēm. Šo normu ievērošana pārliecina par kandidātvalsts tiesu sistēmas spējām darboties Rietumu līmenī. *Baltajās grāmatās* ietverto normu ieviešana prasa daudz attīstības līdzekļu gan ierēdņu skološanai, gan AEVEV biznesa struktūru iepazīstināšanai ar reālajiem tirdzniecības noteikumiem, kas tiek segti caur PHARE programmu. Ievērosim arī, ka labu daļu šo noteikumu ievieš visas valstis, kas tirgojas ar ES dalībvalstīm (vismaz attiecībā uz precēm un pakalpojumiem, kas adresēti ES dalībvalstīm), to skaitā eiroskeptiķu tik iecienītās valstis, kuras "atteikušās no Briseles birokrātijas diktāta", proti, Norvēģija un Šveice.

Agenda-2000 process (par ko sīkāk 8. nodaļā), novērtējot AEVEV reālo attīstības stāvokli, secināja, ka nepieciešama jauna vienošanās,

tā dēvētais Iekļaušanās partnerības līgums. Šo līgumu iecere ir iedibināt mehānismu, kas sekmētu efektīvāku saprašanos starp kandidātvalsti un Eiropas iestādēm, lai novērstu problēmu pārlieku lēnu risināšanu un lai padarītu mērķtiecīgāku Kopienas finanšu līdzekļu un citu palīdzības metožu lietošanu pirmspievienošanās laikposmā. Šie līgumi balstās uz prioritāšu skalu, kam jāizpaužas konkrētā Nacionālajā programmā (ar laika termiņiem, kas dalās īsajos un vidējos termiņos). Izejas stāvoklis uzrādīts 7.19. tabulā. (Sīkāk par šīs vienošanās būtību 8.4. nodaļā.)

Politiskā jomā, Asociācijas līgumu nozīmi tās partneri, šķiet, izprot ļoti atšķirīgā veidā. ES dalībvalstu pieredzē līdz šim iezīmējušās šādas epizodes, kas likušas "kopienas idejai" daudz vairāk ciest nekā reālai partneru sadarbībai valstiskā līmenī:

- Grieķijas autoritārai labējai diktatūrai sekoja kreisa valdība, kurai bija atšķirīgāka pieeja praktiski visiem politiskajiem Kopienas mērķiem nekā pārējām partnerēm kopā;
- zināma vilšanās par Maltas valdības līkločiem attiecībās ar Kopienu;
- potenciālā turku kopienas politiski no ārpuses diktēto problēmu izvirzīšana Kipras pievienošanās gaitā.

Iekļaušanās partnerības saistības papildina, nevis aizvieto Asociācijas līgumus. Tātad, atstājot šinīs partnerībās iekļauto norāžu apskatu uz nākamo nodaļu, summēsim Asociācijas līgumu mērķus. Pirmkārt, Asociācijas līgumu galvenais uzdevums, atbilstoši ES kā tirdzniecības un tautsaimniecības procesu nokārtotājai, ir veicināt visu 10 Asociēto valstu integrēšanos *vispirms* savā starpā, pēc tam to integrēšanos ar ES dalībvalstīm. Pirmie Asociācijas līgumi stājās spēkā 1994. gadā, un tajos paredzēts līdz 10 gadu ilgs laika posms, lai atbrīvotu šo telpu no visiem savstarpējās tirdzniecības ierobežojumiem. Baltijas valstu gadījumā konkrēts datums varētu arī nebūt šis 1998 + 10, jo Baltijas valstu relatīvi mazā ekonomiskā slodze ES dalībvalstīm pieļauj tām straujāku pārejas laiku. Protams, galvenais nosacījums ir abpusējā vienošanās par šāda soļa speršanu.

Attiecībā uz šodien demokrātisko AEVEV iekļaušanos, saskatāmas patiesas briesmas nevis no labēja autoritāra režīma nākšanas pie varas, bet drīzāk no apslēpta totalitārā sociālisma atgriešanās. Praktiski visās šinīs valstīs iespējams iedomāties šādu ar patiesās Rietumu sociāldemokrātijas lozungiem vāji piesegtu sociālisma recidīvu atgriešanos pie varas (vismaz uz laiku). Kā rīkoties, ja nākotnē kādā AEVEV kā

ES dalībvalstī atgriežas piespiedu nacionalizācija, - tas ir viens no slēptajiem iemesliem, kas kavē ārzemju investīciju ieplūdi daudzās AEVEV, arī Baltijā. Neapšaubāmi, Asociācijas līgumos paredzētā politiskā dialoga galvenais mērķis ir novērst šādas negatīvas parādības rašanos. Visās AEVEV, vismaz vairākumā šo valstu, titulārajām nācijām piemīt apzināta eiropeiskā identitāte, kas kopīga ar rietumeiropiešu identitāti.

Eiropas Asociācijas līgumi iedibinājuši konkrētas sadarbības (valstiskas) iestādes. Konkrēti, sākušas darboties visu triju Baltijas valstu Asociācijas padomes (pirmās sēdes noritēja kā trīs paralēlas sēdes vienā datumā - 1998. g. 23. februārī). Papildinot šīs pārsvarā augstākā līmeņa sapulces, nodibinātas apakškomitejas ar tehnisku ievirzi, arī Asociācijas komitejas, kuru nolūks ir veicināt strauju informācijas izmaiņu starp atbildīgiem valsts aparāta ierēdņiem[108].

Īstenojot šādu vienotu, politiski piesegtu akciju, Iekļaušanās partnerības līgumi noslēgti ar visām 10 AEVEV, arī ar Kipru, 1998. g. 30. martā (Briselē). Ar 5 AEVEV un ar Kipru 1998. g. 31. martā uzsāktas pārrunas par Iekļaušanās līgumu slēgšanu.[109]

Eiropas Investīciju bankai (EIB) arī nācies piedalīties, realizējot ES dalībvalstu attiecības ar Asociētajām Eiropas valstīm EIB investīcijas programmā, kas palīdz visādām valstīm, kuras atrodas attīstības stadijā. Laika posmā no 1986. līdz 1995. gadam šādā veidā piešķirti apmēram 4,6 miljardi ekiju, toties AEVEV no tā ieguvušas visai maz līdzekļu (79 miljonus ekiju). Finanšu līdzekļi piešķirti EIB programmas ietvaros, kas izpalīdz atsevišķām valstīm, kurām rodas finansiāla slodze ārējās tirdzniecības apmaksāšanas jomās. Šī palīdzība izprotama kā aizdevumi pēc tirgus noteikumiem, kuros atbildību par

108 Latvijā vairāk nekā pārējās Baltijas valstīs valsts aparātā sazimēta atsevišķu indivīdu lēkāšana gan no ministrijas uz ministriju (lai katrā jaunā vietā tēlotu nezināti, resp., pieprasītu izglītošanās vai skološanās iespēju), gan starp valsts aparātu un privātām struktūrām: lai cik dīvaini tas Latvijas "gudriem un slīpētiem (pārsvarā) jauniešiem" arī neliktos, šāda parādība Rietumos ir izplatīta nespējnieku starpā, bet tās piekopšana ir drošākais veids, kā palikt bešā, kad Rietumu valdības dara secinājumus par to, kuras Austrumeiropas valstis pieņemt un kurām atļaut tālāk dzīvot šādā vitāli kustošā nabadzībā.

109 Šinīs dienās, resp., 30. un 31. martā, notika kārtējā Ārlietu Ministru Padomes sēde; paredzēts, ka līdz 1998. gada vidum iekļaušanās pārrunas turpināsies šādā formālā līmenī, sadaloties tikai vēlāk pa atsevišķām grupām, kurās ES dalībvalstu intereses pārstāvēs tā dēvētā Paplašināšanās sevišķā darba grupa (angliski *Task Force Enlargement*, skatīt arī šīs grāmatas 6.4. apakšnodaļu); pārējām 5 AEVEV (Latvijai un Lietuvai to skaitā) turpināsies gatavošanās nākamajam Eiropas Komisijas ziņojumam, kas iecerēts uz 1998. gada beigām, kurā konstatēs, kāds progress panākts, reaģējot uz *Agenda-2000* ietvertām norādēm.

aizdevumiem uzņēmās Eiropas Komisijas 2. ģenerāldirekcija. Lielāko daļu visu šādā veidā piešķirto līdzekļu (71%) saņēmušas AEVEV.

ERAB šodien sastāv pavisam 58 valstis (vairākums dalībvalstu ir naudas aizdevējas, citas - naudas aizņēmējas) pēc principa, ka piedalīšanās paredzēta (1) Eiropas valstīm, (2) tām valstīm, kas atrodas ārpus Eiropas, bet kas ir Starptautiskā monetārā fonda dalībnieces. Kopā ir 60 locekļi, jo valstu grupu papildina Eiropas Kopiena kā juridiska persona un Eiropas Investīciju banka[110]. Sākotnējais Bankas statūtkapitāls bija 10 miljardi, 1995. gadā tas pacelts līdz 20 miljardiem. ERAB savā darbībā vadās pēc konkrētiem saimnieciskiem aprēķiniem, tās bilancē nefigurē PHARE (un TACIS) tā dēvēto neatmaksājamo līdzekļu (faktiski sava veida humānās palīdzības) piešķiršana. ERAB savā darbības laikā, spriežot pēc iznākuma, atzinusi trīs attīstības valstu grupas:

- valstis, kurās pārejas posms iegājis pastiprinātā līmenī, resp., Igaunija, Latvija (tikai sākot ar 1996. gadu), Lietuva, Čehija, Horvātija, Slovākija, Slovēnija, Ungārija;
- valstis, kurās pārejas posms atrodas sākotnējā līmenī, resp., Albānija, Armēnija, bijušās Dienvidslāvijas republika Maķedonija, Bosnija un Hercegovina, Bulgārija, Gruzija, Kazahstāna, Kirgizstāna, Moldova, Rumānija, Tadžikistāna, Turkmenistāna, Ukraina, Uzbekistāna;
- Krievijas Federācija, kas izpelnījusi īpašu uzmanību sava lielā iedzīvotāju skaita dēļ, arī pateicoties kapitālo ekonomisko reformu nenoteiktajam stāvoklim;
- papildus vēl pastāv tā dēvēto reģionālo aizdevumu kategorija, proti, tādi, kas sadalīti starp vairākām valstīm reizē.

110 Skatīt: *Agreement Establishing the European Bank for Reconstruction and Development*, konkrēti 1. nodaļu, 3. pantu.

8

EIROPAS SAVIENĪBAS TĀLĀKĀ ATTĪSTĪBA

Eiropas Savienības tālākā attīstība 1990'jos gados kļuvusi par vienu no redzamākajām politiskajām tēmām tās pilsoņu ikdienas skatījumā. Kā šinī grāmatā jau apskatīts, sākot ar 1989. gadu, Eiropas ekonomiskā integrācija tiek *papildināta* ar apvienotu pieeju politiskos jautājumos. Šinī lēnajā, daži teiktu, pat gausajā procesā Eiropas Savienības Padomes nozīme arvien pieaug. Kā redzēsim šajā nodaļā, tieši ES Padomes loma izšķirs to, cik sekmīgi ritēs daudzie paralēlie procesi: vienas naudas sistēmas iedarbināšana, iekšējo reformu noteikšana, paplašināšanās paātrināšana vai arī tās palēnināšana. Īstenās debates un sarunas notiek slēgtās ES Ministru Padomes sēdēs, pirmkārt ārlietu ministru sapulcēs. Vērīgs lasītājs spēj izšķetināt būtiskos pagriezienus no publiski pieejamā materiāla.[1] Tā kā lielajām pārmaiņām, kas iezīmētas 1998. g., sekos to īstenošana, sākot ar 1999. g., šī grāmatas nodaļa ir strauji ritoša daudzu cēlienu uzveduma momentuzņēmums, kas nākotnē varētu šķist nepilnīgs. Attiecībā uz Baltijas iespējām iekļauties ES, jāteic, ka latviešu lasītājam šodien iespējams mainīt par gausu un par nenopietnu uzskatāmo Latvijas kandidatūras saturu. Ja būs uzlabojums saturā, strauji uzlabosies tā novērtējums.

Eiropas Savienības izveidošanas, proti, Mastrihtas līguma sagatavošanas, laikā izcēlās un tālākās sarunās turpināja plosīties nesaskaņas dalībvalstu starpā (jāteic, ka strīda punktu bija krietni mazāk, nekā par to presē tika deklarēts; tā bija sava veida zaudētāju puses kompensācija par to, kas iekšējās sarunās zaudēts). Šis process piesaistīja dalībvalstu iedzīvotāju nedalītu uzmanību. Pamodās cerības, kas krietni pārsniedza tās iespējas, kuras pavērās pēc Līguma

1 Ņemot vērā Latvijas latviešu preses tendenciozo un reizumis pat ļaunprātīgo attieksmi šinī sakarā, atlasot no ES pasākumu atreferējumiem tikai ļoti mazu daļu pateiktā, vērts atgādināt, ka pārskats par Ministru Padomes sēdēm atrodams, ieskatoties Interneta Eiropas Kopienas serverī, it īpaši tā dēvētajā globālās informācijas apakšnodaļā, resp., *Spokesman's Service, RAPID database, http://europa.eu.int/en/comm/spp/rapid.html.*

par ES spēkā stāšanās. 1992. gadā Eiropas integrēšanās ideja sasniedza relatīvi augstu paisuma līniju. Šodien entuziasms ir nedaudz noplacis (sabiedrības (ES pilsoņu) ieinteresētības lejupslīde uzrādīta 8.1. shēmā). Pašlaik pozitīvi par savas valsts līdzdalību ES izsakās tikai 49%, toties krasi negatīvi - 14% ES pilsoņu; lielākais "pieaugums" ir bijis vienaldzīgi noskaņotajiem (šodien 28% pret 18% 1991. gadā). Šādai šķietami noraidošai nostājai runā pretī atbilde uz jautājumu par iespējama referenduma iznākumu, resp., par izstāšanos nobalsotu 16%, par *status quo* paturēšanu savukārt 65% (skatīt 8.2. shēmu). Šādai parādībai ir savi ekonomiskie un tīri sociālie cēloņi, par kuriem tuvāk 8.1. apakšnodaļā. ES dalībvalstu valdības, arī visu AEVEV jeb kandidātvalstu valdības, turpina attīstīt ES integrāciju, iecerot ir padziļinājumu, ir ES dalībvalstu paplašinājumu.

Diskusija par to, vai padziļināt integrāciju esošo dalībvalstu sastāvā vai arī paplašināt integrācijas apjomu, pieļaujot papildu valstu līdzdalību, ieilgusi kopš LES noslēgšanas. Šķiet, ka tuvāko gadu laikā diskusija nenorimsies. Šeit kā ES tālākās attīstības visaktuālākās tēmas var minēt

- vienas naudas sistēmas izveidošanu,
- Austrumu paplašinājumu,
- ES kā, iespējams, vienīgo atbildi uz ārpasaules ekonomisko spiedienu (kas apzīmēts par globalizāciju).

8.1. shēma. **ES pilsoņu viedoklis par Eiropas integrāciju 1981. – 1997. g.***

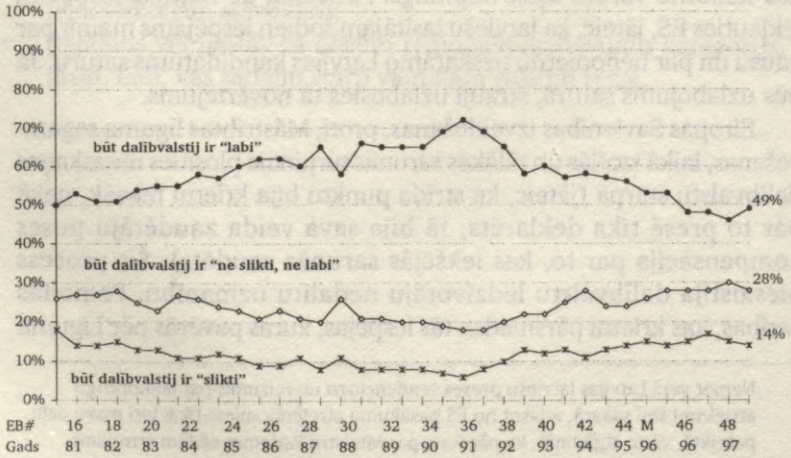

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

Divās atsevišķās apakšnodaļās (8.2. un 8.3.) pieskarsimies Austrumu paplašinājuma problēmai globāli un arī konkrēti, proti, kā šāda ES dalībvalstu skaita iespējamā palielināšanās ietekmē Eiropas integrācijas tālāko gaitu vispār. Vispirms, tāda perspektīva veicinājusi iekšējo ES reformu. Otrkārt, Austrumu paplašinājuma lielais ampluā (potenciāli pilsoņu skaits palielinātos par 30%) un lielā ekonomiskā problemātika (šo valstu šodienas pienesums IKP ir mazāk nekā 10%) rosinājuši intensīvu un lietišķu Kopienas iestāžu darbību. Lai gan Baltijas iedzīvotājiem šis ES paplašināšanās process ir ļoti būtisks (8.4. nodaļā izskatīta šī procesa izpausme Baltijas telpā), ES pilsoņu skatījumā cīņa ar bezdarbu vai vienas naudas sistēmas ieviešana ir daudz būtiskāka. ES politiskā vadība, kā zināms, šīs problēmas (un arī daudzas citas) izskata gan vienu pēc otras, gan paralēli, vadot integrācijas gaitu un operatīvi reaģējot uz jauniem uzdevumiem. ES vadība apņēmusies padarīt ES iestādes par efektīvākām nopietnu uzdevumu veicējām dalībvalstu tautsaimniecības aprites celšanā. ES arī lēnām, toties nemitīgi vairo savas spējas paust vienotību politiskos

8.2. shēma. **ES atbalsts pa dalībvalstīm** *
(Atbilde uz jautājumu:
Ja Jūsu valstī notiktu referendums par izstāšanos no ES?)

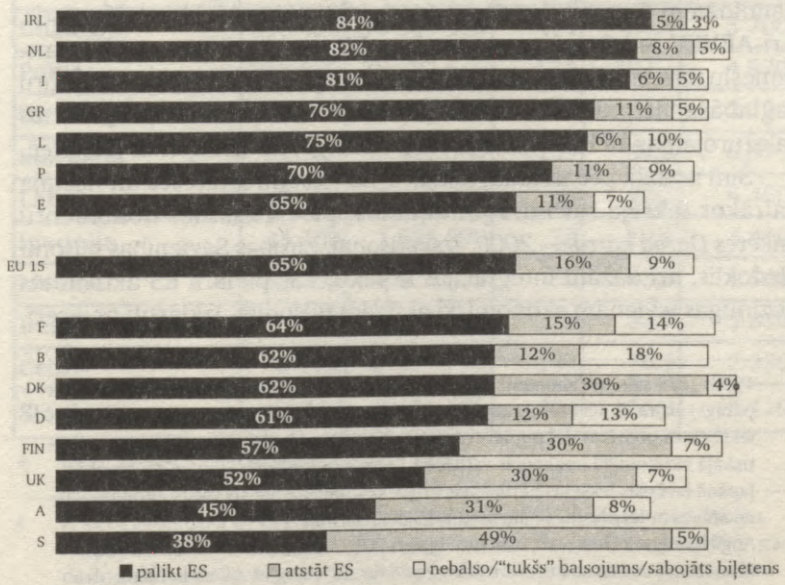

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

strīdos un citos starptautiskās attiecības regulējošos aspektos. Daži piemēri jeb paredzētā reālu notikumu secība tuvākajā nākotnē:

- 1998. g. atklātā ES paplašināšanās procesa pēdējā posma attīstība, izveidojot Iekļaušanās partnerību (skatīt 8.5. nodaļu), kam sekos *euro* kā vienas naudas konsekventa ieviešana;
- 1999. g. paredzēts pabeigt diskusijas par ES orientējošo budžeta ciklu no 2000. līdz 2005. g., tiks ievēlēts arī jauns Komisijas un Parlamenta sastāvs;
- ne agrāk par 2000. g. notiktu iestāžu reformas un vēl daudzas citas pārmaiņas, lai šinī grāmatā aprakstītos procesus pielāgotu paplašinātam ES sastāvam;
- ES un vadošo Āzijas valstu (atskaitot Ķīnu) vadības sapulce augstākajā līmenī Londonā 1998. g. aprīlī iezīmēja jauna, pastiprināta ekonomiskā dialoga (daudzpusējo attiecību) uzsākšanu starp ES un šīm valstīm[2].

Sajūsma par drīzu "atgriešanos Eiropā", kas uzviļņoja 1980'to gadu beigās, AEVEV atbrīvojoties no PSRS kundzības, tīri deklaratīvā un politiskā ziņā sasniedza savu paisumu neilgi pēc LES spēkā stāšanās. Starplaikā notikusi nopietna AEVEV tautsaimniecības atveseļošana, kas šodien nesusi pirmo sasniegumu, proti, no 10 AEVEV kandidātēm 5 uzsākušas sarunas par iekļaušanos ES kā dalībvalstis. Arī AEVEV iedzīvotājos pamanāms ES popularitātes noplakums. Iemeslu tam ir daudz, nebūt nav mazsvarīga PSRS uzticīgo struktūru saglabāšanās praktiski visās AEVEV, tikai modernā izpausmē tās raksturojamas kā Krievijas interešu *izpratēji*, tās izaugsmes *līdzjutēji*.

Šinī nodaļā pēc ieskata, kādas ir ES pilsoņu intereses un nostāja vairākos iekšēja rakstura jautājumos, pievērsīsimies dokumentu paketes *Darba kārtība - 2000*[3] izskatīšanai. Eiropas Savienības pilsoņu viedoklis, arī dažādi integrācijas aspekti, kas padara ES aktivitātes nozīmīgas ikvienam ekonomiski aktīvam pilsonim, izklāstīti ar ieceri,

2 1998. gada sākumā ekonomiskais sabrukums (daļējs pēc apjoma, iespējams, pat pilnīgs) skāra tā dēvētos Austrumāzijas "tīgerēnus", proti, finansiāli neprātīgas iekšzemes politikas dēļ nopietni samazinājās ekonomiskā aprite tādās starptautiskajā ekonomikā nozīmīgās valstīs kā Korejā, Indonēzijā, Singapūrā; savukārt Japānā izvēršas iekšējās pārliecības krīze, kas noveda pie šīs valsts ekonomikas dīkstāves ar iespējami lielām sekām ES dalībvalstīm.

3 Angliski *Agenda-2000*, arī franciski *Agenda-2000* nozīmē tieši "darba kārtība" (franču valodas izrunā uzsvars krīt uz pēdējo zilbi, angliskajā variantā uz otro zilbi); pārējās ES valodās *Agenda-2000* tiek lietots tāpat, kā tajās ienākuši termini *acquis* un *subsidiaritāte* (sk. arī šīs grāmatas 4. pielikumu **Vārdnīca**).

ka Amsterdamas līguma ratifikācija noritēs bez būtiskām pārmaiņām[4]. Nav domāts šeit sīki analizēt tos notikumus, kuru iznākumā 1990'to gadu sākotnējais optimisms pārtapa reālistiskā atziņā, ka šāds padziļināšanas un paplašināšanas process ritēs stipri lēni. Nav tomēr pamata arī pesimismam, raugoties uz stāvokli šodien. ES dalībvalstu tirdzniecības kopapjoms ir 45% no pasaules aprites. ES uzdevums tātad ir nodrošināt šādu īpatsvaru nākotnē. Jauni uzdevumi vienmēr rosinājuši spējīgos Eiropas apvienošanās idejas īstenotājos pastiprinātu darba ražīgumu, kas nes arī sasniegumus. Pašreizējie aicinājumi uz kāpinātu darbu saistīti ar Austrumu paplašinājumu, iekšējo reformu un pastiprinātu ES politisko klātbūtni pasaules arēnā.

8.1. tabula. **11 ES kandidātvalstu pamata raksturlielumi**
(kandidatūras uzskaitītas līguma iesniegšanas secībā)*

Valsts		Teritorija, km²	Iedzīvotāju skaits	Iedzīvotāju blīvums	IKP (1994), miljardi ASV$	IKP uz vienu iedzīvotāju, ASV$
Kipra	Grieķu daļa	5 895	602 656	102	7,3	12 500
	Turku daļa	3 355	133 980	40	0,5	3 500
Ungārija		93 030	10 318 838	111	58,8	5 700
Polija		312 680	38 792 442	124	191,1	4 920
Rumānija		237 500	23 198 330	98	64,7	2 790
Slovākija		48 745	5 432 383	111	32,8	6 070
Latvija		64 100	2 762 899	43	12,3	4 480
Igaunija		45 100	1 625 399	36	10,4	6 460
Lietuva		65 200	3 876 396	59	13,5	3 500
Bulgārija		110 550	8 775 198	79	33,7	3 830
Čehija		78 703	10 432 774	153	76,5	7 350
Slovēnija		20 296	2 051 522	101	16,0	8 110

* Ziņu avots: *CIA, World Factbook, 1995.*

4 It kā eiroskeptiskā Lielbritānija ratificēja šo Līgumu 1998. gada februārī; Vācijas Konstitucionālajā tiesā (*Bundesverfassungsgericht*) tika pieteikta lieta, kas 1998. gada 2. aprīlī noraidīta, paverot Vācijai iespēju ratificēt Amsterdamas līgumu, reizē arī paverot Vācijas valdībai ceļu uz vienoto naudas sistēmu: Dānijā šo Līgumu ratificēja 1998. g. 28. maija referendumā (55,1 % par, 44,9 % pret).

ES sabiedrības un arī valsts iestāžu uzmanības centrā, kopš pārkāpts 1990'to gadu slieksnis ir Austrumeiropas, Viduseiropas un Baltijas valstu kandidatūras. Šo valstu (arī Kipras) īss raksturojums dots 8.1. tabulā, no kuras redzams, ka šīs valstis kā ekonomiskas vienības ir līdzīgas cita citai, ar dabisku gradāciju, kas Kipras gadījumā izceļ šīs valsts ekonomisko vēsturi. Šo valstu līdzdalība Eiropas integrācijas izvēršanā apskatīta 8.3. nodaļā. Problēma ir tikai daļēji idejiska, jo visām ES partnerēm būs jāpielāgojas jauniem apstākļiem. Ka šo valstu vieta ir Eiropas Savienībā, nav šaubu - to iekļaušanās politiskais segums nesagādā grūtības. Ieskatoties izvērstā ES un kandidāšu tautsaimniecības salīdzinājumā (8.2. tabulā), redzam, ka Austrumu paplašinājuma gaitu noteiks tas, kā ES dalībvalstīm izdosies celt savu apriti, reizē ļaujot topošajām dalībvalstīm attapties no sociālisma bojāejas izraisītā tautsaimniecības kraha.

ES apvieno demokrātiskas valstis, kuras spēj nodrošināt tautsaimniecības attīstību, lai cik daudzveidīgu un dažādu pēc iznākuma. Kad bija jāsprież konkrēti par bijušo sociālistisko valstu iekļaušanos, tas rosināja iekšējas pārdomas par to, kādā veidā *novērtēt* šo valstu progresu. Šeit jāatgādina, ka kandidātes atbilstību kļūt par Eiropas Savienības dalībvalsti noteic Māstrihtas līgums par Eiropas Savienību. LES papildina Romas līgumā visai skopi formulētos nosacījumus, proti, ka tai jābūt eiropeiskai valstij. LES O pants[5] paredz konstatēt šo "eiropeiskumu" sekojošā veidā:

> Jebkura Eiropas valsts drīkst pieprasīt, lai izskata tās atbilstību kļūt par Eiropas Savienības dalībvalsti. Šī valsts piesaka savu kandidatūru Eiropas valstu vadītāju sapulcei, kurai jāpieņem iesniegums vienbalsīgi, ņemot vērā notikušo konsultāciju ar Komisiju un pēc tam kad Parlaments piekritis ar absolūto visu deputātu balsu vairākumu. Veids, kā valsts pievienojas, un nepieciešamās izmaiņas pamatlīgumos, kuri noteic Savienības darbību, jānosaka ar vienošanos starp kandidātvalsti un esošām dalībvalstīm. Šo Līgumu iesniedz pieņemšanai atsevišķi visās valstīs, kuras skar šī vienošanās, lai to apstiprinātu veidā, kas saskan ar šo valstu satversmi vai citu likumdošanu.

5 Pēc Amsterdamas līguma parafēšanas arī LES sadaļu numerācija ir grozījusies, § O kļūstot par 51. pantu; Amsterdamas līgumā šī panta teksts nedaudz vienkāršots, nemainot tā jēgu: jaunajā 51. panta redakcijā atrodama atsauce uz bijušo § F(1) (jauno 6.(1)) LES pantu, kas noteic, ka (Eiropas) Savienība balstās uz brīvības, demokrātijas un cilvēka tiesību un fundamentālo brīvību ievērošanu, kā arī tiesiskuma principu ievērošanu valsts struktūrās.

Mastrihtas līgums, tāpat kā Romas līgums (un arī jaunais Amsterdamas līgums), klusē par to, vai obligāti jāaicina iekļauties ES ikvienu valsti, kas atbilst šiem nosacījumiem. Protams, būtu neloģiski paredzēt iespēju, ja nebūtu cerību uz šādas iespējas īstenošanu. Ņemot vērā to, ka AEVEV diktatūra valdīja 45 gadus ilgāk nekā Vācijā, piesardzīgie Eiropas integrācijas ceļveža izveidotāji uzsvēra ir politiskās stabilitātes iedīgļu konstatējumu, ir saimnieciskās aprites atveseļošanās pazīmes tā dēvētajos Kopenhāgenas kritērijos[6]. Skaidrības labad tie šeit citēti pilnībā:

> "Asociētajām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kuras to vēlas, jākļūst par Eiropas Savienības loceklēm. Katra atsevišķā valsts varēs iestāties, tiklīdz tā atbildīs tādiem ekonomiskajiem un politiskajiem nosacījumiem, ka būs spējīga pildīt dalībvalsts saistības. Uzņemšanai Eiropas Savienībā nepieciešams:
>
> – lai kandidātvalsts būtu panākusi to institūciju stabilitāti, kuras garantē demokrātiju, likumu varu, cilvēktiesības, kā arī cieņu pret minoritātēm un minoritāšu aizsardzību;
>
> – lai valstī būtu funkcionējoša tirgus ekonomika un valsts spētu tikt galā ar Eiropas Savienībā pastāvošo konkurences spiedienu un tirgus spēkiem;
>
> – lai valsts spētu pildīt dalībvalsts saistības un, starp citu, būt uzticīga mērķim izveidot politisku, ekonomisku un monetāru savienību."

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem ES paplašinājumiem (skatīt 8.3. tabulu), Austrumeiropas un Viduseiropas un Baltijas valstu iekļaušanās Eiropas Savienībā solās būt tās visnozīmīgākais paplašinājums vairāku iemeslu dēļ. Ir kandidātēm, ir esošām ES dalībvalstīm tas pieteicis politiskā saprāta un ekonomiskās sistēmas izturības visnopietnāko pārbaudījumu. Šinī nodaļā ieskatīsimies, ko nozīmē vairāki lēmumi, kas šajā sakarā pieņemti Eiropas Savienības Padomes sēdē Luksemburgā 1997. g. 12.-13. decembrī. 8.4. apakšnodaļā izskatīsim

6 Oriģinālie kritēriju teksti, arī skaidrojošās piebildes, publicēti: *Conclusions of the Copenhagen European Council of June 1993*, Brussels, Bulletin of the Commission of the European Communities, Bull. 6-1993, Point I.26.

8.2. tabula. **Kandidātvalstu un ES dalībvalstu fiziskais raksturojums un tautsaimniecības stāvoklis 1995. gadā***

	Platība	Apdzīvotība		IKP novērtēts pēc tirgus cenām			IKP pēc pirktspējas			Lauksaimniecī-bas		
Valsts	1000 km²	miljo-nos	iedz./ km²	miljardi ECU	ECU uz iedz.	ECU uz iedz., % ES vidus-mēra	miljardi ECU kā pirkt-spēja	ECU uz iedz. kā pirkt-spēja	ECU uz iedz., % ES vidus-mēra	kā % kopīgās pievieno-tās vērtī-bas	kā % visu nodar-bināto	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ungārija	93	10,2	110	33,4	3340	19	64,6	6310	37	6,2	8,0	
Polija	313	38,6	123	90,2	2360	14	203,3	5320	31	7,6	26,9	
Rumānija	238	22,7	95	27,3	1200	7	94,3	4060	23	20,5	34,4	
Slovākija	49	5,4	110	13,3	2470	14	38,0	7120	41	6,3	9,7	
Latvija	65	2,5	38	3,4	1370	8	7,9	3160	18	9,9	18,5	
Igaunija	45	1,5	33	2,8	1850	11	5,9	3920	23	8,1	13,1	
Lietuva	65	3,7	57	3,5	930	5	15,3	4130	24	9,3	23,8	
Bulgārija	111	8,4	76	9,9	1180	7	35,4	4210	24	13,9	23,2	1994.g.
Čehija	79	10,3	130	36,1	3490	20	97,2	9410	55	5,2	6,3	
Slovēnija	20	2,0	100	14,2	7240	42	20,1	10 110	59	5,0	7,1	
AEVEV-10	1078	105,3	98	234	2220	13	582,0	5530	32	8,6	22,5	
- kā ES %	33	*28*	*85*	*4*	*13*		9	*32*		*358*	*425*	
Beļģija	31	10,1	332	205,9	20 310	118	196,0	19 340	112	1,7	2,7	1994.g.
Dānija	43	5,2	121	132,1	25 260	146	104,4	19 960	116	3,7	4,4	1994.g.
Vācija	357	81,5	228	1845,2	22 600	131	1556,8	19 070	110	1,0	3,2	1994.g.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Grieķija	132	10,4	79	87,4	8360	48	118,4	11 320	66	14,7	20,4	1994.g.
Spānija	506	39,2	77	428,1	10 920	63	518,8	13 230	77	3,7	9,3	1994.g.
Francija	544	58,0	107	1174,3	20 200	117	1076,5	18 520	107	2,5	4,9	1994.g.
Īrija	70	3,6	51	49,2	13 740	80	57,4	16 020	93	7,5	12	1994.g.
Itālija	301	57,3	190	831,4	14 250	83	1036,8	17 770	103	2,9	7,5	1994.g.
Luksemburga	3	0,4	157	13,3	32 370	187	11,9	29 140	169	1,5	3,9	1994.g.
Nēderlande	42	15,4	371	302,5	19 570	113	284,3	18 390	107	3,6	3,8	1994.g.
Austrija	84	8,0	96	178,4	22 180	128	155,5	19 320	112	2,4	7,3	1994.g.
Portugāle	92	9,9	108	77,1	7770	45	115,2	11 620	67	5,1	11,5	1994.g.
Somija	338	5,1	15	95,6	18 720	108	84,5	16 550	96	5,2	7,8	1994.g.
Zviedrija	450	8,8	20	176,3	19 970	116	153,5	17 390	101	2,1	3,3	1994.g.
Apvienotā Karaļvalsts	244	58,5	240	844,8	14 410	83	971,7	16 580	96	1,6	2,1	
EU-15	3236	371,6	115	6441,5	17 260	100	6441,5	17 260	100	2,4	5,3	1994.g.

*** Ziņu avoti:**

tabula atrodama: *Agenda - 2000 - Volume II - Communication: The effects on the Union's policies of enlargement to the applī cant countries of Central and Eastern Europe (Impact study);*

AEVEV: Col.1-10 : *Eurostat,* arī AEVEV statistikas dienesti; Col. 11: AEVEV statistikas gadagrāmatas;

ES dalībvalstīm: *Eurostat.*

Piezīmes.

- AEVEV statistisko datu sakritība ar ES statistiskiem datiem nav garantējama - salīdzinājums ar ES datiem nav garantējams. Šinīs datos iespējamas izmaiņas.
- IKP uz vienu iedzīvotāju aprēķināts, izmantojot valsts noteikto iedzīvotāju skaitu.
- Pirktspēja (uz pirktspēju pamata aprēķināts valūtas kurss) lietota valūtas kursa vietā, lai iekļautu novērtējumā relatīvo dzīves līmeni. Atšķirības starp valstīm ņemtas vērā.

iemeslus, kamdēļ no Baltijas valstīm[7] Igaunijas kandidatūra novērtēta pozitīvi diezgan, kamēr Latvijas un Lietuvas kandidatūras atzītas par nepilnīgām. Jāuzsver, ka nedz atzinumā par Latvijas sagatavotību, nedz atzinumā par Lietuvas sagatavotību neizskan norādes uz to, ka nepilnības ir būtiskas[8].

"Gan Eiropas Savienības, gan kandidātvalstu interesēs svarīgi ir apsvērt Eiropas Savienības spēju uzņemt jaunas dalībvalstis, nezaudējot Eiropas integrācijas tempu."[9] Praktiski visos AEVEV sabiedrības slāņos pamanīta zināma nevēlēšanās saredzēt ES par jebko citu kā tikai "ātro" ceļu uz labklājību. Šīm jaunajām kandidātēm ceļš uz ekonomiski saprātīgu stāvokli, tādu, kas apmierina to vēsturiskās un kultūras īpatnības, protams, ir bijis grūts. Un tomēr, ja atceras, ka Grieķijai bija jādarbojas kādi 20 gadi, lai iekļautos ES, tad AEVEV situācija nebūt nav īpaši grūta vai neizprotama. ES savdabīgā īpašība ir tāda, ka katrai kandidātvalstij jāatrod savs ceļš, lai tās iekļaušanās nenāktu kā pārsteigums tās galvenajiem tirdzniecības partneriem un notiktu vienīgi tad, kad tās pilsoņi ir gatavi izmantot jaunās ekonomiskās iespējas.

Raugoties uz līdzšinējo Eiropas integrācijas gaitu, esam varējuši secināt, ka visi pozitīvie procesi notiek samērā lēni, pēc nopietnām debatēm. Kopš pirmajām nopietnajām runām pagāja vairāk nekā 20 gadi, līdz izveidojās ES. Tātad pamācība, ka nopietnus soļus Eiropas integrācijā sper tikai apdomīgi un nevis pārgalvīgā ātrumā, ir jāpatur prātā, vērtējot ES attīstības izredzes. Apzinoties, ka ES lēmumam ir liela nozīme (praktiski vienāda visām kandidātēm), slēdziens par šo

7 Atzīstot, ka Polija pieder Baltijas valstu kopumam, tās sevišķo problēmu izskatīšanai, arī tās kandidatūras izvērtēšanai trūkst vietas šinī grāmatā; šeit atzīmēsim, ka Polijas kandidatūras izvērtēšana notika pēc tiem pašiem principiem kā pārējo 9 kandidāšu vērtēšana; arī Polijas kandidatūra novērtēta atturīgi, tomēr, līdzīgi Igaunijai, tā uzskatīta par pietiekami progresīvu, lai iesaistītos aktīvākā iekļaušanās procesa gaitā nekā Latvija un Lietuva.

8 Vienīgā AEVEV, kas izpelnījusies atklāti negatīvu norādi, ir Slovākija, par kuras politisko iestāžu attālināšanos no Rietumu demokrātijas principiem liecina tās Atzinuma 1.3. punkts, kurš secina, ka Slovākijas valdības tieksme izmantot policijas spēkus un drošības dienestu (faktiski slepeno policiju) izraisa dziļas šaubas par šīs valsts iekārtas raksturošanu kā demokrātisku (skatīt pilno Atzinumu par Slovākiju: *Agenda-2000, Commission Opinion on Slovakia's Application for Accession to the European Union, COM (97) 2004 final*).

9 Citāts no Eiropas Komisijas Atzinuma par Latvijas pieteikumu iestāties Eiropas Savienībā, kādu to pārtulkojis (no angļu valodas) Eiropas dokumentu tulkošanas centrs Rīgā kā Eiropas integrācijas biroja pasūtījumu; izsakot pateicību ElB par iespēju izmantot šo tekstu, autors atļaujas nepārņemt savā grāmatā ElB un Tulkošanas centra ieviestos terminus; citātos šeit un tālāk saglabāta Tulkošanas centra terminoloģija.

8.3. tabula. **Pakāpeniskā ES izaugsme no tautsaimnieciskā viedokļa*****

(Pret stāvokli 1995.gadā)	Telpas paplašinājums, %	Iedzīvotāju skaita pieaugums, %	IKP pieaugums (*), %	IKP uz vienu iedzīvotāju, %	Caurmēra IKP (EUR 6 = 100)
EUR 9/EUR 6	31	32	29	-3	97
EUR 12/EUR 9	48	22	15	-6	91
EUR 15/EUR 12(**)	43	11	8	-3	89
EUR 26/EUR 15	34	29	9	-16	75

(*) Aprēķināts pēc pirktspējām.
(**) Ieskaitot atkalapvienoto Vāciju.
*** Ziņu avots: *Agenda - 2000 - Volume II - Communication: The effects on the Union's policies of enlargement to the applicant countries of Central and Eastern Europe (Impact study).*

valstu sagatavotību uzsākt sarunas ir pieņemts, ņemot vērā ir šo valstu intereses, ir ES dalībvalstu intereses šodien un tā dēvētajā "vidēji īsajā" laika skatījumā. Lai gan šis termins nav precīzs, izlasot ar *Agenda - 2000* saistītos pavaddokumentus, viegli secināt, ka šāds laika posms varētu būt pat nefiksēts, kaut kur starp 5 un 10 gadiem. Jāievēro, ka ikvienas jaunās dalībvalsts iekļaušanās ES maina ES konstitucionālo pamatu, tātad ienes jaunu interešu loku šinī sarežģītajā, bet darbojošā starpvaldību attiecības regulējošajā mehānismā, kas ir Eiropas Savienība.

8.1. Eiropas Savienība tās pilsoņu skatījumā

Eiropas Savienības idejas veidotāji un dalībvalstu valdību pārstāvji Līgumā par Eiropas Savienību pieteica vajadzību vispirms darīt caurredzamāku kopējo iestāžu darbību, otrkārt, veicināt to, lai ikviens Eiropas Savienības pilsonis spētu, pēc viņa paša vēlēšanās, informēties par ES norisēm. Līdzsvars starp aktīvo ES iestāžu darbības skaidrošanu (gan mācību iestādēs, gan populārā līmenī, presē) un ES iestāžu dokumentu pieejamību tās pilsoņiem, protams, mainās atkarībā no tēmas. Piemēram, ES lauksaimnieki, it sevišķi sekmīgākie, izveidojuši modernus informācijas tīklus, lai ātri un operatīvi izplatītu ziņas par jaunākajiem ES iestāžu lēmumiem tieši to aprindu vidū, kas ar šīs

informācijas palīdzību var celt savu saimniecisko apriti.[10] No otras puses, pastāv iespējas lūgt jebkurai ES iestādei sagādāt jebkuru dokumentu, kas parādījies atklātībā, saprotamā kārtā, ne jau par brīvu, toties bez jautājuma, kādam nolūkam vajadzīgs šis dokuments.[11]

ES ierindas pilsoņi gaida no ES iestādēm tādu rīcību, kas viņiem nodrošinātu (1) saimniecisko labklājību, (2) personisko drošības izjūtu (ar to saprotot tiesiskas valsts iekārtas cieņu pret cilvēka tiesībām) un (3) ārējas drošības izjūtu. Šādi uzskati ir vispārizplatīti, neraugoties uz Eiropas kulturu daudzveidību. Neapšaubāmi, nav nevienas iestādes vai starpvaldību vienošanās, kas spētu garantēt visas trīs šīs iespējas. Pat visturīgākās ES dalībvalstis nespēj tādas garantijas sniegt saviem tautiešiem. Eiropas Savienības iestādes arī nespēj garantēt vispārējo labklājību - kaut gan daudzi integrētās Eiropas iekšzemes pretinieki tēlo pretējo, resp., attēlojot ES kā kaut kādu neesošu solījumu lauzēju, eiroskeptiķiem labpatīk sevi nostādīt "mazā cilvēka" aizstāvja vietā. Lietderīgi tamdēļ iesākt šo nodaļu par ES tālākās attīstības perspektīvām ar ieskatu, ko tad konkrēti ES garantē saviem pilsoņiem, pareizāk sakot, savu dalībvalstu pilsoņiem[12].

Sākumā jāpiebilst, ka Eiropas Savienības pilsonība ir dalībvalstu pilsonības *papildinājums*, sava veida šo valstu pilsoņu ierasto tiesību nodrošinājums citās ES dalībvalstīs. Gan Māstrihtas LES, gan Amsterdamas līgumā nav konkrēti noteikts, kādi ir ES pilsoņa pienākumi, kaut gan formulējumā ieturēts līdzsvars starp pilsoņa tiesībām un

10 Pastāv arī atgriezeniskā šo informācijas tīklu saikne, proti, lauksaimnieku interešu tiešie pārstāvji gan savās valstīs (attiecībā uz valsts nostāju Eiropas lēmumu izveidošanā), gan Briselē (šo tā dēvēto lobistu darbība būtiski ietekmē Eiropas Komisiju kā lēmuma projekta izstrādātāju); lielie fermeri mēdz arī aši un savtīgi atrast robus, piemēram, kvotu sistēmas apsekošanā, arī specializētas lauksaimniecības kultūras subvenciju izlietošanā, kas noved pie parādības, ka KLP īpatsvaru Kopienas budžetā iespējams uz laiku samazināt ar reformām, toties tas pieaug, pateicoties atjautīgai lauksaimnieku reakcijai, principā iepriekš neparedzamā veidā: Lielbritānijā selekcionāri attīstīja ļoti ražīgu pundursaulespuķu variantu, lai uz nedaudziem gadiem piesaistītu tās subvencijas, kas bija domātas īpaši trūcīgo reģionu atbalstam Spānijā.

11 Vispirms šeit jānorāda gan uz reģionāliem informācijas centriem (parasti tādi atrodas universitātēs, toties lietišķie tematiskie centri atrodami arī pie reģionālām valsts iestādēm), gan uz moderno sazināšanās līdzekli Internetu; formāli jebkurš ES dokuments ir publiski pieejams (pakalpojuma cena sedz tā ražošanas izmaksas) ar nosacījumu, ka tālāka šādu dokumentu komerciāla izlietošana pārkāpj starptautiskās autortiesības; tas attiecas arī uz dokumentiem, kas iepirkti caur Eiropas Komisijas Informācijas biroju (*Office for Official Publications of the European Communities*).

12 Angliski *A Europe of its citizens*, arī *a Citizens' Europe*, franciski *Une Europe pour ses citoyens*.

pilsoņa pienākumiem. Mēdz uzskatīt, ka ES pilsonība ir zināmā mērā arī politisks žests. Tās mērķis ir ļaut ES pilsoņiem ātrāk integrēties citas dalībvalsts politiskajā apritē, ar nepārprotamu (nerakstītu) nosacījumu, ka tāda integrācija respektē juridisko un kultūras vidi, kurā ienācējs atrodas. Nekur ES pilsonim nav garantēta iespēja pieprasīt pretimnākšanu valodas jautājumos.[13] Attiecībā uz pilsonības piešķiršanu saviem tautiešiem, kas piedzimuši ārzemēs, dalībvalstu nostādnes krietni atšķiras cita no citas. ES pilsonības fakts negroza šo stāvokli.

Lai arī Eiropas Savienības dalībvalstis veido lielāko ekonomisko grupējumu Eiropā (tirdzniecības ziņā lielāko pasaulē), tā ir tikai daļa - kaut arī visnozīmīgākā daļa - no Eiropas ekonomiskās telpas. Šī ģeogrāfiski noteiktā telpa *jānošķir* no juridiski noteiktās Eiropas ekonomiskās telpas (EET), kura tika izveidota apmēram vienlaikus ar Eiropas Savienību un Vienoto tirgu[14]. EET uzskatāma par attiecību nostabilizēšanu starp Eiropas Kopienas valstīm (kuras vēlas ciešāk savā starpā sastrādāt, nekā vienkārši izveidojot ekonomisko problēmu risināšanas mehānismu) un Eiropas brīvās tirdzniecības apvienības valstīm (kuras atteikušās no šādas ciešākas sadarbības politiskās lietās, protams, atteikušās arī no pievienošanās vienas naudas sistēmai). Šveices un Norvēģijas iedzīvotāju ne līdz galam pārdomātās politiskās vēlmes būtībā nesašūpoja Eiropas integrācijas kursu.

ES dalībvalstu pilsoņi uzskata ES iestādes ja ne par dažu viņu ikdienas problēmu cēloni, tad noteikti par vairāku šo problēmu atrisinātāju. Lai cik tas glaimo ES iestādēm, tās spēj rīkoties, vienīgi balstoties uz ES konstitucionālā pamata līgumiem. Šeit pieskarsimies tikai nedaudzām aktuālām ES tēmām: ES kā jēdziena novērtējumā tās pilsoņi nereti piemirst, ka reālas pārmaiņas dalībvalstu tautsaimniecībā noteic to nacionālo tautsaimniecību veicinošās politikas (arī atsevišķu valdību atjautība, piemēram, jautājumā par ārvalstu investīciju piesaistīšanu). Tas ir fakts, kas jau vairākās vietās šajā grāmatā izskaidrots, proti, ka ES tiešajā budžetā lauksaimniecība aizvien ieņem lielu īpatsvaru.

13 Šeit izņēmums ir tiesu prakse: lai nenodarītu pārestību dēļ vājas valodas prasmes, apsūdzētajam norīko tulku. Latvijā novērotā *de facto* kārtība, kurā latviešu tautības pārstāvji, aizbildinoties ar iedomātu labu krievu valodas prasmi, tiesā paši uzņemas aiztaupīt apsūdzētajam neērtības uzklausīt tulka teikto, neatbilst nevienas ES dalībvalsts praksei, nedz arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību hartas idejām.

14 Līgums parakstīts 1992. gada 2. maijā Oporto pilsētā Portugālē. (Skatīt arī 3.1. nodaļu.) Reizēm tiek aplami apgalvots, ka EET ideja pieder tā laika PSRS ārlietu ministram E. Ševardnadzem, kas 1989. gadā patiesi aicināja izveidot šādu telpu, proti, ES + EBTA + SEPP valstis (skatīt arī: T. Blanchet et al, *The Agreement on an EEA, 1994).*

Atstājot ārpus šī iztirzājuma ES ieceres un iespējas nodarboties ar iekšlietu jautājumiem, ar ieceļošanas noregulēšanu, ar kopīga ārpolitikas kursa konsekventu ieturēšanu, kā arī ieceres pastiprināt ES izpausmi drošības lietās, tās jomas, kurās ES reāli var paveikt savus uzdevumus, ir divas.

- **Bezdarba samazināšana, reizē ceļot tautsaimniecības apriti.** Turpinoties lēnai ES dalībvalstu tautsaimniecības izaugsmei (1990'to gadu vidū parādījās pirmā nopietnas augšupejas pazīme), ļoti augstais bezdarba līmenis nekritīsies: līdz šim ekonomikas augšupejas brīžos nodarbināto skaits nepalielinās, šīs augšupejas notiek, pateicoties darba ražīguma augšanai un pastiprinātai darbu automatizācijai; turklāt lejupslīdes brīžos nodarbināto skaits samazinās, jo, vecākiem darbiniekiem aizejot pensijā, viņu darba vietas tiek likvidētas; Kopienas iestāžu uzdevums ir stimulēt jaunu attiecību izveidošanu starp esošiem uzņēmumiem, arī veicināt tehnoloģisko progresu.
- **Vienas naudas sistēmas ieviešana** kā nozīmīgākā daļa centienos padarīt ES ārējo tirdzniecību un finanšu pakalpojumus efektīvākus. ES nesaskaņotība monetārās lietās, kā arī saimnieciskā politikā un drošības jautājumos padara ES daudzu acīs par ekonomisku lielvaru, kam trūkst saskaņas un kas tātad nespēj izraisīt **pienācīgu cieņu pasaules apritēs**[15]; fiskālā ziņā pat visspēcīgākā ES nacionālā valūta DM nespēj uz patiesiem vienlīdzības pamatiem sacensties ar ASV $ un Japānas jēnu (¥).

Sekojošās divas tēmas galvenokārt attiecas uz ES ārējo darbību (par tām, tātad, sīkāk tālāk šinī nodaļā), tomēr to ietekme uz iekšējo ES reformu kursu ir liela. Tieši šīs divas tēmas būtiski figurē (spriežot pēc aptaujas, spriežot arī pēc personīgiem kontaktiem) ES pilsoņu bažās par Eiropas integrācijas gaitu.

- **Austrumu paplašinājums.** 1980'jos gados, kad Krievijas uzmākšanās Rietumu valstīm sasniedza izšķirošo stadiju, liela AEVEV iedzīvotāju daļa bija pārliecināti, ka integrētā Eiropa ir viņu sapņu

15 Par saitēm starp RES un ES jāņem vērā, ka 1998. gadā formāli iztek šī Līguma mandāts, kas nozīmē, ka pēc 1998. gada 18. marta jebkura dalībvalsts, dodot viena gada termiņu, var izstāties no RES; papildinājumi Briseles līgumam publicēti 1997. gada novembrī (skatīt: *Document 1583, Assembly of the Western European Union, Paris (25 November 1997)*, ar Interneta koordinātēm: *http://www.weu.int/assembly/*).

valstība; šos politiskos solījumus ES nākas segt ar ekonomiski grūti attaisnojamiem izdevumiem; šim paplašinājumam tikai tad ir izredzes uz dalībvalstu iedzīvotāju labvēlību, kad AEVEV uzrādīs spēju gūt panākumus vidēji ilgā laika skatījumā.

- **Integrācijas iestāžu smagais administratīvās darbības veids.** Šeit autors izteic personīgo atbalstu domai, ka ES iekšējo lēmumu izvirzīšanas un pieņemšanas procedūrām, kā arī Eiropas Kopienas iestādēm kā administratīvām vienībām nepieciešama pārveide, jo pēc nākamā dalībvalstu skaita paplašinājuma šim filigrānajam daudzpusējo attiecību mehānismam būs jāspēj integrēt un apmācīt tādus darbiniekus, kuriem ir vāja pieredze daudzpusējo attiecību kārtošanā, kuriem līdz šim ir bijis jāmāk panākt tikai paša valsts un vienas, augstākais, dažu citu valstu līdzsvaru.[16]

8.3. shēma. **Pilsoņu apmierinātība ar demokrātiju ES** *

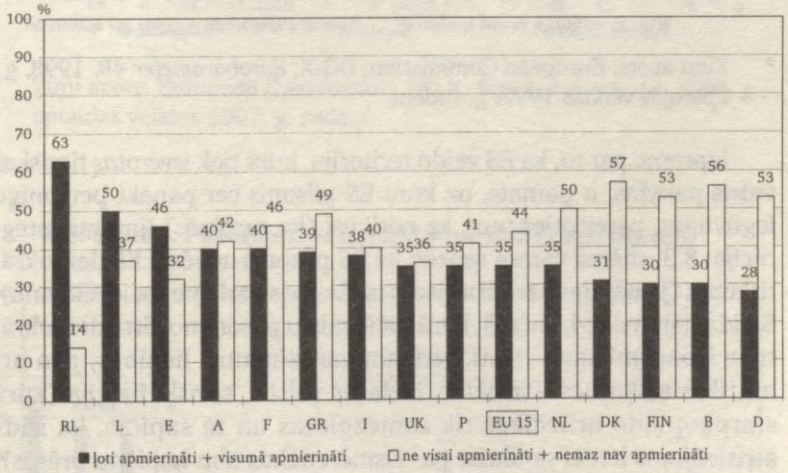

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

16 Rietumeiropas pētnieki, arī daži Austrumeiropas pētnieki, ir izpratuši šo problēmu: lielākai daļai AEVEV iekļaušanās ES saistās ar savtīgu ieguvumu, paredzot sadarbību tikai ar dažām (visbagātākajām) ES dalībvalstīm (un aizmirstot, ka, iekļaujoties ES, teiksim, Ungārija nepazaudēs tās "reizēm neērtos" kaimiņus - Čehiju, Slovākiju un it īpaši Rumāniju). Vienīgi tāda paplašināta ES, kurā kaimiņi savā starpā sastrādāsies, būs pieņemama esošām dalībvalstīm - 40 gadu laikā tās atradinātas no niķiem, kurus AEVEV izvirza, dažreiz neapzināti, kā daļu no savas "eiropeiskās" identitātes.

8.4. shēma. **Pilsoņu apmierinātība ar demokrātiju savā nacionālā valstī***

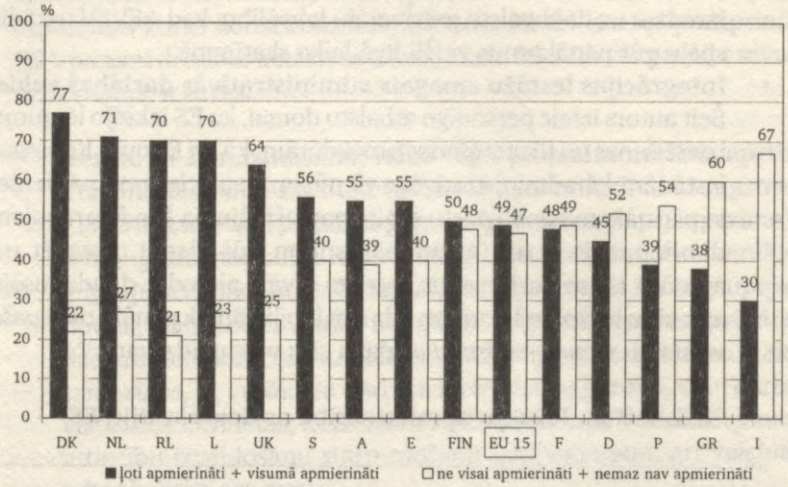

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

Izpratne par to, ka ES veido teritoriju, kurā tiek *ievērotas* tiesiskas valsts paražas, ir pamats, uz kura ES pilsonis cer panākt personīgo ieguvumu, pateicoties tam, ka notikusi (ka turpinās) Eiropas integrācija. 8.3. shēmā varam redzēt, kā ES pilsonis novērtē ES demokrātiskumu (jautājums netieši attiecas uz Eiropas Parlamenta ievēlēšanu). Salīdzinājumā 8.4. shēmā, kurā dalībvalstu pilsoņi novērtē demokrātijas izpausmi savā valstī, redzam gan zināmas līdzības, gan arī būtiskas atšķirības. Pirmkārt, ir dažas valstis, sevišķi Beļģija (kurā starpkopienu attiecības tik samezglotas un tā sapītas, ka šāds atrisinājums lemts saniknot pat vismērenākos abu kopienu prātus), kas ne visai augsti vērtē demokrātiju kā konkrētu lēmumu panākšanas veidu. Otrkārt, vienīgā valsts, kas patiesi var lepoties ar ilgstošu demokrātijas tradīciju un kuras pilsoņi vienādi apmierināti, ir Īrija.

Jo interesantākas šķiet ES pilsoņu atbildes uz jautājumu, kāda varētu būt ES loma viņu ikdienā 21. gs. (skatīt 8.5. un 8.6. shēmu). Tikai 7% saskata, ka ES nozīmīgums varētu samazināties, savukārt 12% izsakās, ka viņi vēlētos, lai tās nozīme samazinātos. Abos gadījumos rezultāti rada zināmu pārsteigumu, jo tieši Vācijā ir visskeptiskāk noskaņotā pilsoņu kopa. Izskaidrojums šādai parādībai, šķiet, ir vienkāršs - vāciešiem populistiski iegalvots, ka viņi par ilgu bijuši galvenie (vienīgie?) ES darbības finansētāji. Reālistiskāk

8.5. shēma. **Pilsoņiem šķietamā ES loma 21. gadsimtenī***

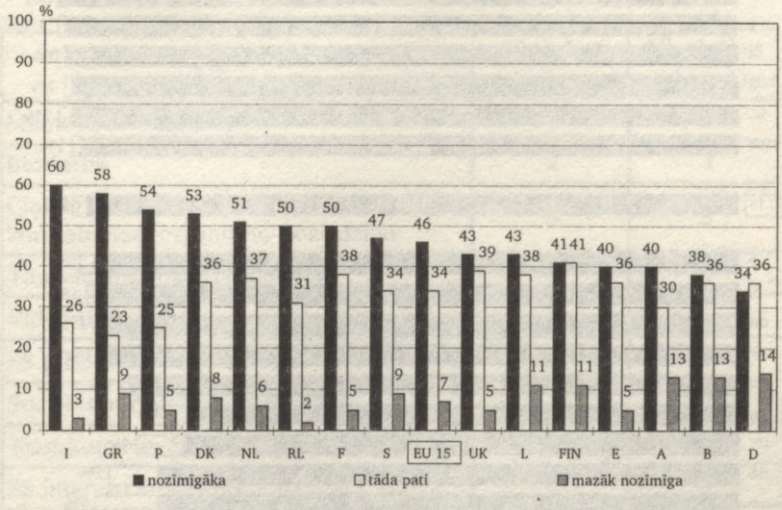

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

8.6. shēma. **Pilsoņiem vēlamā ES loma 21. gadsimtenī***

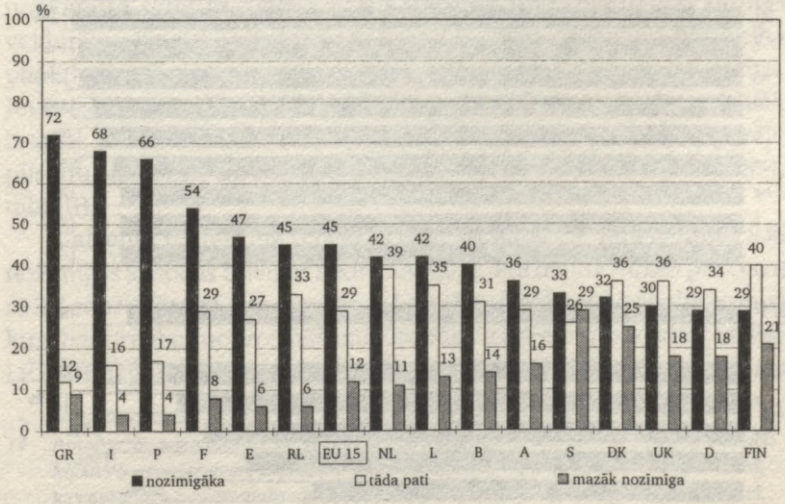

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48,* 1998. g., aptaujas veiktas 1997. g. rudenī.

8.7. shēma. Vadošo aprindu uzskati par ES vēlamību*

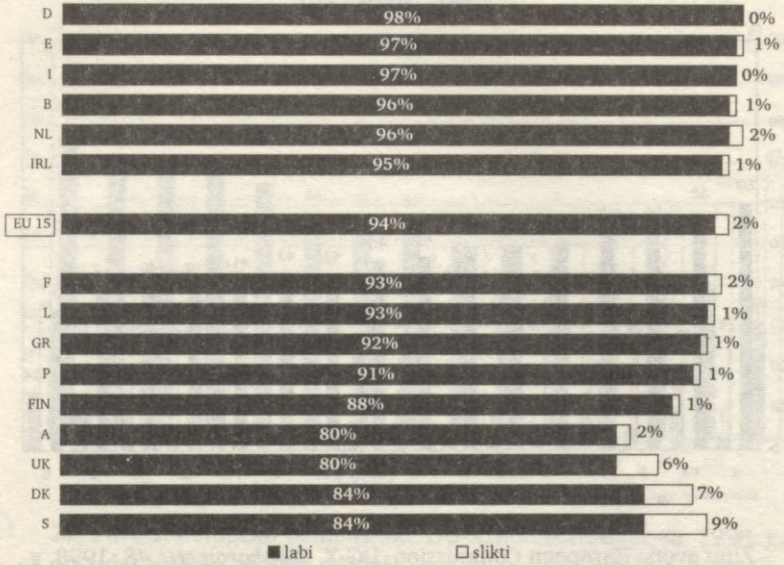

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Top Decision Makers Survey Summary Report (May 1996 fieldwork), reporting date September 1996.*

8.8. shēma. Vadošo aprindu uzskati par to, vai viņu valsts ieguvusi no iekļaušanās ES*

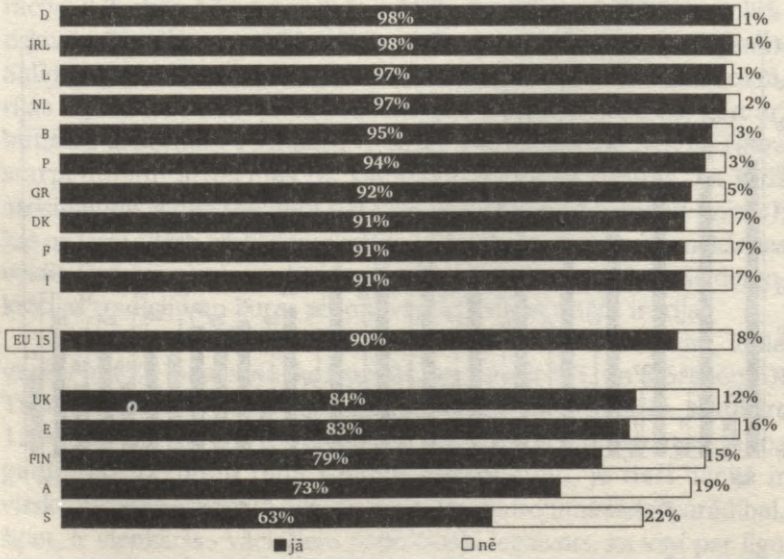

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Top Decision Makers Survey Summary Report (May 1996 fieldwork), reporting date September 1996.*

8.4. tabula. **ES prioritārie uzdevumi nākamajos 10 gados** (ierindoti pēc nozīmes: 1. vieta, 2. vieta u.t.t.)*

	Vadošās aprindas	Vispārējais noskaņojums
Miera nodrošināšana	1	2
Bezdarbs	2	1
Cīņa ar terorismu/narkotiku kontrabandu/organizēto noziedzību	3	3
Tautsaimniecības veicināšana	4	8
Vides aizsardzība	5	5
ES pilsoņa tiesību nodrošināšana	6	6
Sociālās aprūpes nodrošināšana	7	7
Tiesiskuma ievērošanas nodrošināšana	8	4
ES interešu aizstāvēšana pasaules arēnā	9	9
Nevienlīdzīgās attīstības samazināšana	10	10
Lauksaimnieku ienākumu nodrošināšana	11	11

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Top Decision Makers Survey Summary Report (May 1996 fieldwork), reporting date September 1996.*

noskaņota šķiet tā dēvētā valsts aprindu un sabiedriskās domas veidotāju grupa.[17] Kā redzams 8.7. un 8.8. shēmā, monolītā pārliecība par ES vēlamību un par tās noturēšanās iespējām ir diezgan iespaidīga. Ievērosim, ka tieši Vācijas vadošo darbinieku grupa vispozitīvāk izsakās par ES vēlamību. Salīdzinot šīs iedzīvotāju grupas un pārējo pilsoņu uzskatus, saredzama diezgan iespaidīga līdzība (skatīt 8.4. tabulu).

Galvenās ES pilsoņa (cilvēka) tiesības saistās ar tautsaimnieciski nozīmīgas kustības brīvības nodrošināšanu. Jau daudz runāts par četru ražošanas faktoru (darbaspēka, kapitāla, preču un pakalpojumu) kustības brīvības nodrošināšanu Eiropas Vienotā tirgus apstākļos. Par LES sasniegumu varētu uzskatīt aicinājumu vienādi atalgot sievietes

17 Aptauja, uz kuru balstās šie secinājumi, ir *European Commission, DG-X, Top Decision Makers Survey Summary Report (May 1996 fieldwork) reporting date September 1996,* kas aptaujāja noskaņojumu piecās grupās: vēlētus politiķus, augstākos ierēdņus, uzņēmumu vadītājus un arodbiedrību (strādnieku aprindu) pārstāvjus, masu saziņas līdzekļus, personības no akadēmiskām aprindām, kultūras darbiniekus, kā arī reliģiskos darbiniekus (vadošos).

un vīrieša darbu; kaut īpaši skaļi tas nav pieteikts, neapšaubāmas ir citas ES dalībvalsts pilsoņa tiesības saņemt tādu pašu algu, kādu saņem pašmāju pilsonis. LES jauninājums bija nodrošināt kustības brīvības iespēju izmantošanu tiem, kas vairs nav darba spējīgi (domāti pārsvarā pensionāri, nevis tādi, kas izvairās no darba). Pie tam, neraugoties uz ES pieteikto mērķi pacelt aprites līmeni tā dēvētajos mazāk attīstītos reģionos, sociālā nodrošinājuma līmeni noteic mītnes zemes apstākļi (normas un likumi), nevis ienācēja valstiskā piederība.

Reģionālā identitāte Eiropas Savienības apstākļos rodas no kopīgas saimnieciskās un kultūras ieinteresētības kā savstarpējas cieņas izrādīšana. Turīgie un attīstīties spējīgie pārvalstiskie ES reģioni, tā dēvētais galvaspilsētu reģions (apmēram trīsstūris Parīze-Londona-Amsterdama), arī plašs loks, kas sākas ap Barselonu un ietver Minheni un Milānu, izjūt pietiekami lielu finansiālu solidaritāti ar mazāk attīstītiem ES reģioniem (piemēram, ar četru mazāk attīstīto valstu grupu - tā dēvēto Atlantijas piekrastes lielo loku), lai atbalstītu pasākumus to iekšējās aprites vairošanai.

Patiess progress, jauninājumi mēdz rasties tā dēvētajos Eiropas reģionālajos puduros, arī tā dēvētajās jauninājumu salās[18]. Šinīs reģionos dzīvojošie visvairāk bauda Eiropas integrācijas priekšrocības, jo šinīs vietās rodas aizmetņi tālākai ES aprites celšanai, pateicoties tam, ka ļoti tuvu cita citai atrodas pētniecības laboratorija, paraugfabrika (kurai starta kapitālu labprāt piešķir progresīvi finanšu institūti), mācību iestāde. Zināmā mērā jauninājumi, kas rodas uz lietišķās zinātnes pamatiem šajās salās, tālāk difundē ES teritorijā, sasniedzot ar laiku tās visattālākos nostūrus. Šiem integrētajiem areāliem raksturīga Eiropai specifiskā daudzkultūru vide, tādā izpratnē, ka šinīs jauninājumu iestādēs cieņa pret spējīgu ienācēju saņem atbildi kā šī ienācēja integrēšanos vietējā vidē - ja viņš vēlas to darīt un ja viņš vēlas palikt tur uz dzīvi.[19] Šādā veidā izpaužas Eiropas integrācijas visapgaismotākās parādības, kuras varētu nodēvēt par atjautīgu integrācijas iespēju izmantošanu. Šinīs reģionos nav raksturīgs eiropesimisms, jo tajos ir plaši izplatījusies sapratne par

18 Angliski *regional clusters* un *islands of innovation*; par šim pēdējām skatīt: U. Hilpert, *Archipelago Europe - Islands of Innovation*, FAST Programme report, 1992.

19 Kopš 1992. gada Eiropas Komisija tā dēvētās FAST programmas ietvaros pēta, kādas ir šo tautsaimniecības attīstības dzinēju specifiskās īpašības; par iespējām attiecināt daļu no šīs pieredzes uz Baltijas telpu (ar secinājumu, ka 1992. gadā vēl bija krietni par agru jebko citu teikt par *Mare Balticum* (Baltijas jūra, latīniski) projektu, izņemot labas veiksmes vēlējumus) skatīt: A. J. Hingel, *Co-development across the EC's External Borders*, no rakstu krājuma: A. Kikliński (red), *Baltic Europe in the Perspective of Global Change*, Oficynowa Naukowa, Warszawa, 1995.

8.9. shēma. **Jauniešu attieksme pret ES**
(% no tiem, kas atbildējuši uz konkrētajiem jautājumiem, pie tam bija atļauts atbildēt uz vairākiem jautājumiem)*

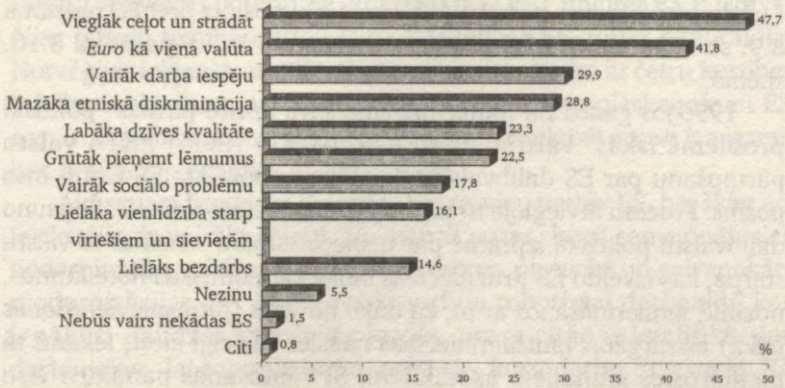

* Ziņu avots: European Commission, DG-XII, *Eurobarometre 47.2, Young Europeans, 29 July 1997.*

8.10. shēma. **Vispārējā attieksme pret ES**
(% no tiem, kas atbildējuši uz konkrētajiem jautājumiem, pie tam bija atļauts atbildēt uz vairākiem jautājumiem)*

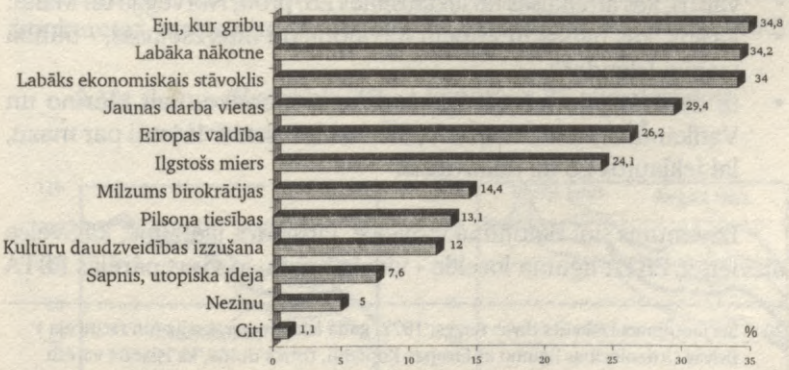

* Ziņu avots: European Commission, DG-XII, *Eurobarometre 47.2, Young Europeans, 29 July 1997.*

vienīgo iespēju, kā Eiropai atrast atbildi uz aizvien jauniem izaicinājumiem tās vadošās pozīcijas saglabāšanā, ko sauc par globalizācijas problēmu.

Jaunatnes attieksme pret ES ne visai atšķiras no viņu vecāku attieksmes. Konkrēti, jaunatne mēdz būt pozitīvāk noskaņota par

izglītošanās un arī darba iespējām citā ES dalībvalstī. Šeit pilnīgi paliek bez ievērības parādība, ka praktiski visi nākamās paaudzes vadošie Eiropas kadri, šodienas jaunieši, pavada zināmu savas izglītības posmu (arī darba pieredzes posmu) ASV. Jauniešu nostāja pret ES redzama 8.9. shēmā, bet visu ES pilsoņu attieksme pret ES parādīta 8.10. shēmā.

1990'jos gados ES tomēr uzņēma savā apritē pirmās "politiski problemātiskās" valstis. Ar šo triju pēdējo (lielo) EBTA valstu pārtapšanu par ES dalībvalstīm noslēdzies noteikts ES izaugsmes posms. Procesu atvieglojа to ļoti augstais attīstības līmenis. Šo jauno dalībvalstu politiskā izpratne par nepieciešamību atrasties to valstu starpā, kas izveido ES tirdzniecības bloka ekonomiskos noteikumus, nozīmē samierināšanos ar to, ka daļai no viņu (pirmspievienošanās laikā) aizsargātās tautsaimniecības nāksies īslaicīgi ciest, iekams tā piemērosies jaunajiem apstākļiem. Šī vienošanās panākusi visu Rietumeiropas valstu savstarpējo attiecību noskaidrošanu - tautsaimniecības jomās, atstājot ārpusē attiecību regulēšanu drošības jautājumos. Šādā daudzu līmeņu attiecību plejādē atrodam:

- ES dalībvalstis, kuras atzīst pastiprinātu integrāciju dalībvalstu starpā;
- valstis, kas atteikušās no iekļaušanās ES, proti, Norvēģija un Malta;
- valstis, kas par šādu iespēju nav nopietni interesējušās, - būtībā vienīgi Islande[20];
- tā dēvētās pundurvalstiņas, Andoru, Monako, San Marino un Vatikānu, arī Lihtenšteinu[21], kas katra fiziski ir krietni par mazu, lai iekļautos ES kā dalībvalsts.

Izņēmums šinī skatījumā ir Šveice. Pirmkārt, jāatzīmē, ka Šveice aizvien ir EBTA līguma locekle - vienīgā tāda, jo visas pārējās EBTA

20 Šis jautājums izskatīts divas reizes: 1972. gadā Islande parakstīja (un ratificēja) Brīvās tirdzniecības līgumu ar Eiropas Kopienu, toties doma, ka Islande varētu iekļauties ES, nopietni izskatīta pēc tam, kad 1994. gadā Norvēģija otru reizi uzsāka sarunas par iekļaušanos ES; politiskajās aprindās šī tēma nav radusi lielu atsaucību, savukārt biznesa aprindās (ārpus tām, kas saistītas ar zveju) un sevišķi starp jaunajiem islandiešiem atrodams atbalsts Islandes iekļaušanai ES; debates par šo tēmu apskatītas rakstā: G. H. Kristinson, *Iceland and the EU*, no rakstu krājuma: L. Miles, *The European Union and the Nordic Countries*, 1996.

21 Tā dēvētās mikrovalstiņas (angliski *micro-states*): Lihtenšteina parakstījusi Līgumu par EET kā EBTA locekle, pateicoties tās saistībām ar Šveici; Malta arī būtu ieskaitāma šo valstu grupā, toties Malta savā laikā slēdza Asociācijas līgumu ar Eiropas Kopienu, vēlāk pieteica, bet šodien praktiski atteikusi savu kandidatūru kļūt par pilntiesīgu ES dalībvalsti.

dalībvalstis pastiprinājušas savu sadarbību ar ES, izveidojot EET. Otrkārt, ekonomiskie faktori šodien liek Šveicei atsākt sarunas ar ES un ar EET, tomēr stāvoklis vēl nav skaidrs diezgan, lai varētu precīzi raksturot Šveices ilgtermiņa attieksmi pret EET un pret ES.[22] Norvēģijas pilsoņi savukārt atteicās no līdzdalības ES, toties nenoraidīja Norvēģijas iekļaušanos EET. Šāda attieksme saistīta ar četru kustības brīvību ievērošanu, arī ar savu likumu un normu pieskaņošanu ES *acquis*. Jāpiebilst, ka tas jādara bez tiesībām ietekmēt *acquis* izaugsmi, bez tiesībām piedalīties tā izveidošanā.

Augstajam bezdarba līmenim, kas ne vien pastāv ES, bet šķiet arī iesīkstējis, ir vairāki cēloņi. No vienas puses, krasi samazinājusies nodarbinātība vairākos industriālos resoros, pirmkārt un galvenokārt modernizācijas dēļ. Elektroniski vadītie roboti vai darbgaldi, kas ienākuši daudzās ražošanas jomās, prasa citādas kvalifikācijas darbiniekus, lai tos apkalpotu, nekā tie, kuru darbu tie aizstāj. Kā redzams 8.11. shēmā, kopš agrīnajiem 1990'jiem gadiem iestājusies vispārēja nodarbinātības lejupslīde visos rūpnieciskās ražošanas veidos. Savukārt 8.12. shēmā redzams, ka, pateicoties kāpumam tā dēvētajā servisa sektorā, šis bezdarba pieaugums ir bijis mazāks nekā tas potenciāli varētu būt. Kaut gan Eiropas industrija sīksti sacenšas ar ASV, ieguldot finanšu resursus (šodien kļuvis ļoti dārgs specifiskais ieguldījums), lai attīstītu ražošanas infrastruktūru un izturētu konkurenci, aizvietojot darbaspēku ar tehnoloģiju, ASV spējusi radīt

8.11. shēma. **Nodarbinātības izmaiņas ES rūpnieciskās ražošanas veidos** (ilgtermiņa tendences)*

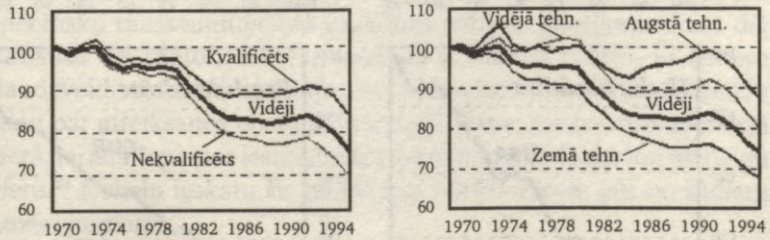

* Ziņu avots: European Commission, DG-II, *The financial report for the European Union, 1997.*

22 Šveices atteikšanās no EET līguma nozīmē to, ka tā atrodas krietni ārpus šīs telpas; tai pašā laikā Šveices valdības lūgums izskatīt atbilstību uz iekļaušanos ES nav nekad atsaukts. Kā kuriozu varētu pieminēt faktu, ka 1986. gadā Šveices vēlētāji referendumā noraidīja iespēju Šveicei kļūt par pilntiesīgu Apvienoto Nāciju locekli.

8.12. shēma. **Nodarbinātības izmaiņas ES ekonomikas sektoros** (ilgtermiņa tendences)*

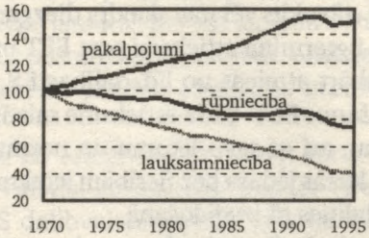

* Ziņu avots: European Commission, DG-II, *The financial report for the European Union, 1997.*

8.13. shēma. **ES un ASV salīdzinājums nodarbinātības nodrošināšanā, produktivitātes celšanā un kapitālo investīciju izmantošanā, lai aizvietotu darbaspēku** (ilgtermiņa attīstība)*

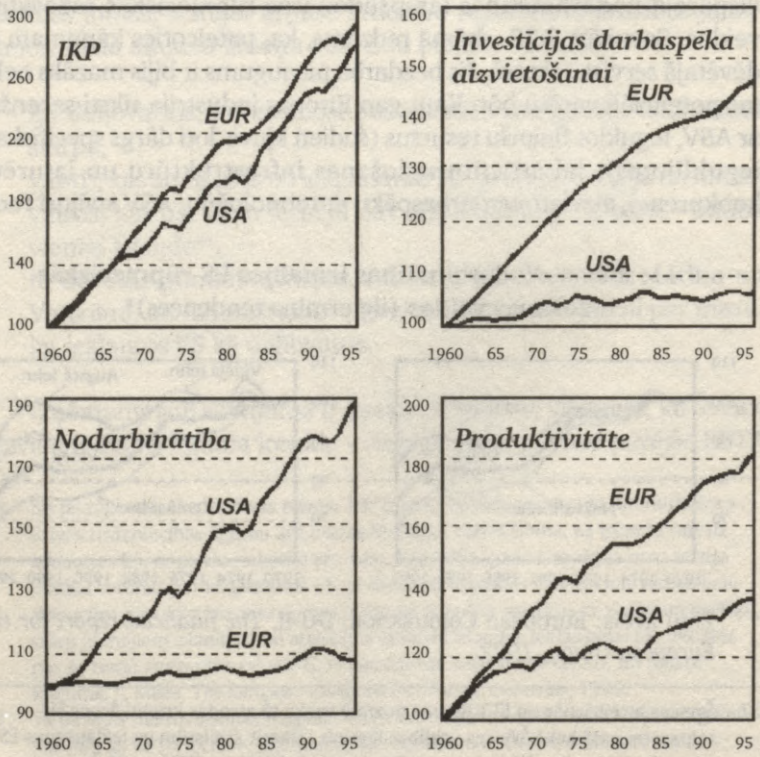

* Ziņu avots: European Commission, DG-II, *The financial report for the European Union, 1997.*

vairāk jaunu darbavietu, nekā tas noticis Eiropā (8.13. shēma). Konsekvences, eksporta apjoma sadalījums pasaules triju lielāko tirdzniecības būtņu - ES, ASV, Japānas - starpā laika attīstībā redzams 8.14. shēmā.

8.14. shēma. **ES, ASV un Japānas relatīvais eksporta apjoms** (ilgtermiņa attīstība)*

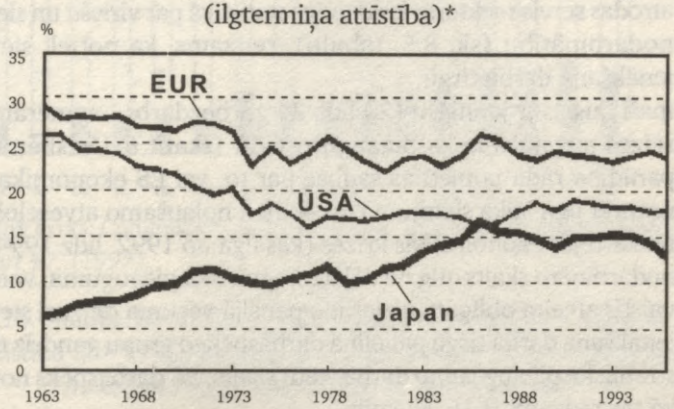

* Ziņu avots: European Commission, DG-II, *The financial report for the European Union, 1997.*

Bezdarba problēma ir ne tikai iesīkstējusi, tā nomāc ES pilsoņu attiecības, tās spītīgā pretošanās centieniem to uzveikt padara grūtāku, tomēr neizslēdz Austrumu paplašinājuma iespēju. Viens no iemesliem, kamdēļ bezdarbu izrādās grūti mazināt, ir tā nevienādā izplatība ES dalībvalstīs. Vēsturisku, tātad pašu izraudzītu apsvērumu dēļ, arī ļoti specifisku tautsaimniecības attīstības iemeslu (konjunktūras) dēļ dažādos ES reģionos šai problēmai ir dažādi cēloņi. Šī cēloņu daudzveidība, kā arī apstāklis, ka dalībvalstis noraidījušas jebkādu runu par atteikšanos no pienākumu pildīšanas savas valsts sociālajā sfērā, ierādaKopienas iestādēm bezdarba samazināšanā ļoti pieticīgu vietu.[23] Nelielu ieskatu šīs problēmas būtībā varam gūt no šādiem novērojumiem:

23 Sociālais nodrošinājums neietilpst nedz Eiropas Kopienas, nedz Eiropas Savienības kompetencēs; tā dēvētais Sociālais protokols (skatīt **Vārdnīcu**) ierosina, lai visās dalībvalstīs pieņemtu normas, kas nodrošina ikvienam strādājošam līdzīgu sociālo nodrošinājumu; Lielbritānija atteicās pievienoties šādam protokolam, 1992. g. parakstot LES, savukārt 1997. g. maijā Lielbritānija pievienojusies līdzīgai nostādnei, kas iekļauta Amsterdamas līgumā.

- kopumā apmēram 10,4% ES darbaspējīgo (1998. g. 1. ceturksnī) ir bez darba, no kuriem mazāk nekā puse (4,5%) atrodas tā dēvētajā ilgtermiņa bezdarbā, resp., nepārtraukti bez darba ilgāk par 1 gadu;
- kritums bezdarba līknē iestājies ar 1995. g., pateicoties tam, ka radītas stipri daudz pusslodzes darba vietas, daudzas no kurām atrodas servisa sektorā; ieskatoties statistikā par vīriešu un sieviešu nodarbinātību (sk. 8.5. tabulu), redzams, ka notiek sieviešu ienākšana darba tirgū;
- īpaši augsts ir jauniešu (20 līdz 24 g.) bezdarbs - apmēram divi reizes augstāks nekā pieaugušo vidū (skatīt 8.15. shēmu); šī parādība rada nopietnas šaubas par to, vai ES ekonomika spēs noturēt ilgā laika skatījumā tās šodien nojaušamo atveseļošanos no kārtējās ekonomiskās krīzes (kas ilga no 1992. līdz 1994. g.);
- nodarbināto skaits aug ne dēļ demogrāfiskā pieauguma; vairākās valstīs atcelta obligāta aiziešana pensijā vecuma dēļ, arī sieviešu ienākšana darba tirgū palielina darbaspējīgo grupu gandrīz tikpat strauji, kā pieaug jauno darba vietu skaits; ES darbaspēks noveco, kā tas redzams 8.16. shēmā;
- dalībvalstis (vidēji) divi reizes vairāk līdzekļu piešķir bezdarba finansiālajam pabalstam (tā dēvētajai pasīvajai cīņai ar bezdarbu) nekā aktīvi iegulda darbaspējīgo pārskološanā vai arī pavisam jauna tipa darba vietu radīšanā.[24]

8.5. tabula. **Eiropas Savienības pilsoņu nodarbinātības attīstība***

	Vīrieši (%) 1985. g.	Vīrieši (%) 1994. g.	Sievietes (%) 1985. g.	Sievietes (%) 1994. g.
Nodarbinātība	73,0	6,4	44,9	48,8
No tiem ar daļēju slodzi	3,3	4,8	27,2	30,2
Bezdarbs	8,7	10,0	11,6	12,8
No tiem ilgtermiņa bezdarbā	50,1	45,5	50,1	48,6

* Ziņu avots: Commission of the European Communities, *Demographic Report 97, (1997).*

24 Ziņas no Eiropas Komisijas provizoriskā pētījuma par nodarbinātību (skatīt: European Commission, DG-V, *Commission draft for the Joint Employment Report (Revision 8), September, 1997).*

8.15. shēma. **ES jaunatnes (20 līdz 24 g.) nodarbinātība***

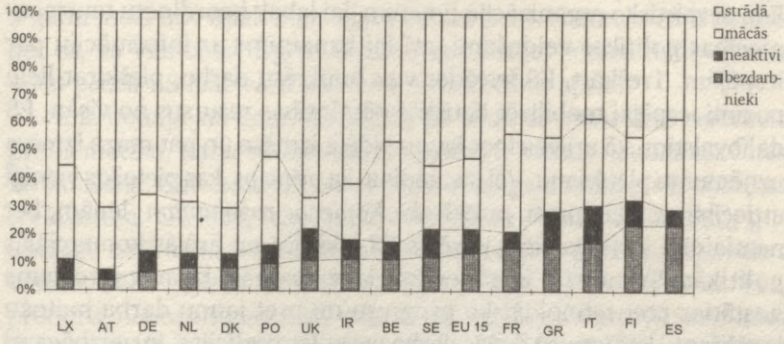

* Ziņu avots: Commission of the European Communities, *Demographic Report 97, (1997).*

8.16. shēma. **ES darbaspējīgā iedzīvotāja vidējais vecums** (attīstība līdz 1995. gadam pēc *Eurostat* informācijas, tālāk pēc matemātiska sabiedrības evolūcijas modeļa)*

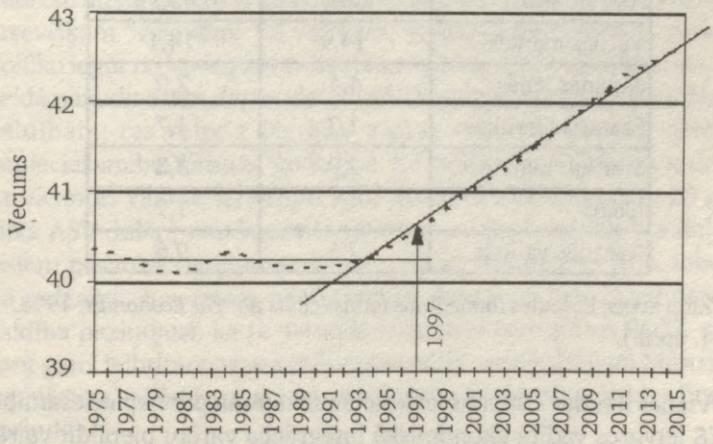

* Ziņu avots: Commission of the European Communities, *Demographic Report 97, (1997).*

Galvenokārt nacionālajām valdībām jārada to iedzīvotājiem apstākļi, lai tie varētu konkurēt ar pasaules piedāvājumu. Integrācijas iestāžu iespējas te ir visai pieticīgas, tomēr to nozīme ar laiku pieaug. Vispirms ES iestādēm kā Vienotā tirgus noteikumu radītājām un arī kā šo noteikumu ievērošanas apsekotājām ir jānodrošina, lai ES pilsoņi netraucēti un arī saskanīgi spētu izmantot tā dēvētās kustības brīvības.

Otrkārt, kā nesenās Eiropas Komisijas iniciatīvas liecina[25], iespējams panākt ciešāku sadarbību starp nacionālajām iestādēm, pat nonākot līdz nevalstisko organizāciju līmenim, lai labāk koordinētu tautsaimniecības politikas veidošanu, arī lai izmainītos ar informāciju par iespējām. Treškārt, ES iestādes veic konkrētu darbu, piešķirot lielu nozīmi iespējai mobilizēt lietišķās pētniecības resursus no visām ES dalībvalstīm, kā arī veicinot jaunu vidēja izmēra un pat maza izmēra uzņēmumu plaukšanu. Vēl jāatgādina, ka princips, kas pieteikts vienīgi attiecībā uz KLP, proti, *priekšroka Kopienas ražojumam*, lēnām, bet neatlaidīgi ieviešas visās pārējās ES iekšējās un ārējās komerciālās politikās. Tomēr ES iestādes ļoti labi apzinās, ka nav ieteicams nostāties pret tehnoloģisko progresu un pret jaunu darba metožu ienākšanu, kas izspiež dažas darba pasaules tradīcijas, jo neizbēgami cietīs tautsaimniecības aprite.

8.6. tabula. **Pasaules valstu finanšu rezervju sastāvs***

Valūta	1980. g. (%)	1996. g. (%)
ASV dolāros	68,6	62,7
Vācijas markās	14,9	14,1
Japānas jēnās	4,4	7,0
Francijas frankos	1,7	1,7
Sterliņu mārciņās	2,9	3,2
Ekijos	–	1,7
Dažādās valūtās	7,5	9,6

* Ziņu avots: Pasaules monetārais fonds (citēts no: *The Economist*, 1998. g. 1. aprīlī).

Vienas naudas sistēmas ieviešana uzskatāma par nepieciešamību, lai ES ietvaros vadītā ekonomiskā integrācija varētu piepildīt vairāk no tās potenciāla. Tāds iznākums izriet un arī reizē nodrošinās *euro* naudas vienību kā spēcīgu un nozīmīgu līdzdalībnieku pasaules biržās.

25 1996. g. Eiropas Komisijas prezidents Ž. Santērs pieteica konkrētu programmu, proti, *Memorandum, European Pact of confidence for employment, Brussels (June, 1996)*, kam sekoja diskusijas un arī ārkārtēja Eiropas Savienības Padomes tikšanās Luksemburgā, 1997. g. novembrī, kura pieņēma konkrētu rīcības plānu tālākai ES Padomes darbībai visaugstākajā līmenī (skatīt: *Special Luxembourg European Council meeting on employment, November 20&21, 1997, Presidency Conclusions*, Bulletin of the EU, 11-1997).

ES īpatsvars pasaules kopīgajā eksportā, tiesa, krities kopš Kopienas nodibināšanas pirms vairāk nekā 40 gadiem, toties šis īpatsvars pēdējo 5 gadu laikā nav tālāk mazinājies (skatīt 8.14. shēmu). Tā ir liecība par to, ka Vienotais tirgus veicina stabilizāciju: šodien uzdevums ir atkal pacelt ES īpatsvaru pasaules tirdzniecības apritē.

6.2. nodaļā jau esam izskatījuši ES iekšējās monetārās reformas problemātiku, kuras redzamākais aspekts ir vienas naudas sistēmas izveidošana. Galvenais tās nosacījums ir stingras monetārās politikas ievērošana. Otrkārt, iespēju ierobežošana vienai dalībvalstij gūt īslaicīgu izrāvienu, "veikli" devalvējot savu valūtu pret kaimiņu valsts valūtu. Šāds gājiens formāli aizliegts ar LES spēkā stāšanos. Tas, protams, nenozīmē, ka visas valūtas ieguvušas savstarpēju stabilitāti. Piemēram, Vācijas valūtas vērtība kritusies dēļ tās milzīgajām iekšējām kapitāla investīcijām bijušajā VDR. Savukārt Lielbritānijas ekonomikas relatīvais uzplaukums (laikā, kad tā dēvētajās "sauszemes" Eiropas valstīs iestājās lejupslīde) panācis šīs valūtas strauju kāpumu. Pret monetāro stabilitāti ES dalībvalstu starpā, kas nav ilgstoši iedomājama bez vienas naudas sistēmas ieviešanas, nostājušies daudzi spekulantu interešu aizstāvji. Ārpus ES atrodošais kapitāls vairākas reizes uzbrucis atsevišķām "vājākām" ES valūtām, ar dažādām sekmēm, toties ar nolūku iegūt no īslaicīgām svārstībām lielisku peļņu. Atbildība par tādā veidā,pazudinātām darba vietām vēlāk tiek pierakstīta nacionālajām valdībām; tas vēlreiz pierāda stipras vienotas naudas sistēmas nepieciešamību Eiropas Savienībā. Kā beidzamo atzinumu attiecībā uz vienotās valūtas izredzēm vērts atcerēties to, ka pēdējo 20 gadu laikā ASV dolāra naudaszīmēs turētā pasaules bagātība (kā daļa no visiem pasaules darījumiem) nav radikāli mainījusies (8.6. tabula). Kā redzams, *euro* zona, ar vai bez sterliņu mārciņas (Lielbritānijas valdība paziņojusi, ka tā netaisās iekļauties *euro* pirms 2002. gada, kaut gan Lielbritānijas valsts finanses atbilst tā dēvētajiem Mastrihtas saplūšanas kritērijiem) varētu visai nozīmīgi operēt pasaules finanšu aprindās.[26]

Euro kā valūtai pavērtas visas iespējas kļūt par otro lielāko valūtu pasaulē. Tādam viedoklim atrodami arī ne mazums skeptiķu, kas diezgan šabloniski atkārto vienu un to pašu novērojumu, proti, ka dolāra ekonomisko spēku noteic ASV politiskā integrācija (attiecībā uz dolāra finanšu lietām faktiski vienprātība). Lēmumu par *euro*

26 1998. gada aprīlī Eiropas Komisija paziņoja, ka vienīgi Grieķijas finansiālais stāvoklis tai liek atturēties no iekļaušanās *euro* zonā; Dānija, pateicoties sevišķam LES protokolam, atteicās pievienoties *euro*, Zviedrijas atteikšanās atbilst tās iekļaušanās līguma nostādnēm.

8.7. tabula. **Tautsaimniecības stāvokļa novērtējums ES dalībvalstīs**
(resp., gatavība *euro* ieviešanai pēc LES noteikumiem)*

	Inflācija	**Valsts budžeta stāvoklis**						**Valūtas kurss**	**Ilgtermiņa aizdevumu likme**
	(a)	Pārlieku liela valsts deficīta konstatējums (b)	Deficīts kā IKP % (c)	Valsts parāds (IKP %)				Līdzdalība valūtas mehānismā	(d)
	1998. g. janvārī		1997. g.	1997. g.	Izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu			1998.g. martā	1998.g. janvārī
					1997.g.	1996.g.	1995.g.		
orientējošā vērtība	2,7 (e)		3	60					7,8 (f)
B	1,4	jā (g)	2,1	122,2	-4,7	-4,3	-2,2	jā	5,7
DK	1,9	nē	-0,7	65,1	-5,5	-2,7	-4,9	jā	6,2
D	1,4	jā (g)	2,7	61,3	0,8	2,4	7,8	jā	5,6
EL	**5,2**	**jā**	**4,0**	**108,7**	**-2,9**	**1,5**	**0,7**	**jā (h)**	**9,8 (i)**
E	1,8	jā (g)	2,6	68,8	-1,3	4,6	2,9	jā	6,3
F	1,2	jā (g)	3,0	58,0	2,4	2,9	4,2	jā	5,5
IRL	1,2	nē	-0,9	66,3	-6,4	-9,6	-6,8	jā	6,2
I	1,8	jā (g)	2,7	121,6	-2,4	-0,2	-0,7	jā (j)	6,7

L	1,4	nē		-1,7	6,7	0,1	0,7	0,2	jā	5,6
NL	1,8	nē		1,4	72,1	-5,0	-1,9	1,2	jā	5,5
A	1,1	jā	(g)	2,5	66,1	-3,4	0,3	3,8	jā	5,6
P	**1,8**	**jā**	**(g)**	**2,5**	**62,0**	**-3,0**	**-0,9**	**2,1**	**jā**	**6,2**
FIN	1,3	nē		0,9	55,8	-1,8	-0,4	-1,5	jā (k)	5,9
S	1,9	jā	(g)	0,8	76,6	-0,1	-0,9	-1,4	nē	6,5
UK	1,8	jā	(g)	1,9	53,4	-1,3	0,8	3,5	nē	7,0
EUR	**1,6**			**2,4**	**72,1**	**-0,9**	**2,0**	**3,0**		**6,1**

(a) % izmaiņa pēdējo 12 mēnešu laikā konstatētam saskaņotajam patērētāju cenur rādītājam (angliski - *HICP harmonized indices of consumer prices*).

(b) sekojot Padomes lēmumiem, kas pieņemti 26.09.94., 10.07.95., 27.06.96. un 30.06.97.

(c) – zīme izsaka valsts budžetā pārpalikumu.

(d) ar vidējo noilguma laiku 10 gadi, pēdējo 12 mēnešu vērtību aritmētiskais caurmērs.

(e) vienkāršs aritmētiskais caurmērs zemākajai inflācijai trijās dalībvalstīs.

(f) pēdējo 12 mēnešu laikā novēroto aizdevumu likmju aritmētiskais caurmērs (+ 2 procenta punkti).

(g) Komisijas ieteikums neievērot šo faktu.

(h) kopš 1998. g. marta.

(i) pēdējo 12 mēnešu laikā pieejamo datu caurmērs.

(j) kopš 1996. g. novembra.

(k) kopš 1996. g. oktobra.

* Ziņu avots: *Eiropas Komisijas Konverģences atskaite (1998. g. martā)*.

ieviešanu ES vadība pieņēma, vadoties pēc vairākiem apsvērumiem, kuros vienādās proporcijās saskatāms politisks solis - pašreizējie ekonomikas apstākļi ES dalībvalstīs (notikusi nacionālo tautsaimniecības ciklu saplūšana) pieļauj šādu apvienošanos - un tautsaimniecības stāvokļa noteikts solis, resp., tā atbilst patiesai saplūšanai (skatīt 8.7. tabulu), un *euro* būs šīs tautsaimniecības attīstības stimuls nākotnē. Šis jaunais Eiropas integrācijas uzdevums sola samazināt finansiālos zudumus iekšējās operācijās, tas paver iespējas koriģēt pašreizējo stāvokli, kad vairākās ES dalībvalstīs nav iespējams samazināt ļoti augstās algas (bez nepieņemamām politiskām sekām), neraugoties uz to, ka augstā pašizmaksa ierobežo Eiropas preču un pakalpojumu konkurences spējas ārējā pasaulē.

Rietumeiropas tautām atmiņā stāv to pieredze autoritāro režīmu pakļautībā. Šodien gan ES dalībvalstis atsevišķi, gan arī ES iestādes kopumā ir ļoti jūtīgas pret cilvēka tiesību ievērošanu. Tas attiecas kā uz iekšzemi, tā arī pasauli. Protams, problēmu loks ir stipri dažāds - saprāta robežas noteic, kādus salīdzinājumus iespējams vilkt, kādi salīdzinājumi ir vienkārši apvainojums cilvēka tiesībām. Šinī skatījumā PSRS visā tās pastāvēšanas laikā nepārtraukti aktīvi nodarbojās ar cilvēktiesību pārkāpšanu, pielietojot sabiedriskas, juridiskas, pat fiziskas represijas. PSRS savdabīgā attieksme pret tās pilsoņiem no ārienes šķita reducējamies uz to, ka pilsoņa vienīgās tiesības - faktiski pienākums, kura neievērošana pat ar likumu tika fiksēta kā sodāma parādība, - bija atļauja strādāt valsts darbā. PSRS atstājusi mantojumā pseidojuridisku ieražu kopu, tā būtībā diezgan sekmīgi kompromitējusi jēdzienu "dabiskā likuma izpratne", kas ļauj savienot ļoti dažādās Rietumeiropas tiesību sistēmas. Stihiskā pretestība pret šādu iejaukšanos indivīda garīgajā mantojumā balstījās uz jūtām un instinktiem. Šī pieredze, kā to pierāda notikumi pēc neatkarības atjaunošanas Baltijā, nav labākais iespējamais pamats, lai ātri izveidotu tiesisku valsti.

Grūtības, kas krietni pārsniedz vienkāršu sociālo diskomfortu, kuru šodien piedzīvo AEVEV tautas, mācoties, kas ir elementārās cilvēka tiesības, galvenokārt saistās ar neizpratni par īpašuma tiesībām.[27] Izrādās, ka šinīs valstīs pārpalikušie institucionalizēto

27 Laikam pateicoties tam, ka maza, tomēr intelektuālā ziņā diezgan apsviedīga un savu viedokli aizstāvēt spējīga Rietumu valstu iedzīvotāju minoritāte juta līdzi PSRS dzīvesveidam (pārsvarā tikai tūrisma līmenī), Rietumos vēl visi nav pieņēmuši vienlīdzības zīmi, kas velkama starp tā dēvētām jaundibinātām PSKP lokalizācijām un tā dēvētām jauno naciķu vai šovinistu-ekstrēmistu partijām; AEVEV pie varas nākušie pirmie no šiem ekstrēmistu grupējumiem vēl nav aptvēruši, ka, nenosaucot viņu vadību par tādu, tomēr mēreno Rietumu politisko strāvojumu veidotās

cilvēktiesību pārkāpumu struktūru līdzjutēji apbrīnojami nekaunīgā veidā pat pieprasa iemūžināt tieši viņu privilēģijas (mantojums no noziedzības posma šo tautu vēsturē) kā "cilvēktiesības". ES pilsoņi ir apraduši ar citāda veida tiesiskumu. Galvenā plašu sabiedrības masu uzmanība pievērsta vienādām tiesībām sievietēm un vīriešiem. Minoritāšu problēma daudzās dalībvalstīs pastāv kā jautājums par to, cik veiksmīgi un cik ātri jaunienācēji spēj integrēties plašākā valstiskā sabiedrībā. Ievērosim, ka ES ierindas iedzīvotājs par būtisku uzskata to, lai viņu pārvaldošā šķira cīnītos par tiesiskuma ievērošanu (skatīt 8.4. tabulā prioritāšu secību). Nav brīnums, ka attiecībā uz AEVEV iekļaušanos ES viņi izvirza kā primāro prasību *patiesu* tiesiskuma ievērošanu šinīs valstīs (skatīt 8.17. shēmu).

8.17. shēma. **ES pilsoņu attieksme pret dažādiem AEVEV iekļaušanās kritērijiem***

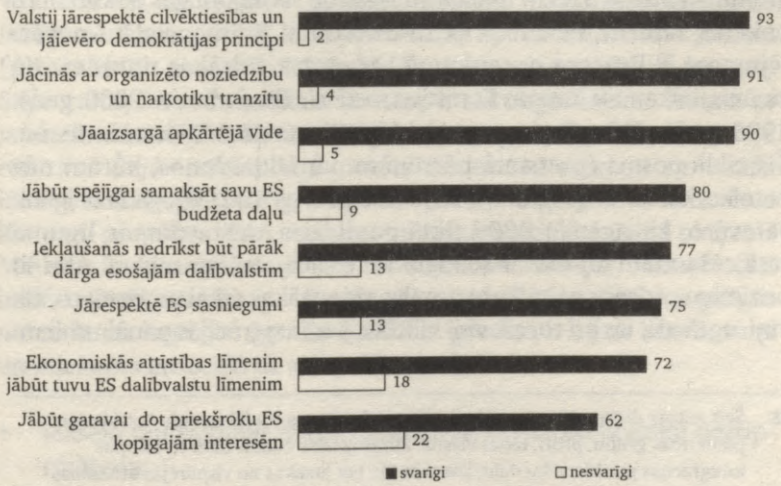

* Ziņu avots: European Commission, DG-X, *Eurobarometer 48.*

Vai šī Eiropas telpa, it sevišķi ES kā šīs telpas apakšnodalījums, varētu apturēt savu izaugsmi pašreizējā sastāvā? Jau 1989. gadā, kad iekšējās pārrunas par ES izveidošanu bija apmēram pusceļā, bija skaidrs, ka Eiropas Savienībā agrāk vai vēlāk būs jāiekļauj vismaz daļa tās Austrumeiropas kaimiņvalstu. ES Austrumu paplašinājuma

valdības distancējas no AEVEV, kurās atgriežas "vecie kadri" jaunā apģērbā, kādreiz ar jauniem kadriem papildināti; saprotamā kārtā šo pēdējo izpratne par "cilvēka tiesībām" skan īpaši tukši.

problēma vispirms nozīmē dalībvalstu pārliecību par kandidātes *labo gribu* (angliskajam juridiski nozīmīgajam terminam *to act in good faith* aizvien trūkst latviska ekvivalenta). Otrkārt, šim dalībvalstīm ir jāsaredz *abpusēja* saimnieciskā jēga šāda soļa speršanai. Treškārt, kandidātēm sava apņemšanās ir jāapliecina ar konkrētiem *darbiem*, kas pēc savas būtības nozīmē šo valstu pretimnākšanu pirmspievienošanās laikā. Protams, pieredze rāda, ka pēcpievienošanās laikā jaunā dalībvalsts spēj izvirzīt savas intereses un tad panākt pārējo dalībvalstu pretimnākšanu. Kopš Eiropas Komisija 1990. gadā iztirzāja iespējamos Austrumu paplašināšanās variantus, notikusi nopietna AEVEV gatavošanās uzņemties atbildību, kas saistās ar pilntiesīgas locekles statusu ES.[28]

1997. gada jūlijā ES procesos ienāca jauns termins *Darba kārtība - 2000* jeb, pareizāk sakot, *Agenda-2000*[29], kas saistīja ES iekšējo procesu novērtējumu ar atzinumiem par kandidātvalstīm. Tālāk šinī grāmatā (8.2., 8.3., 8.4. nodaļā) izskatīsim šīs apjomīgās dokumentu paketes saturu, pievēršot īpašu uzmanību Baltijas valstu novērtējumam.[30] Procesa nosaukumā redzamas vairākas norādes. Kā zināms, nākamais Eiropas Komisijas sastāvs sāks darboties 2000. gadā. 1998. gadā sākās pārrunas par iekšējām izmaiņām ES iestāžu darbā. Šis cikla posms (pretstatā pārrunām par iekļaušanos, kurām nav noteikts konkrēts noilguma laiks) noslēgsies pirms 1999. gada beigām. Jāievēro, ka *Agenda-2000* tikai papildina Amsterdamas līguma ratificēšanu un tai nav ar šo Līgumu nekāda ciešāka sakara. Abu šo nozīmīgo procesu gaitā Eiropas pilsoņiem nākas atkal novērtēt to, cik viņi ieguvuši, un arī to, cik viņi vīlušies par integrācijas panākumiem.

28 Šeit autors distancējies no tādu iespēju izskatīšanas, ka ES izveido "otrklasīgu" piederības grupu, proti, tādas valstis, kuras izvēlas baudīt tikai to Eiropas integrācijas priekšrocību daļu, kas tām tīk, bet atsakās no vispārējās atbildības (skatīt šķirkļus *Daudzātrumu Eiropa* un *Mainīgās ģeometrijas Eiropa* **Vārdnīcā**).

29 Šeit tiks izmantots termins *Agenda-2000*, retāk latviskotais termins *Darba kārtība - 2000*.

30 Dokumentu paketē *Darba kārtība - 2000* ietilpst 13 sējumi, resp., versijā, kas publicēta 1997. g. vasarā un kas pieejama Eiropas Komisijas Interneta serverī, proti: **1. sējums**: Par stiprāku un par paplašinātu (Eiropas) Savienību (Doc/97/6); **2. sējums**, kas sadalīts divās daļās, resp., 1.daļa: Par to, kā paplašināšanās politika ietekmēs sekmīgo kandidātvalstu tautsaimniecību; 2. daļa: Par pastiprinātu sadarbību ar kandidātēm pirmspievienošanās laikā (Doc/97/7); **3. sējums**: Īss kopsavilkums no 10 atsevišķiem viedokļiem par kandidātēm (Doc/97/8); **10 atsevišķi Atzinumi** par katras kandidātes progresu savas tautsaimniecības un valsts iekārtas pārveidošanā; šie dokumenti vēlāk publicēti (ar nelieliem labojumiem) kā *Bulletin of the EU* papildinājumi, proti, *Supplements*; vispār šīs versijas ir identiskas.

Agenda-2000 darbības sākuma fāzei, proti, informācijas savākšanas fāzei, pielika punktu ES Padomes sapulce Amsterdamā, kas pieprasīja, lai šo apjomīgo dokumentu kopu publicētu iespējams ātri un, attiecībā uz Atzinumiem par kandidātvalstu sagatavotību, arī vienkopus.[31] Formāli tātad *Agenda-2000* ir Eiropas Komisijas valdes slēdziens, kas pieņemts 1997. g. 15. jūlijā, ieteikt uzsākt sarunas par pievienošanos ar sešām kandidātēm. Latvijas masu informācijas līdzekļos mazāk atspoguļots fakts, ka Komisijas prezidenta Ž. Santēra runā vienāda uzmanība pievērsta *Agenda-2000* ieteikumiem, kā izvērst iekšējo reformu, arī, protams, pasniedzot jauno orientējošo budžeta metu laika posmam no 2000. līdz 2006. gadam.[32]

8.2. *Darba kārtība-2000* – iekšējās reformas

Var uzskatīt, ka ar 1997. g. jūliju aizsākās mağistrāls cēliens ES izaugsmē. Laika posmā, kam jānoslēdzas apmēram pēc divi gadiem (proti, 1999. g. vidū), ES iestādēm jāpaveic vairāki uzdevumi. Saprotams, ka redzamākais no tiem ir sekmīgu sarunu vešana ar jaunajām kandidātvalstīm. Tikpat nozīmīgs uzdevums ir iekšējā reforma. Šajā apakšnodaļā pievērsīsimies šim otrajam aktivitāšu lokam, kurā kopš 1997. g. jūlija Eiropas Komisija gatavo konkrētus lēmumu projektus. Tos, protams, galīgā, pārstrādātā veidā pieņems Ministru Padome parastajā kārtībā (skatīt 4.4. nodaļu). Jāatceras, ka budžeta jautājumā Eiropas Parlamentam arī ir lielas, tomēr ne galīgās noteikšanas iespējas. *Agenda-2000* šinī procesā ir bijusi katalizators un iniciators attiecībā uz sekojošām problēmām:

- iekšējo tautsaimniecības uzplaukumu veicinošo politiku pastiprināšana;

31 Skatīt *Amsterdam European Council, June 17&18, 1997*, Bulletin of the EU, 6-1997, punkts I.4.

32 Komisijas valdes sēdē sekmīgo kandidātvalstu nosaukšana izraisīja debates, toties pieņemtais lēmums uzskatāms par tā dēvēto mazo valstu uzvaru: valdes locekļi van den Bruks, kura viedokli atbalstīja visi tā dēvētie valdes skandināvu locekļi, pastāvēja uz to, lai Slovēnija un it īpaši Igaunija tiktu iekļauta šinī sarakstā; neviena valsts neaizstāvēja Slovākijas atskaitīšanu no šī saraksta: Slovākijas valdība ar reti dāsnu un iedomīgu rīcību sevi izsvītroja (jāteic, ka šīs valsts vadība nerāda pazīmes, ka tā būtu atteikusies no šīs cēlās stājas pat 1998. g.). Prezidenta Santēra uzrunu Eiropas Parlamentam ieteicams izlasīt oriģinālā franču valodā; šodien tā ir pieejama pārtulkota visās 11 ES valodās; otru runu par līdzīgu tematu prezidents Santērs teica Eiropas Parlamentā 1997. g. 22. oktobrī.

- KLP, strukturālo fondu un Saliedētības fonda finansējuma principu pārskatīšana;
- budžeta jautājums paplašinātas ES ietvaros;
- Savienības konstitucionālā pamata konsolidācija, tajā skaitā Kopienas iestāžu reformas.

Darbs uzsācies labi: sākot ar pašu pirmo Ministru Padomes sēdi, kas notika īsi pēc *Agenda-2000* dokumentu publicēšanas[33], visas ES iestādes čakli darbojas, pētot lēmumu projektus, kas balstās uz šiem priekšlikumiem. Pirmo nopietno pārbaudījumu *Agenda-2000* priekšlikumi izturējuši teicami: ES vadības sapulces lēmumi, kas pieņemti 1997. g. decembrī (Luksemburgā), apsveikuši *Agenda-2000* priekšlikumus, piekrītot to principiālai jēgai, bet, protams, norādot uz to, ka tie ir tikai nopietnu un lietišķu diskusiju ierosinātāji.[34] Šinī apakšnodaļā izskatīsim, kāda varētu būt iekšējā rezonanse šim mēģinājumam pārveidot Kopienas iestāžu darbību. Paredzot, ka KLP aizvien būs galvenā ES budžeta izdevumu pozīcija, *Agenda - 2000* ierosina KLP, strukturālo fondu un Saliedētības fonda reformu. Lauksaimniecības jomā kompromisu visgrūtāk būs atrast, tomēr tāds tiks atrasts laicīgi ir attiecībā uz paplašināšanos, ir attiecībā uz nākamo PTO (bijušo GATT) pārrunu raundu. Jāteic, ka galīgais iznākums nevienam no šiem paralēli ritošiem procesiem šodien nav prognozējams. Reformu galvenā jēga ir saglabāt un pat *vairot* ES ietekmi pasaules tautsaimnieciskajā apritē.

Agenda - 2000 process tiecas nostiprināt ES pozīcijas ar saliedētu, integrētu un plaukstošu tautsaimniecību. Iecerētais (labākais) iznākums būtu atbalsts ikvienai ES saimnieciskai vienībai, kas ir konkurētspējīga, bet kam vajadzīga valstiska aizsardzība. Nozīmīgs, pat noteicošs apsvērums (ņemot vērā, ka šis ir Eiropas Komisijas sastādīts dokuments) ir panākt ar šīm reformām to, ka Eiropas Komisija kā iestāde darbotos vēl lietišķāk. Mērķis ir padarīt Eiropu atvērtu pasaulei, reizē padarot Eiropu par tādu uz tiesiskuma un uz demokrātijas principiem balstītu telpu, kas spēj *aizstāvēt* savas *kopīgās* intereses pasaulē. Iekšējās problēmas kavē atbildēt pasaules konku-

33 1997. g. 22. jūlijā Ārlietu Ministru Padome, sapulcējusies Luksemburgā, uzklausīja Komisijas prezidenta Santēra izklāstījumu; jautājumā par paplašināšanos tika izveidotas atsevišķas darba grupas (COREPER sastāvā, skatīt 3. pielikumu), kas atsevišķi izskatīja katras kandidātes atbilstību; ĀM Padome pieņēma šo darba grupu ziņojumu 1997. g. 22. oktobrī.

34 Skatīt: *Bulletin of the EU, Vol 12, 1997*, punktu I.7 (arī Luksemburgas prezidentūras secinājumu apkopojuma 37. paragrāfu).

rējošiem ekonomiskiem spēkiem. Pētījumi par iespējām nostiprināt ES iekšējās aprites noveda pie sekojošu uzdevumu grupas:

- pastiprināt sadarbību un lietišķu integrāciju ekonomikas un finanšu jomās kā ilgtspējīga tautsaimniecības aprites pacēluma priekšnoteikumu;
- pastiprināt mācību procesa modernizāciju, attīstīt efektīvāku lietišķo pētniecību, vairot ES pilsoņu līdzdalības spējas tā dēvētajā informātikas sabiedrībā, ko varētu saukt arī par jauno tirdzniecības areālu[35];
- modernizēt darba sistēmas, gan veidojot jaunus uzņēmumus, gan nosakot jaunus darba apstākļus, kas vairo apriti un nodrošina augstāku dzīves līmeni;
- stiprināt saimnieciskās solidaritātes izpausmes starp dalībvalstīm, pārskatot Saliedētības fonda darbību (dati rāda, ka šis Fonds panācis pacēlumu).

Prasības pēc šādām iekšējām reformām pastāv neatkarīgi no AEVEV lūgumiem iekļauties ES kā dalībvalstīm. Toties Austrumu paplašinājums, kas solās būt gan grūts, gan laikā izstiepts process, šķiet, sekmēs šo jau diezgan sen sevi pieteikušo nepieciešamību pēc kapitālas iekšējās pārveides. Eiropas Savienības programmatisko ieviržu pārskatīšanā *Agenda-2000* ir vairāk nekā konsultatīvs dokuments. Tajā pieteiktās idejas Eiropas Komisija formulējusi, aptaujājot Ministru Padomi (lai tām būtu juridisks un politisks segums), kā arī dalībvalstu pārstāvjus valstiskā un nevalstiskā līmenī. Šinī klusajā konsultāciju procesā izšķirsies daudzu *Agenda-2000* pieteikto ideju ieviešana Kopienas likumdošanā (*acquis*) vai arī to bezvēsts pazušana.

Būtisku pārmaiņu ieviešana Kopienas tematiskajās programmās ir grūts un garš process. Smagāku to padara vajadzība "valstiski" nozīmīgus (finansiāli izdevīgus) lēmumus pieņemt vienbalsīgi. Kvalificētā vairākuma balsošanas kārtība attiecas uz dažiem mazāk būtiskiem jautājumiem. Tomēr lēmumi par jebkādām principiālām pārmaiņām KLP un par nākamo paplašinājuma raundu obligāti prasa

35 ASV prezidents Klintons, sākot ar 1997. g., pievērsis ASV pilsoņu uzmanību vajadzībai laicīgi rīkoties, lai nodrošinātu sev iespējami lielu daļu tā dēvētajā elektroniskajā tirgū; piemēram, Lielbritānijā ienākušas bankas, kas atrodas ārpus Eiropas Savienības robežas, bet kas piedāvā tā dēvētos elektroniskos bankas pakalpojumus, jo elektronikā fiziskam attālumam ir maza nozīme; galvenie ES iestāžu uzdevumi šinī jomā ir cīņa pret krāpšanu, arī tiesiskuma nodrošināšana strīdu izšķiršanā.

visu dalībvalstu vienbalsīgu piekrišanu. Vienas naudas sistēmas ieviešanā, kas ir no šiem jaunajiem uzdevumiem nodalīts jautājums, lai gan tās ietekme uz paplašināšanās procesu būs nozīmīga, visi vienbalsīgie lēmumi pieņemti, parakstot LES, kā arī atrodot kompromisu, kas pieļāva šī Līguma ratificēšanu.

8.18. shēma. **ES budžets 1996. gadā***

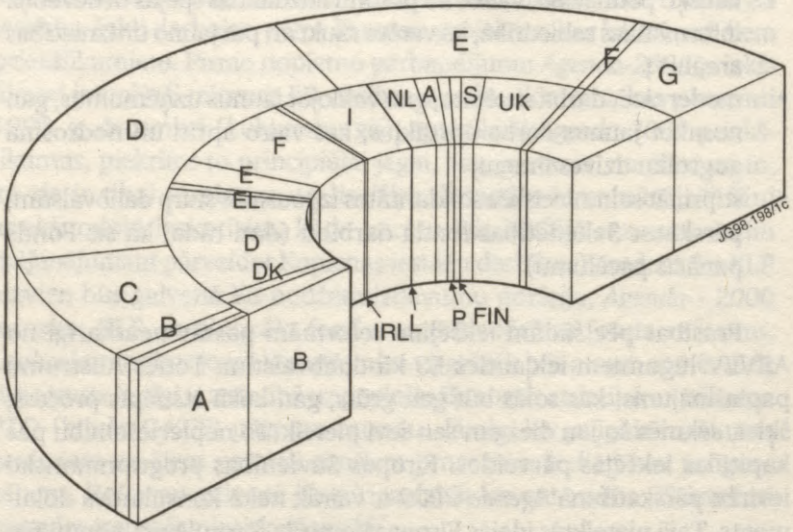

* Ienākošo līdzekļu aplēsums kopā 82 046 300 ekiji; iekšējais gredzens rāda dalībvalstu iemaksu īpatsvaru, šādi ienākumi kopā veido 78 % no kopējās summas (12 % no dažādiem avotiem); ārējais gredzens attēlo ienākumus pa tēmām, resp. A – lauksaimniecības nodevas, B – nodevas par cukuru un par isoglikozi, C – muitas ienākumi, D – ienākumi no PVN, E – ienākumi no IKP, F – dažādi, G – pārpalikums no 1995.g.

Eiropas Savienības budžets ir tēma, kas izraisa krietni lielāku īgnumu nekā nacionālo valstu budžeti. Šī budžeta avotu pārskatīšana nav pieteikta *Agenda-2000*, lai gan ir norāde uz to, ka atsevišķi budžeta ienākumu avoti, piemēram, nodevas, kas saistītas ar KLP, ar laiku dilst absolūtā izteiksmē. 8.18. shēmā uzrādīta aptuvenā sadale pa tematiskiem ienākumu avotiem un arī norādīts, cik daudz katra dalībvalsts iemaksā, resp., tematisko avotu D un E summa sadalās tālāk pa dalībvalstīm. 8.8. tabulā doti dati, kas izmantoti, veidojot šo shēmu. Budžeta mets, par kuru tālāk izteiksimies, attīstīts, pieņemot, ka relatīvais valstu iemaksu īpatsvars tuvākajā laikā nemainīsies. Galīgais

lēmums par šo pamata ideju nav vēl pieņemts: pēc Kopienas prakses, kompromisu par nākamo budžetu ciklu pieņems pašā pēdējā brīdī, resp., 1999. g. otrajā pusē.[36]

8.8. tabula. **ES budžeta ienākumu analīze pa nacionālajām valstīm un pa tēmām**

80% ienākumu sadalījums pa dalībvalstīm			Tematiskie ienākumu avoti	
B	Beļģija	3,4%	A	0,9%
Dk	Dānija	1,7%	B	1,4%
D	Vācija	26,3%	C	15,7%
El	Grieķija	1,3%	D	43,2%
E	Spānija	5,5%	E	26,6%
F	Francija	15,3%	F	0,8%
Irl	Īrija	0,8%	G	11,2%
I	Itālija	10,4%	Atšifrējums:	
L	Luksemburga	0,2%	A - lauksaimniecības nodevas,	
Nl	Nēderlande	5,2%	B - nodevas par cukuru un par isoglikozi,	
A	Austrija	2,5%	C - muitas ienākumi,	
P	Portugāle	1,3%	D - ienākumi no PVN,	
Fin	Somija	1,3%	E - ienākumi no IKP,	
S	Zviedrija	2,6%	F - dažādi,	
UK	Lielbritānija	10%	G - pārpalikums no 1995. g.	

Tagadējais ES budžetu cikls, kas tika noteikts 1992. g., noslēgsies ar 1999. gadu. *Agenda-2000* pilnībā nepieskaras tēmai, vai būtu radikāli jāpalielina ES budžets. Praktiski tāds palielinājums saistītos ar jaunu iekšzemes uzdevumu izvirzīšanu Eiropas integrācijas iestādēm. Novērojumu, ka Amsterdamas līgums nav būtiski padziļinājis integrāciju, iespējams iztulkot arī kā atteikšanos no budžeta

36 Tā dēvētā Pārdomu grupa (skatīt 6.nodaļu, arī **Vārdnīcu**) savos secinājumos par aktuālām ES attīstības problēmām ieteica paplašināt ES budžeta bāzi, sevišķi attiecībā uz aktivitāšu finansēšanu tā dēvētā *otrā* (KĀDP) *pīlāra* un *trešā* (lekšlietu) *pīlāra* jomās; par šo tēmu notiek pārrunas, kas 1998. gada sākumā vēl nav nonākušas līdz sabiedrības redzeslokam (skatīt Pārdomu grupas atskaiti: *Reflection Group's Report, Document SN 520/95 (1995).*

apjoma izskatīšanas. ES budžetu piecu gadu cikls ir samērā jauna parādība; faktiski pirmais patiesais 5 gadu cikls ir pieteikts *Agenda-2000*. ES budžetam ir tāda īpatnība, ka netiek pieļauts deficīts. Parasti, ES budžetā piešķirtie līdzekļi pārsniedz gada izdevumus, pateicoties tam, ka ļoti garais budžeta apstiprināšanas process mēdz ieilgt un gadam atvēlētie līdzekļi paliek pat neasignēti.

Pievērsīsimies *Agenda-2000* pirmajam tēmu lokam, proti, iekšzemes ekonomiskās aprites palielināšanai. Šeit saskatāmi vairāki Kopienas atbildības loki - atgādināsim, ka *Agenda-2000* priekšlikumos skarts galvenokārt tas, kas izdarāms, rīkojoties Kopienas līmenī. Esam jau agrāk šinī grāmatā vairākas reizes uzsvēruši ES Vienotā tirgus noteikumu iedarbības problēmu. *Agenda-2000* pieskaras Vienotā tirgus problemātikai vienīgi sakarā ar paplašināšanās jautājumu (šo tēmu izskatīsim 8.3. nod.). Tālāk šinī apakšnodaļā pievērsīsimies KLP un visu ES infrastruktūras maiņu veicinošo programmu reformām. Šodien, protams, *Agenda-2000* priekšlikumi jau uzsākuši lēmumu pieņemšanas gaitu: pieredze rāda, ka šinī gaitā daudz kas var grozīties. Tātad - un tas jāuzsver latviešu lasītājam - lēmumu metu publicēšana ir aicinājums uz pārrunām, uz lietišķiem papildinājumiem, šie meti *nav* jau pieņemti lēmumi.

Eiropas Komisijas piedāvājums, kāds varētu izskatīties ES budžetu cikls pēc 2000. gada, ir uzrādīts 8.9. tabulā. Analizējot šo priekšlikumu, varam konstatēt sekojošo. Pirmkārt, budžeta apjoms pieaugs atbilstoši IKP pieaugumam, nevis kā tam noteiktās IKP daļas pieaugums. Otrkārt, KLP paredzētie tiešie izdevumi aizņems apmēram pusi budžeta (faktiski vairāk - ja cenu atbalstam un citiem tiešiem maksājumiem pieskaita daļu tā dēvēto strukturālo fondu, tad KLP īpatsvars turās ap 60%). Atkal jāuzsver fakts, ka šinī apakšnodaļā pārrunāto līdzekļu apjoms šodien ir tikai aptuvens. (Ievērot, ka kopējais ES budžets kā IKP % paliek konstants - nepārsniedz 1,27% no ES IKP.)[37] Kopienas darbības *Darba kārtībā* paredzēts šo orientējošo metu galīgajā izpausmē pieņemt līdz 1999. gada otrajai pusei. Jāteic, ka atgriezeniskā saite ar topošajām dalībvalstīm šodien ir tikai minējums (par to vairāk 8.3. nodaļā). Kopējā budžeta summa 2006. g. palielinās par kādiem 18% absolūtā vērtībā salīdzinājumā ar 1999. gada budžetu. Tāda relatīvi mērena attīstība, kas lietišķi paredz pirmās problēmas, kuras varētu būt iespējamas politiskā ziņā, tikai pēc 2002. gada.

37 Šis stāvoklis principā ir tāds, kādu ES dalībvalstis to noteica, apstiprinot 1992. gadā Edinburgā tā devēto *Delors-2* finansēšanas paketi; ES budžets ir aptuveni 2,5% no visu ES dalībvalstu budžetu kopējās summas.

8.9. tabula. **Eiropas Savienības budžeta apjoma orientējošā attīstība līdz 2006. gadam** (cenas miljardos ekiju aprēķinātas pēc ekija vērtības 1997. gadā)*

Piešķirtie līdzekļi (mljrd. ecu)	1999.g.	2000.g.	2001.g.	2002.g.	2003.g.	2004.g.	2005.g.	2006.g.
Lauksaimniecības orientējošām aktivitātēm	43,3	44,1	45,0	46,1	47,0	48,0	49,0	50,0
Strukturāliem mērķiem	36,1	35,2	36,0	38,8	39,8	40,7	41,7	42,8
korektūras no iepriekšējā gada	*1,8*							
Iekšējām programmām un aktivitātēm	6,1	6,1	6,4	7,3	7,5	7,7	7,9	8,1
Ārējām aktivitātēm	6,6	6,6	6,8	7,0	7,1	7,3	7,5	7,6
Administratīviem izdevumiem	4,5	4,5	4,6	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5
Rezerves	1,2	1,0	1,0	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5
Kopā – piešķirtie līdzekļi izdalīšanai	**97,8**	**97,5**	**99,8**	**105,1**	**107,1**	**109,5**	**112,0**	**114,5**
Kopā – piešķirtie līdzekļi izdošanai	**92,5**	**94,1**	**96,6**	**101,1**	**103,9**	**106,5**	**108,9**	**111,4**
Piešķirtie līdzekļi kā IKP %	1,25%	1,24%	1,24%	1,22%	1,22%	1,22%	1,22%	1,22%
Iespējamā rīcības brīvība	0,02%	0,03%	0,03%	0,05%	0,05%	0,05%	0,05%	0,05%
Maksimums izlietojamo līdzekļu kā IKP %	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**	**1,27%**

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Communication to the Council and to the European Parliament on the Establishment of a Financial Perspective for the Period 2000 -2006.*

Lauksaimniecības īpatsvars nacionālajā kopproduktā arī mazinājies, neraugoties uz to, ka absolūtā ziņā tas pieaudzis. Šodien ES dalībvalstīs kopumā respektīvie skaitļi ir 5,4% nodarbināto un 1,8% IKP. (Lauksaimniecības īpatsvara sadali pa dalībvalstīm skatīt 5.3. tabulā. Dati šinī tabulā apkopti, izprotot terminu lauksaimniecība kā attiecinātu uz visiem, kuru pamatnodarbošanās saistās ar 'lauksaimniecību, medīšanu, meža apstrādi un tā izmantošanu, kā arī ar zvejniecību' līdz pirmajai pārstrādes pakāpei.) Pārtikas trūkums pēckara gados Rietumeiropā[38] izraisīja politisku apņemšanos nodrošināt pārtikas piegādi. Sekoja pakāpeniska mazo lauksaimnieku aiziešana no laukiem par labu liela apjoma fermu, starp tām arī daudzu agrofirmu attīstībai. Radās virkne ļoti negatīvu ekoloģisko seku, kuras daļēji izsauca iepriekšējā KLP darbība. KLP pirmās reformas pārskatīja principu, ka lauksaimniecība ieguva subsīdijas atbilstoši tās intensifikācijai. Praksē šī politika nodrošināja pārtikas produktu ražošanas pieaugumu uz mazo lauksaimnieku rēķina, arī uz šo produktu dažādības rēķina. Šodien it kā ierosināta pastiprināta pāreja uz ne tik kapitālintensīvu darbību, kā arī uz ekoloģiski tīrākiem produkcijas veidiem.

Lai KLP turpinātu baudīt lielo uzticību, kas tai līdz šim veltīta, tās iedarbība ir kārtējo reizi jāpārveido. Nav iedomājams, jeb stipri maz ticams, tāds iznākums, ka KLP radikāli samazinātos naudas izteiksmē (skatīt 8.10. tabulu, kurā dots ierosinātais KLP daļas dalījums pa tēmām ES budžetā līdz 2006. g.). Esam jau agrāk šinī grāmatā izpētījuši (sk. 5. nodaļu), kamdēļ populārā iztēlē tik sirsnīgi nicinātā KLP ieņem tik stabilu un lielu īpatsvaru ES budžetā. Ir vairāki būtiski faktori, kas noteic KLP reformu globālo virzienu:

- PTO ietvaros panāktās vienošanās noteic zināmu subvenciju un pabalstu pārprofilēšanu ES, toties sagaidāms, ka, sākoties jaunajam PTO pārrunu raundam, KLP izraisīs diezgan konsekventi ieturētu ASV spiedienu ar tieksmi pazemināt ES iekšējās cenas vairākās produktu kategorijās;
- iespējas realizēt pārtikas produktus augošā (turīgā) tirgū nozīmē tiešu konkurenci attiecīgajās valstīs, kurās daudzi neredzami saimnieciski un politiski faktori ne vienmēr darbojas par labu ES (ja tā nemaina vairākas savas tirdzniecības politikas);

38 Toreiz Rietumeiropas valstīs lauku, mazpilsētu, pat lielpilsētu iedzīvotāji juta bada draudus, piemēram, pārtikas kuponi saglabājās divus vai vairāk gadus pēc kara beigām; tautsaimniecības eksporta iespēju izmantošanu kavēja valūtas problēmas - šodien teiktu, konvertējamās valūtas trūkums; Māršala plāns bija arī stimuls lauksaimniecībai, jo daļa šī finansējuma tika vienkārši apēsta.

8.10. tabula. **Kopīgās lauksaimniecības politikas izmaksas (kā daļa no ES budžeta), ņemot vērā Agenda-2000 (CAP-2000) ierosinātās reformas** (cenas miljardos ekiju aprēķinātas, ņemot vērā 2% inflāciju)*

Pozīcija	1999. g.	2000. g.	2001. g.	2002. g.	2003. g.	2004. g.	2005. g.
KLP cenu vadlīnijām	45,0	46,7	48,5	50,6	52,6	54,7	56,9
KLP izdevumi		44,0	45,9	49,7	52,1	53,2	53,9
Attiecībā uz EUR-15							
Pārveidotai KLP	41,7	41,6	43,4	45,4	47,3	47,9	47,9
Jaunām lauku reģionu attīstību veicinošām programmām, arī zvejniecības politikai		1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1
Attiecībā uz jaunām dalībvalstīm							
KLP – tirgus atbalsta mērķiem		0,0	0,0	1,1	1,2	1,2	1,3
Mērķtiecīgai reģionālās attīstības veicināšanai		0,0	0,0	0,6	1,0	1,5	2,0
Pirmsiekļaušanās pabalsts		0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Communication to the Council and to the European Parliament on the Establishment of a Financial Perspective for the Period 2000 -2006.*

- ņemot vērā, ka jau tagadējā, ļoti daudzveidīgā ES lauksaimniecība pieprasa, lai daļa KLP nostādņu tiek vienkāršota, pievienojoties vēl 11 valstīm, prasība būs daudz lielāka; savukārt šo jauno dalībvalstu lielais, raženais lauksaimniecības papildu areāls ne vien prasīs lielas investīcijas (no strukturāliem fondiem) politisku iemeslu dēļ, bet tas būs arī ieguldījums, kas nesīs ES lielu peļņu, jo praktiski viss, kas ražots AEVEV, var atrast pasaulē labu noietu;
- lai paplašinātu KLP politisko pamatu, tā ciešāk jāsaista ar lauku

reģionu integrēto attīstību, proti, uzskatot lauksaimniecību par būtisku tautsaimniecības aprites daļu šinīs reģionos.[39]

Kopīgās lauksaimniecības politikas pārveide notiek visu 1990'to gadu laikā vairāku iemeslu dēļ un ar dažādiem uzdevumiem. KLP mainās pati, iekams to piespiež mainīties lielās ekonomiskās intereses, lai vismaz ar kritiķa pieeju apturētu tālāku lauksaimniecības uzblīšanu. Atzīstot, ka 1992. g. ieviestās reformas kurss jāturpina[40], *Agenda-2000* ieteic izvirzīt šādus mērķus jaunajai KLP:

- celt konkurētspēju (kā iekšzemē, tā arī ārpus ES), ņemot vērā tehnoloģisko progresu;
- pievērst lielāku uzmanību pārtikas produktu kvalitātei un tās (bioloģiskai) vērtībai;
- nodrošināt pieņemamu un stabilu ienākumu līmeni lauku rajonos dzīvojošiem;
- vides aizsardzības principu pastiprināta iekļaušana KLP;
- radīt alternatīvas darba iespējas lauksaimniekiem (un viņu piederīgiem), tiem paliekot uz vietas;
- vienkāršot ES likumdošanu visos jautājumos, arī attiecībā uz KLP.

ES iedzīvotāju skaita pieaugums šodien ir visai zems, faktiski jau kopš 1980'jiem gadiem ES iedzīvotāju skaits pieaug, pateicoties mehāniskai kustībai (ieskaitot nesen integrēto pilsoņu tieksmi ne vien uz daudzbērnu ģimenēm, bet arī viņu paražu ģimenes apvienot, ievedot radus un pat draugus). Līdz ar to iedzīvotāju pieprasījums pēc pārtikas arī nepalielinās. Tirgus attīstība šinī jomā iet ekoloģiski tīrākas pārtikas virzienā, mainās arī pieprasījums atsevišķās kategorijās, ņemot vērā lielo urbanizāciju un ar to saistīto dzīvesveidu un vispārējo veselību. Peļņa šajā jomā pieaugusi, galvenokārt ražojot vairāk pārstrādājumu, arī paplašinoties restorānu tīklam, jo tagadējais bezbērnu dzīvesveids saistās ar mazāka laika pavadīšanu savā mājā vai dzīvoklī. Tā kā paplašinās tūrisms, pieaug prasība pēc "eksotikas",

39 Šis tēmas detalizētāk (ar ieskatu, kā tās konkrēti attiecas uz atsevišķām pārtikas kategorijām) aprakstītas Eiropas Komisijas ieteikumu dokumentā, kas publicēts 1998. gada pavasarī, proti, *Agenda-2000, The Commission proposals, The future for European Agriculture.*

40 Galvenais secinājums ir tāds, ka pāreja no cenu nodrošināšanas uz lauksaimnieku ienākumu nodrošināšanu ir pareizais attīstības virziens, citādi *Agenda-2000* lielā mērā atkārto (idejiskā līmenī) jau pazistamus konstatējumus un priekšlikumus (skatīt: European Commission, DG-VI, *Agricultural Strategy Paper*, Brussels, December 1995).

resp., pēc tādiem produktiem, kurus iemācās baudīt ceļošanas laikā. Latvijas tūrisma firmas nav izrādījušas sapratni par šāda veida reklāmas izplatīšanu Latvijā.

Grūti prognozēt, cik veiksmīgs būs KLP reformu mēģinājums. Neapšaubāmi Eiropas lauksaimniecība iegūst daudz lielāku politisko nozīmi, nekā tās ekonomiskais vai tajā nodarbināto īpatsvars liktu domāt. Eiropas lauku ainava prasa samērā blīvu apdzīvotību, tā prasa arī diezgan čaklu darbu, lai nepārpurvotos zeme, lai atmatā aizlaistās platības nepārvērstos nepievilcīgā ainavā. Tūrisms ir tik nopietns ekonomiskais process, kas nākotnē solās būt vēl svarīgāks, proti, tiešās investīcijas caur ES budžetu atnes peļņu pilnīgi citās kategorijās (kurās KLP ietekme ne vienmēr tik viegli izdalāma no citiem ierosinošiem faktoriem). Populārā doma, ka Eiropas lauksaimnieki kaut kādā veidā citādi raugās gan uz integrācijas padziļināšanas iespējām, gan uz tās paplašināšanas iespējām, ir atspēkojama, analizējot specializēto aptauju rezultātus[41].

Nav šaubu, ka Eiropas Savienības lauki turpinās mainīties, tomēr tie saglabās savu specifisko, izkopto ainavu. Eiropas lauksaimnieku viļņu tikai nedaudziem ir pieeja lielam kapitālam vai arī māka rīkoties ar saviem ienākumiem kapitāla tirgū. Lielākā daļa ģimenes fermu nespēj ražot un piegādāt savas valsts, pat sava reģiona, patērētājam pārtikas produktus lētāk, nekā to spēj veikt ASV, Kanādas, Austrālijas, Jaunzēlandes, zināmā mērā arī Argentīnas un Dienvidāfrikas Republikas lauksaimniecība.[42] Salīdzinājums gan nav īsti taisnīgs, resp., dabas un vēstures specifika noteikusi to, ka Jaunās Pasaules saimniecības ir daudz efektīvākas. Šinī apstāklī nebūt nav mazsvarīgs tāds faktors, ka visās valstīs lauksaimniecība saņem subvencijas. Savukārt, notiek arī zināma atgriešanās laukos no pilsētas dzīves, gan apmetoties mazās pilsētās, bet ne mazums arī nopērkot un paceļot esošu lauku saimniecību. (Elektroniskie saziņas līdzekļi ļauj, dzīvojot laukos, strādāt "pilsētas" darbu.) Stāvokli šodien kārtējo reizi raksturo strīdi starp ES un ASV par tādiem jautājumiem kā pieļaujamās pārtikas ģenētiskās struktūras izmaiņas lielākas peļņas nolūkos[43] un cik tīrai

41 Skatīt: R. Sinnott, N. Winston, *Farmers and the CAP and support for European integration*, RSC paper 97/14, EUI, Fiesole, 1997.

42 Velti meklēt Eiropas politisko aprindu izteicienos šādu atziņu; par šo tēmu skatīt: P. Ludlow, *British agriculture and the Brussels negotiations*, 10.nodaļa, *G.Wilkes*, red., *Britain's failure to enter the European Community*.

43 Piemēram, lietojot ar mākslīgu ģenētiskā materiāla manipulāciju ražotu hormonu, iespējams celt piena izslaukumu vismaz par 10%; izraisās šaubas, vai šādā veidā iegūtie piena produkti patiesi nesatur vielas, kas ilgākā laikā apdraudētu cilvēka veselību.

jābūt pārtikai (kas ievesta no ārzemēm), lai, piemēram, Kalifornijas stingrie pārtikas noteikumi netiktu pārkāpti[44].

Eiropas Savienības vadība rāda visas pazīmes, ka lauksaimniecības politikas veidošanā tā turpinās iet pa stipri līdzīgu taku, kādu ir gājusi līdz šim. Iemesls tam, ka KLP tiek paturēta kā Kopienas tēma, šķiet, ir vienkāršs. Proti, lauksaimniecība ir viena no nedaudzajām tautsaimniecības apritēm, kura ir pietiekami nepakļāvīga pārvalstiskai vadībai un tai pašā laikā nozīmīga diezgan, lai apvienotās Eiropas iestādēm tā būtu jāaizstāv ārzemēs. ASV lauksaimniecības gigantiskā mašīna rada aizvien jaunus produktus (pārsvarā ar ģenētiskā materiāla manipulāciju), kas savukārt bauda šīs valsts lielo autoritāti, lai iekarotu sev vietu ārpasaulē[45]. Eiropas Savienības Padome ar saviem lēmumiem izcēlusi pārmaiņas KLP kā fundamentālu problēmu, kas steigšus prasa jaunu, radikālu atrisinājumu, kurš savukārt atstās neskartu būtisko Eiropas lauksaimniecības īpatnību. Lauksaimniecības Ministru Padome 1998. g. martā izveidojusi darba grupas, kam uzdots reaģēt uz Eiropas Komisijas iesniegumiem ar konkrētiem grozījumiem KLP darbībā.

Pašreizējās pārrunas par to, kā nākotnē pārveidot KLP, centrējas ap domu, ka pabalsti jāaprēķina pēc lauksaimniecībā nodarbināto skaita, tātad kaut daļēji atdalot tos no saražotā daudzuma. Tas pietuvinās KLP pārējiem strukturālajiem fondiem, vismaz pēc tās darbības. Attiecībā uz strukturālajiem fondiem, vispirms jāatzīmē, ka šie fondi zināmā mērā sasnieguši daļu no tiem uzdotajiem mērķiem, proti, tā dēvēto atpaliekošo reģionu aprites palielināšanu. Dabiskā veidā būtu jāpārtrūkst dažām subvencijām, tomēr dramatiska jauno dalībvalstu ienākšana varētu radīt stāvokli, kurš politiski būtu tālu no līdzsvara, kas tādai situācijai ļautu pastāvēt ilgāku laiku. Pēc pašreizējām nostādnēm, strukturālie fondi attiecināmi uz reģioniem, kuros vidējais ienākums (to noteic, izmantojot nedaudz fantāzijas) ir zems. Ienākot AEVEV, tās visas tiktu iekļautas esošajos strukturālajos fondos, izspiežot vairākumu reģionu, kas apraduši ar šādu subvenciju saņemšanu[46]. *Agenda-2000* paredz šādu orientējošu principu ievie-

44 Piemērs ir ažiotāža, kas izcēlās pēc tam, kad no Francijas piegādātā minerālūdeni tika atrasti šķietami pārkāpumi atļauto minerālu sastāvā.

45 Šo procesu ASV politiķi un politologi raksturo kā pasaules atvēršanu ASV precēm.

46 Tikai vistrūcīgākie Spānijas un Portugāles reģioni, arī daži reģioni Grieķijā paliktu neskarti; no otras puses, pašreizējie noteikumi par Saliedētības fonda darbību izslēgtu visas AEVEV no šī Fonda: tāds stāvoklis izjauktu ES iekšējo harmoniju, tas padarītu praktiski visas šodienas ES dalībvalstis par donorvalstīm, un, ja nekas netiktu mainīts, tas garantētu AEVEV kandidatūru noraidīšanu vai vismaz stipri gari izstieptas sarunas.

šanu, lai saglābtu cerības uz pozitīvu iznākumu, resp., vienkāršot pabalstu piešķiršanas principus (pašreizējo 7 dažādo kategoriju vietā atstājot tikai 3 kategorijas (mērķus), bet absolūtā naudas izteiksmē atvēlētās summas nedaudz pieaug; skatīt 8.9. tabulu):

- 1. jaunais mērķis būtu attiecināms uz reģioniem, kuros IKP uz vienu iedzīvotāju ir zem 75% Kopienas caurmēra; daži tā dēvētie tālā perifērijā atrodošies reģioni automātiski iekļautos šī mērķa redzeslokā;
- 2. jaunais mērķis paredzētu pabalstu reģioniem, kuros noticis ekonomiskais sabrukums (piemēram, pilsētu centri, kuros īpaši augsta noziedzība), kā arī tiktu attiecināts uz zvejas ostu reģioniem, ņemot vērā to, ka nozveja strauji krītas (pēc pašreizējiem datiem apm. 18% ES iedzīvotāju atrodas šādos reģionos);
- 3. jaunais mērķis (bijušais Eiropas Sociālais fonds) pievērstu uzmanību izglītības un pārskološanas problēmām (pieaugušo gadījumā pārkvalificēšanai), arī celtu sieviešu statusu darba vietā; kopīgā vadlīnija ir veicināt pielāgošanos jauniem darba un dzīves apstākļiem.

Saliedētības fonds, kas ir jauninājums, kuru nodibināja Līgums par Eiropas Savienību, līdz šim atteicies no ierastās Kopienas finansēšanas politikas, proti, piešķirot līdz 85% projekta finansējuma. Ierosināts šo īpatsvaru padarīt daudz zemāku, ideāli - 50%. Mērķis būtu turpmāk atzīt arī ekonomisko un sociālo saliedētību. Reāls ieguvums no šī Fonda līdzšinējās darbības ir bijusi lielākas kārtības ieviešana pašvaldību finanšu apsekošanā (prasība, ka Auditoru Tiesai jāizskata gada finanses, samazinājusi nekārtību šinī jomā). Attiecībā uz jauno dalībvalstu iekļaušanos, tās pakāpeniski un, ņemot vērā to apguves iespējas, gūs labumu no kopējā finansējuma. Kandidātvalstīm iepazīšanās ar strukturālo fondu darbību būs nopietna daļa to pārrunās par iekļaušanos ES. Iespējams, ka šīm valstīm pieļaus pašreizējo 85% likmi attiecībā uz sevišķi svarīgu infrastrukturālo projektu realizēšanu.

Savos aprēķinos par izmaksām Eiropas Komisija ņēmusi vērā tādu iespēju, ka visas 6 pašreizējās kandidātes varētu iekļauties vienlaicīgi 2002. gadā. Kā rāda finansiālās prognozes, kas uzrādītas 8.11. tabulā, šo valstu pienesums ES budžetam solās būt visai pieticīgs (6 jauno valstu IKP ir kādi 4% no EUR-15 IKP, ar atbilstošām proporcionālām iemaksām ES budžetā). Cerība uz satuvināšanos balstās pārliecībā, ka AEVEV varētu ilgākā laika posmā - būtībā paredzamos 10 gadus -

8.11. tabula. **Eiropas Savienības budžeta pamata – ES dalībvalstu kopējā IKP attīstība** (prognoze)*

Mljrd. *euro* – 1999.g. cenās	1999. g.	2000. g.	2001. g.	2002. g.	2003. g.	2004. g.	2005. g.	2006. g.
IKP – EUR-15	7804,3	7999,4	8199,4	8404,4	8614,5	8829,8	9050,6	9276,9
IKP – jaunās dalīb-valstis				291,9	303,6	315,7	328,4	341,5
IKP – kopā				8696,3	8918,1	9145,6	9378,9	9618,3

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Communication to the Council and to the European Parliament on the Establishment of a Financial Perspective for the Period 2000 -2006.*

noturēt paaugstinātu IKP pieauguma tempu (4% jaunajās dalībvalstīs iepretim 2% pārējās 15 dalībvalstīs).[47]

Attiecībā uz ES iestāžu iekšējās darbības reformām, vispirms jākonstatē, ka Amsterdamas līgums paveicis gaužām maz šinī sakarā. Romas līgumā neierakstītās, bet par ieražu kļuvušās lielo dalībvalstu pārstāvības ar 2 Eiropas Komisijas valdes locekļiem (pārējās valstis - ar vienu locekli) likvidēšana, varētu teikt, ir stipri pieticīgs solis. Jāņem vērā, ka pašreizējo 20 valdes locekļu mandāti tiks pagarināti vai arī jauni locekļi izraudzīti 1999. g. otrajā pusē, laikā, kad vēl nebūs iekļāvusies neviena no pašreiz 6 valstīm, kas uzsākušas sarunas. Iespējams, ka pirmos jaunos Komisijas valdes locekļus ieraudzīsim tikai ap 2005. gadu. Savukārt Amsterdamas līguma nostādne, ka, valdes locekļu skaitam pārsniedzot 20, nepieciešama jauna vienošanās par šo tēmu, it kā norāda uz vēl vienas starpvaldību konferences nepieciešamību. Šinī sakarā dalībvalstu viedoklis ir stipri dažāds - SVK mēdz ieilgt, toties vienošanās strīdīgos jautājumos vienalga tiek panākta Eiropas Savienības vadības sapulcēs (kaut arī daļa to ir visai klusas un diskrētas). Attiecībā uz Eiropas Komisijas darbinieku statusu (pasaulē vienīgā pārnacionālā ierēdņu grupa, kuru darbība ir saistoša

47 Skatīt: Commission of the European Communities, *Communication to the Council and to the European Parliament on the Establishment of a Financial Perspective for the Period 2000 -2006.*

dalībvalstīm), uzsākta darba noteikumu un iekšējās organizācijas novērtēšanas akcija, kuras sekas vēl nav prognozējamas.[48]

8.3. *Darba kārtība-2000* - ārējās konsekvences

Eiropas Savienības ārējās aktivitātes pirmā skatījumā izriet no tās stāvokļa kā lielākajam tirdzniecības blokam pasaulē. ES dalībvalstis savu kopīgo garīgo mantojumu, resp., *demokrātijas principus*, *cilvēka tiesību ievērošanu* un *tās sabiedriskās attīstības modeli*, aktīvi reklamē pasaulē. Dalībvalstis un ES iestādes kopīgi apkaro organizēto noziedzību, terorismu un masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanos. Kontrabandas ieplūde ES dalībvalstīs apturama, vienīgi nodibinot ciešākas saites ar tām valstīm, kur kontrabanda (narkotikas, piemēram) rodas, kā arī pievēršot uzmanību kontrabandas tranzīta valstīm. ES modelis šādās attiecībās ir veicināt ilgtspējīgu ekonomikas attīstību, lai samazinātu šo nelegālo aktivitāšu finansiālo pievilcību. Arī bez tālākas paplašināšanās ES iesaistījusi Vidusjūras valstis dialogā, kurā mijas politiskas un ekonomiskas tēmas; ar tā dēvētām Āfrikas, Karību un Klusā okeāna valstīm noregulētas tirdzniecības un attīstību veicinošas attiecības. Dialogā ar Latīņamerikas valstīm liela nozīme atvēlēta Spānijas un Portugāles pieredzei, kuru ES mantoja līdz ar šo valstu iekļaušanos.

ES attiecības ar ASV arī izpaužas kā pastiprināts politisks un tirdzniecisks dialogs. Eiropas Komisijas prezidents tiekas ar ASV prezidentu divi reizes gadā, pastāv regulāri sakari zemākā Kopienas iestāžu līmenī.[49] Iecere izveidot Pāratlantijas mēroga tirgu, kas piesaukta kā abu šo tirdzniecības ziņā tuvo grupējumu uzdevums, protams, nav aicinājums veidot to pēc Vienotā tirgus principiem. Drīzāk pašreizējo G-7 valstu vietā varētu parādīties G-3 (ASV, ES,

48 Savu neapmierinātību ar Eiropas Komisiju visnopietnākajā veidā pauž Ministru Padome, resp., nacionālās valdības, kurām vismazāk simpatizē tas, ka šie darbinieki mēdz rīkoties, vadoties pēc konkrētās problēmas tehniski vispareizākā risinājuma. Daudz kritikas izteikts par nepilnībām naudas izdošanā, resp., līgumu izpildes apsekošanā; programma, kas sākās 1995. g. un saucas *SEM-2000 (Sound and Efficient Management)*, līdz šim visvairāk orientēta uz krāpšanas novēršanu, tās ietvaros pastiprināta juridiskās daļas līdzdalība, lai padarītu lēmumus un arī līgumus tādus, kas izslēdz krāpšanas iespēju.

49 Madridē 1995. g. decembrī parakstīta vienošanās, kas noteic tematiskās ievirzes šim dialogam starp ES un ASV, skatīt: *A New Trans-Atlantic Agenda*, Bulletin of the EU, 12-1995, toties ciešo ASV un ES tirdzniecisko saišu analīze, raugoties no ES viedokļa, atrodama: Y. Devuyst, *Transatlantic Trade Policy: US Market Opening Strategies*, Free University of Brussels (ULB), Brussels, 1995.

8.12. tabula. **Stāvoklis ES**

	Bulgārija	Čehija	Kipra	Igaunija
Pamatdati				
Platība (1000 km [2])	111	79	9 [a]	45
Iedzīvotāju skaits (1000-šos)	8340	10 309	736 [a2]	1476 [a]
Iedzīvotāju blīvums uz km [2]	75	131	82 [a2]	33 [a]
Mūža garums – vīriešiem	67,1 [a]	70,4	75,6 [a]	61,7 [a]
– sievietēm	74,9 [a]	77,3	80 [a]	74,3 [a]
Mirstība uz 1000 iedzīvotājiem	14,0	10,9	7,2 [a]	14,1 [a]
Dzimstība uz 1000 iedzīvotājiem	8,7	8,8	16,3 [a]	9,1 [a]
Darba tirgus				
Ekonomiski aktīvie (%)[1]	51,8	61,3	47,2 [a]	70,4 [b]
Bezdarbs (%)[1]	13,7	3,8	3,1	7,6 [b]
Lauksaimniecībā: % visu nodarbināto	23,2 [b]	6,3 [a]	10,5	13,1 [a]
Ekonomiskie dati				
IKP pēc 1996.g. cenām (mljrd. ecu) 1995.g.	9,9	37,8	6,7	2,8
IKP uz iedzīvotāju pēc pirktspējas (tūkst. ecu)	4210	9857	:	3876
Bruto pievienotā vērtība pēc sektora (%): – lauksaimniecībā (1995.g.)	13,9	5,2	5,4	8,1
Inflācija – vidējā gada vērtība (%)	123,0	8,8	2,9a	23,1
Valsts deficīts (-)/pārpalikums (+) (milj. ecu)	-511,6 [a]	-454,5 [a]	-67,1 [a]	-52,1
Bruto ārējais parāds (milj. ecu)	:	4909,8 [b]	5434,3 [a]	232,5
Rūpniecības produkcija (1993=100)	112,8	119,0	98,4	98,8 [a]
Investīcijas uz ārzemēm (milj. ecu)	15,8	-32,3	-5,0 [a]	-31,6
Tiešās ārējās investīcijas (milj. ecu)	90,6	1130,8	91,1 [a]	118,4
Ārējā tirdzniecība				
Tirdzniecības bilance (milj. ecu)	-232 [a]	-4 640	-2 037	-888
ES īpatsvars importā (%)	39	58	49	64
ES īpatsvars eksportā (%)	40	58	28	50

1 pēc ILO metodikas
2 ieskaitot Kipras turku kopienas iedzīvotājus
a – 1995.g.
b – 1994.g.

kandidātvalstīs 1996. gadā *

Ungārija	Latvija	Lietuva	Polija	Rumānija	Slovēnija	Slovākija	Turcija	ES-15
93	65	65	313	238	20	49	779	**3236**
10 174	2480	3707	38 639	22 608	1987	5379	61 644	**372 654**
109	38	57	124	95	98	110	79	**115**
65,3 [a]	60,8	63,6 [a]	67,6 [a]	65,7 [a]	70,3 [a]	68,8	66,5	**73,7** [a]
74,5 [a]	73,2	75,2 [a]	76,4 [a]	73,4 [a]	77,8 [a]	76,7	70,7	**80,1** [a]
14,0	13,8	11,6	10,0	12,6	9,5 [a]	9,5	6,7	**10,0**
10,4	7,9	10,6	11,1	10,2	9,4	11,2	24,6	**10,8**
56,1	59,8	62,3	58,8	67,2 [a]	58,7	61,6	59,6	**55,2** [a]
9,2	18,3	6,2	12,4	8,0 [a]	7,3	10,9	6,0	**10,7** [a]
8,0 [a]	18,5 [a]	23,8 [a]	26,9 [a]	34,4 [a]	7,1 [a]	9,7 [a]		**5,3** [b]
33,8	3,4	3,5	91,0	27,3	14,3	13,3	129,9	**6441,5**
6390	3144	4129	5318	4159	10 199	7036		**17 264**
6,2	9,9	9,3	7,6	20,5	5	6,3	15,0	**2,4**
23,6	17,6	24,6	19,9	38,8	5,8	9,7	79,4	**2,5**
-1294,2	-175,8 [a]	-73,5 [a]	-1737,6 [a]	-493,6 [b]	+94,9	-658,1	-5326,8	–
22 878,6 [b]	322,1	486,1 [b]	30 154,9 [b]	4609,5 [b]	3159,9	1611,4 [b]		–
118,5	87,7	80,1	135,6	124,2	109,6	116,3	113,9	–
3,2	-2,4	-0,1	-32,1 [a]	-1,5 [a]	-5,0	-37,8	-86,6	–
1561,8	258,5	120,1	2799,1 [a]	207,24 [a]	146,5	221,4	568,6	–
-2 414	-691	-886	-10 005	-1 929	-860	-1 665	-15 572	–
60	49	43	64	52	37	68	53	–
63	44	34	66	56	41	65	50	–

: nav datu
– uzdotie dati nesavienojas ar šo metodiku

* Ziņu avots: *EUROSTAT, Memo 13/97, (1997).*

Japāna). Šīs attiecības un attiecības ar attīstītajām valstīm, konkrēti ar Kanādu, Japānu, Austrāliju un Jaunzēlandi, kā arī ar tā dēvētām strauji attīstošām valstīm, saprotams, ietekmēs ES Austrumu paplašinājums - tik tālu, cik tās jutīs jaunus konkurentus AEVEV.

Austrumu paplašinājums ir viens no lielākajiem Eiropas integrācijas uzdevumiem ārlietās, konkrēti ārējās tirdzniecības un ārvalstu (kā potenciālu tirdzniecības partneru) ekonomikas attīstības veicināšanas jomās. Paplašināšanās pastiprinās jau tā ļoti labi reglamentēto ES klātbūtni Vidusjūras telpā. Sekmīgs paplašināšanās iznākums noteikti stabilizēs ES klātbūtni Baltijā. Ievērosim, ka Kaļiņingradas apgabala kļūšana par salu Eiropas Savienībā nav nekas jauns. Daudzas tādas izolētas saliņas jau pastāv ES kā vēsturiski kuriozi. Baltijā Kaļiņingradas "problēmas" atrisinājums varētu līdzināties izkārtojumam attiecībā uz Ālandu salu arhipelāgu, kas nav līdz ar Somiju visā pilnībā iekļāvies ES. Ņemot vērā Krievijas tradicionālo tieksmi izturēties ar dziļām aizdomām pret visu, kas nav tās izdomāts, ES piedāvā Partnerības un sadarbības līgumus gan Krievijai, gan Ukrainai. *Agenda-2000* atzīst, ka daudziem etniskajiem krieviem, kas dzīvo Igaunijā un Latvijā, nāksies sevi izglītot, lai izprastu, ko nozīmē dzīvot uz Rietumeiropas tiesību pamata izveidotā valstī un Savienībā. Pilnīgi jauns atvērums radīsies, paveroties tiešai pieejai Melnajai jūrai. ES iegūs jaunus saskares punktus, arī jaunas tirdzniecības iespējas.

Vislielāko uzmanību (spriežot pēc vietas, kas atvēlēta šai tēmai) *Agenda-2000* velta ekonomiskā un politiskā stāvokļa novērtējumam visās 10 Austrumeiropas un Viduseiropas valstīs, kas kandidē uz iekļaušanos ES. Lieki uzsvērt jēdzienu "iekļauties kā dalībvalstij", jo ES nepieļauj nekādu pusceļa stāvokli, vismaz ne ilgākā laika skatījumā.[50] Šeit EET līguma ietvaros it kā "asociētām" valstīm nav nekādas teikšanas par ES lēmumu pieņemšanu, tās apņemas ieviest savā likumdošanā visu jauno, kas rodas *acquis*. Idejiski, šādas starpstacijas izveidošana varētu nogurdināt AEVEV ceļā uz patiesu tautsaimniecības atveseļošanos, kaut gan ne viens vien nopietns pētījums rāda, ka kaut kādā veidā būs jāatrod atbilde uz šo dilemmu: ļoti iespējams, nāksies gaidīt 20 gadus vai vēl ilgāk, iekams AEVEV aprites pietuvosies ES līmenim tādā mērā, lai iekļaušanās nenotiktu

50 Pirmajos gados pēc iekļaušanās līguma ratificēšanas, kad ES Ministru Padome pieņēmusi attiecīgos lēmumus papildināt ES konstitucionālo pamatu ar grozījumiem un izmaiņām, tiek pieļautas atkāpes no pilnīgas ES *acquis* ievērošanas, protams, uz noteiktu pārejas laiku(franču termins *derogation* - 'pieļauta atkāpe' - tiek lietots arī angliski); tikai pēc tam, kad šī pāreja paveikta, var teikt, ka jaunā dalībvalsts ir visā pilnībā iekļāvusies ES.

kā pārkāpšana no airu laivas ātrā motorlaivā.[51] AEVEV galvenā interese, iekļaujoties ES, nav tiešie labumi, kas saistās ar pieeju ES budžetam. Galvenā interese ir nodrošināt, lai privātie investori (šeit uz brīdi pieņemot, ka attīstīto valstu lielie valsts darbinieku pensiju fondi, arī valsts bankas uzskatāmi kā privātas personas) atrastu par iespējamu ieguldīt tās milzīgās summas, kas nepieciešamas, lai paceltu saimniecisko apriti AEVEV. Kā zināms no pieredzes, kas iegūta, kopš AEVEV sākās pāreja uz tirgus noteiktu tautsaimniecības sistēmu, atklājušies ļoti augstie riska faktori, kas liek lielajam ārzemju investoram rūpīgi pārdomāt savu ieguldījumu nodrošināšanas politiku attiecībā uz AEVEV.

Eiropas Komisija 1992. gadā publiski atzina, ka toreiz aktuālajām kandidātēm (Turcijai, Kiprai, Maltai, Norvēģijai, Austrijai, Zviedrijai, Somijai un Šveicei) drīzumā pievienosies vismaz trīs tā dēvētās Višegradas[52] valstis (Ungārija, Polija un Čehoslovākija), vēlāk arī Bulgārija un Rumānija. Šis paplašinājums, lai cik tas būtu sarežģīts un arī lai cik dārgi izmaksātu, tika atzīts par uzdevumu, no kura ES neatsakās. Savā ziņā šīs Eiropas valstis bija beidzot ieradušās (bez pavadoņa) uz to konferenci, kas 1948. gadā atklāja Eiropas integrāciju (skatīt 2.3. nodaļu). Kopš 1992. g. politiskais segums ES Austrumu paplašinājumam vairākas reizes atkārtots, bet tas padarīts neatgriezenisks ar Kopenhāgenas kritēriju formulēšanu. Tautsaimniecības aprites pacelšana AEVEV bija uzdevums, kas prasīs daudz laika, - izejas stāvoklis bija ļoti pieticīgs. ES politiskā vadība apzinājās, ka demokrātija AEVEV sabiedrības visplašākajās aprindās saistījās ar turīgu dzīvi. Lai nodrošinātu straujāku ekonomikas uzlabošanos, kas savukārt apstiprinātu demokrātijas praksi, bija nepieciešama Kopienas aktivitāte, lai pierādītu, ka Eiropas integrācijas ideja izvēršas. Tautsaimniecības attīstības veicināšana uz vietas un ikvienā AEVEV kļuva par ES dalībvalstu ārpolitikas kursa apliecinājumu. Iekļaušanās ES nedrīkst izraisīt jaunajās dalībvalstīs saimniecisku šoku; pasākumi, kas veicami, lai panāktu šādu iznākumu, arī nedrīkstēja izraisīt šoku. Šī

51 Šinī apakšnodaļā izmantotas atziņas, kas publicētas grāmatā: R. E. Baldwin, *Towards an Integrated Europe*, CEPR, London, 1994, sevišķi tāpēc, ka šis samērā pavecais pētījums pieskaita trijas Baltijas valstis pie kandidātēm; pētījumu, kas izskata vienīgi 4 AEVEV (Čehiju, Poliju, Slovākiju un Ungāriju), ir stipri daudz, taču to slēdzieni maz interesē lasītāju Latvijā.

52 Satiekoties *Visegrad* pilsētiņā Ungārijā 1991. g. jūnijā, šīs valstis paziņoja savu ieceri integrēties Rietumeiropas tautsaimnieciskās un politiskās apritēs; tā bija deklarācija par šo valstu pēdējo saišu saraušanu ar toreiz vēl formāli pastāvošo Varšavas paktu (militārā ziņā) un SEPP (ekonomiskā ziņā).

aksioma kļuva par devīzi visai tālākai ar *Agenda-2000* saistītai AEVEV stāvokļa novērtēšanai.

Pretēji tam, kā to mēdz populistiski apgalvot, ES nav tāds valstu grupējums, kam nepieciešama mūžīga paplašināšanās vai padziļināšanās, lai attaisnotu savu pastāvēšanu. Būtu pareizāk saskatīt ārpus Eiropas atrodošos valstu rīcībā daudzus impulsus, kas liek ES konsolidēties, iekams tā uzņemas jaunu paplašinājumu. Daži faktori liedz nogaidīt "izdevīgāku" brīdi, kad pieņemt AEVEV kandidatūras. Pirmkārt, daudzas ārvalstis savu tautsaimniecības augšupeju šodien izvērš uz ES pilsoņu vairākuma rēķina, piesaistot ES investīcijas ar šaubīgiem pasākumiem, - AEVEV vēl atrodas tādā attīstības stadijā, ka tās nespēj konkurēt ar šādiem sāncenšiem. Otrkārt, ārvalstis iekaro sev vietu ES vienotajā tirgū ar tikpat šaubīgiem paņēmieniem[53]. Daudzās no šīm valstīm pilnīgi trūkst vajadzības pēc kādas minimālās algas, pēc savu pilsoņu sociālā nodrošinājuma. Pat vairāk: netrūkst tādu valstu, kas savtīgu nolūku dēļ pārdod ES preces zem šo preču pašizmaksas.

Vēl viens impulss ES darbības padziļināšanai ir tās ārējo robežu nostiprināšana. Tikai retā nabadzīgā pasaules nostūrī nav dzirdēts par to, ka Eiropā pat nabags dzīvo (salīdzinoši) kā bagātnieks. Ārvalstnieki, kas pieder kriminālām struktūrām, atrodot atbalstu tādos pašos slāņos ES, cenšas šādus cilvēkus apzagt, ievedot tos nelegālā ceļā Eiropas Savienībā. AEVEV iekļaušanās ES abpusēji izdevīgā veidā risinātu šo problēmu. No vienas puses, ES ārējās robežas attālinātos no tās visbagātākajiem reģioniem. No otras puses, stingri ievērojot likumu, apstākļos, kuros citi nodarbošanās veidi ir daudz izdevīgāki, AEVEV vairs nebūtu tranzīta ceļš. Piedevām vēl tas, ka šajās valstīs nav izplatīta neviena no pasaulē pazīstamākajām valodām (pārsvarā angļu, arī spāņu valoda), stipri mazinātu šo ES dalībvalstu pievilcību nelegālajam ekonomisko labumu meklētājam.

ES papildinājums gan iedzīvotāju skaita ziņā (gandrīz 30%), gan daudzveidības ziņā (26 dalībvalstu ES būtu 21 valsts valoda), solās aizņemt krietni ilgāku laiku nekā jebkurš līdzšinējais paplašinājums. Iespējams sazīmēt virkni nopietnu pasākumu, kas jau veikti, bet jāpiebilst, ka uzdevums integrēt visas 11 valstis uzreiz ir krietni pāri ES kā organizācijas spēkiem. *Agenda-2000* ir pirmā iespēja gan ES dalībvalstīm, gan kandidātēm *novērtēt* progresu, kas paveikts, attīstot AEVEV ekonomiku, saskaņojot likumdošanu, veidojot demokrātisku sabiedrību. Šis dokuments, protams, nevar izskatīt AEVEV ekonomisko

53 Daudzas valstis pasaulē nodarbojas ar intelektuālā darba pirātismu, informātikas jomā, kultūrpreču jomā, arī ar vienkāršu modes preču viltošanu.

sasniegumu būtību kopumā - tas arī nebija šī novērtējuma nolūks[54]. Rezultāti, kā bija prognozējams, ir pretrunīgi. Galvenajam secinājumam, ka visas AEVEV atrodas patālu no iekļaušanās, sekoja otrs, politiski motivēts secinājums, proti, ka 5 AEVEV gadījumā progress un progresa turpinājums ir apmierinošs diezgan, lai Austrumu paplašinājums uzsāktos pakāpeniskā veidā. Lai gan ir saprotams, ka šāda attīstība varētu izraisīt lielas nesaskaņas tad, kad pirmās bijušās AEVEV (kuras praktiski neviena nav izrādījušas tieksmi sadarboties ar saviem kaimiņiem nelaimē, meklējot savtīgu sadarbību ar bagātākajām ES dalībvalstīm) izmantos "tiesības" likt kāju priekšā pārējām kandidātēm[55]. Lai gan *Agenda-2000* par to nav runāts, tas ir uzdevums šī paplašinājuma pieskatītājiem, konkrēti Ministru Padomei, kā *atrisināt* šo problēmu, kad tā parādīsies.

8.19. shēma. **ES pilsoņu noskaņojums par ES Austrumu paplašinājumu***

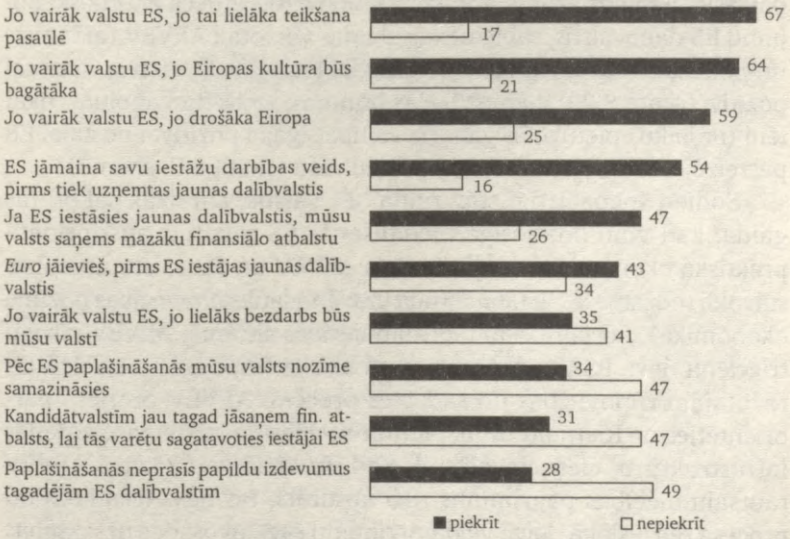

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Eurobarometer 48*, 1998.

54 *Agenda-2000* galvenajā dokumentā *COM (97) 2000* Eiropas Komisija apskata Kipras kandidatūras politisko problemātiku; pozitīvais atzinums par Kipras saimnieciskiem procesiem neprasa atkārtošanu (protams, ja saimnieciskais stāvoklis Kiprā būtu pasliktinājies, tad šis fakts būtu atzīmēts *Agenda-2000*).

55 Bez tam ģeogrāfijas atlantos iespējams saskatīt vēl garu virkni valstu, kuras (kādreiz) varētu pretendēt uz kandidēšanu, sevišķi tādā gadījumā, ja vienīgais kritērijs būtu tīri ģeogrāfisks.

Trūkst liecību par to, ka ES pilsoņos kopumā šodien pastāvētu nopietni populāri aizspriedumi pret ES Austrumu paplašinājumu, kā tas redzams 8.19. shēmā. Galvenais pozitīvais ar šo valstu iekļaušanos saistītais pienesums saskatīts ilgtermiņa perspektīvās, par ko liecina uzskats, ka, ES kļūstot lielākai, palielināsies ES nozīme un tās varēšana pasaulē. Esam jau 7. nodaļā konstatējuši, ka populārā līmenī AEVEV pilsoņu vidū nav nopietnu iebildumu pret iekļaušanos ES, kaut gan vienaldzīgi noskaņoto, kā arī tādu, kas nevēlas izteikties, ir diezgan daudz. Ņemot vērā iepriekšējā apakšnodaļā aprakstīto ekonomisko saspīlējumu ES dalībvalstīs, resp., nodarbinātības problēmu, varētu teikt, ka šāds noskaņojums ir pat pārsteidzoši pozitīvs. Atgādināsim, ka citās atskaitēs (esam tās detalizēti izskatījuši 7. nodaļā attiecībā uz Baltijas valstu kandidatūru rezonansi populārā līmenī) ziņots par to, ka ES pilsoņi stipri diferencēti uztver atšķirības starp kandidātēm. 8.19. shēmas dati par ierindas cilvēka noskaņojumu rāda, kādos virzienos ES iestādēs jāstrādā tiem, kam rūp sekmīgs Austrumu paplašinājuma iznākums. Tāpat, kā tas novērots attiecībā uz noskaņojumu ES dalībvalstīs, sabiedriskās domas veidotāji AEVEV (arī valsts un politiskie darbinieki) savas valsts iekļaušanos ES uztver visnotaļ pozitīvi (skatīt 8.20. shēmu[56]). Nav brīnums, ka šis noskaņojums tikai lēni (ar laiku) pietuvojās gandrīz vienbalsīgajai pozitīvai nostājai ES pašreizējo dalībvalstu vadošo aprindu vidū (skatīt 8.7. shēmu).

Šodien "nepacietīgi stāv rindā" 11 valstis, pareizāk sakot, tās gaida, kad viņu līdztiesīga piedalīšanās ES reiz tiks apstiprināta praktiskā ekonomiskā veidā. Ieskats AEVEV un ES valstu attīstības stāvoklī redzams 8.12. tabulā (tajā uzsvērta lauksaimniecības nozīme ekonomikā). Sociālistiskai tautsaimniecības sistēmai AEVEV nāvīgu triecienu deva PSRS pazušana, jo tā bija pirktspējīgs noiets AEVEV ražotajām rūpniecības un sadzīves precēm. AEVEV centieni pārorientēties uz Rietumu tirgu, *paturot* sociālisma laikmeta ražošanas infrastruktūru, cieta neveiksmi. Kad un kādā veidā katrā AEVEV tautsaimniecības pagrimums tika apturēts, tas nav *Agenda-2000* procesa redzeslokā. Savā veidā Atzinumu sagatavošanas uzsākšanas laiks (formāli ap 1995. g. beigām[57]) liecina par to brīdi, kad visās

56 Igaunijā un Latvijā atsevišķu Eiropas iestāžu uzstāšanās, neiejūtoties pamattautu interesēs, ir padarījusi par skeptiķiem zināmu skaitu; cits jautājums ir, ka šādi skeptiķi būtībā jūtas nedroši, ieskatoties, ko nozīmē dzīvot konkurences apstākļos.

57 Eiropas Komisijai nepieciešams konkrēts Ministru Padomes lēmums, lai uzsāktu novērtēšanas procesu attiecībā uz jebkuras kandidātvalsts atbilstību uzņemšanai ES; Ministru Padome savukārt gaida kandidātes iesniegumu, lai pieņemtu šādu lēmumu. Igaunijas gadījumā tāds Padomes lēmums pieņemts 1995. g. 4. decembrī,

8.20. shēma. **AEVEV vadošo aprindu noskaņojums par iekļaušanos ES***

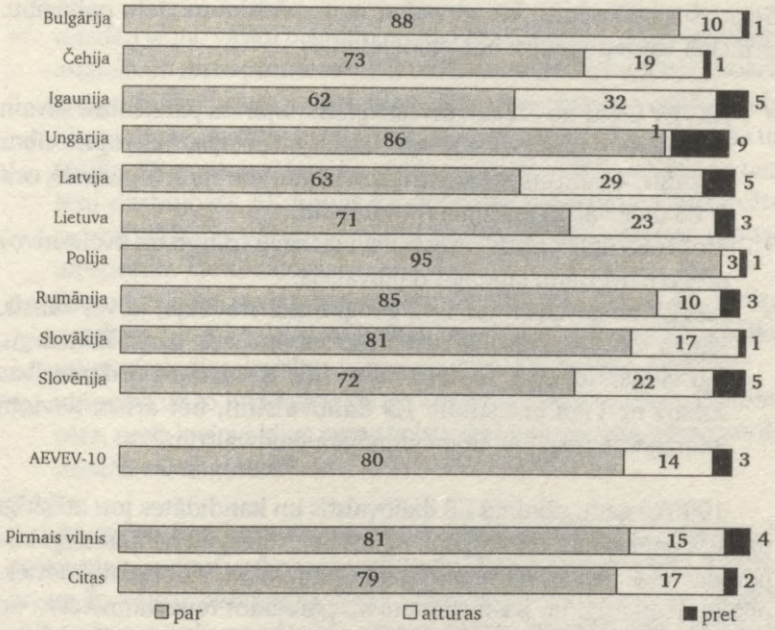

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Central and Eastern European Barometer 8*, 1998.

AEVEV sekmīgas tautsaimniecības sistēmas noteicošie pamati jau bija ielikti. Šeit nav domāts ieskatīties visu AEVEV novērtējumā tā pilnībā. Ņemot vērā šīs grāmatas lasītāju loku un Latvijas tautsaimniecības sistēmas potenciālu, uzsvars likts uz to, kā ES iestādes novērtējušas AEVEV lauksaimniecību, arī dažas citas globāli interesantas tēmas. Ar to nav apšaubīta rūpniecības nozīme Polijas un Čehijas tautsaimniecībā. Tāpat arī primāro izejvielu un pusfabrikātu piegādes, kas vairākās AEVEV ir nopietna IKP sastāvdaļa, neattiecas ne uz vienu Baltijas valsti.

Pirmajā skatījumā, AEVEV steiga iekļauties tika uztverta kā ES lauksaimniecības stāvokļa apdraudējums. Vēlāk tika konstatēts būtiskāks process, kas principā novērš šādu problēmu, - lauksaimniecības produkcijas pašizmaksa AEVEV celsies, tāpēc ka padārdzinās

Latvijas gadījumā 1995. g. 30. oktobrī, bet par Lietuvu tikai 1996. g. 29. janvārī; Slovēnija pati pēdējā iesniedza savu lūgumu, un tātad par tās kandidatūru Padome pieņēma atbilstošu lēmumu 1996. g. 15. jūlijā.

ar to saistītie pakalpojumi. Citās jomās, rūpniecībā, sabrukums bija būtisks, toties uz šā pamata ieplūst cienījama apjoma investīcijas. Sekojošos atzinumus, kas atrasti ar matemātisku modeļu palīdzību, principā var iedomāties bez modelēšanas:

- AEVEV iegūs no ārējām investīcijām, vispirms pateicoties savam lētākajam darbaspēkam, kas, iekļaujoties tajās ES rūpniecības nozarēs, kurām augstā pašizmaksa neļauj konkurēt ārpasaulē, cels šī ES dalībvalstu īpašuma rentabilitāti;
- esošās ES dalībvalstis varēs palielināt savu (dārgo un kvalitatīvo) preču pārdošanu jaunajās dalībvalstīs;
- AEVEV nevar aiziet no sava ģeogrāfiskā stāvokļa; ja vēl valstis, kam ir jūras tirdzniecības tradīcijas, varētu cerēt uz plašāku tirgu, tad vienai daļai jauno dalībvalstu būs jāattīsta to tirdzniecības sakari ne vien ar esošām ES dalībvalstīm, bet arī ar saviem kaimiņiem, resp., ar citām jaunajām dalībvalstīm.[58]

1990'to gadu sākumā ES dalībvalstis un kandidātes ļoti atšķirīgi uztvēra paplašināšanās iespēju. Kandidātes diezgan neapdomīgi bija pārliecinātas par to, ka šādam paplašinājumam ir obligāti jānotiek, pilnīgi neatkarīgi no pašu centieniem pārveidot tautsaimniecību un pielāgot likumdošanu, nemaz nerunājot par to, ka nepieciešama sabiedrības pārveide[59]. Domu, ka paplašinājumā varētu iekļauties tikai daļa no iespējamām kandidātēm - šeit tika domātas trīs Višegradas valstis (kas pēc Slovākijas un Čehijas savstarpējās robežas novilkšanas kļuva par Višegradas četrinieku) -,atvēsināja Bulgārijas un Rumānijas ienākšana šinī uzgaidāmā telpā. Vēlākā triju Baltijas valstu un arī Slovēnijas oficiālā līdznostāšanās, izveidojot AEVEV-10 grupu, protams, rosināja spekulācijas par tēmu, kas tad varētu būt pirmajā vilnī un kas varētu palikt otrajā vilnī. Atstājot malā populistiskas spekulācijas, izskatīsim dažus nopietnus pētījumus par to, kādas būtu iekšējās un ārējās konsekvences šādai pakāpeniskai uzņemšanai.

58 Izpētīti daudzi un dažādi scenāriji, no kuriem tikai daļa publicēti (skatīt: R. E. Baldwin, *ibid (51)*; savukārt DG-II Eiropas ekonomikas plānošanas grupa pakāpeniski publicē savu iekšējo atskaišu versijas.

59 Saimnieciskais sabrukums šinīs valstīs bija panācis apbrīnojumu saliedētību šo valstu diezgan daudzveidīgajā sabiedrībā (patiesas demokrātijas apstākļos pastāv ļoti plašs uzskatu diapazons, un tāda sabiedriskās domas saliedēšanās, kāda bija redzama 1980'to gadu beigās, notiek tikai kara laikā); pirmā pazīme, kas parādīja to, ka daudziem iedzīvotājiem nav skaidra modernās dzīves realitāte, bija sociālistu recidīvistu valdības nākšana pie varas Lietuvā 1992. g. vēlēšanās, - nemaz nerunājot par Rumāniju, kurā šie recidīvi tikai kosmētiski nomainīja fasādi.

Vispirms attiecībā uz pakāpenisku pievienošanos iespējams prognozēt šādas izmaiņas ES iestāžu darbā:

- daudzu jauno valstu pavisam nesenā iepazīšanās ar daudzpusējām attiecībām un to pirmie sasniegumi šāda veida diplomātijā padarīs ļoti grūtu vienprātības panākšanu, kas nepieciešama vairāku veidu lēmumu pieņemšanai (Ministru Padomē, piemēram, attiecībā uz tālāku ES paplašināšanos); tādās politiski jūtīgās un jau šodien lēni darbojošās ES jomās kā politiskā sadarbība diferencēta paplašināšanās varētu izmainīt politiskās attiecības ar ārpusē atrodošām kandidātēm;
- Rietumeiropas savienības nozīme un tās attiecības ar ES varētu grozīties, tādēļ ka daudzas jaunās kandidātes saskata RES reālāku un nozīmīgāku drošības garantu, nekā tā ir spējīga piedāvāt;
- attiecībā uz to līdzdalību ES un Kopienas iestādēs, nedz diferencēta, nedz lavīnveidīga jauno valstu iekļaušanās nenovestu pie šo iestāžu sastinguma.[60]

Atstāsim bez komentāra šādas pakāpeniskas pievienošanās pretrunīgo ietekmi uz "mazāk veiksmīgo" kandidāšu politisko sistēmu un uz šo valstu pašapziņu. Šādā situācijā noteikti parādās zināms sašutums par *paša* neizdarību. Visu iespējamo negatīvo seku piesaukšana padara šīs "mazāk veiksmīgās" kandidātes tikai vēl mazāk spējīgas attapties un sākt labot trūkumus, kuru būtība ir ekonomiska.[61]

Daudzi iekšējie pētījumi apliecina to, ka ES paplašināšana dos ievērojamas politiskās un ekonomiskās priekšrocības ilgākā laika skatījumā. Tieši šāds iznākums, kas neizbēgami prasa saskaņotu ilgtermiņa rīcību, rosinājis ES izstrādāt paplašināšanās stratēģiju, kas atbilstoši uzdevumam paredz ilgu, saspringtu un lietišķu darbu. Paplašinātā Eiropas Savienībā būs daudz lielāka kultūru un idejiskā

60 Skatīt: S. S. Nello, K. E. Smith, *The consequences of eastern enlargement of the EU in stages*, EUI Working Paper series RSC No 97/51 (1997), arī Communication of the European Commission to the Council, *The Challenge of enlargement*, Supplement 3/92 to Bulletin of the EC (1992).

61 Gan privātās sarunās ar Eiropas iestādēm, bet jo sevišķi publiskās deklarācijās redzamā vairāku šo valstu pārstāvju neizpratne par to, ka nedz ar draudiem (Slovākija un Latvija), nedz ar patosu (Bulgārija) nav iespējams aizsegt politiskas ačgārnības (Slovākija) un ekonomisko neveiksmi (Latvija un Bulgārija), vieš domu, ka šī valstu grupa, kuru šādu un citu iemeslu dēļ (Slovākija sadarbojas ar Krievijas izlūkdienestiem, toties Latvijas sabiedrībā uzskatīts par augstāko pagodinājumu valsts amatpersonām saņemt Krievijas personālās pensijas) varētu uzskatīt par Krievijas uzticības frakciju kādā nākotnes paplašinātā ES, droši vien vislēnāk iekļausies ES.

8.13. tabula. **IKP attīstība AEVEV**
(līdz 1996. g. pēc izziņām, pēc tam prognoze) *

	1991. g.	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	1996. g.	1997. g.	1998. g.	1999. g.
Bulgārija	-11,7	-7,3	-2,4	1,4	2,6	-10,9	-7,4	1,2	3,3
Čehija	-14,2	-6,4	-0,9	2,6	4,8	2,1	1,2	2,6	3,6
Igaunija	-11,0	-14,2	-6,7	-2,7	2,9	4,0	3,2	4,7	4,7
Ungārija	-11,9	-3,0	-0,9	2,9	1,3	1,0	3,1	3,8	4,2
Latvija	-8,3	-35,5	-15,0	1,9	-0,8	2,8	3,9	4,1	4,2
Lietuva	-13,4	-37,7	-24,2	1,0	3,0	3,6	5,0	5,4	5,7
Polija	-7,6	2,6	3,8	5,2	6,9	6,1	6,0	4,7	5,2
Rumānija	-12,9	-10,0	1,3	3,9	7,1	4,1	-3,0	2,2	4,4
Slovākija	-14,5	-7,0	-4,1	4,9	6,8	6,9	5,3	4,6	3,6
Slovēnija	-8,1	-5,4	1,3	4,9	3,9	3,1	3,4	4,3	4,6
AEVEV-10	**-10,7**	**-3,5**	**0,8**	**4,0**	**5,2**	**3,8**	**3,2**	**3,8**	**4,5**

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Economic Reform Monitor,* 1997. g. novembrī.

daudzveidība. Tas neizbēgami prasa, lai jau šodien sāktos mācības, jo šaubos, vai, teiksim, Portugālē daudz kas precīzi zināms, pat diezgan nopietnās darījumu aprindās, par Baltiju (un arī otrādi). Paplašinātā ES būs daudz lielākas ekonomikas attīstības līmeņa atšķirības. Pielāgošanās (konkurencei ar līdzīgām vienībām esošajās dalībvalstīs[62]) ir reāla problēma dažos tautsaimniecības sektoros un reģionos, kas varētu mazināt paplašināšanās doto guvumu un apgrūtināt turpmāko *acquis* izstrādi, ja šī problēma paliks bez ievērības pirmspievienošanās laikā.

Īsajā laikā, kopš sācies šis intensīvais un lietišķais tautsaimniecības pārveides process AEVEV, panākts jau ļoti daudz. Kā redzams no 8.13. un 8.14. tabulas datiem, ekonomikas attīstība nav bijusi vienmērīga

62 Atceramies, kā Padomju laikā piemājas dārziņš ar saviem svaigajiem dārzeņiem un arī ar saviem ziediem spēja nodrošināt iztiku daudziem Latvijas iedzīvotājiem; šodien ar lidmašīnu ievesti ziedi no Holandes ar savām zemajām cenām vairāk nekā konkurē. Te nav domāts vaimanāt par zaudētām priekšrocībām, te ir lietišķi jautājumi: pirmkārt, Holande tomēr atrodas krietnā attālumā (transporta cenas); otrkārt, Holandē vidējā un pat zemākā alga ir krietni lielāka nekā Latvijā; bet, treškārt, kur saskatāma loģiskā atbilde uz situāciju (ziedus izpērk), proti - holandiešu ziedu audzēšanas un viņu mārketinga spēju izpētīšana un apgūšana?

visās 10 AEVEV. Krīt acīs Bulgārijas, arī Rumānijas relatīvā atpalicība, neraugoties uz to, ka Bulgārijas ārējās tirdzniecības bilance visā apsekotā laikā bijusi pozitīva. Baltijas valstīs ekonomiskais stāvoklis relatīvi vieglāk ietekmējams, pateicoties šo valstu mazajam iedzīvotāju skaitam. Šeit saskatāma Igaunijas vadošā loma, kaut gan ārējo parādu ziņā Igaunijas tautsaimniecība uzrāda tendenci, kas varētu būt, ja tā turpinātos, ne visai labvēlīga. Toties par Baltijas specifiskajām problēmām izteiksimies sekojošā apakšnodaļā.[63] Vispār, skatoties pēc šādiem un daudziem citiem stāvokli aprakstošiem datiem, saredzama tendence Čehijai, Slovākijai un Ungārijai attālināties no pārējām AEVEV, lai gan Slovēnija, kas sāka no augstāka starta punkta, arī uzrāda cienījamu attīstību. Ļoti būtisks ir samērā straujais pieaugums tirdzniecībā starp ES dalībvalstīm un kandidātēm (skatīt 8.15. tabulu).

8.14. tabula. **Ārējā parāda attīstība AEVEV** (kā % IKP; līdz 1996. g. pēc izziņām, pēc tam prognoze)*

	1995. g.	1996. g.	1997. g.	1998. g.	1999. g.
Bulgārija	0,9	2,6	4,1	2,7	1,7
Čehija	-8,0	-10,9	-10,5	-8,5	-7,9
Igaunija	-18,7	-24,4	-27,8	-25,4	-20,8
Ungārija	-5,5	-6,1	-6,5	-7,2	-8,1
Latvija	-13,0	-18,5	-20,7	-22,1	-23,5
Lietuva	-11,7	-15,5	-18,7	-21,3	-25,7
Polija	-1,6	-6,3	-9,8	-10,0	-10,7
Rumānija	-4,4	-7,0	-5,5	-4,4	-3,1
Slovākija	-1,1	-11,3	-9,6	-9,1	-8,7
Slovēnija	-5,1	-4,6	-5,2	-5,3	-5,6
AEVEV-10	**-4,1**	**-7,7**	**-9,0**	**-8,8**	**-9,1**

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Economic Reform Monitor,* 1997. g. novembrī.

Darba grupas, kuru uzdevums bija sagatavot dokumentu paketi *Darba kārtība-2000,* savāca izziņas par visām 10 AEVEV no visādiem avotiem, tajā skaitā pieprasot šo valstu valdībām atbildēt uz standar-

63 Šinī pašā datu avotā norādīts uz to, ka Latvijai un Lietuvai pēc 1999. g. prognozētais IKP pieaugums, kopā ar Igauniju, Poliju, Slovēniju un pat Rumāniju, varētu liecināt par mērķtiecīgu ekonomikas paplašināšanos, kas ir vēlamāka nekā svārstīšanās starp ļoti spēcīgu attīstību un tikpat spēcīgu atslābumu.

8.15. tabula. **Preču tirdzniecība starp ES un AEVEV** (izteikta ekijos)

	ES eksporta apjoms				ES importa apjoms				Bilance	
	1996.g., % visa	1996.g., milj.	1996.g. 1.pusgadā, milj.	1997.g. 1.pusgadā, milj.	1996.g., % visa	1996. g., milj.	1996.g. 1.pusgadā, milj.	1997.g. 1.pusgadā, milj.	1996.g., milj.	1997.g. 1.pusgadā, milj.
ES - kopā	**100**	**69,5**	**32,9**	**39,7**	**100**	**49,5**	**24,1**	**27,9**	**20,0**	**11,7**
Beļģija/Luks.	3,8	2,7	1,3	1,6	3,3	1,6	0,8	1,0	1,0	0,6
Dānija	2,0	1,4	0,6	0,7	2,1	1,0	0,5	0,6	0,4	0,1
Vācija	41,2	28,7	13,5	16,3	46,7	23,1	11,1	12,9	5,5	3,4
Grieķija	1,4	1,0	0,5	0,5	1,5	0,8	0,4	0,4	0,2	0,1
Spānija	2,0	1,4	0,7	0,9	1,9	0,9	0,5	0,6	0,5	0,3
Francija	7,4	5,2	2,5	3,1	6,8	3,4	1,8	1,8	1,8	1,3
Īrija	0,6	0,4	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,3	0,1
Itālija	16,1	11,2	5,4	6,0	13,1	6,5	3,4	3,9	4,7	2,2
Nēderlande	4,5	3,2	1,5	1,7	5,3	2,6	1,3	1,3	0,5	0,4
Austrija	8,8	6,1	2,8	3,7	8,9	4,4	1,9	2,4	1,7	1,2
Portugāle	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Somija	3,1	2,2	1,0	1,3	1,6	0,8	0,4	0,4	1,4	0,8
Zviedrija	3,1	2,2	1,0	1,3	2,7	1,3	0,6	0,8	0,8	0,5
Apvienotā Karaļvalsts	5,6	3,9	1,8	2,3	5,6	2,8	1,3	1,7	1,1	0,6

tizētu jautājumu bloku. *Agenda-2000* Atzinumi par kandidātēm izskata stāvokli šinīs valstīs atbilstoši jau pieminētajiem Kopenhāgenas kritērijiem. Atgādināsim, ka šie kritēriji vienādās daļās ietver *politisko procesu* novērtējumu, *tautsaimniecības attīstības* konstatējumu (kurā, papildus ražošanas, pakalpojumu un lauksaimniecības situācijas novērtējumam ietilpst arī tiesību sistēmas un valsts administrācijas sistēmas darbības novērtējums) un prognozi par to, cik *spējīga* būtu kandidāte uzņemties pienākumus, kas saistīti ar dalībvalsts statusu. Atbilstība tā dēvētiem Kopenhāgenas kritērijiem noteic tikai to, vai ir *iespējams* un vai ir *jēga*, pat ar vislabāko gribu, uzsākt nākamo posmu.

Lai AEVEV patiesi darbotos tirgus ekonomika, šāds sasniegums it tikai pats minimums, izejas punkts tālākai attīstībai. Šeit varētu būt vietā kāds ikdienišķs salīdzinājums, proti, ar lidmašīnas pacelšanos: valsts, kurā notiek strauja tautsaimniecības attīstība, līdzinās lidmašīnai, kurai, lai atdalītos no zemes un lidotu, ir jāsasniedz zināms ātrums. Citādi tā ir tikai pie zemes pielipusi mazliet savdabīga automašīna, kurai šķērslis katrs žogs un katrs grāvis. Patiesi nav iedomājama ES dalībvalstu saimē neviena valsts, kas nespēj (vai nevēlas) pilnībā apmierināt vismaz sekojošos kritērijus:

a) tajā darbojas stabilas valstiskas struktūras (iestādes), kas spēj garantēt demokrātiju, tiesiskumu, cilvēka tiesību un minoritāšu aizsardzību;
b) tajā darbojas tirgus ekonomika un tās tautsaimniecības sistēma (ieskaitot sabiedrisko noskaņojumu) spēj izturēt konkurenci ar ES tirgus ekonomikas spēkiem;
c) tā atbildīgi spēj uzņemties dalībvalsts pienākumus, konkrēti, pieņemt ES nostāju ārpolitikā, drošības jautājumos, iekšlietās un arī attiecībā uz vienotu valūtu.[64]

Austrumeiropas un Viduseiropas lauksaimniecības potenciāls ir vērā ņemams, toties šobrīd tā realizāciju bremzē vairāki faktori. Starp tiem var pieminēt novecojušu tehnisko infrastruktūru, ļoti nepilnīgu produkcijas realizācijas (mārketinga) struktūru, arī ļoti nepilnīgu pārstrādes sistēmu. Savukārt lauksaimniecībā nodarbināto skaits ir

64 Autora skaidrojošais teksta iztulkojums; oriģinālā (angļu versijā) šie kritēriji skan šādi: *"membership requires that the candidate country: (..) has achieved stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and respect for and protection of minorities; (..) the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union; and[has] the ability to take on the obligations of membership, including adherence to the aims of political, economic and monetary union."*

visai augsts - no kuriem vienai daļai lauksaimniecība ir izdzīvošanas iespēja pretstatā bezdarbam[65]. Pārtikas zemā pašizmaksa pie saimniecības vārtiem vēl nenozīmē lētus produktus, kad tie nonāk pie patērētāja aiz valsts robežas. Transporta izmaksas, sevišķi ja tajās iekļauj produktu zudumus ceļā, ir krietni dārgākas nekā ES dalībvalstīs. Tiktāl faktori, kas atšķiras Austrumu un Rietumu lauksaimniecībā. Kopīga ir laukos dzīvojošo novecošana, arī lielo firmu klātbūtne. Neapšaubāmi dažās AEVEV lauksaimniecības sektorā (pēdējo) glābiņu atrada daudzi, kas industrijas sabrukuma laikā palika bez darba. Šāda pensijas pastiepšana caur individuālo saimniekošanu radījusi virkni tā dēvēto mazo fermeru (tipiski ar 2 ha zemes), kas tikai izdzīvo.[66] Rentabla AEVEV lauksaimniecības sektora atjaunošana tuvākajos 20 gados prasīs lielas investīcijas, lai sakārtotu ražošanas un citus apstākļus. Toties pavērsies lieliskas eksporta iespējas, ja iepriekšējie divi apsvērumi tiek pareizi ieviesti ES tautsaimniecības programmās.

Lauksaimniecības politikas lielais īpatsvars ES budžetā padara kandidātvalsts lauksaimniecības (iespēju un reālo spēju) izvērtēšanu par būtisku apsvērumu, veidojot atzinumu par šīs valsts stāvokli. Par AEVEV lauksaimniecības stāvokli veiktas daudzas nopietnas atskaites, no kurām daļa parādījušās atklātajā literatūrā pēc *Agenda-2000* publicēšanas. Pārsvarā bija divi secinājumi, proti, viens, ka AEVEV kā grupas vienlaicīga iekļaušanās ES nozīmētu tās budžetam slodzi līdz 50 miljardiem ekiju gadā, otrs, ka šāda summa ir krietni par lielu, pat gandrīz vienu kārtu par lielu. Jāuzsver, ka detalizētās kalkulācijas nav

65 Bezdarba slēpšana padomju un sociālistiskajās sistēmās notika caur fiktīvu nodarbinātību: pašlaik nedz jaunajās valsts struktūrās, nedz plašākā sabiedrībā nav ienākusi solidaritātes izpratne, jo nodokļu nemaksāšana, kas kavē patiesa darba tirgus izveidi (arī padara sociālo nodrošinājumu ļoti pieticīgu), netiek reāli nosodīta, kaut gan pārpalikušie pseidoarodbiedrību recidīvi (padomju sistēmā arodbiedrības uzdevums bija nodrošināt, lai darbaspēks ierodas darbā) žonglē ar jauna tipa sociālisma izveidi, piesaucot ES kā ieganstu, lai turpinātu piekopt padomju priekšstāvības tradīcijas.

66 Reālā dekolektivizācija Baltijā ir tik bagāta blēdībām un dažādām viltībām, ka tā prasa nopietnu pētīšanu: pamanot nākam padomju varas neizbēgamo galu, radās virkne pseidozemnieku ar maziem zemes pleķīšiem, resp., kolhoza vadības izraudzītas personas, kam "piešķira" tās bijušo laiku saimnieku mājas, kas vēl nebija līdz galam nodzīvotas, arī "savu tiesu" kolhoza ganāmpulka, lai tādā veidā atdarinātu "jaunsaimnieku", toties pati vadība sagrāba bagātāko zemes daļu (aizbildinoties ar visādiem valstiskiem motīviem), lai vēlāk salipinātu kopā paša sašķērēto deķi; Baltijā statistika uzdod par "lauksaimnieciskām" platībām personīgos dārzus (0,1ha): šādu un vēl citu iemeslu dēļ lauksaimniecībā patiesi nodarbināto skaits visās bijušajās sociālistiskās zemēs mēdz būt krietni zemāks, nekā statistikas dati to uzrāda.

publicētas, publicēti ir saīsināti secinājumi. Šo pētījumu kopīgais atradums, kuru principā saskata jebkurš, kas ielūkojas AEVEV šodienas tautsaimniecībā, ir tāds, ka KLP prasītu būtiskāko šīs slodzes daļu.[67]

Madridē sapulcējušies ES valstu vadītāji 1995. gadā iepazinās ar konkrētām problēmām attiecībā uz AEVEV. Ja pieņem, ka visas AEVEV vienlaikus iestātos ES (bez pārejas posma), saprotams, lēcienveidīgā slodze esošajai KLP padarītu to par politisku kļūdu dalībvalstīs. Savukārt, ja KLP subsīdijas tiktu izdalītas lauksaimniekiem AEVEV, kā to dara šobrīd EUR - 15, rastos lielas deformācijas AEVEV (lauku) sabiedrībā. Spriedze saņēmēju valstu sabiedrībā rastos tāpēc, ka šī bagātība netiktu ieguldīta vides aizsardzībā un lauksaimniecības struktūras pārveidē. Tā vietā pieaugtu pieprasījums pēc precēm, kuras ievestas no citām ES dalībvalstīm, bet ne pēc pašu industrijas ražojumiem. Šī atskaite, kas saucas Eiropas Komisijas valdes locekļa Fišlera vārdā, norāda uz to, ka AEVEV pāreja uz saprātīgāku zemes izmantošanu, resp., atteikšanās no vidi un veselību bojājošas ķīmijas, modernu ražas novākšanas un uzglabāšanas iekārtu ieviešana likumsakarīgi samazinās šajās valstīs tā darbaspēka īpatsvaru, kurš savu iztiku iegūst no lauksaimniecības.

Patlaban vairumā kandidātvalstu galvenajām pārtikas precēm ir ievērojami zemākas cenas nekā ES. Šī starpība aramkultūru sektorā svārstās no apmēram 10-30 % graudaugiem, eļļu un proteīnu saturošām kultūrām līdz 40-50 % cukurbietēm (lai gan cukuram cenu starpība kopumā ir nedaudz mazāka), mājlopu sektorā - no 30-40 % pienam un piena produktiem līdz 35-45 % liellopu gaļai. Relatīvi mazas ir cenu atšķirības gaļai, kas gūta, barojot mājdzīvniekus ar graudaugiem (cūkgaļai un putnu gaļai). Dažiem augļiem un dārzeņiem pastāv ievērojamas cenu atšķirības (piem., tomātiem līdz pat 80 %). Šajās valstīs var gaidīt turpmāku ražotāju cenu pieaugumu no šī brīža līdz nākamā finansiālo perspektīvu perioda vidum, kas mazliet samazinās cenu starpību, taču to nelikvidēs.

Kandidātvalstu galvenais – aramkultūru sektors, kurā pārsvarā ir relatīvi lieli īpašumi, integrējoties KLP tirgus un cenu politikā, saskartos ar nosacīti nedaudzām problēmām. Mājlopu sektorā šāda integrācija noritēs ilgāk, ievērojot vēl nepieciešamās kapitāla investīcijas, pārvaldes pārstrukturēšanu un reorganizāciju. Dažās kandidātvalstīs

67 A. Buckwell et al, *Feasibility of an agricultural strategy to prepare the countries of Central and Eastern Europe for EU accession*, 1994; L. P. Mahlé, *L'agriculture et l'élargissement de l'union européene aux pays d'Europe centrale et orientale: transition en vue de l'integration*, 1994; Tangerman S., Josling T. E. *Pre-accession strategies for Central Europe and the European Union*, 1994.

8.16. tabula. **Lauksaimniecības potenciāls ES un AEVEV** (aplēse veikta 1995. g.)**

ES un AEVEV ražošanas un patēriņa sadale pa KLP atbalsta kategorijām															
		produkcija (000 t)					iekšzemes patēriņš (000 t)				bilance (000t)				
		1989	1994	2002	2002*	2005	1989	1994	2002	2005	1989	1994	2002	2002*	2005
Graudaugi	AEVEV-10	88268	72620	84046	78427	83709	91045	72726	81610	84787	-2777	-107	2436	-3184	-1078
	ES-15	188506	174327	205046		213927	159300	158630	174886	177899	29206	15697	30160		36028
Eļļas augi	AEVEV-10	4473	3619	5546	5028	5192	3936	3331	4321	4323	537	288	1225	707	869
	ES-15	11636	12580	12680		12826	22797	24163	29000	29000	-11161	-11583	-16320		-16174
Cukurs	AEVEV-10	4027	2693	3722		3908	4561	3147	3934	3904	-534	-454	-212		4
	ES-15	15881	15402	15935		15935	13616	12596	12469	12439	2265	2806	3466		3496
Piens	AEVEV-10	38859	27509	30955		32503	35138	26253	29897	30497	3721	1255	1058		2006
	ES-15	127032	120002	119085		118137	119002	111623	109948	108707	8030	8379	9137		9430
Liellopu gaļa	AEVEV-10	1990	1297	1562		1729	1748	1379	1491	1294	241	-82	70		435
	ES-15	8310	7849	8052		7700	7959	7704	7291	7198	351	145	761		502
Cūkgaļa	AEVEV-10	5575	4208	4914		5098	5171	4160	4805	4847	404	48	109		252
	ES-15	15238	16010	17136		17539	14676	15065	16455	16857	562	945	681		682
Putnu gaļa	AEVEV-10	1754	1256	1804		1879	1426	1266	1634	1685	328	-10	170		194

* Nomināli 17,5% zemes izņemts no ražošanas, 7,5% zemes AEVEV.

** Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Agricultural Strategy Paper,* 1995.

daudz mazāka fermu vidējā lieluma dēļ lauksaimniecības struktūras ir vājākas.

Līdz tam laikam, ja tiks veiktas ierosinātās reformas, cenu starpība graudaugiem un liellopu gaļai varbūt būs izzudusi. Sagaidāms, ka cukuram un piensaimniecības ražojumiem, kā arī dažiem augļiem un dārzeņiem 20-30 procentu vai lielāka cenu starpība pastāvēs vēl vidēji ilgā perspektīvā. Cukura un piena pārstrādes nozaru cenu tūlītēja saskaņošana šajās valstīs (t.i., pilnīga integrācija KLP, jau sākot ar pirmo dienu) nozīmētu ievērojamu izejvielu cenu kāpumu, vienlaicīgi saskaroties ar pilnu konkurences spiedienu no Vienotā tirgus puses. Kvotu ieviešana neitralizētu tendenci augstāku cenu ietekmē palielināt cukurbiešu un piena ražošanu, kas varētu atstāt negatīvu ietekmi uz iekšzemes pieprasījumu, palielinot cukura un piensaimniecības produktu pārpalikumus šajās valstīs. Attiecībā uz dažiem augļiem un dārzeņiem tūlītēja integrācija KLP izraisītu līdzsvara zudumu tirgū.

Visās valstīs pārstrādes sektoros nepieciešams veikt lielus pārstrukturēšanas un modernizācijas pasākumus, tai skaitā pirmajā pārstrādes stadijā, lai gan šīs valstis ar nosacīti lielām ārvalstu investīcijām pārtikas pārstrādē varētu likties attīstītākas. Sagaidāms, ka, ieejot Vienotajā tirgū, pielāgošanās radītais spiediens uz Viduseiropas un Austrumeiropas pārtikas rūpniecību būs liels, it īpaši tajās nozarēs, kurās gaidāms izejmateriālu cenu pieaugums, un valstīs ar vāju galveno sektoru.

Fermu sektora un lauksaimniecības pārstrādes nozares vājums un gaidāmās cenu izmaiņas rada nepieciešamību vairumam kandidātvalstu paredzēt pārejas periodu, kura ilgums katrā valstī būtu atšķirīgs. Šāds pārejas periods ļautu mīkstināt cenu izlīdzināšanas šoku un izvairīties no pretendentvalstu pārstrādes nozares pakļaušanas pārmērīgai konkurencei. Visos gadījumos šī perioda laikā nebūs vajadzības sniegt tiešu ienākumu atbalstu, kāds izriet no 1992. gada KLP reformas. No otras puses, pretendentvalstīm jābūt spējīgām saņemt palīdzību savu lauksaimniecības un pārstrādes struktūru attīstībai, lai tās pakāpeniski sagatavotu pilnīgai integrācijai kopējā lauksaimniecības tirgū.

Kopīgais 10 AEVEV novērtējums ir grūti summējams. Jebkuras no 10 AEVEV uzaicināšana uz pārrunām par iekļaušanos nozīmēja šķietamu atkāpšanos no izstrādātajiem paplašināšanās nolikumiem. Faktiski vienīgi Slovēnijas un Čehijas attīstība bija pietuvojusies ES dalībvalstu līmenim, kā tas redzams 8.21. shēmā (nebūt nav runa par Kipru, par kuras ekonomiskajiem parametriem *Agenda-2000* vispār neizsakās). Autors apzinās, ka pret šādu ierindošanu pēc "attīstības

līmeņa" iebilst praktiski visas valstis, kas atrodas "lejas galā". Te jāapzinās, ka paplašinājums būtībā ir vienošanās 16 valstu starpā: 15 ES dalībvalstis + kandidāte. Kandidātei jācenšas *pārliecināt* 15 partneres, nevis jāuzmet lūpa, ja tās konstatē kaut ko tādu, kas netīk kandidātei. Vispārējais atzinums, ka neviena AEVEV nav tik tālu attīstījusies, lai attaisnotu tās iekļaušanos ES, ir šauri ekonomisks. Kā solidaritātes izpausme, kuru ES iestādes izteikušas pietiekami daudzas reizes arī pēc *Agenda-2000* publicēšanas, pieņemts lēmums par šādu kompleksu uzdevumu:

- uzrādīt tos trūkumus, kurus iespējams samērā drīz pārvarēt,
- izcelt sasniegumus un
- pielaist jebkuru valsti pie nopietnākām pārrunām, līdzko tā apliecina *spēju* noturēties un izdzīvot (pozitīvās) pārmaiņās, kas saistīsies ar līdzdalību Vienotajā tirgū.

Ieskatoties rūpīgāk, nekā iespējams, šinī īsajā atreferējumā, skaidri saskatāms, ka aizvien visas AEVEV ir ceļā uz to ekonomikas tālāku pacēlumu.

8.21. shēma. **AEVEV IKP uz 1 iedzīvotāju salīdzinājumā ar ES vidējo** (1998. g.)*

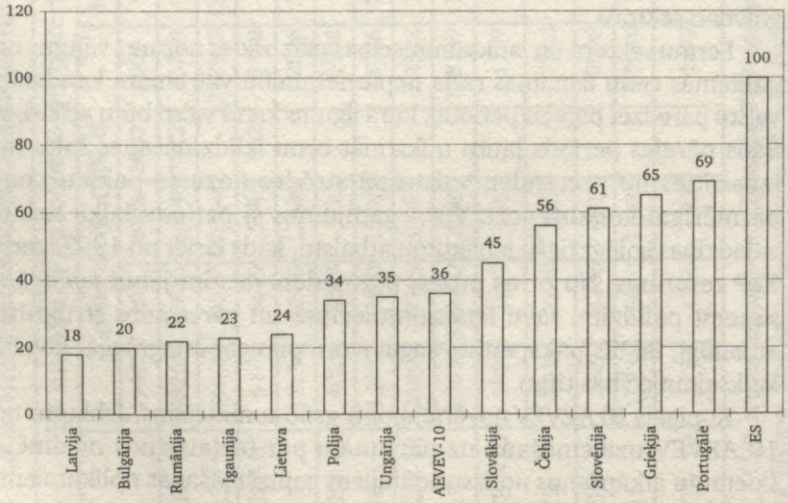

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, DG-II.

Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Esenē, lūdza Komisiju "detalizēti izanalizēt paplašināšanās sekas Eiropas pašreizējās stratē-

ģijas un nākotnes attīstības kontekstā". Tāda globāla analīze, protams, netika veikta, toties šaurākas analīzes secinājumi, atbildot uz jautājumiem (grūtībām), kas izvirzījās, veidojot *Agenda-2000* Atzinumus, atrodami sadaļā, kas saucas "Konsekvences izpētījums". Pirmais secinājums ir tāds, ka nepieciešams izmantot pirmspievienošanās periodu, lai nodrošinātu kandidātvalstī pienācīgu sagatavošanos līdzdalībai Savienībā - tādās jomās kā vides aizsardzība, transports, enerģētika, rūpniecības pārstrukturēšana, lauksaimniecības infrastruktūras atjaunošana un tās modernizācija un arī lauku sabiedrības attīstības veicināšana[68]. Kandidātvalstīs vispār vērojams zems līmenis sociālajā sfērā, it īpaši valsts veselības aizsardzības, bezdarba, kā arī darba drošības jomās. Pārāk lēna šo līmeņu izlīdzināšana varētu apdraudēt likumdošanas iedarbību un, iespējams, izkropļot arī Vienotā tirgus iedarbību pēc iekļaušanās. Konkrēti tematiskie mērķi ir šādi:

- **Vienotā tirgus ieviešana:** turpināt *Baltajā grāmatā* paredzēto likumdošanas saskaņošanu (par ko vairāk 8.5. nodaļā), jo pretējā gadījumā nav iespējams iedomāties tirgu bez iekšējām robežām; pievērst uzmanību lauksaimniecības produktu tirdzniecībai (sertifikācijai), arī aprast ar domu, ka visas četras kustības brīvības pastāvēs *abpusējā* veidā.
- **Vides aizsardzība:** uzsvars uz standartu ieviešanu, bez kuriem neviena no kandidātēm nespēs pilnībā atbilst *acquis* nostādnēm par ekoloģijas nozīmi tautsaimniecībā. Gaidot uz milzīgajām nepieciešamajām investīcijām, arī ņemot vērā to, ka kandidātvalstīs vides aizsardzībai netiek pievērsta vajadzīgā uzmanība (sakarā ar citām, svarīgākām attīstības prioritātēm), ieteicams sākt ar standartu ieviešanu (finansiālā izpratnē tam jābūt kopīgam pasākumam), jo vides aizsardzības normu trūkums varētu novest pie ražošanas dislokācijām un apdraudēt šo normu lielo praktisko nozīmi Vienotā tirgus darbībā.[69]

68 Šai tēmai, kas ES dalībvalstīs pazīstama ar latviski grūti pārtulkojamu nosaukumu *rural development*, AEVEV ir divkārša nozīme: pirmkārt, tanīs valstīs (visvairāk Polijā), kurās saglabājies sīkzemnieks, pat tādā pilnīgi 19. gs. līmenī (ar dažām 20. gs. prasībām), un, otrkārt, tādās valstīs kā, piemēram, Baltijā, kur laukos dislocēts ļoti daudz pseidolaucinieku, proti, uz industriāliem pamatiem organizēts, pēc pilsētas dzīves alkstošs iedzīvotāju kontingents, pievienošanās ES un tās KLP radītu tādu problēmu, ka tieši šie sabiedrības sektori ne visai konsekventi rīkotos ar finanšu resursiem, kas nonāktu *viņu* rokās, - šis secinājums ir pieklājīgs mājiens visām AEVEV, kuru valdībās atrodas pārsvarā pilsētnieki un pilsētas interešu aizstāvji, lai tās veiktu savu iekšējo lauku sabiedrības *atveseļošanas* programmu.

69 Vidi saudzējošu normu iekļaušana praktiskos procesos neapšaubāmi tos sadārdzina, tomēr blīvi apdzīvotajās ES dalībvalstīs vides aizsardzībai ir visnotaļ

- **Transports:** transporta infrastruktūra prasa lielas investīcijas, tām jāpiešķir augstāka prioritāte nekā šodien. Pieaugot tautsaimniecības apritei, var rasties milzīgi sastrēgumi, kas neļautu pilnībā izmantot ekonomikas attīstības iespējas; paredzams, ka ES vairāk iekļaus topošās dalībvalstis tik svarīgajās Eiropas mēroga tīklu programmās; īpaša uzmanība būtu jāpievērš *dzelzceļa* kā vidi saudzējoša transporta līdzekļa attīstībai.
- **Kodoldrošība:** AES ražo vidēji 30% kandidātvalstīs patērētās elektrības, dažās valstīs pat līdz 80%. Pēc padomju tehnoloģijas projektētās un atbilstoši padomju nostādnēm par drošību būvētās AES vēlams cik iespējams modernizēt, ar tālejošu nodomu tās slēgt; vienkārši uzreiz visas slēgt nav loģiski, jo dažas uzrāda lielāku riska potenciālu (Ignalina Lietuvā un dažas Bulgārijā); līdz 10 gadu laikā uzlabot, cik iespējams, tās padomju modeļa AES, kas ir modernizējamas (Čehijā, Ungārijā, Slovākijā, Bulgārijā); regulāri pārbaudīt Rietumu modeļa AES, kas darbojas Rumānijā un Slovēnijā.

8.17. tabula. **Stāvoklis AEVEV: privatizācijas gaita, pāreja uz tirgus ekonomiku** (pirmā iekļaušanās viļņa valstis izceltas, "nenosakāms" šeit nozīmē, ka nav skaidrs, vai virsroka valsts vai privātajam sektoram)*

Valsts	Privātā sektora īpatsvars IKP	Tiešās ārējās investīcijas	Galvenais IKP radīšanas veids	Privātā sektora izveidošana
	1995. g. (%)	kā % no 1994. g. IKP		
Bulgārija	45	5	valsts sektors	no jauna
Čehija	70	12	privātais sektors	privatizācijas ceļā
Igaunija	65	14	privātais sektors	ārējās investīcijas
Ungārija	60	32	nenosakāms	ārējās investīcijas
Latvija	60	6	nenosakāms	privatizācijas ceļā
Lietuva	55	1	nenosakāms	privatizācijas ceļā
Polija	60	6	nenosakāms	no jauna
Rumānija	40	3	valsts sektors	privatizācijas ceļā
Slovākija	60	3	nenosakāms	privatizācijas ceļā
Slovēnija	45	3	valsts sektors	no jauna

* Ziņu avots: S. Estin, P. Hohes, *Competition and integration in the European Union,* Edward Elgar, Cheltenham, 1998.

Apsvērums, kas tiešā veidā Atzinumos neparādās, bet kam bija liela nozīme, ir kandidātes *spējas* pašai sevi organizēt un sasprindzināt ilgstošai ekonomikas attīstībai. Izejas punkts jebkurai kandidātei bija ES dalībvalstu pārstāvju pārliecināšana par to, ka tai ir izstrādāta attīstības koncepcija, kurā iekļaušanās ES ir nevis pašmērķis, bet *līdzeklis*, lai panāktu efektīvāku pašu resursu izmantošanu. Vienkāršāk izsakoties, attiecībā uz sociālistiskās domāšanas mantojumu, vai šīs valstis, pareizāk, to sabiedrība nolēmusi atjaunot privāto īpašumu un atteikties no kārdinājuma padzīvot tālāk no ārzemju žēlastības naudas. Viens šāds komplekss rādītājs par katras AEVEV stratēģiju redzams 8.17. tabulā. Šeit skaidri saskatāms, ka AEVEV attīstības ceļi sadalījušies - kas ir normāla parādība, taču aiz kuras arī varētu slēpties neizdarība, mazdūšība un cita veida paļaušanās uz gadījuma rakstura notikumiem. Pētniekiem nākotnē noteikti interesants būs jautājums, kādi bija apsvērumi, kādi bija rosinošie faktori un ietekmes, kas noteica atsevišķas izvēles. Vērā ņemams ir fakts, ka Slovēnija, kurā uzbūvēts no jauna valsts sektors kā galvenais ekonomikas aprites pamats un kura baudījusi procentuāli uz pusi mazāk tiešo ārējo investīciju nekā Latvija, tomēr pierādījusi, ka tajā darbojas tirgus ekonomika.[70]

Eiropas Komisijas valdes locekļu lēmums-ieteikums, lai uz sarunu atklāšanu tiktu aicinātas tikai piecas no desmit Asociētām Eiropas valstīm[71], tika pieņemts 1997. g. 14. jūlijā. Būtiskie iemesli, kas noteica tieši šo kandidātu veiksmi, ir izteikti diezgan precīzi. Tie atrodami, veicot visu 10 Atzinumu salīdzinošu analīzi. Esam šinī ieskatā atstājuši ārpusē visus ar ES *otro* un *trešo pīlāru* saistītos jautājumus. Ar nopietnu jautājuma zīmi iepretim Slovākijai (iekšējo politisko nekārtību dēļ) visās AEVEV saskatīta vēlēšanās pievienoties šīm ES aktivitātēm, kas pašreizējās dalībvalstīs izraisa vislielāko politisko aģitāciju pret Eiropas

---

būtiska un taustāma nozīme; tas pats attiecas uz AEVEV, kaut gan šeit vispārējais attīstības līmenis ļauj adaptēties paralēlā veidā, proti, ieviešot vides aizsardzības normas kopā ar ekonomikas attīstību.

70 Ungārijas pieredze ir dažādos laikos stipri dažādi uztverta: pašā tautsaimniecības pārveides sākumā tieši Ungārijas (jāteic, ka nomenklatūrai piederošie) veiklie pārstāvji piesaistīja ļoti lielas ārzemju investīcijas, bet tās izšķieda, cenšoties saglābt nesaglābjamo sociālisma laikmeta ražošanas mantojumu, proti, novecojušo fizisko infrastruktūru un pārāk lielo nodarbināto skaitu, arī diezgan bezatbildīgos pārvaldes kadrus; apķeršanās un nonākšana pie saprātīgas attīstības programmas pierādīja Ungārijas ilgtermiņa apņemšanos dzīvot ar tautsaimniecību, kas balstīta uz konkurenci un prāta veiklību daudz vairāk nekā uz dabas bagātībām vien.

71 Tikai pašā pēdējā brīdī Slovēnijas Parlaments apstiprināja Asociācijas līgumu ar Eiropas Savienību: triju Baltijas valstu un Slovēnijas līgumi 1997. g. 14. jūlijā vēl nebija stājušies spēkā, jo trūka visu 15 esošo dalībvalstu ratifikācijas.

integrācijas padziļināšanu. Pat pirmais ieskats šajos dokumentos izvirza šādus secinājumus:

- Lēmums nav nedz pārpratums, nedz tas balstās uz nepilnīgu informāciju.
- Dažas no 10 Asociētām Eiropas valstīm (un šo valstu sabiedrība) izvērsušas nopietnāku ekonomisko un politisko reformu, nekā tas novērots citās valstīs.
- Vienīgā klaji negatīvā norāde atrodama viedokļa kopsavilkumā par Slovākiju, kurā izteikta nožēla, ka politiskās nepilnības liedz Eiropas Komisijai ierosināt aicināt šo valsti uz pārrunām. Slovākija daudzējādā ziņā, resp., no ekonomiskā viedokļa, ir pieņemami sagatavojusies sarunu sākšanai.
- Komisijas valdes locekļi acīmredzot piešķīruši lielu, toties neizmērāmu nozīmi viņu sarunu gaitā sastapto valstu pārstāvju *atjautībai*, arī viņu spējām nākt ar konkrētiem saimnieciskiem (pozitīvi radošiem) priekšlikumiem.

Agenda-2000 dokumentu paketes sagatavošanas darba apstākļus apgrūtināja fakts, ka 10 kandidātvalstīm praktiski nav nevienas kopīgas valsts valodas (atskaitot Čehiju un Slovākiju), nedz to iedzīvotāju domāšanas veids līdzīgs. Šo valstu ekonomiskās attiecības ar ES priekštecēm – Eiropas kopienām bija stipri atšķirīgas un ir lielā mērā nebūtiskas šodien. Politiskā plāksnē vienīgi ar Rumāniju pastāvēja kaut kāda veida sadarbības līgums (tas attiecās uz laiku līdz 1989. gadam). Tautsaimnieciskā plāksnē ne vairāk kā 20% (Baltijas gadījumā krietni mazāk nekā 5%, jo tā bija PSRS ekonomiska apakšvienība) šo valstu tirdzniecības bija ar ES dalībvalstīm - un arī šī pieticīgā daļa pārsvarā attiecās uz primārajiem produktiem.[72]

Agenda-2000 darba kvalitāti noteikti ietekmēja statistisko datu problemātika. Pirmkārt, līdzīgos atzinumos, kas izteikti par citām kandidātēm, parasti tika izskatīta 10 gadu ilga attīstība - ar uzsvaru uz stabilitātes ieturēšanu šinī apskatītā laikā, pievēršot uzmanību gan pozitīvām, gan negatīvām ilgtermiņa attīstībām, kas pamanītas šādā analīzē. Turpretī 10 AEVEV izrādījās ļoti grūti atteikties no sociālistisko valstu tradīcijām izmantot statistiku kā radošu literāru nodarbību, kuras mērķis bija galvenokārt politisks (iekšējā un ārējā propaganda).

72 Atgādināsim, ka primāro produktu tirdzniecība ES valstu starpā un starp ES valstīm un ārvalstīm (atskaitot ogļu piegādi) nav tiešā veidā pakļauta Kopienas nostādnēm.

Daudziem datiem, kurus piespēlēja kandidātes, vienkārši nevarēja ticēt.[73] Neapšaubāmi, *Agenda-2000* Atzinumos atsevišķas kļūdas atrodamas, toties šis dokuments visumā uzrāda iecietību pret centieniem *aizmiglot acis*, jo tā gatavotājiem bija skaidrs uzdevums atrast to, kas ir pozitīvs un cerīgs visumā diezgan sarežģīto tautsaimniecisko procesu jūklī. Ekonomiskā stāvokļa raksturojums visās AEVEV (bet ne Kiprā un ne Maltā) izraisīja sašutumu, tāpēc ka Eiropas iestādes labprātāk paļaujas uz saviem datiem. Ja tajos ir kādas nepilnības, tās varētu būt sistemātiskas un izlīdzinātos, analizējot kandidātes. Paplašināšanās neizbēgami saistās ar papildu izmaksām no ES budžeta. Jautājums ir, kā fiksēt šo izdevumu apjomu; otrs jautājums, kas šeit nav līdz galam izrunājams, ir politiska rakstura, un tas attiecas uz lēmumiem, kas konkrēti jāpieņem visām dalībvalstīm, lai noslēgtu pārrunas par iekļaušanos, - proti, no kādiem Kopienas finansiāliem atbalstiem, it sevišķi saviem mazāk attīstītajiem reģioniem, pašreizējās ES dalībvalstis būtu ar mieru atteikties, lai finansētu jauno dalībvalstu atbalstīšanu? Viens (Komisijas piedāvātais) priekšlikums redzams 8.18. tabulā. Jāpiebilst, ka šinī tabulā ietvertie skaitļi, kā arī pieņēmums, ka pirmās jaunās dalībvalstis varētu iekļauties ar 2002. g. (tas praktiski nozīmētu sekmīgi noslēgt sarunas jau 1999. gadā, jo visi Iekļaušanās līgumi būs jāratificē 17 iestādēs, resp., ES-15 dalībvalstīs, Eiropas Parlamentā, arī jaunajā dalībvalstī), ir doti tikai, lai varētu aprēķināt budžeta apjomus.[74]

Noslēgsim šo ieskatu *Agenda-2000* ārējās attiecībās ar šodienas situācijas apskatu. Kā zināms, Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Luksemburgā 1997. g. decembrī, principā apstiprināja Eiropas Komisijas lēmumu, resp., tās ierosinājumu. Šī Padome atbalstīja Eiropas Komisijas valdes locekļu izteicienus, ka nav iespējams tām valstīm, kuras straujāk attīstās, likt gaidīt, kamēr vislēnākā kandidāte

73 Šeit nekavēsimies, iztirzājot, cik lielā mērā šādas neprecizitātes cēlonis ir pagātnes mantojums, kad statistikas pārvaldēm bija praktiski vienīgi iekšējās un ārējās propagandas nozīme: attīstības likmes, kas iepriekš pareģotas kārtējā piecgadu plānā, tika sasniegtas un pārspētas ar patiesi apbrīnas cienīgu regularitāti (parādība, kuras saiknes trūkums ar reālajiem apstākļiem bija valsts noslēpums); metodoloģijas ziņā pamanīts tas, ka izrādās diezgan grūti ātri apgūt Rietumos tik izplatītās un, jāteic, diezgan uzbāzīgās statistikas datu vākšanas metodes, pie kurām jāpieradina sevi pieņemt tās kā personīgās dzīves izokšķerēšanu.

74 Ja visās AEVEV šodien parādās ļoti jūtīgi, pat jūtelīgi formulējumi par neklanīšanos Rietumu valstu priekšā (tiem parasti ir vietējā rakstura iekšpolitiskais noiets), tad ES dalībvalstis pierādījušas to, ka tās nepakļaujas ārējam spiedienam, nedz lai paātrinātu šādu pārrunu gaitu, nedz lai piekāptos kandidātes untumainajām prasībām (skatīt pārskatus par sarunām, kas vestas ar Portugāli un Spāniju: C. Preston, *Enlargement and Integration in the European Union*, 1997.

sasniedz kaut kādu minimālu aprites līmeni. Savukārt, ņemot vērā ļoti negatīvo reakciju tā dēvētajās mazāk sekmīgajās kandidātēs, Padome ieteica kā solidaritātes izpausmi vienlaicīgi slēgt tā dēvētos Iekļaušanās partnerības līgumus ar visām 10 AEVEV un šo procesu nosaukt par pievienošanās gaitas atklāšanu. Saprotamā kārtā, daudz būtiskāku solidaritātes izpausmi nav iespējams iedomāties.

8.18. tabula. **Paredzamie izdevumi no ES budžeta kā pastiprinātas strukturālās pārmaiņas veicinoša palīdzība jaunajām dalībvalstīm un arī pārējām kandidātēm** (mljrd. *ecu* pēc 1997. g. kursa)

	1999. g.	2000. g.	2001. g.	2002. g.	2003. g.	2004. g.	2005. g.	2006. g.
Pirmspievienošanās palīdzība	1,3	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
1. tēma		0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
2. tēma		1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4. tēma*	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Pārējām kandidātēm**	0,5	1,2	1,2	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Topošajām (jaunajām) dalībvalstīm**	0,8	1,8	1,8					
Jaunajām dalībvalstīm				5,8	8,2	10,8	13,3	15,7
1. kategorijā***				1,5	1,9	2,4	2,9	3,3
2. kategorijā				3,6	5,6	7,6	9,6	11,6
3. kategorijā				0,7	0,7	0,8	0,8	0,8

* Izmantojot summu, kas paredzēta 1999. g.
** Laikā no 1999. g. līdz 2001. g. sadale ir provizoriska.
*** Pārvērstas 1999. g. vērtībā, lai veicinātu salīdzinājumu; provizoriskās summas uzdotas orientējoši.

Austrumu paplašinājuma vissāpīgākais jautājums ir - kas par to maksās, *cik daudz* un ar kādu *drošības sajūtu*, ka šāds ieguldījums *atmaksāsies*. Ieskatoties *Agenda-2000* finansiālajos izkārtojumos 8.18. tabulā, redzam vairākas atbildes šim jautājumam. Šinī tabulā numurēto tēmu atšifrējums ir šāds: 1. tēma - pabalsts lauksaimniecības jomā; 2. tēma - pabalsts strukturālo fondu jomā; 4. tēma - Eiropas

Komisijas ārlietu aktivitātes. Redzama sadale starp pirmā viļņa kandidātvalstīm un pārējām. Kaut gan principā mērķis abiem atbalsta veidiem ir līdzīgs, proti, nostiprināt tirgus ekonomikas kontrolējošās un virzošās struktūras, apjoms atšķiras pamatīgi. Šeit vērts atkārtot to, ko ES vadība paskaidroja ne vien visām 10 AEVEV, parakstot Iekļaušanās partnerības līgumus, bet arī uzsākot sarunas ar 5 AEVEV, proti, ka par jaunu dalībvalsti taps tā valsts, kas sarunās *turpinās* uzrādīt progresu.[75] Tikai tad pavērsies iespējas pievienoties Strukturālo fondu (pārveidotajai) darbībai. Nav iespējams neuzsvērt, cik būtiski ES vadība ir nolēmusi turēties pie prasības, lai pēc pievienošanās visās 16 vai vairāk ES dalībvalstīs būtu nodrošināta vienlīdzīga ES pilsoņu līdzdalība Vienotā tirgus ekonomiskajos procesos.

Ieskatoties *Agenda-2000*, redzam, ka iecerētais veids, kā ierobežot šādas milzīgas slodzes rašanos, ir ierosinājums, ka ES budžeta iemaksas jaunās kandidātvalsts apritēs nedrīkstētu pārsniegt 4% šīs valsts IKP. Šis cipars (kas ir orientējošs) kopā ar iecerēto ilgtspējīgo šo valstu 4% attīstības likmi tomēr nozīmēs vēl kādus 20 gadus, lai jaunās dalībvalstis pietuvotos ES vidusmēram. Šāds finansiālais stāvoklis, protams, var grozīties, jo visas šīs budžeta prognozes ir tikai priekšlikumi. Kas negrozīsies, ir ES dalībvalstu politiski ieturētā apņemšanās stimulēt AEVEV tautsaimniecības apriti, tomēr neatbalstīt to visā pilnībā. Skaidrāk par skaidru pateikts, ka pagātnes AEVEV attiecības ar PSRS kā indivīdiem ar vienu lielu integrētu centru nekādā veidā neatkārtosies, kad AEVEV būs ES daļa. Ja arī ES iekšpusē izveidotos tā dēvētās pastiprinātās sadarbības valstu grupas[76], tās pieļaus tikai daudzpusējas attiecības, nevis tās vienpusējās, kas raksturoja PSRS attiecības ar Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm, nemaz nerunājot par koloniālajām attiecībām, kādas Krievijas Federācijai bija ar Baltijas jūras piekrasti.

Kandidātvalstu uzskaitījums nebūtu pilnīgs, ja tajā neiekļautu Turciju, kuru varētu uzskatīt par īpaši nepacietīgu kandidāti uz iekļaušanos. To arī iespējams raksturot kā īpaši neattapīgu kandidātvalsti. Atcerēsimies, ka Turcija sāka savu tuvošanos Eiropas integrācijai

75 Eiropas Komisijas valdes loceklis Hanss van den Bruks izteicās gan par šo tēmu, gan par to, ka Kopienas likumdošanas (*acquis*) pārņemšana (un tās ievērošana) ir viena no vairākām pamata prasībām, kuras visas kandidātes ir pieņēmušas, saņemot uzaicinājumu ierasties uz nopietnām pārrunām (skatīt Ārlietu Ministru Padomes 1998. g. 30&31. marta publiskos protokolus, kuri ikvienam pieejami Internetā, *http://europa.eu.int/en/comm/spp/rapid.html*.

76 Amsterdamas līgumā (faktiski tādas iespējas daļēji paredzētas jau Romas līguma oriģinālajā redakcijā) pieļauta šāda pastiprinātas sadarbības iespēja (skatīt arī Vārdnīcu).

vienlaikus ar Grieķiju. Toties, ja Grieķijai izdevās iekļauties ES, tad Turcijas izredzes uz pilntiesīgas dalībvalsts statusu šodien nav necik spožas, spriežot pēc šīs valsts neseniem politiskiem izteicieniem un arī pēc tās ļoti bēdīgās reputācijas cilvēktiesību jautājumos (karaspēka lietošana, lai kārtotu "rēķinus" ar tās politiskiem iekšzemes formējumiem, neatbilst nekādiem demokrātijas un tiesiskuma kritērijiem). ES attiecības ar Turciju atrodas tādā stadijā, ka noslēgta vienošanās par Muitas apvienības izveidošanu starp ES un Turciju.[77] Norunāto pilnīgo tirdzniecības atbrīvošanu no ierobežojumiem kā lielu soli uz ciešāku sadarbību politiskās jomās kavē jau pieminētās Turcijas iekšējās problēmas un šīs valsts vadības neizpratne par to, ka tādas izrīcības varētu nesimpatizēt Eiropas valstīm. Turcijas stāvokli, protams, sarežģī tās attiecības ar Grieķiju, proti, Turcijas rīcība, anektējot daļu no Kipras[78].

Turcijas un ES attiecībās *Agenda-2000* izraisīja kārtējo saspīlējumu. No vienas puses, ES augstākajā iespējamā līmenī apstiprināja, ka Turcija var cerēt uz kādreizēju labvēlīgu tās kandidatūras izskatīšanu. No otras puses, gan konstatētās nepilnības Turcijas izpratnē par cilvēktiesību ievērošanu, gan tās šķietamā nespēja apturēt ekonomisko migrantu un narkotiku tranzītu, aizbildinoties ar dažādībām likumdošanā, rada nopietnu jautājumu, kādā veidā Turcija spētu pārņemt Kopienas *acquis*, resp., ne vien to pārcelt, bet arī panākt savas tiesību sistēmas reformu, lai to ievērotu. Ierosinājums esošās līgumattiecības pastiprināt, bet Turcijai izrādīt sapratni par tās nepilnībām nenoveda 1998. gada pirmajā pusē pie konstruktīva tālāka dialoga.[79]

ES attiecības ar Maltu nav skartas *Agenda-2000*. Kā zināms (un jau iepriekš teikts šinī grāmatā), par Maltu Eiropas Komisija izteica

77 Šī vienošanās parakstīta 1995. gadā (izmantojot kompetences, kas piešķirtas tā dēvētai Asociācijas padomei, kurā ietilpst gan dalībvalstu, gan Turcijas pārstāvji) un formāli stājās spēkā ar 1996. gadu 1. janvāri.

78 Kipra kā lielākā etnisko grieķu apdzīvotā sala Vidusjūras austrumu daļā reizē atrodas vistuvāk Turcijas sauszemei; izmantojot Grieķijas militārās diktatūras neslavu, kā arī ASV netiešo piekrišanu (tajā laikā ASV izmantoja bāzes Turcijā sevišķām vajadzībām), Turcija iebruka Kiprā 1974. gada rudenī; 1983. gadā Turcijas armijas okupētā Kipras daļa tika deklarēta par "neatkarīgu republiku", kuru par valstisku veidojumu atzinusi vienīgi Turcija; notiek etnisko turku ieceļošana šīs salas ziemeļu daļā un etnisko turku-kipriešu izceļošana; laiku pa laikam Turcija pretendē uz "tiesībām" pilnīgi anektēt šo salu.

79 Skatīt: Bulletin of the EU, punktu I.6, 12-1997, *A European Strategy for Turkey*; savukārt Turcija noraidīja iespēju piedalīties tā dēvētajā Eiropas konferencē 1998. g. martā (par tās iecerēm skatīt turpat: I.4, *The European Conference*) un iekļauties nepārtrauktajā dialogā, kas šobrīd rit starp 11 kandidātēm un ES, tā vietā sarīkodama tikšanos ar Kipras ziemeļu daļas pseidovaldības pārstāvjiem, cerot tādā veidā bloķēt Kipras iestāšanos ES.

visumā pozitīvu atzinumu. Savukārt Maltas jaunievēlētā valdība (vēlēšanas notika 1996. g. 26. oktobrī) atteicās aktīvi kontaktēties ar ES iestādēm, tomēr neatsauca savu iesniegumu par iekļaušanos ES. 1997. g. februārī Maltas valdība izteica vēlēšanos panākt iespējami ciešu sadarbību ar ES, kas ņemtu vērā Maltas "ekonomisko un ģeopolitisko stāvokli"[80]. No savas puses Eiropas Komisija 1998. g. februārī ieteica pabeigt Brīvās tirdzniecības telpas paplašinājuma izveidošanu, kas iekļautu Maltu visā pilnībā, un citos veidos pastiprināt sadarbību starp Maltu un ES. Maltas un ES tirdzniecības bilance ir ES labvēlīga (1997. g. eksports no ES uz Maltu bija 2 miljardi ekiju vērtībā, bet imports ES no Maltas - 0,7 miljardi). Malta ir sava veida tranzīta valsts uz Ziemeļu Āfrikas valstīm.

8.4. Baltijas valstu kandidatūru novērtējumi

Izskatot Baltijas valstu kandidatūras vienlaikus ar AEVEV kandidatūrām, Eiropas Savienība atzina, ka šīs valstis[81] tiek pielīdzinātas tām valstīm, kuras agrāk nevarēja piedalīties Eiropas integrācijas procesos dēļ PSRS uzkundzēšanās un šo valstu suverenitātes nomākšanas. Šāda veida globālais politiskais segums AEVEV iekļaušanai ES ļauj katrai valstij atrast savu ceļu pārveides laikā. ES ir un paliek pirmkārt ekonomisko interešu integrācijas izpausme. Jau pirmie kontakti starp ES un Baltijas valstīm noskaidroja, ka šo pēdējo starpā pastāv diezgan lielas atšķirības, lai vedinātu uz domu, ka tās varētu iekļauties ES pat vēlāk nekā citas AEVEV. Baltijas trīs valstis piedalās ES Austrumu paplašinājumā, pateicoties sava veida brīnumam: laikā, kad AEVEV jau sāka pārveidot savas valstiskās administratīvās un tautsaimniecības struktūras, baltiešu *de facto* valstiskums vēl ne tuvu nebija pat atjaunots. Atzinumos par Baltijas valstīm tātad jāsaskata liela *labestība*, kaut gan labestību nedrīkst sajaukt ar atteikšanos no veselā saprāta. Pirmais Austrumu paplašinājuma vilnis iekļāvis sevī tikai vienu no trim Baltijas valstīm: ja pārējās kaimiņienes vēlas panākt šo aizejošo vilni, tad tām jākļūst daudz aktīvākām un daudz lietišķāk jārīkojas. Šinī apakšnodaļā izskatīsim, kādi ir *Agenda-2000* slēdzieni attiecībā uz Baltijas valstīm, bet sīkāk analizēsim Atzinumu par Latvijas pieteikumu

80 Citāts *"to seek as close a relationship with the European Union as is compatible with Malta's particular economic and geo-political circumstances, while mindful of the Union's acquis and its framework of operations"* no Eiropas Komisijas informatīvā ziņojuma: *EU-Malta relations, April, 1998.*

81 Šinī apakšnodaļā termins *Baltijas valstis* attiecas uz Igauniju, Latviju un Lietuvu.

iekļauties ES. Diemžēl nopietna *Agenda-2000* analīze, kas, protams, notikusi Baltijas valdību struktūrās, plašākai sabiedrībai pasniegta nepilnīgā un pat tendenciozā veidā. Lai arī Eiropas Savienības nomelnošana dotu iekšējo politisko kaislību apmierinājumu, integrācijas process ir karavāna, kas attālinās no šiem "tautas vārdā" runājošiem, paplašināšanās gaitā liekiem grupējumiem. Baltijas valstīs tikai nedaudz izteiktākā veidā nekā citās kandidātvalstīs sastopamas tās pašas problēmas, kas bremzē ekonomikas attīstību: nepilnīga tiesiskuma izpratne, sabiedrības spiediens panākt momenta uzrāvienus, nevis pamatīgu ilgtspējīgu attīstību, izglītotās jaunatnes mukšana uz attīstītākām valstīm, liels motivācijas trūkums un vāja izpratne par valsts administratīvo struktūru godīgas darbības priekšrocībām iepretim korumpētībai un formālismam.

Komisijas Atzinumi par Latviju, par Igauniju un par Lietuvu, kas izmantoti šinī analīzē, ir pieejami Internetā, Eiropas Komisijas serverī. Komisijas ārlietu daļa (ģenerāldirekcija) DGI(a) izveidojusi lapu, kas veltīta sadalītam, skaidrojošam šo Atzinumu apskatam (pa tēmām)[82]. Ievērības cienīga ir DG I(a) iecere šos Atzinumus pārtulkot visās kandidātvalstu valodās: 1998. g. I ceturksnī bija pieejams vienīgi kandidātes Atzinuma tulkojums tās valsts valodā. Politologiem, starptautisko attiecību studentiem, visiem, kurus interesē, kāds ir Latvijas tēls, lietderīgi būtu zināt šo Eiropas Komisijas publiski piedāvāto informāciju[83], uz ko atsaucas pasaules lietišķās aprindas. Šinī apakšnodaļā ieskatīsimies šajos Atzinumos, pievēršot uzmanību trim tēmām: pirmkārt, kādā veidā izpaužas *tiesiskuma izpratne* šo valstu sabiedrībā, pieskaroties demokrātijas izpratnei un tiesiskuma realitātei; otrkārt, kāds ir valsts *administratīvo struktūru* novērtējums; treškārt, kāda ir *ekonomikas orientācija*, gan iekšzemes izpausmēs, gan ārējo tirdzniecības saišu veidošanā. Saprotamā kārtā, akcents likts uz Latvijas pieteikuma novērtējumu. Daļēji izmantoti arī Latvijas Nacionālās programmas integrācijai Eiropas Savienībā materiāli[84].

Eiropas Komisijas Atzinumi, kas publicēti 1997. g. jūlijā par desmit kandidātēm, patiesi izskata dažus fundamentālus jautājumus, kuri nav parādījušies agrāk publicētos Atzinumos par citām kandidātēm. Šajos

82 *//http.europa.eu.int/en/comm/dg1a.html;* izvilkumi ar specifisku tematisku ievirzi atrodami citās mājas lapās, piemēram, par lauksaimniecības jautājumiem pie *// http.europa.eu.int/en/comm/dgvi.html.*

83 Piekrītot tam, ka Latvijas attēlojumam vajadzētu būt precīzākam, autors paliek pie domas, ka, atsakoties no greizsirdības, latvieši spēj tikai iegūt no igauņu prakses, kas ir pierādīta kā eiropiešiem saprotama.

84 Programma tapusi, pateicoties Iekļaušanās partnerības nosacījumiem (skatīt 8.5. nodaļu); šeit izmantots teksts, kas publicēts *Latvijas Vēstnesī*, 1998. g. 5. maijā.

Atzinumos, lielākā mērā nekā agrākajos, uzsvērts kopīgais šī paplašinājuma moments. Eiropas Savienības Padome[85], satiekoties Amsterdamā 1997. g. jūnijā, pieprasīja, lai Atzinumi par visām 10 kandidātēm tiktu publicēti vienlaikus, labi zinot, ka dažām kandidātēm vēl ļoti ilgs laiks stāv priekšā, lai sasniegtu minimālo nopietnas ievērības cienīgu attīstības līmeni. Austrumu paplašinājums ir vēsturiski gandrīz vienreizēja izdevība panākt būtisku izlīdzinājumu Eiropas ģimenes attiecībās. Nopietnas lietas eiropieši nemēdz sasteigt - jāpaskatās uz Rietumeiropas attiecībām, lai par to pārliecinātos. Kopenhāgenas kritēriju[86] attiecināšana jāizprot pēc būtības, nevis formāli. Atgādināsim, ka Atzinumu formāts atspoguļo šos kritērijus. Pēc tam seko šādu tēmu izvērtējumi:

- politisko attiecību stāvoklis šobrīd starp kandidāti un Eiropas Savienību;
- kādā mērā kandidātes valsts politiskās struktūras atbilst Rietumeiropas valstu izpratnei par demokrātiju, kuras stūrakmens ir tiesiskums, kas atbrīvots no šķiriskiem un citiem subjektīviem nosacījumiem;
- cik spēcīga ir kandidātes ekonomiskā sistēma, arī aplēšot to, cik spējīga būtu šī sistēma iepretim konkurencei gadījumā, ja valsts iekļautos Eiropas Savienībā vidēji tuvā laikā[87];
- cik lielā mērā kandidāte spējīga uzņemties atbildību, kas saistās ar dalībvalsts statusu, sevišķi tās spējas nodrošināt Eiropas Vienotā tirgus noteikumu ievērošanu[88], kuru būtiska daļa ir rūpes par ES ārējo robežu vienādi stingru kontroli (Latvijas austrumu robeža kļūtu par Vācijas, par Francijas, pat par Īrijas austrumu robežu - ar konsekvenci, ka visas šīs valstis prasītu no Latvijas robežsargiem tādu pašu atbildību, kādu tās prasa no saviem robežsargiem[89]);

85 Autors atsakās no lecīgā, gandrīz nievājošā termina "Eiropadome" lietošanas (skatīt *COM(97) final 2006* tulkojumu latviski).

86 *Conclusions of the Copenhagen European Council of June 1993, Brussels*, Bulletin of the EU, Bull. 6-1993, Point I.26 (1993).

87 Nevienā Atzinumā nav precīzi norādīts, kāds laika sprīdis atbilst šim termiņam; norādes liecina par prognozēm, kas veiktas apmēram pieci gadi uz priekšu.

88 Skatīt: Commission of the European Communities, *White Paper on "Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the European Union"*, COM (94) 320, COM (94) 361, COM (95) 163: pēdējie divi dokumenti ir pamata dokumenta uzlabojumi un papildinājumi.

89 Latvijas sabiedrība tās šodienas attīstības līmenī pierādījusi savu kompetences trūkumu šinī jautājumā: ierēdniecības vāji slēptā sajūsma par iespēju "izmantot" šādus apstākļus atbilstoši Latvijas, pareizāk sakot, Krievijas likumiem izsaka klasisko izpratni - ja ierēdnim nepieciešama nauda, tātad atkāpes no likuma ievērošanas nav sodāmas.

- finanšu sistēmas izturība (vitalitāte), arī daudzu tirdzniecības, rūpniecības, lauksaimniecības (un citu resoru) konkurētspēja Vienotā tirgus apstākļos;
- sabiedrības sociālais nodrošinājums, tās attiecības ar valsts aparātu, ikdienas sadzīves apstākļi, iekšlietas un tieslietas (attiecībā uz *trešā pīlāra* nostādnēm Māstrihtas līgumā), arī kandidātes spējas orientēties Kopienas ārpolitikā;
- administratīvo un tiesisko struktūru faktiskās, pierādītās darba spējas un to iespējamā izaugsme tuvākajā laika posmā.

Ikvienam šīs grāmatas lasītājam zināms šo Atzinumu galvenais slēdziens, proti, ka pastāv diezgan lielas atšķirības starp trim Baltijas valstīm. Šāda secinājuma pamatojums konstatējams ne jau sadaļās par demokrātijas jautājumiem, toties tas atrodams, ieskatoties ekonomikas, tiesiskuma un valsts administrācijas aparāta novērtējumos. Pirmie būtiskie jautājumi, uz ko *Agenda-2000* atbild, ir šādi: vai iedibinātā demokrātiskā valsts iekārta saskan ar tās pilsoņu politisko vēlmi? Vai demokrātiskiem procesiem nepieciešamā preses brīvība pastāv, un vai šīs preses attieksme ir *konstruktīvi* kritiska (palīdzot, nevis graujot valsts iekārtu)? Vai aiz formālas virzīšanās pretī tirgus ekonomikai nesaglabājas vecā valsts saimnieciskā sistēma? Vai tikai Rietumu investīcijas neaicina tāpēc, lai aizlāpītu sociālisma radīto cietās valūtas iztrūkumu? Vai pastāv solidaritāte starp valsts pārvaldi un pārvaldāmiem? Madridē sapulcējusies Eiropas Savienības Padome arī ieteica pievērst uzmanību administratīvo struktūru reformai, nosakot, ka nepieciešama ne vien Kopienas likumdošanas pārcelšana, bet arī pierādījumi par to, ka šie pārceltie likumi patiesi *darbojas*.[90] Komisijas darba grupa ar vienādu metodiku izvērtēja 10 ļoti dažādās ekonomiskās sistēmas. Atzinumu saturs nedaudz atkārtojas, jo tie ir bagātīgi aprakstošas un detalizēti analītiskas datu bankas destilēta esence. Uz jautājumu, vai Atzinumi par trim Baltijas valstīm atšķiras savā starpā un kādā būtiskā veidā, jāatbild, ka tādu atšķirību ir ļoti maz, tomēr tādas ir. Gala slēdzieni norāda uz to, kas meklējams otrreizējā Atzinumu lasījumā. Šīs būtiskās nozīmes dēļ šie slēdzieni atreferēti, autoram lietojot pamatā oriģinālos tekstus franču valodā un atsakoties no tulkojuma latviski.[91]

90 Sapulcē AEVEV atgādināts, ka *acquis* pārņemšana ir nepieciešams iekļaušanās priekšnoteikums, tomēr vienīgi ar *acquis* pārcelšanu var arī nepietikt, vajag celt ekonomisko apriti un arī ievērot visus Kopenhāgenas kritērijus (skatīt: *Conclusions of the Madrid European Council of December 1995*, Brussels, Bulletin of the EU, Bull. 12-1995).

91 Īss kopsavilkums angliski (teksts ņemts no *European Commission, Report on Activities in 1997)* atrodams šīs grāmatas ***Kopsavilkumā (Summary)***.

- **Demokrātiskums**

Igaunija ir darbojoša demokrātiska valsts, ievēro cilvēka tiesības, aizsargā un aizstāv minoritāšu tiesības; ar piebildi, ka jāpaātrina nepilsoņu naturalizācija, ar mērķi, lai tie integrētos *igauņu* (nevis Igaunijas) sabiedrībā.
Latvija ir darbojoša demokrātiska valsts, ievēro cilvēka tiesības, aizsargā un aizstāv minoritāšu tiesības; ar piebildi, ka jāpaātrina nepilsoņu naturalizācija, ar mērķi, lai tie integrētos *latviešu* (nevis Latvijas) sabiedrībā[92].
Lietuva ir darbojoša demokrātiska valsts, ievēro cilvēka tiesības, aizsargā un aizstāv minoritāšu tiesības; bez piebildēm.

- **Tirgus ekonomika**

Igaunijā *redzama* darbojoša tirgus ekonomika, kura *spētu* veikt nepieciešamo progresu, lai būtu konkurētspējīga Vienotā tirgus sastāvdaļa.
Latvijā paveikts nozīmīgs progress, lai izveidotu darbojošas tirgus ekonomikas *iedīgļus*; nepilnības nozīmētu, ka šī sociālekonomiskā vienība justu nopietnas *problēmas*, ja tā kļūtu (vidējā laika posmā) Vienotā tirgus sastāvdaļa.
Lietuvā paveikts nozīmīgs progress, lai izveidotu darbojošas tirgus ekonomikas *iedīgļus*; nepilnības nozīmētu, ka šī sociālekonomiskā vienība justu nopietnas *problēmas*, ja tā kļūtu (vidējā laika posmā) Vienotā tirgus sastāvdaļa.

- ***Acquis Communautaire***

Igaunijā diezgan daudz *paveikts* Kopienas juridisko un citu normu kopuma pārcelšanā (*transposition*);
Igaunijā nepieciešams pastiprināt administratīvo struktūru darbības efektīvumu, lai šo juridisko normu kopums tiktu dzīvē ievērots un respektēts.
Latvijā *sākts* pārcelt (*transposition*) Kopienas juridisko un citu normu kopumu; ja progresa temps turpināsies, tad vidējā laika posmā

92 Angliskō tekstu, *to enable them to become better integrated into Latvian society*, ir iespējams pārtulkot arī kā 'Latvijas sabiedrībā', tāpēc franču oriģinālais teksts, *afin de mieux les intégrer dans la société lettonne*, šeit izmantots, lai sniegtu ieskatu šinī tik būtiskā problēmā.

Latvija būtu spējīga iekļauties Iekšējā tirgus darbībā; investīcijas nepieciešamas lauksaimniecības un vides jomās (arī citās);
Latvijā nepieciešams pastiprināt administratīvo struktūru darbības efektīvumu, lai šo juridisko normu kopums tiktu dzīvē ievērots un respektēts.
Lietuvā *sākts* pārcelt (*transposition*) Kopienas juridisko un citu normu kopumu; ja progresa temps turpināsies, tad vidējā laika posmā Lietuva būtu spējīga iekļauties Iekšējā tirgus darbībā; investīcijas nepieciešamas lauksaimniecības, enerģijas un vides jomās (arī citās);
Lietuvā nepieciešams pastiprināt administratīvo struktūru darbības efektīvumu, lai šo juridisko normu kopums tiktu dzīvē ievērots un respektēts.

Atzinumus caurstrāvo diezgan būtiska iecietība pret smago un sabiedrībai pat grūti paciešamo ekonomikas pārbūves globālo problemātiku. Tautsaimniecības sabrukums Baltijā bija stipri smagāks nekā daudzās AEVEV. Cēlonis bija tas pats, proti, PSRS iekšējā tirgus galīgais bankrots. Protams, var teikt, ka Baltijas iedzīvotāji bija daļa no šīs krīzes situācijas ierosinošiem impulsiem. Tomēr, ieskatoties vēstures gaitā, redzams, ka Baltijas valstu iedzīvotāji - un tieši etniskie baltieši - bija tie, kas šajās valstīs apturēja lejupslīdi un panāca, ka šīs valstis pievienojās AEVEV grupai.[93] Atzinumi par trim Baltijas valstīm tapa pēc tādiem pašiem principiem kā pārējie Atzinumi. Slēdziens, ko Eiropas Komisija šinī sakarā pieņēma, ir kompliments visām Baltijas valstīm, pirmām kārtām to suverenitātes izpratējām, titulārajām nācijām.

Eiropas Komisija, tāpat kā Eiropas Savienības politiskās un saimnieciskās aprindas, labi saprot, ka atstāt visus aptuveni 100 miljonus AEVEV eiropiešu neziņā tikai tamdēļ, lai varētu izveidot 10 – 20 gadu datu bāzi, nav nedz cilvēciski, nedz politiski pieņemams lēmums. Bažas par to, ka Eiropas kopējās iestādes varētu pakļauties

93 Nemaz nenoliedzot nedaudzo Baltijas cittautiešu atjautību, arī viņu redzamu un izturētu nostāšanos etnisko baltiešu pusē, lielākā saimnieciskā slodze Baltijas tautsaimniecībai bija tur dislocētais PSRS (uzbrukuma) karaspēks, kam bija raksturīga garlaikošanās, jo neviens efektīvs karaspēks nespēj dzīvot no nebeidzamiem manevriem vien; šaurā skatījumā, šī karaspēka dāsnums, pārdodot tā vajadzībām paredzētās un civilajā dzīvē lietojamās mantas, šķietami bija ieguvums šo mantu pircējiem; kā ekonomiska slodze karaspēka daļas atstāja negatīvu iespaidu uz infrastruktūru (patvaļīga celtniecība, kas aiz sevis atstājusi avārijas stāvokli veselas mazas pilsētiņas) un katastrofālu ietekmi uz vidi - ar šo mantojumu tikt galā izmaksās ļoti dārgi.

vēlmēm un atteikties no konservatīvi piesardzīgas pieejas, izstrādājot šādus Atzinumus, kā redzams, arī bijušas nepamatotas. Praktiski visu kandidātvalstu statistikas pārvaldes nav pilnībā atbrīvojušās no metodikas nepilnībām, tāpēc visām AEVEV izteikts ierosinājums saskaņot savu iekšējo statistikas pārvalžu darbību, lai tiktu ievēroti starptautiski atzītie datu savākšanas principi. Nelāgais stāvoklis, kas šodien valda AEVEV statistikas pārvalžu darbībā, ārzemju novērotājam atsauc atmiņā laiku, kad tās bija propagandas pasākumi (tajos apstākļos patiesu ziņu izpaušana pat par tik nemilitāru lietu kā nozveja Baltijas jūrā tika uzskatīta par valsts nodevību). Ja Eiropas Savienības dalībvalstīs nevaldītu izteikta politiska apņemšanās atrast pozitīvas attīstības *iedīgļus* Asociēto Eiropas valstu apritēs, statistikas nepilnības pašas par sevi vien varētu liegt pozitīvu Atzinumu.

Triju Baltijas valstu iespējas iekļauties Eiropas Savienības ārējās (diplomātiskajās, ārlietu, ārpolitikas un ārējo ekonomisko sakaru politikas) aktivitātēs novērtētas vienādi augstā līmenī. Visu triju valstu diplomātiskie dienesti novērtēti kā jaunizveidoti mazgabarīta korpusi, kas ar laiku iegūs nepieciešamo praktisko pieredzi. Apmēram atbilstoši valstu iedzīvotāju skaitam, Lietuvas Republika ar skaitliski vislielāko dienestu visvairāk pārstāvēta pasaules valstīs. Lietuvas pārstāvju pie Eiropas Kopienas Beļģijā relatīvi saprātīgā reakcija uz negatīvajām nostādnēm Komisijas Atzinumā par Lietuvu[94] liecina, ka šīs valsts diplomāti attaisno pozitīvo visu triju Baltijas diplomātisko dienestu novērtējumu.

Atzinums par Latviju liecina, ka Komisijas darba grupa izstrādājusi Latvijas tautsaimniecības sistēmas idejisko modeli, kurā ņemts vērā, ka notiek straujas pārmaiņas, ar pieaugošu nozīmi daudzām netradicionālām nodarbībām. Lauksaimniecībai veltīta īpaša uzmanība, pateicoties Latvijas objektīvajiem apstākļiem un pateicoties KLP problemātikai kā tādai. Attīstības modelis, kam Eiropas kopējās iestādes tiecas sekot, ir ASV, kur tautsaimniecības uzplaukums šodien notiek gandrīz apgrieztā proporcijā (sekmīgo) firmu lielumam.[95] Atzinums tātad par Latvijas ekonomiku konstatē sekojošo:

- vairākums iedzīvotāju ir pilsētnieki (trīs Baltijas valstis ir šinī ziņā līdzīgas - pilsētnieku skaits pārsniedz 70%), kas nodarbināti

94 Skatīt publicētās atziņas *Latvijas Vēstnesī*, 1997. g. 7. augustā.

95 Atzinums būtiski izvirza jautājumu par Latvijas rūpniecības pārveidi (privatizāciju, modernizāciju un attīstības veicināšanas politiku): varētu būt, ka Latvijā notikusi alošanās, jo vecās (nespējīgās) firmas, šķiet, darbojas tālāk - pēc kosmētiskā, nevis pēc kapitālā remonta.

rūpniecībā (kura ir novecojusi vai arī gausi pārveidojas), tirdzniecībā un pakalpojumu sfērā - abās pēdējās strauji veidojas jauni nodarbinātības paveidi;

- nozīmīgs iedzīvotāju skaits dzīvo laukos; daļa lauksaimniecībā nodarbināto ir *de facto* bezdarbnieki, kam lauksaimniecība papildina citus ienākumus līdz zemam kopīgam iztikas minimumam; ienesīgas un lielāka apjoma lauksaimniecības pārstrukturēšana kavējas, it īpaši attiecībā uz pārstrādes posmu, kas aizvien orientēts eksportam uz NVS valstīm;
- Latvijas vienīgā nozīmīgā eksportējamā dabas bagātība - kokmateriāli - ir galvenais peļņas avots (kam pievienota vērtība) tirdzniecībā ar Eiropas Savienības valstīm, ja atskaita tā dēvēto "neredzamo" tirdzniecību[96];
- Latvijas tautsaimniecība attīstas visumā veiksmīgi, kļūstot no gada uz gadu konkurētspējīgāka; pārorientēšanās uz tirdzniecību ar attīstītajām Eiropas Savienības valstīm nekādā ziņā neliedz pastiprināt tirdzniecību ar citām valstīm ārpus Eiropas Savienības.

Pirms jau pieminēto triju plašo tēmu izskatīšanas aplūkosim vismazāk strīdīgās Atzinuma tēmas. Papildus šodienas stāvokļa analīzei Komisijas darba grupas Atzinumos iekļāva arī prognozes (bieži tās nosaucot par minējumiem) par saimniecisko un valsts administratīvo struktūru darbības spēju iespējamo attīstību. Diemžēl prognožu precizitātei nenāca par labu statistikas nepilnības. Šo pētījumu mērķis ir atbildēt uz četriem jautājumiem, kas sastopami visos iepriekšējos Atzinumos par sekmīgām (un arī par nesekmīgām) kandidātēm, resp.:

- kāda ir saimnieciskā bilance, raugoties no kandidātes viedokļa;
- kāda ir saimnieciskā bilance, raugoties no ES dalībvalstu viedokļa;
- ja kandidāte iekļautos Eiropas Savienībā, kādas pārmaiņas sagaidāmas (nepieciešamas) tās saimnieciskajās struktūrās;
- ja kandidāte iekļautos Eiropas Savienībā, kādas izmaiņas paredzamas Eiropas Savienības struktūru darbībā (tajā skaitā aplēsta ietekme uz budžeta avotiem un budžeta izdevumiem).

96 Angļu termins *invisible earnings* šeit neapzīmē nelegālus vai no valsts nodokļiem slēptus ienākumu avotus; termins raksturo finanšu pakalpojumu ļoti sazarotos ienākumu paveidus.

Klaji noraidošs secinājums nav atrodams nevienā Atzinuma par Latviju sadaļā. Nav ne miņas no tāda slēptā veidā izteikta noraidījuma, kāds atrodams Komisijas nesenos izteicienos par Turcijas kandidatūru. Ja Atzinumā izteiktā kritika Latvijas iedzīvotājam šķiet barga, tā tomēr domāta, lai Latvijas valsts struktūras (un tās sabiedrība kopumā) *paātrinātu* pareizi iesākto. Nav noslēpums, ka daudzās dalībvalstīs ir nācies atteikties no ieražām, kuras visumā nedod tautsaimnieciski pozitīvu efektu, bet pie kurām sīksti turējās atsevišķi sabiedrības slāņi[97]. Sekojošās ar tautsaimniecības apritēm saistītās nozarēs konstatēts, ka Latvijas pašreizējā attīstība, ja tā turpināsies tagadējā tempā, atbildīs pievienošanās kritērijiem:

- izglītības, pieaugušo apmācības un ar jaunatnes attīstību saistītās jomās; ņemot vērā iekšējo finanšu resursu nepietiekamību, atzīts, ka šinīs jomās Latvijas iestāžu rīcība saskan ar ES praksi; ierosināts iestāties vairākās tematiskajās programmās, it sevišķi *Tempus* un Jaunatne Eiropai[98];
- pētniecības un tehnoloģiju izstrādes jomās; atzīstot Latvijas zinātniskā un pētnieciskā potenciāla atbilstību, konstatēts, ka sākusies sakaru nodibināšana ar radnieciskām Rietumeiropas iestādēm, atzīmēta līdzdalība *Copernicus* programmā, konstatēts, ka pētniecībai ir pārlieku maz lietišķo saišu ar Latvijas rūpniecību, lai Latvija iekļautos ES pamatprogrammā[99]; šīs grūtības uzskatāmas par novēršamām ar nacionālo iestāžu finansēšanas līmeņa pacelšanu;
- audiovizuālajā sektorā; ja vien pietiekami ātri tiks izdarīti nepieciešamie grozījumi likumos un tiem sekos nepieciešamā šās industrijas strukturālā pielāgošana, Latvija, domājams, spēs vidēji īsā laikā apmierināt ES prasības audiovizuālajā sektorā;

97 Autors izsaka gandarījumu par to, ka Komisija izvēlējusies izmantot ikvienā Rietumeiropas valstī saprotamo jēdzienu *Latvian nationals*.

98 Pirmā no šīm programmām pavērusi iespēju daudziem Latvijas studentiem (arī dažiem mācību spēkiem) īslaicīgi pastudēt ES dalībvalstu mācību iestādēs; savukārt otrā (*Youth for Europe, Jeunesse de l'Europe*) ļautu jaunatnei iepazīties ar vienaudžiem ES dalībvalstīs; šī ir ES dalībvalstīs ļoti iecienīta programma, kas iepazīstina ar iespējām izmantot ES pilsoņa kustības brīvības.

99 Šis ir neveikls tulkojums terminam *Framework Programme* (franciski *Programme Cadre*), kas ir četrgadīga lietišķās pētniecības veicinoša programma. 1999. g. sāksies 5. pamatprogramma, kurā Latvijas līdzdalība parādīsies individuālā līmenī; savu nākotnes konkurētspēju ES (arī ASV un Japāna) iecerējusi nodrošināt ar lietišķās zinātnes palīdzību, toties Latvijā diezgan neskaidrie priekšstati par lietišķuma nozīmi zinātnieka ikdienā - šī padomju laiku relikvija - atdzimst Latvijas mācību iestāžu jauno beidzēju vidū.

- zivsaimniecībā; tā kā Latvijas un pārējo Baltijas valstu dziļjūras flotes ir stipri pieticīgas salīdzinājumā ar ES dalībvalstu floti, iekļaušanās neradītu slodzi Kopīgajai zvejas politikai;
- mazo un vidējo uzņēmumu jomā: šeit, ņemot vērā šādu mazo uzņēmumu lielo skaitu, par agru spriest, cik tie būs efektīvi, lai celtu tautsaimniecisko apriti, tādēļ ka trūkst saiknes starp zinātnisko potenciālu un tā īstenošanu.

ES ir pirmkārt tādu valstu savienība, kuras ir ekonomiski stabilas (stabili augošas), kuras savā starpā tirgojas, pateicoties dabiskajiem ģeogrāfiskajiem nosacījumiem. Šinī sakarā garāmejot pieminēsim tās teksta daļas, kuru vērtība nav jāpārspīlē: ievads, valsts vēsturiskās attīstības ieskicējums, arī ES un valsts attiecību apraksts ir konspektīvi un nebūt nav Atzinuma galvenā nozīme un *nenoteica* uz šo dokumentu balstīto Komisijas lēmumu. Jāņem vērā, ka šo Atzinumu kā izziņu krājuma vērtība attiecas uz valsts ekonomiskā, politiskā stāvokļa un administratīvo struktūru aprakstu. Nav iedomājams, ka vēsturnieki, pat sociologi izmantotu *Agenda-2000* kā galveno informācijas avotu, lai noskaidrotu Baltijas valstu vēsturi, kaut gan to pašu diemžēl nevar teikt par žurnālistiem un visai tendencioziem propagandistiem. Tātad, pilnīgi lieki komentēt šo Atzinuma daļu, jo fakts, ka šis teksta posms satur formulējumus, kas attiecīgās valsts vēstures un apstākļu pazinējam pamatoti liek protestēt, nerada šaubas par paša dokumenta vērtību.

Baltijas valstīs ekonomiskās konsekvences, PSRS tautsaimniecībai sabrūkot, bija īpaši nopietnas. Atzinums atreferē ekonomiskās kolonizācijas faktus, proti, norādot uz tādu tirdzniecības un citu ekonomisko saišu pastāvēšanu starp Baltijas valstīm un PSRS, kas, pirmkārt, liedza dabīgo savstarpēji saistīto šo valstu attīstību, dodot priekšroku gigantomānijai (arī "saulrieta" tipa piespiedu industrializācijai). Divas būtiskas Baltijas valstu veiksmes Atzinumos izceltas ar apmēram vienādu pozitīvu novērtējumu. Pirmkārt, tā ir inflācijas savaldīšana (arī ļoti veiksmīgā pāreja uz konvertējamu valūtu, iziešana no rubļa pakļautības zonas), kas redzama 8.22. shēmā. Salīdzinājumā ar bijušo PSRS makroekonomiskie stabilizācijas pasākumi Baltijas valstīs strādā apmierinoši, pat labi.

Konstatēts, ka AEVEV inflācijas savaldīšanā ir saredzami divi posmi. Vispirms straujās inflācijas apturēšana, kas notiek tādēļ, ka, iracionālās politiski noteiktās pseidocenas nomainot ar tirgus noteiktām cenām (gan ikdienas patēriņa precēm, gan industrijā), vienlaikus jāatsakās no tikpat iracionālās algu politikas. Protams,

8.19. tabula. **Darba algu attīstība un ieguldījumu politika Baltijas valstīs***

	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	1996. g.
Vidējā mēneša alga, ASV $					
Igaunijā	46	78	137	211	255
Latvijā	60	73	143	194	211
Lietuvā	20	48	87	139	170
Čehijā	162	196	231	296	316
Ungārijā	224	237	249	250	246
Tiešās ārējās investīcijas					
ASV $ mio Igaunijā	80	154	212	202	210 : kumulācija 859
ASV $ mio Latvijā	43	51	155	165	200 : kumulācija 614
ASV $ mio Lietuvā	10	23	60	55	96 : kumulācija 244

* Ziņu avots: *World economic outlook,* IMF Washington, May 1997.

pāreja uz tādu ekonomiku, kurā algai ir noteicoša nozīme, saistās ar daudziem faktoriem. Interesantā kārtā Baltijas valstīs apstākļu un spēju konjunktūra panākusi labus rezultātus (skatīt 8.19. tabulu). Baltijas valstu progress pozitīvi salīdzināms ar stāvokli abās visvairāk attīstītajās AEVEV - Čehijā un Ungārijā. 8.19. tabulā redzama arī tiešo ārējo ieguldījumu attīstība trijās Baltijas valstīs: ņemot vērā to, ka Igaunijas iedzīvotāju skaits ir krietni mazāks nekā Lietuvā, šinīs datos atspoguļojas krasās atšķirības šo triju valstu attīstības apritēs. Apslēpts šādā vispārējā skatījumā ir jautājums, kāda ir šo ieguldījumu izmantošanas pieredze. Latvijas pieredze (kā tas konstatēts Atzinumā) ir vismazāk lietišķa. Latvijas gadījumā daļa investīciju izšķiesta, izmaksājot "algas" pseidouzņēmumiem, arī nomaksājot fiktīvos parādus, kas tika naski sakrāti[100]. Vēl kāds slēpts faktors ir šo investīciju

100 Šeit domāti daudzie PSRS uzņēmumi, kuru štats skaitījās kaut kādā veidā nodarbināts, kaut gan pats uzņēmums fiziski atradās dīkstāvē, pat avārijas stāvokli: ārzemju investora "piesaistīšana" nozīmēja "īpašuma" pārdošanu, izmaksājot nestrādājošiem un pat darba nespējīgiem kadriem algas parādus; ārkārtīgi mazefektīvi industriālie uzņēmumi uzdzina tiešām ievērības cienīgus energoresursu "parādus" - tipiski tas nozīmējā valsts parādu veidošanos par labu Krievijas enerģijas resursu piegādātājiem, daži no kuriem noslēdza piegādes līgumus ar jaunajām valdībām par cenām, kas pārsniedz pasaules tarifus.

avots. Latvijā liela daļa ārējo ieguldījumu nāk no Krievijas vismazāk godīgajiem grupējumiem. Daudzās šķietami no Rietumiem ienākušās investīciju firmās ir tikai simboliska šo valstu pilsoņu klātbūtne[101]. Par šāda akluma politiskām konsekvencēm, šķiet, vienīgie, kas tēlo nesapratni, ir Latvijas pilsoņi.

Atzinumi konstatējuši, ka daudzveidīgu tirdzniecības saišu attīstība krietni samazinājusi Baltijas valstu ekonomisko atkarību no Krievijas Federācijas. Lietderīgi pieminēt, ka vienīgais ceļš, kā panākt Krievijas politiskajās aprindās kaut minimāla saprāta rašanos, lai tās neizmantotu tirdzniecības "ieroci", ir triju Baltijas valstu, kā arī Krievijas Federācijas iestāšanās Pasaules tirdzniecības organizācijā. Baltijas valstu gadījumā vienīgi PTO paredzētās naudas sankcijas varētu atbrīvot to tirdzniecības saites ar Krieviju no šīs valsts politiskajiem untumiem. Piedalīšanās PTO fiksēta Atzinumos kā nepieciešamais solis ceļā uz iekļaušanos ES. Ieteikts pastiprināt ekonomikas pārveidi, nodibinot ilgtermiņa saites ar Baltijas jūras reģiona valstīm.

Nosacījums, ka ES dalībvalsts tirgojas pārsvarā ar citām ES dalībvalstīm, nav obligāti jāievēro: Lielbritānijas ārējās tirdzniecības saites šodien dalās apmēram vienādi starp "iekšējo" ES tirdzniecību un pārējo pasauli. AEVEV un Baltijā tirdzniecības pārorientēšana sākās līdzīgos apstākļos: abās tirdzniecība ar PSRS notika maiņas veidā. Attīstība trijās Baltijas valstīs arī šinī jomā bijusi nevienāda, atbilstoši reāliem nosacījumiem. Nepārprotami, starp Igauniju un Somiju pastāv saprašanās, lai palīdzētu Igaunijai attīrīties no neizdevīgām saitēm ar Krievijas Federāciju. Tranzīta pārspīlētā izcelšana Latvijas pieticīgajā ekonomiskajā izaugsmē ir notikusi uz šīs ekonomikas attīstības rēķina. Savukārt Lietuvai šo attīstību noteic politisks aprēķins un vairāki lieli rūpnieciskie objekti. Stāvoklis Baltijas valstīs, kāds tas konstatēts Atzinumos, redzams 8.20., 8.21. un 8.22. tabulā. Krievija saglabājas kā noiets dažādām pārtikas precēm (pateicoties industriālām relikvijām, tajā skaitā receptēm) un vairākiem ķīmiskiem un industriāliem pusfabrikātiem (turpinot Padomju laikā iedibinātās tradīcijas), kuriem nav iespējams atrast noietu Rietumu valstīs. Enerģijas piegādes nosacījumi raksturo Krievijas tirdzniecības saites ar Baltijas valstīm[102].

101 Modrība par ārzemju investora iecerēm pamostas vienīgi tad, kad šis investors *patiesi* ir ārzemnieks (Latvijas darījumu cilvēku aprindās praktiski neviens bijušais PSRS pilsonis parasti netiek uzskatīts par ārzemnieku).

102 Šeit Krievija piekopj diskriminējošus, vienpusīgi izdevīgus paņēmienus: enerģijas cenas noteic fiksētā veidā tikai gadu uz priekšu, tiek pieprasīta iepriekšējā apmaksa, tiek piesaukti pseidoparādi, lai panāktu Krievijas ekonomiskajām struktūrām priekšrocības privatizācijas gaitā Baltijā.

8.22. shēma. **Inflācijas savaldīšana Baltijas valstīs**
(CPI - Consumer Price Index (Patēriņa preču indekss);
ievērot, ka laika skalas atšķiras)*

Attīstība Igaunijā

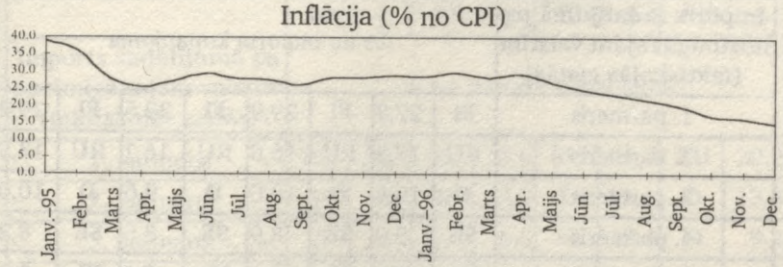

Attīstība Latvijā

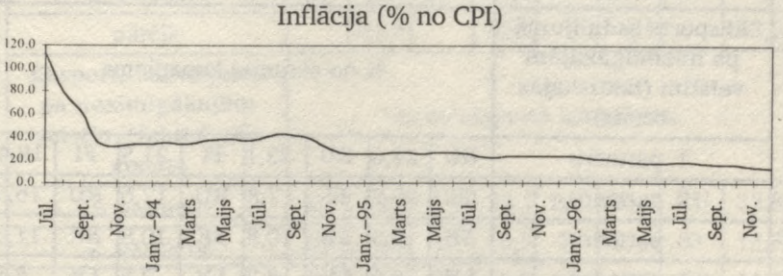

Attīstība Lietuvā

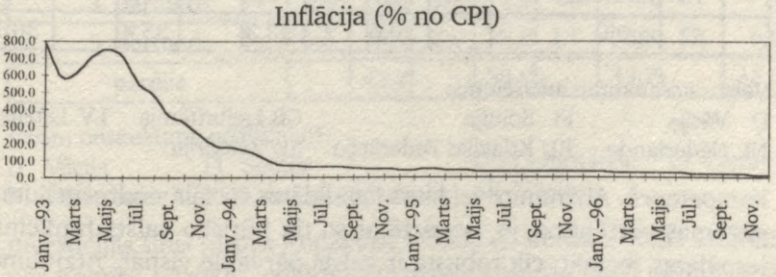

* Ziņu avots: Eiropas Komisija, *Agenda-2000 COM(97) 2005, COM(97) 2006, COM(97) 2007*, (1997).

Šīs valstis vēl neatrodas tādā attīstības līmenī, lai tās varētu lietišķi izmantot tās nedaudzās Krievijas augstās tehnoloģijas preces, kuras atradušas nišas pasaules tirgū.

Eiropas kopējām iestādēm nav tiešu kompetenču tādos jautājumos kā veselības aizsardzība un citi sociālās labklājības nodrošinājuma pasākumi, kas ir dalībvalstu ekskluzīvajā (suverēnajā)

8.20. tabula. **Igaunijas ārējās tirdzniecības evolūcija** (pēc 1997. g. cenām)

	1993. g.		1994. g.		1995. g.		1996. g.	
Imports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no importa kopapjoma							
1. partneris	FI	27,9	FI	29,9	FI	32,6	FI	29,2
2. partneris	RU	17,2	RU	16,8	RU	16,1	RU	13,5
3. partneris	D	10,8	D	10,0	D	9,6	D	10,0
4. partneris	SE	8,9	SE	8,9	SE	8,5	SE	8,2
5. partneris	NL	3,6	NL	3,1	NL	3,1	NL	3,3
pārējie		31,6		31,3		30,1		35,8
Eksports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no eksporta kopapjoma							
1. partneris	RU	22,6	RU	23,1	FI	21,5	FI	18,4
2. partneris	FI	20,7	FI	17,8	RU	17,6	RU	16,5
3. partneris	SE	9,5	SE	10,8	SE	10,8	SE	11,6
4. partneris	LV	8,6	LV	8,2	LV	7,5	LV	8,3
5. partneris	D	8,0	D	8,2	D	7,5	D	7,1
pārējie		30,6		33,3		35,4		38,1

Valstu nosaukumu atšifrējums:
D Vācija FI Somija GB Lielbritānija LV Latvija
NL Nēderlande RU Krievijas Federācija SE Zviedrija

kompetencē. Atzinumos iekļauts kandidātes sociālā nodrošinājuma sistēmas vērtējums, jo, novērtējot šo tik būtisko valsts funkciju, iespējams secināt, cik robusta ir valsts pārvalde vispār. Atzinumā konstatēts, ka Latvijas valsts budžetā pensiju izmaksas ieņem ļoti lielu īpatsvaru. Neraugoties uz to, ka nodokļi ir galvenais valsts budžeta ienākumu avots, nodokļu nemaksāšana un to nepiedzīšana ir plaši izplatīta parādība. Papildu komentāri lieki.

Līdzīgi tas ir ar pamatizglītību, arī ar augstāko izglītību. Šinī pēdējā jomā Atzinums pieteic, ka precīzu līdzības zīmju vilkšana starp (padomju) izglītības atestātiem un Rietumu diplomiem būs laikietilpīgs process (līdzīgs stāvoklis konstatēts visu triju Baltijas valstu gadījumā). Tātad, lai gan Atzinums konstatē, ka nepieciešamas lielas

8.21. tabula. **Latvijas ārējās tirdzniecības evolūcija** (pēc 1997. g. cenām)

	1993. g.		1994. g.		1995. g.		1996. g.	
Imports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no importa kopapjoma							
1. partneris	RU	28,5	RU	23,6	RU	21,7	RU	20,2
2. partneris	D	10	D	13,5	D	15,4	D	13,8
3. partneris	LT	9,6	FI	8,5	FI	10,4	FI	9,2
4. partneris	SE	5,3	SE	6,4	SE	8	SE	7,9
5. partneris	FI	4,2	LT	5,9	LT	5,5	LT	6,3
pārējie		42,4		42,1		39		42,6
Eksports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no eksporta kopapjoma							
1. partneris	RU	29,6	RU	28,1	RU	25,3	RU	22,8
2. partneris	NL	8,2	D	10,5	D	13,6	D	13,8
3. partneris	D	6,6	GB	9,7	SE	9,3	GB	11,1
4. partneris	SE	6,5	SE	6,9	GB	9,1	LT	7,4
5. partneris	UA	5,9	UA	5,9	LT	5,5	SE	6,6
pārējie		43,2		38,9		37,2		38,3

Valstu nosaukumu atšifrējums:
D Vācija FI Somija GB Lielbritānija LT Lietuva
NL Nēderlande RU Krievijas Federācija SE Zviedrija

investīcijas šinīs (ārpus-Kopienas) atbildības sfērās, nekāds solījums par finanšu līdzekļu ieplūdi pirmspievienošanās laikā netiek dots. Pavīd atziņa, ka arī tādās jomās, kurās iespējama piedalīšanās, Latvijas spējas nodrošināt savu daļu (līdzfinansēšana) ir nelielas (pārlieku mazas, lai piesaistītu ārējo līdzfinansējumu).

Pirmais problēmu loks, kas šeit tiek izskatīts detalizēti, attiecas uz demokrātijas un tiesiskuma izpausmēm Latvijā. Pirmkārt, atzīts, ka demokrātiskais process darbojas labi. Konstatēt, cik liela loma ir tā dēvētām atmiņām par demokrātisko periodu Latvijas valstī līdz 1940. gadam, cik liela loma ir Latvijas iedzīvotāju apzinātai izvēlei par labu demokrātijas patiesai ieviešanai, nav Atzinuma uzdevums. Atzīts, ka valsts varas nomaiņa notiek, vadoties pēc vēlēšanu balsojuma, arī

8.22. tabula. **Lietuvas ārējās tirdzniecības evolūcija** (pēc 1997. g. cenām)

	1993. g.		1994. g.		1995. g.		1996. g.	
Imports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no importa kopapjoma							
1. partneris	RU	53,7	RU	39,3	RU	31,2	RU	26,0
2. partneris	D	9,7	D	13,8	D	14,3	D	15,7
3. partneris	UA	6,2	UA	5,0	PL	4,2	PL	5,1
4. partneris	BY	3,3	PL	4,0	UA	3,7	GB	4,0
5. partneris	DK	2,4	BY	3,8	BY	3,6	DK	3,8
pārējie		24,7		34,1		43,0		45,4
Eksports sadalījumā pa nozīmīgākajām valstīm (faktiskajās cenās)	% no eksporta kopapjoma							
1. partneris	RU	33,1	RU	28,2	RU	20,4	RU	23,8
2. partneris	UA	11,2	D	11,5	D	14,4	D	13,0
3. partneris	BY	7,4	LV	8,4	BY	10,8	BY	10,1
4. partneris	LV	7,3	BY	6,5	UA	7,1	LV	9,3
5. partneris	PL	7,0	UA	6,1	LV	7,1	UA	7,7
pārējie		34,0		39,3		39,8		36,1

Valstu nosaukumu atšifrējums:
BY Baltkrievija D Vācija DK Dānija GB Lielbritānija
LV Latvija PL Polija RU Krievijas Federācija UA Ukraina

tas, ka demokrātijas principi tiek ievēroti politiskajā procesā kā tādā. Atzīmēts, ka tiesu vara nodalīta no politiskās kontroles. Visumā demokrātijas kritēriju izpildē nevienā Baltijas valstī nav konstatēts stāvoklis, kas viestu šaubas par to, vai šīs valstis uzņēmušas savā ikdienā demokrātijas principus. Liecības par to, cik patiesi sabiedrības dziļākajos apziņas slāņos noticis lūzums starp sociālistisko ikdienu un demokrātiju, protams, atrodams netieši, ieskatoties veidā, kā tiesiskums reāli tiek *izprasts*.

Vajadzība pēc lūzuma (šī vārda labvēlīgā izpratnē) starp veco un jauno nevienā jomā nav bijusi tik būtiska kā tieslietās. Padomju Savienības tiesu sistēmai visās trijās Baltijas valstīs bija kāds nozīmīgs uzdevums, ko tā pildīja diezgan sekmīgi, proti - veicināt šo valstu

kolonizāciju.[103] Tas izpaudās kā aktīva nostāšanās ieceļotāju pusē, tas arī izpaudās tādējādi, ka tiesa, tās darbinieki labi saprata patstāvīgās domāšanas robežas, labi saprata, ko nozīmēja tiesai pat domās nostāties pret PSKP interesēm. Dubultu kontroli pār tiesas funkciju panāca gan ar diezgan sarežģītu likumu kopu, gan ar dzelžainām norādēm par šo likumu piemērošanu. Runas par juristu, tiesnešu un tiesas piesēdētāju neatkarību bija tukša vārdu spēle, kam galvenais noiets bija ārzemju publikai domātie raksti. Padomju pilsonis, izprotot savas partijas vadošo un virzošo nozīmi, centās izdabāt šīs šaurās interešu grupas kaprīzēm. No āra raugoties uz šo stāvokli, grūti saprast, kāda varētu būt runa par nepārtrauktu pāreju no vienas tiesību sistēmas uz otru tiesību sistēmu.

Nenoliedzot indivīdu spējas pat padomju apstākļos apgūt Rietumu tiesību sistēmas principus, grūti saskatīt, ka šīs sistēmas būtiskā sastāvdaļa, proti, kritiska attieksme pret tiesas spriedumiem, būtu piekopta un izkopta līdz tādam līmenim, kāds tas raksturīgs Rietumos. Jēdziens par līguma attiecībām Rietumu uztverē Igaunijas sabiedrībā patiesi izprasts, masveidīgi un ar darbiem pierādīts daudz labāk (noteikti tās attiecībās ar Eiropas Savienības struktūrām) nekā abās pārējās baltiešu grupās. Igauņi daudz ātrāk nekā lietuvieši un latvieši atbrīvojās no padomju jēdziena, ka līgums ir līgumā paredzētās atlīdzības saņēmēja iztikas nodrošinājums, nevis vienošanās par noteikta pakalpojuma vai ražojuma piegādāšanu (latviski laikam aizvien trūkst adekvāta tulkojuma terminam *contract deliverable*). Zīmīgi vai ne, Igaunijā vēlētāju kopums izrādījis daudz lielāku politisku briedumu, nepakļaujoties "vieglākā ceļa" vilinājumiem.

Cilvēktiesību problēmas *nav* atzītas par būtisku ieganstu neuzsākt sarunas ar Latviju. Toties Igaunijai un Latvijai piekodināts darīt *vairāk*, lai integrētu nepilsoņus savā sabiedrībā. Šie nav pretrunīgi uzdevumi. Toties Latvijā un Igaunijā valdošie uzskati par to, ko tie nozīmē, ir gandrīz pretēji. Igaunijā uzskata, ka integrācijai jānotiek, vadoties pēc titulārās nācijas interesēm un nostādnēm. Latvijā pastāv dīvaina iecietība, kas liek secināt, ka vairuma redzamo un saklausāmo "pārstāvju" viedoklis ir tāds, ka latviešu nācijai jāpieņem bez jebkā-

103 Ir pat iespējams, ka Latvijas lasītājs teiks aizmirsis par krievu tautības PSRS pilsoņu pārliecību, ka nacionālā nesaskaņa ir jebkura indivīda nostāšanās pret neierobežotām šo pašu krievu tautības PSRS pilsoņu prasībām pēc savu iegribu apmierināšanas; šī jēdziena loģiskā konsekvence ir tāda, ka pat viena šāda eksaltēta indivīda klātbūtne bija pietiekama, lai "demokrātiskā veidā" apspiestu visu citādi domājošo tiesības uz izteikšanos, ja gadījumā tiem nebija tāda pati izcelsme; jebkura patiesi daudznacionāla valsts atšķiras ar to, ka tajā minoritātēm ir nevis stāvokļa noteicēju, bet gan apstākļos iekļaujošos loma.

diem priekšnoteikumiem visus un ikvienu nepilsoni. Mēģinājumi fokusēt ārzemju interesi uz notikumiem cilvēktiesību jautājumos Latvijas teritorijā laika posmā no 1944. g. līdz šodienai atspoguļo vienas šauras grupas neizpratni nedz par valsti, kurā viņi savā laikā dzīvoja (resp., tā bija formāli daudznacionālā PSRS, nevis unitāra Krievija), nedz par to, kur viņi šobrīd atrodas. Šī nelegāli izveidojušās situācijas legalizācija aizņem daudz Latvijas sabiedrības uzmanības, bet Atzinumā tā izpelnījusies aizrādījumus uz 2 lapaspusēm no 100 lapaspušu garā teksta. Formulējumi par stāvokli Igaunijā un Latvijā tik tuvu viens ar otru sakrīt, ka gandrīz iespējams tos reproducēt, nomainot tikai valsts nosaukumu. Var secināt, ka lietišķa, korekta šās problēmas atrisināšana likvidēs šīs nebūtiskās grūtības.[104]

Krimināllietas neietilpst ES kompetenču lokā, atskaitot gadījumus, kad aizskartas cilvēka tiesības. Šinī sakarā sadaļā *Cilvēka tiesības* stāvoklis Latvijas cietumos fiksēts kā visumā (ņemot vērā to, kāds ir vidējais ekonomiskais līmenis) atbilstošs kritērijiem, bet "Ir reģistrēti vairāki nehumānas un pazemojošas izturēšanās gadījumi cietumos, armijā un patvēruma meklētāju pagaidu uzturēšanās vietās".

Atzinumu autori ir pārsvarā ierēdņi, kuri bauda darba atlīdzību, kas pārsniedz Kopienas caurmēra turības līmeni. Viņi apzināti nodrošināti pret korumpētības kārdinājumiem. Izbrīnas pilnais konstatējums, ka Latvijas (bet ne Igaunijas, nedz Lietuvas) ierēdņiem (daudziem) pastāv *otrs* ienākumu avots, skan tātad ar lielu nicinājumu. Atzinumā tas formulēts diezgan netīkamā veidā, proti, "Daudzi valsts ierēdņi papildina savus ienākumus, strādājot citur"[105]. Šo pat varētu uzskatīt par Atzinuma negatīvo toni pastiprinošu faktoru. Cik *nopietni* uztverama valsts, kas pakļauj savas uzticības personas šādam riskam? Cik rietumnieciska ir izpratne par tiesiskumu, kas, balstoties uz padomju formālismu, konstatē, ka ir atšķirība starp *paņemt* un *zagt*, un kas atzīst citu atbildības pakāpi (zemāku) tādam, kas atrodas pie varas, un tādam, kas nav? Rietumos attiecības ir otrādas.

Administratīvo struktūru analīze, kas ir otrais lielais izskatāmo tēmu bloks, ir būtiska vairāku iemeslu dēļ. Pirmais no tiem ir prasība, ka likumi ne vien jāpieņem, tie arī jāievēro (tā atrodama netiešā

104 Lieki piebilst, ka šo problēmu Igaunijā atrisina daudz atšķirīgākā veidā nekā Latvijā: iespējams pat konstatēt, ka Igaunijas risinājumi atbilst Eiropas Savienības prasībām, kamēr Latvijā risinājumu autori iedvesmojas tikai un vienīgi no Krievijas ekstrēmo aprindu uzskatiem.

105 Franciskais šis konkrētās atziņas formulējums, *"Nombre de fonctionnaires arrondissent leur revenus en cumulant deux emplois"*, ja tas parādītos gadskārtējā ierēdņa darba novērtējumā, būtu pirmais solis uz piespiedkārtas aiziešanu no ierēdņa vietas.

formulējumā). Administratīvo struktūru efektīvuma novērtēšana jebkurā valstī, saprotams, ir stipri jūtīgs jautājums. Daļu kritisko piezīmju, kas atrodamas šinīs Atzinumos par bijušajām sociālistiskajām valstīm, bez šaubām, varētu attiecināt arī uz atsevišķām Rietumu valstu struktūrām. Un tomēr šo problēmu loks bijušo sociālistisko valstu gadījumā ir citāds. Atzinumā lasāms: "Komunistiskā sistēma noliedza likuma varas prioritāti un pakļāva tieslietas un pārvaldi partijas politikas īstenošanai. Tāpēc sabiedrība gan pārvaldi, gan likuma varu arvien vairāk sāka uztvert kā politiskās kontroles instrumentus."

Jautājums ir par to, cik veselīgas veidojas jaunās administratīvās struktūras. Jo šis ir vispiemērotākais laiks korektūru veikšanai. Baltijas valstīm atgūstot neatkarību, administratīvais aparāts bija dažādi noskaņots (personīgā plāksnē) pret šādu iespēju. Tīri organizatoriskā ziņā šis aparāts pat bija tā uzbūvēts, lai šo varbūtību noraidītu. Var, protams, saskatīt kaut ko pozitīvu šādā stāvoklī. It kā būtu vieglāk izveidot pilnīgi jaunu valsts administratīvo struktūru, nevis pārveidot vecās sistēmas struktūras, ņemot vērā to, ka mazā tautā saskare starp bijušo un nākošo līdzīga darba darītāju ir gandrīz neizbēgama.[106] Eiropas Savienība un tās dalībvalstis ļoti jūtīgi ir reaģējušas uz ne visai korekto, iekšzemes vajadzībām izdevīgo skaidrojumu, kas sastopams daudz kur, ka, lūk, visas administratīvās nepilnības notiek tāpēc, ka "Eiropa mums tās uzspiež". Tiesu sistēmai un tiesību ievērošanai galvenajos ar ekonomiskiem procesiem saistītos jautājumos atrodamas daudzas piebildes un iebildumi. No tiem nopietnākie varētu būt sekojošie:

- tiešais citāts: "Īpašumtiesību ievērošana uzlabojas, bet vēl nav pilnīga", - patiesi grūti iedomāties darbojošos tirgus ekonomiku, kurā īpašuma tiesības tiek tikai pa daļai ievērotas;
- tiesu sistēmas strukturālās problēmas, proti: "Latvijas tiesu sistēmai ir nopietnas problēmas, kas saistītas ar pieredzes trūkumu un resursu ierobežotību. Tomēr valdība sākusi tiesu sistēmu sagatavot dalībai Savienībā." Te latviešu valodas versijā ieviesusies

106 Ja dažs Latvijas iedzīvotājs izjūt gandarījumu par to, ka jaunizveidotajā neatkarīgās Latvijas administratīvā darbībā saskatāms Padomju Latvijas valsts aparāta ierindnieku ieražu pārmantojums, tad Atzinumā par Latvijas kandidatūru iekļautais izteiciens, ka sastopamas liekas, atpakaļejošas, nesaprotamas un nevajadzīgas administratīvās procedūras, kas kavē saimnieciskās aprites celšanos, ir diezgan kategoriski, pat asi izteikta norāde, ka modernā administrācijā Rietumu izpratnē lietišķums nav savienojams ar padomju patvaļu.

nopietna terminoloģijas neizpratne, it kā pietrūktu tikai infrastrukturālās pilnveides[107].

Vienotais tirgus ir būtisks Eiropas Savienības sasniegums, kurš tiks aizsargāts un kura darbība ir jānodrošina, pirms kāda jauna dalībvalsts iekļausies tajā. Vienotā tirgus apstākļu korekta izmantošana ir arī jauno dalībvalstu interesēs. Baltijas valstīs konstatēts, ka daudzas administratīvās struktūras, it sevišķi tās pārraudzības struktūras, no kuru sekmīgas darbības būs atkarīga Vienotā tirgus iespēju pavēršana Baltijas iedzīvotājiem, arī sākts veidot no ļoti zema sākuma punkta. Administratīvo struktūru nepilnības, īpaši juridiskā laukā, sastopamas visās bijušajās sociālistiskajās valstīs. Nepieciešamība turpināt reformu ieviešanu pieteikta arī Ungārijai, Čehijai, Polijai un Slovēnijai. Bulgārijas un Rumānijas gadījumos novērtējums ir diezgan noraidošs, bet visasākā kritika izteikta attiecībā uz Slovākiju[108].

Atzinuma citāts: "Sabiedrības uzticība civildienestam nav nodrošināta (..) Daļēji tas ir tāpēc, ka sabiedrība norūpējusies par korupcijas gadījumiem (..) Korupcijas novēršanas likums ir spēkā jau vienu gadu. Ir ierosinātas vairākas lietas" - liecina, ka Latvijas sabiedrības veselīgi noraidošā attieksme pret šo nelāgo un attīstību bremzējošo parādību vieš cerības par tās drīzu izskaušanu. Šī ir varbūt vistiešākā norāde uz to, ka iecietība, zināmā mērā pasivitāte, ar kuru it kā normāli cilvēki piecieš redzamu savas valsts prestiža graušanu, neliecina par šīs valsts sabiedrības pilnīgu iesaistīšanos savas valsts centienos iekļūt normālu, godīgu Rietumu valstu saimē. Šī iekšpolitiskā problēma prasa atrisinājumu, pirms jebkura bijusī sociālistiskā Eiropas valsts iekļausies Eiropas Savienībā. Patiesi grūti laiki gaida tās korumpētās valstis, kuras tagad atradīsies vēl pastiprinātā regulārā saskarē ar Eiropas Savienības korupcijas apkarošanas iestādēm.

Pozitīvas vai apmierinošas atziņas izteiktas par vairākām parādībām. Eiropas Komisijas novērtējums par Baltijas valstu administratīvajām struktūrām skan dažādi. Par Igauniju, Latviju un Lietuvu vidēji bargā norāde, ka nepieciešams struktūras nostiprināt, atzīst to, ka Baltijā šīs struktūras sākts veidot no īpaši zema līmeņa. Formu-

107 Angļu oriģinālajā tekstā *"The Latvian judiciary has significant problems relating to inexperience and resource constraints"* termins *judiciary*, kas patiesi nozīmē visu tiesu sistēmu, idiomātiskā lietojumā attiecas uz tiesnešiem, nevis uz pārējo tiesas "infrastruktūru"; savienojot to ar *inexperience*, kļūst skaidrs, kāda ir bijusi teksta jēga.

108 Šīs valsts ietiepība daudzējādā ziņā nav izprotama: jebkurš, kas gaida aicinājumu ieiet citas ģimenes sastāvā, papūlas noskaidrot šīs ģimenes sadzīves tradīcijas. Tas it sevišķi attiecas uz gadījumiem, kad šāda laulība saistās ar ieceri iegūt vienpusējus materiālos labumus sev.

lējums ir identisks visos trijos Atzinumos par Baltijas valstīm. Šādai iecietībai ir savas saprātīgās robežas, un apstākļi trijās Baltijas valstīs novērtēti nedaudz atšķirīgi. Vairākos izteikumos par Latvijas ierēdniecisko struktūru asākā veidā, nekā tas lasāms par Igauniju, atkārtojas refrēns: "pietrūkst kvalificēta darbaspēka". Nav grūti izprast, ka viens gadījums ir piedodams vai saprotams, bet, kad sistemātiski pretī rēgojas viens un tas pats, tas jau liecina par sabiedrības nostāju.

Jau pieminēta visai negatīvā pieskaņa atzinumos par Latvijas administratīvajām struktūrām. Tās raksturotas kā reizē (nevietā) pārbagātas ar darbaspēku un tai pašā laikā (vietās, kas tiešām kaut ko nozīmē, bet kas prasa piepūli) tādas, kurām trūkst darbaspēka. Igaunijas gadījumā mazāks uzsvars likts uz korumpētību un izteikta doma, ka šajā valstī vispār ir par maz nodarbināto (īpaši uzsverot, ka vienīgā Igaunijas ministrija, kuras darbaspēks kvantuma, kvalitātes un organizētības ziņā ir augstā līmenī, ir Aizsardzības ministrija). Lietuvas gadījumā uzsvērts, ka ir krietni par daudz ierēdņu, arī tas, ka atsevišķos zemākos šīs valsts aparāta slāņos atrodams pārlieku daudz (nevēlamā) padomju mantojuma. Īpaši šarmanti un diplomātiski izturēti skan novērtējums (kas varētu labi raksturot stāvokli citās Baltijas valstīs), ka iepazīšanās ar (Lietuvas) administrācijas darbu viszemākajā tās līmenī nav ieteicama, ja vēlas saskatīt šīs struktūras pozitīvos panākumus[109].

Eiropas Komisijas ienākumu avoti cieši saistīti ar labām administrācijas ieražām. Lielu daļu budžeta sastāda pievienotās vērtības nodokļa procents, arī muita, kas ieņemta uz tās ārējām robežām. Tamdēļ lielajai uzmanībai, kas pievērsta Latvijas valsts nodokļu, akcīzes un muitas sistēmām, nevajadzētu nevienu pārsteigt. Šajā sakarā ļoti negatīvu iespaidu acīm redzami atstājis stāvoklis muitā un uz (turpmāk) ārējām robežām:

- fiksēts samērā liels muitas darbinieku skaits, kuri strauji nomainās; ne visai pieņemamā muitas organizatoriskā struktūra norādot uz labi motivētu pieredzējošu vadošo kadru trūkumu, atzīmēts arī fakts, ka kompjuterizācija ieviesta nepilnīgi;
- fiksēts, ka uz Latvijas austrumu robežām stāvoklis[110] ir vairāk nekā neapmierinošs: ja Latvija iestātos Eiropas Savienībā, saglabājoties

109 Citāts no Atzinuma par Lietuvas pieteikumu: *Most public contact is with the more junior civil servants in routine administrative jobs; this is not widely considered to provide an attractive advertisement for the Lithuanian public administration.*

110 Tiešais citāts attiecas uz personu apliecinošo dokumentu pārbaudi, kas nav efektīva, proti: "Robežkontroles sistēmas uz austrumu robežas ir neefektīvas, tajās nepieciešams būtiski uzlabot personālsastāvu un tehnisko aprīkojumu."

šādam stāvoklim, būtu grūti atcelt iekšējās robežas ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm.

Trešais lielais tematiskais bloks ir *Latvijas (Baltijas) pašreizējās ekonomiskās attīstības tempa un virziena konstatējums*. Šeit izceļamas trīs apakštēmas, proti, tranzīta nozīme, lauksaimniecības nozīme un rūpniecības nozīme. Pārskatu par visvienkāršāko no šīm apakštēmām - *tranzīta nozīmi* - iesāksim ar konstatējumu, ka praktiski visas kandidātes zināmā mērā atsaucas uz tranzīta potenciālu savas valsts tautsaimniecībā. Latvijā samilzušas ilūzijas par to, ka gan legālais tranzīts, gan nelegālais tranzīts (kas arī fiksēts Atzinumā) ir tas vieglais ienākumu avots, uz kuru balstīt nevis tālāku valsts attīstību, bet šībrīža apmierinājumu (patēriņa preču iegādi, zināmā mērā arī subvencionējot krietni pāri savai vērtībai un iespējām izvērsušos kultūras profesionāļu sfēru).

Par tranzīta nozīmi Atzinumi par visām trim Baltijas valstīm izsakās stipri līdzīgā veidā. Visas trīs valstis atrodas Krievijas un NVS tirgus pievārtē. Detalizēta analīze, ieskatoties dzelzceļu un ceļu tīkla izvietojumā, ļauj konstatēt, kādas ir šo valstu interešu sfēras. Igaunijas gadījumā šis tirgus saistās ar Sankt-Pēterburgas reģionu (kurš kādreiz tika stipri dotēts tā militārās rūpniecības dēļ), bet Lietuvai iespējas pavērtas centrālajos NVS reģionos. Latvijas valdības uzsvars uz tranzīta nākotnes perspektīvām lakoniski komentēts ar novērojumu, ka tranzīta apjomus *noteic* Krievijas valdības (politiskā) nostāja, par kuras izturētību trūkst lietišķu pierādījumu[111]. Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis saistīts ar nelikumīgo tranzītu, proti, narkotiku, ieroču un kodolmateriālu kontrabandu, arī ar nelikumīgu cilvēku (viltus azilantu, ekonomisko migrantu) pārvadāšanu. Pie galvenajām nepilnībām šo izskaužamo parādību apkarošanas struktūru izveidošanā tiek atkārtota jau izteiktā doma par zemu darba efektivitāti piemērota darbaspēka trūkuma dēļ. Atzīts, ka Latvijā nav liela apjoma narkotisko vielu ražotņu, nedz arī nozīmīga noieta (pēdējam konstatēta neliela tendence pieaugt).

Komisijas Atzinumi sniedz atbildi arī uz dalībvalstu bažām par potenciālo konkurenci, kas balstīta uz daudz zemākām algām AEVEV. Tā kā daudzas Austrumeiropas valstis ir bagātas ar auglīgām zemēm, nozīmīga varētu būt konkurence ar lauksaimniecības produktiem, kas

111 Padomju Krievijas visai kaprīzā, toties diezgan efektīvā Igaunijas un Latvijas ostu nostādīšana citai pret citu pirmajos neatkarības gados (1920'tos gados), un veiksmīgā šo valstu tā laika politika, kā reagēt uz šādu izaicinājumu, aprakstīta, piemēram: N. W. Balabkins, *Latvia's Foreign Trade in the inter-war Period (1920-1940)*, Studia Baltica Stockholmiensa, Vol 13, (1994).

ilgākā laika skatījumā varētu likt mainīties lauku apdzīvotībai tagadējās dalībvalstīs. Latvijas gadījumā vienīgie no šiem principiāliem jautājumiem, kas daudzmaz figurē, ir ķīmijas industriālais potenciāls un lauksaimniecība. Autors izvirza domu, ka nedz viena, nedz otra no šīm nozarēm nav novērtēta negatīvi. Par ķīmijas rūpniecību pašreizējā izpildījumā atzīmēts, ka tā spēj noturēties, vienīgi pateicoties tirgum tuvākajās Baltijas valstīs un NVS.

Lauksaimniecībai Latvijas sabiedrībā ir paliekoša nozīme, un tās stāvoklis ir stipri līdzīgs visās trīs Baltijas valstīs. Atzinums pieņem bez iebildumiem domu, kas šis tautsaimniecības sektors arī pēcpievienošanās laikā ieņems svarīgu vietu Latvijas iekšējā politiskajā dzīvē. Ir Francijā, ir Vācijā, kas savu turību balsta uz industriālo ražošanu, lauksaimniecības, it sevišķi tradicionālās lauksaimniecības nozīme politiskos procesos ir lielāka nekā tās īpatsvars tautsaimniecībā. Grūti iedomāties citādu iznākumu Latvijas gadījumā. Galvenais klupšanas akmens ir pašreizējais stāvoklis, proti, tas, ka "lauksaimniecībā dominē plaši izkaisītās individuālās saimniecības, kurām ir maz tehnikas un zema produktivitāte. Pārtikas rūpniecības efektivitātes celšanos ierobežo tas, ka gan zemnieku saimniecībām, gan pārstrādes uzņēmumiem trūkst kapitāla un vadības iemaņu." Šis pēdējais secinājums atkārtojas tik daudzās jomās, ka tas vairs nav zemteksta jautājums, proti - kamdēļ šī problēma netiek atrisināta? Lauksaimniecības stāvoklis trijās Baltijas valstīs aprakstīts 8.23., 8.24. un 8.25. tabulās.

Baltijas valstu lauksaimniecības stāvoklis rosinājis dažus nopietnus objektīvus pētījumus. Tā ir atbilde uz ne visai sakārtoto lauksaimniecības stāvokli šajās valstīs. Ir radusies būtiska doma, ka Baltijas lauksaimniecības aprite padomju laikā bija ilgtspējīga, ka tā bija rentabla un ka "labākais" veids, kā atgriezties pie tādas aprites, bija paturēt daļu (Lietuvas gadījumā visus) padomju lauksaimniecisko gigantu. Šī doma nesteidzas pieņemt jaunos reālos apstākļus, ka bijušajās Baltijas pārtikas noieta vietās jau tagad tirgus nišas aizpildījusi ievestā pārtika, kura izkonkurējusi Baltijas produkciju (ar izņēmumiem), pateicoties tās kvalitātei. Šeit mazāk tiek runāts par to, vai šī ES produkcija ir "garšīgāka" vai "svaigāka" - galvenā ES produkcijas stiprā puse ir tāda, ka tās kvalitāte *nesvārstās* no viena fasējuma uz otru, ka tās kvalitāte ir laika ziņā konstanta[112].

112 Nav, protams, izslēgti pārsteigumi, sevišķi attiecībā uz ievestiem svaigiem augļiem, dārzeņiem un tml., ievedēju-starpnieku blēdības ar vieglu roku tiek pierakstītas ārzemju produktu ražotājam: ļoti vārga ir Baltijas pilsoņu apziņa, ka patērētāju intereses nodrošina likumi, tad valsts iestādes un beigās pilsoņu rīcība, griežoties pēc palīdzības pie valstiskām struktūrām, lai īsto blēdi sodītu.

8.23. tabula. **Igaunijas lauksaimniecības raksturojums**

	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	1996. g.
Zemes platība un tās izmantošana	1000-šos hektāru				
pavisam	4522,7	4522,7	4533,7	4522,7	
lauksaimnieciskā zeme	1455,0	1454,1	1449,5	1449,5	
meži	2021,8	2016,6	2016,2	2016,2	
aramzeme	1127,6	1128,9	1127,8	1127,8	1127,8
pļavas un ganības	312,5	310,3	306,9	306,9	306,9
Lauksaimnieciskā zeme pēc tās juridiskā statusa	% no lauksaimnieciskās zemes				
valsts uzņēmumu		1,9	1,9	1,3	
kooperatīvu		36,4	33,7	29,2	
pārējā		61,7	64,4	69,5	
Daļa no IKP	% no iekšzemes kopprodukta				
lauksaimniecība, mednieciba, mežsaimniecība un zvejniecība (NACE A+B)		9,8	8,9	7,1	
Lauksaimniecības produkcijas kopapjoma indeksi	iepriekšējais gads = 100				
		88,3	85,8	98,8	

Latvijas lauksaimniecības problēmas, neraugoties uz Atzinumā izteiktajiem aizrādījumiem, nav šķērslis Latvijas iekļaušanai Eiropas Savienībā. Latvijas pašreizējās spējas sevi apgādāt (Eiropas dalībvalstu produkcijā Latvijas ražojums šodien ieņem 0,11%, iedzīvotāju īpatsvars - 0,5%) ar mazu pārpalikumu (iekšējam) eksportam nerada uztraukumu. Atziņa, ka nepieciešams tai pievērst daudz lielāku uzmanību - attiecībā uz finansēm, cilvēku resursiem, juridisko normu sakārtošanu un darbojošos inspekcijas dienestu - izteikta pat bargāk Igaunijas gadījumā (tās lauksaimniecības zemā subvencija mērīta pēc OECD metodikas). Šo Atzinumu daļu varētu pat uzskatīt par Komisijas dabisko vēlēšanos redzēt visās dalībvalstīs tādu lauku apdzīvotību, kas

8.24. tabula. **Latvijas lauksaimniecības raksturojums**

	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	1996. g.
Zemes platība un tās izmantošana	1000-šos hektāru				
pavisam		6458,9	6458,9	6458,9	6458,9
lauksaimnieciskā zeme	2567,8	2541,6	2537,8	2540,3	2541,2
meži		2829,7	2839,2	2869,7	2881,2
aramzeme	1689,1	1691,9	1710,5	1710,1	1712,6
pļavas un ganības	843,4	825,1	803,4	800,5	798,1
Lauksaimnieciskā zeme pēc tās juridiskā statusa	% no lauksaimnieciskās zemes				
valsts uzņēmumu		2,6	2	1,9	1,3
kooperatīvu		64,6	30,8	16,9	11,4
pārējā		32,8	67,2	81,2	87,3
Daļa no IKP	% no iekšzemes kopprodukta				
lauksaimniecība, mednieciba, mežsaimniecība un zvejniecība (NACE A+B)		11,8	9,5	9,9	
Lauksaimniecības produkcijas kopapjoma indeksi	iepriekšējais gads = 100				
		78	80	94	90

atbilst eiropeiskiem priekšstatiem. Atzinumā izteiktā kritika domāta, lai stimulētu Latvijas politiskās aprindas uz efektīvu šīs problēmas atrisināšanu. Novērojums, ka nepilnības īpašuma reģistrācijā un līdz galam nepabeigtais privatizācijas process kavē lauku reģionu attīstību, nespēlēja lielu lomu Atzinuma gala slēdziena izveidošanā. Stāvoklis Lietuvā daudz vairāk atgādina padomju saimniecību turpinātu pastāvēšanu, nekā daudzu pseidokooperatīvu parādība Latvijā un Igaunijā. Atzinumā konstatēts, ka Latvijā trūkst *iedarbīga* lauku reģionu attīstības plāna[113].

113 Kā atbilde uz šāda veida konstatējumiem tapusi Latvijas lauku attīstības programma, kas, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas izstrādāta, pieņemta

8.25. tabula. **Lietuvas lauksaimniecības raksturojums**

	1992. g.	1993. g.	1994. g.	1995. g.	1996. g.
Zemes platība un tās izmantošana	1000-šos hektāru				
pavisam	6530,1	6530,1	6530,1	6530,1	6530,1
lauksaimnieciskā zeme	3524,0	3519,3	3513,0	3506,8	3504,0
meži		1972,7	1975,5	1990,2	1978,8
aramzeme	3 007,9	2979,9	2958,3	2946,8	2947,9
pļavas un ganības	459,8	473,6	495,9	500,5	500,5
Lauksaimnieciskā zeme pēc tās juridiskā statusa	1000-šos hektāru				
valsts uzņēmumu		31,3	26,2	25,4	24,5
kooperatīvu		1310,4	935,4	679,0	547,7
pārējā		2177,6	2551,0	2802,4	2931,4
Daļa no IKP	% no iekšzemes kopprodukta				
lauksaimniecība, mednieciba, mežsaimniecība un zvejniecība (NACE A+B)		11,1	7,4	9,4	11,4
Lauksaimniecības produkcijas kopapjoma indeksi	iepriekšējais gads = 100				
		92,0	82,0	110,0	115,0

Rūpniecības jomās Atzinumi pēc tīri formāla Padomju Baltijas rūpniecības datu uzskaitījuma konstatē, ka šodien visās trijās valstīs notiek šī potenciāla veidošana no jauna, balstoties uz vietējām prasmēm un iemaņām, atbilstoši rūpniecības vadības atjautībai. Triju valstu raksturojums atšķiras diezgan krasi, šeit ieskatīsimies Latvijas stāvokļa konstatējumā. Atzinuma izstrādātājiem ir nopietnas bažas (angliski *reservations*), par ko norāda tādi citāti kā: "Runājot par eksportu, tas konkurē, pirmām kārtām, zemas pievienotās vērtības

Ministru kabineta 1998. g. 10. marta sēdē, bet iesniegta Saeimas izskatīšanai 1998. gada 25. martā; par programmas lietišķumu varēs spriest pēc tās iedarbības, aprakstošā ziņā tā nevieš nopietnas cerības uz ātru lauku pacēlumu.

preču pasaules tirgus segmentā", bet "Kopš neatkarības atgūšanas firmu skaits ir palielinājies, kas ir uzņēmumu sagraušanas un jaunu firmu veidošanas rezultāts, bet nav skaidrs, vai ir mainījušies arī uzņēmumu vadīšanas principi"[114]. Visās Eiropas Savienības dalībvalstīs notiek konkurētnespējīgo gigantu "sasmalcināšana", resp., pārtapšana par mazām, dinamiskām firmām. Kopīgajā slēdzienā par industrijas stāvokli Latvijā pavīd doma, ka Latvijas deindustrializācija vērsta uz tādas sabiedriskas struktūras izveidošanu, kas centrēta uz tranzītu un ar to saistīto servisu. Šāda veida tautsaimniecība pārlieku atdotu teikšanu par valsts ekonomisko labklājību tādām interesēm, kuru rīcība *nav* prognozējama[115]. Neviena tāda sabiedriski politiska vienība nav atrodama ES dalībvalstu vidū.

Latvijas iespējamā iekļaušanās Eiropas Savienībā nozīmētu to, ka visi šodien tikai attīstības sākuma posmā atrodošies ekonomiskie formējumi nonāktu pastiprinātas konkurences apstākļos. Nav Eiropas Savienības politiskās interesēs, nedz arī tās ekonomiskās interesēs panākt kādas sava iekšējā tirgus daļas sabrukumu. Kļūt konkurētspējīgām - tāds ir galvenais tautsaimniecības struktūru uzdevums. Šinī sakarā Atzinums izceļ sekojošus trūkumus:

- Latvijā vienīgajā no 10 kandidātēm industrijas īpatsvars tās kopproduktā krītas; pēc straujā kritiena, kad PSRS pazuda kā piegādniece un kā noņēmēja, iestājies pakāpeniskais, progresējošs kritiens, kas saistās ar nesekmīgiem, tautsaimnieciski nereālistiskiem centieniem saglābt nesaglābjamus objektus[116];
- liela daļa Latvijas industrijas (nepārveidotās ražotnes) pēc mēģinājumiem atrast noietu Rietumu tirgū (par dažiem sekmīgiem gadījumiem tikai jāteic, ka tādu ir daudz par maz) atrod noietu Krievijas tirgū tādās kategorijās, kuras nesola lielas attīstības iespējas, jo tur tā konkurē ar Rietumu piedāvājumu, pateicoties zemākas kvalitātes precei;
- Latvijā lielā daudzumā ieved elektro (arī sadzīves) preces, kuras atrod noietu vietējā (arī pārrobežu tirdzniecības) tirgū; pašu

114 Šeit tulkojumā ieviesušies klaji angļu valodas nianšu pārpratumi, pat dažu būtisku nianšu neizpratne: angliskajā variantā firmas netika sagrautas (*destroyed*), bet gan sadalītas mazākās vienībās, "sasmalcinātas" (*broken-up*).

115 Šis ir maigs mājiens par to, ka, etniskam latvietim formāli atrodoties liela, NVS centrēta uzņēmuma priekšgalā, jau nenozīmē, ka šī persona arī noteic uzņēmuma darbības virzienu un tās mērķus.

116 Šeit izpaužas valsts tautsaimniecībai kaitīga parādība, sava veida dīvains apgrieztais *asset-stripping* jeb centieni izspiest maksimālo peļņu no nerentablas industrijas, uzkrājot "sliktos" parādus, pēdējo patvērumu meklējot aiz nepilnībām likumdošanā.

ražotie ekvivalenti netiek uzlaboti, lai spētu konkurēt uz vietas, tie turpina atrast noietu tirgos ar mazākām prasībām[117];

- ļoti nozīmīgajā pārtikas pārstrādes sektorā (visās trijās Baltijas valstīs šis ir svarīgākais rūpniecības sektors) aprite ceļas, pateicoties galvenokārt tirdzniecībai ar NVS, kas noņem 90% Latvijas eksporta; šīs tirgus nišas tomēr nesola lielu nākotnes izaugsmi, vismaz ne naudas izteiksmē; savukārt Latvijā panākta diezgan ievērojama pārstrādes cehu sertifikācija atbilstoši ES standartiem, kas vieš cerības uz nākotnes izaugsmi.

Eiropas Kopiena (Savienība) pievērš lielu nozīmi ražojumu (to skaitā arī kultūrpreču) kvalitātes uzlabošanai. Tiem kopā ar pakalpojumiem (gan Vienotā tirgus ietvaros, gan saistītiem ar ārējo tirdzniecību) jānodrošina ES tirdzniecības vadošā vieta. Latvijai ieteikts koktirdzniecībā palielināt lielākas pievienotās vērtības produkcijas īpatsvaru. Tekstilrūpniecībai ieteikts sekmīgāk sastrādāties ar veiksmīgiem dizaineriem. Ir pamanīts, ka Latvijas dizains uzsver ekstravaganci. Nevienā attīstītā Rietumu valstī tekstilrūpniecība negūst savu galveno peļņu no luksusa precēm, vislielāko uzmanību tā pievērš ikdienas vajadzībām domātiem ražojumiem. Sapratne par šādiem tautsaimnieciskiem jautājumiem Latvijas rūpnieciskajā sektorā ienāk ļoti lēni. Atzinumā par Latvijas piedāvājumu uzsvērts, ka pietrūkst elastīguma un veiklības uzlabot dizainu atbilstoši tirgus prasībām.

Komisijas pastiprinātā interese par telekomunikāciju sistēmām radās 1990'to gadu sākumā, kad tika pieņemti attīstības plāni veicināt ir telekomunikāciju tiešo uzplaukumu, ir ražojumu un pakalpojumu konkurētspējas celšanu, izmantojot šos jaunos sakaru tīklus. Tā dēvētā Informācijas sabiedrība (*Information Society* jeb sabiedrība, kas nodarbojas tikai ar informācijas piegādi un tās jaunradi) iedomāta kā veids, kas vairos nodarbinātību Eiropas Savienībā. Latvijas samērā labvēlīgais novērtējums šajā jomā saskan ar novērojumu, ka šis ir viens no pakalpojumu veidiem, kas Latvijā var cerēt uz nopietnu izaugsmi nākotnē. Atzinuma izteicieni par monopoldarbību telekomunikāciju un komunālo pakalpojumu jomās principā saskan ar to, kas Latvijas masu saziņas līdzekļos parādās gandrīz ik dienu, un šeit lieki to atkārtot.

Konkurētspējas celšana ir daļa no globalizācijas procesa. Infrastruktūras kvalitātes uzlabošana ir prioritārs ES uzdevums gan tiešās jomās, kā transportā, gan pasākumos, kuri veicina elektroniskās

117 Salīdzinājumā, līdzīgas kategorijas elektropreces tiek ievestas Igaunijā ar nodomu pārveidot vietējos uzņēmumus, padarīt tos konkurētspējīgākus.

informācijas plūsmas paātrinājumu. Tas attiecināms vienādā mērā kā uz dalībvalstu tā dēvētajiem nevienmērīgi attīstītajiem reģioniem (*less well favoured regions*), tā arī uz kandidātvalstīm. Ļoti labvēlīgu novērtējumu ieguvusi Latvijas gaisa transporta sistēma. Visāda veida Eiropas mēroga tīklu izveidošana ir šī Komisijas darba plāna aktuāls uzdevums. Latvijā atrastos tikai viens šādas kategorijas tīkls - *Via Baltica*. Atzinums lakoniski izsaka domu, ka šī projekta Latvijas posms gaida uz apmēram 0,3 mljrd. ekiju Latvijas finanšu līdzekļu.

Slēdzieni par rūpniecību bija viens no būtiskiem iemesliem konstatējumam, ka Latvijā nepastāv darbojoša tirgus ekonomika. Nav iedomājams pašreizējo stāvokli (domāts 1997. g. un tanī laikā veiktās prognozes) raksturot kā konkurētspējīgu. Atzinums īpaši uzsver vajadzību pēc uzlabojumiem šādos laukos:

- "(..) nepieciešams, ka tiesiskajai sistēmai, sabiedrības administrācijai un attiecīgajiem ekonomiskajiem operatoriem ir pietiekama izpratne par konkurences veicināšanas normatīvajiem aktiem un nostādnēm." Rietumnieciskas jurisprudences pamatus Latvijas students var apgūt, vienīgi studējot ārzemēs; bēdīga ir pieredze, ka ārzemju izglītības iegūšanas un kvalifikācijas celšanas pūles nedod vēlamo, jo pēc atgriešanās mājās šīs zināšanas visbiežāk ir par iemeslu šā cilvēka atlaišanai no darba (cīņa pret efektīvām metodēm ir ļoti sīva);
- samazināt neoficiālos un grūti saprotamos birokrātiskos paņēmienus, kas kavē jaunu konkurētspējīgu uzņēmumu izveidošanu;
- patērētāju interešu patiesa nodrošināšana, citāts: "Kas attiecas uz nevalstiskām patērētāju institūcijām, tās joprojām ir pārāk vājas. Joprojām pastāv neskaidrības par patērētāju [interešu] aizsardzības politikas precīzu darbības lauku un mērķiem (..) faktori, kuriem jāpievērš uzmanība, ietver lietpratēju [ekspertu] trūkumu, struktūras nepilnības [deficītu], kā arī jūtīguma trūkumu pret patērētāju problēmām tiesnešu vidū." Varētu piebilst, ka tas ir tikai simptomu apskats; cēlonis tam, ka ražotājs noteic preces pieejamību, ka preces noņēmēja vienīgās tiesības ir pieņemt piedāvāto, ir briesmīgi arhaiskas domāšanas iesīkstēšanās;
- nepieciešama neejošu industriālo ražotņu pilnīga pārveide, resp., moderna pārvalde, preču attīstība un elastīgāka pieskaņošanās pasaules pieprasījumam; Atzinumā izteikta izbrīna par investoru trūkumu, kaut gan skaidri pateikts, ka galvenais šīs parādības cēlonis ir turēšanās pie novecojušās infrastruktūras un darba organizācijas;

- ļoti būtiska ir izglītības sistēmas uzlabošana visos līmeņos, sākot ar pamatizglītību (kas neattiecas uz Kopienas kompetencēm) un beidzot ar efektīvāku zinātniskā potenciāla piesaistīšanu konkurētspējīgu uzņēmumu veidošanā;
- makroekonomisko procesu veicināšana, veselīgu fiskālo ieraţu ieviešana un apsekošana, ka tās patiesi tiek ievērotas;
- nodokļu sistēmas nostiprināšana; Atzinumā konstatēts, ka nopietni jāuzlabo nodokļu sistēmas darbība, lai valstij būtu savi līdzekļi (ievērots, ka pastāv milzīgi firmu parādi, valsts uzņēmumus ieskaitot);
- attīstība Latvijā koncentrējusies Rīgā un tās apkārtnē, arī tranzīta koridoros; ārpus šiem reģioniem tautsaimniecības lejupslīde turpinās; jaunu, darbotiesspējīgu uzņēmumu ienākšana tiek kavēta "joprojām sarežģīti pretrunīgo likumu, birokrātijas un kārtības, kura netiek izmantota Eiropas Savienībā" dēļ.

Bankas spēlē nozīmīgu lomu jebkuras valsts ekonomiskajā dzīvē. Jo vairāk pārejas un juku laikos tās var kalpot par stabilizējošām iestādēm. Banku krīze piedzīvota praktiski visās bijušajās sociālistiskajās valstīs. Primitīvie naudas savākšanas paņēmieni, kas bija pamatā labai daļai šāda veida "banku" - te pareizāk tās dēvēt par vienvirziena naudas krātuvēm - ,nav sveši arī Rietumos. Banku krīzes pamatos redzama arī būtiska iedzīvotāju un it īpaši banku īpašnieku neizpratne par bankas funkcijām modernā sabiedrībā. Padomju laikā bankas modernā izpratnē pastāvēja vienīgi ārējās tirdzniecības jomā, kurā arī īpaši necienīja normālas bankas investīciju portfeļu[118] izveidošanu. Pēcpadomju pirmajā visatļautības laikā par banku varēja kļūt jebkura persona, kam vien ienāca prātā sevi par tādu deklarēt (stipri formālie banku dibināšanas noteikumi radīti, lai neapgrūtinātu nevienu negodīgo pasākumu). No šī jūkļa palikušas pāri patiesas bankas (ar pieticīgu piezemētu darbības areālu) un bankām līdzīgas finanšu iestādes. Šo pēdējo (tās pārsvarā atrodamas Latvijā) saistība ar naudu, kuras izcelsme ir izteikti neskaidra, atspoguļojas šo iestāžu ļoti selektīvā un kopumā ne visai valstiski noskaņotā darbībā. Komisijas Atzinums šādu darbību netiešā, toties nepārprotamā veidā raksturo

118 No angļu valodas *portfolio*, kas savukārt atvasināts no franču valodas, *porte feuilles*; baņķieru pasaulē valdošā ir angļu valoda, toties 'portfeļa' nozīmei angliski pilnīgi trūkst ikdienišķuma pieskaņas, kāda šim vārdam piemīt latviski; pirmo reizi vārdu *portfolio* attiecībā uz vērtspapīru un citu ieguldījumu kopumu, kas ir stūrakmens bankas tālākai rīcībai ar naudu, izmantojis laikraksts *The Economist*; par termina dažādām nozīmēm un tā lietošanu angliski skatīt *The New Oxford Dictionary*.

kā vienu no *galveniem šķēršļiem*, lai Latvijas tautsaimniecības aprites atzītu par funkcionējošu tirgus ekonomiku:

- bankas neveicina vietējo attīstību[119] (kas pieteikts problēmās, kuras jāpārvar, dibinot uzņēmumus), jo bankās trūkst pieredzes par garantiju novērtēšanu, par biznesa informācijas efektīvu piedāvāšanu un riska menedžmentu (proti, bankām jāseko, kādā veidā izmanto aizdevumus);
- banku krīzes cēloņi nav pilnībā pārvarēti[120];
- banku sistēma kopumā vēl ir nedroša - galvenokārt vājā kapitāla, investīciju politikas[121], nelielās peļņas un nepietiekamās kapitalizācijas dēļ;
- par samērā augsto ārzemju banku īpatsvaru Latvijā Atzinums konstatē (bažas paliek zemtekstā): šāda veida bankām varētu nebūt pirmajā vietā naudas pelnīšana vietējās nozīmes pasākumos.

Pasaulē, arī Baltijā, it īpaši Latvijā, pirmspievienošanās gaitas pirmajam posmam ātri noslēdzoties, izveidojās pārliecība, ka Baltijas valstis "vienlaicīgi" iekļausies ES. Realitāte, kuru nav iespējams paslēpt, bija krietni citāda. Igaunija, Latvija un Lietuva uzsāka šo garo ceļu no atšķirīgām starta pozīcijām ekonomikā. Šo triju valstu jaunā vadība redzami atšķirīgā veidā izlēma risināt stipri līdzīgās attīstības problēmas - ar ļoti dažādu iznākumu. Paralēli politiskās neatkarības atgūšanai Baltijā ritēja ekonomiskās neatkarības atgūšana. Politiskajā jomā Lietuva rādīja priekšzīmi, kurai pārējās divi valstis pievienojās. Ekonomiskajās jomās vienīgi Igaunija nepārprotami pārrāvusi nabas saiti ar Krievijas Federāciju[122].

119 Citāts no Atzinuma: "Bankas nespēj izsniegt ilga laika aizdevumus, jo nav uzņēmējdarbības plānu, nav kredīta vēstures paraugu, ķīlas došanu apgrūtina mazattīstītais zemes tirgus, pie tam trūkst hipotekārās sistēmas."

120 Citāts no Atzinuma: "Pie banku krīzes noveda neprasmīga banku vadība, pārmērīgais lielo klientu skaits, kuri paši bija arī banku akcionāri, blēdības dažās bankās un pārmērīgi lielais skaits jaunu, ar kapitālu vāji nodrošinātu banku. Banku krīze paplašinājās sakarā ar neuzticēšanos bankām un uzraudzības iestāžu biklo iejaukšanos."

121 Autora piedāvātais tulkojums angļu terminam *weak portfolios*.

122 Sava veida nulles prasība, lai izskatītu valsts atbilstību iestājai ES, ir politiskās un ekonomiskās *neatkarības* konstatējums; vienīgi par Latviju pastāv nopietnas šaubas šinī jomā, jo Latvijas bezkritiskā attieksme pret šaubīgiem Krievijas investoriem, tās valsts struktūru nevēlēšanās ievilkt skaidru robežu ar Krievijas Federāciju un citas liecības par sabiedrības patieso nostāju ir pretrunā ar neatkarības ideju Rietumeiropas garā.

Nedaudz specifiskāk, Latvijas politiskā šķira bija iedomājusies, ka Latvijas sekmīga virzīšanās atkarīga vienīgi no politiska rakstura deklarācijām.[123] Šis samērā mazais Latvijas pārstāvju skaits, arī ja nedarīja to apzināti, uz āru atstāja iespaidu (kas, saprotams, nav oficiāli izteikts), ka ekonomikas pārbūve Latvijā tiek nošķirta no Latvijas kandidatūras novērtējuma. Šāda taktika izrādījās aplama: mēģinājums ātri "tikt galā" ar Eiropas integrāciju neizdevās. Dalībvalstis pamanīja, kādas būtiskas problēmas līdzi atnestu šādas puseiropeiskas, puskrieviskas Latvijas ienākšana ES ar pilnām balsošanas tiesībām. Vai bija iespējama labāk, ciešāk saskaņota triju Baltijas valstu virzīšanās pa tautsaimniecības sistēmas pārbūves ceļu, šodien ir jautājums, kuram nav jēgas.

Neatkarības atjaunošanas laikā kopīgais mērķis, kopīgais pretspēks pamodināja baltiešu tautās solidaritātes izjūtu, kas tagad ir krietni noplakusi, jo tā bija balstīta uz emocijām. Vai Baltijas reģionālo identitāti, kas šodien diezgan stabili pastāv kultūras jomās, varēs papildināt ar reģionālas tautsaimniecības sistēmas izveidošanu, ir jautājums, uz kuru visas valstis viennozīmīgi atbildējušas apstiprinoši, bet tikai kā starp suverēnām ES dalībvalstīm. Atzinumi par trijām Baltijas valstīm tapuši[124], tie un to pirmās konsekvences ir noticis fakts. Nav panākta šo valstu kopības sašķelšana, drīzāk tām valstīm, kas lēnāk veic iekšējo reformu, pierādīts, ka reformas gaitas paātrinājums nes līdzi nopietnāku attieksmi no ES puses. Izslēgt greizsirdību un pārvarēt skaudību nav viegli, un tomēr nepieciešams to darīt, lai izpētītu, kāds izskatās Latvijas tēls tur, kur ir svarīgi, lai šis tēls būtu labvēlīgs Latvijai. Atziņa, ka īsā laikā paveikts gandrīz tikpat daudz progresa, cik lielākās un ilgāk nostiprinātās valstīs, resp., pārējās kandidātēs (ārpus Baltijas), nav tas mazākais kompliments Latvijas tautsaimniecības atjaunošanai un valsts pārvaldes izveidošanai.

Eiropas Komisijas Atzinums par Latviju satur daudz atsevišķu pozitīvu atziņu, bet uzskaitīto trūkumu arī ir daudz. Secinājums neierosināt tūlīt uzsākt sarunas par Latvijas iekļaušanos Eiropas Savienībā ir visai pamatots. Atzinumu nevar raksturot kā negatīvu vai

123 Daļa no šī analītiskā ieskata atrodama *O. Norgaard et al, ibid (7.48);* kopumā atzīts, ka Lietuvas politiskās aprindas ļoti gausi atteicās no nacionālā komunisma, toties diezgan krieviski noskaņoto Latvijas veco politisko šķiru nomainīja jauns grupējums, kas ir visai uzkrītoši iedvesmojies no koruptā un neizdarīgā padomju administratīvā aparāta pieredzes; kādā veidā šāda pieredze pārmantota, tā ir nopietna zinātniska pētījuma tēma, kas vēl nav aizskarta.

124 Nav domāts noliegt to, ka Polija ir Baltijas valsts, toties tās specifiskās problēmas, arī tās spēja tikt galā ar iekļaušanās procesu pilnībā atšķiras no pārējo triju Baltijas valstu rīcību noteicošā potenciāla.

kā noraidošu. Sarežģītais stāvokļa novērtējums atbilst sarežģītajai Latvijas tautsaimniecības realitātei. Daudzi netiešie novērojumi par Komisijas Atzinumu niansēm liecina, ka Latvijas kandidatūrai nebūt netrūkst pārliecinātu aizstāvju Eiropas Komisijas un Eiropas Savienības dalībvalstu aprindās. Atzinums nav arī "politiskais pasūtījums", jo tie sadzīves kultūras trūkumi, kas uzskaitīti Atzinumā par Latvijas pieteikumu, ir tādi, par kuriem iespējams lasīt Latvijas (latviskajā) presē līdz sātam. Šie trūkumi un nepilnības ir arī gandrīz karstākais privāto ikdienas sarunu temats. Šis Atzinums, cerams, varētu veicināt *pāreju* no problēmas konstatējuma cēliena uz problēmas atrisinājuma cēlienu.

Igaunijas gadījumā, kur realitāte nebūt nav mazāk sarežģīta kā Latvijā, Komisija saskatījusi diezgan pamata optimismam, lai dotu citu slēdzienu. Iemeslu tam ir daudz, ne mazākais no tiem - igauņu sabiedrības nepārprotamā vienotība par savas identitātes eiropeiskumu[125]. Atzinumā par Latviju nav tik skaidri un vienkārši formulēta latviešu sabiedrības apņemšanās iekļauties Eiropas Savienībā, kā tas lasāms Atzinumā par Igauniju. Jāteic, ka šāda remdena attieksme pret nopietnām lietām varbūt ir latviešu identitātes sastāvdaļa, diemžēl tā viegli pārprotama kā nevērība, pat kā augstprātība. Citāts no Igaunijas prezidenta Meri runas, kas iekļauts Atzinumā, ir lakonisks, lietišķs un viennozīmīgs, proti, Igaunija neprasa mīkstināt iekļaušanās kritērijus, tā nepieprasa "saprast" kaut kādus ārkārtējus apstākļus[126].

Slovēnijas bijušais ārlietu ministrs jau 1993. gadā saskatījis to, ka modernajā Austrumu (bijušo sociālistisko) valstu pārveidē izslāņosies divi grupējumi. Vienā atradīsies tās valstis, kuras spēs elastīgi, ātri un lietišķi reaģēt uz jaunajiem uzdevumiem, un tās ātri iekļausies Eiropas Savienībā (savā rakstā jau 1994. g. bijušais ministrs precīzi "uzmin",

125 Fakts, ka Igaunijā veiktās aptaujas liecina par "eiroskepticismu", nav jāuztver kā būtisks igauņu sabiedrības nostājas novērtējums; nav divi domu, ka tieši kosmopolitikāņu ekscesi, attēlojot ES kā kaut kādu PSRS līdzinieci (uzsverot tālāk iespēju pastaigāties pa ES "kopīgo māju", nepamanot to, ka šinī mājā katrā dzīvoklī runā savā valodā, kura ienācējam jāapgūst), izvirza pievienošanos ES kā ieganstu, lai legalizētu migrantu privilēģijas (nostādne, ko noraida Igaunijas politiskās aprindas, bet kas vilina pārmērīgi lielu daļu Latvijas politisko aprindu); nav arī divi domu, ka igauņu sabiedrībā latviskā pseidofilozofēšana par savas latviskās identitātes radniecību ar slāvu garīgumu nav iespējama.

126 Katrā Atzinumā izraudzīts vadoša valstsvīra izteiciens; Latvijas gadījumā tam trūkst pietiekamas nopietnības, lai to citētu, toties Igaunijas prezidenta teiktais angļu valodas oriģinālā skan šādi: "*.. it is in the interest of Estonia like any other European country to meet those (Accession) criteria in all respects. We do not need concessions*"; citāts pats liecina par liekvārdības trūkumu (liekvārdība ir viena no krievu politiskās šķiras visplašāk apsmietām raksturīpašībām).

pareizāk sakot, nojauš sekmīgā piecnieka vārdus).[127] Šodienas pasaules straujums nepiedāvā otram valstu grupējumam, proti, tādām, kas lēni reaģē, kas jautājumus "līdz galam" izskata gausi, vietu pirmajās ekonomiski attīstītajās aprindās. Eiropeiski vieglais jēdziens "būt spējīgiem konkurēt" latviskā tulkojumā nereti pārtapis par "tikt galā ar konkurenci"[128].

8.5. Iekļaušanās partnerība

Agenda-2000 process, novērtējot reālo attīstības stāvokli visās 10 AEVEV, secināja, ka nepieciešama jauna vienošanās, tā dēvētā Iekļaušanās partnerība[129], kas papildinātu un pastiprinātu Asociācijas līgumu iedarbību. Viens no būtiskākiem šādas vienošanās mērķiem ir tā dēvētās Kopienas likumu un lēmumu kopas jeb *acquis* pārcelšana kandidātvalstu likumdošanā un šo pārcelto likumu ievērošana. *Agenda-2000* definē *acquis* kā "juridisko un institucionālo sistēmu, ar kuras palīdzību Savienība īsteno tās mērķus"; tātad ES *acquis communautaire* ir:

- dibināšanas līgumi un ar tiem saistītie skaidrojumi un citi nosacījumi;
- dokumenti, kas parakstīti pirmsiekļaušanās laikā;
- konvencijas un citi instrumenti iekšlietu un tieslietu jomā, bez kuriem nav iespējams sasniegt Līgumā par Eiropas Savienību nospraustos mērķus;
- dalībvalstu pārstāvju un Asociācijas padomes tikšanās laikā pieņemtie lēmumi un panāktās vienošanās;
- starp dalībvalstīm panāktās vienošanās attiecībā uz Eiropas Savienības darbību;
- EK līguma 220. pantā noteiktās konvencijas un šīs konvencijas interpretējošie protokoli[130];

127 Kādreizējā Slovēnijas ārlietu ministra D. Rupela raksts *Slovenia's shift from the Balkans to Central Europe*, kas parādījās grāmatā: J. Benderly, E. Kraft, *Independent Slovenia*, St. Martin's Press, New York, 1994.

128 Angliskais *to cope* pieļauj šādu tulkojumu, oriģinālais *faire face à la concurrence* pieprasa elegantāku latvisku formulējumu nekā šo, kas figurē COM (97) 2005 tulkojumā latviski.

129 Autors atļaujas turēties pie šāda termina *Accession* tulkojuma; Latvijas Nacionālajā programmā integrācijai Eiropas Savienībā, *ibid (84)*, konsekventi tiek lietots termins 'Pievienošanās'.

130 Romas līguma 220. pantā noteikts, ka dalībvalstis, vienojoties savā starpā (divpusējie līgumi), nodrošinās savu pilsoņu korektu tiesisko statusu citās

- deklarācijas vai rezolūcijas, vai citas nostājas, ko pieņēmušas ES Padome vai (Ministru) Padome pēc attiecīgajiem dalībvalstu aktiem par kopienām vai Savienību;
- visas vienošanās vai konvencijas, ko noslēgusi jebkura no kopienām;
- visas vienošanās vai konvencijas, ko noslēgušas pašreizējās dalībvalstis ar jebkuru no kopienām;
- visas vienošanās, ko noslēgušas konkrētas dalībvalstis par šīm konvencijām;
- dalībvalstu iekšējās savstarpējās vienošanās ar mērķi īstenot iepriekšējos punktos minētās vienošanās un konvencijas.[131]

Iekļaušanās partnerības vienošanās (visas 10 kopā) parakstītas Briselē 1998. g. 30. martā. To konkrētais uzdevums, iedibinot progresa pārraudzīšanas mehānismu, ir padarīt efektīvāku sadarbību starp kandidātvalsti un Eiropas iestādēm. Iecere ir tādā veidā novērst to, ka Kopienas likumi un normas tiek pārceltas lēni vai arī tīri formāli, nevis pēc būtības. Tā kā Kopienas iestāžu apiešanās ar tām uzticēto naudas līdzekļu izmantošanu tiek bargi kritizēta, ar šo partnerības mehānismu iedarbināšanu cerēts padarīt līdzekļu izmantošanu lietderīgāku. Kopīgie šo līgumu principi ir:

- noteikta prioritāšu skala, kam jāizpaužas konkrētā Nacionālā programmā (ar laika termiņiem, kas dalās īsajos un vidējos termiņos); programmas mērķis ir darboties lietišķā veidā, ņemot vērā vietējās problēmas un iespējas;
- veicināt lietišķu paškritiku kandidātvalstī, paredzot konkrētus pasākumus, lai īstenotu Kopienas mērogā pieņemto Vienotā tirgus iedarbības pastiprināšanas plānu[132];
- uzlabot informācijas izplatīšanos ārpus valsts ierēdņu aprindām, it sevišķi paredzot patērētāju un vietējās rūpniecības (dažādu tautsaimniecības jomu) pašorganizāciju iesaistīšanos procesā, kas pielāgos valsts struktūru Kopienas *acquis* (šīs aktivitātes nozīme parādās, vērojot nepilnības, kas līdz šim pamanītas PHARE darbībā).

dalībvalstīs; atteiksies no divējādas aplikšanas ar nodokļiem; atvieglinās firmu un citu juridisko personu pārcelšanos no vienas valsts uz otru; atvieglinās informācijas izmaiņu attiecībā uz tiesas spriedumiem un arī uz šķīrējtiesas darbu.

131 Šis saraksts atbilst *acquis communautaire* definīcijai, kas atrodama Latvijas Nacionālajā programmā integrācijai Eiropas Savienībā, *ibid (84)*.

132 Pieņemts 1997. gadā, skatīt arī šis grāmatas 6. nodaļu.

Šobrīd *Agenda-2000* kontekstā ir mainījusies PHARE programmas būtība. No tā sauktās "pieprasījuma virzītās programmas" tā mainījusies uz "virzīto programmu", resp., tādu, kurā priekšroka dota projektiem, kas aizpilda valsts un sabiedrības organizatoriskā aparāta, resp., valstiskās infrastruktūras nepilnības vai iztrūkstošo daļu. Tas nozīmē, ka PHARE programma tiks vērsta galvenokārt uz Eiropas integrācijas procesa nodrošināšanu valsts pamatu reformas, finanšu sektorā, vides aizsardzības jomā u.tml. Turpmāk PHARE Latvijas nacionālā programma būs saistīta ar Iestāšanās partnerattiecību dokumentu *Accession Partnership* un *Acquis communautaire* ieviešanas nacionālo programmu, kas būs Latvijas valdības noteikts rīcības plāns. Tas nozīmē, ka 1998., 1999. gada PHARE programmas līdzekļi būs galvenokārt orientēti uz Eiropas integrācijas procesa nodrošināšanu.

Kardināli jauna tendence PHARE nacionālo programmu ietvaros ir tāda, ka turpmāk PHARE resursi tiks fokusēti uz investīciju nodrošināšanu infrastruktūrā. Līdz šim tikai 25% no programmas kopējā apjoma varēja paredzēt investīcijām, šobrīd 70% programmas līdzekļu tiek novirzīti šim mērķim. Vēl viena PHARE programmas attīstības īpatnība, kas raksturīga tieši Baltijas valstīm, tajā skaitā arī Latvijai, ir *decentralizācija*. Tas nozīmē, ka atbildība ne tikai par vajadzību apzināšanu, bet arī par programmas praktisko realizāciju tiek novirzīta no Briseles uz Rīgu. Latvija ir pilnīgi atbildīga par to, kas ar PHARE programmu notiek Latvijā. Liela daļa administratīvā darba, arī vadības procesa, kas pašlaik ir Eiropas Komisijas (Briseles) kompetence, pamazām tiek nodota Latvijas rīcībā. Tā ir pietiekami liela uzticība no ES puses, kas liecina, ka Latvija ir pierādījusi savas spējas un prasmi izmantot piešķirtos līdzekļus atbilstoši mērķiem, atbilstoši programmas uzdevumiem. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā nepastāv problēma, ka ievērojami līdzekļi tiek zaudēti tikai tāpēc, ka valsts nav spējīga pateikt, kas tai nepieciešams, ka tā nespēj administrēt šo līdzekļu izmantošanu. Šobrīd uzkrājums jeb nobloķētie līdzekļi PHARE programmas ietvaros visā Viduseiropā un Austrumeiropā ir 2,5 miljardi ekiju (gada budžets — 1,2 miljardi ekiju). Tātad uzkrājums ir aptuveni divu gadu apjomā. Tas gan nav raksturīgi Baltijai. Bet ir valstis, kuras ir pilnībā zaudējušas savu gada nacionālo programmu tikai tāpēc, ka nav spējušas definēt, sagatavot un vadīt to.

Pēc šo Partnerības vienošanos spēkā stāšanās lielāko PHARE programmas līdzekļu daļu (orientējoši 70%) iecerēts veltīt projektiem, kas skar šādas tēmas: likumu satuvināšanu un saskaņošanu (harmonizāciju), tieslietu un iekšlietu problēmu risināšanu, arī uzmanību veltot nepieciešamām izmaiņām strukturālo reformu politikas izveidē

8.26. tabula. **Ar Vienoto tirgu saistīto normu ieviešana AEVEV likumdošanā** (stāvoklis 1997. gada beigās)*

Valsts	Saskaņošanas grafiks	Īpašas problēmas
Bulgārija	126/899	Finanšu jomas pilnībā jāpārbūvē.
Čehija	417/899	Finanšu pakalpojumu trūkumi, intelektuālā īpašuma tiesību neievērošana un personīgo datu aizskaramība.
Igaunija	283/899	Valsts pasūtījumu nepilnības ar finanšu pakalpojumiem, intelektuālā īpašuma tiesību un industriālo noslēpumu neievērošana, arī personīgo datu aizskaramība.
Ungārija	579/899	Šaubas par mēru ieviešanu praksē, grūtības ieviest efektīvas un lietišķas administratīvās struktūras.
Latvija	253/899	Valsts pasūtījumu nepilnības, intelektuālā īpašuma tiesību neievērošana, nepilnīga personīgo datu konfidencialitāte, vājā valsts administrācija.
Lietuva	316/899	Valsts pasūtījumu nepilnības, intelektuālā īpašuma tiesību neievērošana, nepilnīga personīgo datu konfidencialitāte, vājā valsts administrācija.
Polija	405/899	Valsts pasūtījumu nepilnības, intelektuālā īpašuma tiesību neievērošana, nepilnīga personīgo datu konfidencialitāte, kapitāla kustības liberalizācija.
Rumānija	426/899	Finanšu sektors pilnībā jāpārstrukturē, lielas nepilnības valsts pārvaldes struktūrās un ierāžās.
Slovākija	664/899	Trūkumi standartos un atestācijā, arī apdrošināšanas jomā, intelektuālā īpašuma tiesību neievērošana (autortiesību pārkāpumi), valsts pasūtījumu nepilnības.
Slovēnija	415/899	Valsts pasūtījumu nepilnības, trūkumi apdrošināšanas jomā, ierobežota kapitāla kustība, problēmas ar preču atbilstību normām, arī nekonsekventa standartizācija.

* Avots: Eiropas Komisija, DG - I(a)

un reģionālās attīstības veicināšanas politikas jomās. Pārējo (aptuveni 30%) līdzekļu izlietošanā prioritāte tiks piešķirta pasākumiem, kas veicinās valsts institūciju izveidošanu. Sevišķa uzmanība pienāksies to iestāžu iekustināšanai uz lietišķu darbību, kurām jāpārskata Vienotā tirgus noteikumu ievērošana. Zināms procents visu PHARE atbalsta līdzekļu būs atvēlēts, lai palīdzētu komercfirmām sagatavoties uz savas valsts iekļaušanos Eiropas Savienībā.

Iekļaušanās partnerība ir tikai daļa no daudz būtiskāka pirmspievienošanās procesa. Šo vienošanos uzdevums ir *palīdzēt* kandidātēm ar individuāli izstrādātām programmām (pēc mēra pašūtām). Šī procesa ievirze ir labvēlīga, toties tā *nepazīst* atkāpes, jo mērķis visām 10 kandidātēm ir viens un tas pats. Kā Eiropas Komisijas valdes loceklis Hanss van den Bruks izteicās, 1998. g. marta beigās uzrunājot visas 10 delegācijas, no ES puses būs pretimnākšana, lai palīdzētu jebkurai un ikvienai kandidātei pārvarēt īpašas problēmas ceļā uz iekļaušanos. ES izveidotā prakse, pieredze un tās juridiskais pamats netiks sagrozīts, vienīgi papildināts, lai uzņemtu jaunu, līdzvērtīgu partneri.[133] Latvijas prioritātes šinī partnerībā noteiktas kā sekojošas nozīmīgas tēmas:

- pirmkārt, *veicināt* Latvijas sabiedrības integrācijas procesu;[134]
- otrkārt, attīstīt ekonomiku, lai tā varētu *izturēt* ES iekšējā tirgus konkurences spiedienu;
- treškārt, panākt efektīvu un strauju Latvijas un ES likumu tuvināšanu;
- ceturtkārt, nostiprināt administratīvo struktūru pārvaldi un izveidot iestādes, kas nodrošinātu Latvijas *spēju* pildīt dalībvalsts pienākumus.

133 Iekļaušanās partnerībām par godu Eiropas Komisijas DG I(a) izveidojusi atbilstošu mājas lapu Interneta serverī, kurā pieejami Partnerības principu un tekstu materiāli; par ES iekļaušanās procesu, skatīt H. van den Broek runu, teiktu 1998. g. 3. aprīlī Briselē, proti: *Speech 98/67 Inaugural Session of the Screening of the Acquis*; arī: *Minutes of the General Affairs Council Meeting 30/31 March 1998.*

134 Šeit latviešu tulkojumā manāma nopietna atkāpe no prasībām, proti, Eiropas Komisijas dokumentā (angliski) paredzēts *"take measures to facilitate the naturalisation process to better integrate non-citizens including stateless children and enhance Latvian language training for non-Latvian speakers"*, kas Latvijas nacionālajā programmā pārtapis par *"atvieglot* naturalizācijas norisi, ieskaitot valodas apmācību"; turpretī ES prasības ir *"veicināt* naturalizācijas norisi (..) un *pastiprināt* latviešu valodas apmācības iedarbību", kas Latvijas "eirospeciālistu" aprindās nozīmē pastiprināt latviešu valodas apgūšanas *vajadzību* cittautiešiem ar to, ka latvieši turpinās runāt krieviski pie ikvienas izdevības.

Šīs prioritātes gandrīz viens pret vienu atbilst tām, ko Eiropas Komisija noteikusi arī Igaunijai. Lietuvas gadījumā mazāk uzsvērta sveštautiešu integrācija, toties tur konstatētas lielas problēmas ar Ignalinas AES un Mažeiķu naftas pārstrādes rūpnīcu. Visās AEVEV Iekļaušanās partnerības vienošanās uzsvērts, ka jāpārvar vides aizsardzības normu problemātika rūpniecības jomās, arī lauksaimniecībā un pat tādā "banālā" jautājumā kā dzeramā ūdens kvalitātes uzlabošana (Latvijā un Lietuvā, bet ne Igaunijā). Pašreizējā situācija, ja tā turpinātos, nozīmētu, ka ES dalībvalstu rūpniecības sektors pieļautu jaunajās dalībvalstīs nevienādu konkurences apstākļu iestāšanos. AEVEV konkurētspēja daudzās nozarēs balstās uz vides aizsardzības normu *de facto* neievērošanu. Kā visām 10 kandidātēm uz iekļaušanos ES, tā arī Latvijas virzībai uz šo mērķi ir jābūt straujākai un daudz efektīvākai, nekā to varēja saskatīt 1997. gadā, izlasot Eiropas Savienības iestāžu spriedumu par tā laika stāvokli un tā laika perspektīvām.

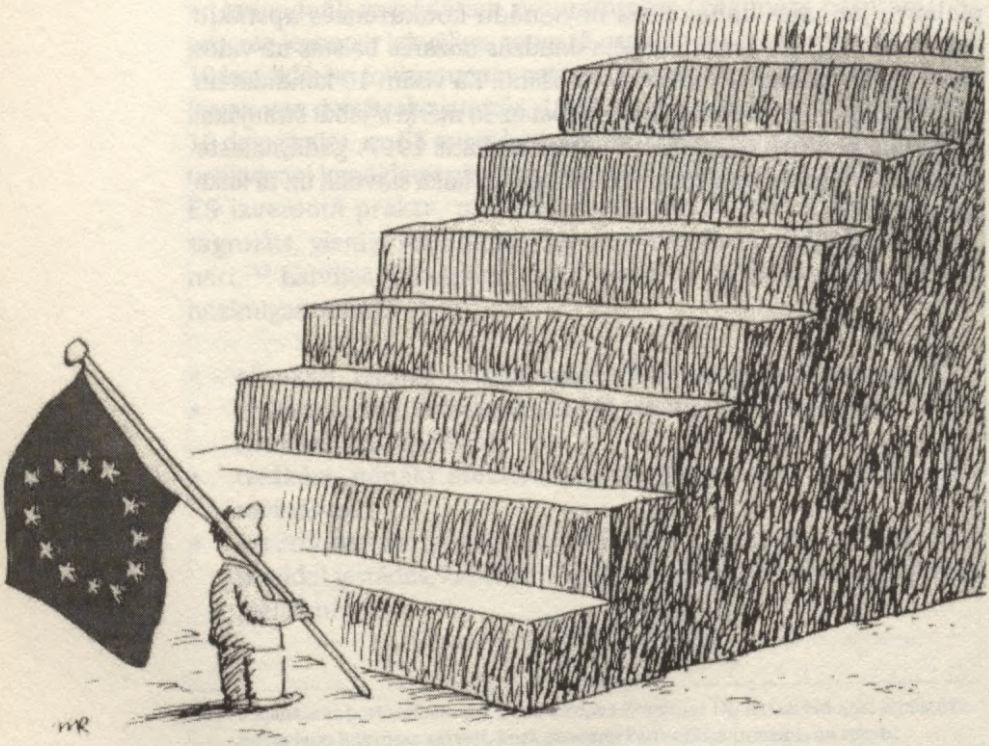
MR

9

NOSLĒGUMS - ELASTĪGĀ INTEGRĀCIJA

Eiropas apvienošanās ideja ir ļoti sena. Esam ieskatījušies tās pirmatnējās izpausmēs, kuru mērķis ir visai nozīmīgs šodien: nodrošinot mieru, kas balstīts uz savstarpējo cieņu, Eiropas iedzīvotāji varētu vislabākajā veidā īstenot savu tautsaimniecisko potenciālu. Eiropa, šī Eirāzijas kontinenta rietumu daļas pussala un tās piekrastes salas, kur relatīvi mazā telpā, blīvi un cieši, pat savā starpā sajaukti dzīvo tik daudz dažādu tautu, ar ļoti daudzveidīgu kultūru, kas runā stipri atšķirīgās valodās, 20. gs. otrajā pusē atradusi praktisku apvienošanās veidu. Šinī grāmatā esam analizējuši apstākļus, kas veicināja gandrīz pārdrošo 1950. gada Šūmana Deklarācijas aicinājumu panākt starp franču un vācu tautām izlīgumu - kā mūžīgā miera pirmo posmu. Ja šo divu lielo ekonomisko formējumu attiecības ir stabilizētas, tas noticis arī tādēļ, ka blakus nostājās daudzas mazākas tautas un ekonomiskās vienības. Atrasts oriģināls starptautisko attiecību veids, kur integrācija *līdzsvarota* ar nacionālajām interesēm.

Eiropas Savienība, pretstatā Eiropas ekonomiskajai kopienai (un vēl divām kopienām), radās 1990'to gadu sākumā gan kā ekonomiskās integrācijas papildinājums, gan kā atbilde uz jauniem uzdevumiem politiskajās un arī ekonomiskajās jomās. Eiropas Savienības izveidošana apmierināja nopietnas ekonomiskās un politiskās intereses, bet ES radās, arī pateicoties spējīgu indivīdu konsekventai rīcībai. Šodien divi izaicinājumi nodarbina Eiropas Savienības tālākās gaitas veidotājus: pirmkārt, dalībvalstu ekonomikas atveseļošana; otrkārt, uzdevums pieņemt kā savējās Austrumeiropas un Viduseiropas valstis - un to skaitā arī trīs Baltijas valstis, kuru suverenitāti bija piesavinājusies sveša un nevēlama vara.

Kāda ir Eiropas Savienības nākotne? Uz šo jautājumu citādi atbild tie, kas šodien atrodas tās iekšpusē (arī viņu atbilde atkarīga no tā, cik šī Savienība atbilst indivīda materiālajām un garīgajām prasībām),

nekā tie, kas atrodas ārpusē. Aktīvi pret šo visumā par ekonomiski veiksmīgu atzīto pasākumi reti kāds strādā[1]. ES dalībvalstis nodarbina jautājums, cik patiesi nopietna un sabiedrības slāņos dziļi izjusta ir AEVEV atteikšanās no sociālisma. Šīs bažas neattiecas tik daudz uz politiskiem procesiem, drīzāk tās centrējas uz ekonomiku - proti, vai sociālistiskajā sabiedrībā izglītotie šo valstu vadošie iedzīvotāji (masveidīgi, nevis individuāli) jau pārskolojušies, resp., gatavi *radīt* savas valsts (sabiedrības) bagātību, neiekrītot kārdinājumā tikai pārdalīt? Šīs pamatotās bažas par tādu iznākumu, ka bagātību pārdalīs visi, bet to radīs tikai Rietumos, nomāc tos, kuri šo problēmu pamanījuši. Krievijai visus pēckara gadus pārsteigumus sagādāja nedemokrātiskais, pat necilvēcīgais veids, kā Rietumu turīgās aprindas sevi aizstāvēja. Pat pārējās šo valstu aprindas saprata, ka tāda aizstāvēšanās bija visu Rietumu valstu sabiedrības slāņu interesēs, - šis ir tas sabiedrības *saliedēšanās* princips, kura reizumis šķiet pietrūkstam postsociālistiskajā Eiropas sabiedrībā[2].

Kā reakcija uz pasaulē labi integrēto valstu izaicinājumu bija jāceļ Eiropas tautsaimniecības konkurētspēja pasaules mērogā. Izraudzītais līdzeklis bija ES Vienotā tirgus izveidošana, kas aptver visu dalībvalstu teritoriju. Loģisks papildinājums šai darba apstākļu, tautsaimniecības apstākļu vienādošanai – bet ne vienveidošanai, visiem ES pilsoņiem ir bijis vienotas valūtas ieviešana. 1999. gadā iesāksies pāreja uz vienu Eiropas valūtu. Veiksmīgi izmantot šo iespēju celt tautsaimniecības apriti ir ES dalībvalstu galvenais iekšējais uzdevums. Nav, protams, iespējams aizmirst arī reālās ES attīstības problēmas. Šinī grāmatā jau esam pievērsuši uzmanību Kopīgajai lauksaimniecības politikai - tās izveidošanai, attīstībai un tās reformai. Otra, varētu teikt, krietni lielāka, problēma ir cīņa ar bezdarbu. Tā ir bijusi viena no nedaudzajām Eiropas integrācijas procesa ne visai veiksmīgajām izpausmēm - līdz šim. Eiropas integrācijai pastiprināti jāiedarbojas uz tautsaimniecību, lai atrisinātu šo iesīkstējušo problēmu jau iespējami agri jaunajā, 21. gadsimtā. ES kopējās iestādes noteikušas visaugstāko

1 Ja neskaita krāpniekus un dažus eksaltētus ekstrēmistus. Vispusīgi ieskatoties ES iestāžu pieņemtajos lēmumos, arī sadalot tos pa tēmām, iespējams secināt, ka šodien vēl ir spēkā nacionālo interešu īpatnais sakausējums, daudzveidīgs, daudzpusīgs veselums, kas saglabā vietējo specifiku (tās stiprās puses); līdz ar to samazināta iespēja iespraukties ārējiem elementiem (skatīt, piemēram: W. Wessels, *An ever closer fusion? A dynamic macropolitical view on integration processes*, Journal of Common Market Studies, Vol 35, #2, June 1997).

2 Franciski biežāk sastopama iekšējā diskusija par postsociālistisko sabiedrību strukturālajām problēmām tiesiskuma izpratnē - skatīt, piemēram: B. Huchet, H. Malosse, *Vers la Grande Europe*, Bruylant, Bruxelles, 1996.

prioritāti pārnacionāliem centieniem - tādiem kā informācijas straujāka apstrāde, jaunu iemaņu, jaunu preču, jaunu pakalpojumu veidu ieviešana dalībvalstu tautsaimniecībā. Šķietami vieglākais veids, kā to paveikt, proti, pārņemt ASV pieredzi, nozīmētu atteikšanos no Eiropas sociālā modeļa. Tikai saskaņota - bet ne vienveidīga - rīcība panāks, ka jaunie nodarbinātības veidi, dzenoties pēc darba efektivitātes, ievēros nacionālo specifiku un uzskatu daudzveidību.

Otrs Eiropas integrācijas problēmu loks skar dalībvalstu politisko dzīvi. Eiropas Savienības kā pārvalstiska veidojuma attiecības ar dalībvalstu tieslietām, iekšlietām, ārlietām un vispārējo drošību nozīmē tās ienākšanu ikdienas dzīvē. Tas izraisījis vaicājošu ES pilsoņu attieksmi, kaut gan absolūtais vairākums neredz alternatīvu ES pastāvēšanai un pat tās izaugsmei. Vienotais tirgus radījis jaunas problēmas, kuru atrisināšanai nepieciešama sadarbība tādās jomās, kur nacionālais lepnums, lielās atšķirības darba kultūrā un dzīves jēgas izpratnē prasa niansētas diplomātijas pielietošanu, lai tās saskaņotu. Viens iznākums ir tāds, ka Eiropas Savienības tautas cita ar citu iepazīstas krietni vairāk, nekā tas iespējams kultūras apmaiņas veidā. Tāda iepazīšanās nav veicinājusi nedz tautu staigāšanu, nedz šo kultūras atšķirību izzušanu. Šo atturīgo draudzēšanos var arī dēvēt par *elastīgo integrāciju*. Tā apzīmē tieksmi uz ciešāku sadarbību *tikai* to dalībvalstu starpā un *tikai* attiecībā uz tām jomām, kurās šīs valstis *ieinteresētas*. Pateicoties šādai elastīgai pieejai, nav nopietni iedomājama Eiropas integrācijas sasniegumu atcelšana.

Līdz ar politiskās sadarbības pastiprināšanu izvirzījies jautājums par Eiropas Savienības leģitimāciju, proti, vai ES kā institūcija, pateicoties savai varēšanai, nekļūst par autonomu politisku būtni. Šeit saredzams process, kas demokrātiskās valstīs pārliecina to pilsoņus par valdības tiesisko pamatu, kas izriet no šīs valdıbas spējām piešķirt tās pārvaldāmiem materiālo vērtību vai pat tikai simbolisku nozīmi. Šāda pilsoņu piekrišana papildu pārvaldes slānim atkarīga no tā, cik lietišķi šī pārvalde darbojas. ES tomēr netiecas kļūt par jaunu politiski integrētu formējumu; iespējams panākt kopīgu politiku, neejot pa vienveidošanas ceļu, ja spriež pēc iznākuma, nevis formāli. Sadalītajā Eiropā ārējās drošības apsvērumi noteica Eiropas integrācijas procesam neapšaubītu autoritāti - līdz brīdim, kad PSRS izira un Krievijas karaspēks atgriezās savā etniskajā dzimtenē. Austrumeiropas valstu iedzīvotāju rīcība 1980'to gadu beigās simboliski apstiprināja Eiropas integrācijas leģitīmo nozīmi: pūlis, kas triecās cauri robiem Berlīnes mūrī, gandrīz vienādā skaitā nesa rokās gan zilo ES karogu, gan apvienotās Vācijas karogu. Līdzīgā veidā visās AEVEV šo valstu

pilsoņi savas valsts nākotni saista ar iekļaušanos ES. Agrīno 1990'to gadu populistiskās sajūsmas noplakums nāca pēc tam, kad atjaunošanās process iegāja tā lēnajā, grūtajā posmā. Iespējams pat, ka ne viens vien cerēja uz to, ka bagātā Rietumeiropa atbalstīs padomju sociālisma tradīciju piekopšanu ar cietas (konvertējamas) valūtas segumu.

AEVEV ienākšana Eiropas Savienībā ir process, kas rit krietni ātrākā tempā nekā pašas šīs integrācijas sākuma posms. Toreiz no Čērčila uzaicinājuma Cīrihē pagāja 10 gadi, līdz stājās spēkā Romas līgumi. Vēl pēc 10 gadiem sāka darboties Kopējais tirgus. Vienotajam tirgum bija lemts 25 gadus ilgs tapšanas laiks, kaut gan, līdzko politiskais segums tam bija panākts, pagāja vairs tikai nepilni 5 gadi, lai to izveidotu. Tātad nav pamata AEVEV pārmest to, ka lēni top viņu tautsaimniecības aprites celšana un tās pieskaņošana ES apritēm, - daudziem citiem ir arī bijis jāgaida uz stāvokļa pēdējo nianšu noskaidrošanu. Novērots, ka dažas AEVEV straujāk nekā citas virzās uz priekšu, pateicoties ļoti sarežģītiem apsvērumiem. *Agenda-2000* izpildīja savu uzdevumu, atrodot visās 10 kandidātēs diezgan pamata optimismam, ka beigu beigās visas šīs valstis iekļausies ES. Tikpat netaisnīgi, cik būtu likt straujākam skrējējam skriet lēni, jo lēnais skrējējs nevēlas ātri paskriet, ir no lēnīgā prasīt, lai viņš kļūtu straujš (protams, šeit domāts, ka globālā iecere ir visiem beigu beigās skriet maksimāli ātri, cik tie fiziski to var).

Baltijas valstīm nācies ciest gan no sociālistiskās diktatūras patvaļas, gan arī no nepārtrauktas etniskas agresijas. Pazīstamais krievu aktieris P. Ustinovs, kas nodarbojas ar filozofēšanu populārā, pat populistiskā veidā, pielicis īpašas pūles, lai attaisnotu krievu tautas īpašību - vienmēr atrasties uz savas etniskās teritorijas robežas tādā kā uzbudinātā stāvoklī. Proti, lai cik daudzas mazākas tautas būtu "draudzīgi" ievienotas kopdzīvē, tās pēc tam izzudušas, šķietami lai padarītu krievu etnosu daudzveidīgāku, toties sadzīves ziņā diezgan neiecietīgi vienveidīgu.[3] Protams, tāda korozīva masa apstājas, tikai atduroties vai nu pret fiziskām robežām (jūru, kalniem), vai pret daudz lielāku cilvēku kopu (ķīniešiem). Kā to pierādījusi somu tautas, arī poļu tautas pieredze, tā apstājas, kad

3 Skatīt: P. Ustinov, *My Russia*, MacMillan, London, 1983. Šī grāmata veica zināmu apskaidrošanas un pat propagandas darbu, jo tā parādījās laikā, kad PSRS vēsturnieku sniegums sasniedza neefektivitātes kalngalu: primitīvā lepošanās ar iekarošanu, kas bija PSRS vēstures aksioma, spēja vienīgi modināt Rietumu sabiedrības līdzjūtību pret iekarotiem, - toties, paskaidrojot, ka viss noticis it kā nejauši, it kā ar iekarotā piekrišanu, efekts bija lielāks.

vairs nespēj iespiesties kādā sabiedrībā kā ūdens akmens plaisās, lai tas vēlāk sasprāgtu. Praktiski viss 20. gs. pagājis, līdz Krievijai beidzot puspasaules mudinātai 1990'jos gados pavērusies iespēja ievērot saprāta robežas attiecībās ar saviem eiropiešu kaimiņiem. Padomju ledus laikmeta mēmajā klusumā Austrumu Baltijā neievēroja nedz cilvēka tiesības, nedz rūpējās par vietējo iedzīvotāju ekonomisko attīstību. Izplēnējot šis ledājs aiz sevis atstājis problēmas, kas tagad noslogo šos pašus tik ļoti nicinātos vietējos iedzīvotājus.[4] Baltijas tautu saslēgšanās labklājības aplī ir iespējama vienīgi tad, ja tādam darbam ir drošība nākotnē saglabāties. Visu šo valstu iekļaušanās Eiropas Savienībā ir vienīgā garantija vietējiem iedzīvotājiem baudīt savas cilvēka tiesības, neatgriezeniski atbrīvojoties no Krievijas impēriskām varas struktūrām.

Dziļas zināšanas par Igauniju, Latviju un Lietuvu ir tikai ļoti šaurām aprindām, kas kļūst arvien retākas, jo vairāk attālināmies no šo tautu apdzīvotās teritorijas. Tātad ļoti būtiska ir tā seja, ko šīs tautas izrāda uz āru, taču mazai tautai ir tāda nelaimīga priekšrocība, ka praktiski visi piedalās šāda tēla veidošanā, bet negatīvie elementi daudz labāk saredzami, nekā tas ir lielām tautām. Pat atzīstot, ka sabiedriskā uzbūve tām ir nedaudz atšķirīga, aizvien nav skaidrs, kamdēļ no trim Baltijas tautām vienīgi igauņi apliecina sevi kā Eiropas daļu. Tikai retais Rietumu diplomāts (tas gan neattiecas uz zinātkāriem intelektuāļiem un vēl zinātkārākiem žurnālistiem un akadēmiķiem), iebraucot Baltijā pēc tās neatkarības atgūšanas, informējas par tādiem vēsturiskiem izlēcieniem kā, teiksim, latviešu sarkanajiem strēlniekiem vai par Krievijā dzīvojošo igauņu piedalīšanos pučā pret jaundibināto Igaunijas valsti. Ja šo vēsturisko tēlu (zinātnieki teic, ka ir pārsteigti par baltiešu garo atmiņu) nebūtu, tad grūtāk būtu spriest, no kurienes radās šo triju tautu pakalpiņu plejāde, kas līdz ar Sarkanās armijas pirmajiem okupācijas soļiem ieņēma tautu vadītāju vietu "vecākā brāļa" ciešā pavadā.

4 Citāts: *"The melting of the ice has revealed a terrible mess of environmental pollution and economic chaos carefully concealed by Soviet leaders and studiously ignored for decades by their Scandinavian counterparts in the interests of preserving the Baltic region from conflict."* [Izkūstot ledum, atklājās briesmīgs vides piesārņotības un ekonomiskā haosa jūklis, kuru padomju vadoņi rūpīgi slēpa un to skandināvu partneri gadu desmitiem piesardzīgi ignorēja, nolūkā pasargāt Baltijas reģionu no konflikta.] (D. Kirkby, *The Baltic World, 1772-1993*, Longman, London and New York, 1995, 438. lpp.); citur šinī grāmatā atrodama atziņa, ka Baltijas tautu labklājības izturību garākā laika skatījumā noteiks saprātīgas tautsaimniecības attīstīšana un politiskā saprāta rašanās Krievijā, un arī, ka baltieši vieni paši ir par maziem, lai panāktu šādu modernās sadzīves normu apgūšanu Krievijā.

Eiropas Komisijas darbībā, tās Atzinumos, iespējams saskatīt mēģinājumu ieskicēt ceļvedi, kā izkļūt ārā no mazattīstības staignāja, kurā atrodas divas mazāk sekmīgās Baltijas kandidātes. Eiropas Komisijas Atzinumos par Latvijas un par Lietuvas pieteikumiem nav atrodama neviena klaji nosodoša norāde. Abās šajās valstīs 1995. g. banku krīze bija robežšķirtne, abās pēc šīs problēmas pārvarēšanas rit nopietna tautsaimniecības attīstība. Tātad Igaunijai ir trīs gadus garāka pieredze, un cerams, ka Latvija un Lietuva to panāks ātrāk nekā trijos gados. Būtiska, pēc autora domām, ir nevis momenta statistika (par tās kvalitātes uzlabošanu izsakās visi trīs Atzinumi), bet integrētā, summētā statistiskā daudzu gadu attīstība. Pašreizējo stāvokli trijās Baltijas valstīs varētu raksturot šādi:

- Igaunija izvēlējusies Ziemeļvalstu attīstības ceļu ar mērķi radīt nelielu liberālu tautsaimniecību, tā ļoti agri atteicās no spekulācijas un viltus banku darbības kārdinājuma; patlaban tajā atrodama pilnīga sabiedrības vienprātība, ka galvenais mērķis ir taisnīgas un bagātas sabiedrības izveidošana; neraugoties uz dažām kritiskām piezīmēm, atzīts, ka Igaunijā pastāv darbojoša tirgus ekonomika;
- Latvijā saskatāma ekonomiski visavantūristiskākā sabiedrība: pirmie centieni īssavienojuma ceļā tikt pie bagātības, kas bija balstīti uz viltus banku darbībām un citām, ne tik patīkamām aktivitātēm, pieklusa 1995. gadā; kopš tā laika vērojama mērenāka darbība, ekonomiskā izaugsme atsākusies, toties to bremzē daudzi faktori, to skaitā dziļi iesakņojusies neuzticība parādiem; ņemot vērā nepilnības tiesu sistēmā, ņemot vērā ekonomikas sistēmas elastīguma trūkumu, atzīts, ka Latvijā darbojošai tirgus ekonomikai vēl jāizveidojas;
- Lietuvu varētu raksturot kā valsti, kurai bija visgrūtāk atteikties no padomju ekonomiskās sistēmas - jo tās vadība un strādājošie bija pamatnācijas iedzīvotāji un palika tādi arī pēc neatkarības atgūšanas; banku krīze Lietuvā notika visvēlāk (no trim Baltijas valstīm), pašlaik tautsaimniecība ir atveseļojusies; tāpat kā igauņi, lietuvieši rīkojas ļoti saliedēti, ko nevarētu teikt par latviešiem; ņemot vērā nepilnības valsts pārvaldes aparāta darbībā, arī lielās ekonomiskās problēmas, par Lietuvu izteikts visatturīgākais atzinums.

Vai kādam tiešām bija izdevīgi izjaukt Latvijas un Lietuvas virzību uz Eiropu? Vai vispār pastāvēja iecere Baltijas valstīm kopsolī

iekļauties Eiropā? Igaunija nespēja gaidīt, kamēr Lietuva beigs izvērtēt savas iespējas dzīvot autonomi[5]. Igaunija nespēja gaidīt, kamēr Latvijas vadošās aprindas saskatīs savas pašreizējās "gudrības" ēnas puses un no tās atteiksies, proti, pamanīs to, ka latviešu iedomātā "ģeopolitiskās novietnes" nozīme objektīvi ir *par mazu*, lai uz tās balstītu turīgu dzīvi kaut vai Latvijas 2,7 miljoniem iedzīvotāju vieniem pašiem. Neapšaubāmi, visās trijās valstīs atrodami spēki, kas skumst par "aiziešanu" no Krievijas sadzīves tikumu loka. Tomēr politiskā pasūtījuma izpildītāji, izrādās, ir tikai niecīga, pat, varētu teikt, maznozīmīga latviešu sabiedrības daļa. Vienīgi tamdēļ, ka kopumā šī sabiedrība ir dzīvīga un vitāla, Latvijas ļoti daudzveidīgajam iedzīvotāju jūklim pievērš nopietnu uzmanību. Pastāv cerība, ka nomaldījušās aprindas aizmaldīsies prom pavisam, atstājot vietu tādiem, kam svarīgāka savas apkārtnes dzīves kvalitātes veidošana, nevis tas, kādu pasūtītāju tie spēj atrast savai vēlmei pakalpot.

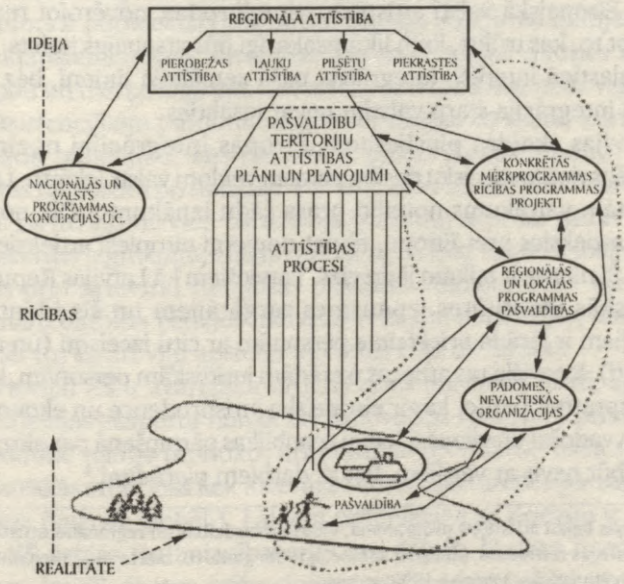

9.1. shēma. Latvijas valsts struktūru pašportrets
(lauku iedzīvotājs kā saņēmējs, nevis ierosinātājs, valstisko struktūru mērķis - savstarpējā saliedētība (kohēzija) jeb saliedēšanās ar sabiedrību)

5 Šī doma balstās uz pieredzi, ka Krievijas šovinistu uzbrukums nebija spējis izmainīt Lietuvas iedzīvotāju nacionālo sastāvu, un nesaredz nekādas būtiskas grūtības atvairīt iespējamo triecienu nākotnē.

Jācer, ka nākamais politiskais pasūtījums, kas tik klaji un bezkaunīgi jau ienācis latviešu politiskajā apziņā, proti, izjaukt Latvijas turpināto virzību uz Eiropas Savienību, neatradīs nedz aktīvus, nedz, visvairāk, pasīvus izpildītājus Latvijā. Šeit lietderīgi noslēgt šo ieskatu baltiešu problēmās ar simbolisku zīmējumu (izmantotu ar atļauju, nekādā veidā nemēģinot vilkt paralēles ar šo interpretējumu un tā sākotnējo lietojumu), kas uzdod filozofiski izturētu jautājumu par Latvijas sabiedrības attiecībām ar tās valdību. Pirmkārt, idejas par jauninājumiem rodas tikai ēteriskā valstisko struktūru līmenī. Realitāte šajā valsts aparatūras režģī iezīmēta kā blakusparādība, jo mijiedarbībai ar to šinī no augšas uz leju virzītajā shēmā ir gadījuma raksturs.[6] Šajā shēmā iespējams pamanīt vienu no būtiskām Latvijas administratīvo struktūru vājībām, kas veiksmīgi tiek demonstrēta saskarē ar Eiropas integrētajām iestādēm: tas ir padomju varas idejiskais mantojums, ka attīstība, kultūra, praktiski viss, kas attiecas uz laukiem, uz perifēriju, iespējams vienīgi kā "centrālo orgānu" plānveidīga rīcība[7]. Eiropeiskā valstī attīstības stimuli rodas, novērojot realitāti, pamanot to, kas trūkst, kam likumsakarīgi būs atsaucīgs noiets. Tāda, lūk, ir elastīgā interešu integrācija pašā zemākajā līmenī, bez kuras elastīga integrācija starp valstīm nevar iesākties.

Latvijas skaidra piesliešanās Eiropas integrācijai nozīmē uz darbojošos rietumniecisku tiesību pamata veidotu valsts iekārtu. Latvijas iedzīvotāju vairākums noteikti prasa šādu iznākumu. Cik nopietni latvieši attieksies pret Eiropu, tikpat nopietni eiropieši attieksies pret Latviju. Šī nianse ir laikam jāprecizē. Latviešiem kā Latvijas Republikas eiropeiskās identitātes izpausmes sargātājiem un šīs identitātes noteicējiem ir jārāda *priekšzīme* personām ar citu izcelsmi (un ar citu identitāti). It sevišķi tas attiecas uz tādām juridiskām personām, kurām trūkst izpratnes par to, kas ir eiropeiska jurisprudence un ekonomika. Latviešu vadošai un virzošai lomai republikas pārtapšanā par eiropeisku valsti jābūt nevis ar vārdiem, bet ar darbiem pierādītai.[8]

6 Latvijas lauku attīstības programma, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas izstrādāta, Ministru kabineta 1998. gada 10. marta sēdē pieņemta, publicēta *Latvijas Vēstnesī*, 1998. g. maijā.

7 Esam jau redzējuši, ka, pat izsmeļot savas dabas resursus bez jēgas un bez atskata uz konsekvencēm nākamajām paaudzēm, padomju tautsaimniecības neveiksmīgais aparāts atstāja aiz sevis papīru kalnus un garlaicīgu vienveidību - ja kultūru iznēsā vienas skolas beidzēji, tad iznākums loģiski ir vienveidīgs, sevišķi ja iznēsātāji uztver perifēriju kā izbraukuma objektu.

8 Šodien, kad latviešu identitāte, šķiet, izpaužas kā Krievijas dekadentu apjūsmojums un blāvs to atdarinājums, šāds aicinājums skan banāli. Bet varbūt latviešu mērķis ir pierādīt savu eiropeiskumu krieviski runājošai pasaulei, iekļaujoties tajā kā "eiropiešiem, kas atsakās no Eiropas"?

Baltiešu pirmie soļi, atgriežoties Eiropas apritēs, uzrāda viņu vēsturisko mantojumu, gan tā vājās, gan spēcīgās puses. Neapšaubāmi, igauņu tautas neapturamajā virzībā uz savas nākotnes nostabilizēšanu vienīgais jautājums no šīs vēlmes saņēmēju puses ir bijis, vai nav kāda apslēpta šīs virzības puse. Pieprasījums igauņiem integrēt savus līdziedzīvotājus ir nepārprotams mājiens panākt Igaunijā tādu stāvokli, kāds, piemēram, redzams Nēderlandē. Šinī valstī nav nevienas etniskas minoritātes, kas pieprasītu grozīt valsts valodas likumu. Vispār, pēc PSRS okupācijas laika nostalģijā slīkstošo Baltijas iedzīvotāju prasība atjaunot krievu valodu kā valsts valodu ir tik absurda, ka jebkura šādu prasību apmierināšana diez vai paātrinās tādas valsts ieiešanu Eiropā. Galu galā Eiropas Savienības iestādes un to lēmumi ļoti piesardzīgi nepieskaras "valsts valodas" jautājumam nevienā ES dalībvalstī, kaut visnetiešākā veidā[9]. ES pilsoņi, nonākot strādāt, arī dzīvot citā ES dalībvalstī, neizvirza prasību, lai apkārtējie iedzīvotāji pielāgotos viņu valodas prasmes līmenim.

Autors ir pārliecināts par to, ka Igaunija būs pirmā Baltijas valsts, kas iekļausies Eiropas Savienībā. Latviešu spējas rīkoties elastīgi, saskaņoti un mērķtiecīgi tad, kad vairs nav nedz laika, nedz vajadzības pēc eksistenciālām pārdomām (patiesi dzejnieku tauta, kura tomēr grib tādu labklājību, kas pārsniedz plikas dzejas līmeni), šodien aicinātas pamosties no snaudas. Par lietuviešu sekmēm nav ne mazāko šaubu. Lietuvieši ne vien pārdzīvoja padomju neprāta gadus ar neto saimniecisko ieguvumu, viņiem arī *pilnīgi* trūkst latviešu mazvērtības sajūtas pret krieviski runājošās pasaules vilinājumiem. Lietuviešu diplomātu darbība pēdējos mēnešos redzami aktivizējas, kas varētu nozīmēt to, ka arī viņi apsteigs latviešus ceļā uz Eiropu.

Krievijai ES ir svarīgākā tirdzniecības partnere, proti, aptuveni 40% Krievijas eksporta nonāk ES dalībvalstīs (pārsvarā primārie un pārstrādātie naftas produkti, arī ķīmiskie produkti). Tāda rakstura ekonomiskās attiecības liek Krievijas Federācijai turēties pie saprātīgas politikas (vismaz globāli). Lai gan tirdzniecība ar Krieviju ir samērā maza ES ārējās tirdzniecības apjoma daļa[10], šī saite ir nozīmīga diezgan, lai ES rīkotos apdomīgi, mierīgi un bez liekām emocijām.

9 Pamatoti par absurdu uzskatāma iebraucēja, kas nav integrējies vietējā vidē, prasība, piemēram, lai viņš, neiemaksājis nekā šīs valsts fondos, ne vien saņemtu "pensiju", bet arī tiktu apkalpots savā valodā; tas, protams, neizslēdz informatīvu brošūru izdošanu, lai palīdzētu valodas nepratējam aizpildīt vajadzīgās anketas valsts valodā.

10 Kā ES tirdzniecības partnere Krievija ir sestajā vietā ar apjomu, kas ir apm. 5 reizes mazāks nekā ES tirdzniecība ar ASV (skatīt: European Commission, *EU relations with Russia*, 1998. g. janvārī).

Attiecībā uz Baltijas valstīm un viņu taisnīgajiem centieniem atrast iespēju pielikt punktu savai traģiskajai vēsturei (traģikai, kuru baltiešiem sagādājuši praktiski tikai svešie) ar iekļaušanos Eiropas tiesisko valstu apritē, jāpievienojas optimismu veicinošajai romiešu juridiskajai pārliecībai: *ex iniuria ius non oritur* (nelikumīga rīcība nevar izraisīt likumīgas sekas vai tiesības).

Jaunajām ES dalībvalstīm stāv priekšā turpinātas izaugsmes laiks, kad Eiropas integrācija nebūs pašmērķis, bet veids, kā mikrovidē stabilizēt tautsaimniecības apriti. Triju Baltijas valstu iedzīvotāju skaits kopā sasniedz pusi Nēderlandes iedzīvotāju skaita. Šīs valsts paraugā, kā apvienot ļoti augstražīgu, ļoti ienesīgu lauksaimniecību ar stabilu, ienesīgu servisa un pakalpojumu sektoru (ieskaitot ekstravaganto briljantu jomu) un ar veiksmīgi nostādītu tranzīta biznesu, visām trim Baltijas valstīm būtu lieti ieskatīties un kā piemēram sekot. Visā Reinas upes kuģojamā garumā, arī tās kuģojamās pietekās atrodami kuģi ar nēderlandiešu piederības zīmēm: bet tas, ka vairums no Nēderlandes ostās ienākošā ceļo tālāk uz Vāciju, nenozīmē, ka nēderlandiešiem būtu jāpieņem vācu valoda kā valsts valoda, nenozīmē, ka vācu izcelsmes naudas investīcijām nāktu līdzi prasība ieviest vācu valodu ikdienā. Iespējams, ka baltieši apgūs šo patieso nēderlandiešu pamācību, ko nozīmē mazas tautas lepnums un kā tas izpaužas, integrējot ieceļotāju savā vidē.

EUROPEAN UNION: INTEGRATION AND SOVEREIGNTY

SUMMARY

This book is intended as a commented reference text that deals with various aspects of European unity. The focus is, of course, the European Union, and its relation to the European Economic Area. The book also delineates the progress by Latvia, together with its two immediate neighbours towards eventual Accession to the EU. The book is organised following three broad strands of development. These are complementary yet sufficiently disjoint to permit such an approach.

The first theme of this book treats the origins of the idea of European unity. These are discussed in the historic sense and in relation to diplomatic activities of the immediate post-war period in Western Europe. For the Latvian readership much of the "pre-history" of these ideas is new, ie. concepts, developed piecemeal over the centuries, from Pierre Dubois in the early 14th century, to le Duc de Sully in the 17th century, to Immanuel Kant in the late 18th century, in respect of a unified Europe of nation-states that ensures prosperity and peace. These concepts relate to the Council of Europe whose foundation and early developments are examined. The inclusion by Mr William Penn (later to become a founder of the state of Pennsylvania) of a place for the Duke of Courland in his scheme of a "dyet" or Parliament of European States (proposed 1693), confirms the visibility of polities that are precursors to the modern Latvian state in European intellectual life so very long ago.

The hard task of forging a unified Europe, that is consistent with retention of national identity, and simultaneously comprises a mechanism to mitigate problems that engender economic rivalry, only began in earnest after the end of the 2nd World War. The first Latvian republic was intimately linked to the League of Nations, which therefore holds a particular place in the emotional legacy of that era in the Baltic region. A brief presentation is made of a plan put forward by Aristide Briand for a kind of European Community within the context of the League of Nations. A review of events is made of the League of Nations and foundation of the UN as the latter is generally accepted to be a successor to the League. For a Latvian reader the intense disappointment of the UN acceding to the near eradication of the sovereignty of the three Baltic States (the only members of the League to disappear) still colours opinion as to the long-term stability of the sovereignty of the modern Baltic States.

The attempts at creating a very large grouping of Western European states (the Organisation for European Economic Co-operation) as well as attempts at Customs Union are described. These activities, together with

considerations specific to resolution of Franco-German disputes are examined as precursors to the Schumann Declaration. Western European nations found themselves at the end of the Second World War in dire need of an effective international organisation to guide economic reconstruction. The methods used during reconstruction of the post WW-1 period were seen to have encouraged economic rivalry between European states that derived from the untrammelled behaviour of various national coal and steel cartels. Rivalry led to political destabilisation in Europe. Individual statesmen from many Western nations co-operated in the key initial phase of development between 1948 to 1956 that led to formation of three European Communities. Contributions made by Jean Monnet and Robert Schumann are particularly well-known.

Equally important was the settling of emotional differences between the French and German nations for which Dr Konrad Adenauer and General Charles de Gaulle are justly to be remembered. This latter agreement endures today as the solid basis for a peaceful European community of nations. Subsequently many individuals have contributed to the enhancement of a good start to European unification. Not least among these is the long-serving (1985-1995) President of the European Commission, Jacques Delors. Substantial deepening of economic integration is shown to have come about through the Single Market programme and through economic and monetary union.

The extension of Community action to the fields of political co-operation, foreign policy and even to some aspects of defence through a combination of convergent national interest and strong leadership on the part of the European Commission made the years 1985 - 1992 particularly productive. It is a feature of the Community method that a strong personal commitment to the goals of integration at the very highest level of Community leadership and a similar commitment on the part of the leadership of the Member States engender rapid development in the integration process, as is demonstrated in this book by examining the formation of the Common Market in the early 1960'ties, as well as completion of the Single Market Programme in 1992.

A second major theme of this book is a description of how the basis was established for what are today reasonably smoothly functioning Institutions of European integration. An extended survey is offered of the precursors to the Common Agricultural Policy (prior to the Treaty of Rome) in order to illustrate how difficult a task it was to establish such a policy between the 6 original Member States. The other common policies are reviewed as to their remit and present scope of activity. A detailed treatment how decisions are taken is offered based on the situation (extant at time of writing of this text) prior to the entry into effect of the Treaty of Amsterdam. Ultimately these decisions and corrections to them based on examination of how they perform in practice form an substantial part of the *acquis communautaire*. The Treaty on European Union (TEU) is examined with primary emphasis on the economic aspects, ie those associated with completion of the Single Market Programme. Reference is made to the recent proposals adopted for enhanc-

ing the effectiveness of the Single Market. A short history is given of the divers proposals for economic and monetary union staring with the Werner Report of 1970. The state of play at the time of publication in regard to introduction of a single currency (the euro) was that the timetable adopted by the TEU is being adhered to by 11 of the 15 Member States of the EU.

The EU is not a new political state nor does the EU aspire to become one. The EU remains today, as the European Communities (EC) ever were, an agreement between several European, sovereign Member States to pool a limited part of their government. The EU after 40 years of development has more than doubled the number of Member States. The principal achievement has been freedom of movement of the four factors of production within the EC leading to a single Market. Through a unique mix of national and supranational approach, Member States individually, or in concert with some or all of their fellow Member States, are meeting successfully a global challenge to Europe from non-European trading blocks.

Europe has faced and has met a twofold challenge in the post-war years. The USSR comprised a direct threat of conquest and subjugation of Western Europe. Its activities in Eastern Europe helped to sharpen this threat on a continuous basis. With its dissolution a large number of European states have been able to reassert their economic and political sovereignty, not the least of which are the Baltic states. This provides a new challenge to the European integrative process. The United States of America, in that it is a democratic and highly integrated, efficient and innovative economic power has offered a more subtle economic challenge to the European identity. Today the Member States of the European Union face a new challenge, both in terms of altered trading patterns and migration pressure, from a many directions without Europe. Deepening of the Union, notably through adoption of a single currency and increased attention paid to a co-ordinated attack on unemployment, promises to enhance the EU in the early part of the next century.

The second challenge facing the EU is enlargement to take in the countries of Central and Eastern Europe, as well as the Baltic States. Clearly this enlargement both in scope and possibilities has become very visible. This enlargement also promises to be the most lengthy in comparison with all of the previous enlargements. The prospect of eventual adhesion to the EU is the principal reason for interest in Latvia in how such crucial decision-making processes function in the EU. A review is made of how successive enlargements have generated a set of principles to be observed in future accession discussions. These have been succinctly formulated at the 2078th Council meeting General Affairs, Brussels, 30/31 March 1998, (ref. PRES/98/86) as follows:

"• Accession implies full acceptance of the actual and potential rights and obligations attaching to the Union system and its institutional framework, known as the "*acquis*" of the Union. It will include the Treaty of Amsterdam, once it enters into force, which represents the latest stage of European construction.

- The "*acquis*" has to be applied as it stands at the time of accession. Furthermore, accession requires effective implementation of the "*acquis*", which implies in particular the establishment of an efficient, reliable public administration.
- The Union attaches a primordial importance to Justice and Home Affairs and the need for all applicant States to make rapid progress in this area even before accession.
- There is a need for a progressive alignment of the applicant States' policies and positions towards third countries and within international organisations to those of the Union. The "*acquis*" includes all the commitments entered into and the policies pursued by the Union externally.
- The negotiations with each of the applicant States, while separate, will be conducted on the basis of the same principles and criteria as the negotiations with the other applicants. The pace of progress will depend upon the individual situation of each applicant.
- The acceptance of the rights and obligations resulting from membership may give rise exceptionally to non-permanent transitional measures, to be defined during the accession negotiations. Transitional measures shall be limited in time and scope, and accompanied by a plan with clearly defined stages for application of the "*acquis*".
- Individual progress in preparing for accession will contribute to the advancement of the negotiations, taking into account in particular the Copenhagen and Madrid criteria and the fulfilment of the applicant States' obligations under the Europe Agreement, as well as the implementation of the Accession Partnerships.
- Enlargement should strengthen the process of continuous creation and integration in which the Union and its Member States are engaged. Every effort should be made to ensure that the institutional structures of the Union are not weakened or diluted, or its powers of action reduced.
- The Union side, for its part, will decide at the appropriate moment whether the conditions for the conclusion of negotiations have been met."

The third theme of this book concerns the state of relations between the Baltic region (the non-member states) and the European Union. The restoration of political independence to the Baltic region has been followed by dramatic and extensive economic restructuring. Despite starting from a rather low position, the three Baltic States have fully caught up with the other candidate states. This latter process has, however, occurred at different rates in the three Baltic countries. The starting positions faced very many common problems, the resolution of which has occurred following rather different strategies. An examination is offered (based on sources published generally in foreign languages) of the reasons for this differentiation as well as an estimate is made of the ultimate potential of this region.

As potential future citizens of the EU, evidently, the principal interest of the Latvian readership will be to ascertain what are the real achievements, also what are the real difficulties that beset the EU today. There is a wealth

of data describing divers aspects of the EU in the late 1990'ties. Agenda-2000 is a document in several parts, nearly independent, yet strongly interrelated. The internal challenges for the Union are to ensure a Europe that is effective, efficient, close to its citizens, open to external ideas, yet offering the best hope for the smaller Member States to resist global economic challenge. The chief external challenge addressed, of course, is the potential accession of up to 11 new Member States. The evaluations made of the state of preparedness of the three Baltic States, Estonia, Latvia and Lithuania for Accession (Agenda-2000) are reviewed.

Historical experience of the bad faith of its Russian neighbour, apparently abetted by the democratic western countries during the immediate post WW2 period, colours the emotional response of the Baltic peoples today. This shameful legacy is apparently a source of pride to not a few extreme elements today. Through its unwillingness to face up to its responsibilities towards the very large number of former Soviet citizens who migrated from one economic project to another, the Russian Federation cannot be said to deal with the Baltic countries in a neutral way. Its tacit support of the more radical of the former colonists does not help the latter to integrate into Baltic society. This is in contrast to the disinterest shown over the "fate" of the nearly 1m residents of Germany today who were at one time Soviet citizens. Certainly these latter accept without demur the fact of having to speak German when settled permanently in Germany. The persistence of such a double-standard suggests to the titular Baltic nations that there might exist some reasonable doubt over the long-term prospects of retaining their sovereign States. In this respect, accession to the EU is seen as providing safe shelter, a not unreasonable assumption, viz. a recent declaration of the EU in respect of the Baltic region.

"(Bulletin of the EU 12-1997)

1.3.17. The following presidency statement on behalf of the European Union on the Russian Federation's proposals regarding security aspects, confidence-building measures and regional co-operation in the Baltic Sea region was published in Brussels and Luxembourg on 15 December.

The European Union has noted with interest the Russian Federation's proposals regarding security aspects, confidence-building measures and regional co-operation in the Baltic Sea region. It stresses its commitment to the principles of the indivisibility of European security and the fundamental right of Estonia, Latvia, Lithuania and all other sovereign States to choose their security arrangements freely.

The European Union welcomes the Russian Federation's wish to develop its relations constructively with the countries of the region, especially the three Baltic States, by embarking on a policy of good-neighbourliness between sovereign States, based on co-opera-

tion and mutual trust. The European Union notes with satisfaction the announcement by the President of the Russian Federation that the latter intends to make substantial reductions in its armed forces in the regions adjacent to the Baltic States.

The European Union notes the readiness of Estonia, Latvia and Lithuania to move towards establishing or strengthening, as appropriate, good-neighbourly relations, bilateral political dialogue and, within existing forums, confidence-building measures and mutually beneficial co-operation in all areas of common interest.

The European Union urges Estonia, Latvia, Lithuania and the Russian Federation to start or, where already started, to continue discussions, both bilaterally and together with other States in the region, on mutually beneficial regional co-operation in areas of common interest, particularly in the economic, social and environmental areas. It considers that the Council of the Baltic Sea States has an important role to play in implementing such co-operation.

Following the signing of the border agreement with Lithuania, the European Union considers that early signing of similar agreements with Latvia and Estonia would demonstrate the Russian Federation's resolve to engage in relations based on multidimensional security and mutual trust."

The three Baltic States of Latvia, Lithuania and Estonia have been classed by the EC and by the EU as states, akin to the States of Central and Eastern Europe (CEEC), that have recovered their sovereignty after occupation by the USSR. Latvian citizens are eligible, as individuals or as legal entities, to take advantage of a large number of programmes established by the EC for the CEEC, most notably the PHARE programme. Latvia was the first of the Baltic States to tender its request for consideration. The Association Agreement has now been ratified separately by all of the Parliaments of the Member States, as well as the European Parliament and the Latvian Saeima. None of these institutions has signalled the slightest hesitation in ratification. All three Association Agreements entered into force simultaneously, viz.

"(Bulletin of the EU 12-1997)

1.3.71. Europe agreements between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republics of Estonia, Latvia and Lithuania, of the other part.

...

The Council adopted a decision on conclusion of the agreements on 19 December.

The Commission adopted a decision on conclusion of the agreements on 22 December. In general terms, these agreements, which enter into force on 1 February 1998:

- establish the framework for relations between the European Union and the Baltic States;
- reaffirm the importance of respect for human rights, democracy and the market economy;
- institute a political dialogue between the European Union and the three Baltic States both multilaterally, in the framework established with the other associated countries, and bilaterally, in the Association Councils;
- confirm the provisions on the free movement of goods in the current free trade agreements;
- lay down rules governing the free movement of workers, the right of establishment and the provision of services;
- lay down rules governing payments, capital, competition and other economic provisions, and legislative harmonisation with the Community;
- establish economic co-operation based on the principle of sustainable development."

The European Agreement between the EC and the Republic of Latvia serves as a blueprint for the detailed reconstruction of an independent economy which simultaneously is integrated in the larger European economy. Although a substantial part of the text of this Treaty has been published in Latvia, in Latvian, considerable misunderstanding obtains among the general public in respect of opportunities offered thereby to Latvian citizens and Latvian enterprises, also to cultural and educational establishments, of having access to their equivalents in the Member States of the EU.

For the Baltic States, for Latvia in particular, the question of financial solidarity through accession to a Centralised European Bank and accession to a well-timbered Monetary and Fiscal Policy will be crucial to establishing a stable and a prosperous economy in the long term. It is self-evident that, due to a rather small population (2.7 million) and, consequently, a limited economic base, the Latvian financial system would only benefit from a unified European Currency. Reconstruction of the economic structure of Latvia will need stabilisation of the Latvian economy against hostile economic actions from without.

The fact that a complete judicial system has to be put in place, and to be proven to operate, means that Latvia, together with its Baltic neighbours can readily acquiesce to *acquis communautaire*. Given that the civil code of the Republic of Latvia in Pre-war years was based on continental principles, this requirement presents less intrinsic difficulty than is the case for English speaking countries. The chief innovation to be taken by Latvia is the cultivation of a restored, independently minded civil society. These structures have largely been largely destroyed in all of the Socialist States of Europe. Those States which best achieve this reconstruction of the public spirit of their citizenry shall be first to accede to the EU and, thence, to participate in the further construction of Europe. Only the outlines for a Baltic region that is

prosperous, open to the rest of Europe and above all self-confident are beginning to be ascertained. These goals correspond to local needs, they also take advantage of local strengths. The region comprises 50 million, it is self-sufficient in food and energy, and offers good transit possibilities. Once infrastructural problems have been addressed, commercial development would attract investment to the area. The vast Russian hinterland is a natural market, one, furthermore, that benefits from traditional links to the Baltic littoral. One of the very few positive consequences of Soviet occupation has been a familiarity with personal relations, including commercial contacts, with the New Independent States.

The three Baltic States reappeared on the world political stage through concerted action. First contacts with the EU also tended to occur simultaneously. The first agreements, from ones that covered basic co-operation and trade relations to signing of the Europe Agreements, the coming into force of the latter included, took place simultaneously. These agreements did cover some different topics, yet the broad content was identical. The Baltic States always had been viewed, not least by analysts of the economic and societal transformation process, to have to do much more than what obtains for the countries of Central and Eastern Europe in order to be among the first wave of the Eastern enlargement. It was also evident that the Estonian authorities, both official and non-governmental, were much more aware of the extent of the daunting task than was and still is the case in the other two Baltic States. The first outcome of the Agenda-2000 evaluation process came as a surprise to most Latvians who had not kept track of how truly more successful their Estonian neighbours were in terms of establishing the rudiments of a functioning market-economy. The surprise was more than compounded by the fact that Estonians generally are far less tolerant of their non-Estonian population (viz. extracts form the relevant Opinions cited below), a point that is much abused by those in Latvia who advocate minority privileges unknown in Western society. This particularly pernicious form of "Euro-scepticism" derives from residues of the Soviet propaganda organisation, (the regular survey of public opinion in these states carried out by the European Commission, the Central and Eastern European Barometer shows that upwards of 80% of the population in the Baltic states regularly obtains its information concerning the EU from Russian mass media) is centred on Riga and has penetrated to those areas of Latvia where ethnic Latvians form a true majority.

Excerpts from General Report on Activities of the European Union in 1997, in respect of the Opinions expressed on the candidacy of Estonia, Latvia and Lithuania for Accession to the EU:

> **858.** `Estonia presents the characteristics of a democracy, with stable institutions guaranteeing the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities, but steps need to be taken to speed up the naturalisation of Russian-speaking non-citizens to

enable them to integrate more fully into Estonian society. Estonia may be regarded as a functioning market economy, and should be able to make the progress necessary to cope with competitive pressure and market forces within the European Union in the medium term. It has made considerable progress in transposing and implementing Community law and practice on the single market in particular so that, with some further effort, it should be able to participate fully in the market in the medium term. But a further special effort, and investment, will be needed if Estonia is to comply with Community rules in areas like the environment, and administrative organisation needs strengthening if the country is to be provided with the structures it needs for effective application and enforcement of the full body of Community law.' The Commission therefore recommended that accession negotiations with Estonia should begin.

857. `Latvia presents the characteristics of a democracy, with stable institutions guaranteeing the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities, but steps need to be taken to speed up the naturalisation of Russian-speaking non-citizens to enable them to integrate more fully into Latvian society. Latvia has made considerable progress towards establishing a market economy but would still have serious difficulty in the medium term in coping with competitive pressure and market forces within the Union. It has also made considerable progress in transposing and applying Community rules, particularly on the single market. With considerable further effort it should be capable of full participation in the market in the medium term. Particular effort, and investment, will be needed if Community law is to be applied fully to the environment and agriculture. Similarly, the administration will have to be strengthened to provide Latvia with the structures it needs for effective application and enforcement of the full body of Community rules.' The Commission therefore considered that negotiations between the European Union and Latvia should begin when the country had made sufficient progress to fulfil the accession criteria set out by the Copenhagen European Council.

859. `Lithuania presents the characteristics of a democracy, with stable institutions guaranteeing the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities. It has made considerable progress towards establishing a market economy but would still have serious difficulty in the medium term in coping with competitive pressure and market forces within the Union. Similarly, it has made considerable progress in transposing and implementing Community law on the single market in particular so that, with considerable further effort, it should be able to participate fully in the

market in the medium term. But a further special effort, and investment, will be needed if Lithuania is to comply fully with Community rules on agriculture, energy and the environment, and the administration will have to be strengthened to provide the country with the structures it needs for effective application and enforcement of the full body of Community law.' The Commission therefore considered that negotiations between the European Union and Lithuania should begin when the country had made sufficient progress to fulfil the accession criteria set out by the Copenhagen European Council.

The primary concerns of the Baltic peoples in their reconstruction of a European state is security with regard to the Russian Federation. The EU has already helped in this respect by encouraging the RF to withdraw its armed forces from the Baltic states in 1994. Substantial further diplomatic effort is required both on the part of the Baltic peoples and the EU on one side and the RF on the other side to demarcate clearly the borders of Europe in the Baltic region. The EU can encourage the RF to make an irreversible commitment sooner rather than later to eliminate all residues of Soviet presence in Latvia.

There is a growing feeling of a regional Baltic identity, which presents a problem for some of the inhabitants of the region. These are the voluntary economic migrants who were largely drawn from destitute and internal regions of Russia, ones that traditionally have had little contact with any kind of foreign influence. Some of these, indeed were stranded in the Baltic region, where the mechanical rate of growth of population in the 1980'ties was the difference (large) between two very much larger numbers. The more sophisticated inhabitants of St Petersburg and even Novgorod preferred a direct link to the west rather than resettlement in the Baltic sea-coast region. These non-Baltic inhabitants are disinterested by the prospects of integration, even in the limited sense of "accepting" local citizenship in a cursory manner. Their reluctance is understandable when seen in light of their traditions in that such a step leads ultimately (and rapidly) to loss of contact with the great majority of Russian-speakers. The chief reasons for taking this conscious decision is a hope that a "Scandinavian" type of social support will be offered (minus the Scandinavian requirement of impeccable attention to detail, to a studied probity and discipline at work), together with a hope for further migration towards more prosperous regions of the EU. It is now forgotten that the ethnic Baltic peoples were among the least mobile (in the sense of permanent emigration from their place of origin)in the Soviet Union. There was little temptation to try one's luck for more than a short period of time in the Soviet republics, although the innate curiosity of these peoples meant grasping every chance for tourism to the most distant regions then on offer. These peoples have also come to a modus viviendi with fellow inhabitants whose loathing for ethnic Balts was in the past covered by a rather one-sided view of internationalism. In the long term ethnic problems in these

States are not likely to present a real chance for conflict, unless these States are again subsumed into a Russian speaking greater political entity through failure to become accepted by the European Union.

There are four appendices that close this book. One Appendix gives insight into the role of certain personalities associated with European integration - over and above this summary, the role of personal choice is highlighted throughout the book. Another Appendix give selected time lines for the creation of the Institutions (and their development) of the EU, as well as key events in the development of external relations. Two further Appendices are especially oriented towards the student, the teacher, or the very interested member of the general public. These offer a concise description of what the functions are of the principal Institutions of the EU and a translation and explanation of many special terms that refer to functioning of the EU. The latter is a translation into Latvian of (a very large part of) a Glossary of terms associated with reform of the European Union, the latter available in all 11 official languages of the Member States on the Europa server - Internet address, *http//:europa.eu.int /comm/sg/scadplus/leg*.

VISPĀRĒJAIS IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

D. Acheson, *Present at the Creation*, Hamish Hamilton, New York, 1970.

Actae Apostolicae Sedis XXIII, 'Quadragesimi Anni', Roma, 1930.

Agenda-2000, Volume I, 'For a Stronger and a Wider Union', DOC/97/6, Strasbourg & Bruxelles, 15 July, 1997.

Agenda-2000, Volume II(a), 'Reinforcing the Pre-Accession Strategy', DOC/97/7, Strasbourg & Bruxelles, 15 July 1997.

Agenda-2000, Volume II(b), 'Communication: The effects on the Union's policies of enlargement to the applicant countries of Central and Eastern Europe (Impact study)', DOC/97/7, Strasbourg & Bruxelles, 15 July 1997.

Agenda - 2000, 'For a stronger and wider Union', COM (97) 2000 final, kas apkopotā veidā publicēts kā Supplement 5/97, *Bulletin of the EU*.

Agenda-2000, 'Commission Opinion on Slovakia's Application for Accession to the European Union', COM (97) 2004 final, kas apkopotā veidā (ar ielīmēm, statistikas korektūrām) publicēts kā Supplement 10/97, *Bulletin of the EU*.

Agenda-2000, Commission Opinion on Latvia's Application for Accession to the European Union', COM (97) 2005 final, kas apkopotā veidā (ar ielīmēm, statistikas korektūrām) publicēts kā Supplement 10/97, *Bulletin of the EU*.

Agenda-2000, 'Commission Opinion on Estonia's Application for Accession to the European Union', COM (97) 2006 final, kas apkopotā veidā (ar ielīmēm, statistikas korektūrām) publicēts kā Supplement 11/97, *Bulletin of the EU*.

Agenda-2000, 'Commission Opinion on Lithuania's Application for Accession to the European Union', COM (97) 2007 final, kas apkopotā veidā (ar ielīmēm, statistikas korektūrām) publicēts kā Supplement 12/97, *Bulletin of the EU*.

H. Alphand, *L'étonnement de l'etre*, Fayard, Paris, 1977.

E. Andersons, 'Towards a Baltic Union', *Lituanus, 13(1)*, 5. lpp., 1985.g.

P. Ansart, *Sociologie de St Simon*, Presses Universitaires de France, Paris, 1969.

L'annuaire-Manuel de l'Assemblée parlamentaire européene, Office des Publications Officiels des Communautés Européennes, Luxembourg.

D. Armstrong, L. Lloyd, J. Redmond, *From Versailles to Maastricht*, MacMillan, London, 1996.

D. Arter, *The Politics of European Integration in the Twentieth Century*, Dartmouth Publishing Company, Aldershot, 1993.

Assembly of the Western European Union, Document 1583, Paris, 25 November 1997.

G. Avery, 'The European Union's Enlargement Negotiations', *Oxford International Review*, Summer, 1994.

N. W. Balabkins, 'Latvia's Foreign Trade in the inter-war Period (1920-1940)', *Studia Baltica Stockholmiensa*, Vol 13, 1994.

A. Balcells, G. Walker, *Catalan Nationalism: past and present* (tulkojums angliski no katalūniešu oriģinālā darba, *Nacionalismo Catalịn*), MacMillan, Basingstoke, 1996.

R. E. Baldwin, *Towards an Integrated Europe*, CEPR, London, 1994.

V. Baranovsky (red), *Russia and Europe*, Oxford University Press, Oxford, 1997.

Basic Facts about the United Nations, United Nations, New York, 1985.

M. Beloff, *The United States and the Unity of Europe*, Brookings Institution, Washington, 1963.

J. Benderly, E. Kraft, *Independent Slovenia*, St. Martin's Press, New York, 1994.

E. Benoit, *Europe at Sixes and Sevens*, Columbia University Press, New York, 1961.

Arved Berg, *Latvia and Russia one problem of world peace considered*, J.M. Dent & Sons, London, 1920.

R. Bichet, *Le Drapeau de l'Europe*, Jacques et Demontrond, Besançon, 1975.
T. Blanchet, R. Piipponen, M. Westman-Clement, *The Agreement on the European Economic Area EEA*, Clarendon Press, Oxford, 1994.
R. Bloes, *Le "Plan Fouchet" et le Problême de l'Europe Politique*, College d'Europe, Bruges, 1970.
J. Bourrinet, *La problême agricole dans l'integration Européenne*, Editions Cujas, Paris, 1968.
F. Braudel, *Development of Civilization and Society*, Vol. 3, 'Development of Capitalism', 1984.
H. van den Broek, *Speech 98/67, Inaugural Session of the Screening of the Acquis*, 3 April 1998.
A. Bucholz (red), *Kant und der Frieden in Europa*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1992.
A. Buckwell et al, *Feasibility of an agricultural strategy to prepare the countries of Central and Eastern Europe for EU accession*, 1994.
B. Bullock, *Ernest Bevin, foreign secretary, 1945-1951*, Norton, London, 1983.
A. Cahen, *The Western European Union and NATO*, Brasseys, London, 1992.
P. Cecchini et al, *1992: The European Challenge, Research on the cost of non-Europe*, Volumes 1-16, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1988.
Sir W. S. Churchill, *The Second World War*, Cassell & Co., London, 1959.
W. C. Clemens, *Baltic Independence and Russian Empire*, MacMillan, Basingstoke, 1991.
The Rt Hon, the Lord Cockfield, PC, *The European Union, creating the single market*, John Wiley & Sons, Chichester, 1994.
Commission des Communautées Européennes, DG I(a) *Analyse synthétique des accords qui lient les Communautés à des pays tiers*, Bruxelles, 1996.
Commission of the European Communities, COM(68) 1000, Supplement #1, *Bulletin of the EC*, 1968.
Commission of the European Communities, *Fourth General Report*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1970.
Commission of the European Communities, COM(70) 500, *Agriculture in 1980*, Brussels, 1970.
Commission of the European Communities, *Economic effects of the agri-money system*, COM(78) 20 final, Brussels, 1978.
Commission of the European Communities, *The Sixteenth Annual General Report, 1982*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1983.
Commission of the European Communities (J. van Ypersele, J-C. Koeune, ievads R. Tiffin), *The European Monetary System, Origins, operation and outlook*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1984.
Commission of the European Communities, *Report of the Committee for the Study of Economic and Monetary Union*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1985.
Commission of the European Communities, *White Paper on Completing the Internal Market for Industrial Products*, COM(85) 310 final, Brussels, 14 June 1985.
Commission of the European Communities, *Ninth Commission Competition Report*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1985.
Commission of the European Communities, *The regional impact of the Common Agricultural Policy in Spain and Portugal*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1987.
Commission of the European Communities, *Centenary Symposium in homage of Jean Monnet (November 10, 1988)*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1989.
Commission of the European Communities, Communication to the Council, COM/

90/398, *Association agreements with the countries of Central and Eastern Europe: a general outline*, Brussels, 1990.

Commission of the European Communities, Communication of the Commission to the Council, *The Development and Future of the CAP: Reflections Paper of the Commission*, COM(91) 100 final, Brussels, 1991.

Commission of the European Communities, *White Paper on Growth, Competitiveness and Employment*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1992.

Commission of the European Communities, *Agriculture in Europe, Development, Constraints and Perspectives*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1992.

Commission of the European Communities, *White Paper on "Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into the internal market of the European Union"*, COM (94) 320, COM (94) 361, COM (95) 163, (1994, 1995).

Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Parliament on the impact of currency fluctuations on the internal market*, COM(95) 0503, Brussels, 1995.

Commission of the European Communities, *Green Paper, Practical Arrangements for the Introduction of the Single Currency*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, May 1995.

Commission of the European Communities, *White Paper on the Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union*, COM (95), 163 final, Brussels, May 1995.

Commission of the European Communities, DG-VI, *Agricultural Strategy Paper*, Brussels, December 1995.

Commission of the European Communities, *The Agricultural Situation in the European Union in 1994*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1995.

Commission of the European Communities, 'The European Union and human rights in the world', Supplement 3/95, *Bulletin of the EU*, Brussels, 1995.

Commission of the European Communities, *Result of the consultation on the Commission's Green paper on the review of the merger regulation*, COM(96) 313 final, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1996.

Commission of the European Communities, *Memorandum, European Pact of confidence for employment*, Brussels, June, 1996.

Commission of the European Communities, (IGC - 1996) *Commission Opinion, Reinforcing political union and preparing for enlargement*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels (manuscript completed February 1996).

Commission of the European Communities, DG-X, *Top Decision Makers Survey*, Summary Report, May 1996 fieldwork, (September 1996).

Commission of the European Communities, *The Impact and The Effectiveness of The Single Market*, COM(96) 520 final, Brussels, 1996.

Commission recommendation of 3.4.1996 concerning the definition of small and medium-sized enterprises, COM(96) 261 final, Brussels, 1996.

Commission of the European Communities, *The agricultural situation in the European Union (1995)*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels & Luxembourg, 1996.

Commission of the European Communities, *Green Paper on a Partnership for a new organisation of work*, Office for Official Publications of the European Commu-

nities, Brussels, 1997.
Commission of the European Communities, *Green Paper on the review of the Merger Regulation*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1997.
Commission of the European Communities, *Report of the High-level Panel on the free movement of persons, chaired by Mme Simone Weil (European Parliament), presented to the Commission*, Brussels, 18 March 1997.
Commission of the European Communities, *Presidency conclusions of the Amsterdam European Council*, 16 and 17 June, 1997.
Commission of the European Communities, Eurobarometer, Nr 47.2, *Young Europeans*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 29 July 1997.
Commission of the European Communities, DG-V, *Commission draft for the Joint Employment Report* (Revision 8), Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, September 1997.
Commission of the European Communities, *Implementing European Union Strategy on Defence-related Industries*, COM 97 (583) final, Brussels, 12 November 1997.
Commission of the European Communities, *PHARE programme evaluation*, Document IP/97/748, Brussels, 1997.
Commission of the European Communities, *Financial Report for the European Union, 1997*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997.
Commission of the European Communities, *Report on the Activities of the European Union in 1997*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1998.
Commission of the European Communities, *Communication to the Council and to the European Parliament on the Establishment of a Financial Perspective for the Period 2000 – 2006*, Brussels, 1998.
Commission of the European Communities, *Agenda - 2000*, The Commission proposals, 'The future for European Agriculture', Brussels, 1998.
Commission of the European Communities, *Enlarging the European Union, Accession Partnership - Estonia*, Brussels, 30 March 1998.
Commission of the European Communities, *Enlarging the European Union, Accession Partnership - Latvia*, Brussels, 30 March 1998.
Commission of the European Communities, *Enlarging the European Union, Accession Partnership - Lithuania*, Brussels, 30 March 1998.
Communication of the European Commission to the Council, 'The Challenge of enlargement', Supplement 3/92 to *Bulletin of the EC*, 1992.
Communication submitted to the Council, *Towards an international framework of competition rules*, COM(96) 284, Brussels, 1996.
Communication of the Commission to the European Council, *Action Plan for the Single Market*, CSE (97) 1 final, 4 June 1997.
'Conclusions of the Copenhagen European Council of June 1993', Brussels, *Bulletin of the Commission of the European Communities*, Bull. 6-1993.
'Conclusions of the Greek Presidency, Corfou, 24&25 June 1994', *Bulletin of the EC*, Vol. 6, point I.25, 1994.
R. Corbett, *The Treaty of Mastricht, from conception to ratification: a comprehensive reference guide*, Longman, Harlow, 1993.
R. Corbett, F. Jacobs, M. Shackleton, *The European Parliament*, 3rd edition, Catermill Publishing, London, 1995.
R. Coudenhove-Kalergi, *An Idea conquers the World*, Hutchinson, London, 1953.
Council Regulation (EC) No 1164/94 establishing a Cohesion Fund, *Official Journal*

of the EC, Series L, 130, 25.5.1994.

Council Regulation (EC) 1103/97, 'On certain provisions relating to the introduction of the euro, 17 June 1997', *Official Journal of the EC*, Series L 162, 19/06/97.

V. M. Dean, *The Four Cornerstones of Peace*, Whittlesey House, McGraw Hill, New York, 1946.

M. J. Dedman, *The Origins and Development of the European Union*, Routledge, London, 1996.

R. Dehousse, T. Christiansen (red), 'What model for the Committee of the Regions', *European University Institute Working Paper* EUF 95/2, Florence, 1995.

E. B. Deksnis, *Eiropas Savienība: mīti un īstenība*, Rīga, Junda, 1996.

S. Dell, *Trading Blocks and Common Markets*, Constable, London, 1963.

J. Delors, *Le Noveau Concert Européen*, Odile Jacob, Paris, 1992.

Y. Devuyst, *Transatlantic Trade Policy: US Market Opening Strategies*, Free University of Brussels (ULB), Brussels, 1995.

W. Diebold, *The Schuman Plan, a study in economic co-operation, 1950-1959*, Praeger, New York, 1959.

F. Duchêne, 'Beyond the first CAP', *European University Institute, Working Paper* 85/155, Florence, 1986.

F. Duchêne, *Jean Monnet: First Statesman of Interdependence*, Norton, New York & Paris, 1994.

P. Duignan & L. H. Gann, *The United States and the New Europe, 1945-1993*, Oxford University Press, Oxford, 1994.

K. Dyson, *Elusive Union, the process of economic and monetary Union in Europe*, Longman, Harlow, 1994.

EBRD, Transition Report 1997, European Bank for Reconstruction and Development, London, 1998.

The Economist, *Pocket Europe in Figures*, Economist, London, 1997.

A. Eden, *Memoirs*, Vol. 3, 'The Reckoning', The Eden Memoirs, Cassell & Co., London, 1960 - 1965.

G. Edwards, D. Spence, ed., *The European Commission*, 2nd edition, Catermill Publishing, London, 1997.

Eiropas Ekonomiskās Asociācijas 1957.g. dibināšanas Līgums ar 1986.g. pieņemtām izmaiņām, sastādījis un rediģējis Profesors D. A. Loebers, pārtulkojis I. Reinis, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, Rīga, 1991.

'Eiropas Savienība un Kopējās lauksaimniecības politika', *Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūta izdevums*, LVAEI 3/96, red R. Zīle, Rīga, 1996.

A. Elisha, *Aristide Briand, Discours et écrits de la politique étrangère*, Plon, Paris, 1965.

M. Ellman, *The USSR in the 1990'ties, struggling out of stagnation*, Special Report 1152, February 1989.

S. Estin, P. Hohes, *Competition and integration in the European Union*, Edward Elgar, Cheltenham, 1998.

Estonian Information Centre, Latvian National Foundation, *Mass Deportations of Population from the Soviet Occupied Baltic States*, Stockholm, 1981.

European Economic Community, Commission, *First General Report on the Actvities of the Community (January 1, 1958 to September 17, 1958)*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, September, 1958.

European Economic Community (Communautée Economique Européenne), *Recueil des documents de la conference agricole des états membres de la Communautée Economique Européene a Stresa du 3 au 12 juillet 1960*.

European Economic Community, Commission, *Fifth General Report on Acitvities of the Community (1 May 1960 - 30 April 1961)*, Office for Official Publications of

the European Communities, Brussels, June 1962.
European Economic Community, Commission, *First Stage of the Common Market, Report on the execution of the Treaties, January 1962 - January 1962*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, July 1962.
European Communities, Court of Auditors, *Co-operation with the countries of Central and Eastern Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1994.
Eurostat, *Central and East European Barometer, Nr.7*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 1996.
Eurostat, *Central and East European Barometer, Nr.8*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 1997.
Eurostat, *Eurobarometer, Nr 47*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 1996.
Eurostat, *Eurobarometer, Nr 48*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 1997.
Eurostat, *Opinion survey of top decision makers*, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg, 1997.
Eurostat, *Agriculture, Statistical Yearbook, 1996*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997.
S. Farr, *Harmonisation of Technical Standards in the EC*, John Wiley & Sons, Chichester, 1996.
J. Favier, *Philippe le Bel*, Bayard, Paris, 1978.
The Federal Movement, *Europe Unites, The Hague Cogress and after*, Hollis & Carter, London, 1951.
The Federal Republic of Germany, European Political Cooperation, 4th Edition, Press and Information Office of the Federal Government, Wiesbaden, 1982.
R. Fennell, *The Common Agricultural Policy of the European Community, Its institutional and administrative organisation*, Second Edition, BSP Professional Books, Oxford, 1987.
R. Fennell, *The Common Agricultural Policy*, Clarendon Press, Oxford, 1997.
A. Fleming, L. Chu, M-R. Bakker, 'The Baltic banking crises observed', The World Bank, *Policy Research Working Paper* 1647, 9/96.
P. Fontaine, *Seven days that changed Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997.
R. Frid, *The relations between the EEC and international organizations*, Kluwer Law International, Hague, 1995.
M. Friedman, A. Schwartz, *A Monetary History of the United States, 1867 - 1960*, Princeton University Press, Princeton, 1963.
C. J. Friedrich, *Trends of federalism in Theory and Practice*, F. A. Praeger, New York, (1968).
E. Fursdon, *European Defence Community, a History*, MacMillan, Basingstoke, 1980.
P. Gerbert, *La construction de l'Europe*, 2. Edition, Imprimerie Nationale, Paris, 1994.
D. Gomien, D. Harris, L. Zwaack, *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe, Strasbourg, 1996.
F. Gori, S. Pons, *Soviet Union and Europe in the Cold War, 1945-1953*, St Martins Press, London, 1996.
C. Grant, *Delors: Inside the House that Jack Built*, Nicolas Brealey, London, 1994.
W. Grant, *The Common Agricultural Policy*, MacMillan Press, London, 1997.
N. Green, T. C. Hartley, J.A. Usher, *The Legal Foundations of the Single European Market*, Oxford University Press, Oxford, 1992.
R. Griffiths, A. S. Milward, 'The European Agricultural Community of 1948-1954',

European University Institute, Working Paper 86/254, Florence, 1986.
H. van der Groeber, *European Communities, the Formative Years 1958 - 1968*, European Perspectives Press, Brussels, 1985.
A. J. R. Groome, P. Taylor, *Frameworks for International Relations*, Pinter, London, 1992.
E . B. Haas, *The uniting of Europe, 1950-57*, Stanford University Press, Stanford, 1958.
T. Haavisto red, *The transition to a market economy*, Edward Elgar, Cheltenham, 1997.
W. Hallstein, *Der unvollendete Bundesstaat*, Econ Verlag, Düsseldorf & Wien, 1969.
W. Hallstein, *Europe in the making*, George Allen & Unwin, London, 1972.
W. Hallstein, *Die Europäische Gemeinschaft*, Econ Verlag, Düsseldorf-Wien, 1973.
R. Handberg, *Latvian Banking; future challenges*, World Bank, 1997.
W. Hanreider, *Germany, America, Europe: Forty Years of German Foreign Policy*, Yale University Press, New Haven, 1989.
D. M. Harrison, *The Organisation of Europe*, Routledge, London, 1995.
T. C. Hartley, *The foundations of European Community Law*, Clarendon Press, Oxford, 1994.
P. Hay, *Federalism and Supranational Organizations*, Univ of Illinois Press, Urbana, 1966.
F. Hayes-Renshaw, *The Council of Ministers*, MacMillan Publishing, Basingstoke, 1997.
F. Heer, *The Mediaeval World, Europe, 1100 - 1350*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1990.
G. Hendriks, *Germany and European Integration, The Common Agricultural Policy, an Area of Conflict*, Berg, New York/Oxford, 1991.
H. Hernesiemi, *The barriers to economic co-operation of Baltic Rim countries*, ETLA (Research Institute of the Finnish Economy), Report Number 555, April 1996.
M. Hilf, F. G. Jacobs, E-U Petersmann, *The European Community and GATT*, Kluwer, Deventer, 1986.
U. Hilpert, *Archipelago Europe - Islands of Innovation*, FAST Programme report, Commission of the European Communities, Brussels, 1992.
F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace: theory and practice in the history of relations between states*, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.
M. J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe, 1945-1952*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
M. J. Hogan (ed), *The end of the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.
M. Peter van der Hoek, (red), *Conditions for Direct Foreign Investment in the Baltic States*, Avebury, Aldershot, 1996.
W. J. Hough Jr, 'The Annexation of the Baltic States and its Effect on the Development of Law Prohibiting Forcible Seizure of Territory', *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, Vol 6, Number 2.
R. W. Howarth, *Agricultural Support in Western Europe*, Institute of Economic Affairs, London, 1971.
B. Huchet, H. Malosse, *Vers la Grande Europe*, Bruylant, Bruxelles, 1996.
R. Hudeman, A. Maas, R. Poidevin, *Die Saar, 1945-1955, Ein Problem der europäische Geschichte; La Sarre, 1945 - 1955, Une probleme de l'historie Européen*, Oldenbourg, München, 1992.
N. H. Hummings, *The European Courts*, Catermill Publishing, London, 1996.
D. Hurd, 'New arrangements in European Security', *Oxford International Review*, Winter 1997.
F. Jaeger, *GATT, EWG und EFTA, Die Vereinbarkeit von EWG und EFTA-Recht mit dem GATT-Statut*, Verlag Stämpfli, Bern, 1970.
M. Jollivet, N. Eizner, *L'Europe et ses campagnes*, Presses de Sciences PO, Paris, 1996.

T. Jundzis, *Latvijas drošība un aizsardzība*, Rīga, Junda, 1995.
T. Jundzis (red), *Baltijas valstis likteņgriežos*, Rīga, Latvijas Zinātņu akadēmija, 1998.
I. Kant, *Zum Ewigen Frieden*.
M. Keating, *Nations against the State: new politics of nationalism, Québec, Catalonia and Scotland*, MacMillan Publishing, Basingstoke, 1996.
P. Keatinge, *Ireland and EC Membership Evaluted*, Pinter, London, 1991.
R. Keohane (red), *The New European Community*, Westview Books, Boulder, 1991.
J. M. Keynes, *The economic consequences of the peace*, Harcourt, Brace and Howe, London, 1920.
A. Kikliński, *Baltic Europe in the Perspective of Global Change*, Oficynowa Naukowa, Warszawa, 1995.
D. Kirkby, *The Baltic World 1772-1993, Europe's Northern Periphery in an Age of Change*, Longman, London and New York, 1995.
U. Kitzinger, *The European Common Market and Community*, Routledge & Kegan, London, 1967.
U. Kitzinger, *Diplomacy and Persuasion, how Britain joined the Common Market*, Thames & Hudson, London, 1975.
E. Kolodziej, *French International Policy Under de Gaulle and Pompidou*, Cornell University Press, Ithaca, 1974.
K. Koser, H. Lutz, *The New Migration in Europe*, Macmillan Press, Basingstoke, 1998; *Baltic Independence and Russian Empire*, Macmillan Publishing, Basingstoke, 1991.
J. Lacouture, *Charles de Gaulle, 1890 - 1970*, (3 sējumos), Seuil, Paris, 1984-86.
M. Lavigne, *International Political Economics and Socialism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
League of Nations, *The Monthly Summary of the General Assembly*, IX, Geneva, 1929.
League of Nations, *The Monthly Summary of the General Assembly*, IX, Geneva, 1930.
League of Nations, *Proceedings of the Twentieth (conclusion) and of the Twenty-first meeting of the General Assembly of the League of Nations*, Geneva, 1940.
League of Nations, Board of Liquidation, *Final Report*, Geneva, 1946.
J. Levesque, *The enigma of 1989*, University of California Press, Berkeley, 1997.
A. Lieven, *The Baltic Revolution, Latvia, Lithuania, Estonia and the Path to Independence*, Yale University Press, Yale, 1993.
W. Lipgens, *Europa - Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940-1945*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1968.
W. Lipgens (red), *Documents on the History of European Integration*, Vol. 1, 'Continental Plans for European Union, 1939-1945', Walter De Gruyter, Berlin/New York, 1985.
W. Lipgens (red), *Documents on the History of European Integration*, Vol. 2, 'Plans for European Union in Great Britain and in Exile, 1939-1945', Walter De Gruyter, Berlin/New York, 1985.
L. N. Lindberg, *The political dynamics of European Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963.
B. Lippert, R. Stevens-Ströhmann, *German Unification and EC Integration*, Pinter, London, 1993.
D. A. Loeber, L.P. Kitching, V.S. Vardys, *Regional Identity under Soviet Rule: The Case of the Baltic States*, University of Kiel, Kiel, 1990.
W. R. Louis, H. Bull, *The Special Relationship, Anglo-American relations since 1945*, Clarendon Press, Oxford, 1986.
P. Ludlow, *The making of the European Monetary System*, Butterworth, London, 1982.
P. Ludlow, *Europe and the Mediterranean*, Brassey's, London, 1994.
O. Lugus, G. A. Hachey, Jr., *Transforming the Estonian Economy in Transition*, Esto-

nian Academy of Sciences, Tallinn, 1995.
T. McDaniel, *The Agony of the Russian Idea*, Princeton University Press, Princeton, 1996.
F. Machlup, *The political economy of regulation*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1952.
F. Machlup, *A history of thought on economic integration*, MacMillan Press, London, 1984.
R. MacSharry, ed. *Agriculture in Europe, developments, constraints, perspectives*, Commission of the European Communities, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1992.
L. P. Mahlé, *L'agriculture et l'élargissement de l'union européene aux pays d'Europe centrale et orientale: transition en vue de l'integration*, DG I(a), 1994.
G. Majone (red), *Regulating Europe*, Routledge, London, 1996.
W. Maley, 'Does Russia speak for the Baltic Russian?', *The World Today*, Vol. 51, #1, Royal Institute for International Affairs, London, January 1995.
V. Margueritte, *Avortement de la Societé des Nations*, Flammarion, Paris, 1936.
G. Matlock, *Autopsy on an Empire*, Random House, New York, 1995.
J. E. Meade, 'United Kingdom, Commonwealth and Common Market', *Hobart Paper No. 17*, Institute for Economic Affairs, London, 1962.
W. Mello, *The economics of European integration*, Dartmouth, London, 1990.
D. Merten (red), *Die Subsidiarität Europas*, Duncker & Humblot, Berlin, 1993.
L. Miles, *The European Union and the Nordic Countries*, Routledge, London, 1996.
T. Miljan, *The Reluctant Europeans*, C. Hurst, London, 1977.
A. S. Milward, *The reconstruction of Western Europe 1945 - 51*, Methuen, London, 1984.
A. S. Milward, *European rescue of the Nation-state*, Routledge, London, 1985.
Minutes of the General Affairs Council Meeting 30/31 March, 1998.
D. Mitrany, *A Working Peace*, Quadrangel Books, Chicago, 1966.
Jean Monnet, *Memoirs*, Fayard, Paris, 1976.
H. Morgenthau, Jr., *Germany is our problem*, Harper & Bros, New York, 1945.
D. Morris, R. Haigh, *Britain, Spain and Gibraltar, 1945-90*, Routledge, London, 1992.
R. C. Mowat, *Creating the European Community*, Blandford, London, 1973.
H. W. Moyer, T. E. Josling, *Agricultural Policy Reform, Politics and Process in the EC and the USA*, Harvester & Wheatsheaf, London, 1990.
J. A. Myers, *The Western European Union: pillar of NATO or Defence arm of the European Community?*, Brassey's, London, 1993.
Nations-Unies, Rapport de la Comité Préparatoire, Vol. 1, Paris, 1946.
L. Neal, D. Barbezat, *The Economics of the European Union and the Economies of Europe*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
S. S. Nello, K E Smith, 'The consequences of eastern enlargement of the EU in stages', *EUI Working Paper*, series RSC No 97/51, Florence, 1997.
E. Neville-Rolfe, *The Politics of Agriculture in the European Community*, Policy Studies Institute, London, 1984.
W. Nicoll, 'The Luxembourg Compromise', *Journal of Common Market Studies*, Vol 23, #1, September, 1984.
G. Noël, *Du Pool Vert à la Politique Agricole Commune*, Economica, Paris, 1986.
E. Noël, *Working together, Institutions of the European Union and of the European Community*, Office des Publications Officiels des Communautés Européennes, Luxembourg, 1996.
O. Norgaard, *The Baltic States after Independence*, Edward Elgar, Cheltenham, 1996.
S. J. Nuttall, *European Political Cooperation*, Clarendon Press, Oxford, 1992.
OECD, *Estonia - Overview of agricultural policies*, Paris, September 1996.

OECD, *Latvia - Overview of agricultural policies*, Paris, September 1996.
OECD, *Lithuania - Overview of agricultural policies*, Paris, September 1996.
Opinion of the Committee of the Regions of 18 September 1996 on Economic and Monetary Union (CdR 65/96 final), Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1996.
Opinion of the Economic and Social Committee on the Green Paper on the Practical Arrangements for the Introduction of the Single Currency (CES 1174/95), Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1995.
The Oxford English Dictionary, Oxford Un iversity Press, Oxford, 1989.
T. Padoa-Schioppa, *The Road to Monetary Union in Europas*, Clarendon Press, Oxford, 1994.
A. Pauly, *Les Accords de Schengen*, Maastricht, European Institute of Public Administration, Maastricht, 1993.
W. Penn, 'An essay towards the present and future peace of Europe by establishment of a European dyet, parliament or estates', komentēts moderns izdevums sērijā: *United Nations Library on sources on History of International Organizations*, G. Olms, Geneva, 1954.
A. Philip, *L'Europe unie et sa place dans l'economie internationale*, Presses Universitaires France, Paris, 1953.
R. Pichet, W. Wessels, *Motor Für Europa? Deutsch-französisch Bilateralismus und europäischer Integration*, Europa Union Verlag, Bonn, 1990.
J. Pinder, *European Community: the building of a Union*, Oxford University Press, Oxford, 1991.
R. Poidevin, *Histoire des débuts de l'intégration Européen*, Bruylant, Paris, 1986.
R. Poidevin, *Robert Schuman, Homme d'etat, 1886-1963*, Imprimerie Nationale, Paris, 1986.
R. Poidevin, D. Spierenberg, *History of the High Authority of the European Coal and Steel Community*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1994; oriģināls parādījās franču valodā kā apgāda Bryulant izdevums, Paris, 1993.
J. Polach, *Euratom, Background and economic implications*, Oceana Publications, Dobbs Ferry, 1964.
'Presidency Conclusions of the special meeting of the European Council, Dublin, 28 April 1990', *Bulletin of the EC*, Supplement 4, 1990.
'Presidency Conclusions of the European Union, 9 & 10 December 1995', *Official Journal of the EC*, Series C, 22, 26/01/96.
'Presidency Conclusions of the Extraordinary European Council Meeting on Unemployment, Luxembourg, 20 & 21 November 1997', *Bulletin of the EU*, Part I, 11-1997.
'Presidency Conclusions of the European Council Meeting on Unemployment, Luxembourg, 12 & 13 December 1997', *Bulletin of the EU*, Part I, 12-1997.
C. Preston, *Enlargement and Integration in the European Union*, Routledge, London, 1997.
R. Quadri, R. Monaco & A. Trabucchi, *Tratto Istitutivo della Comunitą Europea del Carbone et dell'Acciaio*, Commentario, Giłffre, Milano, 1970.
G. von Rauch, *The Baltic states, Estonia, Latvia, Lithuania, the years of independence*, Hurst, London, 1974,
Reflection Group's Report, Document SN 520/95, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 1995.
P. Remoiun, *L'Idée de la Fédération Européenne dans la Pense Politique du XIX Siêcle*, Cambridge University Press, Cambridge, 1954.
J. P. Renninger, *ECOSOC: Options for reform*, Unied Nations Institute for Training and Research, New York, 1981.

Report of the European Court of Justice, On certain aspects of the application of the Treaty on European Union, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, May 1995.

A resolution of the European Parliament on a Draft Treaty of European Union, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1984.

J. Rideau (red), *La France et les Communautées Européennes*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1975.

A. H. Robertson, *European Institutions, co-operation, integration, unification*, 2nd edition, Stevens & Sons, London, 1966.

Ph. Robrieux, *Maurice Thorez, la vie secrête, la vie publique*, Fayard, Paris, 1975.

R. Rose, 'The New Baltic Barometer III', *Studies in Public Policy series*, SPP284, University of Strathclyde, Strathclyde, 1997.

G. Ross, *Jacques Delors and European Integration*, Polity Press, Cambridge, 1995.

Denis de Rougemont, *Vingt-huit siêcles d'Europe*, Payot, Paris, 1961.

Jean-Jacques Rousseau, *Extrait sur le Projet de la Paix Perpétuelle de M. l'Abbé de St Pierre*.

J. Rovan, *Historie de l'Allemagne*, Seuil, Paris, 1994; franču oriģināls, izdots vācu valodā tulkojumā kā *Geschichte der Deutschen*, Carl Hanser Verlag, München, 1995.

A. Sapir, 'Europe's single market: the long march to 1992', Centre for Economic Policy Research, *Discussion Paper 1245*, London, 1995.

K. Schrader , C. - F. Laaser, *Die baltischen Staaten auf dem Weg nach Europa*, Kieler Studien, Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, J. C. B. Mohr, Tübingen, 1994.

D. Seers, C. Vaitsos, *The Second Enlargement of the EEC, The integration of unequal partners*, MacMillan Press, Basingstoke, 1982.

H. Seton-Watson, *Western Europe between the Wars, 1918-1941*, (reprinted), Westview, Boulder & London, 1986.

H. Simonian, *The Priviledged Partnership, Franco - German Relations in the European Communities, 1969 - 1984*, Oxford University Press, Oxford, 1985.

Yves-Thibault de Silguy, *Le Syndrome du Diplodocus*, Albin Michel, Paris, 1996.

José da Silva, ed, *Portugal and EC Membership Evaluated*, Pinter, London, 1991.

R. Sinnott, N. Winston, 'Farmers and the CAP and support for European Integration', *R. Schuman Centre paper* 97/14, European University, Fiesole, 1997.

B. Södestrom, G. Reed, *International economics*, 3rd edition, MacMillan Press, London, 1994.

P.-H. Spaak, *The Continuing Battle: The Memoirs of a European, 1936-66*, Weidenfeld & Nicholson, London, 1971.

Special Luxembourg European Council meeting on employment, November 20&21 1997, Presidency Conclusions, *Bulletin of the EU*, 11-1997.

A. Steen, *Between Past and Future: Elites, democracy and the State in post-communist countries, A comparison of Estonia, Latvia and Lithuania*, Ashgate, Aldershot, 1997.

R. Taagepera, R. Misiunas, *The Baltic States: the Years of Dependence, 1940-1990*, London, 1993.

S. Tangermann, 'Germany and the Common Agricultural Policy', *Journal of Agricultural Economics*, Vol 30 (3), 1979.

S. Tangermann, T. E. Josling, *Pre-accession strategies for Central Europe and the European Union*, DG I(a), 1994.

M. Thatcher, *The Downing Street years*, Harper Collins, London, 1993.

H. Thiele, 'The transition of Agriculture, lessons to be learned from East Germany', University of Sienna, Dipartimento di Economica Politica, Centro Interdipartimentale di Politica Agro-alimentare-ambientale (CIPAS), *Discussion Paper 47*,

Sienna, 1995.
L. Tindemans, 'Report on European Union', *Bulletin of the European Communities*, Supplement 1/76, December 1976.
Alexis de Tocqville, *Démocratie en Amérique*, Oeuvres Completes, Vol I & II, Gallimard, Paris, 1961.
M. Tracy, *Agriculture in Western Europe: challenge and response, 1880 - 1990*, Granada, London, 1982.
M. Tracy, *Governement & Agriculture in Western Europe, 1880-1988*, Harvester Wheatsheaf, London, 1989.
M. Treicijs, *Lauksaimniecība un pārtika tirgus ekonomikā*, LVAEI izdevums, Rīgā, 1996.
D. V. Trenin, *Baltijskij šans*, Moskovskij Centr Karnegi, Moskva, 1997.
P. Ustinov, *My Russia*, MacMillan Publishing, Basingstoke, 1983.
R. Vaughan, *Postwar Integration in Europe, Documents of Modern History*, Edward Arnold, London, 1976.
The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, *Niveau und Entwicklung der reallöhne in den RGW-Ländern in vergleich mit Osterreich*, Wien, 1985.
U. Venesaar, G. Hachey Jr., *Economic and Social Changes in the Baltic States, 1992 - 1994*, Institute of Economics, Estonian Academy of Sciences, Tallinn, 1995.
W. H. Vermeulen, *Europees Landbouwbeleid in de Maak, Mansholts eerste plannen, 1945-1953*, Nederlands Agronomisch-Historisch Institut, Groningen, 1989.
F. P. Walters, *A History of the League of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1980.
W. Weidenfeld, W. Wessels, 'European Integration from A to Z', *European Documentation series*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1997.
The Werner Report on Economic and Monetary Union, *Bulletin of the EC*, Supplement 11, 1970.
W. Wessels, 'An ever closer fusion? A dynamic macropolitical view on integration processes', *Journal of Common Market Studies*, Vol 35, #2, June 1997.
J. A. Winter, 'The principle of direct effect', *Common Market Law Review*, Vol 9, 1972.
A. J. Zurcher, *The struggle to unite Europe*, New York University Press, New York, 1958.
I. Ziemele, *Eiropas Padome - Latvijas partneris Eiropas norisēs*, LAI, Rīga, 1996.

Papildus šeit minētajām grāmatām un atskaitēm izmantoti raksti no šādiem periodiskajiem izdevumiem (žurnāliem):
Common Market Law Review
Journal of Common Market Studies
Official Journal of the European Communities

Eiropas Komisijas DGX regulāri izdod populārā līmenī, toties saistošā veidā apkopojošu informāciju sērijā *European Documentation Series*.

Latviski Eiropas Komisija izdod žurnālu *Eiropas Dialogs* (kas iznāk 1998.g. reizi divi mēnešos); ievērības cienīgi ir ļoti daudzi izdevumi latviski, kas parādījušies ar Eiropas Komisijas finansiālo atbalstu.

Eiropas Savienības Dokumentācijas centrs Latvijā atrodas LU Vēstures un filozofijas fakultātes ēkā, tajā pieejams ļoti daudz no regulārajām publikācijām par Eiropas Savienību, to skaitā *Official Journal* (Oficiālais Žurnāls); šīs bibliotēkas vadītājam autors vēlas pateikties par viņa atsaucību.

PIELIKUMI

1. pielikums

PERSONĪBAS LOMA EIROPAS APVIENOŠANĀS PROCESĀ

Eiropas apvienošanās gaitā atsevišķas personības ar savu rīcību un ar savu konsekvento stāju panāca vispirms to, ka šis process vispār uzsākās, bet tālāk sekmēja atsevišķu grūto izaugsmes posmu pārvarēšanu. Neapšaubāmi šīs personības atbilda sava laika garam, tās izprata sava laika saimnieciskās, politiskās un kultūras prasības. Masu kustības, pat tādas, kuras apvienoja elitāras aprindas, nespēlēja noteicošo lomu Eiropas apvienošanā. Tāda veida kustības arī šodien labākajā gadījumā nodrošina informācijas izplatīšanos. Pastāv vairākas paralēlas organizāciju ķēdes, kas papildina un pilnveido valstiskos centienus šinī jomā.

Šī pielikuma nolūks ir iepazīstināt ar dažām no šīm spilgtajām personībām, starp kurām viena otra pat ES dalībvalstīs samērā maz pazīstama. Lai izvairītos no pārliekas iedziļināšanās jautājumā, kurš bija ierosinātājs, kurš - galvenais procesa virzītājs un kurš šo procesu šodien virza, personības aprakstītas atbilstoši vēsturiskai secībai, kādā viņas iekļāvās Eiropas apvienošanās gaitā. Izceltas tās personas, kas tieši noteikušas Eiropas Kopienas darbību.

Indivīdu darbība pirmspievienošanās laikā

Vispirms ieskatīsimies tajās Eiropas apvienošanās procesa daļās, kurās atsevišķu personu pienesums ir visnozīmīgākais. Vislielākā ietekme gan uz Kopienas attīstību, gan uz dalībvalsti personīgajam ieguldījumam ir tieši pievienošanās sarunu laikā. Dibinātājām valstīm šis laiks saistās ar Eiropas ogļu un tērauda kopienas izveidošanu pilnīgi no nulles. Tas attiecas arī uz Romas līgumu izstrādāšanu, kas notika laikā, kad EOTK pieredze tika kritiski izvērtēta. Pirmā kopienu izaugsme aizņēma vienu 10 gadus ilgu cēlienu, kas noslēdzās 1969. gadā. Atsevišķu indivīdu ieguldījums panāca lieliskus sasniegumus arī laika posmā no 1985. līdz 1995. gadam, kad zināmā mērā noslēdzās Romas līgumos paredzētā Kopējā tirgus apstākļu izveidošana (ar ieilgušu pārtraukumu).

Personības lomai topošo ES dalībvalstu kandidatūras izskatīšanas laikā var būt pat izšķiroša nozīme. Personiskās simpātijas un saspringts, konsekvents darbs ļāva Lielbritānijai, zināmā mērā arī Dānijai iekļauties integrācijas gaitā - pārvarot šo tautu dabisko atturīgo attieksmi šinīs jautājumos. Lai nebūtu jāpaļaujas uz to, ka ļoti neliels ieinteresētu personu loks noteic, vai Kopienas piederības izjūta pārvarēs dabisko nevēlēšanos atteikties no dažiem suverenitātes aspektiem, ir izveidota apzināta stratēģija, kas tiek īstenota pirmspievienošanās laikā.

Sākot jau ar pirmās Kopienas izveidošanu, Eiropas integrācijas īstenošana atsevišķās valstīs notikusi pēc viena parauga. Procesa franciskais nosaukums - *engrenage*[1] - nāk no teorijas par sarežģītu mašīnu darbību, proti, spēka padevi caur daudzpakāpju pārnesumu. Neliela, bet ietekmīga personu grupa noteic jebkuras topošās dalībvalsts pievienošanās līguma saturu. Pārrunu laikā dažādu viedokļu saskaņošana prasa ne mazumu kompromisu no visām pusēm.[2] Lai iedzīvinātu šīs

1 Burtiski 'pārnesums'; franču terminu plaši lieto daudzās valodās (piemēram, angļu), jo tam piemīt nianse (priedēklis *en*), kas tēlaini norāda uz pārnesuma zobratu zobu virzošo kustību, uz iespējām ieraut sevī no āra.

2 Jāievēro, ka pārrunas no Kopienas puses ved Eiropas Komisijas delegācija, tomēr tās pilnvaras apstiprina Ministru Padome, savukārt aktuālās problēmas no Kopienas puses tiek atrisinātas ar COREPER palīdzību.

vienošanās, atbalstītājus atrod vispirms nacionālajās valsts struktūrās, pēc tam arī nevalstiskajās struktūrās. Šie papildus iesaistīto darbinieku kontingenti skaitliski par dažām kārtām pārsniedz procesa iesācēju grupu. Apvienotās Eiropas praktiskās iedarbības tālākā ieviešana ikdienas lietās prasa jau darbu ar lieliem iedzīvotāju grupējumiem.[3]

Šis darba veida, darbības virziena kopā saaugšanas (*engrenage*) process šodien rit visās topošajās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Izšķirošais secinājums, Kopienai izvērtējot kandidātvalstis, varētu būt arī tas, cik lielā mērā atsevišķas šo valstu vadošās personas, kuras ārzemēs paudušas integrēšanās ieceres, spējušas rast atbalstītājus savu tautiešu starpā. Ar autonomu darbību savā valstī vien nepietiek. Spēja izveidot lietišķas starpvalstu saites ar domubiedriem, ar ekonomiski velkošām vienībām citās kandidātvalstīs pārliecina, ka ir apgūta tā dēvētā *Kopienas metode*, kuru daudzās valodās apzīmē ar pārņemto franču terminu *communautaire*[4]. Šāda veida domāšanas apgūšana ir nepieciešama, lai pievienotos valstu saimei, kur nacionālās un Kopienas intereses nemitīgi mainās, atrodot dinamiski stabilu, līdzsvarotu stāvokli.

Personības loma kopienu nodibināšanā

Žans Monē

Francijas ierēdņa un neatkarīgās personības **Žana Monē**[5] praktiski izšķirošais ieguldījums Eiropas apvienošanās procesā liek viņu saukt gandrīz vai par visnozīmīgāko šī darba uzsācēju[6]. Neapšaubāmi, Monē ir maz pazīstams pat Francijā, ārpus tām aprindām, kas saistītas ar Eiropas idejas praktisko īstenošanu 1950'jos gados, nemaz nerunājot par Latviju. Ž. Monē bija pārliecināts demokrāts, neraugoties uz to, ka savā darba mūžā viņš nevienu reizi nav ievēlēts par deputātu (nav nekad arī kandidējis).

Žans Monē dzimis Francijā, Konjakas (*Cognac*) pilsētā, turīgā provinces tirgotāju ģimenē. Kā jau vecākais dēls, viņš gatavojās pārņemt ģimenes uzņēmumu, kas tirgoja konjaku. Pirmā pasaules kara laikā Monē iesaistījās Francijas valdības aparātā, daļā, kas saskaņoja materiālu piegādes ir Anglijai, ir Francijai, apejot Vācijas zemūdeņu neatlaidīgos uzbrukumus sabiedroto kuģniecībai. No 1919. gada viņš iesaistījās Tautu Līgas aktivitātēs, kļūstot par tās pirmā ģenerālsekretāra vietnieku (šo amatu paturēja divi gadi). Laika posmā no 1921. līdz 1939. gadam Monē darbojās starptautiskajā finanšu sistēmā, pārsvarā dzīvojot ASV. Piedalījies Polijas un Rumānijas finanšu sistēmas noorganizēšanā, viņš nostrādāja divus gadus arī Ķīnā. Otrā pasaules kara laikā Žans Monē atkal nodarbojās ar organizatorisko darbu, iesaistījās Lielbritānijas Piegādes padomē (*British Supply Council*). Monē ieguva ciešu personīgo kontaktu ar ASV un ar Lielbritānijas valdības aprindām; mazāk veiksmīgi bija viņa kontakti ar Francijas Pretošanās kustības (ārzemēs) vadību, kas vēlāk nozīmēja ne mazumu reālas pretestības Monē iecerēm kopienu darbības lauku paplašinājumā. 1945. gadā Žanu Monē iecēla par Francijas ekonomiskās atjaunošanas plānošanas pārvaldes direktoru. No 1946. gada pēc tā sauktā Monē plāna Francijā tika atjaunota (pareizāk sakot, modernizēta) industriālā infrastruktūra.

3 Norvēģijas politiķi piedzīvojuši neveiksmes Eiropas jautājumos tādēļ, ka tie nav mācējuši atspēkot populistiski pievilcīgus, bet pēc būtības ļoti primitīvus apsvērumus, kas savaldzina tautas masas: abi referendumi, 1972. gadā (46,5% par, 53,5% pret) un 1994. gadā (47,8% par, 52,2% pret), pēc Norvēģijas satversmes nav bijuši vajadzīgi; 1972. gadā Norvēģijas valdības rīcību noteica iekšpolitiskie apsvērumi.

4 Burtiski 'domāšanas veids vai rīcība, kas darbojas Kopienas interesēs' franču termina pamatā ir latīņu vārds *communis*.

5 *Jean Monnet* (1888 - 1979), biogrāfiskie dati ņemti no: Jean Monnet, *Memoirs*, Fayard, Paris, 1976 (angļu izdevums 1978. g.); skatīt arī: François Duchêne, *Jean Monnet: First Statesman of Interdependence*, New York & Paris, 1994.

6 Skatīt: *Centenary Symposium in homage of Jean Monnet (November 10, 1988)*, Commission of the EC, 1989.

1950. gadā Monē pārliecināja Francijas ārlietu ministru **Robēru Šūmanu**[7] (saprotams, arī Francijas IV Republikas tā laika valdību) pasludināt oficiālu deklarāciju par Eiropas pirmās kopienas - Ogļu un tērauda kopienas, EOTK - izveidošanas vēlamību. No 1952. līdz 1954. gadam Ž. Monē ieņēma EOTK Augstākās iestādes (pirmā) direktora amatu (pats iesniedza atlūgumu 1954. gada novembrī). Monē nodibināja politiski aktīvu darbinieku grupējumu - Komiteju par Eiropas Savienotajām Valstīm[8], kas līdz 1972. gadam pastāvēja kā ietekmīgs lobijs pie visām Eiropas Kopienas valdībām. Paša Monē pēdējais ieguldījums Eiropas integrācijas gaitā bija izvērsta personīgā diplomātija, kas septiņdesmitajos gados pārliecināja Francijas valdību atdzīvināt Eiropas kopienu idejas attīstību. Valerī Žiskārs d'Estēns[9] 1975. gadā oficiāli aicināja Eiropas valstu un valdību vadītāju sapulces noturēt regulāri (solis, kurā Monē aktivitāte bija nozīmīga, toties publiski maz redzama[10]). Līdz ar šīs, kā vēlāk izrādījās, Eiropas Savienības pirmās institūcijas izveidošanu, atsākās tālākā integrācijas gaita ar pastiprinātu politisku segumu. Žans Monē mira 1979. gadā; 1988. gada 10. novembrī viņa pīšļi tika pārcelti uz Panteonu Parīzē[11].

Eiropas ekonomiskās kopienas darba iesākums

Uz personības nozīmi integrācijas gaitā norāda *engrenage* metode, ar kuru apvienošanās tiek iedzīvināta un īstenota. Pilnībā izmantojot iespējas, kuras pavēra viņu lielā personiskā autoritāte, Kopienas dibinātāji panāca, ka ideju par kopīgas rīcības priekšrocībām pieņēma nacionālās valdības kā ikdienas problēmu praktisku atrisināšanas veidu. Pats Žans Monē ļoti īsu laiku darbojās kopējās iestādēs, toties kā jaunu ideju virzītājs un izplatītājs krietni ilgāk. **Valters Halšteins**[12], kurš kā Vācijas ārlietu ministrs bija parakstījis Romas līgumus, ļoti enerģiski un ar lielu uzņēmību vadīja Eiropas Komisiju pašos sākuma gados, kad nebūt nebija skaidrs, cik noturīgas būs Eiropas integrētās iestādes. Visilgāko laiku tajās strādāja itālietis **Altjero Spinelli**[13], līdz 1984. gadam, kad viņš kļuva par līdzautoru Eiropas Parlamenta izstrādātai rezolūcijai par Eiropas Savienības līgumu (tā uzskatāma par ES Satversmes metu). Kopienas ideja kā tāda un tās praktiskā izpausme ir pievilcīga diezgan, lai nepārtraukti nāktu klāt - vairākos viļņos un visās dalībvalstīs, ieskaitot tās, kuras pievienojās vēlāk, - tikpat pārliecināti Eiropas integrācijas īstenotāji, kādi bija šī procesa ierosinātāji.

7 *Robert Schuman* (1886 - 1963) - elzasietis, kas piedzimis Luksemburgā. Pirmajā pasaules karā dienēja Vācijas ķeizariskajā armijā; 1919. g. pieņēmis Francijas pavalstniecību; deputāts no 1921. g.; IV Republikas valdības premjerministrs (1946. - 47. g.); Šūmana vārdā nosauktā biedrība (*Les Amis de Robert Schuman*) kopā ar Bonnas Universitāti ik gadu piešķir Šūmana medaļu par sevišķiem panākumiem Eiropas vienotības labā.

8 *Action Committee for a United States of Europe*.

9 *Valery Giscard d'Estaing* (1926) - Francijas V Republikas trešais prezidents (1974. - 1980. g.); 1998. gadā viņš tika izvirzīts par Eiropas Centrālās Bankas prezidenta kandidātu.

10 Monē personīgi panāca Lielbritānijas un Vācijas Federatīvās Republikas valdības piekrišanu šādam aicinājumam; paša Monē reakciju, apsveicot šo iestādi kā topošās Eiropas valdības pirmo izpausmi, varētu tomēr uzskatīt par gandarījuma apliecinājumu, nevis par nākotnes pareģojumu; pēc *P. Fontaine*, krājumā: *Centenary Symposium in homage of Jean Monnet (November 10, 1988)*, Commission of the EC, 1989.

11 Monē dzimšanas simtajā gadadienā; autors noskatījās no krietna attāluma šo vienkāršo, svinīgo ceremoniju; īpaši efektīgs šķita skats uz Triumfa arku, kuru aizpildīja Eiropas karogs.

12 *Walter Hallstein* (1901-1982) - akadēmisks mācību spēks; 1950. g. Konrāda Adenauera padomdevējs, 1951. g. VFR ārlietu ministrs, 1958.-1967. g. Eiropas Komisijas prezidents; laikā, kad nebija modē to darīt, atgādināja eiroskeptiķiem ASV, ka "dzelzs aizkars atrodas tuvāk Briselei nekā Vašingtonai".

13 *Altiero Spinelli* (1907-1986) - kreiss Itālijas politiķis; 1927. g. arestēts, 16 gadus pavadījis nometinājumā vai apcietinājumā. Kaut Spinelli bija sastāvējis Itālijas Komunistiskajā partijā (1934.-37. g., pats izstājās), viņš sevi uzskatīja par neatkarīgu politiķi; Eiropas Komisijas valdes loceklis (1970.-76. g.), 1979. g. ievēlēts Eiropas Parlamentā.

Eiropas kopienu nodibināšanas laikā nedaudzas ietekmīgas personas, laikabiedri, kas bija pierādījuši savu novēršanos no totalitārās politikas, izstrādāja kā savu valstu pilnvarotie pārstāvji dažādus plānus par Eiropas integrāciju, atbilstoši vajadzībām drošības, ekonomikas un starptautisko tiesību jomās. Par galvenajiem Eiropas Kopienas, tātad arī Eiropas Savienības, dibinātājiem, blakus Monē un Šūmanam (Francija), tiek uzskatīti: **Alčīds de Gasperī**[14] (Itālija), **Pols Anrī Spāks**[15] (Beļģija) un **Konrāds Adenauers**[16] (Vācija). Šo dibinātāju grupu vienoja dziļa pārliecība, ka pieļaujams bija vienīgi sekmīgs iznākums. Savā starpā tie atļāvās daudzos strīdīgos jautājumos izvirzīt tādus kompromisus, pie kuriem viņu pārstāvētām valdībām būtu bijis politiski grūti nonākt, rīkojoties bez šī skaidrā skatījuma par iznākumu. Šāda pārvalstiska saprašanās kļuva par tā dēvēto *Kopienas metodi*. Īsumā, šīs metodes būtība bija visos strīdīgos jautājumos panākt visiem ieinteresētiem līdzdalībniekiem maksimāli pieņemamos vienotas (taču ne vienveidīgas) rīcības noteikumus. Bez minēto personību devuma, šķiet, kopienas varētu būt palikušas tikai kā interesanta piezīme Eiropas idejas vēsturē. Neapstrīdams ir arī tāds fakts, ka daudzus šos valstsvīrus vienoja piederība un pārliecība par Kristīgās demokrātijas principiem, kā arī viņu memuāros atrodamās pārdomas par Eiropas federācijas izveidošanu. Nevienam no Kopienas dibinātājiem nevarētu pārmest nacionālā lepnuma trūkumu vai arī kaut kādu abstraktu internacionālismu.[17]

Konrāds Adenauers

Visas, pat tikai visietekmīgākās personas, kuras piedalījās Kopienas izveidošanā un tās izaugsmē, nav iespējams uzskaitīt, neaizmirstot daudzas (vietas trūkuma dēļ). Tāpat nav iespējams pieminēt visus dalībvalstu nacionālā aparāta, kā arī reģionālā aparāta darbiniekus un nevalstisko organizāciju vadītājus un biedrību biedrus, kas piedalījušies šajā procesā. Sevišķi lielu, ievērības cienīgu darbu paveikuši akadēmiskie mācību spēki, gan saskaņojot nacionālās izglītības sistēmas tiktāl, lai tās varētu salīdzināt pēc to kvalitatīvā mēra, gan saudzējot un izkopjot nacionālās specifikas. Viņi paveikuši ļoti daudz praktiskā darba, lai Eiropas integrācijas priekšrocības kļūtu skaidras mūsdienu Eiropas jaunatnei. Aptaujas rāda, ka tieši iespējas studēt ārzemēs vai strādāt tur ar atzītu diplomu ir pamatā šodienas Eiropas jaunatnes pārliecinoši optimistiskajam skatam uz Eiropas integrāciju.

ASV attieksme pret Eiropas apvienošanos

Eiropas kopienu veidošanās noritēja laikā, kad kara vistiešākās fiziskās sekas bija pārvarētas un sākās vispārējā (garīgā) sajukuma kliedēšana. No paša sākuma ASV ieņēma pozitīvu attieksmi pret Eiropas integrēšanos, tomēr šķiet, ka tās pārlieku optimistiski novērtēja iespēju iedzīvināt Eiropas valstu starpā tādas pašas federācijas principus, kas ir pamatā modernās ASV veidolam. Lai gan viņus nemēdz atzīt par Eiropas kopienu dibinātājiem, divi ASV ārlietu ministri - **Džordžs Māršals**[18] un viņa

14 *Alcide de Gasperi* (1881 - 1954) - Itālijas ārlietu ministrs un premjers 8 koalīcijas valdībās 1946. - 1953. g.; de Gasperi dzimis Austro-Ungārijas Impērijas Trentino apgabalā, 1911. g. bijis Austro-Ungārijas parlamenta deputāts.

15 *Paul-Henri Spaak* (1899 - 1972) - ministrs vairākās Beļģijas valdībās, pirmais ANO Ģenerālās Asamblejas prezidents (1946. g.), pirmais Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas prezidents (1949. - 1951. g.), NATO ģenerālsekretārs (1957. - 1961. g.); pēc tam atgriezies Beļģijas valdībā.

16 *Konrad Adenauer* (1876 - 1967) - Ķelnes pilsētas galva 1919. - 1933.g.; 1946. g. iecelts, vēlāk ievēlēts par Vācijas Federatīvās Republikas pirmo kancleru (1949. - 1961. g.); Vācijas Kristīgo demokrātu partijas (CDU) dibinātājs un pirmais vadītājs līdz 1964. gadam.

17 Daudziem dibinātājiem, šķiet, simpatizēja gan federālisma idejas, gan pirms Otrā pasaules kara analizētās funkcionālisma idejas; par šīm pēdējām daudzus un plašus teorētiskus rakstus publicēja D. Mitranijs; par vēlākām viņa teorijām skatīt: D. Mitrany, *A Working Peace*, Quadrangel Books, Chicago, 1966; šī grāmata ir 1943. gadā izdotās grāmatas otrais izdevums.

18 *George Catlett Marshall* (1880 - 1959) - karavīrs, piedalījies Pirmajā pasaules karā, ASV bruņoto spēku armijas virspavēlnieks 1939.-1945. g.; 1947.-1949. g. ASV Valsts departamenta sekretārs;

tiešais pēctecis amatā **Dīns Ačesons**[19] - ļoti enerģiski un sekmīgi aizstāvēja eiropiešu intereses pret tiem iekšzemes politiskajiem spēkiem, kuri gribēja novērst ASV uzmanību no Eiropas. Abi šie ietekmīgie darbinieki izteikti elastīgi un iejūtīgi reaģēja uz Eiropas valdību pretpiedāvājumiem.

Lielu ieguldījumu, propagandējot, resp., pozitīvi analītiski pētot Eiropas reālos integrācijas procesus, devuši vairāki ASV mācību spēki un bijušie diplomāti - pirmie, analizējot apstākļus, kuri sekmēja Eiropas integrācijas izvēršanos[20], otri, savos memuāros pozitīvi noskaņojot pret šo pasākumu studentus un citu pētnieku aprindas. Šeit atstāsim bez izskatīšanas to diezgan izplatīto kritisko literatūru par Eiropas integrācijas gaitu, kas ir Rietumu marksistiski noskaņoto filozofu, sociologu, politiskās teorijas, pat tautsaimniecības teorijas pētnieku devums.

PSRS vadība savukārt nemitīgi centās izmantot diplomātijas iespējas, vispirms, lai izjauktu Rietumeiropas apvienošanās procesu. Pirmie PSRS piedāvājumi izveidot starpvalstiskas organizācijas "visas Eiropas mērogā" parādījās vienlaikus ar Romas līgumu noslēgšanu. To pamatā bija sirsnīga iekarošanas un iekarotāja patvaļas principa dievināšana. PSRS vadība Otrā pasaules kara laikā nodibināja trīs atsevišķas komitejas, kurām bija uzdevums izplānot (1) Eiropas iekaroto teritoriju izlaupīšanu, (2) to paverdzināšanu pēckara laikā un (3) šīs rīcības maskēšanu ar diplomātijas palīdzību.[21] Nopietnā grāmatā par Eiropas integrāciju tā būtu pārlieku liela šādu darbinieku pagodināšana, ja viņu personības te pieminētu atsevišķi - galu galā, līdz J. V. Staļina nāvei nopietni PSRS ārpolitikas soļi tika sperti vienīgi un tikai kā viņa personiskie lēmumi.

Krievijas attieksme pret Eiropas kopienām grozījusies vairākas reizes. Šodien tai šķiet grūti samierināties ar partnerības līguma attiecībām. Tomēr grūti sazīmēt Krievijas diplomātiskajās struktūrās un akadēmiskajās aprindās jebkādas spēcīgas personības, kuras *pozitīvi* iesaistītos Eiropas tālākajā apvienošanās gaitā.[22]

Dalībvalstu kritiskā attieksme pret Kopienu

Spēcīgas politiskās personības nostājušās arī pret Eiropas integrāciju.[23] Divos laika posmos, spēcīgām personībām nonākot dalībvalstu vadībā, Kopienas darbība

---

skrupulozi godīgi rīkojies savā īsajā, bet nozīmīgajā politiskās karjeras laikā; 1953. g. Nobela Miera prēmijas laureāts.

19 *Dean Acheson* (1893 - 1971) - jurists un advokāts, 1949.-1956. g. ASV Valsts departamenta sekretārs, personīgs Žana Monē draugs (skatīt memuārus: Dean Acheson, *Present at the Creation*, New York, 1970).

20 Daudzi šie raksti šodien izlasāmi vienīgi kā vēsturisko procesu liecības, piemēram, M. Belofa ļoti iecienītais sniegums: M. Beloff, *The United States and the Uniting of Europe*, Brookings Institution, Washington, 1963; divi klasiskie izdevumi - E . B. Haas, *The uniting of Europe, 1950-57*, Stanford University Press, Stanford, 1958, un L. Lindberg, *The Political dynamics of European Economic Integeration*, Stanford University Press, Stanford, 1963 - vēl šodien aktuāli lasāmi; 1990'jos gados ievērību guvusi R. Keohanes darbība, skatīt: R. Keohane (red), *The New European Community*, Westview Books, Boulder, 1991.

21 Pēc 1991. g. notikumiem pavērās daļa PSRS ārlietu ministrijas arhīvu, skatīt, piemēram: A. Filatov, *Problem of postwar construction in Soviet foreign policy conceptions during World War II*, no rakstu krājuma: F. Gori, S. Pons, *Soviet Union and Europe in the Cold War, 1945-1953*, St Martins Press, London, 1996.

22 Jau esam pieminējuši tikai nedaudzas ASV akadēmiskās grāmatas un pētījumu ciklus, kuru nozīme Eiropas intelektuālajās aprindās ir vērā ņemama; krieviski vēl nav parādījusies neviena grāmata, kuras nozīme, pārtulkojot to angliski, būtu kas vairāk par aprakstu, kā Krievijas aprindas noskatās uz apvienoto Eiropu; Eiropas Komisija nedaudz atbalsta Maskavā atrodošos Eiropas pētniecības institūtu, lai palīdzētu pārvarēt šādas izpratnes trūkuma cēloņus.

23 Žans Monē liecina, ka 1943. g. ASV prezidents Rūzvelts noraidījis ierosinājumu sākt Eiropas apvienošanās organizatorisko darbu, aizbildinādamies ar to, ka J. V. Staļins personīgi bijis kategoriski pret šādu iespēju.

tika nopietni kritizēta, līdz pat alternatīvu izvirzīšanai. Pirmajā no šiem pārbaudes posmiem Francijas prezidents ģenerālis **Šarls de Golls**[24] ar saviem domubiedriem visu sešdesmito gadu laikā izvērsa nemitīgu kritiku. Viņi nesaudzīgi uzbruka atsevišķām vadošām Kopienas personām. Šīs kritikas paliekošās sekas bija tādas, ka bija nepieciešami 35 gadi EEK dibināšanas līgumā paredzēto 12 gadu vietā, lai izveidotu Eiropas Kopienā tirgu bez iekšējām robežām. Pēc prezidenta de Golla atkāpšanās no amata 1969. gadā atsākās meklējumi, kā paātrināt integrēšanās gaitu, - no šī laika Francijas un Vācijas prezidenti ieņēma tādu kā Kopienas pozitīvo, uz priekšu dzinēja lomu, kuru viņi arī šodien turpina.

Šarls de Golls

Lielbritānijas valdība līdz sešdesmito gadu sākumam nesaskatīja iespēju iekļauties Eiropas kopienās kā integrējošā organizācijā. Šo viedokli izstrādāja Ārlietu ministrijas štata darbinieki, un tam pievienojās praktiski visi vadošie aktīvie politiķi no abām lielajām politiskajām partijām. Arī pēc tam, kad Lielbritānija pievienojās kopienām, tā vienmēr atradās mazākuma opozicionārā lomā. Tādējādi otrais kritikas posms Eiropas Kopienu attīstībā saistās ar Lielbritānijas premjerministri **Mārgereti Tečerī**[25]. Visus 1980'tos gadus viņa pieprasīja izmaiņas kopienu finansēšanā, arī Kopīgajā lauksaimniecības politikā. Tečere gandrīz nesamierināmi vērsās pret jebkāda veida integrāciju politiskās jomās. Kopienas iekšējo sarunu laikā Lielbritānija konsekventi pretojās jebkura integrācijas pasākuma pilnīgai īstenošanai.

Mārgerete Tečere

Tomēr abu šo dziļi pārliecināto nacionālās suverenitātes aizstāvju - de Golla un Tečeres - devums Kopienas darbā galu galā ir bijis pozitīvs. Konkrētie iebildumi[26] ļāva izlabot dažus integrācijas gaitas neveiklos posmus, kuri, ja paliktu nelaboti, varēja pazudināt integrācijas turpināšanos.

Šodien vairāku dalībvalstu politiskie strāvojumi izturas skeptiski pret Eiropas Savienību. Nepastāv vispārēja kritika, drīzāk atsevišķās politiskās un ekonomiskās prasības izraisa vietēja rakstura problēmas. Piemēram, Vācijā, kas visu Kopienas pastāvēšanas laiku ir bijusi lielākā tiešā līdzekļu dēvēja, šīs kritiskās runas ir savādākas nekā Īrijā, kura ir bijusi viena no sekmīgākajām attīstības līdzekļu izmantotājām. Tomēr neviens indivīds šinī eiroskeptiķu grupējumā neizceļas ar tādu savas personības spēku vai kritikas konsekvenci, kas ļautu viņu pielīdzināt abiem iepriekš minētajiem valstu vadītājiem.

Eiropas integrācijas padziļināšana

Eiropas integrācijas gaitas desmit gadu posms, kas sākās 1980'to gadu vidū, panācis integrācijas padziļināšanu, radījis jaunus tālākas apvienošanās mērķus. Šinī laikā pamieru noteica tie spēki, kuri nevēlējās Kopienas funkcionālo padziļināšanu (pieļaujot atkāpes tautsaimniecības jomās), un spēki, kuri bija izstrādājuši ļoti tālejošu darba kārtību, kas paplašinātu Kopienas darbības robežas (ārpus tautsaimniecības jomām). Vispazīstamākā personība, kas saistīta ar šo laiku, ir **Žaks Delōrs** (*Jacques Delors*), kurš ieņēma Komisijas prezidenta amatu no 1985.gada janvāra līdz 1995.gada janvārim.

Ž. Delōrs dzimis 1936.gadā Parīzē ticīgā (Romas katoļu) bankas darbinieku ģimenē. Pēc darba karjeras sākšanas Francijas Valsts bankā, Delōrs atteicās darboties ģimenes ieietā nozarē un pievērsās kreisai katoliciskai politiskai kustībai. Šī kustība

24 *General Charles de Gaulle* (1890 - 1970) - Francijas armijas tanku divīzijas ģenerālmajors, 1940.-45. g. Francijas pretestības spēku vadītājs (Brīvo franču) ārzemēs, V Republikas pirmais prezidents un tās satversmes galvenais autors (skatīt biogrāfiju: Jean Lacouture, *De Gaulle*, Paris, 3 sējumos, 1984-86).

25 *Margaret Thatcher* (dzimusi 1925. g.) - pirmā sieviete premjerministre Lielbritānijas vēsturē (1979. - 1990.g).

26 Tajā laikā de Golla aktivitātes novērtēja diezgan skeptiski, skatīt, piemēram: J. Christopher, *Common Market Studies*, Vol 1, 154.-171. lpp (1962).

krietni vēlāk panāca kreiso partiju tēla rehabilitāciju[27] un, netiešā veidā, pirmā Francijas Republikas sociālistiskā prezidenta (divkārtēju) ievēlēšanu.

Pēc darba Francijas valsts plānošanas organizācijā Delōrs bija Francijas premjerministra (no labējās, de Golla dibinātās partijas) Šaban-Delmā[28] padomdevējs (1969-1972) sabiedriskos un kultūras jautājumos. Šinī darbā iegūtā pieredze palīdzēja izveidot Delōra politekonomisko pārliecību par tirgus nozīmi resursu sadalē, arī par to, ka tirgus attiecības, dinamiski pielāgojoties prasībām, veicina saimniecisko uzplaukumu. Divi jēdzieni – līdzsvara stāvoklis, kas noturas mainīgos apstākļos, un dialogs starp atsevišķiem sabiedrības partneriem – vēlāk izpaudās Delōra kā Eiropas Komisijas prezidenta darbībā[29]. Viņa pārliecība par dialogu, nevis saišu saraušanu starp kapitālu un darbaspēku ievirzīja Delōru Francijas mēreno kreiso aprindās. 1979.gadā Delōru ievēlēja par deputātu Eiropas Parlamentā, pārstāvot toreiz no jauna dibināto Francijas Sociālistisko partiju.

Fransuā Miterāns

Pēc Fransuā Miterāna[30] uzvaras 1981.gadā Delōrs iesaistījās Francijas valdībā kā finanšu ministrs. Viņa mērenais kurss noveda pie tā, ka nemitīgā (dārgo) iekšējo sociālā pabalsta programmu izplešanās 1983.gadā tika apturēta. Sekas bija tādas, ka no 1984.gada Delōram vairs nebija vietas Francijas valdībā kā ministram. Kā jau ne viens vien Eiropas politiķis, Delōrs tad atrada vietu Eiropas Komisijas jaunajā sastāvā. Faktiski Delōrs ieguva savu vietu, pateicoties tam, ka trūka nopietna vācu tautības kandidāta šim amatam (pilnvaru nolika Lielbritānijas pārstāvis). Tomēr pārlieku ciniski šo soli nedrīkst novērtēt, jo par Eiropas Komisijas prezidentu nemēdz izvirzīt vāju kandidātu.

Gandrīz vienlaikus ar stāšanos amatā Delōrs lika priekšā oriģinālu budžeta sastādīšanas metodi, kas atbilda dalībvalstu prasībām ieviest pirmās bremzējošās reformas KLP finansēs, kā arī paredzēja pāriešanu uz 5 gadu budžeta ciklu. Proti, katru gadu budžeta pieņemšana turpinātos kā triju pušu dialogs starp Eiropas Parlamentu, Komisiju un Ministru Padomi. Turklāt orientējošu budžeta attīstību noteiktu dalībvalstu augstākā vadība (kas šodien labāk pazīstama kā Eiropas Savienības Padome). Šo konceptu pieņēma 1988.gadā, savukārt 1993. - 1998.g. 5 gadu budžeta ciklu pagarināja uz 7 gadiem, lai, sākot ar 2000.gadu, vienlaicīgi ritētu Eiropas Parlamenta un Eiropas Komisijas mandāti, un arī budžeta orientējošais mets (angliski, *framework*, franciski, *programme cadre*).

Sabiedrībā Delōra vārds saistās ar Vienotā tirgus programmas izpildi, arī ar viņa aizstāvēto Kopienas (lasīt – Eiropas Komisijas) ietekmes pieaugumu sociālā nodrošinājuma jomā. (Par Vienotā tirgus izveidošanu skatīt šīs grāmatas 6. nodaļu.) Jāpiebilst, ka praktisko darbu šinī sakarā paveica Lielbritānijas nozīmētais Komisijas valdes loceklis lords Kokfīlds[31] (*Lord Cockfield*), kurš savukārt kā "atalgojumu" izpelnījās savas līdzdalības neatjaunošanu Komisijas sastāvā. Sociālā nodrošinājuma jomā tika ierosināts veikt 37 konkrētus pasākumus, kas izpaustos kā likumdošanas

27 Atskaitot tādas vēsturiski iekonservējušās kustības kā Francijas kompartija, šodien Francijas kreisajās aprindās valda pārliecība, ka bez Eiropas integrācijas atbalstīšanas nav iespējams runāt par kreisu (progresīvu) politisku nostāju.

28 *Jacques Chaban-Delmas*, dzimis 1913.g., ilggadējs Bordo (*Bordeaux*) pilsētas galva (1945-1992), Francijas premjerministrs (1969-1972).

29 No 1974. līdz 1979.gadam Delōrs lasa lekciju ciklu Parīzes Universitātē (*Dauphine* nodaļā), vada pētniecības grupu (Darbs un sabiedrība, *Société)*, darbojas arī Francijas Ierēdniecības akadēmijā *(L'Ecole Nationale de l'Administration)*.

30 *François Maurice Marie Mitterrand* (1916-1996), divas reizes Francijas Republikas prezidents, no 1981. līdz 1995.gadam.

31 No 1985. līdz 1989.gadam Delōra vietnieks, atbildīgs par Vienotā tirgus programmas izveidošanu un par tās ieviešanu; pirms tam darbojies Mārgeretes Tečeres valdībā kā valsts ministrs finanšu lietās (skatīt: The Rt Hon The Lord Cockfield, *The European Union*, John Wiley & Sons, Chichester, 1996).

saskaņošana. Daļa šo likumu faktiski nozīmētu to, ka, piemēram, pensionārs, pārceļoties uz dzīvi no vienas dalībvalsts (kurā viņš strādājis, tādā veidā ieguldot savas valsts sociālā nodrošinājuma līdzekļos) uz otru, pēc laika pārietu vietējā aprūpē. Protams, nav runa par to, ka, teiksim, ziemeļvalstu pilsonis varētu kādā mazāk turīgā dienvidvalstu reģionā pieprasīt, lai viņu aprūpētu pēc ziemeļvalstu ieražām un paražām. Šāda veida ierosinājumi[32] panāca Delōram ļoti sīkstu un neiecietīgu pretestību, it sevišķi Lielbritānijas premjerministres Tečeres personā. Līgums par Eiropas Savienību, gan tā politiskajā izpausmē, gan ar to, ka vienotas valūtas ieviešana tika atlikta uz 1999.gadu, liecina ir par tādu integrācijas padziļināšanas atbalstītāju kā Žaks Delōrs faktiskajām spējām ietekmēt dalībvalstu vadību, ir par šo valstu vadības savstarpējās iecietības robežām.

Delōra mantojums Eiropas Komisijas valdes šodienas darbībā samērā izsmeļoši izpētīts[33]. Komisijas valde patlaban krietni diskrētāk, daži pat teiktu, ka klusināti, ielaižas publiskās pārrunās par integrācijas padziļināšanas iespējām. Protams, aktuālā darba programma – ES paplašinājums, kā arī vienotās valūtas ieviešanas grūtības aizņem daudz radošā spēka. Abās saskatāmas tēmas, kuru autors ir Žaks Delōrs. Viņa paša atzītā Kopienas tēla problēma, proti, tā dēvētais demokrātijas deficīts nav būtībā mazinājies kopš LES spēkā stāšanās. Paliekoša, šķiet, būs vienotās valūtas ieviešana, kuras aizkavēšanās par 10 gadiem ilgāk, nekā Delōrs būtu vēlējies to redzam, ir Vācijas banku aprindu konservatīvās noslieces uzvara pār optimismu. Jāpiebilst, ka Delōrs bija viens no retām ietekmīgām franču izcelsmes (un Francijā masveidīgi politiski ietekmīgām[34]) personām, kas ne tikai apsveica Vācijas atkalapvienošanās iespēju, bet arī veicināja apvienotās Vācijas palikšanu par vienu no centrālajiem apvienotās Eiropas dzinējiem.

32 Lielbritānijas vadības nepatiku, kas bieži pārtapa publiski izteiktā nicinājumā, izpelnijās šajā sociālā nodrošinājuma programmā pēc VFR pieredzes paredzētā tā dēvēto darbavietu padomju (angliski *Works Councils*) ieviešana: šādās padomēs regulāri satiktos gan darbavietas vadības, gan darbinieku pārstāvji. Labprāt visas dalībvalstis ieviesušas apmaksāto atvaļinājumu sakarā ar bērnu piedzimšanu gan mātei, gan tēvam (tam parasti ap 2 nedēļām).

33 Paša Delōra publicēto grāmatu starpā šodien aktuāla ir: J. Delors, *Le Noveau Concert Européen*, Odile Jacob, Paris, 1992; analītiska Delōra biogrāfija ir: C. Grant, *Delors: Inside the House that Jack Built*, Nicolas Brealey, London, 1994; nedaudz kritiskāka pieeja Delōra mantojumam atrodama: G. Ross, *Jacques Delors and European Integration*, Polity Press, Cambridge, 1995.

34 1997.gadā ievēlēts kā Sociālistiskās partijas deputāts; Delōra meita Martina Obrī (*Martine Aubry*) pašlaik ir Nodarbinātības ministrijā valsts ministre (*administrateur civile*).

2. pielikums

EIROPAS KOPIENAS UN EIROPAS SAVIENĪBAS ATTĪSTĪBAS HRONIKAS

Šinī pielikumā dotas divas tematiskas notikumu hronikas. Šie apkopojumi aizgūti un pārtulkoti no Eiropas Kopienas oficiālās informācijas, kas brīvi pieejama Internetā ar norādes koordinātām *http://www.europa.eu.int/abc/obj/chrono/en/them1.htm* (angliskai versijai; šī informācija tiek pasniegta visās ES valsts valodās). Pirmā hronika attiecas uz svarīgām pārmaiņām, pārveidojumiem un jauniem veidojumiem galvenajās Savienības iestādēs. Otrā hronika rāda Eiropas Kopienas un vēlāk Eiropas Savienības paplašināšanās gaitu. (Papildu hronikas, kurās apkopoti notikumi, kas saistīti ar Vienotā (iekšējā) tirgus izveidošanu, ar Vienas naudas sistēmas ieviešanu, ar pilsoņu tiesību un pilsoņu pienākumu evolūciju, visbeidzot arī ar Eiropas Savienības ārpolitiskajām attiecībām, atrodamas Internetā jau iepriekš uzdotajās koordinātās.) Noslēgumā pievienota arī Latvijas un Eiropas Savienības attiecību hronika.

Septiņi datumi, kuros notika īpaši svarīgi pagriezieni Eiropas apvienošanās gaitā

1950. g. 9. maijs	Francijas ārlietu ministra aicinājums uz apvienošanos rada pozitīvu atsaucību piecās valstīs.
1957. g. 25. marts	Noslēdzas kopienu izveidošanās cikls - ielikti Eiropas apvienošanās juridiskie pamati.
1963. g. 20. jūlijs	Jaundē pilsētā (*Yaoundé*) parakstīts pirmais līgums ar Āfrikas, Karību jūras un Klusā okeāna attīstības valstīm; sperts pirmais neatkarīgais solis uz starptautiskās skatuves (ārpus Eiropas).
1973. g. 1. janvāris	Pirmā dalībvalstu skaita paplašināšanās.
1979. g. 7. - 10. jūnijs	Pirmās Eiropas Parlamenta vēlēšanas.
1986. g. 17. februāris	Parakstīts Vienotais Eiropas nolīgums, kas paredz Eiropas Kopienas mēroga iekšējā tirgus izveidošanu līdz 1992. gada beigām.
1993. g. 1. novembris	Stājas spēkā Līgums par Eiropas Savienību.

EIROPAS KOPIENAS UN EIROPAS SAVIENĪBAS IESTĀŽU IZVEIDOŠANA

1950. g.

9. maijs — Francijas ārlietu ministrs Robērs Šūmans (*Robert Schuman*) savā uzrunā, kuru iedvesmoja Žans Monē (*Jean Monnet*), piedāvāja iespēju, ka Francija un Vācija, un jebkura cita Eiropas valsts, kas tām pievienotos, pakļautu savus ogļu un tērauda resursus kopējai pārvaldei (*Šūmana deklarācija*).

1951. g.

18. aprīlis — Beļģija, Francija, Itālija, Luksemburga, Nēderlande un Vācija paraksta Parīzes līgumu par Eiropas ogļu un tērauda kopienas (EOTK) nodibināšanu.

1952. g.

1. jūlijs — Līgums par EOTK stājas spēkā. EOTK iestādes sāk savu darbu, izvietotas Luksemburgā, ar Žanu Monē kā pirmo Augstākās iestādes priekšsēdētāju, Polam Anrī Spākam (*Paul-Henri Spaak*) vadot Kopējo asambleju.

1956. g.

29. maijs — Apstiprināts Spāka ziņojums. EOTK ārlietu ministri, sapulcējušies Venēcijā, nolemj atklāt starpvaldību sarunas ar mērķi izveidot divus līgumus, kas nodibinātu Eiropas ekonomisko kopienu (EEK) un Eiropas atomenerģijas kopienu (*Euratom*).

1957. g.

25. marts — Romā Sešnieks paraksta līgumus, kas nodibina Eiropas ekonomisko kopienu un Eiropas atomenerģijas kopienu (Romas līgumi).

1958. g.

1. janvāris — Romas līgumi stājas spēkā. Nodibina atsevišķas EEK un *Euratom* komisijas, kuras atrodas Briselē. EEK Komisijas sastāvā ir deviņi locekļi, tās pirmais prezidents ir Valters Halšteins (*Walter Hallstein*). *Euratom* Komisijas pirmais prezidents ir Luijs Armāns (*Louis Armand*). Parlamentārā Asambleja un Tiesa ir kopīga visām trim kopienām (EOTK, EEK, *Euratom*). Uz EEK līguma pamata tiek izveidota Eiropas Investīciju banka (EIB) un Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (ESK).

19. marts — Robērs Šūmans tiek ievēlēts par Parlamentārās Asamblejas prezidentu.

1965. g.

8. aprīlis — Briselē parakstīts līgums par visu triju kopienu pārvaldes struktūru apvienošanu (*Merger Treaty*).

1. jūlijs — Francija pārtrauc sarunas par Kopīgās lauksaimniecības politikas finansēšanu. Francijas valdība instruē savus pārstāvjus nepiedalīties Ministru Padomes un Pastāvīgo pārstāvju komitejas sapulcēs.

1966. g.

28./29. janvāris — Pieņemts Luksemburgas kompromiss, kas pārtrauc septiņus mēnešus ieilgušo Francijas "tukšā krēsla" politiku. Francija atsāk darboties sapulcēs, jo īpaši svarīgiem lēmumiem noteikts vienbalsīgais balsojums.

1967. g.

1. jūlijs — Stājas spēkā Līgums par Eiropas kopienu komisiju un ministru padomju apvienošanos. Kaut gan turpmāk pastāv vienotas iestādes, tās rīkojas pēc visu triju Līgumu nostādnēm. Pirmais apvienotās Komisijas prezidents ir Žans Reis (*Jean Rey*, Francija).

1970. g.

1. jūlijs — Franko Marija Malfati (*Franco Maria Malfatti*) seko Žanam Reiam amatā kā Eiropas Komisijas prezidents. Pēc Malfati atgriešanās savas valsts (Itālijas) valdības aprindās Siko Mansholts (*Sicco L. Mansholt*, Nēderlande) 1972. gadā īslaicīgi (nedaudz mēnešu) pilda šo amatu.

1973. g.

1. janvāris — Eiropas Kopienai pievienojas Dānija, Īrija un Lielbritānija, tās dalībvalstu skaits sasniedz 9.

6. janvāris — Fransuā Havjērs Ortoli (*François-Xavier Ortoli*, Itālija) kļūst Eiropas Komisijas prezidents.

1974. g.

9./10. decembris — Kopienas valstu un valdību vadītāji izlemj turpmāk sapulcēties trīs reizes gadā, šo sapulci nosaucot par Eiropas (Kopienas) Padomi (*European Council*).

1975. g.

22. jūlijs — Parakstīts Līgums, kas nodibina Auditoru Tiesu un paplašina Eiropas Parlamenta kompetences budžeta jautājumos. Šis Līgums stājas spēkā 1977. gada 1. jūnijā.

1./2. decembris
Eiropas (Kopienas) Padomes sapulce Romā nolemj, ka pirmo reizi Eiropas Parlamentu tiešā veidā ievēlēs līdz 1978. gada beigām.

29. decembris Beļģijas premjers Leo Tindemans sniedz ziņojumu par Eiropas Savienību, kurā ierosināti veidi, kā paplašināt un nostiprināt Kopienas iestāžu darbību.

1976. g.

12./13. jūlijs
Eiropas (Kopienas) Padome, sapulcējusies Briselē, nozīmē Roju Dženkinsu (*Roy Jenkins*, Lielbritānija) par Eiropas Komisijas prezidentu laika posmam no 1977. līdz 1981. gadam. Šinī sapulcē tiek noteikts Eiropas Parlamenta sēdekļu skaits un sadale pa dalībvalstīm.

20. septembris Parakstīti juridiskie dokumenti, kuri noteic Eiropas Parlamenta tiešo vēlēšanu kārtību.

1977. g.

25. oktobris Pirmā Auditoru Tiesas svinīgā sapulce Luksemburgā, tādā veidā apvienojot un aizstājot EEK un Euratoma kopējo Auditoru pārvaldi (*Auditor Board*) un EOTK Revidentu.

1978. g.

7./8. aprīlis Eiropas (Kopienas) Padome, sapulcējusies Kopenhāgenā, vienojas par Eiropas Parlamenta vēlēšanu datumu.

1979. g.

7. - 10. jūnijs Pirmās tiešās Eiropas Parlamenta vēlēšanas.

17. - 20. jūlijs Jaunievēlētais Eiropas Parlaments ievēlē Simoni Veilu (*Simone Weil*, Francija) par Parlamenta prezidenti.

1981. g.

1. janvāris Grieķija kļūst par Eiropas Kopienas 10. dalībvalsti.

6. janvāris Gastons Torns (*Gaston E. Thorn*, Luksemburga) kļūst par jauno Eiropas Komisijas prezidentu.

1984. g.

14. februāris Eiropas Parlaments ar lielu balsu vairākumu pieņem Līguma par Eiropas Savienības nodibināšanu metu (tā autors *Altiero Spinelli*, Itālija).

14. - 17. jūnijs Notiek otrās tiešās Eiropas Parlamenta vēlēšanas.

1985. g.

7. janvāris Jaunizveidotā Eiropas Komisijas valde ar Žaku Delōru (*Jacques Delors*, Francija) kā prezidentu uzsāk darbu.

28./29. jūnijs Eiropas Kopienas valdību vadītāji, sapulcējušies Milānā, nolemj sasaukt Starpvaldību konferenci, kas izskatītu Kopienas iestāžu organizatoriskās reformas.

9. septembris Pirmā Starpvaldību konferences sapulce; tajā piedalās visu 10 dalībvalstu ārlietu ministri, arī viņu Spānijas un Portugāles kolēģi.

1986. g.

1. janvāris Spānija un Portugāle pievienojas Kopienai.

17. un 28. februāris
Luksemburgā un Hāgā tiek parakstīts Vienotais Eiropas nolīgums.

1987. g.

18. februāris Žaks Delōrs iepazīstina Eiropas Parlamentu ar ziņojumu "Vienotais Eiropas nolīgums: Eiropas jaunais uzdevums (*frontier*)", kas apraksta veidu, kā sasniegt Nolīgumā izteiktos mērķus.

1. jūlijs Stājas spēkā Vienotais Eiropas nolīgums.

1988. g.

11. - 13. februāris
Eiropas (Kopienas) Padome, sapulcējusies Briselē, vienojas par

veidu, kā īstenot ziņojumā "Vienotais Eiropas nolīgums: Eiropas jaunais uzdevums (*frontier*)" ietvertos secinājumus.

27./28. jūnijs — Eiropas (Kopienas) Padome sapulcējusies Hannoverē, atkārtoti iecelē Žaku Delōru par Komisijas prezidentu.

24. oktobris — Ar Ministru Padomes lēmumu tiek izveidota Eiropas kopienu Pirmās instances tiesa.

1989. g.

15. - 18. jūnijs — Trešo reizi notiek tiešās Eiropas Parlamenta vēlēšanas.

1990. g.

29. maijs — Parīzē parakstīta vienošanās par Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas (ERAB, angliski EBRD) izveidošanu.

25./26. jūnijs — Eiropas (Kopienas) Padome, sapulcējusies Dublinā, nolemj sasaukt papildu Starpvaldību konferenci, kas izskatītu politiskās apvienošanās jautājumu, paralēli Konferencei, kas aplūkos monetārās apvienības iespējas.

14./15. decembris — Romā sāk darbu divas Starpvaldību konferences - viena par ekonomisko un monetāro apvienošanos, otra par politisko apvienošanos.

1991. g.

6. novembris — Komisija nolemj izveidot Eiropas Humānās palīdzības biroju.

1992. g.

7. februāris — Dalībvalstu ārlietu ministri un finanšu ministri Māstrihtas pilsētā (Nēderlandē) paraksta Līgumu par Eiropas Savienību.

2. jūnijs — Dānija referendumā nobalso pret Līguma par Eiropas Savienību ratificēšanu.

11./12. decembris — Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Edinburgā, piedāvā īpašus izkārtojumus, kas Dānijai tādā veidā paver iespēju nobalsot otrā referendumā.

1993. g.

18. maijs — Dānija otrajā referendumā nobalso par Līguma par Eiropas Savienību ratificēšanu.

25. oktobris — Eiropas Ministru Padome, Komisija un Parlaments starpresoru konferencē pieņem deklarāciju par demokrātiju, par procesu atklātību, par subsidiaritāti; projekta līmenī tās vienojas par kārtību, kādā ieviest subsidiaritātes principa ievērošanu lēmumu izstrādāšanā; tās apstiprina Parlamenta lēmumu, kas noteic ombudsmeņa pienākumus; pieņem līdzlemšanas kārtības paskaidrojumu.

29. oktobris — Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Briselē, svinīgi apsveic Līguma par Eiropas Savienību spēkā stāšanos. Pieņemts lēmums par dažu Kopienas iestāžu un uzņēmumu atrašanās vietām.

1. novembris — Stājas spēkā Līgums par Eiropas Savienību. Paredzēta Starpvaldību Konference 1996. gadā, lai pārskatītu šī Līguma iedarbību.

1994. g.

1. janvāris — Nodibināts Eiropas Monetārais institūts (EMI), sakarā ar to, ka stājas spēkā ekonomikas un monetāro sistēmu apvienošanās otrā pakāpe.

9./10. marts — Pirmā Reģionu komitejas sapulce (komiteja nodibināta sakarā ar Līgumu par Eiropas Savienību). Par tās priekšsēdētāju ievēlēts Žaks Blanks (*Jacques Blanc*), Francijas *Languedoc-Roussillon* reģionālās padomes prezidents.

29. marts — Ārlietu ministri, neformāli sapulcējušies Joanīnas pilsētiņā (Grieķijā), atrod kompromisu par kārtību, kā noteikt kvalificētā vairākuma balsojumu lēmumu pieņemšanai; kompromiss pieņemts, apzinoties tuvojošos dalībvalstu skaita paplašinājumu.

9. - 12. jūnijs	Ceturto reizi notiek tiešās Eiropas Parlamenta vēlēšanas.
15. jūlijs	Eiropas Savienības Padomes ārkārtas sapulcē Briselē Žaks Santērs (*Jacques Santer*), Luksemburgas Lielhercogistes premjerministrs, tiek izraudzīts par Žaka Delōra sekotāju amatā kā Eiropas Komisijas prezidents.
1995. g.	
1. janvāris	Austrija, Somija un Zviedrija kļūst par ES dalībvalstīm (kopā 15).
23. janvāris	Iecelts jaunais Komisijas sastāvs uz 5 gadiem. Žaks Santērs stājas amatā kā jaunais Komisijas prezidents.
10. aprīlis	Gatavojoties 1996. gada Starpvaldību konferencei, Ministru Padome pieņem ziņojumu par ES Līguma iedarbību.
10. maijs	Gatavojoties 1996. gada Starpvaldību konferencei, Eiropas Komisija pieņem ziņojumu par ES Līguma iedarbību.
12. jūlijs	Eiropas Parlaments ieceļ (somu) Jakobu Sēdermanu (*Jacob Söderman*) par Eiropas Savienības ombudsmeni.
15./16. decembris	Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Madridē, noteic 1996. g. 29. martu par Starpvaldību konferences sākuma datumu.
1996. g.	
29. marts	Eiropas Savienības Padome atklāj Turīnā Starpvaldību konferenci.
12. decembris	Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Dublinā, aicina Starpvaldību konferences delegācijas pabeigt darbu ar nolūku 1997. gada jūnijā parafēt jaunu Līgumu.
1997. g.	
25. maijs	Eiropas Savienības valstu un valdību vadītāji, sapulcējušies neoficiālā kārtā Nordvīkas (*Nordwijk*) pilsētā, pārrunā jaunos politiskos apstākļus pēc Lielbritānijā un Francijā notikušajām vēlēšanām un izskata jautājumus, kuros vēl jāpanāk vienošanās, lai sekmīgi noslēgtu Starpvaldību konferenci.
16./17. jūnijs	Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Amsterdamā, vienojas par jauna Līguma saturu.
22. jūlijs	Rietumeiropas savienības (RES) ārkārtas sēdē pieņemta deklarācija par RES attiecībām ar ES un ar Atlantijas aliansi (NATO).
2. oktobris	Amsterdamā sapulcējušies dalībvalstu ārlietu ministri paraksta Līgumu, kas papildina līgumus par Eiropas Savienību un par Eiropas kopienām.
21./22. novembris	Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Luksemburgā, vienojas par vadlīnijām kopīgiem pasākumiem, kas novērsīs bezdarbu dalībvalstīs.
12./13. decembris	Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Luksemburgā, šīs valsts prezidentūras noslēguma sapulcē pieņem rezolūciju par paplašināšanās procesu, arī par ekonomiskās politikas saskaņošanu, gatavojoties vienas valūtas ieviešanai.
1998. g.	
maijs	Eiropas Savienības Padomes ārkārtas sēdē pieņemti lēmumi par veidu, kā ieviest vienu valūtu (*euro*) 11 ES dalībvalstu apakšgrupējumā.

EIROPAS KOPIENAS UN EIROPAS SAVIENĪBAS PAPLAŠINĀŠANĀS

1951. g.	
18. aprīlis	Sešas Eiropas valstis - Beļģija, Francija, Vācija, Itālija, Luksemburga, Nēderlande - paraksta Parīzes līgumu par Eiropas ogļu un tērauda

kopienas (EOTK) nodibināšanu.

1957. g.

25. marts — EOTK dalībvalstis paraksta Romas līgumus par Eiropas ekonomiskās kopienas un Eiropas atomenerģijas kopienas nodibināšanu.

1960. g.

3. maijs — Stājas spēkā Stokholmas konvencija par Eiropas brīvās tirdzniecības apvienības (EBTA) nodibināšanu starp septiņām Eiropas valstīm - Austriju, Dāniju, Lielbritāniju, Norvēģiju, Portugāli, Šveici, Zviedriju.

1961. g.

31. jūlijs un 10. augusts — Īrija, Dānija un Lielbritānija lūdz uzņemt tās Eiropas kopienās.

1962. g.

30. aprīlis — Norvēģija lūdz uzņemt to Eiropas kopienās.

1. novembris — Stājas spēkā Asociācijas līgums starp Grieķiju un Eiropas Kopienu.

1963. g.

14. janvāris — Francijas Republikas prezidents ģenerālis de Golls (*General de Gaulle*) izsaka Francijas šaubas par Lielbritānijas politisko izturētību, cenšoties iestāties Kopienā. Nedaudz dienu pēc tam tiek apturētas sarunas ar visām kandidātvalstīm.

12. septembris — Parakstīts Asociācijas līgums starp Turciju un Eiropas Kopienu.

1967. g.

11. maijs — Lielbritānija otro reizi iesniedz lūgumu iestāties Kopienā. Tai drīzumā seko Īrija un Dānija, nedaudz vēlāk Norvēģija.

1970. g.

30. jūnijs — Luksemburgā sākas sarunas ar četrām kandidātēm - Dāniju, Īriju, Norvēģiju un Lielbritāniju.

5. decembris — Parakstīts Asociācijas līgums starp Eiropas Kopienu un Maltu.

1972. g.

22. janvāris — Parakstīti Iekļaušanās (*Accession*) līgumi ar Dāniju, Īriju, Norvēģiju un Lielbritāniju. Atskaitot Norvēģiju, kura referendumā atteic iekļaušanos, visus šos līgumus ratificē attiecīgo valstu parlamenti.

19. decembris — Parakstīts Asociācijas līgums starp Kipru un Eiropas Kopienu.

1973. g.

1. janvāris — Dānija, Īrija un Lielbritānija pievienojas Eiropas Kopienai, kurā tagad ir 9 dalībvalstis. Stājas spēkā Kopienas brīvās tirdzniecības līgumi ar EBTA valstīm.

1975. g.

12. jūnijs — Grieķija iesniedz lūgumu pievienoties Kopienai.

1976. g.

27. jūlijs — Sākas sarunas par Grieķijas kandidatūru.

1977. g.

28. marts — Portugāle iesniedz lūgumu pievienoties Kopienai.

28. jūlijs — Spānija iesniedz lūgumu pievienoties Kopienai.

1978. g.

6. aprīlis — Sākas sarunas par Portugāles kandidatūru.

1979. g.

5. februāris — Sākas sarunas par Spānijas kandidatūru.

28. maijs — Atēnās parakstīts Līgums par Grieķijas pievienošanos Kopienai.

1981. g.

1. janvāris — Grieķija kļūst par Kopienas 10. dalībvalsti.

1982. g.

23. februāris — Pēc konsultatīva referenduma Grenlande, kas iekļāvās Eiropas Kopienā kā Dānijas sastāvdaļa 1973. gada 1. janvārī, izvēlas atstāt Kopienu.

1984. g.	
12. marts	Panākta vienošanās par turpmākajām attiecībām starp Grenlandi un Kopienu.
9. aprīlis	Ministri, kas pārstāv Kopienas dalībvalstis un EBTA valstis (Austriju, Somiju, Islandi, Norvēģiju, Zviedriju, Šveici un Lihtenšteinu), paraksta Luksemburgas Kopīgo deklarāciju, kas atzīst vajadzību izveidot Eiropas ekonomisko telpu.
1985. g.	
12. jūnijs	Parakstīti līgumi par Spānijas un Portugāles iekļaušanos Kopienā.
1986. g.	
1. janvāris	Spānija un Portugāle iekļaujas Kopienā.
1987. g.	
14. aprīlis	Turcijas valdība iesniedz lūgumu pievienoties Kopienai.
1988. g.	
25. jūnijs	Ar Kopīgo deklarāciju nodibinātas oficiālas attiecības starp Kopienu un Savstarpējās ekonomiskās sadarbības padomi (SEPP). Jaunas sadarbības iespējas paveras attiecībās ar Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm.
26. septembris	Vienošanās par sadarbību starp Kopienu un Ungāriju.
1989. g.	
14./16. jūlijs	Parīzē sapulcējusies Rietumu ekonomiskā vadība (G-7) nolemj atbalstīt Austrumeiropā notiekošās reformas, aicinot Eiropas Komisiju koordinēt finansiālā atbalsta programmu (PHARE).
17. jūlijs	Austrija iesniedz lūgumu pievienoties Eiropas Kopienai.
19. septembris	Vienošanās par sadarbību starp Kopienu un Poliju.
9. novembris	Berlīnes mūra sabrukšana, Vācijas Demokrātiskā Republika atver savas robežas.
1990. g.	
5. februāris	Ministru Padome precizē darbības plānu, kā attīstīt attiecības starp Kopienu un Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm (PHARE).
29. maijs	Parīzē parakstīts Līgums par Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas nodibināšanu ar uzdevumu sniegt finansiālu atbalstu Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm.
20. jūnijs	EEK un EBTA uzsāk sarunas ar nolūku izveidot Eiropas ekonomisko telpu.
4. un 16. jūlijs	Kipra un Malta iesniedz lūgumus pievienoties Eiropas Kopienai.
1. novembris	Stājas spēkā vienošanās par sadarbību starp Kopienu un Čehoslovākiju.
14./15. decembris	Eiropas (Kopienas) Padome, sapulcējusies Romā, nolemj izveidot Tehniskās palīdzības programmu (TACIS) bijušām PSRS republikām – jaunajām neatkarīgajām valstīm.
15. decembris	Atklātas Starpvaldību konferences par politisko apvienošanos un par ekonomisko un monetāro apvienošanos.
1991. g.	
1. jūlijs	Zviedrija iesniedz lūgumu pievienoties Kopienai.
21. oktobris	Ministru Padome vienojas par Eiropas ekonomiskās telpas izveidošanu.
16. decembris	"Eiropas līgumi" parakstīti ar Poliju, Ungāriju un Čehoslovākiju.
1992. g.	
18. marts	Somija iesniedz oficiālu lūgumu iekļauties Eiropas Kopienā.
2. maijs	Oporto pilsētā (Portugālē) parakstīts Līgums par Eiropas ekonomiskās telpas nodibināšanu.
20. maijs	Šveice iesniedz oficiālu lūgumu iekļauties Eiropas Kopienā.
14. septembris	Pirmās sapulces ministru līmenī, kurās tiek apspriesta TACIS (*Tech-*

nical Assistance for the Commonwealth of Independent States) programmas darbība.

25. novembris Norvēģija oficiāli iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

6. decembris Šveice referendumā nobalso pret Līguma par Eiropas ekonomiskās telpas izveidošanu ratifikāciju.

1993. g.

1. februāris Sākas sarunas par Austrijas, Somijas un Zviedrijas kandidatūrām. Parakstīts Eiropas līgums ar Rumāniju.

8. marts Parakstīts Eiropas līgums ar Bulgāriju.

5. aprīlis Luksemburgā sākas sarunas par Norvēģijas kandidatūru.

21./22. jūnijs Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Kopenhāgenā, apstiprina Austrijas, Somijas, Zviedrijas un Norvēģijas vēlēšanos iekļauties Eiropas Savienībā ar 1995. gada 1. janvāri. Padome apliecina Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm, ka to iekļaušanās kļūs iespējama, līdzko tās apmierinās konkrētus politiskus un ekonomiskus kritērijus.

1. novembris Stājas spēkā Līgums par Eiropas Savienību, kas paredz Starpvaldību konferenci 1996. gadā, lai izskatītu Līguma iedarbību.

8. novembris Padome pieņem lēmumu, kā turpmāk veidot attiecības ar Šveici.

1994. g.

1. janvāris Stājas spēkā Līgums par Eiropas ekonomiskās telpas izveidošanu.

31. marts Ungārija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

5. aprīlis Polija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

24./25. jūnijs Parakstīti līgumi par Austrijas, Zviedrijas, Somijas un Norvēģijas iekļaušanos Eiropas Savienībā.

31. oktobris Dalībvalstu ārlietu ministri un viņu Polijas, Čehijas, Slovākijas, Ungārijas, Rumānijas un Bulgārijas kolēģi, sapulcējušies Luksemburgā, orientējoši ieskicē galvenās Eiropas Savienības paplašinājuma vadlīnijas.

28. novembris Referendums Norvēģijā noraida iekļaušanos Eiropas Savienībā.

8.-10. decembris Eiropas Savienības Padome Esenē piekrīt izstrādātajai stratēģijai, kā satuvināt Asociētās Viduseiropas un Austrumeiropas valstis ar Kopienu.

1995. g.

1. janvāris Austrija, Somija un Zviedrija kļūst par Eiropas Savienības dalībvalstīm, kuras tagad ir 15. Pēc šī paplašinājuma ES pilsoņu skaits sasniedz 368 miljonus.

1. februāris Stājas spēkā Eiropas Asociācijas līgumi starp Eiropas Savienību un Bulgāriju, Rumāniju, Slovākiju un Čehiju.

1. maijs Lihtenšteina piedalās Eiropas ekonomiskajā telpā.

12. jūnijs Eiropas Savienība paraksta Asociācijas līgumus ar trim Baltijas valstīm - Igauniju, Latviju un Lietuvu.

22. un 27. jūnijs Rumānija un Slovākija iesniedz lūgumus iestāties Eiropas Savienībā.

27. oktobris Latvija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

28. novembris Igaunija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

12. un 16. decembris Lietuva un Bulgārija iesniedz lūgumus iestāties Eiropas Savienībā.

31. decembris Stājas spēkā Muitas apvienība starp Eiropas Savienību un Turciju.

1996. g.

16. janvāris Čehija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

10. jūnijs Eiropas Savienība paraksta Eiropas Asociācijas līgumu ar Slovēniju, tanī pašā dienā Slovēnija iesniedz lūgumu iestāties Eiropas Savienībā.

1997. g.

12. jūnijs — Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Amsterdamā, aicina Eiropas Komisiju pabeigt un iespējami drīz un vienlaicīgi publicēt Atzinumus par visām desmit Asociēto valstu kandidatūrām attiecībā uz iekļaušanos Eiropas Savienībā.

18. jūlijs — Eiropas Komisija publicē savus Atzinumus par visu desmit kandidātvalstu piemērotību iekļauties Eiropas Savienībā.

18. jūlijs — Eiropas Komisija ieteic sākt sarunas ar Poliju, Ungāriju, Igauniju, Čehiju un Slovēniju, arī ar Kipru (šajā gadījumā saistot ieteikumu ar progresu grieķu un turku starpkopienu konflikta atrisināšanā).

13./14. septembris — Eiropas Savienības Ārlietu Ministru Padome izveido darba grupas, lai atsevišķi izpētītu ikviena Atzinuma saturu ar mērķi sagatavot lēmuma projektus 1997. gada decembrī paredzētajai sapulcei, kurā izlems par sarunu uzsākšanu ar kandidātēm.

2. oktobris — Amsterdamā sapulczzējušies 15 dalībvalstu ārlietu ministri paraksta jaunu Līgumu, kas papildina Līgumu par Eiropas Savienību, lai tas veicinātu jaunu dalībvalstu iekļaušanos tās iestāžu darbā.

12./13. decembris — Eiropas Savienības Padome, sapulcējusies Luksemburgā, pieņem lēmumu sākt sarunas par pievienošanos ar Poliju, Ungāriju, Igauniju, Čehiju un Slovēniju, kā arī sākt pārrunas ar visām 11 kandidātēm par sadarbības pastiprināšanu pirmspievienošanās laikā.

1998. g.

12. marts — Ar tā dēvētās Eiropas konferences noturēšanu Kardifā (*Cardiff*, Lielbritānija) sākas nākamais pārrunu posms par pievienošanos ar 10 AEVEV un ar Kipru.

30. marts — Briselē sākas paralēlas divpusējas pārrunas par Iekļaušanās partnerības (*Accession Partnership*) vienošanos starp 11 valstīm (10 AEVEV un Kipru) un Eiropas Kopienu.

31. marts — Briselē sākas paralēlas divpusējas sarunas ar Poliju, Ungāriju, Igauniju, Čehiju un Slovēniju par šo valstu iekļaušanos Eiropas Savienībā.

LATVIJAS UN EIROPAS SAVIENĪBAS ATTIECĪBU ATTĪSTĪBA

1991. g.

janvāris — Eiropas Kopienas prezidējošās valsts Dānijas ārlietu ministrs, kurš kā pirmā EK oficiālā amatpersona apmeklēja Baltijas valstis, signalizē kolēģiem par saasināto politisko un humāno situāciju Latvijā (Baltijā).

27. augusts — Eiropas Kopienas Ārlietu Ministru Padomes ārkārtējā sēdē paziņots par Latvijas (vienlaicīgi arī Igaunijas un Lietuvas) neatkarības atjaunošanas atzīšanu Kopienas un savu valstu vārdā.

1992. g.

11. maijs — Parakstīts Līgums par tirdzniecības veicināšanu un ekonomisko sadarbību starp Latviju un Kopienu.

1993. g.

1. februāris — Stājas spēkā Līgums par tirdzniecības veicināšanu un ekonomisko sadarbību starp Latviju un Kopienu.

21./22. jūnijs — Eiropas Savienības Valstu un Valdību Vadītāju Padome, sapulcējusies Kopenhāgenā, apliecina Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm, ka to iekļaušanās ES kļūs iespējama, līdzko tās apmierinās konkrētus politiskus un ekonomiskus kritērijus; sākas pirmspievienošanās dialogs starp Kopienu un AEVEV.

1994. g.	
18. jūlijs	Parakstīts Brīvās tirdzniecības līgums starp Latviju un Kopienu.
7. novembris	Pirmajā ES dalībvalstu un AEVEV ministru līmeņa sapulcē uzaicināti piedalīties Baltijas valstu ministri, konkrēti, šajā sapulcē finanšu ministri.
1995. g.	
1. janvāris	Stājas spēkā Brīvās tirdzniecības līgums starp Latviju un Kopienu. Somijai un Zviedrijai kļūstot par Eiropas Savienības dalībvalstīm, saglabājas Brīvās tirdzniecības līgumi starp šīm valstīm un Latviju.
12. jūnijs	Parakstīts Līgums par asociācijas izveidošanu starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku.
25./26. jūnijs	Eiropas Savienības Valstu un Valdību Vadītāju Padome, sapulcējusies Kannās (*Cannes*, Francijā), atzīst, ka Baltijas valstis progresējušas tiktāl, lai turpmāk kopā ar AEVEV piedalītos pastiprinātā pirmspievienošanās dialogā ar Kopienu.
31. augusts	Latvijas Republikas Saeima ratificē Līgumu par asociācijas izveidošanu starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku.
27. oktobris	Latvijas Republika iesniedz lūgumu par iekļaušanos Eiropas Savienībā.
30. oktobris	Eiropas Savienības Ministru Padome instruē Eiropas Komisiju sākt veidot Atzinumu par Latvijas pieteikumu iestāties Eiropas Savienībā.
1997. g.	
18. jūlijs	Eiropas Komisija publicē savu Atzinumu par Latvijas pieteikumu iestāties Eiropas Savienībā: Atzinumā konstatēts, ka demokrātijas un politikas jomās Latvijas sagatavotība ir apmierinoša, tomēr, tā kā trūkst darbojošās tirgus ekonomikas, Eiropas Komisija iesaka atkārtoti novērtēt progresu šinī jomā, pirms ieteicams sākt sarunas ar Latvijas Republiku par iekļaušanos Eiropas Savienībā.
1998. g.	
1. februāris	Stājas spēkā (Eiropas) Līgums par asociācijas izveidošanu starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku.
30. marts	Sākas pārrunas par pastiprinātu sadarbību starp Eiropas Kopienu un Latvijas Republiku.
1998. gadā	(ar vēl nenosakāmu datumu) sagaidāma sekojošā Eiropas Komisijas atskaite par progresu, kas panākts iepriekšējā Atzinumā sazīmēto problēmu novēršanā.

3. pielikums

EIROPAS SAVIENĪBAS IESTĀDES

Eiropas Savienības iestāžu nav visai daudz; tās var iedalīt trijās grupās pēc to iedarbības nozīmīguma un kompetenču loka.

Pirmajā grupā atrodas iestādes, kuras darbojas visos *trijos* Savienības *pīlāros*:

Eiropas Savienības Padome,

Ministru Padome,

Pastāvīgo pārstāvju komiteja (pazīstama kā COREPER).

Otrajā grupā atrodas Eiropas Kopienas iestādes, kas darbojas vienīgi *pirmajā pīlārā*, resp., kuru kompetence attiecas tikai uz lēmumu pieņemšanu un to apsekošanu Eiropas (Ekonomiskās) Kopienas darbības jomās. Tādas ir piecas (kas šeit minētas secībā, kādā tās nosauktas Romas līgumā par Eiropas Kopienu):

Eiropas Parlaments,

Ministru Padome,

Eiropas Komisija,

Eiropas Tiesa,

Auditoru (Revidentu) Tiesa.

Ievērosim, ka Ministru Padome abos gadījumos ir *viena un tā pati*. Par niansēm, kad MP pieņem lēmumus kā ES iestāde un kad tā darbojas kā Kopienas iestāde, jau runāts šīs grāmatas 4.4. nodaļā, kur apskatīts lēmumu pieņemšanas process.

Šo sarakstu papildina divas konsultatīvas komitejas, kuras arī iekļaujas lēmumu pieņemšanas darbā:

Ekonomikas un sociālo lietu komiteja,

Reģionu pārstāvju komiteja.

Trešajā Eiropas integrēto iestāžu grupā atrodamas dažādās Kopienas pakļautības iestādes, neskaitot nevalstiskās starptautiskās specializētās organizācijas (piemēram, tāds ir Eiropas Patentu birojs (*European Patent Office*), kas atrodas Minhenē). Pastāv relikvijas no EOTK un Euratoma "neatkarīgās darbības" laika, proti, konsultatīvās komitejas pie DG II un pie DG XII. Nozīmīga ir konsultatīvā komiteja lauksaimniecības lietās, kas darbojas pie DG VI. (Pārāk daudz ir konsultatīvo komiteju, kas darbojas pie Komisijas ģenerāldirekcijām, lai visas šeit pieminētu.)

Šeit uzskaitītas, bez to darbības apraksta, dažas aģentūras un specializētās iestādes, kas palīdz veikt praktisko Kopienas darbu:

Eiropas Investīciju banka, kas pieteikta Romas līguma oriģinālajā redakcijā, atrodas Luksemburgā;

Eiropas Monetārais institūts, kas pašlaik pārtop par Eiropas Centrālo Banku, atrodas Frankfurtē;

Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka, kas nav tiešā veidā saistīta ar ES, jo ES līdzdalību šinī Bankā papildina tā dēvētais 24 valstu grupējums (G-24), atrodas Londonā;

Eiropas aģentūra, kas izvērtē medicīnā izmantojamās preces (*European Agency for the Evaluation of Medicinal Products, EMEA)*, atrodas Londonā;

Eiropas Vides aizsardzības aģentūra *(European Environment Agency, EEA)*, atrodas Kopenhāgenā;

Eiropas Pārskološanas fonds *(European Training Foundation)*, atrodas Turīnā (Itālijā);

Eiropas Arodapmācības metodikas attīstības centrs *(European Centre for the Development of Vocational Training, CEDEFOP*, no tā nosaukuma franču valodā, *Centre européen pour le développement de la formation professionelle)*, atrodas Tesalonikos (Grieķijā);

Eiropas Narkomānijas apsekošanas centrs *(European Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA)*, atrodas Lisabonā;

Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds *(European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions)*, atrodas Dublinā;

Eiropas Iekšējā tirgus normu saskaņošanas birojs (*Office for Harmonization in the Internal Market)*, atrodas Alikantē (Spānijā);

Kopienas birojs, kas apseko augu daudzveidības saglabāšanu (*Community Plant Variety Rights Office)*, atrodas (pagaidu risinājums) Briselē;

Eiropas aģentūra kas apseko veselības aizsardzību darba vietā un darba drošības apstākļus (*European Agency for Safety and Health at Work)*, atrodas Bilbao (Spānijā);

Tulkošanas centrs, kas apkalpo Eiropas Savienības iestādes (*Translation Centre for Bodies in the European Union)*, atrodas Luksemburgā.

EIROPAS SAVIENĪBAS PADOME[1]

Juridiskais pamatojums: Līguma par Eiropas Savienību D pants.

Sēdeklis: sapulcējas vietās, kas izraudzītas pēc prezidējošās valsts ieskatiem (pārsvarā šīs valsts teritorijā tās prezidēšanas laikā).

Primārā kompetence: noteikt Eiropas Savienības attīstības vadlīnijas, ierosināt jaunus attīstības virzienus; konkrēti pēc RL 103.(2) panta pieņemt pārskatus par paveikto tautsaimniecības integrācijas lietās, pēc LES J.8(1) panta noteikt vadlīnijas un darbības principus Kopīgās ārpolitikas un drošības politikas jomā.

Eiropas Savienības Padomes sēdēs pulcējas Eiropas Savienības dalībvalstu valsts un valdību vadītāji[2]. Sapulcē piedalās arī Eiropas Komisijas prezidents un viens viceprezidents. Ieviesusies tradīcija uzklausīt Eiropas Parlamenta viedokli, kuru izsaka tā prezidents, kas tālākās pārrunās nepiedalās. Komisijas (kā Kopienas) pārstāvji piedalās pārrunās, toties bez balsošanas tiesībām. Šo pēdējo piesaukšana ir nedaudz pārspīlēta. Visas svarīgās šīs Padomes vienošanās tiek panāktas vienbalsīgi (vienprātīgi). Par tādām tēmām, kurās vienprātība nav iespējama, dalībvalstu apakšgrupa pasludina savu viedokli (deklarāciju). Praktiski visās Padomes pārrunās, kopš stājies spēkā VEN, piedalās dalībvalstu ārlietu ministri. Kopš stājies spēkā LES, atsevišķās darba sēdēs tiek uzaicināti piedalīties finanšu ministri. Kopš 1944. gada Padomes dalībnieki pēc darba noslēguma (papildu dienā) satiekas ar kandidātvalstu vadību.

Laikā, kad EOTK pastāvēja kā vienīgā Kopiena, tās darbības ietvaros nenotika neviena augstākās vadības satikšanās. Parīzes līgumu un abus Romas līgumus parakstīja dalībvalstu ārlietu ministri kā savu valstu vadības pilnvarotie. Pirmā augstākās vadības sapulce notika 1961. g. 10. februārī Parīzē kā Francijas prezidenta ģenerāļa de Golla iniciatīva (konstitucionālajos Kopienas pamatos nebija paredzēta vajadzība pēc šāda veida sapulcēm). Otrajā tikšanās reizē Bonnā 1961. gada jūlijā tika pieņemta atziņa, ka šādām sapulcēm jānotiek divi reizes gadā. Dažādu politisku kaislību dēļ nākamā Kopienas vadības sapulce notika pēc ilgāka laika, proti, Romā 1967. gada maijā. Pēc tam, ar neregulāriem intervāliem, Hāgā 1969. gada decembrī, Parīzē 1972. gada oktobrī, Kopenhāgenā 1973. gada decembrī.

1974. gada decembra Parīzes sapulcē pēc tā laika Francijas prezidenta Žiskāra d'Estēna ierosinājuma, dalībvalstu vadība apņēmās izveidot jaunu Kopienas darba vadošo un virzošo pasākumu – Eiropas (Kopienas) Padomi[3]. Regulāras šīs Padomes tikšanās, kas bija paredzētas trīs reizes gadā, pēc vajadzības arī biežāk, sākās ar pirmo sapulci Dublinā 1975. gada martā (kurā galvenā tēma bija Lielbritānijas valdības prasība izskatīt situāciju attiecībā uz tās pievienošanās noteikumiem). VEN 1986. gadā (2. pants) atzina šo Padomi kā Kopienas iestādi. Šinī Līgumā paredzēts, ka Padomes sēdēs piedalās ārlietu ministri un arī atbilstošais Komisijas valdes loceklis, kas ir atbildīgs par ārlietām. Iecere bija nostiprināt Eiropas politiskās sadarbības mehānismu.

Eiropas Savienības Padomes sēdēs uzmanība tiek pievērsta politiski ļoti sarežģītām problēmām, kuru iznākumā tiek pasludinātas darbības ievirzes Kopienas iestādēm. Šeit īpaši var izcelt divas Padomes sēdes ar sevišķu nozīmi. Pirmā ir 1969. gada sapulce Hāgā, kurā Francijas vadība personiski pārliecinājās par Lielbritānijas nopietno attieksmi (angliski *good faith*) pret tās līdzdalību Kopienas darbā. Otra šāda sapulce notika 1984.gadā Fontēnblō (*Fontainebleau,* skatīt

1 Šīs iestādes nosaukuma latviskais tulkojums it sevišķi vieš tās sajaukšanu ar Eiropas Padomi (*Council of Europe; Conseil d'Europe*). Nav nekādu formālu juridiski saistošu sakaru starp šo divu padomju darbību. Angļu un franču valodās (angliski, *European Council*, franciski, *Conseil Européenne*) šādam sajukumam mazāk pamata.

2 Šī nianse attiecas uz Franciju, kurai vienīgai no visām ES dalībvalstīm tās šķietami simboliskā vadība – Francijas Republikas prezidents ir reizē arī Francijas valdības vadītājs; pretī varētu minēt daudzās karaļvalstis (Beļģiju, Spāniju, Dāniju, Nīderlandi, Zviedriju un Lielbritāniju, arī Luksemburgas Lielhercogisti), kurās to simboliskā vadība ļoti attālinājusies no iejaukšanās valdības aktivitātēs. Autors izmanto terminu "(dalībvalstu) vadība", lai pārtulkotu šīs Padomes dalībnieku anglisko apzīmējumu *executives* (*of the Member States*).

3 Tā agrāk tika saukta par "galotņu tikšanos" (angliski *summit*).

šīs grāmatas 6.nodaļu), kurā Lielbritānijas vadība, konkrēti premjerministre Tečere, ļoti negribīgi pieņēma piedāvāto atrisinājumu Lielbritānijas Kopienas budžeta iemaksu problēmai. Arī 1998. gada maijā notikusī sapulce, kas galīgi izlēma ieviest vienoto naudas sistēmu, ir uzskatāma par vēl vienu ES Padomes sēdi, kura pieņēma lēmumu, kas izraisīja nopietnu pagriezienu integrācijas procesā.

ES Padomes sēdes kļuvušas ļoti redzamas. Simboliski, ka visas pienācējas valstis (proti, tās deviņas, kas pievienojušās sešām dibinātājām valstīm) parakstījušas Iekļaušanās līgumus šādās Eiropas (Kopienas, vēlāk Savienības) Padomes sapulcēs. Arī LES un Amsterdamas līgumi parafēti (saturs galīgi apstiprināts) šīs Padomes sapulcēs. Ļoti reti tiek pieņemti lēmumi parastajā šī jēdziena izpratnē: tādus mēdz pieņemt kāda no specializētām (tematiskām) Ministru Padomes sapulcēm (konkrēti, pievienošanās gadījumā lēmumu pieņem Ārlietu Ministru Padome).

Eiropas Savienības Padomes sapulces ir daudzpusējā diplomātija īslaicīgas konferences veidolā (parasti tās ilgst divi dienas). Darba kārtībā, spriežot pēc tipiskas šīs sapulces norises apraksta (kas ieguvis skanīgo nosaukumu "Secinājumi" jeb angliski *Conclusions*), atrodas daudzas pārrunu tēmas, aptuveni aptverot visu triju *pīlāru* degpunktus. Parasti priekšplānā nonāk viens publiski ļoti redzams jautājums, kas monopolizē Padomes dalībnieku uzmanību, pat kavējot citu, objektīvi tikpat nozīmīgu problēmu izskatīšanu. Lai veicinātu sazināšanos (vairāki dalībvalstu vadītāji ļoti aptuveni zina vai nemaz nepārvalda kādu svešvalodu), daļu šī darba veic īpaša diplomātu grupa, tā dēvētā Antiki grupa[4], kas komplektēta no dalībvalstu pastāvīgajien pārstāvjiem Briselē. Noteikšana par kompromisiem ir dalībvalstu augstākās vadības ziņā. Sapulci apkalpo spēcīgs tulkošanas dienests, kas līdz tās noslēgumam saskaņo slēdziena tekstu visās 12 dalībvalstu valsts valodās.[5]

Eiropas Savienības Padomes un arī Ministru Padomes sapulču *prezidējošās valsts* jēdziens radās ļoti klusināti. Atsakoties no iespējas izmantot kādas neitrālas personas starpniecību (piemēram, NATO tāds ir ģenerālsekretārs, kas ievēlēts uz 5 gadiem), Romas līgums paredzēja, ka ik sešus mēnešus, alfabētiskā rotācijas kārtībā, katrai dalībvalstij bez izņēmuma tiek uzdots vadīt sēdes Ministru Padomē. Šis darbs notika visai neuzkrītoši. Šodien prezidējošā valsts reklamē savas ieceres tās prezidēšanas pusgadā. Tās pienākums ir sagatavot Ministru Padomes sēdes un tās vadīt. Vienīgā privilēģija saistās ar to, ka šī valsts, kā sēdes vadītāja, skaidri izteic savus uzskatus. Valsts balsstiesības prezidēšanas laikā nemainās. Šobrīd spēkā ir tā dēvētā līdzsvarotā kārtība (liela valsts / maza valsts), kuru apstiprina Ministru Padomes lēmums:

1998.g. – Lielbritānija / Austrija; 1999.g. – Vācija / Somija; 2000.g. – Portugāle / Francija; 2001.g. – Zviedrija / Beļģija; 2002.g. – Spānija / Dānija; 2003.g. – Grieķija / Itālija.

MINISTRU PADOME

Juridiskais pamatojums: RL 145.–148. panti, arī 150.–154. panti.

Sēdeklis: Briselē (sekretariāts), sapulcējas dažādās vietās pēc prezidējošās valsts ieskatiem un pēc vajadzības.

Primārā kompetence: pārstāvēt dalībvalstu intereses Eiropas Savienības procesā; tā ir galvenā iestāde, kam deleģētas tiesības pieņemt lēmumus par saimnieciskām problēmām, tiesības koordinēt dalībvalstu nacionālo nostāju Kopīgajā ārlietu un drošības politikā, tieslietās un iekšlietās.

Nepastāv kāda viena Ministru Padome, pastāv vairākas ministru padomes, resp., sapulcējas Ārlietu Ministru Padome, Lauksaimniecības Ministru Padome, Finanšu un Ekonomikas Ministru Padome, pat Kultūras Ministru Padome.[6] Eiropas Kopienas attīstībā izveidojusies prakse, ka

4 Nosaukta tās pirmā vadītāja *Paolo Antici* vārdā (grupa radīta 1975.gadā Itālijas prezidentūras laikā); grupā ietilpst viens katras pārstāvniecības loceklis, kura uzdevums ir veicināt saprašanos, pirmkārt atsakoties no daudzvalodības savā darbā, parasti grupas darbs norit franču valodā.

5 Pēc vienošanās Kopienas likumi un lēmumi, kam ir ikdienas praktiskā iedarbība, tiek pasludināti 11 valodās: franču, vācu, nēderlandiešu, itāļu, angļu, dāņu, grieķu, spāņu, portugāļu, zviedru un somu; līgumi, piemēram, iekļaušanās līgumi, un prezidentūras secinājumi tiek tulkoti arī īru valodā; Luksemburga pieņēmusi kā savu valsts valodu *letzemburgisch*, bet lēmums par tās lietošanu ES vajadzībām nav vēl pieņemts.

6 Kopā ir kādas 25 tēmas: lielākā daļa – apmēram puse ministru padomju sapulču gadā – attiecas uz pirmo trīs nosaukto tematisko ministru padomju kompetencēm; Ārlietu Ministru Padome pazīstama kā Vispārējo Lietu Padome (angliski *General Affairs Council*, franciski *Conseil des Affaires Générales*), bet ekonomikas jautājumus izskata ECOFIN (Ministru Padome, kurā ietilpst ministri, kas atbild par finanšu lietām un par makroekonomisko plānošanu).

lēmumus pieņem tā specializētā (tematiskā) Ministru Padome, kuras kompetencē iedalāma lēmuma tēma. Romas līguma oriģinālajā redakcijā 146. pantā teikts vienīgi tas, ka dalībvalstu pilnvarotie pārstāvji ministru līmenī veido šo iestādi, kas nosaukta par Ministru Padomi (*Council of Ministers; Conseil des Ministres*). Šodien to sauc par Eiropas Savienības Ministru Padomi, (angliski *Council of the European Union*, franciski *la Conseil de l'Union Européenne*), parasti vienkārši par Padomi (*Council; Conseil*[7]). Šī iestāde izskata gan Eiropas Kopienas, gan Eiropas Savienības jautājumus.

Padome vēsturiski attīstījusies pēc divām ļoti atšķirīgām tradīcijām. Parīzes līgums par EOTK iedibināja Ministru padomi, kura pieņēma zināšanai, pareizāk sakot, kura tikai pasludināja Augstākās iestādes lēmumus. Zināmā mērā MP loma bija šīs Eiropas Komisijas priekšteces darbības pārraudzība, kaut gan tiesības to atlaist no darba bija uzticētas Eiropas Parlamenta priekštecei – Kopējai asamblejai. Romas līgumos iedibinātajā Kopienas organizatoriskajā uzbūvē Ministru Padomei paredzēta pretēja loma, proti, Komisija piedāvā lēmuma metu, bet Padome dod politisko apstiprinājumu. Savukārt Komisija pasludina lēmumu un pieskata tā ievērošanu dalībvalstīs. Atsevišķos jautājumos, galvenokārt tādos, kas saistīti ar konkurences nodrošinājumu, Komisijai ir tiesības pieņemt lēmumus.

Attiecības starp šīm divām Eiropas integrācijas īstenotājām nemitīgi mainās, atrodot jaunu līdzsvarotu stāvokli katru reizi, kad paplašinās dalībvalstu skaits vai kad mainās un paplašinās integrācijas iestāžu kompetences. Padome arī piedalās Kopienas lēmumu ievērošanas apsekošanas procesā. Padomes attiecības ar Eiropas Komisiju, tās attiecības ar Eiropas Parlamentu, arī ar pārējām Kopienas iestādēm apskatītas vairākās vietās šinī grāmatā[8]. To diezgan sarežģītais raksturs izveidojies vēsturiskās attīstības dēļ. Būtisks uzdevums, kas līdz šim izrādījies par grūtu kompetentiem ES spēkiem, ir šo attiecību noskaidrošana un vienkāršošana, padarot tās saprotamākas ES pilsoņiem.

Padomes darbība nekad nav aprobežojusies tikai ar tām vienas vai divu dienu (izveidošanas gados vai sakarā ar KLP izveidošanu pat līdz divi nedēļas gariem pārrunu maratoniem) sapulcēm, kuru laikā tiek apstiprināti lēmumi, – tās darbība rit nepārtraukti, toties ne vienmēr tikai ministru līmenī. Padomes darbā iesaistīta Pastāvīgo pārstāvju komiteja (COREPER), vēl dažas ļoti autoritatīvas komitejas un liels skaits darba grupu. (Aprakstā par Eiropas Savienības Padomes darbu jau esam sastapuši Antiki grupu, kas pēc savas ietekmes uz notikumu gaitu ir tikai nedaudz mazāk nozīmīga par COREPER.)

Ļoti daudzās darba grupas katra izskata konkrētu tēmu. Dažas grupas ir ar stabilāku likteni nekā citas - ir permanenti grupējumi, kas izskata, piemēram, enerģijas jautājumus, izglītības problēmas, bezdarba risināšanu, pētniecības un attīstības jautājumus, arī starptautiskās attiecības. Šo dažādo komiteju un darba grupu darbības laikā to locekļu mijiedarbība nodrošina dalībvalstu nacionālo interešu ievērošanu Kopienas lēmumu izveidošanā un to pārveidošanā. Tāda atsevišķo valdību interešu sabalansēšana, uzņēmēju un citu pilsonisko grupējumu interešu aizstāvēšana pati par sevi ir daļa no Eiropas integrācijas procesa. Darba grupas arī strādā kopā ar Komisijas locekļiem lēmuma projekta izstrādāšanas laikā. Padomes tehniskos darbus veic tās sekretariāts ar ģenerālsekretāru priekšgalā (kas iecelts uz 5 gadiem). Šinī iestādē atrodami aptuveni 2 400 darbinieki (1996.gada beigās konkrēti 2423), kas visi bez izņēmuma ir dalībvalstu pilsoņi. Viņi nav Kopienas štata darbinieki, bet atrodas savas valsts dienestā (ilgtermiņa komandējumā) un tās pakļautībā. Šīs iestādes administratīvo izdevumu izskatīšana uzticēta Eiropas Auditoru (Revidentu) Tiesai.

Lēmumus Padome pieņem, izmantojot balsošanas veidus (vienbalsīgi vai ar kvalificēto vairākumu, kura ietvaros katras dalībvalsts ietekme atbilst tās ekonomiskajam īpatsvaram), kas tehniski noteikti RL 148. pantā. Lēmuma tēma noteic, kuru balsošanas veidu pielāgo. Saimnieciskos (*pirmā pīlāra*) jautājumos lēmumu pieņemšana nenotiek straujā, pārgalvīgā tempā. Daudzās atbalsta komitejas un darba grupas sniedz atzinumus dalībvalstu pārstāvjiem (COREPER), kuri izlemj:

- vai lēmums pieņemams bez iebilduma (iedalīts tā dēvētā Padomes darba kārtības A kategorijā),
- vai tas prasa debates, Padomei satiekoties ministru (vai arī pilnvaroto pārstāvju) līmenī (B kategorijas aktivitāte).

7 Padomes galvenās mītnes (kurā atrodas tās sekretariāts) ēka Briselē, kas nosaukta beļģu valstsvīra *Justus Lipsius* vārdā, aplaimota ar zīmi, kas tās funkciju raksturo latīņu valodā, proti, *Consilium*.

8 Praktiski visi ES darbības apraksti izskata šo jautājumu, parasti katrs nedaudz citādā rakursā; tā kā šīs attiecības ir ļoti samezglotas un plašas, grāmatu, kas apskata tikai šo tēmu, ir maz, toties sevišķi vērtīga ir nesenā analīze tieši par šo tēmu: F. Hayes-Renshaw, H. Wallace, *The Council of Ministers*, MacMillan Press, Basingstoke, 1997.

COREPER ierosinājumus Padome nemēdz pārskatīt.

Protams, kad rodas īpaša situācija, Ministru Padome lēmumus var pieņemt aši, kā tas nesen pierādījās attiecībā uz trakumsērgas izplatību Lielbritānijas govju un teļu ganāmpulkos. Ļoti ātra reakcija nepieciešama attiecībā uz KĀDP jautājumiem. Piemēram, kad Afganistānā 1997.gada rudenī, pētot sieviešu problēmas islāma fundamentālisma apstākļos, īslaicīgi tika aizturēta Komisijas valdes locekle Emma Bonino, reakcija bija momentāna un efektīva.

Tā dēvētā *Troika* atzīta par iedarbīgu veidu, kā nodrošināt Ministru Padomes darba kontinuitāti. Šādā grupā iekļaujas triju valstu ministri (vai viņu pilnvarotie pārstāvji), resp. bijušās, esošās un nākošās prezidējošās valsts pārstāvji. Kaut *Troikas* delegācijas reizēm izbrauc uz ārzemēm, to darbs ir pārsvarā ar iekšēju nozīmi, saskaņojot sapulču vadīšanu u.tml.[9] Prezidējošo valstu secību noteic princips, lai *Troikā* vienmēr atrastos divas dalībvalstis ar prezidentūras pieredzi un viena jaunā dalībvalsts; šeit kā tādas domātas Austrija, Somija un Zviedrija, kurām nāksies prezidēt pirmo reizi laikā, kad integrācijas paplašinājums un tās padziļinājums izies nopietnu pārbaudījumu.

Papildu sapulcēs, lai pieņemtu lēmumus, Ministru Padome satiekas neoficiāli. Nav skaidrs, kāds ir juridiskais pamats lēmumiem (kopīgām nostādnēm), kas pieņemti šādā ceļā. Šādas sapulces varētu norādīt uz jaunas pastiprinātas sadarbības iespējām to dalībvalstu starpā, kas tādu vēlas, reizē ļaujot pārējām dalībvalstīm iepazīties ar šo sadarbību bez pievienošanās tai.

PASTĀVĪGO PĀRSTĀVJU KOMITEJA (COREPER)

Juridiskais pamatojums: RL 151. pants, arī 1965. gadā parakstītais Apvienošanās līgums (*Merger Treaty*), pēc kura spēkā stāšanās apvienojās visu triju kopienu pastāvīgo pārstāvju komitejas.

Sēdeklis: Briselē.

Primārā kompetence: pārstāvēt dalībvalstu intereses formāli kā Ministru Padomes apakškomitejai; pārnestā nozīmē tās darbības lauks ir daudzpusējo sakaru nodibināšana un diplomātisko priekšdarbu veikšana, kas nepieciešams, lai panāktu ja ne vienprātību, tad vispārējo piekrišanu, lēmumus pieņemot.

Ministru Padome, kā dalībvalstu valdību viedokļa izteicēja, pulcējas pēc vajadzības Briselē vai citur, lai pieņemtu lēmumus. Šīs sapulces ilgst 1–2 dienas; toties ikdienā dalībvalstu intereses jāpārstāv lēmumu projekta izveidošanas procesā. Šeit Ministru Padomes darbu atbalsta, pirmkārt, Pastāvīgo pārstāvju komiteja (COREPER) un vēl četras komitejas, kuras attiecību hierarhijā atrodas uz nedaudz zemākas atbildības pakāpes. Šīs piecas komitejas papildina apmēram 150 dažādas darba grupas (skatīt shēmu).

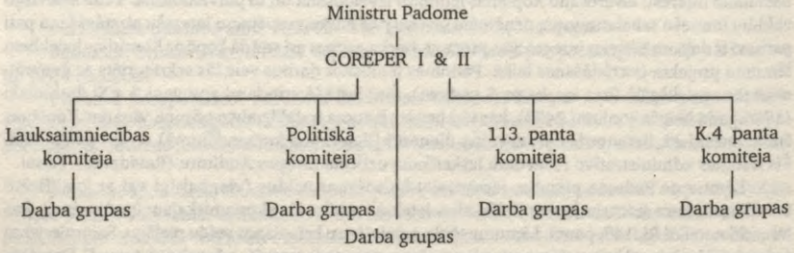

COREPER (no nosaukuma franciski, *Comité des Représentants Permanents*) ir visvecākā no piecām komitejām, neskatoties uz to, ka vajadzība pēc tādas izteikta tikai netiešā veidā abu Romas līgumu oriģinālajā redakcijā (EK 151.pantā, *Euratom* 121. pantā). Lauksaimniecības komiteja (angliski *Special Committee on Agriculture*), kas attiecas uz KLP jautājumiem, radīta 1960.gadā (ar tā laika Ministru Padomes lēmumu). Tā dēvētās 113. panta komitejas darba lauks attiecas uz līgumu izstrādāšanu ar ārvalstīm (tās kompetences stājās spēkā tikai pēc tam, kad noslēdzās pārejas posms, resp., 1970. gadā), un šīs komitejas nodibināšana pieteikta Romas līgumu oriģinālajā

9 *Troikas* jēdziens (termins pārņemts no krievu valodas) ieviests pēc 1981.gada, kad tika izpētīta Eiropas politiskā sadarbība, kas tajā laikā atradās ārpus Eiropas Kopienas redzesloka; popularitāti iegūst tā dēvētā *pjatnika* (arī no krievu valodas), resp., *troikas* apaugšana ar vēl pa valstij abos virzienos no prezidējošās; ļoti iespējams, ka šāda darbības kārtība attīstīsies kā veids, kas ļaus integrēt Padomes darbā AEVEV, ņemot vērā to nepilnīgo pieredzi daudzpusējās attiecībās.

redakcijā. Politiskā komiteja radās, pateicoties VEN, bet K.4 panta komiteja – pateicoties LES. Par politisko sadarbību runāts jau iepriekš šinī grāmatā, toties K.4 panta komitejas kompetencē ir sadarbība tieslietās un iekšlietās.

Katra ES dalībvalsts uztur sevišķu pārstāvniecību Briselē (tās nesajaukt ar šinī pilsētā atrodošām vēstniecībām Beļģijas Karaļvalstī, arī ar šinī pilsētā atrodošām pārstāvniecībām pie NATO). Šīs pārstāvniecības vadītājam ir sūtņa rangs. COREPER darbojas divās nodaļās, proti, COREPER I (sūtņu vietnieku sastāvā) un COREPER II (sūtņu sastāvā). Atšķirība ir tematiska: sūtņu līmeņa nodaļa pieskata Ārlietu Ministru Padomes sēžu, arī ECOFIN sapulču, budžeta un attīstības jautājumu lietas. COREPER II pieskata visas pārējās tēmas, to skaitā KLP. Abu COREPER nodaļu sapulcēs (tās satiekas regulāri vienu vai divi dienas nedēļā) piedalās arī Eiropas Komisijas darbinieki (Komisijas Ģenerālsekretariāta[10] augstākās vadības personas).

COREPER darbojas diskrēti, bez tieksmes pārrunāt savu rīcību. Šīs iestādes sapulču protokolus vispār nepublicē, tādā veidā spītējot sabiedrības spiedienam (no preses puses) to darīt. COREPER paveic savu ļoti nozīmīgo darbu, tieši pateicoties šādai diskrētai attieksmei pret tās darbības publisko uzraudzību. Pārdomu grupas[11] ieteikumi, kas visumā ņemti vērā, izstrādājot Amsterdamas līgumu, attiecībā uz COREPER darbības "demokratizāciju" nav iekļauti šinī jaunākajā Kopienas un Savienības konstitucionālo pamatu redakcijā un papildinājumā.

EIROPAS PARLAMENTS

Juridiskais pamatojums: Romas līguma 137.-144. panti, arī 158. pants un 189.b pants.

Sēdeklis: Strasbūrā (plenārsesijas), Briselē (atklāšanas sēde un komitejas darbs).

Primārā kompetence: piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā, apstiprināt Eiropas Komisijas sastāvu; iespēja nosodīt Eiropas Komisijas darbību, to visā pilnībā atbrīvojot no darba; tiesības izraudzīt pilsoņu sūdzību uzklausītāju (ombudsmeni).

Eiropas Parlamenta (*European Parliament; Parlement Européen*) vēlēšanas notiek ik pieci gadi jūnija mēnesī, aptuveni vienlaikus: no ceturtdienas līdz svētdienai, atbilstoši tradicionālām vēlēšanu noturēšanas nedēļas dienām atsevišķās dalībvalstīs. Teorētiski pastāv prasība ievēlēt Eiropas Parlamenta deputātus, sekojot vienotai balsošanas kārtībai, praktiski tiek ievērota tāda pati kārtība, kā ievēlot nacionālos parlamentus. Lielbritānija, kurā vienīgajā lieto tīro mažoritāro sistēmu (ievēlēts tiek deputāts, kas iegūst relatīvo balsu vairākumu), solījusi, ka 1999. gada Eiropas Parlamenta deputātus ievēlēs ar atkāpi no tradicionālās sistēmas, pieļaujot daļēju listes sistēmas ieviešanu[12].

Skaitliski lielākā parlamentāriešu grupa Eiropas Parlamentā visumā atbilst sociāldemokrātiskajām partijām simpatizējošo deputātu grupējumam (tā dēvētā Eiropas sociālistu partija, izmantosim tās angliskā nosaukuma saīsinājumu PES jeb *the Party of European Socialists*). Nākamā pēc lieluma ir tā dēvētā Eiropas Tautas partija (izmantosim tās angliskā nosaukuma saīsinājumu EPP jeb *the European People's Party*). Grupas atbilst šādai sadalei:

Eiropas sociālistu partijas grupa (angliski *Group of the Party of European Socialists(PES)*), kurā ietilpst 216 deputātu;

Eiropas Tautas partijas grupa (angliski *Group of the European People's Party(EPP)*), kurā ietilpst 173 deputāti;

Eiropas apvienības grupa (angliski *Union for Europe Group (UFE)*), kurā ietilpst 56 deputāti;

Liberāli demokrātiskās un reformu partijas grupa (angliski *Group of the Liberal Democratic and Reformist Party (ELDR)*), kurā ietilpst 52 deputāti;

Konfederālā grupa, kurā ietilpst Apvienotā Eiropas Kreisā partija un Ziemeļvalstu Zaļā kreisā partija (angliski *Confederal Group of the European United Left*[13]*/Nordic Green Left (EUL/NGL)*), kurā ietilpst 33 deputāti;

Zaļo deputātu grupa (angliski *Green Group in the European Parliament (Green)*), kurā ietilpst 27 deputāti;

10 Trim Kopienas iestādēm ir katrai savs atsevišķs sekretariāts (Padomei, Komisijai un Parlamentam); tās ir atšķirīgas iestādes ar pilnīgi šķirtiem ierēdņu kontingentiem.

11 Angliski *Reflection Group*, franciski *Groupe de Reflexion*.

12 Galīgais lēmums šinī sakarā, tāpat kā vēlētāju skaits, tiks pazīnots ES iestādēm pēc pēdējās šāda skaita noteikšanas Lielbritānijā (tāds process notiek reizi gadā, rudenī, rakstiski aicinot iedzīvotājus izteikties par sevi) pirms 1999.gada vēlēšanām.

13 Deputāti, kas ievēlēti kā KP biedri no Grieķijas, Francijas un Itālijas, iekļaujas šinī frakcijā.

Eiropas Parlamenta deputāti pēc politiskās piederības un pēc valsts, no kuras tie ievēlēti
(stāvoklis 1996. gada oktobrī[14])

	B	Dk	D	El	Es	Fr	Irl	It	Lux	Nl	A	P	SF	S	UK	Kopā
PES	6	3	40	10	21	16	1	18	2	7	8	10	4	7	63	**216**
EPP	7	3	47	9	30	12	4	14	2	10	6	1	4	5	19	**173**
UFE	-	-	-	2	-	16	7	27	-	1	-	3	-	-	-	**56**
ELDR	6	5	-	-	2	1	1	6	1	10	1	8	6	3	2	**52**
EUL/NGL	-	1	-	4	9	7	-	5	-	-	-	3	1	3	-	**33**
Green	2	-	12	-	-	-	2	4	-	1	1	-	1	4	-	**27**
ERA	1	-	-	-	2	12	-	2	1	-	-	-	-	-	2	**20**
I-EdN	-	4	-	-	-	12	-	-	-	2	-	-	-	-	-	**18**
ārpus frakcijām	3	-	-	-	-	11	-	11	-	-	5	-	-	-	1	**31**
Kopā	**25**	**16**	**99**	**25**	**15**	**87**	**15**	**87**	**6**	**31**	**21**	**25**	**16**	**22**	**87**	**626**

14 Šobrīd visi EP deputāti ir ievēlēti tiešā balsošanas kārtībā: 1994.gada 9. jūnijā (ceturtdienā) Dānijā, Īrijā, Nēderlandē un Lielbritānijā, bet 1994.gada 12. jūnijā (svētdienā) Vācijā, Beļģijā, Francijā, Itālijā, Luksemburgā, Spānijā un Portugālē - šīs ir balsošanas dienas, rezultāti tiek paziņoti visās valstīs vienlaicīgi, proti, 1994.gada 12. jūnijā; ārkārtas vēlēšanas notika 1995.gada 17. septembrī (Zviedrijā), 1996.gada 13. oktobrī Austrijā un 1996.gada 20. oktobrī Somijā.

Eiropas radikāļu apvienības grupa *(Group of the European Radical Alliance (ERA))*, kurā ietilpst 20 deputātu;

Neatkarīgo deputātu grupa, kas atbalsta Eiropu, kuru veido tās Tautas (angliski *Group of Independents for a Europe of Nations (I-EdN))*, tajā ietilpst 18 deputātu;

31 deputāts izvēlējies atrasties ārpus jebkuras grupas.

Lai izveidotu grupējumu, jāievēro šādi noteikumi: minimums 29 deputāti, ja visi grupā sastāvošie deputāti pārstāv vienu valsti; 23 deputāti, ja pārstāvētas divas dalībvalstis; 18 deputātu, ja pārstāvētas trīs dalībvalstis; 14 deputātu, ja pārstāvētas četras vai vairāk dalībvalstis. Katra frakcija / partija, atskaitot to deputātu grupu, kas atteikušies veidot frakciju, ievēlē savu prezidentu.

Eiropas Parlamentā deputāti grupēti pēc politiskās pārliecības un ne obligāti pēc nacionālās piederības. Praktiski nav nevienas patiesi uz pārvalstiskiem pamatiem izveidotas politiskās partijas, kuras pastāvēšanas jēga būtu darbība Eiropas Parlamentā. Paša šī Parlamenta vēsture (līdz 1979.gadam to veidoja iecelti deputāti), arī tā kompetences (kurās neietilpst virzība uz tādu parlamentāro darbību, kuras galvenā iezīme ir pozīcijas un opozīcijas politisko partiju un grupu izveidošana) nav veicinājusi šādu pārvalstisku grupu izveidošanos. Jāpiebilst, ka vienīgais politiskais spēks, kam Eiropā bija brālīgo partiju izjūta (klasiskās, uz PSRS bāzētās komunistiskās partijas), nekādu vērību nepievērsa Eiropas Parlamenta vēlēšanām, kaut gan katrā Eiropas Parlamenta ievēlētā sastāvā ir bijuši deputāti ar šādu politisko piederību.

EEK un Euratoma dibināšanas līgumos, resp., abos Romas līgumos, paredzētās ieceltās asamblejas dabiskā veidā viena pēc otras pievienojās EOTK Kopējai asamblejai, kuru nodibināja pirmo. Eiropas Parlamenta priekšteces pirmajā sasaukumā bija 78 iecelti deputāti un 35 štata palīgpersonas. Jau šai ieceltajai grupai, pēc līguma par EOTK spēkā stāšanās 1952.gadā, bija uzdots sagatavot priekšlikumus par sava sastāva izraudzīšanu, sarīkojot tiešas vēlēšanas. Darbs bija grūts un tikai 1960.g. parādījās pirmais nopietnais projekts, kuru tā laika Ministru Padome nepieņēma. Faktiski ar 1961.g. tika pārtraukti meklējumi, kā panākt Eiropas Parlamenta deputātu ievēlēšanu tiešā veidā. EEK Parlamentārajā Asamblejā tolaik iecēla 148 deputātus Visi bija "deputāti ar dubulto mandātu" - vienlaikus pildot līdzīgu amatu nacionālajā parlamentā. Toties ne visi bija ievēlēti, daži pārstāvēja otrās, neievēlētās nacionālo parlamentu palātas.

Valstu vadītāju tikšanās reizē Parīzē 1974. g. decembrī, izlemjot turpmāk sapulcēties regulāri, vienlaikus tika pieņemts rīkojums, ka Eiropas Parlamenta delegātus ievēlē tiešā balsojumā. Lielbritānija vilcinājās apstiprināt šo lēmumu (Vestminsteres Parlamentam nācās papildināt savu lēmumu par iekļaušanos Eiropas Kopienā). Pirmās tiešās Eiropas Parlamenta vēlēšanās piecus gadus vēlāk, 1979. g. jūnijā, vienlaikus visās deviņās tā laika EEK dalībvalstīs tika ievēlēti 198 deputāti. Šodien Eiropas Parlamentā ir 626 deputāti[15]. Deputātu skaits pieaudzis nemitīgi, principā ar katru paplašināšanās reizi. Amsterdamas līgums paredz, ka to skaits nepārsniegs 700. Veidojot iecirkņus, ir mēģināts turēties pie principa, ka katrs iecirknis aptver vidēji 500 000 iedzīvotāju (Luksemburgai 6 deputāti no 0,4 miljoniem). Deputātus ievēlē vienlaicīgi, toties pēc nacionālās balsošanas kārtības. Nav viegli ieviest vienādu balsošanas kārtību – traucē nepieciešamība saglabāt pārstāvēto politisko viedokļu dažādību skaitliski mazajās dalībvalstīs.

1994.gadā Eiropas Parlamenta vēlēšanās (12 dalībvalstīs) piedalījās 56,4% no 256 miljoniem balsstiesīgo. LES piešķīris ES pilsoņiem, kas dzīvo ārpus savas valsts, tiesības balsot (un kandidēt) šinīs vēlēšanās. LES arī paredz iespēju atsevišķām dalībvalstīm noteikt izņēmumus - galvenais adresāts ir Luksemburga, kurā dzīvo izteikti liels skaits Portugāles pilsoņu; kopā visu Luksemburgas iedzīvotāju – ES pilsoņu – skaitā apmēram 40% ir citu Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņi. No apmēram 3,6 miljoniem balsstiesīgo ES pilsoņu, kas dzīvo ārpus savas valsts, 1994. g. vēlēšanās nobalsoja tikai 6%. No 57 tādiem kandidātiem – ES pilsoņiem, kuri dzīvo ārpus savas nacionālās valsts, – tikai viens ievēlēts (Vācijā).

Savā laikā Eiropas Parlamenta deputāti kopā ar visu palīgpersonālu regulāri pārcēlās no Strasbūras uz Luksemburgu un tad tālāk uz Briseli (šis cikls atkārtojās vairākas reizes katru gadu). Jāatceras, ka EEK iestādes sākumā visas atradās Luksemburgas pilsētā un Romas līgums paredzēja pieslēgšanos esošai Parlamentārai Asamblejai (arī Tiesai). Strasbūrā Eiropas Parlaments sāka satikties gandrīz vai nejaušības pēc, jo Luksemburgā vienkārši aptrūka piemērotu telpu. Francijas valdība ieguldījusi daudz līdzekļu un politisko pūļu, lai panāktu, ka Eiropas Parlamenta sēdeklis atrodas Strasbūrā. Kopš 1992. g. visas 12 Parlamenta darba sesijas - reizi mēnesī, atskaitot augustu,

15 Vācijas atkalapvienošanās dēļ izveidojās situācija, ka Vāciju pārstāvēja vairāk deputātu nekā Franciju (99 pret 87); deputātu skaits šinī reizē tika vispār palielināts (Francijai un Vācijai līdz tam bija katrai 81), lai panāktu vienošanos.

- notiek tikai Strasbūrā[16]. Briselē, par kuru parlamentārieši paši vislabvēlīgāk noskaņoti, norit tikai Parlamenta goda sanāksmes, arī Parlamenta komiteju darbs. Amsterdamas līgumā atrodama jauna sadaļa, kas nosaka iestāžu sēdekli. Eiropas Parlamenta galvenais arhīvs (un ar to saistītā izpalīgupētnieku grupa) aizvien atrodas Luksemburgā.

Eiropas Parlamenta praktiskā darbība notiek, pieņemot rezolūcijas, arī sagatavojot atzinumus. Apmēram puse Parlamentā pieņemto rezolūciju attiecas uz situāciju ārlietās, kaut tieši šinī ES *pīlārā* Eiropas Parlamentam nav nekāda konstitucionāla pamata iekļauties lēmumu izstrādāšanas procesā.[17] Savukārt nav iespējams "apiet" Eiropas Parlamenta līdzdalību pat tādos jautājumos, kuros Parlamentam ir vienīgi padomdevēja loma. Tā izaugsmē no tīri konsultatīvas asamblejas zīmīgs ir 1980.gada Eiropas Tiesas spriedums[18], atzīstot par spēkā neesošu tā dēvēto izoglikozes lēmumu, ko Padome pieņēma, pirms Parlaments izteica savu atzinumu. Rezolūciju projektus Parlamenta plenārsesijai sagatavo 20 parlamentārās komitejas par šādām tēmu grupām:

Ārlietu un drošības jautājumi, arī aizsardzības politika;
Lauksaimniecības un lauku rajonu attīstība;
Budžets;
Ekonomikas lietas, fiskālā politika un industriālā politika;
Enerģijas jautājumi, pētniecība un tehnoloģija;
Ārējie ekonomiskie sakari;
Tieslietas un pilsoņu tiesības;
Sabiedrisko lietu un nodarbinātības jautājumi;
Reģionālā politika;
Transports un tūrisma industrija;
Vides aizsardzība, veselības aizsardzība un patērētāju tiesību aizstāvēšana;
Jaunatnes attīstība, kultūra, izglītība un masu mediju lietas;
Attīstība un sadarbība;
Civilās tiesības un iekšlietas;
Budžeta pārraudzīšana;
Iestāžu lietas;
Zvejniecība;
Kārtības ievērošana, akreditācijas un deputātu neaizskaramības jautājumi;
Sieviešu tiesības;
Petīcijas.

Eiropas Parlamenta darbs komitejās ir būtisks pa daļai arī tamdēļ, ka formālās debates plenārsesijās rit gausi, ar simultāno tulkošanu 11 valodās. Komitejās darba sapulcēs arī iespējams pieprasīt tulkošanu, taču lielākā daļa sēžu noris franciski, mazāk angliski.

Eiropas Parlamenta sesijas vada Parlamenta prezidents, kas ievēlēts uz 2½ gadiem. Prezidentam uzdots pārstāvēt Parlamentu ārzemēs. Dažus prezidenta uzdevumus var izpildīt kāds no 14 viceprezidentiem. Šis kopskaits 15 tomēr nenozīmē, ka būtu pārstāvēta ikkatra dalībvalsts. Visi 15 tiek ievēlēti aizklātā balsošanā. Par prezidentu balsošana turpinās, līdz sasniegts absolūtais balsu vairākums. Viceprezidentu ievēlēšana notiek atsevišķā balsošanas raundā. Līdz prezidenta ievēlēšanai Parlamenta darbu vada vecākais ievēlētais deputāts. Parlaments ievēlē arī 5 kārtības ieturētājus[19], kam jānodrošina detalizētu finansiālo un cito tehnisko, ar Parlamenta darbību saistīto jautājumu kārtošana.

Eiropas Parlamenta prezidents vada Parlamenta darbu, regulāri satiekoties un pārspriežot darba grupu paveikto ar frakciju prezidentiem tā dēvētajā *Prezidentu sapulcē*. Parlamenta prezidents atsevišķi satiekas ar saviem viceprezidentiem tā dēvētajā *Birojā*.

16 Lēmums publicēts OJ C-341, 23/12/1992.

17 Protams, Eiropas Parlaments apstiprina (ratificē) Kopienas līgumus ar ārvalstīm, taču lielākais Parlamenta rezolūciju skaits attiecas uz aktuāliem notikumiem ārlietās, kur tām ir tikai morāla īgnuma (daudz retāk gandarījuma) nozīme.

18 *Isoglucose ruling*, lietā 138/79; izoglikoze ir cukura (glikozes) paveids, kuru iespējams iegūt no citām ķīmiskām izejvielām, to skaitā no naftas.

19 Senās Romas administrācijā līdzīgas funkcijas veica *quaestor* (atvasināts no darbības vārda ar nozīmi "jautāt", "uzdot jautājumus").

Ieceltie EOTK Kopējās asamblejas prezidenti (1952-1958)

Paul-Henri Spaak (NL) 1952-1954
Alcide de Gasperi (I) 1954 (miris amata pildīšanas laikā)
Giuseppe Pella (I) 1954-1956
Hans Furler (D) 1956-1958

Ieceltie Eiropas Parlamenta prezidenti (1958 - 1979)

Robert Schuman (F) 1958-1960
Hans Furler (D) 1960-1962
Gaetano Martino (I) 1962-1964
Jean Duvieusart (B) 1964-1965
Victor Leemans (B) 1965-1966
Alain Poher (F) 1966-1969
Mario Scelba (I) 1969-1971
Walter Behrendt (D) 1971-1973
Cornelis Berkhouwer (NL) 1973-1975
Georges Spénale (F) 1975-1977
Emilio Colombo (I) 1977-1979

Ievēlētie Eiropas Parlamenta prezidenti (sākot ar 1979.g)

Simone Veil (F) 1979-1982
Pieter Dankert (NL) 1982-1984
Pierre Pflimlin (F) 1984-1987
Lord Plumb (UK) 1987-1989
Enrique Barón Crespo (Es) 1989-1992
Egon Klepsch (D) 1992-1994
Klaus Hänsch (D) 1994-1997
José María Gil Robles (Es) 1997-

Kā redzams no to uzskaitījuma, Parlamenta vadītāji ir piederējuši pārsvarā dibinātāju dalībvalstu tautām. Ar dažiem ļoti spilgtiem izņēmumiem (*Spaak*, *De Gasperi*, *Schuman*, *Pflimlin*, *Colombo*, arī līdz šim vienīgā sieviete *Veil*) šī amata pildītāji nav nedz savā amata izpildīšanas laikā, nedz pirms vai pēc tam izpelnījušies lielu uzmanību plašākās sabiedrības aprindās (arī savās dalībvalstīs).

Eiropas Parlaments piedalās Kopienas lēmumu pieņemšanā (ievērot – tam nav piešķirta kompetence piedalīties *otrā* un *trešā pīlāra* lēmumu pieņemšanā). Atkarā no tēmas, Parlaments aicināts izskatīt lēmumu 1 lasījumā (piekrišanas kārtībā), 2 lasījumos (sadarbības kārtībā) vai trijos lasījumos (līdzlemšanas kārtībā). (Par to skatīt šīs grāmatas 4.4. nod.)

Eiropas Parlamenta deputātiem piešķirtas tiesības apstiprināt - resp., apstiprināt ar grozījumiem - tam iesniegto Eiropas Savienības budžeta projektu. Process ir stipri laikietilpīgs: tas aizsākas pavasarī, tālāk norit tā dēvētais triju pušu dialogs, kura ietvaros Eiropas Parlamenta, Eiropas Komisijas un Finanšu Ministru Padomes sevišķās Budžeta apakškomitejas locekļi iztirzā budžeta priekšlikumu pirms šī projekta oficiālas iesniegšanas Parlamentā. Sevišķi svarīgas šādas sarunas un konsultācijas ir tanīs gados, kad tiek saskaņota ilgtermiņa vienošanās par ES budžeta attīstības metu (*framework*) pieciem gadiem uz priekšu. Eiropas Savienība strādā ar piecu gadu budžeta ciklu, kas pašreiz noslēdzas ar 1999.gadu. Budžeta pieņemšanas process beidzas decembrī, resp., nepilnu mēnesi, pirms sākas Savienības budžeta gads (ar 1. janvāri).

Lielāko daļu lēmumu Parlamentā pieņem ar klātesošo deputātu balsu vairākumu. Sevišķi svarīgos jautājumos nepieciešams absolūts vairākums. Gadījumā ja Parlaments izsaka viedokli, kas runā pretī Ministru Padomes balsojumam, nepieciešams līdz 60% Parlamenta balsojums un absolūtais vairākums. Aplūkojot lēmumu pieņemšanu Eiropas Parlamentā, var vispirms konstatēt, ka nenotiek plašas debates. Sveša ir visai agresīvā deputātu ārpuskārtas iejaukšanās, citu runātāju pārtraukšana Lielbritānijas Parlamenta garā. Plenārsēdēs katrs deputāts izmanto iespēju izteikties savā valsts valodā ar simultāno tulkojumu. Komitejās darbs notiek, izmantojot vienu valodu, bet komiteju slēdzieni tiek doti visās 11 ES valsts valodās. Arī Parlamenta lēmumi tiek izsludināti visās 11 ES valsts valodās ar vienādu spēku. Parlamenta deputātiem piešķirti stipri pieticīgi biroji, un, atskaitot ļoti lielo tulkotāju kontingentu, tiešo izpalīgu kopskaits nepārsniedz 500 (kopā Parlamenta struktūrās strādā apmēram 4000 ierēdņu). Par papildu padomdevēju un izpalīgu uzturēšanu deputātiem jārūpējas no saviem līdzekļiem.

Atbilstoši Mastrihtas līguma nolikumiem Eiropas Parlamentam no1995.g. 7.janvāra ir tiesības izvirzīt kandidatūras Eiropas Komisijas valdes amatiem. (Jāteic, ka pirmajā piegājienā, 1995.g. Eiropas Savienības Padomes pavasara sēdē, valstu vadītāji nepieņēma pirmo Parlamenta izvirzīto kandidatūru Komisijas prezidenta amatam.)[20] Šajā pašā LES Eiropas Parlamentam arī uzdots

20 Lielbritānija izteica savu veto pirmajam kandidātam, Beļģijas premjeram *Jean-Luc Dehaene*, kas bija ieguvis pārējo lielo ES valstu vadības uzticību; pašreizējais Komisijas prezidents *Jacques Santer* vispirms tātad ieguva ES dalībvalstu vadības uzticību, kuru pēc tam apstiprināja Eiropas

izraudzīt Eiropas mēroga ombudsmeni. Sakarā ar Māstrihtas līgumu Parlamentam piešķirtas tiesības pieņemt petīcijas no atsevišķiem Eiropas Savienības pilsoņiem. Parlamentam arī jāapstiprina jebkurš jauns starptautisks līgums. Sevišķu svaru LES piešķir jautājumam par kārtību, kā jāizskata jaunu dalībvalstu kandidatūras.

Vēl līdz šim brīdim Eiropas Parlaments nekad nav īstenojis savu privilēģiju atstādināt Komisijas vadību, izsakot tai neuzticību ar absolūto 2/3 balsu vairākumu. Ir notikuši vairāki balsojumi šajā sakarā, pirmo reizi 1974.g. jautājumā par piena kvotu racionalizāciju. Kopā bijuši vēl 4 šādi nesekmīgi nobalsojumi, visnesenāk 1992.gadā, pārmetot Eiropas Komisijai, ka tā šķietami pārlieku piekāpusies VVTT pārrunās par KLP reformām. Gadījumā ja tiktu pieņemta rezolūcija par neuzticību Eiropas Komisijas rīcībai, visiem Komisijas locekļiem būtu jādemisionē (paredzēts viens mēnesis laika, lai Parlaments šādu lēmumu pārdomātu). Praksē tas nozīmē, ka šādu neuzticības izteikšanu grūti īstenot līdz galam, jo jaunais Komisijas valdes sastāvs jāizraugās visām dalībvalstīm, ievērojot visas iespējamās personiskās mijiedarbes. Šāds process parasti prasa vismaz pusgadu laika, kas nozīmētu, ka praktiski Eiropas Komisijas darbība apstātos.

Ar katru līgumu, kas papildina Eiropas Savienības konstitucionālo pamatu, Parlamenta kompetences pieaug. Parlaments spēris arī vairākus soļus, kas to pietuvina iespējai ierosināt konkrēta lēmuma izstrādāšanu (arī pēc Amsterdamas līguma spēkā stāšanās Eiropas Komisija saglabās šo ierosināšanas privilēģiju). Parlamentam ir vispārējs uzdevums ierosināt veidu, kā uzlabot Eiropas integrācijas tā dēvēto demokrātijas deficītu. Ar to domāts pārvarēt atsvešinātību starp ES pilsoņiem, kurus Parlaments pārstāv, un Eiropas integrācijas procesu. Papildus šim procesam, kurā ombudsmenis izskata fizisko vai juridisko personu pretenzijas pret kādas Kopienas iestādes konkrētu nekorektu rīcību, Parlaments cenšas uzklausīt ierosinājumus par to, kas uzlabojams Eiropas integrācijas gaitā.

Kopš 1990.gada attīstās institucionāli sakari starp Eiropas Parlamentu un nacionālajiem parlamentiem. Tie izpaužas tā dēvētās COSAC[21] komitejas sapulcēs (tā ir apvienība, kurā iekļaujas Eiropas Parlaments, citi parlamenti un specializētas organizācijas). Šīs sapulces aizsākās 1989.gadā pēc tā laika Francijas Parlamenta vadītāja iniciatīvas un nodrošina informācijas izmaiņu (kārtības noteikumi šai sadarbībai pieņemti 1991.gadā). Simboliska 1 nedēļu gara Eiropas Parlamenta (kas deva 1/3 daļu dalībnieku) un nacionālo parlamentu apvienota sapulce notikusi tikai vienu reizi, 1990.gada novembrī Romā. Viens šīs sapulces iznākums bija aicinājums dalībvalstu vadībai izskatīt Eiropas Savienības politiskās sadarbības pastiprināšanu (kas arī izpaudās LES).

EIROPAS KOMISIJA[22]

Juridiskais pamatojums: RL 155. - 163.panti, arī Līguma par Eiropas Savienību J.5(3), J.6, J.7, J.8(3), J.9 un K.3(2), K.4(2), K.6, K.9 panti.

Sēdeklis: Briselē (pārsvarā), dažas vienības atrodas Luksemburgā un citur.

Primārā kompetence: vienīgā Kopienas iestāde ar tiesībām ierosināt lēmumu projektus tautsaimniecības lietās; tā piedalās Kopienas likumu veidošanā, pasludināšanā un apsekošanā; tai ir tiesības pārstāvēt dalībvalstis starptautiskās sarunās; tās uzdevums ir arī pieskatīt Kopienas konstitucionālo Līgumu pamatu ievērošanu un kā tie atbilst jaunradušiem apstākļiem.

Eiropas Komisijas darbībai Kopienas likumu pieņemšanā un to pasludināšanā piemīt zināmas monopola tiesības. Romas līguma nostādnes piešķir Komisijai (monopola) tiesības izstrādāt lēmuma projektu un aicināt Ministru Padomi pieņemt saistošu atzinumu.

Komisijas darbība notiek divos dažādos līmeņos.

Pirmkārt, tās vadībā – valdē – ir 20 līdztiesīgi kolēģi, no kuriem viens ir Komisijas prezidents un vēl divi ir šī prezidenta biedri (viceprezidenti). Kandidātus Komisijas valdes locekļa amatam – angliski tos sauc par *commissioners*, franciski *commissaires* (latviski bieži tiek lietots termins

Parlaments ar mazu balsu vairākumu, proti, 1994.gada jūlijā nobalsojot 260 par, 238 pret; sākot ar 1981.gadu, Parlaments balsojis par Eiropas Komisijas sastāva stāšanos amatā (skatīt šķirkli *Komisijas apstiprināšana* šīs grāmatas **Vārdnīcā**).

21 No franču valodas, *Conference des organes spécialisés dans les affaires communautaires*; pie Eiropas Parlamenta nodibināts Eiropas parlamentu pētījumu un dokumentācijas centrs (kurā darbojas arī Latvijas Saeima), resp., *European Research and Documentation Centre*, arī *Centre européen de Recherche et de Documentation parlementaires*.

22 Angliski *European Commission*, arī *Commission of the European Community*; franciski *Commission européenne*, arī *Commission des Communautés Européennes*.

komisārs) – izvirza dalībvalstu valdības. Katrai dalībvalstij jābūt pārstāvētai ar vismaz vienu savu pilsoni (pareizāk sakot, tautieti; angliski tiek lietots termins *national*) Komisijas valdē. Iegājusies prakse, ka tā dēvētās lielās valstis (Vāciju, Franciju, Itāliju, Spāniju un Lielbritāniju) pārstāv divi to pilsoņi, kaut gan šī paraža nav fiksēta nedz abos Romas līgumos, nedz Parīzes līgumā par EOTK izveidošanu. Amsterdamas līgums paredz atkāpi no šīs ieražas, līdzko pievienosies pirmās no nākamajām dalībvalstīm. Šinī jaunajā parafētajā Līgumā ir apstiprināta doma, ka katras ES dalībvalsts intereses Komisijas valdē pārstāvēs viens tās tautietis.

Visus Komisijas valdes locekļus ieceļ Eiropas Savienības valstu vadītāju sapulce - Eiropas Savienības Padome -, ievērojot visu valstu viedokļus (*common accord*). Darba termiņš visiem valdes locekļiem ir vienāds - pieci gadi[23]. Šodien viņi iekārtoti darbā uz 5 gadiem, lai tādā veidā Komisijas jaunās valdes apstiprināšana sakristu ar jaunievēlētā Eiropas Parlamenta pirmo sasaukumu.[24] No 1995.g. šo darbinieku kandidatūru izraudzīšanas un apstiprināšanas procesā iesaistījies Eiropas Parlaments, sevišķu uzsvaru liekot uz Eiropas Komisijas prezidenta amata kandidāta apstiprināšanu. Faktiski Parlaments balsojis par pilnvaru piešķiršanu Komisijas valdes sastāvam (kopumā) jau kopš 1981.gada. Gan EOTK Kopējai asamblejai, gan Parlamentam pēc Romas līguma spēkā stāšanās vienmēr ir bijušas tiesības – vienīgai no ES iestādēm – izteikt neuzticību Komisijas valdei kopumā.

Pirmo sievieti Komisijas valdes locekli (*Vasso Papandreou*) izvirzīja Grieķija 1989.gadā. Šobrīd piecas sievietes (pa vienai no Dānijas, Francijas, Itālijas, Vācijas un Zviedrijas) bauda šādu atbildības līmeni.[25] Visi Komisijas locekļi, to skaitā arī tās prezidents, drīkst pretendēt uz vienreizēju atjaunošanu savos posteņos pēc piecu gadu amata laika notecēšanas. Žaks Delōrs (*Jacques Delors*, Francija), piemēram, izpildīja divus piecgadu līgumus (1985.-1995. g.). Savukārt daži prezidenti atteikušies no amata ātrāk - pat pēc viena gada – sakarā ar atgriešanos savas nacionālās valdības sastāvā (skatīt pievienoto Komisijas prezidentu sarakstu). Līdz 1965.gadā parakstītajam kopienu iestāžu apvienošanās līgumam (*Merger Treaty*) bija arī atsevišķi EOTK un Euratoma prezidenti (skatīt sarakstu).

EOTK Augstākās iestādes prezidenti (1952-1967)

Jean Monnet (F)	1952.8. - 1955.6.
René Mayer (F)	1955.6. - 1958.1.
Paul Finet (F)	1958.1. - 1959.9.
Piero Malvesti (I)	1959.9. - 1963.10. (īslaicīgi atkāpās 5.1963.)
Albert Coppe (B)	1963.6. - 1963.7.
Rinaldo del Bo (I)	1963.10. - 1967.7. (īslaicīgi atkāpās 3.1967.)
Albert Coppe (B)	1967.3. - 1967.6.

Euratoma Komisijas prezidenti (1958-1967)

Louis Armand (F)	1958.1. - 1959.1. (*Enrico Medi* kā vietas izpildītājs no 9.1958.)
Etienne Hirsch (F)	1959.2. - 1962.1.
Pierre Chatenet (F)	1962.1. - 1967.7.

Eiropas ekonomiskās kopienas Komisijas prezidenti (1958-1967)

Walter Hallstein	1958.1. - 1962.1.
Walter Hallstein	1962.1. - 1967. 7.

(No 1967.gada tai pievienojās EOTK un Euratoma vadības funkcijas.)

23 Savā laikā darba posms bija 4 gadi; šī kārtība atcelta, sākot ar 1995.gadā apstiprināto Komisijas valdes sastāvu. Ir iespējams atbrīvot atsevišķu Komisijas valdes locekli par amata stāvokļa savtīgu izmantošanu, tāpat iespējams atņemt viņa privilēģiju (pensiju), ja loceklis pēc aiziešanas no darba Komisijā pieņem viņam nepiestāvošu amatu (apmaksātu vai tīri brīvprātīgu).

24 Nākamais Komisijas sastāvs tātad uzsāks darbu 2000.gadā; tas nozīmē, ka pirmie Komisijas valdes locekļi no AEVEV gaidāmi tikai 2005.gadā.

25 *Ritt Bjerregaard*, kas atbild par vides aizsardzību un kodoltermiskās enerģijas drošu izmantošanu; *Édith Cresson*, kas atbild par pētniecības un attīstības lietām, par izglītības un jaunatnes programmām; *Emma Bonino*, kas atbild par zvejniecības politiku, arī par patērētāju interešu aizstāvēšanu un par humānās palīdzības biroja darbu; *Monika Wulf-Mathies*, kas atbild par reģionālās attīstības jautājumiem, arī par Saliedētības fondu (kopā ar kolēģiem *N.Kinnock* un *R.Bjerregaard*); *Anita Gradin*, kas atbild par attiecībām ar ombudsmeni, par ieceļošanas lietām, tieslietām un iekšlietām, arī par krāpšanas apkarošanas vienību darbību.

Eiropas kopienu Komisijas prezidenti (1967 -)

Jean Rey (B)	1967.7. - 1970.7.
Franco Maria Malfatti (I)	1970.7. - 1972.3. (atkāpās, lai stātos Itālijas valdībā)
Sicco Mansholt (Nl)	1972.3. - 1973.1.
François-Xavier Ortoli (F)	1973.1. - 1977.1.
Roy Jenkins (UK)	1977.1. - 1981.1.
Gaston Thorn (Lux)	1981.1. - 1985.1.
Jacques Delors (F)	1985.1. - 1989.1.
Jacques Delors (F)	1989.1. - 1993.1.
Jacques Delors (F)	1993.1.- 1995.1.
Jacques Santer (Lux)	1995.1.-

Eiropas Komisijas prezidenti, kas nonākuši sabiedrības redzeslokā kā īpaši aktīvi integrācijas procesa virzītāji, ir trīs: Žans Monē (EOTK pirmais priekšsēdētājs), Valters Halšteins (EEK pirmais Komisijas valdes priekšsēdētājs) un Žaks Delōrs (1985.-1995.g). Viņu ieguldījums šinī procesā jau aprakstīts un izanalizēts vairākās šīs grāmatas nodaļās. Esam arī izskatījuši citur šinī Pielikumā jautājumu par Komisijas prezidenta izraudzīšanu un par viņa ārējo darbību no Ministru Padomes un Eiropas Parlamenta viedokļa. Tālāk aplūkosim pašreizējā Komisijas prezidenta Žaka Santēra[26] iekšējo darbību Eiropas Komisijā.

Santēra Komisijas valdes sastāvam nācās ieņemt amatu pēc tam, kad Žaka Delōra vadītā Komisijas valde noslēdz ļoti aktīvu Eiropas integrācijas padziļināšanas posmu, un vienlaicīgi ar triju jaunu valstu iekļaušanos Komisijas struktūrās. Vispirms prezidenta pārziņā atrodas tā dēvētās vertikālās (tematiskās) kompetences, kas mēdz būt dalītas ar citiem valdes locekļiem: monetārās apvienošanās jautājumi ar Īvu Tibo de Silgī (*Yves-Thibault de Silguy*), ārlietas ar Hansu van den Bruku (*Hans van den Broek*) un arī iestādes reformas lietas ar Marselino Orehu (*Marcelino Oreja*). Prezidentam arī uzdots koordinēt visaugstākajā līmenī Komisijas darba grupu horizontālās attiecības regulējošās struktūras, proti, atzīstot, ka konkrēti lēmumi prasa sadarbību starp vairākām Komisijas grupām, Komisijas sastāvā ir iestādes, kas koordinē šo darbu. Komisijas prezidenta galvenais iekšējais uzdevums ir panākt līdzsvara ieturēšanu šādā darbā. Komisijas valdes lēmumi parasti tiek pieņemti pēc tam, kad valdes locekļu apakšgrupa, kurā varētu iekļauties līdz 8 Komisijas valdes locekļi, ziņo par stāvokli un ieteic pārējiem kolēģiem lēmumu. Šinī publikai neredzamā darbā Komisijas prezidenta diplomāta talants izpaužas ar Komisijas lēmumu precizitāti un ar šo lēmumu ietekmi uz citām Kopienas iestādēm.

Otrā, praktiskā līmenī Eiropas Komisijas sastāvā strādā relatīvi neliels skaits štata un ārštata darbinieku (ierēdņu)[27]. Tie organizēti 26 ģenerāldirekcijās (*Directoires Générales, DG*), par kuru tematisko ievirzi var spriest no grupējumu nosaukumiem, resp.:

DG I	Ārējās ekonomiskās attiecības;
DG I(a)	Politiskās attiecības ar AEVEV, KĀDP, ārējās pārstāvniecības;
DG I(b)	Politiskās attiecības ar Vidusjūras valstīm, ar Tuvo un ar Tālo Austrumu valstīm, ar Latīņameriku, ar Dienvidaustrumu Āzijas valstīm, arī Ziemeļu valstu un Dienvidu valstu attiecības;
DG II	Ekonomiskās un finanšu lietas;
DG III	Industrija;
DG IV	Konkurences apsekošana un veicināšana;
DG V	Darba nodrošināšana, darba devēju - nodarbināto attiecības un sabiedriskās lietas;

26 *Jacques Santer*, dzimis 1937.gadā, izglītība – jurisprudences doktors (*Institut d'études politiques, Paris*), ilgu laiku darbojies Luksemburgas valsts dienestā (pārstāvējis to Pasaules Bankā, šīs Bankas pārvaldes loceklis, 1984-89); ievēlēts kā Luksemburgas Kristīgo sociālistu partijas biedrs (vēlāk kā šīs partijas priekšsēdētājs; šī partija Eiropas Parlamentā pieder Eiropas Tautas partijas frakcijai), bijis Luksemburgas premjers (no 1979. līdz 1989.gadam), arī Eiropas Parlamenta deputāts (1975-1979) un tā viceprezidents (1975-77).

27 Precīzo skaitu grūti minēt, jo papildus štata darbiniekiem un atkomandētiem nacionālajiem ekspertiem, kas darbojas Briselē, Luksemburgā, Strasbūrā un ļoti nelielā skaitā arī citur Kopienas teritorijā (vēl apt. 500 ārvalstīs), dalībvalstu struktūrās atrodami ierēdņi, kas pilnu darba laiku velta sadarbībai ar Kopienas darbiniekiem, – kopā varētu būt kādi 30 000 šādu darbinieku.

DG VI Lauksaimniecība, apakšnodaļa: veterinārā kontrole, higiēnas inspekcija;
DG VII Transports;
DG VIII Attīstības atbalstīšana un veicināšana;
DG IX Kadru daļa administrācijas lietās;
DG X Ārējā informācija, audiovizuālās lietas, kultūra;
DG XI Vides aizsardzība, kodolmateriālu drošība un apsekošana, civilā aizsardzība;
DG XII Zinātne, pētniecība un tehnoloģijas attīstība;
DG XIII Telekomunikācijas;
DG XIV Zvejniecība;
DG XV Iekšējā tirgus uzraudzība un finanšu pakalpojumi;
DG XVI Reģionālās politikas izstrādāšana un realizēšana;
DG XVII Enerģijas jautājumi;
DG XVIII Kredītu izsniegšana un ieguldījumu politika iekšējām vajadzībām;
DG XIX Budžets;
DG XX Finanšu inspekcija;
DG XXI Muita un netiešo nodokļu apsekošana;
DG XXII Jaunatnes un izglītības lietas;
DG XXIII Uzņēmumu, komercstruktūru, tūrisma un sabiedrisko uzņēmumu apsekošana;
DG XXIV Patērētāju lietas.

Katra ģenerāldirekcija faktiski ir vairāku nodaļu (direkciju) kopojums. Ievērot, ka ģenerāldirekciju vada ģenerāldirektors, direkciju vada direktors, bet sīkāku vienību (franciski *unité*) vada priekšnieks (franciski *chef de unité*). Katrai no šīm ģenerāldirekcijām ir jāpārrauga, kā ar tematisko programmu palīdzību dalībvalstīs tiek īstenoti attiecīgās nozares Ministru Padomes pieņemtie lēmumi.

Bez tam vēl Komisijas sastāvā atrodas vairāki dienesti (kā jau minēts, ar starpresoru darbības lauku, arī tik šauri specializētas vai skaitliski tik mazas vienības, ka tās nav ģenerāldirekcijas) un ļoti specializētas aģentūras:

Darba grupa *ES paplašināšana*;
Eiropas Komisijas Ģenerālsekretariāts;
Nākotnes attīstības prognozēšanas vienība;
Dienestu ģenerālinspekcija;
Juridiskais dienests;
Komisijas oficiālā viedokļa dienests (franciski *Service du porte-parole*[28]);
Statistikas dienests;
Tulkošanas dienests;
Informātikas nodrošinājuma dienests;
ES pakļautības pētniecības centru pārvalde;
Simultānās tulkošanas un konferenču organizēšanas dienests (tajā strādā vairāk nekā 10 % visu Komisijas štata darbinieku);
Apsardze;
Eiropas Kopienas Humānās palīdzības birojs (ECHO jeb *European Community Humanitarian Aid Office; Office Humanitaire de la Communauté Européenne*);
Euratoma piegādes aģentūra (*Euratom Supply Agency; Agence d'Approvisionnement d'Euratome*);
Eiropas kopienu Oficiālā izdevniecība (*Office of Official Publications of the European Communities; Office des Publications Officielles des Communautés Européennes*).

Ļoti svarīgi no šiem papildu dienestiem (*des Services*) ir Tulkošanas dienests, Juridiskais dienests un Oficiālā izdevniecība. Sevišķu uzmanību pelna Tulkošanas dienests, jo šie darbinieki ne vien nodrošina simultāno tulkošanu sēdēs, kurās tā ir paredzēta, bet arī valstu un valdību vadītāju sapulču dokumenti tiek apbrīnojami ātri sagatavoti juridiski precīzā tulkojumā izplatīšanai visās Eiropas Savienības oficiālajās valodās.

Katrs Eiropas Komisijas valdes loceklis ar tuvākajiem padomdevējiem un palīgiem izveido kabinetu un atbild par noteiktu tēmu loku, resp., viņam ir savs portfelis. Tas attiecas arī uz Komisijas

28 Iīggadējais šī dienesta vadītājs *Nicolas van der Pas* 1998.gada februārī nozīmēts vadīt Darba grupu *ES paplašināšana*.

prezidentu. Latvijas Republikas (Baltijas valstu) attiecības ar ES/EK šobrīd pārsvarā atrodas Komisijas valdes locekļa holandieša Hansa van den Bruka (*Hans van den Broek*[29]) darbības laukā. Šis kungs, rīkojoties kopā ar Komisijas prezidentu, atbild par visām EK attiecībām ar Austrumeiropas un Viduseiropas valstīm, arī ar Turciju, Maltu, Kipru; viņa nedalītā kompetencē ir EK saites ar KĀDP, un viņš atbild arī par Eiropas Savienības pārstāvniecībām ārzemēs. Komisijas valdes locekļi un viņu palīgi ir vienīgie Eiropas Komisijas darbinieki, kurus iecej dalībvalstu valdības. Pēc tradīcijas, šiem darbiniekiem, tāpat kā visiem pārējiem EK līdzstrādniekiem, savā darbā jābūt neitrāliem. Praksē tā arī notiek, sekojot Eiropas Kopienas kā pārnacionālas organizācijas principiem. Atsijāšanas paņēmieni, ar kuru palīdzību Eiropas Savienība atbrīvojas no redzami netaisniem tās darbiniekiem, ir smalki, bet tie darbojas ārkārtīgi efektīvi.

Eiropas Kopienas darbinieki tiek pieņemti darbā, rīkojot Eiropas mēroga konkursus. Par šādiem konkursiem ar avīžu sludinājumiem izziņo visās dalībvalstīs. Šobrīd dota priekšroka jauniem kandidātiem, pārsvarā jaunākiem par 35 gadiem, principā ne vecākiem par 50 gadiem. Pēc Amsterdamas līguma spēkā stāšanās paredzama šāda vecuma cenza atcelšana, jo Līgumā aicināts izskaust jebkāda veida diskrimināciju pēc vecuma cenza. Konkursā jāsniedz atskaite par kandidāta izglītību un darba pieredzi. Tam seko rakstiska pārbaude. Ļoti būtiska nozīme ir intervijai ar izvērtēšanas komisiju, uz kuru aicina tikai tādus, kas apmierinoši nokārtojuši rakstisko daļu. Veiksmīgai kandidatūrai ir obligāta minimāla prasme vienā Eiropas Savienības svešvalodā. Lielu nozīmi piešķir ārpus savas valsts nodzīvotajam laikam, sevišķi, ja tas saistās ar lietišķu darba pieredzi. Sekmīgie kandidāti (process ilgst ne mazāk par pusgadu) iekļūst tā dēvētajos rezerves sarakstos. No šiem sarakstiem pēc vajadzības aicina stāties darbā, kas organizēts četrās kategorijās:

A - ar visaugstāko izglītību, vadīšanas darbs (tulkiem ir paralēla kategorija LA);
B - tehniskie darbinieki, ar vidējo izglītību;
C - sekretariāta darbinieki;
D - palīgpersonāls: sētnieki, vārtu sargi u. tml.

Interesanti, ka arī D kategorijas censoņiem, tāpat kā kandidātiem uz A-C kategorijas vietām, jāpierāda praktiskas otras Eiropas Savienības valsts valodas zināšanas.

Eiropas Savienības darbinieku vidū ir apmēram 49,5% sieviešu, kaut gan A kategorijā tikai apmēram 15%. Pašlaik starp jaunuzņemtiem A kategorijas kadriem trešā daļa ir sievietes. Tikai izņēmuma gadījumā ES darbinieku sastāvā uzņem citu (svešu) valstu pilsoņus; šobrīd tādu ir mazāk kā 1% no kopskaita. Iespējams aiziet pensijā, sākot ar 60 gadu vecumu (vienāda nostādne vīriešiem un sievietēm), bet obligāti jāaiziet pensijā no 65 gadu vecuma.

Eiropas Kopienas štata darbinieku ir aptuveni 21 800[30](no tiem 16 500 tā dēvētie *fonctionnaires,* angliski *officials).* Pašlaik Briseles tā sauktais *Berlaymont* centrs atrodas ilgstošā remontā, tāpēc darbinieki strādā birojos, kas izkaisīti vairāk nekā 30 ēkās pilsētā. Latvijas iedzīvotājus varētu interesēt tāds fakts, ka šī cilvēku skaita pilnīgi pietiek, lai sekmīgi un lietišķi pārvaldītu aptuveni 90 miljardu ekiju lielo Eiropas Savienības budžetu (1997.g.). Šo nicināto Briseles birokrātu (ierēdņu) skaits ir mazāks nekā Lielbritānijā nodarbojas ar Skotijas lietām vai Francijā nodrošina Parīzes pilsētas valdes darbību.

Šķiet, ka vismazāk ārpusē ir pazīstama paša lēmuma meta kā koncepcijas rašanās. Kaut gan Komisijas struktūras rūpīgi seko, kādas problēmas radušās, īstenojot Romas līgumu principus, tā var būt tikpat labi Ministru Padome, Eiropas Parlaments, arī kāda valstiska struktūra vai konsultatīva grupa, tajā skaitā uzņēmēju organizācija, kas uzsāk kustību. Sākuma posmā iniciatīvu uzņemas kādas ģenerāldirekcijas apakšgrupa, kas izveido konsultatīvu grupējumu. Tajā blakus Komisijas darbiniekiem atrodami deleģēti nacionālie eksperti. Nodrošinājumu, ka jautājums patiesi reāli risināms, dod saskare ar dalībvalstu atbildīgām personām, parasti diezgan zemā ikdienas darba darītāju līmenī. Procesā iekļaujas Komisijas Juridiskā dienesta personāls (lai nodrošinātu, ka lēmums visās dalībvalstīs iedarbosies ar vienādu spēku). Līdzīgā veidā, kā COREPER veic priekšdarbus,

29 Dzimis 1936.gadā Parīzē, izglītība – jurisprudence un valsts administrācija; kopš 1970.gada valsts dienestā; no 1982. līdz 1984.gadam Nēderlandes ārlietu ministrs, darbojas Komisijā kā valdes loceklis kopš 1993.gada.

30 Informāciju par šo nodarbināto personu izraudzīšanu, par algām un par citiem darba apstākļiem iespējams iegūt, ieskatoties *Oficiālajā Kopienas Žurnālā;* konkrēti, visnesenākā algu struktūra publicēta OJ L310/1, 1995.gada janvārī; pastāv ne mazums pētījumu par tādām nerakstītām parādībām kā darbinieku sadali pēc nacionālās piederības, gan masveidīgi, gan pa atsevišķām Komisijas struktūrām (skatīt, piemēram, D Spence, *Staff and Personnel Policy in the Commission,* kas atrodams: G Edwards, D Spence,*The European Commission*, 2nd Edition, Catermill Publishing, London, 1997).

sagatavojot Ministru Padomes sēdēm darba kārtības A un B punktus, tā Komisijas valdes locekļu kabineti izskata lēmuma uzmetumu. Komisijas valde, sapulcējoties reizi nedēļā, atrod arī A un B punktus, kuri respektīvi prasa vai neprasa tālākas pārrunas. Izlemjot, ka nepieciešams izstrādāt lēmuma projektu, Komisijas valde iesāk garo procesu, kurā lēmums reiz sasniedz Kopienas likuma statusu. Visos šajos administratīvā darba posmos norit ļoti detalizētas daudzpusējās sarunas, kas sabalansē ir plašākas intereses, ir arī Komisijas atsevišķo nodaļu organizatoriskās intereses.

EIROPAS TIESA

Juridiskais pamatojums: RL 165. - 188.panti; Līguma par Eiropas Savienību L pants.
Sēdeklis: Luksemburgā.
Primārā kompetence: Tiesa nodrošina Kopienas likumu un lēmumu kopas ievērošanu, izskatot lietas, kas rodas, tos piemērojot.

Eiropas Tiesa (*The Court of Justice; Cour de Justice*) izskata lietas, kurās skarta Kopienas likumu un normu interpretācija dalībvalstīs, šī Tiesa arī izskata sūdzības, kas attiecas uz pārējo Kopienas iestāžu darbību. Ievērot, ka Eiropas Tiesai nav kompetences izskatīt Kopienas iestāžu aktivitātes attiecībā uz Eiropas Savienības *otro* un *trešo pīlāru*. Tiesneši ir dalībvalstu tiesneši, kuri iecelti uz sešu gadu laiku. **Eiropas Tiesai nav nekādas saiknes ar Eiropas Padomes Cilvēktiesību tiesu.** Divu ES iestāžu - Eiropas Tiesas un Eiropas Auditoru Tiesas (kolēģijas) - praktiskā darbība ir izteikti orientēta uz EK iekšējo problēmu pamanīšanu un to pārvarēšanu gan likumdošanā, gan budžeta izdevumos. Pašā Eiropas Komisijā (DG XX) atrodas spēcīga juristu un arī revidentu grupa: šie darbinieki cenšas izskatīt visus jaunos lēmumus no juridiskā viedokļa, saskaņojot lēmumu tekstus, lai tie tieši tā, kā uzrakstīti visās ES valsts valodās kā līdzvērtīgi oriģināli, atbilstu visu šo valstu atšķirīgo juridisko sistēmu prasībām. Neraugoties uz šo rūpīgo ierēdniecisko darbu un neraugoties arī uz to, ka katrs juridiski saistošs lēmums saņēmis dalībvalstu politisko atbildību, rodas apstākļi, kad ir jālemj par šādu lēmumu pretrunām vai par citiem pārkāpumiem ES dalībvalstu rīcībā vai ES iestāžu darbībā.

Eiropas Tiesa atrodas Luksemburgas pilsētā. Tiesnešu kopskaits šajā instancē vienmēr ir nepāra skaitlis, šobrīd sastāvā ir 15 tiesneši (atbilstoši 15 dalībvalstīm), kuriem palīdz 9 ģenerāladvokāti (*advocates-general*). Viņu uzdevums ir sniegt juridisku lietas novērtējumu tiesas sēdē, kura izlemj doto lietu. Tiesas sēde pieņem lēmumus pēc vairākuma principa. Eiropas Tiesas lēmumi nav pārsūdzami, bet tiesnešu mazākuma viedokli nemēdz izpaust. Šos 15+9 darbiniekus pieņem uz sešgadīgu līgumu no kandidātiem, kurus izvirza dalībvalstis. Tiesnešu darba līgumus mēdz pagarināt uz papildu sešiem gadiem. Tiesneši no sava vidus ievēlē Eiropas Tiesas prezidentu uz trim gadiem. Stājoties darbā, visi augstākie tiesas darbinieki kļūst par ES štata darbiniekiem. Tātad šiem tiesnešiem jābūt "personām, kuru neatkarība savā darbā ir neapšaubāma, kuru kvalifikācija atbilst kandidatūrai uz savu valstu visaugstākajām tiesām, vai tādiem juriskonsultiem, kuru kompetence ir vispāratzīta". Tiesas kvorums ir septiņi (plenārsesijām), visbiežāk darbojas četras paralēlas tiesnešu grupas ar 3 vai 5 tiesnešiem katrā.

Eiropas Tiesas kompetencē ir izteikties par lietām, kuras saistās ar Eiropas Kopienas likumdošanas trūkumiem vai ar šīs likumdošanas neīstenošanu kādā dalībvalstī. Lietas var ierosināt:

1) ja kāda dalībvalsts neīsteno EK likumus un Eiropas Komisija ierosina pret to lietu vai arī to dara cita dalībvalsts;
2) EK likumu juridiska caurskatīšana, kuru var ierosināt Ministru Padome, Eiropas Komisija vai Eiropas Parlaments; individuālas (fiziskas vai juridiskas personas) sūdzības izskata Tiesas apakšnodaļa, Pirmās instances tiesa;
3) ja Ministru Padome, Eiropas Komisija vai Eiropas Parlaments nav pieņēmuši lēmumu (rīcības trūkums), tad šīs trīs iestādes, Eiropas Auditoru Tiesa, kā arī fiziskas vai juridiskas personas drīkst ierosināt lietu;
4) ja kādā dalībvalsts nacionālajā tiesā rodas jautājums par EK likumdošanu, šī tiesa lūdz Eiropas Tiesu pieņemt principiālu iepriekšēju (*preliminary*) slēdzienu;
5) izsludinot pagaidu viedokli par Eiropas Savienības interesēm starptautiskos līgumos;
6) personāla problēmas.

Eiropas Tiesa ir vienīgā tiesa visā ES struktūrā (sk. tālāk par Pirmās instances tiesu). Šai Tiesai nav nekādas kompetences izskatīt lietas, kuras ierosinātas pēc dalībvalstu iekšējiem likumiem. Tas attiecas arī uz tādiem gadījumiem, kur šādā lietā iejauktas personas no vairākām dalībvalstīm. Jebkura juridiskā persona drīkst ierosināt lietu Eiropas Tiesā atbilstoši iepriekšminētiem pieciem principiem; tikai ES pilsonis drīkst ierosināt personīgu lietu.

Minētā Eiropas **Pirmās instances tiesa** dibināta sakarā ar Vienoto Eiropas nolīgumu (11.pants). Juridiskais pamats ir RL 168.a pants, EOTK 33.pants un RL par Euratom 40.pants. Pirmās instances tiesu juridiskā skatījumā nodibināja pēc Eiropas Tiesas aicinājuma un ar Ministru Padomes lēmumu (1988.gada 24.oktobrī), un tā sāka strādāt ar 1989.gada 1.novembri. Tās sastāvā ir 15 tiesnešu, kas izraudzīti un apstiprināti tāpat kā Eiropas Tiesas gadījumā. Tās primārais redzesloks ir personāla ķildas (RL 179.pants) ar Eiropas Kopienas iestādēm kā darba devēju ar nolūku atslogot Eiropas Tiesas darba kalendāru (parasti Eiropas Tiesa lietas izskata 18-24 mēnešu laikā). No 1954.g. līdz 1993.g. beigām tika izskatītas 8293 lietas, no kurām laikposmā pirms VEN apmēram puse saistījās ar personāla problēmām Eiropas iestādēs. Pēc tam, kad Pirmās instances tiesa uzsāka darbu, sešu gadu laikā (līdz 1993.g. beigām) Eiropas Tiesā tika izskatītas tikai 7 šādas lietas (no 4403).

Īpaša Pirmās instances tiesas uzmanība atvēlēta dempinga apkarošanai, kā arī lietām par nelikumīgu brīvās konkurences apspiešanu dalībvalstīs. Interesants darbības lauks pavērts, pieņemot lietas (kuras drīkst ierosināt fiziskas personas), kad atklājas valdību neizdarība, atceļot valstisku subvenciju sistēmu (kas nesaskan ar Kopienas normām) vai turpinot aizsargāt savu tirdzniecību veidā, kas ir pretrunā ar Kopienas normām.

AUDITORU (REVIDENTU) TIESA

Juridiskais pamatojums: RL 4.pants, arī 188.a - 188.c panti un 206.pants.

Sēdeklis: Luksemburgā.

Primārā kompetence: veikt Eiropas Savienības un tās iestāžu finanšu atskaites revīziju, arī to juridisko pamatojumu, konstatēt, cik pareiza, lietišķa un lietderīga ir bijusi līdzekļu izmantošana.

Nosaukums radies no šīs iestādes raksturojuma franciski – *Cour des Comptes,* jo angļu valodā *Court of Auditors* skan nedaudz liekvārdīgi (ievērot, ka šī iestāde arī labprāt izmanto savu nosaukumu latīņu valodā *Curia Rationum*). Tās uzdevums ir revidēt Eiropas Kopienas budžeta izmantošanu. Neraugoties uz tās nosaukumu, šai iestādei nav tiesas funkciju. Kā iestāde revidenti darbojas pēc Māstrihtas LES spēkā stāšanās. Pirms tam Kopienas iestāžu revīziju veica atsevišķa revidentu komiteja, kura dibināta līgumā, kas slēgts dalībvalstu starpā 1975.gada 22.jūlijā un stājās spēkā ar 1977.gada 1.jūniju, toties Revidentu grupa (sākumā 4 dalībnieku sastāvā) sāka darboties 1977.gada oktobrī. Kompetences paplašinājumu šī grupa ieguva, sākot ar 1984.gadu, kad tā sāka revidēt Eiropas Kopienas budžetu. Šāda veida revīzija savukārt saistīta ar Eiropas Parlamenta kompetenču paplašinājumu, kas pieteikts 1979.gadā, toties realizēts tikai pēc pirmā tieši ievēlēta Eiropas Parlamenta sasaukuma (1984.gadā). Sākot ar šo gadu, Parlamentam jāpieņem revidentu ziņojums kā daļa no pārskata par to, kā Kopienas iestādes (arī dažas Eiropas Savienības programmas, kas tiek finansētas caur Kopienas budžetu) izmantojušas naudu (pēc RL 89.panta nostādnēm).

Pēc RL 188.b panta, revidentu kopā ir 15 līdztiesīgi locekļi, kas apstiprināti darbā uz sešiem gadiem, Ministru Padomei izsakoties vienbalsīgi. Šajā procesā Ministru Padome, konsultējusies ar Eiropas Parlamentu, izrauga par dalībniekiem tādus, kas darbojušies savās valstīs līdzīgās organizācijās. Revidentu Tiesas darbinieki rīkojas neatkarīgi no savas piederības valsts institūcijām. No sava vidus 15 locekļi ievēlē prezidentu, kas ieņem šo amatu 3 gadi (ar tiesībām tikt atkārtoti ievēlētam). Tiesas darbinieku algas noteic Ministru Padome (ar kvalificētu vairākumu). Eiropas Tiesa ir vienīgā instance, kurai ir tiesības priekšlaicīgi atbrīvot Revidentu Tiesas darbinieku no amata.

Katrs Revidentu Tiesas dalībnieks uzņemas īpašu darba lauku. Piemēram, pašreizējā Revidentu Tiesas prezidenta kompetencē ir izskatīt Kopienas Juridiskā dienesta finansiālo darbību, arī izskatīt to iestāžu finanses, kas nodarbojas ar ārējiem sakariem. Tehniskā darbā Revidentu Tiesa paļaujas uz ekspertiem un citiem tehniskiem darbiniekiem. Štata un ārštata darbinieku skaits uz 1996.gada 31. decembri bija 955. Šīm vajadzībām Revidentu Tiesas administratīvie izdevumi 1996.gadā bija 56 miljoni ekiju jeb 0,06% visa Kopienas budžeta.

LES papildināja Revidentu Tiesas pienākumus ar pieprasījumu ne vien sniegt revīzijas pārskatu, bet arī atestēt naudas izdošanas veidu, arī to, ka revidēšanas metodes ir juridiski pamatotas un ka tās atbilst labai praksei (angliski, sniegt *A Statement of Assurance*, franciski, *Déclaration d'Assurance).* Revidentu Tiesa sniedz īpašus pārskatus par sevišķi nopietnām problēmām (kas tiek publicēti *Oficiālajā Žurnālā – Official Journal of the European Communities).* Tiesa arī sniedz atzinumus (angliski *opinion,* franciski *avis*), kurus tieši nodod tai Kopienas iestādei, par kuras darbību revidenti izsakās (pēc RL 188.c(4) panta nostādnēm). Revidentu Tiesas atzinums obligāti

jāpieprasa, izstrādājot lēmumus, kas skar izmaiņas finanšu resursu izmantošanas kārtībā, vai kuros runāts par to resursu izmantošanu, kas ienāk Kopienas budžetā kā daļa no PVN. Šie atzinumi (pēc RL 209.panta) tiek publicēti *Oficiālajā Žurnālā*. Revidentiem arī kompetences noteiktas ar Līgumu, kas izveido Eiropas ekonomisko telpu.

Īpašu uzmanību Revidentu Tiesa pievērsusi krāpšanas apkarošanai. Kopienas iestādes vienprātīgi atbalstījušas lēmumu apsekot visus gadījumus, kad dalībvalstu fiziskās vai juridiskās personas sazīmētas kā negodīgas. Dalībvalstis apņēmušās veikt savu darbu, atklājot krāpšanas gadījumus, kuros ir sasaiste ar Kopienas līdzekļiem. Te der atgādināt, ka KLP ietvaros lielu daļu Kopienas līdzekļu izmaksā vietējie valsts darboņi - pašu pilsoņiem. Šī procesa atbilstību Kopienas nostādnēm par korektu līdzekļu izdošanu pārskata (arī tātad par to atbild) dalībvalstis. Faktiski šī visjaunākā no EK iestādēm pārrauga budžeta izpildi bez tiesas varas. Atskaite par to, kādas nepilnības vai nekārtības atklātas, var kļūt par pamatu lietas ierosināšanai Eiropas Tiesā. Taču tā jāierosina Komisijai vai Ministru Padomei.

Katru dalībvalsti revidentu kolēģijā pārstāv viena persona. Auditoru Tiesas darbiniekiem ir tiesības ieskatīties nacionālās finanšu kontroles darbā, lai izsekotu ES līdzekļu izmantošanas pareizību pat tādos gadījumos, kad šie līdzekļi tiek pievienoti nacionālajiem finanšu līdzekļiem, piemēram, reģionālās attīstības jomā. Eiropas Auditoru kolēģija pārbauda līdzekļu izlietojumu arī tādos gadījumos, kad juridiskas personas vai reģionālas valsts struktūras saņem tiešu ES finansējumu.

REĢIONU KOMITEJA

Juridiskais pamatojums: RL 4.(2) pants, 198.a - 198.c panti.

Sēdeklis: Briselē.

Primārā kompetence: izteikt konsultatīva rakstura viedokli pēc Eiropas Komisijas vai Ministru Padomes aicinājuma, kā arī izteikt viedokli jebkurā jautājumā pēc savas iniciatīvas.

Šī ir jaunākā no divām konsultatīvajām komitejām, kuru iedarbību Kopienas lēmumu pieņemšanas gaitā noteic Kopienas konstitucionālais pamats. Reģionu komiteja (*Committee of the Regions*) nodibināta, pateicoties Mastrihtas LES. Tās sastāvā atrodami reģionu un pašvaldību pārstāvji (apmēram vienādā skaitā), kas izraudzīti uz četriem gadiem. Kandidātus (arī katram pārstāvim vienu vietnieku) saskaņo vienbalsīgi Ministru Padomē no saraksta, kuru izvirza dalībvalstis, ar šādu sadali pēc valsts piederības:

Francija, Vācija, Itālija un Lielbritānija – katrai 24 pārstāvji;
Spānija – 21 pārstāvis;
Austrija, Beļģija, Grieķija, Nēderlande, Portugāle un Zviedrija – katrai 12 pārstāvji;
Dānija, Somija un Īrija – katrai 9 pārstāvji;
Luksemburga – 6 pārstāvji;
kopā – 222 komitejas dalībnieki.

Komitejas locekļu starpā atrodami pilsētu galvas (mēri), arī vēlētie pašvaldību pārstāvji. Dažās valstīs šīs funkcijas veic ieceltas personas, kuras arī atrodamas komitejas locekļu vidū. Pirmais šīs komitejas sasaukums amatā bija no 1994. līdz 1998.gadam. Tajā izveidojās četru Eiropas Parlamentā pārstāvēto politisko grupu frakcijas (Eiropas Tautu partijas, Eiropas Sociālistu partijas, Liberāļu un Radikāļu partijas).

Komiteja izsakās katru reizi, kad tā aicināta (no Eiropas Komisijas un no Eiropas Ministru Padomes puses) to darīt. RL konkrētos pantos uzrādītas tēmas, par kurām šīs komitejas viedoklis obligāti tiek uzklausīts. Šiem atzinumiem ir tikai padoma (ieteikuma) spēks: šai komitejai nav piešķirtas tiesības bloķēt kāda lēmuma pieņemšanu. Komiteja darbojas, satiekoties piecās plenārsesijās katru gadu Briselē. Komiteja izveidojusi 8 apakškomitejas (angliski *standing committee*) un 4 apakšgrupas (angliski *sub-commission*), kas apskata šādas tēmas:

apakškomitejās

- reģionālās attīstības un tautsaimniecības attīstības jautājumus, arī vietējo un reģionālo darbu finansēšanu;
- telpas izmantošanas plānošanu (attiecībā uz lauksaimniecības, medniecības, zivsaimniecības jautājumiem, aplūko arī jūras piekrastes izmantošanu un kalnu reģionu lietas);
- transporta un sakaru tīklus;
- Eiropas kopējos pasākumus, kas attiecas uz pilsoņu ikdienas dzīvi, arī pētniecības, kultūras, jaunatnes un patērētāju problēmas;
- pilsētu plānošanas un sadzīves problēmas;

- zemes izmantošanas plānošanu, vides aizsardzību, enerģijas jautājumus;
- izglītību un arodskološanu;
- saimnieciskās un sociālās saliedētības lietas, sociālā nodrošinājuma politiku, veselības aizsardzības jautājumus;

apakšgrupās
- vietējās (pilsētu) un reģionu finanses;
- tūrisma jautājumus, lauku rajonus;
- telekomunikācijas;
- jaunatnes lietas un sportu.

Reģionu komiteja ievēlē no sava sastāva prezidentu, tā arī nozīmē ar komitejas darba tehniskās puses izkārtošanu saistītā sekretariāta vadītāju (kurš ir pastāvīgs algots darbinieks). Tehniskā darba darītāji Komitejai ir kopēji ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju (kopā tādu ir 519). Abu komiteju štata darbinieku skaits uz 1996.gada 31. decembri bija 758 (štata un ārštata).

Reģionu komiteju obligāti jālūdz izteikties par jautājumiem šādās jomās: Eiropas mēroga tīkli (angliski *Trans-European Networks*), veselības aizsardzība, izglītība, kultūra un ekonomiskā un sociālā saliedētība. Ar šo pēdējo saprotami visi pasākumi, kas Kopienas līmenī tiek veikti, lai izlīdzinātu attīstības līmeņa atšķirības dalībvalstu (un šo valstu reģionu) starpā. Naudas izteiksmē šīs programmas ir finansētas visbagātīgāk. Reģionu komitejai ir tiesības izteikties par jebkuru lēmuma projektu, kas skar, piemēram, pilsētu attiecības ar laukiem vai kas vispār skar reģionu intereses. Saprotamā kārtā, Reģionu komiteja uzņēmās iniciatīvu un 1997.gadā veltīja novembra mēneša sapulces, izskatot un izstrādājot savu attieksmi pret *Darba kārtības - 2000* priekšlikumiem. Jāteic, ka šīs komitejas dabiskā interešu grupa ļoti uzmanīgi pieskata iespējamās izmaiņas Saliedētības (*Cohesion*) fonda darba noteikumos, arī to, kādā veidā attīstās strukturālo fondu darbības noteikumi, gatavojoties Austrumu paplašinājumam. Visumā izsakoties pozitīvi par šādu Savienības interešu loka paplašinājumu, Reģionu komiteja uzsver nepieciešamību nostiprināt esošo Kopienas atbalstu lauku reģioniem, kas atrodas grūtos fiziskos apstākļos.

Reģionu komitejas darbība ar laiku var tikai pieaugt. Tā tika nodibināta laikā, kad reģionālā politika ES dalībvalstīs sāka mainīties. Viens dzinulis, neapšaubāmi, bija dažu valstu, piemēram, Portugāles, vēlēšanās izveidot reģionus, kas tad piedalītos reģioniem domātās Kopienas programmās. Citās valstīs – Spānijā, zināmā mērā arī Beļģijā – visus 1980'tos gadus bija attīstījusies kompetenču pārdale starp centrālo valsts aparātu un reģionālām vienībām. Šīm pēdējām bija etnisks pamats, arī ļoti sarežģīts vēstures mantojums, kas izpaudās kā attiecību noskaidrošana. Dažās valstīs reģionālā uzbūve ir stabila, piemēram, Vācijā, kurā ir īpaši dziļas un nozīmīgas saites starp centru un reģioniem. Vēl daudzās citās valstīs šāda reģionalizācija nav izpaudusies vai pēc tādas ir maz prasību, atsevišķās valstīs process tikai uzsācies. Reģionu komitejas ietekme uz šiem procesiem ir diezgan maza, bet pieredze, kas iegūta, reģionu pārstāvjiem piedaloties Kopienas lēmumu pieņemšanas procesā, varētu nākotnē tikt likta lietā ar (pozitīvi) pārsteidzošiem panākumiem. Lielbritānijā un Itālijā grūti paredzēt pat tuvāko gadu attīstību šinī sakarā. Tā noteikti būs ievērības cienīga.

Reģionu komiteja uzskata sevi par izcili kvalificētu izteikties subsidiaritātes principa ievērošanas lietās. Tā nodibinājusi īpašu darba grupu, kas izskata citu Kopienas iestāžu ilgtermiņa attīstības perspektīvas. Amsterdamas līgumā tika paplašināts tēmu loks, par kurām Reģionu komiteja aicināta izteikties. Šinī Līgumā tomēr nav pastiprināta Reģionu komitejas padomdevēja loma.

EKONOMIKAS UN SOCIĀLO LIETU KOMITEJA

Juridiskais pamatojums: RL 4.(2) pants, 193. - 198. panti.

Sēdeklis: Briselē.

Primārā kompetence: izteikt konsultatīva rakstura viedokli pēc Eiropas Komisijas vai Ministru Padomes aicinājuma, kā arī izteikt šādu viedokli jebkurā jautājumā pēc savas iniciatīvas; komitejas uzdevums ir pārstāvēt tautsaimniecisko un sabiedrisko grupējumu viedokli Kopienas lēmumu pieņemšanas procesā.

Šī ir vecākā no divām konsultatīvām komitejām, kas izsakās par konkrētu lēmumu projektiem, pirms šie projekti ieiet lēmumu pieņemšanas apritē. Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (*Economic and Social Committee – ECOSOC*) nodibināta jau Romas līguma oriģinālajā redakcijā. Modelis

šīs komitejas izveidošanai ir līdzīga nosaukuma konsultatīva organizācija Francijas valsts struktūrā. Ekonomikas un sociālo lietu komiteja izsakās katru reizi, kad tā aicināta to darīt, taču tās viedoklis ir tikai un vienīgi padoms, bez juridiska spēka. RL konkrētos pantos uzrādītas tēmas, par kurām šīs komitejas viedoklis obligāti jāuzklausa.

Šīs komitejas darbība ir diezgan precīzi noteikta RL 193.pantā. Pateicoties tās neatlaidībai, komitejas viedoklim ir lielāka praktiskā nozīme lēmumu izstrādāšanas gaitā nekā Reģionu komitejas ziņojumiem. Arī šinī komitejā ir kopā 222 locekļi, kurus amatā apstiprina Ministru Padome no kandidātu saraksta (uz katru vietu obligāti jāizvirza divi kandidāti), kuru sagatavo dalībvalstis. Kopā (apmēram) vienādos apmēros jābūt pārstāvētām trim grupām – darba devējiem, strādājošiem un dažādiem grupējumiem (daudzi šīs pēdējās grupas pārstāvji ir mazo firmu īpašnieki, vienpersonas uzņēmumu īpašnieki un reizē darbinieki – angliski *self-employed;* citi ir patērētāju interešu aizstāvēšanas organizāciju darbinieki, arī brīvo profesiju pārstāvji).[31] Sadale pēc nacionālās piederības ir tāda pati kā Reģionu komitejas sastāvam (kaut vieni un tie paši pārstāvji neieņem vietu abās komitejās), proti:

Francija, Vācija, Itālija un Lielbritānija – katrai 24;
Spānija – 21;
Austrija, Beļģija, Grieķija, Nēderlande, Portugāle un Zviedrija – katrai 12;
Dānija, Somija un Īrija – katrai 9;
Luksemburga – 6.

Pretstatā stāvoklim, kāds izveidojies Reģionu komitejā (kurā pārsvarā atrodamas ievēlētas vai politiski ieceltas amatpersonas), šinī komitejā tās dalībnieki nav sagrupējušies, izveidojot politiski iedvesmotas frakcijas.

Vienotais Eiropas nolīgums, Māstrihtas līgums par Eiropas Savienību un Amsterdamas līgums visi papildinājuši un pastiprinājuši šīs komitejas kompetences un tās ietekmi. Amsterdamas līgumā paredzēts, ka arī Eiropas Parlamentam ir tiesības aicināt šo komiteju izteikties. Līdz šim tādu aicinājumu sniedza Eiropas Komisija vai Ministru Padome. Komiteja publicē vidēji 170 atzinumus gadā (tas ir pēdējo 10 gadu darbības caurmērs, no tiem kādi 15% radušies pēc komitejas pašas iniciatīvas). Visi šie atzinumi publicēti Kopienas *Oficiālajā Žurnālā* (*Official Journal*). Negatīvs atzinums neaptur lēmuma pieņemšanu, bet aizkavē to par vienu mēnesi. Šī Komiteja uzskata par tās sūtību (šodien) Vienotā tirgus apstākļos būt par abpusēji konsultatīvu iestādi – pirmkārt, tā ir forums jaunām idejām attiecībā uz ekonomiskās integrācijas izvēršanos; otrkārt, tā cenšas pietuvināt Kopienas iestāžu paveikto tās pilsoņiem, proti, darba devējiem un darba ņēmējiem (satiekoties ar nevalstiskām profesionālām organizācijām).

Komiteja ik divi gadi (dalībvalstu interešu pārstāvji tiek iecelti uz četriem gadiem) izrauga biroju, kuru sastāda pa 12 dalībniekiem no katras no trim tematiskām grupām (kopā 36 darbinieki), arī prezidentu un divus viņa vietniekus. Šie pēdējie rotācijas kārtībā pārstāv kādu no trim jau minētām tematiskām grupām. Šī biroja un prezidenta kompetencēs ietilpst kopīgu atzinumu izstrādāšana ar, piemēram, EBTA valstīm, ar AEVEV valstīm, u.t.t. Birojs ieteic komitejas apakšgrupējumiem darbības vadlīnijas un koordinē šo grupējumu darbu. Tipiskā tematiskā darba izpētes grupā ir 12 locekļi ar vienu vadītāju (tiek lietots franču valodas termins *rapporteur*, kas tulkojams kā ziņojumu apkopotājs), kam varētu būt par palīgiem līdz 4 ekspertiem (kuri nav komitejas locekļi). Komitejas lietišķais darbs tiek veikts 9 nodaļās (angliski *sections),* proti, kuras apskata:

- ekonomiskos, finansiālos un monetāros jautājumus;
- ārējās attiecības, tajā skaitā tirdzniecības un attīstības politikas;
- sociālā nodrošinājuma jautājumus, ģimenes dzīves aizsardzības lietas, izglītības un kultūras jautājumus;
- ar vides aizsardzību, veselības aizsardzību un patērētāju interešu aizsardzību saistītus jautājumus;
- lauksaimniecības un zivsaimniecības lietas;
- reģionālo attīstību, arī mazpilsētu un lauku rajonu plānošanu;
- industrijas, veikalniecības, amatniecības un ar vispārējo pakalpojumu sniegšanu saistītus jautājumus;
- transporta un sakaru jautājumus;

31 Piemēram, tādas ļoti ietekmīgas (nevalstiskās) specializētās organizācijas kā lauksaimniecības interešu aizstāvji COPA (*Comité d'organisations professionelles agricoles*); lielo industriju (īpašnieku) interešu pārstāvji UNICE (*Union of Industries of the European Community*); patērētāju biedrības, kas apvienotas BEUC (*Bureau des Unions des Consommateurs*); arī arodbiedrību apvienības ir pārstāvētas – tādā izpratnē, ka komitejas dalībnieki uztur ciešus sakarus ar šīm organizācijām.

- enerģijas, tajā skaitā atomenerģijas izmantošanas un pētniecības jautājumus.

Sagatavotos ziņojumus pieņem plenārā sesijā (ar vienkāršu vairākumu). Šinīs sesijās debašu ir maz, jo lēmumu pieņem pēc *rapporteur* ieteikuma. Komiteja uztur ciešus sakarus ar līdzīga veida komitejām (nacionālām interešu grupām) dalībvalstīs (satiekoties ar tām apmēram reizi gadā). Ar plašāka mēroga organizācijām, arī ar līdzīga profila organizācijām valstīs ārpus Kopienas satikšanās notiek retāk (apt. reizi divi gados). Komiteja izdod mēnešrakstu un ik gadu darbības pārskatu (*Annual Report*).

Tās tehnisko darbu darītāji ir kopēji ar Reģionu komiteju. Tāds stāvoklis izveidojies, sākot ar 1995.gada 1.janvāri. No 519 šādiem darbiniekiem 135 strādā tikai ECOSOC uzdevumā (stāvoklis 1997.gada beigās). Šīs komitejas īstenie locekļi nesaņem nekādu algu (toties viņu ceļa un uzturēšanās izdevumi tiek segti). Abu komiteju štata darbinieku skaits uz 1996.gada 31. decembri bija 758 (štata un ārštata).

LES nepiepildīja ECOSOC ieceres - tā bija cerējusi uz nozīmīgāku iekļaušanos lēmumu apritē. Savā ziņā Reģionu komiteja izveidota šīs agrākās komitejas idejiskā paspārnē, varbūt pat ar ieceri to kādreiz apsteigt pēc savas nozīmes. Šodien dalībvalstīs mazāk uzmanības pievērš tā dēvētiem sociālā dialoga partneriem, nekā tas bija agrāk. Domas grozījušās, jo Eiropas vēlētājs arvien vairāk atsakās no savu interešu pārstāvēšanas valsts mērogā, tas pieprasa mazāka gabarīta organizāciju. ECOSOC darbu ne visai nopietni uztvērušas pirmās divas grupas: tās mēdz tieši griezties pie ievēlētiem savas valsts pārstāvjiem. Trešajā grupā trūkst pārstāvju no daudzām šodien tik aktuālām profesijām, no lietišķās pētniecības aprindām, no informātikas lietotāju un tās attīstītāju aprindām. Kaut komitejas kompetences Amsterdamas līgumā netika būtiski mainītas, tomēr ir cerības, ka šī komiteja kļūs aktīvāka līdzdalībniece, kas paredz uz priekšu iespējamās problēmas un tās izpēta, pat pirms uz to aicina Kopienas lēmējiestādes.[32]

32 Pārdomas gan par Ekonomikas un sociālo lietu komitejas attīstību, gan par Reģionu komitejas pirmo darbības gadu apkopotas: R. Dehousse, T. Christiansen (red), *What model for the Committee of the Regions,* European University Institute Working Paper EUF 95/2, Florence, 1995; šinī krājumā atrodams analītisks pētījums par ECOSOC perspektīvām, proti: R. Morgan, *The Experience of the Economic and Social Committee of the European Union.*

4. pielikums

VĀRDNĪCA

EIROPAS SAVIENĪBAS REFORMA 138 DEFINĪCIJĀS

Oriģināls ir Eiropas Komisijas sastādīts Eiropas integrācijā sastopamo tēmu saraksts angļu valodā (Glossary of terms), kas atrodams Internetā http://www/europa.int/scad/cig/en/.

A

Amsterdamas līgums (*Treaty of Amsterdam*)

Amsterdamas līgums radās Eiropas Savienības Padomes Starpvaldību konferences rezultātā Turīnā 1996. g. 29. martā. To pieņēma ES Padome Amsterdamā 1997. g. 16. un 17. jūnijā, pēc tam to parakstīja piecpadsmit Dalībvalstu ārlietu ministri 1997. g. 2. oktobrī. Tas stāsies spēkā pēc tam, kad to būs ratificējušas visas Dalībvalstis saskaņā ar to attiecīgajām konstitucionālajām prasībām.

No tiesiskā aspekta šī Līguma mērķis ir labot atsevišķus Eiropas Savienības līguma, Eiropas kopienu dibināšanas līgumu un ar tiem saistīto aktu nosacījumus. Tas neaizvieto pārējos līgumus, bet papildina tos.

Apkārtējā vide (*Environment*)

Kopienas politika attiecībā uz apkārtējo vidi ir saglabāt, aizsargāt un uzlabot vides kvalitāti, kā arī aizsargāt cilvēku veselību. Tā piešķir lielu nozīmi arī saprātīgai un racionālai dabas resursu izmantošanai. Visbeidzot, tā veicina pasākumus starptautiskā līmenī, kas risina reģionālas un pasaules mēroga apkārtējās vides problēmas (130.r pants).

Politikas izstrādāšana ir pakļauta dažādām lēmumu pieņemšanas procedūrām atkarībā no tām jomām, kurām šie noteikumi ir piemērojami. Tādējādi Ministru Padome, ar nolūku sasniegt 130.r pantā uzskaitītos mērķus:

* rīkojas saskaņā ar 189.c pantā (kooperācija) noteikto kārtību un konsultējoties ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju, lai pieņemtu lēmumus par noteikumiem attiecībā uz veicamajiem pasākumiem un programmu realizēšanu;
* rīkojas vienprātīgi un konsultējoties ar Eiropas Parlamentu un Ekonomikas un sociālo lietu komiteju, ja tas attiecas uz fiskālajiem nosacījumiem, nosacījumiem, kas attiecas uz pilsētu un lauku reģionu plānošanu, zemes izmantošanu (izņemot lēmumu pieņemšanu par atkritumu realizāciju un vispārējus pasākumus), vai arī ja tiek ievērojami traucēta Dalībvalsts izvēle enerģijas jautājumā (130.s(2) pants) (saskaņā ar šo kārtību Padome var izlemt arī jautājumus, kas aplūkoti 130.s(2) pantā un kas tiek izlemti ar kvalificētā vairākuma balsojumu);
* rīkojas saskaņā ar 189.b pantā noteikto kārtību (kopējais lēmums) un konsultējoties ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju, lai pieņemtu vispārējās rīcības programmas, nosakot prioritāros sasniedzamos mērķus.

Atjaunotā NATO (*Renovated NATO*)

NATO "jaunais veidols" tiek attiecināts uz šīs organizācijas lomas un darbības pārvērtēšanas procesu. Šī procesa iezīmes ir Eiropas aizsardzības identitātes apzināšanās, Eiropas komponentes nostiprināšanās transatlantiskajā drošības sistēmā, RES jaunā loma un NATO izredzes kādu dienu pievienot Vidus- un Austrumeiropas valstis.

Tai vajadzētu būt saistītai ar NATO un trešo valstu attiecību padziļināšanu, izmantojot kā starpnieku miermīlīgas partnerattiecības. Galvenā problēma šajā sakarā būs drošu, stabilu un ilgstošu partnerattiecību nodibināšana ar Krieviju.

Atteikšanās izvēle (*Opting out*)

Atteikšanās izvēle ir izņēmums, kas tiek atļauts valstij, kura nevēlas pievienoties citām Dalībvalstīm kādā konkrētā Kopienas sadarbības jomā, kā veids, lai izvairītos no vispārēja strupceļa. Lielbritānija, piemēram, lūdza atļauju nepiedalīties ekonomiskās un monetārās savienības (EMS) trešajā fāzē, līdzīga vienošanās tika panākta ar Dāniju attiecībā uz EMS, aizsardzību un Eiropas pilsonību. Šie atteikšanās izvēles gadījumi ir svarīgs precedents pašreizējās debatēs par elastīgumu, būtisku Starpvaldību konferences elementu.

Atturēšanās, konstruktīva (pozitīva atturēšanās) (*Abstention, constructive*)

Konstruktīva atturēšanās attiecas uz iespēju, kas tiek izmantota Kopīgā ārpolitikā un drošības politikā, ļaut Dalībvalstīm atturēties no balsošanas (Ministru) Padomē, kavējot pieņemt vienbalsīgu lēmumu.

Šāda iespēja tiks ierakstīta Līgumā par Eiropas Savienību līdz ar Amsterdamas līguma stāšanos spēkā. Ja konstruktīva atturēšanās tiek kombinēta ar formālu deklarāciju, attiecīgajai Dalībvalstij lēmums nav jāpilda, bet tai jāuzticas Savienībai. Pēc tam Dalībvalstij jāatturas no jebkādas rīcības, kas varētu būt pretrunā ar Savienības rīcību, kura pamatota uz šo lēmumu.

Auditoru Tiesa (*Court of Auditors*)

Auditoru Tiesa sastāv no 15 locekļiem, kas tiek iecelti uz sešiem gadiem ar Eiropas Savienības (Ministru) Padomes vienbalsīgu lēmumu pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu. Tā veic Savienības ieņēmumu un izdevumu auditu, lai pārliecinātos, ka tie ir likumīgi un pareizi, un nodrošina stabilu finansu vadību. Līgums par Eiropas Savienību noteica tai pilnu institucionālu statusu.

B

Balsu skaita noteikšana (Ministru) Padomē (*Weighting of votes in the Council*)

Kad kvalificētais vairākums Padomē pieņem lēmumu, katras Dalībvalsts balsu skaita noteikšana ir šo valstu kompromisa rezultāts, jo šīs valstis, lai gan vienlīdzīgas likuma priekšā, dažādos aspektos ir atšķirīgas. Viens faktors, kas nosaka Dalībvalstij piederošo balsu skaitu, ir tās

iedzīvotāju skaits, un balsis tiek izlīdzinātas tā, lai valstīm ar mazu iedzīvotāju skaitu būtu relatīvi lielāka pārstāvība. Šī sistēma līdz šim ir darbojusies labi, jo tā ir piešķīrusi likumīgumu pieņemtajiem lēmumiem. Līdz ar pašreizējo balsu sadalījumu "lielajām" valstīm nav iespējams kombinēt, lai "mazās" valstis atstātu mazākumā, un otrādi. Tas garantē, ka lēmumiem, kurus pieņēmis kvalificētais vairākums, ir plašākais iespējamais atbalsts.

Domājot par paplašināšanos, balsu noteikšanas sistēma, kas ņem vērā dalībvalstu relatīvo īpatsvaru tiek pārskatīta, lai nodrošinātu, ka relatīvais "mazo" un "vidējo" valstu svars nav neproporcionāls to iedzīvotāju skaitam. Papildus šai katrai Dalībvalstij piešķirto balsu skaita izlīdzināšanai, tiek apspriesta arī "dubultā vairākuma" sistēmas ieviešana.

Baltā Grāmata (*White Paper*)

Komisijas Baltās Grāmatas ir dokumenti, kuros ietverti priekšlikumi par Kopienas darbību kādā konkrētā jomā. Dažos gadījumos tie tiek izdoti pēc Zaļās Grāmatas, kas tiek publicēta, lai uzsāktu konsultāciju procesu Eiropas līmenī. Kā piemērus var minēt Baltās Grāmatas par iekšējā tirgus izveidošanas pabeigšanu, par tautsaimniecības pieaugumu, par konkurenci, par nodarbinātību un par Vidus- un Austrumeiropas asociēto valstu likumu tuvināšanu jomās, kas saistītas ar iekšējo tirgu. Kad Padome ir pieņēmusi Balto Grāmatu, tā var kļūt par Savienības rīcības programmu attiecīgajā jomā.

Brīvības, drošības un tiesiskuma telpa (*Area of freedom, security and justice*)

Progress, kas panākts kopš 1993. g. kā sadarbības rezultāts tiesību un iekšlietu jomās, ir novedis pie ambiciozākiem mērķiem, kas noteikti Amsterdamas Līgumā. Ir nolemts iedibināt brīvības, drošības un tiesiskuma telpu ar mērķi nodrošināt personām neierobežotu pārvietošanās brīvību Eiropas Savienības teritorijā un efektīvāku rīcību pret organizēto noziedzību un kontrabandu.

Pašreiz jautājumus, kas attiecas uz tieslietām un iekšpolitiku, aplūko tikai un vienīgi starpvaldību noteikumi, kas noteikti Līguma par Eiropas Savienību VI sadaļā ("trešais pīlārs"). Stājoties spēkā Amsterdamas līgumam, šīs jomas tiks sadalītas starp *pirmo* un *trešo pīlāru*.

Pirmā pīlāra ietvaros, kuros lēmumus pieņem, vadoties pēc Kopienas metodes, Eiropas Kopienas dibināšanas līgumam tiks pievienota jauna IIIa sadaļa ("Vīzas, patvērums, imigrācija un citi jautājumi, kas saistīti ar personu brīvu pārvietošanos"). Eiropas Savienības līguma jaunā VI sadaļa ietvers skaitliski mazāk jomu, bet tās mērķi tiks formulēti daudz skaidrāk un noteiks policijas, muitas un tiesību varas orgānu ciešu sadarbību.

Trešā pīlāra nosacījumos tomēr vēl tiks ietverts "tilts", kas ļaus Dalībvalstīm pārnest kompetences jomas no VI sadaļas uz IIIa sadaļu. Pārnešanas procedūra ir ļoti sarežģīta un nekad nav tikusi pielietota, tomēr tās esamība liecina, ka ar laiku visas jomas, kas saistītas ar tieslietām un iekšpolitiku, var tikt pārnestas uz Kopienas ietvariem.

Ja dažas Dalībvalstis vēlēsies atsevišķās jomās attīstīties straujāk un nodibināt ciešāku sadarbību, tās varēs to darīt ES ietvaros saskaņā ar VI sadaļas jaunā K.12 panta nosacījumiem. Tām nevajadzēs radīt atsevišķu tiesisko sistēmu, kā tas bija Šengenas gadījumā.

C

Caurskatāmība (*Transparency*)

Termins "caurskatāmība" bieži tiek izmantots iestāžu valodā, lai apzīmētu atklātību Kopienas iestāžu darbā. Tas ir saistīts ar dažādām prasībām pēc informācijas un ES dokumentu plašākas pieejamības sabiedrībai, kā arī lielākas tekstu saprotamības (līgumu vienkāršošana, likumdošanas saskaņošana, u.t.t.).

Sūdzībām, kas attiecas uz caurskatāmības trūkumu, ir tendence atspoguļot vispārējo viedokli, ka Eiropas iestādes ir tālas un noslēpumainas un ka Eiropas ierindas pilsonim lēmumu pieņemšanas procesi ir grūti saprotami.

Cilvēktiesības (*Human rights*)

Eiropas (kopienas) Tiesas precedenta tiesības atzīst principus, kurus noteikusi Eiropas Padomes Cilvēktiesību konvencija. Šo cieņu pret cilvēktiesībām Dalībvalstis apstiprināja 1986. gadā pieņemtajā Vienotā nolīguma preambulā, un vēlāk to iekļāva ES līguma F pantā, kurš pamatojas uz iepriekšminēto Konvenciju un Dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām. Diskusijās par jauno noteikumu iekļaušanu Līgumā tika aplūkota virkne pasākumu, tādi kā Eiropas Savienības pievienošanās Eiropas Cilvēktiesību konvencijai (kas nozīmētu, ka Savienībai tiktu piešķirts juridiskas personas statuss) vai iespējas veikt sankcijas pret Dalībvalsti, kura nerespektē šīs tiesības.

Cīņa ar krāpšanu (*Fight against fraud*)

Cīņa pret kontrabandu norit, pamatojoties uz divām izteikti juridiskām bāzēm: uz pantu K.1(5), kas nosaka "kontrabandas apkarošanu starptautiskā mērogā tiktāl, ciktāl uz to neattiecas (7) līdz (9)" (tiesiskā sadarbība krimināljautājumos, muitas sadarbība un policijas sadarbība), un uz EK līguma 209.a pantu (kontrabanda, kas ietekmē Kopienas finansiālās intereses).

Konvencija par Kopienas finansiālo interešu aizsardzību tika parakstīta 1995. g. 26. jūlijā kā *trešā pīlāra* dokuments. Tās galvenais nolūks bija panākt, lai visu Dalībvalstu kriminālliku mos būtu iekļauts nosacījums par kontrabandu attiecībā uz Kopienas finansiālajām interesēm.

Tomēr šī duālā tiesiskā bāze, kas apvieno *pirmā* un *trešā pīlāra* elementus, neveicina politikas efektīvu realizēšanu. Starpvaldību konference var noteikt attiecīgi vienu pirmā pīlāra tiesisko bāzi, kā rekomendēts Komisijas Viedoklī 1996. g. februārī.

Cīņa pret narkotikām (*Fight against drugs*)

Cīņa pret narkotikām ietver plašu aktivitāšu loku, no kurām kā galvenā jāmin cīņa pret narkomāniju un nelegālo tirdzniecību.

Narkomānijas novēršana LES K.1(14) pantā tiek uzlūkota kā kopīga rakstura problēma, "tiktāl, ciktāl uz to neattiecas (7) līdz (9)" (tiesiskā sadarbība kriminālja utājumos, muitas sadarbība un policijas sadarbība), to nosaka arī EK līguma 129. pants (sabiedrības veselības aprūpe).

Eiropola Narkotiku vienībai ir uzticēta atbildība cīņā pret nelegālo tirdzniecību ar narkotikām; tā ir izveidojusi izlūkošanas grupu, lai uzlabotu Dalībvalstu policijas un muitas savstarpējo sadarbību. Šī policijas sadarbība arī ir ietverta kopīgo interešu jautājumu lokā K.1(9) pantā.

Komisija izmantoja K.1 pantu kā juridisko pamatu savas rīcības plānam cīņā pret narkotikām (1995-99), kurā aplūkots ļoti daudz jautājumu (narkomānijas apkarošana, narkotiku tirdzniecības un starptautiskās darbības ierobežošana); bet tai bija jāsamierinās ar pieticīgāko 129. pantu kā pamatu savai tālākās rīcības programmai narkomānijas novēršanā, kurš mazina tās ietekmi.

Savā Viedoklī Starpvaldību konferencē 1996. g. februārī Komisija uzsver, ka ir svarīgi iekļaut cīņu pret nelegālo tirdzniecību ar narkotikām Kopienas kompetencē, jo tā ir saistīta ar personu brīvu pārvietošanos. Atskaites grupas ziņojumā tika pieminētas arī Eiropas Savienības un Eiropas Padomes ciešākas sadarbības iespējas cīņā pret narkotikām.

Cīņa pret rasismu un ksenofobiju (*Fight against racism and xenophobia*)

Rasisma un ksenofobijas apkarošanai nav skaidri noteiktas tiesiskās bāzes, lai gan Kopienas iestādes ir noteikušas virkni pasākumu, kas integrēti ES piekoptajā sociālajā politikā. Tādējādi iniciatīva nodēvēt 1997. gadu par Eiropas Gadu Pret Rasismu nāk vienīgi no (Ministru) Padomes Rezolūcijas un Lēmuma, atstājot darbošanos pašu Dalībvalstu ziņā.

Starpvaldību konference varētu konsolidēt tiesisko bāzi, pievienojot rasismu un ksenofobiju kopējo interešu sarakstam Līguma par Eiropas Savienību K.1 pantā (VI sadaļā), lai būtu iespējams iedibināt patiesu Kopienas politiku.

Cīņa pret starptautisko organizēto noziedzību un naudas atmazgāšanu (*Fight against international organised crime and money-laundering*)

Eiropola Narkotiku vienībai ir uzticēta atbildība apkarot šīs divas nelaimes; tā apmainās ar informāciju Dalībvalstu starpā, lai uzlabotu policijas un tiesisko sadarbību.

Cīņu pret starptautisko noziedzību, pēc Starpvaldību Konferences, tikpat labi var pievienot kopīgo interešu jautājumu sarakstam K.1 pantā (uz šo brīdi tā tiek pieminēta vienīgi kā ievirze policijas sadarbībai K.1(9) pantā). Tā izteikts formulējums ļautu Dalībvalstīm iet tālāk par informācijas apmaiņu, jo tām būtu skaidra tiesiskā bāze, kā izmantot dokumentus, kurus nosaka K.3 pants (kopēja pozīcija, kopēja rīcība, konvencijas), un kā uzsākt reālu politiku, lai apkarotu starptautisko noziedzību.

Cīņa pret terorismu (*Fight against terrorism*)

K.1 pants nosaka, ka cīņu pret terorismu koordinē Eiropols. Eiropola konvencija vēl nav spēkā, un policijas sadarbība terorisma jautājumos vēl aizvien attiecas uz (Ministru) Padomes grupu.

Nākotnē kopējo interešu sarakstam K.1 pantā var pievienot konkrētāku jautājumu, kas saistīts ar policijas sadarbību, lai izsargātos no terorisma un cīnītos pret to.

Coreper (*Comité des Représentants Permanents*)

Pastāvīgo pārstāvju komiteja, kuru apzīmē ar franču akronīmu Coreper, sastāv no Dalībvalstu pastāvīgajiem pārstāvjiem (vēstniekiem), un tā, sākotnējo sarunu stadijā, palīdz Savienības (Ministru) Padomei risināt jautājumus, kas iekļauti tās dienas kārtībā (Komisijas iesniegtos priekšlikumus un dokumentu projektus). Tā ieņem centrālo vietu Kopienas lēmumu pieņemšanas sistēmā, kurā tā ir vienlaicīgi gan forums dialogam (pastāvīgo pārstāvju starpā, kā arī pārstāvju un attiecīgo valstu valsts iestāžu starpā), gan orgāns, kas veic politisko kontroli (nosakot galvenos darbības virzienus un vadot ekspertu grupu darbu). Faktiski tā ir sadalīta divās daļās, lai nodrošinātu iespēju iedziļināties visos tai veicamajos uzdevumos:

Coreper I sastāv no pastāvīgo pārstāvju vietniekiem, un Coreper II sastāv no pašiem pastāvīgajiem pārstāvjiem.

Padomes veiksmīgs darbs ir atkarīgs no Coreper veiktā darba kvalitātes.

Coreu (Kopīgā ārpolitika un drošības politika) (*Correspondance Européenne*)

Coreu ir ES tīkls Dalībvalstu savstarpējo sakaru uzturēšanai ar mērķi sadarboties ārpolitikas jautājumos.

Cosac (*Conference des organes spécialisés dans les affaires communautaires*)

Eiropas Kopienas Lietu komiteju konference (Cosac) kopš 1988. g. ir sanākusi sešas reizes. Tā sastāv no nacionālo parlamentu attiecīgo komiteju pārstāvjiem un Eiropas Parlamenta locekļiem.

Parakstot Māstrihtas līgumu, Eiropas Savienība kļuva kompetenta tādās jomās, kas tradicionāli bija attiecīgās valsts kompetencē, piemēram, tieslietās un iekšpolitikā. Šī iemesla dēļ nacionālo parlamentu un Eiropas Parlamenta sadarbības nozīmīgums tika uzsvērts deklarācijā par nacionālo parlamentu lomu ES. Nacionālajām valdībām tika arī lūgts nodrošināt, lai to parlamenti savlaicīgi saņemtu Komisijas priekšlikumus un varētu veikt iespējamo analīzi. Nodrošinot nacionālos parlamentus ar lielāku informācijas apjomu, tiem būtu iespēja aktīvāk iesaistīties Kopienas darba procesā un veikt tās stingrāku un demokrātiskāku kontroli.

Ciešāka sadarbība (*Closer co-operation*)

Ciešāka sadarbība ir jēdziens, kurš tiks ierakstīts Eiropas Savienības līgumā pēc Amsterdamas līguma stāšanās spēkā. Šādas sadarbības mērķis ir dot iespēju ierobežotam Dalībvalstu skaitam, kuras vēlas un ir spējīgas attīstīties tālāk, padziļināt Eiropas integrāciju Savienības kopējo institūciju ietvaros.

Ciešāka sadarbība nozīmē virkni nosacījumu. Konkrēti tai:

* jāiekļauj joma, kura neietilpst ekskluzīvā Kopienas kompetencē;
* jābūt orientētai uz Savienības mērķu veicināšanu;
* jārespektē līgumu principi;
* jātiek izmantotai vienīgi kā pēdējai instancei;
* jāietver vairākumu Dalībvalstu.

Eiropas Kopienas dibināšanas līguma ietvaros par ciešāku sadarbību atbild (Ministru) Padome, kas rīkojas pēc kvalificētā vairākuma principa saskaņā ar Komisijas ieteikumu un pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu.

Civilā aizsardzība, enerģija un tūrisms (*Civil protection, energy and tourism*)

Civilā aizsardzība, enerģija un tūrisms ir Eiropas Kopienas dibināšanas līgumam pievienotās Deklarācijas subjekts.

Komisija kādā savā ziņojumā atzīmē, ka, sakarā ar īpašas tiesiskās bāzes trūkumu, Eiropas Savienība šajās trīs jomās ir veikusi virkni pasākumu, pamatojoties uz 235. pantu. Nākotnē nepieciešamo nosacījumu ieviešana Līgumā nodrošinātu Kopienas darbības nepārtrauktību un konsekventumu, uzlabojot tās likumīgumu. Katram no trim minētajiem sektoriem tomēr ir savas īpatnības, kuras nevajadzētu ignorēt:

* vienīgā jomā, kurā ES jau ir īpaši tiesiskie akti – Eiropas enerģētikas politikā – tie vēl aizvien ir izkaisīti, no vienas puses, EOTK un Euratoma līgumos, un no otras puses, Eiropas Kopienas dibināšanas līguma vispārīgajos noteikumos;
* pasākumi, kas saistīti ar tūrismu, tādi kā *Philoxenia* programma, līdz šim tiek veikti citu Savienības politiku paspārnē (apkārtējā vide, personu brīva pārvietošanās, apmācības, u.t.t.);
* civilās aizsardzības jomā Dalībvalstu sadarbības rezultātā ir pieņemtas vairākas rezolūcijas, par spīti nepieciešamās tiesiskās bāzes trūkumam.

D

Darba kārtība-2000 (*Agenda-2000*)
Darba kārtība-2000 ir dokuments, kuru pieņēmusi Komisija 1997. g. 15. jūlijā kā oficiālu atbildi Eiropas Savienības Padomes lūgumiem sniegt vispārīga rakstura dokumentu par Kopīgo politiku paplašināšanu un reformu, kā arī ieskatu Savienības nākotnes finansu plānos pēc 1999. g. 31. decembra. *Darba kārtība-2000* aplūko visus jautājumus, ar kuriem Savienībai būs jāsaskaras 21. gadsimta sākumā. Tai pievienots Komisijas viedoklis par valstīm, kuras ir pieteikušās, lai kļūtu par Savienības Dalībvalstīm.
Darba kārtībai-2000 ir trīs daļas:
pirmajā ietverti pasākumi, kas stiprinātu un pārveidotu Savienības politikas, it īpaši Kopīgo lauksaimniecības politiku un ekonomisko un sociālo izlīdzināšanu;
otrajā iekļautas rekomendācijas, lai sagatavotu Savienību problēmām, kuras radīsies paplašināšanās rezultātā;
trešā rekomendē ieviest jaunu finansu plānu laika periodam no 2000. līdz 2006. g.m.

"Daudzātrumu" Eiropa (*"Multi-speed" Europe*)
"Daudzātrumu" Eiropa ir termins, kuru izmanto, lai aprakstītu diferencētās integrācijas metodi, kad grupa Dalībvalstu, kas ir gan spējīgas, gan gribošas pilnveidoties, tiecas uz kopējiem mērķiem, ar domu, ka pārējās valstis tām sekos vēlāk.

Subsidiaritāte (*Subsidiarity*)
Subsidiaritātes princips nodrošina, lai lēmumi tiktu pieņemti pēc iespējas tuvāk pilsonim un lai tiktu veiktas regulāras kontroles, vai rīcība Kopienas līmenī ir attaisnojama, ņemot vērā valstu, reģionālā vai vietējā līmeņa iespējas. Konkrēti, tas ir princips, saskaņā ar kuru Savienība neveic kādus pasākumus (izņemot tās jomas, kuras ir vienīgi Savienības kompetencē), ja tie nav efektīvāki par pasākumiem, kuri veikti valstu, reģionālā vai vietējā līmenī. Tas ir cieši saistīts ar proporcionalitātes un nepieciešamības principiem, kas prasa, lai jebkura Savienības rīcība nesniegtos tālāk par to, kāda nepieciešama, lai sasniegtu Līgumā nosprausto mērķus.
Eiropas Savienības Padome Edinburgā 1992. gadā definēja **subsidiaritātes** jēdziena pamatprincipus un noteica 3.b panta skaidrojuma vadlīnijas, kas nostiprina subsidiaritāti Līgumā par Eiropas Savienību. Tās pieņemtie secinājumi sniegti deklarācijā, kas vēl aizvien kalpo par subsidiaritātes principa stūrakmeni. Lai vēl vairāk nodrošinātu šī principa ieviešanu praksē, dažas Dalībvalstis vēlas, lai Edinburgas deklarācijas galvenie nosacījumi tiktu ierakstīti Līgumā.
Tajā pašā ES Padomes sanāksmē, vienlaicīgi ar Dalībvalstu pieņemto Deklarāciju, Eiropas Komisija iesniedza sarakstu ar priekšlikumiem, kā arī spēkā esošiem likumdošanas aktiem, kuri, saskaņā ar tās viedokli, varētu tikt pārskatīti, ņemot vērā subsidiaritātes principu. Katru gadu tā atskaitās ES Padomei un Eiropas Parlamentam par šī principa pielietošanu.

Deklarācija (Kopīgā ārpolitika un drošības politika) (*Declaration CFSP*)
Šī Deklarācija ir normatīvais akts, par kuru nav atrodams nekāds nosacījums Līguma par Eiropas Savienību V sadaļā, bet kas tomēr bija Eiropas politiskās sadarbības (EPS) raksturīga iezīme. Tas nav obligāts normatīvais akts, un to vēl aizvien bieži izmanto KĀDP.

Diferencētā integrācija (elastīgums) (*Differentiated integration, flexibility*)
Diferencētā integrācija nozīmē procesu, kad Dalībvalstīm ir izvēles iespējas virzīties uz priekšu ar dažādiem ātrumiem un/vai uz dažādiem mērķiem, atšķirībā no Dalībvalstu monolītā bloka jēdziena, kad tās seko identiskiem mērķiem ar vienādu ātrumu.
Stājoties spēkā Amsterdamas līgumam, diferencētās integrācijas jēdziens faktiski tiks izklāstīts vispārīgajos noteikumos Eiropas Savienības līguma jaunā sadaļā, kas aplūkos ciešāku sadarbību.

Demokrātijas deficīts (*Democratic deficit*)
Demokrātijas deficīts ir jēdziens, kas tiek lietots, galvenokārt argumentējot, ka Eiropas Savienība cieš no demokrātijas trūkuma un attālinās no vidusmēra pilsoņa, jo tās darbības veids ir pārāk sarežģīts. Pastāv viedoklis, ka Kopienas institucionālajā uzbūvē dominē institūcija, kas apvieno likumdošanas un valsts varas (Padome), un institūcija, kurai trūkst demokrātiskā likumīguma (Komisija - kaut arī tās locekļus iecelj Dalībvalstis un tās kolektīvi atskaitās Parlamentam). Šo jēdzienu visbiežāk izmanto tie, kas prasa, lai Eiropas Parlamentam un nacionālajiem parlamentiem tiktu piešķirta lielāka loma lemšanas procesā.

Diskriminācijas aizlieguma princips (*Non-discrimination principle*)
Šī principa mērķis ir nodrošināt vienlīdzīgu izturēšanos pret personām neatkarīgi no to tautības, rases, reliģijas, vecuma, seksuālās orientācijas, politiskajiem uzskatiem, fiziskajām nepilnībām, u.t.t.
Līguma, kas nodibina Eiropas Kopienu, 6. pants pasludina ārpus likuma jebkādu diskrimināciju pamatojoties uz tautību. Ir izvirzīts priekšlikums paplašināt šo diskriminācijas aizlieguma principu un iekļaut to Līgumā. Pastāv divas iespējas: Eiropas Savienības pievienošanās Eiropas Cilvēktiesību konvencijai vai Eiropas pilsoņu fundamentālo tiesību saraksta pievienošana.

235. pants (*Article 235*)
235. pantā atspoguļota Romas līguma sastādītāju apzināšanās, ka Kopienai piešķirtā konkrētā vara (izpildvara) var būt neadekvāta to mērķu sasniegšanai, kas skaidri noformulēti pašos Līgumos (*ratione materiae* kompetence). Šo pantu var izmantot, lai aizpildītu minēto robu, jo tajā teikts: "Ja Kopienas rīcība izrādītos nepieciešama, lai sasniegtu (..) vienu no Kopienas mērķiem, un šis Līgums nav nodrošinājis nepieciešamo varu, Padomei jāveic attiecīgie pasākumi,

rīkojoties saskaņā ar Komisijas priekšlikumu un pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu."

Dubultais vairākums (*Double majority*)
Pastāvot paplašinātas Eiropas Savienības iespējām, tiek apvienoti priekšlikumi, lai, pieņemot Padomes lēmumus, uzturētu pašreizējo līdzsvaru "lielo" un "mazo" valstu starpā. Pieprasīt gan Dalībvalstu, gan Savienības iedzīvotāju vairākumu, balsojot par jebkuru lēmumu, pirms to akceptē Padome, būtu viens no veidiem, kā izvairīties no tā, ko daži uzskata par mazo valstu "nospiedošo" pārstāvniecību. Piemēram, kvalificētā vairākuma slieksni (pašreiz aptuveni 70%) varētu saglabāt, bet Dalībvalstīm, kas balso par, vajadzētu pārstāvēt trīs piektdaļas no kopējā iedzīvotāju skaita.
Šī dubultā vairākuma slieksnis varētu būt mainīgs atkarībā no aplūkojamā jautājuma.

E

Eiropas arhitektūra (*Architecture of Europe*)
Tā attiecas uz dažādajām organizācijām, iestādēm, līgumiem un tradicionālajām attiecībām, kas veido Eiropas telpu, kuras ietvaros attiecīgās dalībvalstis risina savas kopējās problēmas.
Šīs uzbūves būtisku sastāvdaļu radīja Eiropas Savienības līgums, iedibinot trīs pīlārus: Eiropas Kopienu (pirmais pīlārs), kopējo ārpolitiku un drošības politiku (otrais pīlārs) un sadarbību tieslietās un iekšpolitikā (trešais pīlārs). Jautājumus, kas attiecas uz otro un trešo pīlāru, risina Kopienas iestādes (Eiropas Savienības Padome, (Ministru) Padome, Komisija, Eiropas Parlaments utt.), sekojot starpvaldību procedūrām.

Eiropas Savienības pīlāri (*Pillars of the European Union*)
Kopienas žargonā tiek runāts par Eiropas Savienības līguma *trim pīlāriem*, kuri ir:
* Kopienas apjomi, kas atbilst nosacījumiem, kuri norādīti Eiropas Kopienas dibināšanas Līgumā: Savienības pilsonība, Kopienas politika(s), Ekonomiskā un monetārā savienība, u.t.t. (*pirmais pīlārs*);
* Kopīgā ārpolitika un drošības politika, kuru nosaka Eiropas Savienības līguma V sadaļa (*otrais pīlārs*);
* sadarbība tieslietu un iekšpolitikas jomā, kuru nosaka Eiropas Savienības līguma VI sadaļa (*trešais pīlārs*).

Eiropas Savienības politiskā darba kārtība (*Acquis politique, arī Political agenda of the European Union*)
Eiropas Savienības Padome Madridē (1995. g. 15.-16. decembrī) raksturoja ES darba kārtību līdz gadsimta beigām kā tādu, kas liek pamatus nākotnes Eiropai kā lielai kopienai, kura bauda brīvības, labklājības un stabilitātes priekšrocības. Praksē tas nozīmēja:
* Eiropas Savienības līguma grozīšanu;
* pāreju uz vienotu valūtu saskaņā ar norunāto laika grafiku un nosacījumiem;
* gatavošanos paplašināšanās sarunām un to veikšanu;
* perspektīvā finansu plāna pieņemšanu laika periodam pēc 1999. g. 31. decembra;
* jaunas Eiropas drošības struktūras izveides veicināšanu;
*aktīvu dialoga, sadarbības un asociācijas politikas turpināšanu, kas jau uzsākta ar Savienības kaimiņvalstīm, it īpaši ar Krieviju, Ukrainu, Turciju un Vidusjūras valstīm.

Ekonomiskā un monetārā savienība (*Economic and Monetary Union*)
Ekonomiskā un monetārā savienība (EMS) ir process, kurā Savienības Dalībvalstu ekonomika un monetārā politika tiek harmonizēta ar nolūku ieviest vienotu valūtu. Šī bija viena no tēmām divās Starpvaldību konferencēs, kuras notika 1990. g. decembrī. Līgums paredz, ka EMS ir jāsasniedz trīs posmos:
• pirmais posms (noslēdzies 1993. g. decembrī): brīva kapitāla plūsma Dalībvalstu robežās, ciešāka ekonomisko politiku koordinācija un ciešāka centrālo banku sadarbība;
• otrais posms (turpinās kopš 1994. g. janvāra): Dalībvalstu ekonomisko un monetāro politiku **saplūšana** (lai nodrošinātu cenu stabilitāti un saprātīgu valsts finansējumu);
• trešais posms (plānots noslēgt, vēlākais, 1999. g. 1. janvārī): Eiropas Centrālās Bankas nodibināšana, apmaiņas kursu fiksēšana un vienotas valūtas ieviešana.

Ekonomiskā un sociālā izlīdzināšana (*Economic and Social Cohesion*)
Ekonomiskā un sociālā izlīdzināšana ir Dalībvalstu un Eiropas Savienības reģionu solidaritātes jēdziens. Tas nozīmē līdzsvarotu, ilgtspējīgu attīstību, reģionu un valstu strukturālās neviendabības samazināšanu un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu visiem indivīdiem. Praksē tas ir sasniedzams ar finansu operāciju dažādību, konkrēti ar Struktūrfondu starpniecību.

Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (*Economic and Social Affairs Committee*)
Ekonomikas un sociālo lietu komitejas sastāvā ir 222 locekļi, kas sadalīti trīs grupās: kalpotāji, strādnieki un īpašu darba kategoriju pārstāvji (zemnieki, amatnieki, dažādu profesiju pārstāvji, patērētāju pārstāvji, zinātnes un izglītības darbinieki, kooperatīvi, ģimenes, vides aizsardzības kustības, u.t.t.). Ar to konsultējas, pirms tiek pieņemts liels skaits aktu, un tā var izteikt savu viedokli arī pēc pašas iniciatīvas.

Eirokorpuss (*Eurocorps*)
Eirokorpuss tika nodibināts 59. Francijas un Vācijas valstu vadītāju tikšanās laikā, kas notika Larošelā (*La Rochelle*) 1992. g. 21. un 22. maijā. Kopš tā laika tam pievienojušās vēl trīs valstis: Beļģija 1993. g. 25. jūnijā, Spānija 1993. g. 10. decembrī un Luksemburga 1996. g. 7. maijā. Tas sastāv no 50 000 vīriem un ir uzsācis savu darbību 1995. g. 30. novembrī, pēc *Pegasus-95* mācībām.
Eirokorpuss ir jāuzlūko kā Eiropas aizsardzības identitātes veidošanās apliecinājums. Kā tāds tas var darboties Rietumeiropas savienības (V pants) vai NATO ietvaros (5. pants), un to var mobilizēt humanitāra rakstura misijām, misijām, kas paredzētas Dalībvalstu pilsoņu evakuācijai, un miera atjaunošanas vai miera uzturēšanas operācijām Apvienoto Nāciju vai EDSA uzraudzībā. Eirokorpusa nodošana RES politiskajā kontrolē bija 1993. g. 24. septembrī parakstītā līguma tēma, bet tā nodošana NATO pārraudzībā tika reģistrēta 1993. g. 21. janvārī.

EUROFOR/EUROMARFOR
Lisabonas deklarācija 1995. g. 15. maijā ratificēja Spānijas, Francijas un Itālijas lēmumu izveidot zemes un jūras spēkus (EUROFOR un EUROMARFOR). Šie soļi sperti, lai radītu

vienotu Eiropas aizsardzības un drošības identitāti un stiprinātu pašas Eiropas spēkus Petersbergas deklarācijā noteiktajām operācijām. Portugāle ir piekritusi piedalīties abu veidu militārajos spēkos, kad tie tiek izmantoti RES kontekstā, bez aizspriedumiem attiecībā uz Dalībvalstu vienoto aizsardzības politiku (RES, V pants un NATO, 5. pants).

Eiropas Centrālā Banka (ECB) (*European Central Bank*)
Eiropas Centrālā Banka ir iestāde, kas jāizveido pārejas periodā uz Ekonomiskās un monetārās savienības (vienotās valūtas) trešo posmu un kas būs atbildīga par Kopienas monetārās politikas realizēšanu. Faktiski ECB lēmējinstances (Centrālā Padome un Izpilddirektori) vadīs Eiropas centrālo banku sistēmu (ECBS), kuras uzdevumos ietilps kontrolēt apgrozībā esošo naudu, kontrolēt valūtas apmaiņas operācijas, turēt un kontrolēt Dalībvalstu oficiālās ārvalstu valūtas rezerves un nodrošināt, lai maksājumu sistēmas darbotos bez aizkeršanās. ECB pārņems funkcijas no pašreizējā Eiropas Monetārā institūta (EMI), kas ir tās priekšgājējs.

Eiropas Komisija (*European Commission*)
Eiropas Komisija ir institūcija ar iniciatīvas, ieviešanas, vadības un kontroles tiesībām. Tā ir Līgumu aizbildne un Kopienas interešu iemiesotāja. Tā sastāv no 20 neatkarīgiem locekļiem (pa diviem no Francijas, Itālijas, Spānijas, Lielbritānijas un pa vienam no visām pārējām valstīm). Tā, saskaņā ar Dalībvalstu savstarpējo vienošanos, tiek iecelta uz pieciem gadiem, un to pirms zvēresta nodošanas balsošanas kārtībā apstiprina Eiropas Parlaments, kuram tā ir atbildīga. Komisijas locekļiem palīdz administrācija, kas sastāv no ģenerāldirektorātiem un specializētajiem departamentiem, kuru personāls atrodas gan Briselē, gan Luksemburgā.
Komisijas prezidents piedalās Eiropas Savienības Padomes sanāksmēs kā pilntiesīgs to loceklis. Starpvaldību konferences laikā komisārs, kas atbild par institucionālas dabas jautājumiem, iekļaujas grupā, kurā bez tam ietilpst arī ārlietu ministriju pārstāvji, kas veic sagatavošanas darbus sanāksmēm ministru līmenī.

Eiropas Cilvēktiesību konvencija (ECK) (*European Convention on Human Rights, ECHR*)
Eiropas Cilvēktiesību konvencija, kas tika parakstīta Romā 1950. g. 4. novembrī, pirmo reizi nodibināja cilvēktiesību starptautisko aizsardzības sistēmu, piešķirot indivīdiem tiesības griezties tiesā, lai panāktu savas tiesības. Minētā Konvencija nodibināja virkni uzraudzības iestāžu, kas atrodas Strasbūrā. Pie tām pieder:

- Komisija, kas ir atbildīga par indivīdu vai Dalībvalstu iesniegumu izskatīšanu;
- Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kurai Komisija vai Dalībvalsts iesniedz lietas pēc tam, kad Komisija ir iesniegusi ziņojumu (ja jautājums tiek risināts tiesas ceļā);
- Eiropas Padomes Ministru komiteja, kas darbojas kā ECK aizbildne un uz kuru atsaucas, ja strīds tiek risināts ar politiskām metodēm.

Ideja par to, ka Eiropas Savienība varētu pievienoties ECK, tika izvirzīta pārrunās, kuru rezultātā tika sasaukta Starpvaldību konference. Eiropas Tiesa (ET) savā nesen paustajā viedoklī iebilda pret šādu iespēju, paredzot iespējamos Eiropas Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas savstarpējos konfliktus likumdošanas jomā.

Eiropas Savienības Padome (*European Council*)
Eiropas Savienības Padome ir termins, ar kuru apzīmē ES Dalībvalstu valsts vai valdību vadītāju regulārās sanāksmes. Tā tika nodibināta ar speciāli paziņojumu tikšanās laikā augstākajā līmenī Parīzē 1974. g. decembra beigās, un tā pirmo reizi sanāca 1975. g. (Dublinā, 10. un 11. martā). Līdz tam, no 1961. līdz 1974. g., parasti tika sasauktas Eiropas valstu vadītāju konferences. Tās eksistence juridiski tika atzīta Vienotajā Eiropas nolīgumā, bet oficiālo statusu tai piešķīra Līgums par Eiropas Savienību. Tā sanāk vismaz divas reizes gadā, un Eiropas Komisijas prezidents ir tās pilntiesīgs loceklis. Tās mērķis ir sniegt Eiropas Savienībai stimulu, kas tai nepieciešams, lai attīstītos tālāk un noteiktu vispārējās politikas vadlīnijas.

Eiropas Parlaments (*European Parliament*)
Eiropas Parlaments ir 370 miljonu Savienības pilsoņu pārstāvju asambleja. Kopš 1979. g. tie tiek ievēlēti tiešās vispārējās vēlēšanās, un šodien kopējais Dalībvalstu pārstāvju skaits, atkarībā no to iedzīvotāju skaita ir 626. Parlamenta galvenās funkcijas ir šādas:

* tas izskata Komisijas priekšlikumus un ar dažādu procedūru starpniecību (kopējs lēmums, sadarbība, utt.) ir saistīts ar (Ministru) Padomi likumdošanas procesā;
* tam ir tiesības kontrolēt Savienības darbību, sakarā ar tā tiesībām apstiprināt iecelto Komisiju (un tiesībām to atcelt), kā arī ar rakstiskiem un mutiskiem jautājumiem, ko tas drīkst uzdot Komisijai un Padomei;
* tam kopā ar Padomi ir lēmējtiesības attiecībā uz budžetu, balsojot par to un kontrolējot tā izpildi.

Tas ieceļ Ombudsmeni, kurš ir tiesīgs pieņemt sūdzības no Savienības pilsoņiem par administratīva rakstura trūkumiem Kopienas iestāžu vai orgānu darbībā. Visbeidzot, tas var nozīmēt pagaidu izmeklēšanas komitejas, kuras ir tiesīgas ne vien kontrolēt Kopienas iestāžu darbību, bet arī Dalībvalstu aktivitātes Kopienas politikas realizēšanā.

Eiropas Policijas birojs (Eiropols) (*European Police Office, Europol*)
Ideja par Eiropas Policijas biroju pirmo reizi radās ES Padomē Luksemburgā 1991. g. 28. un 29. jūnijā. Toreiz tika plānots izveidot jaunu orgānu, lai nodrošinātu tādu struktūru, kas veicinātu Dalībvalstu policijas sadarbību un aizkavētu un apkarotu nopietnas starptautiskās organizētās noziedzības formas, tai skaitā terorismu un narkotiku pārvadāšanu. Tomēr šī konvencija par Eiropola nodibināšanu netika parakstīta līdz pat 1995. g. jūlijam un vēl aizvien nav stājusies spēkā. Lai nezaudētu laiku, veidojot reālu policijas sadarbību, kā noteikts Līguma par Eiropas Savienību VI sadaļā, 1994. g. janvārī tika nodibināta Eiropas Narkotiku nodaļa.
Šīs nodaļas galvenais mērķis bija apkarot narkotiku tirdzniecību un ar to saistīto naudas atmazgāšanu. Tās kompetence vēlāk tika paplašināta un ietvēra pasākumus, lai cīnītos pret nelegālu radioaktīvo vielu un kodolmateriālu tirdzniecību, slēptās imigrācijas tīkliem, zagto automobiļu tirdzniecību un naudas atmazgāšanu, kas saistīta ar šīm kriminālajām darbībām; vēlāk tika pievienota arī cīņa pret tirdzniecību ar cilvēkiem.

Eiropas politiskā sadarbība (EPS) (*European Political Cooperation*)

Eiropas politiskā sadarbība (EPS) neoficiāli tika uzsākta 1970. g. (atbildot uz Davinjona (*Davignon*) ziņojumu) un formāli nostiprināta Vienotajā Eiropas nolīgumā, kas stājās spēkā 1987. gadā. Tās mērķis ir savstarpējas Dalībvalstu konsultācijas ārpolitikas jautājumos. Dalībvalstis respektē Eiropas Parlamenta viedokli un, kad vien iespējams, ieņem vienotu nostāju starptautiskajās organizācijās. EPS nomainīja Kopīgā ārpolitika un drošības politika.

Eiropas drošības un aizsardzības identitāte (*European security and defense identity*)

Domu radīt Eiropas aizsardzības identitāti noteica divi apsvērumi:

* Nu jau vairākus gadus Eiropai ir jādzīvo vidē, kurā izvirduši vairāki karsti nemiera punkti kontinenta austrumu daļā, Čečeņiju un Bosniju-Hercegovinu minot kā raksturīgākos piemērus.
* Relatīvā aktivitātes mazināšanās Savienoto Valstu aizsardzības saistībās atstājusi tukšumu, kuru Eiropai nav izdevies aizpildīt. Rezultātā daži pēdējie gadi ir uzsvēruši NATO alianses ierobežotās iespējas, kas izpaužas, pirmkārt, attiecībā uz ārējiem draudiem, lai gan tajā pašā laikā pieaug apzināta nepieciešamība pēc politiskas struktūras, ko motivē apzinātas kopējas intereses stāties pretim jaunajiem izaicinājumiem Eiropas drošībai.

Uz šī fona NATO Padome, kas sanāca kopā Briselē 1994. g. janvārī, apzinājās, cik svarīgi ir radīt specifisku Eiropas identitāti attiecībā uz drošību un aizsardzību. Pirmos soļus šajā virzienā spēra NATO Padome Berlīnē 1996. g. 3. jūnijā, attīstot ideju par Apvienotiem sevišķo uzdevumu spēkiem (*Combined Joint Task Forses, CJTF*), par kuru izveidošanu Alianses ministri parakstījās 1994. g. janvāra galotņu tikšanās laikā un kuri bija paredzēts kā līdzeklis NATO militārā potenciāla izmantošanai operācijās Rietumeiropas savienības politiskajā kontrolē un stratēģiskajā vadībā. Eiropai būs savi elementi arī NATO militārajā struktūrā, kuri veiks komandfunkcijas un valkās divas cepures: NATO un Eiropas. Šādām Eiropas komandstruktūrām ir jābūt atpazīstamām un pietiekami labi veidotām, lai nodrošinātu, ka militāri saskaņotu un efektīvu operatīvu spēku iespējams ātri sasaukt kopā.

Eiropas Kopienas ārējo sakaru kompetences (*External responsibilities of the European Community*)

Eiropas Kopienas ārpolitikas pienākumi tiek noteikti atkarībā no tā, vai tie tiek attiecināti uz Kopienu vai Dalībvalstīm. Tos raksturo kā "ekskluzīvus", ja tos veic tikai Kopiena (piem., kopīgā lauksaimniecības politika), un kā "jauktus", ja tie tiek veikti kopīgi ar Dalībvalstīm (piem. transporta politika). Minēto atšķirību nosaka Tiesas precedenta tiesības, un tā pamatojas uz netiešu atbildības principu, kamēr ārējā atbildība rodas, pateicoties iekšējās atbildības eksistencei. Līgums aplūko skaidri noteiktu atbildību tikai divos gadījumos (tirdzniecības politika 113. pantā un asociācijas līgumi 238. pantā).

Jāatzīmē, ka Kopīgā ārpolitika un drošības politika ir nevis EK ārpolitikas pienākumu, bet gan Eiropas Savienības ārējo attiecību sastāvdaļa, kuras nosaka starpvaldību reglaments (*otrais pīlārs*).

Kopienas aktivitātes pieaugums (piem., Vienotā tirgus pabeigšana), notikumi pasaules tirdzniecībā un mazāk skaidrās precedenta tiesības ir padarījušas ārpolitikas spēku izmantošanu problemātiskāku, vienlaicīgi uzspiežot tālejošo pienākumu vienotas frontes vārdā sadarboties un veikt starptautisko koordināciju. Starpvaldību konference apsver iespējas paplašināt 113. panta apjomu, iekļaujot pakalpojumu tirdzniecību, intelektuālā īpašuma un tiešo ārvalstu investīciju jautājumus, lai atspoguļotu plašo pienākumu loku, kas uzlikti Pasaules tirdzniecības organizācijai, un dotu iespējas Kopienai piemēroties radikālajām pārmaiņām pasaules ekonomikas struktūrās.

Ekonomikas globalizācija (*Globalisation of the economy*)

Eiropas Savienības Padome Turīnā raksturoja ekonomikas globalizācijas fenomenu kā vienu no galvenajiem izaicinājumiem, kas ES sagaida 20. gadsimta beigās. Šis termins attiecas uz pieaugošo ekonomiskās integrācijas procesu visā pasaulē, un tā galvenie virzītājspēki ir:

* starptautiskās tirdzniecības un kapitāla plūsmas liberalizācija;
* paātrinātais tehnoloģijas progress un informācijas sabiedrības veidošanās;
* deregulācija (piemērs tam ir valsts aiziešana no daudzām tautsaimniecības jomām).

Šie trīs faktori viens otru pastiprina: tehnoloģijas progress veicina starptautisko tirdzniecību, un tirdzniecības tīklu veidošanās pasaules mērogā veicina tehnoloģiskā progresa efektīvu izplatīšanos. Vienlaicīgi deregulācija stimulē jaunu tehnoloģijas veidu attīstību un veicina barjeru atcelšanu tirdzniecībā. Visbeidzot, tehnoloģiskā progresa rezultātā uzņēmumiem un indivīdiem tiek nodrošināta iespēja vieglāk apiet valstu likumus.

I

Ilgtspējīga attīstība (*Sustainable developement*)

Ilgtspējīgas attīstības jēdziens attiecas uz tādu saimnieciskās izaugsmes paveidu, kas apmierina sabiedrības vajadzības pēc labklājības īsā, vidēji ilgā un - kas vissvarīgāk - ilgākā laika periodā. Tas pamatojas uz pieņēmumu, ka attīstībai ir jāapmierina šodienas vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu izredzes. Praksē tas nozīmē radīt apstākļus ilgtermiņa tautsaimniecības attīstībai, pievēršot pienācīgu uzmanību apkārtējai videi. Pasaules valstu valdību vadītāju tikšanās Kopenhāgenā sakarā ar ilgtspējīgo attīstību (1995. g. martā) uzsvēra nepieciešamību cīnīties pret sociālo atstumtību un aizsargāt tautas veselību.

Iniciatīvas tiesības (*Right of iniciative*)

Lai Komisija varētu pildīt savu Līgumu sargātājas un vispārējo interešu aizstāves lomu, tai ir dotas iniciatīvas tiesības, kas tai dod pilnvaras un aicina izteikt priekšlikumus par jautājumiem, kas aplūkoti Līgumā, vai nu tāpēc, ka Līgums to īpaši nosaka, vai arī tāpēc, ka Komisija to uzskata par nepieciešamu.

* Kopienas jautājumos šīs iniciatīvas pilnvaras ir īpašas, un tiek ievērots princips, ka (Ministru) Padome pieņem lēmumus vienīgi "pēc Komisijas priekšlikuma", tā lai visām iniciatīvām būtu atbilstošs ietvars.
* Kopīgās ārpolitikas un drošības politikas jomā Komisija,

tāpat kā Dalībvalstis, var sniegt priekšlikumus. No otras puses, tai nav tādas pilnvaras atsevišķos jautājumos, kas attiecas uz tieslietām un iekšpolitiku.
Padome un Eiropas Parlaments var arī lūgt Komisiju izvirzīt kādu priekšlikumu, ja uzskata to par nepieciešamu.
Iniciatīvas tiesības tiek uzskatītas par pamatelementu Kopienas institucionālā līdzsvara uzturēšanā.

Institucionālais līdzsvars un demokrātiskais likumīgums (*Institutional balance and democratic legitimacy*)
Kopienas institucionālais līdzsvars ilgu laiku balstījās uz valsti, Dalībvalstīm darbojoties kā faktiski vienīgajam Eiropas integrāciju virzošajam spēkam. Turpinoties šim veidošanās procesam, likumīguma jautājums kļuva aizvien aktuālāks. Rezultātā Māstrihtas līgums bija tā dzirkstele, kas aizšķīla demokrātiskā likumīguma principa ieviešanu institucionālās sistēmas sirdī, piešķirot Eiropas Parlamentam lielāku varu Komisijas iecelšanā un pārraudzīšanā. Par spīti progresam, ko deva Eiropas Savienības līgums, vēl aizvien pastāv nelīdzsvarotība (Ministru) Padomes un Parlamenta tiesisko pilnvaru starpā. Līguma ratificēšanas process Dalībvalstīs izgaismoja šo nesabalansētību starp esošo likumīgumu, kas balstās uz valsti, un to demokrātisko likumīgumu, kuru gaida sabiedrība.
Institūciju reformu kontekstā tiek meklēti veidi, kā rast līdzsvaru starp institūcijām, kuras bauda šīs divas likumīguma formas, lai ieviestu demokrātiskāku varas sadali un ciešāk iesaistītu Eiropas pilsoņus un nacionālos parlamentus lēmumu pieņemšanas procesā; kā viens no veidiem varētu būt lielāka informācijas apjoma nodrošināšana.
Ir piedāvāti vairāki priekšlikumi, lai to sasniegtu, tajā skaitā:

* nodibināt divpalātu likumdošanu, kur vienu palātu veidotu Dalībvalstu pārstāvji, bet otru - Eiropas pilsoņu pārstāvji;
* ieviest vienotu lēmuma pieņemšanas kārtību kā vispārēju praksi, vienlaicīgi paplašinot Eiropas Parlamenta pilnvaras likumu izstrādāšanā;
* pastiprināt Komisijas likumīgumu attiecībā pret Eiropas Parlamentu un Dalībvalstīm un, rūpīgi pārskatot sistēmu, kā Parlaments ieceļ un pārrauga Komisiju, un pakļauj to Padomes politiskajai kontrolei.

J

Joanīnas kompromiss (*Ioannina Compromise*)
Nosaukums *Joanīnas kompromiss* radies no ārlietu ministru neformālās tikšanās Grieķijas pilsētā Joanīnā 1994. g. 27. martā. Šajā sanāksmē pieņemto lēmumu starpā bija (Ministru) Padomes lēmums attiecībā uz specifisko jautājumu par kvalificētā vairākuma balsojumu paplašinātā 16 dalībnieku Kopienā. Minētais lēmums vēlāk tika labots sakarā ar Norvēģijas lēmumu nepievienoties. Rezultātā panāktais kompromiss nosaka, ka, ja Padomes dalībnieki, kas pārstāv 23 (vecais bloķējošais mazākuma slieksnis) līdz 26 balsis (jaunais slieksnis), pauž savu nodomu pretoties Padomes lēmuma pieņemšanai pēc kvalificētā vairākuma principa, Padome darīs visu, kas tās spēkos, lai pietiekami īsā laika periodā panāktu apmierinošu risinājumu, kuru varētu pieņemt ar vismaz 65 balsīm no 87.

K

Kopienas aktu hierarhija (normatīvo aktu hierarhija) (*Hierarchy of Community acts, hierarchy of norms*)
Kopienas aktu hierarhija ir Līgumam Par Eiropas Savienību pievienotās deklarācijas subjekts, kurš nosaka, ka Starpvaldību konference izpētīs, "kādā mērā būtu iespējams pārskatīt Kopienas aktu klasifikāciju ar nolūku iedibināt atbilstošu hierarhiju starp aktu dažādām kategorijām".
Šādas hierarhijas galvenais mērķis būtu nodrošināt likumdošanas iestādei iespēju koncentrēt uzmanību uz konkrēto jautājumu politiskajiem aspektiem, nevis uz maznozīmīgākiem jautājumiem. Tas noteiktu Kopienas lēmumu pieņemšanas procesa formu, nodrošinot, lai konstitucionālas dabas dokumenti tiktu pakļauti stingrākai procedūrai (tādai kā vienbalsīga pieņemšana vai paaugstināts kvalificētais vairākums un piekrišana) nekā juridiskie dokumenti, kuri paši ir pakļauti stingrākai procedūrai (piemēram, kopējā lēmuma pieņemšanas procedūra), nekā ieviešanas dokumenti (piemēram, institucionalizētā pilnvaru tālāknodošana Komisijai).
Minētais jautājums tika aplūkots 1990. g. sākotnējās diskusijās par iespējām iekļaut Līgumā kopējā lēmuma pieņemšanas procedūru. Doma bija izvairīties no pārāk stingras procedūras pielietošanas, pieņemot otršķirīgas nozīmes dokumentus, tādējādi neļaujot pārslogot likumdošanas aparātu. 1991. g. Māstrihtas līguma sarunu laikā Komisija ierosināja ieviest aktu hierarhiju un jaunu sistēmu Kopienas dokumentu (līgumu, likumu, otršķirīgas nozīmes vai izpilddokumentu) klasificēšanā, tomēr tai neizdevās pārvarēt nacionālās tiesiskās tradīcijas.

Kopienas likumu iedarbības apsekošana (*Monitoring the application of Community law*)
Kopienas likumu iedarbības apsekošana ir uzticēta Eiropas Komisijai kā Līgumu aizbildnei. Tas apstiprina faktu, ka Eiropas Savienība balstās uz tiesiskuma principiem, un tās mērķis ir būt drošai, ka Dalībvalstis ievēro likumus. Veicot savu pārraudzības funkciju, Komisija rūpējas, lai tiktu sargāta tā loma, kas šajā jomā tiek piešķirta nacionālajām varas iestādēm, jo īpaši tiesām.
Likumu iedarbības apsekošana var izpausties šādās formās:

* ierosinot lietas par pārkāpuniem, atbildot uz sūdzībām, vai ja tiek atklāti attiecīgi gadījumi lietu norises gaitā;
* tiesas process pret citām iestādēm;
* kontrole, vai Dalībvalstu piešķirtā palīdzība ir likumīga;
* kontrole, vai tiek ievēroti principi, kas aizliedz līgumu, lēmumu un saskaņoto rīcību zināmus paveidus, kā arī vadošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu.

Komisijas ikgadējie ziņojumi par Kopienas likumu pielietošanu pauž vēlēšanos pēc caurskatāmības ne tikai attiecībās ar sūdzētājiem, bet arī ar pilsoņiem un parlamentu locekļiem.

KĀDP kungs/kundze (*Mr/Mrs CFSP*)
"KĀDP kungs/kundze" ir Kopienas žargons, kas attiecas uz jautājumu, vai Kopīgajā ārlietu un drošības politikā vajadzētu radīt jaunu īpašu amatu, un, ja vajadzētu, kādu formu tam vajadzētu pieņemt. Doma ir tāda, ka, piešķirot Savienībai vienu atpazīstamu seju un balsi, tā spēs sevi prezentēt uz starptautiskās skatuves uzskatāmāk un konsekventāk.

Kvalificētais vairākums (*Qualified majority*)
Kvalificētais vairākums ir balsu skaits, kas nepieciešams (Ministru) Padomei, lai pieņemtu lēmumu, kad tiek diskutēts par jautājumiem, pamatojoties uz 148.(2) pantu. Par kvalificētā vairākuma slieksni tiek noteiktas 62 balsis no 87 (71%). Balsis tiek piešķirtas šādi: Francijai, Vācijai, Itālijai un Lielbritānijas Apvienotajai Karaļvalstij katrai pa 10 balsīm; Spānijai - 8 balsis; Beļģijai, Grieķijai, Nēderlandei un Portugālei katrai pa 5 balsīm; Austrijai un Zviedrijai katrai pa 4 balsīm; Dānija, Īrijai un Somijai katrai pa 3 balsīm; Luksemburgai 2 balsis.

K. 4 panta komiteja (Tieslietas un iekšpolitika) (*Article K.4 Committee, Justice and Home Affairs*)
K. 4 panta ietvaros tika nodibināta Koordinācijas komiteja, kas sastāvēja no augstākajiem ierēdņiem un kurai bija jāveic sagatavošanas darbs sakarā ar (Ministru) Padomes iniciatīvu tieslietu un iekšpolitikas jautājumos. Faktiski šī komiteja jau pastāvēja kopš ES Padomes Rodā 1988. g. decembrī. Līgums par Eiropas Savienību to vienīgi pārvērta par iestādi (institucionalizēja).

Kopējā lēmuma pieņemšanas procedūra (189.b pants) (*Codecision procedure, Article 189.b*)
Procedūru, kas aplūkota 189.b pantā (kopējais lēmums), ieviesa Līgums par Eiropas Savienību. Tas sniedz Parlamentam iespēju pieņemt likumdošanas aktus pēdējā instancē, kopīgi ar (Ministru) Padomi. Praksē tas nostiprina Parlamenta likumdošanas varu, nodrošinot tam tiesības noraidīt priekšlikumus šādās jomās: darbaspēka brīva kustība, dibināšanas tiesības, pakalpojumi, iekšējais tirgus, izglītība (veicinoši pasākumi), patērētāju politika, trans-Eiropas tīkli (vadlīnijas), apkārtējā vide (vispārēja rīcības programma), kultūra (veicinoši pasākumi) un pētniecība (struktūrprogramma).
Savā ziņojumā 1996. g. par kopējā lēmuma pieņemšanas procedūras apjomu, Komisija ierosināja, ka minēto procedūru, kuru nosaka 189.b pants, vajadzētu attiecināt uz visu Kopienas tiesisko darbību.

Kolektīvā aizsardzība (*Collective defense*)
Kolektīvā aizsardzība ir termins, kurš tiek izmantots, lai aprakstītu Eiropas piedalīšanos aizsardzībā Briseles līguma (V pants) un Vašingtonas lLīguma (5. pants) ietvaros, kas nosaka, ka agresijas gadījumā no visām tām valstīm kas parakstījušas šo Līgumu, tiek prasīts, lai tās nodrošina palīdzību drošības atjaunošanā.
Kopš 1949. g. organizācija, kuru nodibināja Vašingtonas līgums (NATO), ir bijusi galvenā drošības garantētāja Eiropas rietumos, kamēr Rietumeiropas savienība (RES) ir pastāvējusi gandrīz trīsdesmit gadu. Tomēr jāatzīmē, ka RES ir vienīgā izteikti eiropeiskā organizācija, kas ir noteikusi automātisku kolektīvās aizsardzības pienākumu. Rodoties Eiropas aizsardzības identitātei, RES šodien, šķiet, ir lemts spēlēt lielāku lomu.

Komitejas procedūra ("komitoloģija") (*Committee procedure, "comitology"*)
Šis jēdziens attiecas uz sistēmu, kas veidota, lai lemšanas procesu padarītu efektīvāku; reizēm sastopams vārds "komitoloģija". Šis process, kas paredzēts, lai veiktu pasākumus tiesisko aktu ieviešanā, nodrošina, ka minētos pasākumus veic Komisija, kam palīdz Dalībvalstu pārstāvju komiteja, kurus iecelļ Komisija. Šī prakse tika ieviesta laikā, kad (Ministru) Padome sāka deleģēt izpildītāja tiesības Komisijai. Pastāv trīs veidu komitejas:
- regulējošās,
- vadības vai
- konsultējošās.

Kopīgā lauksaimniecības politika (KLP) (*Common Agricultural Policy, CAP*)
Kopīgās lauksaimniecības politikas mērķi, par kuriem vienpersoniski atbildīga ir Kopiena, noteikti EK līguma 39. pantā un konkrēti ietver lauksaimniecības tirgu kopīgu veidošanu. Tā ir viens no galvenajiem Savienības politikas aspektiem (izdevumi lauksaimniecībai sastāda vairāk nekā 50% no Kopienas budžeta). Lēmumus pieņem (Ministru) Padome ar kvalificētā vairākuma balsojumu pēc konsultācijām Eiropas Parlamentā.
Ar nolūku paplašināties ir sākušās pārrunas par pašreizējās KLP iespējamām reformām. Tas tomēr nav Starpvaldību konferences darba kārtībā.

Kopīgā tirdzniecības politika (*Common Commercial Policy*)
Kopienai ir ekskluzīvas tiesības attiecībā uz kopīgo tirdzniecības politiku (EK līguma 113. pants). Šī politika ļāva nodibināt Kopienas Dalībvalstu muitas ūniju, un tā ir pamatota uz vienotiem principiem, jo īpaši attiecībā uz izmaiņām tarifu likmēs, tarifu un tirdzniecības līgumu slēgšanu ar valstīm, kuras nepieder pie Dalībvalstīm, importa un eksporta politiku, u.t.t. Lēmumus pieņem (Ministru) Padome ar kvalificētā vairākuma balsojumu.
Kopīgās tirdzniecības politikas pārskatīšana ir Starpvaldību konferences galvenais darba kārtības jautājums, ar nolūku paplašināt 113. pantu, iekļaujot tajā pakalpojumus, intelektuālo īpašumu un tiešās ārvalstu investīcijas. Tā būtu reakcija uz starptautisko tirdzniecības sarunu mērogu paplašināšanos, kas notika līdz ar Pasaules tirdzniecības organizācijas (RTO) izveidošanu.

Kopīgā aizsardzības politika (*Common Defense Policy*)
Eiropas Savienības Kopīgā ārlietu un drošības politika ietver galīgu Kopīgās aizsardzības politikas izveidošanu, kas ar laiku varētu nodrošināt kopēju aizsardzību. Attiecībā uz aizsardzības jautājumiem ES prasa, lai Rietumeiropas savienība (RES) izstrādātu un ieviestu lēmumus un pasākumus, kas saistīti ar aizsardzību (Līguma par Eiropas Savienību J.4 pants).
Kopīgā aizsardzības politika ir viens no drošības politikas, šā vārda plašākajā nozīmē, elementiem. Tās mērķis ir samazināt riska faktorus, kas apdraud Savienības un tās Dalībvalstu vērtības un fundamentālās intereses, palīdzēt nosargāt un stiprināt mieru saskaņā ar Apvienoto Nāciju Hartu, Helsinku Noslēguma aktu, Vašingtonas līgumu (NATO) un laboto Briseles līgumu (RES).
Pamatojoties uz interešu pamatīgu analīzi, šīs politikas pamatprincips ir kopīga pieeja, kas paļaujas uz sadarbību, kāda pastāv NATO un RES valstu starpā. Reaģējot uz jaunām situācijām, kas apdraud Eiropas drošību un partnerattiecības ar aizokeāna valstīm, tā iesaista savās diskusijās Vidus- un Austrumeiropas asociētos partnerus. Tā veido arī dialogu un informācijas apmaiņu ar Krieviju un Ukrainu (RES Padomes pagaidu lēmumi, pieņemti *Noordwijk* pilsētā (Nēderlandē), 1994. g. 14. novembrī).

Kopīgā ārlietu un drošības politika (KĀDP) (*Common Foreign and Security Policy*)
Kopīgo ārlietu un drošības politiku iedibināja un pašreiz nosaka Līguma par Eiropas Savienību V sadaļa. Tā ir nomainījusi Eiropas politisko sadarbību (EPS), un tā nodrošina galīgas vienotas aizsardzības politikas veidošanu, kas ar laiku varētu radīt kopēju aizsardzību.
Savienības *otrā pīlāra* mērķi ir noteikti J.1 pantā; tiek izmantoti īpaši juridiski akti (kopēja rīcība, vienota pozīcija), kuriem jābūt vienbalsīgi apstiprinātiem (Ministru) Padomē.

Kopīgā transporta politika (*Common Transport Policy*)
Kopīgās transporta politikas mērķis ir izdot kopējus likumus, kuri būtu piemērojami starptautiskajam transportam, kas pārvietojas uz vai no Dalībvalsts teritorijas, vai arī šķērso vienas vai vairāku Dalībvalstu teritoriju. Tā arī nosaka kārtību, saskaņā ar kuru transporta firmas, kuru īpašnieki nav pastāvīgie iedzīvotāji, drīkst veikt transporta pakalpojumus Dalībvalstī, un visbeidzot, tā ietver pasākumus, kas paredzēti, lai uzlabotu transporta pārvadājumu drošību.
Tiek izmantotas dažādas lēmumu pieņemšanas procedūras atkarībā no aplūkojamā jautājuma. Attiecībā uz zemes transportu (dzelzceļš, zemesceļi un iekšzemes ūdensceļi) (Ministru) Padome:
- rīkojas saskaņā ar kārtību, kas noteikta 189.c pantā (sadarbības procedūra) pēc konsultēšanās ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju (ECOSOC);
- pieņem vienbalsīgu lēmumu pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu (nesaistošs viedoklis) un ECOSOC, ja pasākums attiecas uz transportu regulējošās sistēmas principiem un ja tas varētu nopietni ietekmēt dzīves un nodarbinātības līmeni, kā arī transporta līdzekļu funkcionēšanu.

Attiecībā uz jūras un gaisa transportu Padome:
- izmantojot kvalificētā vairākuma balsojumu, var izlemt, kādā mērā, kādā kārtībā un vai vispār var pieņemt nepieciešamos nosacījumus.

Kopienas "tilts" (tieslietas un iekšpolitika) (*Community "bridge"* (*Justice and Home Affairs*))
K.9 pants rada iespēju pielietot Kopienas nosacījumus (pēc kvalificētā vairākuma principa, ko nosaka 100.c pants) zināmās VI sadaļas daļās. Šī kārtība, kas pazīstama ar nosaukumu "tilts", prasa (Ministru) Padomes vienbalsīgu lēmumu un katras Dalībvalsts apstiprinājumu saskaņā ar attiecīgās valsts konstitucionālajiem nosacījumiem.

Kopienas tiesības (*Community law*)
Pēc stingriem kritērijiem, Kopienas tiesības sastāv no dibināšanas Līgumiem (primārais tiesību avots) un tiesisko aktu, kas izdoti ar Kopienas iestāžu palīdzību, nosacījumiem (sekundārā likumdošana).
Plašākā nozīmē, Kopienas tiesības ietver visus Kopienas tiesiskās kārtības noteikumus, tai skaitā tiesību vispārējos principus, Tiesas precedenta tiesības, tiesības, kas izriet no Kopienas ārējiem sakariem, un papildus tiesības, kas ietvertas konvencijās un tamlīdzīgos nolīgumos, kurus noslēgušas Dalībvalstis, lai pastiprinātu Līguma nosacījumus.

Kopienas tiesiskie akti (*Community legal instruments*)
Termins *Kopienas tiesiskie akti* attiecas uz aktiem, kas ir pieejami Kopienas iestādēm, lai veiktu savus uzdevumus Eiropas Savienības *pirmā pīlāra* ietvaros, pievēršot nepieciešamo uzmanību subsidiaritātes principam. Tie ir:
- nolikumi: tie ir pilnībā saistoši un tieši pielietojami visās Dalībvalstīs;
- direktīvas: tās uzliek pienākumus Dalībvalstīm attiecībā uz sasniedzamajiem rezultātiem; tās ir jāiekļauj valsts tiesiskajā sistēmā un jāatstāj izvēles iespējas attiecībā uz formu un realizēšanas metodēm;
- lēmumi: tie ir pilnībā saistoši tiem, kam tie paredzēti;
- rekomendācijas un viedokļi: tie nav saistoši, tie ir deklaratīvi akti.

Kopienas un starpvaldību metodes (*Community and intergovernmental methods*)
Kopienas metode ir apzīmējums, kas tiek izmantots, lai raksturotu iestāžu darbības veidu, kāds noteikts Eiropas Savienības *pirmajā pīlārā*. Tas nāk no integrācijas loģikas, pievēršot pietiekamu uzmanību subsidiaritātes principam, un tam ir šādas raksturīgās īpašības:
* Komisijai ir monopoltiesības paust iniciatīvu;
* Padomē plaši tiek pielietots kvalificētā vairākuma balsojums;
* aktīva loma Eiropas Parlamentam;
* Tiesa vienotā veidā interpretē Kopienas tiesības.

Tā kontrastē ar starpvaldību sadarbības metodi, kura tiek izmantota *otrajā* un *trešajā pīlārā*, nāk no starpvaldību sadarbības loģikas un kurai ir šādas raksturīgās īpašības:
* Komisija dala savas iniciatīvas tiesības ar Dalībvalstīm vai arī tās attiecas tikai uz konkrētām darbības jomām;
* Padome rīkojas, pamatojoties uz vienprātības principu;
* Eiropas Parlamentam ir tīri konsultatīva loma;
* Tiesai ir atvēlēta neliela loma.

Konkurence (*Competitiveness*)
Eiropas Komisijas 1994. g. pieņemtā *Baltā Grāmata par attīstību, konkurenci un nodarbinātību* nosaka globālas konkurences politikas vadlīnijas. Šī konkurence ietver četrus mērķus, kuri šodien ir vienlīdz aktuāli:
* palīdzēt Eiropas firmām piemēroties jaunajai globalizētajai savstarpēji atkarīgajai konkurences situācijai;
* izmantot konkurences priekšrocības, kas saistītas ar pakāpenisku pāreju uz tautsaimniecību, kura pamatojas uz zināšanām;
* veicināt ilgtspējīgas rūpniecības attīstību;
* samazināt tempu neatbilstību starp izmaiņām piegādēs un atbilstošajām izmaiņām pieprasījumā.

SVK pārskatīs nodarbinātības politiku šo, kā arī Eiropas Savienības Padomes Esenē nosprausto vadlīniju gaismā.
Dažas Dalībvalstis vēlētos redzēt, ka konkurence tiek ierakstīta arī Līguma B pantā.

Koncentriskie apļi (*Concentric circles*)
Šis jēdziens apzīmē tādu Eiropu, kas veidota no valstu apakšgrupām, kuras sasniegušas atšķirīgus integrācijas līmeņus. Tas neaprobežojas tikai ar Eiropas Savienības integrācijas struktūru, un šo ideju tālāk attīstīja virkne prominentu personu. Dažas no tām runā par "kopējo likumdošanas apļi" (Savienības Dalībvalstis), par "piegulošo apļi" (valstis ārpus Savienības, kuras gaida, kad varēs pievienoties), un "konkrētākiem apļiem" ar spēcīgāk izteiktas sadarbības mērķi (valūtas aplis, aizsardzības aplis un tā tālāk).

Komisijas apstiprināšana (*Confirmation of the Commission*)

Eiropas Savienības līgums ir pilnīgi izmainījis Komisijas locekļu iecelšanas kārtību, ieviešot kandidatūru apstiprināšanu. Tagad ir divas atsevišķas procedūras, pirmā attiecas uz prezidentu un otrā uz visu Komisiju.

Sākumā Dalībvalstu valdības pēc konsultēšanās ar Eiropas Parlamentu vienbalsīgi izvirza personu, kuru tās vēlas iecelt par Komisijas prezidentu. Pēc tam, konsultējoties ar prezidenta amata kandidātu, Dalībvalstis nosauc pārējās personas, kuras tās vēlas iecelt par Komisijas locekļiem. Tālāk visu grupu balsojot apstiprina Eiropas Parlaments un visbeidzot iecelļ Dalībvalstu valdības. Šo kārtību pirmo reizi izmantoja kabineta pašreizējā termiņa sākumā. Tai ir divkāršas priekšrocības, nostiprinot Komisijas likumīgumu un abu institūciju savstarpējo dialogu.

Komisijas prezidenta pilnvaras tika apspriestas Starpvaldību konferencē, īpaši pievēršot uzmanību pārējo Komisijas locekļu izvēlei un amatu sadalei.

Konsultāciju kārtība (*Consultation procedure*)

Saskaņā ar šo kārtību (Ministru) Padomei jākonsultējas ar Eiropas Parlamentu un jāņem vērā tā viedoklis. Tomēr tai nav obligāts Parlamenta viedoklis, bet gan ir pienākums ar to konsultēties. Šī kārtība jo īpaši attiecas uz Kopīgo lauksaimniecības politiku.

L

Līgumu saprotamība (līgumu vienkāršošana) (*Clarity of the treaties (simplification of the treaties)*)

Starpvaldību konference (SVK) ievērojami atvieglo līgumu saprotamības problēmas risināšanu, kuras iemesls ir Kopienas tiesiskā struktūra un kas radusies, pateicoties virknei labojumu šajos līgumos. Tiek apspriests jautājums par nepieciešamību vienkāršot līgumu, lai tas būtu vieglāk saprotams ierindas pilsonim.

Līgums par Eiropas Savienību pievienoja jaunu struktūru, labojot un papildinot jau esošās un radot neskaidrību attiecībā uz agrāko līgumu atsevišķiem nosacījumiem, kurus tas ne pārņēma, ne arī formāli atcēla.

Komisija nevēlas, lai Savienības dibināšanas tekstus būtu grūti lasīt un saprast, jo tas radītu plaisu starp Savienību un tautu, un tā ierosināja tos attiecīgi izrediģēt un apvienot.

Likumdošanas apvienošana – formālā/oficiālā (*Consolidation of legislation – formal/official*)

Formālā vai oficiālā likumdošanas apvienošana ietver jauna juridiska dokumenta pieņemšanu, kas publicēts *Oficiālajā Žurnālā* (sērijā L) un kas sevī iekļauj un atceļ apvienojamos dokumentus (pamatdokuments + to papildinošais dokuments(i)), nemainot to būtību. Tā var būt:

- vertikāla: jaunais dokuments apvieno pamatdokumentu un to papildinošo dokumentu vienā veselā dokumentā;
- horizontāla: jaunais dokuments apvieno vairākus paralēlus pamatdokumentus - kā arī papildinājumus -, kas attiecas uz vienu un to pašu jautājumu, vienā veselā dokumentā.

Likumdošanas apvienošana – neformālā/deklaratīvā (*Consolidation of legislation – informal/declaratory*)

Likumdošanas neformālajai, tīri deklaratīva rakstura apvienošanai un juridisko dokumentu vienkāršošanai pastāv īpaša kārtība. Turpmāko labojumu iekļaušana pamatdokumenta struktūrā nav saistīta ar jauna dokumenta pieņemšanu. Tā ir vienkārši izskaidrošanas procedūra, kuru veic Komisija. Rezultātā iegūto tekstu, kuram nav formālu juridisku seku, ja nepieciešams, var publicēt *Oficiālajā Žurnālā* (sērijā C) bez citātiem vai aprakstiem.

Likumdošanas kopums (*Acquis communautaire*)

Acquis communautaire jeb *Kopienas mantojums* ir kopīgo tiesību un pienākumu kopums, kas visas Dalībvalstis vieno Eiropas Savienībā. Tas pamatojas galvenokārt uz Romas līgumu un aktiem, kas to papildina (Vienotais Eiropas nolīgums, Līgums par Eiropas Savienību u.t.t.), kā arī uz lielu skaitu sekundārās likumdošanas aktu, kas pakārtoti iepriekšminētajiem. *Acquis communautaire* attiecas galvenokārt uz Kopējo tirgu un četrām tam piemītošajām kustības brīvībām (preču, indivīdu, kapitāla un pakalpojumu), kopīgajām politikām, kas to veicina (lauksaimniecībā, tirdzniecībā, konkurencē, transportā un citas), un pasākumiem, kas tiek veikti, lai atbalstītu nelabvēlīgākos reģionus un iedzīvotāju kategorijas.

Savienība velta visas pūles, lai saglabātu *acquis communautaire* savā veselumā un turpinātu to pilnveidot.

Sašaurinājumi un atkāpes no likumu ietvariem, kurus noteicis acquis communautaire, tiek pieļauti tikai izņēmuma gadījumos, un to apjoms ir ierobežots.

Likumdošanas vienkāršošana (*Simplification of legislation*)

Likumdošanas vienkāršošana nozīmē atbrīvošanos no nevajadzīgās likumdošanas, neatlaidīgi pielietojot nepieciešamības un proporcionalitātes principus. Tā ietver galvenokārt likumdošanas pārstrādāšanu un formālu vai neformālu nostiprināšanu.

Šī jēdziena nozīme pieauga, kopš [tika parakstīta] *Baltā Grāmata par Vienotā tirgus pabeigšanu*, un to piedāvāja Eiropas Savienības Padome Edinburgā. Pēdējo desmit gadu laikā tika pieliktas visas pūles, lai radītu tirgu, kurā garantētas četras kustības brīvības, bet tas nozīmēja Eiropas likumdošanas skaitlisko pieaugumu līdz nelietderības robežai. Šīs likumdošanas vienkāršošana tagad kļuvusi par prioritāti, lai nodrošinātu Kopienas darbības nepieciešamo caurskatāmību un efektivitāti. 1996. g. maijā tika uzsākta jauna programma (Vienkāršāka likumdošana iekšzemes tirgum - VLIT), kas aptvēra četras konkrētās jomas un kuru iespējams paplašināt, iekļaujot citas jomas.

Lauku reģionu attīstība (*Rural development*)

Lauku attīstība ir saistīta ar Kopīgo lauksaimniecības politiku un pasākumiem nodarbinātības veicināšanai. Tai ir četri pamatmērķi:

* modernizēt individuālās lauku saimniecības un nodrošināt jaunajiem saimniekiem finansiālu atbalstu;
* veicināt infrastruktūras attīstību tūrisma mērķiem un atbalstīt vietējos uzņēmējus;
* nodrošināt vietējiem iedzīvotājiem labākas pakalpojumu izmantošanas iespējas (kā sakaru pakalpojumi, ūdens un enerģijas piegāde);
* pārtraukt cilvēku aizplūšanu no lauku rajoniem, veicinot arodapmācību un apmācot cilvēkus, kas strādā mazos uzņēmumos.

Šajā pašā sakarā ir izvirzīta ideja, ka Starpvaldību konferencei vajadzētu veicināt pastiprinātu Dalībvalstu sadarbību tūrisma jomā.

Likumdošanas pārskatīšana (*Recasting of legislation*)
Likumdošanas pārskatīšana nozīmē pieņemt jaunu juridisku dokumentu, kad pamatdokumentā tiek veikts labojums. Jaunais dokuments ietver iepriekšminēto labojumu pamatdokumentā, bet atceļ un aizvieto pēdējo. Atšķirībā no formālās nostiprināšanas tā ietver izmaiņas saturā. Tā sniedz arī kādas likumdošanas jomas plašu apskatu. Jaunais juridiskais dokuments tiek publicēts *Oficiālajā Žurnālā* (sērijā L).

Luksemburgas kompromiss (*Luxembourg compromise*)
Luksemburgas kompromiss, kas tika panākts 1966. g. janvārī, darīja galu tā saucamajai "tukšā krēsla" krīzei, kad Francija kopš 1965. g. jūlija atteicās ieņemt savu vietu Padomē. Kompromiss nozīmēja atzīt nesaskaņas, kad uz spēles tika liktas būtiskas valsts intereses, kas pastāvēja starp tiem, kas vēlējās, lai Padomes locekļi pieņemamā laika periodā darītu visu iespējamo un atrastu risinājumu, kas būtu pieņemams visām pusēm, neaizskarot savstarpējās intereses, un Franciju, kura iestājās par diskusiju turpināšanu, līdz tiek panākta vienprātība. Rezultātā citām Dalībvalstīm vajadzēja pievienoties Francijas viedoklim.
Šis kompromiss nav traucējis Padomei pieņemt lēmumus saskaņā ar EK līgumu, kas daudzos gadījumos nosaka balsojumu pēc kvalificētā vairākuma principa. Tas arī nav traucējis Padomes locekļiem pielikt tālākas pūles, lai tuvinātu uzskatus, pirms Padome pieņem lēmumu.

M

"Mainīgās ģeometrijas" Eiropa (*Variable geometry Europe*)
"Mainīgās ģeometrijas" Eiropa ir termins, kas tiek izmantots, lai aprakstītu diferencētās integrācijas metodi, kura atzīst, ka integrācijas struktūrā pastāv nesamierināmas atšķirības, un tāpēc pieļauj nepārtrauktu atšķirību starp Dalībvalstu grupu un vairākām mazāk attīstītām integrācijas vienībām.

Monetārā politika (*Monetary policy*)
Monetārā politika ir izklāstīta 105.-109. pantos. Tā ir fundamentāli svarīga Ekonomiskajai un monetārajai savienībai (EMS). Lēmumu pieņemšanas kārtība atšķiras atkarībā no izskatāmā jautājuma:
* 189.c pantā noteiktā kārtība pēc konsultācijām ar ECB par monētu iespiešanu Dalībvalstīs (105.a(2) pants);
* kvalificētais Padomes vairākums par Eiropas Centrālās Bankas (ECB) rekomendāciju vai par Komisijas rekomendāciju pēc konsultācijām ar ECB par apmaiņas kursa politikas principu formulēšanu (109.(2) pants);
* kvalificētais Padomes vairākums par ECB rekomendāciju un pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu un Komisiju realizējot pasākumus, kas noteikti Centrālo banku Eiropas sistēmas (CBES) Statūtos (106.(6) pants), un ierobežojumus un nosacījumus, saskaņā ar kuriem ECB ir tiesīga piespriest naudas sodu (108.a(3) pants);
* kvalificētais Padomes vairākums par ECB rekomendāciju un pēc konsultācijām ar Komisiju, un saņemot Eiropas Parlamenta piekrišanu tehniskas dabas labojumu veikšanai CBES Statūtos (106.(5) pants);
* Padomes vienprātīgs lēmums par ECB vai Komisijas rekomendāciju un pēc konsultācijām ar Eiropas Parlamentu par ECU apmaiņas kursiem attiecībā uz Kopienai nepiederošām valūtām (109.(1) pants).

Institucionālajiem nosacījumiem (109.a-109.d pants) un pārejas nosacījumiem (109.c-109.m pants) attiecībā uz EK līguma VI sadaļu (ekonomiskā un monetārā politika) ir īpaša lēmumu pieņemšanas procedūra, kas atšķiras no šeit pieminētajām.

N

NATO (Ziemeļatlantijas līguma organizācija) (*North Atlantic Treaty Organization*)
Ziemeļatlantijas līguma organizācija (NATO jeb Atlantijas alianse) ir dibināta 1949. g. un tās galvenā mītne atradās Briselē. Tās sastāvā ietilpst 16 dalībvalstis: ES Dalībvalstis (izņemot Austriju, Somiju, Īriju un Zviedriju), Kanāda, Savienotās Valstis, Islande, Norvēģija un Turcija.
Savienības politika respektē attiecīgo Dalībvalstu pienākumus, kuri tām jāpilda kā NATO loceklēm, un tā ir saskaņā ar NATO kopīgo drošības un aizsardzības politiku. Deklarācija Nr. 30, kas pievienota Līgumam par Eiropas Savienību, nosaka NATO un RES, kas ir Savienības aizsardzības spēki un Atlantijas alianses Eiropas pīlāra balsts, nākotnes attiecības.

Nodarbinātība (*Employment*)
Nodarbinātība ir viens no Dalībvalstu galvenajiem rūpju iemesliem, jo bezdarbs ir sasniedzis augstu līmeni (Savienībā pašreiz tas ir aptuveni 10%). Turpinot Komisijas 1993. gadā pieņemto *Balto Grāmatu par attīstību, konkurenci un nodarbinātību*, Eiropas Savienības Padome Esenē (1994. g. 9. un 10. decembrī) noteica piecas prioritārās darbības jomas nodarbinātības palielināšanai:
* uzlabot nodarbinātības iespējas, veicinot investīcijas profesionālajās apmācībās;
* palielināt nodarbinātības intensitāti attīstības procesā;
* samazināt darba izmaksas, kas nav saistītas ar darba algām;
* veicināt darba tirgus politikas efektivitāti;
* uzlabot palīdzību grupām, kuras īpaši smagi skārusi bezdarba problēma.

Padome un Komisija Dublinā (1996. g. 13. un 14. decembrī) iesniedza ES Padomei kopēju ziņojumu par darbu, kas veikts šajās piecās prioritārajās jomās.
Tāpat Komisijas prezidenta 1996. g. jūnijā iesniegtais *Savstarpējās uzticības līgums nodarbinātības jautājumā* cenšas mobilizēt visas attiecīgās puses nodarbinātības stratēģijas veidošanai, lai padarītu nodarbinātību par kopējas ieinteresētības jautājumu Eiropas līmenī un iemiesotu cīņu pret bezdarbu vidējās un ilgtermiņa sabiedriskajās programmās.
Ceļā uz Starpvaldību konferenci, Komisija ieteica iekļaut Līgumā nodaļu, kas veltīta nodarbinātībai, kurā būtu ietverti nosacījumi no likumdošanas kopuma un kuras nolūks būtu:
• radīt nosacījumus kopīgai nodarbinātības stratēģijai;
• veicināt visu to pušu sadarbību, uz kurām šī problēma attiecas;
• saskaņot pasākumus Dalībvalstu ilggadējo programmu daudzpusējai pārraudzībai;
• atspoguļot rūpes par nodarbinātību visā Kopienas politikā.

Nodarbinātības un darba tirgus komiteja (*Employment and Labour Market Committee*)
Nodarbinātības un darba tirgus komiteja tika nodibināta ar (Ministru) Padomes 1996. g. 20. decembra lēmumu. Tā sastāv no diviem katras Dalībvalsts pārstāvjiem un diviem Komisijas pārstāvjiem, un tās uzdevums ir palīdzēt Padomei veikt tās pienākumus šajās jomās. Tā konkrēti seko nodarbinātības tendencēm Kopienā un pārrauga Dalībvalstu nodarbinātības un darba tirgus politiku; tā veicina arī informācijas un pieredzes apmaiņu šajās jomās starp Dalībvalstīm un arī ar Komisiju, un raksta ziņojumus un rekomendācijas sakarā ar minētajiem jautājumiem.

O

Ombudsmenis (*Ombudsman*)
Eiropas Ombudsmeni ieceļ Eiropas Parlaments pēc katrām vēlēšanām uz Parlamenta sasaukuma laiku. Viņam ir tiesības pieņemt sūdzības no jebkura Savienības pilsoņa vai jebkuras fiziskas vai juridiskas personas, kas dzīvo kādā no Dalībvalstīm, par jautājumiem, kas saistīti ar sliktu vadību Kopienas iestāžu vai orgānu darbībā (izņemot Tiesu un Pirmās instances tiesu).
Ja Ombudsmenis konstatē sliktas vadības gadījumu, viņš griežas ar šo jautājumu attiecīgajā iestādē, veic izmeklēšanu, meklē atrisinājumu, lai šo problēmu izlīdzinātu, un, ja nepieciešams, iesniedz rekomendējošus priekšlikumus, uz kuriem attiecīgajai iestādei tiek prasīta atbilde detalizēta ziņojuma veidā.
Viņš iesniedz ziņojumu Eiropas Parlamentam katras ikgadējās sesijas beigās.

P

Pastiprinātā sadarbība (*Enhanced cooperation*)
Pastiprinātā sadarbība ir galvenais jēdziens plašākās diskusijās par diferencēto integrāciju. Šāda veida sadarbības mērķis ir dot iespēju ierobežotam Dalībvalstu skaitam, kuras vēlas un spēj attīstīties tālāk, padziļināt Eiropas integrēšanos Savienības vienotā institucionālā ietvarā. Jāatzīmē, ka Ekonomisko un monetāro Savienību bieži vien min kā piemēru jau pastāvošai ciešākas sadarbības formai.
Jautājums, vai vispārējam pantam par pastiprināto sadarbību vajadzētu būt ietvertam Līgumā, un, ja vajadzētu, tad kā, ir Starpvaldību konferences dienas kārtības centrālais jautājums. Diskusijas saistītas galvenokārt ar šāda panta apjomu un ar to, vai neiesaistītajām Dalībvalstīm būtu jāsaglabā veto tiesības. Vienlaicīgi ir jārod jautājumi arī uz vairākiem citiem jautājumiem, konkrēti, minimālā sliekšņa noteikšana Dalībvalstīm, iniciatīvas tiesību piešķiršana Komisijai, finansēšana, Tiesas loma, u.t.t.

Paplašināšanās (*Enlargement*)
Paplašināšanās ir termins, ko izmanto, lai apzīmētu četrus secīgus posmus, kuru ietvaros Kopienai pievienojas jaunas dalībvalstis. Līdz šim sešām dibinātājvalstīm - Beļģijai, Francijai, Vācijai, Itālijai, Luksemburgai un Nēderlandei - ir pievienojušās deviņas valstis šādā secībā:
- 1973: Dānija, Īrija un Lielbritānijas Apvienotā Karaļvalsts;
- 1981: Grieķija;
- 1986: Portugāle un Spānija;
- 1995: Austrija, Somija un Zviedrija.

Līdz ar pieaugošo dalībnieku pretendentu skaitu, paplašināšanās jēdziens ir ieguvis pavisam īpašu nozīmi, kuru izraisa pārliecība, ka šī sistēma, kuru iedibinājis Romas līgums, nevar efektīvi darboties 25 līdz 30 locekļu Savienībā bez iestāžu un atsevišķu Savienības politiku reformām. Diskusiju rezultātā ir notikusi viedokļu polarizācija ap terminiem "paplašināšanās" un "padziļināšanās". Daži uzskata, ka nevar būt ne runas par dalībnieku skaita palielināšanu, pilnībā neizmainot iestāžu struktūru un Eiropas Savienības darbības veidu. Citi turas pie pārliecības, ka paplašināšanās ir prioritāte (bieži vien viņu slēptā doma ir tāda, ka paplašināšanās aizskalos Savienības politiskos centienus). No institucionālā viedokļa, jautājums par paplašināšanos ir viena no galvenajām problēmām, kas jārisina Starpvaldību konferencei.

Piekrišanas procedūra (*Assent procedure*)
Piekrišanas procedūru, kad Padomei pirms atsevišķu nopietnu lēmumu pieņemšanas jāiegūst Parlamenta (tās locekļu absolūtā vairākuma) piekrišana, ieviesa Vienotais Eiropas nolīgums. Parlaments var pieņemt vai noraidīt priekšlikumu, bet tas nedrīkst to labot.
Piekrišanas procedūra attiecas galvenokārt uz jaunu Dalībvalstu uzņemšanu un konkrētiem starptautiskiem līgumiem. Tā tiek prasīta arī izskatot jautājumus kas saistīti ar pilsoņu uzskaitīšanu īpašiem Eiropas Centrālās Bankas uzdevumiem, pieņemot labojumus ECB un CBES, strukturālo un izlīdzināšanas fondu statūtos, kā arī nosakot vienotu vēlēšanu procedūru Eiropas Parlamentā.

Plānošanas grupa (*Planning and Forward Studies Group (Reflection Group)*)
Plānošanas grupas, kuru nodibināja Eiropas Savienības Padome Korfu 1994. g. 24. un 25. jūnijā, uzdevums bija sagatavot 1996. g. Starpvaldību konferenci (SVK), rekomendējot iespējamos variantus, kā risināt iekšpolitikas un ārpolitikas problēmas, ar kurām jāsastopas Savienībai.
Tā sastāvēja no Dalībvalstu ārlietu ministru pārstāvjiem, Eiropas Parlamenta pārstāvjiem (Elmar Brok, EPP Vācijas loceklis, un Elisabeth Guigou, PES Francijas locekle) un Komisijas locekļa, kurš atbildīgs par iestāžu jautājumiem, Marcelino Oreja. Tās vadītājs bija Carlos Westendorp, kuru iecēla Spānijas valdība.
Grupa pulcējās uz diskusijām laikā no 1995. g. jūnija līdz decembrim, un katra iestāde deva savu ieguldījumu tās darbā, sastādot ziņojuma projektu par ES līguma funkcionēšanu. Grupas izdarītie secinājumi tika iesniegti ES Padomei Madridē (1995. g. 15. un 16. decembrī), un tie kalpoja par pamatu Starpvaldību konferencei.

(Ministru) Padomes darba caurskatāmība (*Transparency of Council proceedings*)
Diskusijās par Padomes darba caurskatāmību uzmanība tiek pievērsta diviem galvenajiem jautājumiem:
- Padomes darba atklātība sabiedrībai;
- Padomes protokolu un tiem pievienoto paziņojumu, kas sniedz sīkāku informāciju par balsošanu, atklātība sabiedrībai.

Pēc labojumiem Padomes Nolikumā 1993. g. 6. decembrī tā ievērojusi šādu kārtību: vispārpieņemts ir noteikums, ka

tās apspriedes ir slēgtas, bet tā organizē atklātas debates (piemēram, par prezidējošās valsts sešu mēnešu darba programmu). Sakarā ar jautājumiem, kurus izvirzīja Dalībvalstis par atklātību, un sīkāku informāciju par balsošanas [rezultātiem], Padome (1995. g. 2. oktobrī) pieņēma Uzvedības kodeksu, kas sabiedrībai nodrošina atklātību, kad vien Padome uzstājas savā likumdevējas lomā. Praktiskos pasākumus šādai atklātībai noteica Pastāvīgo pārstāvju komiteja savā ziņojumā 8. novembrī par iekšējo kārtību, kas jāievēro.

Padziļināšana (*Deepening*)

Padziļināšana ir termins, kurš tiek izmantots, lai apzīmētu atsevišķu politiku pastiprināšanu, kuras reizēm izmanto kopā ar iestāžu reformām, kas paredzētas, lai veicinātu Eiropas integrāciju. Tā bieži vien tiek uzlūkota kā nepieciešams solis pirms paplašināšanas.

Pastiprinātais kvalificētais vairākums (*Reinforced qualified majority*)

Pastiprinātā kvalificētā vairākuma ideja nāk no vairāku Dalībvalstu un Eiropas Komisijas kopīgās pārliecības, ka, ja paplašinātajā Savienībā tiek saglabāts vienprātības princips, tas pārāk bieži novedīs strupceļā. Tāpēc vienprātību atsevišķos gadījumos varētu aizvietot ar pastiprinātu kvalificēto vairākumu, kas pārsniedz 71% balsu, kāds parasti ir nepieciešams, balsojot pēc vairākuma principa. Ir izvirzīti vairāki priekšlikumi par jomām, kur šāds vairākuma princips būtu pielietojams, kā arī par konkrētu sliekšņa līmeni.

Pants par izslēgšanu (*Suspension clause*)

Tas attiecas uz ideju iestrādāt Līgumā nosacījumu, kas ļautu izslēgt jebkuru Dalībvalsti, kura nerespektē cilvēktiesības. Viena no izvirzītajām idejām ir tāda, ka priekšlikumu par izslēgšanu varētu iesniegt (Ministru) Padome un pieņemt Eiropas Savienības Padome, ar iespējām griezties Tiesā.

Pants par izstāšanos no Savienības (*Union withdrawal clause*)

Ideja ieviest pantu par izstāšanos no Savienības jau tika aplūkota. Tajā būtu jāatzīst katras Dalībvalsts tiesības izstāties no Savienības, ja pēdējā sāktu attīstīties tādā virzienā, kuru attiecīgā Dalībvalsts uzskatītu par nepieņemamu. Šāda iespēja tika nodrošināta līgumprojekta par Eiropas Savienību 82. pantā, kuru Eiropas Parlaments pieņēma 1984. gadā.

Petersbergas deklarācija, 1992. g. 19. jūnijā (Petersbergas sarunas) (*Petersberg Declaration of 19 June 1992 (Petersberg missions)*)

Petersbergas deklarācija ir centrālais elements, kas nosaka Rietumeiropas savienības (RES) kā ES aizsardzības komponentes un kā Atlantijas alianses (NATO) Eiropas pīlāra stiprinājuma veidošanos. Deklarācijas trīs daļas nosaka vadlīnijas RES attīstībai nākotnē.

RES Dalībvalstis deklarē gatavību piedāvāt savas militārās vienības no visa savu tradicionālo bruņoto spēku spektra militārajiem uzdevumiem, kas tiek veikti RES vadībā. Tika noteikti dažādi militāro uzdevumu paveidi, kurus varētu uzņemties RES: neskaitot ieguldījumu vispārējā aizsardzībā saskaņā ar Vašingtonas līguma 5. pantu un izmainītā Briseles līguma 5. pantu, Dalībvalstis varētu izmantot RES miltārās vienības:

* humanitāriem un atbrīvošanas mērķiem;
* miera uzturēšanas mērķiem;
* kaujas vienības krīzes pārvarēšanas, tajā skaitā miera uzturēšanas nolūkā.

Petersbergas deklarācijā arī teikts, ka RES ir gatava, atsevišķos gadījumos un saskaņā ar savu nolikumu, atbalstīt efektīvus pasākumus, kas paredzēti konfliktu novēršanai un krīzes pārvarēšanai, to skaitā EDSA (tagad EDSO) vai Apvienoto Nāciju Drošības Padomes miera uzturēšanas aktivitātes.

Tajā pašā laikā Deklarācija atbalsta stabilas Transatlantiskās partnerattiecības un uzsver, cik svarīgi ir realizēt Deklarāciju par RES – Mastrihtas līguma papildprotokolu.

Deklarācijas trešā daļa attiecas uz RES paplašināšanu: tajā Dalībvalstis nosaka citu Eiropas valstu, kā Eiropas Savienības un Atlantijas alianses nākamo locekļu, novērotāju vai asociēto dalībvalstu tiesības un pienākumus.

Petīcijas (*Petitions*)

Petīcijas tiesības ir tiesības, kas pienākas ikvienam Eiropas Savienības pilsonim individuāli vai saistībā ar citiem pilsoņiem iesniegt prasību vai sūdzību Eiropas Parlamentam par jebkuru jautājumu, kas ietilpst Kopienas darbības jomā un kas attiecas personīgi uz viņu (EK līguma 138.d pants). Parlamenta Petīciju Komiteja izlemj, vai šādas prasības ir pieņemamas. Ja tās tiek uzskatītas par pamatotām, Komiteja var uzdot jautājumu Ombudsmenim. Sastādot savu slēdzienu par petīciju, kas tiek uzskatīta par pieņemamu, tā var lūgt Eiropas Komisijai izsniegt nepieciešamos dokumentus vai informāciju.

Politiskā komiteja (*Political Committee*)

Politiskā komiteja ir politiskie direktori, kuri pārstāv Dalībvalstu ārlietu ministrijas. Tā kontrolē starptautisko situāciju jomās, kas ir Kopīgās ārlietu un drošības politikas kompetencē, un palīdz noteikt politiku, paužot savu viedokli Padomei. Tā pārrauga arī noteikto politiku ievērošanu, neiejaucoties prezidentūras un Komisijas pilnvarās.

R

Reģionu komiteja (*Committee of the Regions*)

Reģionu komiteja, kuru nodibināja Mastrihtas līgums, sastāv no 222 vietējo un reģionālo varas orgānu pārstāvjiem, kurus iecel (Ministru) Padome uz četriem gadiem, vadoties pēc Dalībvalstu ieteikumiem. Tā konsultē Padomi vai Komisiju tajās jomās, kas ietekmē reģionālās intereses, kā, piemēram, izglītība, jaunatne, kultūra, veselība, sociālā un ekonomiskā saliedēšana. Tā var paust arī savu viedokli, pēc savas iniciatīvas.

Rietumeiropas savienība (RES) (*Western European Union, WEU*)

RES ir organizācija, kas dibināta 1948. gadā ar nolūku sadarboties aizsardzības un drošības jautājumos. Tās sastāvā ietilpst ES Dalībvalstis (izņemot Austriju, Dāniju, Somiju, Īriju un Zviedriju, kurām ir novērotāju statuss). Islande, Norvēģija un Turcija ir asociētās Dalībvalstis. Līgums par Eiropas Savienību pacēla RES līdz "Savienības attīstības nedalāmas sastāvdaļas" līmenim un uzdeva tai izstrādāt un ieviest lēmumus un pasākumus, kas saistīti ar aizsardzības jautājumiem.

Rietumeiropas savienības (RES) asociētās dalībvalstis (*Western European Union, WEU, associated states*)
Savā Māstrihtas deklarācijā 1991. g. 10. decembrī RES Dalībvalstis uzaicināja Eiropas valstis, kuras bija NATO, bet ne Eiropas Savienības locekles, kļūt par RES asociētajām dalībvalstīm. Šādas valstis ir trīs: Islande, Norvēģija un Turcija. Asociēto dalībvalstu statuss, kas tika noteikts Petersbergas deklarācijā 1992. g. 19. jūnijā, ļauj tām pilnībā piedalīties RES Padomes un tās darba grupu sanāksmēs. Pastāvīgi sadarbības noteikumi ļauj tām saistīties ar RES Plānošanas grupu. Tām ir tiesības arī paust savus uzskatus, bet tām nav veto tiesību attiecībā uz lēmumiem, par kuriem Dalībvalstis ir panākušas vienošanos. Tās var savstarpēji vienoties par saviem lēmumiem un pievienoties RES militārajām operācijām tās vadībā.

Rietumeiropas savienības (RES) asociētie partneri (*Western European Union, WEU, associated partners*)
Vidus- un Austrumeiropas valstis bauda asociētā partnera statusu: Bulgārija, Ungārija, Polija, Čehijas Republika, Rumānija, Slovākijas Republika, Slovēnija un trīs Baltijas valstis. Tas dod iespēju tām apmeklēt RES Padomes sanāksmes, kur tās regulāri tiek informētas par Padomes darba grupu aktivitātēm; uz īpašiem noteikumiem tās var tikt uzaicinātas piedalīties šajās grupās. Tām ir arī pastāvīgi sakari ar Plānošanas grupu. Visbeidzot tās var tikt iesaistītas lēmumos, kurus pieņem Dalībvalstis un kas saistīti ar uzdevumiem, kuri uzskaitīti Petersbergas deklarācijā: humāna rakstura un glābšanas uzdevumi, miera uzturēšanas uzdevumi, kā arī kaujas vienību uzdevumi krīzes, tai skaitā miera veicināšanas, situācijās.

Rietumeiropas savienības (RES) novērotāja statuss (*Western European Union, WEU, observer status*)
Māstrihtas deklarācijā, kas tika pieņemta 1991. g. 10. decembrī, RES Dalībvalstis ierosināja, ka vajadzētu uzaicināt pievienoties RES vai kļūt par tās novērotājām pārējās Eiropas Savienības Dalībvalstis. Austrijai, Dānijai, Somijai, Īrijai un Zviedrijai ir novērotāja statuss, kas nozīmē, ka tās var apmeklēt RES Padomes sanāksmes, tikt ielūgtas uz darba grupu sanāksmēm un, pēc uzaicinājuma, runāt šajās sanāksmēs.

S

Savienības prezidentūra (prezidentūras rotācija) (*Presidency of the Union, rotation of the presidency*)
Savienības vadību pārņem pēc kārtas katra Dalībvalsts ik pēc sešiem mēnešiem. Prezidentūras laiks ir pienākums un devums, ko sniedz katra Dalībvalsts, lai nodrošinātu Kopienas iestāžu pienācīgu funkcionēšanu.
Pašlaik katra Dalībvalsts kļūst par vadītāju ik pēc septiņiem ar pusi gadiem. Ja pašreizējā formula tiks saglabāta, paplašināšanās nākotnē nozīmēs, ka laika sprīdis starp katras Dalībvalsts atrašanos vadībā kļūs aizvien garāks (Savienībā ar 28 Dalībvalstīm tas notiks ik pēc 14 gadiem). Šādas izredzes izraisa bailes, ka institūcija, ar kuru Dalībvalstīm jābūt spējīgām saistīties, var zaudēt savu reprezentatīvo dabu.

Samierināšanas komiteja (*Conciliation Committee*)
Izmantojot (Ministru) Padomes un Parlamenta kopējā lēmuma procedūru, var tikt nodibināta Samierināšanas komiteja, kā noteikts Eiropas Savienības līguma 189.b(4) pantā. Šī Komiteja sastāv no Padomes locekļiem vai to pārstāvjiem un tikpat liela skaita Parlamenta pārstāvjiem, un pie tās griežas gadījumā, ja šo divu iestāžu starpā rodas jebkāda veida nesaskaņas attiecībā uz kopējā lēmuma procedūras rezultātu, ar mērķi panākt vienošanos par tekstu, kas būtu pieņemams abām pusēm.
Šā teksta projekts sešu nedēļu laikā jāratificē Padomes kvalificētajam vairākumam un Parlamenta locekļu absolūtajam vairākumam. Ja viena no iestādēm šo priekšlikumu neapstiprina, tas netiek pieņemts.

Saplūšanas (konverģences) kritēriji (*Convergence criteria*)
Lai nodrošinātu ilgtspējīgu saplūšanu, kas nepieciešama, lai panāktu Ekonomisko un monetāro savienību (EMS), Līgums nosaka piecus saplūšanas kritērijus, kuriem jāatbilst katrai Dalībvalstij, pirms tā ir tiesīga piedalīties trešajā EMS fāzē. Kontrole, vai minētie kritēriji tiek ievēroti, tiek veikta, pamatojoties uz Komisijas un Eiropas Monetārā institūta (EMI) ziņojumiem. Kritēriji ir sekojoši:

- valsts deficīta un bruto iekšzemes ieņēmumu attiecības koeficients nedrīkst pārsniegt 3%;
- valsts parāda un bruto iekšzemes ieņēmumu attiecības koeficients nedrīkst pārsniegt 60%;
- jābūt pieņemamai cenu stabilitātes pakāpei un vidējam inflācijas koeficientam, kas, novērots viena g. laikā pirms pārbaudes, salīdzinājumā ar trim Dalībvalstīm, kurām ir vislabākie rādītāji, nepārsniedz tos vairāk kā par pusotru procentu attiecībā uz cenu stabilitāti;
- jābūt ilgtermiņa nominālam peļņas procentam, kas salīdzinājumā ar trīs Dalībvalstu, kurām ir vislabākie rādītāji, ilgtermiņa nominālo peļņas procentu nepārsniedz to vairāk kā par diviem procentiem attiecībā uz cenu stabilitāti;
- vismaz divu gadu laikā pirms pārbaudes bez nopietniem pārkāpumiem ir jābūt ievērotām svārstībām normas robežās, kuras nosaka Eiropas Monetārās sistēmas apmaiņas kursa mehānisms.

Saplūšanas kritēriju mērķis ir nodrošināt, lai ekonomiskā attīstība EMS ietvaros būtu līdzsvarota un nedotu iemeslu jebkādām Dalībvalstu nesaskaņām. Šajā sakarā jāņem vērā, ka kritērijus, kas attiecas uz valsts deficītu un valsts parādu, ir jāturpina ievērot arī pēc tam, kad ir iestājusies trešā EMS fāze.

Sadarbības procedūra (189.c pants) (*Cooperation procedure, article 189.c*)
189.c pantā (sadarbība) noteikto kārtību pieņēma Vienotais Eiropas nolīgums. Tas nodrošināja Parlamentam lielāku ietekmi pār likumdošanas procesu, pateicoties Komisijas priekšlikumu "dubultajam lasījumam". Kopš stājies spēkā Līgums par Eiropas Savienību, tas jo īpaši attiecas uz šādām jomām: transports, diskriminācijas aizliegums, 104. panta ieviešana (Eiropas Centrālās Bankas vai Dalībvalstu centrālo banku fondi), Sociālais fonds, profesionālā apmācība, trans-Eiropas tīkli, ekonomiskā un sociālā izlīdzināšana, pētnieciskais darbs, apkārtējā vide, sadarbība attīstības jomā, strādājošo veselība un drošība (118.a pants), Sociālās politikas līgums (parakstījušas 14 Dalībvalstis) u.t.t.
Starpvaldību konferences diskusijās par lēmumu pieņem-

šanas vienkāršošanu tiek spriests, vai nebūtu lietderīgi anulēt 189.c pantu vai vismaz samazināt tā apjomu.

Savienības (Ministru) Padome (*Council of the Union*)

Savienības Padome (vai Padome; reizēm tiek dēvēta par Ministru Padomi) ir Eiropas Savienības galvenā lēmējiestāde. Tā sastāv no 15 Dalībvalstu ministriem, kas ir atbildīgi par dienas kārtības jautājumiem: ārpolitiku, lauksaimniecību, rūpniecību, transportu, u.c. Neraugoties uz atšķirīgo ministru sastāvu atkarībā no aplūkojamā jautājuma, Padome tomēr ir vienota institūcija.

Katra Savienības valsts rotācijas kārtībā sešus mēnešus ir prezidējošā valsts. Lēmumus sagatavo Dalībvalstu Pastāvīgo pārstāvju komiteja (*COREPER*) ar nacionālo valdību valdošo partiju pārstāvju atbalstu. Padomei palīdz Ģenerālsekretariāts.

Savienības tiesiskais statuss (*Legal personality of the Union*)

Jautājums par Savienības tiesisko statusu rodas, pirmkārt, saistībā ar tās tiesībām slēgt līgumus vai pievienoties līgumiem vai konvencijām, jo Savienībai, kas sastāv no trim atsevišķām Kopienām, katra ar savu tiesisko statusu (Eiropas Kopiena, EOTK un Euratom) un divām starpvaldību sadarbības jomām, nepiemīt tas, ko starptautiskajās tiesībās dēvē par "līgumslēgšanas pilnvarām", tas ir, starptautiskās tiesības slēgt līgumus ar trešajām valstīm.

Diskusijas par tiesisko statusu tāpēc ir daļa no debatēm par to, vai ES ir vai nav jāpiešķir instrumenti, kas pieļautu efektīvāku un atbilstošāku rīcību ārpolitikā.

Sociālo tiesību harta (*Social Charter*)

Sociālo tiesību harta tika pieņemta 1989. g. kā deklarācija, kuru parakstīja visas valstis, izņemot Lielbritāniju. Tā tiek uzskatīta par politisku metodi, kas sevī ietver "morālus pienākumus", kuru mērķis ir garantēt, lai attiecīgajās valstīs tiktu respektētas konkrētas sociālās tiesības. Tās attiecas galvenokārt uz darba tirgu, profesionālo izglītību, vienlīdzīgām iespējām. Tā ietver arī noteiktu lūgumu Komisijai ierosināt, lai Sociālo tiesību hartas saturs tiktu iestrādāts likumdošanas aktos. Sociālo tiesību hartu papildina sociālās rīcības programmas.

Sociālais dialogs (*Social dialogue*)

Sociālais dialogs ir termins, kas tiek izmantots, lai apzīmētu konsultāciju norisi starp sociālajiem partneriem Eiropas līmenī (UNICEF, CEEP, ESC). Tas ietver diskusijas, kopīgu rīcību un dažreiz Eiropas sociālo partneru savstarpējās diskusijas, kā arī sociālo partneru un Savienības iestāžu savstarpējās diskusijas.

Šo dialogu uzsāka Eiropas Komisija 1985. g., un Līguma 118.b pants (tā labotais variants saskaņā ar Vienoto Eiropas nolīgumu) formāli prasa, lai Komisija to turpina. Līdz šim tā rezultāts ir 15 kopīgi viedokļi par ekonomisko attīstību, jaunas tehnoloģijas ieviešanu, izglītību, profesionālo izglītību un citiem jautājumiem. Saskaņā ar Sociālās politikas līgumu, kuru parakstījušas 14 puses, sociālā dialoga rezultātā var rasties arī līgumattiecības, to skaitā tādu līgumu, kuru realizēšana ir atkarīga no Padomes lēmuma pēc Komisijas ierosinājuma. Vienīgais šāda veida līgums starp darba devējiem un darba ņēmējiem uz šo brīdi ir līgums par vecāku atvaļinājumu.

Sociālie partneri (*Social partners*)

Komisijas pienākums ir konsultēties ar dažādiem sociālajiem partneriem, ja tā vēlas šajā jomā iesniegt kādu priekšlikumu. Sociālais dialogs notiek ar trīs galveno organizāciju starpniecību, kuras pārstāv sociālos partnerus Eiropas līmenī. Tās ir

* Eiropas Arodbiedrību konfederācija,
* Eiropas Kopienas rūpniecības apvienība
* Valsts uzņēmumu Eiropas centrs.

Komisijas uzdevums tāpēc ir veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai veicinātu un atvieglotu konsultācijas ar sociālajiem partneriem par Kopienas darba attīstību nākotnē un par jebkuru priekšlikumu saturu, kas saistīti ar Eiropas Savienības sociālo politiku un kas būtiski attiecas uz darba tirgu.

Ekonomisko un sociālo partneru konsultatīvā asambleja Eiropā tika izveidota jau 1957. g. līdz ar Romas līguma parakstīšanu. Tās loma bija iesaistīt šīs dažādās interešu grupas Kopējā tirgus veidošanā. Tās dalībnieki nāk no triju kategoriju pārstāvjiem: kalpotājiem, strādniekiem un neatkarīgajām profesijām. Vienotais Eiropas nolīgums un Līgums par Eiropas Savienību palielināja to jomu skaitu, kurā šai asamblejai, Ekonomikas un sociālo lietu komitejai, jākonsultē citas iestādes, ja tās vēlas ieviest likumdošanu sociālajā jomā.

Sociālā politika (*Social policy*)

Sociālā politika ir joma, kurā Kopiena un Dalībvalstis dala ietekmes sfēru; tā ir saistīta ar darbaspēka dzīves un darba apstākļu uzlabošanu, "lai padarītu iespējamu to tuvināšanu, saglabājot uzlabošanu" (Līgums par Eiropas Kopienas nodibināšanu). 14 Dalībvalstu Sociālās politikas līgums (Lielbritānijai nepiedaloties) pievieno šiem mērķiem nodarbinātības, nepieciešamās sociālās aizsardzības, vadības un darba ņēmēju dialoga, cilvēkresursu attīstības un atstumtības apkarošanas veicināšanu. Šo divu tekstu pastāvēšana (abi minētie Līgumi) nozīmē, ka sociālā politika balstās uz divām atšķirīgām tiesiskām bāzēm, nosakot atšķirīgu kārtību lēmumu pieņemšanai:

* Līgums par Eiropas Kopienas nodibināšanu, kura nosacījumi attiecas uz visām Dalībvalstīm (VIII sadaļa). Šajā līgumā noteiktie pasākumi tiek veikti saskaņā ar kārtību, kas noteikta 189.c pantā (sadarbība), un pēc konsultācijām ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju (izņemot tos ar sociālo drošību saistītos pasākumus, kas prasa vienprātību: 121. pants);
* Sociālās politikas līgums, kas pievienots Sociālās politikas protokolam, kura nosacījumi attiecas uz 14 Dalībvalstīm (Lielbritānijai nepiedaloties). Šajā līgumā noteiktie pasākumi tiek veikti saskaņā ar kārtību, kas noteikta 189.c pantā (sadarbība), un pēc konsultācijām ar Ekonomikas un sociālo lietu komiteju gadījumos, kas noteikti 2.(2) pantā. Padomes vienprātība un konsultācijas ar Eiropas Parlamentu un Ekonomikas un sociālo lietu komiteju ir nepieciešamas gadījumos, kas noteikti 2.(3) pantā. Visbeidzot, gadījumos, kas noteikti 4. pantā, ir nepieciešams Padomes kvalificētais vairākums, ja tie nav noteikti arī 2.(3) pantā, un Padomes vienprātība, ja tie ir noteikti arī 2.(3)pantā.

Sociālās politikas protokols (*Social Policy Protocol*)

Sociālās politikas protokolu Eiropas Savienības Padome pieņēma 1991. g. decembrī Mastrihtā. Tas ir pielikums

Eiropas Savienības līgumam, un tas iezīmē tālāku Eiropas Sociālās hartas pilnveidošanu. To parakstīja divpadsmit dalībvalstis ar piezīmi, ka vienpadsmit no tām (jo Lielbritānija nepievienojās pārējo Dalībvalstu sociālās politikas mērķiem) vēlas panākt ievērojamu progresu, pamatojoties uz Protokolam pievienoto Sociālās politikas līgumu. Pēc Savienības paplašināšanās, pievienojoties Austrijai, Somijai un Zviedrijai, Protokols atspoguļo četrpadsmit dalībvalstu nostāju.

Savienības pilsonība (*Citizenship of the Union*)

Savienības pilsonība ir atkarīga no tā, vai indivīdam ir kādas Dalībvalsts pilsonība. Citiem vārdiem sakot, ikviens, kuram ir kādas Dalībvalsts pilsonība, tiek uzskatīts par Savienības pilsoni. Papildus EK līgumā noteiktajām tiesībām un pienākumiem, Savienības pilsonība piešķir četras īpašas tiesības:

- tiesības pārvietoties un apmesties uz dzīvi jebkurā Savienības vietā;
- tiesības balsot un tikt ievēlētam vietējās valdības un Eiropas Parlamenta vēlēšanās valstī, kurā pilsonis dzīvo;
- diplomātiskā un konsulārā aizsardzība, ko nodrošina jebkuras Dalībvalsts varas iestādes valstī, kas nav Savienības Dalībvalsts, un kurā nav pārstāvēta valsts, kuras pilsonis ir attiecīgā persona;
- tiesības iesniegt petīcijas un apelācijas sūdzības Eiropas Ombudsmenim.

Eiropas pilsonības jēdziena ieviešana, protams, neaizvieto nacionālo pilsonību: tā papildina to. Tas sniedz parastam pilsonim pamatīgāku un taustāmāku piederības sajūtu Savienībai.

Sociālās politikas līgums (*Social Policy Agreement*)

Sociālās politikas līgums ir pielikums Sociālās politikas protokolam, kurš, savukārt, ir pielikums Eiropas Savienības līgumam. To parakstījušas četrpadsmit dalībvalstis (Lielbritānija nepiedalījās), un tas nosaka sociālās politikas mērķus, kuri pamatvilcienos jau tika iezīmēti 1989. g. Sociālo tiesību hartā: veicināt nodarbinātību, labvēlīgākus dzīves un darba apstākļus, apkarot atstumtību, pilnveidot cilvēkresursu apzināšanu un to profesionālitātes līmeni, u.t.t. Tas arī nosaka kārtību, kādā veicami sociālās politikas pasākumi, un skaidri apstiprina vitāli svarīgo lomu, kāda piemīt vadības un strādājošo dialogam sociālās politikas jautājumos.

Pēc jaunās valdības ievēlēšanas 1997. g. maijā, Lielbritānijas Apvienotā Karaļvalsts paziņoja par savu nodomu neturpināt atturēšanos jautājumā par sociālo politiku. Tas nozīmē, ka, stājoties spēkā Amsterdamas līgumam, Sociālās politikas līgums - kura nosacījumi tagad ir nostiprināti - tiks iekļauts Eiropas Kopienas dibināšanas līguma Sociālo jautājumu nodaļā. Tiks radīta jauna tiesiskā bāze attiecībā uz vienlīdzīgām iespējām un vienlīdzīgu izturēšanos pret vīriešiem un sievietēm darba vietā, tiks pieminēta sociālās atstumtības apkarošana. Visbeidzot, izteikta atsauce uz pamattiesībām piedos jaunu aspektu sociālās politikas mērķiem.

Stabilitātes un attīstības pakts (*Stability and Development Pact*)

Stabilitātes un attīstības paktu vajadzētu aplūkot Ekonomiskās un monetārās savienības III fāzes gaismā, kura sāksies 1999. g. 1. janvārī. Tā mērķis ir nodrošināt, lai Dalībvalstis turpinātu savu budžeta disciplīnu pēc vienotās valūtas ieviešanas.

Reāli Pakts sastāv no Eiropas Savienības Padomes rezolūcijas (pieņemtas Amsterdamā 1997. g. 17. jūnijā) un diviem 1997. g. 7. jūlijā pieņemtiem Padomes nolikumiem, kas detalizēti izklāsta tehniskās norises (viens par budžeta stāvokļa kontroli un ekonomiskās politikas koordināciju, un otrs par paaugstināta deficīta kārtības ieviešanu).

Vidēji ilgā laika termiņā Dalībvalstis ir apņēmušās panākt bezdeficīta vai gandrīz bezdeficīta budžetu, un līdz 1999. g. 1. martam iesniegt Padomei un Komisijai stabilitātes programmu (programma katru gadu tiks koriģēta). Par to pašu tēmu Dalībvalstis, kuras nepiedalās EMS III fāzē, tiks lūgtas iesniegt saplūšanas programmu.

Stabilitātes un attīstības pakts paver iespējas Padomei sodīt jebkuru Pakta locekli, kura nav veikusi nepieciešamos pasākumus, lai apturētu paaugstināto deficītu. Sākotnēji šis sods būtu bezprocentu depozīts Kopienā, bet tas varētu tikt pārvērsts arī soda naudās, ja paaugstinātais deficīts netiktu apturēts divu gadu laikā.

Stingrais kodols (*Hard core*)

Tas attiecas uz nelielu valstu grupu, kuras ir spējīgas un vēlas uzsākt savstarpēji ciešāku sadarbību. Šis jēdziens jāaplūko plašāka elastīguma kontekstā, kur jāņem vērā diferencētā integrācija, kas iekļauta Savienības institucionālajā ietvarā, lai aizkavētu "cieto kodolu" veidošanos ārpus šī ietvara (piem., Šengenas sistēma).

Starpvaldību konference (SVK) (*Intergovernmental Conference, IGC*)

Šis termins tiek izmantots, lai apzīmētu Dalībvalstu valdību sarunas ar mērķi uzlabot Līgumus. SK ir būtiska nozīme Eiropas integrācijas kontekstā, kur izmaiņas institucionālajā un tiesiskajā struktūrā - vai vienkārši Līgumu saturā - vienmēr ir bijušas starpvaldību konferenču rezultāts (piem., Vienotais Eiropas nolīgums un Līgums par Eiropas Savienību).

Eiropas Kopienas vēsturē ir bijušas piecas starpvaldību konferences, trīs no tām kopš 1985. g.. Sestās SVK ietvaros, 1996. gadā, sanāca regulāras sanāksmes, pamatā reizi mēnesī, ārvalstu ministru līmenī. Sagatavošanas darbu veica grupa, kurā ietilpst katras Dalībvalsts ārlietu ministra pārstāvis un Komisijas loceklis, kas ir atbildīgs par iestāžu jautājumiem, kamēr Padomes Ģenerālsekretariāts veica praktiskos sagatavošanas darbus. Eiropas Parlaments līdz šai dienai izvērš diskusijas un drīkst izteikt savu viedokli visos jautājumos, kad vien uzskata to par nepieciešamu.

Š

Šengena (Līgums un Konvencija) (*Schengen, Agreement and Convention*)

Saskaņā ar Līgumu, kas tika parakstīts Šengenā 1995. g. 14. jūnijā, Beļģija, Francija, Vācija, Luksemburga un Nēderlande vienojās, ka tās pakāpeniski atcels savu valstu robežkontroli un ieviesīs kustības brīvību visām personām, kas ir līguma parakstītāju Dalībvalstu, citu Dalībvalstu vai trešo valstu pilsoņi.

Šengenas konvenciju parakstīja tās pašas valstis 1990. g. 19. jūnijā. Tā nosaka pasākumus un garantijas, kas saistītas

ar kustības brīvības ieviešanu. Tā ievieš labojumus attiecīgos nacionālajos likumos, un tai ir jābūt ratificētai parlamentā. Itālija (1990), Spānija un Portugāle (1991), un pēc tam Grieķija (1992) arī ir parakstījušas šo Konvenciju. Austrijai ir novērotājas statuss kopš 1994. g. jūnija.

T

Tautsaimniecības politika (*Economic policy*)

Nacionālās tautsaimniecības politikas Līgumā tiek nosauktas par kopējo rūpju problēmu, kurai nepieciešama tāda koordinācijas pakāpe (Ministru) Padomes ietvaros, kas palīdzētu sasniegt Kopienas mērķus.

Faktiski (Ministru) Padome, pēc kvalificētā vairākuma principa un sekojot Komisijas rekomendācijai, formulē vadlīniju projektu, kas tiek nosūtīts Eiropas Savienības Padomei. Saskaņā ar šīs institūcijas lēmumu (Ministru) Padome, atkal pēc kvalificētā vairākuma principa, pieņem rekomendāciju, kas galvenajos vilcienos nosaka Dalībvalstu, kā arī Kopienas tautsaimniecības politiku un informē Eiropas Parlamentu (103.(2) pants).

Jāatzīmē, ka tautsaimniecības politikas nosacījumi, kuri ietverti 102.a un 104.c pantos, nodrošina vairāku citu procedūru iespējas atkarībā no aplūkojamā jautājuma:

- procedūra, kas aplūkota 189.c pantā un kas attiecas uz jautājumiem, kuri saistīti ar daudzpusējo uzraudzību (103.(5) pants), privilegētās pieejamības aizlieguma pielietojumu (104.a(2) pants), saistību uzņemšanās un bankas kredīta saistību pārsniegšanas aizlieguma pielietojumu (104.b(2) pants);
- parastas konsultācijas ar Padomes kvalificēto vairākumu gadījumā, ja pastāv nosacījumi attiecībā uz protokola pielietošanu procedūrā, kas saistīta ar pārmērīgu deficītu (104.c(14) pants, trešais apakšparagrāfs);
- vienprātīgs Padomes lēmums, bez konsultācijām, par pasākumiem, kas piemēroti attiecīgajai ekonomiskajai situācijai (103.a(1));
- Padomes kvalificētais vairākums, Komisijas ziņojums, Monetārā komitejas viedoklis, Komisijas viedoklis un rekomendācijas (ņemot vērā attiecīgās Dalībvalsts novērojumus), lai izlemtu, vai pastāv pārmērīgs deficits (104.c(6) pants);
- divas trešdaļas Padomes balsu (izņemot attiecīgās Dalībvalsts balsis) par Komisijas rekomendācijām sakarā ar pārmērīgā deficīta (104.c(13) pants) procedūru;
- vienprātīgs Padomes lēmums (izņemot dabas katastrofu gadījumus) par Komisijas priekšlikumu, ja Kopiena finansiāli atbalsta kādu no Dalībvalstīm smagā ekonomiskā situācijā (103.a(2) pants); Parlamentam jābūt informētam.

Institucionālajiem nosacījumiem (109.a-109.d pants) un pārejas nosacījumiem (109.e-109.m pants) attiecībā uz EK līguma VI sadaļu (ekonomiskā un monetārā politika) piemīt sava īpaša lēmumu pieņemšanas kārtība, kura atšķiras no šeit pieminētajām.

Tiesa (*Court of Justice*)

Tiesa sastāv no 15 tiesnešiem, kuriem asistē deviņi ģenerālpadomnieki, kas iecelti uz sešiem gadiem saskaņā ar Dalībvalstu savstarpējo vienošanos. Tās divas galvenās funkcijas ir: kontrolēt, vai Eiropas iestāžu un valdību normatīvie akti ir saskaņā ar Līgumu, un, pēc nacionālās tiesas lūguma, pasludināt savu lēmumu par Kopienas likumdošanā ietverto nosacījumu interpretāciju vai likumīgumu.

Tiesai palīdz Pirmās instances tiesa, kura ir īpaši atbildīga par administratīvo strīdu jautājumiem Eiropas iestādēs un par strīdiem, kuru cēlonis ir konkurences noteikumi.

Tiesas struktūra un darbība tiek pārrunāta Starpvaldību konferencē.

Tieslietas un iekšpolitika (*Justice and Home Affairs*)

Tieslietas un iekšpolitika ir jauna joma, kurā Līgums par Eiropas Savienību ieviesa ciešāku sadarbību. Šīs sadarbības mērķis ir stiprināt Savienību un radīt drošības un brīvības reģionu, kurā būtu garantēta personu brīva pārvietošanās.

Tā ir saistīta ar šādiem jautājumiem:

* patvēruma politika;
* likumi, kas regulē Dalībvalstu ārējo robežu šķērsošanu;
* imigrācijas politika;
* cīņa pret narkotikām;
* cīņa pret starptautisko kontrabandu;
* tiesu sadarbība civillietās un krimināllietās;
* muitas sadarbība;
* policijas sadarbība.

Šī Eiropas Savienības *trešā pīlāra* darbības uzlabošana ir viena no galvenajām problēmām, kas jārisina Starpvaldību konferencei. Ir panākta vienošanās par nepieciešamību ieviest efektīvākus noteikumus, lai stiprinātu sadarbības struktūras un, jo īpaši, lai Kopienas kompetences ietvaros iekļautu iepriekšminētās jomas, kas saistītas ar cilvēku kontroli (patvērums, imigrācija un ārējo robežu šķērsošana).

Jāatzīmē, ka Šengenas zona tika izveidota ārpus ES tiesību ietvariem pēc atsevišķu Dalībvalstu iniciatīvas, kuras tiecās panākt tālāku progresu personu brīvā kustībā.

Troika (*Troika*)

"Troika" sastāv no Dalībvalsts, kura pašreiz ir prezidējošā, Dalībvalsts, kura bija prezidējošā sešus iepriekšējos mēnešus, un Dalībvalsts, kura būs prezidējošā sešus nākamos mēnešus. Troikai palīdz Komisija, un tā pārstāv Savienību ārējās attiecībās, kas ietilpst Kopīgās ārlietu un drošības politikas kompetencē. Šī formula vartikt pārskatīta Starpvaldību Konferencē.

U

Universālie pakalpojumi (*Universal services*)

Universālie pakalpojumi ir jēdziens, kuru radījušas Kopienas iestādes. Tas attiecas uz virkni vispārēju prasību, kurās ar Kopienas starpniecību būtu jāiekļauj tādi pakalpojumi kā telekomunikācijas un pasta pakalpojumi. To mērķis ir nodrošināt, lai visiem lietotājiem būtu pieejami kvalitatīvi pakalpojumi par pieņemamām cenām.

V

Vienota nostāja (Tieslietās un iekšpolitikā) (*Common position, Justice and Home affairs*)

Vienota nostāja tieslietu un iekšpolitikas jautājumos ir oficiāls līdzeklis, kas ļauj Padomei veicināt visa veida

sadarbību, kas nestu labumu Savienības mērķu realizēšanā. No Dalībvalstīm tiek prasīts, lai pilnībā tiktu realizēti lēmumi, gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā, kuri vienbalsīgi pieņemti Padomes sanāksmēs.

Valsts dienests (*Public service*)
Valsts dienesta jēdziens ir divpusējs: tas ietver gan tās iestādes, kas sniedz pakalpojumus, gan pašus vispārējā rakstura pakalpojumus, ko tie sniedz. Valsts varas orgāni drīkst noteikt valsts dienesta pienākumus iestādei, kas sniedz kādus pakalpojumus (gaisa, sauszemes vai dzelzceļa pārvadājumi, enerģijas ražošana u.c.) valsts vai reģionālā mērogā. Starp citu, bieži vien tiek jaukti jēdzieni 'valsts dienests' un 'valsts (sabiedriskais) sektors' (tai skaitā civildienests); tie atšķiras funkciju, statusa, īpašuma tiesību un "klientūras" ziņā.

Valsts dienesta statūti (*Public service charter*)
Valsts dienesta statūtu ideja ir tāda, ka jābūt kādam dokumentam, kas nosaka pamattiesības un principus, kuri regulē pakalpojumu nodrošināšanu sabiedrībai. Šie principi ietver:
* pakalpojumu nepārtrauktību;
* kvalitāti;
* piegādes drošību;
* visiem vienādas izmantošanas iespējas;
* pieņemamas cenas;
* pieņemamu sociālo, kultūras un apkārtējo vidi.

Vienots institucionālais ietvars (*Single institutional framework*)
Vienots institucionālais ietvars praksē nozīmē principu, ka pastāv tikai viena iestāžu sistēma. Tas jau iepriekš nosaka, ka tās Dalībvalstis, kuras vēlēsies integrēties un sadarboties vēl tālāk, piekritīs darboties vienotā iestāžu sistēmā. Tas arī prasa, lai pārējās neiesaistītās Dalībvalstis pieņemtu, ka tiek izmantota vienota iestāžu sistēma pasākumiem, kas Savienību ciešāk apvienotu, neiesaistot kādu konkrētu Dalībvalsti vai Dalībvalstis. Kā piemēru var minēt Sociālās politikas protokolu un līgumu.

Vienprātība (*Unanimity*)
Termins "vienprātība" attiecas uz prasību visām Dalībvalstīm, kuras sapulcējas Padomē, vienoties, pirms tiek pieņemts kāds priekšlikums. Kopš pieņemts Vienotais Eiropas nolīgums, prasība pēc vienprātības tiek izmantota daudz retāk nekā iepriekš. Pirmā pīlāra kontekstā tagad pēc likuma balsojot tiek prasīts kvalificētā vairākuma princips. Otrais un trešais pīlāri tomēr vēl aizvien darbojas vienīgi pēc starpvaldību metodes un vienprātības principa.
Starpvaldību konferencē tiek izskatītas iespējas ierobežot vienprātības principa pielietojumu.

Vienota pozīcija (Kopīgā ārlietu un drošības politika) (*Common position (CFSP)*)
Vienotā pozīcija Kopīgās ārlietu un drošības politikas kontekstā ir paredzēta, lai nodrošinātu sadarbības sistemātiskumu un pilnveidotu tās koordināciju. No Dalībvalstīm tiek prasīts, lai tās ievērotu un darbotos saskaņā ar tām pozīcijām, kuras ir vienbalsīgi pieņemtas Padomes sanāksmēs.

Vienota vēlēšanu procedūra un Eiropas Parlamenta sastāvs (*Uniform electoral procedure and composition of the European Parliament*)
EK līguma 138. pants paredz, ka Eiropas Parlamentam jāsagatavo priekšlikumi vēlēšanām, kas balstās uz tiešām vispārējām vēlēšanu tiesībām saskaņā ar vienotu procedūru visās Dalībvalstīs. Šāda procedūra nodrošinātu, lai Parlamentā reālāk tiktu pārstāvētas atšķirīgas Eiropas politiskās tendences. Jebkādi konkrēti pagātnē izteikti priekšlikumi ir dibināti uz nacionālo vēlēšanu tradīcijām.
Pašreiz katrai valstij Parlamentā piešķirto vietu skaits ir kompromiss starp faktisko demogrāfisko situāciju un vienlīdzību Dalībvalstu starpā, kas izpaužas vismazāk apdzīvoto valstu skaitliski lielā pārstāvībā. Lai sargātu Parlamenta efektivitāti paplašinātā Savienībā, Parlaments ierosināja saglabāt mazo Dalībvalstu skaitliski lielo pārstāvību, tomēr maksimālais dalībnieku skaits nedrīkst pārsniegt 700.

Vienlīdzīgas iespējas (*Equal opportunity*)
Vienlīdzīgas iespējas ir vispārējs princips, kura būtisks aspekts ir ierakstīts EK līguma 119. pantā (vienlīdzīgs atalgojums vīriešiem un sievietēm). Tas ir attiecināms uz visām jomām, jo īpaši tautsaimniecības, sociālo, kultūras un ģimenes dzīves sfēru. Iespējams, ka varētu būt nepieciešami pozitīvi diskriminācijas pasākumi, lai vienlīdzības principu padarītu reāli efektīvu.

Vienlīdzīga attieksme pret vīriešiem un sievietēm (*Equal treatment for men and women*)
Jau 1957. g. Romas līgumā tika noteikts princips, ka vīriešiem un sievietēm ir jāsaņem vienāda samaksa par vienādu darbu. Kopš 1975. g., lai izskaustu visus darba diskriminācijas paveidus, ir pieņemta virkne direktīvu, kas ir paplašinājušas principu, kurš nosaka tiesības uz darbu un mācībām, karjeras izaugsmes iespējas un darba apstākļus. Tāda paša attieksme vēlāk tika noteikta sociālās nodrošinātības, ar likumu noteikto programmu un nodarbinātības programmu jomā.
1980jos gados šī principa atzīšana noveda pie vienlīdzīgu iespēju veicināšanas ar daudzgadīgo programmu palīdzību. Eiropas Parlaments vēlas, lai, pārskatot Līgumu, tiktu ņemti vērā šie likumi, kas pastāv kopš 1957. g., un minētās programmas, kā arī lai vienlīdzīgo iespēju jēdziens, kopā ar atsauci uz pozitīvas diskriminācijas pasākumu iespējamību, tiktu nostiprināts 119. pantā.

Vienota rīcība (Kopīga ārlietu un drošības politika) (*Joint action (CFSP)*)
Tas nozīmē Dalībvalstu koordinētu rīcību, kad visa veida resursi (cilvēkresursi, know-how, finansējums, iekārtas u.t.t.) tiek mobilizēti, lai sasniegtu konkrētus mērķus, kurus noteikusi Padome, pamatojoties uz Eiropas Savienības Padomes noteiktajām vispārējām pamatlīnijām.

Vispārēja rakstura pakalpojumi (*General-interest services*)
Vispārēja rakstura pakalpojumi ir pakalpojumi, kurus valsts varas iestādes uzskata par tādiem, kas kalpo vispārējām interesēm, un kuri attiecīgi tiek iekļauti īpašu sabiedrisko pakalpojumu grupā. Tie ietver ārpustirgus pakalpojumus (piem., obligātā izglītība, sociālā aizsardzība), valsts saistības (piem., drošība un tieslietas) un vispārēja ekonomiska rakstura pakalpojumus (enerģija, sakari). EK līguma 90. pants neattiecas uz divām pirmajām kategorijām (ārpustirgus pakalpojumi un valsts saistības).

Vispārēja ekonomiska rakstura pakalpojumi (*Services of general economic interest*)
Vispārēja ekonomiska rakstura pakalpojumi ir komercpakalpojumi ar vispārēju ekonomisku pielietojumu un attiecīgi valsts varas orgāni tos iekļauj īpašos valsts iestāžu pienākumos (EK līguma 90. pants). Transports, enerģija un sakaru pakalpojumi ir svarīgākie piemēri.

Z

Zaļā Grāmata (*Green Paper*)
Komisijas Zaļās Grāmatas ir dokumenti, kuru nolūks ir veicināt diskusijas un uzsākt konsultācijas Eiropas līmenī par kādu konkrētu tēmu (kā, piemēram, sociālā politika, vienotā valūta, telekomunikācijas). Šīs konsultācijas rezultātā var novest pie Baltās Grāmatas publicēšanas, kas diskusiju noslēguma secinājumus pārveido praktiskos priekšlikumos Kopienas turpmākai rīcībai.

Personu rādītājs

Tematiskais rādītājs

[5.-]